

فهرست

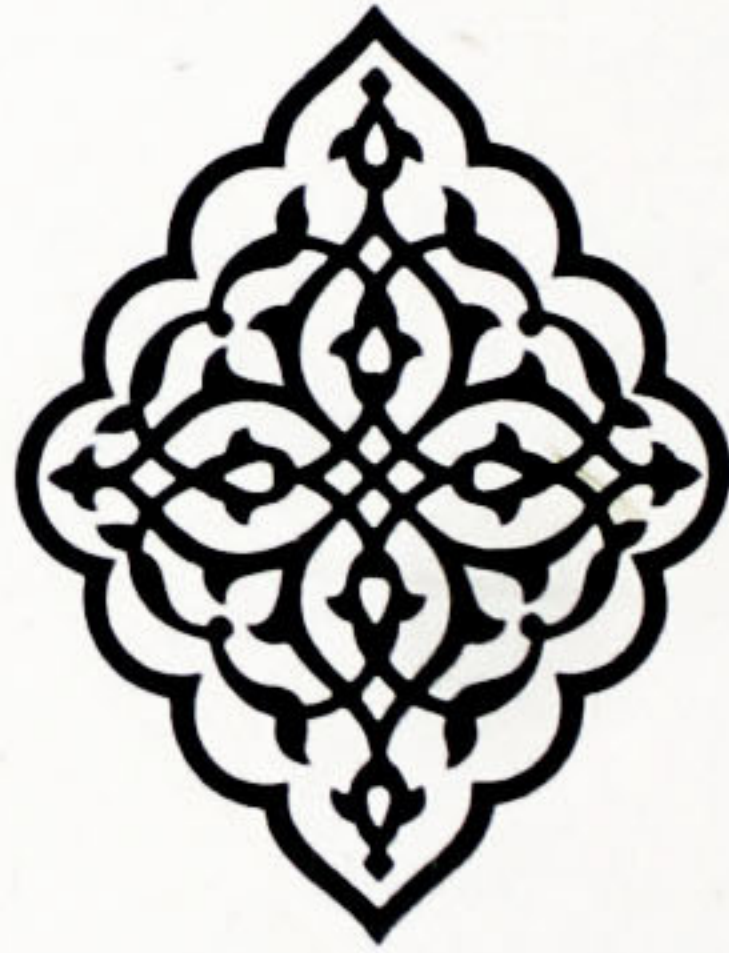
نسخه‌های خطی کتابخانه گنجینه محسن

مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

جلد دوم

تألیف

محمد حسین تسبیحی

از انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

۱۳۵۳ هجری شمسی

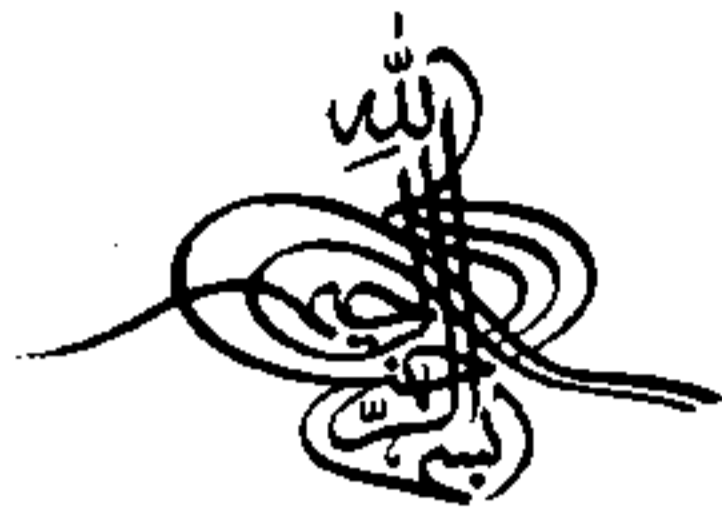
۱۳۹۴ هجری قمری

۱۹۷۴ میلادی

**Collection of Prof. Muhammad Iqbal Mujaddidi
Preserved in Punjab University Library.**

پروفیسر محمد اقبال مجددی کا مجموعہ
پنجاب یونیورسٹی لائبریری میں محفوظ شدہ

34402

سخن در پر

به نام خدای بخشنده مهربان

فکر تاسیس مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان با اراده دانش پرور و فرهنگ گستر
اعلی حضرت شاهنشاه آریا مہر ایران و حضرت رئیس جمہور پاکستان
به صورت اعلامیہ مشترک ۱۳ آبان ۱۳۴۸ ہجری شمسی برابر ۶ نوامبر ۱۹۶۹ میلادی پدیدار گردید و تہیہ و تنظیم
و اجرای طرح آن بہ وزارت فرہنگ و ہنر ایران و وزارت آموزش و تحقیقات علمی پاکستان سپردہ شد
حسن نیت و حسن تعاون مسئولان دو وزارتخانہ طی مذاکرات بہ اندازہ یی بود کہ با مشخص گردیدن حدود
طرح، مقدمات اجرای برنامہ نیز فراہم شد و ہستہ مرکز بہ صورت ادارہ مرکزی در راولپنڈی بہ وجود
آمد و آغاز بہ کار کرد و در تاریخ یکم آبان ۱۳۵۰ برابر ۲۳ اکتوبر ۱۹۷۱ موافقتنامہ مربوط با پیوست
اساسنامہ در میان دو دولت ایران و پاکستان امضاء شد و مرکز تحقق یافت.
موافقتنامہ چنین شروع می شود :

” بہ منظور تشہید و ادامہ ہمکاری فرہنگی و آموزشی و زبانی بین ایران و پاکستان
و برای رسیدن بہ حد اعلای تفاهیم بین دو کشور از طریق تعاون صادقانہ
و ہمبستگی دوستانہ در این زمینہ ہا، دولت شاہنشاهی ایران و دولت جمہوری
اسلامی پاکستان تصمیم گرفتہ اند کہ این موافقتنامہ را برای ہمکاری در زمینہ ہای فرہنگی
و آموزشی منعقد سازند.“

و ہدف تاسیس مرکز در آغاز اساسنامہ این گونہ آمدہ است :

”پاکستان افتخار دارد کہ دارای یک میراث فرہنگی است کہ در طی قرون از زبان و ادب و ہنر فارسی مایہ گرفتہ است . اینک بہ منظور حفظ و توسعہ و نشر و ترویج این میراث فرہنگی ، موسسہ بی بہ نام مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان با اشتراک مساعی وزارت فرہنگ و ہنر دولت شاہنشاهی و وزارت آموزش و تحقیقات علمی پاکستان بہ مدت نامحدودی در کشور پاکستان تاسیس می شود.“

فعلًا کتابخانہ گنج بخش دارای ۴۸۲۳ نسخہ خطی و ۸۳۰۰ کتاب چاپی است . وظیفہ فہرست برداری نسخہ ہای خطی و کتابہای چاپی این کتابخانہ بہ عمدہ آقای محمد حسین تسبیحی کتابدار و ہمکاران است .

نخستین جلد ”فہرست نسخہ ہای خطی کتابخانہ گنج بخش“ دو سال پیش منتشر شد . اینک جلد دوم آن کہ این ہم نوشتہ آقای تسبیحی است ، تقدیم می شود . این نیز معرف ۳۰۰ نسخہ است کہ اگر شمار سالہ ہای مجموعہ ہا را در نظر بگیریم ، تعداد کلی از ۵۰۰ ہم متجاوز خواہد شد . در این جلد کوششی بہ کار رفتہ است تا نسخہ ہای کمیاب بیشتر گنجانیدہ شود . امید داریم کہ این جلد نیز روشنگر گوشہ بی از جہان پناور و غنی فرہنگ پاکستان باشد و وحدت و یگانگی میراث فرہنگی ایران و پاکستان را بیش از پیش آشکار گرداند .

مدیر مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

علی کبیر حفصی

راولپنڈی (پاکستان) ۱۵ فروردین ۱۳۵۳ ہجری شمسی

به مناسبت صدین سال تولد علامہ اقبالؒ به حساب ہجری قمری

۱۲۹۴ ————— ۱۳۹۴

منتخب

به روان تابناک فارسی گوی اندیشمند فیلسوف بزرگوار

حکیم الامت شاعر مشرق

علامہ دکترا محمد اقبال

رحمة الله عليه

کہ بہ حق پیشوای فارسی گویان معاصر پاکستان است

عصر حاضر خاصہ اقبال گشت

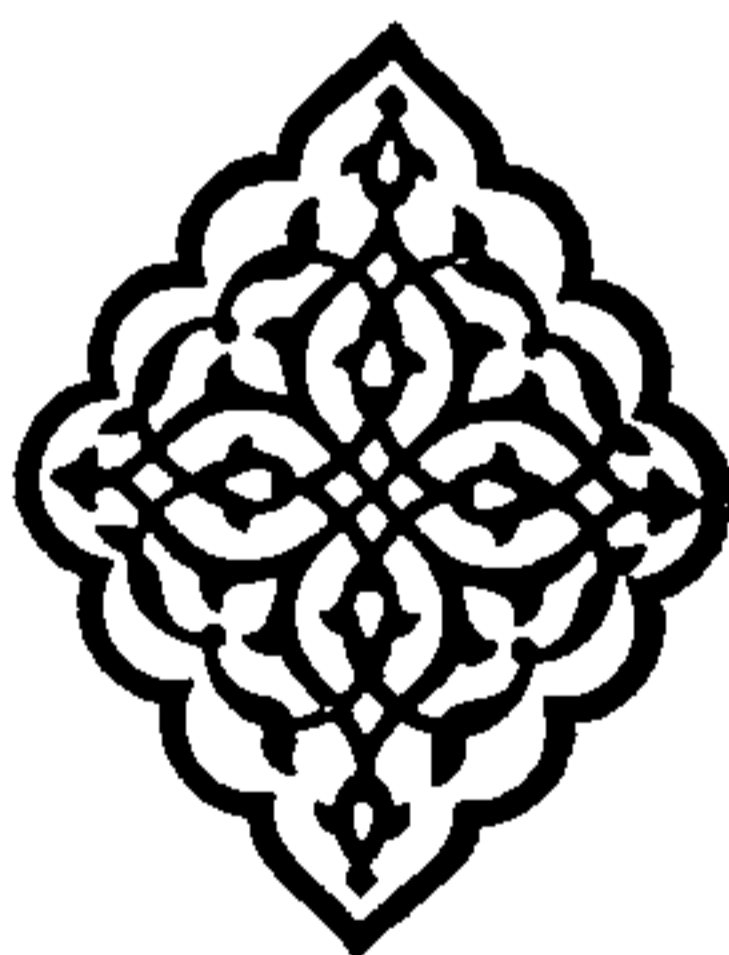
واحدی کز صد ہزاران برگزشت

(ملک الشعراء بہار)

فهرست
نسخه‌های خطی کتابخانه گنج بخش
مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

جلد دوم

تألیف
محمد حسین نسیمی

از انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان
راولپندی - پاکستان

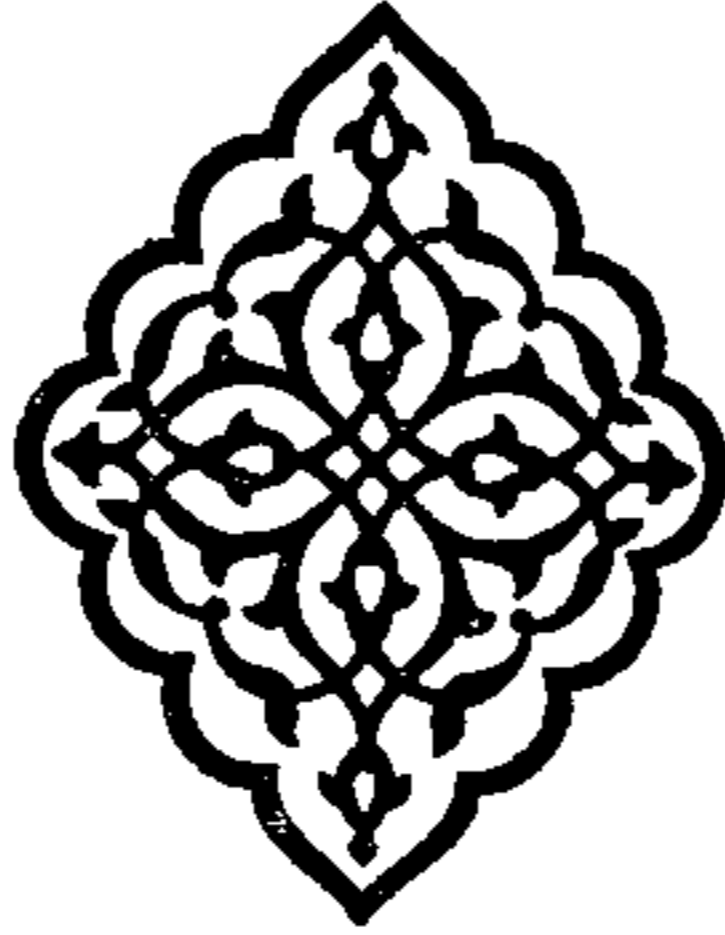
۱۳۹۴ هجری قمری

۱۳۵۳ هجری شمسی

۱۹۷۴ میلادی

انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

PK 2
34480

شماره ۱۱

کتابخانه گنج بخش - ۲

گنجینه فهرست و کتابشناسی
شماره ۳

مختصات این کتاب

نام کتاب :	فہرست نسخہ‌های خطی کتابخانہ گنج بخش ، جلد دوم .
مؤلف :	محمد حسین تسبیحی .
سخن مدیر :	دکتر علی اکبر جعفری ، مدیر مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ، راولپنڈی ، تلفن : ۶۸۴۵۱ .
چاپ متن :	میرزا محمد صادق ، ریپن پریس (چاپخانہ ریپن) ، بل رود ، لاہور ، تلفن : ۵۲۴۵۱ .
چاپ آغاز و انجام و تصاویر :	غلام علی پبلشرز ، ۱۰ ہسپتال رود ، لاہور ، تلفن : ۵۸۷۵۷
لاشر :	مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ، راولپنڈی ، تلفن : ۶۸۴۴۹
تعداد :	۱۰۰۰ مجلد .
قطع :	۲۴ × ۱۷ سانتیمتر .
کاغذ :	۷۰ گرمی سفید ، ساخت پیکچرز لیمیٹد ، لاہور (پاکستان) .
ماشین نویس :	عبدالرشید بن عبداللطیف کارمند مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان
خوشنویس :	مولانا سید انور حسین نفیس رقم ، لاہور
مدت چاپ :	۱۸ ماہ (از تیر ماہ ۱۳۵۲ تا آذر ماہ ۱۳۵۳ خورشیدی) .
صحافی و تجلید :	غلام علی پبلشرز ، ۱۰ ہسپتال رود ، لاہور ، تلفن : ۵۸۷۵۷
تاریخ چاپ و نشر :	۱۳۵۳ ہجری خورشیدی (۱۳۹۴ ہجری قمری ، ۱۹۷۴ میلادی)
محل انتشار :	کتابخانہ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ، راولپنڈی ، تلفن : ۶۸۴۴۹
بہا :	۶۵ روپیہ پاکستان .

حق چاپ برای مؤلف و مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان محفوظ است

◀

به نام خدای بخشاینده بخشایشگر

مقدمه مؤلف :

سپاس بی کران و درود بی پایان مرخدای بزرگ و یگانه را که به این حقیر توانایی و تندرستی بخشید و موفقیت و پیروزی را رقیق راهم گردانید تا بتوانم دو بین مجلد فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان را تألیف کنم و بدین صورت و سیرت به دانشمندان و بزرگان فرهنگ و هنر و جویندگان نسخه‌های خطی و خواستاران دین و دانش تقدیم دارم.

۶۷۰۰ نسخه خطی :

در این مجلد ۳۰۰ نسخه خطی (از شماره ۱ تا ۳۰۰) به ترتیب شماره بخشایی و بر اساس حروف تهجی یا الفبایی نام تألیف شناسانده ام و جمعا با فهرست آنها و مجلدات آنها به ۳۹۷ نسخه بالغ می گردد. کتابخانه گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان هم اکنون که این دیباچه را می ندارم ۶۷۰۰ نسخه خطی دارد و از این تعداد ۴۲۸ نسخه در مجلد اول و ۳۹۷ نسخه در مجلد دوم (مجلد حاضر) و در حدود ۵۲۰ نسخه در مجلد (تحت طبع) و جمعا ۱۳۴۵ نسخه فهرست شده است. روشن فهرست نگاری را در مقدمه مجلد اول آورده‌ام. نوادر نسخه‌های خطی در این مجلد بیشتر و ارزنده تر است.

فهرس هشتگانه :

در این مجلد نیز فهرس هشتگانه ترتیب داده ام تا این مجلد نیز مستقل باشد و استفاده بردن از آن آسان گردد ، بدین ترتیب :

- ۱- فهرست موضوعی مندرجات نسخه های خطی منقول در این کتاب.
- ۲- فهرست نامهای اشخاص ، مؤلفان ، مترجمان ، شارحان ، شاعران ، مورخان ، مفسران ، نسبت ها ، کنیت ها ، لقب ها.
- ۳- فهرست نامهای کاتبان یا خطاطان و نقاشان.
- ۴- فهرست نامهای جلد سازان.
- ۵- فهرست کلمات و نامهایی که از روی نشان مهرها خوانده شده است .
- ۶- فهرست مصراع های اول اشعار پراکنده در نسخه ها که در حواشی و اوایل و اواخر هر نسخه به طور پراکنده کتابت شده است . این اشعار شامل متن نسخه ها نمی گردد.
- ۷- فهرست نام های کتاب ها ، نسخه ها ، رساله ها ، مجموعه ها.
- ۸- فهرست نام های جای ها.

نمونه ها و تصاویر :

کوشش کرده ام تا نمونه هایی از بعضی نسخه های خطی تحت عنوان «نمونه ها و تصاویر» پس از فهرس به دست دهم. این فهرس و نمونه ها به مطالعه کنندگان و جویندگان ، در یافتن کاپیه مطالب و مندرجات نسخه های خطی کمکی بزرگ می کند.

۳۹۷ نسخه در این مجلد :

جمع کل نسخه هایی که در این مجلد شناسانده ام از روی شارش و نشان کتابخانه بی . . ۳۰۰ نسخه است اما از لحاظ نام آنها که در جنگ ها و مجموعه ها آمده تحقیقاً ۳۹۷ نسخه است زیرا در ۲۱ «مجموعه» معرفی شده و در کناره های صفحات دیگر نسخه ها و جنگ ها ۹۷ رساله و کتاب آمده که هر یک را جدا گانه شناسانده ام. ۱۵ نسخه «ناشناخته» مانده است، باوجود اینها کوشیده ام که آنها را با مقایسات و جست و جوها و نشانی های دیگر تا آنجایی که مقدور بوده است بشناسم و همه موارد ه گانه فهرست نگاری و نسخه شناسی را در این کتاب در مورد آنها اعمال دارم. این ناشناختگی اکثر از لحاظ نام «تالیف» است .

زبان نسخه ها :

نسخه های را که در این مجلد شناسانده ام به ۸ زبان تألیف (تصنیف) گشته اند ، اما بعضی نسخ از آمیختن ۲ تا ۳ زبان از این پنج زبان، واحد دیگری را تشکیل داده و روی هم رفته ۱۳ نوع زبان به وجود آمده است ، بدین شرح :

نسخه	۲۹۱	۱- زبان فارسی
»	۵۰	۲- زبان عربی
»	۶	۳- زبان ترکی
»	۳	۴- زبان پنجابی
»	۳	۵- زبان پشتو
»	۳۶	۶- زبان فارسی و عربی
»	۲	۷- زبان فارسی و پنجابی
»	۱	۸- زبان فارسی و اردو
»	۱	۹- زبان فارسی و عربی و اردو
»	۱	۱۰- زبان فارسی و پشتو و عربی
»	۱	۱۱- زبان فارسی و ترکی
نسخه	۱	۱۲- زبان فارسی و عربی و اردو و پنجابی و هندی
»	۱	۱۳- زبان فارسی و عربی و کشمیری

موضوعات کلی (۱۳ موضوع) :

موضوعات کلی که این نسخه ها (یعنی ۳۹۷ نسخه) بر اساس آنها تصنیف گشته اند ، روی هم رفته ۱۳ موضوع هستند ، اما موضوعات جزئی آنها شامل تقریباً ۵۰۰۰ موضوع می شوند که در فهرست موضوعی مندرجات نسخه های خطی مشمول در این کتاب که در پایان این مجلد ضمن فهرس هشتادانه آمده است ، همه آنها را گرد آورده ام . ضمناً شماره موضوعی هر نسخه بر بنیاد روش کتاب شناس و فهرست نگار نامی آمریکا ملویل دیوی قرار دارد .

نشانی و شماره نسخه ها :

اعداد کسری موضوعی و کتابخانه‌یی در سمت چپ نام هر نسخه آمده است. صورت این اعداد کسری ، شماره موضوعی و مخرج آنها شماره کتابخانه‌یی است. مثلاً : (آداب الاصحاب $\frac{۳۰۰}{۵۲۴}$). شماره ۳۰۰ نماینده موضوع نسخه و شماره ۵۲۴ نماینده ترتیب کتابخانه است. طالبان و استفاده کنندگان هر نسخه باید نام نسخه و شماره کسری (صورت و مخرج) سمت چپ آنرا یادداشت کنند و به کتابخانه گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ارسال دارند تا عکس یا فیلم آن نسخه ، مطابق مقررات تهیه گردد و برای آنان فرستاده شود.

تعداد موضوعات کلی :

فهرست موضوعات کلی و تعداد نسخه های را که هر موضوع در بردارد بدین شرح است :

نسخه	۱۱۵	۱- دین
»	۱۸۵	۲- ادب
»	۲۹	۳- تاریخ
»	۱۸	۴- طب
»	۱۵	۵- مراجع
»	۱۳	۶- زبان شناسی
»	۷	۷- جانورشناسی
»	۴	۸- متاره شناسی
»	۳	۹- اخلاق
»	۳	۱۰- هنر (موسیقی)
»	۳	۱۱- فلسفه
»	۱	۱۲- روانشناسی
»	۱	۱۳- جامعه شناسی

متن نسخه ها :

کلیه متن این نسخه ها ، یعنی ۳۹۷ نسخه ، که در ۱۳ موضوع کلی تألیف یا تصنیف گشته اند ، «منثور» ، «منظوم» ، «منثور و منظوم» ، «مثنوی» ، «قصاید» ، «غزلیات» ، «رباعیات» ، «مخمسات» ، «مراثی» ، و یا آمیخته بی از اینها هستند ، بدین شرح :

۱- دین = ۲۹۰

منثور	منظوم	منظوم (مراثی)	منثور و منظوم	منظوم (مثنوی)
۹۵	۷	۱	۳۲	۴

۲- ادب = ۸۹۰

منثور	منثور و منظوم	منظوم (مثنوی)	منظوم (قصاید)	منظوم (دیوان)	منظوم (متفرقه)
۳۱	۸۴	۶۲	۱	۲۹	۱۲

۳- تاریخ = ۹۵۰

منثور	منثور و منظوم	منظوم (مثنوی)
۷	۱۸	۳

۴- طب = ۶۱۰

منثور	منثور و منظوم	منظوم
۱۶	۲	۱

۵- مراجع = ۰۴۰

منثور	منثور و منظوم	منظوم
۷	۶	۱

۶- زبان شناسی = ۴۹۰

منثور	منثور و منظوم	منظوم
۴	۷	۲

۷- جانور شناسی = ۵۹۰

منثور و منظوم	منثور
۲	۴

۸- ستاره شناسی = ۵۲۰

منثور و منظوم	منثور	منظوم (شئوی)
۲	۱	۱

۹- اخلاق = ۱۷۰

منثور و منظوم	منثور
۱	۲

۱۰- هنر (سویقی) = ۷۸۰

منثور و منظوم	منظوم (شئوی)
۱	۱

۱۱- فلسفه = ۱۱۰

منثور و منظوم	منثور
۱	۱

۱۲- روانشناسی = ۱۵۰

منثور
۱

۱۳- جامعه شناسی = ۳۰۰

منثور
۱

نسخه های مکرر :

۳۷ نسخه را از میان ۳۹۷ نسخه در این فهرست ، مکرر شناسانده ام یعنی از یک

نسخه بیشتر و از ۹ تا ۲ نسخه هستند. ۲۴ نسخه زیر از ۹ تا ۳ مکرر می باشند ، بدین شرح :

نسخه	۹	۱- جنگ اشعار (مجموعه اشعار)
»	۷	۲- مثنوی مولوی
»	۶	۳- بوستان سعدی یا سعدی نامه
»	۶	۴- معارج النبوة فی مدارج الفتوة
»	۵	۵- دیوان حافظ
»	۴	۶- قرآن شریف
»	۳	۷- شاهنامه فردوسی
»	۳	۸- منتخب اللغات شاهجهانی
»	۳	۹- اربعین حدیث
»	۳	۱۰- نفحات الانس من حضرات القدس
»	۳	۱۱- دیوان بیدل
»	۳	۱۲- اسب نامه (فرس نامه)
»	۳	۱۳- گستان
»	۳	۱۴- اشعة اللمعات شرح فارسی مشکوة

۱۴ نسخه مکرر دیگر هر یک در دو نسخه معرفی شده اند. این نسخه ها اگرچه در این مجلد مکرر آمده اند ، ولیکن در خط و کتابت و کاغذ و جلد و اندازه و تاریخ و نام کاتب و محل کتابت کاملاً با هم فرق دارند. ضمناً این مسأله را ثابت می کنند که در سرزمین پاک ، ارزش و شهرت متون فارسی بر اساس کدام یک از متهای مشهور و یا مؤلف (مصنف) آن قرار دارد.

در این آمار گذشته از «جنگ ها» که مؤلف و گرد آورنده آنها معلوم نیست ، خوب واضح است که مثنوی مولوی ۷ نسخه ، بوستان سعدی ۶ نسخه ، بوستان سعدی ۳ نسخه معارج النبوة فی مدارج الفتوة ۶ نسخه، دیوان حافظ ۵ نسخه است و بقیه نسخه ها به ترتیب از ۴ ، ۳ ، ۲ و ۱ بیشتر نیستند. تعداد نسخه های بیشتر ، از هر مؤلف (مصنف ، شاعر ، مترجم ، شارح) دلیل بر شهرت و احترام و مقبولیت بیشتر اوست ، چنان که در میان مؤلفان این نسخه ها : سعدی اول ، مولوی دوم ، و حافظ سوم است و قس علی هذا.

عقیده نگارنده :

نگارنده تا آنجایی که توانایی داشته کوشیده ام که هر نسخه را بوسیله خود نسخه بشناسم زیرا معتقد هستم که منظور و مقصود فهرست نگار و جوینده هر نسخه ، شناساندن و شناختن آن نسخه به وسیله همان نسخه است. آنچه در هر نسخه خطی است بهترین معرف آن نسخه است و گرنه نقل مطالب و مندرجات دیگر کتب و فهراس برای شناخت نسخه خیلی مفید نمی تواند باشد و شاید خالی از اشتباه نباشد. ذیلاً دو نکته را یاد آور می گردم:

نکته اول :

نگارنده هر چه را که از نسخه ها برای شواهد نقل کرده ام ، بدون جرح و تعدیل و توضیح و تصحیح و ثبوت و مبین است و حتی رسم الخط آن ، اگر غلط و اشتباه هم بوده است ، تا حدی که حفظ شده است ، زیرا نقل این شواهد بعینه به ما می گوید که ارزش علمی ، ادبی ، لغوی ، انشایی ، املائی ، تاریخی ، و هنری نسخه تا چه پایه است و اگر فهرست نگار نتوانسته است نسخه را بشناساند خواننده و خواهنده نسخه آنرا خواهد شناخت و شاید در معرفی آن هم بکوشد. بنا بر این از مطالعه کنندگان ارجمند این فهرست درخواست دارم ، هنگام مطالعه و استفاده ، این نکته را در نظر بگیرند و اشتباهات و سهوالقلم های کاتب و احیاناً مؤلف را از من نشمارند.

نکته دوم :

دیگر نکته بی که باید یاد آور شوم آن است که هیچ نکوشیده ام نسخی را ممتاز و منحصر بفرد و بی نظیر و یگانه و بی همتا معرفی کنم بلکه آنچه را که نسخه بوده و در برداشته است معرفی کرده ام و نیز کوششی نداشته ام که بگویم این نسخه چاپ شده و یا چاپ نشده است زیرا بسا اتفاق افتاده که نسخه بی چاپ شده و لیکن نامی ترین فهرست نگاران و نسخه شناسان از آن آگاهی نداشته اند. باوجود اینها اگر در مواردی الزامی می نموده است ، یاد آور گشته ام که نسخه بی منحصر بفرد است و یا چاپ نشده است ، مثلاً می توانم بگویم که بهترین نسخه های این فهرست «شرح التعرف فی مذهب التصوف»^{۸۹۰} ، «تاج التراجم فی تفسیر القرآن للاعاجم»^{۲۹۰} ، «جوامع الحکایات ولوامع الروایات»^{۸۹۰} و «جواهرالعلوم هایونی»^{۴۰} است و نیمی از نسخه های این فهرست چاپ نشده است.

بسیار خرسند و شادمانم که کوشش من در تألیف و چاپ دومین مجلد فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان به ثمر رسیده است. امیدوارم مورد توجه محققان و دانشمندان بویژه ایران شناسان و پاکستان شناسان قرار گیرد و موجب شود که دوستی‌ها و تفاهات و روابط فرهنگی و علائق علمی و عرفانی و پیوستگی‌های تاریخی و هنری دو کشور ایران و پاکستان مستحکم‌تر و پای برجای‌تر گردد. ضمناً از بزرگان علم و ادب درخواست دارم که در راهنمایی و همراهی، مرا دلیل راه‌گردند و در تذکرات و یاد آوری‌ها و نکته چینی‌ها و خرده گیری‌ها، اشتباهات و از قلم افتاده‌هایم را به وجود فضل و کرم و به برکت دانش و هنر خودشان خاطر نشان فرمایند.

محقق ارجمند و استاد دانشمند جناب آقای دکتر علی اکبر جعفری مدیر مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان همواره مرا راهنما و همراه و یار و مددکار بودند و برخی نکات تاریخی را یاد آور شدند و در قرائت نام‌ها و نشان مهرها و نکات مجهول یاری نمودند و وسایل چاپ و نشر این فهرست را از طرف اداره انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان فراهم ساختند و مطالب انگلیسی آنرا نگاشتند. در اینجا لازم می‌دانم از صاحب‌نظران و از ایشان سپاسگزاری نمایم و دعای خیرم را بدرقه راهنشان گردانم. دیگر از آقایان: دکتر سید پیر حسام الدین راشدی که چند نکته تحقیقی را یاد آور گشتند و راهنمایی‌های ارزنده و سودمند فرمودند و استاد دکتر محمد جواد مشکور که همیشه در کلیه مراحل مشوق و دلیل راهم هستند تشکر می‌کنم. همچنین از آقای پرفسور احمد حسین احمد قریشی قلم‌مداری و آقای احمد منزوی و آقای علامه محمد حسین عرشی و آقای دکتر سیف الله وحیدانی که درباره نخستین مجلد نقد نوشتند و نظرات صائب ابراز داشتند و از آقای عبدالرشید که مسوده‌ها را ماشین کرد صمیمانه سپاسگزار هستم.

از خدای بزرگ مدد می‌جویم تا به این حقیر توانایی بیشتر و تندرستی کامل برسد تا بتواند خدمات را بهتر ادا کند و مجلدات دیگر نسخه‌های خطی کتابخانه گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان را زودتر با روشی سودمند و به‌سودی برزاند. به ارباب علم و ادب و پژوهشگران فرهنگ و هنر تقدیر داریم.

رمضان المبارک ۱۳۹۴ هجری قمری

خرد ترین بندگان خدا

مهر ماه ۱۳۵۳ هجری خورشیدی

سپتامبر ۱۹۷۴ میلادی

محمد حسین تسمیحی

راولپنڈی، پاکستان

۳۰۰
۵۲۴

آداب الاصحاب

[جامعه شناسی و ادب، اخلاق و عرفان، فارسی، منثور]

۱- اندازه :- بیرونی : ۲۷ × ۱۵/۵ × ۲/۵ س.م. - درونی : ۱۷ س ۱۹/۵ × ۹/۵ س.م.

۲- اوراق : ۲۰۷ ورق. ۴۱۴ صفحه.

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ کشمیری، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی سرخ با عطف و گوشه پارچه‌ی جگری. در اطراف جلد نواری تعبیه شده آند با دانه‌های شبیه دانه‌های تسبیح آراسته شده و نیز منگوله‌های از همین نوع برای آن ساخته اند و جلد را به شکلی بدیع در آورده اند.

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، رسم الخط اردو، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصل‌ها و خط‌های افقی رسم شده بر بالای جملات عربی و اسم‌های اعلام شنگرف و لاجوردی، سراوح در آغاز و کناره صفحات و میان سطرها گل و بوته‌نمایی و نقاشی‌های دندان موشی در صفحه اول و دوم، جدول‌های و خطی کناره متن لاجوردی و سیاه و زرین، جدول یک خطی کناره بیرونی صفحات لاجوردی، قرن ۱۲ ه.ق.

۵- کاتب : «عبدالحق»، تاریخ کتابت «۱۳۳ ه.ق». و نام این تاریخ کتابت معقول به نظر نمی آید، شاید «۱۳۳ ه.ق» بوده باشد: «تمت الکتاب بمون الملک الوهاب فی یوم فتر حنیر کمتر از قطمیر امیدوار الطاف حضرت حق و پروردار مطلق عبدالحق ۵ شنبه ۲ شهر محرم الحرام ختم بالخیر والانجام، سنه ۱۳۳».

«الهی عنایت ز ما واکیر آند هستی علی کل شیء قدیر

سر و کار خود با تو بگذاشتم که نعم الوکیلی و نعم النصیر
خدایا بیامرز خواننده را که گوید دعایی نویسنده را»

۶- مؤلف : «علی بن الحسین الواعظ الکاشفی المدعوب بالصفی متوفی ۹۳۹ هـ ق»، نام تألیف
«آداب الاصحاب»، تاریخ تألیف معلوم نشد : در صفحه ۲ و ۷ چنین آمده
است : «اما بعد چنین گوید فقیر متوسل باسباب خدمت درویشان و حقیر
متوجه باآداب صحبت ایشان علی بن الحسین الواعظ الکاشفی المدعو بالصفی
.... که این کتاب که مسمی است ، آداب الاصحاب بر هشت باب و
هر بای بر چهار فصل اتفاق افتاد».

۷- آغاز : «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ولا تعسر و تمم بالخیر ، الحمد
لله الذی زین من جزیل عطائه قلوب اولیائه بمحاسن الاوصاف و میامن
الآداب والصلوٰة علی سیدنا محمدن الذی بعثه الله تیمم مکارم الاخلاق و
ادبه باحسن تأدیب فی کل باب و السلام علی آله و اصحابه المتأدبین بادابہ
ابالی ارتیاب اما بعد چنین گوید» (رک : ۵ - کاتب).

۸- انجام : «هر که دلی یابی عزیزتر از دل خود روا بود که بجهت فراغت وی دل
خود را مشغول گردانی و الا دست از آنکار برداری که بندگارا خدا تعالی
پسند باشد در همان وقت مرا بآن نصیحت فراغتی حاصل آمد و از آن تفرقه
باز رستم و باصلاح خود باز نشسته از حق تعالی توفیق و مدد خواستم
و السلام».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «جامعه شناسی» و آن در باره «تربیت و اخلاق و عرفان
و آداب و رسوم اجتماعی» است. تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل»
است و جمعاً «۸ باب» و هر باب «۴ فصل» و جمعاً «۳۲ فصل» و هر
فصل چند «ادب» دارد. اینک فهرست ابواب هشت گانه :

«باب اول در آداب استیذان و سلام و مصافحه و معانقه و تقبیل ایادی
مشتلمبر چهار فصل».

باب دوم در آداب خواب کردن و لباس پوشیدن و راه رفتن و سواری
کردن مشتلمبر چهار فصل».

باب سیم در آداب و شرایط اهل صحبت مشتلمبر چهار فصل».

باب چهارم در آداب مصاحبت و مباشرت ازواج و استحمام مشتلمبر چهار
فصل».

باب پنجم در رعایت حقوق اصحاب و عیادت و تعزیه و آداب مریض و شرایط اهل مصیبت مشتمل بر چهار فصل .

باب ششم در آداب اکل و شرب و ضیافت مشتمل بر چهار فصل .

باب هفتم در آداب اهل سماع و فواید آن مشتمل بر چهار فصل .

باب هشتم در آداب سفر و متعلقات آن مشتمل بر چهار فصل .

در این نسخه از رجال متصوفه و علمای اخلاق و پیشوایان دینی نام برده شده است از آیات قرآنی و احادیث نبوی و اخبار و روایات دینی و تاریخی استفاده شده است. برای اینکه آداب و رسوم زندگی و اخلاق و راه های هم نشینی و مجالست را در اجتماع خوب مؤثر و مثمر گرداند، از اقوال و افعال پیران طریقت و علمای اخلاق و پیامبران آورده است و به شرح و توضیح آنها پرداخته است. نثر فارسی آن روان و ساده و مفهوم است و به «سبک عراقی» می ماند گاهی از ابیات برگزیده فارسی نقل کرده است. سهوالقلم کاتب اندک دارد. در جای جای نسخه اسامی روات و مآخذ را آورده است، مثلاً «حضرت شیخ اعظم محیی الدین العربی در کتاب تدبیرات الهی فرموده» و «امام یافعی در کتاب مرآة الجنان آورده». یک جمله دعایی در آخر آمده است. نشان یک مهر در چند جا آمده است؛ «محمد عمر ۱۳۱۰».

و این دو بیت :

سلام علیک ای نبی مکرم مکرم تر از آدم و نسل آدم
سلام علیک ای ز آباء علوی بصورت مؤخر بمعنی مندم

چاپ شده این نسخه به نظر نرسیده است.

۲۹۰ و ۱۸۹۰

۴۵۲

احسن القصص یا تفسیر سورۀ یوسف

یا حدایق الحقایق فی کشف اسرار الدقایق

[دین و ادب، تفسیر، فارسی، منشور و منظوم]

۱- اندازه :- بیرونی : ۱۹/۵ × ۱۴ × ۳/۲ س.م. - درونی : ۱۳ س (متن صفحه) ۲۶ س

(کناره صفحه) ۱۷ × ۱۰ س.م.

- ۲- اوراق : ۳۰۹ ورق . ۶۱۸ صفحہ .
- ۳- کاغذ : نازک سفید و نخودی رنگ سمرقندی ، اوراق شدہ ، جلد مقوایی زرد رنگ ضربی با عطف و گوشہ چرمی پوشیدہ ، نام جلد ساز روی آن اینگونه ضرب شدہ است : «دارد امید شفا محمد عبد ناصر» .
- ۴- خط : نستعلیق خوانا ، روشن ، پختہ ، عنوانہا و نشانہا و خطوط رسم شدہ بر بالای آیات قرآنی شنگرف ، قرن ۱۳ ہ ق .
- ۵- کاتب : «ملا نور علی» ، تاریخ کتابت : «۱۲۷۵ ہ ق» : «قد وقع الفراغ من مشقہ مشقہ فی یوم الخمیس الرابع من شہر محرم الحرام فی تاریخ سنہ ۱۲۷۵ بخط اضعف عباد اللہ العظیم ملا نور علی ابن حاجی ملا محمد رحیم اللہم اغفرلہ ولوالدیہ و احسن الیہما و الیہ فی بلدہ سرپل جوز جانا عصمہ اللہ تعالیٰ من آفات الزمان آمین» .
- ۶- مؤلف : «معین مسکین» یا «معین الدین شرف الدین حاج محمد فراہی متوفی ۹۱۰ یا ۹۱۶ ہ ق» ، نام تالیف : «حدایق الحقایق فی کشف اسرار الدقایق» ، تاریخ تالیف معلوم نشد : «بعده ہمی گوید بندہ ضعیف مستکین بمعنی مسکین معین المسلمین کہ تسوید سورہ یوسف علیہ الصلوٰۃ والسلام با حل الفاظ و معانی مرقوم رقم کلک بیان گشتہ و این نیز دفتری باشد از دفاتر دریا مقاطر تفسیر حدایق الحقایق فی کشف اسرار الدقایق» . (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ، تالیف سعید نفیسی ، ص ۲۴۲) تفسیر سورہ یوسف را «احسن القصص» نیز گفتہ اند و در ہمین نسخہ نیز بدان اشارہ رفتہ است : «این سورہ کہ مشتمل بود بر احسن القصص بخوبترین ترتیبی بفرستاد» .
- ۷- آغاز : «بسم اللہ الرحمن الرحیم» و بہ نستعین ، ربنا آتنا من لدنک رحمۃ و ہیئی لنا من امرنا رشداً ، الحمد لله نحمدہ و نستعینہ و نستغفرہ و نؤمن بہ و نتوکل علیہ و نعوذ باللہ من شرور انفسنا و من سیات اعمالنا» .
- ۸- انجام : «ملک ریان آن روز یوسف را گفت علیہ السلام انک الیوم لدنیا مکین امین ملک دیان جل ذکرہ مؤمن را گوید ان المتقین فی مقام امین ختم قصہ یوسف علیہ الصلوٰۃ والسلام باین آیت فرمود و ہدی و رحمۃ لقوم یؤمنون ختم قصہ مؤمن باین آیت فرماید لمثل هذا فلیعمل العاملون ،

اللهم صل علی نبی الرحمن و شفیع الامه محمد و آله و صحبه وسلم».

۹- چگونگی: موضوع این نسخه شرح و تفسیر و توضیح سوره یوسف است که مؤلف یا مفسر، آن را «احسن القصص» نامیده است. و خود آنرا «دفتری از تفسیر حدایق الحقایق فی کشف اسرار الدقایق» که این هم تفسیری است از وی، به حساب آورده است. مفسر در مقدمه گوید مشغول تفسیر قرآن شریف بوده است و تا سوره آل عمران رسیده، اما احباء و اصدقاء از او خواسته اند که سوره یوسف را قبل از سوره آل عمران تفسیر کند و او هم کرده و آنرا «احسن القصص» نامیده است. تقسیهات آن بر اساس آیات سوره یوسف است. و بر «فصل» های متعدد و «نکته» و «لطیفه» نیز منقسم شده است. نثر فارسی آن روان و به سبک نثر عراقی قرن هشتم و نهم می ماند و آبیخته با اشعار برگزیده فارسی است که گاهی یک غزل یا یک مثنوی کوتاه را نیز نقل می کند. چنان که این غزل اوحدی را تمام آورده است. به مطلع:

چیست آن شهر یار در پرده شهر پر شور و یار در پرده

مآخذ و مراجع خود را نام می برد، مثلاً تفسیر کشاف، تیسیر، انوار، کشف الاسرار و گاهی علامتی یا رمزی برای آنها آورده است. در صفحه اول این بیت به خط خوش جلی آمده است:

مه من هنوز طفلی به جفا مباش مایل که طبیعت تو عادت نکند به بیوفایی
و در صفحه ۳ چنین آمده است:

«صاحبه و مالکة بالمجاز لافی الحقیقه خلیفه سید قلی الحاج اصغر من ذرة الرقیقه». و در صفحه آخر بیتی فارسی به خط خوش جلی کنایت شده و «محمد عظیم» امضاء کرده است.

«ذکر گو ذکر تا ترا جان است پاک دل ز ذکر رحمن است»

۸۹۰

۵۳۷

اخبار الاخبار فی اسرار الابرار

[ادب، عرفان و تصوف، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه: - بیرونی: ۲۸/۵ × ۱۷ × ۵ س م. - درونی: ۱۵ س ۱۸/۵ × ۱۰ س م.

- ۲- اوراق : ۳۰۸ ورق . ۶۱۶ صفحه .
- ۳- کاغذ : نخودی روشن رنگ هراتی ، اندکی آب رسیده ، وصالی شده ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی و چرمی پوسیده با عطف کرباسی سفید رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، نا پخته ، عنوانها و نشانها و هر فصلها شنگرف ، قرن ۵۱۲ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : «عبدالحق بن سیف الدین الترمذی الدهلوی البخاری متخلص به حقی ۹۵۸ - ۵۲۰۵۱ ق» ، نام تألیف : «اخبار الاخیار فی اسرار الابرار» ، تاریخ تألیف : «۹۹۹ ق» یا «قرن دهم» یا «مائه عاشره» . در صفحه ۲۲ و ۲۹ چنین آمده است : «اما بعد فقیر حقیر اضعف عباد الله القوی الباری عبدالحق بن سیف الدین الترمذی الدهلوی البخاری معروض می گرداند که . . . درین صحیفه شریفه که مجموعه بی است از عجایب اخبار و آثار و غرایب حقایق و اسرار . . . منتهای مائه عاشره که تاریخ کتابت این کلمات متین است . . . به این ملاحظه این کتاب را «اخبار الاخیار فی اسرار الابرار» نام شد و در تعریف و توصیف جد و اندازه را نگاه داشته» . (رگ : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ، تألیف سعید نفیسی ، تهران ج ۱ ، ص ۳۷۰ ، ج ۲ ، ص ۸۰۵) .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، شکر مر حضرت واهب العطیات را تعالی و تقدس که عطای او را پایان نیست و شکر آلائی او در حیز امکان نه اول نعمت ها نعمت وجود است و سایر نعم بعد از وی مشهود و نعمت وجود دایم و دوام نعمت را دوام شکر لازم پس از عهده شکر آن کی برآید تا به شکر نعمت های دیگر زبان گشاید ، قطعه :
عقل در اندیشه فرو شد مگر	شکر خداوند تعالی کند
دید که هر گز نتواند که آن	لایق آن درگه والا کند
تا ابد الدهر ز شرمندگی	سر نتوانست که بالا کند
- ۸- انجام : «برخی از اختصار و تنقیح روی نمود تا اگر خواهد آن نسخهای کهنه نوشته به این نونوشته باز آرند و اگر هنوز دغدغه ستم ظریفان باقی است چاره نیست این قدر کرده شد زیاده برین مقدور نبود معذور دارند بی عیب خدا

است و عیب پوش بندگان اوست و تمت کلمه ربک صدقا وعدلا لا مبتدل لکلامه و هو السميع العليم وصلى الله على محمد وآله وسلم».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه احوال و آثار و اشعار و کلمات مشایخ و پیران و متصوفه شبه قاره است از قدیم ترین زمان تا عصر مؤلف . تقسیفات آن بر اساس حروف الفبا است و هر حرف را یک «باب» قرار داده است و جمعاً «۲۱ باب» دارد . مقدمه یی مشروح در دانش های اسلامی و عرفانی دارد که مقصود از کتاب و تألیف و تصوف را در پاکستان و هند شرح می دهد . نشر فارسی آن روان و ساده است . هنگامی شرح احوال مشایخ را می دهد ، به مآخذ نیز اشاره می نماید . بیشتر احوال مشایخ طریقه نقشبندیه را به دست می دهد و آنها را به «طبقه» منقسم کرده است . «طبقه اول در ذکر خواجه بزرگ معین الحق والدین سرسلسله مشایخ چشتیه ، طبقه دوم در ذکر شیخ فرید الحق والدین گنج شکر و معاصران و مریدان ایشان مقرر شده و طبقه سیوم از زمان شیخ نصیر الدین محمود چراغ دهلی و اهل زمان ایشان و علی هذا الترتیب الی عصرنا» . این نسخه بسیار ارزنده است و تقریباً شبیه تذکرة الاولیاء عطار نیشابوری است و خود مؤلف نیز بدین نکته اشاره کرده است . فهرست ابواب و اسامی مشایخ در ۹ صفحه در آغاز نسخه به خط تازه کتابت شده است . در گوشه و کنار صفحات یادداشت های دینی و عرفانی آمده است . نشان دو مهر در صفحه ۱۱ و ۳۵ دارد که به سختی «حسن خان سید نجات» خوانده می شدند . روی مهر رفتن نسخه یی ارزنده و در خور تحقیق است .

۶۱۰

۵۸۷

اختیارات یا مفتاح الخزاین

[طب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : بیرونی : ۲۵ × ۱۷ × ۳ س.م . - درونی : ۲۱ س . ۲۰ × ۵/۱۱ س.م .

۲- اوراق : ۲۴۷ ورق . ۴۹۴ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری ، آب رسیده ، اندکی کرم خورده ، پوسیده ، وصالی

شده ، جلد مقوایی چرمی باعطف ساییده شده و پوشیده .

۴- خط : نستعلیق خوش ، روشن ، پخته ، خوانا ، عنوانها و سر فصلها و نشانها و کلمات شواهد و الفاظ طبی شنگرف ، جدولهای سه خطی کناره صفحات شنگرف و لاجوردی ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «حسین الانصاری المشهور بحاجی زین العطار» . ، نام تألیف : «اختیارات» یا «مفتاح الخزاین» تاریخ تألیف در عهد شاهزاده «بدیع الجال» . در صفحه ۲ و ۳ و ۴ چنین آمده است : «بنده» کمترین علماء سلف حسین الانصاری المشهور بحاجی زین العطار درین قسم بحسب المقدور والامکان شروعی نموده و در زمان ملکه تحت نشین سلطان نشان خواتین جهان عصمت الدنیا والدین بدیع الجال خلدالله ایام سلطنت ها . . این کتاب را اختیارات (مفتاح الخزاین) نام نهاده شد .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، امداد حمد بیحد و اعداد سپاس بیقیاس مبدعی را که ابداع او بر هر ورق از اوراق و شجری از اشجار همت و ضوح یافته است و بر هرثمیری از اثمار و زهری از انوار ایجاز او یافته است ،

برگ درختان سبز در نظر هوشیار هرورقی دفترست معرفت کردگار .»

۸- انجام : «مرهم خل . . . ست وریش خشک کند صفت آن مردار سنگ ده درم بیخته با چهل درم سرکه و چهل یست بپزند و در هاون بسایند نیک تا یکی شود و اگر خواهند دو درم دارو زرد کوفته و بیخته اضافه کنند تم (۷ بار)» .

۹- چگونگی: این نسخه اگرچه از طرف مؤلف به اختیارات و مفتاح الخزاین موسوم گشته و لیکن به «اختیارات بدیعی» شهرت دارد و با همین نام چاپ شده است . موضوع آن «علم طب» است براساس فکر اطباء قدیم ، و به زبان فارسی روان و ساده نوشته شده . تقسیمات آن بر «مقالت» و «صفت» و «باب» است و ۲ مقالت و چند صفت و باب دارد . «مقالت اول در ادویه» مفرد و اسامی بلفظ هرطایفه و ابدال و اصلاح و منفعت و مضرت و مقالت دوم در مرکبات مستعمل» . پس از تقسیمات کلی بر اساس حروف تهجی مرتب شده و هر حرف یک باب نامیده شده : «باب الاول فی الالف ، باب

الثانی فی البای « مؤلف درباره روش نسخه نویسی نیز گفت و گو می کند. اصطلاحات طبی (پزشکی) فارسی فراوان دارد و حتی نام دواها را در لهجه شیرازی و اصفهانی بیان می دارد. مآخذ و اساسی اطبا و کتب طب را می آورد. در گوشه و کناره صفحات از یاد رفته ها و یادداشت های طبی را افزوده اند. این نسخه در تملیک چند تن بوده است، از جمله: «فخرالدین بن میان صاحب» و «فتیه الدین احمد انصاری» و «غلام عبیدالله احرار سرهندی مجددی سنه ۱۲۷۳».

۲۹۰

۳۶۷

اخلاق المصطفی

[دین، ادب و اخلاق، فارسی و عربی، منثور]

۱- اندازه: - بیرونی: ۲۷/۵ × ۱۷/۵ × ۳ سم. - درونی: ۱۷ س ۲۰/۵ × ۹/۵ س م.

۲- اوراق: ۲۳۱ ورق. ۶۱ صفحه.

۳- کاغذ: نازک زرد تیره رنگ کشمیری، کرم خورده، موش خورده، وصالی شده، اندکی آب دیده، جلد مقوایی نقش دار زرد گون با عطف پارچه بی مخطط.

۴- خط: نستعلیق، روشن، خوانا، رسم الخط اردو، عنوانها و نشان ها و سرفصلها و خطوط رسم شده بر بالای جملات عربی شنگرف، قرن ۱۱ ه ق.

۵- کاتب: «جعفر»، تاریخ کتابت «۱۰۸۵ ه ق»: «تم کتابت اثر الکتاب المسمی بشائیل النبی (ص) المسمی باخلاق المصطفی علی ید العبد المذنب الراجی الی الله التقوی العلی المتین احقر الناس جعفر بتاریخ شرع ۱۰۸۵ هجری».

۶- مؤلف: یا (شارح): «عبدالهادی ولد محمد معصوم» یا تألیف یا (شرح):

«اخلاق المصطفی»: تاریخ تألیف یا (شرح): «در عهد اورنگ زیب: «و بعد میگوید بنده خدای تیمور عبدالهادی ولد محمد معصوم خذراته ذویب که لازم است بر هر مؤمن که جماعتی از دوستان و برادران که در صنعت عربیه قصیرالباع و قایل المتاع بودند این اقل عباد الله الهادی را سؤال کردند به جهد تمام وجد تمام که شرح فارسی بر کتاب شائیل النبی بنویس

بموجب مسؤل ایشان به خاطر فاتر این خاک پای اهل بیت سیدالابرار (ص)... برای عاشقان خصال او شرحی بعبارت فارسی بر کتاب شائل النبى مؤلف امام المحدثين الاسلام والمسلمين ابو عيسى محمد بن عيسى ابن سورة الترمذى بنويسد... پس نوشت و تمام کرد و... (به ساحت) ... ابو الظفر محى الدين محمد اورنگ زيب بهادر عالم گير بادشاه غازی... تحفه و هديه گردانيد».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، حمد نا محدود و شکر غير معدود مر آفريننده آدم را که به فضل نعمت و مرید کرامت مخصوص گردانید و خات صورت ان الله خلق آدم على صورته پوشانید و به سریر خلافت و امارت نشاند و افسر امامت و تاج اطاعت بر سرش نهاد و طریق نفاذ و تصرفات آن در عالم بگشاد بخشایش او درین جهان به مؤمنان و کافران بخشش وی در آن جهان به محبان و مخلصان».

۸- انجام : «جعلنا الله منهم بمنه و كرمه و اجرى لنا من مدد سيدنا و حبيبنا و نبينا محمد صلى الله عليه وسلم ما تقربه اعيننا و تركو به نفوسنا انه ولى ذلك والقادر عليه حسبنا الله نعم الوكيل ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم خاتمه تم كتابه شرح الكتاب المسمى بشائل النبى صلى الله عليه وسلم من مؤلفات الشيخ الامام صاحب التصانيف الفائقة و التأليف الرائقة الذى كت الانسبه عن عد خصائه و صفاته و ضاق نطاق البيان عن اظهار شؤنه و حالاته الشيخ الحافظ ابى عيسى محمد بن عيسى بن سورة الترمذى صب الله عليه شآيب الغفران و اسكنه فراديس الجنان المسقى باخلاق المصطفى على يد العبد المذنب الراجى الى الله التقوى العلى المتين احقر الناس جعفر بتارنج غرة شوال سنه ۱۰۸۵ هجرى».

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «حسن و سیرت و صورت اخلاق و عادات و گفتار و کردار و رفتار و کلام و لباس و غذا و روش حضرت محمد (ص) است که بنا بر احادیث و آیات قرآنی شرح و تفسیر می گردد. اصل نسخه «شائل النبى» تألیف «ابو عيسى محمد بن عيسى بن سورة الترمذى» بوده که «عبدالمهادى ولد محمد معصوم» آنرا به زبان فارسی شرح و تفسیر کرده است. تقسیمات آن بر اساس «باب» و «حدیث» قرار دارد و هر باب شامل

چند حدیث در موضوع معین می شود. مثلاً: «باب ماجاء فی صفة فا کبهة رسول الله (ص)، باب ما جاء فی صفة بکا، رسول الله (ص)، باب کیف کان رسول الله (ص)، باب ماجا فی خلق رسول الله (ص)». در اوایل و اواخر و در کنار صفحات این نسخه بعضی یادداشت های دعایی و دینی و تعویذ و نجوم به زبان فارسی و عربی کتابت شده است. مثلاً در اواخر نسخه، ۷ صفحه تعویذ دعا نقل شده که مقداری از آن درباره ساختن رویه است: «نقل است از حضرت بهاءالدین خواجه نقش، اگر کسی خواهد که کاغذ را رویه (روپیه) سازد بحکم خدایتعالی باید که این کلام را دولکه زکوة دهد چون شروع کند روز یکشنبه کند چون پنج هزار بار بخواند باید که کاغذ بصورت رویه کرده و لب ترکند و در آتش کند نسوزد به فرمان خدایتعالی بعده پنجاه هزار بار بخواند باز به صورت رویه کرده و لب ترکند و در آتش اندازد و بالای خشت نهد به حکم خدای تعالی برخشت نقش ظاهر گردد، مانند رویه بعده زکوة کند هر وقت که خواهد کاغذ را بریده مانند رویه کرده در دهن خود اندازد در دل کلام بخواند دلیل کند این رویه شاه جهانی یا اورنگ زیبی شود به حکم خداوند تعالی».

۱۷۰

۵۹۱

اخلاق محسنی

[اخلاق، ادب و حکمت، فارسی، منثور و منظوم]

- ۱- اندازه: - بیرونی: ۲۸ × ۵ / ۱۷ × ۳ س. م. - درونی: ۱۳ س. ۲۰ × ۵ / ۱۳ س.
- ۲- اوراق: ۱۴۰ ورق. ۲۸۰ صفحه.
- ۳- کاغذ: نازک نخودی رنگ سمرقندی، آب رسیده، چند منوایی و چرمی قهوه‌ای رنگ با عطف کرباسی زرد کون.
- ۴- خط: نستعلیق خوش، رسم الخط فارسی، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشانه‌ها شکرک، جدولهای سه خطی کنار متن لاجوردی و شکرک و جدول یک خطی کنار حاشیه لاجوردی، قرن ۱۲ و ۱۳ ه. ق.
- ۵- کاتب: «سید ولایت علی»، تاریخ کتابت «۱۲۴۹ ه. ق»: «بتاریخ پانزدهم شهر

ذیقعد سنه ۱۲۴۹ هجری بروز پنجشنبه بوقت زهر (ظهر) تمام شد نسخه اخلاق المحسنین (محسنی) بخط بد خط احقر العباد عبدالمنذوب سید ولایتعلی.

۶- مؤلف : «حسین واعظ کاشفی متوفی ۹۱۰ ه ق» نام تألیف «اخلاق محسنی»، تاریخ تألیف «۹۰۰ ه ق = اخلاق محسنی» (رک : تفسیر حسینی ۱۴۷/۲۹۰). گنج بخش، ص ۱۲۷)

۷- آغاز : «یا فتاح ، رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر ، حضرت بادشاه علا الاطلاق عزت حکمت و جلت عظمت منشور دولت سلطان سید المرسلین متحتم اخلاق المحسنین محمد النبی الامی الابین صلواة الله و سلامه علیهم و آله بطغراء غراء انک تعالی خلق العظیم مرفع و مزین گردانید زیرا که حسن خلق نور یست از انوار حکمت الهی و سربست از اسرار عزت پادشاهی».

۸- انجام : «این رساله که مشتمل بر اسرار حکمت و منظوی بر حقایق اطوار اهل دولت از نام نامی کتاب که مصادف با اسم ساسی و نام نامی آنحضرت است تاریخ نامش معلوم و مفهوم می شود : قطع».

با خامه گفتم ای که ز سر ساختی قدم و ز مقدم تو یافت سخن چشم روشنی
اخلاق محسنی چو تما می نوشته شد تاریخ هم نویس ز اخلاق محسنی
تم تم تم تمام شد» .
۹۰۰ =

۹- چگونگی: این نسخه در موضوع اخلاق و حکمت و سیاست مدن و تدبیر منزل است و برداشتی از کلیله و دمنه بهرام شاهی و با نثر و نظم آمیخته است. تقسیمات آن بر اساس «باب» است و جمعاً ۴ باب دارد. باب اول در عبادت و باب چهارم در تربیت خدم و حشم. در عهد سلطان حسین بایقرا نوشته شده است و به نام پسرش «شاه ابوالمحسن» به «اخلاق محسنی» موسوم گشته است. مؤلف در مقدمه نسبت طولانی که در مدح «سلطان حسین و شاه ابوالمحسن» و چگونگی تألیف کتاب نوشته است همه صفات حسنه و سیئه را آورده و یاد آور گشته که ملک و ملک و مردم به داشتن اخلاق حسنه استوار و پایدار است. اخلاق محسنی از جمله کتابهای درسی مدارس قدیم در پاکستان و هند بوده و هنوز هم آنرا تدریس می کنند و نسخه های خطی آن فراوان است و بارها چاپ شده و به زبانهای مختلف جهان و پاکستان و هند (اردو و پنجابی و سندهی و پشتو و کشمیری و هندی)

ترجمه شده است. در اواخر این نسخه چند یادداشت طبی آمده است.

۸۹۰ و ۱۷۰

۴۶۸

اخلاق ناصری

[اخلاق و ادب و حکمت ، فارسی ، منشور]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۲۰ × ۱۱ × ۵/۴ س.م. - درونی : ۱۳ س ۱۴ × ۵/۵ س.م.
- ۲- اوراق : ۳۲۹ ورق . ۶۲۰ صفحه.
- ۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی با عطف و گوشه چرمی قهوه‌ای رنگ.
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانی‌ها و کلمات و جملات شواهد و جدولهای دو خطی کناره متن شنگرف ، قرن ۱۲ ه.ق.
- ۵- کاتب : «محمد صلاح جعفری الباسطی» ، تاریخ کتابت : «۱۱۷۴ ه.ق» : «الحمد لله والحمد لله» که از مشقت مشق این کتاب والانصاب بروز پنجشنبه صفر سال هزار و یکصد و هفتاد و چهار هجری فراغ دست داد رسمه فقیر محمد صلاح جعفری الباسطی بجهت مطالعه و خواندن فرزند رشید محمد سعید اسعدالله تعالی مقامات تحریر کشید و نعم ما قیل شیئان شدیدان مشی الاقدام و وشی الافلام و الحمد لله والصلوة علی رسوله وآله».
- ۶- مؤلف : «محمد بن الحسن المعروف بالنصیر» یا «محمد بن محمد بن الحسن الطوسی معروف به خواجه نصیرالدین طوسی متوفی ۶۹۲» ، نام تألیف «اخلاق ناصری» تألیف : «در عهد ناصر الدین عبدالرحیم بن ابی منصور ، توفی ۵۰۵ ه.ق در صفحه ۴ و ۵ و ۸ این نسخه چنین آمده است :
«اما بعد محرر این مقاله و مؤلف این رساله (محمد بن الحسن المعروف بالنصیر) گوید که تحریر این کتاب که موسوم است به اخلاق ناصری به وقت مقام قهستان در خدمت حاکم آن بقعه مجلس عالی ناصر الدین الرحیم بن ابی منصور در اثناء ذکر آن که میرفت از داب الطهارة که استاد فاضل و حکیم کابل ابو علی احمد بن یعقوب مسکویه خازن رازی با محرر این

اوراق فرمود که این کتاب نفیس را بتبدیل کسوت الفاظ و نقل از زبان تازی بزبان پارسی تجدید ذکری باید کرد چون در امضای این عزیمت مبالغتی تمام می فرمود درینمعنی شروع پیوست و بتوفیق الله تعالی باتمام رسید و چون سبب تألیف اقتراح و اشارت او بود کتاب را اخلاق ناصری نام نهاد.

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم حمد بیحد و مدح بیعد لایق حضرت عزت مالک الملکی باشد که همچنانکه در بدو فطرت اولی و هوالذی یبدؤ الخلق حقایق انواع را از مطاع ابداع بر می آورد هیولی انسانی را که سمت عالم خلقی داشت چهل طور در مدارج استکمال از صورت بصورت و حال بحال گردانید که خمرت طینه آدم بیدی اربعین صباحا».

۸- انجام : «همیشه بر ملازمت سیرت عدل و استقامت و التزام خیرات مواظبت کن اینست وصایای افلاطون که خواستیم که ختم کتاب بر آن کنیم و بعد ازین سخن قطع کنیم و خدایتعالی همگنانرا توفیق اکتساب خیرات و اقتنای حسنات کرامت کناد و بر طلب مرضات خورایی کناد انه لطیف مجیب».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع حکمت عملی و حکمت مدنی و حکمت منزلی یعنی اخلاق و آیین شهرداری و کشورداری و روش زندگی است. تقسیبات آن بر اساس یک «مقدمه» و «مقاله» و «قسم» و «فصل» است و جمعاً «۳ مقاله» و چند قسم و چند فصل دارد. مقاله اول در تهذیب اخلاق مشتمل بر دو قسم و هفده فصل. مقاله دوم در تدبیر منازل مشتمل بر ۵ فصل. مقاله سوم در سیاست مدن مشتمل بر هشت فصل. نثر فارسی این نسخه محکم و منسجم و آمیخته با الفاظ و کلمات علمی و فلسفی و حکمتی و منطقی است. هر مطلبی را که از زبان علما و فضلا و حکما نقل کرده، نام آنها را آورده است. البته اصل نسخه بر اساس کتاب طهارة الاعراق ابو علی احمد بن یعقوب مسکویه خازن رازی متوفی ۴۲۱ هـ ق قرار دارد که نخست می خواسته است آنرا ترجمه کند و لیکن چون فقط از حکمت عملی بحث می کند، خواجه نصیرالدین طوسی بر آن حکمت مدنی و حکمت منزلی نیز افزوده و تألیفی جداگانه به دست داده است و چون به دستور ناصر الدین عبدالرحیم بن ابی منصور تألیف شده آنرا «اخلاق ناصری» نامیده است. در آغاز و انجام و اواسط و لابلائی

سطرها، یادداشت‌های لغوی و توضیحات ادبی و شرح‌های علمی و منطقی و اخلاقی آمده‌است و حتی نسخه بدل‌های نسخه‌های دیگر و از یاد رفته‌ها و سهواً القلم‌های کاتب را به خط خوش افزوده‌اند. در صفحه اول نشان دو مهر موجود است که اینگونه خوانده شدند:

«شاه قلی خان احد ۱۱۶۱» و «محمد عبدالله الیاس الماء بکا لما ۱۲۱۹». چند یادداشت و چند شعر عربی و فارسی نیز ذکر شده است بدین شرح:

بیدل : «مست باطن معنی اندیشید بی آثار لفظ

مست ظاهر لفظ دید و حرفی از معنی برنخواند»

رسا : «طرفه آمد شد خاصی است میان من و دوست

او بیاد آمدنی کرد و من از خود شدنی»

ناصر علی : «ز اهل مدرسه اسرار عشق را مطلب

که نکته دان نشود کرم اگر کتاب خورد»

میرزا صائب : «پرده دیده بادام مشبک شده است

دیده در خواب مگر سوزن مژگان ترا»

و این بیت بدون ذکر نام شاعر است :

«صرف شد روز و شب عمر به زلف و رخ تو

عقل حیران که چه روز این و ندانم چه شب است آن»

در صفحه آخر چند تعویذ و یادداشت دعایی دارد. به خط سنگرف در صفحه اول آمده است که:

«اخلاق ناصری من تصنیف حکیم محقق و فیلسوف مدقق خواجہ نصر الدین طوسی».

۱۷۰ و ۱۹۰

۵۳۳

اخلاق ناصری

[اخلاق و ادب و حکمت ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه :- بیرونی : ۲۶/۵ × ۱۷ × ۳ س م . - درونی : ۱۵ س ۱۶ × ۹ س م .

۲- اوراق : ۲۱۴ ورق . ۴۲۸ صفحه .

- ۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ هراتی ، آب رسیده ، جلد مقوایی و پارچه بی ماون با عطف و گوشه چرمی سرخ گون.
- ۴- خط : نستعلیق و تحریر ، خوانا ، روشن نا پخته ، عنوان ها و سر فصلها و نشانها شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» را سیاه و محو کرده اند ، تاریخ کتابت «۱۲۷۰ ه ق» : «تمام شد کتاب اخلاق ناصری به تاریخ بیست و یکم ماه ذالحجه سنه ۱۲۷۰ هجری بروز جمعه بوقت دوپهر صورت اتمام پذیرفت فقط شد راقم . . . (محو شده) . . .»
- ۶- مؤلف : «خواجه نصیر الدین طوسی» ، نام تألیف : «اخلاق ناصری» ، تاریخ تألیف در عهد ناصر الدین عبدالرحیم ابن ابی منصور. (رک : اخلاق ناصری ۱۷۰/۴۶۸ و ۸۹۰ همین کتاب).
- ۷- آغاز : «رب یربم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، حمد بیجد و مدح بیعد لایق حضرت عزت مالک الملکی باشد که همچنانکه در بدو فطرت اولی و هوالذی یبدأ الخلق که حقایق انواع را از مطالع ابداع بر می آورد و هیولی انسانی را که سمت عالم خلفی داشت چهل طور در مدارج استکمال از صورت بصورت و حال بگردانید» .
- ۸- انجام : «و در و جوب و رعایت حرمت ایشان و بذل و معاونت در اوقات احتیاج و احتراز از آنچه مؤدی باشد به کراهیت ایشان و از دیگر فصول این کتاب که در میان دگر معاشران با اصناف خلق گفته آمد بر مقاصد ازین باب اطلاع حاصل آید انشاء الله تعالی تمام شد کتاب اخلاق ناصری» .
- ۹- چگونگی : در گوشه و کنار صفحات و آغاز و انجام و در میان سطرهای این نسخه حواشی و یادداشت ها و توضیحات لغوی و تاریخی و ادبی و فلسفی کتابت شده است و اکثر مآخذ یادداشت ها به دست داده شده است (رک : اخلاق ناصری ، ۱۷۰/۴۶۸ و ۸۹۰ همین کتاب).

۲۹۰
۵۰۷

ارشاد الاذهان الی احکام الایمان

[دین ، فقه ، عربی ، منشور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۵/۲۶ × ۵/۱۷ × ۳/۵ س م . - درونی : ۱۴ س ۱۶ × ۸ س م .

- ۲- اوراق : ۲۳۸ ورق . ۴۷۶ صفحہ .
- ۳- کاغذ : ضخیم و نازک نخودی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه پی رنگ ضربی منقش بدون عطف .
- ۴- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف ، قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : «علی احمد بن محمد علی الصمدی» ، تاریخ کتابت : «۱۰۹۶ ه ق» : «وقع الفراغ من تسويد هذه النسخة المسماة بارشاد الاذهان في سادس و العشرين من شهر محرم الحرام سنة ۱۰۹۶ السادسة و التسعين و الف من الهجرة النبوية و الحمد لله وحده تم تم تم تم كتبتہ بنفسی لنفسی و انا الافل المحتاج الى رحمة الله على احمد بن محمد على الصمدی» .
- ۶- مؤلف : «ناصر الدين محمد بن الحسن بن يوسف المعروف بعلامہ اثني عشری المتوفى سنه ۷۲۶ ه ق» ، نام تألیف : «ارشاد الاذهان الى احكام الايمان» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . (رک : فہرست کتب عربی کتب خانہ ریلست رامپور ، ج-۱ ص-۱۶۳) . در صفحہ آغاز و انجام نسخہ چنین آمده است : «و صنفت هذا الكتاب الموسوم بارشاد الاذهان الى احكام الايمان مستعداً من الله تعالى حسن التوفيق (رک : ۵-کاتب) .
- ۷- آغاز : یک ورق افتادگی دارد و چنین آغاز می گردد . «مسائل الشريعة على وجه الايجاز و الاقتصار خال عن التطويل و الاكثر فاجبت مطلوبه و صنفت هذا الكتاب الموسوم بارشاد الاذهان الى احكام الايمان مستعداً من الله تعالى حسن التوفيق و هداية الطريق» .
- ۸- انجام : «فهذا خلاصة ما افدناه في هذا الكتاب و من اراد التطويل بذات الموضوع و الادلة و ذكر الخلاف فعليه بكتابتنا المسمى بمنتقى المطيب فانما يقع الغاية و تجاوز النهاية و من اراد المتوسط فعليه بما افدناه في التحرير او تذكرة الفقهاء او قواعد الاحكام او غير ذلك من كتبنا و الحمد لله رب العالمين و صلوات الله و سلامه على محمد و آله الطاهرين» . (رک : ۵-کاتب) .
- ۹- چگونگی : موضوع این نسخہ در «مسائل فقہ امامیہ» یا «اثنی عشریہ» است . تفسیحات آن بر اساس «کتاب» و «مطلب» است ، مثلاً : کتاب الزکوٰۃ . . .

و فيه مقاصد . . . المقصد الثاني . . . فهنا مطالب «كتاب الطهارة» در آغاز و «كتاب الديات» در انجام آمده است . هر مقصد ممکن است دارای چند «فصل» و چند «نظر» و «یک تتمه» و «یک خاتمه» هم باشد . این نسخه یادداشت های فتمی و لغوی در گوشه و کناره صفحات و در میان سطرها دارد و مآخذ اکثر آنها ذکر شده است . بعضی از یادداشت در برگه بی جداگانه کتابت شده و به برگ نسخه الصاق گشته است . در کناره صفحات یک طغرا به خط کاتب موجود است و اینگونه خوانده می شود : «بلغ قراءة ايد الله تعالى» . در صفحه آخر این یادداشت تاریخی خواندنی است : فیسنه ۱۲۸۶ در دارالسلطنة کابل از نزد ملا حفیظ پسر آحاجی ملا نصیر خریداری شده .

۵۹۰

۴۲۹

اسپ نامه

[جانور شناسی ، دامپزشکی ، فارسی ، منثور]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۲۰ × ۱۴ × ۵/۱ س م . - درونی : ۱۴ × ۵ × ۸/۵ س م .
- ۲- اوراق : ۶۰ ورق . ۱۱۹ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک زرد و نخودی رنگ براق جهانگیری ، ساییده شده ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌ای رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق آمیخته با شکسته ، خوانا ، روشن ، رسم الخط اردو ، عنوانها و نشانها و سر فصلها سنگرف ، قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : «میان ابراهیم» ، تاریخ کتابت : «۱۲۴۲ ه ق» : در صفحه ۱۱۹ چنین آمده است : «تمام شد نسخه معالجه اسبان وقت عصر روز چهارشنبه بفضل الله تعالی بیست و ششم ماه اسوج منه ۱۸ ماه ربیع الاول سنه ۱۲۴۲ سنه ۱۸۸۴ دستخط خام نگار خاکپای بزرگان عالی تبار میان ابراهیم ساکن موضع کانپست تاججان» . (رک : ۸-انجام) .
- ۶- مؤلف : نام مؤلف و نام تألیف و تاریخ آن صریح و واضح معلوم نشد . در آغاز نسخه آمده که : «رساله در بیان شناخت و نگهداشت اسپ و دریافت عال و امراض اسپ و دواى شفای اسپ» . در صفحه آخر آمده که : «تمام شد

نسخهٔ معالجهٔ اسپان». شاید «کاتب» و «تاریخ کتابت»، مؤلف و تاریخ تألیف باشد (رک : ۵-کاتب). اما در آغاز صفحهٔ ۲، به خط تازه کتابت شده است: «اسپ نامه».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، اسپ نامه ، الحمد لله رب العالمين و العاقبة للمتقين و الصلوة و السلام على رسوله محمد و آله اجمعين اما بعد اين رساله در بيان شناخت و نگهداشت اسپ و دريافت علل و امراض اسپ و دواي شفای اسپ و آنچه بآن تعلق دارد به تحرير در آيد تا مردم از آن فيض ياب و بهره مند گردند».

۸- انجام : «نوع هشتاد و يكم پس و پيش اسپ يكسان شده باشد ، اگر وقت زاييدن اسپ ماده ، پس و پيش پاريده يكسان شده باشد آرد مغز ساق بصرپيهٔ روده مرهوم اسپند يکجا گذاخته يك ماه مداومت نمايد به شود تمام شد نسخهٔ معالجهٔ اسپان وقت عصر روز چهارشنبه بفضل الله تعالى بيست و ششم ماه اسوج منه ۱۸ ماه ربيع الاول سنه ۱۲۴۲ سنه ۱۸۸۴ دستخط خام نگار خاکپای بزرگان عالی تبار میان ابراهيم ساکن موضع کانپست تاججان برای فرمایش فضیلت و کمالات دستگه و نجیبت و معرفت آده زبدهٔ دودمان قدیم و جیدهٔ خاندان فهم میان قطب دین ساکن موضع میان، نهل او سبحان، جل شأنه در عمر او و فرزندان و مال او برکت گرداناد بحرمات النبي و آله الامجاد».

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «شناخت و نگهداشت معالجه و مداوای و روش خریداری اسپ» است تقسیماً آن بر اساس «نوع» قرار دارد و جمعاً «نوع» در نوع یکم روش و طریق خریداری انواع اسپ ها را شرح می دهد و «در نوع هشتاد و یکم یکسان شدن پس و پيش اسپ نامه زاييدن» را شرح می دهد و معالجه و مداوای آنرا توضیح می دهند و در ديگر انواع ، اقسام بيماری های اسپ و درمان شیمی و تجویز دارو با «ادویه» را می آورد. نثر فارسی آن روان و مفهوم است و بعضی الفاظ وضع شده یا موضوعه دارد ، مانند : «پاریده» یعنی «پاره شده» دم کردن بمعنی «دمیدن» اما از لحاظ الفاظ و اصطلاحات اسپ شناسی و اسامی انواع اسپان غنی است. آنگونه که از انجام این نسخه بر می آید به دستور مشخصی به نام «میان قطب دین» نوشته شده است (رک : ۸-انجام).

۸۹۰
۴۰۳

اسکندر نامه

[ادب و داستان، فارسی، منظوم «مثنوی»]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۲۳ × ۵ / ۱۲ × ۳ م . - درونی : ۱۶ س ۱۸ × ۵ / ۷ س م .
- ۲- اوراق : ۲۱۵ ورق . ۴۲۹ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک و براق و راه راه سفید رنگ کشمیری ، اندکی آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد کاغذی با عطف پارچه ای و قهوه ای رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، رسم الخط اردو و فارسی ، عنوانها و نشانها و سرفصلها شنگرف ، یک سر لوح معمولی در آغاز ، جدولهای مابین مصراع ها و در فواصل عنوانها سرخ و لاجوردی ، جدولهای کناره ایات (سطرها) ۵ خطی لاجوردی و سیاه و زرد . قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : «ابوتراب» ، تاریخ کتابت محوشده است : «اختتام این کتاب بعون الملک الوهاب به دستخط میرزا ابوتراب ولد غفران پناه میرزا شهاب مرحوم جنت آرامگاه اثناعشریه در تاریخ یوم شنبه بیست و پنجم شهر رمضان . . . (محو و سیاه و سوراخ شده) . . . تم تم تم تمام شد کتاب سکندر نامه بیست و هفت روز اتمام یافت» .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «حکیم نظامی گنجوی» ، نام تألیف (مثنوی) : «اسکندر نامه» ، تاریخ تألیف : «۵۹۷ ه ق» (رک : فهرست نسخه های خطی کتابخانه گنج بخش ، جلد یکم ، تألیف محمد حسین تسبیحی ، ص ۹-۲۰) .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،
خدایا جهان پادشاهی تراست
پناه بلندی و پستی تویی
تویی آفریدی زبالا و پست
تویی آفریدی زیک قطره آب
- ۸- انجام : «زر پیل دار از تو مقصود نیست
ببخشی تویی آنکه خواهد کسی
گراین نامه را من بزر گفتمی
زما خدمت آید خدای تراست
همه نیستند آنچه هستی تویی
تویی آفریننده هر چه هست
گهرهای روشن تر از آفتاب»
که پیل تو چون پیل محمود نیست
خزینه فراوان و خلعت بسی
بعمری کجا گوهری سفتی

همانا که عشقم برین کار داشت
 مرا داد توفیق گفتن خدای
 چومن کم زبان عشق بسیار داشت
 ترا باد جاوید تدبیر و رای»

۹- چگونگی: موضوع این نسخه داستان جنگ و رزم و بزم اسکندر است که او را اسکندر ذوالقرنین یا اسکندر مقدونی یا یونانی یا بری می گویند و شامل اسکندر نامه و شرفنامه است. مرحوم وحید دستگردی «اسکندر نامه» و «شرف نامه» را در دو مجلد چاپ کرده است. این نسخه ۸۰۰ بیت دارد. و بر وزن شاهنامه فردوسی «فعولن فعولن فعولن فعل» بحر مثنی متقارب است. تقسیبات آن بر اساس موضوعاتی است که شاعر یا کاتب عنوان کرده‌اند. نسخه‌های خطی اسکندر نامه در سر زمین پاک بسیار است زیرا در مکاتب قدیم کتاب درسی بوده و جزو «درس نظامی» است. (رک : اسکندر نامه ۸۹۰/۴۰۳).

۲۹۰ و ۸۹۰
 ۴۴۸

اشعة اللمعات شرح فارسی مشکوه

[دین و ادب ، عربی و فارسی ، منشور]

- ۱- اندازه: - بیرونی: ۵/۲۹ × ۵/۱۹ × ۶ س م. - درونی: ۲۳ و ۲۵ و ۲۷ و ۲۹ س
 ۲۲ × ۱۳ و ۲۳ × ۱۴/۵ و ۲۶ × ۱۴/۵ س م.
- ۲- اوراق: ۵۵۷ ورق. ۱۱۱۴ صفحه.
- ۳- کاغذ: ضخیم و نازک نخودی رنگ کشمیری و سفید رنگ سمرقندی، آکرم خورده، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی سرخ گون با عطف و گون پاره‌پاره سبز.
- ۴- خط: نستعلیق (متن فارسی) و خط ثلث (متن عربی). خوانا، روشن، پخته، عنوانها و نشانها و سر فصلها و خطوط رسم شده بر بالای جملات عربی شنگرف، یک سر لوح در آغاز «کتاب الاداب» در زمینه زرین و لاجوردی با تریخ و کتیبه، جدولهای کناره صفحات ۳ خطی لاجوردی و سرخ و ۶ خطی زرین و سیاه و لاجوردی و سرخ، قرن ۱۰ ه ق.
- ۵- کاتب: نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : یا (شارح) و نام تألیف (شرح) و تاریخ آن در این نسخه نیامده است و لیکن چنان می نماید که «اشعه اللغات ترجمه و شرح فارسی مشکوه المصابیح» باشد. (رک : اشعه اللغات ترجمه فارسی مشکوه ، ۴۶۳/۲۹۰ و ۸۹۰).

۷- آغاز : ناقص است و افتادگی دارد و چنین آغاز می گردد : «الفصل الثالث و عن ابن مسعود ان النبي صلى الله عليه وسلم قرأ والنجم فسجد و سجد من كان معه روایت است از عبدالله بن مسعود که آن حضرت خوانده سوره والنجم را پس سجد کرد و سجد کرد کسی که باوی بود غیر آن شیخا من قریش اخذ کفا من حصی او تراب فرغه الی جبهه و قال یکفینی هذا جز آنکه پیری مردی از قریش گرفت کفی از سنگ ریزه یا از خاک» .

۸- انجام : «و شاید که اکثر اسم سالفه و جمهور و مشاهیر آنها بالغ اند باین عدد مراد باتمام ختم است یعنی چنانکه پیغمبر خاتم انبیا و سید رسل شما نیز خاتم اسم و اکرام و اتم ایشانند ختم کتاب باین حدیث که مشعر بجم و اتمام و تتمیم و تکمیل است از حسن محتم است و حدیث سابق که ان الله تجاوز عن امتی الخطاء والنسیان نیز مناسب است برای اعتذار از آنچه واقع شده باشد از خطا و سهو و نسیان ختم الله لها بالجهنمی و تجاوز عانا واقع من السهو والنسیان بحرمتی نبی و آخر الزمان صلی الله علیه و علی آله و اصحابه ذوی الفضل الاحسان تم» .

۹- چگونگی : این نسخه بر دو نوع کاغذ و به خط دو کاتب کتابت شده است . در آغاز فهرست بعضی مطالب آمده و از متن افتادگی دارد و از «فصل الثالث» و «باب اوقات النہی» آغاز می شود و لیکن از آخر کامل است . در صفحه ۴۱۳ (آغاز کتاب الآداب) این یاد داشت آمده است : «من عواری الملک اللطیف المجید عند احقر الخلیفه و افقر العبید محمد شاه المدعوب بشیر لعایخان ابن قاضی عبدالله بن قاضی محمد میرک بن قاضی عبدالحمید غفرالله تعالی ذنوبهم و سترعیوبهم بالشراء الصحیح الشرعی فی شهر» (دنباله یادداشت در صحافی بریده شده است) : در گوشه و کنار صفحات بعضی یادداشت های توضیحی و کلمات و جملات از یاد رفته آمده است. رسم الخط آن اردو و فارسی است و سهو القلم کاتب اندک دارد. از صفحه ۱ تا ۵۴۴ تازه تر و از صفحه ۵۴۷ (کتاب الآداب) تا آخر کهنه تر و فرسوده تر و رسم الخط

34480

به گونه‌ی دیگر است. نشان یک مهر داشته که مخصوصاً آنرا محو و سیاه کرده‌اند.

۲۹۰ و ۸۹۰
۴۳۸

اشعة اللمعات شرح فارسی مشکوة

[دین و ادب، فارسی و عربی، مثنوی]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۵/۳۳ × ۱۸ س ۲ م . - درونی : ۲۳ س ۵/۲۳ × ۱۱ س م .
- ۲- اوراق : ۱۸۹ ورق . ۳۷۶ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ و براق سمرقندی ، آب رسیده ، اندکی وصلی شده ، چند مقوایی و پارچه یی و سبزگلداز .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، پخته ، خوانا ، روشن ، رسم الخط فارسی ، عنوانها و نشانی‌ها و سرفصلها و خطهای رسم شده بر بالای جملات و کلمات عربی شنگرف ، یک لوح در آغاز و لیکن از اصل این نسخه نیست و ضمناً پوسیده ، و از رنگ و رو افتاده است . جدولهای کناره های صفحات خطی لاجوردی و زرین و سیاه ، قرن ۱۰ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : نام «مؤلف» و «تالیف و تاریخ» آن در این نسخه نیامده است ، اما از مقایسه آن با «نسخه اشعة اللمعات فی شرح مشکوة المصابیح» چنان معلوم شد که جلد چهارم آن نسخه است و از آغاز و انجام افتادگی دارد . (رک : اشعة اللمعات ترجمه و شرح فارسی مشکوة المصابیح ۳۶۳/۲۹۰ و ۸۹۰) .
- ۷- آغاز : افتادگی دارد و از میان «فصل الثالث کتاب الرقاق» اشعة اللمعات آغاز می شود : «یعنی (پیری) و بیماری و فقر و شغل و موت آمدنی اند و رسیدنی اند ما نرسیده‌اند وقت را غنیمت دان رواه الترمذی عن ابی‌هریره عن النبی صلی الله علیه وآله وسلم ما ینتظر احدکم الاعنی بطنغیا انتظار تمیبرد و نمیخواهد یکی از شما مگر تو مکریرا ده طاعی و عاصی گرداننده و از حد امر و نهی بیرون اندازنده است او فقیرا منسیایا انتظار تمیبرد مگر فقیرا ده فراموش گرداننده است طاعت حق را بگرفتاری کرسنگی و برهنگی بدن را» .

۸- انجام : افتادگی دارد و از میانه «الفصل الثانی کتاب الفتن باب بدء الخلق ذکر الانبیاء» افتادگی دارد و چنین انجام می یابد : «عن جبیر بضم جیم و فتح با ابن مطعم بضم میم و سکون طا و کسر عین رضی الله عنه صحابیست از اشراف قریش از اولاد عبدمناف اسلام آورد پیش از فتح بعد از عام خیبر عالم بود و بانساب و اخبار و امام عرب شاکر و ابی بکر الصدیق رضی الله عنه قال اتی رسول الله صلی الله علیه وسلم اعرابی گفت آمد آنحضرت را بادیه نشینی و قال جهدت الانفس در مشقت انداخته شد».

۹- چگواگی : این نسخه شامل جلد چهارم اشعه اللمعات شرح و ترجمه فارسی مشکوه است. کتاب الآداب و بخشی از فصل سوم کتاب الرقاق از آغاز، و چند باب از کتاب الفتن از انجام افتاده است. موضوع این نسخه که موجود است درباره فضیلت فقر و مذمت حرص و توصیف توکل و صبر و تقبیح ربا و سمعه و داستان دجال و نزول عیسی (ع) و اخبار نفخ و صور و جنت و حوض و امثال اینها است. و کلیه احادیثی را که در این باره نقل شده شامل می گردد و با لفظ «عن» که به سنگرف نوشته آمده مشخص شده اند. همه اسامی و اعلام را با ذکر اعراب آنها توضیح و تفسیر می کند. خط این نسخه خوب است اما از نقطه گذاشتن روی بعضی از کلمات خود داری شده است، مثلاً در بعضی جای ها «جبیر» اصلاً نقطه ندارد. معلوم است که این نسخه ناقص از یک نسخه کامل و زیبا جداگشته است زیرا در کناره صفحات شماره اوراق را از ۶۷۲ تا ۸۶۱ می بینیم و کسی که این قسمت را جدا کرده یک لوح پوسیده و رنگ و رورفته با چند مطلب درهم در آغاز و یک مطلب ناقص در انجام آورده است و اینگونه نوشته است : «تمت بتوفیق الهی ابدات نفیسه شرح اوراد و اقوال حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم مؤلف شیخ عبدالحق».

۸۹۰ و ۲۹۰
۳۶۳

اشعه اللمعات ترجمه و شرح فارسی مشکوه

[دین و ادب، فارسی، منثور]

۱- اندازه : - برونی : ۳۰ × ۲۱ × ۵ / ۵ س ۵ م - درونی : ۲۱ س ۵ / ۲۰ × ۱۳ س ۵ م .

- ۲- اوراق : ۴۲۳ ورق . ۸۴۶ صفحه
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ سیالکوتی ، اندکی کرم خورده ، اندکی وصالی شده ، اندکی آب دیده ، جلد چرمی ضربی سرخ گون با عطف پوسیده .
- ۴- خط . : نستعلیق ، رسم الخط اردو ، روشن ، خوانا ، عنوانها و سرفصلها و خطوط رسم شده بر بالای جملات و کلمات عربی شنگرف ، در آغاز یک سراج ساده ، جدولهای سه خطی آبی و شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : یا (شارح) : «عبدالحق بن سیف الدین الدهلوی» معروف به «شیخ عبدالحق محدث دهلوی ۹۵۸ - ۱۰۲۵ ه ق» است، تاریخ تألیف تقریباً میان سالهای «۱۰۱۹-۱۰۲۵ ه ق» می باشد، نام تألیف «اشعه اللغات ترجمه و شرح فارسی مشکوة» است : «اما بعد بنده مسکین عبدالحق بن سیف الدین الدهلوی . . . که کتاب مشکوة المصابیح را که درین روزگار بسمت تداول و اشتهار موسوم است شرح کند و . . . شرح به زبان فارسی باشد (رک : فهرست نسخه های خطی کتابخانه گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ، ج ۱ ، تألیف محمد حسین تسبیحی ، ص ۶۱) .
- ۷- آغاز : «رب یسر، بسم الله الرحمن الرحیم ، تمم بالخیر ، الحمد لله اکمل احسن علی کل حال و فی کل حین والصلوة والسلام الاکملان علی سید المرسلین امام المتقین محمد وآله و اصحابه و اتباعه اجمعین هداه طریق الحق و نحی علوم الدین اما بعد بنده مسکین عبدالحق بن سیف الدین الدهلوی المواظب البخاری الاصل» .
- ۸- انجام : افتادگی دارد و چنین پایان می یابد : «و عن عایشه رضی الله عنها . . . ادخل بیتی الذی فیہ رسول الله کنت غایبه بدم من کذب فی غیر الله فکذب خود را که دروی مدفون بود پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم و ابوبکر نیز مدفون شده بود در وی و انی واضع ثوبی و حل آنکه من نمهنده و افکننده بودم جامه خود را یعنی او را بدن و اقول انما هو زوجی و ابی و میگفتم بدل خود یا اگر می پرسیدند از آن کسی نیست مدفون مگر شوهر من نه آنحضرت صلی الله علیه وسلم است و پدر من که ابوبکر است رضی الله عنه فلما دفن عمر پس هرگاه دفن کرده شد عمر رضی الله عنه معهم فوالله ما دخلته

الا و انا مشدودہ علی ثیابی پس خدا» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخہ ، تفسیر آیات قرآن و فقہ و اخبار و احادیث اسلام است بر اساس فکر و عقیدہ اہل سنت و جماعت بہ زبان فارسی . اصل کتاب بہ نام «مشکوٰۃ المصابیح» است . تالیف عربی ہمین مؤلف کہ برای دوستان و یاران و شاگردان سخت دشوار بودہ آنرا بہ فارسی در آورده است . در آغاز نسخہ یک مقدمہ در علم حدیث دارد . تقسیمات آن براساس «کتاب» و «باب» و «فصل» و الفاظ و کلماتی است کہ شارح یا مؤلف عنوان کردہ است . این کتاب بہ واسطہ ارزش فقہی و حدیث و اخبار و روایات مطمئن و اصیل در نظر اہل سنت و جماعت مقام والابی دارد و بہ ہمین جهت نسخہ خطی فراوان دارد و تاکنون چندین بار در ہند و پاکستان طبع و نشر گشتہ است و بزرگترین کتابی است کہ موجب دوام و بقای زبان فارسی در سرزمین پاک و ہند است . شارح یا مؤلف نیز خود مروج زبان فارسی بودہ و بہ این مطلب در مقدمہ اشارہ کردہ است : «اگر شرح بہ زبان فارسی شود ہر آینہ نفع آن اعم و اشمیل باشد» . در آغاز فہرست مطالب آمدہ . (رک : فہرست نسخہ های خطی کتابخانہ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ، ج ۱ ، ص ۲۱ و ۶۱۷ و ۶۱۸) .

۸۹۰
۳۵۱

اشعۃ اللمعات ، لمعۃ الاذکار

[ادب ، عرفان و تصوف ، منثور و منظوم]

- ۱- اندازہ :— بیرونی ۵/۲۱×۱۵×۲ س م . — درونی : ۱۶ و ۱۷ س ۱۵×۸ س م .
- ۲- اوراق : ۱۱۴ ورق . ۲۲۸ صفحہ .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیرہ رنگ سیالکوتی و روشن رنگ کشمیری ، آب رمیدہ ، وصالی شدہ (پیوند کار) ، ساییدہ شدہ ، جلد چرمی تیرہ رنگ با عطف کرباسی پوشیدہ .
- ۴- خط : نستعلیق خوش آمیختہ با شکستہ و تحریر ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشانها و سر فصلها و بعضی خطوط رسم شدہ بر بالای کلمات سرخ گون ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : «فقیر محمد پارسا»، تاریخ کتابت «۵۱۸۰ق»، در صفحہ ۲۱۵ و ۲۲۷ چنین آمده است : «الحمد لله الذی بنعمته تم الصالحات ، اما بعد بتاریخ بیست و یکم شهر رجب المرجب سنہ یکہزار و یکصد و ہشتادم بوقت عصر روز اربعہ کمترین بندگان خدا فقیر محمد پارسا نقشبندی الحنفی پشاورى بانجام اختتام این نسخہ رفیعہ کہ مدت پنجاه سال در آرزوی اتمام از عمر گرانمایہ گذرانیدہ موفق گردید انشاء الله تعالی اگر عروس شرح دیگر مصححہ از حجاب فقدان برمنصہ وجدان جلوہ گر گردد بزیور مقابلہ محلی گردانیدہ از عیب اجوفی کہ یک جزو بیاض در شیرازہ کشیدہ مصفا کردہ آید و الله الموفقى للسداد» .

۶- مؤلف : یا (شارح) : «مولانا نورالدین عبدالرحمن جاسی ۸۱۷-۵۸۹۷ق» ، نام اصل متن «لمعات» تالیف «فخر الدین ابراہیم عراقی ۶۱۰-۶۸۸ق» ، نام این شرح : «اشعة اللمعات» ، تاریخ تالیف (شرح) : «۵۸۸۹ق» : در آن وقت کہ شیخ عامل عارف عاشق . . . فخر الدین ابراہیم الہمدانی المشہر بالعراقی بصحبت . . . ابوالمعانی صدرالحق و الممدت و الدین محمد قونیوی . . . رسیدہ است و از وی حقایق فصوص الحکم شنیدہ مختصری فراہم آورده و آنرا بسبب اشتہال بر «لمعة» (بی) چند از بوارق آن حقایق «لمعات» نام کردہ . . . تا آنکہ درین وقت . . . اجل الخوان الصفا و اعز خلان الوفا . . . استدعاء مقابلہ و تصحیح آن نمود . . . چون متصدی این شغل گشتم . . . در زود ترین وقت بہ اتمام رسید . . . و می شاید کہ آنرا اشعة اللمعات نام نہند (رک : لمعات . ۳۵ . ۱۸۹ .)

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،
لولا لمعات برق نور التمد من نحو حمى الجود منى
من يخرجنا من ظلمات العدم او يعصمنا من عنوات السوء
پاکا خداوندی کہ آیینہ حقیقت محمدی را مطرح شعہ لمعات جہل جمعہ
احدی ساخت و از آنجا پرتوی بر حقایق سایر خلائق علی تفاوت درجاتہم
و تباین طبقاتہم انداخت غایت کمالات را در آن آیینہ دید و آنرا بآیینکی
پسندید» .

۸- انجام : «رباعیہ فی الخاتمہ» ،

جاسی تن زن در سخن چند زنی بیهوده دم از کن و مکن چند زنی
افتاده خسی بروی این تازه غدیر لاف از تک دریای کهن چند زنی
رباعیه آخری فی النصیحه ،

تسوحید حق ای خلاصه مخترعات باشد بسخن یافتن از ممتنعات
رونی وجود کن که در خود یابی سری که نیابی ز فصوص و لمعات
قطعه آخری فی التاریخ ،

به آثام هستی است جامی اسیر محسی الله آثار آثامه
بتسوید این شرح توفیق یافت مقرا بسزلات اقلامه
و اذ قال اتممته قدبدا بما قال تاریخ اتمامه

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «عرفان و تصوف» است و مسائل «عشق و عاشق و

معشوق» را با اشعار طرب انگیز عرفانی و جملات لطیف روحانی شرح و توضیح می دهد و اصل نسخه «لمعات» تألیف فخرالدین ابراهیم عراقی نام دارد که جامی به خواهش دوستان و مریدان به مقابله و تصحیح آن پرداخته اما در کلمات و اشعار شیوا و مطالب دل انگیز آن غرق گشته است و نیز نسخ را مشحون از اغلاط دیده و به ناچار به شرح و تفسیر و توضیح آن پرداخته و آنرا «اشعه اللمعات» نام نهاده است. تقسیات آن بدین ترتیب است. نخست یک مقدمه جامع و مبسوط در شرح «لمعه» و صفات الهی. دوم متن «اشعه اللمعات» که بر اساس «لمعه» است و «۲۸ لمعه» است. سوم «خاتمه». این نسخه را در آغاز (از ص ۱ تا ۲۸) و (از ص ۲۱۶ تا ۲۲۸) چند رساله کوچک کتابت شده است و مطالب آنها درباره اثبات ذات واجب الوجود و عرفان و وحدانیت حق است. در یکی از این رسایل دو دایره رسم کرده و آنها را «دایره وحدانیت» نامیده. سپس آن دایره ها را به چند بخش کرده: «قوس ظاهر الوجود» و «قوس ظاهر العلم» و «قوس احدیت» و «قوس و احدیت» و «خط برزخ» و «خط وحدت» و «خط قاب قوسین» و «خط حقیقت محمد (ص)» و امثال اینها. این رساله در آغاز ناقص و در انجام چنین پایان می یابد: «و سخن درین دایره و اسرار از آن غایت و نهایت ندارد بر همین اختصار کنم که وقت عزیز است و کار اهم تر در پیش الله يقول الحق و هو یهدی السبیل و الحمد لله اولاً و آخراً و باطناً

و ظاهراً تمت الرساله الشريفه .

رساله‌ی دیگر در عرفان است که آغاز و انجام ندارد اما نثر فارسی آن محکم و منسجم و جاذب است و از «عشق عرفانی» و «فنا فی الله» و «استغنا» گفت و گو می کند .

رساله‌ی دیگر در آخر کتابت شده که «لمعه الاذکار» نام دارد و مؤلف و کاتب «فقیر محمد پارسا» ، کاتب همین نسخه اشعه اللمعات است و موضوع آن «ذکر» به کسر ذال و سکون کاف است و به جمله «لا اله الا الله ذکر الله اعلی و بالتقدیم اولی» استناد جسته است . تقسیمات آن بر سب «مسئله» و «فصل» و «اشارت» است و چنین آغاز می شود :

«بسم الله الرحمن الرحيم ، لا اله الا الله ذکر الله اعلی و بالتقدیم اولی قال الله تعالی فاذا کرونی اذکرکم هر عبادتی را جزا فرموده و آن جزا از جنس آن عبادت نیست الا ذکر که ذکر عبادتی که جزای آن هم ذکر است یعنی می فرماید که یاد کنید مرا تا من هم شما را یاد کنم اکنون در باب ذکر چند مسئله که مهم وقت است یاد کرده شود انشاء الله تعالی که صایب آید و نافع گردد» .

و چنین انجام می گردد : وا لا دو حرف است اشارت بحیرت و فنا و چون ادویه قطع کرده شد به الله رسیدند که مقصود است فهذا آخر الکلام فی لا اله الا الله و قال النبی صلی الله علیه و آله و سلم من کان آخر کلامه لا اله الا الله دخل الجنة اللهم ارزقناها فی یسر منك و عافیه آمین . بتاريخ بیست و دوم شهر رجب المرجب سنه یکهزار و یکصد و هشتاد و روز پنجشنبه وقت ظهر در بلده پشاور این نسخه مشحون اسرار المسیر و لمعه الاذکار از خامه سیاه نامه کمتترین بدانان خدا فظیر محمد پارسا صاحب الحنفی پشاورى بانصرام رسید» .

در همه این رسایل و در کناره صفحات اشعار و یادداشت ها و توضیحاتی ارزنده است در لغت و ادب و دین و عرفان و توحید که از متون مختلف نقل شده است . در صفحه آخر اشعاری از شیخ جنید و شیخ معروف و شیخ شبلی و شیخ بهلول و شیخ منصور حلاج نقل شده است که گمان نمی رود بر اساسی متکی باشد .

این نسخہ لمعہ الا ذکر در نوع خود کم نظیر است و شاید تا کنون چاپ نشده باشد .

۲۹۰

۵۱۱

الاشباه والنظائر

[دین ، فقہ ، عربی ، منثور]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۲۴ × ۵ / ۱۳ × ۳ س م . - درونی : ۱۹ س ۱۶ × ۸ س م .
- ۲- اوراق : ۲۵۵ ورق . ۵۱۰ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ سمرقندی ، وصالی شده ، کرم خورده ، آب رسیده ، بدون جلد .
- ۴- خط : ثلث خوش (متن) ، خط شکسته (حاشیہ) ، خوانا ، روشن ، پختہ ، رسم الخط ایرانی ، عنوانها و نشان ها و سرفصلها شنگرف . قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : «محمد عطاءالله بن مولوی حضور الله» تاریخ کتابت : «۱۲۴۲ ه ق» .
«قد فرغت عن تحریر بعض الاوراق لتکمیل النسخة المبارکة المسمی بالاشباه والنظائر خامس عشر من یوم شهر ربیع الثانی وقت الصبح فی القرية المعروفة بالحصار سنة اثنین و اربعین و مائتین و الف من هجرة النبی علیه افضل الصلوة و اکمل التحیة و انا عبد ضعیف راجی الی رحمة الله محمد عطاءالله بن مولوی حضور الله عفی عنها» .
- ۶- مؤلف : «زین العابدین بن ابراهیم بن بنجیم» معروف به «ابن بنجیم المصری الحنفی متوفی ۹۷۰ ه ق» ، نام تألیف : «الاشباه والنظائر» ، تاریخ تألیف : «۹۶۸ ه ق» ، در صفحه ۶ (متن) چنین آمده است : کتاب الاشباه و النظائر تألیف العلامة المرحوم زین الدین بن بنجیم الحنفی تغمد الله برحمته و رضوانه و المسلمین اجمعین امین قال رحمه الله کان ابتداء تألیفه فی اواخر سنة ثمان و ستین و تسع مائه» .
- ۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی و بعد فلما یسر الله تعالی باتمام کتاب الاشباه والنظائر الفقهیة علی مذهب الحنفیة المشتملة علی سبعة انواع اردت افهرسه فی

لیسهل النظر فيه الفن الاول في القواعد الاولى لا ثواب الا بالنية» .

۸- انجام : «قال المؤلف و هذا آخر ما اوردناه من كتاب الاشباه والنظائر في الفقه على مذهب الامام الاعظم ابي حنيفة رحمهما الله النعمان و ارضاه الجامع للفنون السبعة التي وعدناه في خطبه الفريد في نوعه بحيث لم اطلع له على نظير في كتب اصحابنا و كان الفراغ منه في السابع و العشرين من ليلة شهر المحرم سنة ثمانين و الف من هجرة النبي صلى الله عليه وسلم والحمد لله على التمام و على نبيه افضل الصلوة والسلام و صحبه البررة الكرام و تابعيه بالاحسان الى يوم القيام» .

۹- چگونگی: موضوع این نسخه در «فقه حنفی» است و شامل مسائل عبادات و نکاح و طلاق و روزه و طهارت و نماز و اخلاق و میراث و مانند اینهاست . تقسیمات آن بر اساس «فن» و «کتاب» و «فایده» و «فصل» است ، چنانکه گوید : «کتاب الحجر و الاذون ، فصل الشفعة ، الفن الاول في القواعد . جمع هفت فن دارد . فهرست این نسخه در آغاز به اختصار در چهار صفحه و به تفصیل در ۱۱ صفحه آمده است . در صفحات آغاز و در گوشه و کنار صفحات داخل و لابلای سطرها ، یادداشت های دینی و فقهی و دعایی و توضیحات لغوی و مطالب از یادرفته به خط و کتابت تازه آمده است . سهو القلم کاتب دارد اما به وسیله کسی دیگر تصحیح شده است و اغلب الفاظ مشکل را معرب ساخته است . نسخه «الاشباه والنظائر» چاپ شده است و نسخ خطی فراوان دارد .

۸۹۰

۵۷۳

انشای خادمی

[ادب ، انشاء و آیین نگارش ، فارسی ، منشور و منطوم]

۱- اندازه :—بیرونی : ۲۵×۱۶×۳۰ / ۱ س م .—درونی : ۱۳ س ۱۷×۹ س م .

۲- اوراق : ۵۹ ورق . ۱۱۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد خاکی رنگ هندی ، جلدی متوایی و صافی شده با عطف و گوشه پارچه‌ی زرد رنگ .

۴- خط : نستعلیق شکستہ آمیز ، رسم الخط اردو ، خوانا ، روشن ، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «ہاشم دین ولد میان فتح محمد» : تاریخ کتابت : «۱۲۷۷ ه ق = سمت ۱۹۱۷ بکرمی». در صفحہ ۱۱۱ و ۱۱۲ چنین آمده است : «تمام شد انشای خادمی دست خط خام نویس فقیر حقیر پر تقصیر ہاشم دین میان فتح محمد ساکن موضع بسالی عرف ترابی بہ تاریخ سیزدہم ماہ ماہنگر بہ روز پنجشنبہ وقت چاشت برای پاس خاطر برادر عزیز اقبال بلند میان ابراہیم و برخوردار اقبال بلند بخت بیدار میان اسماعیل تحریر یافت . . . در مسجد نجاران بجلدی بنوک قلم در زبان آورد سنہ ۱۲۷۷ سمت ۱۹۱۷» .

۶- مؤلف : «نظام الدین خادم» ، نام تألیف : «انشای خادمی» ، تاریخ تألیف : «۱۲۲۶ ه ق». در صفحہ ۴ و ۵ چنین آمده است : «لہذا بندہ نظام الدین خادم رقعہ پی چند بہ عبارت سلیس قریب الفہم بہ قلم آورده انشای خادمی نام نہادہ شد .

الا ای بخت بیدار خرد مند شنو تاریخ این انشای دلکش

کہ وقت ختم بود از سال ہجری ۴ ہزار و دو صد و ہم بیست و شش»

۷- آغاز : «یا فتاح ، رب یسر ولا تعسر بسم اللہ الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ولا بشر ، بعد از ستایش آفرینندہ زسین و زمان و فرازندہ خیام آسان و فروزندہ شمعہای ستارگان و پس از درود بر گزیدہ ہر دو جہان و فرمان روایی آخرین زمان پوشیدہ نماند کہ درین زمان ناپرسان خواہش ہر کسی بسایتمہ خواندن انشا افزون از ہمہ علمہا است» .

۸- انجام : «و مشروط مزبورہ نیز مسلم داشت و کان ذلک الذی صحیحاً شرعیاً جایزاً و ناقداً علی طریق المسنون و واقعاً فی موضع الفلان و ہذہ الصک مکتوبہ فی تاریخ السادس من شہر ربیع الثانی و حاس السادس والعشیرین والف و مائتان من ہجرت المقدس المعلی سنہ ۱۲۲۱ ، تمت تمام شد انشای خادمی» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخہ «انشا و نامہ نگاری و آیین نگارش» است بہ زبان فارسی سلیس و قریب الفہم کہ بہ سبک پاکستانی نوشتہ شدہ است و نثر فارسی آمیختہ با نظم است و جمعاً «پنج باب» دارد و ہر باب شامل چند رقعہ و

مکتوب است . نامه‌ها و مکتوبات و رقعدها و عرضداشت‌ها و سندها و نکاح نامه‌ها و طلاق نامه‌ها و دیگر مسائل نگارش که در این نسخه آمده است ، همگی به ابداع و اختراع نویسنده نسخه است و اغلب آنها تاریخ دقیق زمان او را دارد . در صفحات آغاز و انجام یادداشت‌های ادبی و اشعار پراکنده آمده است . از صفحه ۱۱۲ تا ۱۱۴ «دو مقاله» به زبان فارسی در موضوع «ساعت نامه» و «فال نامه» آمده است . «ساعت نامه» منثور و «فال نامه» منظوم است . و هر بیت با یک حرف از حروف الفبا آغاز می شود :

«چون الف آید به فال اندر کتاب	ابتدای کار شد جزو صواب
ب به نیکویی بیابی راحتی	منفعت بینی ز صاحب دولتی
ت به توبه باز گرد از هر خطا	گر دهی صدقه شود دفع بلا
ی ز غایت خیر یابی ناگهان	تا بگری در کنارش شادمان

نشان چند مهر در جای جای نسخه موجود است که همه از یک نوعند ؛ «هاشم‌دین ۱۲۷۷» . انشای خادمی نسخه های خطی فراوان دارد و بارها چاپ شده است .

انشای طاهر وحید یا منشآت طاهر وحید ۸۹۰ و ۹۵۰ ۳۱۶

[ادب و تاریخ ، فارسی ، منثور]

- ۱- اندازه :- بیرونی : $29/5 \times 18/5 \times 2$ س م . - درونی : ۱۵ و ۱۶ س .
- ۲- اوراق : ۱۰۴ ورق . ۲۰۷ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم سفید وحنایی رنگ هندی ، گرم خورده ، جلد متوایی که گل بنا و بوته های زیبا به روشی ساده بارنگ های متنوع روی آن نقاشی شده است و جمله «انشاء» و «انشاء طاهر وحید میرزا» روی عطف آن آمده است .
- ۴- خط : نستعلیق و تحریر آمیخته با شکسته ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سرنامه‌ها شنکرف ، جدول یک خطی کناره بیرونی صفحات سیاه و جدول

۳ خطی کناره درونی شنگرف و سیاه ، صفحه ۱ و ۲ نقاشی و گل و بوته نگاری شده و یک سر لوح دارد و میان سطرها دندان موشی زر افشان است. در صفحه ۲.۷ یک تصویر (مجلس) دارد که بالای آن به خط تازه نوشته شده : «تصویر مصنف». قرن ۵۱۲ ه ق . رسم الخط به اردو شباهت دارد .

۵- کاتب : «سسهو یانهه» . تاریخ کتابت : «۱۲۴۱ ه ق» . در صفحه ۲.۷ چنین آمده است : «تمام شد انشای میرزا طاهر وحید به دستخط اضعف العباد سسهویانهه مدت مقام هانسی واقعه سیزدهم ماه جولائی سنه ۱۸۲۶ عیسوی مطابق بیست و چهارم بده اساده سنه ۱۲۳۳ فصلی موافق هفتم ماه ذی حجه سنه ۱۲۴۱ هجری روز پنجشنبه .
هر که خواند دعا طمع دارم ز آنکه من بنده گنهگارم .

۶- مؤلف : «میرزا محمد طاهر وحید در گذشته ۵۱۱۰ ق یا ۱۱۱۸ ه ق» ، نام تألیف : «انشای میرزا طاهر وحید» یا «انشای طاهر وحید» یا «منشآت طاهر وحید» ، تاریخ تألیف در عهد شاه عباس ثانی (۱۰۵۲ تا ۱۰۷۸ ه ق) . (رک : فهرست مخطوطات شیرانی ، تألیف دکتر محمد بشیر حسین ، ج ۲ ، ص ۳۴۳) . در متن نسخه نام «میرزا محمد طاهر وحید» را نیافتم .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، مکتوبی که مصحوب کلب علی سلطان بخواند کار روم ارسال شد و امثال تقدیم محمدمت قدیمی ، مفتاح گنجینه» مقال تواند بود که مانند انفس جدیده که بر سبیل تعاقب دعائم کاخ وجود انسان خاکی بنیان می گردد دولت اخلاف سلاطین والا مقام را بعد از رحلت اسلاف کرام منشأ انتظام و نظام سهام انام می گرداند و نسیم ثنای معلی مالک الملکی پرده اختفا و نقاب خفا از جلال مخدرات ازهار اظهار مطلب تواند گشود که فص نیستی اعقاب پادشاهان سلطنت آفتاب را بر خاتم فرمان روابی آبای عظام می نشاند» .

۸- انجام : «منت پذیر گردیده اشاره که در باب ارسال سخنان پریشان منشور که در قافله گاه مجموعه شیرازه جمعیت یافته باشد شده بود . چون خود نسخه که قابل ارسال تواند بود نداشت ان شاء الله بعد ازین به اتمام رسانیده

بنظر اصلاح خواهد رسانید امید که همیشه برمسند دولت و وساده عزت و عظمت به کام دوستان اخلاص آیین متمکن و کامروا بوده به نیل امانی و آمال نشأتین متمتع باشند اله الامجاد ، تمام شد انشای میرزا طاهر وحید» . (رک : ۵-کاتب).

۹- چگونگی: نسخهٔ «منشآت طاهر وحید» یا «انشای طاهر وحید» متن ارزنده‌ی است که آمیخته‌ی از نثر و نظم فارسی است و آن شامل مکتوبات و رقعاتی است که میرزا محمد طاهر وحید (متوفی ۱۱۱۰ یا ۱۱۱۸ هـ ق) از طرف خود و یا از طرف شاه عباس ثانی (۱۰۵۲-۱۰۷۸ هـ ق) به پادشاهان و امیران و حاکمان و کارگزاران و دانشمندان و دیگر بزرگان علم و ادب و یا بر آغاز و انجام کتابها و رسائل می نوشته است. و عنوان بعضی از نامه‌ها این است: «مکتوبی که مصحوب کلب علی سلطان بخواند کار روم ارسال شد، در جواب نامهٔ دارا شکوه که ارادهٔ ایران داشته، جواب نامهٔ بخواند کار روم که مصحوب اسمعیل آقاسی نوشته، مسودهٔ مکتوبی که به فرمانروای دکن سمت ابلاغ یافت، نامه‌ی که به پادشاه والا جاه اورنگ زیب نوشته شد، نامه‌ی که به عبدالعزیز خان نوشته شد، صلح نامه که به عبدالعزیز خان فرستاده شد، نامه که به والی روس نوشته شد، به عبدالعزیز خان در پرسش واقعهٔ نذر محمد خان، به پادشاه هندوستان در طلب قندهار، به پادشاه ایضاً بعد فتح قندهار، نامه که به ابو الغازی خان والی اورنگ سمت تسطیر یافت، نامه که به قطب شاه والی دکن مرهم شد، سواد فتحنامه قاعهٔ مبارک قندهار که به ممالک محروسه نوشته شد، سواد فتحنامه که بعد از استیصال دارا شکوه نوشته شد، فتحنامه که بعد از استیصال چغتای نوشته شد، رقمی که به دولتخان در استیصال قندهار در حیز ترقیم آمده، رقمی که به میرزا محمد عبدالعزیز ایلچیگری هندوستان نوشته شده، رقم سیورسال محمد بیگ اعتماد الدوله، رقمی که در طلب مولانا محمد محسن کاشی نوشته شد، دیباچهٔ رقم زمان سلطان حاکم بحرین، دیباچهٔ تاریخی که بر واقعات احوال خانان صاحبقران و سایر سلاطین صفویه نوشته شد. دیباچهٔ علم معانی و بیان، دیباچهٔ لب الاشارات که خود تألیف نموده، جهت خاتمهٔ جامع عباسی نوشته، جواب مکتوب حاکم ملتان که بذوالفقار نوشته، به حاجی علیخان زنگنه سردار

آذربایجان ، کتابتی که به وزیر خراسان نوشته ، به شاه وردی خان بیگر بیگی لرستان ، به صفی علیخان بیگر بیگی ایروان ، به حکیم مؤمن طبیب نوشته» .

بدین جهت منشآت طاهر وحید علاوه بر ارزش ادبی و انشایی و «هنر نگارش» اهمیت تاریخی و اجتماعی دارد و بسیاری از گوشه های تاریک تاریخ صفویه و روابط آنان را با پادشاهان و حاکمان هم عصر خود روشن می سازد . منشآت طاهر وحید چندین بار در کلکتہ، لکهنؤ، لاهور، حیدر آباد دکن به زیور طبع آراسته شده است و نسخه های خطی فراوان دارد .

سبک نگارش «منشآت طاهر وحید» بیشتر بازی با الفاظ است و اندکی پیچیده و دشوار و مسجع است . از آیات قرآنی و احادیث نبوی استفاده کرده . در حواشی و میان سطرها و کناره صفحات ، یادداشتها و توضیحات و معانی لغات و مطالب از یاد رفته و برخی عنوانات آمده است .

۸۹۰
۵۵۲

انوار سہیلی

[ادب، اخلاق و سیاست، فارسی، منظوم و منثور]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۲۲ × ۱۲ × ۵ س م . - درونی : ۱۵ س ۱۶ و ۱۷ × ۷ و ۷۵ س م .
- ۲- اوراق : ۴.۵ ورق . ۸.۹ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره و خاکی رنگ جهانگیری و سیالکوتی ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه یی سرخ گون .
- ۴- خط : نستعلیق تحریر و نستعلیق شکسته آمیز ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف ، جدول سه خطی کناره متن سیاه و شنگرف ، قرن ۱۱ و ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آخر افتادگی دارد .
- ۶- مؤلف : «حسین بن علی الواعظ الکاشفی متوفی ۵۹۱ ه ق» ، نام تألیف : «انوار سہیلی» تاریخ تألیف معلوم نشد . از صفحه ۱۵ تا ۲۰ چنین آمده است : «الا میر

الاعظم . . . نظام الدولت و الدین شیخ احمد المشتہر بسہیلی . . . اشارت عالی ارزانی فرمود . این کمینہ بی استطاعت و حقیر قلیل البضاعت حسین بن علی الواعظ تعرف بالکاشفی . . . جرأت نموده کتاب مذکورہ (کلیلہ و دمنہ) را لباس نو پوشاند و مسمی بہ انوار سہیلی (گرداند) چہارده بابت برینوجہ کہ مفصل میشود .

۷- آغاز : یک ورق (۲ صفحہ) افتادگی دارد و چنین شروع می شود : «لی مع اللہ و نکتہ دان و ان علمک مالک تکن تعلم و روشن بیان انا افصح العرب و العجم محمد صلی اللہ علیہ وسلم .

اگر (از) ازل تا ابد ہر چہ هست بآرایش نام جان نقش بست چراغی کہ انوار بینش بدوست فروغ ہمہ آفرینش بدوست صلوات اللہ و سلامہ علیہ و علی آلہ الطیبین الطاہرین جہت طالبان ہدایت ارادت و حمایت مطالب و استفادت بدین نوع خطاب مستطاب فرمودہ اند .

۸- انجام : افتادگی دارد و ناقص است : «پس ہر شخصی باید کہ صنعتی کہ صانع ازلی حوالہ او کردہ اشتغال نماید و چنان سازد کہ آن مہم را بر سبیل تدریج بمرتبہ کمال رساند ، بیت :

پالان کرتی بعاربت خود بہترز کلاہ دوزی بد بی شک در مقام . . . (مخوشدہ) . . . گرفتار آمد
لا جرم از راہی کہ پیش گرفتہ بہ منزل نرسد . . . (مخوشدہ) . . .
ہمان راہ پیشین سیر نگردد و میان این و آن سراسیمہ حال و سرگردان
پہاند نہ راہ پیشین رفتن و نہ باز گشتن پس . . . در طریق . . . بت قدم
ورزد و نہ بہ آرزو دست . . . شاخ . . . افزون طابی کہ غالیان
عاقبت آن تجامت .

۹- چگونگی : این نسخہ کہ انوار سہیلی نام دارد ، تقلید کاملی است از سبک و دمنہ بہرامشاہی ترجمہ ابوالمعالی نصر اللہ منشی . خود مؤلف انوار سہیلی یعنی حسین بن علی واعظ کاشفی بدین مسألہ اشارہ می آید کہ بہ فرمان امیر اعظم الشیخ احمد المشتہر بہ سہیلی بر پیکر کلیلہ و دمنہ لباس نو پوشانید و آنرا بہ جواہر اشعار فارسی آراستہ و بہ لالی نثر فارسی پیراستہ گردانید . البتہ بہ عقیدہ علمای ادب ، انوار سہیلی ہرچہ کہ باشد ، باز ہم کلیلہ و دمنہ شہرت و عظمت ادبی و لغوی و تاریخی و آیین کشور داری ویژه

دارد. تقسیمات انوار سهیلی بر اساس «باب» و «حکایت» و «روایت» و «آورده اند» است و جمعاً «۱۴ باب» دارد. «باب اول در اجتناب نمودن از استماع قول ساعی و تمام» و «باب چهاردهم التفات بانقلاب زمان و بنای کار بر قضا و قدر نهادن بعد از فهرست ابواب در حکایتی که منشأ سخن همان خواهد بود». نثر فارسی این نسخه با اشعار شیرین (قطعه و رباعی و مثنوی) آمیخته است. انوار سهیلی نسخ خطی فراوان دارد مخصوصاً در پاکستان و هند و به کرات چاپ شده است و کتاب درسی است.

۵۹۰

۴۲۸

باز نامه

[جانور شناسی، فارسی، مثنوی]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۲۰/۵ × ۱۲/۵ × ۱/۵ س.م . درونی : ۱۰/۵ × ۱۳/۵ × ۶/۵ س.م .
- ۲- اوراق : ۸۵ ورق . ۱۶۹ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ و زرد تیره رنگ کشمیری و سیالکوتی ، جلد چرمی سرخ رنگ ضربی نقش دار با عطف پوشیده .
- ۴- خط : تحریر آمیخته با شکسته ، خوانا ، روشن ، رسم الخط اردو ، بعضی از نشانه سنگرف ، قرن ۱۲ ه.ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . در صفحه ۲۱۱ نوشته است : «تمت تمام شد در دیره حسن» .
- ۶- مؤلف : نام «مؤلف» و تاریخ تألیف معلوم نشد : نام تألیف «باز نامه» است : در صفحه ۵ چنین آمده است : «بدانکه این کتاب باز نامه خورد و آسان چنانکه در فن و هنر میر شکاری از استادان دیده و خود آزموده است بطریق یادگیری نوشته است» .
- ۷- آغاز :- «باز نامه ، بسم الله الرحمن الرحیم ، سپاس بیقیاس مر خالق را سزد که از شوق محبت خود نور دوست خود را بر تجلی ظهور آورده و تاج لولاکی بر سرش از رضا و رغبت خود معلق کرده و همگی موجودات را آراستگی از نور داده

- چنانچه در حدیث آورده است اول ما خلق الله نوری و خلق آدم من نوره» .
- ۸- انجام : «اما در روز ها که ادویه داده باشد نگاه بر پیخال جانور داشته باشد چون زردی مثل زردی بیضه افتاده پیخال سفید گردد بدانند که شکم جانور صاف شده است و اثر مایه مطلق نمانده است تمت تمام شد در دیره حسن» .
- ۹- چگونگی : موضوع این نسخه «روش بازداری و باز شناسی و بیماری های باز و درمان شناسی باز و مداوا و معالجه» آن است و ضمناً طریقه پرورش و تعلیم آن را هم می گوید . مؤلف نام خود را نیاورده و لیکن خود گوید همه آنچه در کتاب گرد آورده است دیده و شنیده و آزموده است و به فرمان راجه (حاکم) زمان خود این نسخه باز نامه را نوشته است . تقسیبات آن بر اساس «باب» و «دستور» و «لقمه» است و جمعاً ۳۲ باب و چند دستور دارد . نثر فارسی آن روان و مخصوص سر زمین پاک و هند است ، سهو القلم کاتب دارد . بعضی اصطلاحات جانور شناسی و اسامی پرندگان مخصوصاً نام های مختلف باز و باز داری و اصطلاحات شکار و شکار کردن را در بردارد . روی همه رفته نسخی ارزنده است .

۶۱۰

۴۵۴

بحرالجمواهر

[طب ، فرهنگ لغت ، فارسی و عربی ، منثور]

- ۱- اندازه : بیرونی : ۲۶ × ۵ / ۱۷ × ۲ م.م . — درونی : ۲۱ س ۲۰ × ۱۱ س .
- ۲- اوراق : ۱۵۴ ورق . ۰۸ . ۳ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ کشدیری ، اندکی وصلی شده . آب رنگه در آن ریخته و چرمی سیاه رنگ ضربی ، پوشیده .
- ۴- خط : ثلث ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشان ها و سر فصلها و الفاظ شواهد شنکرف ، قرن ۱۱ ه.ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد فقط در آخر آمده است «تمت بحرالجمواهر» .
- ۶- مؤلف : «محمد بن یوسف الطیب الهروی» . نام تألیف : «بحرالجمواهر» ، تاریخ تألیف

معلوم نشد ، اما در عهد «محمد المشتهر بامیر بیگ وزیر» تألیف شده است . در صفحه ۲ و ۳ چنین آمده است : «و بعد فنقول العبد الفقير المحتاج الى الله القوي محمد بن يرسف الطيب الهروي . . . حين فرغت من تسويد (هذه المجموعة في دولة) ظهير الدوله والسعادة والدنيا والدين عهد المشتهر بامير بيگ وزير — و ابتدأت مما اوله الف الى حرف الياء مع ملاحظته ثانی حروفه علی ترتیب الهجاء تسهیلًا للطلاب و طلباء للشواب و سميتها بحر الجواهر» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، حمد العلام احدى اعطى ذوى الافهام تحقيق دقایق اللغات العربیة و شكر الوهاب ابدی علی اولی الالباب تدقیق حقایق النكات الادبیة سبحانه من مبدع نوع الانسان وكرمهم بالمیامن والمواهب و من صانع قديم» .

۸- انجام : «یونان بفتح الياء والمشهور الضم قال هشام ابن كلبی من بنی یونان من یافت بن نوح علیه السلام و الحكماء اليونانیة منسوبة الى هذا كذافی كتاب مشتبہ النسبة و در العجایب البلدان مذکور است كه یونان موضعی بوده است و حالا آب در آن موضع مستولی شده است و از عجایب آن آنكه هر كس در آن زمین چیزی حفظ كند مطلقاً فراموش نكند جمع تجار گنتند كه ما در بحر بودیم چون به آن موضع رسیدیم هر چه از ما فراموش بود در ایام گذشته همه بخاطر آمد و از این سبب است كه اكثر حكما منسوبند بآن موضع و در هیچ زمین ایشان نیست تمت بحر الجواهر» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «فرهنگ لغات طی» است كه به زبان فارسی و عربی تألیف شده است . تقسیمات آن بر اساس حروف الفبایی است از حرف الف تا حرف یاء . اساسی مآخذ را مؤلف در مقدمه آورده است . نقل مطالب بر حسب زبانی است كه در مآخذ بوده یعنی اگر آن مآخذ عربی بوده ، نقل لغت و معنی آن به عربی آمده و اگر فارسی بوده است ، به زبان فارسی نقل شده است و ازین لحاظ نسخه بی است ارزنده و جالب . نشان چند مهر از مالكان نسخه در آغاز و اواسط و انجام آن آمده است ، از جمله : «ز تو خواهی شفاء خلق كافی ز شاه ، چون شد خطایم عبد شافی ۱۱۹۳» ، «مهر کتابخانه مباركه» دولت خدا داد افغانستان . ۱۳۱» ، «مهر کتابخانه سراج الملهة والدين امیر حبیب الله ۱۳۲۱» ، «مهر کتابخانه امیر عبدالرحمن خان مبارزالدوله

۱۳۰۱ ، « و هو العلی الحکیم ۱۱۸۰ » ، « عبدالشافی ۱۱۹۳ » .
 این یادداشت در صفحه ۱ خواندنی است : « روز یکشنبه غره شهر ذیحجه الحرام سنه ۱۲۸۳ کتاب بحر الجواهر و کتاب شرح فصول بقراط ابن ابی صادق را ملا ابوالخیر به مبلغ ۱۹ نوزده روپیه کابلی در اشرف البلاد احمد شاهی ابتیاع نموده شد » ، « مالک مجازی عبدالله شامی عفی عنه » ، و « بحر جواهر ملا محمد سعید بیست روپیه » . در صفحه ۳۰۷ پنج بیت از یک غزل جامی آمده بدین مطلع :

« ای مرا دل ز غمت واله جان شیدایی من در این حال تو غایت به بی پروایی »
 و مقطع :

« جامیا بس سخن زین لب شیرین گفتی طوطی طبع تو شد شهره به شکرخانی »
 به خط تازه در کاغذ سبز گون نام بعضی ادویه در آخر آمده است .

۸۹۰
 —
 ۴۷۵

بحر فراست الالفاظ فی شرح دیوان حافظ

[ادب ، عرفان ، فارسی ، منثور و منظوم]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۵ / ۳۰ × ۲۶ × ۵ / ۴ س م . - درونی : ۱۹ س ۱۷ × ۲۴ س م .
- ۲- اوراق : ۳۳۴ ورق . ۶۶۸ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ طرح سمرقندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی با چرم سرخ پوشیده و پوسیده .
- ۴- خط : نستعلیق آمیخته با تحریر و شکسته ، سخت خوانا ، عنوانها و اشعار و خط های رسم شده بر بالای الفاظ و کلمات و اشعار بنویسد . سنحرف . قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : « فرید ملا محمد یوسف خان البخاری » . تاریخ کتابت : « ۱۲۶۹ ه ق » : « تمت کتابه هذه النسخة الشریفه شرح دیوان حضرت لسان الغیب ترجمان الاسرار حافظ الشیرازی علیه الرحمه فرید ملا محمد یوسف خان البخاری فی شهر شعبان المعظم ۱۲۶۹ » ،
 من غلط بیرون نباشد در سه خط خط که هر است بیرون از غلط

- هر که خواند دعا طمع دارم زانکه من بنده گنه کارم»
- ۶- مؤلف : یا (شارح) : «عبید الله» معروف به «عبیدی الخویشکی الجشتی» معروف به «عبیدی»، نام تألیف یا (شرح) : «بعر فراست اللفظ فی شرح دیوان حافظ» یا «ترجمان الاسرار»، تاریخ شرح معلوم نشد. در صفحه ۳ اینگونه آمده است : «پس میگوید بنده ضعیف و کمینه الراجی الی رحمة الله القوی عبیدالله المعروف بعبید الله الخویشکی الجشتی بنظر دوربین رسید فکر دیوان خواجه حافظ... در اکثر از اوقات بتدریس او مشغول بودم... ناگه روزی جمعی حاضر آمدند و گفتند که این معنی دقیق که از نتایج افکار مستنبط میگردد در تحریر آید تا در تحریر بحر فراست اللفظ فی شرح دیوان حافظ... با تمام رسید».
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، سپاس عظمت اساس واحدی را رسد که محمود است بجلال ذات و برتری را که موصوف است بکمال صفات، حمدش بدهان نمیتوانم گفتن شکرش بزبان نمیتوانم گفتن امری که بذات خود تسلسل دارد نتواند کس بانتهایش رفتن و صلوات نا محدود و تحیات نا معدود رسولی را سزد که هر دو جهان آفریده بواسطه اوست».
- ۸- انجام : «بیا ساقی آن راج ریحان نسیم بمن ده که نه زر ماند نه سیم زتسبیح و خرقة ملولم مدام بمن رهن کن هر دو را والسلام یعنی بیار ای ساقی آن شرابی را که مانند ریحان نسیم دارد و مرا بده که نه از زر باقی ماند و نه سیم زیرا که از خرقة مدام ملولم و برمی رهن کن یعنی برمی هر دو را رهن می کنم و می را میگیرم زیرا که نمودار هر دو برای حر نافع زر و سیم است و زر و سیم پایدار نیست پس این هر دو را از خود دفع میکنم و می را که پایدار است میگیرم» . (رک : ۵- کاتب) .
- ۹- چگونگی : موضوع این نسخه شرح دیوان حافظ است. شارح بیشتر ابیاتی را شرح کرده است که مشکل و مغلق و غیر مفهوم است. نخست هر بیت را می آورد و مفردات آنرا ذکر می کند و سپس مفهوم بیت را می نویسد. تقسیمات آن بر اساس ابیات هر غزل است که در اصل متن دیوان به صورت الفبایی حروف قوافی تنظیم و تدوین شده است. «بجرالالف» در آغاز و «ساقی نامه»

دو آخر است و آنها را بہ «باب» تقسیم کرده است. شارح خود شاعر بوده و ہنگام شرح متن غزلیات، بعضی ایات را از خود می آورد. نثر فارسی این نسخہ مخصوص سر زمین ہند و پاک است. از آیات قرآن و احادیث استفادہ کردہ است. در صفحہٴ آغاز یک یادداشت دعایی آمدہ است. و این جملہ ہم بہ خط کاتب متن ذکر شدہ است: «شرح دیوان لسان الغیب الواصل الی الحق بلا امید (؟) ترجمان الاسرار حضرت حافظ الدین محمد شیرازی علیہ الرحمۃ والرضوان».

۲۹۰

۴۷۰

برهان قاطع یا مجموعه الافراق

رد علی کمونیس والدھریان

[دین، فرقہ شناسی، فارسی، منثور]

- ۱- اندازہ :- بیرونی : ۱۸/۵ × ۱۳ × ۱/۵ س.م. - درونی : سطرہا مختلف و از ۱ تا ۱۰ سطر
۷/۵ × ۲/۵ تا ۷ × ۱۳ س.م.
- ۲- اوراق : ۶۹ ورق . ۱۳۸ صفحہ .
- ۳- کاغذ : نازک ہنایی رنگ بخاری یا ہندی ، انکی ۳ آب رسیدہ ، جلد متوایی سبزگون عطف و گوشہٴ پارچہیی مخطط .
- ۴- خط : نستعلیق و ثلث آمیختہ با تحریر، خوانا ، روشن ، پختہ ، عنوان ہا و سرنویس سبزگون ، قرن ۱۲ ۵ ق .
- ۵- کاتب : «بابا حاجی عبدالرحیم» ، تاریخ کتابت: «۱۱۲۵ ۵ ق» : در صفحہٴ ۱۰۰ آمدہ است : «بتاریخ بیست و ششم صفر سنہ ۱۱۲۵ ۵ ق» در تاریخ ۱۰۰ ابوالفیض خان بنکتہ بابا حاجی عبدالرحیم قسمی کردہ است .
- ۶- مؤلف : نام مؤلف و نام تألیف و تاریخ آن معلوم نشد ، اما احوال دارد (کاتب) تاریخ کتابت ، مؤلف و تاریخ تألیف ہم باشد (رک : ۵- کاتب) صفحہٴ ۱۳۸ بہ خط و جوہر سبز نوشتہ است : «تمت کتاب مجموعہ الافراق رد علی کمونیس والدھریان اذال کتاب فی سنہ ۱۲۵۳ ۵ ق» این مطلب را بعدہا نوشتہ اند زیرا با تاریخ کتابت مطابقت ندارد .

۷- آغاز : « بسم الله الرحمن الرحيم ، ابوهريره رضى الله عنه ميگويد كه از مهتر عالم صلى الله عليه وسلم از مذهب سنت و جماعت پرسيدم رسول عليه السلام اين حديث فرمودند كه ان المجوسى افترت على سبعين فرقه اليهود على احدى و سبعين فرقه و النصارى على اثني و سبعين فرقه و ستفترق امتي على ثلاث و سبعين فرقه كلهم فى النار الا واحده قيل و من هم يا رسول الله تعالى قال الذين هم على ما انا عليه و اصحابي . »

۸- انجام : « اهل سنت و جماعه اهل نجات و درجات اند ، فرقه مستقيم الحال و زمره معتدل الاحوال ايشانند و آنچه سيد الاولين و الاخرين محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم و اصحاب او برآن بوده اند و برآن رفته اند اين طايفه برآند و برآن ميروند حق سبحانه و تعالى همه را شريعت مظهر دارد آمين يا رب العالمين . »

۹- چگونگی : موضوع اين نسخه « فرق اسلام » است كه بسيار خلاصه تاليف شده است . تقسيبات آن براساس شمارش فرق هفتاد و دوگانه اسلام است كه مؤلف بر پايه يك حديث از حضرت محمد بن عبدالله (ص) تقسيم کرده است . در آغاز فرقه جبريه و در آخر فرقه سنیه يا فرقه اهل سنت و جماعت آمده است . فهرست كليہ فرق در اين نسخه آمده و در آغاز و انجام به خط تازه كتابت شده است و در صفحه اول نام نسخه را «برهان قاطع» و در صفحه آخر «مجموعه الافراق رد على كمونيس والدهريان» آمده است كه شخصى از جانب خود نوشته است و درست نيست . جمله «بسم الله الرحمن الرحيم» با مركب سرخ و به شكل طغرا در يك صفحه آغاز نسخه كتابت شده است . نثر فارسى آن روان و آميخته با آيات قرآنى و احاديث نبوى است . براى هر فرقه نخست حديث و جمله يى به عربى مى آورد و سپس به فارسى عقايد آن فرقه را مى گويد و تا اندازى به نقد عقايد آن فرقه مى پردازد . روى هم رفته نسخه يى است ارزنده و در خور تحقيق در فرق اسلامى .

۸۹۰

۳۷۰

بوستان

[ادب ، فارسى ، منظوم «مثنوى»]

۱- اندازه : - بيرونى : ۲۵ × ۱۵ × ۲/۵ سم . - درونى : ۱۵ × ۵/۱۸ × ۸/۵ سم .

- ۲- اوراق : ۱۴۵ ورق . ۲۹۰ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید و خاکی رنگ سپاهانی ، اندکی آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد تیاجی ضربی نقش دار سرخ گون با عطف و گوشه پوسیده . روی هر دو طرف جلد این جمله ضرب شده است : «عمل بهاؤ الدین صحاف پشاورى» .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، رسم الخط اردو ، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف خوش رنگ ، جدول یک خطی کناره بیرونی صفحات لاجوردی ، جدول ۶ خطی کناره ایبات (سطرها) سیاه و زرد و شنگرف . جدول یک خطی میان ایبات شنگرف ، یک سر لوح خوش نقش و زرین در صفحه اول و دوم ، میان سطرها نقاشی دندان موشی زرین . قرن ۱۱ هـ ق .
- ۵- کاتب : «فقیر علی محمد» ، تاریخ کتابت ندارد : «تمام شد کتاب بوستان من تصنیف شیخ سعدی از دست فقیر علی محمد» .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «سعدی شیرازی متوفی ۵۶۹۱ ق» ، نام تألیف : «بوستان» یا «سعدی نامه» ، تاریخ تألیف (سرودن) : «۵۶۵۵ ق» (رک : فهرست نسخه های خطی کتابخانه گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۶۲-۷۵) .
- ۷- آغاز : «هوالمستعان ، رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر ، به نام جهاندار جان آفرین حکیمی سخن بر زبان آفرین خداوند بخشنده و دستگیر کریمی خطا بخش پوزش پذیر عزیزی که از در گمش سربتافت به هردر که شد هیچ عزت نیافت سر پادشاهان گردن فراز به درآه او بر زمین نیاید نه گردن کشانرا بگیرد بشور نه عذراورانرا براند
- ۸- انجام : «نه یوسف که چندان بلا دید و بند گنه عنو کرد آل یعقوب را بکردار بد شان مقید نکرد ز لطفت همین چشم داریم نیز کس از من سیه نامه تردیده نیست جز آن کاعتماد به یاری تست چو کارش تیری نشت و سرکش بود که معنی بود صورت خوب را بضاعات مزجات شان رد نکرد برین بی بضاعت بخش ای عزیز که هیچم فعال پسندیده نیست امیدم به آرزواری تست

بضاعت نیاوردم الا امید خدایا ز عفوم مکن نا امید»
 ۹- چگونگی: این نسخه از لحاظ خط و کتابت خوب است. در حدود ۳۰۰ بیت دارد و بر وزن «فعولن فعولن فعولن فعل» از مزاحفات بحر متقارب مثنی محذوف یا مقصور است و تقسیات آن بر اساس «در» و «باب» است و جمعاً «ده در» دارد. بدین شرح:

چو این کاخ دولت پرداختم
 درو ده در از تربیت ساختم
 یکی باب عدل است و تدبیر و راء
 نگهبانی خلق و ترس خدای
 دویم باب احسان نهادم اساس
 که منعم کند شکر حق را سپاس
 سیوم باب عشق است و مستی و شور
 نه عشقی که بندند بر خود به زور
 چهارم تواضع رضا پنجمین
 ششم ذکر مردی قناعت گزین
 بهتم در از عالم تربیت
 بهشم در از شکر بر عافیت
 نهم باب توبه است و راه صواب
 دهم در مناجات و ختم کتاب»
 سعدی، بوستان را به نام «اتابک ابوبکر بن سعد زنگی» و «اتابک اعظم محمد شاه» کرده است:

«که سعدی که گوه بلاغت ربود در ایام ابوبکر بن سعد بود»
 یا: «اتابک محمد شهبی نیکبخت خداوند تاج و خداوند بخت»
 کسره اضافه در این نسخه به صورت «ی» و همزه آمده است، مانند: «شهبی نیکبخت» و «گوه بلاغت» در دو بیت فوق. اکثر عنوان حکایات، دقیق و کامل نوشته شده و در بیشتر جایها لفظ «گفتار» به جای «حکایت» آمده است. بوستان سعدی در سرزمین پاک و هند، کتاب درسی است و نسخ خطی آن بسیار است و اغلب در مکاتب و مساجد به صورت خطی تدریس می شود و شرح های بسیار بر آن نوشته اند.

۸۹۰

۳۸۲

بوستان

[ادب، فارسی، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه: - بیرونی ۲۴ × ۱۳ × ۳ سم. - درونی: ۱۵ س ۱۶ × ۷ س م.

۲- اوراق: ۱۵۱ ورق. ۳۰۲ صفحه.

۳- کاغذ : نازک سفید تیره رنگ سمرقندی ، اندکی کرم خورده ، اندکی آب رسیده ، جلد چرمی سرخ گون با عطف پوسیده و موش خورده .

۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، جدولهای میان ابیات (مصراع ها) دو خطی سرخ و جدولهای کناره صفحات ۳ خطی سیاه و سرخ . عنوان ها و سرفصلها خالی است و فقط در آغاز چهار جا به خط سیاه عنوان دارد . قرن ۱۲ ه ق . در آغاز یک سر لوح ساده به رنگ زرین و سبز دارد .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : (رک : بوستان . ۳۷ / ۸۹۰ ص ۴۴-۴۵) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

حکیم سخن بر زبان آفرین
کریم خطا بخش پوزش پذیر
بهر در که شد هیچ عزت نیافت
بدرگاه او بر زمین نیاز

بنام جهاندار جان آفرین
خداوند بخشنده و دستگیر
عزیزی که از درگش سر بتافت
سر بادشاهان گردن فسراز

امیدم بآمرزگاری تست
که حق شرم دارد ز موی سفید
که شرم نمی آید از خوبشتن
خدایا ز غنوم مکن نا امید

۸- انجام : «جز این کاعتماد به یاری تست
دل می دهد وقت وقت این امید
عجب دارم ار شرم دارد زمن
بضاعت نیاوردم الا امید

۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ خط و کتابت زیبا است . کاتب جای عنوانها را خالی گذاشته و کتابت نکرده است فقط در آغاز ده جا عنوان دارد . در میان سطرها و در کناره صفحات بعضی یادداشت های ادبی و توضیحات لغوی دارد . حرف «ک» همه جا به صورت «ک» است . بجای «ی» در کلماتی مانند «آید» و «بوی» همیشه همزه به کار می برد . «آند» «بوی» تقریباً ۴۲۵ بیت دارد .

۸۹۰
۳۸۳

بوستان

[ادب، فارسی، منظوم «مثنوی»]

- ۱- اندازه :- بیرونی ۲۷ × ۱۵ × ۳ سم . - درونی : ۱۳ س ۲۰ × ۵ / ۹ سم .
- ۲- اوراق : ۱۳۲ ورق . ۲۶۳ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک خاکستری رنگ سپاهانی ، کرم خورده ، اندکی وصالی شده ، جلد تپاجی سیاه .
- ۴- خط : نستعلیق خوش جلی ، خوانا ، روشن ، پخته ، جدولهای میان سطرها (مصراع ها) و در فواصل عنوانها و سرفصلها ۲ خطی و جدولهای کناره بیرونی صفحات یک خطی لاجوردی و کناره سطرها ۷ خطی لاجوردی و سیاه و سرخ و سبز و زرین (۵ رنگ) ، یک سر لوح کتابی در آغاز .
قرن ۱۲ هـ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ» کتابت ندارد .
- ۶- مؤلف : (رک : بوستان ۳۷۰ / ۸۹۰ ص ۴۴-۴۵) .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،
بنام خداوند جان آفرین
خداوند بخشنده دستگیر
عزیزیکه از درگهش سر بتافت
سر پادشاهان گردن فراز
- ۸- انجام : «ز لطف همین چشم دارم نیز
کس از من سیه نامه تردیده نیست
جز این کاعتماد بیاری تست
بضاعت نیاوردم الا امید
- تمت الكتاب بعون المالك الوهاب ، تم تم تمت تمام شد کار من کار من
نظام شد»
- ۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ خط و کتابت و لوح و جدول زیبا است . همه عنوانها و

سر فصلها به خط سرخ خوش جلی کتابت شده است . در حدود ۴۶۰ بیت دارد (رک : بوستان ۳۷۰/۸۹۰) . در صفحه آخر این بیت آمده است :
«نعت شریف حضرت سید المرسلین

تو جان پاکی مریسری ز آب و خاک ای نازنین
والله ز جان هم پاک تر روحی فداک ای نازنین
پاکان ندیده روی تو دادند جان بر بوی تو
اینک به گرد کوی تو صد جان پاک ای نازنین»

۸۹۰

۴۵۰

بوستان

[ادب ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۱۶/۵ × ۱۰ × ۲ سم . درونی : ۱۵ س ۱۱/۵ × ۶ سم .
- ۲- اوراق : ۱۵۰ ورق . ۳۰۰ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ طرح سمرقندی ، اندکی پوسیده و وصالی شده ، جلد متوایی چرمی پوسیده و تیره گون .
- ۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پخته ، رسم الخط فارسی ، عنوانها و نشانها و سرفصلها شنگرف . قرن ۱۳ ه ق .
- ۵- کاتب : «احمد ولد میرزا مرتضی قلی» تاریخ کتابت : «۱۲۵۷ ه ق» : «تمت الكتاب بعون الملك الوهاب مسمی ببوستان شیخ سعدی شیرازی علیه الرحمه حرره اقل العباد احمد ولد میرزا مرتضی قلی مرحوم غفر الله له ونوالدته و اولادهم کوه دامن دار السلطنه کابل جنت تقابل که سفر اتفاق افتاده بود بجهت یکی از فرزندان ارجمندان قرة الابصار عبد الصمد قلمی که در بخواندن ذوق تمام ورغبت مالا کلام داشت امید از مالکان و افاضان طریقہ دانش و نکتہ سنجان عرصه بینش است که هرگاه در نوشتن کتاب سهوی یا خطایی کرده باشد بقلم عفو اصلاح و بگزاک عنایت درست نمایند ،
پوش گر بخطایی رمی و خرده مگیر که هیچ ذات بشر خالی از خطا نبود
تحریر فی یوم چهارشنبه بیست و دویم شهر ربیع الاول سنه ۱۲۵۷ یکم هزار

دو صد و پنجاه و هفت صورت اتمام پذیرفت ،

هر که خواند دعا طمع دارم زانکه من بنده گنه کارم
تم (۳۰ بار).

۶- مؤلف : (رک : بوستان ۳۷۰/۸۵۰ ، ص ۴۵).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

حکیم سخن بر زبان آفرین
کریم خطا بخش پوزش پذیر
بهر در که شد هیچ عزت نیافت
پیامردی کس نگردد بلند»

بنام جهان دار جان آفرین
خداوند بخشنده دستگیر
عزیزی که از درگهش سربتافت
کسی را که مهر تواز سرفکند

برین بی بضاعت ببخش ای عزیز
که هیچم فعال پسندیده نیست
امیدم بامید کاری تست
خدایا ز عفو مکن نا امید»

۸- انجام : «زلطفت همین چشم داریم نیز
کس از من سیه نامه تردیده نیست
جزین کا اعتقادم به یاری تست
بضاعت نیاوردم الا امید

۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ کتابت و رسم الخط فارسی قابل توجه است و ضمناً در

«کوه داسن» که در قریه یا شهرکی از افغانستان است برای تدریس فرزند
«کاتب» به نام عبدالصمد کتابت شده است. در آغاز و انجام بعضی حساب های
روزانه و یادداشت ها نوشته شده است. و نشان چند مهر دارد که اینگونه
خوانده شدند : «یاغفار ۱۲۸۲» و «محمد شریف ۱۲۹۷».

این سه بیت در آخر نسخه از کاتب خواندنی است :

«به یاد لعل لب ت دی بمحفل عشقم پیاله بود پر از خون دیده مینا را
ز شوق طفل سرشکم نگر چومرغابی حباب بیشتر و موج چشم دریا را
متاب روی ز احمد بتا سرت کردم که مهوشان بنوازند پیر دانا را»

۸۹۰

۵۶۲

بوستان و شرح آن

[ادب ، اخلاق و حکمت ، فارسی ، منظوم «مثنوی» و منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۸ × ۱۹ × ۱ سم. - درونی : ۱۷ تا ۱۹ بیت (متن) . س (حاشیه
به طور مورب) و ۶ س (زیر نویس).

۲- اوراق : ۶۲ ورق . ۱۲۴ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ سیالکوتی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشه پارچه پی سیاه رنگ و پوشیده .

۴- خط : نستعلیق خوش جلی (متن) و شکسته و تحریر خفی (زیر نویس و کناره متن) ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف ، جدولهای یک خطی و ۲ خطی و سه خطی فواصل مصراع ها و عنوانها و کناره متن و حاشیه شنگرف و زرین و سیاه ، قرن ۱۲ ه ق . رسم الخط فارسی .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶ مؤلف : (رک : بوستان ۳۷ / ۸۹ ، ص ۴۵) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

حکیم سخن بر زبان آفرین
کریم خطا بخش پوزش پذیر
به هر در که شد هیچ عزت نیافت
به درگه او بر زمین نیاز» .

بنام جهاندار جان آفرین
خداوند بخشنده و دستگیر
عزیزی که هر گذرش سربتافت
سر پادشاهان گردن فراز

۸- انجام : افتادگی دارد و چنین پایان می یابد :

مبادا که ناگه در اقی ببند
مزن طعنه بر دیگری در کشت
که ز نار مغ بر میانست نه بست
به عنفش کشان می برد لطف دوست»

«یکی را که در بند بینی مخند
ترا آسمان هط به مسجد نبشت
به بندای مسلمان شکرانه دست
نه خود می رود به که جویان اوست

۹- چگونگی : این نسخه که «بوستان سعدی» یا «سعدی نامه» نامیده می شود، از اجزای متن و

یادداشت های کناره صفحات و زیر نویس ها و معانی لغات عربی و توضیحات تاریخی و تفسیرات دینی و اخلاقی و فلسفی بسیار ارزنده است . کناره عربیت شماره ترتیب گذارده شده ، وبا اشاره به همان شماره در زیر نویس و کناره متن به توضیحات می پردازد . در آغاز یک لوح ساده در زمینه گل و بوته تکراری تعبیه شده است . برای هر حکایت ، عنوان آن در یک یا دو جمله است . متأسفانه این نسخه ناقص است و تا اواخر باب چهارم (تواضع) ادامه دارد . معانی لغات در زیر نویس و توضیح آنها در کناره متن آمده است .

۸۹۰
۳۱۵

بهار دانش

[ادب ، تاریخ ، فارسی ، منظوم و منثور]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۲۸ × ۱۶ × ۴ س.م. - درونی : ۱۷ س ۵ / ۲۲ × ۵ × ۱۰ س.م .
- ۲- اوراق : ۲۳۲ ورق . ۶۳ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، جلد مقوایی لاجوردی با عطف و گوشه پارچه‌بی خاکستری رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، سخت خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سرفصلها شنگرف خوش رنگ ، جدولهای یک خطی و پنج خطی کناره صفحات سیاه و شنگرف و زرد گون ، یک سرلوح در آغاز و ۲۱ تصویر (مجلس) دارد . تصویر دوازدهم در صفحه ۲۵۹ پاره شده و نیمی بیش تر از آن موجود است سبک نقاشی مخصوص سرزمین پاک و هند است .
- ۵- کاتب : نام کاتب و نقاش و تاریخ کتابت ندارد، اما تاریخ فروش آن «۱۲۶۵ ه ق» در صفحه ۶۳ ثبت است : «همین نسخه بهار دانش ملکیت من دایولنا مومنکه پسها کهنه چرخت بود به دست منشی غلام محمد خان ساکن کهری اختیار خان فروختم و قیمت کتاب بتصرف آوردم ، ۲۴ ماه محرم سنه ۱۲۶۵ دیگر دعوی نیست و نخواهم کرد» . (رک : ۹ - چگونگی) .
- ۶- مؤلف : «عنایت الله» ، تاریخ تألیف : «۱۰۶۱ ه ق» ، نام تألیف : «بهار دانش» : (رک : فهرست نسخه های خطی کتابخانه گنج بخش ، ج یکم ، ص ۷۵-۷۸) .
- ۷- آغاز : رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، فاتحه کتاب مستطاب آفرینش و پیرایه صحیفه دانش و بینش حمد خداوند خود بخش آفرین صورت نمای معنی ایجاد و تکوین است که پیر لطایف ابداع و صنایع اختراع قدرت کامله اش از ماه تا به ماهی گواهی داده و از ذره تا خورشید بروحدانیت ذات برحق و یگانگی مطلقش زبان اقرار برو گشاده و سخن سبز بختان بیدار درون از روشنی وصفش رو سفید و جاوید است .
- ۸- انجام : «و بمقتضای مراسم مستمره این ویرانه آباد چون گنج بخاک سپردند و طلسم

عبرت بر آن تعبیه کردند که پرویزن چه سان گرد عدم بر حال بزم نشینان
بجهت سرور اباوجود راستی از کجروی آسان ماو زنجیر و نسیم باهمه لطیف
نسیمی از سبک روحی جور روزگار از دست آب اسیر هیچ است همین نوو
کهن و خویشان را ،

اینجا سحری نشد برومند کش باد فنا زپا نیفکند
..... نظاره بند بودن تاچند فنا پسند بودن
بود یکه پا و کاروان تیز بر خیز از این کریوه برخیز

المنه لله آنست که این نگارین نامه محبت آگن که رشک فرمائی و
کارخانه چنین مدد کاری توفیق جان آفرین حسن تمامیت و زیب اختتام
پذیرفته ،

هرکه خواند دعا طمع دارم ز آنکه من بنده گنهارم
نوشته بمساند سیه بر سفید نویسنده را نیست فردا امی.

تم (۲۰ بار) .

۹- چگونگی : موضوع نسخه «بهار دانش» وصف مناظر طبیعی و بیان و شرح دیدارها و
ملاقات ها با دوستان در باغ و بوستان و گل چیدن و در سبزه دویدن است
و آمیخته با نثر و نظم فارسی است و تقسیهات آن براساس موضوعاتی قرار دارد
که مؤلف در نظر داشته است . آنگونه که از مقدمه نسخه بر می آید ،
مبنای آن برداستانهای هندی قرار دارد و در زمان «شهاب الدین محمد
صاحبقران شاه جهان غازی گیتی ستان (ص ۷ نسخه)» که همان شاه جهان
اول (سلطان خرم) (جلوس ۱۰۳۷ و عزل ۱۰۶۸ ه ق) است نوشته شده
است و چون بهار دانش در سال ۱۰۶۱ ه ق آغاز شده ، پس در سال
۲۴ سلطنت او بوده است (رک : فرهنگ معین ، ج ۵ ، ص ۸۸۸) . درباره
تألیف آن در صفحه ۷ چنین آمده است : «پس آیین داستان دلستان آن
گلکهای معانی را تازه بوستانی است به زبان هندی . . . به عرض بیان آورد
. . . گفت که باید . . . این جوز هندی بر آتش فارسی گذاشته آید» .
این نسخه باوجود آن که جدول دارد و مصور شده است ، از لحاظ خط و
کتابت ضعیف است و سهوالتلم کاتب فراوان دارد . نقاشی تصاویر (مجلس های) آن
به سبک هندی است . لباس ها و زیورها و آراستن منظره هر تصویر (مجلس)

این مسألہ را خوب نشان می دهد (رک : نمونہ ہا) . نسخہ بہار دانش را در سرزمین پاک و ہند جزو «درس نظامی ہائند گلستان و بوستان سعدی و یوسف و زلیخای جامی و اسکندر نامہ نظامی و کریمہ و نام حق می خواندہ اند و بدین جہت نسخہ های خطی فراوان دارد و تا کنون چندین بار در لاهور و بمبئی و حیدرآباد دکن چاپ و نشر شدہ است (رک : فہرست نسخہ های خطی کتابخانہ گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۷۵-۷۸) .

در آغاز و انجام و لابلای صفحات این نسخہ بعضی یادداشتہا و توضیحات آمدہ است از جملہ معلوم می دارد کہ تا کنون ۵ بار خرید و فروش شدہ است . وقتی کہ در ملکیت نند کور ولد لالہ دیپوزیل بودہ ۲۴ تصویر داشتہ در صورتی کہ اکنون ۲۱ تصویر دارد . اینک مالکان آن :

«مالک این کتاب بہار دانش بندہ نند کور ولد لالہ دیپوزیل عرف کپور ساکن محلہ بہای جرکن شاہ است ، ہر کسی دعوی کند کاذب و دروغ گو باشد ، مورخہ ۲۶ پاک کردہ سمت ۱۹۱۲ .»

«مالک این کتاب بہار دانش رام نراین ولد نند کور عرف کپور محلہ بہای جرکن شاہ است . ہر کسی دعوی کند درگاہ خداوند گرفتار باشد» (۲ بار با دو نوع خط نوشتہ است) . «ہمین نسخہ بہار دانش ملکیت من دایولنا موسنکہ پسا کھنہ چرخت بود بہ دست منشی غلام محمد خان ساکن کھری اختیار خان فروختم و قیمت کتاب بہ تصرف آوردم بتاریخ ۲۴ ماہ محرم سنہ ۱۲۶۵ دیگر دعوی نیست و نخواہم کرد» . «فرلت گوید ، در ملک فقیر عبدالمجید است ہر کہ دعوی کرد دروغ است» . نشان مہر این مالک آخرین «عبدالمجید ۱۳۰۲» آمدہ است .

۲۹۰

۵۶۵

بیاض دعا

[دین ، ادعیہ و اوراد ، عربی و فارسی اردو ، منثور و منظوم]

۱- اندازہ : — بیرونی : ۱۵/۵ × ۸/۵ سم . — درونی : ۸ تا ۱۵ س ۱۱/۵ × ۵/۵ سم .

۲- اوراق : ۲۶۷ ورق . ۵۳۳ صفحہ .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ سمرقندی و سپاهانی ، اندکی کرم خورده ، آب رسیده ، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه‌یی سرخ رنگ .

۴- خط : ثلث خوش (متن عربی) و نستعلیق و تحریر (ترجمه و زیر نویس فارسی اردو)، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشان ها شنگرف ، جدولهای ه خطی کناره متن لاجوردی و زرین و سیاه ، و جدولهای خطی فواصل سطرها سیاه . قرن ۱۱ و ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : نام « کاتب و » تاریخ کتابت « ندارد .

۶- مؤلف : یا « گوینده » و یا « مترجم » هیچ کدام از ادعیه و اوراد به طور صریح و واضح معلوم نشد (رک : ۹- چگونگی) .

۷- آغاز : این نسخه از دو طرف آغاز شده و درمیانه ، مطالب دعایی آن به هم پیوسته است ! از یک طرف اینگونه آغاز می شود : « دعای کمیل بن زیاد هر که در هر شب جمعه یا در ماهی یا در مالی یکمرتبه یا عمری یک مرتبه بخواند تا کفایت شر دشمنان از تو بشود و یاری کرده شوی و روری داده شوی و البته آمرزیده شوی ، اینست دعا بسم الله الرحمن الرحیم بنام خداوند بخشاینده و مهربان اللهم انی اسئلك برحمتک خداوند بدرستی که من سؤال من کنم از تو بحق رحمت تو » .

۸- انجام : سوره یس مکه و هی ثلث و ثمانون آیه بسم الله الرحمن الرحیم ، یس والقرآن الحکیم » .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع « اوراد و ادعیه و خواص آنها » است و چند سوره از قرآن شریف هم در آن کتابت شده است اکثر دعاها از صحیفه کاسمه مجادیه و دیگر کتب شیعه اثنی عشری است : امامی بعضی از دعاها این است : « دعای جوشن صغیر د ، ۲ فقره دعاها ایام هفتاد دعا سرانی ، و زیر نویس فارسی این دعاها روان و ساده و سره است . از ص ۱۶۹ تا ۳۱۹ مطالبی منتور و منظوم به فارسی آمده است که گویا از ضیاء نخشی باشد و چنین آغاز می شود : « بسم الله الرحمن الرحیم ، بعد تمهید قواعد نهاد احدی و تشهید مدایح محمدی بنده ضیاء نخشی الان چنین میگوید » . در همین مطالب منتور و منظوم خاصیت دعای سریانی را به زبان فارسی در « ۳۹ خاصیت » آورده است (ص ۱۷۵ - ۲۷۹) . اینک ایاتی از مطالب منظوم :

چنین گفتند ما را اہل اوستاد
کہ بود اندرز نور وحی سبحان
بروح پاک انسان نور حق باد
مبارک سورہٴ مانند رحمان

من موجود ای طالب کجایی
بخوای غیر ما را هیچ وقتی
چرا در حضرت ما در نیایی
اگر شایستہٴ درگاہ مایی

برخی از اشعار بہ زبان اردو و پنجابی است (ص ۲۵۳ ببعد) .
سبھونکابھلے تو ہے حضرت خداتکیا بہر او سکے بعد در پاک مصطفیٰ تکیا

کیا کہوں دور کی دل ارار ہے جب سے گذری ہے وقت بیکار ہے

۸۹۰ و ۹۵۰

۴۸۶

پادشاہ نامہ

[تاریخ و ادب ، فارسی ، مثنوی و منظوم]

- ۱- اندازہ : — بیرونی ۵/۳۳ × ۲۱ × ۴ س م — درونی : ۲۱، س ۲۶ × ۱۴ س م .
- ۲- اوراق : ۲۸۱ ورق . ۵۶۲ صفحہ .
- ۳- کاغذ : نازک سفید تیرہ رنگ سمرقندی، اندکی کرم خوردہ ، وصالی شدہ، آب رسیدہ، جلد مقوایی خاکستری رنگ با عطف و گوشہٴ قہوہی رنگ
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پختہ، رسم الخط فارسی ، عنوانہا و نشانہا و سر فصلہا و خط های افقی بر بالای شواہد و جملات مہم شنگرف، در آغاز یک سر لوح خوش و کتیبہ دار در زمینہٴ زرین با ترنج های خوش رنگ ارغوانی و لاجوردی و زرین . جدولہای متن یک خطی شنگرف و جدولہای چہار خطی کنارہٴ متن سیاہ و زرین ، قرن ۱۱ ۵ ق
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : «ملا عبدالحمید لاهوری المتوفی سنہ ۱۰۶۵ ۵ ق» ، نام تألیف : «پادشاہ نامہ ، جلد اول» ، تاریخ تألیف : «در عہد شاہ جہان» یعنی «ابوالمظفر شہاب الدین محمد صاحبقران ثانی شاہجہان پادشاہ غازی» . در صفحہٴ ۱۶ و ۱۷ چنین آمدہ است : «بعضی از ملتزمان بساط بقرب بعرض اشرف اقدس

رسید که عبدالحمید لاهوری المولد و المنشأ . . . بتحریر این نامه نامی که باسم سامی پادشاه نامه موسوم گردید پرداخت.

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، نگارین کلامی که گزارش آن دامن سامعه را جواهر آگن کند و نگارش آن حبیب نامه را عنبرین سپاس والا اساس آفریننده آسمان و زمین است رنگین مقالی که دیباچه صحیفه دانش و سر لوح صفحه بینش سزد ستایش بیقیاس دارنده مکان و مکین قیومی که سایه بان آسمان را بی اطناب و اساطین بر افراخت» .

۸- انجام : «لله الحمد که

بفرخ فالی و فیروز مندی سخن را دادم از دولت بلندی
طراز آفرین بستم قلم را زدم بر نام شاهنشاه رقم را
شهاب الدین محمد شاه آفاق چو ابرو یا سری هم جفت و هم طاق

سایه گرانمایه این سایه آسمان پایه ایزدی که چون طوبی دور و نزدیک سایه نشین اوست ، و مانند آفتاب آباد و خراب نور آگین او سایه و آفتاب همنشین همدگراند و روز و شب قرین یکدیگر بر مفارق جهانیان مبسوط و ممدود باد» .

۹- چگونگی: این نسخه جلد اول «پادشاه نامه» و موضوع آن در تاریخ محمد شاه جهان پادشاه غازی (۱۰۰۰-۱۰۶۷ هـ ق) است . تقسیمات آن بر اساس «بیان» و عنوانهایی است که از طرف مؤلف برگزیده شده است و چون هم عصر شاه جهان بوده مطالب را بر حسب تاریخی و سال جلوس آورده است . متأسفانه این نسخه شامل یک جلد است و جلد دوم آن فعلاً در دست ما نیست . فهرست مطالب آن در ۷ صفحه در آغاز آمده است که «بیان» در ۱۰۰۰ باعث این نگارین نامه» در آغاز و «بیان ملا خواجه» در ۱۰۰۰ است و آنگوی یک ورق فهرست افتاده است . نشر فارسی این نسخه حکام و منسجم و روان و شیرین و آمیخته با اشعار برگزیده و مطالب مستند و اعداد تاریخی و ارقام و جداول نجومی است . از آیات قرآنی و احادیث استفاده شده است . کلیمه آداب و رسوم عصر مؤلف و منصب ها و مقام ها بطور دقیق و با ذکر تاریخ و تعداد آورده شده است . تعدادی از اشعار شاعران معاصر مؤلف با ذکر نام آنان به دست داده شده است علما و اطبا را با ذکر

طبقه نشان داده است . روی هم رفته نسخه بی است ارزنده و در خور تحقیق و جست و جو در زبان و ادب فارسی و شاعران و عالمان و طبیبان دوره محمد شاه جهان پادشاه . در صفحه آغاز و انجام چند جمله و چند شعر به خط تازه کتابت شده و در گوشه و کنار صفحات مطالب از یاد رفته و سهواً قلم های کاتب افزوده شده است .

۸۹۰

۴۸۴

پند نامه عطار

[ادب ، پند و اندرز ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

- ۱- اندازه : -- بیرونی : ۲۳ × ۱۵ × ۵ / س م . -- درونی : ۱۵ س ۱۹ × ۹ س م .
 - ۲- اوراق : ۳۱ ورق . ۶۲ صفحه .
 - ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، کرم خورده ، وصالی شده ، بدون جلد .
 - ۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، رسم الخط اردو ، عنوانها و سرفصلها شنگرف . قرن ۱۲ ه ق .
 - ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
 - ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «شیخ فریدالدین عطار نیشابوری متوفی ۶۱۷ یا ۶۲۷ ه ق» ، نام تألیف ظاهراً «پند نامه» یا «حمد بیحد» شهرت دارد . تاریخ سرودن معلوم نشد (رک : ۹-چگونگی) .
 - ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم و تمم بالخیر ،
<p>آنکه ایمان داد مستی خاک را
داد از طوفان نجات نوح را
نا سزایی داد قوم عاد را
بر خلیش نار را گزار کرد»</p>	<p>حمد بیحد مر خدای پاک را
آنکه در آدم دمیده روح را
آنکه فرمان کرد قهرش باد را
آنکه لطف خویش را اظهار کرد</p>
<p>هم با نساءت مرا فریاد رس
خلعت فضل و کرامت پوشیم
لطف خویشت همدم و همراه کن</p>	<p>۸- انجام : «چون ندارم در دو عالم جز توبس
شربت شهید شهادت نوشیم
جان و جانم را ز خود آگاه کن</p>

هر که خواند فاتحه گوید مرا از برای حسبنا لله مرا تمت تمام شد» .

۹- چگونگی : این نسخه ظاهراً به «پند نامه» و گاهی «حمد بیحد» معروف است و در موضوع پند و اندرز است . در مدارس و مکاتب قدیم و جدید در سر زمین پاک و هند تدریس می شود و معمولاً هر کس که در مدارس قدیم درس فارسی خوانده باشد، مقداری از ابیات آنرا از بر دارد . تقسیبات آن بر اساس موضوعاتی است که از طرف شاعر عنوان شده است : «حمد خدا ، نعت رسول (ص) ، وصف چهار یار ، وصف علمای اهل سنت و جماعت ، مناجات» در آغاز ، و سپس مطالب دیگر در نیک بختی و بدبختی ، ریاضت ، درویشی و رستگاری و امثال اینها می آید و در انجام فضیلت فقر فقیران و خاتمه کتاب آمده است . بر وزن «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن یا (فاعلن)» بحر رمل مسدس محذوف یا مقصور سروده شده است و در حدود ۹۰۰ بیت دارد و اشعار آن محکم و روان و منسجم است و برای مبتدیان آسان» .

۲۹۰

۵۲۵

تاج التراجم فی تفسیر القرآن للاعاجم

[دین ، تفسیر ، فارسی و عربی ، منثور]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۳۵ × ۲۴ × ۱۰ سم . درونی : ۱۵ و ۱۶ و ۲۰ س ۲۹ و ۳۰ و ۱۸ × ۳۱ سم .
- ۲- اوراق : ۵۶۰ ورق . ۱۱۲۰ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ خان بالغ ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد بندی و گالینگوری (نو) . متأسفانه به علت جلد سازی و صحافی ، این کتابی نسخه بریده شده و مقداری از متن و حواشی و سر جزوها و ترنج ها ضایع گشته است . جلد ساز حتی آیات قرآن را هم بریده است .
- ۴- خط : ثلث عربی جلی (متن قرآن) و ثلث عربی متوسط (ترجمه و تفسیر) ، خوانا ، روشن ، رسم الخط کهن و قدیم ، نشان آیات شبیه گل های چهار برگ و ۵ برگ و برگ زرین ، سر جزوها و سر حزبها و سر سوره ها ترنج و نیم ترنج زرین و سبزگون ، آغاز همه سوره ها به خط ثلث زرین ، قرن ۶ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : یا (مفسر) : «ابو المظفر شاهفور بن طاهر بن محمد اسفراینی و عماد الدین ابو المظفر طاهر بن محمد اسفراینی متوفی ۷۱۴ هـ ق» موسوم به «شاهفور» شهپور یا شاهفور = شاهپور» نام تألیف (تفسیر) : «تاج التراجم فی تفسیر القرآن للاعاجم» ، تاریخ تألیف (تفسیر) معلوم نشد . در صفحه ۱۰۱ (ورق ۵) نام تألیف چنین آمده است : «نام این را تاج التراجم فی تفسیر القرآن للاعاجم لقب نهادند» و نیز در صفحه ۸۱۰ (ورق ۴۰۵) اینگونه آمده است : «تمت الجلد الثانیۃ بعون الله من کتاب تاج التراجم» . (رک : تاریخ نثر و نظم در ایران و در زبان فارسی ، تألیف سعید نفیسی ج ۱ ، ص ۱۱۷ ، ج ۲ ، ص ۷۲۷) .

۷- آغاز : ناقص است و افتادگی هایی دارد و چنین شروع می شود : «آفریده است و معنیش آنست کی هرجه جز از خدای است آن را اول هست ازیرا که از حالی بحالی همی گردد و گردیدن آن بود کی حالی بشود و دیگری بیاید اما آن حال که آمد بضرورت همی دانی که آن را اول هست جنانک بینی بمشاهده و نشاید که مستقبل بود ازیرا کی انتقال نشاید و اما ان حال شد همی دانی که بآخر رسید» .

۸- انجام : ناقص است و تا تفسیر آیه ۱۱۱ از سوره یوسف این گونه پایان می یابد : «انا نریک من المحسنین و قتاده گویند کچون بلای ایشان سخت شدی اندر زندان یوسف علیه السلام برخاستی اندر میان ایشان و گفتی بشارت باذا شما را شما صبر کنید تا خدای عز و جل شما را ثواب دهد بر آن ثوابی عظیم و این مثل را کفارتی باشد و گناهان شما را تمحیضی باشد و چون ایشان این سخن بشنیدندی گفتند بر که خدای عز و جل بر تو باذا» .

۹- چگونگی : این نسخه از جمله تفاسیر فارسی قرآن شریف است که در نوع خود یکتا و بی همتا است . روشن تفسیر در این نسخه چنین است :

۱- مختصات هر سوره را به طرزی نو و فشرده به زبان فارسی قرن پنجم «سبک خراسانی» می آورد و تعداد آیات و جزو ها و حروف و مکی و مدنی بودن و جای نزول و مقصود از نزول آیات را و خواص خواندن (تلاوت) هر سوره را به دست می دهد

۲- آیات قرآنی را می آورد و آنها را به فارسی ترجمه تحت اللفظی می کند و لفظ فارسی را زیر کلمه عربی آن می نویسد.

۳- بعد از ترجمه تحت اللفظی به تفسیر آیات می پردازد و به زبان فارسی خلاصه و مقصود هر آیه را می آورد.

از لحاظ زبان فارسی و مخصوصاً «نثر فارسی»، این تفسیر بسیار ارزنده است. در ترجمه و تفسیر کوشیده است که لغات برگزیده و جملات محکم و عبارات منسجم آورد. از لحاظ رسم الخط همان سبک و روش قرن پنجم و ششم را دارد. مثلاً:

۱- حروف «پ، چ، د، گ» به صورت «ب، ج، ذ، ک» کتابت شده است.

۲- الفاظ «که» و «چه» و «بدانکه» و «چنانچه» و امثال اینها به صورت «ک» و «کی» و «ج» و «بدانک» و «جنانج» کتابت شده است.

۳- سرکش کاف به صورت «زبر» در کنار کلمه، و زیر حرف «س» در همه جا ۳ نقطه، و داخل حرف «ی» (متصل و منفصل) همه جا ۲ نقطه قرار دارد.

۴- حرف «ی» مفرد به کلمه ما قبل متصل است. اینک یک عبارت فارسی برای نمونه:

«مجاهد گوید که معنی این آیت آنست که هیچ کس نبوذک از جهودان نه چون ملک الموت را بیند ایمان آورد بخدای عز و جل و لیکن ایمان وی را سوز ندارد اندر آن وقت و بس ازین بدید کرد خدای عز و جل بسبب ستمکاری ایشان».

هنگام تفسیر گاهی از احادیث نبوی و اشعار عربی استفاده شده است. ما شعر فارسی در آن دیده نشد. بعضی از کلمات و افعال در این نسخه بدین صورت آمده است: «فرستیدن، نبیسیدن، نبشتست». در آغاز این نسخه یک مقدمه از مفسران آمده است که باوجود اینکه اقتادگی دارد و ناقص است بسیار ارزنده است. در این مقدمه تاریخ ترجمه و تفسیر و روش ترجمه و تفسیر را می توان یافت و عقاید و آرای مفسران و مترجمان و عالمان علوم قرآنی را می توان دید و بر «چهار فصل» تقسیم شده است: «و بدان که اندر مقدمه این کتاب چهار فصل یاد کنیم:

فصلی اندر بیان فضیلت ترجمه کردن قرآن را بلغتهای دیگر او و جوب آن اندر برخی احوال . فصلی اندر بیان اعتقاد اهل سنت و جماعت اندر اصول دیانت . و فصلی اندر معانی اسماء خدای تعالی تنبیه کند . . . اوصاف و صفات وی و فصلی اندر بیان ترجمه برخی از آن اخبارکی آمده است اندر فضیلت قرآن و . . . اهل قرآن .

در فصل شرح و تفسیر اسمای باریتعالی، نود و نه نام خدا را توضیح و تفسیر نموده و این فصل از لحاظ نثر زبان فارسی بسیار ارزنده است . متأسفانه این نسخه با این درجه اهمیت و ارزش ، ناقص است و از مقدمه شاید ۲ تا ۳ ورق افتاده باشد و از آخر تا آیه ۱۱۱ سوره یوسف جزو ۱۲ ادامه دارد .

از اواسط آن نیز افتادگی هائی دارد . نام این تفسیر را «تفسیر اسفراینی» و «تفسیر طاهری» نیز می گویند . هنوز چاپ نشده است . نسخ خطی آن در کتابخانه های دیگر نیز موجود است . (رک : فهرست نسخه های خطی فارسی ج ، تألیف احمد منزوی ، ص ۹-۱۰) .

۹۵۰

۳۸۶

تاریخ نگارستان

[تاریخ ، فارسی ، منشور و منظوم]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۲۲ × ۱۶ × ۴ س م . درونی : ۱۷ س ۱۷ × ۹ س م .
- ۲- اوراق : ۳۴۵ ورق . ۶۸۹ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری ، اندکی وصالی شده ، آب دیده ، جلد مقوایی و پارچه ای با عطف چرمی سیاه .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سرفصلها شنگرف ، بالای بعضی از کلمات شواهد و جملات عربی خط سرخ کشیده شده ، قرن ۱۱ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : «ابن محمد احمد» معروف به «قاضی احمد غفاری متوفی ۹۷۵ ه ق» ،

نام تألیف: «تاریخ نگارستان»، تاریخ تألیف: «۹۵۹ هـ ق = نگارستان واقع». در صفحه ۷ چنین آمده: «بر خاطر فاطر این ذره بيمقدار... الفقير محمد احمد و صله الله تعالى الى السعادت السرمد تافت که این درر غرر را از لجه سفاین معتبر... بر چیده نثار بارگاه عرش اشتباه سازد و... هر آینه به نگارستان موسوم گردد»، و در صفحه ۶۸۸ و ۶۸۹ چنین: ازین دو سه بیت اطلاع بحصول می پیوندد:

درین روضه که از فرط نوادر
پی تاریخ و نامش فکر کردم
جو در واقع نگارستان چین است
شود هر دم نگار تازه لامع
فلک گفتا که هست این نکته جامع
ازین آمد نگارستان واقع

v- آغاز: «رب يسر بسم الله الرحمن الرحيم، و تمم بالخیر،

ای طرازنده بهارستان
از کرم تازه کن بهارم را
دور دار از عناد حسادش
ای نگارنده نگارستان
رقم صدق ده نگارم را
به نبی و علی و اولادش

حضرت سلطان خسرو مالک رقاب ممالک تقدیر، فرد:

نگارنده پیکرانس و جان
نویسنده قصه کن فلان

اعظم سلطانه که سالکان مسالک قرب در ادای محمادت و ثنائیش راجع اند
و بار یافتگان سرادقات کبریا از عهده شکر آرایش بعجز قایل»

۸- انجام: «و این سفینه که فی الحقیقت حبابی است بر سر آب و نموداری است از سراب همچو مخترعات بی خردان بی تمه و چون تصورات جامع کودکان کوتاه لعب طفلان را لایق و شهید خاطر غافلان را موافق در تاریخی آید سمیت اختتام و صورت انجام یافت، ازین دو سه بیت اطلاع بحصول می پیوندد، قطعه:

درین روضه که از فرط نوادر
پی تاریخ و نامش فکر کردم
جو در واقع نگارستان چین است
شود هر دم نگار تازه لامع
فلک گفتا که هست این نکته جامع
ازین آمد نگارستان واقع

تمت تمام شد، تاریخ نگارستان من تصنیف قاضی احمد غفاری غفرالله ذنوبه بتاریخ شانزدهم شهر جمادی الثانی سنه ۱۱۰۱ (شاید سال جلوس یکی از شاهان باشد) تمت تم بعون الله الملك الوهاب»

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «تاریخ و قصص» است از صدر اسلام تا عهد مؤلف. تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی است که به ترتیب انتخاب مؤلف، عنوان شده و مورد بحث و شرح واقع شده است و گاهی «واقعه» و «لمعه» را به کار برده است. مآخذ خود را ذکر کرده است بدین شرح: «اول تاریخ طبری تألیف محمد بن ابوعلی محمد بلعمی وزیر آل سامان، دوم تاریخ فتوح تصنیف احمد بن اعثم کوفی بترجمه احمد بن محمد مستوفی، سوم تاریخ مروج الذهب مسعودی، چهارم تاریخ منتظم تصنیف عبدالرحمن المشهور با بن الجوزی، پنجم تاریخ آل عباس، ششم ترجمه یمینی ابی شرف جر فادقانی. هفتم کشف الغم تألیف علی بن عیسی اردبیلی، هشتم جامع الحکایات تصنیف نورالدین محمد عوفی، نهم تاریخ مرآت الجنان، امام عبدالله یافعی، دهم جامع القلوب خواجه وزیر رشید، یازدهم تاریخ گزیده، دوازدهم نزهة القلوب خواجه عبدالله مستوفی قزوینی، سیزدهم وصایای خواجه نظام الملک، چهاردهم تاریخ قوام الملک ابرقوی، پانزدهم فردوس التواریخ مولانا خسرو ابرقوی، شانزدهم طبقات ناصری من تصنیف منهج ابن سراج جوزجانی، هفدهم تاریخ و صاف تألیف عبدالله ابن فضل الله شیرازی، هژدهم تاریخ فخرالدین داود بناگتی، نوزدهم مجمع نوادر نظامی عروضی سمرقندی، بیستم ظفرنامه و مقدمه مولانا شرف الدین علی یزدی، بیست و یکم تاریخ جهانگشا خواجه عطا ملک جوینی، بیست و دوم مجموعه تألیف روسی، بیست و سیوم فتوحات میران شاهی، تألیف مولانا شرف سعد الله کرمانی، بیست و چهارم مسالک ممالک مولانا عبدالرحیم مشهدی، بیست و پنجم تاریخ سید ظهیرالدین مازندرانی، بیست و ششم تاریخ واسطی تألیف سید جعفر بن محمد بن الحسن المشهور بجعفری، بیست و هفتم مطلع السعدین، مولانا عبدالرزاق سمرقندی، بیست و هشتم روضة الصفا محمد بن خاوند شاه بلخی المشهور بامیرخاوند، بیست و نهم حبیب السیر مولانا خواننده میر، سی ام تذکرة الشعرا از مولانا دولت شاه بخت شاه، سی و یکم مجالس النقالیس امیر علی شیر نوایی. نثر فارسی این نسخه خوب است و آمیخته بی است. از نثر و نظم و احادیث و آیات قرآن. در گوشه و کنار صفحات و درمیان سطرها یادداشتهای تاریخی و توضیحات لغوی و مطالب از یاد رفته آمده است. مؤلف کتابی دیگر دارد به نام جهان آرا

در تاریخ کہ در ۹۷۲ تألیف کرده و بہ شاہ طہاسب صفوی ہدیہ کردہ است .

۲۹۰

۳۰۹

تبیین الحقایق

[دین ، فقہ ، عربی ، منثور]

- ۱- اندازہ : — بیرونی : ۵/۳۰ × ۲۱ × ۶ سم . — درونی : ۲۵ س ۵/۲۳ × ۵/۱۳ سم .
- ۲- اوراق : ۲ ورق . ۲ صفحہ .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیرہ رنگ و حنایی ہندی ، آب دیدہ ، وصالی شدہ ، جلد متوایی سیاہ با عطف و گوشہ تیاہی سیاہ و زرکوب .
- ۴- خط : تحریر آمیختہ با ثلث ، سخت خوانا ، ناپختہ ، عنوانہا و نشانہا و سرفصلہا و بعضی خطوط رسم شدہ بر بالای الفاظ و جملات شواہد شنگرف و سیاہ ، قرن ۱۲ ھ ق .
- ۵- کاتب : «محمد اعظم» ، تاریخ کتابت : «۱۱۵۳ ھ ق» . در پایان صفحہ آخر اینگونہ آمدہ است : «تمت تمام شد زیلعی شرح کنز الدقایق از دست محمد اعظم بتاریخ بیست و چہارم شہر ذی الحجۃ سنہ ۱۱۵۳ یک ہزار و یکصد و پنجاہ و سہ ہجری بود بعد از نماز پیشین در مسجد عزت خان» .
- ۶- مؤلف : یا (شارح) : «امام فخرالدین ابو محمد عثمان بن علی الزیلعی المتوفی ۷۴۳ ھ ق» ، نام شرح : «شرح کنز الدقایق المسمی بتبیین الحقایق المعروف بالزیلعی» . تاریخ شرح معلوم نشد (رک : فہرست کتب عربی کتب خانہ ریاست رامپور ، ج ۱ ، ص ۲۰۹) . اصل متن «کنز الدقایق» تألیف «ابو البرکات عبداللہ بن احمد المعروف بحافظ الدین النسفی المتوفی سنہ ۵۷۱ ھ ق» : (ایضاً ص ۲۴۳) .
- ۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر و بہ نستعین ، بسم اللہ الرحمن الرحیم ، الحمد للہ الذی شرح صدور العارفين بنور ہدایتہ ، وزینہا بالایمان و مالہا من حکمہ ، حمد عارف لعظمتہ ، مقر بوحدانیتہ و علی من ختم الرسالۃ ، افضل سلامہ و صلواتہ ، محمد المصطفی المخصوص باظہار ملتہ علی الملل کابہا و دوام

شریعتی، الی آخر الدهر و نهایتاً».

در صفحه ۷ چنین آمده است : «اما بعد فانی لما رأیت هذا المختصر المسمى بكنزالدقائق احسن مختصرافى الفقه حاویا لما یحتاج الیه من الوقعات مع لطافة حجة لاختصار نظمه احببت ان يكون له شرح متوسط بحل الفاظ و تعلل احکامه و یزید علیه یسرا من الفروع مناسباً له مسمى تبیین الحقائق لما فیہ من تبیین ما اکنز من الدقائق».

۸- انجام : «قال رحمه الله وان جعل شئ من الطريق مسجد اصح كعكسه معناه اذا بنى قوم مسجداً و احتاجوا الى مكان ليتسع فادخلوا من الطريق فى المسجد و كان ذلك لا يضر باصحاب الطريق حاز ذلك و لذلك اذا ضاق المسجد على الناس و جنبه ارض لرجل تؤخذ ارضه بالقيمة كرهاً فاروى عن الصحابة رضى الله عنهم لما ضاق المسجد الحرام اقدوا ارضاً بكره من اصحابها بالقيمة فرادوا فى المسجد و قوله كعكسه اى كما جاز عكسه وهو ما اذا جمل فى المسجد مہر لتعارف اهل الامصار فى الجوامع و جاز لكل واحد ان يمر فيه حتى للكافر والجنب والحايض والنفساء لما عرف فى موضعه وليس لهم ان يدخلوا فيه الدواب و الله اعلم بالصواب تمت تمام شد زیلعی، شرح کنز الدقائق از دست محمد اعظم بتاریخ بیست و چهارم شهر ذی الحجه سنه ۱۱۵۳ یکہزار و پنجاه و سه بود بعد از نماز پیشین در مسجد عزت خان».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «فقه» است کہ بر اساس عقیدہ فرقه حنفی بنا گشته است. شرح زیلعی بر کنز الدقائق یا «تبیین الحقائق» مشہور است. تقسیمات ابن نسخه بر اساس متن اصلی کنز الدقائق است. در آغاز «کتاب الطہارة» و در آخر «کتاب الوقف» و «فصل من بنى مسجد» آمده است. فهرست همه مطالب در دو صفحه کتابت شده است.

یادداشت ها و توضیحات و چند شعر به زبان فارسی و عربی در آغاز و انجام و درکنارہ صفحات داخلی و درمیان سطرها کتابت شده است اگر آنها را جداگانه استکتاب کنند، نسخه بی علیحدہ فراہم خواهد گشت. و ضمناً مآخذ بسیاری از آنها را بہ دست داده است، مانند «مستخلص»، «بیر جندی»، «تفسیر مدارک»، «چلبی». نشان ۶ مہر دارد. دوتای آنها اینگونه خواندہ می شود : «المعظم بالله الاعلم خادم الشرع نبی سید عالم ۱۲۲۸»، و دوتای

دیگر اینگونه: «المتوکل علی الله الاکرم خادم الشرع صاحب عالم ۱۲۱۲»، و دوتای دیگر اینگونه: «مفتی شرع صاحب عالم ۱۲۲۷». چند بیت از آغاز یوسف و زلیخای جامی در صفحه اول کتابت شده است که به «دستخط فقیر محمد» است. این نسخه «از کتب خانه رشیدی» خریداری شده است.

تحفة الابرار الملتقط من آثار الائمة الطهار

۲۹۰
۴۶۷

لتنوير قلوب الاخيار

[دین، نماز، فارسی، منثور]

- ۱- اندازه: - بیرونی: ۲۱ × ۵/۱۴ × ۴ سم. - درونی: ۲۱ × ۱۵ × ۹ سم.
 - ۲- اوراق: ۴۱۸ ورق. ۸۳۴ صفحه.
 - ۳- کاغذ: سه نوع کاغذ در این نسخه به کار رفته: نازک و به رنگ های سفید و خاکی کشمیری و لاهوری، اندکی آب رسیده، شیرازه دار، جلد متوایی ملون با عطف و گوشه پارچه پی سرخ گون.
 - ۴- خط: ثلث خوش، خوانا، روشن، رسم الخط عربی، عنوانها و نشانها و سرفصلها شنگرف، قرن ۱۳ ه ق.
 - ۵- کاتب: «ملا مولا داد قورت»: تاریخ کتابت: «۱۲۴۸ ه ق»: «حرره الاقل الختیر الحتیر المحتاج ملا مولا داد قورت بتاریخ ۲ شهر محرم الحرام سنه ۱۲۴۸ بدعای خیر یاد آوری نماید.
- هرکه خواند دعا طمع دارم ز انکه من بنده نمازم
تمت (۳ بار) تم (۷ بار)».
- ۶- مؤلف: «محمد باقر ابن محمد تقی الموسوی نام تألیف تحفة الابرار الملتقط من آثار الائمة الطهار لتنوير قلوب الاخيار»، تاریخ تألیف معلوم نشد. در صفحه ۲ چنین آمده است: وبعد خادم شریعت فخر انبیاء و سید رسل و چاکر درده ماجا اولیاء و هادی سبل ابن محمد تقی الموسوی محمد باقر... بعرض برادران دینی و اخلائی ایمانی می رساند که این کتابیست در بیان صلوة

و احکام آن مسمی بتحفته الابرار الملتقط من آثار الائمة الطهار لتنوير قلوب
الاخيار مرتب گردانیدیم آنرا بمقدمه و چند باب هر یک از ابواب مشتمل
است بر مباحث بسیار».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله الذي توحده بالملك فلا ندله في ملكوت
سلطانه و تفرد بالعز فلا ضد له في جبروت كبريائه و حارث الازهان الثاقبة في
بيداء عظمته و قدرته و الخسرات و الخاطفة في بدائع صنعه و غرائب فطرته و
اشهد ان لا اله الا الله شهادة تذعن باحديته و وحدانيته».

۸- انجام : «و هم چنین بیان شد که لازم است مکلف رعایت نماید در حال اتیان با جزای
منسیه آنچه را لازم بود در حال نماز رعایت نماید کلامی که در اینمقام
هست این است که هر گاه فرض شود حدثی صادر شود مکلف بعد از فراغ از
سلام و قبل از شروع بجزء منسی آیا این موجب بطلان نماز میشود یا نه
خلاف کرده اند فقها در اینمقام مرحوم علامه حکم فرموده به بطلان نماز در
کتاب تذکره».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «نماز و احکام و مشتقات آن است به طور تفصیل و
مشروح . تقسیمات آن بر اساس یک «مقدمه» و چندین «باب» قرار دارد و
هر باب بر تقسیمات دیگر ، مانند : اعداد ترتیبی و مباحث یا مباحثها
و مطالب منتقسم است . و بر اساس فقه شیعه اثنی عشریه تألیف شده
است . نثر فارسی آن روان و ساده و به سبک عراقی می ماند . از آیات
قرآن و احادیث نبوی و ائمه اطهار و اقوال و اعمال آنان بسیار استفاده شده
است . و احادیث را شماره گذاری کرده است . اکثر مراجع و مأخذ و علما و
فضلا را نام برده است و بر آنها استناد جسته است . در صفحه اول ۳ یادداشت
دارویی و طبّی به خط شکسته و شماره چند حدیث کتابت شده است . بعضی از
عنوانها را به خط نسخ شنگرف در کناره صفحات آورده است . سهوالقلم
کاتب ندارد و نسخه یی است تمیز و پاکیزه و آماده برای چاپ .

۴۹۰

۵۹۳

تحفة القراء

[زبان شناسی ، تجوید و علم قرائت قرآن ، فارسی ، منظوم]

۱- اندازه :- بیرونی : ۲۲ × ۵ / ۱۴ × ۱ س م . - درونی : ۱۳ س . ۱۳ × ۷ س م

- ۲- اوراق : ۴۶ ورق . ۹۲ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشه پاره بی سبز رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق خفی ، رسم الخط فارسی ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف ، قرن ۱۱ هـ ق .
- ۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » ندارد .
- ۶- مؤلف : « علی کشمیری » ، نام تألیف : « تحفه القراء » ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحه یک چنین آمده است : « علی کشمیری وفقه الله سبحانه و تعالی . . . بتألیف این مختصر که مسمی است بتحفه القراء در بیان قرائت مقتدای فاضلان عالم حضرت امام عاصم رحمه الله تعالی علیه پرداخته . »
- ۷- آغاز : ناقص است و اینگونه شروع می شود : « و اگر در بعضی عمر خود اجتهاد کرد نمی شاید او را که در باقی عمر خود ترک اجتهاد کند و اگر ترک اجتهاد کرد نماز اوقات است بناء علی هذا این گوشه نشین زاویه مسکنت و فقیر . . . (سیاه و محو شده) . . . علی کشمیری وفقه الله سبحانه . »
- ۸- انجام : ناقص است و چنین شروع می شود :
« بشکفانند غنچه مقصود	نافه او نافه مراد . . .
تازه از وی مشام جان گشته	بکه خشبو همه جهان گشته
هر که او نیست مبتلا بزکام	بی شک از عطر آن بگیرد کام
یعنی آن کعبه سجا . . .	عیب جوی کردند ید لوی ؟ »
- ۹- چگونگی : موضوع این نسخه « علم قرائت و تجوید » قرآن شریف است که مقدمه آن . . . و متن آن منظوم است و تقسیفات آن بر حسب « باب » و « فصل » و « عنوان » دیگر است . جمعاً « ۲ باب » و هر باب چند فصل و هر فصل چند عنوان مختلف دارد . تقریباً ۱۱۰ بیت دارد . بر وزن « فاعلاتن مفاعیلن فعلن یا فعلات » از مزاحفات بحر خفیف سروده شده است . در گوشه و کناره صفحات این نسخه یادداشت های تجوید و علم قرائت آمده و از کناره صفحه ۴ تا کناره صفحه ۹ رساله بی منشور فارسی به نام « تحفه الحفاظ » در علم تجوید و نیکو خواندن قرآن شریف کتابت شده است که آغاز آن چنین است :

«بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله الذي انزل على عبده الكتاب و الصلوة على خير خلقه محمد و آله و اصحابه خير الاصحاب مخفى نماند که تحفه الحفظ که به نظم منسوب بود این فقیر نیز روشن و مبین ساخت».

و انجام آن چنین است: «مانند اینها مدلین آنرا گویند که در آخر واقع می شود و او ساکن جمع می شود گفتند مثل يعلمون لیشکرون يفعلون يؤمنون مؤمنین کافرین مانند اینها را مدلین گویند ، والله اعلم» .

رساله «تحفه الحفظ» بر حسب «فصل» تقسیم شده است . قرائت قرآن و علم مخارج حروف است .

۶۱۰
۳۰۳

تحفه المؤمنین یا تحفه حکیم مؤمن

[طب ، فارسی ، منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۳۱ × ۲۰ × ۳ س م . - درونی : ۲۵ س ۲۲ × ۱۳ س م .
- ۲- اوراق : ۳۳۴ ورق . ۶۶۸ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک براق خاکستری رنگ سپاهانی ، اندکی کرم خورده ، اندکی وصالی شده ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی ضخیم با عطف و گوشه تیاچی سرخگون .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، پخته ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشانها و سرفصلها سنگرف تیره رنگ . لوح منقش و زیبا و زرافشان و نیلی و سنگرف ، جدولها ۶ خطی زر افشان و سیاه . قرن ۱۳ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد اما تاریخ کتابت «۱۲۶۱ ه ق» است : «تمت الكتاب بعون ملك الوهاب مرقوم بتاريخ بیست و پنجم شهر ربيع الاولی سنه ۱۲۶۱» .
- ۶- مؤلف : «محمد مؤمن حسینی طبیب» ، نام تألیف : «تحفه المؤمنین» معروف به «تحفه حکیم مؤمن» ، تاریخ تألیف در این نسخه نیامده است اما در زمان «شاه سلیمان صفوی ۱۰۷۷-۱۱۰۵ ه ق» تألیف شده و بدو تقدیم گشته است . در صفحه ۲ و ۳ اینگونه آمده است : «و بعد بر ناظران حقایق رس مکشوف می دارد که چون والد این ذره بی مقدار میر محمد زمان تنکابنی دیلمی طاب الله ثراه

باوجود حدس صائب و ذهن تاقت مدتی در امر معالجات ... کوشیده و مجربات چندی ... در سلک جمع و ترتیب آورد و بآنچه این خادم مخادیم نجیب محمد مؤمن حسینی طبیب مجری یافته و از صاحبان تجربه اقتباس نموده و مجموعه ... مسمی به تحفه المؤمنین باسم ... شاهنشاه پادشاهان خاقان ابن خاقان بن خاقان سلطان خواقین جهان سکندر حشمت صاحبقران سلیمان نشان ... موشح ساخت». در کتب مراجع و فهرس نیز به همین ترتیب وصف شده است.

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، سبحانک اللهم یا قدوس و یا طیب النفوس اتمم لنا انوار معرفتک و ارزقنا حلاوه مغفرتک ، شکر شیرینی شربت حیوه حکیمی را جل شأنه که به بی نصیبان ذاتی عرصه امکان مایده و جوش رسیده و ظلمتیان خانه نیستی را از روایح وجود جان در تن هستی دمیده مجردان بی تعلق در سادات خدمتش قائم بذات و لباس پوشان عوارض در بارگاه حضرتش متلون بشیون صفات بزم سازان پیشگاه طاق علوی از کیفیت لطف نهانی نامنتهائی در خروش و بی سروپایان محفل سنلی از کمیت فایده فایده ظهور در جوش از حکمت محکمش آبیای علوی را با امهات نهایت ارتباط».

۸- انجام : «قلع قیر و زفت و قطران و مومیائی و امثال آن با آب آمیخته استعمال کنند و بدستور روغن زیتون از مجربات دانسته اند اقسام شستن جامها لباس زربنت را چیزی بهتر از گل و آهک نیست و ابریشمین و صوف و سقرلات و بندره و امثال آنها چونک و نمک و جامه ابریشمین چنانکه به صابون پاک می گردد باپشم گوسفند نیز بشویند پاک می شود و الوان مختلف را با آن ازاله چرک می کند و جامه سفید بهر رنگی آلوده شود چون یکشب در بول شتر می گذارند روز دیگر بصابون پاک بشویند دفع آن میشود و بول اطفال را نیز همین امر است کتب کعب بعون ملک الوهاب مرقوم بتاریخ بیست و پنجم شهر ربیع الاول سنه ۱۲۶۱».

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «طب قدیم» است که در آن معرفی بیماریها معالجه کردن و شناختن داروهای گیاهی و نام آنها را به روش قدیم بیان می دارد. اصطلاحات فارسی و عربی و هندی طبی قدیم را در بردارد. «تحفه»

المؤمنین» را به «تحفه حکیم مؤمن» شهرت داده اند. مؤلف آنرا در عهد شاه سلیمان صفوی فرزند شاه عباس دوم هشتمین پادشاه صفویه (جلوس ۱۰۷۷ هـ ق وفات ۱۱۰۵ هـ ق) تصنیف کرده و به او تقدیم داشته است. تقسیمات آن بر اساس «تشخیصات و دستورات» و «فصل» و «باب» است بدین شرح :

و این مجموعه مشتمل است بر تشخیصات و دستورات و تشخیصات مبنی است بر پنج تشخیص .

تشخیص اول در بیان سبب اختلاف اقوال اطبا در ماهیت و قوت و قدر شربت و ادویه و شروط و ذکر درجات و انقسام قوتها باقسام .

تشخیص دوم ذکر صفات افعال ادویه و بیان افعال کلیه و مشابه آن و تفسیر اسامی و معانی لغاتی که در طی انشاد این مجموعه مذکور می شود در کتب ادویه مفرده مدار علیها است .

تشخیص سیم در بیان ماهیت و خواص و کیفیت ادویه مفرده و اغذیه مفرده و مرکبه و ذکر مصلح و بول و قدر شربت و آنچه بآن مناسب است .

تشخیص چهارم در مداوای سموم .

تشخیص پنجم در بیان اوزان و آنچه بدان متعلق است ، و دستورات منقسم است به سه قسم :

قسم اول در بیان اعلی که متعلق است بادویه مفرده مثل شستن و سوختن ادویه و تخمیس و تشویه و امثال آن طریق آشامیدن عشب و چوب چینی و ماء الجبن و مانند آن و اعمال غریبه .

قسم ثانی در بیان اعمال که متعلق است به ادویه مرکبه و ذکر معاجین و حبوب و سایر مرکبات .

قسم ثالث در معالجات با رعایت اختصار در تشخیص به چند «فصل» و هر دستور به چند «باب» تقسیم شده است ضمناً الفاظ ادویه را به ترتیب «حروف تهجی» ذکر کرده است .

در کنار صفحات یادداشت ها و توضیحات طبی و داروشناسی به خط تازه تر کتابت شده است . «باب ۲۴» در دستور معالجات طیور مفقود شده است . «تحفه المؤمنین» یا «تحفه حکیم مؤمن» به سبب اقبال همگانی بدان تاکنون

چندین بار در هند و ایران و پاکستان چاپ شده و نسخ خطی آن نیز فراوان است . فارسی آن روان و ساده و قابل فهم همگان است .

۶۱۰
۳۷۵

تحفة المؤمنین یا تحفة حکیم مؤمن

[طب ، فارسی ، منثور]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۳۴ × ۱۸ × ۶/۵ سم . - درونی : ۱۸ و ۱۹ س ۲۵ × ۱۳ سم .
- ۲- اوراق : ۴۶۷ ورق . ۹۳۳ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری ، اندکی کرم خورد ، اندکی آب رسیده ، جلد تیاجی سرخ گون ضربی خوش رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق خوش و شکسته ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانها و سرفصلها شنگرف ، جدولهای ۳ خطی و ۶ خطی کناره صفحات لاجوردی و سرخ و سیاه و زرد ، در صفحه ۷۲۴ و ۷۲۵ یک نقاشی سیاه قلم خوش آمده است . قرن ۵۱۳ ق .
- ۵- کاتب : «نسیم قادری چغانسرای» ، تاریخ کتابت : «۱۲۶۵ ق» و «۱۲۶۶ ق» در صفحه ۶۳۴ چنین آمده است : «تمام شد نسخه تحفة المؤمنین و السلام علی من اتبع الهدی بتاریخ ۲۷ شهر رمضان المبارک یوم جمعه سنه ۱۲۶۵ در دارالسلطنه کابل بدست فقیر نسیم قادری چغانسرای لا اله الا الله محمد الرسول الله» ، و در صفحه ۹۳۳ چنین : «تمت تمام شد بعون الله الملك الوهاب به دست خط حقیر خادم الفقرا نسیم چغانسرای بحسب الفرموده جناب مستطاب معالی القاب سلاله دودمان مصطفوی خاندان مرتضوی جلیل القدر عظیم الشان کثیر الاموال منیع فیوضات معدن مکرمات صاحبی ام سید بهاء الدین خان دادشاه ملک نوری پخت صاحبی مطاعی سلاله السادات العظام افادت و افادت ارتسام سید محمود جان پادشاه خلف خودش مرقوم در دانید بتاریخ بیستم شهر جادی الاول سنه ۱۲۶۶ در شهر پشت مرقوم گردید لا اله الا الله محمد رسول الله» .
- ۶- مؤلف : «محمد مؤمن حسینی طبیب» ، نام تألیف : «تحفة المؤمنین» معروف به «تحفة حکیم مؤمن» ، تاریخ تألیف در زمان «شاه سلیمان صفوی ۱۰۷۷-۱۰۷۷»

۵۱۱.۵ «ق» (رک : تحفه المؤمنین یا تحفه حکیم مؤمن ۳۰۳/۶۱۰) .
 ۷- آغاز : افتادگی دارد و چنین آغاز می گردد : «از ارتباط ازلیش مسند نشین دستگاه وصایت و والیان ولایت ارض و سما که ایمه هدااند از عز ابدیش امین امانت ولایت ، بیت :

رخش خطی کشیده در نکویی که بیرون نیست از ما خوبرویی و بعد بر ناظران حقایق رس مکشوف دارد که چون واحد این ذره بی مقدار میر محمد زمان تنکابنی دیلمی طاب الله ثراه باوجود حدس صائب و ذهن ثاقب مدتی در امر معالجات به دستور اجداد و استادان امجاد کوشیده و مجربات چندی ازو مختلف گشته خواست که در سلک جمع و ترتیب آورده با آنچه این خادم مخادیم نجیب محمد مؤمن حسینی طبیب مجرب یافته .

۸- انجام : «قمل بفارسی شپش گویند علامتش فرورفتن چشم و پیوسته گشوده داشتن بال و خاریدن بمنقار و مخلب و حرکت بسیار کردن علاج بخور بطرطر کنند و آنرا بفارسی دارتو نامند و مستعمل صباغان است و بدستور زرنیخ و زراوند طویل و مویزج طلا کرده بطیخ شحم الحنظل و دیواسپست و چوب گز و نعناع بشویند و مجربین قاطبه تصریح نموده اند که آب نعناع بجهت اقسام امراض بال و پر بعید نیست و طلا کردن زیبق مقتول ابرکه و آب دهن رافع قمل جمیع حیوانات است و حقیر نیز مجرب یافته است اما طریق صید طیور چون گندم را بکف دهن شتر مست یا بعرق آن ترکند از خوردن آن طیور بیهوش می گردند و چون دبق را با عمل و دوشاب طبخ بلیغ داده مانند ریسپان بر روی اشجار و غیر آن نصب کنند طیوری که بر آن نشیند پای بست گردد و الله اعلم بالصواب و سلام علی من اتبع الهدی .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «طب قدیم» است ، از آغاز یک ورق (۲ صفحه) افتادگی دارد و لیکن از انجام کامل است و «باب بیست و چهارم در دستورات معالجات طیوری» که در نسخه تحفه المؤمنین ۳۰۳/۶۱۰ مفقود بود ، در این نسخه موجود است و فقط ۹ صفحه است . این نسخه از لحاظ رسم الخط و کتابت و خوشخطی و خوش سلیقگی در تقسیم بندی بسیار خوب است . (رک : تحفه المؤمنین یا تحفه حکیم مؤمن ۳۰۳/۶۱۰) .

۶۱۰
۵۰۱

تحفة المؤمنین یا تحفة حکیم مؤمن

[طب ، فارسی ، منثور]

- ۱- اندازه : ۳۱/۵ × ۱۶ × ۵/۵ س ۵ م — درونی : ۲۷ تا ۳۰ س ۲۵ × ۱۱ س ۵ م .
- ۲- اوراق : ۴۸۴ ورق . ۷۶۸ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ کشمیری ، کرم خورده ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده . جلد تیاچی قهوه‌پی پوسیده و بدون عطف و جدا شده .
- ۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، عنوانها و سرفصلها و نشانها و الفاظ طبی شنگرف ، صفحه ۲ و ۳ مذهب و منقش با چند سرلوح در آغاز و در اواسط نیمی از آن موش خورده ، جدولهای ۳ خطی کناره‌های متن شنگرف و لاجوردی و جدول یک خطی کناره بیرونی صفحه لاجوردی ، قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : « فیروزمند ولد هوشمند قانونگوی » : تاریخ کتابت ، « ۱۲۳۱ ه ق » : « تمت تمام شد بعون الله تعالی و بفضلہ کتاب تحفه المؤمنین معہ مفردات و مرکبات و دستورات تحریر یافته شد بتاریخ بیست و سیوم شہر سفر (حفر) سنہ ۱۲۳۱ دستخط فقیر حقیر پر تقصیر فیروزمند ولد هوشمند قانونگوی قوم سہگل ساکن قصبہ جالندھر ، هر که آمد بجهان اهل فنا خواهد بود آنکه پاینده باقیست خدا خواهد بود»
- ۶- مؤلف : (رک : تحفة المؤمنین ۳۰۳ / ۶۱۰) .
- ۷- آغاز : « رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر و بہ نستعین سبحانک النہم قدوس و یا طیب النفوس اتمم لنا انوار معرفتک و اذقنا حلاوتہ من شکر شیرینی شربت چون حکیمی را جل شأنہ کہ بی نصیبان شکر عرصہ امکان را مائدہ وجودش رسیده و ظلمتیان نہانخانہ هستی را از رواج و جود جان در تن هستی دمیده» .
- ۸- انجام : « چنانچہ بدست بگیرند و بدستور دبق را چون غسل و دوشاب طبیخ طبیخ کنند و مانند آن ریسہاں بر اشجار و غیر آن اذارند هر طیوریکہ بر آن بنشیند پای او بسته گردد و الله اعلم بالصواب و السلام من الحکیم العلام علی من اتبع الهدی» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخہ « طب قدیم » است (رک : تحفۃ المومنین ۳۰۳/۶۱۰) .
در گوشہ و کنار صفحات این نسخہ از یاد رفتہا را کتابت کردہ اند .
سہوالقلم کاتب در این نسخہا دیدہ می شود .

۲۹۰
۵۴۷

تحفہ حسین شاہی یا حیرۃ الفقہ

[دین ، فقہ ، فارسی ، منثور]

- ۱- اندازہ :- بیرونی : ۲۴/۵ × ۱۷/۵ س م . - درونی : ۲۱ س ۱۹ × ۱۲ س م .
- ۲- اوراق : ۱۶ ورق . ۳۲ صفحہ .
- ۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ سیالکوتی ، اندکی وصالی شدہ ، بدون جلد و بدون صحافی .
- ۴- خط : ثلث تحریر ، خوانا، روشن ، پختہ ، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف ، جدولهای دو خطی کنارہ متن شنگرف و در بعضی جایها سہ خطی سیاہ و شنگرف، قرن ۱۳ ه ق .
- ۵- کاتب : « تاج محمود » ، تاریخ کتابت ندارد : « تمام این نسخہ شریف بہ تاریخ ہژدہم ماہ ربیع الثانی روز چہارشنبہ وقت عصر بہ دست خط تاج محمود ، نوشتہ بمائد سیہ بر سفید «نویسنده را نیست فردا امید» .
- ۶- مؤلف : «معین ابو سعید علی قریشی» ، نام تألیف: «تحفہ حسین شاہی یا حیرت الفقہ» ، تاریخ تألیف در عہد «حسین شاہ بن ناصر الدین ابراہیم شاہ سلطان» . در «صفحہ ۲ و ۳ چنین آمدہ است : «می گوید داعی دولت و ثنای خان حضرت اضعف بندگان مسترد و کار قوی معین ابو سعید علی قریشی . . . جوہر شریف عنصر لطیف بادشاہ دین دار . . . جلال الدنیا والدین مظفر حسین شاہ سلطان ابن سلطان الاعظم المکرم ناصر الدنیا والدین ابراہیم شاہ سلطان . . . رسالت مشتمل بر اشکالات آیات حدیقہ . . . پرداختم . . . تحفہ حسین شاہی حیرت الفقہ نام نہادہ بہ عبارت پارسی اختیار کردم» .
- ۷- آغاز : ولا تعسر ، رب یسر و تمم بالخیر ، بسم اللہ الرحمن الرحیم ، حمد حمید و قصار این ثناء جزیل خداوندیرا کہ طبائعہ علمائرا بحل مشکلات بیاراستہ و افضل صلوات نامیات و اکمل تحیات زاکیات بذات شریف و عنصر لطیف .

- ۸- انجام : «بعده اگر وقت ظهر فوت شد بامداد و ظهر هر دو قضا بگذارد و هم چنان هر پنج وقت اینچنین حکم نگاهدارد والله اعلم بالصواب تمت تمام شد» .
- ۹- چگونگی : این نسخہ در موضوع فقہ اہل سنت و جماعت است و تقسیبات آن براساس «کتاب» و «سؤال و جواب» است ، مثلاً «کتاب البیع» بر «چند سؤال و جواب» تقسیم شدہ است . از میانہ صفحہ ۲۴ و ۲۵ افتادگی دارد . نثر فارسی آن روان و سادہ و مفہوم است . سهوالقلم کاتب دارد .

۲۸۰

۵۶۴

تحفہ نصایح

[دین ، اخلاق و وعظ و نصیحت ، فارسی ، منظوم]

- ۱- اندازہ :—بیرونی : $1/5 \times 15 \times 21/5$ سم .—درونی : ۱۵ س . (هر سطر یک مصراع) 8×16 سم .
- ۲- اوراق : ۶۳ ورق . ۱۲۶ صفحہ .
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ کشمیری ، اندکی آب رسیدہ ، جلد مقوایی و چرمی سرخ رنگ ضربی و منقش .
- ۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، عنوانها و سر فصلها شنگرف ، رسم الخط اردو ، قرن ۱۳ هـ ق .
- ۵- کاتب : «غلام جیلانی» ، تاریخ کتابت : «۱۲۷۶ هـ ق» در صفحہ ۱۲۳ چنین آمده است : «تمت تمام شد نسخہ متبرکہ تحفہ نصایح از دستخط فقیر غلام جیلانی بتاریخ بیست و پنجم رمضان المبارک سنہ ۱۲۷۶ ،
- الہی هر آن کس کہ این خط نوشت عنواکن کناشش عطیہ بیست و
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «محمد یوسف گدا متوفی در حدود ۸۰۰ هـ ق» ، نام تالیف : «تحفہ نصایح» ، تاریخ تالیف : «۷۹۵ هـ ق» :
- «گوید ہمی یوسف گدا در وعظ سخنی چند را از بہر خائف خوش لقا بوالفتح آن نورابصر
تحفہ نصایح نام این کردم زحق دارم رجا کاندہ نظر باکان شود مقبول شیرین چون شکر
ہفتصد نود پنجمی دگر ہجرت محمد مصطفی عشر ربیع الاخرین وقت ضحی روز قمر»
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم رب يسر و تمم بالخیر ،

حمدی بگویم بیعدد مر خالق جن و بشر کرده معلق آسمان هم اختران شمس و قمر
عظمی بداده عرش را پرد ز پایش طایری چون برق سالی چار صد آنکه رسد پایه دگر»

۸- انجام : «گریک زین جملگی یابد قبولی نزد حق نازم چو حسان در جهان گردم چو سبحان مفتخر
دارم امیدی از خدا خواند اگر صاحب دلی بکند ز دل ما را دعا یا بم نجاتی در قبر
ابیات گفتم جمله هفصد بدان هشتاد و یک ابواب او شد چهل و پنج اندر حسابی هم حصر
هفصد نود پنجمی دگر هجرت محمد مصطفی عاشر ربیع الاخرین وقت ضحی روز قمر»

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «دینداری و پند و اندرز و اخلاق و آداب و رسوم شریعت
اسلام» است و آنرا پدری به نام محمد یوسف گدا برای پسرش به نام
«ابوالفتح» سروده است . و باوجود اینکه از لحاظ وزن و قافیه و تعقیدات
لفظی و اشتباهات دستوری قابل ملاحظه است ، مورد قبول همگان قرار
گرفته تا آنجا که به صورت کتاب درسی در مکاتب و مدارس دینی از قدیم
تا کنون تدریس می شود و گاه گاهی با ترنم یا صوت جلی آنرا می خوانند
تقسیمات آن بر اساس «باب» است و جمعاً «۴۵ باب» و ۷۹۵ بیت دارد و
بروزن «مستفعان مستفعان مستفعان» بحر رجز مشمن سالم است .
ارزش بیشتر این نسخه در این است که یادداشتهای لغوی و تربیتی و دینی
در میان ابیات و کناره صفحات کتابت شده است . در آخر نسخه یک گفتار
در ۱۹ سطر از قول حضرت علی (ع) به زبان فارسی منشور درباره «هفت نوع
از بنی آدم» آمده است (رک : تحفه النصایح ۳۷/۲۹۰ ، فهرست نسخه های
خطی کتابخانه گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۱۱۰ تا ۱۱۲) .

۸۹۰

۴۱۹

تذکره الاولیاء عطار

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منشور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۵/۵ × ۱۶/۵۲ × ۲/۲ س م . - درونی : ۱۷ س ۱۸ × ۱۰ س م .

۲- اوراق : ۱۶۳ ورق . ۳۲۵ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ، ملون
باعطف پارچه ای سرخ رنگ .

- ۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سرفصلها و نشانهها و خطهای رسم شده بر بالای بعضی الفاظ و جملات شنگرف، جدولهای و خطی کناره متن لاجوردی و سیاه و زرین، قرن ۱۱ هـ ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
- ۶- مؤلف : در این نسخه نام مؤلف و تاریخ و نام تألیف نیامده است چون از آغاز و انجام ناقص است و باوجود اینکه اوراق افتاده را وصالی کرده و به خط جدید بعضی ناقص را اصلاح کرده و افزوده اند، از مؤلف و نام تاریخ تألیف خبری نیست : مؤلف : «ابو حامد یا ابو طالب محمد بن ابی بکر ابراهیم بن مصطفی بن شعبان الملقب بفریدالدین المشهور بعطار» متولد ۵۱۳ و متوفی ۶۱۷ یا ۶۱۸ یا ۶۲۷ هـ ق. نام تألیف : «تذکره الاولیاء». تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی، تألیف سعید نفیسی، ج ۱، ص ۱۱۳-۱۱۵).
- ۷- آغاز : ناقص است و تقریباً نیمی از اصل نسخه افتادگی دارد و از «ذکر ابو تراب نخشی» چنین آغاز می نشود : «ذکر حضرت ابو تراب نخشی رحمه الله علیه آن مبارز صف بلی آن مرد میدان معنی آن فرد ایوان تتوی آن محقق حق و نبی قطب وقت ابو تراب نخشی رحمه الله علیه از عیار پیشگان طریقت بود و از مجردان راه بلا و از سیاحان بادیه فقر و از سیدان ابن طیفه بود و از اکابر مشایخ خراسان بود و در مجاهده و تتوی قدمی راسخ داشت».
- ۸- انجام : «تا شبی او را گفتند یا سیدی چرا می گویی؟ گفت ای دوست یوسف گم شده بود، یعتوب چندان بگریست که چشمهایش سفید شدند و من دو اسب با پدر یعنی حسین و قتیلان کربلا بلاگم کرده ام از آن در فرار نیست دیده ها سفید کنیم این مناجات تعزیت بود و بنهایت اما تراب خطویل را معانیست آن بیاتنی (بیاطنی) آورده ام از جهت بیرون ختم کتاب آورده و الحمد لله علی الاتمام والصاوة علی خیر ختمه محمد و آله اجمعین».
- ۹- چگونگی : موضوع این نسخه «عرفان و تصوف و شرح حال و آثار و کلمات و سخنان مشایخ و پیران طریقت» است. تقسیمات آن براساس عنوانهایی است که مؤلف برگزیده است. یعنی از قدیمترین ازمنه تاریخی آغاز کرده و تا عصر خود ادامه داده است. نام هر شیخ یا پیر طریقت را تحت نام او می آورد،

مانند: «ذکر خواجه بو عبدالله». سپس به شرح اقوال و اخلاق و اعمال او می پردازد و با جمله «نقل است که» و «گرفت که» آنچه که درباره او شنیده و یا دیده و در کتابها خوانده می آورد. نثر فارسی آن روان و خوب و به آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات مشایخ آمیخته است. حکایات عرفانی و داستانهای دینی و لطایف حکمی و پند و اندرزهای ادبی را با نثر پخته و محکم فارسی و الفاظ برگزیده می آورد. نسخ خطی تذکرة الاولیاء فراوان و چند بار در ایران و هند و اروپا چاپ شده است. فهرست مطالب این نسخه در ۳ صفحه در آغاز آمده است و مالک آن چنین نوشته است: «ملک فقیر عبدالمجید، تذکرة الاولیاء از آصف خان، بدو روپیه خریدیم». در صفحات آخر یک یادداشت دعایی و یک جدول اعداد برای تعویذ و نشان نعلین حضرت محمد (ص) آمده است. در گوشه و کنار صفحات داخلی نسخه بعضی یادداشتها و مطالب از یاد رفته کتابت شده است.

۲۹۰ و ۸۹۰
۵۱۹

تذکرة الابرار و الاشرار

[دین و ادب، پشتو و فارسی و عربی، منثور و منظوم]

- ۱- اندازه: - بیرونی: ۲۲ × ۱۴ × ۵/۲ سم. - درونی: ۱۴ س ۱۶ × ۹ سم.
 - ۲- اوراق: ۱۴۸ ورق ۲۹۶ صفحه.
 - ۳- کاغذ: نازک زرد تیره رنگ جهانگیری، دودزده، آب رسیده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی زرد گون در غلاف کرباسی سرخ رنگ.
 - ۴- خط: ثلث خوش، خوانا، روشن، رسم الخط عربی با حروف مخصوص پشتو، عنوانها و مرفصلها و نشانها و الفاظ و کلمات شواهد و جدولهای دو خطی کناره صفحات شنگرف. قرن ۱۱ ه ق.
 - ۵- کاتب: نام «کاتب» ندارد. تاریخ کتابت: «۱۱۱۷ ه ق»: «قد وقع الفراق من جمعیت هذا التألیف استکتابه روز شنبه بتاریخ بیستم ربیع الاول تمام شد، در مسجد مندی در قریه سر بند تحریر یافت سنه ۱۱۱۷ ه ق.
- هرکه خواند دعا طمع دارم زانکه من بنده گناه کارم»

۶- مؤلف : « کریمداد بن مخدوم درويزه از علمای ابتدای قرن دهم » ، نام تألیف : « تذکرة الابرار والاشرار » ، تاریخ تألیف معلوم نشد (از اقادات مولانا محمد اسرائیل کان الله له) . در صفحه ۲۹۵ چنین آمده است : « و باید دانست که جامع این تألیف کثیرالتقصیر کریمداد بن مخدوم درويزه است قدس سره » .

۷- آغاز : « یا فتاح بسم الله الرحمن الرحيم

پنامه د حق آغاز کرم اوس لحق سربراز کرم

نه دی رحمن رحیم خدا دی د طاعت قدم بساز کرم

الحمد لله کل ثنا پر حق ثابت تهی مه پاس لچت بنه خود ساه او صورت جو
دی ته ژبی مه کرساکت » .

۸- انجام : « بدان ای عزیز که در اشعار افغانی شعراء ایشان چندانی مبالغه در فصاحت

و موافقت در قافیه و تطبیق مصراعین در حروف و کلمات رعایت نداشته اند پس از اینست که چنانکه دیده می آید و هم از آن رو که فقیر را دغدغه شعر و شاعری نبوده تا در آن سعی نماید مگر این مقدار که اندک و پیش سخن موزون گردد تا سامع را لذیذ نماید و مهیات هم دین را بنا بر اجمعین یاد گیرد والله اعلم امید که چون کافه اهل اسلام ازین بهره یابند مصنف را و جامع را بدعاء ایمان یاد فرمایند و باید دانست که جامع این تألیف فقیر کثیرالتقصیر کریمداد بن مخدوم درويزه است قدس سره » . (رک : ۵ - کاتب) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه مختلف است : تفسیر قرآن مجید ، شرح احوال و آثار

اولیاء الله ، شرح فرق و مذاهب اسلامی ، بحث درباره نماز ، روزه ، حج ، طهارت ، زکوة و امثال اینها ، توجیه مسائل اخلاقی و ادبی . تفسیرات آن بر اساس « فصل » و « نکته » و دیگر مطالبی است که عنوان شده است . مثلاً : « فصل اندر آنکه حضرت شیخ الامام الانام مفتی الجن والانس » و « نجم المله والدين » ، یا « اول حبیبیه ، اولیائیه ، شمرا حیه ، ابحتی ، حالیه و جلولیه او حوریه . . . واقفیه ، متجاهلید ، او مکرمیه الهامیه » . متن این نسخه آمیخته است با نظم و نثر فارسی و پشتو و شواهد عربی از آیات قرآنی و احادیث نبوی . حروف الفبایی در این نسخه از عربی گرفته شده است اما چهار حرف مخصوص پشتو : « ح = س ، ث ، ص » و « خ = ز ، ذ ، ض ، ظ » و « ن » مابین « ژ » و « ک » و « بس » مابین « خ » و « ش » در آمده است . تأثیر زبان فارسی در زبان پشتو از این نسخه به خوبی معلوم می گردد .

عنوانها و شواهد و اشعار، فارسی است، و کلماتی را که برای فارسی زبان مشکل است، هانهای است که آن چهار حرف را در آنها می یابیم و گرنه متن نسخه آسان و مفهوم است. اصل این کتاب تألیف «اخوند درویزده» پدر «کریمداد» است و لیکن جمع و تدوین و استکتاب به وسیله پسرش یعنی «کریمداد» شده است. در صفحات آغاز و انجام این نسخه، یادداشت های طی و دعایی و تعویذ کتابت شده است. و طرز نسخه نویسی دارویی را یاد آوری می کند چنانکه یک نسخه نوشته است به نام «نسخه معجون خورش الملوک».

۲۹۰

۵۱۲

ترجمه حیرت البلغاء

[دین، فقه، فارسی، سنثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۱۵ × ۱۰ × ۵ / س م . - درونی : ۱۱ س ۱۱ × ۱۰ س م .
- ۲- اوراق : ۴۷ ورق . ۹۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : خاکی رنگ سیالکوتی، اندکی کرم خورده، جلد متوایی، آبی رنگ تازه با عطف پارچه پی سرخ .
- ۴- خط : نستعلیق متوسط، عنوانها و سرفصلها و علامات و سؤال و جواب و نشانها شنگرف، قرن ۱۳ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و تاریخ «کتابت» ندارد چون از انجام ناقص است .
- ۶- مؤلف : یا (مترجم) «علی بن بهاؤالدین بن حاجی فرید»، نام تألیف : «ترجمه حیره البلغاء»، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : ۷ آغاز) .
- ۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر : الحمد لله رب العلمین والعاقبه للمتقین والصلوٰه والسلام علی رسولہ محمد و اصحابہ اجمعین اما بعد میگوید بنده گنہگار امیدوار برحمت پروردگار علی بن بهاؤالدین بن حاجی فرید قدس الله روحہ هرگہ دیدم کہ کتاب حیره البلغاء کتابی است کہ متحیر می شود در آن عقول فقہا و تقائل می کشد از آن فصول علماء مسائل مشکلات آن

حیرت البلغاء این ضعیف آنرا بسطر پارسی آورد و ترجمهٔ حیرت البلغاء نام نهاده» .

۸- انجام : ناقص است و به این عبارت پایان می یابد . «مردی قدح آب در دست کرد و نیم از آن نوشید بروی حلال و نیم دیگر بروی حرام . جواب : چون نیم نوشیده و نیم دیگر باقی مانده در میان آن خون افتاده ، پس برو حرام شد . فصل زنی میگوید که این شوهرم عینین است . من همچنان بکرم مرد میگوید من او را وصال کردم جواب قلیله را بگویند یا بیضهٔ مرغ» .

۹- چگونگی: موضوع این نسخه دربارهٔ «فضیلت اهل بیت رسول الله صلی الله علیه وسلم و عترته الطاهرین و اجتهاد المجتهدین و اجوبهٔ المتحققین است» تقسیمات آن بر اساس رکن ، فصل ، و مسئله است . چنانکه گوید : «الرکن الاول فیما يتعلق باهل بیت رسول الله صلی الله علیه وسلم ، و فصل در خبر است که قاضی شریح حاکم حکم امیرالمؤمنین علی رضی الله عنه در مجلس قضا مردمان حکم میکرد» . در صفحهٔ اول اعداد آحاد و آحاد عشرات و مات و الوف داده شده است، و گویا کسی مشق یای معروف و چند حروف دیگر کرده است .

۲۹۰

۳۰۷

ترغیب الصلوٰۃ

[دین ، فقه (نماز) ، فارسی ، منثور]

- ۱- اندازه :- ۲۹/۵ × ۱۹/۵ × ۳/۳ س م . - درونی : ۱۷ س ۲۰ × ۱۲ س م .
- ۲- اوراق : ۲۳۵ ورق . ۴۷۰ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی و روشن رنگ کشمیری ، آب دیده ، وصالی شده ، کرم خورده ، جلد مقوایی سیاه نو با عطف و گوشهٔ تیهی و طلا کوب .
- ۴- خط : نستعلیق خوش (متن فارسی) و نسخ خوش (جملات و عبارات عربی) ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سرفصلها و بعضی از جملات عربی و فارسی و خطوط رسم شده بالای کلمات شنگرف ، جدول سه خطی نیلگون و سرخگون . قرن ۱۰ و ۱۱ هـ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «محمد بن احمد الزاهد» ، نام تألیف : «ترغیب الصلوه» ، تاریخ تألیف ندارد اما در عهد «ابوالمظفر محمد شاه» و «علی کنبسانی» تألیف شده و به آنها تقدیم گشته است . در صفحه ۳ و ۴ چنین آمده است : «سی گوید بنده راجی برحمت الله الواحد محمد بن احمد الزاهد وقاء الله تعالى عن آفات العين الملقب بالزین که چون بعضی از کتب اصول فقه و فروع او خواندم پس بتلمذ و حدیث مشغول شدم در اثناء آنکه بعضی از کتب تفسیر و حدیث می خواندم... ترجمه و روایت بعضی در قلم آوردم و این کتاب را «ترغیب الصلوه» نام کردم... امید میدارم که ثواب آن و برکات این خیر پایام سلطنت بادشاه عالم نواز جاهل گداز سلطان سلاطین علاء الدنیا والدین وارث ملک سلیمان ابوالمظفر محمد شاه سلطان قسیم امیرالمؤمنین مذخر گردد و بروزگار دولت بانی خیر ظمیر العیوش افتخار آل قریش تاج دولت والدین علی کنبسانی زید دولت برسد انشاء الله تعالی» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله الذي جعل الصلوه وسيلة الى النجاة وسبب الرفع الدرجات والصلوات والسلام على رسوله محمد حامى فرقة الجنات و ماحى عشرة العصاة و على عترته الطاهرين و الطاهرات و اسرته الطيبين و الطيبات ما شرط الطهارة فى الصلوه و كرر السجود فى الركعات پس از حمد خدای تعالی و درود بر مصطفی علیه الصلوات والسلام میگوید بنده ضعیف راجی برحمت الله الواحد محمد بن احمد الزاهد وقاء الله تعالى عن آفات العين الملقب بالزین» .

۸- انجام : «پاکست خون ماهی و کیک و پشه و شپش و نجس است خون کنه و کروش دشتی و عفو است لعاب بغل و حارو بول که منتفخ شود بر جامه یعنی سرشکهایی که مثل سر سوزن بجامه رسد عفو است اما اگر منی بجامه رسیده باشد یا بموزه جون ببینید اگر خشک باشد بمالیدن پاک شود و اگر تر باشد بمالیدن پاک نشود و این نزدیک علماء ماست اما نزدیک امام شافعی طاهر است کیف ماکان و این در منظومه در باب اوست تم المنی طاهر بلا حرج والله تعالی اعلم بالصواب ، تم (۶ بار) .

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «فقه» اهل سنت و جماعت است و مباحث اصلی آن درباره

«نماز» یا «صلوٰۃ» می باشد. مؤلف از «یکصد و شش کتاب» استفاده کرده و کتاب خود را تألیف نموده است: «و ازین جهت کتابی در صلوات بفارسی از صد و شش کتاب معتبر تألیف کردم» و نام همه این کتابها را در مقدمه نسخه خود آورده است. تقسیمات نسخه بر اساس «قسم» و «فصل» نهاده شده است و بر سه قسم است: قسم اول در ۵۳ فصل، قسم دوم در ۲۱ فصل، قسم سوم در سه فصل. در این نسخه از آیات قرآن و احادیث نبوی و کلمات پیشوایان دینی و جملات کوتاه فارسی و اشعار فارسی استفاده شده است. فارسی آن روان و ساده و خواندنی است. همه مطالب عربی آن معرب (مشکول) است. در میان سطرها و در کنار صفحات یادداشتها و توضیحات ارزنده به زبان فارسی و عربی دارد. در صفحه یک، یادداشتی بوده که آنرا محو و سیاه کرده اند. در صفحه ۲ و ۲۳۵ دو یادداشت به نظم از مالکان نسخه کتابت شده و نشان مهر آنها نیز وجود دارد:

«چندروز این نسخه را مالک فرید بینواست ورنه ملک و مالکان مملوک ذات کبریاست»
 هذا الكتاب اشتریتہ عن مولینا غلامعلی قصوری فی سنہ ۱۲۷۶ ہجری
 و نشان مهر اول چنین است: «فقیر فریدالدین عباسی ۱۲۷۵».

«چند روزی این کتاب دلنشین هست در ملک غلام محی الدین»
 و نشان مهر دوم اینگونه خوانده شد: «غلام محی الدین ۱۲۲۲». هذا
 کتاب فی الملک غلام محی الدین عفی عنہ ولوالدینہ ولامتادینہ. این نسخه
 از کتاب خانہ رشیدیہ واقع در مسجد قاسمیہ لاهور در روستای شاہ دہ
 خریداری شده است.

۲۹۰

۴۰۰

ترغیب الصلوٰۃ

[دین و ادب، فقہ (نماز)، فارسی، منثور]

۱- اندازہ: - بیرونی: ۲۵ × ۱۶/۵ × ۳/۵ سم. - درونی: ۱۹ × ۱۱/۵ × ۱۱ سم.

۲- اوراق: ۲۳۷ ورق. ۴۷۴ صفحہ.

- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، ساییده شده ، وصالی شده ، جلد مقوایی صورتی رنگ با عطف و گوشه تیاچی قهوه بی روشن رنگ .
- ۴- خط : ثلث تحریری ، پخته ، روشن ، خوانا ، رسم الخط عربی ، عنوانها و نشانها و سر فصلها و خطوط رسم شده بر بالای کلمات شواهد سرخ ، قرن ۵۱۲ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : «محمد بن احمد (زین)» ، نام تألیف «ترغیب الصلوة» ، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : ترغیب الصلوة ۳۰۷/۲۹۰) .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله الذي جعل الصلوة وسيلة الى النجاة وسبب الرفع الدرجات و الصلوة و السلام على محمد حامي فرقة الجنات و ماحي عشرة العصاة و على الطاهرين و الطاهرات و اسرته الطيبين و الطيبات ما شرط طهارة في الصلوة و كرر السجود في الركعات پس از حمد خداوند تعالی و تعظیم مصطفی صلی الله علیه وسلم می گوید بنده ضعیف رحمة الواحد محمد احمد بن وقاه الله تعالى آفات العين الملقب بالزین» .
- ۸- انجام : ناقص است و افتادگی هایی دارد و تا مقداری از فصل شصت و یکم به پایان می رسد : «در شهر برای نماز جنازه اگر ولی غیر از بود و چون جنازه حاضر شود مر غیر سلطان و قاضی و ولی را تیمم کردن و نماز جنازه به تیمم گزاردن روا بود از برای آنکه فوت می شود و عرض ندارد و خواه در شهر باشد یا در غیر شهر یا معذور باشد و یا غیر معذور باشد .
- ۹- چگونگی : موضوع این نسخه «فته» و «نماز = صلوة» است به نثر فارسی روان و ساده و آبیخته است به احادیث و آیات قرآنی . تقسیمات آن بر اساس «فصل» قرار داده شده است و جمعاً «۶۷ فصل» دارد . «فصل اول در بیان تحریض نماز بر اتباع رسول علیه السلام از کتاب و حدیث» و تا مقداری از «فصل شصت و یکم در بیان تیمم» ادامه دارد و بنا بر این هفت فصل از آخر افتادگی دارد . ۸ صفحه (۴ ورق) در آغاز نسخه در موضوع فته و فرایض نماز به زبان فارسی آمده است که معلوم می دارد از کتابی نقل شده است و جمله آغاز آن این است : «و این روایت در منظوم است و ان یصلی المتحر المجتهد» ، و جمله آخر این : «مراد نماز پیشین است و دلیل است

مر پنج وقت». یادداشتهای دینی و توضیحات لغوی و تصحیحات گونا گون در آغاز و انجام و کناره های صفحات و درمیان سطرها کتابت شده است. در صفحه ۹ یک یادداشت درباره طلاق و یک یادداشت در مورد معامله و یک آیه قرآن و چند یادداشت عربی کتابت شده است. فهرست مطالب این نسخه در دو صفحه (از صفحه ۱۲ تا ۱۴) آمده است. حرف «ب» و «ج» و «گ» مانند «ب» و «ج» و «ک» نوشته شده است. سه و القلم کاتب در آن دیده می شود. به علت بریدگی در صحافی بعضی یادداشت ها و مطالب کنار صفحات مفقود و محو شده است (رک: ترغیب الصلوة ۲۹۰/۳۰۷).

ترکیب بند بیدل

[ادب، فارسی، منظوم «ترکیب بند»]

- ۱- اندازه: - بیرونی ۲۳/۵ × ۱۴/۵ × ۵/۵. س.م. - درونی: ۱۷ و ۱۶ س ۱۶ × ۵/۶ س.م.
- ۲- اوراق: ۱۵ ورق. ۳۱ صفحه.
- ۳- کاغذ: نازک سفید تیره رنگ کشمیری، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشه پارچه ای آبی رنگ.
- ۴- خط: شکسته و تحریر، روشن، پخته، سخت خوانا، قرن ۱۲ ه ق.
- ۵- کاتب: نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
- ۶- مؤلف: یا (شاعر): در این نسخه نام شاعر را به طور صریح و واضح نیافتم، ولیکن به خط تازه در رویه درونی جلد کتابت شده است: «از میرزا عبدالقادر بیدل علیه الرحمة» و با مقایسه ای که با کلیات بیدل چاپ افغانستان و چاپ نول کشور کردم این مطلب تأیید شد. نام تألیف (تصنیف) «ترکیب بند»، تاریخ تألیف یا سرودن معلوم نشد شاید این نسخه به خط شاعر باشد. (رک: کلیات دیوان بیدل، جلد دوم، ص ۱-۲۵، دیوهنی مطبعه، سرطان ۱۳۴۲، افغانستان).

۷- آغاز : « بسم الله الرحمن الرحيم ،

بنام آن صمد بیچگونہ یکتا
در آن زمان کہ نبود از زمانہ آثاری
نہ در حقیقت بحتیتش خیال ہیون
بخوبستن نظری کرد خود بخود بنمود
«بسا حکیم کہ در سطح نقطہ موهوم
بساطیب کہ همچون مسیح در عہدش
بوقت مرگ ہمہ بیدلند و بیچارہ
تو دل ببند بشاہی کہ از کمال کرم
تمت الكتاب بعون الملك الوهاب تم تم تم» .

۹- چگونگی: موضوع این نسخہ « ادب » است و آن « ترکیب ہندی » است در ۳ بند

و ۴۷ بیت کہ بروزن «مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن یا فعلات» از مزاحفات
بحر مضارع سرودہ شدہ است ، و شامل حمد باری تعالی و نعت حضرت محمد
(ص) و منقبت خلفای راشدین و پند و اندرز است . حروف «روی» در ہر
مصراع کہ بند ترکیب واقع شدہ است « ر » است و ہر بند با یک حروف
الفا مقفی شدہ است ، اما حرف «ژ» و حرف « گ » روی قرار نگرفتہ است .
این نسخہ یک بند در حرف «ب» و چند بیت در حروف دیگر زاید بر کلیات
بیدل چاپ افغانستان دارد . بہ احتمال قوی این نسخہ بہ خط بیدل است زیرا
از تغییر بعضی کلمات و الفاظ و زیادی برخی ابیات این نکتہ تأیید می شود .
در صفحہ اول یک غزل کتابت شدہ است بہ مطلع :

«مردم از حسرت آہوروشان ورمشان من ندانم بہ چہ تدبیر بہ دام آرمشان»
و مقطع :

«جمع گشتند می و مطرب و ساقی خادم طرفہ بزمی است فلک گر نزنند برہمشان»

۸۹۰ و ۹۵۰

۳۲۹

تزوکات تیموری ، مقالہ دوم

[تاریخ و ادب ، فارسی ، منشور]

۱- اندازہ : — بیرونی ۱۹ × ۱۴ سم . — درونی : ۱۱ س ۲۱ × ۵ / ۷ سم .

۲- اوراق : ۴۶ ورق . ۹۲ صفحہ .

- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، پاره شده ، بدون جلد .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشانها و سرفصلها به شنگرف خوش رنگ ، قرن ۱۰ ه ق .
- ۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » ندارد .
- ۶- مؤلف : یا مترجم : « ابوطالب حسینی تربتی » نام تألیف : « تزوکات تیموری » ، تاریخ تألیف یا ترجمه « تقریباً ۱۰۴۸ ه ق » . اما اصل نسخه به زبان ترکی و از ملفوظات و دستوره‌های امیر تیمور گورکانی بوده است که آنرا در آخر قرن هشتم جمع و تدوین کرده اند (رک : فهرست نسخه‌ها خطی بریتیش میوزیم ، ج ۱ ، ص ۱۷۷-۱۷۸ ، تزوکات تیموری ، چاپ افست تهران ، کتابفروشی اسدی) . در متن نسخه تاریخ ۸۰۰ هجری دارد آنجا که از مکتوب میر سید شریف گفت و گومی کند : « دین محمد چون از زمان هجرت الی یومنا هذا که هشت صد سال گذشته و در هر صد سال مریدی و مروجی برا نگیخته می شود » .
- ۷- آغاز : « بسم الله الرحمن الرحیم ، فرزندان ملک گیر کامگار و نبائر ذوی الاقتدار ملک دار که معلوم اولسون کیم بر عالیمقام مکاتبگان کتر تپریم اولاد میرایچیر ابو دستور العمل ایلان سلطنت کامدار ایتسون از اولاد من هرکس که بمرتبه این سلطنت و حکومت خواهد رسید . بدین توزوک عمل فرماید تا دولت سلطنت از خلل و زوال ایمن گردد اکنون سبیل فرزندان کامیاب آنکه بدین توزوک عمل نمایند و دولت سلطنت مرا و خود را نگاهدارند » .
- ۸- انجام : « ازین برهان شا کفر شا و قدح خلفای اصحاب لازم می آیدنه کفر ما چه در کتب احادیث شا حدیث جیش اسامه و قرطاس مضبوط است و از آن حدیث که در کتب شا نوشته است کفر جمیع امت و اصحاب لازم می آید . و از این دعوا کفر شا لازم است نه کفر ما چون کتاب احادیث حاضر آوردند چنان بود که می گفتند میان ایشان حکم به صلح نمودم . والسلام علی من اتبع الهدی » .
- ۹- چگونگی : این نسخه «مقاله دوم» از تزوکات تیموری است و با تزوکات تیموری که در اسکسفر (لندن) در ۱۷۷۳ میلادی چاپ شده و در تهران در سال ۱۳۴۲ خورشیدی افست شده بسیار فرق دارد و در حقیقت یک تحریر دیگر

است . کلمات و جملات ترکی و عربی فراوان دارد . افسوس که مقالت اول یعنی «کنکاش ها» را ندارد . عنوانات و سرفصلها نیز با تزوکات چاپ شده اختلاف دارد . بعضی از عنوانات بدین شرح است :

«صورت مکتوب میر سید شریف ، مروج الدین والشریعة تیمور اید الله تعالی عزه ، توزوک طوایف از ترک و تاجیک و عرب و عجم از اطراف عالم به درگاه من التجا آورند چنین کردم ، توزوک نگاهداشتن سپاه چنین کردم ، توزوک تنخواه سپاه و طریق رسانیدن علوفه به آنها توزوک علوفه فرزندان و قرابتان چنین کردم که فرزند اول که محمد جهانگیر بود . . . فرزند دوم که عمر شیخ است . . . فرزند سیم که میرزا امیران شاه است . . . فرزند چهارم که میرزا شاه رخ است . . .» از عنوانات و مطالعه متن نسخه چنان بر می آید که موضوع این نسخه ، آیینها و قانونها و دستورها و فرمانهای امیر تیمور گورکانی است به صورت گفتار و خطبه و فرمان در دوران حکمرانی خود ایراد داشته و برای وزیران و حاکمان و کارگزاران و رعایا و دیگر طوایف اجتماع بیان کرده است و ضمناً حاوی مطالب و وقایع تاریخی و آداب و رسوم اجتماعی و سلطنتی و حکمرانی عهد تیمور است و از این جهت ارزش ویژه دارد .

تزوکات تیموری را «سلفوظات تیموری» و «واقعات تیموری» هم گفته اند . تزوکات تیموری علاوه بر چاپ ا کسفر در تهران در سال ۱۲۸۵ هجری قمری به اهتمام رضا قلی خان هدایت له باشی همراه قابوس نامه چاپ شده است .

۵۲۰

۳۱۸

تقویم ۱۱۹۷ ه ق

[ستاره شناسی ، فارسی ، منظوم و منثور]

- ۱- اندازه : — درونی ۲۳/۵ × ۱۵ س ۱۷ س م . — بیرونی : ۲۹ س ۲۱ × ۱۶ س م .
- ۲- اوراق : ۲۲ ورق . ۴۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ سمرقندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد چرمی تیره رنگ مندرس .
- ۴- خط : نستعلیق خوش روشن ، پخته ، خوانا ، بعضی از عنوانات ثلث ، نشانها و عنوانات و سرفصلها شنگرف ، جدولهای یک خطی و دو خطی میان سطرها سرخ و جدولهای کنار و بالای صفحات سیاه و زرین ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد اما چنان معلوم می شود که «مؤلف» و «تاریخ تألیف» همان «کاتب» و «تاریخ کتابت» است (رک : ۶ - مؤلف).

۶- مؤلف : «سهرام منجم لاهوری»، نام تألیف «تقویم ۱۱۹۷ هـ ق»، تاریخ تألیف «۱۱۹۷ هـ ق» : «تقوم استخراج کمترین فدویان احقرالانام سهرام منجم لاهوری (ص ۱۹) ... بعد از گذشتن شش ساعت از شب جمعه شب هفدهم ماه ربیع الثانی سنه ۱۱۹۷ هجریه هلالیه به افق دارالسلطنه لاهور محفوظه محروسه به اعمال زیچ جدید شاهجهانی طالع عالم به برج قوس ... خصوصاً بر ذات مقدس و وجود اقدس شاهنشاه سکندر بارگه انجم سپاه سلیمان جایگاه ...»

..... هایون باد عید نوروز بر تو میمون باد
شاه تیمور ملک هفت اقلیم حکم فرمای ربیع مسکون باد
تاج و تخت و نکین از و زیبا عمر او نوح ... افزون باد
ای سکندر جناب جم تدبیر دل بخشایش تو جیحون باد
گفت تاریخ هاتف خوش فال سال نو فرخان هایون باد = ۱۱۹۷ هـ ق
«شاه تیمور» یا «تیمور شاه» افغان فرزند احمد شاه درانی دومین امیر خاندان درانی (جلوس ۱۱۸۷ هـ ق، وفات ۱۲۰۷ هـ ق) است، بنا بر این، این تقویم در سال دهم سلطنت وی استخراج و تألیف و کتابت شده است.

۷- آغاز : «... الرحیم ، بسم الله الرحمن الرحیم ، یا عزیز النعم ، جهان نیایش در کل خالق حکیمی را سزاست که خامه قدرتش انس و جان را از تار زمان بود و انفس در هم یافته و رشته ازین خطوط ... اطلس گنباغ سپهر به دست قدرت یافته و امتزاج عناصر اربعه بسط هبوط عالم غیرا را به کسبها رساند رنگارنگ موالید ثلاثه آراسته».

۸- انجام : «وقتی که پنجاه و دو دقیقه که عبارت از دو کهری و دو ... باشد از روز پنج شنبه بگذرد تمام جرم قمر روشن و صاف شود».

اصابع قطر	اصابع جرم	ساعات ستوط	ساعات مکث	بد و خسوف
کلیه	کلیه	یکساعت پنجاه	چهل و هشت	هشت ساعت
		پنج دقیقه	دقیقه	چهل و پنج دقیقه

بدو مکت	وسط خسوف	بدوانجلا	تمام انجلا	ابتدا تا انتها
نه ساعت پنجاه	ده ساعت	یازده ساعت	پنجاه و دو	سه ساعت پنجاه
و پنج دقیقه	چهل دقیقه	هشت دقیقه	دقیقه روز	دقیقه»
			پنج شنبه	

۹- چگونگی : موضوع این تقویم فقط سال ۱۱۹۷ هجری قمر را نشان می دهد و در آن مطالب ارزنده درباره ستاره شناسی و اوقات و ایام و خسوف و کسوف ماه و خورشید آمده است و احوال و آثار ساکنان ربع مسکون را بر حسب فکر و نظر قدمایان داشته است. در وصف «تیمور شاه» اشعار نغز و آبدار آورده که اکثر آنها معانی تاریخی و مفاهیم ستاره شناسی و بخت و طالع خوب دارد. بدین مطلع :

«سر سال نوروز مه فروردین مبارک به شاهی زمان و زمین»
و به مقطع :

سفندارمذ پاسبان تو باد زمین و زمان حکمران تو باد
اصل تقویم را برای روز «نوروز» نوشته و به پادشاه تقویم کرده است و از آغاز «فروردین ماه الهی» تا پایان «اسفندارمذ ماه الهی» استخراج کرده است و برای هر ماه یک بیت شعر ساخته و تیمور شاه را وصف کرده است نثر فارسی آن روان و ساده و مفهوم است.

۵۲۰

۴۴۰

تقویم ۱۱۹۷

[ستاره شناسی، فارسی، منظوم و منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۲ × ۱۵ سم. - درونی : ۳۷ س ۵/۲۰ × ۵/۱۲ سم.
- ۲- اوراق : ۲۰ ورق. ۴۰ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ و دود گرفته جهانگیری ، پوسیده ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد تیاچی قهوه‌ای رنگ پوسیده.
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها خط ها و جدولها شنگرف. قرن ۱۲ ه ق.

- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» معلوم نشد.
- ۶- مؤلف : «گور ناراین» ، نام تألیف : «تقویم ۱۱۹۷» ، تاریخ تألیف : «۱۱۹۷ هـ ق» :
- «چنین گوید ... انجم شناس گورناراین که چون ذات بی همتا بقدرت کامله یابداع این نه پرکار ز مردگون پرداخت ... در سال هژدهم از قران علوین در حمل و یکهزار (و) هفتاد (و) پنجم ازدور آفتاب روز جمعه بتاریخ هفدهم ربیع الثانی سنه ۱۱۹۷ هجری موافق دهم آذر ماه رومی و طالع وقت بافق دارالسرور لاهور». البته نام تألیف را نیاورده و از مطالب و جدول ایام و سال و ماه نسخه معلوم است که «تقویم ۱۱۹۷» است.
- ۷- آغاز : ناقص است و آغازاینگونه شروع می شود : «بمنطوق لازم الوثوق ، بیت :
- چیست این سقف بلند و ساده بسیار نقش زین معاهیچ دانا درجهان آگه نیست
و بعد ازین تحفه شاهی بی انتهای برذات شریف و عنصر لطیف ... مهبر
شرعیت و نقطه محاذات حقیقت حضرت رسالت پناه و برآل و اصحاب بزرگوار
چنین گوید معترف بعجز و نادانی و طالب امداد رحمت یزدانی خود پسندی
مباین انجم شناس گور ناراین» .
- ۸- انجام : «الجدی ملبوسات نوبریدن و پوشیدن و کار اسپ و فیل و استدعای حاجات
و فراغت و مذمومیت برای شروع کار ، الدلو ملاقات سلطان و نهادن بنا ،
و نقل و حرکت و تزویج و حلوت و نوشیدن شربت و غیره . الحوت برای
سفر و لباس جدید و نقل تحویل و فصد و سفر و اختیار سواری و طلب
آسایش و ملازمت حضرت ... بیر ۱ یکی ۲ اوج ۳ درد ۴ پیش ۵ التي
۶ یدی ۷ سکز ۸ طقز ۹ آن ۱۰ یگرمی ۲۰ اتوز ۳۰ قرخ ۴۰ الی
۵۰ الطمش ۶۰ یدمیش ۷۰ سکسن ۸۰ طقسن ۹۰ یوز ۱۰۰ مین ...
- ۹- چگونگی : موضوع این نسخه «دقیقه و ساعت و روز و هفته و ماه و سال شمسی» یا «تقویم
یا گاه شماری» است و گویا یک هندو به نام «گور ناراین» آنرا تصنیف کرده
است . اصطلاحات نجومی هندی و ترکی و فارسی قدیم را در بردارد . ماه های
این تقویم عبارتند از : «فروردین ماه ، اردیبهشت ماه ، خرداد ماه ، تیر ماه ،
امرداد ماه ، شهر یور ماه ، مهبر ماه ، آبان ماه ، آذر ماه ، دیماه ، بهمن ماه ،
اسفندار ماه» . و در آخر هر ماه لفظ «الهی» آمده است . مثلاً : «اسفندار ما ،

الهی». یک ورق از وسط این نسخه یعنی یک صفحه از خرداد ماه، و یک صفحه از «تیره ماه» افتادگی دارد. در این نسخه همه جا بر روی حرف «ک» یک سرکش گذاشته شده مانند «گ». گویا این نسخه به خط مصنف باشد. و یک ورق قرآن شریف در آغاز این نسخه به خط ثلث و کاغذ جداگانه الحاق شده است و در انجام دعای فضیلت ماه محرم و روز عاشورا به خط تازه الحاق شده است.

۲۹۰ ۴۲۳ تنبیه الانام فی بیان علو مقام یا شفاء الاسقام

و محو الاثام فی الصلوة علی خیر الانام

[دین، ادعیه و فرایض، عربی، منثور]

- ۱- اندازه: - بیرونی: $۲۱/۵ \times ۱۴/۵ \times ۴$ س م. - درونی: ۲۲ س $۱۵ \times ۹/۵$ س م.
- ۲- اوراق: ۳۶۹ ورق. ۷۳۷ صفحه.
- ۳- کاغذ: نازک سفید تیره رنگ براق سمرقندی، آبه رسیده، اندکی وصلی شده، جلد مقوایی و تیاچی مندرس در غلاف نایلون.
- ۴- خط: ثلث خوش (متن عربی) و نستعلیق خوش (ترجمه فارسی)، خوانا، روشن، پخته، متن با مرکب (مداد) سیاه و نشانها و عنوانها و کلمات شواهد متن و ترجمه فارسی با مرکب (مداد) شنگرف، یک سر لوح در زمینه زرین در آغاز، جدولهای یک خطی مابین سطرهای متن و ترجمه شنگرف و جدولهای کناره متن ۶ خطی سرخ و سیاه و زرین و جدول یک خطی بیرونی متن یک خطی لاجوردی.
- ۵- کاتب: نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
- ۶- مؤلف: «عبدالجلیل بن محمد احمد بن عظام المرادی القیروانی متوفی ۹۶۰ ه ق.»، نام تألیف: «تنبیه الانام فی بیان علو مقام نبینا محمد (ص)» یا «شفاء الاسقام و محو الاثام فی الصلوة علی خیر الانام»، تاریخ تألیف معلوم نشد. در صفحه ۱-۱۳ چنین آمده است: «تألیف العبد الفقیر الی الله الراجی... عبدالجلیل بن محمد احمد بن عظام المرادی القیروانی... وسمیتها تنبیه الانام فی

بيان علو مقام نبينا محمد عليه افضل الصلوة و ازكى السلام و ربما سميتها
ايضا شفاء الاسقام و محو الآثام في الصلوة على خير الانام و ان اتفقا في المعنى
فالقصد بذلك كثرة الذكر .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، صلى الله على سيدنا و مولانا محمد و آله و صحبه
وسلم تسليماً مختصراً هذا من كتاب تنبيه الانام في بيان علو مقام نبينا محمد
عليه افضل الصلوة و ازكى السلام تأليف العبد الفقير الى الله الراجي عفو
مولاه خديم رسول الله والمتمسك باذيال كماله صلوات الله و سلامه عليه
و على آله عبدالجليل بن محمد احمد بن عظم المرادي القيرواني غفرالله له
بنام خدای بخشنده مهربان درود فرستد خدای تعالی بر سرور ما و صاحب
ما که اسم مبارک و محمد و برآل او و اصحاب او سلام فرستادن مختصر
کرده است از کتاب تنبيه الانام در بيان بلندی مقام پیغمبر ما محمد بروباد
بزرگترین درود و پاکیزه‌ترین سلام تصنیف بنده محتاج بسوی خدا امیدوار
بخشش مولای خود خادم رسول الله و چنگ زننده به دامنهای کمال او درود
خدا و سلام او برو و برآل او عبدالجليل پسر محمد احمد بن عظم مرادی
قیروانی ببخشد خدای تعالی مرورا» .

۸- انجام : «اللهم صل وسلم على سيدنا و مولانا محمد و على آل سيدنا محمد امام
الزاهدين اللهم صل وسلم على سيدنا و مولانا محمد و على آل
سيدنا محمد امام الموحدين تمام شد نسخه (کذا) متبرکه کتاب تنبيه
الانام بعنايت الله تعالی ای بار خدایا درود و سلام فرست بر سردار ما و
صاحب ما که محمد است و بر آل سردار ما که محمد است پیشوای زاهدان ،
بار خدایا درود و سلام بر سردار ما و صاحب ما که اسم او محمد است و
بر آل سردار ما که محمد است پیشوای یگانه دانندگان» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه دعا و نماز و درود و مدح و مننبت و خصوصیت و
خصلت و اخلاق و رفتار و کردار حضرت محمد بن عبدالله «ص» است .
تقسیمات آن بر اساس باب است . مثلاً «باب فی خصائص الفردیة و مواهب
الاولیة» ، باب فی علوه و مقداره و وضوح اسراره و انواره» . در صفحه
۷۳۶ نشان هشت مهر است که ۲ تای آنها اینگونه خوانده شد : «افوض
امری الى الله عبد میر هزار ۷۵» و «سکندر فیضیاب از لطف ایزد ۱۲۰۵» و

«سکندر عنده ۱۲۱۵» و «... داری نگاہ سکندر بخیر تو ندارد پناه» متن عربی این نسخہ سهوالقلم کاتب دارد. اما زیر نویس فارسی آن با دقت بیشتری کتابت کردہ شدہ است، و الفاظ تازہ فارسی در ترجمہ متن عربی می توان دید، مثلاً: سید = سردار = محمد «ص»، عصمت = نگہداشت. آل سید = آل سردار. ترجمہ فارسی آن باصطلاح تحت اللفظی یا لفظ بہ لفظ انجام گرفتہ و مترجم معلوم نشد. در بعضی جای ہا اندکی توضیح و تفسیر می کند. چند مہر تازہ با مرکب منقش در صفحہ اول آمدہ است کہ از مالک و فروشنده نسخہ در شہر کویتہ بودہ است: «قلمی زر نقشی نادر کتابوں کا واحد مرکز، المكتبة الاسلامیة مالک عبدالکریم، ۵-میزان مارکیت، کویتہ» و «صاحب زادہ حمید اللہ».

تنبیہ الانام فی بیان علو مقام یا شفاء الاسقام و محو الآثام فی الصلوٰۃ علی خیر الانام

[دین، فقہ و اوراد و ادعیہ، عربی، منثور]

- ۱- اندازہ: - بیرونی: ۳۲/۵ × ۱۹ × ۶/۵ م. م. - درونی: ۲۳ س ۲۱ × ۱۲ م. م.
- ۲- اوراق: ۴۹۷ ورق. ۹۹۹ صفحہ.
- ۳- کاغذ: ضخیم نخودی رنگ سمرقندی، کرم خوردہ، وصالی شدہ، آب رسیدہ، جلد مقوایی با آستر پارچہ پی ملون و عطف و گوشہ چرمی پوشیدہ.
- ۴- خط: ثلث عربی، خوانا، روشن، پختہ، عنوانها و سرفصلها و جملات شواہد و لفظ «اللہم» و «محمد» ہمہ جا بہ شنگرف، جدولہای ۳ خطی کنارہ متن سیاہ و شنگرف.
- ۵- کاتب: «محمد بن احمد الفراری» و «یوسف بن ملا علی کیکن»، تاریخ کتابت «۱۰۴۷ھ ق». در صفحہ ۹۸۹ چنین آمدہ است: «کمل الجزء الاخیر من کتاب تنبیہ الانام الکبیر بخط محمد بن احمد الفراری عاملہ بعلوہ و لطفہ الملک الباری و غفرلہ ولوالدیہ و لمن دعالہ و للناظر فیہ و المستمع و القاری و کان الفراغ کتابتہ نهار الاثنین صبیحہ ۱۰ صفر ۱۰۴۷ من شہر شعبان سنہ ۷۰۷ و اربعین بعد الالف (۱۰۴۷) و کان ذلک بالمدينہ المنورۃ علی مشرقہا

افضل الصلوات و ازكى الاسلام بآخر المسجد النبوي برسم الاخ في الله تعالى ابراهيم بن سعيد الدين التلي المصري الحنفى (در اين لفظ دستبرده شده است) اعاننا الله و اياه على فعل الخيرات و ترك المنكرات و صلى الله على سيدنا و مولانا محمد و آله و اصحابه و افضل الصلوات و السلم تمت» .

٦- مؤلف : (رك : تنبيه الانام ٤٢٣ / ٢٩٠) .

٧- آغاز : الجزء الاول (ص ٢) : «هذا من كتاب تنبيه الانام في بيان علو مقام محمد عليه افضل الصلوة و ازكى اللام تأليف العبد الفقير الى الله تعالى الراجى عفو مولا خديم رسول الله و المتمسك باذيال كاله صلوات و سلامه عليه و آله و اصحابه و سلم . . . (بريده شده) . . . ولوالديه و لوارثه و لجميع المسلمين آمين، بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله الذى زين سماء الاذكار، بالصلوات على النبي المختار ، و اطلع من سنا انوارها مطالع الشمس و الاقار و ابرز من عروق ازهار نشرها ارياح الطيب و الازهار» .

٨- انجام : ايضاً (ص ١٣٥) : اللهم صل وسلم على سيدنا و مولانا محمد و على آل سيدنا محمد الذى رد ساق ابن الاكوع بعد الصدع ، اللهم صل وسلم على سيدنا و مولانا محمد و على آل سيدنا محمد الذى ابن شق حبيب بالمشح و امن خايفه يوم الفتح ، اللهم صل وسلم على سيدنا محمد و مولانا محمد و على آل سيدنا المرسل على كافة الخلق يقينا المخاطب بقوله عز و جل انا فتحنا لك فتحا انتهى النصف الاول من كتاب تنبيه الانام و يتلوه النصف الثانى في بيان علو مقام محمد عليه الصلوة و السلام» .

- آغاز : الجزء الثانى (النصف الثانى) (ص ١٣٥) : «اللهم صل وسلم على سيدنا و مولانا محمد و على آل سيدنا محمد الذى رمى وجوه قرش بتراب فانهزموا بعد ضرب الرقاب ، اللهم صل وسلم على سيدنا و مولانا محمد و على آل سيدنا محمد الذى رد الله الرمل تحت اقدام اصحابه صلدا بعد ان كانت الارجل لا ثبت عليه و لاتهدى» .

- انجام : ايضاً (ص ٥٧٢) : اللهم صل وسلم على سيدنا و مولانا محمد و على آل سيدنا محمد المعنى بقوله عز و جل و ما اتاكم الرسول فخذوه و ما نهىكم عنه فانتهاها صلى الله عليه و على آله و اصحابه و ازواجه و ذريته و اهل

بیته و تابعهم وسلم تسليماً كثيراً دائماً ابداً كمل الجزء الثاني من كتاب تنبيه الانام الكبير يوم الاحد بعد صلاة الضحى افضل الصلاة و السلام على محمد و آله لتاريخ الخميس من شهر المحرم الحرام سنة ۱۰۷۳ هـ على يد افقر عباد الله لرحمة ربه الباری یوسف بن ملا علی کیکن غفرله ولوالديه ولعلمیه تم» .

- آغاز : الجزء الثاني (کذا ؟ باید «الجزء الثالث» باشد) ، (ص ۵۷۹) : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الجزء الثاني من كتاب تنبيه الانام في بيان علوم مقام نبينا محمد عليه افضل الصلوة و اذكار السلام تأليف الشيخ الفقيه الامام العلامة الحافظ الورع الزاهد الناظم خديم مدح رسول الله صلى الله عليه وسلم تسليماً المسسك باذیال کلاه ابی محمد . . . (محو و سیاه شده است) . . . الشيخ الفقيه العالم العلامة المؤلف المصنف سيد . . . (محو و سیاه شده) . . . عنها فصل في مقالاته الصادقة و حکمة الفائقة ، اللهم صل وسلم على سيدنا و مولانا محمد و على آل سيدنا محمد القائل انما الاعمال بالنيات» .

- انجام : ايضاً ص (۹۸۹) : «واجعل اللهم ثواب ذلك و اصلاً لوالديه تنور بها مصيرها و تتم بها نورها و توفي بها اجورها و ترجمها بها رحمة واسعة يا رب العالمين و استغفرک اللهم لنا ولهم و لمن له علينا و عليهم تباعة باستغفار جميع المستغفرين من اهل ما و انک و اهل ارضک و ساير الخلق اجمعين ، اللهم بجلالك وسلم و بارک علی سيدنا و مولانا محمد خاتم النبيين و امام المرسلين و علی آله و صحبه اجمعين والحمد لله رب العالمين ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم» . (رک : هـ - کاتب) .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «دعا و نماز و روزه و اقوال و احادیث و معجزات» و دیگر مطالب است درباره حضرت محمد بن عبدالله (ص) . ظاهراً در سه قسمت یا سه جزء است و هر قسمت بر «باب های» گوناگون تقسیم شده است ، مثلاً «باب فی فضل الصلوة علی النبی» در آغاز و «باب منه آخر» در توصیف نماز (صلوة) در انجام آمده است . در تاریخ کتابت نسخه دست برده اند و در آخر جزء دوم ۱۰۷۳ هـ ق و در آخر جزء سوم ۱۰۴۷ هـ آمده است . نام کاتب در آخر جزء ثانی «یوسف بن ملا علی کیکن» و در آخر جزء ثالث (که «الثانی» کتابت شده) «محمد بن احمد الفراری» ثبت شده

است . در آغاز و انجام هر جزء «یا کبیکج» و «یا کبیکج قلندر» آمده و آن لفظی است که برای کرم نخوردن کتاب می نویسند و جمله دعایی و یا نام دارویی و یا برگ درختی است (رک : تحفه حکیم مؤمن : کبیکج) . در کنارہ صفحات و درمیان سطرها بعضی یادداشت های لغوی و توضیحی به فارسی آمده و چون سهوالقلم کاتب بسیار دارد ، به قلم تازه تصحیح شده است (رک : تنبیه الانام ۴۲۳/۲۹۰) .

۴۹۰

۵۵۳

توضیح الحواشی

[زبان شناسی ، نحو ، عربی ، منثور]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۲۵ × ۵ / ۱۴ × ۵ / ۳ س م . - درونی : ۲۱ س ۱۶ × ۸ س م .
- ۲- اوراق : ۲۵۳ ورق . ۵۰۶ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، وصالی شده ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی و چرمی سیاه رنگ شیرازه دار در غلاف کرباسی کبود رنگ .
- ۴- خط : ثاٹ عربی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف ، قرن ۱۵ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : نام «مؤلف» ، و «تاریخ تألیف» معلوم نشد . نام تألیف «توضیح الحواشی» و نیز شاید توضیحات «میرزا هدایت» بر حدیثیه شرح کافیہ باشد . نام «توضیح الحواشی» در آغاز آن به خط تازه آمده است .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين والصلوة على رسوله محمد وآله اجمعين ، قال بسم الله الرحمن الرحيم بنت افتتح كتابه بالتسميه تبركا و اقتداء بكتاب الله تعالى و عملا بقول النبي صلى الله عليه وسلم كل امرئى بال لم يبدأ بسم الله فهو ابر و بما روى عن على كرم الله وجهه كالمدة بسم الله فائتمة للرقوق مسهامة للوعور مجنبمة

للسرور نفعاء لما فی الصدور امان يوم النشور یعنی کلمه بسم الله گشاینده بستگیهاست آسان کننده دشواریهاست دور کننده بدیهاست راحت دلهاست امام روز قیامت است» .

۸- انجام : «لو جعل افمن كان بينه من ربه سورة محمد و هو قوله تعالى من كان على بينه من ربه كمن زين له سوء عمله و اتبعوا اهواءهم مثل الجنة التي وعد المتقون فلا يتكون من باحذف الخبر بل مذكور و هو قوله تعالى كن زين سوء عمله اللهم جعلنا ممن كان على بينه من ربه ولا يجعلنا ممن زين له سوء عمله وصل على محمد و آله و على كل مرسل و تابعه والله اعلم بالصواب» .

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «نحو» در زبان عربی است و در صفحه اول به خط تازه چند جا نوشته شده «توضیح الحواشی» و در جایی دیگر آمده: «این حاشیه است بر کافیه» . تقسیفات آن «قال» و «قلت» و «اعلم» و «السؤال و الجواب» و «اعداد ترتیبی» است . از لحاظ نحو زبان عربی نسخهی ارزنده و محققانه است و گاهی جملات فارسی در آن دیده میشود . در صفحه ۱ تا ۷ قصیده فارسی معروف شیخ عبدالقاهر جرجانی آمده که در موضوع نحو و صرف عربی سروده شده است و علاوه بر ابیات متن قصیده ، ایاتی نیز در شرح آنها آمده است در حدود ۶۰ بیت دارد . نشان چند مهرداد که بعضی از آنها را سیاه و محو کرده اند . یکی از آنها چنین خوانده شد: «الخدام رحمت الله . ۱۲۳» . مالک این نسخه چند نفر بوده اند که بعضی از آنها را محو و سیاه کرده اند: «بتاریخ چهارم شهر رجب سنه ۱۸ جلوس معلى ابتیاع نموده شد» . امضا و قیمت را سیاه کرده اند . «توضیح الحواشی ملک عبدالمجید» . اوراقی چند از اوایل این نسخه مفقود شده . برای صحافی از اوراق یک نسخه خطی فارسی استفاده کرده اند و نمونه آن در بخش درونی جلد دیده می شود و موضوع آن اوراق در مبط است . این شعر در صفحه آخر خواندنی است:

«با صاف دل مجادله خویش دشمنی است

هر کس کشد به آینه خنجر به خود کشد»

۲۹۰
۳۹۶

تیسیر الاحکام

[دین ، فقه و فرایض ، فارسی ، منشور و منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی ۲۳×۱۶×۲ س م . درونی : ۹ س ۵/۱۵×۹ س م .
- ۲- اوراق : ۱۴۶ ورق . ۲۹۲ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک زرد روشن رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، ساییده شده ، وصالی شده ، جلد پارچه پی و حصیری (بوریا) دودزده .
- ۴- خط : بهار خوش ، خوانا ، پخته روشن ، عنوانها و سرفصلها و نشانها و خطوط رسم شده بر بالای بعضی از الفاظ و جملات شنگرف ، جدولهای سه خطی کناره صفحات شنگرف و لاجوردی ، قرن ۹ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد ، اما تاریخی در پایان دارد که «۹۴۷ ه ق» بوده می شود و این تاریخ شاید تاریخ کتابت باشد : «مرتب شد این در وقت ظهر روز شنبه بیست و نهم از ماه ذی الحججه سنه ۹۴۸ ، کتابت حق و ملک میان ... (محو و سیاه شده) ... ادام الله حیاته همیشه در بساط عالمان عالم و سرور باد آمین یا رب العالمین» .
- ۶- مؤلف : «شهاب شمس عمر دولتابادی متوفی در حدود ۸۴۹ ه ق» ، نام تألیف : «تیسیر الاحکام» ، تاریخ تألیف معلوم نشد : در صفحه ۷ و ۱۲ و در پایان نسخه این جملات آمده است : «اما بعد میگوید اضعف بندگان کردگار هادی شهاب شمس عمر دولتابادی ... که مجلس عالی خان اعظم و خاتون معظم ... حضرت رحمان المخاطب بخطاب اشرف خان ... بازوست شاه شرف براهیم شاه را با دادا قوی که قوه او قوه جهانست راست اینست بازوست برادر علی الخصوص زین سان برادری که سعادت عیانست ... داعی را بتألیف کتابی بعبارت پارسی در احکام دین و مسائل شرع مبین ... داعی شد ... بنا بر این چند باب از مسائل دین در قلم آمد و این مجموع را تیسیر الاحکام نام کرده شد امید است که عامه مسلمانان و کافه پارسی خوانان بدو محظوظ شوند» .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم رب یسر و تمم بالخیر ، حمد وافر و ثناء متوافر

مر حضرت صمدیت ذوالجلال جل جلاله اساس دین حنفی را بتأسیس بناء علم بنیاد نهاد و بنیاد ملت احمدی را باحکام احکام شرع قرار داد و درود بر جناب مستطاب بانی مبانی دین شارع مشارع شرع مبین» .

۸- انجام : «و خود را و فرزند خود را و شعر خود را نستاید و جون خواهد بر خیزد مجلس را بتسبیح و تحمید و تهلیل و استغفار ختم کند تا خاتمه مجلس بخیر باشد سبحانک اللهم و بحمدک لاله انت استغفرک و اتوب الیک ، سبحان ربک رب العزة عما یصفون و سلام علی المرسلین و الحمد لله رب العالمین» (رک : ۵-کاتب) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «فقه حنفی» است که به زبان فارسی روان و ساده آمیخته با نثر و نظم نوشته شده است . مؤلف کوشیده است که همه کلمات را به فارسی بنویسد زیرا بادشاه وقت «شاه شرف ابراهیم شاه» که گویا ابراهیم عادل شاه است از وی خواسته است که چنین کتابی به فارسی کند و کتاب را هم به نام او کرده است . تقسیمات نسخه بر اساس «باب» و «فصل» است و جمعاً «۵ باب» و هر باب چند فصل دارد و فصلها به «سؤال و جواب» و «نوع دیگر» تقسیم شده است . این نسخه شاید منحصر بفرد باشد زیرا در فهرست های نسخ خطی موجود نبود . از لحاظ املا کلمات و انشای جملات خوب است . حروف «پ» و «چ» و «گ» و در بعضی الفاظ «ر» مانند : «ب» و «ج» و «ک» و «ز» کتابت شده است و اصولاً این نسخه رسم الخط عجیب دارد که شبیه رسم الخط بهار است اما به رسم الخط کوفی متکامل شباهت دارد (رک : نمونه ها، تیسیر الاحکام ۳۹۶/۲۹۰) . در آغاز و انجام این نسخه یادداشت های دینی به زبان ترکی و به خط جدید کتابت شده است و نیز چند شعر فارسی به بحر متقارب آمده است . در کناره های صفحات و درمیان سطرها بعضی از کلمات و جملات از یاد رفته و معانی لغات و مفاهیم اصطلاحات کتابت شده است . مؤلف این نسخه کتابهایی دیگر به نام «مناقب السادات» و «تاریخ مدینه» داشته است (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ، تألیف استاد سعید نفیسی ، ص ۲۴۵ ، ۲۵۴) .

جامع الرموز یا النقایہ یا شرح مختصر الوقایہ

۲۹۰
۴۱۱

[دین ، فقہ ، عربی ، نثر]

- ۱- اندازہ :- بیرونی : ۵/۲۴ × ۱۴ × ۵ م م . - درونی : ۲۷ س ۱۶ × ۵/۷ س م .
- ۲- اوراق : ۴۵۸ ورق . ۹۱۶ صفحہ .
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ و براق سمرقندی ، اندکی آب رسیدہ و وصالی شدہ ، جلد مقوایی تیاچی ضربی منتش و ملون ، شیرازہ دار ، نام جلد ساز روی آن ضرب شدہ است : «ملا عبدالرزاق غالب» .
- ۴- خط : نستعلیق و تحریر ، خوانا ، روشن ، پختہ ، عنوانها و نشانها و سرفصلها و خطوط رسم شدہ بر بالای کلمات و الفاظ شنگرف و زرین ، یک سرلوح زیبا در زمینہ زرین در آغاز ، جدولهای کنارہ متن و خطی سیاہ و زرین ، قرن ۱۱ هـ ق .
- ۵- کاتب : «سعدی بن شیخ عطاء اللہ افندی ابن الشیخ یعقوب افندی القرمانی» ، تاریخ کتابت : «۱۰۹۸ هـ ق» : «تم بعون اللہ و حسن توفیقہ علی ید اضعف العباد سعدی بن الشیخ عطاء اللہ افندی ابن الشیخ یعقوب افندی القرمانی فی الیوم الخمیس من شہور شعبان المعظم لسنة ثمان و تسعین و الف اللهم حرم لحم کاتبہ علی النار غفر اللہ لہ ولوالدہ ولاہلہ ولاولادہ و اخوانہ ولاقربائہ و لجميع المؤمنین و المؤمنات و المسلمین و المسلمات بجرمتہ سید المرسلین والحمد لله رب العالمین»
- ۶- مؤلف : یا (شارح) : «علامہ شمس الدین محمد الخراسانی القہستانی بخاراوی» تاریخ : «۹۶۴ هـ ق» ، نام تألیف (شرح) : «جامع الرموز» یا «النقایہ» یا «شرح مختصر الوقایہ» ، تاریخ تألیف (شرح) : «۹۴۱ هـ ق» : نام شارح را در این نسخہ نیاتم ، اما نام شرح (تألیف) و تاریخ شرح را در صفحہ ۳ و صفحہ ۹۱۵ چنین خواندم : «ثم وقفت لسواد جامع الرموز فی سنتین و نصف من الاعوام ... و هذا اوان فراغی بحمد اللہ تعالی ... لسنة احدى و اربعین و تسعمائة من الهجرة النبوية علی صاحبہا» . (رک : فہرست کتب عربی خطی و چاپی کتبخانہ ریاست رامپور ، چاپ مطبع

احمدی، ج ۱، ص ۱۸۱).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين ، الحمد لله الذي فضلنا بتعليم اصول مبسوط الجامع الكبير من الاحكام و كرمنا بتفهيم فروعه الى ان نقدر على ايضاح زيادات الجامع الصغير من الاعلام والصلوة على رسوله محمد محيط الاسرار و مجمع العلوم و افضل الانبياء عليهم السلام» .

۸- انجام : «انه ختم على احسن اوجه الانتهاء فانه ذكر مسائل الاخرس والمعتقل والغنم المذبوحة في آخر الكتاب نبه على ما اختاره ما هو المعول عليه في الباب و هذا آوان فراغى بحمد الله تعالى على تواتر نعمائه كثرة عن تبصر ما هو العمدت بغفران سيئات غفير يوم الترويه لسنة احدى و اربعين و تسعائه من الهجرة النبوية على صاحبها افضل السلام والتحيه اللهم حقق رجاءنا في عفو السيئات و بلغنا ببركات حبيبك الى اعلى الدرجات فانك اكرم الاكرمين و ارحم الراحمين» .

۹- چگونگی:

موضوع این نسخه «فقه» است و از کتابهای اساسی اهل سنت و جماعت است . اصل متن «مختصر الوقایه» نام داشته که شارح شمس الدین محمد الخراسانی القمستانی آنرا شرح کرده و به «جامع الرموز» یا «شرح مختصر الوقایه» و یا «التقایه» موسوم و مشهور گشته است . تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و «فصل» و هر «کتاب» مشتمل بر چند فصل است . «کتاب الطهاره» در آغاز و «کتاب الاخرس» در انجام آمده است . فهرست مطالب این نسخه در یک جدول زرین و سیاه از صفحه ۱ تا ۶ کتابت شده است . در کناره صفحات و در میان سطرها ، بعضی شروح و مطالب از یاد رفته به زبان فارسی یا عربی کتابت شده است و مآخذ را هم مانند : شیخ عبدالحق ، تفسیر بیضاوی ، کنزاللغه ، مصباح الانام ذکر کرده است . جملاتی که باید شرح شود ، بالای آنها یک خط شنگرف کشیده و بعد شرح گشته است . در لابلای اوراق و در آغاز و انجام این نسخه نشان دو گونه مهر دیده می شود . یکی اینگونه خوانده شد :

«خالصاً مخلصاً بوجه الله وقف شد نسخه بهر خلق الله ۱۲۲۳» . و دیگری اینگونه : «فیض روحی دم اوله سوقی حسین» . این دو یادداشت از مالکان نسخهها خواندنی است : «من كتب الفقير موسى زاده محمد عبید الله

عفا الله عنها و عن سلالها و اخلافها» و «انتقل الى نوبه الفقير الله تعالى
سوقى حسين المدرس بمدرسه اورج پاشا غفرلها سنه ۹۷». اين نسخه ۱۵۷
سال بعد از تاليف و ۱۳۴ سال بعد از مرگ مؤلف ، كتابت شده است .

۲۹۰

۳۵۴

جنت الفردوس

[دين ، فقه ، فرايض ، پشتو ، منظوم «مثنوى»]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۱۴ × ۹ × ۳ س م . - درونی : ۱۳ س ۱۰ × ۵ س م .
- ۲- اوراق : ۱۹۵ ورق . ۳۹۰ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ سیالکوتی ، اندکی آب رسیده ، اندکی ساییده شده ، جلد
تیاجی قهوه‌ی رنگ و شیرازه دار .
- ۴- خط : نستعلیق خفی خوش (متن) ، و عنوانات و جملات عربی ثلث خوش ،
خوانا ، روشن ، پخته ، سرفصلها و عنوانها و بعضی از کلمات عربی و نشانها
شنکرف ، جدولهای میان ابیات و در فواصل سرفصلها و عنوانها دو خطی
شنکرف و جدولهای کناره صفحات یک خطی لاجوردی و سه خطی سرخ و
سیاه ، قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : «حافظ خان محمد» ، تاریخ کتابت : «۱۲۱۰ ه ق» ، در صفحه ۳۸۹
چنین آمده است : «تمت تمام شد کار من نظام شد ، تحریر بتاریخ ۴۲ (?)
در رمضان المبارک سنه ۱۲۱۰ بدستخط خان محمد ،
هر که خوانده دعا طمعدارم زانکه من بنده گنهگارم ،
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «حافظ کبیر» ، نام تالیف (مثنوی) «جنت الفردوس» تاریخ
تالیف یا سرودن معلوم نشد . در صفحه ۳۵۳ چنین آمده است : «تمت تمام
شد جنت الفردوس از تصنیف حافظ کبیر در تاریخ بیست و چهارم تا رجب
سنه ۱۲۱۰ بدست خط حافظ خان محمد ،
هر که خواند دعا طمعدارم زانکه من بنده گنهگارم»
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله رب العلمين والعاقبه للمتقين والصلوة
والسلام على رسوله محمد وآله اجمعين

یس له حمدہ لصلاوة
 ھره چار چه سری کاند
 او پر ما باند شتاب شه
 ما چه کوت دیر مرغوب ده
 «پہر مراد چه وظیفہ شیہ
 ھغہ شش قفل داوہہ دادی

حقیقت وایم دتات
 وی یوشی باعث پری باند
 خود پخپلہ دا کتاب شه
 پہ ضمیر کنبی م محبوب وہ»
 ھغہ مرا دبی پورہ شیہ
 پداخای کنبی کنبولی مادی

۸- انجام :

قفل اول بسم الله السميع البصير الذي ليس كمثلہ شیہ و هو السميع العليم .
 قفل دوم بسم الله الخلاق العليم الذي ليس كمثلہ شیہ و هو الفتاح العليم .
 قفل سوم بسم الله العظيم الذي ليس كمثلہ شیہ و هو العليم الخبير .
 قفل چهارم بسم الله السميع البصير الذي ليس كمثلہ شیہ و هو الغني القدير .
 قفل پنجم بسم الله العزيز الذي ليس كمثلہ شیہ و هو الكريم الرحيم .
 قفل ششم بسم الله العزيز الرحيم الذي ليس كمثلہ شیہ و هو الكريم فالله خير حافظاً و هو ارحم الراحمين» .

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «مسائل دینی وفقہ و وظایف و دعا» است و منظومہ بی است بہ زبان و رسم الخط پشتو. تقسیلات آن بر اساس «باب» و «فضیلت» است و جمعاً ۳۹ باب و چند فضیلت و در حدود ۴۵۷ بیت دارد. باب اول در فضیلت دو رکعت نماز نافلہ بہ وقت سحر و باب ۳۹ در فضیلت شش قفل است کہ آن ہم نوعی دعا است. در لابلای نسخه از جملات دعایی و آیات قرآنی استفادہ شدہ است و گویا نام کتاب را از این آیه قرآن اخذ کردہ است: «ان الذين آمنوا وعملوا الصالحات كانت لهم جنت الفردوس نزلا خالدین فیہا لا یبغون عنہا حولاً» .

از صفحہ ۳۵۶ تا ۳۷۷ اشعاری بہ زبان پشتو آمدہ است کہ در صفحہ ۳۶۷ و ۳۷۷ بہ نام «نور نامہ» خوانندہ شدہ است: «تمت تمام شد نور نامہ وقت» و این گونه آغاز می شود: «بسم الله الرحمن الرحيم»
 پہ بار بار بہ ثناوایم درحمان خپل ای یارا نوخومی و پنهورته توان خپل»
 و اینگونه انجام می گردد .

«خپل نور نامہ وہ پفارسی پعربی
 سرہ آمیز ما غلام تر پشتو و وی دا بیان خپل»

از بیت بالا معلوم می شود که سراینده «نور نامه»، «غلام» نام دارد و موضوع آن حمد خدا و نعت حضرت محمد (ص) است و از امام محمد غزالی و محمود غزنوی و سپاهیان وی یاد می کند. در حدود ۱۲۰ بیت دارد. از صفحه ۳۷۷ تا صفحه ۳۸۹ یک مثنوی کوتاه به زبان پشتو آمده است که عنوان «مناجات» دارد و اینگونه آغاز می شود:

«که ته فضل که وهاب ما به خلاص کر له حساب»
و چنین انجام می گردد:

«هر چه ما پدعا پاد که پد پدار وئی خدای شاد که»

موضوع این مناجات، راز و نیاز به درگاه قاضی الحاجات و از حضرت محمد «ص» و خلفای راشدین (رض) تا «حسن و حسین» (ع) نام برده است و در آخر از صحابه و اولیاء و «محمی الدین» که شیخ عبدالقادر گیلانی می باشد یاد کرده است. در حدود ۱۵۰ بیت دارد. در آغاز و انجام و اواسط این نسخه بعضی دعاها و یادداشتهای و توضیحات دارد.

۸۹۰

۳۲۶

جنگ اشعار

[ادب، فارسی، منظوم]

- ۱- اندازه: - بیرونی ۲۲/۵ × ۱۱ × ۲/۵ س.م - درونی: ۱۲ تا ۱۶ س (هر سطر یک مصراع) ۱۸ × ۵/۸ س.م.
- ۲- اوراق: ۱۰۴ ورق. ۲۰۸ صفحه.
- ۳- کاغذ: ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری، اندکی کرم خورده، آب دیده، بعضی از صفحات پاره شده، وصالی شده، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه پی.
- ۴- خط: نستعلیق خوش، پخته، روشن، خوانا، عنوانها و نشانها و جدولهای میان سطرها و کناره صفحات شنگرف. قرن ۱۲ ه.ق.
- ۵- کاتب: نام کاتب در هیچ جای این نسخه نیامده است، اما در صفحات ۵۵ و ۵۸ و ۱۱۷ و ۱۸۲ در مقطع اشعار لفظ «فیض» و «لمحرره» آمده است که

می رساند کاتب و گرد آورنده اشعار در این «جنگ» «فیض» نام داشته است . تاریخ کتابت معلوم نشد ، اما یک ماده تاریخ وفات ، به نام وزیر فتح خان یا «وزیر اعظم» سنہ ۱۲۳۴ هـ ق آمده است . پس می توان گفت در تاریخ ۱۲۳۴ هـ ق . کتابت شده است . بہ مطلع :

در ماتم این وزیر اعظم خون ریخت فلک ز چشم پرخم
و مقطع :

تاریخ چو جستم از خرد گفت بشمر عدد وزیر اعظم «سنہ ۱۲۳۴ هـ ق»

۶- مؤلف : یا (گرد آورنده و شاعر) : «فیض» ، تاریخ گرد آوری : «۱۲۳۴ هـ ق» و نام تألیف معلوم نشد ، (رک : ۵-کاتب) . و می توان آنرا «جنگ اشعار» نامید .

۷- آغاز : ناقص است چون لفظ «تتمہ» در آغاز صفحہ بہ خط سرخ کتابت شده و می نماید کہ اوراقی چند افتادگی دارد و اینگونه آغاز می گردد : «تتمہ ،

گر ترا هست درین شیوہ سر یک رنگی

دین و دنیا بیکی جرعه چو عصمت بفروش

جاسی : ای سرو نازنین کہ کله کج ، نہادہ

وی تازہ گل کہ پردہ ز عارض گشادہ

از جنس آب و خاک نہ از چہ جوہری

وز نوع جن وانس نہ از کہ زادہ

نازکتری ز برگ سمن ورنہ گفتمی

بر شکل سرو ریختہ از سیم سادہ

وصف ترا چنانکہ توئی چون کنم خیال

گر ہرچہ هست در نظر من زیادہ» .

۸- الحجام : «محتشم ،

حال محرومان خود از محرمان خود پیرس

گرتوان حرفی زدرد ناتوان خود پیرس

از فراموشان پی نام و نشان خود پیرس

از کسی دیگر پیرس از پاسبان خود پیرس

یا بتغییر زبان از ہم زبان خود پیرس

آخرای بی رحم حال ناتوان خود پیرس

چون طبیب شہر گوید حرف بیاران عشق

نام دور افتادگان رنتمہ از خاطر بگیر

شرح آن رازی کہ من بر آستانت میکنم

یا پیرس احوال من جائی کہ باشد مدعی

من نمیگویم که پرس از دیگری احوال من از دل بی اعتقاد بدگان خود پرس
محتشم بر آستان از سگی خود کم نبود حالش آخر از سگان آستان خود پرس

۹- چگونگی: در این نسخه که من آنرا «جنگ اشعار» نامیده‌ام، همه انواع شعر گرد آمده است، از قبیل: غزل، قصیده، مثنوی‌های کوتاه، رباعی، قطعه، مستزاد، دوبیتی، مفردات، هجویات، کلیه اشعار برگزیده و گلچین است و شاعری به نام «فیض» از بوستانها و باغ‌ها و گلستان‌های زبان و ادب فارسی گلدسته‌هایی زیبا و دل‌انگیز به دست داده است. در این جنگ اشعار به ترتیب از این شاعران اشعاری آمده است: جامی، ازل، لادری، شاه ناصر خسرو، عراقی، شاهی، طالب، مشفق یا ملا مشفق، طیب، لمجره، (فیض)، فیض دکنی، میر حسینی سادات، نظیری، جامع محتشم، سعدی، عرفی، کمال خجند، زلالی، شاه همدان، صائب، امیر خسرو، شهادت، ذبیحی، قصاب، خاقانی، عطا، انوری، توفیق، قاسم انوار، مغربی، ملامین، میر مشتاق، عاشق، سابق شایق، ملا شاه، سروش، طوفان، رفیق، شفائی یا حکیم شفائی، ابن یمن، شمس یا شمس‌الدین تبریزی یا شمس الحق یا شمس تبریز، حافظ، احمد جام، سلطان ابو سعید ابوالخیر، خانم مهستی، نظام، عمر خیام، میر مشتاق، فردوسی، شاه قطب. «فیض» کاتب و گردآورنده این جنگ اشعار، شخصی به نام «شاه عنایت علی» را مدح گفته است در قصیده‌ی به مطلع:

«هزار حیف که از دور گنبد گردون هزار چرخ بخوردم هزار غوطه بخون»
و مقطع:

«به فیض فیض‌رسان باش یا عنایت شاه همیشه باد ترا سال عمر ردز افزون»
و همچنین از شخصی دیگر به نام «وزیر فتح خان» منسوب به «وزیر اعظم» نام برده و ماده تاریخ وفات او را سروده است، بدین شرح:

در ماتم این وزیر اعظم	خون ریخت فلک ز چشم پرتم
دیدم که ز دیده کواکب	میریخت بجای اشک شبنم
زین غصه از آسمان چارم	آید به زمین مسیح مریم
بودند به گریه و مصیبت	طیرو سمک و وحوش و آدم

از اسم مبارک فتح خان
 از ہیبت تیغ خونفشانش
 بر دشمن دین چو حملہ می برد
 ہم سنگ وی اندرین ترازو
 ہر چند امیر بود ظاہر
 اقبال چو رو پیستی آورد
 چشمش چوز چشمخانہ کندند
 پس بند زبند او چو منصور
 میخورد ہزار زخم شمشیر
 گردن بنہاد و سر بہ تسلیم
 دم از دل خستہ بر نیورد
 منصور صفت بہ دوست پیوست
 در ماہ رسول جانفدا کرد
 برخاک مزار او تیمم
 تاریخ چو جستم از خرد گفت

صد فتح و ظفر شدی مسلم
 شمشیر و سپر فکنده رستم
 می داد ہزار فوج برہم
 در جود و سخا نبوده حاتم
 میزد چو فقیر باطنش دم
 روباہ نمود قصد ضیغم
 بی منت دیدہ ، دید عالم
 کردند جدا بہ تیغ از ہم
 نفتاد زچین در ابرویش خم
 تا گردن او زدند و سر ہم
 تا آنکہ شہید شد در آن ہم
 جا یافتہ در بہشت خرم
 شعبان شدہ از غمش محرم
 بہتر ز عبادت دو عالم
 بشمار اعداد وزیر اعظم سنہ ۱۲۳۴»

در آغاز و انجام این نسخہ یادداشت های طبی و دینی و توضیحات ادبی و اشعار اضافی و ادعیہ و اوراد بہ خط و کتابت تازہ آمدہ است کہ بعضی از آنها بہ زبان عربی و کشمیری است . نام چند کتاب نیز در آخر نسخہ آمدہ و نوشتہ شدہ است : فہرست کتابہای شاہ ولایت مرحوم مغفرت ، نور الابصار ، قصہ کامروب ، علاج الغربا ، طب اکبر ، تکشیف الحکمہ ، غیاث اللغات ، طب علائی ، خیالات صنایع ، بیاض اشرف»

۸۹۰

۳۲۷

جنگ اشعار

[ادب ، فارسی ، منظوم]

- ۱- اندازہ : - بیرونی ۱۷ × ۱۰/۵ × ۱/۵ س م . - درونی : ۸ س ۱۴ × ۷/۵ س م .
- ۲- اوراق : ورق . صحنہ .
- ۳- کاغذ : نازک سفید تیرہ رنگ لاهوری ، اندکی ساییدہ و پارہ شدہ ، جلد مقوایی ملون

با عطف پارچه‌یی سرخ .

۴- خط : نستعلیق خوش ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانها سرخ گون ، جدولهای میان سطرها ۲ خطی سیاه و جدولهای کناره صفحات ۵ یا ۶ خطی سرخ و لاجوردی و زرد رنگ ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » ندارد .

۶- مؤلف : نام مؤلف یا شاعر یا گرد آورنده اشعار و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد ، اما می توان آنرا « جنگ اشعار » نامید .

۷- آغاز : ناقص است و اوراقی چند افتادگی دارد و اینگونه شروع می شود :

«چندین هزار سکه پیغمبران زدند
الهامش از جلیل و پیامش ز جبرئیل
اول بنام آدم و آخر بمصطفی
رایش نه از طبیعت و نطقش نه از هوا
خود پیش آفتاب چه پرتو دهد سپها
در نعت او زبان فصاحت کجا رسد
معنی چه گفته اند بزرگان پارسی
دانی که در بیان اذا الشمس کورت
یعنی وجود خواجه سراز خاک بر کند
خورشید و ماه را نبود بعد ازین ضیاء

۸- انجام : ناقص است و اوراقی چند افتاده است و چنین پایان می یابد :

سیلاب ز سر گذشت مارا
باز آی که از غم تو مارا
ز اندازه برون مکن جنا را
چشمی و هزار قطره آب است
ای داروی دلپذیر دردم
اقرار بندگیت کرده
دانی که من از تو بر نگردم
چندانکه جنا کنی ثواب است
ای روی تو از بهشت بابی
دل بر نمک لبست کبابی

۹- چگونگی : در این نسخه که می توان آنرا « جنگ اشعار » نامید ، شزل و زبانه ها

دویتی و مثنوی های کوتاه و قصیده و مخمس و دیگر اشعار در موضوعات منقبت و نعت و مدح و دعا و مناجات آمده است . در این نسخه شاعرانی ، مانند : « سعدی ، غیائی ، حافظ ، نظامی ، جلالی ، قاسمی ، عظیم ششمیری ، عصمت بخاری ، تقی ، مقبل ، رضا ، استاد ، جلالی ، خاقانی ، شایق ، قاسمی ، میرزا عبدالقادر بیدل ، عطار ، هاشم ، نافع ، حافظ سبک ، (لدا) ، فغانی ، هلالی ، محتشم ، صائب ، فیضی ، حضوری ، سلمان ، محی ، خسرو ، قدوسی اشعاری آورده است . در صفحه ۱۳۸ یک مصراع « باد سحر از میانه برخاست که من » توسط چهار شاگرد میرزا عبدالقادر بیدل به فرمان « بهادر شاه پادشاه » تضمین شده است

و در آخر به هر یک «پادشاه چهار هزار روپیه بخشایش داده است» و این «بهادر شاه» شاید «سراج الدین محمد ظفر بهادر شاه» باشد که آخرین پادشاه از خاندان مغول بود و در دهلی حکومت کرد (۱۱۸۸-۱۲۸۵ هـ ق) این نسخه اگرچه ناقص است و افتادگی هایی دارد اما از لحاظ خط و مجموعه ای از اشعار برگزیده شاعران فارسی گوی شبه قاره هند و پاک ارزنده است.

۸۹۰
۳۶۶

جنگ اشعار

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مصور]

۱- اندازه : - بیرونی : $۲۲ \times ۱۱ \times ۱/۵$ س م . - درونی : ۹ و ۱۰ س م . (ابیات در خلاف جهت و به شکل مورب در دو ستون (کتابت شده) $۱۷ \times ۷/۵$ س م .

۲- اوراق : ۱۷۱ ورق . ۳۴۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ و سفید رنگ سمرقندی ، ساییده شده ، آب رسیده ، جلد تیماجی ضربی منقش و این بیت بر دو طرف روی آن منقوش است :

« یا رسول خدا رسول خدا نظری کن به این فقیر گدا

۸۹ » که گویا نام صحاف و یا مالک کتاب «فقیر رسول» بوده است .

۴- خط : شکسته خوش خفی ، سخت خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف ، ۳ مینیاتور به سبک هندی ، بعضی از صفحات نقاشی و گل و بوته نگاری زرین ، جدولهای میان سطرها (ابیات) ۲ خطی سیاه و زرین ، و جدولهای کناره صفحات ۴ خطی سیاه و لاجوردی و زرین ، قرن ۱۰ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «نقاش» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : یا «گرد آورنده» و نام و تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما مطابق معمول که این نوع مجموعه ها را «جنگ اشعار» یا «مجموعه اشعار» یا «بیاض» می نامند ما نیز نام «جنگ اشعار» را برگزیدیم در صفحه ۱۸۷ این جمله به

سختی خوانده شد : « در دو منزلی شهر اکوره هوتہ لواری چهارم شهر شوال سنه ۱۲۰۵ » .

۷- آغاز : در آغاز مطالبی در شش صفحه به نثر دارد و اینگونه شروع می شود : « بعد از مدتی که مردم خوب گرم مقابله شدند در بین فرات آخذ شروع کرد برین نحو» و متن اشعار از صفحه ۱۰ آغاز می گردد :

خواست مردی زنی و عقد به بست بنشست پیش او عهد به بست

۸- انجام : در انجام اشعاری پراکنده آمده است :

من ز تو تو ز من جدا می شود این نمی شود

خود تو بگو تو و خدا می شود این نمی شود

رنگ حنا چه بسته‌ای بر کف پای خویشتن

هم سرخون من کجا می شود این نمی شود

بوسه ز بوی جانفزا گریده‌ی شود ثنا

درد توبه به هر دوا می شود این نمی شود

۹- چگونگی : این نسخه که آنرا «جنگ اشعار» یا «بیاض اشعار» یا «سفینه اشعار»

می نامند ، دارای اشعاری پراکنده و متفرق اما برگزیده از شاعران با نام

و گمنام و یا مشهور و غیر مشهور است که شامل : غزل ، مثنوی کوتاه ،

قصیده ، قطعه ، رباعی ، دو بیتی ، مفردات ، ترجیع بند ، ترکیب بند ، مخمس ،

و مستزاد است و از لطیفه و غزل و معما هم بهره مند است و به خط شکسته

سخت خوانا کتابت شده و دارای ۳ مینیاتور زیبا است که مفهوم آنها از

اشعار صفحات پیش و پس آنها معلوم می شود . متأسفانه به علت آب دیدگی بسیار

بعضی از ابیات سیاه و محوگشته است . در این « جنگ اشعار » نام

شاعران آمده و از آنان اشعاری بدین ترتیب نقل شده است : زبید

مخفی (غزل) ، ملا کاشی (هفت بند) ، ملا مختشم (دوازده بند و غزل) ،

ملا مقبل تخلص عرفی (هفت بند) ، ملا وحشی (ترجیع بند) ،

ملا محمد شریف آملی تخلص طیب (بیار و طیب) ، سیری (سهری) مهدی عرب

(مثنوی) ، جلوه (قسم نامه) ، حافظ (غزل) ، ملا احمد تخلص جامی (غزل) ،

آقا محمد فیض (غزل) ، آقا محمد قمی تخلص صهبا ، میرزا محمد تخلص فروغی ،

ملا عبدالرحمن جامی ، مصلح الدین سعدی شیرازی ، لطفعلی بیک آذر

تخلص ، امیر خسرو دہلوی ، ملا مشتاق ، نظیری ، حیرت ، میرزا ابوطالب
 کلیم ، نورس ، صبوحی ، کلیم ہمدانی ، میرزا صائب ، نسیم ، ہلالی ، شیخ
 محمد علی تخلص حزین ، صیدی ، ملا عرفی ، ملا حسین رفیق ، عاشق ،
 عصمت بخاری ، نظامی گنجه ، فاتح ، اہلی شیرازی ، سالک خجندی ، سرور ،
 قصاب (مخمس و غزل) ، واقف (غزل) ، شوکت بخارایی ، اوحدی ، شانی ،
 نعمت خان عالی ، خالص ، منتخب قصاب ، کاتبی ، خاقانی ، شہرت ، استاد ،
 ناصر علی ، آفرین ، طوفان ، مرتضی ، عبید زاکانی (موش و گرہ) ، فردوسی
 طوسی : «ہجو سلطان محمود غزنوی» .

بعضی از نام شاعران ناخوانا است . بعضی قطعات نثر و حکایت از زبان
 بزرگان شعر و ادب در اوایل این نسخہ آمدہ است کہ از لحاظ نثر فارسی
 ارزندہ و از لحاظ تاریخی ضعیف است . مثلاً قطعہ نثری در صفحہ ۴ آمدہ
 است کہ شیخ سعدی شیرازی بہ شہر گجرات رسیدہ و با آخوند مکتبی و
 شاگردانش ملاقات کردہ است و چون او را تسخر کردہ اند ، این رباعی
 را در آخر حکایت سرودہ است :

سعدی در این دیار تو مرد مسافری از کس سخن مگوی کہ گجراتیان زنند
 سعدی تو گوہری سخنان تو گوہرند گوہر چنان فروش کہ گجراتیان خرنند

در صفحہ ۹ قطعہ نثری دارد کہ انوری بہ ہندوستان رسیدہ است روی ہم
 رفتہ نسخہ بی است ارزندہ و در خور تحقیق خاصہ آنکہ بعضی از اشعار آن
 شاید در جایی دیگر یافتہ نشود .

۸۹۰

۴۵۹

جنگ اشعار

[ادب ، فارسی ، منظوم]

- ۱- اندازہ :- پیرونی : ۲۱ × ۱۳ × ۳ س م . - درونی : ۸ س (از صفحہ ۱ تا ۲۸۹
 سطرہا مورب) ۱۲ و ۱۳ و ۱۵ س (از صفحہ ۲۹ تا ۴۲۴ سطرہا
 مستقیم ۷/۵ × ۱۴/۵ و ۷/۵ × ۱۲ و ۸ × ۱۵ و ۷/۵ × ۱۵ س م .
- ۲- اوراق : ۲۱۴ ورق . ۴۲۸ صفحہ .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ سیالکوتی و ضخیم سفید رنگ سمرقندی و دو قسم دیگر آبی رنگ و خاکی رنگ (ع نوع کاغذ در این مجموعه به کار رفته است) ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی ضربی نقش دار با عطف و گوشه چرمی ، نام صحاف روی جلد نقش شده است : «عمل عبد الرشید قادری ۱۲۷۴ هـ ق» .

۴- خط : نستعلیق شکسته آمیز ، رسم الخط اردو و فارسی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف ، جدولهای ۳ خطی سیاه و زرد میان ابیات و جدولهای ۶ خطی سیاه و زرد کناره ابیات (از صفحه ۱ تا ۲۸۹) و جدولهای ۲ و یک خطی سرخ میان ابیات و در فواصل عنوانها و در کناره ابیات و صفحات شنگرف ، قرن ۱۲ و ۱۳ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد ولیکن شاید به دست شاعری به نام «ندیم» کتابت شده باشد ، زیرا در آغاز بعضی از اشعار آمده است «لمحرره» و بعد در مقطع آنها تخلص «ندیم» دارد :

چشم دارد شفاعت از تو ندیم با دل زار و دیده نمناک

تاریخ کتابت قسمت آخر این «جنگ» که به خط تازه تر و قیاساً خط «ندیم» است «۱۲۷۱ هـ ق» می باشد : قد وقع الفراغ من التحرير فی ۲۰ شهر شعبان المعظم سنه ۱۲۷۱ ،

هزاران درود و هزاران سلام ز ما بر محمد علیه السلام

۶- مؤلف : یا (شاعر) و یا (گرد آورنده) : «ندیم» ، نام تألیف : «جنگ اشعار» ، تاریخ کتابت ظاهراً «۱۲۷۱ ق» و لیکن قدیمتر می نماید (رک : ۵- کاتب)

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، لمحرره ،

ای مخاطب بنکته لولاک
از دل و دیده دوستدار تو ام
دل و جان هدیه سگ کویت
جز رضایت نمی زخم دمی
گر نبودى برون بدی انان
لا حبیبی بدمهر غیر سوانک
روحی و جسمی ای رسول فداک
اطلب فی جمیع حال رضائ

۸- انجام : «افسوس که رفت نشاء عهد شباب

از بهر تماشای جهان همچو حباب
ای جامه فقر زیب و پیرایه تو
سرخوش نشدیم یکدم از بادۀ ناب
تا وا کردیم چشم رفتیم بخواب
وی شاه و گدا توانگر از مایه تو

از خاتم صنع سر نزد نفس دو کون تا صرف نشد سیاهی از سایه تو»
۹- چگونگی: این جنگ یا مجموعه اشعار فارسی شامل برگزیده‌ی از قصاید و غزلیات و قطعات و مفردات و دوبیتی ها و مخمس ها و رباعی ها و دیگر انواع شعر از شاعران معروف و گمنام است و گرد آورنده آن ظاهراً شاعری متخلص به «ندیم» است هر گاه اشعار خود را بیان می دارد «لمحرره» و هر گاه اشعار استادش را می آورد «من استادی» می نویسد و در مقطع چنین شعری نام «عراقی» آمده است و گاهی سعدی و جامی ، اما مثل اینکه استاد وی «حسینی» نام داشته است :

«گردید قلم گرم بتحریر معانی
 افسوس حسینی که کنون قافیه تنگ است»

و دیگر شاعران را با نام ذکر می کند اینک اسامی شاعران این مجموعه یا جنگ : «ندیم ، جامی ، عمر ، نادر ، بیدل ، ضیاء نخشبی ، عمر خیام ، محمود خارزمی (خوارزمی) ، شمس تبریز ، فایز ، میرزا عبدالله مسکین ، خسرو ، عمر خان ، جلال اسیر ، مولانا آصفی ، مشتاق ، انصاری ، عرفی ، شاهی ، واقف ، رفیق ، ظهیر ، بیضا ، یغما ، گلچن (گلچین؟) ، رفیعی ، رحمت ، مرثیه خلیفه شمس الدین «۱۲۴۶ = هی وای دریغ» ، تاریخ وفات حضرت مرشد عصر «۱۲۷۰ آن مظهرکل کو» ، فیضی فیاضی ، استاد ، سالم ، گرامی ، کلیم ، انوری ، طالب آملی ، لا اعلم ، شارع ، قابل ، حشمت ، بالیجاه ، لادری ، میرزا رفیع ، مست ، سلیم ، ملک ، اسیر ، ابوالفضل ، قدسی ، میر شهید ، صائب ، نظیری ، عالی ، حافظ ، علی ، فطرت ، شوکت ، ضمیری ، وحید ، حالتی ، وحشی ، صیدی ، صاست ، آقا لطیف ، همت ، غنی ، سعدی ، اسیر ، راهب ، اختر ، محتشم ، رضی ، حسامی ، نصیر ، شیر افکن ، باسطی ، خالص ، سحاق ، مقیم ، نجات ، ظهوری ، ظهور ، شاپور ، کاشی ، مولوی ، سلمان ، ابوسعید ، منیر ، ابن یمین ، فاطمه قواله ، فضائل ، نوعی ، منصف ، تجلی ، شوکت ، قاسم» .

در این نسخه انتخاب دیوان مولانا محمد طاهر غنی و انتخاب رباعیات دیوان غنی کشمیری و انتخاب دیوان ندیم که محرر و گرد آورنده این اشعار است آمده است . بعضی از اشعار این جنگ بر اساس «باب»

و «فصل» و موضوعات مختلف تقسیم شده است، مانند: «باب اول در اقسام تهنیت و مبارکباد مشتمل بر سه فصل»، «باب سوم در اقسام مواعظه و نصایح مشتمل بر چند فصل و جمعاً ۱۵ باب دارد. در آغاز و انجام این نسخه بعضی یادداشت‌ها به نثر فارسی ادبی و توضیحات اندرز و پند و اشعار پراکنده به خط و کتابت دیگر آمده است که «ادا» تخلص دارد. این جنگ با این طرز و اسلوب نادر الوجود است و این نسخه منحصر است که به خط «ندیم» یگانه و بی همتا است. در گوشه و کناره صفحات این نسخه ابیات اضافی و یادداشت‌های گوناگون به خط کاتب یعنی همین «ندیم» آمده است. در کناره صفحه ۳۴۵ «در تعلیم خط» یک قصیده کتابت شده که بسیار ارزنده است:

در تعلیم خط گوید:

بالای الف سه نقطه باید	اما بهان قلم که شاید
در روی حرکات همزه پیدا	لیکن بطریق رمز و ایما
نه نقطه درازی تن با	استاد نوشته است بهر جا
آنگونه که گر کنی نگونسار	گردد به همان صفت نمودار
جیم از خواهی ری نگونی	پیوند بنون واژگونی
یک نقطه اگر کنی بری وصل	دالست بنزد واضع الاصل
باشد تن دل نقطه هم	یک راه دگر بکن بروضم
زا نیز دو نقطه است اما	یک نقطه سراسر است و دیگری پا
دندانسه اول سرسین	یک نقطه نموده اند تعیین
دندانسه دومیش که آید	یک ذره کشاده تر نماید
اما تن سین بشکل نون است	کز این گذری عجب زیور است
طول مد شین نه نقطه باید	کز این مرا تود دل کشاید
باید سرصاد را چنان ساخت	صادتکونی از آن توان ساخت
در نزد هنروران استاد	طایک الف است و دیگری صاد
یک مرکز صاد ازو زیاد است	یک نقطه برونی توفاد است
باید سر عین را چنان ساخت	کانرا سر صاد هم توان ساخت
در حلقه جیم و حلقه عین	یک نوع نموده اند تعیین
هر جا که نوشته اند فائی	یک نقطه دوره است و بانی

قاف است بتول ذوفنونی
 کاف است بنزد نیک رائی
 سرکش بچه ماندای یگانه
 طولش ز چهار نقطه کم نیست
 لام است و الف بنون مرکب
 لیکن الفش دراز باید
 استاد هنروارن سر سیم
 نیم دگری ز ته بر آری
 مقدار دو نقطه گردن او
 از دامن می بی کم و کاست
 بر پاس اگر نهی سر جیم
 نو تراشش نقطه است بشنوازم
 واو است بقول نیک رائی
 ها را نقطی بنه در آغاز
 نوع دگرش چنین رقم ساز
 لالا را الفی بنه موافق
 ز آن گونه بیاض هر دو باید
 باید سر یا چو تاج شاهان
 گردن بطریقه نماید
 یک دال نگونی دیگری راست
 گر عکس نویسیش تو یا را
 تمت الکتاب بعون الملک الوهاب»

یک نقطه مستدیر و نونی
 پیوسته الف بحرف بیانی
 تیری زده بر سر نشانه
 گر پنج کنی تو نیز غم نیست
 گردیده بدین صفت مرتب
 قد یک و نیم الف نماید
 یک نقطه نموده اند تعلیم
 گر ماهر این خجسته کاری
 طول لام است دامن او
 لام است هم از چپ و هم از راست
 آید بظهور پیکر جیم
 دو گردن و دو تن و دو دامن
 یک نقطه مستدیر و رائی
 و ز نوک قلم مدورش ساز
 دالی در نسخ فا در آغاز
 یک راء دگر بکن تو لاحق
 کان هم الفی دگر نماید
 گردد بنظر چو او نمایان
 کاندام دو دال حاصل آید
 آید بمصول بی کم و کاست
 بر اول او نویس بارا

۸۹۰

۴۹۹

جنگ اشعار

[ادب ، فارسی ، منظوم]

۱- اندازه : - بیرونی : $۲۲ \times ۱۴ / ۵ \times ۲$ س م . - درونی : (سطرها مختلف و متفاوت مورب و خلاف جهت یکدیگر کتابت شده است و حد وسط هر صفحه ۱۱ بیت دارد) . ۱۷×۹ س م .

- ۲- اوراق : ۱۷۴ ورق. ۳۴۸ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم سفید فرنگی ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی سیاه رنگ با عطف و گوشه تپاجی قهوه پی رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق آمیخته با شکسته و تحریر ، پخته ، خوانا ، روشن ، عنوان ها و نشان ها و بعضی اشعار شنگرف و منقش ، جدولهای دو خطی و یک خطی لاجوردی و سیاه و سرخ . قرن ۱۳ هـ ق . در صفحه ۱۴۲ و ۱۴۳ زرافشان .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . در ص ۶۳ نام «محمد صدیق» آمده است و در صفحه ۳۰۸ نام «محمد حسین» .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) یا گردآورنده شاید «محمد صدیق صابرالصدق» باشد (ص ۱۷۸) . اما اسامی هر شاعر که شعری از او نقل شده آمده است و به احتمال قوی «کاتب» و «گردآورنده» یکی هستند . این مجموعه را «جنگ اشعار» می توان نامید . تاریخ تألیف یا گرد آوردن معلوم نشد . از خط و کتابت و کاغذ معلوم می شود که در سالهای مختلف کتابت شده است .
- ۷- آغاز : ۴۵ برگ (۹۰ صفحه) از آغاز افتاده است و چنین شروع می شود :
«ایضاً له ،
- کار هزارساله رفو پیش خویش ریخت
از محنت تهیه اسباب فارغم
در مخزن جگر گهر چند جمع بود
دیگر ز ما مجوی ظهوری سرود عیش
تا کی برغم غیر براف کنی عناد
روزی که عمر خویش بلایی داند
- زین چاکها که ما به گریبان فروختیم
عشرت سرای کوچه سلطان فروختیم
دلالت آدشت دیده بدامان فروختیم
لب را ز غم بناله و افغان فروختیم
- ۸- انجام :
- در طریق عشق بازی کم زهندوزه مباش
از برای مرده سینه سوزانده باش
رشته پی در گدازم افکنده دوست
میکشد هر جا که خاطر خوان دوست
که بمسجد که به دبرم میکشد
تار و پودش از محبت های دوست
می خواند از خدا که شود خاک پای تو
تمت تمام شد ، کار من نظام شد .
- ۹- چگونگی : این نسخه اشعار برکنزیده بسیاری از شاعران بنام و گمنام است و به خط

گرد آورنده و یا مالک آن کتابت شده است و از این لحاظ نسخہ پی است
 ارزنده و قابل تحقیق در انواع شعر فارسی در سر زمین پاک و ہند. در این
 نسخہ بہ ترتیب از آغاز تا انجام از این شاعران اشعاری آمدہ است :
 «ظہوری ، الفت ، شایق ، سعدی ، مولانا عبدالرحمن جامی ، شاہ شجاع ، میرزا
 بیدل ، ہلالی ، شاہ نیاز ، محمد صدیق صابر ، سلطان شعرا ، خسرو ، ظہیر ،
 واسوخت شجاع الملک ، صائب ، زیب النساء مخفی ، قصاب ، حسینی ،
 صالح ، محیی ، معین ، نیازی ، شمس تبریزی ، جیلانی ، بہایی ، ہجری ،
 نظامی ، حزین ، نظیری ، مشتاق ، قدسی ، ابن یمین ، خاقانی ، صاحب ،
 مولاناظلی ، رافع ، فخری ، مسکین ، کمال ، شیخ عطار ، اہلی». البتہ بسیاری
 از اشعار بدون نام شاعر است . انواع اشعار این جنگ عبارت است از :
 غزل ، قصیدہ ، رباعی ، مثنوی ، دوبیتی ، قطعہ ، مخمس ، فرد . نقل این غزل
 ابتکاری جالب است :

نازکک خوبک لطیفک دلبرک دلداری
 عنبرین خالک مہک مشکین خطک گزارکی
 گلرخک گرم اختلاطک چاپلک
 جامگک لیلی وشک خوش نغمہ گکلب شکرک
 خوش تلنگک گرم اختلالک نازنینک کاوشک
 شاہدک شننگک ملیحک چاپگک سیمین برک
 گل لبک غنچہ دہانک کاروانک نادرک
 خوش خرامک در فشانک مومیانک کاوکک
 چارہ سازک جان گدازک سرونازک ساحرک
 گل رویک مشکبویک خوش بیانک حورگک

ترکگک شوخک ظریفک شکرین گفتاری
 سر خوشک مستک ظریفک عاشقک عیاری
 کم جفاگک پر وفاگک با صفایک یاورک
 نکتہ دانک دلستانک بیگانک ہمرنک
 سر گرانک ہمزمانک خوش کلامک پا سرک
 شعر فہمک شعر خوانک شعر دانک شاعرک

دل نوازک جمله نازک مست نازک دلک
باب قصابک لذیذک چرب و نرمک کوچکک
جانک ملای رومک مشفقک شکر لبک
نازینک سرو قدک دلفریبک فربهک
نازینک خوش ادایک مومیان سرشارکی
بعضی از سهو القلم ها و اشتباهات لفظی و انشایی در آن موجود است .

۸۹۰
۵۵۰

جنگ اشعار

[ادب ، فارسی ، منظوم]

- ۱- اندازه : -بیرونی : ۱۶/۵ × ۱۰ × ۱/۷ س م. -درونی : ۱۰ تا ۱۲ بیت (مورب) ۱۴ × ۷/۵ س م.
- ۲- اوراق : ۹۳ ورق . ۱۸۶ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی ، آب رسیده ، جلد مقوایی سیاه با عطف تیاچی سفید رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق آمیخته با شکسته ، خوانا ، روشن ، پخته ، بعضی از عنوان ها و نشانه‌ها سنگرف . قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد ، فقط نشان چند مهر دارد که اینگونه خوانده می شود : «افوض امری الی الله» شاید رمز نام «امیر فیاض» یا «امیر فیض» یا «امیر فیض الله» باشد . و همین شخص کاتب یا مالک کتاب خواهد بود .
- ۶- مؤلف : نام «مؤلف» و «تألیف» و تاریخ آن معلوم نشد (ر ت : ۵-کاتب) .
- ۷- آغاز : ۱۱ صفحه (۶ ورق) افتادگی دارد و چنین آغاز می شود :
«طیب عشق را دوکان کدام است علاج جان کند او را چه نام است»
طیب عشق را دوکان همین است علاج جان کند نامش کریم است
شراب عشق نوشیدن حلال است دمی بی یاد او بودن حرام است
بتی دیدم نشسته در خرابات نمی دانم که آن بت را چه نام است»

۸- انجام : «چون فکندی یک نظر در نرگستان ای صنم
چشم نرگس را به چشم خویش حیران ساختی
از برای کشتم تیر نگاهت کم بود
کز غضب شمشیر ابرو را نمایان ساختی
در حریم عارضت بنشسته هندو زادگان
کعبه را ای بت تو آخر کافرستان ساختی
شه شجاع امیدوار از دارو وصل تو بود
کشتیش با درد و نومیدش ز درمان ساختی»

۹- چگونگی : این نسخه یک «جنگ اشعار» است که در آن غزل ، رباعی ، دوبیتی ، قصیده ، قطعه ، مخمس و دیگر انواع شعر و بعضی از صنایع ادبی گرد آمده است و همه آنها برگزیده و یک دست و گلچین است . مالک یا کاتب و یا گرد آورنده آن خوش ذوق و شاعر و ادیب بوده است و نشان مهر وی «افوض امری الی الله» است و شاید نام وی «امیر فیضی» یا «امیر فیاض» یا «امیر فیض الله» بوده است . نشان یک مهر دیگر هم دارد که اینگونه خوانده شد : «محمد انور» و اتفاقاً در نسخه ۹۵ مهر دیگر آمده است که «فیض محمد ۱۳۲۲» خوانده شد .

در این جنگ اشعاری چند از این شاعران آمده است : «عطار ، حافظ ، غیاثی ، نظامی ، شاه شرف قلندر ، مسکین ، جامی ، غیاث الدین ، قادری ، مشتاق ، شاه جهان ، نور جهان بیگم ، شمس تبریزی ، جازپ میرزا (جناب) ، خادم ، ظهیری ، قدسی ، سید محمد شریف ، احمد ، رومی ، میرزا جان جانان (عبدالخالق) ، انوری ، ملا (صاحب) ، حکیم شفایی ، شاه شجاع ، شجاع الملک» . ضمناً انواع اشعار برگزیده تحت عناوین ذیل آمده و معلوم می دارد که برای آهنگ های موسیقی گرد آوری شده است : «دورویه ، دویک ، یکم ، عراق ، نیمدور ، اره ، دوتاله ، حجز ، سه تاله ، نور در عجم دویک ، نیمدور» . هزلیات و هجویات نیز در این جنگ آمده که بعضی از آنها را عمداً محو و سیاه کرده اند . در حدود ۲۰۵ بیت دارد .

جنگ اشعار

[ادب ، غزل و قطعه ، منظوم]

- ۱- اندازه : بیرونی : ۵/۱۹ × ۱۰ × ۱ س م . - درونی : سطرها مختلف و از ۵ تا ۱۲ سطر (بیت) دارد .
 - ۲- اوراق : ۸۲ ورق . ۱۶۴ صفحه .
 - ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، کرم خورده ، آب رسیده ، جلد مقوایی ملون تازه ، با عطف و گوشه پارچه بی توتونی رنگ .
 - ۴- خط : نستعلیق آمیخته با شکسته ، سخت خوانا ، ناپخته ، جدولهای ۲ خطی میان سطرها (ابیات) و کناره صفحات شنگرف ، قرن ۱۲ ه ق .
 - ۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » ندارد .
 - ۶- مؤلف : یا (شاعر) و یا (گرد آورنده) و نام و تاریخ تألیف ندارد .
 - ۷- آغاز : ناقص است و چنین شروع می شود :
- «استاد گفت به شاگرد از روی مهربانی
دیدم الف کشیدم صورت کر معانی
زود تر جواب من گوشاگرد اگر بدانی
بشنو جواب خود را از بنده زر خریده
الف چه دارد با خود جز قامت رسیده
ناقص است و چنین ختم می شود :
- ۸- انجام : ناقص است و چنین ختم می شود :
- «در بزم قدح نوشان در بزم وفا کوشان
در صحبت هر جمعی کفروخته شده شمعی
گر جانب میخانه آیم پی پیمانه
از سربکشم خرقه در بحر شوم خرقه
معشوقه ترا دانه چنان بر لب
گردی سراو کوشان پی دانه ترا یاب
در دست ... شامان پیمان ترا یابم
در هر صدفی پیمان دردانه ترا یابم
- ۹- چگونگی : این نسخه شامل برگزیده‌ی از اشعار زیبا و برگزیده است و آنرا می توان «جنگ اشعار» نامید . گرد آورنده آن مطابق ذوق خود در موضوعات مختلف خلاق و لطایف عشقی شعر برگزیده و کتابت کرده است . بعضی اشعار

جزو صنایع ادبی است ، مانند ، صنعت سؤال و جواب و صنعت توشیح و آن غزلی است که هر بیت آن با حرفی از حروف الفبا آغاز می شود و تمام حروف الفبا را در بر گرفته است . از این شعرا غزل آورده است : خسرو ، نظامی ، بهلول ، دیوان ولی کشمیری ، جاسی ، شریف ، فقیر ، شمس (تبریزی) ، نواب باقر خان ، محمد قاسم ، حافظ . ضمناً اشعاری دارد که می توان آنها را از «تصنیفات» خواند زیرا در آن روزگار «تصنیف» را در دیوان نمی آوردند و در جزوه ها و جنگ های خصوصی می نوشتند .

چند غزل و قطعه دارد که شاید به زبان هندی یا کشمیری باشد . جملات دعایی و تعویذ و آیات قرآن چند حدیث هم در لابلای صفحات آمده است . نشان چند مهر دارد که اینگونه خوانده می شوند : «عبدالغفور عفی عنه» . «۱۱۱۳» .

یا فتم در دین پیغمبر سرور از کرم بخشا گناهم یا غفور

۸۹۰ و ۹۵۰
۴۰۹

جوامع الحکایات ولوامع الروایات

[ادب ، تاریخ و سرگذشت ، فارسی ، منظوم و منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۵ × ۲۰ × ۵ س م . - درونی : ۲۵ × ۱۹/۵ × ۱۵ س م .
- ۲- اوراق : ۳۳۶ ورق . ۶۷۲ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم سفید تیره رنگ سمرقندی ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی چرمین قهوه ای تیره گون .
- ۴- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، رسم الخط عربی ، عنوانها و سر فصلها و نشانها خط یاقوتی سیاه و شنگرف ، جدولهای یک خطی شنگرف و زرد . قرن ۸ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : «سدید الدین (یا نور الدین) محمد بن محمد عوفی بخاری» ، نام تألیف «جوامع الحکایات و لوامع الروایات» ، تاریخ تألیف : «۶۲۵-۵۶۳۰ ق» : در این نسخه (مقدمه ، قسم دوم و قسم سوم) از مؤلف نامی آورده نشده و لیکن

در سطر اول قسم چهارم چنین آمده است: «جوامع این کلمات محمد عوفی گوید که شهاب الدین حقوقی که وکیل خاص در سلطان سکندر بود» در مقدمه^۱ قسم دوم و سوم از «ابو الحامد محمد بن ابی سعد الجنیدی» نام برده و کتاب را به نام او کرده است و لیکن در مقدمه^۲ قسم چهارم از او نام نبرده است. این شخص وزیر سلطان شمس الدین التتمش از ممالک غوریه بوده است. در آغاز هر سه قسم از این نسخه نام تألیف صریح و واضح «جوامع الحکایات و لوامع الروایات» و در صفحه^۳ ۲۸۲ «جامع الحکایات» آمده است. تاریخ تألیف با مقایسه^۴ وقایع تاریخی که درباره محمد عوفی نوشته‌اند به دست آمد (رک: تاریخ ادبیات در ایران، تألیف دکتر ذبیح الله صفا، ج ۲، ص ۱۰۲۶-۱۰۳۰).

۷- آغاز : قسم اول مفقود است و از آغاز قسم دوم تا اواخر قسم چهارم موجود و لیکن از قسم اخیر هم افتادگی دارد.

قسم دوم (ص ۴): «قسم دوم در بیان اخلاق حمیده و سیر مرضیه مشتمل بر بیست و پنج باب، سر دفتر مکارم اخلاق و محاسن سیر حیاست که اصل درخت ایمان و دوحه^۵ اغصان اسلام است و مصطفی علیه السلام در فضایل او مبالغت نموده است و ذکر او را مخ عبادات فرموده که الحیاء مخ العبادة».

۸- انجام : ایضاً (ص ۲۸۹) «تا باد چنین باد چنان که زبان ایام بمدح او گویاست چنانکه شاعر گوید:

صاحب خواجه ایام نظام الملک آنک

رایت رفعتش از گنبد گردون بگذشت

صدر ایام قوام الدین مخدوم جهان

آنکه فیض کنش از دجه^۶ چیهون بگذشت

فتنه زمین پیش اگر داشت سر استبداد

سرفرو بردجو دوران وی اکنون بگذشت

قدر او سوی فلک کرد همانا گذری

مهر از شرم عرق کرد برو خون بگذشت

ابر چون دید که او حاصل دریا بخشید

چشم دل بر سر دو لثاؤ مکنون بگذشت

عمر او باد فزون از آنک در آید بشمار
زانکه بذلتش ز حد احصا و افزون بگذشت

تمت المجلد الثانی و الحمد لله رب العالمین و الصلوٰة والسلام علی خیر
خلقه محمد و آله اجمعین وسلم تسلیها کثیراً دائماً ابدآ حامداً و مصلیاً
و مسلماً» .

۷- آغاز : قسم سیوم (ص ۲۸۲) : «القسم الثالث من کتاب جامع الحکایات شکر و
سپاس و حمد بی قیاس مر پروردگاری را که برید وهم در ساحت عظمت
او کام بر نتواند گرفت و درود برسیدی که طاؤس فکر در پرواز هوای
وصف او قوام و خوافی باز نتواند کرد و نسیم رضوان بر آل و اتباع او باد
و بر انصار و اشیاع او» .

۸- انجام : ایضاً (ص ۴۹۳-۴۹۴) : «چنانکه درین عصر خداوند خواجه جهان و
دستور صاحب قران ملک ملوک الوزرا ابوالمکارم محمد بن ابی سعدی
الجنیدی است صاحب قرانی که عروس زیباء دولت را در حجره حشمت
خود جنان می دارد که نظر حوادث نا محرم برآن نمی افتد،

صاحب قران عرصه عالم نظام ملک
صدری که لطف او مدد جان هر تن است
عادل قوام دین محمد محمد آنک
اقبال را بدر که والاش مسکن است

همواره تا که چرخ را ز اجرام گلشن است
پیوسته تا که دهر ز خورشید روشن است
پیوسته باد طالع خورشید قدر جاه
در کام او که ملک ز عدلتش همگن است

تم القسم الثالث من کتاب جوامع الحکایات و لوامع الروایات بعون الله و
حسن توفیقه و الصلوٰة علی نبیه محمد و آله و صحبه اجمعین» .

—آغاز : قسم چهارم (ص ۴۹۸) : «قسم چهارم از کتاب جوامع الحکایات و لوامع
الروایات در عجایب بحار و بلاد و طبایع حیوانات و غیر آن مشتمل بر بیست
پنج باب ، جوامع ابن کلمات محمد عوفی گوید که شهاب الدین حقوقی
وکیل خاص در سلطان سکندر بود بخدمت شیخ مجد الدین بغدادی نامه

نوشت و درخواست کرد که بهمت عالی مدد دهد تا ازین ظلمت دنیا بنور طاعت راه یابیم و جبل شوغل را بتیغ انابت و مجاهدت قطع کنیم» .

—انجام : ایضاً (ص ۶۷۳) : افتادگی دارد و تا نیمی از باب شانزدهم موجود و از نیمه دوم باب شانزدهم تا آخر باب بیست و پنجم مفقود است و چنین انجام می یابد : «این مقدار که از اجناس ترکان ذکر کردیم و احوال ایشان و بیان آنج از ایشان مشهوراند و ذکر ایشان شایع و مستفید است در قلم آوردیم سبیل ایجاز و اختصار بود چه انواع اجناس و سیر و رسوم و عادت ایشان زیادت از آن است که در حدود وصف آید و آفریدگار تع این صنف را در دنیا عزیزگردانیده است و بعلوهمت و عظمت بیان و رفعت مکان و قدرت امکان هر کجا که باشد» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «ادب و تاریخ و سرگذشت و افسانه و حکایت» است . تقسیمات آن بر اساس «قسم» و «باب» و «حکایت» است و جمعاً ۳ قسم و ۷۶ باب و چند حکایت دارد . اما در اصل ۷ قسم و ۱۰۰ باب و چندین حکایت داشته است . تمام قسم اول و ۹ باب از قسم چهارم مفقود است . نثر فارسی آن روان و ساده و مفهوم است و آمیخته است با اشعار برگزیده فارسی و عربی که شاید بعضی از آنها از مؤلف باشد . از آیات قرآنی و احادیث نبوی استفاده کرده است و در بعضی به شرح و توضیح آنها پرداخته است . حکایات تاریخی و افسانه های اسی و مطالب عرفانی و سرگذشت های عبرت آموز که در این کتاب آمده است ، پیوسته مأخذ و مرجع برای مؤلفان کتب تواریخ و سرگذشت بوده است . هر حکایت و سرگذشت با سند و در بعضی جای ها با تاریخ نقل شده است . رسم الخط آن عربی و عنوانها ثلث یاقوتی است . حروف «پ» و «ج» و «ک» را مانند «ب» و «ج» و «ک» کتابت کرده است . حرف اضافه «ب» در بعضی کلمات متصل و در بعضی منفصل است ، مثلاً : «بنزدیک» و «به پیش» . سهوالقلم کاتب و اشتباهات املائی و کتابتی اندک دارد . روی هم رفته نسخه بی است بسیار ارزنده و عالی . در آغاز هر قسم ، فهرست آن قسم به طرز جدول بندی زیبا و به خط ثلث یاقوتی سرخ و سیاه کتابت شده است . در کناره صفحات بعضی الفاظ و جملات افزوده شده و یا از یاد رفته ها

دوباره کتابت گشته است . نام «ابوالمحمد محمد بن سعد الجندی» که کتاب به او تقدیم شده در آغاز و انجام بامدح فراوان آمده است . به طور کلی قسم دوم در اخلاق حمیده و پند و اندرز و مردم داری . قسم سوم در اخلاق مذموم و بخل و حسد و کینه توزی و دیگر چیزها ، قسم چهارم در عجایب دریاها و طبیعت جانوران و خاصیت آنها و دیگر چیزها . بعضی از قسمت های جوامع الحکایات به طور پراکنده چاپ شده است .

۲۹۰ و ۲۹۰

۴۷۲

جواهر الاسرار

[دین و ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور و منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۰ × ۵ / ۱۳ × ۳ س م . - درونی : ۲۱ س ۱۴ × ۵ / ۷ س م .
- ۲- اوراق : ۱۷۶ ورق . ۳۴۸ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ ، سمرقندی ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، پوسیده ، جلد چرمی و مقوایی پوسیده در غلاف کرباسی کبود رنگ .
- ۴- خط : تحریر ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سرفصلها سرخ ، قرن ۹ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . شاید تاریخ کتابت «۸۴ ه ق» باشد : «هذا الاستکتاب فی تاریخ رجب المرجب بعد الرجوع من سفرالعرب اربعین وثمانمائه» .
- ۶- مؤلف : «علی حمزه بن علی بن ملک بن حسن الطوسی ۷۸۴-۸۶۶ ه ق» المنسوب الی احمد بن محمد الزمعی الهاشمی المروزی المولد الاسفرائینی المجتهد يعرف بآذری» ، نام تألیف «جواهر الاسرار» ، تاریخ تألیف «۸۴۰ ه ق» : در صفحه ۲ آورده : «چنین گوید مؤلف ابن مجموعه اضعف عباد الله تعالی و احوجهم الی رحمة علی حمزه بن علی بن ملک بن حسن الطوسی المنسوب الی احمد بن محمد الزمعی الهاشمی المروزی المولد الاسفرائینی المجتهد يعرف بآذری غفرالله تعالی ذنبه و لجميع المومنین که کتاب مفتاح الاسرار که در شهر سنه ۸۳۰ ثلثین و ثمانمائه نوشته شده بود . . . و چون این دستور صورت انتخاب مفتاح الاسرار بود او را جواهر الاسرار نام نهاده شد . . . و

هذا الاستكتاب في تاريخ رجب المرجب بعد الرجوع من سفر العرب اربعين وثمانمائة» .

۷- آغاز : ناقص است و شاید یک ورق افتادگی دارد و اینگونه شروع می شود : «سرا پرده افلاک و تاجدار مسند لولاک شعر:

محرم بیت الحرام خواجه دارالسلام خاص اخص الخواص انعم انعام عام
گوهر درج عالم و درج گوهر بنی آدم ، نظم :
ای کاینات را بوجود تو افتخار وی بیش از آفرینش و کم ز آفریدگار
دست نبوتش بمفتاح انا فتحنا در طلسم دفاین اسرار الهی گشاده و قلم
معرفت در دیوان رسالتش بحکم الم نشرح حاصل خزاین این ملک و
ملکوت بر صحرا نهاده» .

۸- انجام : ناقص است و چنین انجام می یابد : «و شیخ فرید الدین رحمة الله علیه در صفت شعر و معنی حدیث گوید ، مثنویات :

آن امام دین چنین گفت است راست کآنچنان قریب که نزدیک خداست
اهل لطف طبع را کآن درجهان آن نیاید ز آشکارا و نهان
آنکه او بد سرور پیغمبران گفت در زیر زبان کای امتان
هست حق را گنجهای بی شمار سر آن یک تن نداند از هزار
هم قوافی کآخرش یکسان بود ز آن سخن بسیار در قرآن بود
گر قوافی را رواجی نیستی بر سر هر خطبه تاجی نیستی
نظم و نثری کآن میان امت است از قوافی آن سخن را حرمت است
اما اگرچه در قرآن و حدیث نظم بسیار است ولیکن بجهت التباس و رفع
وهم کفره من الناس آنرا شعر نمیگوئیم تا مصلحت بعثت» .

۹- چگونگی :

این نسخه در موضوع «دین و ادب و عرفان» است و اصل آن کذابی بوده
به نام «مفتاح الاسرار» از همین مؤلف که آنرا تلخیص کرده «جواهر الاسرار»
نام نهاده است . مؤلف دوبار به مکه و مدینه و عتبات عالیات و شام سفر
کرده و به هند رسیده و احمد شاه غازی را دریافته و کلمات مشایخ و سخنان
پیران طریقت را شنیده و چون به وطن باز گشت کتاب «مفتاح الاسرار»
که در سفر اول مکه و مدینه در سال ۸۳۰ هـ ق نوشته بود منتخب و
ملخص کرد و جواهر الاسرار نام نهاد و این کار در سال ۸۴۰ هـ ق صورت

گرفته. تقسیمات این کتاب بر اساس «باب» و «فصل» و «سر» و «اشکال» قرار دارد و جمعاً شامل ۴ باب است. باب اول در معرفت اسرار حروف مقطعات از قرآن، باب دوم در اسرار احادیث نبوی که شامل ۹ سر است. باب سوم در اسرار کلام مشایخ که شامل دو فصل: فصل اول، ۱۲ سر، فصل دوم، ۲۵ سر، و چندین اشکال. باب چهارم در بیان اشکال کلام الشعرا و در آن ده فصل، و هر فصل شامل تقسیماتی جداگانه در اقسام شعر و صنایع ادبی و بجز و قوافی. نثر فارسی این نسخه بسیار عالی و آمیخته با اشعار بسیار دلکش و برگزیده فارسی. احوال و آثار و اشعار و حالات و اعمال مشایخ با ذکر سال و نام کامل و دقیق آنها را در این نسخه می توان یافت. از مطالعه نسخه چنان بر می آید که نوعی نقد ادبی و عرفانی را شامل است و همواره استناد به آیات قرآن و احادیث نبوی است و شرح حروف اسرار و خواص آنها را در بردارد. متأسفانه از آغاز و انجام ناقص است. مؤلف تألیفات دیگر هم دارد از جمله: بهمن نامه، مثنوی ثمرات، عجایب الغرایب، سعی الصفا، مثنوی امامیه، تاریخ کعبه، طغرای هایون، غریب الدنيا و عجایب الاعلا، دیوان قصاید و غزایات دارد که گفته می شود در حدود ۳۰۰ هزار بیت است. بر رویه درونی جلد چند یادداشت آمده است از جمله: «فی التاريخ غره جمید الاول سنه ۱۲۷۶ بود که حاجی ایران در نزد... با یحیی خان این وجود طلب دارد که بازگشت عندالمطالبه بدهد» و بعد قیمت مقداری گندم و دیگر اشیاء را آورده است.

۲۹۰

۵۲۳

جواهر الاولیاء

[دین، ادعیه و اوراد، فارسی، منثور]

- ۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵ × ۱۵ × ۴ س م . — درونی : ۱۷ س ۱۸ × ۱۰ س م .
- ۲- اوراق : ۲۰۴ ورق . ۲۲ + ۰.۸ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم تیره رنگ جهانگیری، آب رسیده، وصالی شده، جلد متوایی و پارچه بی آبی رنگ با عطف و گوشه چرمی در غلاف پارچه بی ملون.
- ۴- خط : نستعلیق خوش، پخته، خوانا، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف، قرن ۱۲ ه ق. بعض جملات معرب.

۵- کاتب : «حافظ محمد علی» ، تاریخ کتابت : «۱۱۹۳ هـ ق» . در صفحہ ۳۸۵ چنین آمده است : «تمام شد کتاب بدست و ملک فقیر حقیر حافظ محمد علی عفی اللہ عنہ و عن والدیہ بعد از نماز صبح روز پنجشنبہ ہفتم ماہ صفر ۵ جمون مطابق سنہ ۱۱۹۳ با تمام رسید بمنہ و کرمہ» .

۶- مؤلف : «سید باقر بن سید عثمان بخاری» ، نام تالیف : «جواهر الاولیاء» ، تاریخ تالیف : «۱۱۶۷ هـ ق» . در صفحہ ۲۲ مقدمہ چنین آمده است : «فقیر سید باقر بن عثمان بخاری قدس اللہ سرہ عدد اسماہ شریفہ سادات و علماء و اولیاء کہ در مجلس حضرت محمد مصطفی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ملاقات شدہ درین کتاب جواهر الاولیاء از ایشان منقولہا شنید جمع کردم و آن اینست جملہ ۱۱۶۷ یکہزار و یکصد و شصت و ہفت است و اللہ اعلم بالصواب» .

۷- آغاز : «بسم اللہ الرحمن الرحیم ، الحمد للہ الذی اعطی کل شیء ثم ہدی والصلوۃ والسلام علی رسولہ محمد و آلہ و اصحابہ اجمعین اما بعد فقیر الحقیر الضعیف اعف عباد اللہ فقیر سید باقر بن سید عثمان بخاری غفراللہ ذنوبہا بلطفہ و ستر عیوبہا بکمال عفوہ فقیر شنیدم از استاد کامل و عامل سلطان المشایخ والاولیاء... ختم الواصلین و العارنین سید عثمان بن سید داود بخاری رضی اللہ عنہ» .

۸- انجام : «و فقیر سید باقر از پدر خود کہ مہبط انوار اللہ مظہر اسرار اللہ خلیفہ رسول اللہ مجلسی حضرت محمد مصطفی صلی اللہ علیہ و علی آلہ وسلم صاحب العلم و الحلم و الشجاع سید عثمان بن سید داود بخاری قدس اللہ تعالی سرہ شنیدم و پدر من از جد خود سید شکر اللہ کہ عرف شیخ بہنو میگویند و او از پدر خود سید حاجی حمید نظام الدین بخاری شنید ہر کہ برقت صبح پیش از نماز صبح این الفاظ بگوید وقت نمودم سید جلال جہانپور چارے کند و پیچ مکن مانیان نعمت جاودانی یابد انشاء اللہ تعالی تمام شد کتاب بدست و ملک فقیر حقیر حافظ محمد علی عفی اللہ عنہ و عن والدیہ بعد از نماز صبح روز پنجشنبہ ہفتم ماہ صفر در جمون مطابق سنہ ۱۱۹۳ با تمام رسید بمنہ و کرمہ» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخہ در احوال و عادات و رفتار و کردار و اوراد و ادعیہ و شرح احوال و اسامی و امکانہ سلسلہ بخاریان است . تقسیات این نسخہ بر اساس «جواہر» و جمعاً «ہ جوہر» دارد . جواہر اول در فضیلت تمام

سورتهای قرآن و آیات آن...». جواهر دوم در فضیلت نود و نه نام باریتعالی با مواکلات. جواهر سوم در فضیلت چهل اسم با مواکلات و دو فضیلت نود و نه نام حضرت رسول و نامهای آبا... جواهر چهارم درود بر سرور کاینات حضرت محمد (ص) و خرقه خلافت پیران بخاریان... و قدم و نعل مبارک. جواهر پنجم در فضیلت مناجات و ادعیات که از مشایخ هندوستان بتجربه آورده اند فهرست این نسخه در ۲۲ صفحه در آغاز آمده است. در صفحه اول نام مالک آن چنین آمده است: «در ملک مولوی غلام رسول مخدوم»، در گوشه و کنار صفحات این نسخه بعضی یادداشت های دعایی و جداول تعویذ و ادعیه و طلسمات و اوراد آمده است و مآخذ یادداشت ها هم آمده است، و یادداشت موای غلام رسول که هم اکنون زنده و مالک این نسخه است در کناره صفحات آمده است. «اسامی کتابهایی مانند: «جامع العلوم» تصنیف مخدوم سید الجلال جهانیان جهانگشت. بعضی اسامی بنا به قول پرفسور قلعه داری و مولوی پیر غلام رسول «رمز» می باشند: حضرت «دهیر» و حضرت «شیخ چلی» و حضرت «بهنبو» و از این نوع اسمها. این نسخه در نزد مولوی مرحوم شرف الدین مخدوم از خاندان پیر مولوی غلام رسول مخدوم بوده است و غلام رسول بن تاج الدین بن شرف الدین بن نور محمد.

پس از شناختن نسخه جواهر الاولیاء که در ایالت «جمون» کشمیر کتابت شده است بر من معلوم شد که نسخه بی بسیار ارزنده است و شاید چند نسخه دیگر که گفته می شود در نزد این و آن موجود است از روی همین نسخه استنساخ گشته است. این نسخه را اداره انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان در دست تصحیح دارد. مصحح آقای دکتر راجه غلام سرور جهلمی است. (رک: فهرست نسخه خطی کتابخانه گنج بخش ج ۱: ص ۴۷۲-۴۷۵)

۰۴۰

۳۰۱

جواهرالعلوم همایونی

[مراجع، فارسی، منظوم و منثور]

۱- اندازه: - بیرونی: ۲۶×۱۶×۴/۵ س م. - درونی: ۲۳ س ۱۴×۸ س م (متن)
 ۴۶ س ۱۱×۳ و ۱۴×۳ و ۱۱×۳ (کناره صفحات).

- ۲- اوراق : ۵۴۸ ورق . ۱۰۹۶ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک زرد و حنایی رنگ کشمیری ، آب دیده ، وصالی شده ، شیرازه دار ، جلد تیماجی سرخگون ضربی نقش دار ، ولیکن رویه اول جلد آن افتاده است .
- ۴- خط : نستعلیق خوش خفی، روشن ، خوانا، پخته، عنوانها و نشانها و سر فصلها و جدولهای دو خطی و یک خطی و نام های خاص و خطوط رسم شده بر بالای بعضی از جملات و کلمات شنگرف روشن خوش رنگ ، قرن ۹ و ۱۰ ه ق .
- ۵- کاتب : نام کاتب و تاریخ کتابت ندارد و گویا تاریخ تألیف که به صورت ماده تاریخ است ، تاریخ کتابت نیز باشد .
- ۶- مؤلف : «محمد فاضل بن علی بن محمد المسکینی القاضی السمرقندی» ، نام تألیف : «جواهر العلوم همایونی» . تاریخ تألیف «۵۹۳۴ ه ق» ، نام و تاریخ تألیف به صورت ماده تاریخ در صفحه ۱۰۹۵ اینگونه آمده است :

تاریخ این کتاب ای عقل رسد فکرت آخر به نظام
از روی حسب چون لفظ جواهر العلوم آمد نام
با لفظ کتب داری جویدان شاه همایون
نسبت از فجر و شرف تاریخ کتاب یافت زمین حسن کلام

زیب ورث یعنی «کتب جواهر العلوم همایونی» . اما چون در زمان محمد همایون پادشاه الغازی» تصنیف شده و « او تقدیم گشته است می توان گفت که محمد همایون همان «نصیر الدین همایون» پسر ظمیر الدین بابر است . وی در سال ۹۱۴ ه ق ولادت یافته و در سال ۹۶۳ ه ق فوت کرده است. آغاز پادشاهی او در سال ۹۳۰ هجری قمری بوده است. بنا بر این این جواهر العلوم همایونی در سال ششم سلطنت او تألیف شده است. در صفحه ۲ و ۳ چنین آمده است : «اما بعد چنین گویند که فقیر و ذره حقیر الراجی من الله الجأ لم الابدی «محمد فاضل بن علی بن محمد المسکینی القاضی السمرقندی» . . . که از ایام حیات تمام آنها در تحصیل فضایل و کمالات می بود و از روایح نفایس الفنون فی عرایس العیون و ستین الآثار و حدائق الانوار و بعضی از نوائد شریفه فضلا . . . و فوایح مجالس حنلی تمام استشام می نمود و بعد . . . خلاصه الفاظ جواهر آبدار و زبده معانی ابرار را . . . بقید خامه نوادر نثار آورده تحفه زیبا و نسخه

جان فزا مشتمل بر صد و بیست علم ترتیب دهد و موضوع هر یک به زبان فارسی بر سبیل اختصار به احسن نظام و انسب ترتیب انتظام نماید . . . و آنرا به «جواهر العلوم هایونی» موسوم گردانید و عنوانات متنوعه آنرا به مقدمه و سه مقاله و خاتمت سمت انتظام . . . داد و به طراز مدح «محمد هایون بادشاه الغازی خلد الله تعالی سریر سلطنت علی الفلک الرابع و بسط بساط مملکتہ الی الاقلم السابع» معزز گردانید .

۷- آغاز : «کتاب جواهر العلوم ، و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، فاضلترین منظومات جواهر العلوم و تصنیفات مصنفات فاضل و کاملترین منشورات نوادر رسوم و تألیفات مؤلفان کامل که چهره فصاحت شعار نوعروسان نفایس فنون معقوله و جبهه بلاغت دثار زیباییان عرایس عیون منقوله را به زیور فضیلت و به زینت کرامت مزین و محلی سازند بدایع حمد و سپاس و صنایع مدح بی قیاس حضرت پادشاهی است که نظام امور عالم و انتظام مهام بنی آدم به وجود فایض الوجود پادشاهان هایونی اثر و شهریاران شریعت پرور منوط و مربوط ساخته .

۸- انجام : «اگر کسی را زیادت معرفت درین کیفیات مطلوب باشد در تفاسیر قرآن مسطور است چون تغلیبی و واقدی و بستی و مغنی و در محلهایی که مذکور شد مطالعه فرمایند تا بدانانی که برای اوچه کرمها و رحمتها مهیا شده است او در شکر نعمت امروز غافل است حق تعالی همه را از خواب بیدار کند و بخود معرفت و آشنایی بخشد و هر یکی را مستحق دارالسلام گرداند و این کرامتها و درجتها روزی کند و از جمله بندگان گرداند و بمضمون شریفه «الذین لا خوف علیهم ولا هم یحزنون» مشرف سازد . اللهم اغفر لجمیع المؤمنین و المؤمنات و المسلمین و المسلمات الاحیاء منهم و الاموات انک رفیع الدرجات برحمتک یا ارحم الراحمین . تم تم تمت الكتاب المسمى بجواهر العلوم المشتمل علی مائه و عشرين علما من العلوم المتنوعه من الثقلیات و العقلیات متمام شد .

هر که خواند دعا طمع دارم زانکه من بنده گنه کارم

تاریخ این کتاب ای عقل رسد فکرت آخر بنظام

از روی حسب چون لفظ جواهر العلوم آمد نام

بالبظ کتب داری جویان شاه هایون
نسبت از فجر و شرف تاریخ کتاب یافت زمین حسن کلام

زیب ریت یعنی «جواهر العلوم هایونی» .

۹- چگونگی : این نسخه دائرة المعارفی است از دانش های گوناگون اسلامی به زبان فارسی که بنا بر گفته مؤلف ۱۲ علم را مفید و مختصر شرح داده است . اصل نسخه برداشتی است از کتاب «نفایس الفنون فی عرایس العیون» محمود آملی و «کتاب ستینی» یا «حقایق الانوار فی حدایق الآثار امام فخر رازی . مؤلف در صفحه ۲ بدین دو کتاب اشارت کرده است : «و بعد از فراغ از مطالعه نفایس الفنون فی عرایس العیون و ستین الآثار و حدایق الانوار و بعضی از فواید شریفه فضلاء فصاحت شعار این عزم جزم گشت» که این نسخه را تألیف کند به نام «جواهر العلوم هایونی» مشتمل بر ۱۲ علم و آنرا به «محمد هایون پادشاه الغازی» تقدیم دارد . تقسیمات کلی آن بر یک «مقدمه و سه مقاله و یک خاتمه» است . تقسیمات جزئی آن چنین است :

«مقدمه منقسم است به سه قسم :

قسم اول در بیان شریف علوم و فضیلت علما .

قسم دوم در بیان تعریف و تقسیم افراد علوم معقوله و توصیف تمامی انواع فنون منقوله .

تعداد قسم اول از مقاله اولی از کتاب جواهر العلوم

باب در علم خط .	باب در علم صرف .
باب در علم انشا .	باب در علم نحو .
باب در علم شعر .	باب در علم معانی .
باب در علم قافیه .	باب در علم بیان .
باب در علم عروض .	باب در علم معانی منقوله و معقوله .
باب در علم معنا و حل معنیات امیرحسین و بیان لغز .	باب در علم غذایید .
باب در علم بدایع و صنایع شعری و اظهار مضممر .	باب در علم معرفت المہیات .
باب در علم لطایف و مطایبات .	باب در علم امور عامه .
	باب در علم اعراض .
	باب در علم حکمت .

باب در علم امثال و حکایت بر سبیل تشبیه
و استعارات .
باب در علم لغت و بیان واضح آن .
باب در علم منطق .
باب در علم مناظره و آداب البحت بنظم .

تعداد قسم دوم از مقاله اولی از کتاب جواهر العلوم

باب در علم قصص الانبیا .
باب در معرفت تاریخ ملوک فرس که قبل
از عهد سید المرسلین بوده اند .
باب در علم سیرالنبی و بیان معجزات و
ذکر معراج .
باب در معرفت واقعات و غزوات نبوی و
بیان اوصاف خانه کعبه .
باب در معرفت اوصاف و احوال جمیع
خلفا .
باب در معرفت تاریخ سلاطین که بعد از
خلفا بوده اند تا عهد بندگان حضرت
صاحبقران .
باب در معرفت تاریخ بندگان حضرت
صاحبقران .
باب در معرفت مراقبات و مقالات طبقه
ثانیه از مشایخ طریقت از خواجehای نقشبند
و غیرهم و بیان مقابر و مزارات انبیا و
اولیا و بیان طرح و وضع خانه کعبه .
باب در بیان عجایب المخلوقات از امور
اخروی و دنیوی .

تعداد قسم اول از مقاله دوم از کتاب جواهر العلوم

باب در تهذیب اخلاق .
باب در علم تخلیه نفس از اوصاف ذمیمه .
باب در علم معاش در معرفت حقوق والدین
و اولاد .
باب در بیان معاملات بازوجات .
باب در معرفت آداب استخدام .
باب در معرفت حقوق مالییک .
باب در معرفت جیران .
باب در علم مجالس و محاضر .
باب در علم آداب ملوک .
باب در بیان علم حقوق رعایا بر ملوک .
باب در بیان معرفت قوش نامه .
باب در بیان معرفت بازنامه و غیره .
باب در علم تشریح اعضا .
باب در معرفت کلیات طبی .
باب در بیان اسباب سته ضروریه و
مایتهای آنها .
باب در بیان علم نبض .
باب در بیان معالجات طبی .
باب در بیان حمیات .

باب در علم حقوق ملوک بر رعایا .
 باب در بیان معرفت جواهر نامه .
 ادویه مفرده و مرکبه بترتیب حروف
 تهجی .

باب در بیان علم قرابادین یعنی معرفت
 تعداد قسمت دوم از مقاله دوم از کتاب جواهر العلوم

باب در علم عبادات بر مذاهب اربعه .
 باب در علم مناکحات و تحلیفات .
 باب در علم معاملات .
 باب در معرفت عقود و شهادات و ماناسب
 بهمه المسطورات .
 باب در علم عقوبات و جنایات .
 باب در علم فرائض و قسمت سواریت و
 ایراد قواعد چند جهت نسبت و ضرب و
 قسمت و شبکه و حساب .
 باب در علم آداب القاضی و متفرقات .
 باب در علم صکوک و قبالات .
 باب در علم محاضر و دعاوی .
 باب در علم سجالات .
 باب در علم فتوی .
 باب در علم اصول فقه .
 باب در علم احتساب
 باب در علم صید و اصطیاد و حلت و
 حرمت اکثر حیوانات .
 باب در علم سنن و احکام .
 باب در علم آداب و طعام .
 باب در علم معرفت امور مباحه .
 باب در معرفت فواید متفرقه و لطائف
 مجتمعه فقهیه .
 باب در علم موعظه و نصایح .

تعداد قسم اول از مقاله سیوم از کتاب جواهر العلوم

باب در علم تفسیر و حل النواظ مشکه
 قرآنی .
 باب در علم قرائت سبعه بنظم .
 باب در علم خواص اوراد فتحیه و ترجمه
 قصیده برده بنظم و حزب البحر سور و آیات .
 باب در علم ادعیه مأثوره و دعوات
 مشهوره .
 باب در علم حدیث .
 باب در علم اصول حدیث .
 باب در معرفت قواعد و اصطلاحات صوفیه .
 باب در علم سلوک .
 باب در علم توحید و مراتب معرفت
 باب در معرفت مشاهدات .
 باب در معرفت مشاهدات و مراتب آن .
 باب در علم حقیقت .

تعداد قسمت دوم از مقاله سیوم از کتاب جواهر العلوم

باب در معرفت تقویم شمسی و قمری و
 اختیار ساعات .
 باب در علم سیمیا .
 باب در علم دعوت اساء و شرائط آن

باب در معرفت استخراج تقویم و شبکه	باب در علم تسخیر کواکب
نجومی	باب در علم عزایم
باب در معرفت احکام نجوم	باب در علم رمل
باب در علم هیئت	باب در علم حساب
باب در علم اصطربلاب و بیان صنعت	باب در علم مساحت و جر ائقال و بیان مبصرات
باب در معرفت کوره افلاک	باب در علم استیفا
باب در معرفت اقالیم سبعة	باب در علم قیامت
باب در علم صور کواکب	باب در تعبیر خواب
باب در معرفت مسالک و ممالک عالم	باب در معرفت اختلاجات و علم شانہ و طالع مسله و معرفت تفأل و تطیر و امثال آن
باب در علم تکسیر	باب در معرفت طالع موالید و زایجه طالع
باب در علم اعداد وقف	باب در معرفت اشکال اقلیدس
باب در علم حروف	باب در علم متوسطات
باب در علم جفر جامع	باب در علم موسیقی
باب در علم طلسمات	
باب در علم نیرنجات	
باب در علم کیمیا	

باب در علم وهم که حکماء هند درین علم کتب معتبره تصنیف نموده اند
 باب در علم شطرنج کبیر و صغیر و حلت و حرمت آنها بمذهبین و بیان ضایر
 خاتمه در علامات قیامت و احوال آخرت

کاهی هر « باب » به چند « فصل » تقسیم می گردد . نثر فارسی این نسخه روان و پخته و محکم و منسجم است و از صنایع بدیعی و معنوی بهره مند گشته و آمیخته با نظم (مثنوی ، قصیده ، قطعه ، رباعی ، بیت ، فرد ، غزل) است . مؤلف از کتاب های گوناگون استفاده کرده و نام بعضی از آنها را در حین ذکر مطالب آورده است . اما اساس کارش کتاب « نفایس الفنون فی عرایس العیون » و « کتاب ستینی » یا « حتایق الانوار فی حدائق الآثار » بوده است . چاپ شده این نسخه تا کنون بنظر نرسیده است و همچنین نسخه دیگری به نام « جواهر العلوم هایونی » در فهرست نسخه های خطی موجود در کتابخانه گنج بخش و دیگر فهرس کتب خانه ها دیده نشد .

در صفحات الحاقی آغاز و انجام این نسخه ، یادداشت های عرفانی و توضیحات ادبی و اسناد تاریخی به نثر و نظم کتابت شده است که معلوم می دارد نسخه دست به دست گشته است . یکی از یادداشت ها تاریخ « ۲۸ شوال سنه ۲۲ جلوس مبارک موافق سنه ۱۰۵۸ » دارد . در صفحه اول اینگونه آمده است : « جواهر العلوم قیمت ده تومان ! » شاید عدد « ده » به حساب سیاق « شصت » خوانده شود . در صفحات آخر یادداشت هایی طبی درباره معالجه چشم انسان واسب دارد . یک یادداشت تحقیقی درباره اوزان دارد . دو سند درباره فروختن زمین و خانه دارد که در سال ۱۲۳۵ کتابت شده است و یک یادداشت در موضوع کیمیا که سس را نقره می سازد ، و یک یادداشت درباره « خاصیت سنای مکی » دارد . در صفحه آخر یک قصیده تحت عنوان « قصه اسماعیل » آمده است بدین مطلع :

« خداوندا تویی خلاق اکبر ز فضل تست این عالم منور »

و بدین مقطع :

« بگفتا سنگ می بری چگونه نمی بری تو اسماعیل می بری »

رسم الخط این نسخه شبیه رسم الخط زبان و ادب فارسی و به سبک خراسانی است و هیچ گونه امتیاز خاصی از لحاظ حروف و املا و انشا ندارد . چاپ و نشر این کتاب جای خالی آن را در جهان ادب و هنر و علم و فرهنگ فارسی پر می کند . مثلاً مقالیهی که در موضوع خط در این نسخه آمده است در کمتر نسخه ای بدان شرح و توضیح نگاشته آمده است .

۸۹۰ و ۲۹۰

جواهر النفايس لتمهيد النفوس الخسائيس

۳۴۱

[دین و ادب ، حدیث و حکمت . عربی . منثور و منظوم]

۱- اندازه : - بیرونی ۲۰/۵ × ۱۲/۵ × ۵ س.م . - درونی : ۱۲ س ۱۳ × ۵/۷ س.م .

۲- اوراق : ۴۳۶ ورق . ۸۷۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک حنایی رنگ طرح سمرقندی ، اندکی وصالی شده ، آب رسیده ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی مندرس جدا شده بدون عطف .

- ۴- خط : ثلث جلی و خوش ، روشن ، خوانا ، یک سر لوح ساده ، جدولهای کناره صفحات ه خطی سرخ و سیاه و زرین ، عنوانها و نشانها و سرفصلها شنگرف ، اکثر از الفاظ و کلمات معرب (مشکول) ، قرن ۱۰ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : «احمد بن ابراهیم» ، نام تألیف : «کتاب جواهر النفایس لتمهذیب النفوس الخسایس» ، تاریخ تألیف معلوم نشد : در صفحه ۳ چنین آمده است : «اما بعد بقول العبد الفقیر احمد بن ابراهیم مؤلف هذا الكتاب اردت ان اجمع مختصراً لطیفاً فی رونق الدجالس و یبسط الواعظ و الجالس و یطرب فیہ کل سامع متأنس و سمیتہ کتاب الجواهر الرقایق مایشوق المحب و یمیم العاشق» .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله اولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً دائماً ابدأ غیر محدود علی فضله و احسانه و نعمه و تعداده و اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له شهادة مخلص لها بصحیح اعتقاده و شهدان سیدنا و حبیبنا و نبیناً محمداً صلی الله علیه و سلم عبده و رسوله و الکفر مشدود الاطناب علی عبادہ» .
- ۸- انجام : «و سمعت قائلاً یقول طوفوا بمحمد جمیع الاقطار و لمن ضوه علی السموات و الارض و الاجار ، فغیب عنها سید الکونین ، ثم رادا لها فی اسرع من طرفه عین ، طابت القلوب ، غفرت الذنوب ، سترت العیوب ، کشفنت الکروب ، طابت الارواح ، عاشت الاشباح ، زالت الاتراح ، توالت الافراح ، اشرقت الابطاح ، بانوار جمال کحل طلعه سید الملاح تمت المولد الشریف المبارک بحمد الله و عونہ و حسن توفیقه و صلی الله علی خیر خلقه سیدنا محمد و آله و صحبه وسلم تسلیماً کثیراً دائماً ابدأ الی یوم الدین تم (۴ بار) .
- ۹- چگونگی : موضوع این نسخه «قصص و لطایف» کوتاه است که شامل احادیث نبوی و صحابه کرام و ائمه اطهار و کلمات قصار و اشعار و برگزیده سخنان پیشوایان دین و بزرگان علم و ادب می شود . همانگونه که مؤلف در صفحه ۲ آورده است ، برای رونق مجالس و نفوذ کلام واعظان و مذکران این کتاب ارزنده را تألیف کرده است به طوری که دوستان را شایق تر و عاشقان را دلدادہ تر می گرداند و ضمناً اخلاق های حمیده و نفس های

خسیسہ را بہ اخلاق ہای پسندیدہ و نفس ہای مطمئنہ تبدیل می کند .
 نثر عربی آن بسیار شیوا و دل انگیز است . لطایف شیرین و اشعار متین
 و سخنان دلنشین را گرد آورده است و تقریباً ہمہ ماخذ و منابع خود را
 صریح و واضح آورده است . تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی است کہ
 «عنوان» شدہ است ، مثلاً : «فصل من الصحیح» ، «الحديث» ، «قال» ،
 «روی عن مالک بن دینار» ، «فی معجم الکبیر للامام الطبرانی» . بعضی
 یادداشتہا بخط و کتابت تازہ تر در کنارہ صفحات دیدہ می شود . این
 نسخہ چنان بنظر می رسد کہ تا کنون چاپ نشدہ باشد و دیگر اینکہ نسخہ بی
 است منحصر ویگانہ . یک ورق با کاغذ و خط تازہ در موضوع دعا و
 حجرالاسود بہ عربی و فارسی خلاف جہت متن نسخہ در آخر آمدہ است .

۴۹۰

۵۴۹

حرز الامانی و وجه التہانی

[زبان شناسی ، تجوید ، عربی ، منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۵/۲۵ × ۱۶ × ۲۵/۵ س ۷ - درونی : ۵/۱۶ × ۱/۵ س ۱ .
- ۲- اوراق : ۷۹ ورق . ۱۵۸ صفحہ .
- ۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، پوسیدہ ، آب رسیدہ ، وصالی شدہ ، جلد مقوایی سیاه با عطف تہاجی سفید رنگ .
- ۴- خط : ثلث خوش ، عنوانها و سرفصلها ثلث تزینی (یاقوتی) ، پختہ ، روشن ، خوانا ، عنوانها و سرفصلها و نشانها سنگرف و زرین و لاجوردی ، معرب (مشکول) ، جدولهای ۲ خطی در فواصل عنوانها و درمیان مصاربع سیاه و زرین و جدولهای ۴ خطی کنارہ متن سرخ و سیاه و زرین ، قرن ۹ و ۱۰ هـ . درمیان سطرها و در فواصل الفاظ نقاشی های دندان موشی و هاشوردار و نقطہ چین بہ رنگہای مختلف .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . چون از آخر ناقص است .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «شیخ ابو محمد القاسم بن فرقة الشاطی الضریر المتوفی بالقاهرہ سنہ ۵۹۰ ھ ق» ، نام تألیف «حرز الامانی و وجه التہانی المشہور بالشا طیبہ اللامیہ» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحہ ۱ نام تألیف آمدہ است :

«و سمیتها حرزالامانی تیمناً و وجه التهنانی فاهنه متقبلاً»
(رک : فهرست کتب عربی کتب خانه ریاست رامپور، ج ۱، ص ۴۷).

۷- آغاز : ناقص است و چنین شروع می گردد :

«و اخلق به اذ لیس یخلق جده» جدیداً موالیه علی الجده مقبلاً
و قارئه المرضی قر مثاله کالاترح حالیه مریحا و موکلاً
هوالمرتضی اما اذا کان امه و یمم ظل الرزانه تنقلاً
هوالحران کان الجری حواریا له بتحریریه الی ان تنبلاً»

۸- انجام : ناقص است و چنین پایان می یابد : «سوره الشوری والزخرف والد خان ،

و یوحی بفتح الحاء دان و یفعلو ن غیر صحاب یعلم ارفع کا اعتلا
بما کسبت لافاء عم کبیری کبایر فیها ثم فی النجم شمالاً»

۹- چگونگی : موضوع این نسخه که در اشعار عربی منظوم تألیف شده است «تجوید» و

«دانش نیکو خواندن» و «خوش خواندن» قرآن شریف است که در آن
باید حروف قطع و وصل و خفی و جلی و اخفاء و ادغام و دیگر فنون علم

تجوید یاد گرفته و به کار بسته شود . این نسخه از آغاز و انجام ناقص است .
در میان سطرها و در کنار متن بسیار فشرده ، یادداشت های علم قرائت و

تجوید و صرف و نحو و لغت و ادب و دیگر علوم قرآنی به زبان عربی آمده
است . متأسفانه به علت آب رسیدگی و وصالی (پیوندکاری) اکثر یادداشتها

نابود شده است . تقسیبات نسخه بر اساس «باب» و اسامی سوره های قرآن
شریف است . مثلاً : «باب الهمزین فی کلمتین» و «باب فرش الحروف سوره

البقره» و «باب الوقف علی مرسوم الخط» و «سوره آل عمران» . پس از
مقدمه «باب الاستعاذه» در آغاز و در آخرتا «سوره الشوری والزخرف و

الد خان» ادامه دارد . مآخذ بیشتر یادداشتها آمده است ، مانند : «شعله» و
«سهاک» . در حاشیه صفحه اول این گونه به خط سرخ جدید نوشته شده

است : «حرزالامانی فی تجوید القرآنی للحسین نظامی» .

۲۹۰

۴۱۶

حق الیقین

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۵/۵ × ۱۶ × ۷/۵ س م . - دورنی : ۱۵ س ۵/۱۷ × ۹ س م .

- ۲- اوراق : ۷۲۲ ورق . ۱۴۴۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم سفید روشن رنگ براق کشمیری ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی ضربی ، باعطف و گوشه پوسیده .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، جملات عربی ثلث خوش ، معرب ، عنوانها و نشانها و سر فصلها و خطهای رسم شده پر بالای اسامی اعلام و جملات شواهد سنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .
- ۵- کاتب : «سید محمد علی جعفری الحسینی» ، تاریخ کتابت : «۱۲۱۴ هـ ق» : «نقل نمود این کتاب را سید محمد علی جعفری الحسینی ساکن کمالپور بموجب فرمایش خواجه صاحب فیاض زمان خواجه شکرالله صاحب و با تمام رسید روز چار شنبه تاریخ بست پنجم شعبان المعظم سنه ۱۲۱۴ یکهزار و دو صد و چهارده از هجرت نبوی صلی الله علیه وآله وسلم .
یلوح الخط فی قرطاس دهرآ و کاتبه رمیم فی التراب»
- ۶- مؤلف : «محمد باقر بن محمد تقی متوفی ۱۱۱۱ هـ ق» ، نام تألیف : «حق الیقین» . تاریخ تألیف در عهد «شاه سلطان حسین بهادر خان صفوی» یا «۱۱۰۹ هـ ق» . در آغاز و انجام نسخه چنین آمده است : «اما بعد خامه . . . محمد باقر محمد بن تقی . . . تصویر و تحریر می نماید . . . در این رساله مختصر کافیه عمده آن مطالب عالیہ را . . . بروفق مراد به انجام رسیده مسمی بحق الیقین گردید . . . و در ایام سعادت فرجام دولت و سلطنت . . . الشاه سلطان حسین بهادر خان بود . . . سال هزار صد و نه از هجرت مقدسه . . .
- ۷- آغاز : «هو العلی العظیم ، رب یسر وتمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الواحد الاحد الفرد الصمد العلیم القدیر الذی لیس کمثله شیء . . . هو السمع البصیر والصلوة علی اشرف العارفین و فخر النبیین محمد و عترته الطاهرین الذین فازوا بالقدح المعلی من الفضل والعلم والیقین واعنته الله علی اعدائهم اجمعین اما بعد خامه شکسته زبان و بیان ابکم نشان و تراب اقدام ارباب یقین و خادم اخبارائمه طاهرین صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین محمد باقر بن محمد تقی حشرها الله مع موالیها الاکرمین . . .
- ۸- انجام : «تمام شد رساله حق الیقین بتأیید رب العالمین در آخر شعبان المعظم سال هزار [و] صد و نه از هجرت مقدسه و چون برسبیل استعجال و در هنگام

تراکم و تزام اشغال نوشته شد ملتزم از ناظران در آنست که بزودی در صدد اعتراض در نیایند و چون تجدید و ترمیم اصول مندرسه امامیه که سالها است که آثار آنها محو شده است و اکثر مدعیان علم اعراض از آنها نموده اند و اصول حکما و معتزله را قدوه خویش ساخته اند و دست از آیات کریمه و اخبار متواتر برداشته اند درین رساله حسب المقدور ذکر نموده ام شکر آنرا بکفران مبدل نگردانند و گاهی بطلب غفران و دعای خیر یاد نمایند والحمد لله اولاً و آخراً والصلوة علی سید المرسلین محمد و عترته الاکربین و لعنة الله علی اعدائهم اجمعین الی یوم الدین .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه « فقه امامیه » یا « فقه شیعه » است که شامل شرح و تفسیر آیات قرآنی و اخبار و احادیث و روایات درباره امامیه اثنی عشریه است. مؤلف همه جا با استناد و دلیل و برهان از روی آیات قرآنی و احادیث نبوی و ائمه اطهار درباره شیعه بحث می کند. تقسیمات آن براساس « مقدمه » ، « فصل » و « دلیل » و « طعن » و « خاتمه » است. مثلاً هر فصل به چند دلیل و هر دلیل به چند طعن است. نثر فارسی در این نسخه مسجع و مقفی و مشحون از الفاظ دینی و فقهی عربی است و به سبک عراقی (اصفهرانی) می ماند. تا کنون چندین بار در ایران و در هند چاپ شده و نسخ خطی آن فراوان است. در صفحه ۲ یک نشان مهر دارد و اینگونه خوانده می شود : « عهد محمد رضا علیخان » اما زیر مهر با خط نا پخته و شکسته اضافه کرده است : « لکهنوی ثم المدنی ». مؤلف تألیف خود را در سال ۱۱۰۹ هجری قمری به شاه سلطان حسین صفوی بهادر خان تقدیم کرده است و مورد قبول واقع شده و در آخر گفته در کتابهای دیگر که به عربی تصنیف کرده در موضوع شیعه مطالبی گفته و این نسخه را با عجله و با داشتن اشغال فراوان تصنیف کرده است. باوجود اینها نسخی است خوب و مدلل و مستند بر پایه آیات قرآن و احادیث نص و صحیح برای اثبات حقوق شیعه اثنی عشریه .

۸۹۰

۵۹۶

حق الیقین فی معرفتہ رب العالمین

[ادب ، عرفان و توحید ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۵ × ۱۵ × ۶ س م . - درونی : ۱۷ س ۱۶ × ۸ س م .

- ۲- اوراق : ۵۴۸ ورق . ۱۰۹۵ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ کشمیری و سمرقندی ، جلد مقوای و چرمی ضربی منقش (ترنج) با عطف پارچه‌ی سرخگون . نام جلد ساز اینگونه آمده : «عمل استاد» .
- ۴- خط : نستعلیق و تحریر ، سخت خوانا ، روشن ، پخته ، رسم الخط فارسی ، ابیات متن «گشن راز» و نشانها کلمات عنوانها شنگرف ، در آغاز لوح و ترنج و جدول زرین و سرخ و لاجوردی ، قرن ۱۲ هـ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : یا (شارح) : «محمد بن یحیی علی الجلیلانی (شاید : الجیلانی) واللاهیجی النور-بخشی» ، نام تألیف یا (شرح) : «حق الیقین فی معرفت رب العالمین» ، تاریخ شرح (تألیف) : «۸۷۷ هـ ق» در صفحه ۳ و ۴ چنین آمده است : «چنین گوید فقیر حقیر خادم الفقراء و الاولیاء . . . محمد بن یحیی الجلیلانی و اللاهیجی النوربخشی و فقه الله تعالی . . . شرحی بر کتاب گشن راز و نسخه جامعہ نکات حقیقه . . . من تصانیف . . . نجم الملهة والیدین محمود التبریزی التچستری (شبستری) . . . می باید نوشت . . . که مسألت بحق الیقین فی معرفت رب العالمین . . . یوم الاثنین نوزدهم ذوالحججة سنة سبع و سبعین و ثمانمائه ابتداء تسوید بیاض به الهام مبدأ فیاض نموده شد» .
- ۷- آغاز : «رب یرسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر باسمک الاعظم الشامل فیفیه المقدس لكل موجود المنور ظلمات العدم بانوار الوجود ای محمود بهر شبانی ، وای معبود بهر مکانی ، ای مدآ نور بهر لسانی ، وای معروف بهر احسانی ، ای نسیم عنایتت مزین گشن دلہای اولیا با زہار اسرار عرفان» .
- ۸- انجام : «و از زحمت خارو خاشاک اغیار فارغ و بی پروایم ،
کاهی بخیاں خود پرستی	پابست شدہ در غمستی
کاهی ز جہاں روی جانان	از جام وصال مست و حیران
کہ با خودم و زیار غافل	کہ بیخودم و بدوست واصل
کاهی کہ ز خود خبر نیابم	آن دم بوصول او شتام
- خاتمہ ثم آمین ثم آمین» .

۹- چگونگی: این نسخه در موضوع «عرفان و توحید و طریق الی الله و شناخت ذات حضرت واجب الوجود» است . اصل متن «گشن راز» شیخ محمود شبستری

عارف معروف قرن ہفتم ہجری است کہ محمد بن یحییٰ علی الجیلانی اللاهیجی آنرا شرح و تفسیر نموده و در حد اعلای فلسفی و ادبی و دینی تجزیہ و تحلیل کردہ و آنرا «حق الیقین فی معرفت رب العالمین» نام نہادہ و لیکن بہ «شرح لاهیجی» یا «شرح گلشن راز لاهیجی» معروف گشتہ است . تقسیبات این نسخہ بر حسب ابیات مثنوی گلشن راز است بدین معنی کہ ہر بیت را بہ خط شنگرف می آورد و نخست مفردات و مرکبات و صنایع بدیعی و معنوی آنرا توضیح می دہد و سپس بہ معنی و مفہوم دقیق آن بیت و دیگر ابیات می پردازد . از اشعار عارفان مشہور مانند مولوی و عطار و از آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات صحابہ و مشایخ استفادہ می کند . سہو القلم کاتب و اشتباہات لفظی فراوان دارد . از آغاز یک ورق و از انجام ہم یک ورق افتادگی داشتہ کہ بہ خط و کتابت تازہ بر کاغذ فرنگی افزودہ شدہ است . در گوشہ و کنار صفحات بعضی از یاد رفتہ ہا را نوشتہ اند . در صفحہ اول نوشتہ «ہذا کتاب شرح گلشن راز» و ہمچنین یک نسخہ دربارہ «مرض و با» و یک دعا دربارہ آن در صفحہ اول آوردہ شدہ است .

۲۹۰

۴۴۶

حلیۃ الاولیا و طبقۃ الاصفیا جزء دوم (ج ۲)

[دین ، حدیث ، عربی ، منثور]

- ۱- اندازہ : — بیرونی : ۳۲ × ۱۹ × ۵/۶ س م : — درونی : ۳۳ س ۲۳ × ۱۲ س م .
- ۲- اوراق : ۵۹۴ ورق . ۱۱۸۸ صفحہ .
- ۳- کاغذ : نازک و ضخیم لاجوردی یا کبود رنگ ولایتی (فرنگی) ، جلد مقوایی پارچہ گرفتہ با عطاف و گوشہ چرمی خاکی رنگ .
- ۴- خط : ثلث عربی ، خوانا ، روشن ، پختہ ، عنوانہا و نشانہا و سرفصلہا سرخ ، قرن ۱۲ هـ ق .
- ۵- کاتب : «احمد» ، تاریخ کتابت : «۱۲۷۹ هـ ق» : «تم الکتاب... علی ید احقر العباد الاحد الصمد یأتیہ من بعد اسمہ احمد... و کان الفراغ من کتابتہ هذا الجزء المبارک يوم الجمعة المبارکۃ فی وقت الاشراف خامس عشر

شهر ربیع الثانی من شهر سنه (۱۲۷۹) سنه تسع و سبعین بعد الالف و المائتین من الهجرة النبویه علی صاحبها افضل الصلوة والسلام» .

۶- مؤلف : «ابو نعیم احمد بن عبدالله بن احمد الاصبهانی متوفی» ، نام تألیف : «حلیة الاولیاء و طبقه الاصفیاء» ، تاریخ تألیف : «۲۲ ۴ ۵ ق» : «قال المؤلف رحمه الله تعالى آخر ما اسلمته يوم الجمعة سلخ ذی الحجة سنة اثنین و عشرين و اربعمائه تم الكتاب و ربنا المحمود (ص ۱۱۸۸) . . . هذا الجزء الثاني من كتاب حلیة الاولیاء و طبقه الاصفیاء تألیف الشیخ الامام العالم العلامة و الجرالبحر الفهامة ابو نعیم احمد بن عبدالله بن احمد» .

۷- آغاز : «رب يسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحيم و صلى الله على سيدنا محمد و على آله و صحبه وسلم و منهم الصابین للدين العزيز المتواضع في نفسه عبدالله بن مجبريز حدثنا محمد بن معمر قال حدثنا ابو شعيب الجرائی قال حدثنا يحيى بن عبدالله اليايلى قال حدثنا الاوزاعي قال حدثنا سيد بن عبدالرحمن عن خالد بن دريك قال خرج الى بزاز يشتري منه ثوبا» .

۸- انجام : «و بالاجابة جدير و هو حسبنا و نعم الوكيل قال المؤلف رحمه الله تعالى آخر ما اسلمته يوم الجمعة سلخ ذی الحجة سنة اثنین و عشرين و اربعمائه تم الكتاب و ربنا المحمود و هو آخر الحلیة لابي نعیم الاصبهانی رحمه الله الباری رحمة واسعة و اعاد علينا من بركاته في الدنيا و الآخرة آمین علی يد احقر العباد الاحد الصمد یأتی من بعد اسمه احد عشر الله له ولوالديه و لاستاذیه و لجمع المومنین و المؤمنات و المسلمین و المسلمات الحیة منهم و الاموات بحرمته سيد افضل المخلوقات علیه افضل التحیات و المسبب برحمتك يا ارحم الراحمین آمین (۳ بار)» . (رک : ۵- کتاب)

۹- چگونگی : ابن نسیخه کہ جزء دوم «حلیة الاولیاء و طبقه الاصفیاء» است در موضوع علم الرجال و حدیث است . اصل متن نسیخه در دو جلد است و دو جلد است تقسیمات آن بر اساس «و حدثنا» و یا جملاتی است کہ مؤلف عنوان کرده است . مثلاً : «حدثنا محمد بن معمر قال حدثنا ابو شعيب قال حدثنا يحيى بن عبدالله قال حدثنا الاوزاعي قال حدثني يحيى بن ابن عمرو بن عبدالله بن الديلمي قال قال دعب يأتي على الناس زمان ترفع فيه الامانة و تنزع فيه الرحمة و تكثر فيه المسألة فمن سأل عن ذلك الزمان لم يبارك له

فیه» . در گوشه و کنار صفحات یادداشت های توضیحی موجود است که به خط کاتب است . در صفحه ۶۶۵ توضیحی از کاتب در لفظ «شاهان شاه» آمده و امضاء کرده «احمد المحرر مسکین» . یک نسخه طی و فهرست بعضی مطالب نسخه در آغاز آمده است .

۸۹۰

۵۹۴

حواشی گلستان سعدی

[ادب ، دستور زبان و لغت ، فارسی ، مثنوی و منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۶ × ۵/۵ × ۱۵/۵ س م . - درونی : ۱۷ س ۲۲ × ۱۱ س م .
- ۲- اوراق : ۱۰۲ ورق . ۲۰۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، جلد مقوایی با عطف و گوشه چرمی پوشیده و کرم خورده .
- ۴- خط : تحریر ، نا پخته . خوانا ، روشن ، عنوانها و سر فصلها و نشانه شنگرف . خط های افقی رسم شده بر بالای کلمات و الفاظ شنگرف و سیاه . قرن ۱۳ ه ق .
- ۵- کاتب : «میان مرید حسن» ، تاریخ کتابت : «۱۲۷۱ ه ق = ۱۹۱۰ بکرسی» : تمام شد نسخه میر نور الله وقت چاشت یوم شنبه نزول باران فصل آلهی شد تحریر سلخ . ۲ ماه مانده سنه ۱۹۱۰ سنه ۱۲۷۱ . . . دستخط ورمیان مرید حسن ولد حضرت میان عبدالله صلوقوم قریشی ساکن قصبه سیالی کهکرا .
- ۶- مؤلف : «محمد نور الله احراری» ، «حواشی کتاب گلستان» ، تاریخ شرح معلوم نشد . در صفحه ۲ و ۳ چنین آمده است : «فقیر کثیر التقصیر طالب راست گفتاری و درست کرداری محمد نور الله احراری نور الله قبله بفضلہ الاعلی خواست که نسخه متعدده را فراهم آورده . . . و ابیات مفصله را شرح و بیانی نماید و نسخه مستقله ساخته آمد تا هر کرا هر چه خوش آمد . . . فی هذا الكتاب الحواشی مسمی کتاب گلستان» .
- ۷- آغاز : «رب یربم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر منت خدایرا عز و جل که زبان گویایی را پیشکار دل دانا ساخت قوله تعالی خلق الانسان علمه

البيان و خامهٔ مقطوع اللسان را و ظایف هدایت زبان بناخت که کتابتهٔ احدی القولین لمن اراد البيان» .

۸- انجام : «با آنکه اکثر تفاوت در نقل واقع میشود و بلای دیگر بر مر می آرد و گناهی با گناهی مخلوط میگردد و اگر غرض صحیحی از قسم و عطف و نصیحت و ایضاح مطلبی و کشف حقیقتی در نظر باشد خالی از اجری نخواهد بود تمام شد نسخهٔ میر نور الله» .

۹- چگونگی: موضوع این نسخه شرح الفاظ و ابیات و جملات مشکل گلستان سعدی است . که مؤلف نخست در حواشی گلستان سعدی برای طالبان یا شاگردان خود نوشته بوده و سپس آنها را یک جا گرد آورده است . تقسیمات آن بر حسب «الفاظ و ابیات و جملات» است که بر حسب متن گلستان سعدی تألیف شده است . نثر فارسی مخصوص پاکستان و بانظم آمیخته است و از لحاظ دستور زبان و صنایع و بدایع لفظی و معنوی و شرح لغات و اصطلاحات زبان فارسی در گلستان اهمیت دارد .

۵۹۰

حیوة الحیوان

۵۶۹

[جانورشناسی ، عربی ، منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۶/۵ × ۱۴ × ۴ س م . - درونی : ۱۹ س ۱۷ × ۵/۷ س م
- ۲- اوراق : ۵۰۶ ورق . ۱۰۱۲ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک حنایی رنگ لاهوری ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده .
- ۴- خط : ثلث عربی (تحریر) ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و کلمات و کلمات شواهد و اسامی شنگرف ، قرن ۱۱ هـ فی .
- ۵- کاتب : نام کاتب صریح و واضح نیامده است . اما شاید «میان حضور الله» کاتب باشد : تاریخ کتابت «۱۱۰۶ هـ ق» : «قد وقع الفراغ من تسمیة هذه النسخة الشریفة الموسوم بحیوة الحیوان فی یوم الجمعة من شهر رجب المرجب سنة الف و مائة و ستة لأمولى المعنوی الکامل حضرت میان حضور الله» .

۶- مؤلف : « کمال الدین ابوالبقا محمد بن موسی بن عیسی بن علی دسیری مصری شافعی ۷۴۲-۸۰۸ هـ ق » ، نام تألیف : «حیوة الحیوان» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در آغاز این نسخه فقط نام نسخه آمده است . «و سمیته حیوة الحیوان» ، نام مؤلف و تاریخ تألیف نیامده است . (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ، ج ۱ ، ص ۲۷۷ ، ۳۶۵ ، ۴۰۲) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي شرف نوع الانسان ، بالاصغرین القلب و اللسان ، و فضله على سائر الحیوان ، بنعمتی المنطق و البیان و رجحه بالعقل الذي وزن به قضایا القیاس فی احسن میزان ، فاقام على وحدانیة البرهان ، احمده حمداً یمدنا بمواد الاحسان و اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له» .

۸- انجام : «ان النبي صلى الله عليه وسلم قال لعلى انت يعسوب المؤمنین و المال يعسوب الكفار و فی روايته يعسوب الظلمة و فی روايته يعسوب المنافقین ای یلوذ بک المؤمنون و یلوذ الكفار او الظلمة و المنافقون بالمال کمال یلوذ النحل بیعسوبها هذا ما انتها اليه الغرض مما يحصل به فی هذا الشأن الاكتفاء و ختم بمک النحل الذي اسخرج الله من لعابه الشمع و العسل و جعل احدهم ضیاء و الآخر شفاء و ابتداء بملك الوحش الذي منه الشجاعة تقتفی و حسبنا الله تعالى و كفى» .

۹- چگونگی : این نسخه درباره نام ها و حالات و خواص و دیگر خصوصیات جانوران یا حیوانات اهلی و غیر اهلی یا دد و دام گفت و گو می کند و مشهور ترین کتابی است درباره جانور شناسی و حیوان شناسی و دام و دد شناسی به زبان عربی که تاکنون چند بار به زبان فارسی ترجمه شده است . در حقیقت می توان گفت که این نسخه فرهنگ اساسی حیوانات و جانوران چرنده و پرنده و درنده است که بر حسب حروف الفبایی تدوین و ترتیب شده است . و هر حرف را یک باب نامیده است ، مثلاً «باب الهمزة الاسد» در آغاز و «باب الیاء یاجوج و مأجوج» در آخر آمده است و از این جهت نسخه بی ارزنده و عالیقدر است که در قرن هشتم تألیف شده است . این نسخه از لحاظ خط و کتابت بسیار خوب است . در آغاز و اواسط و انجام و در کناره صفحات ولابلای سطرها انواع توضیحات

لغوی و یادداشتهای جانورشناسی و خواص حیوانات و یادداشتهای طبی و فقهی را آورده اند . اغلب این یادداشتهای به زبان فارسی است و مآخذ آنها نیز — چه کتاب و چه شخص — آمده است ، مثلاً «سید سند» و مجمع البحار» و «قاموس» و «فتح الباری» و «شیخ ابن سینا» . از یادداشت ها معلوم می شود که چندین نفر آنها را مطالعه کرده و یادداشت هایی به کتابت های مختلف افزوده اند . این یادداشت را یکی از مالکان نسخه در آخر آورده است : «بتاریخ بیست و چهارم شهر شعبان المعظم سنه یکم هزار و یکصد و نود و پنج به موجب توفیقات سبحانی و عنایات رحمانی این کتاب مستطاب به ملک این کمترین بندگان صمد فقیر ملا نیک محمد در بندہ پیشاور در آمد» .

۲۹۰ و ۸۹۰

۴۳۱

خزان بہار

[دین و ادب ، فارسی ، منثور]

- ۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱ × ۱۶ × ۱/۵ سم . — دورنی : ۱۷ س ۵/۱۶ × ۱۰۷ سم .
- ۲- اوراق : ۱۱۳ ورق . ۲۲۵ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک و سفید رنگ کشمیری طرح سمرقندی ، گرم خورده ، جلدچربی سبزه .
- ۴- خط : ثلث خوش ، پخته ، خوانا ، روشن ، نشانیها و عنوانها و سر فصلها و خطای رسم شده بر بالای الفاظ و کلمات شگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .
- ۵- کاتب : «علی اکبر ابن کربلای سودسلی» ، تاریخ کتابت : ۱۲۵۹ هـ ق .
«کتبه علی اکبر ابن کربلای سودسلی ابومعمر انور بن ولایت کربلای عراقی فی یوم الخمیس فی تسع و خمسون بعد الالف من هجرت النبی صلی اللہ علیہ و آلہ فی ۱۲۵۹» .
- ۶- مؤلف : «محمد شریف ابن شمس الدین متخلص به کشف» (۱۰۰۵) . نام کتاب : «خزان بہار» . تاریخ تألیف «به ناید خزان بہارا بن چنین» ۱۱۱۲ هـ ق . در صفحه ۶ و از صفحه ۲۱۸ تا ۲۲۵ احوال و احوال مؤلف آمده است : «المذنب ابن شمس الدین محمد شریف المتخلص بکشف» . اول از شرح حال بشتونظهور دہر باک والدین رکنہ تاب سخن از بحر

ملک شیراز است و مولد این حقیر کربلای معلی . بنای تألیف این کتاب بر مقدمه و چهارده اساس و خاتمه مناسب دیده بخزان بهار موسوم ساختم . . .

«بتاریخ وی گفت رأی رزین نه باید خزان بهار این چنین»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، هذا کتاب خزان بهار و به نستعين چمن آرای فرج بعد از شدت در خزان بهار روزگار لطف شامل حضرت سبحانی است که ذات کامل انسان را از وحشت سرای رحم در دامن دایه رحمت پرورش داده و در یتیم عانی را از زندان صدف بر کرسی عز و شرف نشانده نقاب خفا از رخ گشاده» .

۸- انجام : از یا ارحم الراحمین اینست ولینا فی الدنیا والاخره توفی سلماً والحقنی بالصالحین قلم طاوس خرام بنگارش این نقش بدیع همواره بوقلمونی پیشه نمود از قوت جولان چون اسب چوبین باز مانند هوالمؤید ، تاریخ ،

بتاریخ وی گفت رأی رزین نه باید خزان بهار این چنین»

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «دین و ادب» است یعنی مطالب و مفاهیم آن درباره فقه شیعه از قبیل نماز و طهارت و نصرت و صبر و رحم و کرامت و مروت و اخلاق و در بعضی جای ها راجع به کربلا و شهیدان کربلا است اما جملات آن شبیه گلستان سعدی و بهارستان جامی و پریشان قافی است . نثر فارسی آن مسجع و مقفی و موزون و منسجم ، اشعار فارسی آن که همه از مؤلف است محکم و خوش آهنگ و خوش وزن است . از آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات ائمه اطهار و سخنان بزرگان استفاده کرده است . تفسیحات آن بر حسب یک «مقدمه» و «۱۴ اساس» و یک «خاتمه» است . اساس اول در صبر و اساس چهاردهم در هدایت است . در خاتمه شرح حال مؤلف به تفصیل آمده است . در ۱۰۰۵ در کربلای معلی متولد شده در ۱۰۰۶ به اصفهان رسیده ، در ۱۰۰۱ به مشهد مقدس رفته . ۲۳ سال در اصفهان بوده و در این سال عزیمت ملک ری کرده ، در سال ۱۰۳۵ پدر از سرش برفته ، به خواهش برادر کوچکش محمد اسماعیل «خزان بهار» تصنیف کرده ، ۱۵ سال در عرصه شهریاری شغل قضا داشته ، در علوم دینی و نحو و کلام و منطق و انشاء شعر و انشاء نثر زحمت بسیار کشیده است . از جمله مصنفات او : قصه لیلی و مجنون و هفت پیکر و عباس نامه سروده و

غزلیات و قصاید و قطعات و رباعیات و ترکیب بند و ترجیع بند گفته است. و از کلام نثر نسخهٔ سراج المنیر و در مکنون و حواس باطن و منشآت متفرقه نوشته است. بعضی یادداشت‌های ادبی و توضیحات لغوی در گوشه و کنار صفحات آمده است و در صفحهٔ ۴ «لمحرره علی . ۲ . شوال المکرم ۱۳۰۹» امضا کرده است. چاپ شده، این نسخه را ندیده‌ام.

۸۹۰

۵۰۸

خسرو و شیرین

[ادب، داستان سرایی، فارسی، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : - بیرونی : $24/5 \times 15 \times 2/5$ س م - درونی : ۲۰ و ۲۱ و ۲۳ س $20/5 \times 9/5$ س م .

۲- اوراق : ۱۴۰ ورق . صفحه ۲۸۰ .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی، اندکی کرم خورده، اندکی وصافی شده، جلد چرمی و مقوایی ساییده شده و کرم خورده، شیرازه دار.

۴- خط : نستعلیق، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و نشانهها و سرفصلها شنکرف، جدولهای خطی میان سطرها ابیات و در فواصل عنوانها شنکرف و جدولهای سه خطی کناره صفحات سیاه و شنکرف. قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : «قایم الدین بن غلام حسین بن رکن الدین محمد واسع». تاریخ کتابت :

«۱۸۹۴ بکرسی» : «تمت تمام شد کتاب خسرو و شیرین دستخط قایم الدین

بن غلام حسین بن رکن الدین بن محمد واسع قوم شهر کهنه ساکنین چند نیوت

بروز دو شنبه به وقت پیشین تمام رسید در ماه هار سنه ۱۲۹۴

هر که خواند دعا طمع دارم زآنکه من بپسندم به نذر

نوشت، بماند سیه بر سفید نویسنده را دست فردا امیر

تم (۲۷ بار شنکرف و سیاه).

۶- مؤلف : یا (شاعر) «حکیم نظامی گنجوی متوفی ۵۹۷ ه ق» .

نام تالیف (مثنوی) : «خسرو و شیرین». تاریخ تالیف (سرودن) : «۵۷۶ ه ق»

در صفحه ۲۷ و ۲۸ چنین آمده است .

«که بشتاب ای نظامی زوددیر است فک بی مهر و عالم زود سیر است

حدیث خسرو و شیرین نهان نیست ازین شیرین تر الحق داستان نیست»
(رک: خسرو و شیرین نظامی، وحید دستگردی، ص ۴۶۰).

۷- آغاز: «یا فتاح، رب یسر، بسم الله الرحمن الرحیم، و تمم بالخیر،

خداوندا در توفیق بگشای	نظامی را ره تحقیق بنهای
دلی ده کویقینت را بشاید	زبانی کآفرینت را سراید
مده نا خوب را بر خاطر م راه	بدار از نا پسندم دست کوتاه
دروغم را به نور خود بر افروز	زبانم را ثنای خود بیاموز»
«بشاهی تاج بخش تاجداران	به دولت یادگار شهریاران
سریرش باد در کشور گشایی	وثیقت نامه کشور گشایی
جهانرا تا ابد شاه جهان باد	بدایخ امید دارد کمران باد
سعادت یار او در کامرانی	مساعد با سعادت زندگانی
سخن را بر سعادت ختم کردم	ورق اینجا رساندم در نوردم»

۸- انجام:

۹- چگونگی: این نسخه یکی از مثنویات پنجگانه (خمسه) و یا به قولی هفتگانه (سبعه)

حکیم نظامی گنجوی است که به نام «خسرو و شیرین» شهرت دارد. موضوع آن داستانی است از روزگاران ساسانیان که حکیم نظامی آنرا به نظم آورده است و قهرمانان اصلی این داستان «خسرو» و «شیرین» و «فرهاد» می باشند. این داستان را شاعران دیگر نیز به نظم آورده اند. مثنویات حکیم نظامی اگر «خمسه» به حساب آیند، عبارتند از: ۱- مخزن الاسرار، ۲- خسرو و شیرین، ۳- هفت پیکر یا هفت گنبد یا بهرام نامه، ۴- اسکندر نامه، ۵- لیلی و مجنون. و اگر «سبعه» باشند: «اقبالنامه» و «قصاید و غزلیات و قطعات» نیز بدانها افزوده می شود. خسرو و شیرین برون «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن یا فعولن» از مزاحفات بحر هزج مسدس محذوف و مقصور است و جمعا در حدود ۵۰۰ بیت دارد. تقسیمات این نسخه بر اساس موضوعاتی است که شاعر بر تزیده است، چنانکه در آغاز «حمد خدا» و «نعت محمد (ص)» و «مدح مدوح» و چگونگی نظم مثنوی و پس از آن اصل داستان ادامه می یابد و در انجام نصایح و مواعظ و ختم کتاب آمده است. بعضی اشعار از آن رفته و مطالب دیگر در کناره صفحات کتابت شده است.

خلاصه الفقہ

[دین ، فقہ حنفی و شافعی ، فارسی ، منشور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : $۲۲/۵ \times ۱۴ \times ۳/۵$ س م . - درونی ۱۵ س $۱۷/۵ \times ۱۰$ س م .
- ۲- اوراق : ۲۸۰ ورق . ۵۵۹ صفحه .
- ۳- کاغذ : زرد سفید رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد منقوشی ملون با عطف و گوشه پارچه یی سبز رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشانها و سر فصلها و خطهای افقی بر بالای الفاظ و جملات شواهد عربی شنگرف ، جدول کناره متن سه خطی سرخ و سیاه . قرن ۱۱ ه ق .
- ۵- کاتب : «ممر (ممریز) خان ولد ابابکر خان افغان» ، تاریخ کتابت : «۱۱۴۰ ه ق : تمت تمام شد ، کار من نظام شد ، هر که خواند دعا طمع دارم ز انکه من بنده داند کارم بتاریخ بیست و یکم شهر رجب المرجب سنه ۱۱۴۰ روز چهار شنبه بوقت یکپاس روز گذشته بود کتاب خلاصه در بلده خجسته بنیاد مستحفظ ممر (ممریز) خان ولد ابابکر خان افغان سرک متوطن بجوانی» .
- ۶- مؤلف : «عبداللطیف» ، نام تألیف «خلاصه الفقہ» ، تاریخ تألیف : معلوم نشد در صفحه ۱۱ اینگونه آمده است : «اما بعد حمد و ثنای حضرت واجب الوجود و درود بی منتها بر خاتم انبیا میگویند بنده خالچای عارفان عابدان که مسئله چند از علوم دینی که آن همه بر سبیل شونامی کرده اند در باب قرار یافت و این مجموع را خلاصه الفقہ نام نهاده اند» .
- ۷- آغاز : « رب یسر . بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر الحمد لله یعنی بگویند در همه سپاس و ستایش یعنی صنت کردن بد نیکیهای مر خداست رب العالمین که پرورد در جهانیاست والصلوة علی سیدنا محمد وآلہ اجمعین . بعد حمد و ثنای مر حضرت واجب الوجود و درود بی منتها بر خاتم انبیا» .
- ۸- انجام : « پیغمبر نعت علیہ السلام هر زنی که پنج وقت نماز گذارد (کذا) و روزه ماه رمضان بدارد و نفس خود را نهد از نا محرم ، و زکوة ادا کند و

فرمان برداری کند مر شوهر خود را آن زن در آید در بہشت از ہر دری کہ خواہد. روایت میکند ابوہریرہ رضی اللہ عنہ از رسول علیہ السلام اگر سجدہ بغیر از حق تعالی دیگریرا روا بودی زنان مر شوهران خود را سجدہ میکردی تم ۶۴ بار .

۹- چگونگی : موضوع این نسخہ « مسائل فقہاہل سنت و جماعت » مخصوصاً « فرقہ حنفی » است . تقسیمات آن براساس «باب» و «فصل» و «مسئلہ» است و جمعاً «ہزده باب» و ہر باب چند فصل دارد و ہر فصل «چند مسئلہ» : مثلاً باب پنجم دو فصل و باب شانزدہم ۷ فصل دارد و تعداد مسئلہها بسیار است . نثر فارسی آن روان و سادہ است . برای اثبات ہر مسئلہ از آیات قرآنی و احادیث نبوی استفادہ کردہ است . در صفحات آغاز و انجام و گوشہ و کنار صفحات یادداشت های دینی و توضیحات لغوی با نقل مرجع و مآخذ آمدہ است . فہرست مطالب نسخہ در چہار صفحہ در آغاز آمدہ است . در صفحہ ۵۵ دو مطلب منظوم دربارہ مذہب «شافعی» و «حنفی» کتابت شدہ است کہ موضوع آنها نماز و روزہ و وضو و طہارت و نجاست است (رک : خلاصۃ الفقہ ۵۷۲/۲۹۰) .

۲۹۰

۵۷۲

خلاصۃ الفقہ یا فتاوی خلاصہ

[دین ، فقہ و فرایض ، فارسی ، منثور]

- ۱- اندازہ : - بیرونی : ۳۰ × ۵ / ۱۸ × ۳ س م . - درونی : ۲۱ س ۲۱ × ۵ / ۱۱ س م .
- ۲- اوراق : ۲۷۰ ورق . ۵۴ صفحہ .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیرہ رنگ سیالکوتی ، آب رسیدہ ، ساییدہ شدہ ، جلد چرمی و متوایی با عطف و گوشہ پوسیدہ .
- ۴- خط : نستعلیق ، ناپختہ ، روشن ، خوانا ، عنوانها و سرفصلها و کلمات شواہد شنگرف ، قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : «سیان شیخ رحمت اللہ ولد میان صیف (سیف اللہ)» ، تاریخ کتابت ندارد : «هذا الكتاب فتاوی خلاصہ روز یک شنبہ بہ وقت نماز عصر در ماہ شوال کاتب فقیر حقیر پر تقصیر میان شیخ رحمۃ اللہ ولد میان صیف (سیف اللہ) ساکن دہری کوندرلان والی پرکھنہ چہکر این کتاب در حق و ملک خود

است ، هر که دیگر دعوی کند در شرع شریف دروغ و کاذب باشد» .

۶- مؤلف : «عبداللطیف» ، نام تألیف : «خلاصه الفقه» یا «فتاوی خلاصه» ، تاریخ تألیف معلوم نشد : «میگوید بنده خاکی پای عبد اللطیف که مسئله چند از علوم دینی که آن بر همه مسلمانان از خاص و عام فرض است که از کتب مسطور است و بر سبیل کوتاهی کرده شد و هژده باب قرار یافت و این مجموعه را خلاصه الفقه نام نهاده شد» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، رب يسر و لا تعسر و تمم بالخیر ، الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين والصلوة والسلام على رسوله محمد وآله اجمعين الحمد يعنى بگویند که همه سپاس و ستایش یعنی صفت آوردن به نیکیها لله مرخدایتعالی راست» .

۸- انجام : «و هر که سه بار از دوزخ از حق تعالی پناه گیرد دوزخ گوید یا الهی این بنده را از من دور کن . الهی مرا و جمیع مسلمانان را بر طاعت و عبادت خود ثابت قدم دار از بهشت محروم مگردان بحرمه النبی و آله الامجاد کذافی تنبیه الغافلین و راحت القلوب ، تمت تمام شد ، کار من نظاه شد» .

۹- چگونگی : این نسخه همان گونه که از نامش برمی آید در فقه و فرایض و مسائل دینی است براساس عقاید اهل سنت و جماعت . هیچجا در باب دارد . و هر باب چند «فصل» و هر فصل چند «مسأله» . از لحاظ سؤال و جواب فقهی به زبان فارسی ارزنده است مخصوصاً اینکه نثر فارسی آن به «سبک پانستانی» است در آغاز و انجام و در کناره صفحات یادداشتهای فقهی و اشارات فریضی و توضیحات دینی آمده است . چون نثر فارسی این نسخه روان و ساده است و مفهوم همگانی داشته است و هنوز هم دارد ، صدها بار استنسخ شده و تکثیر گشته است بدان جهت نسخ خطی آن فراوان و بارها تجدید شده است و در مدارس قدیم تدریس می شده . مالک آن فرزند آیت الله است : کتاب مالک میان غلام حسین ولد میان شیخ رحمت الله است .

۱۹۰

۳۴۳

خلاصه المقامات

[ادب و عرفان ، فارسی ؛ منظوم و منثور]

۱- اندازه - بیرونی ۱۷/۵ × ۱۲ × ۳/۵ س م . - درونی : ۱۴ س ۱۰ × ۶/۵ س ۰ م

- ۲- اورا : ق ۱۴۸ ورق . ۲۹۶ صفحہ .
- ۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ سمرقندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد تیاچی زرد رنگ و ضربی نقش دار ، روی جلد نقش شده : «عمل ملا عبدالباقی صحاف ۱۲۹۲» .
- ۴- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پختہ ، عنوانها و سرفصلها و نشان ها شنگرف خوش رنگ ، بالای احادیث و جملات عربی خط سرخ کشیده شده و معرب (مشکول) هستند .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آخر ناقص است .
- ۶- مؤلف : «ابوالمکارم بن علاء الملک جاسی» نام تألیف ، «خلاصہ المقامات» ، تاریخ تألیف : «در عہد شاہ رخ . ۸۴۰ ھ ق» : «اما بعد بندہ خاٹی ابوالمکارم بن علاء الملک جاسی . . . بس روحانیت حضرت شیخ الاسلام احمد الجاسی النامقی البجلی . . . بندہ را بارشاد مراقبہ حالات . . . مطالعہ خود را نمود . . . در عہد . . . معین الحق والملك والدين شاه رخ سلطان ظل رب العالمين ،
- شاهی کہ با حریف جوشخونج حرب باخت
بر نطع رزمگہ زدش البتہ شاہ رخ
- بعد از آنکہ توفیق مطالعہ و تحقیق کتب و مقامات حضرت شیخ یافت از سر توجہ خاطر و حضور قلب سخنی چند مختار بر سبیل اختصار از آنجملہ انتخاب کرد . . . و این کتاب را خلاصہ المقامات نام کرد .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، حمد و ثنای بی منہا کہ مطیفان حریم حرم سدرہ المنتہی از ارتقای معارج قصور آن بعجز و قصور اعتراف نمودند کہ لا احصی ثناء علیک . و سپاس بی قیاس کہ مطبقان طبقات والذین درجات از اعلاء مدارج اتصاف آن بضعف و فتور انصاف داند کہ ما عرفناک حق معرفتک» .
- ۸- انجام : ناقص است و افتادگی دارد و چنین پایان می یابد : «آنکہ آن نور ازو بعبد الله رسید و او خوردتر فرزندان عبدالمطلب بود و او ده پسر داشت نذر کرده بود کہ چون او را ده پسر آید ، دهم را قربان کند بنزدیک کاهن قریش رفت و گفت چنین نذری کرده ام اکنون از دل بر نیام کہ او را قربان کنم گفت ده شتر در برابر وی بدار اگر قرعہ بر شتر آمد آن ده شتر

فدای او قربان کن و اگر قرعه برو آید ده سی افزای تا آنکه قرعه بر شتر آید» .

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «زندگی و احوال و آثار و حالات و کرامات و سخنان شیخ الاسلام ابو نصر احمد بن ابوالحسن الجاسمی النامقی البجلی معروف به احمد ژنده پیل یا احمد جام ۴۴۱-۵۳۶ هـ ق است . مؤلف یکی از بازماندگان احمد ژنده پیل است و خلاصه المقامات را در سال ۸۴ هـ ق در عهد شاه رخ نوشته است . از احادیث نبوی و آیات قرآنی و اشعار برگزیده استفاده کرده است . تقسیمات کتاب براساس «مقاله» و «باب» است و ۳ مقاله و ۳۴ باب و یک فصل دارد بدین شرح : «و این کتاب را خلاصه المقامات نام کرد و بنای آن بر سه مقاله نهاد که این سه مقاله مشتملست بر سی و چهار باب و یک فصل و بالله التوفیق ،

مقاله اول در انساب و تواریخ و تصانیف و اسامی فرزندان و ازواج حضرت شیخ قدس الله سره العزیز و این مقاله مشتملست بر پنج باب :

باب اول در نسب حضرت شیخ .
 باب دوم در خرقه حضرت شیخ و ذکر پیران او .
 باب سیم در ذکر اولاد و ازواج حضرت شیخ .
 باب چهارم در ذکر تصانیف حضرت شیخ .
 باب پنجم در تاریخ ولادت و وفات حضرت شیخ .
 مقاله دوم در کرامات حضرت شیخ قدس سره که از مقامات امام محمد غزنی و شیخ احمد ترخستانی نقل کرده شده و این مقاله مشتمل است بر پنج باب و یک فصل :

باب اول در کرامات که در ابتدای توبه و ایام مجاهده واقع شده .
 باب دوم در کرامات که در شهر سرخس بظهور رسیده .
 باب سیم در واقعات جام نیشابور و غیر ذلک .
 باب چهارم در کرامات بلده هرات و ناحیت آن .
 باب پنجم در کرامات که بعد از وفات حضرت شیخ مشاعده کرده اند .
 فصل در کرامات شیخ الاسلام احمد قطب الدین محمد ابن شیخ شمس الدین

مطهر ابن حضرت شیخ قدس سره .

مقاله سیم در سخنانی که از کتب شیخ نقل کرده شده و این مشتملست بر بیست و چهار باب .

باب اول در توحید و معرفت .	باب چهاردهم در توکل و قضا بقسمت .
باب دوم در سنت و جماعت .	باب پانزدهم در قناعت و شکر .
باب سیم در توبه و انابت .	باب شانزدهم در صفت زهد .
باب چهارم در فضیلت نماز .	باب هفدهم در ذم دنی دنی .
باب پنجم در صنعت عقل .	باب هیزدهم در ذم سؤال .
باب ششم در مطلق علم .	باب نوزدهم در ذم حسد و عجب .
باب هفتم در علم لدنی .	باب بیستم در شرح روح و نفس .
باب هشتم در بیداری و طلب و طالبان .	باب بیست و یکم در سیرت بیران و اولیا .
باب نهم در فضیلت گناه کاران مخلص .	باب بیست و دوم در زاویه داری و سماع .
باب دهم در فقر .	باب بیست و سیم در تفسیر بعض آیات .
باب یازدهم در اسرار محققان .	باب بیست و چهارم در فضایل مصطفی علیه السلام .
باب دوازدهم در عشق و محبت .	
باب سیزدهم در اخلاص .	

متأسفانه این نسخه از آخر ناقص است اما کتابت آن شاید از قرن ۹ هجری یعنی از عهد مؤلف باشد . از لحاظ انشای فارسی آن روان و محکم و شیواست و چون چاشنی عرفانی دارد با جملات کوتاه و پر معنی آراسته شده است . از لحاظ املائی ، حروف «گ» و «ج» و «پ» مانند «ک» و «ج» و «ب» باشد ، مثلاً : «دیگر ، جرا ، بیران» . در کلمات فارسی همزه به کار نمی برد ، مانند : «میفرمایید ، میگوید» اما در کلمات عربی همزه به کار می برد ، مانند : «مسئله» ، «اثم» . فعل «گفت» و لفظ «دیگر» برای عنوان مطالب به کار برده ، می شود . نشان دو مهر داشته است که یکی را محو و سیاه کرده اند و دیگری هم خوانا نیست . از ملا حیرتی پنج بیت با قلم شکسته در صفحه اول کتابت شده است :

درباب که بیقرارم امشب صبر همه شب ندارم امشب
فریاد زعالمی بر آرم فریاد اگر بر آرم امشب

دی راه نماز ما زد آن شوخ
تا روز نماز قدر یساجم
دل را به سگ تو میگذارم
شکری است که می گزارم امشب
از خیل سگان شام امشب
جان را به تو می سپارم امشب»
این نسخه در نوع خود کم نظیر است .

۲۹۰

۵۴۳

خلاصه المنهج

[دین ، تفسیر ، فارسی و عربی ، منشور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۳۲ × ۲۱ × ۶ س م . - درونی : ۲۷ س ۲۵ × ۱۵ س م .
- ۲- اوراق : ۳۶۹ ورق . ۷۳۸ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم و زرد تیره رنگ سیالکوتی و لاجوردی رنگ کشمیری ، وصافی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه پی با عطف پارچه پی سرخ رنگ .
- ۴- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانها سنگرف . بعضی آیه ها و الفاظ و جملات قرآنی معرب (مشکول) ، بالای آیات قرآنی خط افقی سنگرف کشیده شده است ، قرن ۵۱۲ ق .
- ۵- کاتب : «شاه سید محمد ابن سید میر رضاء الموسوی الحسینی السبزواری» ، تاریخ کتابت : «۵۱۲۳۸ ق» : در صفحه ۷۳۸ چنین آمده است : «کاتب فقیر الحقیق العاصی المذنب سیادت پناه تراب الرجلین الجمیع السادات و العباء شاه سید محمد ابن سید میر رضاء الموسوی الحسینی السبزواری تحریر یافت فی التاريخ بیست و دویم شهر ربیع الثانی سنه ۱۲۳۸ هـ مؤمنی و مؤمنه که از نظر خیر اثرش مطالعه این کلام الله بگذرد و نسیانش را به صحت پیوندد و قلم عفو بر جرات و شجاعت در شکر آمرزیده باد کسی که روح ابن پر تقصیر را به فتوح ساد نموده .
- ۶- مؤلف : «سلافتح الله بن شکر الله شریف کاشانی متوفی ۹۸۸ تا ۵۹۹۷ ق» نام تألیف (تفسیر) : «خلاصه المنهج» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی تألیف ، سعید نفیسی ، ج ۱ ، ص ۳۷۴) نام تألیف در صفحه ۷۳۸ نسخه آمده است : «تمت خلاصه المنهج بحمد الله رب العالمین» . البته این نسخه فقط جلد دوم «خلاصه المنهج»

است که از «سوره مریم» آغاز و تا «سوره الناس» ادامه دارد .

۷- آغاز : جلد دوم : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، از ابی بن کعب روایت است که رسول (ص) فرمود که هر که سوره مریم بخواند حق تعالی او را ده حسنه بدهد بعدد هر که تکذیب ذکر یا و تصدیق یحیی و مریم و عیسی و ابراهیم و اسماعیل و یعقوب و هارون را دریس علی نبینا علیهم الصلوٰة و السلام کرده و هر که دعوی ولد بر خدای تعالی کرده و هر که نکرده و از حضرت امام جعفر صادق مروی است که هر که بر قراحت (قرائت) این سوره مواظبت نماید نمیرد» .

۸- انجام : «تمت خلاصه المنهج بحمد الله رب العالمین و صلی الله علی خیر . . . و آله اجمعین الطیبین الطاهرین المعصومین اللهم اذخر الی فی وسیله الی الفوز بجزیل یوم التناد و . . . الغفران و المعاصی و الخطایا و وسیله بشفاعه الانبیاء و خیر الاوصیاء و الیها الذی مصابیح الدجی و ایمة الهدی و یرحم الله عبداً قال امینا تمت الكتاب بعون الملك الوهاب الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد و آله الطیبین الطهرین اللهم اللهم اغفر لی ولوالدی ولاستادی ولاخوانی ولاولادی الصالحین و لجمع المؤمنین و المؤمنات و المسلمین و المسلمات ببرکت القرآن یا عزیز یا غفار افقنی حاجات یا قاضی الحاجات و یا رفیع الدرجات و یا اکرم الاکرمین و یا ارحم الراحمین» .

۹- چگونگی: موضوع این نسخه تفسیر قرآن شریف است به زبان فارسی بر اساس عقیده و مذاق شیعه یا امامیه و یا اثنی عشریه که در قرن دهم تصنیف (تفسیر) شده است . این نسخه شامل تفسیر نصف قرآن شریف است از آغاز سوره «مریم» تا آخر سوره «الناس» . اصل این نسخه «منهج الصادقین فی الزام المخالفین» نام داشته است . که مؤلف (مفسر) آنرا خلاصه کرده و آنرا «خلاصه المنهج» نام نهاده است . تفسیحات آن بر اساس سوره های قرآن شریف است . هر آیه را به الفاظ و جملات کوتاه تقسیم می کند و سپس به تفسیر و توضیح و شرح آنها می پردازد . فارسی آن روان و ساده است . اکثر از اقوال ائمه اطهار و از زبان و بیان آنها مثال می آورد و شواهد به دست می دهد . گاهی از قطعات و مثنوی های کوتاه و

دو بیت‌های دینی و عرفانی استفاده می‌کند. این تفسیر مورد قبول شیعیان است و بدین جهت در نزد آنها عزیز است. تاکنون چند بار چاپ شده است در گوشه و کنار صفحات این نسخه گاه گاهی یادداشت‌هایی آمده است. روی هم رفته نسخه بی‌ارزنده است.

۸۹۰

۳۶۹

خمسه امیر خسرو

۱- شیرین و خسرو، ۲- لیلی و مجنون، ۳- اسکندر نامه، ۴- هشت

بهشت، ۵- مطلع الانوار [ادب، فارسی، منظوم، «مثنوی»]

۱- اندازه: بیرونی: ۳۲ × ۲۱ × ۳ س. م. - درونی: ۲۰ س (هر سطر ۲ بیت با چهار مصراع) ۱۶ × ۲۴ س. م.

۲- اوراق: ۱۹۰ ورق. ۳۷۹ صفحه.

۳- کاغذ: ضخیم سفید رنگ سمرقندی، وصالی شده، اندکی کرم خورده، آب رسیده، جلد چرمی نقش دار قهوه‌پی رنگ با عطف پارچه‌پی تیره رنگ و گدار.

۴- خط: نستعلیق خوش، روشن خوانا، پخته، عنوانها و نشانها و سر فصولها شنکرف، جدولهای چهار خطی میان سطرها (مصاریع) زرین، چهار سراج خوش نقش در زمینه زرین و لاجوردی به سبک کشمیری. قرن ۱۰ ه. ق.

۵- کاتب: نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» معلوم نشد.

۶- مؤلف: یا (شاعر): «خسرو» یا «امیر خسرو دهلوی متوفی ۷۲۵ ه. ق. در دهلی». کاملش «ابوالحسن امیر سیف الدین محمود» و مدفون در دهلی است. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه پنج بخش، ج ۱، ص ۳۹۵. یا (تصنیف): «خمسه امیر خسرو دهلوی» یا «پنج مثنوی» در این نسخه و مثنوی امیر خسرو آمده است.

۱- «شیرین و خسرو» که در ۶۹۸ ه. ق. سروده، در برابر مثنوی خسرو و شیرین نظامی.

۲- «لیلی و مجنون» که در ۶۹۸ ه. ق. سروده، در برابر مثنوی «لیلی و مجنون» نظامی.

۳- «آئینه سکندری» که در ۹۹۹ هـ ق سروده ، در برابر مثنوی «اسکندر نامه» نظامی .

۴- «هشت بهشت» که در ۷۰۱ هـ ق سروده در برابر مثنوی «هفت پیکر» نظامی .

۵- مطلع الانوار (در این نسخه نیامده است).

(رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ، تألیف سعید نفیسی ، ج ۱ ، ص ۱۷۱ ، شعر العجم تألیف شبلی نعمانی (اردو) ترجمه سید محمد فخر داعی گیلانی (فارسی) ، ج ۲ ، ص ۷۷-۱۴۹) .

۷- آغاز : ۱- شیرین و خسرو (ص ۲) «کتاب خسرو [و] شیرین (داخل ترنج سر لوح) ،

خداوندا دلم را چشم بگشای
به رحمت باز کن گنجینه جود
دلی بخش از ثنای خویش معمور
در آسائیم شکر اندیش گردان
به معراج یقینم راه بنای
دروغم خوان بشادروان مقصود
زبانی ز آفرین دیگران دور
به دشواری سپاسم بیش گردان

۸- انجام : ایضاً ، (ص ۱۰۸) ، ناقص است و چنین پایان می یابد :

«بین مقنع که آخر پادشاهم
ز همت با کواکب هم عنانم
ستاره گرچه در گوهر بلند است
به گردون آنکه از سبزی نشان است
به هر موی است پنهان صد کلامم
به زینت با فلک هم داستانم
ولی بر آتش رویم سپند است
سر سبزم به گردون سود از آن است»

—آغاز : ۲- لیلی و مجنون ، (ص ۱۱۰) : «کتاب لیلی و مجنون (داخل ترنج سر لوح) ،

ای داده بدل خزینه راز
ای دیده گشای دور بینان
ای توبه بهین صفت سزاوار
ای بنده نواز بندگی دوست
عقل از تو شده خزینه پرداز
سرمایه ده تهی نشینان
نام تو گره گشای هر کار
ز آن تو جهان ز مغز تا پوست

—انجام : ایضاً ، (ص ۱۷۷) :

«یارب که من سیاه نامه
کارستم این ورق بخامه

چشم از تو بجز بی ندارم
بروی ز شریعت آفرین است
انشاء الله که همچنین باد»

هر چند بد آمد این شہارم
شعر ارچہ صلاح کار دین است
این نامہ سزای آفرین باد

—آغاز : ۳-آیینہ اسکندری یا اسکندر نامہ ، (ص ۱۷۸) : «کتاب اسکندر نامہ ،

ازل تا ابد پادشاهی تراست
نگارندہ آفرینش تویی
نہ آغاز داری نہ انجام نیز
تصور بکار تو گم کردہ راہ»

جہان پادشاہا خدای تر است
گشایندہ چشم بینش تویی
تویی اول و آخر جملہ چیز
ز تو بیخبر عقل و دانش تباہ

—انجام : ایضاً ، (ص ۲۹۱) :

بہن دہ کہ در خورد جام سن است
حریفان بد را فراموش باد
بسوز این دل عشق پرورد را
بیک نغمہ کن کار او را تمام»

«بیا ساقی آن می کہ کام منست
مرا با حریفان من نوش باد
بیا مطربا ساز کن پردہ را
رسد از بتان جان خسرو بکام

—آغاز : ہشت بہشت ، (ص ۲۹۴) : «کتاب ہشت بہشت ،

نقش پیوند کار کہ وجود
ہم زمین ساز و ہم فلک پیوند
بود و نابود را وجود از تو
ہر چہ جز تست آفریدہ تست»

ای گشایندہ خزاین جود
کوکب آرای آسمان بلند
بودنی را ہمیشہ بود از تو
آفرینش رقم کشیدہ تست

—انجام : ایضاً ، (ص ۳۷۹) :

راز تو شو و نامہ از تو
باز کردست دشمن جہانم
نمایش از من پس برون
صد اشارت در ہر انگشتش

در طبیعی شناختہ بہم
بریاض بیک سریر (صریر) قلم
عقلیش از قیاس عقل برون
وہ چونسوط در یکی مشتش

تحت تمام شد ہشت بہشت ، (۱ بار) .

۹- چگونگی: در این نسخہ ۴ مثنوی امیر خسرو آمدہ است : شیرین و خسرو آمدہ در

حدود . . . بیت دارد و بروزن «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن یا فعولن» از
مزاحفات بحر ہزج مسدس مخدوف یا مقصور سرودہ است شدہ لیلی و مجنون

که در حدود ۲۶۴ بیت دارد و بر وزن «مفعول مفاعلهن فعولن» از مزاحفات بحر هزج مسدس اخرم محذوف یا مقصور سروده شده است. آئینه سکندری یا سکندر نامه که در حدود ۴۵ بیت دارد و بر وزن «فعولن فعولن فعولن فعل» از مزاحفات بحر متقارب مثنی محذوف یا مقصور سروده شده است. هشت بهشت که در حدود ۳۴ بیت دارد بر وزن «فاعلاتن مفاعلهن فعولن» از مزاحفات بحر خفیف سروده شده است و مجموع اشعار این مثنوی تقریباً ۱۴۵۴ بیت است. این نسخه رسم الخط فارسی دارد. حروف «پ» «ج» و «گ» مانند «ب» و «ج» و «ک» است. زیر و بالای اکثر حروف که خالی مانده همیشه سه نقطه آمده، زیر حرف «ی» همه جا ۲ نقطه است. به جای «همزه» هنگام اتصال «ی» به کار می برد، مانده: «روی، بوی، گوی». حرف «ب» اضافه به اسم و فعل متصل است. در صفحه آغاز هر مثنوی یک مهر زرین دارد که محو شده است. در آغاز و انجام هر مثنوی چند شعر و یادداشت به خط و کتابت تازه آمده است. و در یکی از مهرها که محو شده شخصی که بعداً مالک نسخه گشته اینگونه نوشته است: «این کتاب از مال خالص مخلص سید حسن ولد سید هاشم پادشاه می باشد ساکن موضع کالکوت سفلی سنه ۱۲۷۸ یوم جمعه در منزل کره باغ». و در صفحه آغاز و مثنوی لیلی و مجنون این رباعی آمده است:

گرچنین شور حیوة گر مشق بیدادم کند
شبم گل زخمی چشم پریزادم کند
آشیان گم کرده ام چون من گرفتارش مباد
سخت بی رحم است می ترسم که آزادم کند

(سید حسن گاه گاه)

۸۹۰ ۵۳۹ **خمسه امیر خسرو یا مثنویات پنج گانه امیر خسرو**

۱- مطلع الانوار، ۲- شیرین و خسرو، ۳- لیلی و مجنون،
۴- هشت بهشت، ۵- آئینه سکندری

[فارسی، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه: - بیرونی: $24/5 \times 13/5 \times 4/5$ س. م. - درونی: ۲۹ س (بیت)

متن و حواشی) ۱۶ × ۹ س م .

- ۲- اوراق : ۳۱۵ ورق . ۶۳ صفحہ .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد و نخودی رنگ سمرقندی ، آب رسیدہ ، وصالی شدہ ، اندکی کرم خوردہ ، جلد مقوایی سیاہ رنگ با عطف چرمی سفید .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پختہ ، عنوانہا و سر فصلہا و نشانہا شنگرف ، سراوح در زمینہ لاجوردی و زرین و ترنج ہای گوناگون ، جدولہای ۴ خطی در فواصل ایبات و در میان ایبات سیاہ و زرین و جدولہای ۵ خطی کنارہ صفحات لاجوردی و سیاہ و زرین ، قرن ۱۱ ھ ق .
- ۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » بہ علت نا آگاہی جلد ساز محو و سیاہ شدہ است و در آخر اینگونہ می خوانیم : « تمت الکتاب بعون الملک الوہاب راقمہ . . . » .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : « امیر خسرو دہلوی ۶۵۱-۵۷۲۵ ق » نام تالیف : « خمسہ امیر خسرو » یا « مثنویات پنج گنہ امیر خسرو » تاریخ تالیف « ۹۹۸ - ۷۰۱ ق » . (رک : خمسہ امیر خسرو ۳۹۹/۸۹۰) .
- ۷- آغاز : مطلع الانوار (ص ۴) :

بسم اللہ الرحمن الرحیم
 زایجہ حکمت و توقیع راز
 شیمہ نہ منظر ہر دوسرای
 نامہ لاریب چہ دریاست این
 خطبہ قدس است بہ ملک قہر
 نیست مگر این رقم جان نواز
 مطلع دیباچہ رای خدای
 بر سر این نامہ چہ طغراست این

۸- انجام : ایضاً (ص ۱۱۸) :

«ہر چہ درین شعبادہ بستم امید
 روز قیامت کہ کندم خطاب
 یا رب از آیین صواب خودم
 بوک ز نرہت کہ دارالسلام
 نامہ سیرہ کردم و دیدہ
 ہیچ ندانم کہ چہ توہ جواب
 ہم تو بہانوز جواب خودم
 بوی عنیکی رسم والسلام»
 تمت تمام مطلع الانوار امیر خسرو غفرہ .

—آغاز : شیرین و خسرو (ص ۱۲۰) : « بسم اللہ الرحمن الرحیم ، خداوندا دلم را چشم بکشای بہ معراج یقینم راہ بنی

دروغ خوان به شادروان مقصود
زبانی ز آفرین دیگران دور
که باشد جشنگاه رستگاری «

به رحمت باز کن گنجینه جود
دلی بخش از ثنای خویش معمور
امیدم را به جایی کش عماری

—انجام : ایضاً (ص ۲۶۱) :

مگردان گرمی بازار من سرد
که باشد تا قیامت رعب انگیز
مپرس از من این بازیچه را باز
گناهِش عفو کن باقی تو دانی

«ازین هنگامه چون بیرون روم فرد
چنان کرده است بختم را نمک ریز
چو بگشایند فردا پرده راز
چو بر خسرو سر آید زندگانی

—آغاز : لیلی و مجنون (ص ۲۶۴) : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

عقل از تو شده خزینه پرداز
سرمایه ده تمهی نشینان
نام تو گره گشای هر کار
ز آن توجهان ز مغز تا پوست «

ای داده به دل خزینه راز
ای دیده گشای دور چینان
ای توبه بهین صفت سزاوار
ای بنده نواز بندگی دوست

—انجام : ایضاً (ص ۳۵۳) :

از چشم رضا کند نگاهی
چشم از توبه جز بهی ندارم
بروی ز شریعت آفرین است
انشاءالله که همچین باد «

« امید که هر خرد پناهی
هر چند بداند این شام
شعرار چه صلاح کار دین است
این ناله سزای آفرین باد

—آغاز : هشت بهشت (ص ۳۵۶) : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

نقش پیوند کار گاه وجود
هم زمین ساز و هم فلک پیوند
بود نابود را وجود از تو
هر چه جز تست آفریده تست «

ای گشاینده خزانه جود
کوکب آرای آسمان بلند
بودنی را همیشه بود از تو
آفرینش رقم کشیده تست

—انجام : ایضاً (ص ۴۷۷) :

خس و خاری ز گلشنش بر چید
هم نهان داردش خدای جهان
برد بیرون خطا ز خانه من
در قیامت خط امانش باد «

« آنچه او دیده با نهات دید
و آنچه ماند از نظریه پرده نهان
یارب او چون ز پنج نامه من
نامه او ز حرز جانش باد

—آغاز : آئینهٔ اسکندری (ص ۴۸۰) : بسم الله الرحمن الرحيم ،

جهان پادشاهها خدای تراست
ازل تا ابد پادشاهی تراست
گشایندهٔ چشم بینش تویی
نگارندهٔ آفرینش تویی
تویی اول و آخر جملهٔ چیز
نه آغاز داری نه انجام نیز
ز تویی خبر عقل دانش پناه
تصور به کار تو گم کرده راه

—انجام : ایضاً (ص ۶۳۰) :

« نه جان این مثل بلک جان پرور است
که یک زنده صد مرده از لشکر است
بسی کز دعای تو انشاد کرد
به دشنام چون بایش یاد کرد
ور از خواندن نظم غرای من
. (کرم خورده)
از اینجا ز ساقی در این
تو از شربت من شوی زنده باد
.

۹- چگونگی : این نسخه شامل پنج مثنوی (خمسهٔ) امیر خسرو است . چند مهر دارد . در صفحات آغاز و انجام مثنوی های پنجگانه بعضی یادداشت های ادبی و تاریخی و اشعار پراکنده کتابت شده است ، از جمله این غزل در آغاز مثنوی هشت بهشت به مطلع :

«از بهار خود در گل ها خاکم در بند اوست

تا ابد رگ های جاتم بسته برالطاف اوست»

و منقطع :

«بسکه پیچیدی جلالاً عمر ها در زلف او

تازه گل های گلستان جناب مشکبو است»

و این یادداشت در صفحه ۳۵۵ : این کتاب خمسهٔ امیر خسرو در سال ۱۱۷۷ هـ ق از عزیز خان دروازی به جناب سیادت مآب مرحومی مغفوی میر شیخ شاه رسیده شان بمخدوم دادند مومی الیه به الله الرحمن الرحیم خان سنی فروخت از آن احقر افتاد . نشان چند مهر در آغاز و انجام و اواسط صفحات بوده است که اکثر آنها را محو و سیاه کرده اند و آنها که باقی مانده چنین خوانده شدند : «و تعز من تشاء و تدل من تشاء بيدك الخير ، عزیز جان بن غریب شاه ۱۱۷۷ هـ ق» . «بنده دین محمد یوسف ۱۲۵۱ ، پادشاه علی ابن میر یوسف علی شاه ۱۲۷۳ ، میر عاشق دین جای ساقی» . به علت جلدسازی نادرست ،

بسیاری از یادداشت و نشان مهرها نابود شده است و از صفحه ۵۴۵ تا ۵۶۴ جا به جا صحافی شده است. مثنوی مطلع الانوار از مزاحفات بحر سریع است: «مفتعلن مفتعلن فاعلن یا فاعلات» و تقریباً ۳۳۰۶ بیت دارد. مثنوی شیرین و خسرو از مزاحفات بحر هزج است: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن یا فعولن» و تقریباً ۴۱۱۸ بیت دارد. مثنوی لیلی و مجنون از مزاحفات بحر هزج است: «مفعول مفاعلن فعولن» و تقریباً ۳۳۹۰ بیت دارد. مثنوی هشت هشت از مزاحفات بحر خفیف است: «فاعلاتن مفاعلن فعلن یا فعلات» و تقریباً ۳۲۴۸ بیت دارد. مثنوی آینه اسکندری از مزاحفات بحر مشمن متقارب است: «فعولن فعولن فعولن یا فعل» و تقریباً ۴۲۲۱ بیت دارد.

۸۹۰

۳۸۱

خمس نظامی

۱- مخزن الاسرار ۲- خسرو و شیرین ، ۳- لیلی و مجنون ، ۴- هفت پیکر ،
۵- شرف نامه اسکندری و اقبال نامه ،

[ادب ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

- ۱- اندازه : - بیرونی : $23 \times 17 \times 4$ س م . - درونی : ۲۵ س (هر سطر ۲ بیت یا ۴ مصراع) ، در بعضی از صفحات ، اییات و مصاریع به اشکال گوناگون مورب و چپ و راست کتابت شده است) 18×11 س م .
- ۲- اوراق : ۲۵۰ ورق . ۵۰۰ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ کشمیری ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد متوایی ملون با عطف و گوشه چرمی قهوه‌ای رنگ ، پوشیده .
- ۴- خط : نستعلیق خوش خفی (متن) و عنوان ها ثلث خوش جلی و تزیینی ، نشان ها و سر فصلها و عنوانها زرین ، رسم الخط فارسی ، ۱۵ تصویر (مجلس) و ۵ سر لوح کتیبه‌ای ، میان بعضی از سطرها گل و بوته نگاری ، جدولهای فواصل مصاریع ۴ خطی و جدولهای کناره صفحات ۳ خطی و جدولهای عناوین ۲ خطی و همه آنها سیاه و زرین . قرن ۱۰ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «حکیم نظامی گنجوی (گنجی)» از بزرگان شعر و ادب فارسی

در قرن ششم هجری است . نام تألیف : «مثنویات پنجگانه نظامی» یا «خمسہ نظامی» یا «سبعہ نظامی» ، نام و تاریخ تألیف (سرود . مثنویات پنجگانه) : به ترتیب : «۱- مخزن الاسرار ۵۷۲ هـ ق ، ۲- خسرو و شیرین ۵۷۶ هـ ق ، ۳- لیلی و معجون ۵۸۴ هـ ق ، ۴- هفت پیکر یا هفت گنبد یا بهرام نامه ۵۹۳ هـ ق ، ۵- شرف نامه اسکندری «عهد ملک عزالدین مسعود بن ارسلان سلجوقی» ، ۶ و ۷- اسکندر نامه و اقبال نامه «عهد ملک نصره الدین ابوبکر سلجوقی» (رک : سبعہ نظامی و گچینه گنجوی به تصحیح و تحشیه و مقدمه و حید دستگردی) . در این نسخه پنج مثنوی آمده است .

۶- آغاز : مخزن الاسرار (ص ۱) : «بسم الله الرحيم ، اعوذ بالله من الشيطان الرجيم .

هست کلید در گنج حکیم
فاتحه فکرت و ختم سخن
بیش وجود همه آیندگان
قافله سالار جهان قدم
بسم الله الرحمن الرحيم
نام خدائیسست برو ختم کن
پیش لقای همه پایندگان
مرمده پیوند کوی قلم»

۸- انجام : ایضاً (ص ۴۸) :

«مرغ قلم چون که برواز کرد
بای ز سر کرد و زلب در فشاند
کرد نظامی زی زیورش
شکر که این نامه بعنوان رسید
بر سر قرطاس دو پر باز کرد
مخزن اسرار به خر رساند
غرقه زیور ز قدم تا سرش
پیشتر از عمر به پایان رسید»

—آغاز : (ص ۴۸) «کتاب خسرو و شیرین .

خداوندا در توفیق بگشای
دلی ده کو یقینت را بشاید
مده ناخوب را بر خاطر م راه
دروغ را به نور خود بر افروز
نظامی را ره تحقیق بنهی
زبان کافرینت را سینه
بدار از ناپسند دست نواه
زبان را شای خود در امور»

—انجام : ایضاً (ص ۱۸۷) :

«سخن را بر سعادت ختم کردم
روانش باد جنت شاد کامی
هر آنکو خواندش حالش فزون باد
دولت را که بر زیادت باد
ورق کاتبها رساندم در نوردم
که رحمت باد توید بر نظامی
سعادت با سعادت رهنمون باد
خاتم کار بر سعادت باد»

—آغاز : (ص ۱۸۸) : « کتاب لیلی و مجنون ،

ای نام تو بهترین سر آغاز
ای کار گشای هر چه هستند
ای هیچ خطی نگشته ز اول
ای هست کن اساس هستی

بی نام تو نامه کی کنم باز
نام تو کلید هر چه بستند
بی حجت نام تو مسجل
کوته ز درت دراز دستی»

—انجام : ایضاً (ص ۲۸۳) :

«بادا همه اولیاش منصور
بر دستش جام خسروانی
یک قطره به من دهاد جامش
این نامه که نامه داروی باد

اعداش چنین که نیست مشهور
بر باد ز آب زندگانی
کین نامه نگاشتم نامش
بر دولت او خجسته پی باد»

—آغاز : (ص ۲۸۴) : « کتاب هفت پیکر ،

ای جهان دیده بود خویش از تو
در بدایت بدایت همه چیز
ای بر آورنده سپهر بلند
آفریننده خزاین جود

هیچ بودی نبوده پیش از تو
در نهایت نهایت همه چیز
انجم افروز و انجمن پیوند
مبدع آفریدگار وجود»

—انجام : ایضاً (ص ۳۸۵) :

«وین خزینه که خاص درگاه است
این خزاین که شد جزو بردرد
دولتی باش هر کجا باشی
دولتت را که بر زیادت باد

ابدالدهر با تو همراه است
به دعای تو ختم خواهم کرد
در رکابت فلک بفراشی
خاتم کار بر سعادت باد»

—آغاز : (ص ۳۸۶) : « کتاب شرف نامه اسکندری ،

خدایا جهان بادشاهی تراست
بناه بلندی و پستی تویی
تویی برترین دانش آموز باگ
چو شد حجتت بر خدای درست

زما خدمت آید خدای تراست
همه نیستند آنچه هستی تویی
زدانش قلم رانده در لوح خاک
خرد داد بو بر گواهی درست»

—انجام : ایضاً ، (ص ۵۹۵) :

«مرا داد توفیق گفتن خدای
از آن بیشتر کآوری در ضمیر

ترا باد تابنده فرهنگ و رای
ولایت ستان باش و آفاق گیر

جهان پیش خورد جوانیت باد فزون از همه زندگانیت باد
 بیای ساقی از خم دهقان پیر بمن ده یکی ساغر دلپذیر
 از آن سی که جان را زوی هوش باد مرا تربت و شاه را نوش باد»

۹- چگونگی : موضوع این نسخه که معروف به «خمسہ نظامی» است ، «ادب و حکمت و

عشق و بزم و رزم» است ، «ادب» بدان جهت که همه اشعار و مثنویات نظامی جزو متون ادبی فارسی است . حکمت و ادب به مناسبت «مخزن الاسرار» و «عشق و بزم و رزم» به مناسبت داستان عشقی «لیلی و مجنون» و «خسرو و شیرین» و افسانہ رزمی و بزمی «هفت پیکر» و «شرف نامہ» اسکندری و «اقبال نامہ» است . اوزان هر یک از این پنج مثنوی بدین شرح است : ۱- مخزن الاسرار : از مزاحفات بحر سریع : مفتعلن مفتعلن فاعلات یا فاعلن . ۲- خسرو و شیرین : از مزاحفات بحر هزج مسدس : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل یا فعولن . ۳- لیلی و مجنون : از مزاحفات بحر هزج مسدس : مفعول مفاعلن فعولن . ۴- هفت پیکر : از مزاحفات بحر خفیف : فاعلاتن مفاعلن فعلن یا فعلات . ۵- شرف نامہ اسکندری و اقبال نامہ : از مزاحفات بحر متقارب مسدس : فعولن فعولن فعولن فعل یا فعل . این پنج مثنوی در حدود . . ۲۷۵ بیت دارد : مخزن الاسرار در حدود . . ۲۳ بیت . خسرو و شیرین در حدود . . ۶۴ بیت . لیلی و مجنون در حدود . . ۴۵ بیت . هفت پیکر در حدود . . ۴۷۵ بیت . شرف نامہ اسکندری و اقبال نامہ در حدود . . ۹۵ بیت . سبک نقاشی مجالس (تصاویر) و سر لوح ها به قرن دهم هجری می رود ، اما در درجه دوم اهمیت قرار دارند . حروف «پ» و «ح» و «ث» مانند : «ب» و «ج» و «ک» کتابت شده است . به جای همزه در آدین مانند : «تویی» و «بویی» ، «ی» به کار می برد . فعل «است» در اکثر جاییها پیوسته است . از آغاز و اواسط و آخر این نسخه اورای افتاده است . خط تازه کتابت کرده اند . از صفحه ۵۹۶ تا ۶۰۰ اشعاری پراکنده به خطهای مختلف کتابت شده است . بیشتر جنبه «مناجات» دارند و تاریخ کتابت این اشعار ۱۲۸۱ هـ ق است :

«یا رب بکمال فضل خاصم کردن
 از عقل جفا کار دل افکار شدم
 یا رب ز گناه زشت خود منفعلم
 و اقب بپوای خواصم کردن
 دیوانه خویش خوان خلاصم کردن
 و ز قول بد و فعل بد خود خجلم

فیضی به دلم ز عالم قدس برسان
یا رب تو مرا بیار دمساز رسان
آنکس که من از فراق او غم گشتم
اورا بمن و مرا باو باز رسان»
در صفحه ۶ . . . یادداشتی و قطعه شعری آمده است که امضای «سهیل سمندری» دارد بدین شرح : «نظر به تقاضای آقای مطیع الامام جوان محترم و علاقه مند به زبان عذب البیان فارسی که مدت کوتاهی نزد اینجانب به مطالعه آثار فارسیه مشغول بودند یکی از غزلیات خود را بیادگار مینگارد و امیدوار است همواره بدعای خیر یادش فرمایند و بنده نیز از حق بیچون ملتمس و آرزومندم که این برادر عزیز را از جام لبریز فضل و عطا سرمست کناد و عمر دراز ببخشد . غزل ذیل را در زندان مجرد و تاریک کرمانشاه بتاريخ ۷ هفتم فروردین ماه سنه ۱۳۲۸ هـ ش سروده ام :

در سرم عشق بها افتاده است	همچو گویی زیر پا افتاده است
گاه غلطان در خم چوگان یار	که به میدان قضا افتاده است
گاه اندر محفل یاران حق	که به زندان بلا افتاده است
گاه نزد اهل مهر است و وفا	که در جنگ جفا افتاده است
گاه ناطق با هزاران عشق و شور	که بکنجی بی صدا افتاده است
که بهر شهر روان با صد نوا	گاه زارو بی لوا افتاده است
که خموش و گاه در جوش و خروش	که قریب و مبتلا افتاده است
که سهیل آسا در اوج آسمان	گاه بر ارض خدا افتاده است
آرزو دارم که بینم بر [درخت]	غصن ممتاز بها افتاده است

شب دوم دسامبر ۱۹۵۲ ، کراچی - سهیل سمندری .

این نسخه را آقای دکتر مطیع الامام استاد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه کراچی به کتابخانه گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان داده است و تا چند پشت در خاندان آنها موجود بوده و امضاهای مختلف دارد . این یادداشت خوندانی است : «مطیع الامام، بانکی پور، پتنه ، سنه ۱۹۴۸ ، این کتاب از والد خود مولوی ابوالعاص صاحب گرفته ام بوقتیکه هجرت به پاکستان کردند و اکثر کتب های خود را به کتب خانه خدا بخش خان در بانکی پور حواله کردند .»

در المجالس

[دین ، حکایت و روایات ، فارسی ، منثور]

- ۱- اندازه : — بیرونی : ۱۹ × ۱۲ × ۲ س م . — درونی : ۱۳ س ۱۵ × ۵/۷ س م .
- ۲- اوراق : ۱۶۰ ورق . ۳۲۰ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ هندی ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی پوشیده و منقش و کتیبه‌ی در زمینه سبز رنگ ، تاریخ «۱۲۹۱ ه ق» روی جلد آمده و نام مالک نسخه نیز بوده که محو و سیاه شده است .
- ۴- خط : نستعلیق ، رسم الخط اردو ، سخت خوانا ، عنوانها و نشان ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : «سعید احمد بن محمد نو بهاری» ، نام تألیف : «در مجالس» ، یا «در المجالس» . تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحه دوم چنین آمده است : «میگوید بنده ضعیف سعید احمد بن محمد بوتہاری (نو بهاری) غفر الله له که جمع کردن این چندین صحیح شهود و باخبار پیغمبران نیل شده تا خواننده را ذوق و حظی حاصل شود و نام این کتاب در مجالس نام نهاده شد» .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العلمين و الصلوة والسلام على رسوله اکرم محمد و آله و اصحابه اجمعين میگوید بنده ضعیف سعید بن محمد بوتہاری (نو بهاری) غفر الله له که جمع کردن این چندین صحیح و باخبار پیغمبران نیل شد» .
- ۸- انجام : ۲ تا ۳ ورق افتادگی دارد و اینگونه انجام می یابد : «امیر المؤمنین حسین روی به آسمان کرد و گفت ای بار خدایا یک بلا خود برین دشمنان بفرست یا غیاث المستغثین چون این مناجات بکرد و پس از لشکر یزید جز نام مردی از فوج ایشان جدا گشت» .
- ۹- چگونگی : این نسخه از آخر ناقص است و مقداری از باب سی و یک افتاده است . موضوع این نسخه حکایات اخلاقی و روایات دینی درباره پیغمبران مخصوصاً خاتم پیغمبران حضرت محمد بن عبدالله و خلفای راشدین و ائمه اطهار و پیشوایان معروف

اسلام است . تقسیمات آن بر اساس «باب» است . در فهرست بر ۳۰ باب تقسیم شده است اما در متن ۳۱ باب دارد و باب سی و یکم در موضوع قتل و شهادت امام حسن (ع) و امام حسین (ع) است . نثر فارسی آن روان و ساده است اما سهو القلم کاتب و اشتباهات لفظی و غلطهای انشایی بسیار دارد . نام مؤلف ظاهراً «سیف ظفر نوبهاری» است و لیکن در این نسخه «سعید احمد بن محمد بوتباری» آمده است . «باب اول در آفرینش مهتر آدم خلق الله علیه» و «باب سی و یکم در مقتل امیران امیرالمؤمنین حسن و حسین رضی الله عنهما» . (رک : در المجالس ۲۹۰/۱۱۱ گنج بخش ، ج ۱ ، ص) .

۸۹۰
۵۸۵

دره التاج یا تاج نامه

[ادب ، عرفان و حکمت ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۵/۵ × ۱۵ × ۳ س م . - درونی : ۱۸ و ۱۹ س (بیت) ۱۹/۵ × ۱۰ س م .
- ۲- اوراق : ۲۹۰ ورق . ۴۸۰ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک و ضخیم سفید رنگ هراتی و زرد رنگ سیالکوتی ، آب رمیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه یی رنگ ضربی منقش (ترنج و نیم ترنج) .
- ۴- خط : نستعلیق و تحریر ، نا پخته ، سخت خوانا ، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «جامی» ، نام تألیف و تاریخ آن معلوم نشد اما «دره التاج» یا «تاج نامه» نام دارد :

خامنه چون تاج نامه آراید دره التاج نام او شاید (ص ۵)
قول جامیست این نکوگفتار قول او را به جان و دل هشدار (ص ۳۷۶)

۷- آغاز : «یا فتاح بخشنده ، رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ،

الله الحمد قبل کل کلام بصفات الجلال و الاکرام
حمد او تاج تارک سخن است بعد سر تا سر نو و کهن است
خامنه چون تاج نامه آراید دره التاج نام او شاید

۸- انجام : «هر دعا را بقای آن مضمون بسعادات سرمدی مقرون همه مقبول و مستجاب شده همه مقرون نفحات شده بر همین نکته ختم شد مقصود لله الحمد والعلی الجود قول جامیست این نکو گفتار قول او را بجان و دل هشدار»

۹- چگواگی : در فهرست تألیفات جامی ، مثنوی «درة التاج» یافته نشد . شاید این نسخه یکی از مثنویات جامی باشد که کسی نام آنرا به «درة التاج» یا «تاج نامه» باز گردانده است . موضوع این مثنوی «عرفان و حکمت و مسائل دینی و تمثیلات و حکایات عرفانی» است که از قرآن شریف و احادیث نبوی و کلمات مشایخ و مأخذ تاریخی و ادبی مأخوذ گشته . تقسیمات آن بر حسب عنوان‌هایی که شاعر بر گزیده و در ذیل آنها مقاصد عرفانی و حکمی خود را شرح داده است . در حدود ۷۰۰ بیت دارد و برون «فاعلان مفاعلن فعلن یا فعلات» از مزاحفات بحر مسدس خفیف سروده شده است . اشعار این مثنوی محکم و منسجم و روان و حکیمانه است و تعقیدات لفظی و معنوی و سخته ندارد اما سهو التلم کاتب دارد . در پایان این نسخه ابیاتی چند درباره «رفض» و «رافضی» از متن نسخه برگزیده و ثابت کرده اند . مالک نسخه «میر سمندر شاه» نام داشته است . در آخرین صفحه چند بیت عرفانی آمده است .

۸۹۰

۴۰۵

دیوان ابن یمن

[ادب : فارسی : منظوم]

- ۱- اندازه : — بیرونی : ۲۳ × ۱۴ × ۵/۲ س م . درونی : ۱۵ × ۱۰ × ۵/۲ س م .
- ۲- اوراق : ۷۷ ورق . ۱۵۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک و سفید تیره رنگ یا خاکستری رنگ سپاهانی . وصلی شده ، اندکی آب رسیده ، ساییده شده . جلد مقوایی براق و نقش دار خرب سبزگون باعطف و گوشه چرمی سرخ رنگ ، صحاف نام خود را روی جلد ضرب کرده

است : «عمل ملا قلندر جویباری» .

۴- خط : نستعلیق خوانا ، روشن ، عنوانها و سرفصلها و بیت مقطع غزلیات به شنگرف ، جدولهای یک خطی ما بین سطرها و عناوین غزلیات سرخ ، جدولهای ۳ خطی کناره سطرها (ابیات) سرخ و لاجوردی ، جدول یک خطی کناره صفحات لاجوردی ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : «محمد هادی» ، تاریخ کتابت ندارد . کاتب علت کتابت این نسخه را در صفحه ۱۵۴ چنین آورده است : «این اوراق در سفر خیریت اثری که در رکب ظفر انتساب بندگان اشرف اعلی شاه محمود در دوران خلد الله ایام ملکه در دیره غازیخان از راه احمد شاهی به همراه پسر عمویان کرام رفته بودیم حسب الفرموده اخوی صاحبی مشفق مطاعی ام میرزا محمد حسین خان به جهت اینکه خط بنده احقر محمد هادی چندان رونقی نداشت و غرض ایشان هم مسوده این دیوان و هم کتابت کردن بود نوشته شد اما اگر شمه بی از گرسی هواها و تصدیع و زحمت راه ها بقلم و زبان آید یقین که زبان خامه از گفتار و گوش مستمعان از شنیدن آن اخبار در آزاد خواهد شد ،

هر که خواند دعا طمع دارم ز آنکه من بنده گنه کارم»

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «ابن یمین» که نام کاملش «امیر فخر الدین محمود بن یمین الدین طغرای فریوسدی متوفی ۷۶۹ ه ق» ، نام تألیف : «دیوان ابن یمین» ، تاریخ تألیف : «دوران عمر شاعر» ، نام «ابن یمین» در مقاطع غزلیات این نسخه آمده است : «ابن یمین تو فرد شو از کثرت حدوث هر کس که فرد گشت عیان دید فرد را» تا چهره مقصود عیان باز ببینند ای «ابن یمین» دیده بیدار کدام است»

۷- آغاز : ناقص است و افتادگی های دارد و اینگونه شروع می شود :

«تا که یوسف جدا شد از یعقوب نیست کارش بغیر واه اسفا
تا تو رو در ظهور آوردی دو جهان شد بیک نفس پیدا
تا که حسن و جال بنهایی رو نهادی به جانب صحرا
ذره بی در هوای تو خورشید قطره بی در حریم تو دریا»

۸- انجام : «دیدن بجهالت که به دست از گل صدبرگ از روی لطافت
با لاله و نسرین و ریاحین چه خوش آید در جانب صحرا

لعل لب دلدار شرابی است فرخ بخش در میکده هایش
 بیہوش از آن شربت شیرین چه خوش آمد ... صداها
 چون مردمک دیدہ من خال رخ یار آن نقطہ خالش
 در حلقہ آن طرہ مشکین چه خوش آمد آن مایہ سودا
 قطرات سرشکی کہ سحر دیدہ ماریخت از عین ندامت
 پرتوزده بر چرخ چو پروین چه خوش آمد در عالم پیدا
 گر یار کند ناز و کشد ابن یمین را از تندی غیرت
 آن ہم چہ نکوباشد و ہم این چه خوش آمد زان شوخ دلارا»

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «ادب» است و شامل غزلیات و رباعیات و مستزاد و چند قطعہ سرودہ ابن یمین فریومدی است. متأسفانہ از آغاز ناقص است این نسخه در حدود ۲۰۰ بیت دارد و بر حسب حروف قوافی (حروف روی و کلمات ردیف) ترتیب یافته است کاتب در وقت گرما بہ خدمت شاہ محمود در دران در دیرہ غازیخان بودہ و در آنجا بہ دستور میرزا محمد حسین خان برای اینکہ خطش خوب شود، این نسخه را کتابت کردہ است.

۸۹۰

۵۸۰

دیوان اذنب

[ادب، فارسی، منظوم «غزلیات»]

- ۱- اندازه: - پیرونی: ۲۰ × ۱۱/۵ × ۱/۵ س. م. - درونی: ۱۵ س (بیت) ۱۶ - ۸ س. م.
- ۲- اوراق: ۱۱۰ ورق. ۲۲۰ صفحہ.
- ۳- کاغذ: نازک و ضخیم سفید رنگ و خاکی رنگ هراتی، اندکی آب رسیده، دستا شده، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشہ و اطراف تہاجی سرخکون.
- ۴- خط: نستعلیق و شکستہ، خوانا، روشن، پختہ، قرن ۱۲ س. م.
- ۵- کاتب: نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
- ۶- مؤلف: یا (شاعر): «اذنب» نام تألیف «دیوان اذنب» تاریخ تألیف: در دوران زندگی شاعر» لفظ «اذنب» کہ تخلص شاعر بودہ در مناطق ہمہ غزلیات آمدہ است:

یار آید بہ کتبہ اذنب بنیت کمگشتہ کہ خدا دردد

ضعفہم مارا بچایی برده است اذنب، اجل گرسد جان از بدن البتہ آسان میکشد

ندانم زین مثنی کاخ، اذنب چرا دایم پی آزار ما بود

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم»

ز بسم الله بسته ناله بر تار فغانی را
نفس در شوق غالب رقص بسمل در بغل دارد
ز خود و ارستگی هابس کن ارجبریل نتوان بود
قد خم گشته از بار تعلق نیست پندارم

بدہ پرواز ہمت بال مرغ آشیانی را
مکن تکلیف جرأت ساز زنگ ناتوانی را
فنا شہرت دہد وحی رموز آسانی را
نگہ داریست در کف جستہ ایام جوانی را

۸- انجام : ظاہراً ناقص است :

«مجو و محبت دلی از سیہ دلان بیر
کہ در وداع جوانی مؤالفت کم جوی
قدی بہ زیر جفای گناہ کردم خم
فغان اذنب از بی کسی نبود جز این
میدہد باغ تو دل گلہای خندان غم مخور

کجاست تابش خورشید در شب دیجور
ز سرد سرد بود مشک اگر شود کافور
ہمیشہ راست بسا نیست قامت مزدور
دل خرابہ ما را کہ میشود معمور
می شود این کلبہ آخر یوسفستان غم مخور

۹- چگونگی : این نسخہ در موضوع «ادبیات فارسی» است کہ شامل «غزلیات» شاعری

است بہ نام «اذنب». ابیات غزلہا روان و شادی بخش و شیوا و محکم
و استوار است. این نسخہ بر حسب حروف قوافی با موضوع ترتیب نیافتہ
است. تقریباً ۴۴ بیت دارد. نام «میرزا شریف» و «میرزا شریف میمنہ
اند» و چند اسم و کلمات دیگر در رویہ درونی جلد کتابت شدہ است.

۸۹۰

۳۵۷

دیوان اسیر

[ادب، فارسی، منظوم «غزلیات»]

۱- اندازہ : بیرونی : ۲۱ × ۱۵ × ۴ س م. — درونی : ۹ تا ۱۳ س ۱۴ و ۱۵ × ۹ س م.

۲- اوراق : ۴۳۶ ورق. ۸۷۲ صفحہ.

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ ولایتی، اندکی کرم خوردہ، بدون جلد.

۴- خط : نستعلیق متوسط (متن) و شکستہ و تحریر (حواشی و یادداشت ها و

توضیحات)، پختہ، سخت خوانا، قرن ۱۲ ه ق.

- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آخر افتادگی دارد .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «اسیر» ، نام تألیف (تصنیف) : «دیوان اسیر» ، تاریخ تألیف : «در مدت عمر شاعر» ، نام شاعر در مقاطع همه اشعار آمده است :
در گداز انتظارش باغ میجو شد اسیر گریه شاداب ما بر گل آتش آب ریخت

احوال اسیر چند پرسی سر کرده خیل بیخبر سا

- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، اسیر هر چه هستم قابلم ناصح برو بنشین به تعمیر دلم تا کی دهی زحمت خرابی را

ای گلشن از بهار خیال تو سینها
هر جا غمت رواج دهد گوهر شکست
در جست و جوی گوهر ذاتت فکند چرخ
گر از نسیم راز تو عالم چمن شود
بخشید حشمتت بسلیان ملک فقر
دنیا پرست حسرت جاوید می برد
در جلوه گاه سنگدلان شد غبار اسیر

برگ گل از طراوت نامت سینها
بر سنگ خارا شک برند آنگینها
از روز و شب بقلزم حیرت سینها
بوی گل صفا دمد از درد آنگینها
از نقش پای مور کلید خزینها
در خاک مانده از دل قارون دغینها
این است پس خاطر آینه سینها

- ۸- انجام : «مستی سراسر سفر ناز میروی
تالب گشوده ام غزالخوان رسیده
عالم گل بیار تو باشند چند نیست
خضر سلامتست دلیل رخت برو
- خوش میروی و دوش بر آواز میروی
همچون نوا آوچه افراز میروی
یار تو می رود که بشیر از می روی
اخلاص نما طلبی بدل ساز میروی

- ۹- چگونگی : موضوع این نسخه «ادب زبان فارسی» شامل «غزلیات فارسی» است که بر حسب حروف روی ترتیب و تنظیم شده است . از حرف «آ» تا «ی» و اگر در آخر اوراق یا غزلیاتی از حرف (ی) افتادگی دارد در دست ما و نود و هفت و مطالب ادبی و لغوی و اشعار از یاد رفته در شماره صفحات و میان سطرها افزوده شده است . تقریباً ۱۰ هزار بیت دارد که در حدود ۱۷۵ غزل را شامل می شود . غزلیات به سبک صائب و نظیری و دیگر شاعران سروده شده است . چاپ شده این نسخه را با این اوصاف و اشعار ندیده ام .

۸۹۰

۴۹۸

دیوان انوری

[ادب ، فارسی ، منظوم ، قصاید و غزلیات]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۱۸ × ۵ / ۱۰ × ۲ س م . - درونی : ۱۶ س ۱۵ × ۵ / ۸ س م .
- ۲- اوراق : ۱۹۳ ورق . ۳۸۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ سمرقندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، بدون جلد .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشان ها و سر فصلها شنگرف . تقریباً قرن ۹ ه ق .
- ۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » ندارد .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : معلوم نشد ، اما ظاهراً از مطالعه نسخه و از نام «انوری» که در مقاطع بعضی از اشعار آمده است ، باید این نسخه را «دیوان انوری» نامید . تاریخ تألیف در دوران مختلف عمر شاعر است که به قرن ششم هجری می رسد .
- ۷- آغاز : ناقص و افتادگی های دارد و چنین آغاز می گردد :
- «در بر نگهت چهره بعیوق نموده ناهید فلک شعبده مثلث ویم را
خاک درت از سجده احرار مجدر تا سجده برد هیچ شمن هیچ صنم را
این شعر بر آن قوافی و ردیف است کامروز نشاطی است فزون فضل و کرم را
وله لمدح خواتون المعظم مریم بحر سدس محبوبون
- مرحبا مرکب خاتون اجل عصمت الدین شرف داد و دول
آنکه بر دست بدایت یابد و آنکه بر دست نهایت باذل»
- ۸- انجام : ناقص است و چنین انجام می یابد :
- «خوی تو ز دوستی جو داسن بفشانند ننشست که تا بروز هجرم نقشانند
گویی که اگر چنین بمانی چکنی دل ماتم جان بداشت دیگر چه بماند
منه
- هر کونه بخدمت تو خرسند شود آفاق برو حبس و زمین بند شود
وانرا که بپندگی پذیری یک روز شب را بهمه حال خداوند شود

منه

دست تو که جود در سجود آید ازو سرماییه^۱ ترتیب وجود آید ازو»
 ۹- چگونگی : این نسخه از آغاز و انجام و اواسط افتادگی های دارد اما چنان معلوم شد
 که باید دیوان انوری شاعر معروف قرن ششم هجری باشد. بر حسب حروف
 قوانی تنظیم نشده است و شامل انواع اشعار از قبیل : قصیده ، غزل ،
 قطعه ، رباعی ، و فرد است . عنوان قصاید به مدح هر کس که سروده
 باشد با تعیین نام ممدوح و وزن آن به شنگرف آمده است ، مثلاً «در طلب
 دخول مجلس ممدوح گفته در بحور هزج» یا «در مرثیه^۲ السید السعید مجدالدین
 ابو طالب گفته در بحور رمل» . الفاظ «وله» و «منه» در عنوان غزلیات و
 قصاید آمده است . در کناره^۳ صفحات اشعار از یاد رفته و سهواً القیم های
 کاتب و توضیحات ادبی و یادداشت های لغوی آمده است . روی هم رفته
 نسخه بی است کهن و ارزنده اما افسوس که افتادگی های دارد . در حدود
 ۲۴۱۶ بیت دارد .

۸۹۰

۳۳۶

دیوان بیدل

[ادب : فارسی ، منظوم ، «غزل و رباعی»]

- ۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵/۵ ، ۱۴ ، ۳/۵ س م . — درونی : ۱۵ س ۱۶/۵ ، ۸ س م .
- ۲- اوراق : ۲۰۵ ورق . ۴۱۱ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ سپاهانی ، آب رسیده ، اندکی ساییده شده ، چند جرمی خردی
 نقش دار با عطف پارچه ای تیره کون .
- ۴- خط : نستعلیق آمیخته با شکسته ، روشن ، سخت خوان ، یک سر و یک بروج . در
 آغاز ، جدولهای دو خطی میان ابیات ارشوانی و در صفحات خطی
 بنفش و سیاه .
- ۵- کتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد (ر ک : ۸-انجام) .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) «ابو المعانی میرزا عبدالقادر بیدل متوفی ۱۱۳۳ هـ ق» ، نام تألیف :
 «دیوان بیدل» ، تاریخ تألیف «در مدت عمر شاعر» ، شاعر اصلاً از نردان
 جغتایی برلاس بود و در هندوستان متولد و تربیت شد و بیشتر عمر خود

را در شاهجهان آباد بعزات و آزادی می گذرانید . آثار او فراوان است ، مانند مثنویهای : عرفات ، طلسم حیرت ، طور معرفت ، محیط اعظم ، تنبیه المیهوسین و دیوان قصاید و غزلیات و ترجیعات و ترکیبات و مقطعات و مستزاد و توارنج و مربع و مخمس و هزلیات و رباعیات (رک : فرهنگ معین ، ج ۵ ، ص ۳۰۸ ، بیدل) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

سری سوی گراینجاخم شوی بشکن کلاه آنجا
چو شبنم سر بمهر اشک سیبالد نگاه آنجا»
تبسم تا کجا ها چیده باشد دستگاه آنجا
بهم می آورد چشم تو مژگان گیاه آنجا»
تا پیش بری دعوی در افواه
درویش فضولی است الله الله

باوج کبریا کز پهلوی عجز است راه آنجا
ادبگه محبت ناز شوخی بر نمیدارد
بیاد محفل نازش سحر خیز است اجزایم
مقیم دست الفت باش و خواب ناز سامان کن
«بیدل مارا کدام روی شب راه
از واجب ممکن علم با خبرند

هم شانہ بزلف مشکسایتو رسد مارا چه گناه
دل خون شود حنا پپای تو رسد سبحان الله

آیینہ بزم دلگشایتو رسد ایجان نگاه
تا خاک شویم منظور افتد رانیم شک

یک چند پی زینت زیور گشتم در عهد شباب
یک چند پی دانش دفتر گشتم کردم حساب

چون واقف ازین جهان ابتر گشتم نقشی است دو آب
ترک همه کردیم قلندر گشتم مارا و رباب

تمت الكتاب بعون ملک الوهاب ، شد بتوفیق خدای لاینام ، این روز آدینه
تمام شکر که این نام بعنوان رسیده ، بیشتر از مرگ به پایان رسید تم .

۹- چگونگی : این نسخه که «دیوان بیدل» نام دارد شامل «غزلیات» و بعضی از

«رباعیات» ابوالمعالی میرزا عبدالقادر بیدل است . بر حسب حروف روی
(از الف تا ی) تنظیم شده است ، لفظ «بیدل» که تخلص شاعر است در
پایان کلیه غزلیات آمده است . دیوان بیدل و انتخاب دیوان بیدل و کیات
او در هند و در افغانستان به طبع رسیده است . چند یادداشت به خط و
کتابت تازه در گوشه و کناره صفحات دیده می شود . از جمله یک
یادداشت «برای نکاح بستن» در آغاز آمده و نیز این جمله در اولین صفحه :
«سر دفتر او آن دیوان میرزا بیدل دار سلطنت کابل» .

۸۹۰

۴۹۱

دیوان بیدل

[ادب ، فارسی ، منظوم «غزل و رباعی»]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۱/۵ × ۱۳/۵ × ۲ سم . - درونی : ۱۵ تا ۱۶ س ۱۶ × ۷/۵ سم .
 ۲- اوراق : ۱۹۸ ورق . ۳۹۶ صفحه .
 ۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ هندی ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی سبز و سرخ با کناره چرمی سرخ رنگ و عطف پارچه پی قهوه پی رنگ ضربی نقش دار .
 ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، قرن ۱۲ ه ق .
 ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آخر ناقص است .
 ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «میرزا عبدالقادر بیدل» ، نام تألیف : «دیوان بیدل» . تاریخ تألیف : «در دوران عمر شاعر» (رک : دیوان غزلیات بیدل ۳۳۶/۱۹۰) .
 تخلص شاعر «بیدل» در مقاطع غزلیات آمده است :

«منه بر نقش پایش جبهه بیدل بر این آئینه عکس سجده رنگ است
 بذوق بیخودی مردیم بیدل شکست رنگ ، صورتخانه نیست»

خوش است تازه کنی طبع دوستان بیدل که فطرتت بشراب رسیده می ماند
 ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

باوج کبریا کز پهلوی عجز است راه آنجا سرمویی کز اینجا خم شوی بشکن آدله آنجا
 ادبگه محبت ناز شوخی بر نمیدارد چو شبنم سر بمهراشک میباید آدله آنجا
 بیاد محفل نازش سحر خیز است اجزای تبسم تا کجاها چیده بشد آدله آنجا
 مقیم دشت الفت باش خواب نازسامان دن بهم می آورد جسمه سران آدله آنجا

۸- انجام : ناقص است و افتادگی دارد و چنین انجام می یابد :
 «افسوس جهان مایه ندارد امروز بنیاد نرم پاید ندارد امروز
 از بس همه راستی همت ساز است دیوار کسی مایه ندارد امروز

داریم زهست بود چیزیکه نبود در سازریان بود چیزیکه نبود
 گفتیم رسم عکس او آمد پیش آئینه نما نمود چیزیکه نبود»

۹- چگونگی : این نسخه شامل «غزلیات و رباعیات بیدل» است و بر حسب حروف قوافی و ردیف آخر ابیات بترتیب الفبایی تنظیم شده است. در گوشه و کنار صفحات بعضی از یاد رفته ها و سهو القلم های کاتب را تصحیح کرده اند. در حدود ۷۰۰ غزل و ۴۵ رباعی و ۵۲۰ بیت دارد. در آغاز صفحه دوم چنین آمده است : «این خط ملا بقالیکه ، این کتاب میرزا بیدل» . در صفحه اول یک یادداشت دینی به خط تازه دارد.

۸۹۰

۵۳۸

دیوان بیدل

[ادب ، فارسی ، منظوم «غزل و رباعی»]

- ۱- اندازه : بیرونی : ۲۶ × ۱۵ × ۴ سم. - درونی : ۱۵ یا ۱۶ س (بیت) ۱۸ × ۸ سم .
- ۲- اوراق : ۲۲۵ ورق . ۴۵ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ سیالکوتی ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی و ضربی و منقش و سیاه رنگ .
- ۴- خط : تحریر و شکسته ، رسم الخط فارسی ، سخت خوانا ، جدولهای یک خطی میان ابیات و در فواصل و مصاربع شنگرف و لاجوردی و جدولهای ۵ خطی کناره صفحات شنگرف و زرین و لاجوردی و سیاه . قرن ۱۳ ه ق . دو لوح ساده در صفحه اول و دوم و از صفحات ۱ تا ۳۸ و ۴۲۲ و ۴۲۳ منقش است .
- ۵- کاتب : «گل محمد بن نیاز ارباب دوزابی» ، تاریخ کتابت : «۱۲۸۴ ه ق» : «تمت هذه النسخة الشريف بعون الملك اللطيف به اهتمام هذا النجيف الكسيف في يوم چهارشنبه در سئی پردر ماه برات از دست اقل العباد گل محمد ابن ارباب دوزابی غفر الله له . . . سنه ۱۲۸۴ ، خط خوب از من مسکین چه طمع می داری خاطر جمع ندارم که نویسم خط خوب»
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : نام «بیدل» در مقاطع غزلیات آمده است : «چو صبح یک دو نفس مغتم شمر بیدل مکن مثل قیامت جو زاهدان حله را چند بیدل به هوا دست و گریبان بودن جیبت از کف ندهی دامن یار است اینجا» (رک : دیوان بیدل ۳۳۶ / ۸۹۰) .

۸- آغاز : به اوج کبریا کز پهلوی عجز است راه آنجا
 ادبگه محبت ناز شوخی بر نمی دارد
 سرمویی گراینجا خم شوی بشکن کلاه آنجا
 خوشابزم وفا کز خجلت اظهار نمیدی
 شر در سنگ دارد پرفشان های آه آنجا
 به ناز محفل نازش سحر خیز است اجزایم
 تبسم تا کجا با خنده باشد دستگه آنجا»
 ۸- انجام : «گر یافتی اسرار قدم پیش مجوی
 و فهمیدی ز لفظ معنیش مگوی
 تا طبع تو تهمت فضولی نکند
 گلهها است در این بهار می بین و مجوی

۹- چگونگی : بیدل رقم خفی جلی می خواهی اسراری زهر دلی می خواهی
 خلق آینه است نور احمد دریاب حق فهم اگر فهم علی می خواهی»
 این نسخه شامل «غزلیات و رباعیات ابوالمعالی میرزا عبدالقادر بیدل»
 است. غزلیات و رباعیات بر اساس حروف روی و کلمات ردیف مرتب شده
 است. اکثر آثار بیدل به خط شکسته که مخصوص یک یا چند کاتب است،
 کتابت شده است و این می رساند که پیش از چاپ کلیات آثار او به سرعت
 استنساخ و تکثیر می کرده اند. در این نسخه در حدود ۸۰۰ غزل و ۲۰۰
 رباعی آمده و جمعاً تقریباً ۶۳۰ بیت دارد. در صفحات آغاز و انجام بعضی
 یادداشت های تاریخی و ازدواج و ولادت و وفات و اشعاری چند دیگر
 کتابت شده است. از جمله یک غزل به مطلع :

«امشب از پیش من شیفته دل دور مرو چشم نور می ای چشم مرا نور مرو
 و این ماده تاریخ :

«تاریخ کور فیری جسم زیر افلاک آمدند ابگو شوم، خس کشد جهان باک

۱۹۰

۵۴۲

دیوان جامی

[ادب : فارسی : منظوم . «غزلیات»]

- ۱- اندازه : — بیرونی : ۳۳ × ۱۸ × ۵/۳ سم. — درونی : ۱۴ بیت (سطر) ۱۶ × ۵/۱۱ سم
- ۲- اوراق : ۲۵۵ ورق. ۵۱۰ صفحه.
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی و نخودی رنگ سمرقندی. ساییده شده، آب رسیده،
 وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی قهوه ای رنگ با عطف پارچه ای سرخ.

۴- خط : نستعلیق ، نا پخته ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشان ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : «سلا یاری» ، تاریخ کتابت محوشده است : «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب کمینه . . . تراب الاقدام سلا یاری حسرک ا . . . (محو و سیاه شده) . . .»

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷-۸۹۷ هـ ق» نام تألیف : «دیوان جامی» ، تاریخ تألیف : در «دوران عمر شاعر» نام «جامی» و «احمد» در مقطع غزلیات آمده است :

«از عشق سخن بگوی احمد که آنجا همه لال شد زبانها

تیغ می رانی که جامی نقدجان تسلیم کن هرجه فرمایی بهجان استاده ام تسلیم را

قصه عشق تو جامی ز کسان چون پوشد
جامی صلاهی باده ده کز هرجه گویی باده به
چهره گویاست اگر چند زبان خاموش است
بر سر سبوی باده نه تا چند ازین دستار و فاش

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

ای یاد تو بر دل و زبان ها
بی یاد تو نیست هیچ مرغی
سیمرغ و عقاب و باز و شاهین
هرگز نرسد به منزل عشق
افتاده چه روح بر روان ها
در سبزه و باغ و بوستان ها
ذکر تو کنند در آشیان ها
بی بدرقه تو کاروان ها

۸- انجام : «رباعی

حاشا که نهم من از معا دامی تا صید کنم ز نام جویی کامی
بختم هوس بود ز خون من جامی بر صفحه ایام بماند نامی
معا به اسم کمال

ببچاره حکیم عمری اندیشه گداشت تدبیر عنا ز کیمیا می پنداشت
خاک سروکوی فقر را حال جو دید در حال حکیم کیمیا را بگذاشت

هر که خواند دعا طمع دارم ز آنکه من بنده گنه کارم
قاریا بر من مکن قهر و عتاب گر خطایی رفته باشد در کتاب

آن خطای رفته را تصحیح کن از کرم الله اعلم بالصواب» .
۹- چگونگی: این نسخه شامل غزلیات و رباعیات و یک ترجیع بند از مولا نور الدین عبدالرحمن جامی است . در گوشه و کنار صفحات بعضی توضیحات و یادداشت ها و اشعار اضافی از شعرای مشهور فارسی آمده است و مقایسات با اشعار جامی شده است . از آغاز تا انجام به ترتیب حروف انفیائی تنظیم و ترتیب شده است . در حدود ۱۲۰۰ غزل و ۲۵۰ رباعی و یک ترجیع بند دارد و تقریباً ۷۲۰۰ بیت دارد . یک ورق از آغاز افتادگی داشته که به خط و کاغذ تازه افزوده اند . در کنارهٔ صفحهٔ ۵۰۸ یک غزل کتابت شده است که «سنهٔ ۱۰۹۸» دارد به مطلع :

این جان شیرین عاقبت از تن جدایی می کند
 این عمرده روزه به ما نشو و نمایی می کند

در صفحهٔ آخر یک یادداشت به زبان عربی در یک مسألهٔ فقهی آمده است .

۸۹۰

۵۹۳

دیوان حاجی محمد جان قدسی

[ادب، فارسی، منظوم، منثور «دیباچه»]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۲ × ۵ / ۱۳ × ۲ س م . - درونی : ۱۵ س ۱۷ × ۵ / ۸ س م .
- ۲- اوراق : ۱۵۳ ورق . ۳۰۶ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ سپاهانی ، کرم خورده ، پوسیده ، آب رسیده ، جدا مشقوانی و پارچه‌ی نازک .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، بعضی از عنوانها و سرنویسها و نشانها سنگرف ، یک سر لوح در آغاز در زمینهٔ زرین و لاجوردی و تک سر لوح گل و بوته دار در صفحهٔ ۱۷۶ ، جدولهای ۵ خطی شمارهٔ متن سیاه و زرین و لاجوردی و جدولهای ۳ خطی فواصل ابیات و عنوانها زرین و سیاه . قرن ۱۰ ه ق . متن اشعار را دودی رنگ کرده‌اند .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون ناقص است .
- ۶- مؤلف : (یا شاعر) «قدسی» یا «حاجی محمد جان قدسی متوفی ۱۰۵۶ ه ق» . نام تألیف

«دیوان حاجی محمد جان قدسی»، تاریخ تألیف: «دوران عمر شاعر». (رک : ۹-چگونگی).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، دیباچه دیوان حاجی محمد جان قدسی تخلص رحمه الله تعالى ،

حل من لا اله الا هو لا تقل كيف هو ولا ماهو
كل في نعت ذاته اللسن جار في نور وجهه الاعين

جایی که دیباچه کلام قدسی نژادان دبستان امکان که دست . . .

۸- انجام : آشفته و درهم است و از بسیاری پوسیدگی نمی توان خواند :

«آهن ندیده ام که دود هر طرف چو باد جز نعل توسن تو که هر سو . . .»
دارد ز چار کاسه سم چار چشمه یاد زان باشدش سبک سوی هر . . .»
بر تیغ کوه همچو صبا در سبک روی خوش می رود چو نکته سنجیده . . .»
چابک عنان جو بختش چون نخل نامدار معمور از سرین و سبک . . .»

۹- چگونگی : این نسخه از احاطه متن و خط و کتابت خوب است اما متأسفانه در اثر

پوسیدگی و نا آگاهی جلد ساز بسیاری از ابیات ناقص و ابتر شده است . در آغاز دیوان نوشته است : «دیوان حاجی محمد جان قدسی تخلص» و در متن نیز نام «قدسی» و «حاجی محمد جان قدسی» آمده است . انواع اشعار شزل و ترجیع بند و قطعه و مثنوی کوتاه در این نسخه آمده است . اشعار روان و ساده و خوش معنی و محکم است . بعضی از عنوانها بدین شرح است : «من کلام حاجی محمد جان قدسی تخلص در تعریف باغ فرح بخش ، من کلام مولانا حاجی محمد جان قدسی در تعریف باغ نسیم و عیش آباد و باغ الهمی که در کشمیر است ، در تعریف باغ باغیان نور جهان بیگم بیگم آباد گفته ، در تعریف چشمه اجول گفته» . اینک یک بیت از آغاز ترجیع بند و یک بیت بند ترجیع :

«ای کرده کرشمه را کمندی بر هر نگهت ز تار بندی
بنشینم و سرکشم سوی جیب تا صبر دری گشاید از غیب»

در صفحه آخر به خط شکسته جلی سخت خوانا این ابیات آمده است :
حکیم عرض که بر من چه هجران گذرد خاک چپستی که برابر دردامان گذرد
چون مرکب که ز کاغذ گذرد می ترسم از رخ نازکت آن سایه مژگان گذرد

برق نالانه همین می رود از خرمن من ابرهم گر که مرا بیند و گریان گذرد
ذکر دلجویی مزگان تو بسیار کنم تا بینم که چها در دل یاران گذرد»

۸۹۰

۳۴۰

دیوان حافظ

[ادب ، عرفان ، فارسی ، منظوم]

- ۱- اندازه : ۱۸/۵ × ۱۳ × ۲/۵ س م . - درونی : ۱۵ س (بیت) ۱۴ × ۹ س م .
- ۲- اوراق : ۱۵۲ ورق . ۳۰۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی، آب رسیده، وصالی شده ، جلد چرمی تیره گون با عطف پارچه بی سیاه .
- ۴- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا ، روشن ، رسم الخط اردو ، قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » معلوم نشد .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) «خواجه شمس الدین محمد بهاء الدین لسان الغیب حافظ شیرازی ، متوفی ۷۹۱ ه ق» ، نام تألیف یا تصنیف «دیوان حافظ» ، تاریخ تألیف (سرودن) : «در مدت عمر شاعر» (رک : گنج سخن ، تألیف دکتر ذبیح الله صفا ، ج ۲ ص ۲۹۸-۳۱۵) .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، (کاغذ دو مصراع را موش خورده) .
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکل ها
ز تاب جعد مشکینش چه خون افتاد در دلها
که سالک بیخبر نبود ز راه و رسم منزلها»
جرس فریاد میدارد که بر بندید محرابها .
نوش از لب آن سرو گل انار سب
مجروح چو راحت جراحات طلبد

گفتم که لبست گفت لبم آب حیات گفتم دعوت گفت زهی حب نبات
گفتم سخنت گفت که حافظ بفرست شادی همه لطیفه گویان صلوات

در صحبت آنکسی که صاحب هنر است کر زهر خوری بدان که شه دو شکر است
اما نفسی صحبت نا اهلان در خلد برین بود که جای سقر است»

۹- چگونگی: این نسخه دیوان حافظ، فقط در حدود ۶۰۰ «غزل» و یک «ساقی نامه» و ۱۰ «رباعی» را در بردارد و «مقدمه دیوان» و «قصیده ها» را ندارد. بر حسب حرف روی ترتیب یافته است. رسم الخط اردو دارد، تخلص «حافظ» در آخر همه غزلیات آمده است. در آغاز و اواسط و انجام این نسخه در کناره صفحات چند یادداشت و معانی لغات کتابت شده است. نسخ خطی دیوان حافظ در کتابخانه های سر زمین پاک فراوان است و چندین بار آنرا با شرح و تفسیر یا بدون شرح و تفسیر در اندازه های مختلف چاپ و نشر کرده اند.

۸۹۰

۳۹۰

دیوان حافظ

[ادب، عرفان، فارسی، منظوم]

- ۱- اندازه: - بیرونی: ۱۷ × ۱۱ × ۲/۵ سم. - درونی: ۱۴ و ۱۵ س ۱۱/۵ × ۶/۵ سم.
 - ۲- اوراق: ۲۱۳ ورق. ۴۲۶ صفحه.
 - ۳- کاغذ: نازک سفید تیره رنگ سمرقندی، اندکی وصالی شده، اندکی ساییده شده، آب رسیده، جلد مقوایی و پارچه‌یی با عطف تیه‌جی تیره گون و غلاف پارچه‌یی تنباکویی.
 - ۴- خط: نستعلیق خوش خفی، روشن، خوانا، پخته، جدول یک خطی کناره صفحات زرد رنگ. قرن ۱۱ هـ ق.
 - ۵- کاتب: نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
 - ۶- مؤلف: (رک: دیوان حافظ. ۳۴/۸۹۰).
 - ۷- آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم»
 - ۸- انجام: «با شاهد و سنگ و شوخ و بابرط و نی چون گرم شود زباده مارا رگ و پی که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکها زتاب جهدمشکینش چه خون افتاد در دلها جرس فریاد میدارد که بر بندید محملها»
- کنجی و فراغتی و یک شیشه می منت نبریم یک جو از حاتم طی

کم گوی و بجز مصلحت خویش مگوی چیزی که نپرسند تو از پیش مگوی
گوش تو دو دادند و زبان تو یکی یعنی که دو بشنود یکی پیش مگوی

قسام بهشت و دوزخ آن عقده گشای مارا نگذارد که در آئیم زپای
تاکی بود این گرگ ربائی بنای سر پنجه دشمن فکن ای شیر خدای

۹- چگونگی: این نسخه در حدود ۸۱۴ غزل و ۲ ساقی نامه و چند قصیده و یک ترجیع
بند و یک ترکیب بند و یک مسقط و چند قطعه و ماده تاریخ و تقریباً
۱۰۰ رباعی را شامل می گردد و همه بر حسب حروف روی تنظیم شده:

۱- غزلیات، ۲- ساقی نامه ها، ۳- قصاید، ۴- ترجیع بند، ۵- ترکیب
بند ها، ۶- رباعی ها، و تقریباً ۵۸۶۴ بیت دارد. در آغاز و انجام و در
لابلای صفحات و اوراق این نسخه یادداشتها و اشعار اضافی و از یادرفته
کتابت شده است، از جمله این مثنوی کوتاه به مقطع:

«ثنای خدا آورم بر زبان که هست هادی و راه نمای بندگان»
و مطلع:

«که گویند این شخص دیوانه است بهر شهر مخلوق افسانه است»
و این مثنوی کوتاه به مطلع:

«بنام پادشای فرد اکبر ما و خورشید را دارد منور»
و مقطع:

«ز اسباب جهان معمور بودن بردی در جهان مشهور بودن»
چند «معما» و «چیستان» و چند دوبیتی «طنز» و «اخلاقی» و یک حکایت
«دینی» نیز در صفحات آغاز و انجام کتابت شده است. این نسخه را در
سال «۱۹۳۲ میلادی» شخصی به نام «میر غلام محمد خان» فرزند
جناب میر الهداد خان به شخصی دیگر به نام «سید محمد شاه بخاری» هدیه
کرده است و دو یادداشت در این باره در آغاز و انجام نسخه به زبان اردو
و به خط سید محمد شاه بخاری موجود است. در این نسخه حرف «ک» و
«چ» مانند «ک» و «ج» و دهی حرف «ب» مانند «پ» کتابت شده است.
روی های غیر مافوظ به جای یای وحده یا نکره یک همزه گذارده مانند:
«طره» نه «طری» و زیر حرف «ی» دو نقطه قرار داده است (رک:
دیوان حافظ ۳۴۱/۸۹۰).

۸۹۰

۳۹۰

دیوان حافظ

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۱۹/۵ × ۱۱ × ۲/۵ سم . - درونی : ۱۳ مس ۱۴/۵ × ۷ سم .
- ۲- اوراق : ۲۱۷ ورق . ۴۳۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید تیره رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، بدون جلد .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، رسم الخط فارسی ، یک سر لوح محرابی با گل و بوته در زمینه زرین و لاجوردی ، جدولهای میان مصاربع (ابیات) و درقواصل غزلها و خطی سیاه و جدولهای کناره صفحات ۶ خطی لاجوردی و زرد و سیاه ، قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد ، و کاتب در پایان اینگونه آورده است : «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب ، این کتاب دیوان حافظ بجهت فرمایشی دتا خان مرقوم شد» .
- ۶- مؤلف : (رک : دیوان حافظ ۱/۳۴۱/۸۹۰) .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،
- ۸- انجام : «نبود مهتری چو دست دهد
یا طعام لذیذ را خوردن
یا از آنها که زیر دست تواند
من چه بود
همگنانرا
آن کیست کو بحضرت
رندی نشسته
ای بگو
مدار که مفعول من یراد
- که عشق آسان نمود ولی افتاد مشکها
ز تاب جعد مشکینش چه خون افتاد در دلها
که سالک بیخبر بود ز راه و رسم منزلها
جرس فریاد میدارد که بر بندید محملها
روز تا شب شراب نوشیدن
یا ملون لباس پوشیدن
هر زمان بی سبب خروشدن
گر توانی ز من نیوشیدن
بمراعات خلق کوشیدن
سرقتهای بدید
سروری بدید
با خسروی که دولت او باد بر مزید
گردور روزگار فعال لم یرید»

۹- چگونگی: این نسخه در حدود ۵۵۰ بیت دارد که شامل تقریباً ۷۵ غزل و ۱۸ رباعی و چند قطعه و ۲ ترجیع بند و یک قصیده و دو ساقی نامه است و رسم الخط آن فارسی است. در آخر این نسخه یک یادداشت به قلم شکسته آمده است که اینگونه شروع می شود: «شوق سلطان گرامی از اندازه بیان افزون است» متأسفانه بعلمت چسبندگی و فشردگی تعدادی از ابیات حذف شده ۴۳۳ محو شده است.

۱۹۰

۳۹۱

دیوان حافظ

[ادب، عرفان، فارسی، منظوم]

- ۱- اندازه: بیرونی: ۲۳ × ۱۴ × ۳ س. م. - درونی: ۱۵ س ۱۶ × ۹ س. م.
 - ۲- اوراق: ۲۰۴ ورق. ۴۰۸ صفحه.
 - ۳- کاغذ: ضخیم سفید تیره رنگ سمرقندی، آب رسیده، ساییده شده، جبد متوایی پارچه‌یی خاکستری رنگ.
 - ۴- خط: نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، در فواصل هر غزل نقش کتیبه‌یی در زمینه زرین و جمله «ایضاً له» نستعلیق جلی لاجوردی یا سیاه، جدولهای ۲ خطی سیاه و زرین در فواصل غزلها، و جدولهای ۲ خطی لاجوردی و سرخ و سیاه و زرین، در کناره صفحات، قرن ۱۱ و ۱۲ ق.
 - ۵- کاتب: نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آخر ناقص است.
 - ۶- مؤلف: یا (شاعر): (رک: دیوان حافظ ۱/۳۴۱/۸۹۰).
 - ۷- آغاز: ناقص است و افتادگی دارد و اینگونه آغاز می گردد:
<p>«در کوی نیک نامی ما را گذر ندادند
آن تلخ و شکر صوفی ام الخبایث خواند
هنگام تنگدستی در عیش کوش و مستی
سربرمش که چون شمع از غیرت بسوزد</p> | <p>کو تو نمی شناسی تعبیر کن فضا را
اشبهی لبنا و احلی من فیما العذارا
کین لیمیای هستی قارون نشاند را
دلبر که در لف او مومست منک خارا»</p> |
|---|--|
- ۸- انجام: ناقص است و افتادگی و ساییدگی دارد و چنین پایان می یابد:
- «آنها که نشان عشق جویند جز راه هزار من نیوند

خاک من زار چون ببیند گر نام توان دهم بگویند
فریاد برآمد از وانم

هر یک بصفایه از سهیلی وم به پیش خیلی
از تو نکم بغیر سیلی وای لیلی
ملک عرب چشام

گشتم صنما در آرزویت آشفته و تیره دل چو مویت»

۹- چگونگی : این نسخه در حدود ۵۶۰ بیت دارد که شامل تقریباً ۷۰۰ غزل و ۴ ساقی نامه و چند قطعه و رباعی و دوبیتی و اشعار دیگر است. رسم الخط فارسی و خط و کتابت خوش دارد. همیشه زیر حرف «سین» سه نقطه گذارده است. (رک : دیوان حافظ ۳۴۲/۸۹۰). در گوشه و کناره صفحات این نسخه بعضی یادداشتها آمده که بسیار ابتدایی است.

۸۹۰

دیوان حافظ

۴۴۵

[ادب ، عرفان ، فارسی ، منظوم]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۱۷/۵ × ۱۱ × ۲ س م. - درونی : ۱۲ و ۱۳ و ۱۵ س (هر سطر یک بیت و مقاطع ۲ سطر یک بیت) ۸ × ۱۴/۵ س م.
- ۲- اوراق : ۱۵۸ ورق . ۳۱۶ صفحه.
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری و سیالکوتی ، جلد ملون سرخگون با عطف پارچه ای کبود رنگ.
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، رسم الخط اردو ، خوانا ، روشن ، پخته ، قرن ۱۲ ه ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : (رک : دیوان حافظ ۳۴۱/۸۹۰).
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

الا یا ایها الساقی ادر کآسا و ناولها
ببوی نافه کآخر صبا ز آن طره بگشاید
مراد منزل جانان چه امن و عیش چون مردم
شب تاریک و یم موج گردابی چنین هایل
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکها
ز تاب جعد مشکینش چه خون افتاد درد لها
جرس فریاد میدارد که بر بندید محملها
کجا دانند حال ما سبکباران ساحلها»

۸- انجام : ناقص است و بر حسب حروف قوافی ترتیب نشده است و به ایات این غزل پایان می گیرد :

«راهی است راه عشق که هیچش کناره نیست
 هر دم که دل به عشق دهی خوشد می بود
 فرصت شمر طریقه رندی که این طریق
 ما را بمنع عقل مترسان دمی بیار
 او را بچشم پاکتوان دید چون هلال
 هر دیده جای جلوئه آن ماه پاره نیست»

۹- چگونگی: این نسخه دیوان حافظ در حدود ۱۶ غزل شامل تقریباً ۴۴۲ بیت است. غزلیات نا مرتب و بر حسب حروف قوافی و ردیف نمی باشد. از صفحه ۱ تا ۴ افتادگی داشته که با کاغذ و خط جدید افزوده اند. حرف «پ» و «ج» و «گ» مانند «ب» و «ج» و «ک» کتابت شده است و بعضی از الفاظ اینگونه رسم الخط دارد: «پاکتوان = پاک توان». در شماره صفحات یادداشت های بوده که در هنگام صحافی بریده شده اند.

۸۹۰

۳۵۳

دیوان خاقانی

[ادب، فارسی، منظوم]

- ۱- اندازه: - بیرونی: ۵/۳۰ × ۵/۲۰ س. م. - درونی: ۲۰ س ۵/۲۴ × ۵/۱۱ س. م.
- ۲- اوراق: ۲۵۷ ورق. ۵۱۴ صفحه.
- ۳- کاغذ: نازک خاکی رنگ هندی، پوسیده، کرم خورده، وصالی شده، بدون چسب.
- ۴- خط: نستعلیق خوش جلی (متن اشعار) و تحریر و شکسته (حواشی) و رومین.
- خوانا، پخته، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف، رنگ ۱۱ س. ق.
- ۵- کاتب: نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
- ۶- مؤلف: یا (شاعر): «الفضل الدین بدیل بن علی خاقانی شروانی متوفی ۵۹۵ ه. ق»، نام تألیف (تصنیف): «دیوان خاقانی» یا «دیوان قصاید خاقانی». تاریخ تألیف: «در مدت عمر شاعر» (ر. ک): کنج سخن، تألیف دکتر ذبیح الله صفی، ج ۲، ص ۶۳-۸۶.

۷- آغاز : «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، تمم بالخیر ،
 دل من پیر تعلیم است و من طفل زبانداش
 دم تسلیم سر عشر و سر زانو دبستانش
 نه هر زانو دبستانست چون کشتی نوح آنرا
 که طوفان جوش درد اوست وجودی گردد امانش
 نه هر زانو دبستانست و هر دم لوح تسلیمش
 نه هر دریا صدقدار است و هر دم قطره نیسانش
 خود آنکس را که روزی شد دبستان از سر زانو
 نه تا کعبش بود جودی ولی تا طاق طوفانش»

۸- انجام : «سهدی دین بود لیکن چون مسیح بر دل بیهارم او بخشود و بس
 جاهی و جایی بمسکین و حضور راحت روح من او افزود بس
 گرچه در تبریز دارم دوستان از همه یاران عزیز او بود و بس
 بعد از آن در خاک تبریزم چه کار کآبروی کار من او بود و بس»

۹- چگونگی : این نسخه شامل قصاید و بعضی از غزلیات خاقانی است . تنظیم و ترتیب
 نشده است یعنی بر حسب حرف «روی» نیست . اما آنچه قصاید و غزلیات
 در این نسخه هست کامل است و افتادگی ندارد . یادداشت ها و توضیحات
 لغوی و دستوری و معنوی در میان سطرها و در کنار صفحات آمده است .
 سهو القلم کاتب اندک دارد . در حدود ۱۰۲۰ بیت دارد . قصاید خاقانی
 شروانی بسیار محکم و منسجم و استوار سروده شده است و لیکن برخی از ادبا
 معتقدند که الفاظ دشوار و کلمات مغلق و جملات پیچیده و اصطلاحات دور
 و مطالب ریاضی و علمی و فلسفی و منطقی و هندسی و نجومی را در اشعار
 خود آورده و سخن خود را سخت فهم کرده است . باوجود این خاقانی را
 واقعاً «حسان العجم» باید خواند .

۸۹۰

۴۸۹

دیوان قصاید خاقانی

[ادب ، فارسی ، منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی ۲۸ × ۱۸ × ۲/۵ س م . - درونی : ۱۷ س ۲۱ × ۱۰ س م .
- ۲- اوراق : ۱۵۷ ورق . ۳۱۲ صفحه .

- ۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ کشمیری ، کرم خورده ، اندکی وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی پوسیده و خرد شده .
- ۴- خط : نستعلیق آمیخته با شکسته جلی (متن) و خفی (حواشی و یادداشت ها) ، خوانا ، پخته ، روشن ، حواشی و یادداشت ها سخت خوانا ، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف . قرن ۱۱ ه ق .
- ۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » ندارد .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «خاقانی شروانی» : (رک : قصاید خاقانی ۳۵۳/۸۹۰) .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

«دل من پیر تعلیم است و من طفل زبان دانش
 دم تسلیم سر عشر و سر زانو دبستانش
 نهر زانو دبستانست و هر دم لوح تسلیمش
 نهر دریا صدف داراست و هر دم قطر نیسانش
 سر زانو دبستانست چون کشتی نوح آنرا
 که طوفان جوش درد اوست جودی گردد امانش
 خود آنکس را که روزی شد دبستان از سر زانو
 نه تا کعبش بود جودی و نی تا سان طوفانش»

- ۸- انجام : «شرح مناقبش را باد آسمان صحیفه
 بادش کمال دولت تا هر دم از کمالش
 فمهرمت ملک بادا نامش که تاقیامت
 خمسین الف بادا ثلث بقاش کزوی
 تا در کف عطارد دیوان تازه بینی
 در ملک آل ساسان سامان تازه بینی
 زو نامه کرم را عنوان تازه بینی
 بر ربع اهل مسکون احسان تازه بینی»

- ۹- چگونگی : این نسخه شامل «قصاید فارسی خاقانی شروانی» که از حرف «الف» شروع می شود ، بر حسب حروف قوافی و ردیف مرتب شده است اما یک قصیده در میانی بایستی در حرف «شین» قرار گیرد ، قبل از حرف «الف» آمده است . تقریباً همه قصاید را در میان سطرها و در کناره صفحات شرح و تفسیر آورده اند و یادداشت های لغوی و ادبی و تاریخی ارزنده افزوده اند و لیکن نام شارح و مأخذ شرح ذکر نشده است . در حدود ۵۵ قصیده و ۵۳ بیت شعر در این نسخه موجود است . در صفحه اول یک بیت از «صائب» و یک بیت از «بیدل» و چند یادداشت دیگر درباره بهای نسخه آمده است : «این کتاب

دیوان حکیم خاقانی است و هر گاه بقیمت (با عدد سیاق ۳ روپیه) ابتیاع شده باشد مناسب است .

۸۹۰

۴۰۶

دیوان راسخ

[ادب، فارسی، منظوم «غزلیات»]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۱۹ × ۱۲ × ۷ / س. م. - درونی : ۱۱ س ۱۴ × ۸ س. م.
- ۲- اوراق : ۴۴ ورق . ۸۷ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم کبود رنگ فرنگی ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشه سرخ رنگ .
- ۴- خط : تحریر ، سخت خوانا ، روشن ، رسم الخط اردو ، عنوانها و نشانها شنگرف . قرن ۱۳ ه ق .
- ۵- کاتب : نام کاتب و تاریخ کتابت ندارد اما در صفحه درونی جلد نوشته است : «این کتاب دیوان راسخ از حقیر فقیر . . . (محو و سیاه شده) . . . میباشد هر که دعوی کند دعوی آن باطل و نا مسموع باشد تحریر یوم یکشنبه ۶ شهر ذی الحجه الحرام سنه ۱۳۳۳» .^۴
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «راسخ» که گویا «شیخ غلام علی راسخ» باشد که در سال ۱۲۸۶ ه ق در شهر عظیم آباد پتنه وفات یافته است . در این نسخه تخلص او در مقاطع غزلیات آمده است : «راسخ به یقین گر چه منم بنده مجرم شادم که کریم است مرا مالک و مولد در غم هجران او راسخ ندارم همدمی تا دمی گویم غم شب های تار خویش را» نام تألیف «دیوان راسخ» ، تاریخ تألیف در دوران مختلف عمر شاعر .
- ۷- آغاز : «ای حمد تو ربت داستان ها گویا بصفات تو زبان ها چون نیست ترا هیچ نسبت بیهوده بود به تو گان ها مخلوق تواند هر چه هستند سکان زمین و آسمان ها ازهاد تو نیم عطایت دریافت بحر لعل کان ها»
- ۸- انجام : (ناقص است) : «نسیم آمد معطر شد مشامم که دانستم هوادار تو باشد

رقیب روبرو تا چند تا کی مرا با پشت دیوار تو باشد
 ستم طوری ز اطوار تو باشد جفا کارا جفا کار تو باشد
 دوايش غير آن سيب ذقن نيست مريضی را که بیمار تو باشد»

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «ادب» است که شامل غزلیات راسخ و یک قطعه است و جمعاً در حدود ۹۰ بیت دارد بر حسب حروف الفبایی «حرف روی و کلمات ردیف» ترتیب یافته است و از حرف «الف» تا حرف دال (د) را در بر دارد. سهوالقلم کاتب دارد.

۸۹۰

۵۲۰

دیوان سنایی

[ادب ، فارسی ، منظوم «قصاید و غزلیات»]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۸ × ۱۸ × ۲ سم . - درونی : ۱۷ س (بیت) ۱۰ × ۱۸ سم .
- ۲- اوراق : ۲۲۲ ورق . ۴۴۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ فرنگی ، جلد مقوایی با عطف و گوشه چرمی و پارچه پوشیده .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، قرن ۱۳ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «ابوالمجد مجدود بن آدم سنایی غزنوی متوفی ۵۴۵ ه ق» معروف به «سنایی» و «سنایی غزنوی» ، نام تألیف : «دیوان سنایی» ، تاریخ تألیف : «مدت عمر شاعر» . در مقاطع غزلیات نام «سنایی» آمده است :
 خداوندا جهاندارا سنایی را پیامرزی بدین توحید کو کرد است در سر پستی

آن روز گریخت از سنایی آن توبه شد لشت من نصوحم
 (رک : گنج سخن ، ج ۱ ، تألیف دکتر ذبیح الله صفا ، ص ۳۰۹) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

ای در دل مشتاقان از یاد تو بستانها بر حجت بیچونی از صنع تو برهانها
 در ذات لطیف توحیران شده فکرتها بر علم قدیم تو پیدا شده پنهانها

در بحر کمال تو نقصان شده کامل ها در عین قبول تو کامل شده نقصان ها
بر ساحت آب از خاک پرداخته بفرش ها بر روی هوا از دود افراخته ایوان ها

۸- انجام : افتادگی دارد و ناقص است و چنین پایان می یابد :

«جان من خیز و جام باده بیار که مرا برگ پارساهی نیست
جرعه می به جان و دل بخورم پیش کین می بدین روی نیست

قاعده کار زمانه بدان هر چه کنی جز به بصارت مکن
سر به خرابات خرابی در آر صوبه را هیچ عارت مکن

در دیده سخای تو پوشیده مانده ام زان پیش تو چون نور دو چشمت برهنه ام»

۹- چگونگی : این نسخه شامل قصاید و غزلیات و بعضی از قطعات و مفردات سنایی غزنوی است . تقسیمات معین ندارد . به ترتیب حروف قافیه و الفبا نیز نمی باشد . در حدود ۷۵۰ بیت دارد که اکثر آنها قصاید و غزلیات است . سهواً القلم کاتب اندک دارد .

۸۹۰

۵۲۷

دیوان شاه نعمت الله ولی

[ادب، فارسی، منظوم]

۱- اندازه :- بیرونی : ۲۰/۵ × ۱۳ × ۳/۵ س م . - درونی : ۱۳ و ۱۴ س (بیت) ۱۴/۵ × ۷/۵ س م .

۲- اوراق : ۲۳۱ ورق . ۴۶۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سمرقندی، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی زردگون.

۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، جدولهای یک خطی میان مصارح و در فواصل غزلیات شنگرف و جدولهای کناره متن ۳ خطی سیاه و شنگرف .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «نعمت الله ولی» یا «سید نورالدین نعمت الله بن عبدالله کرمانی

۷۳-۸۳۴ ه ق» ، نام تألیف : «دیوان شاه نعمت الله ولی» ، تاریخ تألیف :

«مدت عمر شاعر» . در مقطع غزلیات نام «نعمت الله» آمده است :

«نعمت الله رو بمیخانه نهاد میل ما کرده بما وا آمده»

«حریف نعمت‌الله شو که تاذوق خوشی یابی جرا مخمور میگردی جرا عاقل ز زندانی»

«گدای نعمت‌الله یم و سلطان همه عالم بیاد پادشاهی کن ز انعام گدای ما»
(رک : گنج سخن ، تألیف دکتر ذبیح الله صفا ، ج ۲ ، ص ۳۲۴).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله الذي بين عين الاعيان بفيضه الاقدس الاقدم ومبجانه من تحلى بذاته لذاته فاطهر ادم و استخلفه على مظاهر اسائه المنعوتة بالعالم و صلى الله على من هو الاسم اعظم المبعوث بالرسالة الى الامم و على آله و سلم ،

خوش بگو ای یار بسم‌الله بگو هر چه میجویی ز بسم‌الله بگو
اسم جامع اسم بود صورت این اسم عین ما بود
جمله اسم باعیان رو نمود صد هزار اسم مسا یک وجود
هر کجا اسمیست عینی آن اوست هر کجا عینی است اسمی جان او»
«اگر در خلق حق را در نیابی بیابی خانه اما در نیابی

۸- انجام :

ما را به وجود نباشد بودی گرزانکه بمابدی کجا می بودی

سر آبی نه سرابی طلب از خویش اگر اقی چو ما خوش بر سرابی
نبی بیت‌الله بابش علی دان که تا بر در نیابی در نیابی

هزاران درود و هزاران سلام ز ما بر محمد علیه السلام»

۹- چگونگی: این نسخه شامل غزلیات و قصاید و قطعات و دوبیتی‌ها و رباعیات شاه نعمت‌الله ولی است. تقسیمات آن بر اساس حرف روی و قوافی اشعار است ولیکن نا مرتب است. در حدود ۶۰۰ بیت دارد. رسم الخط فارسی دارد. در مقاطع اشعار نام «نعمت‌الله» که تخلص شاعر است آمده است. حروف «پ» و «ج» و «ک» همانند «ب» و «ج» و «ک» است. سهواً القلم کاتب ندارد. از انجام یک ورق افتاده که با کاغذ و کتابت جدید افزوده اند.

۸۹۰

۴۱۳

دیوان صائب

[ادب، فارسی، منظوم «غزلیات»]

۱- اندازه :- بیرونی : ۱۷ × ۱۱ × ۲/۵ سم. - درونی : ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۵/۱۱ × ۶ سم.

۲- اوراق : ۱۷۵ ورق. ۳۵ صفحه.

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ نرم و براق سمرقندی (متن) نازک سفید تیره رنگ جهانگیری (کناره متن)، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی چرمین سیاه رنگ.

۴- خط : نستعلیق شکسته آمیز خوش، خوانا، روشن، پخته، یک سر لوح در زمینه

زرین و لاجوردی منتش در آغاز، جدول های میان مصاربع و در فواصل غزلها یک خطی سرخ و جدولهای کناره متن بعضی از صفحات ۵ خطی لاجوردی و سیاه و زرین، و جدول یک خطی کناره بیرونی متن لاجوردی، قرن ۱۱ ه ق.

۵- کاتب : «محمد شریف سبحانی (یا : سونقانی)»، تاریخ کتابت : «۱۰۸۸ ه ق» : «تمت

الدیوان میرزا صائبا (صائب) فی تاریخ شهر محرم سنه ۱۰۸۸ کتبه العبد الاقل محمد شریف سبحانی (سونقانی) غفر ذنوبه و ستر عیوبه».

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «صایب یا صائبا» یا «صایب تبریزی یا اصفهانی»، نام تألیف :

«دیوان صائب»، تاریخ تألیف (سرودن) در دوران مختلف عمر شاعر،

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم»

غیر حق را میدهی ره در حریم دل چرا میکشی بر صفحه هستی خط باطل چرا

از رباط تن چو بگذشتی دگر معموره نیست زاد راه بر نمیداری ازین منزل چرا

کار با تیغ اجل در زندگانی قطع کن کارها را می کنی بر خویشتن مشکل چرا

شد ز وصل غنچه گل چون خامه باد سحر در نیامیزی درین گلشن باحل دل چرا

۸- انجام : «نمی آید از من دیگر بردباری دو دست من و دامن بقراری

من و طفل شوخی که صد خانه زین ز مردان تهی ساخت در سواری (?)

کند کیک تقلید رمشمار او را ادب نیست در مردم کوه ساری»

۹- چگونگی : این نسخه در حدود ۱۰۰ بیت دارد که شامل فقط غزلیات میرزا صایب

(صایبا) می گردد و تقریباً ۸۱۵ غزل دارد. از اواسط آن اوراق افتاده

است و سهوالقلم کاتب ندارد. بر حسب حروف الفبایی قوافی و ردیف ترتیب یافته است. کاغذ متن این نسخه با کاغذ کناره متن فرق دارد و آنقدر دقیق و صالی شده است که باز شناختن مشکل است و این از فنون ارزنده و صالی در سر زمین پاک است.

۸۹۰

۳۵۴

دیوان صوفی

[ادب، فارسی، منظوم]

- ۱- اندازه :- بیرونی : $۲۶/۵ \times ۱۶/۵ \times ۱/۵$ سم. - درونی : $۱۵ \times ۱۷/۵ \times ۹$ سم .
 - ۲- اوراق : ۷۳ ورق . ۱۴۶ صفحه .
 - ۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ سپاهانی ، ساییده شده ، جلد مقوایی پوشیده و وحالی شده با عطف چرمی سرخ رنگ .
 - ۴- خط : نستعلیق و شکسته ، خوانا ، روشن ، یک سر لوح ساده ، جدول صفحه اول و دوم لاجوردی و زرین ، جدولهای بقیه صفحات درمیان سطرها یک خطی و در کناره صفحات دو خطی سرخگون ، قرن ۱۳ هـ ق .
 - ۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد اما احتمال دارد به خط خود شاعر یعنی «صوفی» باشد . تاریخ کتابت «۱۲۶۳ هـ ق» : «تمت الكتاب بعون الملك الوهاب سنة ۱۲۶۳ تمت .
- از عمل خویش ندارم امید بر کرم تست مرا اعتماد
تمت .

- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «صوفی» ، نام تألیف (تصنیف) : «دیوان صوفی» ، تاریخ کتابت : «در مدت عمر شاعر» ، متأسفانه نام کامل و تاریخ ولادت و وفات او را نیافتم ، در مقطع همه اشعار این نسخه نام «صوفی» که گوناگون خاص وی بوده آمده است :

«به خاک صوفی لدرگر کنند بعد از مرگ هزار ساله غباری خراب زنده آشفند»

«صوفی از نکته این عشق چه تحریر کند دل شود پاره پاره نکون می گردد»

«بادل خون شده سوخته صوفی را نیست پیدا بجز از لطف تو غمخوار دگر»
 شاید این صوفی ، «صوفی بخارایی» باشد (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و
 در زبان فارسی ، تألیف سعید نفیسی ، ج ۱ ، ص ۶۳۵) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

به بزم بی نیازی غربت هجر است راه آنجا
 غرور عشق اینجاست بلندی را نمی خواهد
 دماغت یک سرموگر ز هستی جلو فرماید
 غرور هستی بر هر سو بلندی کرد پامالت
 چو شبنم آب شو تا واری با مدعا آنجا
 طاسم ما و من بشکن که تا یابی پناه آنجا
 به عنقا می زند شوقت نباشد پر کاه آنجا
 که خورشید هم بدین نیرنگ میگردد بجاه آنجا

۸- انجام : «بند

بحق دل چاک پیران مظلوم
 بحق غریبان افتاده محروم
 نگهدار ملک بخارا و روم
 ز آفات علوی سفلی شوم
 بحق یتیمان طفلان معصوم
 بحق جوانان نادیده معدوم
 بحق پند

بحق احمد هر چار سرور
 بحق صاحبان حج اکبر
 تویی در هر دو عالم حق اکبر
 بحق جنت طوبی و کوثر
 بحق مسجد اقصی و منبر
 مبین بر جرم این صوفی احقر
 تمت .

۹- چگونگی : اشعار این نسخه شامل «غزل ، مخمس ، مستزاد ، رباعی ، دوبیتی ، مناجات»

است و همه اشعار لطیف و شور انگیز است . چند غزل از شاعران متقدم
 مانند حافظ و جامی به صورت «مخمس» تضمین کرده است . در مقاطع همه
 غزلیات نام «صوفی» که تخاص شاعر است ذکر شده . در حدود ۲۱۹ بیت
 دارد . سبک غزل مرایی این شاعر مانند مولوی سعدی و حافظ و جامی
 و عراقی است و از عرفان و عشق و زهد و فراق و وصل بسیار می گوید :

«اگر بهار نباشم خزان خزان تو باشم امید وصل نباشم دوان دوان تو باشم»

دیوان ظهوری

[ادب ، فارسی ، منظوم «غزلیات»]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۲۰/۵ × ۱۲ × ۴/۵ س م . - درونی : ۱۳ س ۱۶ × ۵/۷ س م .
- ۲- اوراق : ۳۵ ورق . ۷۰۰ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک و ضخیم سفید رنگ هندی ، کرم خورده ، اندکی آب دیده ، بدون جلد .
- ۴- خط : نستعلیق متوسط ، سخت خوانا ، روشن ، قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد ، چون از آخر افتادگی دارد .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) «ظهوری» یا «ملا نور الدین محمد ظهوری ترشیزی متوفی ۱۰۲۵ ه ق» ، نام تألیف (تصنیف) : «دیوان ظهوری» ، تاریخ تألیف (تصنیف) : «در مدت عمر شاعر» . لفظ «ظهوری» که تخلص شاعر است ، در همه مقاطع غزلیات آمده است :
«فراق از وصل رشک آلود بهتر ظهوری صرفه نو در حد اینست»

«از دعایت چون ظهوری بر نمیدارم زبان هیچ بینی لب تو بردشنام من انصاف نیست»

«رو ظهوری در گذر از برتری پایه افتادگی زان برتر است»
(رک : فهرست نسخه های خطی فارسی بریتیش میوزیم ، تألیف دکتر چارلز ریو ، ج ۲ ، ص ۶۷۸-۶۷۹) .

۷- آغاز : آنکه خواهد داشت فردا رحمتش دیوان ما
از گل جنت گریبان اجتنابی سی کنند
عرصه بستان نه پروردی هوای خوب را
صد فراغ و عیش را بر ذله بندی داشتم
نشسته و صفش آفتاب مطیع دیوان ما
خار کوی اختلاطی کرده بودمان ما
گر نمی آمد بکار نوشته زندان ما
ششیر خوان جگر داغ غمی مهان ما

۸- انجام : افتادگی دارد و تا حرف روی «م» ادامه دارد :

بمشق هیچ رجوع باعتبار ندارم
بنظر بر تقسیم صاحب اختیار چه کوی
چه دولت است که ناگه بر در چون نخست در آی
خراب تا نکم چون سر اقرار ندارم
هزار بار سپیدی که اختیار ندارم
حریف وعده نیم تاب انتظار ندارم

دلم بگریه حسرت ز آرزو شد خالی چه آرزوست که تا اشک در کنار ندارم
 بر آستین رضا از رخم غبار بروید چراغ دروغ بنالم که غمکسار ندارم»
۹- چگونگی : موضوع این نسخه «غزلیات ظهوری» است که بر حسب حرف روی یا
 حروف قوافی و ردیف به طور الفبایی تنظیم و ترتیب شده است و در حدود
 ۱۰۰۰ بیت دارد که شامل یک هزار و چهار صد و اندی غزل می شود .
 این نسخه از آخر و چند غزل از میان ناقص است و تا حرف «م» ادامه
 دارد . در میان سطرها و در گوشه و کنار صفحات توضیحات لغوی و
 یادداشتهای ادبی و اشعار از یاد رفته و اضافی آمده است و زیر این یادداشت
 ها «غلام حیدر» امضاء شده و نام مآخذ را هم آورده ، مثلاً : «برهان قاطع» .
 روی صفحه یک این یادداشت آمده است : «کتاب دیوان ظهوری حرره
 غلام حسین خدشتکار» . سهو القلم دارد .

۸۹۰

۳۷۴

دیوان ظهیر فاریابی

[ادب ، فارسی ، منظوم]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۲۳/۵ × ۱۳/۵ × ۱/۵ س.م . درونی : ۱۷ س ۱۷/۵ × ۷/۵ س.م .
- ۲- اوراق : ۹۲ ورق . ۱۸۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم سفید و خاکی رنگ سمرقندی ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، بدون جلد .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانها و جدولهای یک خطی آغاز و میان ابیات (مصاریع) و جدولهای دو خطی کناره صفحات شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق .
- ۵- کاتب : «جمال محمد» ، تاریخ کتابت ندارد . در صفحه ۱۸۴ چنین آمده است : «باتمام رسید دیوان ظهیر فاریابی حسب الفرمایش صاحب مهربان قبله و کعبه عقیدتمندان میر سید محمد جیو مدالله تعالی ظلال افضاله راقمه فقیر حقیر جمال محمد غفرالله له ولوالدیه و احسن الله الیهما و الیه تم (۴ بار)» .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «ظهیر الدین ابوالفضل طاهر بن محمد فاریابی» متخلص به «ظهیر» و معروف به «ظهیر فاریابی متوفی ۵۹۸ ه ق» مدفون در مقبره الشعرا

سرخاب تبریز (رک : گنج سخن، دکتر ذبیح الله صفا، ج ۲، ص ۵۱-۶۲) .
در این نسخه، تخلص شاعر در مقطع بعضی از قصاید و غزلیات دیده می شود:
«بر ظمیر این غصه کمتر که طبع او ز نظم بر سپهر و سهر مدح پادشاهی می کند»

ای به تو زنده زمن زنده به، تو جان ظمیر که ز بیمار خود این گشگری باز مگیر»

v- آغاز : «فی القصاید ، بسم الله الرحمن الرحیم ، و به نستعین ،

سپیده دم که شدم محرم سرای سرور شنیدم آیت تو بوا الی الله از لب حور
بگوش جان من آمد ندا ز حضرت قدس که ای خلاصه تقدیر و زبده مقدر
جهان رباط خراب است بر گذر که سیل گمان مبر که به یک مشت گل شود معمور
بر آستان فنا دل منه که جای دگر برای نزهت تو بر کشیده اند فصور»

۸- انجام : ایضاً ،

هر چند که میل تو سوی بیداد است یک ذره غمت به زهراز آن استاد است
از ما گه می کنی و لیکن ما را از بندگی تو صد هزار آزاد است
نی برگ شکایت از تو گفتن دارم نی طاقت درد دل نهفتن دارم
آکنده چو غنچه گشتم از غم در تاب گر تنگدلی سر شکفتن دارد
ایضاً له ،

هر آنکسی که عداوت نمود با او خورد ز آب چشم شراب و زبشت دست طرد
ایضاً له ،

دولت چو با عدوی تو بیگانگی گرفت در موج خون دیده خود آینه است

۹- چگونگی: در این نسخه «قصاید و غزلیات و مقطعات و رباعیات و مثنویات ظمیر فاریابی

آمده است و جمعاً در حدود ۳۰۰ بیت دارد ، تقسیم آن چنین است :

«فی القصائد ، فی المقطعات ، فی الغزلیات ، فی الرباعیات» و بر اساس حروف
آخراییات یا حرف «روی» و «ردین» یا به طور الفبایی تنظیم و ترتیب نشده
است حروف «پ» و «ج» و «گ» مانند «ب» و «ج» و «ک» است . دیوان
ظمیر چاپ شده است .

۸۹۰

۳۶۱

دیوان عرفی

[ادب، عرفان، فارسی، منظوم «غزلیات و قصاید و ترجیع»]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۱۸ × ۱۲ × ۲ سم - درونی : ۱۱ تا ۱۴ س ۵/۱۳ × ۵/۷ س م .
- ۲- اوراق : ۱۸۴ ورق . ۳۸۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، بدون جلد .
- ۴- خط : نستعلیق ، آمیخته با تحریر ، روشن ، خوانا ، پخته ، قرن ۱۱ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) «عرفی شیرازی» یا «جمال الدین محمد بن بدر الدین شیرازی» (۹۶۳-۹۹۹ ه ق) ، نام تألیف (تصنیف) : «دیوان قصائد عرفی یا قصائد عرفی» تاریخ تألیف : «در مدت عمر شاعر» (رک : گنج سخن ، تألیف دکتر ذبیح الله صفا ، ج ۳ ، ص ۳۴) . درمقطع بعضی از اشعار نام عرفی آمده است : «عرفی تمام معصیت آمد به دست او هست از عنایت تو عنان بهانه»

«خموش عرفی از بن نغمه های شور انگیز لب ترانه بلبل بافرین بگشای»

«ز سایه تاج دهی فرق بخت عرفی باد های دولت مخدوم اول و ثانی»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

ای متاع درد در بازار جان انداخته
نور حیرت در شب اندیشه اوصاف تو
از کمان نا جسته در چشم تحیر کرده جا
ار بطبع باغ کون از بهر برهان حدوت
سرعت اندیشه را افکنده در دامان تر

۸- انجام : «از حسرت آن دهان چون موی
پرورده آب دیده ماست
تیغش به سرم رسید ای جان
در عشق تو این همه ملامت

گوهر هر سود در جیب زیان انداخته
بس هایون مرغ عقل از آشیان انداخته
معرفت کو تیر حکمی بر نشان انداخته
طرح رنگ آمیزی از فصل خزان انداخته
عادت خمیازه در جیب گان انداخته

سیلی مزه تا میان رسیده
سروی تو که این زمان رسیده
بر خیز که میهان رسیده
ما را همه از زبان رسیده

چون دست نمی دهد وصال دست من و دامن خیالت»

۹- چگونگی : این نسخه که از مطالعه اش معلوم شد «دیوان قصاید و غزلیات و یک ترجیع بند عرفی» است. در حدود ۴۵۰ بیت دارد که شامل تقریباً دویست و بیست غزل و قصیده و ترجیع بند است و بدون تنظیم و ترتیب است یعنی بر اساس حرف روی و کلمات ردیف الفبایی نشده است. چند صفحه از اواسط آن افتادگی دارد. در میان سطرها و در کنار صفات، یادداشتهای و توضیحات و اشعار اضافی را کتابت کرده اند. امامی مدوح شاعر: «محمد تغلق» و «ابوالمجاهد محمد تغلق» و «پادشاه جهانگیر» و «جلال اکبر شاه» و «شاه زاده سلیم» و «شاه جهان» در قصاید و نیز لفظ «عرفی» که تخلص شاعر است در اواسط و مقاطع برخی از قصاید و غزلیات آمده است. دیوان و قصاید عرفی در پاکستان و هند و ایران چاپ شده است اما این نسخه با حواشی و یادداشتهای و اشعار اضافی که دارد، ارزنده است.

۸۹۰

۴۸۳

دیوان فانی

[ادب، فارسی، منظوم «غزل و مثنوی»]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۵/۲۵ × ۱۵ × ۳ سم - درونی : ۱۷ س (= ۱۸ بیت) ۱۹ × ۱۰ سم .
 - ۲- اوراق : ۳۵۴ ورق . ۷۰۸ صفحه .
 - ۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ هندی ، آب رسیده ، ساییده شده ، بدون جلد .
 - ۴- خط : نستعلیق و تحریر ، خوانا ، رسم الخط اردو ، قرن ۱۲ هـ ق .
 - ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
 - ۶- مؤلف : یا «شاعر» : «فانی» که گویا نام کامل او «علی شیرنوازی» است .
- «دیوان فانی» ، تاریخ تألیف (سرودن) : «در دوران عمر شاعر» : لفظ فانی در مقطع همه غزل ها آمده است :

«از قناعت پیشه فانی جز زمین گیری نخواه حرص اگر صد جاده دارد در طلب لنگ است مرد

بهار جلوه مینامست فانی انجمن آرا تو هم سامان عشرت کن بشوق قد داجویش

نوبهار صورتم رنگی ندارد فانی من امامس خویش از کون و ملان برچیده ام»

۷- آغاز : افتادگی دارد و ناقص است و اینگونه آغاز می گردد :

«سی شوق از خم تقوی ا گرمی جوشدت لیکن
 جمال چهره صانع چه غم گر پرده نگشاید
 نشاید جز سرب میغزتمهید هوس کردن
 زمینای محبت باده این بیت میجوشد
 بسوقت کل میپا جز شراب ارغوانی را
 صفا از نقش چین پیدا است حسن کلک مانی را
 حباب آینه میسازد کلاه خسروانی را
 که تمثال بقا پیدا است در آینه فانی را»

۸- انجام : «امروز که سعی در طلب ها نکنی
 هنگام شباب همت گر نبود
 سامانه بزم عیش فردا نکنی
 کاری بزمان شیب برجانکنی

ای بر همه خلق آفرین کار توئی
 ما این همه عاجزیم و در دام بلا
 از وحدت خویش کثرت اظهار توئی
 ما را برهان ازین که مختار توئی»

۹- چگونگی : این نسخه شامل غزلیات و ترجیع بندها و رباعیات و یک مثنوی در آخر

است. شاعر در سرودن غزل مهارت خاص دارد. شاعرانی که نام فانی دارند بسیارند از جمله : فانی (علی شیر نوایی) ، فانی بخارایی (بخاری) ، فانی تبریزی ، فانی خوارزمی ، فانی رازی (محسن) ، فانی شیرازی ، دهمدار (خواجه احمد) ، فانی هروی. در حدود ۱۵۴ غزل و ۳ ترجیع بند و چند رباعی دارد و جمعاً در حدود ۱۲۰۰ بیت در این نسخه آمده است. در آخر نسخه یک مثنوی آمده است که اینگونه آغاز می شود :

«بسم الله الرحمن الرحيم ،

نسخه آرای احادیث و قدیم هست بسم الله الرحمن الرحيم
 ابتدای هر سخن بسم الله است اینکه سازد انجمن بسم الله است
 زین دبستان هرچه مشق آگهیست آنهمه فیض کف بسم اللهی است
 درس اظهار بیان هر کیم نیست جز توصیف آن حق قدیم»

از انجام ناقص است و چنین پایان می یابد :

«خواجه باز آمد همان بر جا نشست
 دست او شستند گسترده خوان
 خواجه را چندانکه می آمد بکار
 خواجه تا دست از طبق بیرون کشید
 هم به ساعت نطفه شد در پشت او
 گفت بیش آرید اینجا هرچه هست
 گوشت بنهادند بر چیدن نان
 خورد از آن اطعام چرب و خوشگوار
 آنجوان خود را به بطن خواجه دید
 داشت گردش تاکی آید در نمو»

این مثنوی هم سروده «فانی» است و در صفحه ۶۹۳ چنین آمده است :
 «فانیا بس کن دگر قصه بخوان لایق آنشاه مدحی کن توان»
 «فانی هر جا اینکه عالی فطرتی است بسته بند بلا و زحمتی است»
 نام و تاریخ سرودن مثنوی معلوم نشد. این نسخه در حدود ۵۰۰ بیت دارد
 و بر وزن «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن یا فاعلان» از مزاحفات بحر رمل مسدس
 محذوف و مقصور است. متأسفانه نام این مثنوی معلوم نشد.

۸۹۰

۵۹۷

دیوان فضولی

[ادب ، ترکی ، منظوم غزلیات]

- ۱- اندازه :—بیرونی : ۲۲ × ۵ / ۱۳ × ۵ / ۱ / ۵ سم .—درونی : ۱۲ بیت (س) ۸ × ۱۵ سم .
- ۲- اوراق : ۱۱۳ ورق . ۲۲۵ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی سرخ
 با عطف تیهاجی پوسیده ، ضربی و منقش (ترنج های زیبا و خوش نقش).
- ۴- خط : نستعلیق شکسته آمیز ، خوانا ، روشن ، پخته ، در صفحه آغاز و یک
 صفحه بعد دیوان سرلوح با گل و بوته نگاری در زمینه لا جوردی ، جدول
 یک خطی کناره متن زرین ، قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : «محمد زمان ابن عبدالعزیز خواجه بلخی حسینی». تاریخ کتابت : «۱۲۲۹ ه ق :
 تمام یافت دیوان مولانا فضولی بغدادی از دست خط احقر العباد و ضعیف نامراد
 بعنایت الرحمن محمد زمان ابن عبدالعزیز خواجه ، بلخی حسینی فی سنه
 چهارشنبه روز دومی عید قربان در قریه خواجه شیخ غایب الرحمة فی سنه
 فی تاریخ سنه ۱۲۲۹ من هجرت النبی علیه و علی اله الطیب الصلوات
 و اکمل التحیات امید از خرده بینان روز در آمد اگر سهوی و خطائی
 در عبارت از قلم نامخ رفته باشد درم نموده در تصحیح آن نوشند و بنویسند
 غفو و خطای او را پوشند تا بخدمت آید در حدیث خیر الانام واقع شده شد
 من عاب عیب در رفتار والله المستعان» .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «مولانا فضولی» ، نام تألیف : «دیوان فضولی» ، تاریخ
 تألیف (سرودن) : «دوران عمر شاعر» . نام شاعر در مقدمه و در مقاطع

غزلیات و در انجام نسخه آمده است : «ای فضولی بولمیشم غوغای
مجنوندن اثر» و «جمعیت اسبابه کومکول دیرمه فضولی» و «یا رب بلای
نفسه فضولی اسیر دور».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

قد انار العشق للعشاق منهج الهدا
عشق دور لعل نشأ کامل که اند ندور مدام
وادی وحدت حقیقت ده مقام عشق دور
لیلمز خلوت سرای سر وحدت محرمی
سالك راه حقیقت عشقه ایله المبتدا
میده تشویر حرارت نی ده تأثیر صدا
کم مشخص اولمز اول وادیده سلطان کذا
عاشقی معشوقدن معشوق عاشق دن جدا»
اسالیب فنون شعر دن البته عاریدور
ایکی عالم میسر ایلمک غاتیده مشکندور

۸- انجام :

اول سپیدن فارسی لفظیله دور چرخ نظم کم
فارسی شکر دور ور هر کم اشک طعمتن تاتر

نظم ترکی لفظ ایله ایتمق این دشوار دور
ترکی لفظی کوب مشقت ایله ناهمزار دور»

۹- چگونگی : این نسخه «دیوان فضولی» نام دارد که به زبان ترکی سروده شده

است. و شامل غزلیات بسیار نغز و شیوای مولانا فضولی است. تأثیر
فارسی در زبان ترکی این غزلیات بیشتر از زبان اردو و پنجابی و
سندی است به طوری که هر فارسی زبان به خوبی می تواند غزلیات
فضولی را بفهمد. لفظ «فضولی» که تخلص شاعر است در مقاطع غزلیات
آمده است. تقریباً ۱۱۱ غزل و جمعاً در حدود ۱۱۱۱ بیت دارد. مقدمه
به نثر زبان ترکی در آغاز این نسخه به قلم فضولی موجود است در ۷
صفحه که صحافی به اشتباه یک ورق (۲ صفحه) آنرا در اواسط نسخه
قرار داده است. در آغاز نسخه ۲ بیت شعر ترکی از شاعری به نام
«رضا» یا «رضایی» به خط نستعلیق خوش در یک زمینه زرین منقش
کتابت شده است. بدین مطلع :

«جنابینتکدور بنور وجه ابراهیم و اسماعیل
و به مقطع :

«خلیل آسار ضاییت درونین ایلادی تطهیر
احتمال دارد که این یک ورق از نسخه «دیوان رضایی» جدا شده باشد.

در انجام نسخه نیز چند بیت ترکی و چند نقاشی بچگانه آمده است. آغاز مقدمه این است :
«بسم الله الرحمن الرحيم ، حمد اول متکلم نطق آفرینه که سفینه امید بحار سکان بحور نظمی
تموج استغراق».

۸۹۰

۳۱۹

دیوان قاسم انوار

[ادب ، عرفان ، فارسی ، منظوم]

- ۱- اندازه : — بیرونی : ۵/۲۴ × ۱۶ × ۲ س. م. — درونی : ۱۵ س ۱۷ × ۹ س. م.
- ۲- اوراق : ۹۳ ورق . ۱۸۶ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک و ضخیم زرد تیره رنگ جهانگیری ، آب رسیده ، کرم خورده ، اندکی
وصالی شده ، جلد مقوایی و پارچه‌ی لاجوردی .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، نشان‌ها و عنوان‌ها ثلث جلی
شنگرف و لاجوردی و زرین ، جدول‌های دو خطی میان ابیات و سطرها ،
و سر سطرها و سر غزل‌ها ۲ خطی و زرین و کناره سطرها ۵ خطی سیاه
و زرین . قرن ۱۰ ه. ق .
- ۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد چون ناقص است .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) «قاسم» یا «قاسمی» یا «قاسم انوار» است ، زیرا ابن سه لفظ همواره
در مقاطع اشعار آمده است :

«قاسم سخن عشق به هر جا که شنیدید اقرار بیارید و ز انکار مگوید

شیوه شیرین او جو دید بیکبار قاسمی از صبر و انانیت

پرتو روی تو بر چهره زردم افناد از صفای رخ تو قاسم انوار شدی ،
نام اصلی او «معین الدین علی» معروف به قاسم انوار از سادات عنوی
آذربایجان است . در زبان تیمور لنگ و فرزندش شاهرخ در هرات سکونت
گزید و سپس به سمرقند و خرجرد رفت و در سال ۸۳۷ ه. ق وفات یافت :
مثنوی‌های «انیس العارفين» و «انیس العاشقین» و مقداری اشعار به لهجه
ولایتی گیلان و چند قطعه ترکی از او بجا مانده است (رک : گنج سخن ، تألیف

دکتر ذبیح الله صفا، ج ۲، ص ۳۲۷-۳۳۳).

۷- آغاز : ناقص است و اینگونه شروع می شود : «وایضاً له ،
 دلم از شوق تو خون است و ندانم چون است در درون شوق و صالت زبیران بیرون است
 دیده گریان و جگر خسته و خاطر غمگین سینه مجروح و دل آشفته و جان محزون است
 جمله ذرات سراسیمه و سرگردانند به هوای تو اگر لیلی اگر مجنون است
 در دلم شوق تو هر روز فزون می گردد دل شوریده من بین که چه روز افزون است»
 ۸- انجام : ناقص است و چنین پایان می یابد : «وله ایضاً ،

سلطان انوار که باز آمد از کرم وقت سرود ماست گهی زیر و گاه بم
 گر عید عیش نیست پس این زینت از کجاست صحرا و کوهسار علم در پی علم
 بلبل به باغ و راغ همین می کند ندا آمد زمان شادی و بگذشت روز غم
 از لطف یار ما که وجود است در وجود همواره می رود عدم اندر پی عدم
 چندانکه دل نهاد جفا بر سر جفا آن جان و بر نهاد کرم بر سر کرم
 آن خواجه را که بار گرامی نداشتند امسال پیش یار عزیز است و محترم»

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «ادب و عرفان» است و آن شامل «غزلیات قاسم انوار»
 می شود که از حرف «ت» تا حرف «م» را در بردارد و جمعاً ۳۷۲ غزل و
 تقریباً ۲۷۰۰ بیت دارد. در کناره صفحات چند لغت آمده و این ابیات از
 «صایب» :

در خواب عدم بود که بیدار شدیم شب مست فنا بود که هشیار شدیم
 در بیخبری طرفه بهشتی بود است حین صد حیف که ما دیر خبردار شدیم
 پردار تر از سیل بهاران بودیم لنگر انداخت خرد خانه نگهدار شدیم
 صایب از کسه در یوزه ما ریزد نور تا گدای در شاه قاسم انوار شدیم
 «کلیات قاسم انوار» با مقدمه و تصحیح و حواشی شادروان استاد سعید نفیسی
 چاپ و نشر شده است.

۸۹۰
 ۳۶۰

دیوان قاسم انوار

[ادب ، عرفان ، فارسی ، منظوم]

۱- اندازه : بیرونی ۲۱ × ۱۴ × ۷/۲ سم - درونی : ۱۵ × ۱۸ × ۹ سم

- ۲- اوراق : ۱۱۵ ورق . ۲۳۰ صفحه .
 ۳- کاغذ : نازک حنایی رنگ هندی ، وصالی شده ، کرم خورده ، جلد تیماجی قهوه‌یی و سرخ رنگ .
 ۴- خط : نستعلیق ، روشن ، خوانا ، یک سر لوح در آغاز ، جدولهای یک خطی میان اشعار و دو خطی کناره صفحات سرخ ، قرن ۱۲ هـ ق .
 ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آخر ناقص است .
 ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «قاسم» یا «قاسمی» یا «قاسم انوار» متوفی «۸۳۷ هـ ق» (رک : دیوان قاسم انوار ۳۱۹/۸۹۰) .
 ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

من بیچاره سودازده سر گردانم که باوصاف خداوند سخن چون را نم
 من وتوحید تو هیبت دلم می لرزد اینقدر بس که حدیثت بزبان میرانم
 کردگار املاک بادشها دیانا تو که بی جونی و من جون ترا چون دانم»

اما این نسخه در صفحه ۲ از حرف «دال = د» شروع می شود و غزل فوق را که از حرف «میم = م» است و فقط ۱ بیت است گویا بدان جهت که سرلوح دارد در آغاز قرار داده اند و چنین شروع می شود :

«قاسم چو وصف حسن تو گوید به صد زبان هر جا سخن زوجه نکو شد نکو بود
 بر کهن دیر جهان دوست تجلی فرمود جمله ذرات جهان شد از ذوق وجود
 بر تو فیض تو بر عالم امکان دریافت کشت روشن همه آفاق زعی برت وجود»

۸- انجام : «از نقش دو عالم نشدی حاصل محصول گر زانکه به حق واقف اسرار شدی خلق
 گر زانکه بس پرده ندیدی خود را خود راز بس پرده خسریدی نبود
 گردور تسلسل بنمودی رخ وزلفت عشاق تو سر نشسته چو پرکار نبود
 قاسم اگر آن جان نبدی آینه حق جان را بر او پایید و مقدار نبود»

۹- چگونگی : این نسخه در آغاز و انجام افتاد کیهانی دارد یک غزل از حرف «میم = م» در آغاز است که با سر لوحی آراسته شده است و لیکن اصل نسخه از حرف دال شروع می شود و تا حرف «یاء = ی» ادامه دارد با وجود اینها نسخی است کهنه و مفید و بر اساس «حرف روی» و حروف ردیف (حروف آخر ابیات)

تنظیم شده است ، و جمعاً ۲۵ غزل و ۳۴۵ بیت دارد. از لحاظ املائی ، حروف «پ» ، «ج» ، «گ» به صورت «ب» ، «ج» ، «ک» کتابت شده و سهوالقلم کاتب اندک دارد. (رک : دیوان قاسم انوار ۳۱۹/۸۹۰).

۸۹۰

۴۷۴

دیوان کشوری

[ادب، فارسی، منظوم «غزلیات»]

- ۱- اندازه : بیرونی : ۲۳ × ۱۴ × ۲/۵ سم. درونی : ۱۳ و ۱۴ س ۱۷ × ۵/۸ سم.
- ۲- اوراق : ۱۵ ورق. ۲۹۸ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک زرد روشن رنگ سیالکوتی (هندی)، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی پوشیده با تیماج سرخ و با عطف چرمی سیاه.
- ۴- خط : نستعلیق خوش آمیخته با شکسته ، خوانا ، روشن، پخته ، عنوانها و سرفصلها و جدولهای دو خطی فواصل و میان ابیات و عنوانها شنگرف ، جدولهای ۵ خطی کناره متن زرین و سیاه و لاجوردی ، یک سرلوح در زمینه لاجوردی و زرد در آغاز ، و در آغاز چند غزل نقش های گل و بوته ، قرن ۱۱ ه ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «کشور» یا «کشوری» ، نام تألیف : «دیوان کشور» یا «دیوان کشوری» ، تاریخ تألیف یا سرودن : «در دوران عمر شاعر». نام شاعر «کشور» یا «کشوری» در مقاطع غزلیات آمده است :
«به پیر بینوا افتاده کشور بده از فضل خود جام بقا را»

«با کشوری حیران شده ای جان جان جان من تو مونس و یار منی من با تو گشتم بیوفا»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم،

الا یا ایها الساقی بده [ساغر] بسایلها بکن بخشایشی مارا بجوشد باده دلها؟
بستم طوق برگردن شدم جانا گرفتارت بکن رحمی بکن رحمی برم این را بمنزلها
چنان از پرتو حسنت فتاده آتشی در دل که میسوزد دل و جانم فتاده کار مشکها
سروسامان چه میجویی که گم کردم سر و سامان
بغیر از سوزش عشقت ندارم باده صهبا»

۸- انجام : «هستم غریب و ناتوان رحمی بکن تو این زمان
از نفس بدسازی امان بر من کنی غمخواری
برمن نگر برمن نگر کردم زخود من با خبر
یاری ندارم من دگر ما را مکن آواری
هستم بکویت من غریب ما را مگردان ی نصیب
هستی تو بر جمله حبیب ما را مکن شرمساری
پیر و ضعیف و پر گناه کشور بمانده ی پناه
رحمی بکن تو ای خدا بر حال او یکبارگی»

۹- چگونگی : این نسخه شامل «غزلیات کشور» یا «کشوری» است که نام یا تخلص وی به همین ترتیب در مقاطع اشعار آمده است. از مطالعه غزلیات برمی آید که پیرو متقدمان است. در حدود ۵۵ غزل در این نسخه آمده که شامل ۱۰۰ بیت می شود. شور و جذب و شوق در غزلیات او دیده می شود و در بعضی جای ها گوی پیروی مستقیم از غزلیات مولوی در کییات شمر تبریز کرده است :

ای سرخوشان عالم من عاشق خدایم از آتش فراقش افتساده خاک پای
سهو القلم کاتب در این نسخه اندک است و قابل تحقیق و جست وجو.

۸۹۰

دیوان میرزا یا مرزا

۴۹۷

[ادب ، پشتو ، منظوم «غزلیات»]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۵/۲۱ × ۱۶ × ۳ سم. - درونی : ۱۱ س ۱۷ × ۱۰ سم.
- ۲- اوراق : ۱۵۴ ورق. ۳۰۸ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک و ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، وصلی شده ، کرم خورده ، جلد چرمی قهوه‌ای رنگ در غلاف پارچه‌ای آبیود رنگ.
- ۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پخته ، لفظ «مرزا» در بعضی جای ها شنگرف ، قرن ۱۲ ه ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «مرزا» ، نام تألیف : «دیوان مرزا» یا «میرزا» ، تاریخ تألیف (سرودن)

معلوم نشد ، و ظاہراً در دو ران مختلف عمر شاعر سروده شده است . نام یا تخلص شاعر در مقطع اشعار (ص ۱۸۰ و ۱۸۱) آمده است :

«کہ مدام دلہ باقی راحت بویہ ای مرزا د مسکینان و پہ تپہش»
 «ای مرزا کہ د پا کافر هوا خواهی لک زرو محبت پاور کسبی یش»
 «ای مرزا او محبت خبر وای شو کہ یا ژب دندہ تتری»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

نن بو کرم شو صفت د سولی لا رادت
 هر فعل چه پی وین خالی ندی ل حکمت
 پر احمد نزول قرآن ش چه سل خورس یے سورت
 شپد زر پشما ره دی شپد سو شپد شپت آیت»

۸- انجام : «اولیا پر جہان دک خر کند تیری

د بد خوی بد بوئی بہ بت نشی کہ پدیر لباس نغاری لک پیازی
 چه آزادی پر بازار کنبی آموخته دی کہ پر تخت بانندی کنبو نارازی
 مرزا پی ل نظر دیرو یر یدی چو پو نبلی متری کوزی لک بازی»

۹- چگونگی : این نسخہ در موضوع «غزلیات» شاعری است بہ نام «مرزا» کہ بہ زبان

پشتو سروده شده است . نام یا تخلص شاعر در مقاطع غزلیات آمده است .
 در میان سطرہا و در گوشہ و کنار صفحات توضیحات ادبی و یاد داشت های لغوی بہ زبان فارسی آمده است . شاعر برای هر حرف الفبا غزلیاتی سروده است و هر حرف را تا چند غزل التزام کرده است یعنی مصراع اول هر غزل را با حرفی از حروف آغاز کرده و این صنعت را از «الف» تا «ی» بہ کار برده است . از لحاظ ترتیب بر حسب حروف قوافی تنظیم شده است کہ در آن صورت صنعت التزام حروف در آغاز مصراع اول هر غزل برہم می خورد . در گوشہ صفحہ ۷ یک یاد داشت آمده است کہ چند کلمہ آن حذف شده است و اینگونہ خواندہ شد : «میرزا از افغان است دیگر شاعر را کی ہمرزایی خرنند» . احتمال دارد این نسخہ بہ خط شاعر خودش باشد . این نسخہ در حدود ۳۳ بیت دارد . لفظ «مرزا» در زبان پشتو و اردو و پنجابی است و در فارسی «میرزا» .

دیوان ناصر علی سرهندی

[ادب ، فارسی ، منظوم]

- ۱- اندازه :—بیرونی : ۱۷ × ۱۱ × ۱ سم .—درونی : ۱۴ تا ۱۳ س ۲ و ۱۴ × ۵ / ۷ س م .
- ۲- اوراق : ۵۴ ورق . ۱۰۸ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم آبی رنگ سفید رنگ ولایتی ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی پارچه پوشیده و تیره رنگ مندرس .
- ۴- خط : تحریر ، روشن ، سخت خوانا ، رسم الخط اردو ، بعضی از عنوانها و نشانها سرخ ، قرن ۱۳ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون ناقص است
- ۶- مؤلف : «شیخ ناصر علی سرهندی متوفی ۱۱۰۸ ه ق» یا «۱۱۰۹ = آه علی بعالم معنی رفت» ، تاریخ تألیف یا سرودن : «در مدت سالهای عمر شاعر» ، نام تألیف «دیوان ناصر علی» . در مقطع غزلیات نام «علی» و «ناصر علی» آمده است : «درمیان خیر آباد جهان ناصر علی از شکست سینه دل بانک منصورم هنوز»

لب خموش علی کار ذوالفقار کند بخصم هیچ مگو گرچه نا مسلم است
 شیخ ناصر علی سرهندی در عهد «اورنگ زیب» می زیسته و «سیف خان
 بدخشی» حاکم سرهند و امیر الامرا «ذوالفقار خان» را مدح گفته است .
 (رک : فهرست نسخه های خطی فارسی بریتیش میوزیم ، ص ۶۹۹-۷۰۰ ،
 فهرست مخطوطات شیرانی ، تألیف دکتر محمد بشیر حسین ، ص ۱۳۱-۱۳۲) .

۷- آغاز : «هو ، دیوان ناصر علی ، بسم الله الرحمن الرحيم ،

محبت جاده بی دارد نهان در خلوت دلها چو تار سبجه کم گردد . . . (کرم خورده)
 تو چون ساقی شوی در دستک ظرفی نمیند بقدر بحر باشد وسعت . . .
 بشمع روشنی این کلبه تار التجا دارد اگر در دل لذار آید توان . . .
 بهفتاد و دو ملت گردش چشم تو میسازد بیک پیهانه رنگین کرد . . .
 تو راز کثرت اسباب بر خود تنگ می سازی ادا پنهان چو بوی گل . . .

پس از مردن چو شمع کشته روشن شد حریفان را کہ در ہر پردہ بیدار پنهان
 علی امشب می سبزاز در جام آرزو دارد الا یا ایہا الساقی ادر کاسا و ناولہا»
 ۸- انجام : ناقص است و بہ حرف روی «ی» اینگونہ ختم می شود :

«دفع غفلت بر سزانت تو ہم میدانی اب غارت گر خوانست تو ہم میدانی
 رخ بپوشان ز من ایشوخ کہ حرف زدہ را پردہ دیدہ حجاب است تو ہم میدانی
 ایزد از در میخانہ طلب کن زاهد طاعت خشک سزا نیست تو ہم میدانی
 عشق چندان دل تو برانی داد سیل یک خانہ خرابست تو ہم میدانی
 ورق گل شدہ از عکس رخت پردہ چشم اشک با سیل گلابست تو ہم میدانی
 عرض حال دل پر خون نتوان کرد علی جوی او کرم عتابست تو ہم میدانی»

۹- چگونگی : این نسخہ آنگونہ کہ از مقایسہ و مطالعہ آن برآمد، منتخبی از دیوان شیخ ناصر علی سرہندی است و شامل «غزلیات» می شود و بر حسب حروف قوافی از حرف «الف» تا «ی» را در بردارد. دیوان ناصر علی چاپ شدہ. از قرار تحقیق یک مثنوی ہم در وصف اورنگ زیب عالمگیر پادشاہ زمان خود سرودہ است. وی در تصوف طریق سلسلہ نقشبندیہ داشت و بدین جہت عقاید و تعلیقات این سلسلہ در اشعارش راہ یافتہ است. از شاعران متقدم مانند حافظ و سعدی و جامی پیروی کردہ و بعضی از اشعار آنان را تضمین کردہ و ہم وزن و ہم قافیہ و ہم معنی آنها غزل سرودہ است. اشعارش جاذب و منسجم و روان و دلنشین است.

۸۹۰

۴۶۵

دیوان ناصر علی سرہندی

[ادب، فارسی، منظوم «غزلیات»]

- ۱- اندازہ :- بیرونی : ۲۳/۵ × ۱۵/۵ × ۲ س.م. - درونی : ۵ تا ۱۳ س (متن اشعار) ۱۸ تا ۲۰ س (حواشی) ۱۸ × ۱۰ س.م.
- ۲- اوراق : ۱۰۶ ورق . ۲۱۲ صفحہ .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد خاکی رنگ سیالکوتی، وصالی شدہ، جلد مقوایی ملون پوشیدہ .

۴- خط : نستعلیق خوش (متن اشعار) و تحریر خفی (حواشی) ، خوانا ، روشن ، قرن ۱۳ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد ، تاریخ کتابت «۱۲۳۷ هـ ق» . در صفحه ۲۱۱ اینگونه آمده است : «تمام شد نسخه متبرکه» دیوان ناصر علی منتخب بتاریخ بیست [و] یکم شهر صفر سنه ۱۲۳۷ نبوی» .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «ناصر علی ستوفی ۱۱۰۸ یا ۱۱۰۹ هـ ق» ، نام تألیف : «دیوان ناصر علی» ، تاریخ تألیف (سرودن) در دوران مختلف عمر شاعر. تخلص شاعر در مقطع اشعار آمده است : «علی» :
«همت بلند ما ای علی چنین خواهد هر دو کون بخشیدن برگ بی نوا بیها است»

۷- آغاز : هستی و پهلو معشوق محال است علی افتادگی دارد و اینگونه آغاز می شود :

«خارا گداز شعله آهم زبانه زد
بدل می جوشد از وضع جهان خون رسیدن
خط کبک است بر بال کبوتر نامه رازم
گریبان میدرد اشکم قیامت میکند آهم

۸- انجام : «بمژگان تابکی در پرده دارم اشک رعنا را
بیالامی روم چون شمع خود را پست می بینم
لباس دل هنوز از گرد آرایش نمیشوی
علی زین مرده طبعان هیچکس شعر نمی فهمد

روم بند قبا ی گریه بگشای بهامونی
نگردد سعی بی حاصل حریف بخت و اثرونی
غبار زندگی را صبح پیریه است صابونی
بیونان می فرستم بهر احیای فلاطونی

۹- چگونگی: این نسخه شامل غزلیات ناصر علی است که از حرف «الف» آغاز شده و به حرف «ی» پایان می یابد. شرح و حواشی و توضیحات در و لغوی در میان سطرها و در کنار صفحات آمده است . طوری که شرح و حواشی و توضیحات از متن اشعار بیشتر است و شاید نام این نسخه را «شرح دیوان ناصر علی» می توان نامید و حتی بعضی نسخه بدل ها نیز ذکر شده است. نام حاشیه نویس و شارح در هیچ جای نسخه نیامده است (رک : دیوان ناصر علی ۲۲۳/۸۹۰) . در صفحه ۱۹۲ سه نشان مهر دارد که اینگونه خوانده می شوند : «عبده خلیل ۱۲۲۹» .

۸۹۰

۳۲۲

دیوان واقف لاهوری

[ادب ، فارسی ، منظوم]

- ۱- اندازه : بیرونی : ۲۱ × ۱۲ × ۳ سم. - درونی : ۱۳ س ۱۵ × ۸ سم.
- ۲- اوراق : ۲۴۷ ورق. ۴۹۴ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک زرد خاکستری رنگ سپاهانی ، کرم خورده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی سرخ با عطف و گوشه چرمی مندرس و سیاه و سیاه رنگ.
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، در آغاز یک سرلوح مذهب و خوش نقش و زرین ، جدولهای میان ابیات و سر عنوانها و مطالع و مقاطع غزلیات دو خطی سیاه ، جدولهای کناره بیرونی صفحات یک خطی لاجوردی و کناره درونی صفحات ۵ خطی لاجوردی سیاه و سرخ و زرد رنگ. قرن ۱۱ ه ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «شیخ نورالعین واقف بتالوی لاهوری متوفی ۱۱۹۰ ه ق» تاریخ تألیف (سرودن) ، «در مدت عمر شاعر» ، نام تألیف «دیوان واقف» یا «دیوان واقف بتالوی لاهوری». در این نسخه ، فقط در مقطع غزلیات و دیگر انواع شعر نام «واقف» آمده است : «رهین عشق بیابانی خودم ، واقف» ، «واقف آتش زد بجان هرگز نخواهد برد جان» ، «سخت افسرده ام امروز ندانم واقف» . در مقدمه دیوان واقف که به اهتمام پرنسور غلام ربانی عزیز طبع و نشر شده است ، از تذکره ها و دیگر مآخذ تحقیقات ارزندهی درباره شاعر و نسخ خطی دیوان او به زبان اردو به دست داده شده است (ص ۱ - یب - مقدمه چاپ پنجابی اکادمی ، لاهور).
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

ای بزم شوق تو نالان بهر سو سازها	رفته در هر گوشه زان ساز ما آوازا
مدجبینان جبهه سا بر آستان از نیاز	نازنینان بر درت از سر نهاده نازها
در هوای اوج توحید تراز کف می رود	طایران قدس را سر رشته پروازها
رازهایت را بسی گفتند سرمستان عشق	همچنان هستند اما سر بمهر آن رازها

۸- انجام : «قصه من شده مشهور تو هم می دانی
 رفتن از کویتو مقدر من زار نبود
 وه چه شاهی که زبیداد تو در کشور دل
 بوده دل ملک سلیمان ولی از دوری تو
 شرح بیمهریت ای ماه چه تقریر کنم
 من ز نزدیک تو خود دور نرفتم که فکند
 واقف از من مزه عشق چه پر می هر دم
 کرد در اول قدم گم خویش را آواز ها»
 بر زبان همه مذکور تو هم میدانی
 گریه ام برد بصد زور تو هم میدانی
 نیست یک خانه معمور تو هم میدانی
 تنگتر شد زدل مور تو هم میدانی
 روز من شد شب دیجور تو هم میدانی
 دل طپیدن ز تو ام دور تو هم میدانی
 هست تلخ وترش و شور تو هم میدانی»

۹- چگونگی : این نسخه آن گونه که از مطالعه آن بر آمد بیشتر غزلیات واقف را در بردارد و از دیگر انواع شعر او ، مانند : «مثنوی در وصف صبغه الله خان» و «ترجیع بند بنده دردمند» که در دیوان چاپی او آمده است . چیزی به دست نیست . نسخ خطی دیوان واقف در کتابخانه دانشگاه پنجاب لاهور و بریتیش میوزیم و دیگر کتابخانه ها موجود است . در سال ۱۳۳۹ ه ق به اهتمام شیخ الہی بخش و محمد جلال الدین در لاهور چاپ شده است . تقریباً ۸۰۰ غزل دارد که بالغ بر ۶۰۰۰ بیت می شود .

ذخیره خوارزمشاهی ، کتاب پنجم و ششم

[طب ، فارسی . منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۳۵/۵ × ۱۹ × ۷ سم . - درونی : ۲۵ × ۲۵ × ۱۲ سم
- ۲- اوراق : ۵۳۳ ورق . ۱۰۶۶ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری ، اندکی نرم خورده ، ساییده شده ، آب دیده ، بدون جلد .
- ۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، عنوانها و سر فصلها و نشانها شگرف ، قرن ۱۳ ه ق . رسم الخط اردو و فارسی .
- ۵- کاتب : «حافظ سید نور» ، تاریخ کتابت : «۱۲۱۱ یا ۱۲۹۱ ه ق» . در صفحه ۱۰۶۵ چنین آمده است : «تمت تمام شد نسخه ذخیره خوارزمشاهی

بتأیید آلهی جل شأنه دستخط حافظ سید نور در مسجد موضع کت نالی و در موضع تهته موسی ضلع گجرات بتاریخ بیست و هشتم ماه ویساکه نوزدهم ماه جمادی الاول بمطابق سنه ۱۲۱۱ (۱۲۹۱) هجری صلی الله علیه وسلم من یدع سواه علی هذا الكتاب فقط بطل عند شرع الشریف فقط ؛ هر که خواند دعا طمع دارم ز آنکه من بنده گنه گارم این کتاب نوشته در روز بدوار بوقت پیشین» .

۶- مؤلف : «سید زین الدین ابو ابراهیم اسماعیل بن حسن بن محمد بن احمد حسین گرگانی ۴۳۴ - ۵۳۱ ه ق» ، نام تألیف «ذخیره خوارزمشاهی» ، تاریخ تألیف : «۵۰۴ ه ق» . مؤلف از بزرگترین و معروفترین پرشکان قرن ششم و بلکه تاریخ ایران و اسلام است . وی ذخیره خوارزمشاهی را خلاصه کرده و «اغراض الطبیه و مباحث العلائیه» نام داده است . کتاب دیگر وی «خفی علایی» یا «الخفیه العلائیه» است (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی تألیف سعید نفسی ، ج ۱ ، ص ۱۲۴) .

۷- آغاز : این نسخه از کتاب پنجم آغاز می شود ، «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، کتاب پنجم از کتاب ذخیره خوارزم شاهی در یاد کردن احوال تب بیاید دانست که اندرین کتاب اجناس و انواع و اسباب و علامات و معالجات آن یاد کرده میشود و این کتاب مشتمل بر شش گفتار است ، گفتار اول اندر بیان کردن آنکه تب چیست و چند نوع است و چگونه پدید می آید و چگونه گسارد و این گفتار چهار باب است باب اول اندر یاد کردن تب چیست» .

۸- انجام : «و سببی دیگر آنست که طیب را پیوسته سخن دارد و بیماری وقی و اسهال و نفثت و مانند آن باید شنید و آنرا جواب خوش باید داد ، این همه انواع بی مرادی است و کسی را چندین بی مرادی است و کسی را که چندین غم می باید کشید اگر بیمار نشد و عجب باشد این نوع بیماری آنست که طیب اگر دفع آن نتواند کرد معذور باشد و اندر بیماریهایی که اسباب بیرونی افتد معذور باشد و اندر بیماری که بمیراث آید معذور باشد و بیماریهای دیگر که از تدبیرهای بدو بی پرهیزی افتد بر طیب عیب نباشد و اندر آن معذور باشد» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «طب» است. تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و «گفتار» و «باب» و «صفت» است و از «کتاب پنجم در مبحث تب» آغاز می شود و تا پایان «کتاب نهم در مبحث زهرها یا سموم» ادامه دارد. ذخیره خوارزمشاهی از معروف ترین کتاب های طب است که به زبان فارسی بسیار فصیح و به سبک خراسانی نگاشته آمده است و از همان آغاز تألیف پیوسته مورد توجه اطبا بوده است. حاوی الفاظ و اصطلاحات پزشکی قدیم و روش شناخت داروها و بیان معالجات و مداوات بیماران است. تاکنون چندین بار چاپ شده و نسخ خطی آن فراوان است. در گوشه و کنار صفحات این نسخه بعضی یادداشت ها و سهو القلم های کاتب کتابت شده است.

۸۹۰ و ۹۵۰

۴۸۷

ذخیره الملوك

[دین و ادب ، فارسی ، منثور]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۲۱/۵ × ۱۴ × ۳ م. م. - درونی : ۱۹ م × ۱۶ × ۱۰ م. م.
- ۲- اوراق : ۲۰۲ ورق . ۴۰۴ صفحه
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری و سفید رنگ فرنگی ، آب رسیده ، وصلی شده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشه چرمی سرخ رنگ .
- ۴- خط : ثلث خوش ، خوانا ، پخته ، روشن ، عنوانها و سر فصلها و نشان ها و کلمات شواهد و خط های رسم شده بر بالای جملات عربی شنگرف ، جدول کناره صفحات ۳ خطی سیاه و شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : «علی شهاب الهمدانی ۷۱۳ - ۵۷۸۶ ق» که نام آرمش وی این است : «امیر سید علی بن شهاب الدین بن میر سید محمد حسینی همدانی» و معروف به «علی ثانی» و «میر سید علی همدانی» ، نام تألیف : «ذخیره الملوك» ، تاریخ تألیف معلوم نشد. در صفحه ۳ و ۶ چنین آمده است : «اما بعد بقول العبد الفقیر الجانی الموصوف بالتقصیر و التوانی علی شهاب الهمدانی . . . این کتاب را بحکم باعثة اصلی ذخیره الملوك نام کرده شد» .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، حمد بسیار و ثنای بیشار حضرت ملکی راکه

اسباب معاش سگان خطه ملک دنیوی را بتمهید میاست حکمی نظام داد حکیمی که عرصه ملک معنوی را باستحکام قواعد مکارم اخلاق و محامد اوصاف بناء انتظام نهاد قادری که سطوت قهر او رقاب جباران ظالم را پست گردانید.

۸- انجام : «وتوالی دواعی شهوات نفسانی خاک شقاوت و ادبار بروزگار و کثرت ما پخت کثرت افتراق معاصی آبروی ما برینخت نسل الله العفو الغفور ان يعاملنا بها هو ان يستر قبایح اعمالنا كما يقتضيه انه قريب والحمد لله وحده والصلوة والسلام على خير خلقه محمد وآله و احبابه واصحابه اجمعين تم الكتاب بعون الله الملك الوهاب».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «دین و اخلاق و کردار و رفتار و اقوال و سیاست پادشاهان» است مخصوصاً آن پادشاهانی که به اسلام خدمت کرده و علای اسلام را بزرگ داشته‌اند. تقسیمات آن براساس «باب» است و جمعاً ده باب دارد. «باب اول در شرایط و احکام ایمان و لوازم کمال آن که سبب نجات بنده است از عذاب ابدی و وسیلت وصول او بدولت و نعیم سرمدی» و «باب دهم در مذمت تکبر و غضب و حقیقت آن و ختم کتاب» و در داخل ابواب، تقسیمات دیگری برحسب موضوع دارد. نثر فارسی این نسخه محکم و منسجم است و به سبک عراقی و سبک عرفانی میباند و آمیخته است با آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات مشایخ و سخنان حکما. گاه گاهی از اشعار برگزیده فارسی نیز بهره مند شده است. از آغاز و انجام و اواسط این نسخه افتادگی هایی داشته که به خط و کاغذ تازه نوشته و افزوده اند. نسخی است خوب و بدون غلط و سهو القلم کاتب اندک دارد. مؤلف از بزرگان عرفا و علمای ایران که در سرزمین کشمیر و به طور کلی شبه قاره مقام و درجت اعلای عرفانی و بیروان بسیار دارد و تألیفات بسیار و اشعار و غزلیات از وی باقی مانده است. این نسخه از شخصی به نام «حاجی محمد حسین» بوده و یادداشتی به قلم خودش در صفحه ۴، ۴ دارد که پس از تعریف از نسخه اش، از درگاه خدا خواسته که برای «بار سوم» به مکه معظمه و مدینه منوره مشرف گردد. تاریخ این یادداشت «۱۳۳۵ هـ ق» باشد. در صفحه اول یک رباعی منسوب به مولوی بلخی آمده است :

«پیوسته چوشمهد باش چون نیش مباح چون مرهم موم باش چون ریش مباح

خواهی که زهیچ کس گزندت نرسد بد گوی و بد آموز و بد اندیش مباش
رام کمینه عبدالرحمن .

۲۹۰ و ۸۹۰

۳۴۵

رشحات عين الحيات

[ادب ، عرفان ، فارسی ، منظوم و منشور]

- ۱- اندازه : بیرونی : ۲۳/۵ × ۱۶/۵ × ۳/۵ سم . درونی : ۱۵ س ۱۹ × ۱۲ س م .
- ۲- اوراق : ۲۶۰ ورق . ۵۲۰ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ سمرقندی ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد تپاجی قهوه‌ای رنگ و سرخگون .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها و خطهای رسم شده بر بالای بعضی از الفاظ و کلمات سرخ ، یک سر لوح در آغاز ، صفحه ۲ و ۳ نقاشی و گل و بوته نگاری زرین و میان سطرها نقاشی دندان موشی ، جدولهای کناره صفحات ۵ خطی سیاه و زرین ، قرن ۱۱ ه ق .
- ۵- کاتب : «محمد امین سمرقندی» ، تاریخ کتابت «۱۱۶۷ ه ق» : «تمت الكتاب بعون الملك الوهاب على يد العبد الضعيف نحيف راجي الى رحمت الله باري محمد امين سمرقندی ستره عيوبه و غفر ذنوبه في التاريخ سنه ۱۱۶۷ بود که در دارالسلطنه لاهور اتمام یافت ، روزی که روح دامن عمرم رها کنند وین خاک تیره بند زینم جدا کند یا رب نگاهدار تو ایمان آن کسی کاین خط من بخواند و بر من نهد»
- ۶- مؤلف : «علی بن الحسین الواعظ الکاشفی» ، نام تألیف : «رشحات عين الحيات» ، تاریخ تألیف : «رشحات = ۹۰۹ ه ق» : «اما بعد چنین گوید قیبری بضاعت و احقر خلی از استطاعت علی بن الحسین الواعظ الکاشفی المشتهر بالصفی در اواخر شهر ذی القعدة سنه ۹۰۹ و ثمانین و ثمانمائه بتفیل غیبه علیه حضرت ولایت منزلت هدایت منقبت خواجه ناصرالحق و الحقیقه و الدلیا و الدین عبیدالله رضی الله عنه اتفاق افتاد و نوبت دیگر در اوائل ماه ربیع الآخر سنه ۹۰۹ و تسعین و ثمانمائه شرف

پای بوسی آن دولتخانه دست داد و در ضمیر کبیر
 مرتسم گشت که آن انفاس متبرکه و کلمات مبارکه را
 یکجا جمع نماید تا رفیق ابن سر گشته بعد هجران شود لیکن
 این معنی پیوسته در عهده تأخیر و تعویق می افتاد و گره
 بسته از رشته تالیف و تلفیق نمی گشاد تا بعد از شانزده سال شهر سنه
 تسع و تسعمائه آن داعیه قدیم تجدید یافت و خاطر بجمع و ترتیب آن
 شتافت و مسما شد برشحات عین الحیات و از عجایب اتفاقات
 آنکه تاریخ اتمام کتاب «رشحات» از عدد حروف وی که نهصد و نه است
 اتفاق افتاد چنانچه از قطعه رباعی آخر کتاب مستفاد است :
 آن گرم روان که عالم از غلغله شان پر بود سفر فتاد ازین مرحله شان
 بیچاره صنی چون سگکی سوخته پای افتان خیزان از عقب قافله شان

آمد رشحات ما کثیر البرکات چون آب خضر منفجر از عین حیات
 یابند محاسبان منجیده صفات تاریخ تماش از حروف رشحات
 «رشحات» = «۹۰۹ هـ ق» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لمن رش رشحات الحقایق و الحكم علی
 قلوب العارفين بفيضه القدس الاقدم والصلوة علی المظهر الاتم ، و مظهر
 اوتیت جوامع الکلم لیکمل بها طوایف الامم والسلام علی آله و اصحابه
 سفاتیح الکریم و مصابیح الظلم اما بعد جنین گوید فقیری بضاعت و احقر
 خالی از استطاعت علی بن الحسین الواعظ الکاشفی المشتهم بالصفی ثبته علی
 محبة اولیاء بکمال متابعت اصفیاء» .

۸- انجام : «هرکه شد غرقه بجز تو فزود آب رخس اهل ساحل چو صدف ریزه بی مقدارند
 جاودان غرق در این بحر صفا باد صنی هر کزش یارب ازین بحر برون نگذارند
 قطعه عربیه فی تاریخ اتمامها (کاتب اشتباه کرده که این عنوان را برای رباعی
 فارسی قرار داده) :

آن گرم روان که عالم از غلغله شان پر بود سفر فتاد ازین مرحله شان
 بیچاره صنی چون سگکی سوخته پای افتان خیزان از عقب قافله شان
 رباعیه فارسیه ایضاً فی تاریخ لاتمامها (اشتباه کاتب) :

رشحات عين حياتنا وصلت الى روض المتى تبارك الله الذي اعطى الورا بركاتها
 كما بديت تمامها فشرعت في تاريخه ما كنت عطشاناً له قد فاض رشحاتها

آمد رشحات ما كثير البركات چون آب خضر منفجر از عين حيات
 يابند محاسبان سنجيده صفات تاريخ تمامش از حروف رشحات»
 ۹.۹ هـ ف

۹- چگونگی : موضوع نسخه رشحات «حالات و کرامات و کردار خواجه ناصر الحق

عبیدالله معروف به حضرت عبیداللهی ولایت پناهی و «احوال و اطوار سلسله خواجهگان و خلفا و اصحاب ایشان و خوارق عاداتشان» است و روی هم رفته در طریق سلسله «نقشبندیه» سیر می کند. و تقسیمات آن بر اساس «مقاله» و «مقصد» و «رشحه» قرار دارد و شامل یک «مقاله» و «سه مقصد» و «یک خاتمه» و «چندین رشحه» است. شجره نامه یا نسب نامه و زندگینامه عرفا و صوفیه را به تفصیل شرح کرده و همه را با خود را به دست داده است. متن نسخه از نثر و نظم فارسی آمیخته است و مثنوی های کوتاه و رباعی ها و قطعات و مفردات اشعار و دو بیتی ها را شامل می شود. وقتی که از «حضرت ولایت پناهی عبیداللهی» سخن به میان می آورد مقصودش «حضرت ولایت خواجه ناصرالحق والحقیق عبیدالله» است که مؤلف همه مطالب کتاب را از مجلس درس و از افادات و تالیفات او گرفته است و این مسأله را در مقدمه نسخه به تفصیل شرح داده است. در آغاز و انجام و در کناره صفحات یادداشتها و توضیحات و اشعار از یاد رفته را کتابت کرده اند. سه بیت درباره «مجدد الف ثانی» و چند بیت از شعرای دیگر در اوایل و اواخر نسخه آمده است. از جمله :

مجدد الف ثانی سهربان باد همیشه درنگ درنگ

یا : بنگر که مرا یار چه گنجه است امروز بر شکر مرا شکر دیده بدوز

دردی که من از عشق تو دارم حاصل دل دانه و من دانه و من دانه و دل

در یک جا نوشته «کتاب رشحات عين الحيات سنة ۱۲۸۵».

روی هم رفته نسخه بی است خوش خط و بدون عیب ، سهواً الفلم کاتب کاتب دارد ، حروف «گ» و «ج» مانند «ک» و «ج» است. حروف اضافه «ب» و لفظ «می» به کلمه مابعد خود پیوسته است.

۲۹۰ و ۸۹۰

۴۱۲

رشحات عين الحیوة

[ادب و دین، عرفان، فارسی، منشور و منظوم]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۵/۲۴ × ۱۴ × ۳ س م . - درونی : ۲۳ س ۵/۱۶ × ۷/۵ س م .
- ۲- اوراق : ۲۳۱ ورق . ۴۶۰ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری (لاهوری) ، اندکی کرم خورده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی و چرسی سیاه یک پارچه .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها و خط های رسم شده بر بالای الفاظ و کلمات شواهد شنکرف ، جدولهای ۶ خطی کناره متن نسخه لاجوردی و شنکرف و سیاه و زرین . قرن ۱۱ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : «فخرالدین علی بن الحسین الواعظ الکاشفی المشتهر بالصفی متوفی ۹۱۰ ه ق» نام تألیف «رشحات عين الحیات» ، تاریخ تألیف : «۹۰۹ ه ق» (رک : رشحات عين الحیات ۳۴۵/۲۹۰ و ۸۹۰) .
- ۷- آغاز : یک ورق افتاده و به خط تازه افزوده شده است : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لمن رش رشحات الحقایق و الحکم علی قلوب العارفين بفيضه الاقدس الا قدم و الصلوة علی مظهر الاتم و مظهر اوتیت جوامع الکلم لیکمل بها طوائف الامم و الصلوة و السلام علی آله و اصحابه مفاتح الکرم و مصابح الظلم اما بعد چنین گوید» .
- ۸- انجام : «رباعیه» ،
آن کرم روان که عالم از غلغل شان پر بود سفر فتاد ازین عالم شان
بیچاره صفی جون سگکی سوخته پای افتان خیزان از عقب قافله شان
قطعه عربیه فی تاریخ اتامها
رشحات عين حیوتنا وصلت الی روض المنی فبقارک الله الذی اعطى النوری برکاتها
لما رأیت تمامها فشرعت فی تاریخها ما کنت عطشانا له قد فاض من رشحاتها
رباعیه فارسیه ایضاً فی تاریخ الاتام

آمد رشحات ما کثیر البرکات جون آب خضر منفجر از عین حیات
 یابند محاسبان سنجیده صفات تاریخ تماش از حروف رشحات»
۹- چگونگی : موضوع این نسخه «ادب و دین و عرفان و تصوف» مخصوصاً شرح حال و
 آثار و کلمات و انفس عرفا و خواجگان طریقه و سلسله نقشبندیه است.
 نثر فارسی آن آمیخته با اشعار برگزیده از شاعران و عارفان مشهور و گاهی
 از مؤلف که «صفی» تخلص می کند. تقسیمات آن بر اساس «مقاله» و
 «مقصد» و «رشحه» و «خاتمه» نهاده شده است. شرح حال عرفا و ادبا و
 خواجگان نقشبندیه را تحت نام آنها می آورد و سپس هر کدام را در چند
 رشحه شرح می دهد. مثلاً خواجه علی را متینی را در ۱۶ رشحه شرح داده
 و مولانا سعدالدین کاشغری و فواید انفس وی را نیز در ۱۶ رشحه.
 آنگونه که مؤلف در مقدمه شرح داده است در مجالس تقریر خواجه عینالله
 نقشبندی در سال ۸۸۹ و ۸۹۳ حضور می یافته است و آنچه که می
 شنیده به خاطر می سپرده و کتابت می کرده است و با خود می داشته
 تا بعد از ۱۶ سال در سال ۹۰۹ هـ ق آنها را تالیف و تنقیح کرده و
 ترتیب و تبویب ساخته و از کتب و رسائل سلسله خواجگان و خلفا و
 اصحاب نقشبندیه بهره مند گشته و سرانجام تالیف خود را به نام
 رشحات = ۹۰۹ به اتمام رسانیده است. رسم الخط این نسخه فارسی و از
 سهو القلم کاتب دور و حروف «پ» و «ج» و «ک» مانند «ب» و «ج» و
 «ک» کتابت شده است. حروف و الفاظ «بن» و «می» و «ند» همه جا
 متصل است. از آغاز یک صفحه مفقود شده است بعد از خط جبهه
 نوشته و افزوده اند. در کنار صفحات چند توضیح و مطلب از دست
 رفته کتابت شده است. نسخه های خطی و چاپی آن فراوان است

روض (یا : روضۃ) الریاحین فی حکایات الصالحین ۸۹۰ ۴۹۴

[ادب ، عرفان و سرگذشت . فارسی ، منشور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۵×۵/۱۴ س ۳ س ۰ - درونی : ۱۵ س ۱۶/۵ س ۰
- ۲- اوراق : ۱۹۴ ورق . ۳۸۸ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی طرح سمرقندی ، وصالی شده ، آب رسیده ، گرم
 خورده ، جلد مقوایی ملون ، با عطف چرمی مرخگون .

- ۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پختہ ، عنوانها و نشانها و سر فصلها و جدولهای ۲ خطی کنارہ متن شنگرف ، قرن ۱۰ ه ق .
- ۵- کاتب : «عزیز محمد بن ملک چندر بلوچ القادری الهاشمی» ، تاریخ کتابت : «۱۰۷۱ ه ق» : «تمت تمام شد ، کار من نظام شد ، فی تاریخ ۲۹ بیست نهم ماہ ذالحجہ روز پنجشنبہ سنہ ۱۰۷۱ من مقام حیدر آباد در خانقاہ بندگی حضرت سیادت پناہ ملاذ محقق قبلہ متحقق میران سید عبدالقادر المشہور بحضرت صاحب ابن سید السادات خلاصہ آفتاب آسمان ہدایت ماہ بروج فتوت حاوی راہ حقیقت حضرت میران سید حسین ابن حضرت سید مسعود الحسنی الحسینی القادری کاتب الحروف اضعف عباداللہ الغنی فتمیر الحقیر کمترین مملوکان مشایخان سلسلہ قادریہ عالیہ عزیز محمد ابن ملک چندر بلوچ القادری الهاشمی نوشتہ شد مرتب برای فیض یافتن خود» .
- ۶- مؤلف : نام مؤلف معلوم نشد ، نام تالیف ظاہراً «روض (یا : روضۃ) الریاحین فی حکایات الصالحین» است . اما بہ «مناقب میران میر» شہرت دارد . تاریخ تالیف معلوم نشد ، در صفحہ ۳ چنین آمدہ است : «و بندگی شیخ الاسلام قطب الانام شیخ عبداللہ یافعی نزیل الحرمین الشرفین قدس اللہ روحہ این کتاب را علی سبیل التکملہ لروض الریاحین فی حکایات الصالحین تالیف فرسودہ و در آن ذکر کردہ کہ بسی علماء زمان و فقہاء و محدثان و بعضی مشایخ» .
- ۷- آغاز : «بسم اللہ الرحمن الرحیم وبہ نستعین الحمد للہ رب العالمین و العاقبۃ للمتین والصلوٰۃ علی رسولہ محمد و آلہ و اصحابہ اجمعین میگوبد اضعف العباد اصلح اللہ شأنہ کہ چون کتاب خلاصہ المفاخر فی مناقب غوث الملکوت قطب الصمدانی شفیع الربانی شرف الاقطاب سید السادات سید محیی الدین السید عبدالقادر الحسنی الحسینی الجعفری الجیلانی رضی اللہ» .
- ۸- انجام : قفا ہہنا فی راس نہر النبوۃ عیونہم ملاھا من نہر النبوۃ ممثلی
بجنواک یا بحر الندی عبد قادر اتی یافعی ذوافتقار و زومخل
فسبجانک اللہم ربنا مقدسا و واسع فضل للوری افضلہ مولی
الحمد للہ وحدہ و صلی اللہ علی سیدنا محمد و آلہ و صحبہ وسلم تسلیا
کثیراً کثیراً الہنا اغفرلنا ذنوبنا برحمتک یا ارحم الرحمین» . (رک : ۵- کاتب) .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «حکایات عرفانی و اخلاقی و تربیتی مشایخ سلسله قادریه» است . تقسیبات آن بر اساس «حکایت» و اسامی «مشایخ» و «عرفا» است و جمعاً . . ۲ حکایت دارد که از آغاز تا انجام به ترتیب اعداد ترتیبی آمده است . در آغاز و انجام و کناره و گوشه صفحات یادداشت های ادبی و توضیحات عرفانی به زبان عربی و فارسی کتابت شده است . اسامی مشایخ و عارفان و پیران سلسله قادریه و مطالب وجد و سماع و قول و فعل عارفان و مراقبه و مکشفه و مشاهده آنان در این نسخه آمده است . گویا اصل نسخه به زبان عربی بوده که به زبان فارسی ترجمه شده است . نشر فارسی آن روان و ساده و دارای شور و جذب است و میتوان آنرا «نثر عرفانی» گفت . ۳ تا ۴ ورق از اواسط نسخه افتاده است و حکایات ۱۵۳ و ۱۵۴ و ۱۵۵ مفقود است . شاید این نسخه منحصر بفرد باشد چون نظیر این نسخه را در هیچ جا ندیده ام .

۲۹۰

روضه الشهداء

۵۱۰

[دین : شیعه اثنی عشریه ، تاریخ ، فارسی ، منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۱/۵ ، ۱۴ ، ۱/۵ س.م . - درونی : ۱۵ س ۱۷/۵ ، ۹/۵ س.م .
- ۲- اوراق : ۱۱۵ ورق . ۲۳ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک و ضخیم جهانگیری و کشمیری ، گرم خورد ، اندکی وصلی شده ، چرم مقوایی سلون با عطف و گوشه چرمی شیرازه دار .
- ۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، پخته ، روشن ، عنوانها و نشانهها و ... به خط درج ، جدولهای سه خطی کناره صفحات سیاه و شکرکف ، رنگ قرمز .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : «حسین واعظ الکاشفی متوفی ۹۱۰ ه ق» . نام تألیف : «روضه الشهداء» ، تاریخ تألیف تقریباً : «۹۰۸ ه ق» . در سنه ۱۲۸۷ در لاهور چاپ شده است و به ترکی ترجمه شده است و اضافاتی در ترجمه آمده . مترجم «فضیلی» شاعر ترک نژاد .

- ۷- آغاز : «ای شربت درد تو دوی دل ما آشوب بلائی تو عطای دل ما از نامه حمد تو شفای دل ما و ز نام حبیب تو صفای دل ما» حضرت صبوری ملال و شکور بی زوال عظمت عطیاته و طابت بلیاته در کتاب کریم و کلام لازم التکریم زمره بلا رسیده کان میدان محبت و محنت کشیده کان معرکه بعیثت را بدین خطاب دلنواز معزز و سرفراز ساخته» .
- ۸- انجام : ای شمر از سینه من بر خیز که وقت نماز است تا من روی بقبله آورم و نشسته نماز در پیوندم و چون مرا از بدر میراث است که در نماز زخم خورم اکرتان که در نماز باشم هر چه خواهی با من بکن . شمر لعین از سینه آن حضرت برخاسته شاهزاده آن مقدار قوت داشت که روی بقبله آورده بنماز مشغول شد . چون بسجده رفت شمر صبر نکرد که آن امام معصوم مظلوم از نماز فارغ شود و هم در سجده اول آن حضرت با نصرت را شربت شهادت چشایید انا لله و انا الیه راجعون غفرانک ربنا و الیک المصیر شعر دریای خیزه موج بوقت قتلش از هر ذره آوازی آمد که نفرین خدا بر شمر و بر انصار و عوانش باد بیش باد و کم مباد لعنت خدا بر شمر و عمر سعد و ابن زیاد بر نهید» .
- ۹- چگونگی : این نسخه یکی از تألیفات ملا حسین واعظ الکاشفی است که «روضه الشهداء» نام دارد . موضوع این نسخه زندگی و سیرت حضرت محمد (ص) و حضرت علی مرتضی (ع) و فاطمه الزهرا خاتون جنت و حضرت امام حسن و حضرت سید الشهداء و حضرت امام حسین (ع) و دیگر ائمه است ، و مشتمل بر ده باب است . باب اول درباره زحمتهایی که به پیامبر دادند و باب دوم درباره آزارهایی که به پیامبر رسید و در باره شهادت حضرت حمزه و حضرت جعفر ابن ابوطالب و باب سوم در باره وفات پیغمبر اسلام است و قس علی هذا نثر فارسی آن روان و ساده و به شعر و کلمات بلیغ و فصیح آراسته است .

روضه الصفا فی شرف الانبیاء والملوک و الخلفاء ۸۹۰ و ۹۵۰
۴۴۹

[تاریخ و ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : - بیرونی : ۴۵ × ۲۸/۵ × ۵/۵ سم . - درونی : ۲۵ × ۳۰ × ۱۹ سم .

- ۲- اوراق : ۴۳۱ ورق . ۸۶۱ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم و نازک سفید رنگ کشمیری (طرح سمرقندی) ، اندکی وصلی شده ، جلد مقوایی چرمین سرخ ، ضربی و منقش .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانها و خط های رسم شده افقی بر بالای الفاظ و کلمات شنگرف ، قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : «محمد بن خاوند شاه بن محمود متوفی ۳۰۹ ه ق» ، نام تألیف: «روضۃ الصفاء شرف الانبیا و الملوک والخلفا» ، تاریخ تألیف معلوم نشد اما در عهد «نظام الدین علی شیر» تألیف شده است : «اما بعد چنین گوید راقم این حروف الفاظ ظاهرة المعانی . . . محمد بن خاوند شاه بن محمود . . .» (به عهد) نظام الدوله والدين على شیر متع الله المسلمين بدوام اقباله و انجح بالخیر جميع مقاصده . . . این کتاب موسوم بروضۃ الصفاء (اصفا) فی شرف الانبیاء والملوک والخلفا بر مقدمه او هفت قسم و خاتمہ زینت یافت .
- ۷- آغاز : جلد اول (ص ۲) «بسم الله الرحمن الرحيم» زیب فہرست نسخہ مناخر انبیاء عالیمکان و زینت دیباچہ مجموعہ مآثر سلاطین گردون تون شکر منعیست کہ مبدعات عالم نبات بر خوان احسان او نوالہ ایست و رشحات سرچشمہ حیوة از بحر امتنائش پیانہ متکمی کہ لسان مقال فصیحی عرب در کلمات فصاحت آیاتش عاجز و الکن و زبان بنغای عجم در وصف مقالات بلاغت سہاتش قاصر و ابکم است .
- ۸- انجام : ایضاً ، (ص ۳۸۹) : «ذیل عفو و دامن تجاوز بر آن پوشیدہ و عذر و تبریر در قسم دوم ازین کتاب ایرادبندی از حکایات حضرت رسول اکرم و آل و اصحاب صلی الله علیہم اجمعین با سوانح وقت از فیض ربانی مأمولست و حسن قبول خاطر فیض مقرب حضرت سلطانی مسئول انہ علی مایشاء قدیر و بالاجابت جدید والسلام علی من اتبع الهدی تمت الکتاب بعون الملك الوهاب و الله اعلم بالصواب تم تم» .
- آغاز : جلد دوم ، (ص ۳۸۲) : «عنوان صحیفہ مرادات ، و فہرست مجموعہ سعادات مبنی از حکایات ناقدان سیر عظام سلف ، و مبنی بروایات ناقلان

خیر کرام خلف ، حمد و ثنای واجب الوجودی است که هستی موجودات پرتوی از مقتضای جود و احسان اوست فایض الوجودی که مجموع مخلوقات خلعتی از خزانه بر و امتنان او» .

—انجام : ایضا ، (ص ۸۶۱) : «حضرت باری سبحانه و تعالی نفس نفیس و ذات

بی بدیل این امیر روشن ضمیر را بر سریر کامرانی تا قیام قیامت معزز و ممکن دارد و بمطالب دنیوی و مآرب اخروی این صاحب مکنات را برسانی بمنه و فضله و کرمه و طولی و هیچ شک نیست که در اوقات این دعا کروییان عرش و مقیمان فرش را واجب بود که دست بآیین بر آورند والسلام اللهم اغفر لی ولعن نظر قرأ فیها واجمع المؤمنین والمؤمنات والمسلمین والمسلمات برحمتک یا ارحم الراحمین» .

۹- چگونگی : این نسخه شامل مقدمه و جلد اول و دوم تاریخ معروف «روضه الصفا»

است که اصل آن «روضه الاصفیا فی شرف الانبیاء و الملوک والخلفاء» است و موضوع آن تاریخ کلیه وقایع و حوادث جوامع بشری است از آغاز خلقت تا عهد مؤلف بر حسب اندیشه و روش و درک وی . تقسیمات آن بر اساس یک مقدمه و «هفت قسم» یا «هفت جلد» و یک «خاتمه» است :

مقدمه : در بیان فواید علم تاریخ و احتیاج ارباب فرمان بدان .

قسم اول : در بیان اول مخلوقات و ذکر جان و وقایع ملوک عجم .

قسم دوم : در بیان غزوات و حالات سید المرسلین و خلفای راشدین .

قسم سوم : در بیان وقایع و احوال ائمه اثنی عشر و بنی امیه و خلفای عباسیه .

قسم چهارم : در قضایای پادشاهان که معاصران عباسیان بوده اند .

قسم پنجم : در بیان خروج و تسلط پادشاهان جهانگیر چنگیزخان و اولاد او در ایران و توران .

قسم ششم : در بیان ظهور و جلوس امیر تیمور گورکان و حالات او .

قسم هفتم : در بیان فرمان روی ابوالغازی سلطان حسین بهادر خان .

خاتمه : در بیان حکایات متفرقه و حالات مختصه موجودات ربع مسکون .

هر کدام از این تقسیمات به «فایده» و «شرط» و «ذکر» و «صفت» منقسم است و ذیل هر کدام بر حسب اندیشه مؤلف ، موضوعی آمده است . این

دو جلد از آغاز خلقت بشر تا خلافت حضرت علی (ع) و ظهور «خوارج» و شهادت آن حضرت را در بردارد. نثر فارسی آن با اشعار فارسی و آیات و کلمات مشایخ و بزرگان علم و ادب آمیخته است و به «سبک اصفهانی» و «سبک عراقی» می‌ماند. سه‌والقلم کاتب اندک دارد. در آغاز و اواسط و انجام این نسخه نشان چند مهر آمده است، که بعضی از آنها اینگونه خوانده شد، «محمد اکرم»، «محمد کامل»، «دین محمد کامل است راقمه نعمور؟».

روضۃ الصفا فی سیرۃ الانبیاء و الملوک و الخلفاء

۹۵۰
۵۶۰

[تاریخ، فارسی، منشور و منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۵/۲۵ × ۵/۱۷ × ۵/۵ س.م. - درونی : ۱۷ س ۵/۱۹ × ۱۱ س.م.
- ۲- اوراق : ۵۳۲ ورق. ۱۰۶۴ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ سمرقندی، آب رسیده، جلد مقوایی و چرمی ضربی، پوشیده با عطف کرباسی خاکی رنگ.
- ۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سر فصولها و نشانها و خط های افقی رسم شده بر بالای جملات عربی و اسامی اعلام شنگرف، جدولهای ه خطی کناره‌های متن شنگرف و سیاه و زرین، قرن ۱ و ۱۱ ه.ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
- ۶- مؤلف : «محمد بن خاوند شاه بن محمود ستوفی ۳۰۹ ه.ق.» نام تألیف : «روضۃ الصفا المجلد الثانی»، تاریخ تألیف : «در عهد امیر علی شیر نوایی در سلطنت ۳۰ چنین آمده است : «اما بعد چنین گوید اضعف عباد الله محمد بن خاوند شاه . . . چنانچه در دیباچه کتاب ثبت افتاد لا جرم بعد از فراغ از مقاله اول . . . همت قاصر را به تألیف مجلدی متصور گردانیده آمد . . . (به اشارت) نظام الدوله والدنیا والدین امیر علی شیر» (رک : روضۃ الصفا فی سیرۃ الانبیاء و الملوک و الخلفاء، ۹/۴۴۹/۹۵۰ همین کتاب).
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم، المجلد الثانی فی سیر خاتم النبیین (ص) و خلافت»

اصحابه (رض) عنوان صحیفه مرادات و فهرست مجموعه سادات مبنی از حکایات نامیان سیر عظام سلف و محتوی بر روایات ناقلان خبر کرام خلف حمد و ثنای واجب الوجودی است که هستی جمیع موجودات برتوی از مقتضی جود و احسان اوست فایض الوجودی که خاقت مجموع مناوقات خلعتی از خزانه بر و استنان او.

۸- انجام : «و از نسایم خلق کریمش درخت فنا در باغ رجا بارور گشته ،

نسیم گل چو به خلق تو نسبتی دارد بصد زبان بستاید هزار دستانش حضرت باری سبحانه و تعالی نفس نفیس و ذات امیر روشن ضمیر را بر سریر

کامرانی تا قیام قیامت معزز و ممکن دارد و به مطالبت دنیوی و اخروی این صاحب مناقب ذوی مکنت را برساند بمنه و فضله و کمال کرمه و طولی ، و هیچ شک نیست که در اوقات این دعا کروبیان و مقیمان خطه فرس را واجب بود که دست آمین بردارند آمین یا رب العالمین تم الکتاب بعون الملک الوهاب فی شهر رمضان المبارک تم (۱۵ بار) .

۹- چگونگی:

این نسخه جلد دوم تاریخ معروف «روضه الصفا فی سیره الانبیاء و الملوک و الخلفاء» است . کاتب در آغاز نسخه به خط نستعلیق خوش شنگرف نوشته است : «حبیب السیر» و نیز این یادداشت آمده است : «این کتاب جلد ثانی حبیب السیر جناب سردار عالیجاه محمد عزیز خان بسروی عطا فرموده محرره یوم شنبه ۲ شهر جمادی الثانی سنه ۱۳۰۶ هجری ، احمد شیرخدا» تقسیبات آن بر اساس «گفتار» ، «ذکر» و دیگر عناوین است که از طرف مؤلف برگزیده شده است و کلیه مطالب این جلد درباره اعمال و گفتار حضرت محمد بن عبدالله پیامبر اسلام (ص) و خلفا و تابعین و معاصران آنها است . نثر فارسی آن با آیات قرآنی و احادیث نبوی و اشعار فارسی و کلمات مشایخ و مطالب تاریخی و ادبی آمیخته است . فهرست مطالب نسخه به خط تازه در ۵ صفحه در آغاز آمده است . در آغاز این نسخه یک یادداشت ولادت راجع به «محمد غوث» که در سال ۱۳۰۴ ولادت یافته آمده است و نشان یک مهر دارد : «منصف الدین» ، در صفحه آخر چند شعر آمده است از جمله این دو بیت :

«سر زلف ترا چین آفریدند لبست دیدند و ما چین آفریدند
مرا هم صحبت فرهاد کردند ترا از جان شیرین آفریدند»

ساقی نامه، ظہوری

[ادب، فارسی، منظوم «مثنوی»]

- ۱- اندازه : بیرونی ۱۸×۱۱×۲ سم۔ درونی : ۱۳ و ۱۸×۱۳×۵/۶ سم۔
 ۲- اوراق : ۱۵۸ ورق۔ ۳۱۶ صفحہ۔
 ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ خاکستری رنگ سپاہانی، کرم خورده، آب رسیده، جلد تیاجی سیاه و نقش دار و مندرس۔
 ۴- خط : نستعلیق متوسط، خوانا، روشن، پختہ، عنوانها و نشانها شنگرف۔ قرن ۱۲ھ ق۔
 ۵- کاتب : «کردیت»، تاریخ کتابت صریح و واضح معلوم نشد، اما عدد «۱۹» کہ گویا سال جلوس پادشاهی یا حکمرانی باشد در آخر آمده است : «این کتاب ساقینامہ بدستخط کردیت ساکن امراکوت از بار عزیز داده رحم الله سمت تحریر یافت»۔

- ۶- مؤلف : یا (شاعر) «ملا : نورالدین ظہوری ترشیزی»، نام تألیف یا (مثنوی) : «ساقی نامه»، تاریخ تألیف : (سرودن) : «۹۹۹ تا ۱۰۰۳ھ ق»۔ ملا نورالدین ظہوری ترشیزی در نیمہ دوم قرن دہم ہجری در ترشیز (خراسان) ولادت یافت و در ۵۹۸ھ ق بہ ہند رسید و در ۱۰۲۵ھ ق در بیجاپور در گذشت (رک : فہرست نسخہہای خطی بریتیش میوزیم، ج ۲، ص ۶۷۸-۲۷۹، گنج سخن، تألیف دکتر ذبیح اللہ صفا، ج ۳، ص ۷۷-۸۰، تذکرہ میخانہ، تألیف ملا عبدالنبی فخرالزمانی بہ تصحیح احمد دجین معانی، ص ۲۶۳-۴۱۲)۔

- ۷- آغاز : «ساقی نامہ، هوالمستعان، رب یسر، بسم اللہ الرحمن الرحیم، الحمد للہ رب العالمین، ثنائیہا ہمہ ایزد پاک را
 کہ خورشید را صورت جاہ ازوست
 ازولالہ نشأ بر فرق سی
 وزو تکوین نغمہ در نام نی
 لک لوب مستی سر غم ازوست
 سکون در رہش ہم عنان باشتاب
 پرستار او رندی و زاہدی
 یکی در حرم پای بست نماز
 ثریا دہ طہارہ پاک را
 شراب سلس در خمہ ازوست
 وزو تکوین نغمہ در نام نی
 لک لوب مستی سر غم ازوست
 ازوست در ذرہ گر آفتاب
 طلبکار او دیری و مسجدی
 یکی در حرم پای بست نماز
 یکی در خرابات مست نیاز»

۸- انجام : «بصد دیده بخت تو تا روزحشر
 ز غیب اختر طالعت زار بخت
 کفت ریخت خم در ایاغ سخا
 به مدح تو بر صفحه روزگار
 می بیخار ولای ترا
 ظهوری زحد می رود گفت و گو
 بیا ساقی ای تلخ شیرین زبان
 که کردی به حرفی سخن ها تمام
 چو عاشق شب وعده بیدار باد
 سعادت هزار آسان وار باد
 زیان طلب و مست سرشار باد
 مضامین کمیاب بسیار باد
 خم از سیغه مست و هشیار باد
 موافق به اتمام گفتار باد
 بجاک لب مهر نه بر دهان
 چو در آخر نام او السلام
 تمت الكتاب بعون ملك الوهاب».

۹- چگونه: موضوع این نسخه که «ساقی نامه» ظهوری نام دارد، وصف سماع و قول و ساقی و میخانه و می و میفروش و اهل میخانه و عشق و مطرب و پان و رقاص و مجلس و اهل مجلس و بهار و مذمت زاهد و روزگار و اهل روزگار و دیگر مسائل عصر شاعر است. ضمناً از عدل و انصاف و قانون دوستی و صفا و وفاگفت و گومی کند و از پادشاهان روزگار خود هم نام می برد، از جمله «برهان شاه» و «عباس شاه» یا «شاه عباس»:

«دکن از ارم رونما خواست است که از عدل برهان شه آراست است
 چو در وصف عدلت به تقریب این کنم نقلی از شاه ایران زمین
 خدیو فلک رتبه عباس شاه که در برج ملکست تابنده ماه
 جهان روشن از شمع انصاف اوست سحر پرتو سینه صاف اوست»

این نسخه در حدود ... ۵ بیت دارد و در بحر متقارب مثنی محذوف یا مقصور سروده شده است: «فعولن فعولن فعولن فعل» . لابلای ایات مثنوی چند غزل بر وزن همین ساقی نامه هم گنجانده شده است از جمله در صفحه ۶۶ تا ۶۷ یک غزل به مطلع:

«براه غمت باز سرساختیم زهر موی صد بال و پر ساختیم
 و مقطع:

ظهوری ازین توبه در هم مباش که با ساقی عشوه گر ساختیم
 و غزلی دیگر در صفحه ۷۱ تا ۷۲ آمده است به مطلع:
 زگل عسار دارد گریبان ما در آویخت خاری به دامن ما

نسیم بہار محبت وزید سمن می فشاند مگیلان ما»
و مقطع :

«ظہوری دگر راہزن زلف کیست کہ زناومی بنسد ایمان ما»
درمیان سطرہا و کنارہ صفحات و در آغاز و انجام این نسخہ یادداشت ہا و توضیحات و ابیات از یاد رفتہ و معانی لغات بہ خط و کتابت ہای مختلف آمدہ است. ماق نامہ ظہوری در لکھنؤ و کانپور بہ سال ۱۲۷۲ھ ق چاپ شدہ است.

۸۹۰

سبحة الابرار

۳۳۷

[ادب ، توحید و عرفان و اخلاق ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

- ۱- اندازہ : - بیرونی : ۲۲/۵ × ۱۴ × ۱/۵ سم . - درونی : ۱۳ س ۱۴/۵ × ۱/۵ سم .
- ۲- اوراق : ۱۰۶ ورق . ۲۱۲ صفحہ .
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیرہ رنگ ممرقندی، آب رسیدہ ، اندکی و صالی شدہ، بدون جلد .
- ۴- خط : نستعلیق خوش حقی ، روشن ، خوانا ، پختہ . عنوانہا و سر فصل ہا خط ثلث لاجوردی و زرین ، جدولہای میان سطرہا و عنوانہا دو خطی سیاہ و زرین ، جدولہای کنارہ صفحات لاجوردی و سیاہ و زرین . قرن ۱۰ھ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : یا شاعر «مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷-۵۸۹۷ق» ، تاریخ تالیف نام تصنیف : «۵۸۸۷ق» ، نام تالیف : «سبحة الابرار» ، در صفحہ ۶۶ چنین آمدہ است :
«سبحة» شد پی ابرار تمام خواندمش سبحة ابرار تمام
میرسد غد عقودش بجہل سر تک نخل تیرہ جہل نسل
اربعینی است کہ در ہای فتوح زو سادست بخلوتکہ روح»
- ۷- آغاز : ناقص است و اوراق چند افتادگی دارد و چنین آغاز می شود :
«سلک دندانن بخون پنهان شد رستم لؤلوی تر مرجان شد
کس نکرد است ز دل سنگینی در پاکیزہ بدین رنگینی
نخل قدسی و رطب تازہ لبث خستہ از سنگ خسیسان رطبت

یعنی از گوش خسان در تو تنگ دارد ای خواجه ازین بس لب و سنگ
گویا صیرفی ملک و ملک زد از آن سنگ زرت را بمحک»
۸- انجام : ناقص و افتادگی دارد ، و اینگونه آغاز می شود : «سناجاة در انتقال از
وصلت فرزند بنصیحت فرزند نفس خود ،

ای مراد دل تنها شدگان مونس وحدت یکتا شدگان
مایه صحبت تو تنهایی سایه وحدت تو یکتائی
فرخ آنکس که به تنهایی ساخت رخس در عالم یکتائی تاخت
دیده را کحل شهود تو کشید چون ترا دید دگر هیچ ندید
جز تو مقصود نداند کس را بلکه موجود نخواند کس را
که بخواد ز درت خواهد و بس ور بکاهد ز غمت کاهد و بس
از وصال

۹- چگونگی: موضوع این نسخه که مثنوی «سبحة الابرار» نام دارد ، ادب و اخلاق و
حکمت و نصیحت و پند و اندرز و موعظه و حکایت های تمثیلی و داستانی
است و تقسیمات آن بر اساس «عقد» نهاده شده و جمعاً «ع عقد» دارد :
«میر مد عد عقودش بجهل هر یک از دل گره جهل گسل»

وزن آن از مزاحفات بحر رمل مسدس مخبون محذوف است «فاعلاتن فعلاتن
فعلات یا فعلن» و روی هم رفته در حدود ۵ بیت دارد . جامی این
مثنوی سبحة الابرار را در سال ۸۸۷ هـ ق سروده و به «سلطان حسین»
اهدا کرده است :

«بین ز فیض ازل این اکرامش که جووی هست گرامی نامش
ذاتی از تاجوری یافته زین تاج سلطان بود و ذات حسین
در این نسخه حروف «گ» و «پ» و «ج» را به صورت «ک» و «ب» و «ج»
کتابت کرده و زیر حرف «ی» دو نقطه و زیر حرف سین ، سه نقطه
گذاشته اند . این نسخه بسیار خوش خط و زیبا است و کاملاً معلوم است
که تصاویر و مینیاتورهای داشته اما دزدان علم و ادب و هنر آنها را کنده
و به یغما برده اند . مثنوی سبحة الابرار چاپ شده است .

۸۹۰

۴۲۰

سبحة الابرار

[ادب ، توحید و عرفان و اخلاق ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

- ۱- اندازه : بیرونی : ۵×۲۱/۱۴×۱ سم . درونی : ۱۱ س ۱۲×۶ سم .
- ۲- اوراق : ۶۲ ورق . ۱۲۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد روشن رنگ فرنگی ، جلد مقوایی زرد گون با عطف و گوشه پارچه‌پی .
- ۴- خط : نستعلیق آمیخته با شکسته ، خوانا ، روشن ، پخته ، قرن ۱۳ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷-۵۸۹۷ ق»، نام تألیف : «سبحة الابرار»، تاریخ تألیف «۵۸۸۷ ق» (رک : سبحة الابرار ۳۳۷/۸۹۰) .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

المنت لله که بخون گر ختمه یکچند چو غنچه عافیت بشکتم
از کش مکش چرخ بسی آشفتم کز گوهر راز سبحة داری گفتم
سبحان الله این چه گوهرهاست که در زبان احسان از رشحات سحاب فضل
در صدف صدق گرد آمده و بدستیاری غواص فکرت از قعر بحر حکمت بساحل
نطق افتاده و ناطقه هر یک را بشکست تا مل ستمه و بالهاس نغمق بغور آن
در رفته» .

۸- انجام : آشفته و ناقص است و اینگونه ختم می شود :

«گفت پندار که از مال و منال کشتی بود ترا ، الا مال
بحر موجی زد و کشتی بشکست باره‌نی غنچه ات ، سبحة
شدی از عول بر آن تخته سوار بعد از آن که رسیدی به کنار
با خود انکار که بودت به زمین باغ عالم ، زیر تکبیر
برتو زین دایره حادثه تا ک ریخت زنجی که رسیدی به لاله»

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «حمد و توحید پروردگار و اثبات ذات اوست و ضمناً تمثیلات کونا کون عرفانی و دینی و اخلاقی را آورده است . تقسیمات آن براساس «عقد» است و جمعا ۷ عقد دارد و هر عقد بر چند حکایت منقسم

است. اما در این نسخہ فقط تا «عقد دوازدهم» موجود است و بہ طور کلی نسخہی است آشفته و درہم و بہ خط دو کاتب و با دو نوع مرکب (مداد) کتابت شدہ است. بعضی از ابیات از یاد رفتہ را در کنارہ حواشی نگاشته اند.

در حدود ۱۳۶۴ بیت دارد و بروزن «فاعلاتن فعلاتن فعلات» از مزاحفات بحررمل است. (رک : سبحة الابرار ۳۳۷/۸۹۰).

۲۹۰ التنقیح لالفاظ الجامع یا شرح زرکشی بر صحیح بخاری ۴۱۸

[دین ، حدیث ، عربی ، منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : $۲۳/۵ \times ۱۲/۵ \times ۵/۵$ سم . - درونی : $۱۷ \times ۱۴ \times ۷$ سم .
- ۲- اوراق : ۴۹۱ ورق . ۹۸۰ صفحہ .
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیرہ رنگ و براق کشمیری ، اندکی کرم خوردہ ، اندکی آب رسیدہ ، اندکی وصالی شدہ ، جلد مقوایی ملون با عطف پارچہپی سرخ .
- ۴- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پختہ . عنوانہا و نشانہا و سرفصلہا و جملات متن شنگرف . قرن ۱۱ هـ ق .
- ۵- کاتب : «حافظ محمد مؤمن» ، تاریخ کتابت : «۱۱۲۲ هـ ق» . در صفحہ ۹۸۰ اینگونہ آمدہ است : «الحمد لله حمداً یوافی نعمہ و یکافی مزیدہ علی ان وفقی هذا العبد الافقر الاحقر اعنی حافظ محمد مؤمن کاتب غفرالله له ولا سلافہ باتمام شرح زرکشی بر کتاب صحیح بخاری بفرمایش فضیلت و کمالات دستگاہ محمد عاصم غفرالله له و طال عمرہ و زاد قدرہ و شرح صدرہ حرره فی التاريخ ثمان من شهر شعبان المعظم روز جمعہ سنہ الف و مایہ و اثنا و عشرون من ہجر النبوة اللهم اغفر لکاتبہ ولصاحب کتابہ ولجميع المؤمنین والمؤمنات والمسلمین والمسلمات برحمتک یا ارحم الراحمین» .
- ۶- مؤلف : یا (شارح) : «ابو عبد الله بدر الدین محمد بن عبد الله الزرکشی» ، نام تالیف (شرح) : «التنقیح لالفاظ الجامع» یا «شرح زرکشی بر کتاب صحیح بخاری» ، تاریخ شرح معلوم نشدہ . در صفحہ ۲ اینگونہ آمدہ است : «وانما نشرح مایشکل و سمیتہ التنقیح لالفاظ الجامع» و در صفحہ ۹۸۰ اینگونہ :

«قال المؤلف الشيخ الامام الحافظ العلامة ابو عبدالله بدر الدين محمد بن عبدالله الزركشى ختم الله الحمد لله حمداً يوافي نعمه» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله على بالانعام و خص بالبيان والافهام والصلوة والسلام على سيدنا محمد خير الانام المبعوث بجميع الكلام و على آله و صحبه نجوم الظلام اما بعد فاني قصدت في هذا الاملاء الى ايضاح ما وقع في صحيح الامام الجليل ابى عبدالله محمد بن اسمعيل البخارى رحمه الله من لفظ غريب او اعراب غامض او نسب عويض» .

۸- انجام : «و سبحان الله العظيم و بحمده ملاء الميزان و منتهى العلم و مبلغ الرضى و زنة العرش و انا امال الله الكريم المنان ان يجعل جازي هذا الكتاب القبول منه والرضوان والعفو و العافية و ان ينفع به قادية و كاتبه و الراجع اليه عند الاشكال بمنه و كرمه لا رب غيره ولا معبود سواه قال المؤلف الشيخ الامام الحافظ العلامة ابو عبدالله بدر الدين محمد بن عبدالله الزركشى ختم الله الحمد لله حمداً يوافي نعمه و يكافى جريده» .

۹- چگونگی : موضوع اين نسخه «حديث» و «شرح الفاظ و كهات مشكل احاديث صحيح بخارى» است . شارح در مقدمه مى گويد : «بعضى الفاظ غريب و اعراب غامض و نسبت هاى غلط و روايات متشابه و خبرهاى ناقص يا مبهم و اسامى مصحف يا تصحيف شده يا كلام مغلق را كه در صحيح اسام جليل ابى عبدالله محمد بن اسمعيل بخارى آمده است ، توضيح داده و شرح آورده و روشن کرده ام و در همه جا كوشيده ام كه وجه صحيح معانى لغات و صرف و نحو را به دست بدهم» . تقسيات اين نسخه بر حسب جملات و عبارات است كه از متن صحيح بخارى آورده شده است و سپس به توضيح آن پرداخته است . در بعضى جاى ها كاتب فرجه ها را با «جملات متن» را كتابت كند و جاى آنها خالى مانده است . در صفحه اول كتابت شده است : «هذا الكتاب المسمى بزركشى شرح صحيح البخارى مالكم فتير محمد» و كسى روى «فتير محمد» را خط كشيده و نوشته است . «ملك احمد مشكين» .

۹۵۰

۵۱۶

سفر نامه ناصر خسرو

[تاریخ و ادب ، فارسی ، منشور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۵ × ۱۵ سم . - درونی : ۱۹ ، ۲۰ ، ۲۱ و ۲۲ س . ۲۰ × ۱۳ سم .
- ۲- اوراق : ۵۶ ورق . ۱۱۲ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ هندی ، قدری آب رسیده ، و بر چند صفحات آخر لکه های روغن و چربی دارد . غیر مجلد .
- ۴- خط : نستعلیق مایل به نسخ ، اسهای امکانه و شهرها و باب های و آیات و اسهای رسول و پیغمبر و نشانه ها شنگرف . قرن ۱۳ ه ق .
- ۵- کاتب : «میر احمد» ولد ارباب محمد خان مرحوم ، تاریخ کتابت : «۱۲۹۶ ه ق» . اینگونه در آخر می گوید :

«تمت تمام کار من نظام شد بیوم سه شنبه هشتم ماه شعبان سنه ۱۲۹۶ یکم هزار دو صد و نود و شش بدست اضعف العباد میر احمد ولد ارباب محمد خان مرحوم ، هر که خواند دعای دارم زانکه من بنده گنهگرم» .

- ۶- مؤلف : «ناصر خسرو قبادیانی متوفی ۵۴۶۶ ه ق» ، نام تألیف ، «سفر نامه ناصر خسرو» ، تاریخ تألیف : «سنه ۵۴۳۷ ه ق» . (رک : ۷ - آغاز) .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم چنین گوید ابو معین ناصر بن خسرو القبادیانی مروزی باب الله علیه که من مردی پر پشه بودم و از جمله متصرفان در اموال و اعمال سلطانی در کارهائی دیوانی مشغول بودیم و مدتی در آن شغل مباشرت نموده در میان اقران شهرتی یافته در ربیع الآخر سنه ۷ سب و ثلثین و اربعه که امیر خراسان ابو سلمان جغربک داؤد بن میکائیل بن سلجوق بود از مرو برقم بشغل دیوانی و پنج ديه مروالرود فرود آمدم که در آن روز قران راس و مشتری بود» .
- ۸- انجام : «و این سرگذشت آنچه دیده بودم برآستی شرح دادم و بعضی که بروایتها شنیدم اگر در آنجا خلافی باشد خوانندگان ازین ضعیف نه دانند و مواخذت و نکوهش نکنند و اگر ایزد سبحانه تعالی توفیق دهد چون سفر طرف مشرق کرده شود آنچه مشاهده افتد با این ضم کرده شود انشا الله تعالی وحده» .

العزیز و الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی خیر خلقہ محمد وآلہ واصحابہ و اتباعہ اجمعین فقد تمت سفر نامہ ناصر خسرو بخط فقیر حقیر فیض اللہ بن میر احمد خان بفرمودہ مجرر نوشتم بدین سبب کمترین کم بضاعت هیچ مدان را سخن دانی لیاقت تقریر و سیاق و سباق تحریر نبود اختتام شد».

۹- چگونگی:

در آخر نسخہ رسالہ بی مشتمل بر شش صفحہ و نیم بہ خط شکستہ در احوال گوناگون مصنف اضافہ کردہ شد است کہ ازو سلسلہ نسب مصنف و دیگر حالات علمی وغیرہ معلوم میشود ، سہو القلم کاتب بسیار است ولیکن در بعض صفحات بر کنار آنها تصحیح شدہ است ، موضوع آن سرگذشت و شرح حال شہرہا و روستاها و بناها و مساجد کشورہای اسلامی است کہ در عہد مؤلف برقرار و آباد بودہ اند . تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی است کہ مؤلف برگزیدہ است مثلاً : قاہرہ ، صفت شہر قاہرہ ، سوق القنادیل ، مدینۃ الرسول ، صفت مدینۃ الرسول» .

۸۹۰

سلسلہ الذهب

۴۵۶

[ادب ، عرفان و اخلاق ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

- ۱- اندازہ : — بیرونی : ۱۷ × ۵ / ۱۰ × ۳ سم — درونی : ۱۵ × ۱۴ × ۵ / ۱ سم .
- ۲- اوراق : ۲۰۰ ورق . ۴۰۰ صفحہ .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد و نخودی رنگ لاجوردی و سمرقندی ، ساییدہ شدہ ، جابہ بنوری زرد گون پوسیدہ زری با عطف تیماجی .
- ۴- خط : نستعلیق و تحریر ، خوانا ، روشن ، پختہ ، عنوانہا و سر و صبر و ... شکرکرف ، قرن ۱۱ هـ ق . در بعضی صفحہ ہا جدولہا و جداولہا و ... سیاہ درمیان سطرہا و کنارہ صفحات .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . در صفحہ ۳۹۸ چنین آمدہ است : «تمام بردید نسخہ سلسلہ الذهب من تصنیف حضرت مولوی جامی قدس اللہ سرہ العزیز» .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷-۸۹۸ هـ ق» ؛ نام تالیف (مثنوی) : «سلسلہ الذهب» ، تاریخ تالیف : (سرودن) دفتر اول درمیان

سالهای «۸۷۳ و ۸۷۷ هـ ق»، دفتر دوم در «۸۹۰ هـ ق»، و دفتر سوم پس از این تاریخ (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی تألیف استاد سعید نفیسی ، ج ۱ ، ص ۲۸۷) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

الله الحمد قبل كل كلام بصفت الجلال و الاكرام
حمد او تاج تارك سخن است صدر هر نامه نو و کهن است
خامه چون تاج نامه آراید دره التاج نام او شاید
الله الله چه طرفه نام است این ورد دل حرز جان تمام است این
«گوش دهر از دعای شه پر باد داعیان را به آن تفاخر باد
هر دعا را بقای او مضمون بسعادات سرمدی مقرون
همه مقبول مستجاب شده همه مقرون به فتح باب شده
بر همین نکته ختم شد مقصود لله الحمد و العلی و الجود»

۸- انجام :

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «عرفان و تصوف و اخلاق» است که با شواهد و تمثیلات و حکایات عرفانی و قصص قرآنی و داستانهای اخلاقی آمیخته است و همانند حدیقه الحقیقه سنایی و مثنوی مولوی است . در سه دفتر است و هر سه دفتر به دنبال هم آمده است . بر وزن بحر خفیف مسدس «فاعلاتن مفاعلن فعلمن یا فعلات» سروده شده است و جمعاً هر سه دفتر در حدود ۵۶۲ بیت دارد . در گوشه و کناره صفحات و در میان سطرها توضیحات لغوی و یادداشت های عرفانی آمده است . نشان چند سهردر کناره صفحات دیده می شود از جمله در صفحه ۲۱۵ آغاز دفتر دوم : «بنده درگاه فولادبن رحم الله» این یادداشت در صفحه ۳۲۲ : «این کتاب هذا سلسله الذهب مولانا جامی علیه الرحمه از مال خالص میرزا محمد حسن شیرازی گله داری (گزاری) . در صفحه ۴۰۰ یک غزل از سعدی به مطلع زیر آمده است :

«اسیر زلف تو گردم که سر بسرچین است فدای لعل لببت می شوم که تاچین است»
ظاهراً مثنوی «سلسله الذهب» را «دره التاج» یا «تاج نامه» هم می گویند
(رک : دره التاج یا تاج نامه ۵۸۵/۸۹۰) .

سلک السلوک

[ادب ، عرفان ، فارسی ، منظوم و مثنوی]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۱ × ۵ / ۱۳ × ۵ / ۱ س م . - دورنی : ۱۷ س . ۲۱ × ۱۴ س م
- ۲- اوراق : ۱۲۰ ورق . ۲۴۰ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک زرد روشن رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و پارچه پی سبزگون .
- ۴- خط : نستعلیق متوسط و تحریر ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : «ضیاء نخشبی متوفی ۷۵۱ ه ق» ، نام تألیف «سلک سلوک» یا «سلک السلوک» ، تاریخ تألیف معلوم نشد : «کیفیت تألیف این ترتیب دینی و کمیت تصنیف این ترکیب یقینی و نهادن نام او سلک سلوک خازن این سنک آبدارویانک این ملک پایدار یعنی ضیاء نخشبی رزقه الله الحسنی و اعطاء ما یتمنی له سودای او همه وقت متعلق اوقات نظم درویشان و سودای او همه حال متعطش احوال دل ایشان چنین گوید» : (رک : فهرست مخطوطات شیرازی تألیف دکتر محمد بشیر حسین ، ج ۲ ، ص ۲۲۸) .
- ۷- آغاز : «یا فتاح ، بسم الله الرحمن الرحیم ، حمدی که از عطر رواج او ارواح اولیا معطر گردد مراحدی را که اولیا او را غیر او کسی نشناخت بحکم اولیائی تحت قبای لا یعرفهم غیری و مدحی که از نسیم بخور او اشباح القلوب را در مرصمدی را که فقراء او را جز او دیگری نتواند شناخت از همه چیزها الله تعالی یوم القیمه» .
- ۸- انجام : «هرچه از خدا تعالی خواهند در حال بعز اجابت مقرون گردد ای خالق نوش و نیش و ای رازق شاه و درویش بعزت آن بندگان که تو ازیشان خشنودی و ایشان از تو خشنود خفتگان خواب غفلت را انتباهی کرامت کن و برهنگان عالم جهالت را خلعت طاعت بپوشان و تشنگان بادیه ضلالت

را شراب عنایت برحمت خود بنوشان بحق النبی الهاشمی و آلہ الطاہرین
برحمتک یا ارحم الراحمین».

۹- چگونگی: موضوع این نسخہ در ادب و عرفان و تصوف است. نثر پختہ و شیوا و اشعار
دل انگیز و گیرا دارد. تقسیمات آن بر اساس «سلک» نہادہ شدہ و جمعاً ۱۵۱
سلک دارد: این لؤلؤ آبدار و جواہر پایدار برصد و پنجاہ و یک سلک منسلک
و منتظم گردانید». ہر سلک در بیان موضوعی است، مثلاً:

«سلک اول در بیان توبہ، سلک دوم در بیان مقام، سلک سیوم در بیان حال،
سلک چہارم در بیان وجد». از آیات قرآن و احادیث و کلمات مشایخ و سخنان
بزرگان دین استفادہ کردہ و آنہا را شرح و توضیح دادہ است. مؤلف شاعری
برجستہ بودہ و قطعات و دوبیتی ہا و رباعی ہای شیوا و دل انگیز را با تخلص
«نخشبی» و «ضیاء نخشبی» سرودہ است: این قطعہ از سلک پنجاہ و دوم:

نخشبی تا توان حلال طلب وہ وہ شبہ خار ہا دارد
نان بی شبہ را کجا یا بند لقمہ پاک خار ہا دارد
و این قطعہ از سلک چہل و ششم:

نخشبی زلف عشق خونریز است ہرگسی را چہ علم از شب عشق
عاشقی را وضو بخون خود است بوالعجب مذہب است مذہب عشق

و بہ طور کلی در آخر ہر سلک قطعہ شعری آمدہ است.

از آغاز و انجام این نسخہ اوراق افتادہ کہ با کاغذ و خط و کتابت دیگر
نویسانیدہ و افزودہ اند.

۸۹۰ و ۹۵۰

۳۱۱

شاهنامہ فردوسی

[ادب و تاریخ، فارسی، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازہ: - بیرونی ۳۵/۵ × ۱۹ × ۵ سم. درونی: ۳۰ س (ہر سطر ۳۰ مصرع)
۲۷ × ۱۲ س م.

۲- اوراق: ۶۰۷ ورق. ۱۲۱۴ صفحہ.

۳- کاغذ: نازک زرد تیرہ رنگ براق جہانگیری یا کشمیری، اندکی آب دیدہ، اندکی
ساییدہ، جلد تیاچی ضربی سرخگون با عطف و گوشہ پوسیدہ.

۴- خط : نستعلیق و ثلث خوش ، روشن ، خوانا ، پخته عنوان ها و سر فصلها و نشان ها به خط ثلث سرخ ، جدولهای میان سطرها شش خطی و کناره صفحات یک خطی و چهار خطی و همه آنها سبز و شنگرف. قرن ۱۲ ه ق.

۵- کاتب : «محمد شیر ولد محمد ذاکر بن محمد شیخ سعدی»، تاریخ کتابت : «۱۲۳۴ ه ق»، در صفحه ۳۴ چنین آمده است : «تحریر یافت کتاب شاهنامه ازید احقرالعباد محمد شیر ولد محمد ذاکر بن محمد شیخ سعدی متوطن گجرات بتاریخ بیست نهم شهر جمادی الثانی روز شنبه سنه ۱۲۳۴ در مکان پهناک نگر بجهت خوش منشی صاحبزاده صاحب محمد یار و برخوردار و براداران خود حفظ الله و امان الله و هم ملکیت کاتب دعوی دیگر نیست در چهار ماه نوشته شد از افراط و تفریط نکات و الفاظ معانی از قاریان میخواهم که سبق ده دوازده طفلان ذمه بنده بود وهم از آمد و رفت مردمان خویش و بیگانه و سخنان فایده بی فایده کماحتم فراغت نی و کتاب منقل شکسته و ریخته و پس و پیش شده نظر کرم بحال عاصی مبذول داشته یاد خیر فرمایند که بر نقصان است این نسخه از ناقصی خط و درازی اوراق و سطور سه مصرعه و هم غلط لیکن بطبیعت اعوانان چار نا چار تحریر یافت.

هر که خواند دعا طمع دارم زانکه من بنده گنہگارم
قاریا بر من مکن زجر و عتاب من نوشتم آنچه دیدم در کتاب
نوشته بماند سیه بر سپید نویسنده رانیست فردا امید

۶- مؤلف : یا (شاعر) «حکیم ابوالقاسم منصور بن حسن فردوسی طوسی». تاریخ ولادت در حدود «۳۲۹ و وفات ۴۱۱ ه ق». نام تألیف : «شاهنامه». تاریخ تولد فردوسی ، تاریخ تألیف (سرودن) میان سالهای ۳۷۰ تا ۴۰۰ ه ق. «کوینده این منظومه عذیب النظیر ابوالقاسم منصور بن حسن فردوسی در حدود سال ۳۲۹ هجری (۹۴۰ میلادی) در تبریز با اثر از قراء طابران طوس در خانواده بی از طبقه دهقانان ولادت یافت و در جوانی شروع بنظم بعضی از داستانهای قهرمانی کرد تا در حدود سال ۳۷۰ هجری (۹۸۰ میلادی) بعد از اطلاع از قتل دقیقی که نظم شاهنامه را آغاز کرده و ناتمام نهاده بود ، بنظم شاهنامه ابو منصور همت گماشت و در سال ۳۸۴ هجری (۹۹۴ میلادی) آنرا به پایان برده. این همان نسخه است که البنداری آنرا ماخذ

کار خود در ترجمه شاهنامه قرارداد، سپس فردوسی مطالبی را از مآخذ دیگر مانند اخبار رستم و اخبار اسکندر و بعضی داستانهای منفرد بر شاهنامه خود افزود و آنرا بسال ۴۰۰ یا ۴۰۱ هجری (۱۰۱۰ میلادی) به پایان برد و به سلطان محمود غزنوی تقدیم کرد، لیکن بععل مختلف که اهم آنها اختلاف در مذهب و نژاد بود، میان آنان خلاف افتاد و او که بغزنین رفته بود بشتاب از آن شهر به هرات و از آنجا به طوس و تبرستان شد و باز بخراسان برگشت و بسال ۴۱۱ هجری (۱۰۲۰ میلادی) در زادگه خود در گذشت». (رک: گنج سخن، تألیف دکتر ذبیح الله صفا، ج ۱، ص ۸۲، انتشارات ابن سینا، تهران).

کزین برتر اندیشه برنگذرد
نگارنده و بر شده گوهر است
خداوند روزی ده و رهنمای
فروزنده ماه و ناهید و مهر
نه بینی مرنجان دو بیننده را
که او برتر از نام و از جایگاه
بوهم آنکس (گرترا) که وهم آفرید
نیاید بد و راه جان و خرد
هان راست آید که بیند همی

بگویم جفائیتو یاد آورم
خرو شان بستر
بمن باز داد از گناهایش دو بهر
که ای مرد کر
چنین ناله از دانشی کی سزد
روا نراند دری
بنیک و ببد راه و دست ترا
خورو آگه نیست
شب و روز و آئین و دین آفرید
. ندان بیهده است

۷ - آغاز : بنام خداوند جان و خرد
ز نام و نشان و گمان برتر است
خداوند نام و خداوند جای
خداوند کیوان و گردان سپهر
به بینندگان آفریننده را
نه اندیشه یابد بد و نیز راه
چنان دان که هر گز نیاید پدید
سخن هر چه زین گوهران بگذرد
سخن گر خرد برگزیند همی

۸ - انجام : « هر آنکه کزین تیرگی بگذرم
بنالم ز تو پیش یزدان پاک
ز پیری مرا تنگدل دید دهر
چنین داد پاسخ سپهر بلند
چرا بینی از من همی نیک و بد
تو از من بهر باره بر تری
خور و خواب و رای نشست ترا
بدین هر چه گفتم مرا راه نیست
از آن خواه راحت که این آفرید
چو گوید بباش آنچه خواهد بدست

۹ - چگونگی : بر این نسخه یک فهرست کامل مطالب شاهنامه در ۲۱ صفحه و مقدمه

منثور شاهنامه^۱ ابو منصور و هجونا^۲ سلطان محمود غزنوی منسوب به فردوسی در ۱۴ صفحه در آغاز کتابت شده است و چنین شروع می گردد :

« بسم الله الرحمن الرحيم ، سپاس و آفرین مرخدای را که این جهان و آن جهان آفرید ما بندگان را اندر جهان پیدا کرد و نیک اندیشگان و بدکرداران را پاداش و بادافره بر اثر داشت و درود بر بندگان و نیکان و دینداران او باد . و اینگونه ختم می شود :

« تمام شد فهرست بادشاهان از پیش دادان و کیانیان و آشکانیان و ساسانیان از فرزندان آرش اند از عهد سکندر و دارا که فارس و عراق ایشان را بود و از ملوک طوایف نزدیکترند باقی هر ملکی جدا گانه بادشاهی بود از عهد سکندر و داخل عجم اند و بالله التوفیق تم .

هجو نامه چنین آغاز می شود :

« ایا شاه محمود کشور گشای
بترس از خدا و میازار کس
میازار موری که دانه کش است
چو دیدی تو این خاطر تیز من
که بد دین و بد کیش خوانی مرا
ز من گر نه ترسی بترس از خدای
ره رست گاری همین است و بر
که جان دارد و جان شیرین خود است
بیندیش از تیغ خونریز من
منم شیر نرمیش خوانی مرا

و اینگونه انجام می باید :

« و گر بهر نانش بخوان سپهر
اگر بوعالی واردادش بود
همه ریخ و تدبیر ضایع شود
هر آنکس که باشد ورارای و دین
مخالف نیم نیز بد دین نم
مرا نام باید که ماند بجای
فرود آوری فی المثل قرص مهر
و گر علم عالم نصیبش بود
باصل خود البته راجع شود
پس از مرگ بر من نام برین
بجز بر ره آل بسین نم
گرایدون ز دم در پی پیلای .

کاتب همانگونه که در احوال خود کتابت کرده نسخه بی در اختیار داشته که «شکسته و ریخته و پس و پیش شده» بود در مدت چهار ماه آنرا مرتب و منظم نموده و استنساخ کرده است و امانت را مرعی داشته و هر جا نسخه^۱ اصل ناخوانا و یاشکسته و ریخته بوده است نانوشته باقی گذارده است

و گویا بعداً هم فرصت نیافته و یا نسخی دیگری به دست نیاورده که افتاده ها را تکمیل کند. در آغاز متن شاهنامه دو لوح دارد که به رنگهای زرین و نیلگون و قهوه‌ای و نارنجی و سبز و آبی و سیاه نقاشی شده است و زمینه آن زرین و آراسته به ترنج ها و نیم ترنج ها و اسلیمی ها و گل بوته های هنری است و این دو لوح گوی سیمی است که بد و نیمه شده است و در میان این دو لوح همانند آغاز قرآن کریم در هر طرف ۴ بیت کتابت شده است. در کنار صفحات بعض ابیات از یاد رفته باز نویسی شده است.

البته همانگونه که معلوم است وزن شاهنامه بحر متقارب مثنی محذوف یا مقصور است «فعولن فعولن فعولن فعل» و تعداد ابیات این نسخه در حدود ۵۷۰۰۰ است. همچونامه ۲۵۴ بیت است.

۹۵۰ و ۸۹۰
۳۱۴

شاهنامه فردوسی

[ادب و تاریخ، فارسی، منظوم «مثنوی»]

- ۱ - اندازه: - بیرونی: $۳۱ \times ۵ / ۱۸ \times ۵ / ۷$ س.م. - درونی: ۲۱ س (هر سطر ۲ بیت)
- ۲ - اوراق: ۶۸۹ ورق. ۱۳۷۷ صفحه.
- ۳ - کاغذ: نازک زرد تیره رنگ کشمیری، اندکی کرم خورده، اندکی وصالی شده، جلد مقوای پوسیده، تیره رنگ با عطف و گوشه چرمی سرخگون.
- ۴ - خط: نستعلیق خوش، روشن، خوانا، پخته، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف، جدولهای میان سطرها و عنوانها دو خطی سیاه، جدولهای کنار صفحات و سطرها یک خطی سیاه و آبی و پنج خطی نارنجی و سیاه و سبز و زرد، چهار سر لوح با ترنجها و اسلیمی های فریبا و گل و بوته های زیبا که هر کدام با دیگری امتیاز خاص دارد. ۴۴ تصویر بر حسب داستانهای شاهنامه دارد، و رنگ آمیزی آنها به سبک کشمیری و چهره ها مغولی و هندی و خراسانی است. قرن ۱۰ ه. ق.
- ۵ - کاتب: «منور شاه قانون گوی»، تاریخ کتابت: «۱۰۵۸ ه. ق» چنان به نظر می رسد

که نام کاتب و تاریخ کتابت الحاقی باشد. در صفحه ۱۳۷۷ اینگونه آمده است: «بتاریخ هفتم ماه رجب سنه ۱۰۵۸ از دست منور شاه قانون گوی بفرمایش رافت پناه خواجه حسن شاه در کشمیر نوشته شد. اللهم اغفر لکاتبه ولآمره وصلى الله على محمد و آله و اصحابه اجمعين». شاید همین کاتب نقاش هم بوده است.

۶ - مؤلف : یا «شاعر»: «حکیم استاد ابوالقاسم فردوسی طوسی» ولادت در حدود «۳۲۹ و متوفی ۴۱۱ هـ ق». تاریخ تألیف یا سرودن میان سالهای «۳۷۷ تا ۴۰۱ هـ ق». و لیکن در صفحه ۱۳۷۷ این نسخه تاریخ تألیف «۳۷۴ هـ ق» آمده است.

«سر آمد کنون قصه یزدجرد بمه سفندارو اوراد مرد
زهجرت سه صد سال وهفتاد وچار بمه جهان داور کرد گار»

نام تألیف: «شاهنامه». (رک: شاهنامه فردوسی ۳۱۱ / ۹۵۰ و ۷۹۰)

۷ - آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

بنام خداوند جان و خرد
خداوند نام خداوند جای
خداوند کیوان گردان سپهر
به بینندگان آفریننده را
ز نام و نشان و گمان بر تراست
نیابد بد و نیز اندیشه راه
سخن گرچه زین گوهران بگذرد
خرد گر سخن بر گزینده می
ستودن نداند کس اورا چه هست
گزین بر تر اندیشه بر نگذرد
خداوند روزی ده و رهنمای
فروزنده ماه و ناهید و سپهر
نه بینی مرغان دو بیننده را
نگارنده بر شده گوهر است
که او بر تر از نام و از جایگاه
نیا بد بروراه جان و خرد
همانرا گزیند که بیند همی
میان بندگی را بناید مست

۸ - انجام : «در اتمام کتاب شاه نامه و قصه شاه یزدجرد ،

ازین نامه نامداران شهر
حبیب و قصیب است از آزادگان
هم آگه از اصل و فرع چراغ
چو سال اندر آمد به هفتاد و یک
چرا زیر کاسرا ستایش بود
که جاوید بادا خردمند مرد
علی دیام و ربو دلق است بهر
که از من نخواهد سخن رابلان
همی غنطم اندر میان و داغ
هم رزم بین اندرم با فلک
ستایش ورا در فزایش بود
همیشه به کام و دل اولار کرد

همش رای وهم دانش و هم نسب
 سر آمد کنون قصه یزد جرد
 چراغ عجم آفتاب عرب
 به ماه سفندارو اوراد مرد
 ز هجرت سه صد سال و هفتاد و چار
 به ماه جهان داور کردگار»
 (رک : ۵- کاتب).

۶ - چگونگی: این نسخه شاهنامه ۳۴ تصویر (مجلس) و ۴ سر لوح دارد و هیچ گونه یادداشتی در آن دیده نمی شود. فاقد «هجو نامه» و «مقدمه» است. تقریباً ۵۷۱ بیت دارد. سه و القلم کاتب فراوان دارد. سبک نقاشی آن به قرن دهم هجری می رود. مطابق معمول بر چهار جلد تقسیم شده است و هر جلد یک سر لوح دارد. در صفحه ۳ و ۴ میان سطرها نقاشی دندان موشی زرافشان شده است (رک: شاهنامه ۳۱۱ / ۹۵۰ و ۸۹۰).

۸۹۰ و ۹۵۰

۴۴۳

شاهنامه فردوسی

[ادب و تاریخ، فارسی، منظوم «مثنوی»]

- ۱ - اندازه: - بیرونی: ۲۹ × ۱۹ × ۵/۲ سم - بیرونی: ۲۵ سم (هر سطر ۲ بیت) ۱۸ × ۱۱ سم.
- ۲ - اوراق: ۱۹۳ ورق. ۳۸۶ صفحه.
- ۳ - کاغذ: ضخیم سفید رنگ سمرقندی، آب رسیده، دود زده، پوسیده، بدون جلد.
- ۴ - خط: نستعلیق خوش خفی، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، جدولهای سرفصلها و میان مصاریع ۲ خطی و سیاه و زرین، جدولهای کناره صفحات ۶ خطی لاجوردی و سیاه و زرین و سبز. قرن ۱۱ ه ق. (شاید تصاویری داشته که همه را برداشته و یار بوده اند)، در آغاز یک سر لوح در زمینه زرین و لاجوردی و صفحه اول و دوم میان سطرها نقاشی زرین و دندان موشی.
- ۶ - مؤلف: (رک: شاهنامه ۳۱۱ / ۹۵۰ و ۸۹۰).
- ۷ - آغاز: ناقص است و آشفته و مقدمه بی دارد در ۱۸ صفحه که اینگونه آغاز می شود: «بستاند بیارد، بیت»

برون رفت قاصد چو برق جهان نهاده شب و روز سر در جهان
چو سر سرشدهی در نشیب و فراز رسانید خود را بیان کرد راز

چون به مقام خود فیروز با قوام او مکتوب رسانید قاصد را بانواع هدایا
و تحفه خواند. و چنین انجام می یابد: «و بعضی گویند که شیخ بر سید
که او را بچه بخشیدند گفتند باین یک بیت و آن این است:

خداوند جان و روان و خرد کز و بر تر اندیشه بر نگذرد

چون شیخ از خواب بیدار شد نماز غایب جهت فردوسی گزارد و آن
واقعہ کہ دیدہ بود با همه کسان باز گفت والسلام» (۵ بار).

پس از مقدمه، متن شاهنامه اینگونه آغاز می شود:

«به بسم الله آغاز شهنامه را نمایم کہ اویست خلاق ما
خداوند روزی ده و دستگیر خداوند بخشنده و دستگیر
خداوند جان و روان و خرد کز و بر تر اندیشه بر نگذرد
خداوند نام و خداوند جای خداوند روزی ده رهنمای»

۸- انجام : ناقص است، دو جا «تج» آمده که یک جا «جلد سوم» و جایی دیگر هیچ
نوشته است و آشفته و درهم است.

۹- چگونگی : این نسخه با وجود این که ناقص و آشفته و درهم است و اوراق از شاهنامه
بنظر می رسد، اما خط آن خوش است و گویا آغاز مجالس با تصاویری داشته
که برداشته یا ربوده اند. متن این نسخه شاهنامه از آغاز درست است
ولیکن از اواسط و انجام ناقص و درهم است (۱۱۳/۹۵۰ و ۸۹۰)

۸۹۰

۴۵۵

شرح احوال امیر کلال

[ادب، عرفان و تصوف، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : بیرونی : ۲۱ × ۵/۱۳ × ۳/۲ س.م. - درونی : ۹ س × ۱۴ س × ۷ س.م.

۲- اوراق : ۲۰۶ ورق. ۴۱۲ صفحه.

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ براق کشمیری، جلد مقوایی با عطف و گوشه نیاجی سبز رنگ.

- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، رسم الخط اردو و فارسی ، عنوانها و نشانها و سر فصلها سرخ در بعضی جایها لاجوردی. قرن ۱۳ ه ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» نیامده : اما تاریخ کتابت «۱۲۹۰ ه ق» است : «تمت . ۱۲۹۰ (۲ بار) .
- هر که خواند دعا طمع دارم زانکه مس بنده گنه کارم
بیاد گری نویسم من این کتابت را و گرنه این خط من لایق کتابت نیست
شد بتوفیق خدای لاینام ابن کتابت روز دو شبه تمام»
- ۶- مؤلف : نام مؤلف و نام و تاریخ تألیف در متن این نسخه نیامده است ، اما به خط تازه در صفحه اول چنین آمده است : «شرح احوال امیر کلال بقلم یکی از احفاد وی که نواسه سید حمزه (متوفی ۸۰۸ ه ق) بن امیر کلال بود ، نام مؤلف کتاب «شهاب الدین» از لابلائی نسخه نیز امتنباط می شود که مؤلف نوه سید امیر حمزه فرزند امیر کلال بوده و متن این نسخه «گفتار و کردار و رفتار و سخنان امیر کلال» است که مریدان از مؤلف خواسته و او هم به قلم آورده است .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله الذي نور اسرار الاخيار باسراق شارق مشارق الانوار و طهر نفوسهم عن شوايب ظلمت الانكار و اشهدان لاله الا الله و اشهد ان محمدا عبده و رسوله سيد الانام و اصحابه مصاييح الظلام وسلم تسليماً دائماً كثيراً اما بعد برصحابيف ضمير دل طالبان که آن فيض بانوار و آثار شيخ کبار منور گشته است پوشيده نباشد» .
- ۸- انجام : «اما در رساله قدسيه حضرت مخدومي خواجه محمد پارسا نور الله تعالى مرقدہ چنين منقول است که خواجه بهاؤ الدين را عليه الرحمه محمد باباي سا سوندي بفرزندى قبول کرده بوده اند که ایشان از خلفای خواجه علی عزیزان اند اما نسبت واردات و تربیت و صحبت و علم آداب شریعت و طریقت تلقین ذکر بطریقه ظاهر و باطن و جمیع آداب اهل تصوف ایشان را از حضرت امیر کلال رسید والله اعلم تمت تم تم ۱۲۹۰» .
- ۹- چگونگی : موضوع این نسخه شرح احوال و گفتار و کردار و بیان سخنان حضرت سید امیر کلال سوخاری است که یکی از عرفای بزرگ قرن هفتم هجری است . در مقدمه نسخه نام وی اینگونه آمده است : «حضرت شیخ

الشیوخ رئیس ارباب التصوف سلطان الطریقه و برهان الحقیقه و مرشد السالکین و سید العارفین و شرف المتصوفین و زین العابدین و رئیس المحققین حضرت با رفعت یعنی سید امیر کلال سوخاری المعروف بین الخلائق امیر کلال قدس الله تعالی روحه و نور قبره». مؤلف یکی از احفاد امیر کلال را به نام سید امیر حمزه در خواب می بیند که به او می گوید باید شرح احوال جدش امیر کلال را بنویسد. تقسیمات این نسخه بر اساس موضوعاتی است که مؤلف برگزیده و از حسب و نسب امیر کلال آغاز کرده تا به مریدان و پیروان و کلمات او پایان یافته است.

نثر فارسی آن روان و ساده و آمیخته با اشعار برگزیده عرفانی فارسی و جملات عربی و کلمات مشایخ است و جمله «نقل است که» بر سر هر موضوعی می آید. در صفحه ۴۱ تاریخ «ششصد و هشتاد و سه» آمده که از زمان کودکی امیر کلال گفت و گو می کند و همچنین در همین صفحه آمده است که «حضرت سید امیر کلال را چون سال به پانزده رسیده بود» بنا بر این معلوم می شود که امیر کلال در اواخر قرن هفتم متولد شده است و در نیمه دوم قرن هشتم در گذشته است. در متن این نسخه اسامی عارفان و مشایخ طریقت سلسله تقشبنویه بسیار آمده و بر سخنان آنان استناد جسمه است. از صفحه ۱ تا ۱۱۱ به قلم و کتابت غیر از متن نسخه رسائی درباره فرایض و نماز و غسل و تیمم و روزه و استنجا به زبان فارسی آمده است.

۸۹۰

۵۰۳

شرح پند نامه عطار

[ادب - پند و اندرز، فارسی، منشور و منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۷ / ۵ - ۱۵ / ۳ - درونی : ۲۱ / ۳ - ۱۱ / ۳
- ۲- اوراق : ۸۴ ورق. ۱۶۸ صفحه.
- ۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ لاهوری، جلد بنوایی سفید رنگ با عطف و نوسه پارچه‌ای دودی در غلاف کرباسی سفید.
- ۴- خط : تحریر و شکسته، خوانا، روشن، خط افقی بر بالای اشعار و کلمات و جملات شواهد رسم شده، قرن ۱۳ ه. ق.

۵- کاتب : «فضل احمد عبد الله الصمد» ، تاریخ کتابت : «۱۲۹۷ ھ ق» : «وان و کان تسوید الاوراق فاعتمادی علی لطیف الکریم الخلاق کاتبہ و مالکہ مسمی فضل احمد عبد الله الصمد ساکن فی قریہ مستالہ فی علاقہ پتھوار حتمت فی قصبہ بہرہ فی سنہ ۱۲۹۷ فی یوم جمع فی ماہ رجب» .

۶- مؤلف : یا «شارح» ، : «محمد بن غلام محمد» ، نام تألیف : «شرح ہند نامہ عطار» ، تاریخ تألیف (شرح) : «۱۲۳۵ ھ ق» . در صفحہ ۶ و ۱۶۸ چہین آمدہ است : «محمد بن غلام محمد تجاوز اللہ عن ذنوبہ و بصرہ بعیوبہ کہ چون ہند نامہ حضرت شیخ فرید الدین عطار علیہ الرحمۃ . ازین تحریر طویل مستغنی بود اما برای نفع مردم عام دراز کردہام و قد وقع الفراغ عنہ یوم الاحد تا تسع عشر من شوال سنہ الف و مائتین و خمس و ثلاثین و کان شروعی فی اواخر شعبان من تلک سنہ» .

۷- آغاز : رب یسر بسم اللہ الرحمن الرحیم و تمم با لخبیر نعمد اللہ علی نوالہ و نکبرہ با لجلال تکبیراً و نصلی علی محمد و نسلم علیہ تسلیماً کثیراً و علی آلہ و اصحابہ و اولیائہ و ندعوا الہم اجراً کبیراً بدانکہ میگوید بندہ راجی رحمۃ اللہ العلام الصمد محمد بن غلام محمد تجاوز اللہ عن ذنوبہ و بصرہ بعیوبہ کہ چون ہند نامہ حضرت شیخ فرید الدین عطار علیہ الرحمۃ العزیز الغفار بحری است مشحون» .

۸- انجام : و این کتاب اگرچہ نزد ہوشمندان ازین تحریر طویل مستغنی بود اما برای نفع مردم عام دراز کردہام تا از رحمت عامہ او تعالی بطفیل دیگران بہرہ یابیم و قد وقع الفراغ عنہ یوم الاحد تا تسع عشر شوال سنہ الف و مائتین و خمس و ثلاثین و کان شروعی فی اواخر شعبان من تلک سنہ فصار اولہ معظماً و اوسطاً مبارکاً و آخرہ مکرمہ و افوض امری الی اللہ انہ رؤف بالعباد و ارجو منہ النجات یوم التناد و عملی (رک : ۵-کاتب) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخہ «شرح ہند نامہ عطار» است و ہند نامہ عطار مثنوی کوتاہی است از مثنویات شیخ فرید الدین عطار نیشابوری متوفی ۹۲۷ ھ ق مدفون در نیشابور . شارح بہ حد اطناب بہ شرح حروف و کلمات و ترکیبات و استعارات و تشبیہات ہر بیت پرداختہ است . تقسیات آن بر اساس ابیات متن است بدین ترتیب کہ نخست بیت را می آورد و سپس توضیحات

لغوی و دستوری و ادبی و سر انجام معنی بیت را به دست می دهد . نثر فارسی آن به «سبک هندی» یا «سبک پاکستانی» است . در آغاز یک دعا و سه یاد داشت طبی در مسائل نسخه نویسی و یک صورت حساب و دو بیت شعر اخلاقی کتابت شده است گویا این نسخه چاپ نشده است .

۶۱۰

۳۸۸

شرح الاسباب و العلامات

[طب ، عربی ، منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۱۶/۵ × ۲۶/۵ × ۶ س م . - درونی : ۲۳ س ۵/۲۰ × ۵/۱ س م .
 - ۲- اوراق : ۲۸۱ ورق . ۵۶۲ صفحه .
 - ۳- کاغذ : نازک و ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، گرم خورده ، اندکی وصالی شده جلد مقوایی و تیاچی قهوه‌ای رنگ نقش دار پوشیده .
 - ۴- خط : نستعلیق آمیخته با شکسته ، سخت خوانا ، ناپخته ، روشن ، عنوانها و فصلها و نشانهها و خط های رسم شده بر بالای جملات و آیات شگرف ، یک سر لوح زرین و لاجوردی ، جدولهای خطی سیاه و زرین و شرح ، قرن ۱۲ ه ق .
 - ۵- کاتب : «قادر بخش قادری» : تاریخ کتابت : «۳۰۳ . ۵۱۲ ق» : «تمت الکتاب المسمی بشرح الاسباب و العلامات بعون الملک الیهاب بید فیسر قادر بخش قادری بر موضع مکهو وال بالاستعجال کمال در لیل و نهار در عرصه قبل بفضل رب العزیز و الحمد لله رب العالمین در سنه ۳۰۳ . ۱۲ هجری مناس معلی ششم و سبعه الاول ، هر که خواند دعا طمع دارد از آنکه من سبب کمال او گردم .
- کک من چون خاند مور ریشه ریشه شد ز خط
لیک زین نام شد خطم صوری پیدا کرد
- ۶- مؤلف : یا (شارح) : «نفیس بن عوض بن حکیم الطیب» . نام تألیف : «شرح الاسباب و العلامات» . تاریخ تألیف : «در عهد الغ بیک بن شاهرخ» : «و بعد قال المفاخر الی الله تعالی نفیس بن عوض بن حکیم الطیب . . . هذا الکتاب لان املی علیه الحواشی لانه مختصر جامع لا اثر العلل و اسبابها و علاماتها و نبد

من معالجاتها . . . و اما ورد الامر المطاع با حضاری من کرمان و هو اول ارض مس جلدی تراپها الی خدمت . . . امیرزاده مغیث الحق والدنیا و الدین الغ بیک .

۷- آغاز : « بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله رب العالمين و الصلوة والسلام الاتمان الاكملان على من يداوى لارواح بطب الحقيقة و يرى الابدان بعلم الشريعة و يعالج القلوب بحكمة الطريقة ابى القاسم محمد المبعوث الى كافة الخلايق بما هو هدى و تود و شفا » .

۸- انجام : « الذى زال عنه و تضميده بالاضمة التى فيها قوة فايقة مشد و للعضو مخلوطة بماله قوة مسخة مجففة للرطوب المرخيه مثل ان يخلط العضض والجلنار والقاقيا و نخرونك من القوايض بمثل شىء من الحرمتيان و القسط و الاسنه و ان يقتصر على مثل جوز السر و والاهليل و ساير ما يقع فى ضهاد الفتق فانها تشد العضو و ينشف الرطوبات (رك : ۵-کاتب) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «طب» است بر اساس فکر و عقیده اطباى قدیم ، اصل متن نسخه به نام «الاسباب و العلامات» تألیف علامه نجیب الدین ابو حامد محمد بن علی بن عمر السمرقندى که در سال ۸۲۷ تألیف کرده است و سپس برهان الدین نفیس بن عوض المتطبب الکرمانى آنرا شرح کرده است . محتویات نسخه شرح همه نشانهها و علامت ها و سبب های بیماری های بدن انسان است از «سر» تا «پا» و تقسیمات آن نیز بر همین منوال است یعنی نام هر بیماری را از سر تا پای می نویسد و آنرا شرح و تفسیر می کند . درکناره های صفحات به قلم کاتب متن توضیحات طبی و جملات و کلمات از یاد رفته آمده است و بعضی ازین یادداشتها به زبان فارسى است . در صفحه آخر یک یادداشت عرفانى و اسامى چند دارو و شرح آنها به زبان فارسى کتابت شده است . این نسخه در اختیار شخصى بوده به نام «نیاز محمد» که نام خود را به صورت امضا در آغاز و انجام و لابلاى کتاب آورده است .

۴۹۰

۵۳۴

شرح الانموذج

[زبان شناسی ، نحو ، عربی ، منثور]

۱ - اندازه : - بیرونی : ۲۱ × ۱۲/۵ × ۱ س م - درونی : ۱۵ س ۱۲/۵ × ۶/۵ س م .

- ۲- اوراق : ۹۴ ورق ۱۸۸ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ سمرقندی ، وصالی شده ، اندکی آب رسیده ، اندکی کرم خورده ، بدون جلد
- ۴- خط : ثلث تحریر ، سخت خوانا ، پخته ، عنوانها و نشان ها و سر فصلها شنگرف.
- ۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » ندارد.
- ۶- مؤلف : یا (شارح) : « محمد بن عبدالغنی اردبیلی » ، نام تألیف (شرح) : «شرح الاموذج» ، تألیف (شرح) معلوم نشد : در صفحه ۲ و ۳ چنین آمده است : «و بعد يقول ملك القضاة والحكام جبال الملة والدين محمد بن عبدالغنی اردبیلی لمارایت مختصر الامام الهمام استاذ الائمة بنی آدم جارالله العلامة اعنی الاموذج فی النحو قلیل اللفظ کثیر المعنی اریدان اشرحه شرحا یفید طالبه و یفیض علیه مطالبه».
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين الحمد لله الذي جعل العربية مفتاح البيان و صرّها آلة يحترز بها عن الخطاء في اللسان و قوم بسببها المنطق الذي هو مميز الانسان و هيئها سلما يرتقى بها الى ذروة حقايق القرآن والصلوة والسلام على خير الانام محمد الفرقان و على آله و اصحابه و ساء الايمان و بعد يتول» .
- ۸- انجام : « ما وعدنا صدر الكتاب والمؤمل ممن بعث على ظل فيه ان يصلح به بكرمه و بعضی عن لومه فيه فانی بارض التألیف فيها كايجا والممتنع بالذات والتحصيف لا يوجد الاظيف منه في اللسان و ذلك لانه شان سنیه على الاستعداد و ان يتنى الترقى فيه لمن الاضداد عصمتنا الله عن نرد غير ما نريد به بلطفه كيد نحودهم تمت الكتاب بعون الملك الوهاب» .
- ۹- چگونگی : موضوع این نسخه در «نحو» زبان عربی است . اصل تألیف بنام «الاموذج» از علامه جارالله زنجشیری است و این نسخه «شرح الاموذج» نام دارد . محمد بن عبدالغنی اردبیلی آنرا شرح کرده و «شرح الاموذج» نام نهاده است . اقبال طالبان علوم ادبی و نحوی و صرفی بدین کتاب بسیار است و بدین جهت نسخ خطی و چاپی آن فراوان است . تقسیمات این نسخه بر اساس «قال» و «اقول» قرار دارد یعنی جمله بی از متن اصلی را بالفظ «قال» آغاز

می کند و بالفظ «اقول» به شرح آن می پردازد. البته تقسیمات متن اصلی را رعایت می کند، چنانکه «اسم و فعل و حرف» و انواع آنها را می آورد، اما شارح نیز تقسیماتی دارد که بر حسب موضوع است مثلاً در این شرح اسم را بر «۱۵ قسم» منقسم کرده است: اول «اسم جنس» و آخر «اسمهای متصل به افعال» است. در گوشه و کنار این نسخه بعضی توضیحات نحوی و صرفی است. سهوالتلم کاتب اندک دارد.

شرح التعرف فی مذهب التصوف

۲۹۰ و ۸۹۰

۳۰۲

[دین و ادب، عرفان تصوف، فارسی و عربی، منثور]

- ۱ - اندازه :- بیرونی : ۲۸ × ۱۸ × ۷ سم. - درونی : ۲۸ × ۲ × ۱۱ سم
- ۲ - اوراق : ۶۳۷ ورق . ۱۲۷۴ صفحه
- ۳ - کاغذ : نازک نخودی و سفید رنگ سمرقندی یا طرح سمرقندی، اندکی آب دیده، اندکی وصالی شده، اندکی کرم خورده، جلد مقوایی وصالی شده با کاغذ های ملون.
- ۴ - خط : نسخ خوش، پخته، خوانا، روشن، عنوانها و آیات و احادیث و نشانها شنگرف روشن. سرفصلها و ابواب به خط ثلث جلی به رنگ سیاه، قرن ۷ ه ق. بعضی از جملات و الفاظ و اشعار معرب (مشکول).
- ۵ - کاتب : و تاریخ کتابت معلوم نشد، البته در صفحه آخر نام کاتب و تاریخ کتابت آمده است اما به علت وصالی نا خوانا و محو شده است.
- ۶ - مؤلف : نام مؤلف «ابوبکر بن ابی اسحاق محمد بن ابراهیم ابن یعقوب البخاری الکلابادی ستوفی ۳۸۰ ه ق»، نام شارح : «اسماعیل بن محمد بن عبدالله ستوفی ۴۳۲ ه ق»، نام تألیف : «کتاب التعرف فی مذهب التصوف»، نام شرح به فارسی : «شرح التعرف فی مذهب التصوف یا لمذهب التصوف». تاریخ تألیف و شرح در این نسخه نیامده است در فهرس و کتب و مراجع دیگر نیز ذکری از تاریخ تألیف و شرح یافته نشد. در صفحه ۹ نسخه اینگونه آمده است : «اسمعیل بن محمد عبدالله گفت رضی الله عنه که اصحاب من از من در خواستند تا کتابی جمع کنم مشتمل بر دیانات و معاملات و حقایق و

مشاهدات و رموز و اشارات ببارسی تا فهم ایشان بدان رسد و آنرا دریابد و عبارات غلط نکنند که غلط در توحید کفر باشد اجابت کردم بحسبت و بنا کردم بر کتابی که شیخ ما ابوبکر بن ابی اسحق محمد بن ابراهیم ابن یعقوب البخاری الکلاباذی رحمه الله علیه تألیف کرده است و نام آن کتاب التعرف فی مذهب التصوف نهاده است و مر آن کتاب را شرح کردم تا بسیرت پیران متقدم رفته باشم».

نام شارح در نسخه چاپ شده منشی نولکشور (لکهنؤ) که در سال ۱۳۲۸ هـ ق صورت پذیرفته است اینگونه آمده است: «ابو ابراهیم بن اسمعیل بن محمد بن عبدالله المستملی البخاری» و در بعضی مراجع و فهرس نیز همین گونه است، اما در نسخه خطی کتابخانه گنج بخش، «اسمعیل بن محمد بن عبدالله» آمده است.

v - آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين . الحمد لله القاهر العلی القادر القوی الملک الغنی الاول الازل الآخر الابدی فحمده و نستعينه و نؤمن به و نتوکل علیه و نشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له العالی شأنه الادی سلطان الظاهر برهانه و نشهد ان محمداً عبده القریب و رسوله الحبيب و نبي الحبيب صلی الله علیه و علی آله وسلم تسلیم ، اسمعیل بن محمد بن عبدالله گفت رضی الله عنه که اصحاب من از من در خواستند که کتابی جمع کنم مشتمل بر دیانات و معاملات و حقایق و مشاهدات و رموز و اشارات ببارسی تا فهم ایشان بدان رسد و آنرا دریابد و عبارات غلط نکنند که غلط در توحید کفر باشد اجابت کردم بحسبت و بنا کردم بر کتابی که شیخ ما ابوبکر بن ابی اسحق محمد بن ابراهیم ابن یعقوب البخاری الکلاباذی رحمه الله علیه تألیف کرده است و نام آن کتاب التعرف فی مذهب التصوف نهاده است و مر آن کتاب را شرح کردم تا بسیرت پیران متقدم رفته باشم و به سخنان ایشان تبرک نموده باشم و نیز مستقیماً به مهمتی که منی بر من عیب نتواند گرفت و هر چه گویم مؤید آید از کلام خدای تعالی یا خبری از اخبار پیغمبر علیه السلام و الصلوة یا بسنة تقوی و اندرین کتاب یاد کردم اعتماد اندر توحید و دیانات و احوال و مقامات و حقایق و مشاهدات و رموز و اشارات و سخن مشایخ و حکایات بر طریق سنت و جماعت».

۸ - انجام : متأسفانه صفحهٔ آخر نسخه را بعلت وصالی ناخوانا و محو کرده‌اند و آخرین عبارات آن اینگونه پایان می‌یابد : «این چنین کس را سماع وی به اختیار نباشد ولکن چون غلبات شوق وی خواهد که ورا هلاک کند حق عز و جل چیزی بسمع وی اندر افکند که اورا بان سماع راحت افتد و این خود ظاهر است که هر کسی که و را مصیبتی یا غمی یادردی اندر سر پدید آید چون چیزی سماع کند زمانکی اندر وقت سماع اضطراب کند و نفس زند تا مرو را راحت باشد پس اندرین سخن دو فائدت است یکی وجود وجد صحبت سماع را که بی وجد سماع حرام است محبانرا بازار . . . چون بهش باز آمد . . . افتاد که . . . در آن ساعت . . . مراورا غلبه کرده بود . . . سر براب افتاد و . . . که مردی همیگفت . . . هل کان الا . . . جلال وحدانیت . . . داشتند . . . بی اختیار باشد . . . سماع را معلول داشتند . . . یاد کردیم و فیما . . . فی لقد . . . لله امر الله . . .» در جاهای نقطه چین به علت وصالی محو شده است .

۹ - چگونگی: موضوع این نسخه شرح و توضیح و تفسیر همهٔ قوانین و آداب و رسوم متصوفه به زبان فارسی است . اصل آن عربی بوده است به نام «التعرف فی مذهب التصوف یا لمذهب التصوف» و این ترجمه و شرح آن آنست که به نام «شرح التعرف لمذهب التصوف» شهرت دارد ، شارح نخست جملات متن عربی را می‌آورد و سپس آنها را ترجمه و بعد شرح می‌کند و از آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات مشایخ و اصطلاحات صوفیان به حد و فور استفاده می‌کند . تقسیبات آن بر اساس باب است و جمعاً ۷۷ باب دارد و در چهار مجلد است . در نسخهٔ چاپ لکهنؤ از ابواب آن ذکری به میان نیامده است . در اینجا به جهت اهمیت این نسخه ابواب آنرا با ذکر موضوع هر باب می‌آوریم :

المجلد الاول من کتاب شرح التعرف

الباب الاول فی التحمید .

الباب الثانی فی العلم سمیت الصوفیه صوفیه .

الباب الثالث فی حال الصوفیه .

الباب الرابع فیمن نشر علوم الاشارة کتبا و رسائل فیمن نشر علوم الاشارة .

الباب الخامس فیمن صنف فی المعاملات .

- الباب السادس شرح قولهم في التوحيد .
- الباب السابع شرح قولهم في الصفات .
- الباب الثامن في اختلافهم في الاسماء .
- الباب التاسع في الكلام ما هو .
- الباب العاشر في الرؤية .
- الباب الحادي عشر في اختلافهم في رؤية النبي عليه السلام .
- الباب الثاني عشر في القدر وخلق الافعال .
- الباب الثالث عشر في الاستطاعة .
- الباب الرابع عشر في اقالمة بعضهم الجبر .
- الباب الخامس عشر في الاصلاح .
- الباب السادس عشر في الوعيد .
- الباب السابع عشر في قولهم بعد ما حكينا .
- الباب الثامن عشر في المعراج .
- الباب التاسع عشر في اطفال المشركين .
- الباب العشرون فيما كلف الله البالغين .
- الباب الحادي والعشرون في معرفة الله .
- الباب الثاني والعشرون في نفس المعرفة ما هي .
- الباب الثالث والعشرون في اختلافهم في الروح .

المجلد الثاني من كتاب شرح التعرف

- الباب الرابع والعشرون في تفضيل الرسل على الملائكة .
- الباب الخامس والعشرون فيما اضيف الى الانبياء من الزلل .
- الباب السادس والعشرون في كرامات الاولياء .

وما في المجلد الثالث

- الباب السابع والعشرون في اختلافهم في الولي .
- الباب الثامن والعشرون في الايمان .
- الباب التاسع والعشرون في حقايق الايمان .
- الباب الثلثون في المذاهب الشرعيه .
- الباب الحادي والثلاثون في اباحته المكاسب .
- الباب الثاني والثلاثون في علم الصوفية .

- الباب الثالث والثلاثون قولهم في التصوف ما هو .
 الباب الرابع والثلاثون في الكشف عن الخواطر .
 الباب الخامس والثلاثون في التصوف والاسترسال .
 الباب السادس والثلاثون في التوبه .
 الباب السابع والثلاثون في الزهد .
 الباب الثامن والثلاثون في حقيقة الصبر .
 الباب التاسع والثلاثون في الفقر .
 الباب الاربعون في حقيقة التواضع .
 الباب الحادي والاربعون في الخوف .
 الباب الثاني والاربعون في التقوى .
 الباب الثالث والاربعون في الاخلاص .
 الباب الرابع و الاربعون في الشكر .
 الباب الخامس والاربعون في التوكل .
 الباب السادس والاربعون في الرضا .
 الباب السابع والاربعون في اليقين .
 الباب الثامن والاربعون في الذكر .
 الباب التاسع والاربعون في الانس .
 الباب الخمسون في القرب .
 الباب الحادي والخمسون في الاتصال .
 الباب الثاني والخمسون قولهم في المحبة .

وما في المجلد الرابع

- الباب الثالث والخمسون في التجريد والتفريد .
 الباب الرابع والخمسون في الوجد .
 الباب الخامس والخمسون في الغلبة .
 الباب السادس والخمسون في السكر .
 الباب السابع والخمسون في الغيبة والشهود .
 الباب الثامن والخمسون في الجمع والتفرقة .
 الباب التاسع والخمسون في التجلي والاستتار .
 الباب الستون في الفناء والبقاء .

- الباب الحادی والستون في الفانی ماهو .
- الباب الثانی والستون في حقایق المعرفة .
- الباب الثالث والستون في التوحید .
- الباب الرابع والستون في صفته العارف .
- الباب الخامس والستون في المرید والمراد .
- الباب السادس والستون في المجاهدت .
- الباب السابع والستون في احوال القوم في الكلام علی الناس .
- الباب الثامن والستون في توقی القوم و مجاهداتهم .
- الباب التاسع والستون في لطایف الله تعالی و تنبیها اياهم بالهاتف .
- الباب السبعون في تنبیها اياهم بالفراسات .
- الباب الحادی والسبعون في تنبیها اياهم بالخواطر .
- الباب الثانی والسبعون في تنبیها اياهم في الرؤیا .
- الباب الثالث والسبعون في لطایف الحق بهم في غیرته علیهم .
- الباب الرابع والسبعون في لطایفه فيما یحمیهم بهم .
- الباب الخامس والسبعون في الموت و بعده .
- الباب السادس والسبعون في لطایف ماجری علیهم .
- الباب السابع والسبعون في السماع و آدابہ .

سبک نگارش خراسانی است و رسم الخط به قرن هفتم و هشتم می ماند بدین شرح که روش کتابت متن به خط نسخ خوش پخته و عنوانها به خط ثلث خوش جلی است . حروف «پ، چ، گ» به صورت «ب، ج، ک» کتابت شده است . بعضی از حروف و جملات عربی و حتی فارسی معرب (مشکول) است . در کناره صفحات و حاشیاهای سطرها، یاد داشت ها و توضیحات افزوده شد . د نشان مهر در صفحه ۱۰۲ و ۱۰۳ محو و سیاه شده اند فقط یکی از آنها به سختی «ملا احمد ایوب ۱۰۵۷» در صفحه ۱۰۳ در صفحه ۸ یاد داشتی به خط و کتابت تازه به عربی دارد در موضوع فرق اسلامی که معلوم می دارد مقدمه یا آغاز کتابی بوده است و یا اینکه اصل نسخه شرح التعرف برای کاتب این یاد داشت نا شناخته بوده و این یاد داشت را برای شناساندن و نامگذاری کردن نسخه کتابت کرده است . صفحات ۱۳ تا ۱۶ و ۱۹ تا ۲۴ باید در آخر قرار گیرند یعنی مقداری از باب «السادس والسبعون في لطایف ماجری علیهم» و «الباب السابع والسبعون في السماع و آدابہ» اشتباهها در هنگام صحافی در آغاز آمده که باید در آخر قرار گیرد.

این نسخه از کاملترین نسخه های شرح التعرف فی مذهب التصوف است که تا کنون به دست آمده است . با نسخه چاپی بسیار اختلاف دارد و با نسخی هم که در فهرست ها آمده فرق کلی دارد (رک : تاریخ ادبیات در ایران تألیف دکتر ذبیح الله صفا، ج ۱، ص ۶۲۸-۶۲۹ ، فهرست نسخه های خطی فارسی تألیف احمد منزوی ، ج ۲ ، ص ۱۲۲۴) .
از قرار تحقیق سه نسخه شرح التعرف شناخته شده است :

- ۱ - نسخه موزه ملی پاکستان به تاریخ کتابت ۲۴ شوال ۱۳۷۳ هـ ق .
- ۲ - نسخه کتابخانه مجلس شورای ملی به تاریخ کتابت ۶۶۷ هـ ق .
- ۳ - نسخه کتابخانه آصفیه (حیدرآباد دکن) بدون تاریخ کتابت . بنا بر این نسخی که در کتابخانه گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان موجود است ، نسخه چهارم شناخته شده است .

آنگونه که آگاهی یافته ام آقای دکتر حسن مینوچهر استاد محترم دانشگاه تهران مشغول تصحیح و چاپ شرح تعرف است و جلد اول آن از طبع خارج شده است .

۲۹۰
۴۲۷

شرح تحفة الاحرار

[ادب ، عرفان و تصوف ، دستور زبان فارسی و لغت ، فارسی ، منشور و منظوم]

- ۱ - اندازه : بیرونی : ۲۳ × ۱۵ × ۵/۳ س م - درونی : ۱۵ س ۱۵ × ۹ س م .
- ۲ - اوراق : ۱۸۳ ورق . ۳۶۵ صفحه .
- ۳ - کاغذ : نازک زرد تیره رنگ یا نخودی رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی خاکی رنگ با عطف و گوشه چرمی پوشیده .
- ۴ - خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها و خطهای افقی رسم شده بر بالای شواهد و کلمات شنگرف ، قرن ۱۳ هـ ق .
- ۵ - کاتب : «میان محمد زمان» ، تاریخ کتابت «۱۲۸۰ هـ ق» در صفحه ۳۶۵ آمده است : «تمت تمام شد نسخه میمونه شرح تحفة الاحرار میان محمد زمان خاکسار در مسجد شریف چک عمر در پرکنه کوجر است چند روز بآب خورد و قسمت گذرانی در آنجا سکونت داشته ایم نزدیک مولوی صاحب مولوی صدرالدین جیوبرای خواندن علم در روز جمع در ماه ذیقعد بتاریخ پنجم ماه بوقت چاشتگاه تحریر یافته سنه ۱۲۷۰ لا اله الا الله محمد رسول الله» .

۶ - مؤلف : یا (شارح) : «محمد اکرم» یا «سولوی محمد اکرم ملتانی» ، نام تألیف یا (شرح) : «شرح تحفه الاحرار» ، تاریخ شرح : «۱۱۵۵ هـ ق» در صحنه ۳۶۵ چنین آمده است «فانهم ، بیت :

« یک هزار و یک صد و هم پنج دانی هم پنجاه

شد مرتب شرح تحفه بعد هجرت مصطفی

محمد اکرم نام او را هست در ملتان مقیم

کرده شرح تحفه الاحرار را او هم کلیم»

۷ - آغاز : یک ورق افتادگی دارد و اینگونه شروع می شود : «مطبع انوار جلاله عطف

است بر جنان ، انوار جمال عبارت از اوصاف جالی چنانچه از لفظ واصف می

آید ، ای زبان هر واصف را مظهر جمال خود ساخته چه اوصاف جالی از آنچه

که هوش ربای عارف است و خرد زدای واصف خاصه زبان کاک بیان را چه

یارایی که قدم در تحریر و تقریر گستاخانه زند فلم اینجا رسید سر بشکست .

۸ - انجام : مہرنہ خاتمہ گشتہ ای خاتمہ کتاب بہ لفظ تم الکتاب است پس لفظ

تم الکتاب از جهت بلفظ خاتمی است و رقم کہ عبارت از نقش حروف او است

مہرنہ و حتم سازندہ و تمام کنندہ خاتمہ این کتاب است و الحمد لله

رب العالمین والصلوة والسلام علی رسواہ محمد و آلہ واصحابہ اجمعین

و تاریخ تمام تحفه الاحرار از حساب جملگی تم الکتاب کہ ہشت صد و نو

و چہار است پیداست فافہم» .

۹ - چگونگی : موضوع این نسخہ «ادب ، عرفان ، دستور زبان فارسی و لغت» است

شامل شرح ابیات مثنوی تحفه الاحرار جامی است کہ مولانا نے

عبدالرحمن جامی (۸۱۷-۸۹۷ هـ ق) آنرا در سال ۸۶۴ یعنی

از وفات خود سروده است . نثر فارسی این شرح بلند سخن سر زمین

ہند است و روش شرح بدین ترتیب است کہ نسبت ہر بیت از مثنوی را

جدا گانہ با علامت «م» یعنی «متن» نقل می کند و سپس شرح آنرا با علامت

«ش» یعنی «شرح» می آورد . البتہ تقسیمات اصلی متن مثنوی تحفه الاحرار را

کہ شامل یک مقدمہ و بیست مقالہ و چند حدیث و یک خاتمہ است حفظ

کرده است . تحفه الاحرار را چند بار شرح کرده اند و این شرح بہ نام شرح

سولوی محمد اکرم ملتانی معروف است از این شرح بنا ہر کدام جدا گانہ چاپ

شده است. در صفحه ۸۰ آخر نشان مهر کاتب آمده است : «غلام شاه جیلان میان محمد زمان ۱۲۶۱».

۸۹۰

۴۸۲

شرح دیوان حافظ

[ادب ، فارسی ، منظوم و منثور]

- ۱ - اندازه : - بیرونی : ۳۴ × ۵ / ۲۰ × ۷ / ۳ س م . - درونی : ۲۵ × ۱۴ س م .
- ۲ - اوراق : ۲۳۳ ورق . ۴۶۵ صفحه .
- ۳ - کاغذ : ضخیم حاکی رنگ هندی . اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه ای .
- ۴ - خط : تحریر ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سرفصلها و نشانها سنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .
- ۵ - کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶ - مؤلف : یا (شارح) : و نام تألیف و تاریخ آن ناشناخته است اما می توان نام تألیف را «شرح دیوان حافظ» گفت (رک : ۹ - چگونگی) .
- ۷ - آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم و تمم بالخیر ، قوله
 الا ای طوطی کویای اسرار مبادا خالیت شکر ز منتقار
 سخن سر بسته گفتی با حریفان خدا را زین مع پرده بردار
 سرت سبزودلت خوش باد جاوید که خوش نقشی نمودی از خط یار

در شرح دیوان نوشته که طوطی طائر است معروف بنطق فصیح مشعوف و اینجا کنایت از مرشد میناید» .

- ۸ - انجام : افتادگی دارد و چنین انجام می یابد «قوله ، دمی بکبه احزان آی ، شپی جلیس دل سوگوار سن باشی ، کبه احزان از روی لغت با اول مضموم مصیبت خانه و خانه غم و اندوه و بندیخانه و از روی اشارت دل محزون و شکسته عاشق چنانچه در مصراع ثانی بتصریح میرساند و دل سوگوار میگوید و مراد از عاشقان ذات خود میدارد چنانچه در مصراع ثانی صریح میناید و سوگوار بمعنی ماتم زده بود با ز خطاب با محبوب مستغنی ولی نیاز سراپا ناز نموده میگوید که صد هزار جهد و تلاش بکردم و بکر بردم که دمی

بکلبه احزان دل من عاشق صادق که خانه تست آبی و نزول فرمایی و شبی از شبها جلیس .»

۹ - چگونگی: موضوع این نسخه «شرح و تفسیر غزلیات و دیگر اصناف شعر حافظ شیرازی» است. تقسیمات آن بر اساس آیات «غزلیاتی» است که شارح در عنوان قرار داده. و لفظ «قوله» را مکرر کرده و مطالب را با آن از یکدیگر جدا نموده است. و ضمناً هر غزل را با جمله «ایضاً غزل» از دیگر غزل ها جدا ساخته است. برای شرح از آیات قرآن و احادیث و کلمات مشایخ و اشعار دیگر شاعران استفاده شده است. مؤلف یا شارح و تاریخ شرح معلوم نشد اما از مطالعه نسخه آنرا «شرح دیوان حافظ» نامیدیم. نثر فارسی آن روان و جملات محکم است. غزلیات این نسخه از حرف «راء» تا حرف «ی» است و از حرف «با» نیز مقداری افتاده است از این غزل آغاز می شود:

الا ای طوطی گویای اسرار مبادا خالت شکر از مندر
و بدین غزل انجام می یابد:

هزار جهد بکرده که یار من باشی مراد بخشش دل بیقرار من باشی
بنا بر این ، این شرح در دو جلد بوده که فعلاً جلد اول آن یعنی از حرف «الف» غزل اول دیوان حافظ تا حرف «راء» در جلد اول آمده است. این نسخه کامل ترین شرح دیوان حافظ است بدان شرط که جلد اول هم یافته شود و تاکنون چاپ نشده است.

۱۸۹۰ و ۲۹۰

۶۳۹

شرح شمایل النبی

[دین ، حدیث ، فارسی ، منثور و منظوم]

- ۱ - اندازه : - بیرونی : ۲۱ × ۱۶ × ۵ س . م . - درونی : ۱۷ × ۱۲ × ۱ س . م .
- ۲ - اوراق : ۴۰۹ ورق . ۸۰۹ صفحه .
- ۳ - کاغذ : ضخیم نازک زرد تیره رنگ سیالکوتی ، وصلی شده ، آب رسیده . نرم خورده . جلد مقوایی و چرمی سرخکون ، منقش ، ضربی .
- ۴ - خط : نستعلیق ، روشن ، خوانا ، بخند ، عنوانها و نشانها و سرفصلها و خط های

رسم شده بزبالای جملات عربی شنگرف و بزبالای الفاظ عربی سیاه .
قرن ۱۲ هـ ق .

۵ - کاتب : نام «کاتب» را محو سیاه کرده اند اما تاریخ کتابت: «۱۱۱۶ هـ ق» است: «تمام شد شرح شهابیل النبی تصنیف مولانا نظام الدین الاسنابادی غفرالله بلطفه و کرمه . . . سیالکوتی یک شعبه شهر محرم الحرام سنه ۱۱۱۶ هجری مقدسه» .

۶ - مؤلف : یا (شارح): «نظام الدین محمد بن محمد رستم بن عبدالله الخجندی الاسنابادی» که در عهد اورنگ زیب می زیسته است ، نام تألیف (شرح) : شرح شهابیل النبی» تاریخ شرح (تألیف) «۱۱۰۸ هـ ق = باباغ محمدی»: «اما بعد عرض میدارد فقیر حقیر ضعیف نحیف اضعف عباده الله القوی الهادی نظام الدین محمد بن محمد رستم بن عبدالله الخجندی ثم الاسنابادی اصبح الله شأنه . . . از جمله کتب علم حدیث کتاب مستطاب شهابیل النبی مؤلف امام همام . . . ابو عیسی محمد بن عیسی بن سوره الترمذی . . . است . . . و بسیاری از علماء عظام و فضلاء کرام شروح شافیه و وافییه برای حل این کتاب خیر مآب به عربی و فارسی نوشته اند . . . و این بنده مسکین بی بضاعت نیز خواهرش نوشتن شرح برای این کتاب مستطاب دارد . . . که شاید شمار این کمترین در شراح شهابیل النبی باشد» .

۷ - آغاز : «یا فتاح رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر حمد و سپاس بقیاس خدای کریم و منان را که بمحض فضل خود سرور عالم سید ولد آدم افضل المرسلین خاتم النبیین حبیب رحمن رحمت عالمیان محمد رسول الله را داعی و بشیر و نذیر و هادی برای ما خلق کرده و شکر بی شمار آن کردگار صاحب انعام و احسان را که از کمال کرم و لطف خویش امة را به اتباع و اقتدار آن حبیب خدا محب خود و محبوب خود نموده» .

۸ - انجام : «یا رب این شرح را قبول دهی به طفیل شهابیل نبوی شارحش را بقرب خود بنواز به طفیل نبی و آل نبی خاتم کن به خیر و ایمان یا رب فاجعل رجایی غیر منعکس والطف بعدک فی النارین ان له به طفیل شهابیل نبوی ز استقامت نظام دینش ساز رحمت لدعالمین شفیع قوی ورد باشد حدیث و قرآنم لدیک واجعل حسانی غیر منحزم صبراً متی تدعه الأحوال ینهزم

واذن لسحب صلوة منك وائمتہ علی النبی بمنهل و منسجم
و الال و الصحب . . . لهم اهل التقی والتقی والحکم والکرم

تمام شد شرح شہابیل النبی تصنیف مولانا نظام الدین الامنا بادی غفرالله
بلطفہ و کرمہ . . . سیالکوٹی یکشنبہ شہر محرم الحرام سنہ ۱۱۱۶ ہجری مقدسہ»

۹۔ چگونگی :

موضوع این نسخہ اخلاق و اعمال و افعال و کتبہ صفات ظاہری و باطنی
حضرت محمد (ص) است. تقسیمات آن براساس «باب» است و جمعاً ۶۲ باب دارد.
اصل کتاب بہ نام «شہابیل النبی» تألیف ابو عیسیٰ محمد بن عیسیٰ بن
سورۃ الترمذی است، تاکنون چند بار بہ زبان فارسی و عربی و اردو شرح
شدہ است. شارح متن ہر حدیثی را با شماره ترتیب کہ مربوط بہ یک موضوع
جدا گانہ است، می آورد و آنرا ترجمہ و تفسیر و شرح می دہد. این نسخہ
در ۱۱۰۸ ہجری در عہد اورنگ زیب ترجمہ و تألیف شدہ و ۸ سال بعد
در سال ۱۱۱۶ کتابت گشتہ است. سبک فارسی آن، مربوط بہ شہد فاریہ بآک
و ہند است. در گوشہ و کنار صفحات بعضی یادداشت های دینی و اخلاقی
رفتمہ های کتب افزودہ شدہ است. در آغاز ۲ صحنہ فہرست مطالب را
خط تازہ کتاب آردہ اند. در صفحات انجام، بعضی یادداشتہا دربارہ مسائل
نسخہ بودہ اند. ہند را محو و سیاہ ساختہ اند. از صفحہ ۸۰۴ تا ۸۰۸ تک
فصیڈہ در ۴ بیت و یک مکتوب کتابت شدہ است. اینک چند بیت از آن فصیڈہ:

« فقر چیست از گمر ہی رہ درد نیست زرق چیست از زہر قنہ آورد نیست

شعر چیست این جملہ در بکشاد نیست شرح چندین از اعجاب دانست

کرچہ بود ابن جابکہ جولان راز مصدحت نبود سخن سخن دانست

چون چنین می بگذرد عمری نہ است چیست جز یاد از چنین نامہ دانست

موضوع مکتوب توصیف یکی از پادشاہان است. در این مکتوب
را مورد تفتہ قرار دادہ است و در آن صحابی مذکور است کہ
از میان رفتہ است.

۲۹۰

۵۵۴

شرح صحیفہ سجادیہ

[دین : ادعیہ ، فارسی و عربی ، منشور]

۱۔ اندازہ :- بیرونی : ۲۰/۵ × ۱۱/۵ × ۴ سم ، درونی : ۱۵/۵ × ۱۳/۵ × ۳ سم

- ۲ - اوراق : ۳۳۵ ورق . ۶۷ صفحه .
- ۳ - کاغذ : نازک و ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، اندکی وصلی شده ، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه ای خاکستری .
- ۴ - خط : نستعلیق و تحریر آبیخته با شکسته ، خوانا ، روشن ، عنوانها و سرفصلها و خط های افقی رسم شده بر بالای جملات عربی شنگرف ، قرن ۱۲ ه ق .
- ۵ - کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آغاز و انجام ناقص است .
- ۶ - مؤلف : یا (شمارح) و نام و تاریخ تألیف (شرح) معلوم نشد ، چون از آغاز و انجام ناقص است ، اما از مطالعه اجالی و مقایسه آن با متن «صحیفه کامله سجادیه» چنان معلوم شد «شرح صحیفه سجادیه» است (رک : صحیفه کامله سجادیه ۲۹۰/۳۴۴) .
- ۷ - آغاز : ناقص است و چنین آغاز می گردد : «و آخر رفع و تنوین و اعتبار و صفت اصلیه در منح صرف دومی است که نقل کنند از و صئیه باسمیه و ما نحن فیه مشترک است میان و صئیه و غیرها نیست کان قبله بی آنکه پیش از چیزی باشد و این تا نیمه سلام سابق است و اگر مراد باولی آن مذکور است اولاً تنصیح بر همه خیر نباشد بلکه مراد اولیه نسبت باشد» .
- ۸ - انجام : ناقص است و افتادی دارد و اینگونه پایان می یابد : «ای مولای من رحم کن بر افرادن من بروی و بر لغزیدن پای من و عد بجمک علی جهی عایده بمعنی عطف و مهربانی و ترجمه است و اگر عد ازین ماده مشتق باشد معنی چنین شود که مهربانی کن سبب حلم و بردباری تو بر جهل من یعنی بر من سبب جهل من چرا در جاهل عاجز است و عاجز مرحوم است و اگر مشتق از عود باشد معنی چنین شود که باز گردو مرتبه حلم کن از قابل جهل من» .
- ۹ - چگونگی : موضوع این نسخه «ترجمه و شرح و تفسیر و توضیح صحیفه سجادیه» است . در جمله عربی از متن صحیفه سجادیه را می آورد و نخست از لحاظ لغوی و دستوری و صرف و نحوی آنرا تفسیر می کنند و سپس به معنی کامل و شرح دقیق آن می پردازد و سر انجام مقصود اصلی دعا را به دست می دهد . این نسخه متأسفانه از آغاز و انجام ناقص است و از مطالعه و مقایسه آن با «صحیفه کامله سجادیه» معلوم شد که شرح آن است . نشر فارسی آن محققانه

و عالمانه است و شارح و مترجم بر فنون ادب فارسی و عربی و علوم اسلامی آگاهی داشته است . تقسیمات آن بر اساس متن اصلی صحیفهٔ سجادیه است . مثلاً : «دعا فی الصلوة علی محمد رسول الله» و «الدعاء فی الصلوة علی ائمة الرسل و مصدقینهم» و «الدعاء عند الصباح والمساء» . شخصی این نسخه را مطالعه کرده و بعضی سهواً القلم‌های کاتب را تصحیح نموده و در کتب و کتار صفحات یاد داشت‌هایی افزوده است .

۲۹۰

۴۴۱

شرح فتاوی قاضی خان

[دین ، فقه و فتوی ، عربی . منشور]

- ۱ - اندازه : - بیرونی : ۲۵ × ۱۴ × ۴ سم . - درونی : ۱۹ × ۱۷ × ۵/۱۰ سم .
- ۲ - اوراق : ۳۰۲ ورق . ۶۰۴ صفحه .
- ۳ - کاغذ : نازک خاکی رنگ جهانبگیری (لاهوری) ، کمی نرم حد درجه ، و صاف . جلد مقوایی زرد کون با عطف و نوشتن پارچه بی زرد و سبز .
- ۴ - خط : ثلث عربی ، خوانا ، پخته ، روشن ، عنوانها و سر فصلها در بالای خط و برای رسم شده بر بالای الفاظ و رهاست شواهد مستغرق ، چون در کتب عربی .
- ۵ - کاتب : «عبد الکریم بن نظام» ، تاریخ کتابت : «۹۸۸ هـ ق» : کتابت در کتب فاضل خان بعون الله تعالی تلمذک الرحمه علی سالفه تصحیح و تفسیر العلامة عبدالکریم ابن نظام فی آخره ، ذی القعدة ۱۲۸۰ هـ .
- ۶ - مؤلف : ابن المحاسن الحسن بن منصور بن محمد بن عبدالعزیز بن عبدالوہاب الاذری جندی معروف به قاضی خان متوفی ۵۹۲ هـ ق . شرح فتاوی قاضی خان تاریخ تالیف : ۵۷۸ هـ ق . شرح : محمد بن طاهر انکریسی . نام شرح : «شرح فتاوی قاضی خان» : تاریخ شرح : ۹۳۸ هـ ق . مؤلف : محمد بن طاهر انکریسی . شرح : «شرح فتاوی قاضی خان» : تاریخ شرح : ۹۳۸ هـ ق . مؤلف : محمد بن طاهر انکریسی . شرح : «شرح فتاوی قاضی خان» : تاریخ شرح : ۹۳۸ هـ ق . مؤلف : محمد بن طاهر انکریسی .

المتمسین الى ذلك ان املى عليهم على حسب الطاقة ما وشبه الشيخ القاضى الامام ابن المحاسن الحسن بن منصور بن محمد بن عبدالعزیز بن عبد الرزاق الاوزجندی فى داره فى السکة الجديدة بعد صلوة الظهر يوم الاربعاء السادس من شهر الله المحرم سنة ثمان وسبعين و خمسين فانا اخترت ذلك ايضا وافتتحت الامل له بعد صلوة الظهر فى يوم الاربعاء من آخر شهر الله المحرم سنة ثمان ثمان وستائة فى دارى. اینگونه معلوم می شود که این شرح، ۳۶ سال پس از درگذشت «قاضی خان» به اهتمام رسمیده باشد (رک : فهرست کتب عربی کتب خانه ریاست رامپور، ج ۱، ص ۲۲۸-۲۲۷).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، رب اعز ، الحمد لله الذى زين بنجوم العلماء نجوم الفجاء و مرصع بجواهر الشهب نطاق الجوزاء و جعل رخوماً للعداء عن الرجعة نخوم الخضراء والصلوة والسلام على من اشرب حبه فى السويداء و اعرب عنه دقائق الملة الغراء والرضوان على خلفائه و صحبه من العصبة السوداء والعصابة الحمراء وعلى عترته من الرجال والنساء».

۸- انجام : رجل تزوج امه فطلقها ثم اشتراها فجاءت بولد الاقل من سنة اشهر من وقت الشراء يلزمه وان جاءت لسته اشهر من وقت الشراء لا يلزمه هذا اذا كان الطلاق واحداً فان كان طلقها ثنتين يثبت النسب الى ثنتين من وقت الطلاق والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب وبه الخير والشر والثواب والعقاب نعم المولى ونعم الوكيل و ربنا الم محمود وله المكارم والجود والفضل والعلی ثم الدفتر الاول من قاضی خان (رک : ۵-کتاب).

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «فقه و اصول فقه و فتوی مربوط به فرقه حنفی از اهل سنت و جماعت است باوجود اینکه نام آن در هیچ جای نسخه نیامده است اما همه جا در کتب فهارس و تذاکر به «فتاوی قاضی خان» معروف است و آنگونه که از مقدمه و متن برمی آید، این نسخه «شرح فتاوی قاضی خان» است و شارح محمد بن ظاهر الکرسینی نام دارد و در مقدمه آورده که در سال ۵۷۸ هـ ق در حضور قاضی خان در منزلش بودم و عده بی از فقها از من خواستند که شرحی بر فتاوی قاضی خان بنویسم و من هم قبول کردم در منزلم کار را آغاز کردم تا در سال ۶۳۸ هـ ق آنرا به پایان آوردم. این

نسخہ شرح دفتر اول فتاوی قاضی خان است کہ از «فصل فی رسم المقتی» و «کتاب الصلوٰۃ» آغاز و بہ «فصل فی النسب» انجام می یابد. تقسیمات آن برحسب «کتاب» و «باب» و «فصل» است. فہرست مطالب این نسخہ در آغاز بہ خط تازہ آمدہ است. و شارح تقسیمات اصل را رعایت کردہ و خود جملات و الفاظ متن را با خط افقی شنکرف معلوم داشتہ و سپس بہ شرح و توضیح آنها پرداختہ است.

۸۹۰

۵۹۰

شرح قصیدہ بردہ

[ادب، عرفان و علوم ادبی، فارسی و عربی، منشور و منظوم]

- ۱ - اندازہ: - بیرونی: ۵/۲۱ × ۱۵ × ۲ سم - درونی: ۱۴ س ۱۸ × ۹ سم.
- ۲ - اوراق: ۱۰۱ ورق. ۲۰۲ صفحہ.
- ۳ - کاغذ: ضخیم زرد تیرہ رنگ جہانگیری، آب رسیدہ، وصالی سبہ، چیدہ منوایی خانی رنگ باعطف و گوشہ پارچہ پی پوسیدہ.
- ۴ - خط: نستعلیق و تحریر، روشن، پختہ، خوانا، رسم الخط فارسی و اردو و ہندو، عنوانہا و سر فصلہا و نشانیہا شنکرف، بعضی از جدولہای دو خطی و خط ہای رسم شدہ بر بالای اشعار و جملات عربی شنکرف و برخی از انہا سبہ، قرن ۱۱ھ ق.
- ۵ - کاتب: «تاج محمد ابن حبیب اللہ ابن عبد اللہ بن رکن الدین، تاریخ ۱۰۹۵ھ ق»، در صفحہ ۲۰۱ اینگونہ آمدہ است: «تت شہ ... قصیدہ بردہ از تصنیف مولوی حضرت عبد الرحمن جاسی ... بتاريخ ہشتم شہر ذی القعدہ در روز دو شہد در وقت صبح ... مسجد اخیل وقت چاشت سند ۱۰۹۵ھ ... ابن عبد اللہ ابن رکن الدین عرف اللہ بہ ذلوعہ و سید عیوبہم اللہ بہت ... ہر کہ ما را کند بدو یاد نور این پرو سلامت یاد»
- ۶ - مؤلف: یا (شارح) را ظاہراً «مولانا نور الدین عبدالرحمن جاسی ۸۱۷-۸۹۸ھ ق» نوشتہ اند، نام تالیف: «شرح قصیدہ بردہ»، تاریخ شرح (تالیف): معلوم نشد (رک: ۵-۳ب). در صفحہ اول و آخر نسخہ نوشتہ شدہ: «این

شرح قصیده برده از حضرت ملا عبدالرحمن جامی قدس الله سره العزیز»

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، این قصیده علیه سسمی بقصیده برده که منسوب است بشیخ المشایخ شرف الدین ابو عبدالله محمد بن سعید البوصیری نور الله مرقدہ قصیده ایست بزرگ و لطیفه ایست عزیز که خواص و فضایل آن در اسکنه مشهور و در السنه مذکور»

۸- انجام : «المعنی اذن ده ابر رحمت را که بیارد ویر نبی و آل و اصحاب او و بر تابعین مادام که میل دهد سرهای شاخ درخت بان را باد صبا و مادام که در نشاط آرد شتران را حدی کننده شتران باآواز خوش و مراد دوام و استمرار یاران رحمت ابعث والله اعلم بالصواب تمت تمام شد شرح قصیده برده از تصنیف مولوی حضرت عبدالرحمن جامی» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «دین ادب و عرفان و صرف و نحو» است بدین معنی که شارح قصیده برده را که بیش از ۱۱۴ بیت نیست در ۲۰۲ صفحه به نثر و نظم فصیح و تا اندازه بی مصنوع فارسی شرح کرده است. روش شرح چنین است که نخست یک بیت یا یک مصراع را می آورد و مفردات و مرکبات را با دقیق ترین طریقه شرح و بسط می دهد و سرانجام معنی روان آنرا بیان می دارد . در مقدمه روش مطالعه و فایده و وزن و قافیه و دیگر خصوصیات می گوید . تقسیمات آن بر اساس ابیات متن قصیده است و لفظ «المعنی» شاخص شرح هر بیت است . در گوشه و کناره صفحات به خط و کتابت دیگر ، مقداری از قصیده برده را به زبان پشتو ترجمه کرده اند و مترجم زبان پشتو «محمد جمیل» امضا کرده است . در صفحات آغاز نسخه یک بیت از قصیده برده «تقطیع» شده و نکات عروضی و فن قافیه را بیان داشته است . ثواب خواندن قصیده برده و چند یاد داشت دعایی و فریضه بی در آغاز و انجام نسخه آمده است . دو بیت نیز اینگونه کتابت شده است : «سؤال حافظ :

ازدها در حق دیدم هم رفیقش بدلی گرگ و بره هر دورا همراه چوپان دیده ام»
جواب شمشتبریز :

ازدها نفس است حقه تن بود ببلبل زبان گرگ شیطان بره ایان عقل چوپان دیده ام»
نام مالک و کاتب نسخه چنین آمده : «صاحب من الله سبحانه فقیر تاج محمد»

شرح محبت نامہ یا شرح یوسف و زلیخای جامی ۸۹۰
۵۹۵

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

- ۱ - اندازہ : — برونی : ۲۵ × ۱۴ × ۱/۵ س م۔ درونی : ۳۱ س ۲۰ × ۵/۹ س م۔
- ۲ - اوراق : ۷۸ ورق۔ ۱۵۶ صفحات۔
- ۳ - کاغذ : نازک زرد تیرہ رنگ ہندی ، آب رسیدہ ، وصالی شدہ ، جلد مقوای و چرمی در غلاف کرباسی خاکی رنگ۔
- ۴ - خط : تحریر حنفی ، سخت خوانا ، پختہ ، عنوانہا و نشانہا و سر فصدہا شکرگرف ، قرن ۱۳ ۵ ق۔
- ۵ - کاتب : نام «کاتب» نیامدہ، تاریخ کتابت: «۱۲۷۷ ۵ ق»۔ در ضحیحہ آخر چنین آمدہ است: «تمام شد شرح یوسف و زلیخای جامی من تصنیف مولوی سلطانی رح دست خط حقیق فقیر خاں لپای عمد، بروز خالی بہ وقت چاشت در سالان مسجد عالیشان ملک ناصر خان ثانی زی در سیخ ماہ محرم الحرام سنہ ۱۲۷۷ ہجری و دو صد ہفتاد و ہفت سنہ ۱۲۷۷»۔
- ۶ - مؤلف : یا اشرح: «محمد بن غلام محمد»۔ نام تألیف: «شرح محبت نامہ یا شرح یوسف و زلیخای جامی»۔ تاریخ تألیف معلوم نشد۔ در ضحیحہ چنین آمدہ است: «میگوید احقر العباد اللہ الصمد محمد بن غلام محمد تجوز اللہ عن ذنوبہ۔۔۔ در دل این قبیل خیر شرح نمودن محبت نامہ مولانا محمد علی جامی قدس اللہ سرہ العزیز الباقی ما کانت»۔
- ۷ - آغاز : «رب اسم اللہ الرحمن الرحیم و تم یا خیر محمد صلی اللہ علیہ وسلم والسلام علی رسولہ محمد و آلہ و صحبہ وسلم من بعدہ»۔ محمد بن غلام محمد تجوز اللہ عن ذنوبہ و غیرہ و غیرہ حید و حب من احبہ»۔
- ۸ - انجام : «حق تعالیٰ این احقر الناس را تحت ذاتی مشرف و بمرصات خود موفق دانسد حسن خاتمہ روزی در داند بمنہ و درہم و بخرمہم النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و صحبہ وسلم و بخرمہم مشایخ الکرام من الطریقۃ العظیمۃ الختامہم»۔

بحرمة شیخ العالمین و قطب السالکین محبوب رحمانی شیخ نور محمد ثانی رضی الله تعالی عنه و عن اسلامه و مرید به آمین یا رب العالمین برحمتک یا ارحم الراحمین تمت تمام شد».

۹- چگونگی :

موضوع این نسخه «شرح و تفسیر و توضیح مثنوی یوسف و زلیخای جامی» است که شارح آنرا «محبت نامه» نامیده و بنا بر این نسخه، «شرح محبت نامه» جامی نام دارد. شارح چند شرح دیگر نیز در اختیار داشته و از آنها بهره مند شده است. مانند «شرح محمد باقی» و «شرح قدیم» که شارح شرح قدیم را شناخته، و شرح آذرب، و شرح محمد رضا خلف محمد اکرم ملتانی. اما به طور کلی این شرح بر اساس «شرح محمد اکرم ملتانی» قرار دارد. نثر فارسی آن بر اساس «سبک پاکستانی» است. تقسیفات آن بر حسب متن یوسف و زلیخای جامی است با این فرق که لفظ «قوله» را در آغاز هر بیت می آورد. در گوشه و کناره صفحات توضیح اضافی و یادداشتهای ادبی آمده است. در صفحات آغاز و انجام نسخه یادداشتهای دعایی و طبیبی و لغوی کتابت شده. در پایان صفحه آخر ۱ بیت شعر متوسط آمده که دارای «صنعت توشیح» است زیرا از میان آن اشعار با حساب حروف ابجد اساسی «یوسف» و «زلیخا» و «جامی» استخراج می گردد. بر رویه های درونی جلد به خط شکسته ۲ مکتوب در موضوع تربیتی آمده است که «پیر» به «مرید» خود نوشته است.

۲۹۰

۵۷۵

شرح مختصر الوقایه

[دین، فقه، عربی، منثور]

- ۱ - اندازه : - بیرونی : ۲۷ × ۲۰ ، ۷/۵ سم . - درونی : ۲۸ س ۲۰/۵ × ۱۴/۵ سم .
- ۲ - اوراق : ۴۴۲ ورق . ۸۸۴ صفحه .
- ۳ - کاغذ : ضخیم نخودی تیره رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، گرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی سرخ گون ضربی منقش (ترنج و نیم ترنج).
- ۴ - خط : تحریر عربی (ثلث تحریر) ، سخت خوانا ، پخته ، رسم الخط عربی ، خط خوردگی بسیار دارد. عنوان ها و سر فصلها و نشانها و خط های رسم شده بر بالای جملات و کلمات شواهد شنگرف ، قرن ۱۰ ه ق

۵ - کاتب : نام « کاتب » و تاریخ کتابت « ندارد .
 ۶ - مؤلف : یا (شارح) : « مولانا عبدالعلی البرجنڈی » ، نام تالیف (شرح) : « شرح مختصر الوقایہ » ، تاریخ تالیف (شرح) : « ۹۳۲ هـ ق » . در این نسخه نام مؤلف و نام تالیف و تاریخ آن نیامده است . (رک : فہرست کتب عربی کتب خانہ ریاست رامپور ، ج ۱ ، ص ۲۱۰) .

۷ - آغاز : « بسم اللہ الرحمن الرحیم ، اجناس الحمد للہ العزیز الکافی المحيط علم النوافی بالاسرار والمضمرات مینعی عن العدة والدخیر فی الوقایہ عن النوازل و کفایہ المہمات المبسوطہ زیادات منیہ من منتخب کتوز خزائنا فی بسیت الغبراء علی الوسیط والحقیر المحرر » .

۸ - انجام : ناقص است و چنین انجام می یابد : « او ظہرنا علیہم الی علینا علی اہل الحرب عتق ذلک العبد بعد اسلام یشکر فی دار الحرب لانہ لو خرج الی دار السلام بغیر امان و اسم ہیننا ثم اخذ و مسلم ینبغی ان یشکر فیما عندہم عتقاً عندہما قیاساً علی ما اذا دخل حرب حر بعد امان فاسم ہیننا فخذہ مسلم فان یشکر فیما عندہ حراً عندہما » .

۹ - چگونگی : موضوع این نسخہ « فقہ » است بر اساس عقیدہ اہل سنت و جماعت و معروف ترین کتاب است در این موضوع . از خط و کتابت و زائد معومہ می باشد کہ قدیم ترین نسخہ خطی شرح مختصر الوقایہ و سایر از عهد شارح است . تقسیمات این نسخہ بر اساس « کتاب » و « فصل » و « باب » است . اول « کتاب الظہار » و آخر کتاب الخئی و لیکن در این نسخہ کتب « کتاب الجہاد » ادغام دارد . یادداشتہای فقہی و توضیحات لغوی در ابتدای متن دینی در آغاز و انجام و شماره صفحات آمدہ است . این نسخہ در سہ نسخہ قدیمین متن بوده است کہ اساسی و امضی آنها در منطقہ اہل سنت و جماعت ہند در دہم شعبان سنہ ۳ (جلوس) عرش دہلی شد . پس از کتاب شرح الخوارزمی ملا عبدالعلی برجنڈی بر مختصر واقایہ و شرح جمال ۵۰ جندی امول سنہ ۴ (جلوس) تحولی محمد علی شہر فوجت در ۵ (در حساب سال ۱۰۰۰) نشان ۳ سپہدانتہ شد . لویا از حاکم یا پادشاہ وقت بوده عمداً تراخو و سیاہ کردہ اند . این نسخہ در چند جا افتادی داشتہ شد . بہ خط و کتابت تازه افزودہ اند .

۲۹۰

۳۰۸

شرح مشکوٰۃ المصابیح جلد دوم

[دین ، حدیث ، عربی ، منثور]

- ۱ - اندازہ : — بیرونی : ۳۶ × ۲۳ × ۵/۶ سم۔ — درونی : ۲۷ س ۵/۲۲ × ۵/۱۳ سم۔
- ۲ - اوراق : ۵۸ ورق۔ ۱۱۶۰ صفحہ۔
- ۳ - کاغذ : ضخیم زرد و سفید روشن رنگ براق کشمیری ، اندکی آب دیدہ ، کرم خوردہ ، وصالی شدہ ، جلد مقوایی نو سبز گون باعطف و گوشہ تہاجی سیاہ۔
- ۴ - خط : ثلث خوش جلی ، خوانا ، روشن ، پختہ ، عنوانها و نشانها و سر فصلها و احادیث و جملات شواہد شنگرف ، قرن ۱۲ ۵ ق۔
- ۵ - کاتب : و تاریخ کتابت ندارد۔
- ۶ - مؤلف : یا «شارح» ملا علی بن سلطان محمد القاری الہروی الحنفی متوفی ۱۰۱۴ ۵ ق، نام این نسخہ : «شرح مشکوٰۃ المصابیح ملا علی قاری جلد دوم» ، تاریخ شرح معلوم نشد ، در آغاز چنین آمده است : «جلد دوم شرح مشکوٰۃ ملا علی قاری رحمۃ اللہ علیہ»۔ نام مؤلف «شیخ ولی الدین ابو محمد عبد اللہ ابن عبد اللہ الخطیب النبریزی» ، تاریخ تالیف : «۷۳۷ ۵ ق» ، نام تالیف : «مشکوٰۃ المصابیح» کہ از کتاب مصابیح السنہ امام ابو محمد حسین ابن مسعود الفراء البغوی الشافعی متوفی ۵۱۰ یا ۵۱۶ ۵ ق گرفتہ شدہ است۔ (رذ : مخطوطات کیلانی لاہوری ، اچ شریف، تالیف دکتر غلام سرور، چاپ بہاولپور ، پاکستان)۔
- ۷ - آغاز : «بسم اللہ الرحمن الرحیم و بہ نستعین ، باب صدقۃ الفطر الفصل الاول عن ابن عمر قال فرض رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم زکوٰۃ الفطر قال الطیبی دل علی انها فریضۃ والحنفیہ علی انها واجبۃ اقول لعدم ثبوتها بدلیل قطعی فهو فرض عملی لا اعتقادی قال ابن الہمام و ما استدلل علی الوجوب ما استدلل بالشافعی علی الافتراض فان حمل اللفظ علی الحقیقۃ الشرعیۃ فی کلام الشارح»۔
- ۸ - انجام : ناقص است و اینگونه شروع می گردد : «قوله صلی اللہ علیہ وسلم ان العبد

اذا كان على طريقه حسه من العباده تم للملك . . . الموكل به اكتب له مثل عمله اذا كان طليقاقت وكذا ورفى المسافر والشيخ . . . ولما كان قوله صلى الله عليه وسلم و اجرى عليه رزقه للمحا الى قوله تعالى يرزقون . للمتعول و امن الفتان بفتح الفاء و تشديد التاء اى عذاب القبر»

۹- چگونگی : موضوع این نسخه شرح احادیث نبوی است. شارح نخست هر حدیث را می آورد و سپس به شرح آنها می پردازد. کاتب احادیث را به سنگرف کتابت کرده و شرح آنها را به قلم سیاه نوشته است. تقسیمات آن بر اساس متن اصلی است یعنی «مشکوٰۃ المصابیح» که آن هم به «باب» و «فصل» تقسیم شده است. در آغاز این نسخه فهرست مندرجات آن آمده است اما کامل و دقیق نیست. در این فهرست از «باب صدقة الفطر» آغاز و به «باب الاقصیه و الشهادات» ختم می گردد. این جمله در آغاز فهرست دیده می شود: «فهرس ثلث ثانی شرح مشکوٰۃ ملا علی قاری رحمه الله الباری» در صفحات اول چند یادداشت و نشان مهر ثبت شده است از جمله: «جهد دومی شرح مشکوٰۃ ملا علی قاری رحمه الله مقدار شصت و دو هزار بیت است بقرآن شصت حرف فی بیت» البته در نسخه «بیت» را به معنی سطر گرفته است. به خط سیاق بهای نسخه را «دو عدد روید» ضبط کرده اند. مالک نسخه بنکوانلو است: مالک، سیادت شاه میر بابا محمد سعد و نیز سیادت . . . محمد معصوم مرحومی». نشان دو مهر دارد که هر دو یکی است و سطح خوانا است: «حسینی . . . معصوم . . .» در صفحات داخلی نیز چند یادداشت به خط تازه نوشته آمده است از جمله مالک جدید چنین نوشته است: «مالک کتاب مولوی خلیق الرحمن قاید شکر دره» این نسخه از دست عبدالرشید مالک کتب خانۀ رشیدیہ در شمارہ ۱۷۰۲ مورخہ ۱۳۰۲ قمری ثبت است.

۸۹۰

۵۵۶

شرح مطلع الانوار یا محمدیہ

[ادب . حکمت و عرفان . فارسی . منشور و منظوم]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۸/۵ × ۱۷/۵ - ۳/۵ س. م. - درونی : ۲۳ س ۲۳ < ۱۲ س. م.

- ۲- اوراق : ۲۱۹ ورق . ۴۳۷ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ هندی و نازک هراتی ، وصالی شده ، آب رسیده ، جامد ، متوایی و چرمی قهوه‌ای رنگ با عطف پارچه‌ای کبود و گوشه کاغذی سیاه ، کرم خورده ، منقش و ضربی .
- ۴- خط : تحریر و شکسته ، ناپخته ، سخت خوانا ، بعضی از نشانه‌ها و خط های افقی بر بالای کلمات و اشعار و شواهد سنگرف . قرن ۱۳ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» معلوم نشد . شاید این نسخه به خط مؤلف (شارح) باشد . (رک : ۶- مؤلف) .
- ۶- مؤلف : یا (شارح) : «محمد بن غلام محمد» . نام تألیف : «شرح مطلع الانوار» یا «محمدیه» ، تاریخ تألیف : (شرح) معلوم نشد . در صفحه اول چنین آمده است : «و بعده فيقول الراجي الى رحمة الله العلام الصمد عبده المعروف بالذنوب محمد بن غلام محمد اصلح الله تعالى باله که چون کتاب والا نصاب مطلع انوار ، مجمع اسرار لفظی و معنوی از جمله سخنان حضرت امیر خسرو دهلوی رحمة الله (است) . . . این چند کلمه در حل بعضی ابیات آن نگارش می نماید» .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله على نعمائه و الصلوة على سيد انبيائه و على آله و اصحابه و احبائه و بعد فيقول الراجي الى رحمة الله العلام الصمد عبده المعروف بالذنوب محمد بن غلام محمد اصلح الله تعالى باله و جعل الى كل خير مائة آله چون کتاب والا نصاب مطلع انوار مجمع اسرار لفظی و معنوی از جمله سخنان حضرت امیر خسرو دهلوی رحمة الله با دقت معانی و لطافت و اشارات و ندرت معانی و ظرافت عبارات متداولست» .
- ۸- انجام : «و بودگی بیای پارسی سخت کهنه شدن و لطافت آنکه شیء آلوده بچراک شتاب کهنه و بوده گردد و از کهنگی رخنه رخنه شود چنانکه در تمثیل گفت : «خیمه زخم شد مگسک را چوقوت» . مقرر آنکه چون خیمه تر گردد مگسی بروی بنشیند خصوصا چون خیمه مومدار را باران نرم کند مگسها برونشسته رخنه رخنه کنند مگسک بکاف تصغیر برای تحقیر و زنده به فتح زاء پارسی نیک کهنه و پاریده آنذا فی الشامل» .
- ۹- چگونگی : این نسخه «شرح و توضیح و تفسیر لغوی و دستوری و ادبی» مشنوی مطلع الانوار

امیر خسرو دهلوی (رح) است که گویا به نام «محمدیه» معروف است زیرا در در صفحه آغاز آن کتابت شده: «نسخه محمدیه شرح مطلع الانوار مالک ابن کتاب میان محمد شاه پسر میان اسمعیل». تقسیبات آن براساس «عنوانها» و «مصاریح» و «ابیات» متن مطلع الانوار است، بدین ترتیب که هر مصرع یا هر بیت را می آورد و نخست مفردات آنرا توضیح و تفسیر می کند و سپس به معنی کلی و مقصود آن ها می پردازد. نثر فارسی آن روان و مفهومی و مخصوص پاکستان و هند است و «سبک هندی» یا «سبک پاکستانی» دارد. شارح، اکثر مآخذ و منابع شرح را به دست می دهد. باوجود اینکه شارح گفته است بعضی از ابیات مشکل مطلع الانوار را شرح کرده، بنظر می رسد که این نسخه کامل ترین شرح مطلع الانوار باشد. از قرار تحقیق این نسخه تحت عنوان «محمدیه» چاپ شده است.

۶۱۰

شرح موجز القانون

۵۷۰

[پزشکی (طب) : عربی : منثور]

- ۱- اندازه :- بیرونی : ۲۹/۵ × ۱۷/۵ × ۴/۵ س.م. - درونی : ۲۵/۲ × ۱۰/۵ س.م.
- ۲- اوراق : ۴۰۸ ورق. ۸۱۶ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک خاک رنگ براق سمرقندی، آب رسیده، وصلی شده، چسبیده، ملون با عطف و گوشه پارچه ای رنگ.
- ۴- خط : ثلث عربی (تحریر)، خوانا، روشن، نخته، عنوانها و سرقصها و شاعرانهای افنی رسم شده بر بالای جملات و الفاظ و بیت شماره ۱۲ ۵ ق
- ۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد. تاریخ کتابت : «۱۱۹۶ هـ ق» در صفحه ۸۰۶ آمده است : «تمت کتاب النفیسی بعون الله ملک العلی فی شهر رجب من تاریخ الرابع من شهر رجب سنه ۱۱۹۶ الف و ست و سبعین من مائت و اربعه و اغفر لمؤلفه و لکاتبه و لکتابه و لجمع المؤمنین و المؤمنات و المسلمین و المسلمات و لتبت قدر جوت دعا، خیر من القالی المطاع الحساب لعل الله یغفر کل ذنب و یسحبه حین الی فی التراب

یلوح الخط فی القرطاس دہراً و کاتبہا رسم فی التراب»

۶- مؤلف : یا (شارح) : «نفیس بن العوض المتطبب» معروف بہ «نفیس الدین کرمانی»، نام تألیف (شرح) : «شرح موجز القانون»، تاریخ یا (شرح) در عهد الغ بیگ بن شاهرخ بن تیمور گورکانی مقتول ۸۵۳ ھ ق . در صفحہ ۲ اینگونہ آمدہ است : «اما بعد فبقول العبد الضعیف المتأدب نفیس عوض المتطبب . . . وجدت الموجز المنسوب الی الشیخ المحقق . . . علاء الدین علی بن ابی الحزم القرشی فالتمس منی اجلہ الاحباب . . . ان ارسم لہ شرحا . . . و لماجد . . . فی دولہ . . . السلطان بن السلطان الغ بیگ بن شاهرخ بن تیمور گورکان» .

در صفحہ ۴ آخر چنین آمدہ است : «تم الكتاب المسمى بشرح الموجز للمولوی المدقق والحکیم المحقق نفیس الدین الكرمانی روح الله ورحمه» .

۷- آغاز : «رب يسر بسم الله الرحمن الرحيم و تمم بالخیر ، توجهنا الی جنابک الاقدس یا من الیہ يرجع الامور و تعرضنا لشیم لطفک المقدس یا من لیدیہ دواء جراحات الصدور فسبحان من حفیظ حمانا عما یصیب المحمومین من النصب فی درک الشقاء و یانه حکیم انزل علینا فی کتابہ المحکم» .

۸- انجام : «من آکلتها فمن آکلتها لم یمت و من عاف عن آذیہا مات و کان تدبیرهم جمیعاً تدبیراً واحداً و استعملوا دواء جالینوس و غیره من العلاج المذكور و قال جالینوس رأیت قوما آکلواسنہا فعاشواکنہم یقتصروا علیہا و جدہا بل استعملوا معہا ادویة اخرى مما جربناہا فی نهش الالب قال و بلغنی ان قوما اقتصروا علیہا و جدہا فانوفی اخرتت الكتاب بعون الله السمک الوهاب التالیف فی غرة ذی الحجۃ سنة احدى واربعین و ثمانمائة من الهجرة النبویة ببلدة سمرقند حہا الله تعالی و سایر بلدة المسلمین عن الآفات والبیات و قد کنت املیت الحواشی علی کثیر من المواضع ببلدة کرمان حمیت من الحدیثان و کانت بالعراق لنا ینال سرقناہی من ریب الزمان جعلنا من تاریخ المعانی و عنوان المتعاند والامانی» .

۹- چگونگی : این نسخہ در موضوع «طب» یا «پزشکی» قدیم است . اصل آن از «کتاب القانون فی الطب» تألیف ابو علی سینا است کہ «علاء الدین علی بن ابی الحزم القرشی المعروف بابن النفیس السوفی ۶۸۷ ھ ق» آنرا خلاصہ

کرده و «موجز القانون» نامیده است. در سال ۸۴۱ هجری قمری «نفیس این عوض» یا «نفیس الدین الکرمانی» موجز القانون را شرح کرده است. به «شرح موجز القانون» یا کتاب النفیس یا «شرح الموجز» معروف شده است و این کار در عهد میرزا الخ بیگ بن شاهرخ صورت پذیرفته است. تقسیمات این نسخه بر اساس «الموجز القانون» یعنی «فن» و «باب» است. شارح، جمله و یا لفظی از موجز را می آورد و بالای آن خط مستقیم می کشد و سپس به شرح طبی آن می پردازد و اغلب مآخذ شرح را در دست می دهد. در شماره های صفحات یادداشتهای طبی و توضیحات لغوی آمده است. بعضی از یادداشت ها به زبان فارسی است. در فصل «شراب» در شماره صفحه ۱۸۰ چنین آمده است: «و صاحب تحف المؤمنین نوشته که تمام شرایط را عمر خیام درین رباعی جمع نموده، رباعی این است:

گر باده خوری تو با خرد بندان خور یا با صنمی زانکه زخی خندان خور
بسیار مخور و رد مکن و فاش مساز اندک خور و زده خور و بندان خور
در شماره صفحه ۱۸۲ «فی مذمة الخمر» اینگونه آمده است:

«سرمایه» فساد و کید درسته بیخ درخت فتنه و نچه نیل شد
بنیاد هر پایدی و قانون هر بدی نقصان عقل و دین بانی رونده
در زرع شرع آتش و در چشم عقل خاک باد دماغ نفیوت و آب رخ برون
و از «یوسفی علیه الرحمة» اینگونه:

«مشو مایل می چو آمد حرام به شرح محمد صمدی در کتاب
بدان سان که می در شریعت بد است به حکمت بود بدنه در حکمت
چرا زانکه نفع از فلیش بود نفیس در کتاب نفیس
زاندازه چون خورده شد بیشتر به اعجاز در کتاب اعجاز
ورت کثرت شرب شد بر دوام به فیه در کتاب فیه
ششج فرو بردت استوار خواهد شد در کتاب خواهد شد

نشان چند مهر در آغاز و اولیاد و اولاد نسخ و جود است در کتاب جود
نوع خوانده می شوند: «عبدالرب» ۱۲۷۱. در صفحات پیش و پس از متن
چند «نسخه» طبی و «نسخه» معجون. در خط باده کتاب آمده است که شرح
نسخه در ایران آغاز شده و در عراق (المغربان و عمان) ادامه داشته و

در سمرقند پایان یافته است ، این دو بیت در صفحه ۸۰۶ آمد :

«عراق دل افروز باد ارجمند که آوازه فضل زو شد بلند
از آن کل دزو تازه کردد نفس عرق ریز او در عراق است و بس»

۸۹۰

۴۸۸

شرح نزهة الارواح

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور و منظوم]

- ۱ - اندازه : - پیرونی : ۲۶ × ۱۵ × ۲ سم - درونی : ۱۶ × ۵ / ۲۱ × ۱۱ سم .
- ۲ - اوراق : ۱۵۹ ورق . ۳۱۸ صفحه .
- ۳ - کاغذ : نازک خاکی رنگ و سفید رنگ کشمیری ، آب رسیده ، جامد مقوایی ملون باعطف پارچه ای کبود رنگ .
- ۴ - خط : شکسته ، سخت خوانا ، نا پخته ، سر فصلها و عنوانها و نشانهها و کلمات شواهد و خط های رسم شده بر بالای الفاظ زرد و شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .
- ۵ - کاتب : نام «ذائب» و تاریخ کتابت ندارد . (رک : ۹ - چگونگی) .
- ۶ - مؤلف : یا (سارح) : «عبدالواحد ابراهیم» ، نام تألیف : «شرح نزهة الارواح» تاریخ شرح معلوم نشد . در صفحه ۲ چنین آمده است : «میگوید از ازل (?) عباد الله مفلس بیایه عبدالواحد ابراهیم . . . فقیر مدتی حریص بود بمطالعه کتاب نزهة الارواح باعث گشت که در معانی آن خوض کنیم .
- نزهة الارواح را شرح نمیکویم دلیر کجا خفاش بر وصف رخ خورشید شیر»
- ۷ - آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، رب اشرح لی صدری و یسر لی امری و احلل عقدة من لسانی یفقهوا فولی وصی الله علی خیر خلقه محمد و آله و عترته اجمعین میگوید از ازل عباد الله مفلس بیایه عبدالواحد ابراهیم بصر الله تعالی بعیون نفس و جعل بومه خیر امته که فقیر مدتی حریص بودم مطالعه کتاب نزهة الارواح»
- ۸ - انجام : «خود را ورثت الانبیاء گرفتند و این همه از شور بختی ماست ، نیک افسوس که هر دم هزار بار افسوس ، نیک دریغ که هر دم هزار بار دریغ ، شوخ چشمان را هر کسی شیخ عظام می خواند حقا که از مشایخ بجز عظام نماند یعنی درین وقت شوم عنم مشیخت در کتاب است و علمای مشیخت در تراست و ابنای زمان هوا پرستان را مشایخ دین دانسته اند چه توان کرد» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه « ادب و عرفان و تصوف » است و آن شرح متن نزهة الارواح است که از کتابهای عرفانی و ادبی است (رکب : نزهة الارواح ۱۱۱/۱۹۰). شارح مدتی نزهة الارواح را در دست مطالعه داشته و پس از آن به شرح آن دست یازیده است. نثر فارسی آن آمیخته با اشعار فارسی و آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات مشایخ است. تقسیمات آن بر اساس متن نزهة الارواح است. یعنی «فصل» و جمعاً تا ۱۸ فصل در این نسخه به شرح آمده است و از آخرناقص است. شارح نخست جملات متن را با ذکر لفظ «متن» می آورد و سپس ذیل لفظ «شرح» به شرح متن می پردازد و گاهی از خود نیز اشعاری می افزاید. سهواً مقدم کتب و اشتباهات املائی و غلطیهای انشائی و دستوری فراوان دارد. در کتب و کنار صفحات بعضی یادداشت های ادبی و عرفانی و اشعار آمده است. اما علت صحافی اکثر آنها بریده شده است. در صفحه اول سه یادداشت شبیه به هم آمده است. «این کتاب شرح نزهة الارواح را روز شنبه در وقت نماز دگر نوشتن هم خدا تعالی بخوبی انصرام رساند هشتم ماه محرم الحرام و روز شنبه که هشت روز متواتر در کابل شده بود سنه ۱۲۵۷ هـ ق».

۸۹۰

۳۱۸

شش جهت

[ادب ، فارسی ، منظوم و منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۴/۵ - ۱۷ س.م . - درونی : ۹ س.م در طول صفحات نسخه (کتابت شده) ۱۱ × ۱۱ س.م .
- ۲- اوراق : ۱۱ ورق . ۲۲ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم خاکستری رنگ عندی ، اندکی آدرم خورده ، در بعضی جاها به سبب آلودگی آب دیده ، چند تپه ای ضربی نش دار ، سرخ رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق جلی خوش ، روشن ، خوانا ، خطی ، حروفها و لغات سواد و سواد و سنگرف ، یک سر لوح در آغاز ، صفحه اول و دوم تمامی دوازده ورق زربین ، جدول یک خطی اندازه بیرونی صفحات سیاه و جدول ۵ خطی اندازه سطرها زربین و سیاه و سرخ و آبی رنگ ، قرن ۱۱ هـ ق .
- ۵- کاتب : «ایزد بخش خوشنویس» ، تاریخ کتابت ندارد اما به احتمال قوی ، تاریخ کاتب

که در «۱۱۱۳ هـ ق» است ، تاریخ کتابت نیز هست و آنچه درباره کاتب در آخر نسخه آمده به خط «مصر رامداس» است چون در صفحه آخر گوید : «راقم آثم این کتاب مستطاب مسمی به «شش جهت» تصنیف «روپ نراین» بنده درگاه نیازمند ایزد بلا اشتباه احقر العباد ایزد بخش خوشنویس ولد سعد الله مغفور بن امام بخش مرحوم غفر الله ذنوبه ... تحریر نمود اما راقم این سطور آخرین خود مصر رامداس است زیرا که خاتمه کتاب کاتب ننوشته بود» .

۶- مؤلف : «روپ نراین» ، نام تألیف : «شش جهت» ، تاریخ تألیف : «۱۱۱۳ هـ ق» ، مؤلف در صفحه ۲۱ «مطبوع شش جهت» را ماده تاریخ تألیف آورده اما از روی حساب اجد «۱۱۳۵» می شود :
«قطعه لمصنفه فی التاریخ»

این دلگشا صحیفه که هر صفحه‌ی از آن چون روی یار آمد مطبوع و دلفریب سال تمام او به تأمل ز روی عقل «مطبوع شش جهت» بی پای سنگ و ریب منت فراوان و سپاس هزاران مرد ایزد کریم رحمت را که در سال هزار و یک صد و سیزده هجری در شهر میمنت بر شاه جهان آباد ... در اواسط شهر رجب المرجب صورت اتمام پذیرفت» .

در صفحه ۲۲ درباره «مؤلف» و «بانی نسخه» چنین آمده است :

«راقم آثم این کتاب مستطاب مسمی به شش جهت تصنیف روپ نراین بنده درگاه نیازمند ایزد بلا اشتباه احقر العباد ایزد بخش خوشنویس ولد سعد الله مغفور بن امام بخش مرحوم غفر الله ذنوبه و ستر عیویه حسب فرمایش و ارشاد مصر صاحب عالیمراتب مظهر فیض و کرم مصدر فضل و نعم سعادت و اقبال اساس مصر رامداس دام اقباله و اجلاله خلف مصر صاحب فیاض عالمیان متفقد جهانیان کرم گستر نیاز گستران عظمت آغاز اقبال انجام خجسته فرجام مصر بیلی رام جیو طال الله عمرهم و اقبالهم و زاد اجلالهم تحریر نمود العاقبه بالخیر بعونه و فضله ، اما راقم این سطور آخرین خود مصر رامداس است زیرا که خاتمه کتاب کاتب ننوشته بود» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم» ، این نامه دلگشا که هر صفحه آن ، آراسته گشن است چون باغ جنان ، از شش جهتش چو قصه هست عیان ، نامش

شش جهت به فضل یزدان ، این نامه^۱ دلنشین خجسته آیین صد شکر که به زیور حمد و سپاس حضرت خالق جان آفرین زیب و آرایش گرفت و این نسخه کزین (کونین؟) نیکوترین هزاران حمد که بجلیه^۲ ثنا و ستایش قادر برحق و کریم مطلق زینت پذیرفت بنام ایزد چه نسخه^۳.

۸ - انجام : «نامش بنحو بر خرد شش جهت قرار یافته و صد هزار صنعت و نزاکت و خوبی و لطافت در آن به کار رفته از اولی الالباب توقع که بسر خوشی مزاج ج وهاج مطالعه آن فرمایند و بنظر اصلاح ملاحظه نمایند تا در شش جهت عالم باثر قبول مرقر و مرجب و بزیور شهرت مجلی و مرتب در دیدن ن ع عالم و عالمیان که لاف تکبر بسپزده اند (بسی زده اند) و میزنند و اثری بر سریری انصافی جلوس دارند زبان انصاف گشایند و قمری آسا برین سرورستان نغمه اجنب سرایند بالعافیه^۴ بالعافیه^۵».

۹ - چگونگی : این نسخه از لحاظ صنایع ادبی و بدیعی ارزش خاص دارد . مؤلف نام آن را بدان جهت «شش جهت» گذاشته که از شش طرف می توان آنرا خواند و از هر طرف یک «شعر» یا یک «داستان» یا یک «حکایت» یا یک «ماده تاریخی» استخراج می شود که با یک دیگر فرق دارند . اینگونه صنعت را در علوم ادبی «توشیح» یا «توشیح مطرف» یا «توشیح مقطع» می گویند . مؤلف کتاب خود را در سال ۶۴۷ جلوس اورنگ زیب پادشاه (۶۹۱ هـ . ق . ۱۱۱۸ هـ ق) تألیف کرده و در شهر شاه جهان آباد به او تقدیم داشته است و علت تألیف را در صفحه ۳ و ۴ اینگونه آورده است : اما بعد بحیرت این ارقام روپ نرائن احقر الانام هر چند لیاقت سخن ندارد و لیکن معروض سخن فیهان می گرداند که روزی بوالفضولی می گفت که خلیفه سعیدی از زمره هنودان ندارم ، جهش آنکه این جهات صنعتی سعید قسری اثری محروم مانده اند مگر از صحبت انصاف نامه بردارند از فریب نامه نباشد ، چنین زبان که اختراع صنایع تمدنی بسده را این حرف بر سر غیرت آورد و طبع هوش بشد بدستوی . . . آن بوالفضول به ترتیب از نسخه پرداخت . نشر فارسی این نسخه مسجع و سوازی و متوازن و مثنوی است و در حقیقت با الفاظ بازی شده است و سبک «فارسی یا لسانی» دارد . این نسخه به تصحیح آقای دکتر علی جعفری چاپ شده است .

۲۹۰
۵۳۶

الشفاء بتعريف حقوق المصطفى

[دين ، اخلاق و عادات و سيرت ، عربى ، منشور]

- ۱ - اندازه :- بیرونی : ۵ / ۲۰ × ۱۲ × ۳ سم . درونی : ۲۳ س ۱۴ × ۵ / ۶ سم .
- ۲ - اوراق : ۲۵۸ ورق . ۵۱۶ صفحه .
- ۳ - کاغذ : نازک نخودی رنگ براق سمرقندی ، اندکی آب رسیده ، جلد متوایی و چربی ضربی و منشش با عطف چربی سیاه .
- ۴ - خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پختہ ، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف و زرین ، یک سر لوح در زمينه لاجوردی در آغاز ، و یک سر لوح در زمينه زرین در آغاز قسم دوم ، جدولهای چهار خطی کناره صفحات سیاه و زرین . قرن ۱۲ ه ق .
- ۵ - کاتب : «الحاج صالح بن يوسف» ، تاریخ کتابت : «۱۱۷۹ ه ق» : «کتبه الفقير الحقير اضعف العباد الحاج صالح بن يوسف غفرالله ذنوبه في سنة ۱۱۸۹» .
- ۶ - مؤلف : «ابوالفضل عياض بن موسى بن عياض اليحصبي متوفى ۵۴۴ ه ق» ، نام تأليف : «الشفاء بتعريف حقوق المصطفى» ، تاريخ تأليف معلوم نشد : «قال القاضي الفقيه الامام ابوالفضل عياض بن موسى بن عياض اليحصبي رضي الله عنه ولما نويت تقريبه و درجت تبويبه و مهدت تأصيله و خلصت تفصيله و انتحيت حصره و تحصيله ترجمته بالشفاء بتعريف حقوق المصطفى (ص)»
- ۷ - آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم قال القاضي الفقيه الامام ابوالفضل عياض بن موسى بن عياض اليحصبي رضي الله عنه الحمد لله المنفرد باسمه الاسمي المختص بالملك الاعز الاحمى الذى يسردونه منتهى ولاوراء مزى الظاهر لا تخيلاً و وعماً و الباطن تقدساً لا عدماً و مع كل شئ رحمة»
- ۸ - انجام : «و نستعيذه جل اسمه من دعاء لا يسمع و علم لا ينفع و عمل لا يرفع فهو الجواد الذى لا يخيب من امه و لا ينتصر من حذله و لا يردد دعوة القاصدين و لا يصلح عمل المتصددين و هو حسبنا و نعم الوكيل كمل الكتاب المبارك

بحمد الله و حسن عونہ و صلی الله علی سیدنا محمد نبیہ و علی آلہ و صحبہ وسلم
وعظم و شرف و کرم» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه اخلاق و عادات و سیرت و رفتار و کردار و سخنان
حضرت محمد بن عبد الله (ع) است کہ بر اساس آیات قرآن و احادیث
نبوی و روایات و اخبار تألیف شده است و تقسیمات آن بر حسب «قسم» و
«باب» و «فصل» است. و جمعاً «ع قسم» دارد و هر قسم بر چند «باب» و
هر باب بر چند «فصل» منقسم است. فہرست کامل نسخه در شش صفحہ در
جدولی بسیار زیبا قرار گرفته شدہ است : «التسم الاول فی تعظیم العلی الاعلی
لتدر المصطفیٰ و فیہ اربعہ ابواب» و «التسم الرابع فی معجزاتہ» . در صفحہ
آخر این نسخه با مرکب آبی یک یاد داشت دعائی ثبت شدہ است
در صفحہ ۹ یک طغرای بسیار زیبا از کاتب بد رنگ زرین نقشہ جین مشکوف
تعبیہ شدہ است و اینگونه خوانندہ شد : «کتبہ الفقیر الحاج حسن بن مصطفیٰ
غفرالله عنہ» . این متن نسخ خطی فراوان دارد و چاپ شدہ است . اما این
نسخہ از لحاظ خط و کتابت و جدول و سر لوح زیبا و جالب است .

۶۹۰

صحیفہ کاملہ سجادیہ

۳۴۴

[دین . اوراد و ادعیہ . عربی و فارسی ، منثور]

۱ - اندازہ :- بیرونی ۱۹/۵ × ۱۲ × ۳/۵ سم . - درونی : ۱۶ × ۸ - سطر میں عربی ۸
سطر ترجمہ فارسی (۱۲ × ۵/۶) س از بدون حاشیہ ۱۶ × ۵/۸ سم
(با حاشیہ) .

۲ - اوراق : ۲۷۷ ورق . ۵۵۴ صفحہ .

۳ - کاغذ : نازک سفید رنگ سمرقندی ، اندکی وصلی شدہ ، چوبی مہوی رنگ
ضری نقش دار ، شیرازہ دار .

۴ - خط : ثلث خوش (متن عربی) و نستعلیق خوش خطی از سر نویس و یادداشت
سرخ ، عنوانها و نشانها و آغاز دعاها بد خط ثلث سبزی لاجوردی و زرین .
یک سر لوح خوش نقش زرین و لاجوردی و دیگر رنگها ، جدولهای میان
سطرها دو خطی سیاه و زرین ، جدولهای شماره بیرونی صفحات ۲ خطی

- و جدولهای کناره درونی ۶ خطی زرین و سیاه و لاجوردی . قرن ۱۰ هـ ق.
- ۵ - کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶ - مؤلف : «علی بن الحسین علیه السلام ملقب به زین العابدین امام چهارم ۳۷-۹۴ هـ ق» ، نام تألیف : «صحیفه کامله» یا «صحیفه سجادیه» : تاریخ تألیف معلوم نشد اما دعاهای بوده که آن حضرت در دوران عمر خود می خوانده و یا بر دیگران املا می کرده است : «وحدثنی ان اباه محمد بن علی علیهما السلام املاه علیه واخبره انه من دعاء ابيه علی بن الحسین علیهم السلام من دعاء الصحیفه الكامله» : (رک : متن نسخه ، ص ۲-۲۸).
- ۷ - آغاز : «هذه صحیفه کامله ، بسم الله الرحمن الرحيم ، بنام خدای بخشاینده مهربان، حدثنا المسید الاجل نجم الدین بهاء الشرف ابوالحسن محمد بن الحسن بن احمد بن علی بن محمد بن عمر بن یحیی العلوی الحسینی رحمه الله قل اخبرنا الشیخ السعید ابو عبد الله محمد بن احمد بن شهریار الخازن لخزانة مولانا امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام فی شهر ربیع الاول من سنه ست عشره و خمسمائه قراءه علیه: روایت کرد ما را سید بزرگ ستاره دین جلال بزرگی ابوالحسن محمد پسر حسین پسر احمد پسر علی پسر محمد پسر عمر پسر یحیی علوی حسینی رحمت کند او را خدا گفت خبر داد ما را شیخ نیک بخت ابو عبد الله محمد پسر احمد پسر شهریار خزانه دار خزانه پادشاه مؤمنان علی علیه السلام پسر ابی طالب برو باد درود در ماه ربیع الاول از سال شانزده و پانصد در حالتیکه میخواندند برو».
- ۸ - انجام : «و ان تشرح بکتابک صدری و تحط بتلاوته وزری و تمخنی السلامه فی دینی و نفسی ولا توحش بی اهل انسی و تتم احسانک فیما بقی من عمری کما احسنت فیما مضی منه یا ارحم الراحمین : واینکه گشاده سازی بکتاب خود سینہ مرا و فرو نهی [به تلاوت آن] بار گران مرا و عطا کن به من سلامتی را در دین من و نفس من و اینکه وحشت ندهی بمن اهل انس را و اینکه تمام کنی احسان خود را در آنچه باقی مانده است از عمر من چنانچه احسان کرده در آنچه گذشته است از آن ای رحم کننده ترین رحم کنندگان».
- ۹ - چگونگی : موضوع نسخه «صحیفه کامله» یا «صحیفه سجادیه» انواع دعاها است. و

تقسیمات آن بر اساس «دعا» قرار دارد و جمعاً ۶۸ دعا دارد، که اول آنها «دعای تحمید» و آخر آنها «دعای یوم السبت» است. صحیفه سجادیه را همه مسلمانان عموماً و شیعیان خصوصاً بسیار می خوانند و به «زبور آل محمد» و «انجیل اهل بیت» معروف است. نسخ خطی آن در قطع و صورت های مختلف و بسیار زیبا در کتابخانه ها و در نزد مردمان موجود است. تاکنون بیش از یکصد بار چاپ شده است.

این نسخه با زیر نویس فارسی و بعضی از یادداشتها و تفسیرهای لغات و اختلاف نسخه ها و روایات در نوع خود کم نظیر است. این یادداشت در شناخت نسخه ارزنده است: «مخفی نماند که این صحیفه کاتب بسیار عظیم الشان و جلیل القدر است و در میان علما آنرا زبور آل محمد و انجیل اهل بیت می خوانند و بسبب آن بحضرت امام همام مهد العابدین و الساجدین علی بن الحسین صلوات الله علیهما مشهور و متواتر است مانند کتبهای دیگر بمصنفین که حاجت بنقل نیست که فلان روایت کرده همیشه منعرف است. شده است که از باب تیمن و تبرک نقل راویان و استادان خود میکنند. حضرت معصوم علیه السلام و نقل راویان درین دیباچه ازین باب است و عموماً را درین خلاف است که آن کسی که از سید بزرگوار روایت کرده است بعضی را اعتقاد است که محمد بن سکون است نه از معصوم بن عسکری امامیه است و بعضی را این است که عید ابروفاست نه او را بزرگوار بزرگان فنهایست والله اعلم بالصواب» در شماره صفحات این نسخه به خط نستعلیق خوش خطی یادداشتهایی آمده است که بعضی از آنها مضای «میر داماد» و «میر محمد باقر» دارد و احتمال می رود این نسخه در «میر داماد» باشد که از علما و فلاسفه و دانشمندان معروف سده های اخیر در زمان شاه عباس بوده است.

۱۴۰

صراح من الصحاح

۵۶۶

[مراجع، لغت، عربی به فارسی، منثور و منظوم]

۱ - اندازه: - بیرونی: ۳۲ × ۵/۲۱ - ۶ س. م. - درونی: ۱۹ س ۲۲ × ۱۳ س. م.

- ۲ - اوراق : ۶۸۰ ورق . ۱۳۶۰ صفحہ .
- ۳ - کاغذ : نازک سفید رنگ ہراتی ، آب رسیدہ ، جلد مقوایی سلون با عطف و گوشہ پارچہ بی آبی رنگ .
- ۴ - خط : نستعلیق جلی ، خوانا ، روشن ، پختہ ، عنوانہا و نشانہا و سرفصلہا و لغات و خط ہای افقی رسم شدہ بر بالای الفاظ شنگرف ، قرن ۱۲ھ ق .
- ۵ - کاتب : «محمد تقی» ، تاریخ کتابت : «۱۴۱۰؟ یا ۱۲۲۰ھ ق» ، در صفحہ ۱ آخر اینگونہ آمدہ است : «کتاب صراح معرفت حاذق الملک حکیم محمد شریف خان صاحب حسب فرمایش راجہ صاحب بلند اقبال راجہ بہادر سنگھ بہادر خلف الصدق راجہ رنجیت سنگھ بہادر ، چہار دہم شہر ذیحجہ سنہ ۱۲۲۰ سن ۵ ہجرت النبوی صلی اللہ علیہ وسلم از کتب کثیر بہ مقابلہ رسید» .
- ۶ - مؤلف : «ابو الفضل محمد بن عمر بن خالد المدعو بجمال القرشی» ، نام تالیف : «صراح من الصحاح» ، تاریخ تالیف : «۵۶۸۲ھ ق» : «اللہ رب یسر بسم اللہ الرحمن الرحیم وتمم بالخیر ، قال الفقیر الی مولاه الغنی عن سواہ الواق بالمتعالی من الولد والوالد ابوالفضل محمد بن عمر بن خالد المدعو بجمال القرشی . . . فان صحاح اللغۃ . . . ترجمتہ بالفارسیہ . . . سمیتہ بالصراح من الصحاح» .
- ۷ - آغاز : «اللہ رب یسر بسم اللہ الرحمن الرحیم و تتمم بالخیر قال الفقیر الی مولاه الغنی عن سواہ الواق بالمتعالی من الولد و الوالد ابو الفضل محمد بن عمر بن خالد المدعو بجمال القرشی جمل اللہ احوالہ و حصل آمنہ احمد اللہ و هو المحمود بكل اللغات و حلہا و اشکرہ و هو المشکور علی کثر الہباب» .
- ۸ - انجام : «فلما ادخل علیہ یا للتنبیہ سقطت الالف التي فی اسجدوا لانہا الف الوصل و ذهب الالف التي فی یاء لاجتماع الساکنین لانہا والسين ساکتان قال ذوا لرمۃ ، شعر :
- الایا اسلمی یا دارمی علی البلی و لازال منہلا یجز عائک الفطر
تمت الکتاب بعون الملک الوہاب بالخیر و النصر» .
- ۹ - چگونگی : این نسخہ در موضوع «لغت عربی بہ فارسی» است . اصل نام کتاب «صحاح اللغۃ» تالیف «جوہری» بودہ است . مؤلف آنرا ترجمہ و تالیف کردہ و «الصراح من الصحاح» نام دادہ است . تفسیہات آن بر اساس «باب» و «فصل»

است . بدین شرح کہ : حرف آخر هر کلمه را «باب» و حرف اول را «فصل» نامیده است ، مثلاً : لفظ «هماء» را در «باب الالف مهموزه و فصل الهاء» ، و «اجاء» را در «باب الالف مهموزه و فصل الالف» می توان یافت و همچنین لفظ «اثم» را در «باب المعيم و فصل الالف» و قس علی هذا . این نسخه در سال ۱۲۲۰ هجری از روی نسخ دیگر مقابله شده است و ارزش آن در این است کہ بہ فرمان «راجہ بہادر سنگھ فرزند راجہ رنجیت سنگھ بہادر» کتابت شده است . سهواً قلم کاتب و خط خوردگی دارد . لغات را بہ فتح شنگرف در کنارہ صفحات آورده اند . هر لغت را دقیق و عمیق بہ زبان فارسی و عربی توضیح می کند و شواهد شعری عربی فراوان دارد . مفردات فارسی کہ معانی مفردات عربی است اصیل و درست و بدون غل و غش است . این یادداشت از خریدار و مالک آن در آغاز آمده است : «این کتاب صراح بمبلغ شصت روپیہ کددار در ملک مجازی ملا علی احمد قادری تباری در آمدہ الی ماشاء اللہ» .

۲۹۰

صراط النجاة

۴۹۳

[دین . فقه . فارسی . منثور]

- ۱ - اندازه : - بیرونی : ۲۶/۵ × ۱۵ × ۵/۲ س م . - درونی : ۱۵ س . ۲۲ س . ۱۰ س م
- ۲ - اوراق : ۱۷۰ ورق . ۳۴۰ صفحه .
- ۳ - کاغذ : نازک خاکلی رنگ ہندی ، جلد مقوایی و چرمی سرخ رنگ سری .
- ۴ - خط : ثلث خوش جلی ، خوانا ، روشن ، پختہ ، عنوانها و نشان در سبک نستعلیق . قرن ۱۳ ه ق .
- ۵ - کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . در آغاز نسخہ بدین است : «الفرمایش جناب کربلانی محمد رضائی (جوان بہار) چراغ علی مرحوم»
- ۶ - مؤلف : «الحاج شیخ مرتضی الانصاری» و «حاج محمد علی یزدی» . نام کتاب «صراط النجاة» . تاریخ تالیف معلوم نشدہ . این نسخہ را حاج شیخ مرتضی الانصاری تقریر کرده و حاج محمد علی یزدی تحریر نموده است . در صفحہ ۲ چنین آمده است : اما بعد چون مرجع احلام السرف انام درین ایام سلامت فرجام

سرکار حجة الاسلام . . . الحاج شیخ مرتضی انصاری . . . بود و جناب مستطاب . . . حاج محمد علی یزدی . . . از ایشان مسائل مهمه از حلال و حرام . . . ثبت نموده . . . و بصراط النجاة مسمی گردید و مرتب شد.

۷ - آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على محمد وآله الطاهرين و لعنة الله على اعدائهم اجمعين الى يوم الدين اما بعد چون مرجع احكام اشرف انام درین ایام سیمنت فرجام سرکار حجة الاسلام خبیه العلماء والعظام والفتهاء الكرام والمجتهدین الفخام مرتضی الامام و خبیفه بالحق علی كافة الانام فی جمیع احكام الحلال والحرام مرجع الخواص والعوام علم التقی كهف الحاج شیخ مرتضی الانصاری دام ظلہ العالی بود و جناب مستطاب قدوسی ایاب عوارف آداب حاج محمد علی یزدی بشرف حضور باهرالنور سرکار ایشان مدتی بوده».

۸ - انجام : «طفل که تقصیر کند مرتکب بعض گناه کبیره شود ولی با معلم بجهت تأدیب و ترتیب بتدریکه ترک بدی کند و اطاعت کند بزنند ایشان را نه بتسمیکه لازم دیه آید یا بد بدهند دینست بر ایشان اگر چه پدر و مادر هم باشند و دیه مال طفل است و اگر فوت هم شده طفل باید بورشه دهند بخود ضارب نمیرسد چیزی از آن دیه حسب الفرمایش جناب کربلائی محمد رخای (جوان شیر) ولد چراغ علی مرحوم».

۹ - چگونگی : این نسخه در موضوع مسائل فقهی و احکام تقلید است بر اساس عقاید شیعیان. تقسیبات آن بر اساس یک «مقدمه» و چندین «مسئله» و «فصل» است. این نسخه از روی نسخی نوشته شده که به نظر مؤلف رسیده و به عنوان «نسخه صحیح» آنرا مهر کرده است. این یادداشت در صفحه دوم به خط ثلث شنگرف آمده است : «هوالمستعان ، این نسخه رساله نسخه ایست بنظر سرکار شیخ مرتضی دام ظلہ العالی رسیده چون سابق برین چند رساله چاپ زدند و بنظر سرکار شیخ نرسیده بود از مقابلہ پس از آنی که بنظر سرکار جناب شیخ رسید تجویز فرمودند چون فی الجملة غلطی داشت و سرکار شریعتمدار این نسخه را مطالعه فرمود پذیرفت تمام و بمهر شریف خود مزین فرمودند. این نسخه از روی همان نسخه نوشته شده من اوله الی آخره مقابلہ شده و حرف غلط ندارد بنا برین واجبست که از روی همین تقلید

کنند که بی عیب بروفق شیخ خواهد بود. محل خط شریف ایشان ، بسم الله الرحمن الرحيم ، قد قرأ علی الاحقر شیخ مرتضی الانصاری محل خاتم شریف حجة الاسلام جناب مرتضی دام ظلہ العالی». در کنارہ صفحات و در آغاز و انجام نسخه بعضی یادداشت های دینی و طہی و تعویذ آمده است. نشان یک مهر در صفحه دوم است که اینگونه خوانده شد: «با امام رضا».

۹۸۰

۵۱۵

صنعت باری

[ادب ، فارسی ، ترکی و ہندی ، منظوم]

- ۱ - اندازه : - بیرونی : ۲۱ × ۵/۱۳ س م . - درونی : ۱۱ س . ۱۵ × ۸ س م .
 - ۲ - اوراق : ۲۲ ورق . ۴۴ صفحه .
 - ۳ - کاغذ : ضخیم خاکی رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، جلد منقوش سیاه رنگ نازک با سطح پارچہ پی سیاه .
 - ۴ - خط : نستعلیق متوسط . قرن ۱۳ ه ق .
 - ۵ - کاتب : «کرم الدین» نام داشته . تاریخ ثبت : «۱۲۵۶ ه ق - ۱۸۹۶ میلادی» : بدست خط فقیر بنده احقرین کرم الدین برای پاسخاطر . . . سعادت . . . اسام بخش قلمی نمود دیگری کسی اثر دعوی کند بموجب شرح غری دروغ و باطل باشد ۱۲ جیت ۸ شهر محرم الحرام مبارک ۱۸۹۶ . . . ۱۲۵۶ .
 - ۶ - مؤلف : یا (ناعم) : معلوم نشد . نام تالیف (منوی) : «صنعت باری» . بیت این نسخه گرفته شده است . تاریخ تالیف ندارد .
 - ۷ - آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم :
- صنعت باری درق هزار کرد زک برک بہار
ایسر الله ایزد خون تکرری نامش تری دان
فلک اسمن دعوت زمین لیتی عالم دنگہ بہ بین
«آرکاج نقش ہی در ما اسب بزق ہی مار
خار کندا خار ہی شور مور لیرا طاؤس ہی مور

کل کنکی دشنام ہی کل نہال بوتنا مقبول نہال
(رک : ۵- کاتب)

۹- چگونگی : این نسخہ برای تعلیم مبتدیان بطور منظوم یا مثنوی نوشته شده است کہ آنرا حفظ کنند ، و در ہر یک مصراع نام چیزی در سہ زبان ، اردو ، فارسی و ہندی آورده شدہ ، مثلاً در این شعر :

میزان ترکی اور قسطاس نسبیہ اودھار امید ہر آس

نسبیہ فارسی ، اودھار ہندی ، و امید فارسی ، آس ہندی است ، در صفحہ آغاز «نسخہ صنعت باری ص ۴۴ سنہ ۱۲۵۶ھ» نوشته شدہ است . در صفحہ دیگر علامات « ر » و « و » و جملہ دعای رضی اللہ عنہ «رضم» و بر صفحہ آخر یادداشت ہایی لغوی نوشته شدہ است . ہم چنین در آخر نسخہ جملہ دعای علیہ السلام «عم» و پایان «الخ» نوشته شدہ است .

طب شہاب = شفاء الامراض = زبدۃ قوانین العلاج ۶۱۰/۶۰۰

[پزشکی ، فارسی ، منثور]

- ۱ - اندازہ : — بیرونی : ۲۴ × ۱۷ / ۵ × ۴ س م . — درونی : ۲۰ س ۱۷ × ۵ / ۱۱ س م .
- ۲ - اوراق : ۱۹۴ ورق . ۳۸۸ صفحہ .
- ۳ - کاغذ : نازک و ضخیم زرد تیرہ رنگ جہانگیری ، آب رسیدہ ، وصالی شدہ ، جلد متوایی و چرمی پوسیدہ در غلاف کربامی چرکین و پوسیدہ .
- ۴ - خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پختہ ، عنوانہا و سرفصلہا و نشان و کلمات شواہد شنگرف ، قرن ۱۲ و ۱۳ ہ ق .
- ۵ - کاتب : «محمد نسیم» ، تاریخ کتابت : «۱۲۵۷ ۵ ق» : «بشرف اتمام رسید و بفرخی اختتام پیوستہ کتاب طب شہاب منشور بتاریخ بیست و پنجم ماہ جمادی الثانی سنہ ۱۲۵۷ بخط شکستہ رقم فقیر پر تقصیر احقر العباد محمد نسیم باتمام رسید :

بیادگار نوشتہ من این کتاب را ورنہ خط من لایق نبود این کتاب را
دستم بزبرخاک چو خواهد شدن تباہ باری بیادگار بماند خط سیاہ

الهی هر آنکس که این خط نوشت عفو گناهش عطا کن بهشت تمت تمام شد».

۶- مؤلف : «علاء الدین فرزند هبه‌الله سبزواری مجلدی ، غیاث متطبیب» ، نام تألیف : «طب شهاب» یا «زبده قوانین العلاج» یا «شفاء الامراض» ، تاریخ تألیف : «۵۸۷۱ ق» (رک : فهرست نسخه های خطی فارسی ، جلد یکم ، تألیف احمد منزوی ، ص ۵۴۸ - ۵۹۱) . در این نسخه نام مؤلف و تاریخ تألیف نیامده و فقط در پایان نام کتاب «طب شهاب منشور» نوشته شده است .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله رب العالمين و العاقبة للمتین و الصلوة والسلام على رسوله محمد و آله واصحابه اجمعين ، عزیزی که پیوسته از دل بدومی رسد او را معتدل دارد و منفعت تری آنکه ازین حرارت هد و حرکتها دروی خشکی تولد کند و منفعت چربی و لزجی آنکه عصبها از وی روید گسلنده و شکننده نباشد» .

۸- انجام : «ششم شانہ است هفتم زیر زانو هشتم ن نهم رگ بیشانی دهم رگ صداع یازدهم رگ چشم دوازدهم رگ بینی سیزدهم اوجاع چهاردهم زیر زبان پانزدهم چهاررگ شانزدهم رگ سر، رگها بعض را اند درین مختصر یاد کرده آمد تا خواننده را ملال نشود و الله تعالی اعلم و احکم بالصواب و این المرجع والمآب بشرف اتمام رسید و فرخی اختتام پوست نقاب حب شهاب منشور» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «طب قدیم» است . تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» است و جمعاً ۱۱ باب «و هر باب» چند «فصل» و هر فصل بر حسب موضوع به عنوانات دیگر تقسیم شده است . این نسخه در نامهای «زبده قوانین العلاج» و «شفاء الامراض» و «طب شهابی» شهاب دین مؤلف آورده شده است . اصطلاحات پزشکی را به زبان فارسی بیاورد . در آغاز و انجام و شماره های صفحات یادداشتهای طبی و نام های دارویی و روش معالجه و نسخه نویسی را به خط شکسته و نستعلیق خطی کتابت کرده اند . متأسفانه به علت آب دیدگی بعضی از این یادداشتهای نحو و نابود شده است . نشان مهر نام «محمد نسیم» در آخر نسخه آمده است .

۲۹۰

۳۴۷

طریق الارشاد

[دین ، عرفان ، فارسی ، منشور]

- ۱- اندازه : ۵/۱۸ × ۵/۱۲ × ۲ سم. - درونی : ۱۹ س ۱۳ × ۸ سم.
- ۲- اوراق : ۸۷ ورق. ۱۷۴ صفحه.
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد روشن رنگ سیالکوتی و آبی رنگ هندی ، جلد متوایی سرخ پارچه‌پی باعطف و گوشه چرمی قهوه‌پی رنگ.
- ۴- خط : نستعلیق تحریری ، روشن ، خوانا ، عنوانها و نشانها سرخ گون ، کلمات و جملات عربی معرب (مشکول) و اعرابها سرخ گون ، قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : نام «مؤلف» و تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما شنیدم که از «کازرونی» است و لیکن کدام کازرونی ؟ نام تألیف : «طریق الارشاد» : تمت نسخه میمونه سسمی بطریق الارشاد.
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله رب العالمين و العاقبة للمتقين و الصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و صحبه اجمعين اما بعد چون خواهد که در صحبت صاحب دولتی آید و پرورش یابد و نسبت توجه حاصل نماید اول استخوانه آند و تکرار کند هفت کورت بدین ترتیب اول دو رکعت نماز گذارد (کزارد) در رکعت اول بعد از فاتحه بخواند و ربک یخلق مایشاء و یختار ما کان لهم الخیرة».
- ۸- انجام : «طریقیه علیه کازرونیه که منسوب است بموحد ربانی ابن اسحاق الکازرونی رحمة الله تعالی دائره است تخلق با خلاق رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ظاهر و باطن و تسلیم و رضا و ایثار وسعت و ترک تضییق و دوام شهود و استغراق و اکثر ذکر اهل بگشاده داشتن چشم «هو الظاهر» است و گاهی «انت الظاهر» گویند و پوشیده داشتن چشم «هو الباطن» است و گاهی «انت الباطن» گویند و گاهی نفی و اثبات نیز گویند . در طریقہ محمدیه علیه الصلوة والسلام اعمال اینطریقہ رسول اکرم را صلی الله علیه وسلم

قولاً و فعلاً و حالاً چنانچه در احادیث وارد است و اشتغال با احادیث دست نمیدهد تمت نسخه میمونه مسمی بطریق الارشاد».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «عرفان و تصوف و سیرو سلوک و تربیت مریدان و روش مرشدان و وظایف دینی و دعا و نماز و قواعد و اصول آنها» است. تقسیمات آن بر اساس «فصل» و جملات و کلماتی است که در عنوان قرار داده شده است. از احادیث نبوی و آیات قرآنی استفاده کرده و متن نسخه با نظم و نثر آمیخته است در این نسخه از طوایف صوفیه و از سلاسل و فرق اسلامی و از : شایخ و پیران و مرشدان آنان نام برده و کلمات و سخنان آنان را برای شواهد آورده است ، مانند : قادریه ، چشتیه ، سهروردیه ، بهائیه ، کبرویه ، حاتمیه ، نقشبندیه ، شطاریه ، فردوسی ، مدینی ، غزالی ، رفاعیه ، کازرونیه . فارسی آن روان و ساده و به سبک عرفانی است ، مثلاً : «فصل در کلمات قدسیه و این یازده کلمه اند بر اینها است طریقه» علیه نقشبندیه در بعض این کلمات اشاره است باین اشغال و در بعض اشاره است بشروط تأثیر اشغال و ما ذکر میکنیم این کلمات را بعون الله و قوته و آن این کلمات اند : هوش دردم ، نظر بر قدم ، سفر در وطن ، خلوت در انجمن ، یاد کرد باز گشت ، نگهداشت یادداشت ، و این کلمات مأثورند از حضرت خواجه بهاء الدین نقشبند قدس سره که آن وقوف زمانی ، وقوف قلبی ، وقوف عددی هست اما هوش در دم بمعنی تینتظ است - هر نفس».

این نسخه اصطلاحات عارفان و صوفیان فراوان دارد . در آغاز و انجام و در لابلای اوراق و در کنار صفحات بعضی یادداشت ها و توضیحات و اسرار از یاد رفته کتابت شده است . از جمله یک غزل که سخت خوانا و در وصف خیالانی (رح) است و یک مطلب درباره «تقویم» و ماده «ت» و «ق» در دوازده ذمه و در آخر اینگونه امضا شده است : «بسم الله الرحمن الرحیم» پیر محمد .

۲۹۰

۳۴۶

طریق الارشاد لتکمیل المؤمنین و الاولاد

[دین ، عرفان ، فارسی . منشور]

۱- اندازه : بیرونی : ۲۰/۵ × ۱۴/۵ × ۱/۵ س م - درونی : ۱۰ س ۱۴ × ۱۰ س م

۲- اوراق : ۹۲ ورق . ۱۸۴ صفحه

- ۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ ولایتی ، جلد مقوایی و پارچه ای با عطف و گوشه چرمی قهوه ای رنگ.
- ۴- خط : نستعلیق تحریری آمیخته با شکسته ، روشن ، خوانا ، پخته ، یک سر لوح ساده ، بعضی از عنوانها و نشانها و خطوط رسم شده بر بالای کلمات سرخ گون. قرن ۱۳ ه ق.
- ۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » ندارد چون اینگونه به نظر می رسد که از آخر ناقص باشد و اوراقی یا ورق افتاده است (رک : ۸-انجام).
- ۶- مؤلف : «شیخ فقیر الله الهاشمی» ، نام تألیف : «طریق الارشاد لتکمیل المؤمنین والاولاد» ، تاریخ تألیف معلوم نشد : «این همه فیوضات الهیه و عنایات نامتناهیة حضرت حق اند بر این فقیر «شیخ فقیر الله الهاشمی» ارزانی داشته لله الحمد والمنة و بعضی از آن طرق درین رساله اکتفاء ذکر نموده شد و مسمی گردید این رساله را بطریق الارشاد لتکمیل المؤمنین و الاولاد و بالله التوفیق و هو نعم الرفیق».
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله بجلاله و جلاله و الصلوة و السلام الایمان الاکملان علی رسوله محمد و آله و صحب اجمعین اما بعد حق تعالی جمیع محبان ارادت کیش و برخورداران ابوالفضل غلام محمود و غلام محمد سراج الدین محمد و رفیع الدین فیض الحق و زین العابدین و مصلح الدین و مسیح العارفین مولانا حفظ الله و دین محمد و اهل الله و فیض بخش و میر دلیل الحق و عبد الله و نصیر الحق و نور الدین حسن و غیاث الدین محمد و میر رفیع الحق و محمد طاهر را از راه کامل و عنایت شامل بکلمات انسانیه کامل ساخته».
- ۸- انجام : «فصل ، چون این چنین صاحب دولتی که صحبت را شاید بدست آید مرید را باید که رشته اختیار بدو سپارد و خود را در مابین یدی او مثل میت بی اختیار شہارد و مثل معامله صحابه رضوان الله تعالی علیهم اجمعین یا رسول الله اکبر (ص) باو درکار دارد چه او بصحبت معنعه نایب مناب برحق و خلیفه مطلق سر دفتر انبیاست علیه و علیهم الصلوة والسلام پس باو شیوه صدیقان پیش گیرد و خرق عادات ازو طالب نه نماید و در حضور او سخن بلند نگوید و در جانب او پا دراز نکند و کمال خود را در رضاء

او داند و از وی دیگری را بهتر نداند و پای بر مصلی او و جامه او نه
 نهد و در هر حال رابطه قلبی که راه فیوضات است پیوسته دارد و در غیبت
 و در حضور (حضور) فدای او باشد و نام او بجز ادب بزبان نراند و در
 هر وقت از وی هراسان باشد و در هر واقعه که بروی روی نماید از او نپوشد
 و هر چه در واقعات و مبشرات به بیند اگرچه از شیخ دیگر باشد از پیر خود
 داند چه برای آزمایش مریدان پیران بقدره ایزدی بصورت شخصی بر ایشان
 ظاهر میگردداند و برای امتحان (امتحان) شان چیزی میگوید از نفع و ضرر ،
 باید که باعتقاد جازم از پیر خود داند و غیر ذالک در امور دیگر .
 شاید صنجات یا اوراقی از آخر افتاده باشد .

۹- چگونگی:

موضوع این نسخه «عرفان و تصوف و طریق ارشاد سالکان و روش تربیت
 مریدان» است. مؤلف که خود را همه «فقیر» می خواند در صحنه
 اینگونه فرماید: «این فقیر ابن رساله را برای تربیت و ترقی ایشان (سالکان)
 و جمیع مؤمنان درجه بعد درجه و مرتبه بعد مرتبه تصنیف نموده تا برین
 اخذ نمایند و تجاوز نورزند چه سیر و سلوک موافق ابن رساله ، مطابق کتاب
 و سنت است و موجب رسوخ بر قدم محمدیست علیه افضل الصلوة و اکمل
 التحیات. باین فقیر اجازه سی و سه طرق مشایخ: قادریه و قشریه و
 سهروردیه و بهائیه و کبرویه و فردوسی و طیفوریه و بسطامیه و رفاعیه
 و نقشبندیه و همدانیه و شاذلیه و وفائیه و مدینیه و احمدیه و حواطریه و
 خلوتیه و طالبیه و حاتمیه و غزالیه و او یسیه و زروقیه و راشدییه و بکریه
 و جزولیه و سهدیه و سهیلیه و حلاجیه و شعبیه و صدیقیه و کاذرونیه و
 محمدیه رسیده».

تفسیحات این نسخه بر اساس «فصل» و جملات و استنباطی است که در سیر
 قرار داده است از احادیث نبوی و آیات قرآنی استنباط کرده و سیر و سوره
 باهم آمیخته و یک متن عرفانی بد وجود آمده است. از کتب تصوف یاد
 کرده است و در یک جا چنین آورده است: «و باید که در علوم دینی
 رسوخ قدم حاصل کند و کتب تفسیر و احادیث و اصول آن و عقاید و
 فقه و اصول فقه و کتب تصوف مثل غنیه الطالبین و احیاء العلوم و عوارف
 المعارف و مکتوب حضرت ایشان و خواجه محمد معصوم و مقدمه فتوحات

غیبیه و مکاتیب و غیره رسائل فقیر در مطالعه داشته باشند تا در سیر و سلوک در غلط نیفتند.

غلط های انشایی و اشتباهات املائی و سهوالقلم کاتب فراوان دارد : چنانکه «حضور» را «حظور» و «امتحان» را «امتهان» کتابت کرده اند. حرف اضافه «ب» و «ن» نفی از فعل جدا است و بر اسم چسبیده است. این نسخه منحصر بفرد است و هنوز چاپ نشده است.

ظفرنامه یا ظفرنامه یزدی یا ظفرنامه تیموری ۸۹۰ و ۹۵۰

۳۳۰

یا فتح نامه تیموری

[ادب و تاریخ ، فارسی ، منظوم و منثور]

- ۱- اندازه : بیرونی ۳۰ × ۲۲ × ۵ سم. - درونی : ۳۰ س ۱۴ × ۱۸ سم. (از صفحه ۲ تا ۷۵)، ۱۷ س ۱۴ × ۲۳/۵ سم (از صفحه ۷۸ تا آخر).
- ۲- اوراق : ۴۷۵ ورق. ۹۵ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ و حنایی ولایتی و هندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد چرمی تیره رنگ ضربی و منقش بآلب بر گردان.
- ۴- خط : نستعلیق خوش خفی و جلی ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها و خطوط رسم شده بر بالای عبارات شواهد سنگرف ، جدولهای و خطی سیاه و سرخ و زرد گون ، قرن ۱۱ ه ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد اما تاریخ کتابت «۵۱۱۳۲ ه ق» : «شکر او سبحانه بتقدم می رسام (وصالی شده) بعون او تعالی بآخر رسانیدم و تمام شد بتاریخ غره شهر ذیقعه سنه یکهزار و یکصد و سی و دو . . . (وصالی شده) جلوس والا ۲ دو یوم چهارشنبه وقت چاشت نوشته شد ، ظفرنامه بآخر رسید ، آخرش خیرباد ، تم تم تم تمام شد».
- ۶- مؤلف : «شرف» یا «مولانا شرف الدین علی یزدی متوفی ۸۵۳ ه ق» ، نام تألیف : «ظفر نامه» به قول مشهور اما به قول خودش «فتح نامه» ، تاریخ تألیف : «در عهد تیمور» شاید از «۸۳۲ تا ۸۴۶ ه ق» ، در متن کتاب جایی به نام «ظفر نامه» نرسیدم و فقط در آخر آن ، کاتب نوشته است : «ظفر نامه بآخر رسید». در آغاز مقدمه نیز اینگونه می گوید : «افتتاح تاریخ جهاننداری و

ابتدای نامه ظفر و بختیاری». و لیکن در صفحه ۷۰۲ چنین آمده است :
«و چنانچه در تضاعیف این فتح نامه به تفصیل گزارش پذیرفته». (رک :
فهرست نسخه‌های خطی فارسی بریتیش میوزم، ج ۱، ص ۱۷۳) و مآخذ دیگر.

۷- آغاز : «باسمه سبحانه، حمداً کثیراً مبارکاً لمن، تؤتی الملک من تشاء و تنزع الحنک
من تشاء و صلوة طیبه و ایمة (واقیه) علی خاتم الانبیاء و سید الاولیاء،
محمد و آله الاصفیاء اصحابه النجباء عترته الاتقیاء مقاله اول در ذکر
صادرات اقبال و واردات احوال حضرت صاحب قران انار الله برهان».

بنام خدائی که از نام اوست که ما را توانائی و کفایت و گوشت
خداوند کل آشکار و نهان نهان آشکارا به نزدش عیان
طرازنده پیکر آفتاب نگارنده نقش ما را به آب».

۸- انجام : «ازین گونه بزم طرب ساخته

جو دم‌ساز عون الهی بود کهجا میل سوی ملامی بود
و گر زانکه موجی بهنگام طوی برای مسی آماده دارد
..... جوی عام فلک دانهای کواکب تمام

بدرگاه عالم ظفر پرده دار ز یمن و بقا پرده را
..... ز کمتر غلاف شرف دعا تیرش و استجابیت هدف

پری تیر اخلاص و بیکن یقین روح الامیر

الهی بحق دعای رسول بسببین و زهرا و روح بطول

باولاد و احفاد و آن دودمان روح

که جاوید این شاه پاک اعتقاد بمانادو اقبال بر زمین

بعدش جهان یکسر آراسته زمین و آسمان و

۹- چگونگی: موضوع این نسخه سرگذشت امیر تیمور غوری و جلاله و وقایع تاریخی

و اجتماعی عهد اوست و در هند و ایران چاپ شده است. نسخ خطی آن
در کتابخانه های ایران و جهان موجود است. متن آن به فارسی مسجع
و مطنن قرن هشتم و نهم هجری نوشته آمده و با اشعاری که مؤلف با
تخلص «شرف» سروده آمیخته است. اگرچه به «ظفر نامه» و «ظفرنامه تیموری»
و «ظفرنامه یزدی» شهرت یافته است ولی در «تضاعیف» نسخه به «فتح نامه»

مسمی شده و بنا بر این می توان آنرا «فتح نامه تیموری» هم گفت. مأخذ مؤلف، «ظفر نامه نظام الدین شامی» بوده که آنها در تاریخ و سرگذشت امیر تیمور و در سال ۸۰۴ هـ ق پایان یافته است. این نسخه یک مقدمه دارد به خط و کتابت دیگر در ۱۰۰ صفحه که موضوع آن «انساب جغتای» یا «نسب نامه تیمور» است و اینگونه آغاز می شود: «رب یسر، بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر، افتتاح تاریخ جهاننداری و ابتدای نامه ظفر و بختیاری حمد و سپاس حضرت پادشاهی تواند بود که بر مقتضای قل اللهم مالک الملك ساحت مملکتش سمت و زوال مصون و محروس است و عرصه بارگاهش ازو انتقال محفوظ و مأمون».

و چنین انجام می یابد: «و نسب قسان تا بآدم علی نبینا و علیه السلام سبق ذکر یافته و چون حال نسب عالی که غرض اصلی از وضع مقدمه است بیان آن بوضوح بیوست هنگام آن آمد که در اصل تاریخ حضرت صاحبقرانی شروع کرده شود والله الموفق والمعین». انشای مقدمه بهتر از متن و آمیخته با شعر و نثر است و ارزش تاریخی آن از متن کمتر نیست و همه سنوات تاریخی را دقیق و رسا با حروف و به عربی نوشته است. تقسیمات مقدمه و متن بر حسب سنوات و قایع و حوادث جنگی است که از آغاز حکمرانی و سلطنت و جهانگشایی امیر تیمور تا پایان عمر او را در بردارد. عنوان هر موضوع به شنگرف آمده و ابیات هم همانند نثر دنبال هم با ذکر بیت و یا نشانی دیگر کتابت شده است در صفحات آغاز و انجام و اواسط این نسخه یاد داشت ها و توضیحات ارزنده معنوی و لغوی و تاریخی است و شخصی که نام خود را ننوشته است در سال ۱۱۸۰ هجری قمری آنرا مقابله و تصحیح کرده است و جمله او را قاری آنرا شمار کرده که در آن موقع ۴۲۱ ورق داشته است در صفحه ۷۵ این یاد داشت خواندنی است:

«الحمد لله والمنه که کتاب لاجواب برای ثابت کردن نسل صحیح و غیر صحیح که مردمان عوام الناس بد نسب حال هر یک نسب خود را در مغلان شمارند لهذا برای رفع تنازع عوام الناس کتاب لاجواب یعنی کتاب تواریخ نسب نامه مغلان از کشمیر آورده صفائی نسل میرزا برلاس بهادر یافتم که نسل ایشان عینه نسل مغل است بموجب کتاب تواریخ، لهذا

شک پایان رفع گردید کہ میرزا نصیر عارف بیگ از نسل میرزا ابوالحسن بیگ است و میرزا ابوالحسن بیگ از نسب میرزا برلاس بہادر صحیح است لاشک فیہ در سنہ ۱۱۸۰ ھ.

در صفحہ ۷۶ و ۷۷ مقالہ بی ادبی و تاریخی منظوم و منشور آمدہ کہ این عنوان را دارد : «در تعریف جان محمد حضور الدولہ متخلص بفتوحی». و این یاد داشت : «اشخاصی کہ در مقابلہ کتاب شریک بودند : «ملا محمد توفیق ، و خواجہ رحمت اللہ مدی افصح تخلص و خواجہ عبدالغفار و الکوی سلمہم اللہ تعالی». نشان مہر و امضایہم دارد کہ آنها را نحو و سیاہ کردہ اند. چند شعر پراکنده و یک غزل در آغاز و انجام کتابت شامہ است ، غزل بمطلع :

«ای پری در حسن تو خود را قلندر ساختم

زلف تو زنجیر کردہ در آو اند ختم»

و مقطع :

«از سر بالین ما برخیز ای نادان طبیب

درد مندم عشق را و از دولانچہ»

و این شعر ہم بہ خط تازہ است کہ مادہ تاریخ آن ۱۰۳۹ می شود

«آسمان بعد از زمین بوس از پی تاریخ گشت

باد مسند گاہ برنور جہانگیری سدائہ

این نسخہ را «مولوی غلام حبیب شاہ ہتوت والا» در سال ۱۳۵۲ قمری از ترکہ حاجی عبدالرحمن صاحب مرحوم اچھریان غلامی بلادی خریدہ ہفت ۷ روپیہ» خریدہ بودہ است. روی ہم رفتہ این نسخہ در کتابت مرصع اندک دارد.

۲۹۰ و ۵۲۰

۴۷۱

عجایب الملکوت

[دین و ستارہ شناسی . عربی . منشور]

۱- الدازہ :- بیرونی : ۱۹ × ۵ / ۱۲ . ۱۵ س . م . - درونی : ۱۵ س × ۱۳ × ۷ س . م .

۲- اوراق : ۸۷ ورق . ۱۷۴ صفحہ .

- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، اوراق شده ، بدون جلد .
- ۴- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف ، جدولهای ۵ خطی کناره متن زرین و لاجوردی و سیاه . قرن ۹ و ۱۰ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : نام مؤلف و تاریخ تألیف در این نسخه نیامده اما نام تألیف در صفحه ۴ و ۱۷۱ «عجایب المکوت» آمده است : «هذا کتاب عجایب الملکوت جمعت فیہ من عجایب صنع الله تعالی» و «تم عجایب الملکوت بعون الحی الذی لا یموت» و لیکن شاید مؤلف «ابو جعفر محمد بن عبدالله الکسائی» باشد که نام وی در صفحه چهار آمده است .
- ۷- آغاز : «ناقص است و گویا یک برگ (۲ صفحه) افتادگی دارد و اینگونه آغاز می شود : «الحمد لله فوق السموات الباب الخامس عشر فی ذکر البيت المعمور الباب السادس عشر فی ذکر نجوم السموات الباب السابع عشر فی ذکر خلق الشمس والقمر واللیل والنهار الباب الثامن عشر فی ذکر خسوف الشمس والقمر» .
- ۸- انجام : «ان هذا یتتضی التناقض لما ذکرنا والله اعلم بالصواب والهادی الی ما فیہ الاجر والثواب و هو الملك الوهاب الغفور التواب تم عجایب الملکوت بعون الحی الذی لا یموت و هذا الكتاب اثبت فیہ اعتراضات الملحدين فیما ذکرناه من الابواب واجتهدت فی الاجابة عنها یا قرب الی الافهام لیعلم انها قدمناه علی ما قلنا ولم الجهدا فی قدر ما وسعه علمی و بعد ذلك فوق كل ذی علم تمت تمت» .
- ۹- چگونگی : موضوع این نسخه شرح و توضیح کلیه آفرینش های الهی و عرش و لوح و قلم و دریاها و آب ها و اجرام فلکی و ثوابت و سیارات و مجرات و کلهکشانها و آسمان ها و زمین و دیگر مطالب شگفت آور طبیعت به زبان عربی است و بدین جهت نام آن «عجایب الملکوت» است . تقسیمات آن بر اساس «باب» است و جمعاً ۷۰ باب دارد . فهرست ابواب در آغاز قرار داشته و از باب اول تا باب چهاردهم افتاده و از باب پانزدهم تا هفتمادام موجود است . باب پانزدهم «فی ذکر بیت المعمور» و باب هفتمادام فی ذکر

اهل الجنة كيف يتنعمون». در میان سطرها و در کنار صفحات توضیحات لغوی و یادداشت های ادبی و شرح های نجومی و ستاره شناسی آمده است و همه آنها به زبان فارسی و به خط کاتب دیگری غیر از کاتب متن است. در صفحه ۱۷۲ نشان چند مهر بوده که آنها را محو و سیاه کرده اند و نیز چند یادداشت دارد. «۲. شهر رمضان عرض دیده شد» و «سنه ۵۲۷ محرم عرض دیده شد» «بتاریخ ۹ جمادی الثانی سنه ۸ از وجوه روح الله تحویل علاءالدین شد». در صفحه ۱۷۴ چند یادداشت دعایی و چند نام دارو و یک بیت معروف از شعر حافظ شیرازی آمده است و این یادداشت ها معلوم می دارد که این نسخه در چند کتابخانه از دربار های پادشاهان موجود بوده است. روی عم رفته نسخه بی است بسیار ارزنده و در خور تحقیق و چاپ زیرا چاپ شده آنرا ندیده ام.

۸۹۰

عرفان

۴۹۲

[ادب ، عرفان و تصنیف ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

- ۱- اندازه : بیرونی : ۲۱ × ۱۴/۵ × ۲/۵ سم . - درونی : ۱۷ × ۱۶/۵ × ۶/۵ سم
- ۲- اوراق : ۲۷۷ ورق . ۵۵۴ صفحه
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ طرح سمرقندی ، اندکی وصلی شده ، سوخته شده ، چند متوایی سبزگون با عطف پارچه ای خاکی ستری رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق آمیخته با شکسته ، خوانا ، روشن ، بعضی از ابیات مصراع شده ، مقطع ها و جدول های یک خطی شکرک ، قرن ۱۲ هجری
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «ابوالمعانی میرزا عبدالقادر بیدل» استوایی ۱۰۳۳ هجری قمری بیدل نام تألیف : «عرفان» تاریخ سرودن (تألیف) : ۱۱۲۲ هجری قمری : حکمورانی
- ۷- آغاز : ناقص است و یک ورق افشادگی دارد و چنین آغاز می شود :

«شوق او رفت نیم دم از خویش ششجهت کرد گردش از سروش
یافت از اقتضای پیدایی رمز غیب و شهود ایام
مشرق و مغربیکه میگویند پشت و روی توجه اویند

تا نشد فطرتش دلیل نمود اینقدر جلوه بی نشانی بود
اعتبار حقیقت ازلی دستگاہ کمال لم یزلی»

۸- انجام : ناقص است و یک ورق افتادگی دارد و چنین انجام می یابد :

«صبح هرجا ظهور تمهید است پر تو نیمرنگ خورشید است
خواه آنرا کسی سحر داند خواه گرد خط نفس خواند
سحری در میان نمیشد نور حق را د خان نمیشد
نزد فطرت قریب در دوراست هر چه تا بد خیال آن نور است
چه سراید برون پرده او بیدل جمله هیچ کرده او»

۹- چگونگی : این نسخه ، یک مثنوی فلسفی و عرفانی است به نام «عرفان» سروده

ابوالمعانی میرزا عبدالقادر بیدل که آنرا بروزن هفت پیکر نظامی سروده است :
«فاعلاتن مفاعلتن فعلمن» از مزاحمت بحر سدس خفیف ۸۸۶۴ بیت دارد.
در این مثنوی طریقه تاریخ طبیعی و سیر تطور وجود را نشان میدهد و یک
عقیده عارفانه و صوفیانه را در دنیای امروز توصیف می کند . متأسفانه از
آغاز و انجام این نسخه افتادگی دارد . در صفحه ۴۲۴ جلد سوم کلیات بیدل
(چاپ افغانستان) ، تاریخ سرودن مثنوی «عرفان» را «۱۱۲۲ ه ق» آورده
است و بدین بیت ماده تاریخ که در آخر مثنوی «عرفان» آمده استناد جسته
است :

«کرد تاریخ او نیاز کرام هدیه ذوالجلال والاکرام = ۱۱۲۲»

۸۹۰

۵۸۳

عشقیه

[ادب ، عرفان و تصوف ، عشق عرفانی ، فارسی ، مثنوی و منظوم]

۱- اندازه : - بیرونی : ۱۷ × ۵ / ۱۰ × ۱ سم . - درونی : ۱۶ و ۱۷ س ۱۳ × ۵ / ۵ سم .

۲- اوراق : ۶۲ ورق . ۱۲۴ صفحه .

۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ سمرقندی ، اندکی آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، چند
تیماجی و کاغذی با عطف پارچه ی سرخ .

۴- خط : نستعلیق آبیخته با شکسته ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و
الفاظ شواهد شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : «محمد تقی شکر الله خانی یا حالی»، تاریخ کتابت واضح نیست شاید «سنه ۵ جلوس» یا «۱۱۸۹ هـ ق» باشد. در صفحه ۱۱۸۹ انجام چنین آمده است : «حسب الفرموده صاحب و قبله» مهربان میرزا فضل بیک جیو بتاریخ دهم رجب سنه ۵ در دارالخلافت شاهجهان آباد ، محمد تقی شکرالله خانی (حالی) قلمی گردانید صاحب ۱۱۸۹۱ (۱۱۸۹)».

۶- مؤلف : نام «مؤلف» و نام «تألیف» و تاریخ آن معلوم نشد ، اما در صفحه اول به خط تازه نوشته. «کتاب عشقیه» : چنان به نظر می رسد که «کاتب» و «تاریخ کتابت» ، مؤلف و تاریخ تألیف باشد (رک : ۵ کاتب).

۷- آغاز : «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، رب یسر و تمم بالخیر ، لا اله الا هو و درود بی حدود بر آن ظهور که مشهود ذات و مقصود صفات است و بر آل و اصحاب و بر پیروان وی باد بعد از آن کلمه چند که از ایامات است نه از عقلیات از جوش است نه از کوش از برای ذوقیات یاران تحریر یافت».

۸- انجام : «نفس و شیطان و خلق و دنیا کفر و اسلام خیر و شرو بهشت و دوزخ همه را در دایره محبت جمع کن و در آسیای معرفت بساوبدست عشق عنوانه به بند و در دریای وحدت پرتاب کن و سلام یعنی ولا یشرک بعبادت ربه احد ، بیت :

میان جان و جالش محبت ازلیست

که حسن و زشت قدیمی و عشق لم یزلیست»

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «عشق عرفانی» و «آداب و رسوم متصوفیه» است و از «الهام» عارف گشت و گومی کند که از جوشش او برمی خیزد نه از لیم او او . تقسیمات آن بر اساس فکر مؤلف است و تحت عناوین «همهات شریک» و «ای جانمن» مطالب مختلف عرفانی را می آورد. متن این نسخه از نظر نثر و نظم فارسی است ، از آیات قرآنی و احادیث نبوی و روایت مشایخ و اشعار عرفانی بهره مند می شود. قدرت تخیل در «عشق» و «عاشق» و «معمشوق» در این نسخه بسیار است و بیان گرم و شیوای مؤلف بردل می نشیند. در صفحه اول به خط تازه آمده : «کتاب عشقیه» . اینک نمونه بی از نثر عرفانی این نسخه : «دیده ام فدای آن دیده که دیده بان دلبرند ، عجب آن دیده ها که خبر دیدار دلدار دیگر هیچ نموداری ندارد».

«ای جان من به جان تو که جانم در هر جانهایی از برای تو جا کرده است تا به همه جان ها جان خواه تو باشم و هر جانی که ترا خواهد آن می باشد».

نشان یک مهر در صفحه ۲ آمده : «عبدالکریم ۱۲۲۴». در گوشه و کنار و انجام این نسخه چند یادداشت عرفانی و اشعار فارسی آمده است.

«چون دیده بیندم به خیال تو خوشم
چون بگشایم به خط و خال تو خوشم
قصه چه در خواب و چه در بیداری
دایم به تماشای جمال تو خوشم»

۲۹۰

۵۳۲

عمدة الاسلام

[دین ، فقه ، فارسی ، مشور]

- ۱- اندازه : بیرونی : ۲۵ × ۱۷/۵ × ۲ م.م. - درونی : ۵ × ۱۹ × ۱۲ س.م.
- ۲- اوراق : (؟) ورق. (؟) صفحه.
- ۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، ساییده شده ، وصالی شده ، جلد چرمی و مقوایی پوشیده با عطف پارچه ی سرخ رنگ.
- ۴- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف. جدولهای ۵ خطی کناره صفحات لاجوردی و سیاه و زرین. قرن ۹ و ۵ ق.
- ۵- کاتب : دو تن کاتب این نسخه را کتابت کرده اند : «عبدالله بن بشیر الهروی» ، و «تردی محمد بن یوسف علی» ، تاریخ کتابت : «۹۲۴ ه ق» : «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب یوم العشرین شهر جماد الآخر سنه ۹۲۴ علی یدی اضعف العباد عبدالله بن بشیر الهروی کتبه العبد «تردی محمد بن یوسف علی».
- ۶- مؤلف : نام مؤلف در این نسخه نیامده است ، اما در دیگر نسخه های خطی نام مؤلف «ابوطاهر بن کمال» است، نام تألیف در این نسخه : «عمدة الاسلام» ،

تاریخ تألیف شاید «۹۲۴ هـ ق» همان تاریخ کتابت باشد، ضمناً یکی از کاتبان آنگونه نام خود را نوشته که به تصور می‌آید مؤلف باشد: «تمت الكتاب بعون الملك الوهاب يوم العشرين شهر جاد الاخر سنة ۹۲۴ علی یدی اضعف العباد عبدالله بن بشیر المهروی کتبه العبد تردی محمد بن یوسف علی».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين الحمد لله رب العالمين والصلوة على نبيه محمد وآله اجمعين بدانکه ارشادک الله تعالی که چون دیدم که همتها در طلب علوم دینی قاصرگشته است و آنچه از آن جاره نیست در تحصیل آن متکاهل و علما از سلف و خلف هر نوعی تصنیف کرده و برانواع از تألیفات رنج برده».

۸- انجام : «از ارباب علم و اصحاب حکیم طمع آن است که اگر سهوی و ذلی که تحریر قلم رفته باشد بذیل عفو در بوشند و در تصحیح آن کوشند له اول الناس اول الناسی و بدعای ایمان و خاتمت بخیر این ضعیف را مدد در فاتحه باخلاص کنند اللهم احینا بالایمان و امتنا بالایمان واحشرنا فی زمرة المؤمنین يوم الحساب و صلی الله علی خلقه النبی الهاشمی المکی مدنی القرشی الابطحی و علی آله و اصحابه و اهل بیته اجمعین آمین یارب العالمین (رآب : ۵-کاتب)».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «نقد اهل سنت و جماعت» است، تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و «مقدمه»، «فصل» است و جمعا پنج مقدمه و چند کتاب و چند فصل دارد و «هفتاد و چند کتاب» در اختیار داشته است: «و ششمین مقدمه مقدمه است که بنای اسلام است ملقطاً از هفتاد و چند کتاب از کتب معتبره و فروع به وجه اختصار بخاطر پربشان جمع آورده اند با سوره اوله نام نهادم». نثر فارسی این نسخه روان و محکم و منسجم است. غرض از سبب سبب از آیات قرآن و احادیث نبوی استفاده کرده است. میان حروف «پ و ج و چ» و «ک و گ» فرقی نیابند. دیدم هفتاد و چند مرجع خود را در آغاز و انجام آورده است. نشان چند مسهر در آغاز دارد که دوتای آنها را سیاه و محو کرده اند و یکی از آنها اینگونه خوانده شد: «بدره در ده شیخ غلام محمد ابن شیخ محمد». اشعار پراکنده و یادداشت های دعایی

در آغاز و انجام و لابلای صفحات دارد ، از جمله این اشعار : «فرد ،
در پشت بیاضت خط من باد همیشه تا از من مسکین بکنی یاد همیشه
من بنده شیوهای شیرین توام مسکین تو مسکین تو مسکین توام»
رک : فهرست نسخه های خطی کتابخانه گنج بخش ، ج ۱ ، تألیف محمد
حسین تسمیحی ، ص ۳۳۱ - ۳۲۴ .

۰۳۰

۴۲۶

فرهنگ جهانگیری

[مراجع ، لغت ، فارسی ، منثور و منظوم]

- ۱- اندازه : بیرونی: ۲۳/۵ × ۱۶/۵ × ۶ س.م. - درونی: ۱۵ تا ۱۷ س ۱۷ × ۵/۱۰ و ۱۱ × ۱۸ س.م.
- ۲- اوراق : ۴۲۷ ورق. ۸۴۲ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ خشن سیالکوتی ، وصالی شده ، کرم خورده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و پارچه‌یی سرخگون .
- ۴- خط : تحریر آمیخته با شکسته ، سخت خوانا ، روشن ، عنوانها و سر فصلها و نشانها و کلمات شواهد شنگرف ، جدول ۳ خطی کناره متن صفحات سرخ و سیاه ، قرن ۱۰ ه.ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : جمال‌الدین حسین انجو الملقب به عضدالدوله ، نام تألیف : «فرهنگ جهانگیری» ، تاریخ تألیف : «از ۱۰۰۵ تا ۱۰۱۷ ه.ق» . (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۳۳۴-۳۳۸) .
- ۷- آغاز : ناقص است و اینگونه شروع می شود : «و دال مفتوح و اخفاءها برج کبوتر ، دردیج با اول مفتوح بثنای زده و دال کبوتروهای معروف بمعنی در پنج است که مرقوم شد ،

هلاک ساختم این سرغ نیم بسمل خویش

سحر که مدح جهالت شنیدم از دردیج

ورز با اول مفتوح بثنای زده سه معنی دارد اول حاصل کردن باشد حکیم
سوزنی گفته است :

در و گھر و زر و درم ورزی بخشی هست این نسیم خوب کزین نیست بہ
 نزدیک و او نوروز و صد بار بخشیدن در فکر ورز و درم بہ»
 ۸- انجام : ناقص است و چنین انجام می باید : «ہین با اول مکسور و یای معروف دو
 معنی دارد ، اول بمعنی این باشد دوم کلمہ ایست کہ بجهت تأکید گویند و
 آن بمعنی زودباش بود ، حکیم انوری فرماید :

چون رکاب تو گراں کرد و عنان تو سبک
 روز ہیجای سپاہت انجم و میدان فلک
 قائل تکبیر فتح از آسمان گوید ہین
 القتال ای حیدر ثانی کہ النصرت معک
 و در لغت عربی سیلاب خوانند ، حکیم سنائی نظم نمود : تو ہمہ بہرہ .

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «لغت فارسی بہ فارسی» است . نسخہی است ارزندہ کہ
 لغات فارسی را بہ فارسی با شواہد شعری از شاعران استاد باسیگویی
 دربردارد . ہر لغت را با ذکر حرکات و اعراب و در بعضی جای ہا با خواص
 دستوری و صرف و نحو و معانی بیان و اختلاف معانی با آوردن مأخذ شرح
 می دہد . این نسخہ افتادگی دارد . تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل»
 است . حروف دوم ہر لفظ «باب» و حرف اول ہر لفظ «فصل» است مثلاً
 «اسب افکن» را در «باب سین» و فصل الف می یابیم و «کڑک» را در
 «باب ژ» و فصل «کف» خواہیم یافت و قس علی ہذا . جمعاً این نسخہ ۴۰
 باب و ہر باب ۲۴ فصل دارد . مطابق این حساب از آغاز نسخہ «باب الف»
 تا اواسط «باب دال» و از انجام آن مقداری از «باب ہاء» افتادی دارد . (۱۰۰)
 فہرست نسخہہای خطی کتابخانہ گنج بخش مراکز تحقیقات فارسی
 پاکستان ، تألیف محمد حسین تسبیعی ، ج ۱ ، ص ۳۳۳ ، ص ۳۳۴ .

۰۴۰

۳۵۶

فرہنگ رشیدی

[مراجع ، لغت فارسی ، منثور و منظوم]

- ۱- الدازہ : - بیرونی ۳۲ ، ۲۱ ، ۵ ، س .م . - درونی : ۲۱ س ۵ / ۲۵ ، ۱۵ س .م .
- ۲- اوراق : ۳۴۳ ورق . ۶۸۵ صفحہ .

- ۳- کاغذ : ضخیم و نازک سفید رنگ کشمیری ، جلد مقوایی ملون سبز گون باعطف و گوشه چرمی سیاه رنگ موش خورده .
- ۴- خط : نستعلیق تحریر ، سخت خوانا ، رسم الخط اردو ، عنوانها و نشانها و کلمات و لغات و سرفصلها شنگرف ، قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . در صفحه ۶۸۵ چنین آمده است : «تمت هذه النسخة المسماة بالفرهنگ الرشیدی من لغات الفرس فی يوم جمعه بوقت شب بتاریخ بستم شهر ذیحجه صورت تحریر یافت :
- هر که خواند دعا طمع دارم ز آنکه من بنده گنهگارم
الہی بحق محمد رسول دعا مجھ گنهگار کی کر قبول
- تمام شد تم» (۸ بار).
- ۶- مؤلف : «عبد الرشید بن عبدالغفور الحسینی المدنی التتوی» ، نام تألیف : فرهنگ رشیدی» ، تاریخ تألیف : «باد فرهنگ رشیدی مقبول = ۱۰۶۴ ه ق» : در مقدمه نسخہ (ص ۳ و ۴ و ۵) فرماید : «چنین گوید معترف عجز و قصور و مفترق از شرب اهل هوش و ارباب شعور عبدالرشید بن عبدالغفور الحسینی المدنی التتوی کہ . . . بعد از توفیق اتمام بفرهنگ رشیدی موسوم گشت ، گشت تاریخ وی از روی قبول باد فرهنگ رشیدی مقبول» (رک : منتخب اللغات شاہجہان ۳۵۵/۰۴۰) .
- ۷- آغاز : «هوالفتاح ، رب یسر ، بسم اللہ الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر ، ستایشی کہ آرایش سرنامہ ہر سخن و پیرایش دیباچہ ہر نووکہن و زیب و زینت دوات و برآزش و خامہ امہ خردمندان و ترازش نامہ جامہ دانش سپندان تواند بود مرداوریرا کہ سنگ فرهنگ خداوندن هوش و هنگ در ترازوی سپاسداریش بی سنگ و رنگ نیرنگ سازان ارزنگ سخن و چہرہ گشایی نگارندگان پیکر ہر انجمن» .
- ۸- انجام : «و خاقانی گوید :
- ما نص و حدیث و نظم و قرآن یونی نیرزد حدیث یونان
و در فرهنگ بمعنی فلس گفته و ہمین بیت آورده مع الیاء ییلاق ،
جای سردسیر کہ در آنجا تابستان گذرانند خلاف قشلاق و این ہر دو

ترکی است تمت هذه النسخة المسماة بالفرهنگ الرشیدی من لغات الفرس فی يوم جمعه بوقت شب بتاریخ بستم شهر ذیحجه صورت تحریر یافت .

۹- چگونگی: موضوع نسخه فرهنگ رشیدی «لغت فارسی به فارسی» و یا «لغات فرس»

است و تقسیبات آن بر اساس حرف اول و دوم هر لغت قرار دارد که حرف اول را «باب» و حرف دوم را «فصل» و آنرا در این دوبیت گنجانیده است :

ای فهم کننده معانی ترتیب لغات اگر ندانی
از باب بگیر حرف اول و ز فصل بگیر حرف ثانی

مؤلف مطالعات دقیقی در فرهنگ های لغت پیش از تألیف خود نموده است و مقدمه بی تحقیقی در زبان شناسی و لغت شناسی و اشتقاق و دستور زبان فارسی و تاریخچه زبان فارسی به دست داده است و بیشتر به فرهنگ جهانگیری و فرهنگ سروری چشم داشته است و به آنها به نظر انتقادی نگریسته. البته از لغات مجعول و مطرود فارسی دوری نگزیده است. از اشعار فارسی تحت نام هر شاعر برای اکثر لغات شاهد آورده است و پس از ذکر مبحث هر لغت، بخشی تحت عنوان «الاستعارات» دارد که معانی امتعاری و تشبیهی و مجازی هر لغت را می گوید. در مقدمه از حروف مفرد و مرکب و قاعده املائی و انشایی و دستوری لغات و وجه تسمیه لغت فرهنگ، گفت و گومی کند و مأخذ او «فرهنگ جهانگیری» بوده است. مأخذ دیگر را هم مانند: فرهنگ سروری و قاموس و پارس نامه در موضوع لفظ پارس و انواع زبان فرس» نام برده است. مؤلف فرهنگ دیگری تألیف کرد. به نام منتخب اللغات شاهجهانی و آنرا به جهانگیر پادشاه یا شاه جهان (۱۰۴۶ هـ ق) هدیه کرده است و آن به فرهنگ سروری نیز شهرت دارد. فرهنگ رشیدی و منتخب اللغات شاهجهانی به همین نام فراوان دارند و به ادوات چاپ شده اند.

۵۹۰

فرس نامه

۵۵۹

[جانور شناسی، اسب، فارسی، منظوم و منثور]

۱- اندازه: - بیرونی: ۵/۲۵ × ۵/۱۵ × ۱/۵ سم. درونی: ۲۰ × ۲۱ × ۱۱/۵ سم.

- ۲- اوراق : ۴۵ ورق . ۹ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد رنگ هندی ، اندکی آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مثنوی ملون با عطف پارچه پی کبود رنگ .
- ۴- خط : تحریر ، ناپخته ، سخت خوانا ، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .
- ۵- کاتب : «ملا محمد کریم بن ملا بهاؤ الدین» ، تاریخ کتابت : «۱۲۷۹ ه ق» ، در صفحه ۸۸ اینگونه آمده است : «تمت تمام شد کتاب فرس نامه بعون الملك الوهاب علی يد العبد المذنب حقیر ملا محمد کریم ابن ملا بهاؤ الدین ابن ملا شمس الدین بن ملا نظر خان ابن شیر خان ابن میرداد ابن غازی قوم مهمند ساکن مقر در قلعه ملا شمس الدین بتاریخ سه ام شهر ذالقاعده ، قاریا بر من مکن قهر و خطاب گر خطایی رفته باشد در کتاب سنه ۱۲۷۹ ه ق» . کاتب از خود اشعار و اضافاتی در آخر آورده است .
- ۶- مؤلف : «زین العالمین بن سید ابوالحسن الکربلای الحسین المشهور بهاشمی» ، نام تألیف : «فرس نامه» تاریخ تألیف : «۱۲۶۶ ه ق» . در صفحه ۵ چنین آمده است : «کمترین بندگان حضرت نبوی زین العالمین بن سید ابوالحسن الکربلای الحسن المشهور بهاشمی . . . فرس نامه را از لغت هندی به زبان فارسی آورد . . . در تاریخ الآخر سنه ست و عشرين و تسعة مائة شروع در این امر نموده .»
- ۷- آغاز : «در فضیلت اسب بر حیوانات و سبب نظم کتاب بر ارباب الباب واضح و لایح باد که کتاب در معرفت فرس از علامات محمود و مذموم و دانستن علل و امراض که اسب پیدا کنند و معالجه آن حکمای هند بر زبان سہین کوت موز نه شانزده هزار و بیست در ضانه (زمانه) سابقه تصنیف کرده اند و این مختصر مفید انتخاب آن کتاب است» .
- ۸- انجام : چنین آورده اند که اگر خطوط مثل ماهی واقع شود یا مانند کمان بود آن اسب بسیار مبارک است در هر طویل که باشد روز بروز اسب ها زیاده شوند و صاحب او را دولت زیاده گردد و خیر و برکت او بیفزاید و اگر به مصاف رود البته بر اعدا ظفر یابد و الله اعلم بالصواب ،
شکر کاین خیل نامه گشت تمام کردم آخر بخیر ختم کلام

گرچه این راه بود نا هموار زو گذشتن نمود بس آسان
 اسپ فکر من اسبک خیزی بود خود در طبیعتش تیزی
 زود بگذشت از گریوه تنگ که درین ره نکرد هیچ درنگ
 در فراز و نشیب این میدان که گذشتن نبود زو آسان
 هر کجا اسپ فکر بر کردم همچو برق جهان گذر کردم».

۹- چگونگی: این نسخه درباره «احوال اسپ و اسپ پروری و اسپ داری و بیماری‌ها و حرکات و سکنتات اسپ» تألیف شده است: اصل آن به زبان هندی بوده است که مؤلف هندوی آن «سپین کرت موزنه» نام داشته است. از قرار تحقیق این نسخه در عهد ظهیر الدین بابر تصنیف شده است. نثر فارسی آن روان و مفهوم و حاوی اصطلاحات اسپ شناسی و دام پزشکی و دام پروری است و با اشعار فارسی دمساز است: تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» و جمعاً ۳۸ باب و هر باب چند فصل دارد: «باب اول در معرفت واصل و فرع رنگهای اسپان و بیان نیک و بد آن و عیب و شتر آن. باب سی و هشتم در علامت تجربه». تقسیم ابواب و فصول آشفته و درهم است و اشتباهات لفظی و لغوی دارد که همه سهو القلم کاتب است: در آغاز این نسخه یک مثنوی کوتاه آمده بدین مطلع:

«کرد او را در آن ولایت شاه خالصا مخلصا لوجه الله»

و بدین منقطع:

«یا رب اندر پناه تو کجرات تا ابد باد ایمن از آفات»

در صفحات آغاز و انجام بعضی اشعار پراکنده در موضوع مدح و مع از جامی آمده است از جمله این مع برای «قرآن شریف»:

«یک عجایب چیز دیدم صد و شصت بال او عرش و عرش و عرش و عرش او
 ای محقق دیده بگشا صنعت حق را ببین همچو آفتاب خال بارخسار او»

۲۹۰

۴۶۰

فصوص الحکم

[دین . عرفان و سیر و سلوک . عربی و ترجمه فارسی ، منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۲ × ۵/۱۴ × ۴/۵ س م . - درونی : ۷ س (متن عربی) . ۱۰ س (ترجمه فارسی در حاشیه) ۱۲ × ۷ س م (متن) و ۱۴ × ۳ س م (حاشیه).

- ۲- اوراق : ۳۴۷ ورق . ۶۹۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ سمرقندی و ضخیم سیالکوتی ، آب رسیده ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون باعطف پارچه بی خاکستری رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق خوش (متن عربی) ، و خط شکسته آمیخته با نستعلیق (ترجمه فارسی) ، خوانا ، روشن ، پخته ، نشان ها و سرفصلها و عنوانها و اعراب ها شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : نام مؤلف : «الشیخ الاکبر محی الدین ابو عبدالله محمد بن علی بن العربی الطائی المتوفی سنه ۶۳۸ ه ق» ، نام تألیف : «فصوص الحکم» ، تاریخ تألیف «۶۲۷ ه ق» . در این نسخه نام مؤلف نیامده است ، در صفحه ۳ اینگونه آمده است : «اما بعد فانی رأیت رسول الله (ص) . . فی العشر الاخیر من المحرم لسنة سبع و عشرين و ستیائة بمحروسة دمشق و بیده علیه السلام کتاب فقال لی هذا کتاب فصوص الحکم خذہ و اخرج به الی الناس ینتفعرن» .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله منزل الحکم علی قلوب الکلم باحدیة الطریق الامم من المقام الاقدم و ان اختلف الملل و النحل لاختلاف الامم و صلی الله علی حمد الهمم من خزاین الجود و انکرم بالقبل الاقوم محمد و آله و سلم اما بعد فانی رأیت رسول الله صلی الله علیه فی مبشرة اریتها فی العشر الاخیر من المحرم لسنة سبع و عشرين و ستیائة بمحروسة دمشق» .
- ۸- انجام : فلذلک قال تعالی انا عند ظن ابدی بی ای لا اظهر له الا فی صورة معتقدة فان شاء طلق و ان شاء قید ناله المعتقدات يأخذہ الحدود هو الاله الذی وسعه قلب عبده فان الاله المطلق لا یسعه شیء لانه عین الاشیاء و عین نفسه والشیء لا یقال فیہ یسع نفسه و لا یسعه فافهم و الله یقول الحق وهو یهد السبیل فسبحان ربک رب العزت عما یصفون و سلام علی المرسلین والحمد لله رب العلمین و تمام شد» .
- ۹- چگونگی : موضوع این نسخه «دین و عرفان و سیر و سلوک و مباحث شناخت ذات واجب الوجود بر اساس عقاید عرفانی و روحانی» است ، تقسیمات آن بر اساس «فص» و «حکمة» قرار دارد و جمعاً «۲۸ فص» حکمت دارد . «حکمت الهی در کلمه آدمیت» اول و «حکمت فردیه در کلمه محمدیه» آخر نسخه است . متن

این نسخه در کناره صفحات به فارسی روان ترجمه شده است. از صفحه ۱ تا ۲۸ در آغاز و از ۶۷۱ تا ۶۹۴ در پایان افتادگی داشته که به خط تازه کتابت کرده و افزوده اند این قسمت ترجمه فارسی ندارد. در صفحه اول یک غزل معروف حافظ کتابت شده است به مطلع :

تمت به ناز طبیبان نیازمند مباد وجود نازت آزوده گزند مباد

در همین صفحه یادداشتی از مالک نسخه بوده که سیاه و محو شده است. در صفحه ۱۵ این یادداشت آمده : «این کتاب فصوص الحکم از حکیم از حکیم خادم قاصر ایزد قادر محمد ظمیر الدین می باشد هر که دعوا کند دعوی آن شخص باطل و نا مجموع باشد تحریر مورخه ۲۸ ماه فوس بود که تحریر شد سنه ۱۱۳۹ (امضاء). در صفحه آخر نیز چند یادداشت دعایی و نک فوی آمده است. این نسخه با این ترجمه (مترجم شناخته نشد) چاپ شده است و به احتمال قوی کتابت متن و ترجمه به خط مترجم است.

۸۹۰ و ۹۵۰

۳۷۶

فقر نامه

[ادب و تاریخ ، شجره نامه و نسب نامه یا سلسله نامه

فارسی و پنجابی ، منثور و منظوم]

- ۱ - اندازه : - پیرونی : ۲۶/۵ × ۲۰ × ۱/۵ سر . - درونی : ۲۳ × ۵/۴ سر .
- ۲ - اوراق : ۱۱۴ ورق . ۲۲۸ صفحه .
- ۳ - کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی ، اندکی کرم خورده ، چند مقادیری روغنی و کهنه .
- ۴ - خط : ثلث خوش و نستعلیق ، خوانا ، روشن ، عدالتمند و سلیقه مند . کلمات عربی و جدولهای دو خطی میان سطرها مشاهده می شود . کناره های صفحات سرخ و سیاه ، برون سرخ و سیاه .
- ۵ - کاتب : چند تن است : «میان جانی شاه ولدی حسن شاه» و «حبیب الله» در صفحه ۱۰۲ آمده است : «تمت تمام شد کاری من نظام شد به برادر از دست میان جانی شاه ولدی حسن شاه» تاریخ کتابت «۱۹۷۲ هجری» مطابق با «۱۳۳۶ ق» در صفحه ۲۲۸ چنین : «تمام شد فقر نامه باس خاطر مولوی صاحب

(مولوی صاحب) فضل الدین خلف الصدق مولوی صاحب بدر الدین صاحب موضع لدپکی اونچی تحریر یافت مورخہ ۸ ما ہاڑ سمت ۱۹۷۲ بکرم ، کاتب الحروف حبیب اللہ موضع دھوندی تحصیل ضلع لاہور بتلم خود «.

۶- مؤلف : نام «مؤلف» یا «شاعر» ہمہ رسائل نیامده است و فقط نام دو مؤلف ذکر شدہ است : «منشی کریم بخش» متخلص «بدر»، و «میان جانی شاہ ولدی حسن شاہ». تاریخ تالیف در جایی «۱۳۱۰ ۵ ق» و در جایی «۱۹۷۲ بکرمی» آمدہ است و نام تالیف باوجود اینکه رسائل مختلف است در ہمہ جا «فقر نامہ» ذکر شدہ است. در صفحہ ۱۲۷ چنین آمدہ : «تمت تمام شد کاری من نظام شد فقیر نامہ بزبان پنجابی سنہ ۱۳۱۰ ۵ مناجات بجزب حضرت محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از تصنیفات منشی کریم بخش متخلص «بدر» تاجر کتب لاہور بازار کشمیری».

۷- آغاز : «رب یرسم اللہ الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، شجرہ حضرت میان محمد یعقوب جیو و ایشان از حضرت میان حاجی جیو و ایشان از حضرت میان اسماعیل جیو و ایشان میان نور محمد مدقق و ایشان از حضرت میان نور محمد ابدال و ایشان از حضرت میان عبداللہ جیو و ایشان از حضرت میان صاحب جیو».

۸- انجام : «پنجوبین دس ستاران دونبرت وجہ ہو چہ اکی اٹھائی ایسان سولی شک نہ کیجہ ویہہ تبران پنج بایب دیوچہ آ چوی سولان نواک ککئی دیوچہ جا چھلانہ حساب مین کیسا ہے تمام جبکہ بین چہ لعل ہے کہ بی معاف تمام

۹- چگونگی : موضوع این نسخہ «شجرہ ہا و نسب ہا» یا «شجرہ نامہ» و «نسب نامہ» است و بہ نثر و نظم فارسی و پنجابی نگاشتہ آمدہ است. ہمہ شجرہ نامہ های فرق مختلف متصوفہ مخصوصاً آنان را کہ در شبہ قارہ پاکستان و ہند ہستند در بردارد و از این لحاظ بسیار ارزندہ است. از صفحہ ۲ تا اواسط صفحہ ۲۵ رسالہ فقر نامہ ابو الحسن خرقانی است. در این رسالہ نسب ہمہ رجال مشایخ عرفانی و حتی صحابہ و تابعین را آوردہ است و ضمناً اسناد طریقت و عقیدہ و فکر آنها را نیز بیان کردہ است. تقسیمات آن بر اساس «اشخاص» و «اعداد ترتیبی» است و از شجرہ حضرت میان یعقوب جیو شروع کردہ است ، مثلاً : یکی شیخ حبیب عجمی ، دویم خواجہ عبدالواحد زید. از صفحہ ۲۵ تا ۴۵ رسالہی است در خرقہ پوشیدن و رسم آن کہ آنرا ہم

به «شیخ ابوالحسن خرقانی» نسبت داده است: «اگر از تو پرسند این فقر نامه که درست کرده است جواب بگو حضرت شیخ ابوالحسن خرقانی درست کرده است». تقسیمات این رساله بر اساس «باب» و «سؤال و جواب» و «اعداد ترتیبی» قرار دارد.

۱- باب اول در ارادت آوردن، باب دوم در توبه دادن، باب سوم در مقراض راندن، باب چهارم در کلاه پوشیدن، باب پنجم در خرقه پوشیدن، باب ششم در میان بستن، باب هفتم در سجاده نشستن و عدم داشتن، باب هشتم در جاروب دادن و کچکول گرفتن، باب نهم در چهل و چهار مقام دانستن. از صفحه ۶ تا ۵۱ رساله‌ی که «طریقت به قول امام جعفر الصادق (ع)» نام دارد و در آن از آیات قرآنی و احادیث استفاده شده است و تقسیمات آن بر اساس سؤال و جواب است.

از صفحه ۵۲ تا آخر صفحه ۸۹ رساله‌ی آمده است که آنرا نیز «فقر نامه» نامیده‌اند و موضوع آن تفسیر «الفقر فخری» و «الله الغنی و انتم الفقراء» است. تقسیمات آن بر اساس «سؤال و جواب» و «اعداد ترتیبی» قرار دارد و شعر و نظم و آیات قرآن و احادیث و کلمات مشایخ استفاده کرده است و آنها را توضیح و تفسیر نموده است.

از آخر صفحه ۸۹ تا آخر صفحه ۱۲۷ یک مثنوی به زبان پنجابی آمده است که سراینده اشعار را «مثنوی کریم بخش متخلص بدو» کتابت کرده است. این مثنوی در حدود ۵۷ بیت دارد و موضوع آن فقر و فقر و پیر و مرشد و مرشد و سالک است و تقسیمات آن بر اساس «باب» و موضوعی است. از آن می‌آید می‌باشد، مثلاً: «باب در بیان حقیقت فقر» و «باب در اوصاف مرشد و استاد کامل» باب در بیان ذکر چهارده صفت پیر بیان چهار پیر شریعت». اینک بیت اول و آخر این مثنوی:

«اول حمد خدائون و تلهان صدوات
ک محمد ان بی جسمین سر و نجوت»
«عام فقیران واسطی جوریا شاه بهار
پرست دسی تا شدی عود اند بهار»

از آخر صفحه ۱۲۷ تا آخر صفحه ۱۲۸ یک مثنوی کوتاه به زبان پنجابی در ۲۶ بیت آمده است که موضوع آن «مناجات» است و بیت اول و آخر آن این است:

«خداوندا دکها محبوب میرا کری مین تتریدی طرف پھیرا»

«پری مین در تیری تی آسوالی بدردی حال پر هوویے بجالی»

در صفحه ۱۲۹ یک جدول به نام «حساب چهلان» که ۵ بیت به زبان پنجابی در زیر آن آمده است.

از صفحه ۱۳۲ تا آخر صفحه ۱۳۳ «شجره نامه حضرت میان یعقوب جی» آمده است از صفحه ۱۳۴ تا آخر صفحه ۱۴۹ شجره پیران چهارده خاندان را از قول خواجه عثمان هارونی که در تذکره مجایده (مجاهده) نوشته است نقل کرده اند. تقسیمات آن بر اساس «اشخاص» و خانواده (خانواده) است. مثلاً: «خانواده سیوم کرخیان، خانواده پنجم چشتیان». این شجره نسخی دیگر از رساله فقر نامه شیخ ابوالحسن خرقانی است. از صفحه ۱۵۰ تا اواسط صفحه ۱۶۵ همان رساله خرقه پوشیدن شیخ ابوالحسن خرقانی با انشایی و کتابتی دیگر آمده است.

از صفحه ۱۶۵ تا صفحه ۱۷۹ «رساله طریقت به قول امام جعفر الصادق» نام دارد و همان موضوع منتها با انشا و کتابت دیگر.

از صفحه ۱۸۲ تا آخر صفحه ۲۲۸ رسالهی آمده به زبان فارسی و پنجابی و آمیخته به نثر و نظم و آنرا «کرسی نامه» می توان نامید و از کرسی نامه حضرت محمد (ص) آغاز کرده و تمام کرسی نامه های سلسله های مختلف را می نویسد. و در آخر باز هم همان جدول «حساب چهلان» آمده که شرح آن در زیر به شعر پنجابی شده است. تقسیمات این کرسی نامه ها بر اساس «اشخاص» و «باب» و «ذکر» نهاده شده است.

این نسخه از لحاظ سلسله شناسی و فرقه شناسی در سرزمین پاک و هند ارزش فراوان دارد خاصه اینکه به دو زبان فارسی و پنجابی و به نثر و نظم کتابت و تألیف و سروده شده است. کاتب یا کاتبان گویا چند نسخه از «سلسله نامه» و «شجره نامه» سلسله های گوناگون را در اختیار داشته اند و مجموعی از برگزیده آنها را در این رساله «فقر نامه» ذکر کرده اند. این نسخه مأخذی است سهم و ارزنده درباره عرفان و تصوف و پیران طریقت و مشایخ و انساب آنها و کلمات و اصطلاحات و الفاظ آنها.

فهرست اختیارات بدیعی

[طب ، پزشکی ، مفردات طب ، فارسی ، منشور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۵×۵/۵×۱۵/۵. س.م. - درونی : ۱۳ س ۱۶×۱۰ س.م.
- ۲- اوراق : ۱۸ ورق. ۳۶ صفحه.
- ۳- کاغذ : نخودی رنگ طرح سمرقندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون باعطف پارچه‌پی سرخ.
- ۴- خط : ثلث عربی، روشن، خوانا، پخته ، عنوان‌ها و مرفصلها سیاه و نشانه‌ها شکریف قرن ۱۱ ه.ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
- ۶- مؤلف : نام مؤلف نیامده شاید «حسین الانصاری مشهور به حاجی زین العطار» مؤلف باشد. نام تألیف : «فهرست اختیارات بدیعی». تاریخ تألیف معلوم نشد از آن اختیارات یا مفتاح الخزائن ، ۵۸۷/۶۱۰ ، همین کتاب).
- ۷- آغاز : فهرست اختیارات بدیعی ، باب الالف ، آ اطریلال ، آ ارغیس ، آباد ، آبی ، ابکون ، ابقر ، ابو خلسا ، ابریسم ، ابهل ، ابنوس ، ابر کاشبا ، ابرون ، ابراد القطه ، ابک ، ابت ، ابو علس.
- ۸- انجام : «علیون ، هنک ، هند با ، هوم المجوس ، هو فاربتون ، هو جره ، نظین ، هیل بوا ، هیشر ، هیک ، هیرون ، هیزاربا ، باب الیاء ، یلسون ، یغوت ، یروح ، یروح الصنم ، یذع ، یحنیر».
- ۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «اساسی ادویه و اصطلاحات پزشکی» است. این نسخه معروف «اختیارات» یا «مفتاح الخزائن» که به «اختیارات» نیز مشهور است. آمده است برحسب حروف الفبائی تنظیم شده است. حرف الفبائی را هم مؤلف نامدر اختیارات نیز هست «باب» نامیده است. باب الف در آغاز و باب الیاء در انجام اما فقط رعایت حرف اول مفردات را کرده و به حرف دوم و سوم و چهارم به بعد توجهی نشده است. این نسخه از اینکه «فهرست لغات پزشکی» را در بردارد خوب است اما چون هیچگونه توضیحی درباره آنها داده نشده تنها اطباء می توانند از آن استفاده نمایند. در صفحات ۱ و ۲ و ۳ چند یادداشت طبی

و چند نسخہ تہیدہ دوا کتابت اما بہ عات وصالی نیمی از آنها محوشده است.

۶۱۰

۵۱۸

القانونچہ

[طب ، عربی ، منشور]

- ۱- اندازہ : — بیرونی : ۲۳/۵ × ۱۶ س م . — اندرونی : ۱۷ × ۱۹ س ۵/۱۵ × ۹/۵ س م.
- ۲- اوراق : ۲۹ ورق . ۵۸ صفحہ.
- ۳- کاغذ : خاکی رنگ سیالکوتی ، اندکی آب رسیدہ ، وصالی شدہ ، جلد مقوایی چرمی منقش ، قدیم.
- ۴- خط : نستعلیق روان ، عنوانہا مثل مقالہ و فصل و نشانہ ہا بہ شنگرف قرن ۱۳ ۵ ق.
- ۵- کاتب : «حافظ عبداللہ»، تاریخ کتابت: «۵۱۲۲۳ ق»: «حافظ عبداللہ بن حافظ غلام محمد بن حافظ کل محمد ، مدرس مرحوم غفراللہ لہ ووالدیہ و احسن الیہا والیہ ۱۲۲۳ و صلی اللہ علی حبیبہ محمد و آلہ و اصحابہ اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین قد وقع الفراغ من کتابتہ ہذہ الرسالۃ المبارکۃ المسماۃ بالقانونچہ فی ۶ شہر صفر المظفر ختم اللہ بالخیر و الظفر عن ید احقر العباد» .
- ۶- مؤلف : «علامہ محمود بن عمر الجعفی»، نام تألیف: «القانونچہ» (رک : ۵ کاتب) تاریخ تألیف معلوم نشد.
- ۷- آغاز : «رب یسر بسم اللہ الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، الحمد لله رب العالمین وانصلوۃ والسلام علی نبیہ محمد و آلہ و اصحابہ اجمعین و بعد فہذہ مختصر مشتمل علی زبده ما یجب استحضارہ من صناعۃ الطب انتخبته من کتب الاقدمین و رتبته علی مقالات عشرۃ».
- ۸- انجام : «الفصل الثالث عشر فی احوال البطیخ اما الاسفید باجات فہی ملیئۃ والخلیات مخنثۃ والمرکب منہا مثل الزیرباج معتدل و اللنیسات بارده والمتخذ من المیاء المعتصرہ کذلک الحصرم والرمان والساق والتفاح فتوتہا مثل قوۃ ما یعصرمنہا و اما الحلو فالعلی معین علی الهضم والعجین غلیظ مولد للسدد».
- ۹- چگونگی : موضوع این کتاب «مسائل طب قدیم» است ، و مشتمل برده مقالہ و ہر مقالہ مشتمل بر چند فصل است و از صفحہ اول تا صفحہ ۵۰ محشی است ،

معلوم میشود که حاشیه را چند نفر نوشته‌اند ، چنانکه کتابت مختلف است ، بعضی به خط شکسته و بعضی به نستعلیق ، نیز در لابلای سطرها هم حل مشکلات الفاظ و لغات کرده شده است. در صفحه اول و دوم خطوط جلی گوناگون نوشته شده است ، و در صفحه ۳ و ۴ رساله فصد در فارسی منظوم آمده است. چنانکه می‌گوید: «رساله فصد بسم الله الرحمن الرحیم :

«بعد حمد و ستائش رحمن نعت پیغمبر است و چار آیین
گوش از من این بقول حسن که بفصد او نهاد صحت جان
که بحق بوده اند محیی دین از تواریخ ماه و خون بدن
سوره فاتحه تو از قرآن ضرر فصد را نباشد بیم
گفت جعفر امام صدق و صفا هر که هفتاد بار دم سازد . . . الی آخره»

به همین ترتیب در صفحات ۱ و ۲ و ۵ نسخه نویسی پزشکی مختلف مثلاً برای شب کوری آمده که برای هاضمه و غیره خوب است در ماه رمضان ۱۲۹۶ نوشته شده است . و در وسط صفحه ۴ به خط پخته نام کتاب آمده «هذا الكتاب المسمى بالقانون» .

القانون فی الطب

[پزشکی (طب) ، عربی ، منشور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۵/۲۷ × ۵/۱۷ × ۵/۶ سم . - درونی : ۵/۳۵ × ۵/۲۱ × ۵/۱۲ سم .
- ۲- اوراق : ۵۶۸ ورق . ۱۱۳۶ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، گرم خورده ، آب رسیده ، وصال .
- ۴- خط : مقوایی ملون باعطف و گوشه پارچه بی آبی رنگ .
تحریر عربی ، سخت خوانا ، پخته ، روشن ، عنوانها و سرفصلها و نشانها و الفاظ و جملات شواهد و جدوایهای یک خطی اندازه صفحات شنکوف ، بعضی از عنوانها و نشانها به خط یاقوتی و زرین ، در صفحه اول یک لوح کامل (املیمی ، تریخ ، نیم تریخ) در زمینه زرین و لاجوردی ، قرن ۸ و ۹ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» نیامده ، تاریخ کتابت : «۹ ه ق» ، در صفحه آخر چنین آمده

است: «و كان الفراغ من نسخه في اليوم المبارك سابع عشر من شهر صفر المبارك سنة اربع و تسعمائة و الحمد لله و صلى الله على سيدنا محمد و آله و صحبه وسلم و حسبنا الله و نعم الوكيل».

۶- مؤلف: الرئيس ابوعلی الحسین ابن عبدالله ابن سینا البخاری رحمه الله متوفی ۴۲۸ هـ ق» نام تألیف: «کتاب القانون فی الطب» تاریخ تألیف معلوم نشد: (رک: همین کتاب، قانون ۴۴۷/۶۱۰).

۷- آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم، و هو حسبي و منه الاعانه رب يسر يا كريم، قال الشيخ الامام الرئيس ابوعلی الحسین بن عبدالله ابن سینا البخاری، الحمد لله حمداً يستحقه بعلو شأنه و سبوغ احسانه و بعد فقد التمس مني بعض خلص اخواني و من يلزمني اسعافه فيها يسمح به و سعی اذا صنف في الطب کتاباً مشتملاً على قوانینہ الکلیه و الجزئیه».

۸- انجام: «العسل اربع مثاقيل ملعته الادويه مثقال واحد و درهم الرطل الواحد اسارین الدرخمی ستمه او ثولت کل او ثولو ثلاثه قرار یطه کل قیراط سبع شعراب اشلاثه او ثولت تسعه قراریطه القواثوس اوقیه و نصف، هذا آخر کتاب القانون فی الطب و كان الفراغ من نسخه فی اليوم المبارك» (رک: ۵-کاتب).

۹- چگونگی: کتاب قانون از بزرگترین و ارزنده ترین کتاب های طب قدیم است و مؤلف آن حکیم و طبیب بزرگ «ابوعلی سینا» پزشک عالیقدر ایران و جهان است. این کتاب از همان روزگار تصنیف پیوسته مرجع اطباء بوده است. صدها نسخه خطی از آن در کتابخانه های جهان موجود و چندین بار چاپ شده است. این نسخه در سال ۱۰۴۰ هـ کتابت شده و لیکن سخت خوانا است زیرا کاتب از «نقطه گذاشتن» روی کلمات بسیار بخل ورزیده است. فهرست این نسخه در ۸ صفحه در آغاز آمده است. تقسیمات آن بر اساس «تباب» «مثاله» و «فن» و «فصل» و «جمله» است (رک: قانون ۴۴۷/۶۱۰). در گوشه و کنار این نسخه یادداشت های طبی و دارویی و نسخه نویسی آمده است و اکثر این یادداشت ها به زبان فارسی است. این نسخه کامل ترین کتاب قانون است. این یادداشت از مالک است: «تملكه الفقير الله سبحانه محمد امام ثاني شهرباری».

قانون

۶۱۰

۴۴۷

کتاب الرابع و کتاب الخامس

[طب ، عربی ، منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۳۹ × ۳۴ × ۵/۴ س.م. - درونی : ۱۷ س ۵/۲۸ × ۵/۱۵ س.م.
- ۲- اوراق : ۳۷۲ ورق. ۴۳۷ صفحه.
- ۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، اندکی وصالی شده ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی سیاه با عطف و گوشه سرخ گون .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سرفصلها شنگرف ، دو سر لوح زیبا در زمینه زرین و لاجوردی ، تزیین و اسلیمی و کتیبه ، در صفحه اول و ۵۲۷ میان سطرها نقاشی دندان موشی زرین ، جدولهای کناره متن ۶ خطی لاجوردی و سیاه و زرین و سرخ ، جدولهای کناره صفحات ، در صفحه اول و دوم ۲ خطی زرین و سیاه و در صفحات دیگر یک خطی لاجوردی ، قرن ۵۱۳ ق .
- ۵- کاتب : «محمد هدایت الله بن حاجی حرمین مولوی عظمت الله» تاریخ کتابت «۵۱۲۶۴ ق» : «بخط بی ربط محمد هدایت الله بن حاجی حرمین مولوی عظمت الله بن مولوی رحمت الله بن مولوی نعمت الله بن مولوی عبدالباری ابن شیخ محمد عمر منقح غفر الله له و لهم واجمع المؤمنین والمؤمنات و المسلمین و المسلمات متوطن برکنه داری سرکار تارانول صومنا دارالخلافه شاهجهان آباد در هنداسی که بعینه تصحیح ثنیب معتمدی در قصبه لاهور نور(لاهور ؟) ملازم بود بانفاق آب و مال و در ماه رجب ۱۰۱۲ در قصبه لاهور در سنه ۱۰۱۲ هزار و دو صد و بیست و چهار تاریخ چهارم ربیع الاول باختم رسیده الحمد لله علی ذلک مید از تاران و تاران آباد سهو و خطا اصلاح فرمایند و بفانحه کاتب را یاد آرند» .
- ۶- مؤلف : شیخ الرئيس ابو علی حسین بن عبد الله بن سینا متوفی سنه ۴۲۸ نام تألیف : «قانون» تاریخ تألیف معلوم نشد . (رک : تاریخ ادبیات در ایران ، تألیف دکتر ذبیح الله صفا ، ج ۱ ، ص ۳۴۶-۳۴۷) .

۷- آغاز : کتاب الرابع (ص ۲): «بسم الله الرحمن الرحيم ، الكتاب الرابع من القانون و هوسته فنون ، الفن الاول ، مشتمل على خمس مقالات ، المقالة الاولى ، من الفن الاول ، من الكتاب الرابع من كتب القانون كلام کلی فی الحمیات فنقول الحمی حرارة غریبه» .

۸- انجام : ایضاً (ص ۵۲۶): «ولایعر اللحم فنهج وجع عظیم اعظم من الداخس بل غطه به و الظل علی الظفر البه و الدهن الفاتر وضع علیه من بعد و بآخره مرهم الباسلیتون والجد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین که این کتاب از خط محمد هدایت الله بن مولانا حاجی عظمت الله حسب الارشاد و حاذق . . . (سیاه و محو شده) . . . باتم رسید ، اللهم اغفر لجميع امته محمد صلی الله علیه وسلم» .

—آغاز : کتاب الخامس (ص ۵۲۷): «بسم الله الرحمن الرحيم ، لقد فرغنا فی الكتب الاربعه عن ذکر حل العلم النظری و العملی الحافظ للصحة و العملی المعید للصحة و ان لنا ان نختتم کتاب القانون بالکتاب الخامس المصنف فی الادویة المركبه لیکون کالقرا بادین للکتاب وقسمنا هذا الکتاب الی مقاله عملیه» .

—انجام : (ایضاً ص ۷۴۳): «الباقلاة الیونانیة شامکونتان و اوبولین السكر جه سته اساتیر و ربع ملعقه العسل اربعه مثاقیل ملعقه الادویة مثقال واحد و الرطل الواحد استارین الدرخمی ست او بولو ثلثه قراریط کل قیراط اربع شعیرات الثلث اوبولات لتسعه قراریط القوائوس اوقیه و نصف» .

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «طب» است شامل کتاب چهارم و کتاب پنجم از ه کتاب القانون شیخ رئیس ابو علی سینا . القانون در پنج کتاب است .

کتاب اول : در امور کلی علم طب شامل چهار فن .

کتاب دوم : ادویة مفردة شامل دو جمله .

کتاب سوم : امراض جزئیه اعضای انسان شامل بیست و دو فن .

کتاب چهارم : امراض جزئیه بی که اختصاص به اعضاء معینی ندارد شامل هفت فن .

کتاب پنجم : در ادویة مرکبه (قرا بادین) شامل چند مقاله و دو جمله .

(رک : تاریخ ادبیات در ایران ، تألیف دکتر ذبیح الله صفا ، ج ص ۳۴۶—

۳۴۷) . نسخه حاضر شامل کتاب چهارم و پنجم است که اختصاص به

اعضاء معینی ندارد و شامل قرآبادین یا ادویهء مرکبه است. تقسیمات کتاب چهارم بر اساس «مقاله» و «فصل» و جمعاً ۵ مقاله و ۷ فن و هر فن چند فصل دارد. تقسیمات کتاب پنجم نیز بر اساس مقاله است و جمعاً ۱ مقاله و چندین «فصل» دارد. در آخر این نسخه یک یادداشت است درباره استنساخ آن که مالک و بانی آنرا محو و سیاه کرده ولیکن خوشبختانه نام کاتب را باقی گذارده اند.

۲۹۰

۳۲۴

قرآن

[دین ، علوم قرآنی ، عربی ، نشر]

- ۱- اندازه : - بیرونی ۱۷/۵ × ۱۰/۵ × ۳ سم . - درونی: ۱۲/۵ × ۶/۵ × ۳ سم .
- ۲- اوراق : ۲۲۶ ورق . ۴۵۲ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید تیره رنگ و براق سمرقندی ، اندکی آب رسیده ، چند منقش و زیبا به رنگ قهوه پی و زرافشان ، رویه های درونی و بیرونی آراسته به ترنج کوچک و بزرگ برجسته ، در کناره های رویه بیرونی چندین خط ثلث تزئینی آیات قرآنی و احادیث نبوی نقش شده . در کناره های رویه درونی جلد گل و بوته نگاری گشته است . متأسفانه عطف این جلد رسیده و نابود شده و جلد ساز نیز پارچه پی سرخ کون بروی آن نوشانیده و بعضی از نقش ها و آیات قرآن را خایع کرده است .
- ۴- خط : نسخ خوش ، نشان ها و علامات وقف و وصل و سر سجده ها و سر سوره ها و سر جزو ها آراسته به ترنج های زیبای خوش نقش و اندک علامات تکرار سرخ خوش رنگ ، نشان آیات دوا بر زرین ، جدول ده تایی بیرونی صفحات و بین سطرها ۲ خطی سیاه و زرین ، در سطرهای بیرونی ۶ خطی سیاه و زرین ، ۳ لوح در آغاز ، ۳ لوح در پایان و ۳ لوح در آخر نام هر سوره و آنچه مربوط به آن است ، در آغاز سوره با تمام زرین و خط ثلث خوش معروف به «یاقوتی» ثابت شده است . قرن ۱۰ ه . ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «نقاش» و «سارخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : «الله» جلت عظمت .

- ۷- آغاز : سورة الفاتحة الكتاب ، بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله رب العالمين .
- ۸- انجام : پس از «سورة الناس» ، ۴ صفحه دعای ختم قرآن دارد و اینگونه ختم می شود : «اللهم انزل فی قبورهم الضیاء و النور و المسک و الکافور و اقلهم من ضیق اللحد و القبور الی سعة القصور مع النبیین و الصدیقین و الشهداء و الصالحین و حسن اولئک رفیقاً ذلک الفوز من الله و کفی بالله حسیباً» .
- ۹- چگونگی : این نسخه قرآن شریف از لحاظ خط و نقش و جدول و لوح و سبک کتابت ارزنده است ، نام هر «جزو» بالای صفحه راست و نام هر «سوره» بالای «صفحه» چپ به خط سرخ کتابت شده است . دعای ختم قرآن در سه صفحه و نیم در آخر به خط نسخ خوش کتابت شده است و از مطالب آن برمی آید که «کاتب» مذهب امامیه اثنی عشری (شیعه) داشته است و سبک خط و کتابت به دوره صفویه می رود . در صفحات آغاز که سفید مانده است به خط تحریر ۲ بیت در مسائل تجوید کتابت کرده شده است به مطلع :
- «قاریا این نظم را بشنو کنون تا ترا در وقف باشد رهنمون و مقطع :
- «چون دو لا اقسام محمد باعبس ، بالتکثیر لم یکن ثبت و دلیل»

۲۹۰

۵۱۳

قرآن

[دین ، علوم قرآنی ، عربی و زیر نویس فارسی ، منشور]

- ۱- اندازه : بیرونی : ۳۰ × ۱۷ × ۵/۷ سم . درونی : ۱۵ × ۲۰ × ۱۰ سم .
- ۲- اوراق : ۶۰۷ ورق . ۱۲۱۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ سمرقندی ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و پارچه‌ای سیاه رنگ باعطف چرمی پوشیده (قسمت آخرین جلد مفتود شده است).
- ۴- خط : چهار (متن قرآن) و خط ثلث عربی و تحریر و شکسته (زیر نویس ها و ترجمه ها و حواشی) ، خوانا ، روشن ، پخته ، زیر نویس ها و لفظ «الله» و بعضی از جملات قرآنی شنگرف ، جدولهای سه خطی کناره متن و بیرون از متن قرآن سیاه و شنگرف ، در دو صفحه آغاز و آغاز هر سوره و سر جزو ها مذهب و

منقش و تریخ و کتیبه. بعضی از سطر ها و نشان آیه ها مطلا و خوش رنگ ، هر آیه مدور و شش نقطه در اطراف آن.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : «الله» جل جلاله.

۷- آغاز : سورة الفاتحه.

۸- انجام : سورة الناس.

۹- چگونگی : این نسخه قرآن شریف زیر نویس فارسی دارد و در آغاز و انجام هم بعضی

مسائل قرآنی درباره علم قرائت و تجوید و تعداد آیات و سوره ها بد شر و نظم

آمده است ، در آخر نسخه نام مالک و واقف چنین آمده است : «هذا القرآن

وقف فی سبیل الله ، این قرآن از آن حافظ محمد یوسف خطیب ... منکر

ملا بهاری ام مبلغ نوزده نمره روپیه جلنی این کلام الله بحافظ محمد یوسف

خطیب فروختم ... تحریر فی التاريخ . ۱ محرم الحرام سنه ۱۰۱۴ . ۶ ثمر

گواه ، نوشته مالک و واقف و فروشنده را امضاء کرده است در صفحه آخر

نشان ۳ مهر آمده است که همه آنها اینگونه خوانده می شود : «عبده حافظ

محمد یوسف». در صفحات آغاز و انجام بعضی مطالب دعایی و تعویذ و مسائل

طبی و نسخه دوا و دارو و سؤال و جواب درباره قرآن و صورت حساب

خرید و فروخت آمده است . تاریخ یکی از یادداشت ها «۱۹۱۹ هـ ق» است .

امضای «حافظ محمد یوسف کتھری» .

قرآن

۲۹۰

با تفسیر و اختلاف قراآت

۳۲۰

[دین ، تفسیر ، علوم قرآنی ، عربی - مشهور]

۱- اندازه : بیرونی ۳۳/۵ × ۲۵ × ۴ س.م - درونی : ۲۸ × ۱۲ × ۵ س.م (۳۳ × ۲۲ س.م)

(متن قرآن) ۳۵ تا ۱۰۰ س ۳۱/۵ × ۶ تا ۱۰ س.م (شماره صفحات و

حواشی) .

۲- اوراق : ۳۷۶ ورق . ۷۴۶ صفحه

۳- کاغذ : نازک حنایی رنگ هندی ، پوسیده ، آب رسیده ، ساییده شده ، جلد چرمی

سرخ گون نقش دار بدون عطف به طوری که جلد جداگانه شده است.

۴- خط : بهار جلی به طرز کوفی (متن قرآن) ، ثلث تحریری (حواشی و تفسیر و یادداشت ها) ، ثلث جلی (عنوان ها و آغاز سوره ها و کلمات شواهد و امثال) ، جدول سه خطی در سه بخش که جمعاً ۹ خطی می شود به رنگ سیاه و شنگرف ، آغاز جزو اول افتاده و آغاز های ۲۹ جزو دیگر در ۲۹ قسم نقاشی و گل و بوته نگاری شده ، زمینه نقاشی لاجوردی و زرین و برای تزئین آن از هفت رنگ استفاده شده ، لفظ «الله» و بعضی از کلمات و سر سوره ها و نشان های سجده ها و رکعات و حروف علامات وقف و وصل زرین و شنگرف و لاجوردی ، نشان آیات دایره های زرین که ۵ نقطه لاجوردی در اطراف آن است. قرن ۸ یا ۹ هـ ق.

۵- کاتب : متأسفانه کاتب و نقاش و تاریخ کتابت ندارد.

۶- مؤلف : یا (مفسر) یا (حاشیه نویس) و تاریخ تفسیر و حاشیه نویس ندارد. نام نسخه «قرآن مجید با تفسیر و اختلاف قرات».

۷- آغاز : افتادگی دارد : «والذین کفروا بآیتنا اولئک اصحب النار هم فیها خالدون» (سوره البقرة آیه ۳۹).

۸- انجام : (ایضاً) : «سوره کورت مکیه» تسع و عشرون فی الایه ، کلماتها ۱۰۴ ، حروفها ۴۳۳ ، تنزیلهاء .

۹- چگونگی : این نسخه قرآن شریف از لحاظ تفسیر کلمات و الفاظ و اختلاف قرات و خط و

کتابت و نقاشی و جداول تزئینی و سر جزو ها و سر سوره ها و دیگر مسائل قرآنی و هنر اسلامی بسیار ارزنده و پر اهمیت است ، متأسفانه از آغاز ناقص و ۳۸ آیه از سوره بقره افتادگی دارد و در آخر هم تا آخر سوره ۸۰ (سوره عبس) و آغاز سوره ۸۱ (التکویر) پایان می یابد. درکناره صفحات ، سه حاشیه دارد، حاشیه اول معانی بعضی لغات قرآنی، حاشیه دوم تفسیر قرآن ، حاشیه سوم اختلاف قرات آمده است ، درمیان سطر ها نیز توضیحات لفظی تجویدی و نحوی و صرفی کتابت شده است. در آغاز صفحات دست راست نام و شماره سوره و در آغاز صفحات دست چپ نام و شماره جزو را نوشته اند. در آغاز سوره ، پس از «بسم الله . . .» تعداد آیات و کلمات و حروف و تعداد تنزیل را آورده اند ضمناً محل نزول آیه و کوفی و بصری و شامی و مدنی

بودن آن را ذکر کرده اند. در اثر سایش و پوسیدگی بسیاری از یادداشتها و توضیحات نابود گشته است. در ۲۹ جزو آن، ۲۹ قسم نقاشی بسیار زیبا دارد و علاوه بر همه اینها سر جزوها و سر سوره ها و سر رکوع ها و سر سجده ها آراسته به تریخ ها و نیم تریخ های بسیار جالب است.

۲۹۰

۳۱۰

قرآن با تفسیر

[دین، تفسیر، علوم قرآنی، عربی و فارسی، منشور]

- ۱- اندازه : - پیرونی ۵/۵ × ۵۲/۵ × ۱۵/۵ سم. - درونی : ۱۹ × ۱۹ × ۵/۹ سم. (بدون حاشیه) ۲۳ × ۱۱/۵ سم (با حاشیه).
- ۲- اوراق : ۳۲ ورق. ۶۴ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک سفیدخاکستری و خاکی رنگ بخاری، اندکی آب خورده. اندکی دره خورده. اندکی وصلی شده، جلد تپه‌چی سرخگون با لب بر گردان، و نقاشی های نقره کوب و لیکن جدید است، این قرآن در یک غلاف پارچه‌ای و آهنم در یک جعبه مخصوص قهوه‌ای رنگ قرار دارد و داخل جعبه زرین است.
- ۴- خط : نسخ خوش جلی و خفی (متن قرآن)، و نستعلیق خوش اثرچهره و تفسیر در کنار حناجات)، نشان آیه ها، علامات وقف و مد و دیگر نکات قهوه‌ای و سر جزو ها و حزب ها و سجده ها ششگرف، چهار لوح آهن در حناجات آغاز و انجام دارد که برنکهای نیلی و زرفشان و ارشوانی و سیاه است. جدولهای ۱ تا ۱۴ خدای دارد میان سطرها بر رنگ زرفشان و دندان سوسنی نقاشی شده است. هر حناجه آراسته به بوته های گل و ترفیهای رنگین و میخکی و ارشوانی است. در هر حناجه ۳ سطر به خط نستعلیق و در هر سطر سوره ها به خط رقع جلی کدایت است. تاریخ این کتاب ۱۱۰۰ هجری قمری می شود که در قرن ۱۱ هجری قمری کدایت شده است.
- ۵- کاتب : و «تاریخ کدایت» ندارد.
- ۶- مؤلف : قرآن حکیم را مؤلف و نام و تاریخ تألیف خدای بزرگ می دانند و لیکن اسمی تفسیر ها و مشوران قرآن تقریباً شناخته هستند. در کنار حناجات این نسخه ترجمه و تفسیری کوتاه از بعضی از آیات به فارسی روان شده است.

متأسفانه نام «مترجم» یا «مفسر» و تاریخ تفسیر و یا ترجمه ذکر نشده است.
(رک : ۷ آغاز).

۷- آغاز : «سورة الفاتحه ، بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله رب العالمين . . . الخ»
و ترجمه و تفسیر کناره صنفه چنین است : «الصراط المستقیم براه راست در اقوال و افعال و اخلاق که آن راه متوسط بود میدان افراط و تفریط و غلو تنصیر یا ثابت دار ما را براه مستقیم که دین اسلام است و سنت سید انام صلی الله علیه وسلم و حضرت قطب العارفین غوث الواصلین ، ناصر الحق والدین خواجه عبیدالله قدس سره درین معنی نکته بلند و کلمه ارجمند فرمود اند و آن اینست که بنهای ما را راه راست یعنی بمحبت ذاتی خود تا از التفات بخود بغير تو آزاد گشته بتاهی گرفتار تو گردم .

۸- انجام : «بسم الله الرحمن الرحيم ، قل اعوذ برب الناس . . . من الجنة والناس»
و ترجمه و تفسیر آن چنین پایان می یابد : «چون ظاهر کند حسد خود را و بمقتضای آن حمل نمایند چه اگر پوشد ضرر آن بوی عاید نیست مراد بود که بر حضرت سید انام صلی الله علیه وسلم حسد داشتند و ختم کرد شرورین سوره بحسد که بدترین صنفی است ابن عباس رضی الله عنه فرموده که اگر در عالم از سر حسد را بدتر بودی ختم این سوره بر آن کردی و اول خطبه که در آسمان واقع شد حسد ابلیس بود بر آدم علیه السلام و نخست گناهی که بر زمین صدور گشت حسد قایل بود بر هابیل حسدی آتشی دان که چون بر فروخت حسود لعین را همان لحظه سوخت» .

۹- چگونگی: این نسخه متن قرآن مجید و تفسیر و ترجمه بیشتر آیات را به زبان فارسی روان در بردارد نقاشی ها و رنگ آمیزی ها و تذهیب های ارزنده دارد . خط و کتابت دلپذیر است و چشم و دل را خوش می گرداند . به چهار نوع خط و کتابت شده است : «نسخ ، ثلث ، نستعلیق ، رقاع» . جدولها و گل و بوته ها و تریچ ها فراوان دارد . علاوه بر اینها میان سطر ها را به طور کلی زراعتشان و به اصطلاح به صورت دندان موشی در آورده است . شاید ترجمه و تفسیر آن از یک تفسیر کامل دیگر قرآن اخذ شده باشد . در صنفه آغاز به نام «ناصر الحق والدین خواجه عبیدالله قدس سره» بر می خوریم که شاید این ترجمه و تفسیر در این نسخه از او باشد . دعای ختم

قرآن در آخر این نسخه در دو صفحه به خط ثلث تازه کتابت شده است . نشان وقف و مد و اخفا و ادغام و اظهار و دیگر نکات تجویدی را شنگرف کتابت کرده اند . روی هم رفته نسخه یی است هنری و تذهیبی که گویا نماینده کارهای سرزمین کشمیر می باشد اما این نسخه را از روستای بهکوری در ۴ میلی چکوال نصیب کتابخانه گنج بخش کرده ایم از شخصی به نام آقای شیخ مظهر الحق قریشی نقشبندی .

۹۵۰ و ۲۹۰

۳۳۹

قصص الانبياء

[دین و تاریخ ، فارسی ، منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۳۰ × ۲۰ × ۴ سم . - درونی : ۲۰ و ۲۱ س ۲۴ × ۵/۱۴ سم .
- ۲- اوراق : ۳۲۷ ورق . ۶۵۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید سحرقندی ، آب رسیده ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون باعطف و گوشه تیاچی قهوه یی .
- ۴- خط : نستعلیق و تحریر ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها و بعضی از کلمات و اسما اعلام سرخ ، یک سر لوح خوش نقش و جدول زرین در اول ، جدولهای سه خطی کناره صفحات سیاه و سرخ ، قرن ، حلق .
- ۵- کاتب : «ابو المعالی ابن موالی بیک برلاس» ، تاریخ کتابت : «۱۰۶۷ هـ ق» : «کتاب العبد النقییر البخیر ابو المعالی ابن موالی بیک برلاس ابن شهاب نصیر الانبیاء بتاریخ بیست و هفتم شهر رمضان المبارک سنه ۱۰۶۷ در بلاد سیستان عتقریب مقبره سلطان الاولیاء شوٹ الثمین قلمب ریوی در سیستان عتقریب عید القادر جیلانی قدس الله سره العزیز روز شنبه ۱۰۶۷ در بلاد سیستان رسید ناعت یک جز (۲) :

نوشته بدانند سید بر سینه بوستانه را نیست فردا امید دستم به زیر خال چو خواهد شد تباہ بازی بیدار بدانند خطی سیاه از عمل خویش ندارم امید بر سرم تست مرا امید هر کس خواند دعا طمع دارم ز انکد من بنده کنه دارم

در سه و نیم ماه تمام نوشته شد .

ابتدا شد بحلب ماه ربیع الاول گشت اتمام به ماه رمضان در بغداد»

۶- مؤلف : نام مؤلف و تاریخ و تألیف صریح و واضح معلوم نشد ، اما در صفحه ۲ چنین آمده است : «بعده روایت کرد محمد بن اسحاق بن ابراهیم بن اسماعیل البخاری الکلابادی باسناد صحیح که او را بود از امام جعفر الصادق» : (رک : فهرست نسخه های خطی کتابخانه گنج بخش، ج ۱ ، ص ۳۵۰-۳۵۳) . در آخر نسخه کاتب آنرا «قصص الانبیاء» کاتب کرده است (رک : ۵ -کاتب) .

۷- آغاز : «رب یسر و به نستعین ، بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر (۲ بار) الحمد لله رب العالمین والصلوٰة والسلام علی خیر خلقه محمد و آله و اصحابه اجمعین بعده روایت کرد محمد بن اسحاق بن ابراهیم بن اسماعیل البخاری الکلابادی باسناد صحیح که او را بود از امام جعفر الصادق و او را از پدر خود محمد بن علی و او را از پدر خویش علی بن الحسین بن علی ابن ابی طالب کرم الله وجهه رضی الله عنه گنت که روزی پیش رسول صلی الله علیه وسلم نشستند بودم که جابر عبدالله انصاری رضی الله عنه در آمد و بنشست گنت یا رسول الله فداک امی و ابی» .

۸- انجام : «علی کرم الله وجهه گفت اگر نه آن بودی گفتند ما غلبه ایم و میخواهیم که دین در آموزیم تا از اهل دین گردیم که اگر صد هزار لشکر بیاید من همسایگی رسول را نگذاشتمی لیکن از رسول الله صلی الله علیه وسلم شنیده ام که اگر کسی بکنندم در راه نهد بدان نیست که علم آموزد و یا بیاموزاند بهر قدری ثواب حجی عمره بنویسد و امر فرمود که فرشتگان پر بگسترانند و راغی باشند که چنان کسی پای برپر ملائکه نهد پس حسن ابن علی را بر مدینه و حجاز خلیفه کرد و خود بکوفه و بزمین بغداد مردمان بسیار بروی جمع آمدند و از صحبت امیرالمؤمنین علی کرم الله وجهه فایده گرفتندی و علم آموختندی والسلام علی من التبع الهدی» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه که به «قصص الانبیاء» و «تذکره الانبیاء» شهرت دارد شرح احوال و اخلاق و کردار و رفتار و سخنان و بیانات پیامبران اسلام است و با نام حضرت محمد (ص) شروع شده و به همان نام پایان یافته است . تفسیحات آن

بر اساس «قصه» و «فصل» و اسمها و جملات و کلمات و الفاظ است که مؤلف آنها را عنوان قرار داده و به شرح و توضیح پرداخته است، مثلاً: «قصه چون طالوت آن بدید شادی کرد کنار منہزم شد». حرف «گ» و «ج» مانند «ک» و «ج» کتابت شده است. نیمی از این نسخه در شهر حلب (سوریه) و نیمی در شهر بغداد (عراق) کتابت شده است. لفظ «یا کبیکج» ۴ بار در نسخه آغاز آمده و آن بدین جهت است که به عقیده قدما کتاب را کرم نمی خورد. این جمله هم خواندنی است: «خرید کتاب تذکرة الانبياء مبلغ شش روپیہ». مآخذ و منابع مؤلف، آیات قرآن و احادیث نبوی و صحابه و تابعین و تواریخ و کتب رجال اسلامی است. قصص الانبیا در هند و پاکستان و ایران چاپ شده است. نسخ خطی آن هم فراوان است اما این نسخه ارزش ویژه دارد. (رک: فهرست نسخه های خطی کتابخانه گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، ج ۱، ص ۳۵۰-۳۵۳).

قوانین المحکمة فی الاصول یا قوانین الاصول

۲۹۰
۴۲۵

[دین، فقه، عربی، منثور]

- ۱- اندازه: بیرونی: ۲۱ × ۱۵ × ۵ سم. - درونی: ۴ تا ۲۶ س ۱۵ × ۸/۵ یا ۱۵ × ۸/۵ یا ۱۶ × ۹/۵ سم.
- ۲- اوراق: ۳۲۴ ورق. ۶۴۸ صفحه.
- ۳- کاغذ: نازک سفید رنگ راه راه کشمیری، آب رسیده، آبرم خورده، وصالی شده، جلد متوای پارچه ی سرخ رنگ.
- ۴- خط: تحریر و شکسته، سخت خوانا، پخته، عنوانها و نشانیها در سطر اول و دوم بر بالای بعضی از جملات و دست شگرف، قرین و منظم.
- ۵- کاتب: نام «کاتب» را در آخر نسخه نحو و سیه درج شده، تاریخ کتابت در آخر نسخه: «۱۲۳۰ هـ ق»: «و قد فرغ من تسویده الحیر الثبیر زین بن الحو و سیاہ) . . . فی نهار یوم الاین فی شهر شعبان سنة الف و ثلاثین مائین من الهجرة المتطنویدة علی مشرقها الف الف تحیه و کان ذلک، و خط یبقی زمان بعد کاتبه و کاتب الخط تحت التراب مدفون»

اما نام کاتب دیگر «محمد کریم ابن محمد رحیم کرمانی»، تاریخ تالیف ۱۲۲۲ هـ ق. در صفحہ ۲۱۳ چنین آمده است: «این اوراق را بندہ خاطی ولد مرحوم محمد رحیم کرمانی محمد کریم نوشت خدا توفیق نماید کہ تمام شد ۱۲۲۲».

۶- مؤلف : در این نسخہ نام مؤلف و تالیف و تاریخ آن را نیافتم و لیکن در صفحہ یک یادداشتی تازه با جوهر یا مرکب آبی بہ قلم «سید مرتضی حسین صدر الافاضل» آمده است کہ اینگونه دربارہ نسخہ نوشتہ است : «قوانین المحکمہ فی الاصول» یا «قوانین الاصول در اصول فقہ» تالیف «میرزا ابوالقاسم بن الحسن القمی المتوفی ۱۲۳۱ هـ ق»، تاریخ شروع تالیف «۱۲۲۵ هـ ق» و تاریخ پایان تالیف «۱۲۳۰ هـ ق» (رک : فہرست کتب خانہ آصفیہ سرکار عالی نظام حیدر آباد ، حصہ اول ، ص ۹۰) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي ارشدنا الى اصول الفروع و فروع الاصول و هدانا الى شرائع الاحكام بما تبعه الكتاب و سنة الرسول و قناهما ببيان اهل الذكر و معادن التنزيل الدين هم الخلفاء من آل الرسول (ص) صلوة كثيرة متشابهة بالكرامة متلقيه القبول بما دامت عقد المشكلات منجله بانامل الدلائل و علم الشبهات متجليه . . . فهذه نبذة من المسائل الاصولية و جملة من مباني مسائل النقيية» .

۸- انجام : «والنزام الراجح و ترك المرجوح و رجح حسابنا في ميزان المحاسبة على السيآت و لنينا محقةنا يوم يسئلنا عن تبصيرنا و عما فارقتنا من الخطيئات و كتب في هذه الصفحات في صحايف الحسنات و اقال بها الزلات والعشرات و نفعنا بها و جميع المؤمنين انه ولي الخيرات و غافر الخطيئات و صلى الله على محمد و اهل بيته الطيبين الطاهرين و لعن الله اعدائهم و مخالفينهم الى يوم الدين و قد فرغ من تسويده الحثير الثقير زين بن . . .» . (رک : ۵-کاتب) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخہ «اصول فقہ» و «قوانین اصول فقہ» بر اساس فقہ شیعہ است . آنگونه کہ در صفحہ ۲ آمده است ، اصل این نسخہ شرح و تفسیر و توضیح کتاب معالم الاصول شیخ حسن بن شیخ زین الدین متوفی (?) است . تفسیحات آن بر اساس الفاظ و کہاتی است کہ مؤلف بر گزیده و ضمناً

الناط «قانون» و «قسم» و اعداد ترتیبی برای تنظیم و تبویب موضوعات به کار برده شده است. توضیحات و یادداشت ها و از یاد رفته ها را در کنار صفحات کتابت کرده اند. در صفحه اول چند یادداشت از مالکان نسخه آمده است از جمله: «قد تملك هذا الكتاب الفقير عيسى بن قاسم بن عيسى ابن خلف بن ابراهيم فلعن الله من سرقه و اخذه من غير اذنه» و «ملکیت هذا الكتاب النفیس و انا الاقل الاسم محمد کریم ابن محمد کریم».

در صفحه ۳۰۵ نشان یک مهر هست که نصف آن در صحافی بریده شده و آنچه باقی مانده این است: «انه لتول رسول الله ۱۱۹۹». در صفحه ۲۱۳ نام کاتب «محمد کریم بن محمد رحیم کرمانی ۱۲۲۲» آمده است. در پایان نسخه تاریخ ۱۲۲۰ دارد. مؤلف در سال ۱۲۳۱ وفات یافته است. با این تواریخ چنان می نماید که این نسخه در عصر مؤلف نوشته شده است و خود مؤلف در کنار صفحات بعضی یادداشت ها افزوده است. نویا در نجف اشرف چاپ شده باشد.

۸۹۰

۵۳۱

قول الحق

[ادب، عرفان و تصوف، فارسی، منظوم]

- ۱- اندازه: - بیرونی: ۲۲×۵/۱۷×۱ سم. - درونی: ۱۳×۱۶ (بیت) ۱۳×۱۶ سم.
- ۲- اوراق: ۶۲ ورق. ۱۲۴ صفحه.
- ۳- کاغذ: نازک نخودی رنگ هندی، سایید شده، چند متواری خاکی رنگ کرباسی سفید رنگ.
- ۴- خط: تحریر و شکسته، خوانا، پخته، باجود و بندش «بیت» است. قرن ۱۴ هـ ق.
- ۵- کاتب: نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد اما به احتمال قوی این نسخه به خط مؤلف (شاعر) است.
- ۶- مؤلف: یا (شاعر): «سکین» یا «ابن مفتی». نام تألیف (سرودن) و تاریخ آن معلوم نشد. در صفحه ۱۴ چنین آمده است:

«زین نمودم نام این را قول حق من بیشکی
از تعصب دور هست حق است جمله با صواب
عاجزم مسکین پریشان ابن مفتی مرحوم
گر چه لایعقل بمعنی تنهیم خوانند جناب» .

۷- آغاز : آشفته و درهم است و نخست فهرست در ۳ صفحه و سپس متن اشعار می آید ، بدین گونه :

«درمیان شان افضل شان ساخت بعضی را رسل
افضل و اکمل در ایشان هست محمد کامیاب
معجزات هر یک را داده تا که در وقت طلب
منکران را می نمودند تا که آیند بر صواب
لیک داده بی عدد از جنس هر شیء معجزه
آن رسول الله محمد (ص) از فضل بی حساب
هست قرآن معجزه بر تر از آن کل معجزات
تا قیامت هست قایم در جهان چون آفتاب»

«ختم کن این قول حق تا مختصر آید کتاب
از مطول برتر آید گر شود مقبول باب
یا الهی دار صاحب ما ترکی را تو همیشه
فیض او جاری بماند بر محبانش و خویش
هم ز صاحب زادگان فیضان جاری تو نما
علم فائق زهد و اثنی در عبادت رهنما
تا ز حق خواهند جمله بهر کل احباب خویش
مغفرت هم بهر مسکین ناتوان مدح خویش»

۸- انجام :

۹- چگونگی: موضوع این نسخه مدح و توصیف «شیخ عبد الوهاب» یا «مبارک صاحب ما ترکی» است که از مشایخ طریقت و پیران ناحیه «سوات = صوات» در استان سرحد (پاکستان) بوده است . در همه اشعار که به صورت غزل ، قطعه ، قصیده ، و مثنوی چند بیتی سروده شده است ، به نام های : «عبد الوهاب» و «صاحب مبارک» و «ما ترکی» و «صاحب مبارک ما ترکی» بر می خوریم و ضمناً به اسامی کسانی دیگر مانند : «شیخ عبد الغفور مشهور

صاحب صوت = صاحب سواد» می رسم . مضامین این اشعار به طور کلی افعال و اقوال و اخلاق و خصوصیات طریقهٔ «صاحب مبارک مانژی» و «شیخ عبد الغفور صاحب صوت» و انتقادات آنها را بر دیگر طریقه ها شرح می دهد . اشعار آن از نوع متوسط است و در بعضی جای ها از لحاظ وزن سکنه دارد و اشتباهات لغوی و غلط های انشایی و دستوری نیز دارد . در گوشه و کنار و آغاز و انجام و لابلای سطرها یادداشتهای عرفانی و اشعار اخافی آمده است . چنان بنظر می رسد که این نسخه به خط شاعر است یعنی «سکین» یا «ابن مفتی» . در صفحات اول این دو یادداشت خواندنی است : «قول الحق در مناقب شیخ المشائخ حضرت مولانا صاحب (رح) مبارک و قول حق جهت آنکه طبع آن بتوسط سرمایه داران میسر است من حثیر پر تقصیر به عبارات سهله التناول تألیف کردم جهت اینکه عامل اجری درعتبی و سبب دعا نوی در دنیا شود و السلام» . این نسخه هنوز چاپ نشده است . فهرست این نسخه در ۳ صفحه در آغاز آمده است .

۷۸۰ و ۸۹۰

۴۰۱

کرامت مجرا

[هنر ، موسیقی و ادب ، فارسی ، منظوم و منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۳ × ۵ / ۱۴ × ۳ سم . - درونی : ۱۷ و ۱۲ و ۸ سم ۵ / ۱۵ × ۹ سم .
- ۲- اوراق : ۱۹۶ ورق . ۳۸۲ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید و خاکستری رنگ براق سپاهانی ، چند چرمی سیاه رنگ و روید و رویه داخلی سرخ رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، پخته ، رسم الخط اردو ، عمیق و کشیده و سرفصلها و خطوط رسم شده بربالای کلمات و الفاظ تکلف ، دو سه لوح و با نقوش های دلآویز در زمینه لاجوردی و زرین ، گل و بوته ، کاری زرین در بعضی صفحات ، جدولهای و خطی سیاه در میان ایات ، جدولهای و خطی سرخ و سیاه و زرد و سبز در کنار سطرها و ایات و جدولهای دو خطی سیاه و زرد در کنار صفحات ، قرن ۱۳ هـ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد اما تاریخ کتابت : «۱۲۷۶ هـ ق» است : «تمت البیاض

موسیقی یوم شنبه، سلخ شعبان المعظم سنه ۱۲۷۶ هـ ق» .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «روزه چین» ، نام تألیف : «کرامت مجرا» ، تاریخ تألیف شاید همان تاریخ کتابت «۱۲۷۶ هـ ق» باشد و بنا براین احتمال دارد که این نسخه به خط مؤلف باشد. در صفحه ۳ اینگونه آمده است : اما بعد چون سرگشته هر وادی و ساکن کوی ایجاد ی روزه چین (روزه حین) می خواست که آنچه بتدریج و سع خود در فن موسیقی از قول حکما فرا گرفته بعمل آورده بود تحریر کند . . . بنا بر آن این رساله موسوم بکرامت مجرا ساخته بر سه اصل بنیاد نهاد .»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

ای بلبل دل نغمه سرا از غم تو چون دایره دل بی سروپا از غم تو
عشاق همیشه بینوا از غم تو درد از تو و درد را دوا از غم تو
حمد و سپاس پادشاهی را که بساط اهل نشاط در خط و حضور و مهد
عیش ارباب عشرت را در مقام و مسکن سرور انداخت.»

۸- انجام : «و دیگر

شبی در یاد آن سهوش دلم در اضطراب آمد
شدم بیدار و دیدم بر سر من آفتاب آمد
کتاب عشق را شیرازه از ناز و ادا آمد
چه نجم است اینکه شب هم در من بیجواب آمد

و دیگر

هوا در عطرسای مایه از سوی تو میگیرد
صبا بر گرد گل میگردد و بوی تو میگیرد
تو گر با گل نشینی سالها عادت ناردانی
و گر گل با تو بنشیند دمی خوی تو میگیرد

تمت البیاض موسیقی یوم شنبه سلخ شعبان المعظم سنه ۱۲۷۶ هـ ق» .

۹- چگونگی : این نسخه در فن موسیقی به زبان فارسی تألیف شده است. مؤلف آن «روزه چین» یا «روزه حین» است و شاید این نسخه به خط خودش باشد ، جایی دیگر نظیر این نسخه و بدین نام یافته نشد. تقسیمات این نسخه بر اساس مقامهای

موسیقی است که مؤلف برگزیده است و دو قسمت کلی دارد: قسمت اول در نثر که اسامی مقامهای موسیقی را شرح می دهد و قسمت دوم اشعار فارسی را که در اوزان و بجز مختلف بر حسب مقامهای موسیقی گرد آورده است و شامل: مقامهای فارسی یا ایرانی و ترکی و کشمیری و هندی است و ضمناً اسامی مقامهای موسیقی را به همان زبان که آن مقام در آن معمول است آورده است و نیز مقایسه هایی به عمل آورده است. اصطلاحات فارسی موسیقی فراوان دارد به انضمام اصطلاحات هندی و کشمیری و ترکی. در صفحه ۳۲ جدولی ساخته و فهرست مقامات را که در این نسخه آمده است نقل کرده است و «مقام چارگده» در آغاز و «مقام پرچ» در انجام است (رک: نمونه، در آخر کتاب). این نسخه شاید تا کنون چاپ نشده باشد. اشعار فارسی دلاویز و روح انگیز دارد از قطعه و غزل و دوبیتی و رباعی و مسمط و مخمس و مسدس و دیگر انواع شعر و همچنین بعضی اشعار و نواهای عامیانه دارد. مثلاً: «جانم یه لی دینی لی یلالی». در حدود ۲۸ بیت دارد. در صفحات آغاز و انجام چند یادداشت دینی و تاریخ وفات و تعدادی اشعار و یک شجره نامه و یک توضیح درباره نسخه کتابت شده است، از جمله: خاصیت سوره «الم تر کینف» از حضرت خواجه بهاء الدین نقشبند، تاریخ وفات «امیر محمود خان» و «میان احمد» در سال ۱۳۱۳ ه. ق. و این دو رباعی:

«ای دوست ترا به خواب دیدم والله لب با لب تو نهاده بودم والله
بیدار شدم ترا ندیدم آنتم لا حول ولا قوة الا بالله
فرمود که احدمم و لیکن به یمیم آری عربم و لیک عین است
در مملکت حدوث ملکی داریم هر چند که ذات ماست در ذات بی

۲۹۰

۵۵۱

کشف الآثار

[دین، عرفان و تصوف، فارسی، منشور]

- ۱- اندازه: - بیرونی: ۲۱ × ۱۷/۵ س. م. - درونی: ۱۴ × ۱۶/۵ × ۱۲/۵ س. م.
۲- اوراق: ۲۷۳ ورق. ۵۴۵ صفحه.

- ۳- کاغذ : نازک سفید فرنگی ، جلد مقوایی سیاه با عطف و گوشه چرمی قهوه‌یی.
- ۴- خط : تحریر ، رسم الخط اردو ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف ، بالای جملات عربی خط افقی شنگرف کشیده شده است . قرن ۱۳ ه ق.
- ۵- کاتب : «شمس الدین» ، تاریخ کتابت : «۱۳۰۵ ه ق» و «۱۳۱۹ ه ق» ، در صفحه ۵۴۵ اینگونه آمده است : «نقل کتاب هذا در سنه ۱۳۰۴ یک هزار و سه صد و چهار هجری نبوی کرده شد صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه و سلم آمین ثم آمین و ثانیاً بدست احقر العباد شمس الدین در سنه ۱۳۱۹ وقت ده بجه روز یک شنبه فقط».
- ۶- مؤلف : «محمد حبیب الله» ، نام تألیف : «کشف الآثار = ۱۱۳۳ ه ق» ، تاریخ تألیف : «۱۱۳۳ ه ق = کشف الآثار» : در صفحه ۲ و ۴ چنین آمده است : «اما بعد می گوید طالب مغفرت آله محمد حبیب الله که همواره این فقیر از عنفوان جوانی از عطریات گلزار بهجه الاسرار از تألیف نور الدین علی بن یوسف بن جرید معضاد بن شافعی لغوی نحوی به مشام جان رسانید بنا بر آن ترجمه آنرا به عمارت واضح نگشته نیاز باریافتگان درگاه فلک اشتباه بادشاهی . . . ابو الفتح ناصر الدین محمد شاه غازی . . . این ترجمه را به کشف الآثار که مشعر بر تاریخ است سسمی ساخت».
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، انواع حمد ها که فزون است از شمار معروض قادر صمدیت هزار بار آن قادری که بنده عاجز بفضل او قطب زمانه می شود و غوث روزگار آن قادری که هر که بر اعش قدم فشرد بر گردن سران قدمش را دهد قرار زهی قادر لا یزال که افراد انسان در هر محالی و مجالی مظهر کمال ربوبیت ساخت».
- ۸- انجام : «سؤلف باوجود استقصا ، احوال حضرت غوث صمدانی تاریخ وفات آن جناب را ننوشته بالضرور مترجم از سفینه الاولیا نقل میناید که آن حضرت بعد از نماز عشا شنبه هشتم یا نهم ماه ربیع الآخر سنه پانصد و شصت و یک هجری از این دار فنا رحلت فرمود ، پس مدت عمر شریف بنا بر اختلاف در سنه ولادت یا نود سال و هفت ماه و نه روز یا هشتاد و نه سال و هفت ماه و نه روز

است و بعضی یازدهم ربیع الآخر و بقولی سیزدهم و برای هفدهم گفته چنانچه در بغداد روز عروس هفدهم ربیع الآخر و در هندوستان یازدهم ماه مذکور است فقط.»

۹- چگونگی : موضوع این نسخه به طور کلی دین و عرفان و تصوف است و در آن از شرح احوال و آثار و افعال و اقوال حضرت شیخ عبدالقادر کیلانی «رح» گفت و گو می کند. متن اصلی نسخه به زبان عربی بوده و «بهجهت الاسرار» نام داشته است. مؤلف به واسطه عشق و شوق فراوان که به سلسله قادریه و شیخ عبدالقادر کیلانی داشته آنرا ترجمه کرده و «کشف الآثار» نام گذاشته است و به ابو الفتح ناصرالدین محمد شاه غازی تقدیم شده است. تفسیحات آن بر اساس جملات عربی نهاده شده بدین معنی نخست جمله عربی متن اصلی را می نویسد و سپس به ترجمه و شرح آن به زبان فارسی می پردازد و در ترجمه و شرح از اشعار فارسی و آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات سنایی و پیشوایان دین استفاده می کند. ضمناً همه جا به مآخذ و اساسی رجال و عارفان اشاره می کند که اکثر مطالب را از زبان و بیان آنها نقل می نماید و خلاصه آنچه را که زاید بر متن اصلی «بهجهت الاسرار» می آورد، مآخذ و منابع آنرا به دست می دهد. نثر فارسی این نسخه خوب و روان است و آنرا می توان «نثر عرفانی هندی» یا «پا دستی» گفت. نشان یک مہر در آغاز دست آمده «عبدالقادر» خوانده می شود.

۰۴۰

کشف اللغات و الاصطلاحات

۵۰۶

[مراجع ، لغت و اصطلاحات ، فارسی و عربی - منشور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۹ × ۱۹ - ۶ سم . - درونی : ۲۱ × ۱۵ - ۵ سم .
- ۲- اوراق : ۴۲۶ ورق . ۸۵۲ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ سیالکوٹی . آب رسیده . وصلی شده ، گرم خورده ، چند متوایی سبز رنگ با عطف و گوشه پارچه بی دودی رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق خوش آسخته ، با شکسته ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سرانجامها و نشانها و لغات سنگرف ، بالای دہات و جملات و اساسی خط سنگرف افقی کشیده

شده ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «عبد الرحیم ابن احمد سور» . نام تألیف : کشف اللغات و الاصطلاحات ، تاریخ تألیف معلوم نشد اما ظاهراً در نیمه دوم قرن یازدهم هجری تألیف شده است . در صفحه ۲ چنین آمده است : «اما بعد حمد و صلوات میگوید اضعف العباد خادم الفقراء حقیر بنده رب غفور عبد الرحیم ابن احمد سور که این فقیر اگرچه قابلیت و استعداد سبق گفتن علم نظم و نثر نداشت اما از یاران و برادران و فرزندان چاره نبود» . (رک : فهرست نسخه های خطی بریتیش میوزیم ، ج ۲ ، ص ۴۹۵) .

۷- آغاز : «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر . الحمد لله رب العلمین و العاقبة للمتقین و الصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله اجمعین ، وسلم تسلیماً کثیراً کثیراً برحمتک یا ارحم الراحمین ، اما بعد حمد و صلوة میگوید اضعف العباد خادم الفقراء حقیر بنده رب غفور عبد الرحیم ابن احمد سور که این فقیر اگرچه قابلیت و استعداد سبق گفتن علم نظم و نثر نداشت اما از یاران و برادران و فرزندان چاره نبود که اکثر اوقات می آمدند و پرسش در علم اصطلاحات می کردند و تشویش وقت و حال میدادند» .

۸- انجام : «یمانی بالفتح منسوب به یمن و بمعنی شمشیر آید یمنی بالضم و بآلف مقصوره دست راست یهتدی بفتح یکم و کسر دوم و بتشدید دال راه می نماید یهدی بفتح تین و بتشدید راه راست و این لغت مضارع اند از باب افتعال و اصل یهدی و یهتدی بوده و بفتح یکم و سکون دویم راه مینماید کسی را که میخواند خدای عز و جل تمام شد» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «لغات و اصطلاحات دینی و ادبی و عرفانی و تاریخی و فلسفی» است که بر اساس حروف الفبایی ترتیب و تنظیم شده است بدین معنی که هر حرف را یک «باب» و حرف آغاز و انجام هر لغت و اصطلاح را «فصل» دانسته است ، مثلاً : لغت «احتیاج» را در «باب الالف» و فصل الالف مع الجیم» و «خط ساغر» را در «باب الخاء» و «فصل الخاء مع الراء» می توان یافت . مؤلف برای بعضی لغات و اصطلاحات کوشیده است که شواهد شعری به تناسب موضوع و معنی بیاورد . چنانکه لفظ «ثالث» را اینگونه معنی

کرده است : «ثلاث بفتحین سه و بالضم سه یک و قیل نام قلمی و خطی از شش قلم که خواجه یاقوت اختراع کرده بود و اساسی آن در این رباعی می آید ، رباعی :

نگار من خط خوش می نویسد بغایت خوب و دلکش می نویسد
مناشیر و محقق نسخ و ربحان رقاع و ثلاث هر شش مینویسد
و متأخران یک قلم دیگر از این استخراج کرده اند و نامش نسخ تعلیق
داشته اند . ضمناً هر کلمه که به نظر مؤلف فارسی بوده حرف «ف» را در
آغاز آن کلمه قرار داده است .

در صفحه آغاز و انجام چند یادداشت دارد و نشان دو مهر بوده که محو و سیاه شده است . لفظ دعایی «یا کبیکج» در آغاز و انجام آمده است . مالک نسخه «نور احمد عرف بلوچ» بوده است و در چند جای نسخه نام خود را آورده است اینگونه : «مالک این کتاب مولوی نور احمد عرف بلوچ» ، اما یک یادداشت در صفحه آخر نسخه بوده است که مالک آنرا تغییر داده است و نام مالک اول را محو و سیاه کرده و نام خود را نوشته است اینگونه : «جلد کتاب هذا کشف اللغات بمقام مرادآباد یتیمت هفته رویه خریدند مالک این کتاب احمد بلوچ» . و همچنین نشان و مهر فروشنده نسخه در چند جا چنین آمده است : «نایاب کتابون کا مرکز ، صدیقی کتبخانہ ، بازار لوہاری مندی ، لاهور» .

۲۹۰ و ۱۹۰

۳۹۵

کشف المحجوب

[دین و ادب : عرفان ، فارسی : مشهور]

- ۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲ × ۱۴ × ۲ سم . — درونی : ۲۱ × ۱۵ × ۱۳ سم .
- ۲- اوراق : ۲۵۷ ورق . ۵۱۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، آب دیده ، وصالی سبزه ، چند جرمی سیاه ضربی و منقش .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، روشن ، خوانا ، عنوانها و سر فصلها و نشانهها و خطوط رسم شده بر بالای بعضی از کلمات و جملات عربی شنگرف ، جملات عربی مشکول

(مغرب) . یک سر لوح بزرگ زرین و لاجوردی خوش نما در آغاز و یک سر لوح کوچک در صفحه ۵۰۲ جدول صفحه ۱ و ۲ ، ۸ خطی سرخ و زرین و سیاه و جدولهای دیگر صفحات ۵ خطی و لاجوردی و زرین ، قرن ۱۵ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «علی بن عثمان بن علی الجلابی الغزنوی الهجویری متوفی تقریباً ۶۵۴ هـ ق» ، نام تألیف: «کشف المحجوب»، تاریخ تألیف معلوم نشد. در صفحه ۲ اینگونه آمده است: «قال علی بن عثمان بن علی الجلابی الغزنوی ثم الهجویری رحمه الله علیه که طریق استخاره سپردم و اغراضی که بنفس بازمی گشت از دل ستردم و . . . مرین کتاب را کشف المحجوب نام کردم و مقصودت معلوم گشت» .

۷- آغاز : «ربنا آتنا من لدنک رحمه و هیئ لنا من امرنا رشدا الحمد لله الذی کشف لاولیائنا بواطن ملکوتہ و قشع لاصفیائنا سرائر جبروتہ و اراق دم المحبین بسیف جلالہ و اذاق سر العارفين روح وصالہ هو المحی لموات القلوب بانوار ادراک صمدیتہ و کبریائہ و المتعش لہا براحۃ روح المعرفۃ بنشر اسمائہ و الصلوۃ علی رسولہ محمد و آلہ و اصحابہ و ازواجہ» .

۸- انجام : «از بعد آنکه از جهال متصوفه این جمله را مذهب ساختند و صدق از میانہ برانداختند و من استغفار کنم از آنچه رفتہ است بر من از اجناس این آفت و استعانت خواهم از خداوند تعالی تا ظاہر و باطن مرا از آفات نلأهدارد و وصیت میکنم ترا و خوانندگان این کتاب را برعایت حقوق این کتاب و نویسنده را بدعاء حفظ قلم ایمان یاد آرند و بالله التوفیق و الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی رسولہ محمد و آلہ اجمعین وسلم تسلیماً کثیراً کثیراً ، اللهم اغفر لصاحب هذا الكتاب و لمن ترأفیه و لمن کتبہ آمین برحمتک یا ارحم الراحمین تم» .

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «عرفان و آداب و رسوم و سیر و سلوک متصوفه» است . تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» و «ذکر» است و جمعاً ۷ باب دارد . فصل ها شامل مقدمه و ابواب شامل ذکر ها و فصل ها و حکایات متن است . «باب الاول فی اثبات العلم» و باب چہلم فی آداب السماع . بعضی

از عنوانها و نشانها به شنگرف، در گوشه و کنار صفحات آمده است. نثر فارسی این نسخه بسیار عالی است. از اشعار فارسی و عربی و آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات مشایخ استفاده کرده است. سبک نثر نویسی در این نسخه شبیه نثر شرح تعرف و ترجمه تفسیر طبری و ترجمه تاریخ طبری است و روان و ساده و بدون تصنع است. بعضی معتقدند که کشف المحجوب اولین کتاب منشور فارسی است که در سر زمین پاک نوشته شده است، و بدین جهت برای آن ارزش و اهمیت بسیار قائل هستند چنانکه تاکنون چند بار چاپ شده است.

از صفحه ۵۰۲ تا ۵۱۴ رساله‌ی کتابت شده است که به خط همان کاتب کشف المحجوب است و یک سر لوح زیبا و تریج دار با جدولهای زرین و لاجوردی دارد و مؤلف آن «یعقوب بن عثمان بن محمد بن محمود غزنوی جرخ‌ساز» است و در صفحه آخر رساله را «الرساله الابدالیه» نام نهاده است: «تمت الرسالة الابدالیه»، در این رساله از یک کتاب و مؤلف آن آن اینگونه نام برده است: «کشف اسرار الحقیقه ابوالحسن علی ابن عثمان الغزنوی» که برادر طریقت حقیقت شیخ ابو سعید ابی الخیر بوده است. . . . در کتاب کشف السر المحجوب لارباب القلوب آورده است. این رساله چنین آغاز می‌گردد:

«الحمد لله الذي زين السماء الدنيا بمصابيح و جعلنا لنا رجوما للشياطين و زين الارض الرسل و الانبياء و الاولياء و العلماء و جعلهم حججا و براهين يرفع بهم الظلمات و الشكوك من العالمين»، و چنین انجام می‌یابد:

«و اکنون هستند و خواهند بود تا قیامت و معتزلیان و حشویان و سنیان که بوده‌اند فاما حالیا نیستند و این سخن خطاست زیرا که برهان نبوی امروز بایشان است از بهر آنکه کرامات ولی معجزه الهی است چنانکه برهان نقلی و عقلی موجود است نیز برهان عینی موجود است تمت اول روز پنجشنبه ماه رجب بر انکشتری نقره این حروفهای متطعات بنویسد الم الم الم الم الم الم کهیص طهص طسم یم حمعسق ق ن تمت ت» .

مؤلف این رساله یعقوب بن عثمان بن محمد الغزنوی پیوسته از «کشف السر المحجوب لارباب القلوب» و مؤلف آن «ابوالحسن علی بن عثمان الغزنوی»

یاد می کند ، و او را «برادر طریقت شیخ ابوسعید ابی الخیر» شمرده است و احتمال می رود کہ این مؤلف یعنی ابو الحسن علی بن عثمان الغزنوی و کتابش «کشف السر المحجوب لارباب القلوب» همان علی بن عثمان بن علی الجلابی الغزنوی الہجویری و تألیفش «کشف المحجوب» باشد ؟ . در این بارہ تحقیق بیشتر باید . تقسیمات این رسالہ بر اساس «فصل» و جمعاً ۷ فصل دارد و متن آن آمیختہی است از نثر و نظم، و نظم آن اکثر از مثنوی مولوی است . گویا این رسالہ هنوز چاپ نشده باشد . موضوع آن درباره «اولیاء اللہ» و «ابدال» و «مراقبہ» و «مشاہدہ» است . نثر آن روان و سادہ و بہ اصطلاح «نثر عرفانی» است .

۶۱۰

۵۲۸

کفایہ مجاہدینہ یا کفایہ منصورہ

[طب (پزشکی) ، فارسی منثور]

- ۱- اندازه : - برونی : ۵/۲۲ × ۵/۱۶ × ۳ س.م - درونی : ۱۹ س ۵/۱۵ × ۵/۱۰ س.م.
- ۲- اوراق : ۱۸۱ ورق . ۳۶۲ صفحہ .
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیرہ رنگ جہانگیری ، اندکی آب رسیدہ ، اندکی وصالی شدہ ، جلد تیاچی خربی منتش سرخ گون.
- ۴- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، رسم الخط ایرانی ، عنوانها و سرفصلها و نشانها و خط های رسم شدہ بر بالای شواہد و کلمات شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق.
- ۵- کاتب : «تاج الدین حسین» ، تاریخ کتابت : «۱۱۵۳ ه ق» ، در صفحہ ۳۵۹ چنین آمدہ است : «تمام شد کتاب کفایہ منصورہ علیہ الرحمہ بتاریخ یوم سہشنبہ بیست و ششم شہر رجب المرجب قلمی گردید سنہ ۱۱۵۳ ، ولہ عمرہ خط فرزندی نور چشمی تاج الدین حسین».
- ۶- مؤلف : «منصور ابن محمد بن احمد بن یوسف بن فقیہ الناس (الیاس) ، متوفی ۵۸۰۹ ه ق» ، نام تألیف : «کفایہ مجاہدینہ» . تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحہ ۶ چنین آمدہ است : «و چون اضعف عباد اللہ و اعجز الناس منصور ابن محمد بن احمد بن یوسف بن فقیہ الناس (الیاس) . . . مختصری جامع . . . شروع نمود و او را در قید کتابت کشید و بکفایہ مجاہدینہ موسوم کردہ . . . دیباچہ»

آنرا مزین گردانید بالقاب همایون حضرت اسکندر ثانی واضع اساس جهانبانی
» (رک: ۵ - کاتب ، تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ،
 تألیف سعید نفیسی ، ج ۱ . ص ۱۹۴ و ۴۰۰).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، شکر و سپاس و ستایش مر خالقی را که در خنقت
 انسان دقایق حکمتش بی پایان است و حمد و ثنای بی قیاس مر بادشاهی
 را که نعم و احسان او در حق ایشان بیرون از حدویان است و گواه بر کمال
 قدرت او طبایع اوصول اصول و صورت ارکان است و دلیل بر رحمت رأفت او
 احوال امزجه ابد است».

۸ - انجام : «و اگر کبابه باصلیتست در دهن گیرند و آب آن در قضیب بمالند موجب
 لذت شهوت شود و اگر فلفل و زنجفل یا ستمونیا یا عسل بر
 قضیب طلا کنند همین عمل کند والله اعلم بالصواب تمت الكتاب
 بعون الملك الوهاب».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه در «طب» است. نام اصل نسخه «کفایه مجاهدیه» است
 و لیکن به کفایه منصوری شهرت دارد به مناسبت نام مؤلفش. تقسیمت
 آن بر اساس «فن» و «مقاله» و «قسم» و «باب» است و جمعا «۲ فن» و هر
 فن بر چند مقاله و هر مقاله بر چند باب و هر باب بر چند فصل و بعضی
 از فصول بر چند قسم منقسم است.

مؤلف دیباچه نسخه را به نام پادشاهی کرده که آنرا به کاتب
 «اسکندر ثانی» و «المنصور علی الأعداء» و «افتخار السلاطین العرب و العجم»
 توصیف کرده است. نثر فارسی این نسخه روان و ساده و اصنافی و در بیان
 و اسامی گیاهان و نام های اعضا و جوارح را کوشش است. در هر فصل فارسی
 بیاورد. سهو القلم کاتب اندک دارد. عناوین و بعضی اسامی داروها را
 در حاشیه به خط «ثلث شنگرف» ثابت کرده است. ورق اول افتاده بوده
 که به قلم تازه کتابت کرده و افزوده اند. در میان سطرها و در کنار صفحات
 بعضی توضیحات طبی و در صفحات آغاز و انجام چند «یادداشت دعائی» و
 «نسخه دارویی» و «معجون» به خط شکسته آمده است. مثلا «معجون فولاد»
 و طریق ساختن آن ، «باب تسلیط» و «نسخه جهت فرجه رحم».

۲۹۰
۵۰۲

کفایۃ الاعتقاد

[دین ، فارسی و عربی ، منثور و منظوم]

- ۱- اندازہ : — بیرونی : ۲۶ × ۱۵ × ۱/۳ سم . — درونی : ۱۷ و ۱۶ س ۲۱ × ۱۱ سم .
- ۲- اوراق : ۳۳ ورق . ۶۵ صفحہ .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیرہ رنگ سیالکوتی ، اندکی آب رسیده ، وصالی شدہ ، جلد مقوایی خاکی رنگ با عطف و گوشہ پارچہ پی و تیاچی کبود رنگ پوشیده .
- ۴- خط : نستعلیق و تحریر و ثابث ، روشن ، خوانا ، نشانها و عنوانها و سر فصلها و خطهای رسم شدہ بر بالای جملات و کلمات شواہد و جدولهای یک خطی شنگرف . قرن ۱۳ ه ق .
- ۵- کاتب : «سید رسول» ، تاریخ کتابت : «۱۲۹۵ ه ق» : «تمت بعون الله تعالى شأنہ رسالہ رد الروافض کفایۃ الاعتقاد من تصنیف مولانا مولوی محمد حسین کاشمیری از ید فقیر سید رسول خادم خواجگان چشت غفر الله له ولوالدیه و لاستاذیه ولجميع المؤمنین والمؤمنات برحمتک یا ارحم الراحمین تحریر بتاریخ ۶ ماه ربیع الاول سنہ ۱۲۹۵ هجری» .
- ۶- مؤلف : «مولوی محمد حسین کاشمیری» ، نام تألیف : «کفایۃ الاعتقاد» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحہ ۲ چنین آمده است : «فقیر پر تقصیر در بند خود اسیر و دائم در تقصیر ساکن بلده کاشمیر بی زینت و زین فقیر محمد حسین غفر الله له ولوالدیه درین رسالہ کہ نام کفایت الاعتقاد کرده شد تا کفایت کند ہر فردی را از افراد اہل سنت و جماعت» .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، هذا بيان للناس و هدى و موعظة للمتقين الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلام على رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعين گویم ای برادر دین و سالک راه یقین و دبیر شرع متین فقیر پر تقصیر در بند خود اسیر و دائم در تقصیر ساکن بلده کاشمیر بی زینت و زین فقیر محمد حسین» .
- ۸- انجام : «از نبی چار بنت چار پسر : دین را چار علم مختار است سیر طیر سلوک ہم چار است از حدیث و کتب نا چار است

حسب اصحاب چون گزید حسین
دور از اهل فسق و فجار است
در کتاب جنت دید حسین
خارجی و رافضی از نار است»

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «رد و انتقاد و خرده گیری» بر فرقه امامیه یا اثنی عشریه و یا شیعیان است که مؤلف آنها را «روافض» می گوید. روی سخن در کلیه مطالب نسخه با افراد و علمای اهل سنت و جماعت است و این فرقه را به منتهای درجه عزت و حیثیت رسانیده است و برای استدلال و اثبات عقیده خود از آیات قرآنی و احادیث نبوی و خلفای راشدین و تابعین (رض) استفاده فراوان کرده است. تقسیمات آن بر اساس «وجه» است. برای اثبات هر موضوع احادیثی می آورد و بر چند وجه تقسیم می کند. نثر فارسی آن آمیخته با اشعاری است که گویا خود مؤلف سروده است. خلاصه این که شدید ترین انتقادات در این نسخه علیه «روافض» است. ضمناً در آخر این نسخه تحت دو عنوان «الباب الخامس فی الاستدلال علی ثبوت کفر الرفضه» و «الفصل الخامس فی بیان الآيات المطلقة و المقيدة الدالة علی جواز ذکر الجهل» مطالبی در رد فرقه امامیه یا اثنی عشریه آمده است، که شدید ترین تازیانه های انتقاد را در بردارد. لفظ «چهار» اشاره به خلفای اربعه (رض) در این نسخه بسیار مقدس است و شواهد گوناگون برای آن آمده است. مؤلف در شعر «حسین» تخلص می کند. نثر و شعر آن به سبک هندی یا پاکستانی است.

۰۴۰

کنز اللغات

۳۵۲

[مراجع، فارسی و عربی، منثور]

- ۱ - اندازه: - بیرونی: ۵/۳۷ × ۵/۲۱ × ۵/۵ سم. - درونی: ۵/۲۹ × ۵/۱۴ × ۵/۵ سم.
- ۲ - اوراق: ۳۸۲ ورق. ۷۶۴ صفحه.
- ۳ - کاغذ: نازک و ضخیم خاکی رنگ هندی. نرم خورده، وصلی شده، جلد پارچه‌پی و مقوایی و عطف تیاچی سرخ.
- ۴ - خط: نستعلیق متوسط، روشن، خوانا، پخته، عنوانها و نشانها و سرفصلها و بعضی از لغات شنگرف، یک لوح خوش نقش در آغاز، جدول صفحه ۲ و ۳،

۶ خطی زرین و سیاه و سرخ ، جدول بقیه صفحات سه خطی سیاه و سرخ ، قرن ۱۲ ه ق.

۵- کاتب : «فراق جو . . .» ، تاریخ کتابت «۱۲۱۵ ه ق» . در صفحه ۷۶۴ چنین آمده است : «الحمد لله والمنه» که کتاب مستطاب موسوم بکنز اللغات من تألیف ملک الکلام فیاضی بتاریخ بیست و چهارم شهر ذی الحجته سنه ۱۲۱۵ هجری بخط فراق جو (سیاه شده) وقت ظهر صورت اتمام یافت .»

۶- مؤلف : «محمد بن عبدالخالق بن معروف» ، نام تألیف : «کنز اللغات» ، تاریخ تألیف در عهد «سلطان محمد کیا بن ناصر کیا از پادشاهان گیلان (۸۵۱-۸۸۳ ه ق) و پسرش کار کیا میرزا علی (مقتول در ۹۱۱ ه ق) (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی تألیف سعید نفیسی ، ج ۱ ، ص ۲۶۰) . در مقدمه چنین آورده است : «اما بعد چنین گوید محتاج مغفرت حضرت غفور رؤف محمد بن عبدالخالق بن معروف که بر اکثر جویندگان معرفت انوار لغت پوشیده نماند که شرف لغات هر صنفی از اصناف انسان و صاحب کلمات ایشان است . . . بنا بر این بتوفیق الله المعین نسخه در ترجمه مهیات لغات عربیه و تمام لغات قرآنیه ترتیب نمودم و انتخاب آن از کتاب صحاح و مجمل و دستور و مصادر و اختیارات بدیعی و لغات القرآن شرح نصاب کردم بروجئیکه پیدا کردن هر لغتی بعنایت الله تعالی آسان باشد (و در عهد) سرافراز جهان سلطان محمد . . . و ولیعهدش حضرت سلطان دین میرزا علی . . . این نسخه مسمیست بکنز اللغات» .»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، رب الایسر و تمم بالخیر ، جواهر کنوز لغات حمد و ستایش ثنای بارگه حضرت متکلمیکه زبان اصناف آدمیان کلید گنج خانه و سخن گردانید و ارباب الباب را بتشریف تنزیل انا انزلناه قرآناً عربیاً لعلکم تعقلون باوج شرافت رسانید و درود و صلوات نا محصور برموز و اسرار و ما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه و مطلع انوار انا افصح العرب بیدانی من قریش یعنی افصح فصیحای جهان و افضل جمیع پیغمبران محمد مصطفی و بر عترت و اصحاب او باد .»

۸- انجام : «یدی بضم یای اول نعمتها و بکسریای اول هم مردی است یدی بفتح

یاء اول و تخفیف ثانی یعنی دست من ، یهودی و یجهود و یلعمی مرد زیرک که بپیزی چنان گمان برد که گوئی دیده است و یا شنیده و این مصدر هم آمده است یزنی یزه منسوب بذوالیزن که پادشاه حمیر بوده یلی نزدیک میشود و آن فعل مضارع است مشتق از ولی الحمد لله والمنه که کتاب مستطاب موسوم بکنز اللغات من تألیف ملک الکلام فیاضی بتاریخ بیست و چهارم شهر ذی الحجه سنه ۱۲۱۵ هجری بخط فراق جو (سیاه شده) وقت ظهر صورت اتمام یافت .»

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «لغت عربی به فارسی» است. تقسیبات آن بدین شرح است :

مقدمه در ۱۷ بخش درباره چگونگی لغت و اشتقاق و دستور و صرف و نحو ، متن نسخه در ۲۸ کتاب و هر کتاب در چند باب درحقیقت هر حرف در یک «کتاب» گنجانیده شده است و لغات برحسب «مصدر» و «حرف اول و آخر» آن آمده است. اول مصادر ثلاثی مجرد ، دوم مصادر افعال ، سوم مصادر ثلاثی مزید. سپس مشتقات همه آنها را آورده شده است. مثلاً «کتاب الالف باب الالف من مصدر ثلاثی الثلاثی المجرد ، انا در یافتن» و «باب الالف مع السین من مصدر الثلاثی المجرد ، ايس بائسی : درشتی کردن» و «باب الیاء مع الیاء من المصادر ، یدی بر دست زدن» ، مؤلف مأخذ خود را ذکر کرده است : «صحاح و مجمل و دستور و مصادر و اختیارات بدیعی و لغات القرآن و شرح نصاب». مقدمه با اشعاری آمیخته است که گویا از مؤلف است و لیکن در متن اشعاری نیامده است. در صفحه اول و آخر و مہر دارد که دوتای آنها سیاه شده و دوتای دیگر اینگونه خوانده می شوند : «احمد شاه پادشاه غازی عالم فدوی» و «احمد رضا خان» این نسخه یکبار ۲۰ روپیہ و یک بار در سال ۱۲۹۷ ، ۲۸ روپیہ و یک بار در سال ۱۳۰۰ فروس شده است. ضمناً یک یادداشت دارد که نویسنده تصور کرده کنز اللغات را «علامه فیضی فیاضی» تألیف کرده است :

«کنز اللغات علامه فیضی فیاضی کہ علامه موصوف در خطبہ بہ نام خواہر زادہ خود محمد رؤف اشارت بشہرت فرمودند». این نسخه سہو القلم کاتب اندک دارد. الفاظ عربی بہ لغات فارسی بر لژیہ و صحیح ترجمہ شدہ است. نسخ خطی کنز اللغات فراوان و نیز چاپ شدہ است.

۸۹۰

۴۷۷

کلیات شمس تبریزی

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منظوم «غزلیات»]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۶ × ۱۵ × ۷ س م . - درونی : ۱۷ س ۱۹ × ۵/۹ س م .
- ۲- اوراق : ۴۹۲ ورق . ۹۸۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک و زرد تیره رنگ هندی ، آب رسیده ، وصالی شده (لبه های اوراق بعلت وصالی بریده و مقداری از حواشی محو و نابود شده است) ، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه پی منقش در غلاف چرمی سیاه رنگ ضربی نقش دار .
- ۴- خط : نستعلیق و شکسته ، خوانا ، روشن . پخته ، قرن ۱۱ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از انجام ناقص است .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «جلال الدین محمد بلخی رومی» معروف به «مولوی» متوفی ۶۷۲ ه ق و مدفن او به قونیه در ترکیه زیارتگاه پیروان اوست . تاریخ تألیف (سرودن) در دوران عمر شاعر ، نام تألیف : «دیوان شمس تبریزی» یا «کلیات شمس تبریزی» . زیرا در مقطع غزلیات نام «شمس تبریزی» یا «شمس تبریز» یا «شمس الدین تبریزی» یا «شمس» یا «شمس الحق» یا «شمس الحق تبریزی» آمده است :

«مفخر تبریز شمس تبریز منزل جانها کوی افندی

خمش کن شمس تبریزی که از غیب شدم اسوات احیای افندی

مفخر تبریزیان شمس حق الدین ما هست چو خورشید و مه ، نیست وراثتانی

عشق شمس الدین تبریزی خوش است ای دگر عشقها همه لالی او

۷- آغاز : این نسخه فقط از غزلیات قوافی حرف میم آغاز می شود بدین شرح :

«بوی زلف مشکبار روح قدس همچو جان اندر بدن می آیدم
گویا ساقی جان درکار شد تا چنین می در دهن می آیدم
درد چون آبستان می کرد دم طفل چون اندر حزن می آیدم

یوسفم افتاد در چاه فراق از شه مصر آن رسن می آیدم
من شهید عشقم و خونین کفن خون بهایم در کفن می آیدم»
۸- انجام : غزلیات تا آخر قوافی حرف «ی» ادامه دارد و بعد از آن یک ترجیع بند آمده
که چنین انجام می یابد :

جولاه که باشد که بود سلطنت او را پا درچه اندیشه و سودا به تر...
آنکس که زباغ خرد انگور فشارد شیرین بودش لا جرم ای دو...
آن روز که هر باغ بسوزد ز خزانها باشند درختان تو از میوه خمیده
جان را زند آن باغ صلاهای تعالوا جان از تن برخون و بر از ریم...

۹- چگونگی: این نسخه شامل غزلیاتی از کلیات شمس تبریزی می شود که از تعدادی
غزلیات قوافی حرف «سیم» آغاز می شود و به غزلیات حرف «ی» پایان می گیرد
و ضمناً یک ترجیع بند هم پس از غزلیات آمده است. این نسخه یادداشت
های عرفانی و ادبی و ابیات اضافی در کناره صفحات بسیار داشته است که به
علت صحافی نادرست همه آنها بریده و نابود شده است. بطور متوسط هر صفحه
غزل و هر غزل ۱۰ تا ۱۵ بیت دارد و جمعاً در حدود ده هزار بیت در این
نسخه کتابت شده است.

۸۹۰

۵۲۱

کلیله و دمنه

[ادب : فارسی ، منشور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۵/۲۷ × ۵/۱۹ س ۳ - درونی : ۱۵ س ۲۱ × ۱۲ س ۳ .
- ۲- اوراق : ۱۹۹ ورق . ۳۹۸ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ هندی ، وصلی شده ، آب رسیده ، پوسیده ، چوب منقوش
خاکی رنگ ، پوسیده بدون عطف .
- ۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، یکنواخت ، برن ۱۰ س ۵ .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : یا (مترجم) : «ابوالمعالی نصر الله منشی» ، نام تألیف : (کلیله و دمنه) ،
یا «ترجمه کلیله و دمنه» ، تاریخ تألیف یا ترجمه : «۵۳۸ یا ۵۴۰ ه ق» ،
(رک : مقدمه استاد مجتبی مینوی بر ترجمه کلیله و دمنه ، ص یا ، چاپ دوم ،

تهران ، ۱۳۱۵ هـ ق) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، سپاس و ستایش مر خداي را جل جلاله که آثار قدرت او بر چهره . . . (محو شده) . . . تابانست و انوار حکمت او در دل شب تار درفشان ، بخشایندهای که . . . (محو شده) . . . سد عصمت دوستان کرد ، جباری که نیش پشه را تیغ قهر دشمنان گردانید» . پس از ورق اول ، چندین ورق افتادگی دارد (رک : ۹-چگونگی) .

۸- انجام : ناقص و آشفته است و افتادگی دارد و چنین پایان می یابد : «هیچ فضیلت از آن قوی تر نیست که پیغامبر صلی الله علیه و آله فرمود . . . بنو آدم طف الصاع بالصاع لا اجد علی احد مزیه فضل الا التقوی و صفت ورع آنگاه جهال گیرد که اسلاف به نزهت و تعفف مذکور باشند و به صیانت و تقشف مشهور» .

۹- چگونگی: این نسخه بر ترجمه کلیله و دمنه از لحاظ خط و کتابت خوب است اما اوراق آن آشفته و درهم است زیرا در هنگام وصالی و صحافی زیر و زبر شده است . فهرست ابواب و اسامی حکایات و عنوانها در آن مفقود است و جای آنها خالی گذاشته شده است که به خط سنگرف بنویسد و لیکن فراموش کرده و یا نتوانسته است . بعضی از کلمات و جملات عربی معرب است . حروف «گ» ، و «ج» مانند «ک» و «ج» کتابت شده است . سهو القلم کاتب ده آن دیده می شود . در صفحه اول چند یادداشت و صورت حساب آمد است ، مثلاً : «این کتاب کلیله و دمنه را . . . (محو و میاه شده) . . . ولد محمد شفیع خان قزلباش بیان قیمت مبلغ شش روپیه گرفته شد هر که دعوا نماید در شرع شریف کاذب و دروغ باشد . تحریر بتاریخ نهم شهر صفرالمظفر سنه ۱۱۹۹ هـ ق» .

۸۹۰

۵۶۷

کیمیای سعادت

[ادب ، دین و اخلاق و عرفان ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۴ × ۱۸ × ۵ سم . — درونی : ۲۱ سم ۵/۱۷ × ۱۲ سم .

۲- اوراق : ۴۶۳ ورق . ۹۲۶ صفحه .

- ۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ هراتی ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی سیاه رنگ.
- ۴- خط : ثلث خوش ، پخته ، روشن ، خوانا ، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف ، یک سر لوح با تریخ و نیم تریخ در زمینه زرین و لاجوردی ، جدولهای ۵ خطی کناره متن لاجوردی و سیاه و زرین ، قرن ۹ و ۱۰ ه ق.
- ۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » ندارد.
- ۶- مؤلف : « امام ابو حامد محمد بن احمد غزالی طوسی ۴۵۰-۵۰۵ ه ق » ، نام تألیف : « کیمیای سعادت » ، تاریخ تألیف : « ۴۹۰ تا ۵۰۰ ه ق » ، (رک : فهرست نسخه های خطی کتابخانه گنج بخش ، ج ۱ ، تألیف محمد حسین تسبیحی ، ص ۳۷۵-۳۷۷ ، غزالی نامه ، تألیف استاد جلال الدین های ، ص ۲۵۸).
- ۷- آغاز : « بسم الله الرحمن الرحيم ، شکر و سپاس فراوان به عدد ستاره آسمان و قطره باران و برگ درختان و ریگ بیابان و ذرعه زمین و آسمان مران خدای را که یگانگی صفت اوست و جلال و کبریا و عظمت و علا و مجد و بها خاصیت اوست و از کمال و جلال و جمال او هیچ آفریده آده نیست ».
- ۸- انجام : « حق تعالی به فضل و کرم خود و برکات و دعای ایشان درگذارد و از ثواب این کتاب بی نصیب نکند که هیچ غبن بیش ازین نبود که کسی خلق را بخدای تبارک و تعالی دعوت کند و آن که بسبب نظر بخلق از خدای تعالی محجوب شود نعوذ بالله منه فنقول فی خاتمه الکلام اللهم نعوذ بک منک و بعنوت من عقابک و نعوذ برضاک من سخطک لا یحصى ثناء علیک انت له النیت علی نفسک والحمد لله رب العالمین والصلوة علی نبیه محمد و آله اجمعین ».
- ۹- چگونگی : این نسخه در موضوع « دین و اخلاق و نصایح و اعمال مردمان » است که بر اساس فقه و حدیث و عرفان و اخلاق و اهداف عمده و عملی زندگی است. تقسیمات آن بر اساس « عنوان » و « رکن » و « اصل » است و جمعاً « عنوان » و « رکن » و « چهل اصل » دارد. هر رکن ۱۰ اصل دارد. البته تقسیمات دیگر بر اساس « فصل » و « میدان » هم دارد. در این نسخه حروف « پ ، ج ، گ » مانند : « ب ، ج ، ک » کتابت شده است. این نسخه مایل است و سهواً مقیم کاتب ندارد. در صفحه آغاز یادداشتهای ارزنده داشته که مخصوصاً دو برگ را بر هم چسبانیده و آنها را محو کرده اند ! نشان دو مهر در اواخر دارد که

اینگونه خوانده می شود: «سید عبدالفتح»، «سید بشیر الدین احمد پیرزاده نقوی حسینی عفی عنہ سنہ ۱۳۳۱». این نسخہ در کمال زیبائی و نفاست خط است.»

۸۹۰

۵۷۴

کیمیای سعادت

[ادب، دین و اخلاق و عرفان، فارسی، منثور]

۱- اندازه: بیرونی: ۲۷×۱۷×۶ م.م. - درونی: ۲۱ س ۵/۱۹×۵/۹ م.م.

۲- اوراق: ۴۷۲ ورق. ۹۴۴ صفحه.

۳- کاغذ: ضخیم زرد روشن رنگ جهانگیری، آب رسیده، وصالی شده، جلد چرمی و مقوایی ضربی و منقش (تربیح کوچک و بزرگ) با عطف کرباسی و کاغذی پوسیده بر دو رویه درونی جلد نقاشی با گل و بوته در زمینه صورتی رنگ.

۴- خط: نستعلیق، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف، جدولهای سه خطی کناره متن صفحات شنگرف و سیاه، قرن ۱۱ ه.ق.

۵- کاتب: نام «کاتب» ندارد، تاریخ کتابت: «۹۴۰ ه.ق»: «تمام شد کتاب کیمیای سعادت بعون الله و حسن توفیقہ سنہ ۱۰۹۴».

۶- مؤلف: «ابام محمد بن محمد بن محمد بن احمد غزالی طوسی ۴۵-۵۵۰ ه.ق»، نام تألیف: «کیمیای سعادت»، تاریخ تألیف معلوم نشد. (رک: کیمیای سعادت ۸۹۰/۵۶۷).

۷- آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم، شکر و سپاس فراوان بعدد ستارهای آسمان و قطرههای باران و برگ درختان و ریگ بیابان و ذرهای زمین و آسمان مرآن خدای را که یگانگی صفت اوست و جلال و کبریای و عظمت و مجد و بها و علا خاصیت اوست».

۸- انجام: «و آنکه بسبب نظر خلق از خدای تعالی محبوب شود نعوذ بالله منه فنقول فی خاتمة الكتاب والكلام اللهم انا نعوذ بعفوك من عقابك و نعوذ برضاك من سخطك و نعوذ بك منك لا احصي ثناء عليك انت كما اثنيت على نفسك والحمد لله رب العالمين والصلوة على نبيه محمد وآله اجمعين تمام شد کتاب کیمیاء سعادت بعون الله و حسن توفیقہ سنہ ۱۰۹۴».

۹- چگونگی: این نسخه از لحاظ خط و کتابت خوب است. سهو القلم کاتب ندارد. فهرست کامل آن به خط تازه در آغاز آمده است. در آغاز و انجام چند یادداشت عرفانی و دعایی آمده است. در صفحه ۱ آخر یک مقاله به زبان فارسی در موضوع «وصیت خواجه عبد الخالق غیجدوانی» آمده است و همچنین سه صفحه «دعا» به زبان عربی پس از این وصیت آمده است. در لابلای اوراق این نسخه، وریقه هایی به زبان فارسی منظوم الصاق کرده اند که برگزیده از «تحفة النصایح» سروده محمد یوسف گداست. (رک: کیمیای سعادت ۶۷-۵/۱۸۹۰).

۰۳۰

۳۹۲

گلدسته

[مراجع، فارسی، منثور و منظوم]

- ۱- اندازه: - بیرونی: ۲۳ × ۵/۱۳ × ۱ سم. - درونی: ۱۵ × ۵/۱۶ × ۷ سم.
- ۲- اوراق: ۶۸ ورق. ۱۳۴ صفحه.
- ۳- کاغذ: نازک زرد تیره رنگ سیالکوتی، اندکی آب رسیده، اندکی وصالی شده، حد مقوایی ملون با عطف پارچه‌پی گدار.
- ۴- خط: نستعلیق، رسم الخط اردو، خوانا، روشن، عنوانها و سرفصلها و الفاظ و کلمات شواهد و خطوط رسم شده بر بالای اشعار شنگرف، قرن ۱۲ ه. ق.
- ۵- کاتب: نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد، اما چنان به نظر می رسد که به خط مؤلف باشد. (رک: ۶- مؤلف).
- ۶- مؤلف: «سید کریم داد»، نام تألیف: «گلدسته»، تاریخ تألیف: «۱۰۸۵ ه. ق.». در صفحه ۲ و ۴ چنین آمده است: «اما بعد این تحریر اوراق منتهی به... العباد سید کریمداد سکنه موضع مکة ناحیه حجرات... در موضع... که اثر عزیزان در تحقیق حرکات و سکانات... فحش و فحش معنی الفاظ و لغات بوستان تصنیف... شیخ مصحح الدین سعدی شیرازی... بغلط فاحش افتاده اند... و بنا بر آن استفاده بعضی عزیزان استنات (استناده) نموده در سنه یکهزار و هشتاد و پنج جمع نموده شد و بنا بر این بر حرف آخر نهاده آمد و باسم گلدسته موسوم گردانید».
- ۷- آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم، سپاس قدسی اساس مر قادری را سزد که بقدرت

بالغہ و حکمت شاملہ ہر یک از طبقات آدم طوائف امم را بانواع لغت و اقسام السنہ گویا ساخت و شبستان حروف و شہرستان کلمات را بدوشیزگان معانی گوناگون بہار چین بیاراست.»

۸- انجام : «سہان سرای بانون موقوف بمعنی لنگر کذا فی المؤید. حامل وحی یعنی پیغمبر و جبرائیل علیہ السلام کذا فی المؤید صخرہ جنی نام دیو کہ انگشتی سلیمان غایب کردہ بود و آنرا دیو سفید نیز گویند کذا فی الکشف زر مغربی یعنی زر خالص دادن کذا فی التحفہ داود طائی نام یکی از شاگردان امام اعظم (رض) . . . کہ در نہایت . . . ورع بود چنانکہ در . . . مسطور است شہاب الدین سہروردی نام مرشد شیخ سعدی آتش پاریسی در کتب آورده کہ نام رحمت است و بمعنی بتخانہ نیز گفتہ اند کذا فی الرشیدی.»

۹- چگونگی : موضوع این نسخہ «فرہنگ لغات بوستان سعدی» است و مؤلف آنرا «گدستہ» نامیدہ است تقسیمات آن بر اساس حروف آخر لغات است ، مثلاً : «خدا» لغت اول و «آتش پاریسی» لغت آخر این فرہنگ است. ہر جا کہ لغت را می آورد ، بیت یا مصراع آن را نیز ذکر می کند. مآخذ و منابع خود را یادآور می شود ، مانند : فرہنگ رشیدی ، فرہنگ جہانگیری ، فرہنگ ابراہیم شاعی ، فرہنگ سروری . در گوشہ و کنار صفحات بعضی یادداشت ہا و توضیحات لغوی و از یاد رفتہ ہا را کتابت کردہ اند. بعلت صحافی بعضی از کلمات محو و بریدہ و در صفحہ ۱۳۳ چند شعر از اسکندر نامہ نظامی کتابت شدہ و سپس توضیح و تفسیر گشتہ اند. در صفحہ ۱۳۴ یک صورت حساب بہ روش «علم سیاق» و چند شعر پراکنده آمدہ است.

۸۹۰

۳۸۴

گلستان

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- الدازہ : - بیرونی : ۲۷×۵/۱۵×۵ س.م. - درونی : ۱۴ س ۱۸×۸ س.م.

۲- اوراق : ۱۹۰ ورق. ۳۷۹ صفحہ.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ کشمیری ، اندکی کرم خوردہ ، اندکی آب رسیدہ ، جلد مقوایی سرخ تیاچی با حاشیہ نقش دار.

۴- خط : نستعلیق خوش جلی ، خوانا ، روشن ، پخته ، از صفحه ۱ تا ۴ جدول
۲ خطی سرخ ، عنوانها و نشانها و سرفصلها شنگرف ، جملات عربی و بعضی
از کلمات معرب (مشکول).

۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » را ننوشته اند و گویا یک ورق افتادگی دارد:
« تمت تمام شد کتاب فیض مآب گلستان که گل های مقاصد صوری و معنوی
درو شکفته من تصنیف شیخ المشایخ حضرت شیخ سعدی شیرازی رحمه الله
علیه بتاريخ سعید روز . . . » و دنباله مطلب ناقص است.

۶- مؤلف : یا (شاعر) : « شیخ سعدی شیرازی متوفی ۶۹۱ هـ ق » ، نام تألیف « گلستان » ،
تاریخ تألیف « ۶۵۶ هـ ق » . (رک : گلستان ۳۸۷ / ۸۹۰).

۷- آغاز : « یا فتاح ، رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر ، منت خدای
را عز و جل که طاعتش موجب قربت است و بشکر اندرش مزید نعمت ،
هر نفسی که فرو می رود بمد حیات است و چون بر می آید مفرح ذات
پس در هر نفسی دو نعمت موجود است و بر هر نعمتی شکری واجب ،
از دست و زبان که بر آید کز عهده شکرش ندر آید .

۸- انجام : « شعر ،

لوان لی یوم الطلاق مکاتمه عند الرؤف لقت یا مولانا
انا المسی و انت مولا محسن ها قد اسأت و اطلب الاحسان

الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد
وآله و اصحابه و ازواجه اجمعین برحمتک و کرمک یا ارحم الراحمین
والحمد لله علی توفیقته و تیسیره ، قطعه :

ما نصیحت بجای خود کردیم روزداری درین سر برد
گر نباشد به گوش رغبت کسی بر رسولان تاریخ باشد و سر
من نوشتم هر چه دیدم در کتاب ختم شد و لله اعلم بالصواب

۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ خط و کتابت ارزنده و رشذ آن شیبه معوا است. اوراق
چند در آغاز و انجام کتابت نشده است که گویا برای یادداشت های بعدی
گذاشته شده است و چنان به نظر می رسد که ورق افتادگی داشته باشد زیرا
« کاتب » در آخر صفحه ۳۸۰ کتابت کرده : « بتاريخ سعید روز » و دنباله

آن که از صفحه ۳۸۱ شروع می شود مفقود است. سهو القلم کاتب اندک است. حرف «گ» مانند «ک» است. روی حرف «ی» در وسط کلمات همزه دارد و زیر «ی» مفرد دو نقطه می آید و از این لحاظ به رسم الخط اردو شباهت دارد.

۸۹۰

۳۸۷

گلستان

[ادب ، فارسی ، منشور و منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۵/۵ × ۱۷ × ۴/۵ س م . - درونی : ۸ و ۹ س ۱۷ × ۵/۹ و ۱۶ × ۵/۹ س م .
- ۲- اوراق : ۲۳ ورق . ۴۶ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید خاکستری رنگ میاهانی ، کرم خورده ، جلد مقوای زرد رنگ با عطف و گوشه پارچه پی سبز گون .
- ۴- خط : نستعلیق خوش جلی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سرفصلها و نشانها و خطوط رسم شده بر بالای بعضی از کلمات و جملات شنگرف ، یک سر لوح در آغاز و کناره های صفحه اول و دوم گل و بوته نگاری ، جدولهای کناره بیرونی صفحات ۳ خطی لاجوردی و سرخ و کناره سطرها ۷ خطی سیاه و سرخ و لاجوردی ، قرن ۱۳ ه ق .
- ۵- کاتب : «سوکھے رام» ، تاریخ کتابت : «۱۹۳۱ بکرمی» مطابق با «۱۲۹۹ ه ق» : «بعنائیت بیغایت دارنده زمین و زمان و نگهدارنده جهان و جهانیان ، کتاب گلستان ، بجهت خواندن برخوردار فرخنده بخت و قوی طالع سعادت فرجام «وزیر جکت رام» طالعمره وزید قدره بدستخط هیچمدان سوکھے رام مرقوم ۲۳ ماه مار میموسه ۱۹۳۱ قلمی شد» .
- ۶- مؤلف : «شیخ سعدی شیرازی متوفی ۶۹۱ ه ق» ، نام تألیف : «گلستان» ، تاریخ تألیف «۶۵۶ ه ق» (رک : گلستان ۳۸۴/۸۹۰) .
- ۷- آغاز : «هو المراد ، منت خدای را عزو جل که طاعتش موجب قربت است و بشکر اندرش مزید نعمت هر نفسی که فرو میرود بمدحیات است و چون

بر می آید مفرح ذات پس در هر نفسی دو نعمت موجود است و بر هر نعمتی شکری واجب ،

از دست و زبان که بر آید کز عمده شکرش بدر آید»

۸ - انجام : «پوشیده نماند که در موعظهای شافی در سلک عبارت کشیده است و دواهای تلخ نصیحت بشهاد ظرافت بر آمیخته تا طبع ملول ایشان از دولت قبول محروم نماند الحمد لله رب العالمین ، قطعاً ،

ما نصیحت بجای خود کردیم روزگاری درین بسر بردی
گر نیاید بد گوش رغبت کس بر رسولان بلاغ باشد و سر

تمت تمام شد یکمزار و نهصد و سی و یک» .

۹ - چگونگی : این نسخه را یک نفر هندو بدنام «سوکهه‌رام» برای فرزندش «وزیر جکت رام» کتابت کرده و پس از کتابت بار دیگر مطالعه شده و بعضی افتادگی‌ها و از دست رفتن‌ها افزوده گشته است. (رک : کستان ۳۸۴ / ۱۸۶۰) .

گلشن توحید

۸۹۰

۴۷۶

یا مفردات مثنوی یا مفتاح کنوز مثنوی

[ادب و عرفان : تصوف ، فارسی ، منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۰ × ۱۱ × ۵ / ۲ س.م . - درونی : ۱۷ س ۱۶ س ۱۷ س.م .
- ۲- اوراق : ۱۰۴ ورق . ۲۰۸ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی . آب رسیده . وصالی . کتیبه‌های کهنه و کهنه . قهوه بی رنگ خربز نشین دار .
- ۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، عنوانها و سرانصیحا و جملونهای تک خطی در آن ابیات و عنوان‌ها و آثاره صنیعت شکرک ، قرن ۱۲ هجری .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» نو و برنده شده چون از انجام نامش است .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «شاهدی مولوی» . نام تالیف (مثنوی) : «گلشن توحید» ، یا

«مفردات مثنوی یا مفتاح کنوز مثنوی»، تاریخ تألیف : معلوم نشد ، در صفحه ۱۵۸ نام آن چنین آمده است :

«این کتاب شاهدهی مولوی

چون که با عون (خدا) کردم تمام

در صفحه ۱۶۷ چنین :

«جمع کن این جمله یک جا می رود نام او کن مفردات مثنوی»

۷- آغاز : این نسخه از لحاظ آغاز و انجام آشفته و درهم و ناقص است و بواسطه صحافی ، آغاز آن در صفحه ۱۵۷ قرار گرفته شده است :

«گشته بود این درهای شاه وار گوش جان عاشقان را گوش وار

بود هر بیستی یکی در یتیم در معانی هر یکی شهر عظیم

هر یکی تنها یکی دریا بدی اندر آن دریا بسی در ها بدی

مشکلات از هر یکی می گشت حل ایک بودی هر یکی او از محل»

۸- انجام : (ص ۲۰۶) ناقص است و چنین انجام می یابد :

«در گل عصیان فرو شد پای تو گرنهگیری دست فضلش وای تو

مانده ای در غفلت اندر بندها میدهی با خلق عالم بندها

وقت بند دیگران بیابهی (؟) در غم خود چون زنانی وای وای

بند با مردان دهی سره زنان مانده ای در بند شهوت چون زنان»

و پس از این ابیات ، ۱۱ مصراع دوم ابیات باقی است و بقیه به علت وصالی

از بین رفته است .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه شرح و توضیح ۶۰۰ بیت از ابیات برگزیده مثنوی

مولوی است که در میان مردم شهرت و معروفیت داشته و برای هر بیت

۵ بیت شرح با همان وزن آمده و جمعاً ۳۰۰۰ بیت به اضافه ۱۸۳ بیت

در مقدمه این نسخه ، یعنی [۳۱۸۳ + ۶۰۰ بیت] دارد . اما این

نسخه ناقص است . و به علت وصالی و صحافی و بی سوادگی کاتب فصول

ششگانه آن به هم خورده است . در صفحه آغاز و انجام چند یادداشت

دعایی و چند صورت حساب ماهانه در علم میاق دارد . در صفحه ۲۰۳

نشان یک مهر هست که ناخوانا است .

۸۹۰

۴۳۳

گنجینه نشاط اصفهانی

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

- ۱- اندازه : بیرونی : ۲۲×۱۶×۱/۵ س م . درونی : ۱۷ س ۵/۱۵×۷/۵ س (متن) ۱۴ س ۱۷×۴ س م (حاشیه) .
- ۲- اوراق : ۱۱۵ ورق . ۲۲۹ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ و سفید براق کشمیری طرح سمرقندی ، گرم خورده ، آب دیده ، وصالی شده ، جلد چرمی قهوه‌ای رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق آمیخته باشکسته ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان غزلیات شکوفه قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : نام کاتب صریح و واضح نیامده است ، تاریخ کتابت متن و حاشیه «۱۲۵۸ ه ق» . در کناره صفحه ۱۸۳ اینگونه آمده است : «در دوم شهر جمادی الثانی در منزل الشتر خرم آباد صورت تمام پذیرفت ، الخط باقی ، سنه ۱۲۵۸ ، و العمرقانی» و تاریخ کتابت متن در صفحه ۲۲۶ چنین است : «بتاریخ شب یک شنبه ۱۴ شهر حشر در دزفول صورت تمام پذیرفت هزار و دویست و پنجاه و هشت هجری قلمی در دید سنه ۱۲۵۸» .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «نشاط» یا «معتمد الدوله میرزا عبدالوهاب نشاط اصفهانی ۱۱۷۵-۱۲۴۴ ه ق» . نام تألیف : «گنجینه» یا «گنجینه نشاط اصفهانی» . تاریخ تألیف در این نسخه نیامده است ، اما تاریخ کتابت «۱۲۵۸ ه ق» در این نسخه «۱۴ سال» پس از مرگ مؤلف کتابت شده است (آب : ۱۲۵۸ ه ق) ج ۳ ، از فغانی تا بهار ، تألیف دکتر ذبیح الله صفه ، کتابت و تصحیح : (۱۹۶۶) . در لابلای جملات متن منشآت و در سطور حاشیه کتابت شده است : پای دلی بهر سرمو بسته دوست اینک / تنها تو دل نشاط بدین حسد بدست
- ۷- آغاز : (متن) : «بسم الله الرحمن الرحيم ، ابواب مغز و وجود بجمامت مغز مغز مسدود و بمفتاح فاحصیت ان اعرف مغز و مشهودت مغز فحسب بپیمان بقویب مطلقه روشن از احدیت ذات پس از آن سلطان واحدیت کبریا زن بساط صفت کشت ان الله کان متکنا فاستوی جالسا پس باهتزاز نفس رحمانی داستان اعلان کبریا

مستعد نشوونما شد».

۸- انجام (متن): «پس اگر نیک نظر کنند که این جماعه دوستان و دشمنان من دوست و دشمن حس و خیال خود خواهند بود و بن نزکی فانما نزکی لنفسه و الی الله المصیر ولایستوی الاعمی و البصیر بتاریخ شب یکشنبه، ۱۴ شهری صفر در دزفول صورت اتمام پذیرفت هزار و دویست و پنجاه و هشت هجری قلمی کردید سنه ۱۲۵۸».

—آغاز (حاشیه): «غزلیات نشاط و بد نستعین بسم الله الرحمن الرحیم :

پیداست سر وحدت از اعیان اما تری
شده مختلف بمخرج اگر نه چشده که هست
هستی چو بحرودل چو یکی کشتی اندر آن
عشقی است باد و هست از وره روی مراد

العکس فی المرایا و النفس فی التوی
یکصوت و یک ترانه گهی مدح گه هجا
از نفس بادباننش و از عقل ناخدا
لیک از صواب گه کر آید سوی خطا»

—انجام (حاشیه):

«یک زبان از نوحه همچون نوح غافل نیستند
همچو یحیی گویا از بهر زاری زاده اند
ربنا گویند از آن لیبیک عبدی بشنوند
جمله سرسست از جرعه این باده اند
تا بدنیا آمدند از کعبه کتم عدم
سوی حضرت جز نیاز و ناله نفرستاده اند
پیر انصاری تو میدانی که ایشان کیستند
فرقه بی کر و فر و زمره دل ساده اند
در دوم شهر جمادی الثانی در منزل الشتر خرم آباد صورت اتمام پذیرفت
الخط باقی والعمرفانی سنه ۱۲۵۸».

۹- چگونگی:

این نسخه در «ادب» است که شامل غزل و قصیده و قطعه و رباعی و منشآت و یادداشتهای نشاط اصفهانی است که به نام «گنجینه» نشاط معروف است و در آغاز صفحه اول نوشته شده: «گنجینه معتمد الدوله مرحوم». ترتیب اشعار بر حسب حروف ردیف و قافیه آخر ابیات است. در مقطع غزلیات و در پایان بعضی منشآت نام «نشاط» آمده است. در بسیاری از جای ها مخصوصاً اوایل نسخه، به نام فتحعلی شاه قاجار برمی خوریم و این بدین جهت

است که نشاط مدتی صاحب دیوان رسائل آن پادشاه بود. منشآت و بعضی از غزلیات و قصاید در متن و همه غزلها و قصاید و رباعیات و دیگر انواع شعر این نسخه در کناره صفحات کتابت شده است. در صفحات آغاز و از صفحه ۱۸۳ به بعد اشعاری از شاعران و ادیبان دیگر آمده است که بیشتر در موضوع هجو و هزل و غزل است. یکی از این شاعران به نام «محمد تقی خان» متخلص به «تشنه» است که شاعری زبردست بوده و دیگر اشعاری به عربی از «اس جری» و «یزید» و «امرؤ القیس» در صفحه ۲۲۴ ، و اشعاری از «سرباز» در صفحات ۲۲۷ و ۲۲۸ آمده است ، و دو غزل از «میرزا مصطفی» در صفحه آغاز متن قطعات «هجو جارچی باشی» و «هجو موسی خان ولد ابراهیم خان کرمانی» و «هجو حاجی محمد نایب مناب علی خان لاری» و «هجو خواتون خود تشنه» بسیار شیرین است. این نسخه از لحاظ تنوع شعر و نثر زبان فارسی مخصوصاً اشعار پراکنده شاعران گمنام در آغاز و انجامش بسیار ارزنده است. در صفحه اول این یادداشت آمده است : «در دارالسلطنه تبریز در سنه ۱۲۸۴ ابتیاع شد حرره جعفر قلی ابن کریمعلی خان عرب رحمة الله علیه سنه فوق و نشان مهر او این است : «جعفر قلی ۱۲۸۴».

۸۹۰

۳۵۰

لمعات

[ادب ، عرفان و تصوف : منشور و منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۵/۶۱ × ۵/۱۴ س م . - درونی : ۱۳ س ۸ × ۲۱ س م
- ۲- اوراق : ۲۶ ورق . ۵۲ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد روشن رنگ کشمیری ، وصالی شده ، آبی رنگ ، جیبه مسواک سبزگون باعطف پارچه بی خاکی رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سرفصلها و اشعار شکرگف ، جملات عربی به خط ثلث و شکرگف و معرب (مشکول) ، جدولهای ۲ و ۳ خطی میان سطرها و کناره صفحات سیاه و سرخ ، قرن ۱۱ ه ق .
- ۵- کاتب : «فقیر محمد پارسا» ، تاریخ کتابت : «۵۱۱۴۹ ق» و «۵۱۱۵۵ ق» . در صفحه ۵۲

چنین کتابت شدہ است : «چون اوراق چند وحدت مذاق خورسند در سنہ ۱۱۴۹ از خدمت مشفق مہربان ہزاری فتح خان رحمۃ اللہ بدست این لوث ریا فقیر محمد پارسا رسید عمری جہت انتظام مبدأ و اختتام انتظار کشیدہ الیوم کہ تاریخ ۳ شہر جادی الاولی سنہ ۱۱۵۵ روز جمعہ است بالتیام انصرام پذیرفت» .

۶- مؤلف : «فخر الدین ابراہیم بن بزرگ بن سہر عبدالغفار جوالتی ہمدانی مستخلص بہ عراقی (۶۱۰-۶۸۸ ہ ق) ، نام تالیف : «لمعات» ، تاریخ تالیف معلوم نشد (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی تالیف سعید نفیسی ، ص ۱۶۳-۱۶۵ ، فہرست نسخہ های خطی بریتیش میوزیم ، ج ۲ ، ص ۵۹۴) .

۷- آغاز : «رب یسر ، بسم اللہ الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر ، الحمد لله الذی نور وجه حبیبہ بتجلیات الجہال فتلاً منہ نوراً ، و ابصر فیہ غایات الکمال ففرح بہ سروراً ، فصدرہ علی یدہ و صافاہ و آدم لم یکن شیئاً مذکوراً ، ولا القلم کاتباً ولا اللوح مسطوراً ، فہو مخزن کنز الوجود و مفتاح خزائن الوجود ، و قبلۃ الواحد و الموجود ، و صاحب لواء الحمد و المقام المحمود ، الذی لسان مرتبہ لیبیان منقبہ یقول ، شعر ،

دانی و ان کنت این آدم صورتا فلی فیہ معنی شاعدا بابو . . .
گفتا بصورت ارچہ ز اولاد آدم از وی بمرتبہ بہمہ حال برترم»

۸- انجام : «الحمد لله علی انی کضفدع تسکن فی الیم ان ہی فادت ملائک فاہا او سکتت ماتت من الغم بیت ،

حرام دارم با مردمان سخن گفتن و چون حدیث تو آید سخن دراز کنم
و چندانکہ خود را ملامت میکنم ، بیت
آنجا کہ بحر ناستناہی است موج زن شاید کہ شبنمی بکنند قصد آشنا
باز ہمت میگوید نا امیدی شرط نیست ، بیت

اندرین بحر بیکرانہ چو غوک دست و پائی بزن چرائی بوک
دل نیز در بحر امید دست و پائی میزند و با جان بلب رسیدہ خطابی
می کند کہ :

کی بود ما زما جدا مانده من و تورفتہ و خدا مانده

الحمد لله رب العلمين و الصلوة على خير خلقه محمد و آله اجمعين».

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «عشق عرفانی» است که همواره از «عشق و عاشق و معشوق» و از «حب و محب و محبوب» و «فنا فی الله و طریق الی الله» و «فراق و وصل» گفت و گوسی کند و این مسائل را به بهترین روش و با بهترین الفاظ و جذاب ترین اشعار بیان می دارد. متن نسخه آمیخته بی است از نثر و نظم عرفانی و کلام روحانی، از آیات قرآنی و احادیث نبوی نیز استفاده کرده و از اشعار عربی هم بهره مند است و اکثر آنها رباعی و دوبیتی و مفردات و قطعات است. اقوال مشایخ طریقت و پیران حقیقت، مانند، شبلی، جنید، بایزید، و ابوطالب مکی را آورده است. و تقسیمات آن بر «لمعه» است و جمعاً یک مقدمه و «۲۸ لمعه» دارد. لمعات تاکنون بارها شرح شده و از آن پیروی گشته است. نسخ خطی متن و شرح فراوان دارد و چاپ شده است. در آغاز و انجام و در کناره صفحات این نسخه یادداشت ها و توضیحاتی آمده است که بیشتر خارج از متن و بیشتر در موضوعات اخلاقی است:

«کیمیایی ترا در آموزه که در اکسیر و در صناعت نیست
رو قناعت گزین که در عالم کیمیایی به از قناعت نیست»

۸۹۰ و ۲۹۰

۳۹۹

لوامع البينات في شرح اسماء الصفات

[دین و ادب، عربی، منثور]

- ۱- اندازه: - بیرونی: ۲۴ × ۵/۵ × ۱۴/۵ × ۳/۵ س م. - درونی: ۱۷ × ۴/۵ × ۳/۵ س م.
- ۲- اوراق: ورق ۲۰۴. ۴۰۸ صفحه.
- ۳- کاغذ: نازک سفید رنگ کشمیری، گرم خورده، بوسیده، جدا منوایی باسط - موش خورده در غلاف پارچه‌ای نخطط (سیاه و زرد و سرخ).
- ۴- خط: ثلث، پخته، روشن، خوانا، عنوانها و سر فصلها به خط ثلث جلی (درشت)، قرن ۱۱ ه ق.
- ۵- کاتب: «محمد فیروز»، تاریخ کتابت: «۱۱۱۲ ه ق»: در نسخه آخر چنین آمده

است : « و قد تمت هذه النسخة الشريفة المسمى بشرح اسماء الله و الصفات الى رحمة العليم العالی محمد فیروز فی يوم الخميس من شهر شعبان المبارک سنة الف و مایه و اثني عشر الهجر النبوی تم تم تمام تمت بعون الله المتعال » .

۶- مؤلف : «امام فخر رازی» ملقب به امام المشککین و ابن الخطیب (۵۴۳ یا ۵۴۴- ۶۰۶ هـ ق) ، نام تألیف : «لواعب البینات فی شرح اسماء و الصفات» ، تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما در عهد «عماد الدوله ابی حفص عمر بن الحسین» تألیف شده است در صفحه ۳ اینگونه آمده است : «فصنعت هذا الكتاب فی هذه المباحث العظیمه و المطالب الکریمه ابتغاء لمرضات الله تعالی و سمیته لواعب البینات فی الاسماء و الصفات و قضاء لحنوق الاخ هذا الذی خلصت اخوته فی الله تع و رتبته علی ثلثه اقسام القسم الاول فی المبادئ و المقدمات و الثانی فی المقاصد و الغایات و الثالث فی اللواحق و التتمات» .

۷- آغاز : صفحه اول آغاز به خط شکسته تازه کتابت شده است : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی خانت الافکار فی مبادئ انوار کبریائیه و صمدیته و تاخت الآراء فی مطالع اسرار عزته و فردانیته و شهید ذراته الیحدثات علی کلماته و دالت اجرام السموات و الارض علی نهایته علمه و سر حکمته» .

۸- انجام : «اللفظ الثالث العزم و هو طوطين النفس بعد التردد و ذلك التردد منشأ الجهل بان ذلك افعل هل هو مما ینبغی ان یفعل او مما ینبغی ان یتولا و لما كان ذلك محالا فی حق حق الله تع كان اطلاق لفظ العزم فی حقه تع محالا و ما انتهى الکلام الی هذا المقام عرض عن مشوشات ما اوجب قطع الکلام و الله تع اعلم و احکم و الحمد لله رب العالمین و صلی علی محمد و آله اجمعین تم تم تم تمت والله اعلم بالصواب» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه شرح و تفسیر و توضیح اسم ها و صفت های خدای یلانه است که به زبان عربی نوشته شده است . تقسیمات آن بر اساس «قسم» و «فصل» قرار دارد و جمعاً سه «قسم» و هر قسم چند فصل و فایده و مسأله دارد . قسم اول در مبادئ و مقدمات و قسم دوم در مقاصد و غایات و قسم سوم در لواحق و تتمات . بعد در قسم بر چند فصل و چنده فایده و مسأله است . هنگام شرح ، یک اسم یا یک صفت خدا را می نویسد و با روش منطقی و مدلل و بر پایه قرآن شریف و احادیث و لغات و اخبار و

روایات آنرا شرح و توضیح می کند. در آغاز و انجام و در کنارۀ صفحات بعضی یادداشت ها و توضیحات دارد که به علت سببیدگی و وصالی سخت خوانا است باوجود این نسخه بی است بدون غلط و خوش خط.

۲۹۰ و ۸۹۰

۳۳۲

لوايح

[دین و ادب، عرفان و تصوف، فارسی، منثور و منظوم]

- ۱- اندازه : بیرونی : ۱۹/۵ × ۱۲/۵ س م. - درونی : ۱۳ س ۱۴ × ۷/۵ س م.
- ۲- اوراق : ۲۲ ورق. ۴۴ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هندی ، جلد مقوایی پارچه پوشیده سبز گون.
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، روشن ، خوانا ، قرن ۱۳ ه ق.
- ۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » ندارد.
- ۶- مؤلف : «مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷-۵۸۹۷ ق» : نام تألیف : «لوايح» تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : ۹ - چگونگی).
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، رب وقتنا للتکمیل التتميم انک رؤف کریم ، للاحصى ثناء علیک کیف و کل ثناء یعود الیک جل عن ثنائی جناب قد سک انت کما اثنت علی نفسک خداوندا سپاس تو بر زبان نمی آریم و ستایش تو بر تو نمی شماریم هر چه در صحائف کائنات از جنس اثیم و محامد است همه بجناب عظمت و کبریای تو عائد است از دست و زبان ما چه آید نه سپاس و ستایش ترا شاید».
- ۸- انجام : «جامی تن زن در سخن چند زنی بیهوده دم از دن و سخن چند زنی افتاده خسی بر سر این پاره غدیر لاف از تک دریای سخن چند زنی

جامی که نه مرد خانقاه هست و نه دیر نی با خبر از فتنه نه آده ز سیر هم فاتحه هم خاتم اش جمله توئی فافتح بالخیر رب واختم بالخیر تمام شد تمام شد کتاب لوايح من تصنیف عارف نامی مولانا جامی رحمه الله».

۹- چگونگی: موضوع این نسخہ کہ «لوایح جامی» نام دارد، درباره عرفان و تصوف و توحید و اثبات ذات واجب الوجود است و تقسیمات آن بر اساس «لایحہ» و جمع آن «لوایح» است و جمعاً ۳۲ لایحہ دارد. متن آن آمیختہی از نثر و نظم است. نثرش مسجع و محکم و شعرش شیرین و گیراست. اشعار آن اکثر از نوع رباعی هستند تقریباً موضوع ہر لایحہ در اشعار گنجانیدہ شدہ است. نسخ خطی آن فراوان و تاکنون چند بار در ایران و ہند و پاکستان و اروپا چاپ شدہ است (رک: لوایح جامی، بہ کوشش محمد حسین تسبیحی چاپ انتشارات فروغی، تہران، ۱۳۴۳ خورشیدی).

۸۹۰

۴۱۷

لیلی و مجنون

[ادب، داستان، فارسی، منظوم «مثنوی»]

- ۱- اندازہ: — بیرونی: ۱۷ × ۱۱ × ۲ س م. — درونی: ۱۴ س ۵/۱۲ × ۷ س م.
 - ۳- اوراق: ۱۴۸ ورق. ۲۹۵ صفحہ.
 - ۳- کاغذ: نازک سفید تیرہ رنگ سیالکوتی، آب رسیدہ، وصالی شدہ، جلد تیاچی ضربی نقش دار پوشیدہ.
 - ۴- خط: نستعلیق، ناپختہ، روشن، عنوانہا و نشانہا و سرفصلہا شنگرف، قرن ۱۱ ه ق.
 - ۵- کاتب: «غلام حسین» و تاریخ کتابت: «۱۱۳۸ ه ق؟»: «سنہ ۱۱۳۸»
ہر کہ خواند دعا طمع دارم	زانکہ من بندہ گنہ کارم
نوشتم خط درین دیوان خامہ	کہ ماند از من مسکین نشانہ
پس از مردن کس ارپرسد کجاشد	بگو بگریخت از جور زمانہ
- بیدی فقیر الحقیر مذنب الکثیر ظل الخایف قلیل الناس طلاب الجب
ایمہ معصومین طین الاقدام علومایان غلام حسین ولدی مغفرت نمودی
ملا نوروز.
- ۶- مؤلف: یا (شاعر): «حبیبی»، نام تألیف: «لیلی و مجنون»، تاریخ تألیف (سرودن): «آغاز — ۱۰۸۰ — انجام ۱۰۸۹ ه ق» یا در عہد محیی الدین اورنگ زیب عالمگیر فرزند شاہ زادہ خرم شہاب الدین محمد شاہ جہان، و لیکن تاریخ

سروده به حروف ابجد در این بیت «۱۰۹۶ = لیلی و مجنون آخرین» آمده است :
تخریج ز قول عقل این است «لیلی و مجنون آخرین است» ۱۰۹۶
شاعر خود صریح و واضح تاریخ شروع و ختم مثنوی را چنین آورده است و
در یک بیت ۱۰۷۰ گفته :

شد ماه تمام سال پر تو
در آخری سال گشت بنیاد
یک حادثه قضا در افکند
سوقوف بماند تا بسالی
در فصل سنه بسلیخ شوال
این نامه بیافت زیب و تزیین
این نامه نو چو یافت اتمام
بتوان گفت آن گهی تماش

صد شکر خدا که این مه نو
در سال هزار و هشت و هشتاد
بنوشتم از آن صحیفه بی چند
روداد از آن بمن ساللی
هشتاد و هزار نه شد از سال
در اول سال الف سبعین
از نظم حبیبی سیه نام
افتد چو قبول خاص و عامش

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

دانیست خرد که این چه نام است
سر در خط بندگی نهادیم
آنگاه با احترام نامست
بر خواطر و بر زبان و بر دل
نامی تو نگرددم فراموش
از موضع گل بهار خوشتر
زین پیش مگو نو و لهن را
کز هر چه بگویم بمان
داری سخن اساس بر پاس
بسیار نموده ای نیکو
اقدیم سخن مسخرت باد

بسم الله که سر خط کلام است
چون چشم بسر خطش گشادیم
یا رب به بزرگی کلامت
بخشایش خویش ساز شامل
کز خواطر غم کشی بلا کوش

۸- انجام : «از قامت سرو خوشروانتر

سنجیده بنه قلم سخن را
مهری بدهان خاموشی نه
خود را بلباس اهل عباس
کردی قلم اندرین قلمرو
دولت چومدام بردرت باد

۹- چگونگی: این نسخه که آنرا «لیلی و مجنون حبیبی» یا «مثنوی لیلی و مجنون حبیبی» نامیده اند، از جمله مثنویاتی است که به پیروی از لیلی و مجنون نظامی و جاسی و دیگران در سرزمین پاک و هند سروده شده است. تاریخ آغاز سرودن آن صریح و واضح ۱۰۸۸ و ختم آن ۱۰۸۹ آمده است و لیکن در جایی هم

۱۰۷۰. گفته است. تقسیبات آن بر اساس موضوعاتی است کہ شاعر برگزیده است. مطابق معمول، نخست حمد پروردگار، دوم نعت سید کاینات (ص)، سوم منقبت حیدر کرار (ع)، چهارم مدح اورنگ زیب، پنجم در سبب تألیف کتاب و ششم آغاز داستان لیلی و مجنون و در آخر صفت خاتمہ کتاب و مناجات آمده است. تعداد ابیات ۴۲۶. در این دو بیت آمده است:

« اتمام چو در کتاب آمد بیتش همه در حساب آمد
از چار ہزار شد دو صد بیش شد شصت دگر از آن عدد بیش»

بروزن «مفعول مفاعلن فعولن یا مفاعیل» از مزاحفات بحر ہزج سرودہ شدہ است. در آغاز و انجام آن بعضی یادداشت های پراکنده و اشعار معروف آمده است، مثلاً، این بیت:

گل نسربن بسر میزد کہ رنگم زرد می گردد
خجالت میکشد مردی کہ با نامرد می گردد

و چند مطلب درباره پنج تن آل عبا «محمد و علی و فاطمہ و حسن و حسین».

علی ولی شیر پروردگار سپہدار دین شاهی دلدل سوار
و همچنین اشعار فراموش شدہ متن را در بعضی جای ها در کنارہ صفحات افزوده اند.

۲۹۰ و ۸۹۰

۵۴۱

مبکیات

[دین و ادب، فارسی، منثور]

- ۱- اندازه: - بیرونی: ۲۵ × ۱۷ × ۴ س. م. - درونی: ۱۴ س ۱۹ × ۱۱ س. م.
- ۲- اوراق: ۳۶۴ ورق. ۷۲۷ صفحہ.
- ۳- کاغذ: نازک سفید رنگ فرنگی، ساییدہ شدہ، جلد مقوایی زرد رنگ با عطف و گوشہ چرمی پوشیدہ.
- ۴- خط: نستعلیق، خوانا، روشن، نا پختہ، معرب (مشکول)، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف کم رنگ، قرن ۱۳ ه. ق.

۵- کاتب : «میان نور محمد» ، تاریخ کتابت : «۱۲۹۹ هـ ق» : در صفحه ۷۲۷ چنین آمده است : «تمت الكتاب بعون الملك الوهاب سنة ۱۲۹۹ از دست خط فقیر پر تقصیر حقیر عاجز میان نور محمد سکنه لنکاه ایم برای پاس خاطر میان فیض بخش ولد میان دین محمد بادشهبانی والد ، هر کس دعوی کند کاذب باشد» .

۶- مؤلف : نام مؤلف به طور صریح و واضح معلوم نشد ، اما ظاهراً باید «ابو بکر عمر ابن ابی الفضل بن عمر بن ابی الفضل بن العمر البخاری» ، نام تألیف «مبکیات» ، تاریخ تألیف : «۱۲۹۹ هـ ق» . در صفحه ۱ و ۲ و ۷۲۷ چنین آمده است : «الشیخ الانام الاجل الاستاد الرشید المله والدين ظهير الاسلام والمسلمين شمس الائمة في مقتى الشرف والعبيين واضح المذكرين برهان الناظرين بدرالمحققين استاد الخلف ابوبكر عمر بن ابی الفضل بن العمر البخاری يعرف مع الله المسلمين بطول بقائه چون از جمیع غیاث المذکرین فارغ شده و ملتقط اصول را نوشتیم و عصمت الانبیاء را با تمامت وی و اوراد خواجه المسمی خواجه امام منصور الهاتریدی رحمه الله را نوشتیم و از نوشتن عبود الجوابیات عن فنون السؤالات فارغ شدیم بعده کسانی را که در علم تذکیر و وعظ شریه بود درخواست کردند که نیز از جمع مبکیات سی ایرساخه شود اجابت کردم و مبکیات از هر نوعی در وی وعد و وعده جمع کردم» .

۷- آغاز : «هو المستعان كتاب مبکیات عجیبه و غریبه ، رب یسر و لا یسر و تم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی جعل الدنیا داراً سکره مستزود و جمیع البشر و قوه النجد و الاتمار و الرحیل الی دایم الی الابد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له الماک الجبار العزیز العزیز العزیز محمد عبده و رسوله المختار صلوات الله تعالی و باری علیکم» .

۸- انجام : «خدایا شفقت تو زیاده از شفقت مادر و پدر است امید ما چنان است بر روا کی داری که آزار ابلیس لعین بر ما در دم آخر رسد بد کرمت ما بر رحمت خود و شفاعت محمد و رفیق ایمان بان محروم نگردان و از ترمی قیامت و از دوزخ ما را نگاه دار یا اله العالمین و یا ناصر الناصرین تمت الكتاب بعون الماک الوهاب سنة ۱۲۹۹ هـ ق» .

۹۔ چگونگی : موضوع این نسخہ شرح و تفسیر مسائل دینی و فقہ و وقایع غم انگیز و نوپیدی و اندوہ و غم است. کہ بر اساس آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات بزرگان و مشایخ اسلام و روایات و اخبار تدوین شدہ است و مطابق عقاید اہل سنت و جماعت است. تقسیمات آن بر اساس «فصل» است و جمعا «۱۴۷ فصل» دارد. نثر فارسی آن روان و سادہ و آسپختہ با احادیث و آیات قرآن و کلمات قصار است. ہنگام بحث و تفصیل از مسائل دینی و وقایع غم انگیز، اسامی اشخاص و مآخذ و منابع خود را بدست می دہد. و گاهی بعضی از مطالب تحت عنوان «حکایت» و «سؤال» و جواب آمدہ است. بہ نظر می رسد کہ این نسخہ بہ خط مؤلف باشد یعنی «کاتب»، «مؤلف» نیز دست و نسخہ ہنوز چاپ نشدہ است. حکایت و روایات اکثر در موضوع اخلاق و تعلیم و تربیت است. سہو القلم کاتب اندک دارد.

۸۹۰

۳۳۴

مثنوی غنیمت یا نیرنگ عشق

[ادب، فارسی، منظوم «مثنوی»]

- ۱۔ اندازہ : — بیرونی : ۵/۱۹ × ۱۱ × ۱ س.م. — درونی : ۱۳ س ۱۴ × ۶ س.م.
- ۲۔ اوراق : ۶۰ ورق. ۱۲۰ صفحہ.
- ۳۔ کاغذ : نازک زرد رنگ کشمیری، اندکی کرم خوردہ، اندکی وصلی شدہ، بدون جلد.
- ۴۔ خط : نستعلیق تحریری، رسم الخط اردو، روشن، خوانا، قرن ۱۳ ه.ق.
- ۵۔ کاتب : «میرزا رستم بیگ»، تاریخ کتابت «۱۲۵۸ ه.ق» : «تمت تمام شد مثنوی غنیمت تحریر بتاریخ نهم ماه شعبان سنہ ۱۲۵۸ در روز پنجشنبہ از دست خط فقیر حقیر بر تقصیر میرزا رستم بیگ صورت اتمام یافت».
- ۶۔ مؤلف : با (شاعر) «ملا محمد اکرام مفتی غنیمت کنجاہی متوفی ۱۱۱۰ ه.ق»، نام تألیف : «مثنوی غنیمت»، معروف بہ «نیرنگ عشق»، تاریخ تألیف : «۱۱۰۳ ز گرار بہار فکر رنگین» و تعداد ابیات «۱۵۰۰ = غنیمت» (رک : فہرست نسخہ های خطی کتابخانہ گنج بخش، تألیف محمد حسین تسیبچی، ج ۱، ص ۶۸۳-۶۸۷).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم :

بنام شاهد نازک خیالان
ز مهرش سینها جولانگه، برق
جگر سوزی چراغ خانه، او
دل مستان عشق خود ستامش
بشوقش لخت دل پروانه، چشم
عزیز خاطر آشفته حالان
دل هر ذره در جوش انا الشرق
طپشها شوخی پروانه، او
شکست رنگها مهتاب بامش
چراغان دیده شد در خانه، چشم»

۸- انجام : «الهی گرچه عصیان شد شعارم
نصیب اندر ز فیض سرمدم کن
بنامش ده زبان را شوق تکرار
برای من شفیع محشرش کن
بیا ساقی بیا ای قبله، شوق
شرابی ده که باشد غارت هوش
کرمها را هنوز امیدوارم
جبین سای جناب احمدم کن
بر ایمان ختم کن کار من زار
و گر خاکم کنی خاکدش کن
که دور آخر شد و باقیست این ذوق
چکیدن کن کبابم را فراوان»

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «عشق عرفانی» است که میان «شاهد» و «عزیز» واقع شده و آنها دو پسر جوان هستند بر وزن «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن یا فعولن» سروده شده است. شاعر ذوق و حالی عمیق داشته و الفاظ و تشبیهات و ترکیبات بدیع به استخدام آورده است. مثنوی غنیمت تا کنون چندین چاپ شده و نسخ خطی آن فراوان است. بعضی یادداشتهای و توضیحات لغوی و معنوی در میان سطرها و در کنارها، صنجات دارد.

در صفحه اول نوشته است: «یا کبیکج مخور کباب را (رک: فرست
نسخه های خطی کتابخانه کتب بخش ج ۱، ص ۶۸۳-۶۸۷».

۸۹۰

۳۱۲

مثنوی مولوی

[ادب، عرفان و تصوف، فارسی، منظوم، مثنوی]

۱- اندازه: - بیرونی: ۳۶/۵ × ۲۰ × ۴ س. م. - درونی: ۲۲ س (هر سطر یک سطرع یا دو بیت) ۱۲ × ۲۵/۵ س. م.

۲- اوراق: ۳۳۵ ورق. ۶۷۰ صفحه.

- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره و حنایی رنگ کشمیری ، اندکی کرم خورده ، آب دیده ،
وصالی شده ، ساییده شده ، جلد مقوایی ضخیم پارچه پی ملون.
- ۴- خط : نستعلیق نسخ خوش جلی و خفی ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانها
و سر فصلها شنگرف جدولهای میان سطرها دو خطی سرخ و کناره صفحات
یک خطی و ۳ خطی سرخ و سیاه ، قرن ۱۳ ه ق.
- ۵- کاتب : سه تن «کاتب» این نسخه را کتابت کرده اند «فیض بخش» و «محمد یونس» و
«نور احمد» و لیکن رسم الخط آن یکی است و شاید یک کاتب دراصل بوده
و لیکن به نام های دیگران استنساخ کرده است اما تاریخ کتابت :
۱۲۴۰ ه ق. در صفحه ۱۱۵ (پایان دفتر دوم) چنین آمده است :
«این دو دفتر مثنوی معنوی رافم او فیض بخش احقری»
در صفحه ۲۱۵ (پایان دفتر سوم) اینگونه کتابت شده است : تمام شد دفتر
سیوم بعون الله تعالی بروز سه شنبه در ماه ربیع الثانی بدستخط محمد یونس سنه
معلی ۱۲۴۰ در موضع منسجر (منچر) تحریر یافت.»
در صفحه ۳۱۰ (پایان دفتر چهارم) اینگونه آمده است :
«از سبجات طبع مولانای روم مثنوی بحر است از بحر علوم
سال هجرت سرور مختار دین دو صد و الف و چهل آمد یقین
روز دو شنبه جادی آخرین از ید یونس با تمام آمد این»
در صفحه ۴۱۷ (پایان دفتر پنجم) چنین است :
«تمام شد دفتر پنجم مثنوی معنوی حضرت مولانا جلال الدین رومی بدست
خط فقیر حقیر نور احمد بوقت چاشت نوشته شد.»
بنا بر این کاتبان عبارت بوده اند از : «فیض بخش» ، «محمد یونس» و
«نور احمد» ، تاریخ کتابت : «۱۲۴۰ ه ق.»
- ۶- مؤلف : «جلال الدین محمد» معروف به «مولوی» و «رومی» و «مولوی معنوی» و
«ملای رومی» و «مولوی رومی» و «مولوی بلخی» و وفات در ۶۷۲ ه ق ،
نام تألیف : «مثنوی» ، تاریخ تألیف میان سالهای «۶۴۰ تا ۶۷۲ ه ق» (رک :
مثنوی مولوی ۸۹۰/۹ و ۸۹۰/۲۶ ، فهرست نسخه های خطی کتابخانه
گنج بخش ج ۱ ، ص ۳۹۳-۳۹۷).

۷- آغاز : دفتر اول (ص ۱۲) : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم :

«بندنو از نی چون حکایت میکند
وز جدائیها شکایت میکند
کز نیستان تا مرا بپریده اند
وز نفیرم مرد و زن نالیده اند
سینه خواهم شرحه شرحه از فراق
تا بگویم شرح درد اشتیاق
هر کسی کو دور ماند از اصل خویش
باز جوید روزگار وصل خویش»

۸- انجام : ایضاً (ص ۱۲۰) :

«گشت خاک آمیز و خشک و گوشت بر
ز آنگیاه اکنون پرهیز بیشتر
سخت خاک آلود می آید سخن
آب تیره شد سر چه بند کن
تا خدایش باز صاف و خوش کند
آنکه تیره کرده هم صافش کند
صبر آرد آرزو را نه شتاب
صبر کن والله اعلم بالصواب»

—آغاز : دفتر دوم (ص ۱۲۲) : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم :

مدتی این مثنوی تأخیر شد
تا نژاد بخت تو فرزند تو
چون ضیاء الحق حسام الدین عنان
مهلتی بائست تا خون شیر شد
خون نگردد شیر شیرین خوش سوسو
باز گردانید ز اوج آهن
چون بمعراج حقایق رفته بود
بی بهارش غنچه ها نشکفته بود

—انجام : ایضاً (ص ۲۲۰) :

«ابر می بارید جمله چون مشک اشکها
حاجیان جمله گشاده منتکها
یک جماعت زان عجایب کارها
میپریدند از میان زلفها
قوم دیگر را یقین در ازدهاد
زینعجب والله اعلم بالصواب
قوم دیگر نا پذیرا ترش و خام
ناقصان سرمدی تمم

در پایان این دفتر این اشعار نیز آمده است :

«این دو دفتر مثنوی معنوی
راقم او فضل بسم احقری
باوجود این معصیتهائی که من
کرده ام از دست خود اندر زمن
مغفرت دارم امید از لطف تو
زانکه خود فرموده لانهصوا
روز سه شنبه به وقت بامداد
ختم شد والله اعلم بالرشاد

—آغاز : دفتر سوم (ص ۲۲۴) : «بسم الله الرحمن الرحیم :

ایضیاء الحق حسام الدین بیار
این سیوم دفتر که سنت شد سه بار

برگشا گنجینه اسرار را
قوتت از قوت حق میزهد
در سیوم دفتر بهل اعدار را
نه از عروقی کز حرارت میجهد
این چراغ شمع کو روشن بود
نه از فتیل و پنبه و روغن بود»

—انجام : (ایضاً ص ۳۴۴) :

«در شکست پای حق بخشد سری
هر چه آن بر تو کراهیت بود
تو سبب که بر درختی یا به چاه
گر تو خواهی باقی این گفت و گو
هم ز فقر چاه بکشایدری
چون تحقیقت بنگری رحمت بود
تو مرا بین که منم مفتاح راه
ای اخی در دفتر چارم بچو»

—آغاز : دفتر چهارم، (ص ۳۴۶) : «رب یسر و تمم بالخیر، بسم الله الرحمن الرحیم،

ای ضیاء الحق حسام الدین توئی
همتی عالی توئی ای مرتجا
گردن این مثنوی را بسته
مثنوی پویان کشند و ناپدید
که گذشت از من به نورت مثنوی
می کشد این را خداداند کجا
می کشی آنسو که تو دانسته
ناپدید از جاهلی کش نیست دید»

—انجام : (ایضاً ص ۴۳۱) :

«آینه نبود منافق باشد او
تا آن عین آینه ات سازد خدا
عرش چی چرخ چی ای ذولباب
دفتر چارم شد این ساعت تمام
آنچنان آئینه را هرگز مجو
که نمائی عرش راه چون سما
فهم کن والله اعلم بالصواب
هم بعون ایزدی یحیی العظام»

—آغاز : دفتر پنجم (ص ۴۳۴) : «بسم الله الرحمن الرحیم :

شاه حسام الدین که نور انجم است
ایضیاء الحق حسام الدین راد
گرنبودی خلق محجوب و کثیف
از مدیحت داد معنی دادسی
طالب آغاز سفر پنجم است
اوستادان سخا را اوستاد
ور نبوی حلقها تنگ و ضعیف
غیر این منطق دری بگشادسی»

—انجام : (ایضاً ص ۵۴۵) :

«تو عدوی وز عدو شهید و لبن
هر وجودی کز عدم بنمود سر
دوست شو وز خوی ناخوش شوبری
بی تکلف زهر گردد در بدن
بر یکی زهر است و بر دیگر شکر
تا ز خمره زهر عم شکر خوری

ز آن نشد فاروق را زهری گزند که بدان تریاق فاروقیش قند»

—آغاز : دفتر ششم (ص ۵۴۸) : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

ای حیات دل حسام الدین بسی
گشت از جذب چو تو علامه
پیشکش می آرمت ای معنوی
شش جهت را نورده زین شش صحف

میل سبجوشد بسم سادسی
در جهان گردان حساسی نامه
قسم سادس در تمام مثنوی
کی بطوف حوله من لم بطن

—انجام : (ایضاً ص ۶۷۰) :

«شکر این نامه بعنوانی رسید
نردبان آسمانست اینکلام
نه پیام چرخ کان اخضر بود
بام گردونرا ازو آید نوا

کم نند نقد و یا خوانی بسید
هر که از این بر رود آید نام
بل بیامی کز فلک برتر بود
گردشش باشد همیشه ز آن هوا

۹- چگونگی: این نسخه که شش دفتر مثنوی مولوی را در بردارد، در ملکیت ادبی

«محمد حسین انصاری تمیمی» استاد و رئیس دانشکده راجه احمد خان در روستای کلس دهستان شهر چکوال بخش شهر جهلم بود. این نسخه در کتابخانه گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان در آمد. در کناره صفحات و در میان سطر ها یادداشت و توضیحات و شرحهای گوناگون ادبی و تاریخی و عرفانی دارد و آیهات و احادیث و کلمات قصار و الفاظ مشکل را تفسیر و شرح کرده است. مآخذ و مراجع را نیز در پایان هر تفسیر و شرح آورده است، مانند: «تقریر مخدومی سید عبد المتبحر رشیدی»، «سید حاج»، «محمد سعید»، «تفسیر حسینی»، «نجفی»، «شرح مثنوی معنوی»، «قاموس»، «تحفه السعادت»، «جهانگیری»، «خوارزمی» و غیره. «لطایف المعنوی فی اللغات المثنوی»، «تفجرات الانبیاء» و غیره.

در آغاز هر دفتر مقدمه آن دفتر به عربی آمده است و در حاشیه آن نیز لطایف المعنوی نیز آورده است. هر ده این تفسیرات و شرح و توضیحات و یادداشت های جداگانه استکتاب کرده، تک شرح مثنوی زبانی در دست خواهد بود.

تقسیمات آن به طور کلی «شش دفتر» است و هر دفتر بر اساس موضوعاتی است که به تناسب از طرف مصنف برگزیده شده و راجع به آنها بحث و

شرح کرده است. وزن مثنوی از مزاحفات بحر رمل مسدس محذوف یا مقصور است: «فاعلاتن فاعلات فاعلاتن یا فاعلن». در حدود ۴۵ هزار بیت دارد. از صفحه ۵ تا ۱ رساله بی در شرح «نی» آمده است که در آخر نوشته است: «تمام شد شرح تبیین از حضرت مولوی عبد الرحمن جاسی قدس سره» و اینگونه آغاز می شود:

«رب یربم الله الرحمن الرحیم تمم بالخیر ،

عشق جزنائی و ماجزنی نئیم ویندمی بی ما وما بی وی نئیم

نی که هر دم نغمه آرائی کند در حقیقت از دم نائی بود

این سطری چند بعضی منثور و بعضی منظوم بقلم صدق و خلوص طویت مرقوم در بیان معنی نی و حکایت و شکایت دی».

و چنین انجام می یابد:

«جاکنی در کجه نابد خویش روکنی در قبله مقصود خویش

باوی از جان و دل یک رو شوی بک خود را محو بازی او شوی

در بقای او شوی فانی تمام باقی جاوید باشی و السلام

تمام شد شرح تبیین از حضرت مولوی عبد الرحمن جاسی قدس سره».

نثر فارسی آن هم ساده و روان و هم مشکل و پیچیده است چون از کتب گوناگون بر حسب موضوع نقل شده است و به طور کلی فارسی مخصوص سر زمین پاک و هند است.

این یادداشت که در صفحات آغاز آمده است: «این کتاب مثنوی مولوی معنوی از اعلی حضرت مولانا الحافظ الخواجه فیض بخش چشتی نظامی لنهی رحمه الله علیه خلیفه مقرب حضرت سلیمان الاولیاء شیخ المشایخ الدولانا الحافظ الخواجه محمد سلیمان چشتی نظامی تونسوی قدس سره تا حضرت مولانا مولوی فضل حسین صاحب (رح) خلیفه حضرت خواجه محمود (رح) و حضرت خواجه حامد (رح) صاحبان تونسوی رسیده و هنوز در ملک نبیره اش ننگ اسلاف فقیر محمد حسن انصاری تمیمی چشتی نظامی قادری سهروردی نقشبندی للهی است». و لیکن اکنون در ملکیت کتابخانه گنج بخش است.

مثنوی مولوی

[ادب، عرفان و اخلاق، فارسی، منظوم، «مثنوی»]

- ۱- اندازه : بیرونی : ۳۰/۵ × ۲۰ × ۴/۵ س م . درونی : ۲۵ س (هر سطر ۴ مصراع یا دو بیت) ۲۱/۵ × ۱۳ س م .
 - ۲- اوراق : ۳۱۰ ورق . ۶۱۹ صفحه .
 - ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ و حنایی رنگ هندی ، اندکی آب دیده ، اندکی وصالی شده ، جلد چرمی ضربی سرخ گون با عطف پوسیده .
 - ۴- خط : نستعلیق خفی ، خوانا ، روشن ، پخته ، رسم الخط اردو ، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف ، جدولهای میان ابیات (مصاریع) یک خطی شنگرف و جدولهای کناره صفحات سه خطی سرخ و سیاه ، قرن ۱۱ ه ق .
 - ۵- کاتب : نام «کاتب» نیامده اما تاریخ کتابت : «۱۰۹۴ ه ق» . در آخر دفتر چهارم (ص ۳۹۶) و در آخر دفتر ششم کتابت شده است : «تمام شد دفتر چهارم از کتاب مثنوی المعنوی از تصنیف مولوی حضرت جلال الدین روم قدس الله سره العزیز ، سنه ۱۰۹۴ ه» .
 - ۶- مؤلف : یا (شاعر) : (رک مثنوی مولوی ۲۰۱۲/۸۹۰) .
 - ۷- آغاز : دفتر اول (ص ۴) : «بسم الله الرحمن الرحيم ، بشنو از فی چون حکایت می کند از جدایی ها شکایت من کند کز نیستان تا مرا بریده اند از نغمه مرد و زن در نیستان» .
 - ۸- انجام : ایضاً (ص ۹۹) : «تا خدایش باز صاف و خوش کند او شد بیرون نرغچه صافش کند صبر آرد آرزو را فی شتاب صبر کن و الله اعلم بالصواب» .
- آغاز : دفتر دوم (ص ۱۰۶) : «بسم الله الرحمن الرحيم ، مدتی این مثنوی تأخیر شد مهلتی بایست تا خون شیر شد تا نژاید بخت تو فرزند نو خون نکردد شیر شیرین خوش شنو»

—انجام : (ایضاً ، ص ۱۹۱) :

«قوم دیگر را تعیین در ازدیاد زین عجب و الله اعلم بالرشاد
قوم دیگر نا پذیرا ترش و خام ناقصان سرمدی تم الکلام»

—آغاز : (دفتر سیوم ، ص ۱۹۶) : «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم و
تمم بالخیر ،

ای ضیاء الحق حسام الدین بیار این سیوم دفتر که سنت شد بیار
بر گشا گنجینه اسرار را در سیوم دفتر بهل اعدار را»

—انجام : (ایضاً ، ص ۳۰۶) :

«تو مبین که بر درختی یا بچاه تو مرا بین که منم مفتاح راه
گر تو خواهی باقی این گفت و گو ای اخی در دفتر چارم بچو»

—آغاز : (دفتر چهارم ، ص ۳۱۰) : «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، و
تمم بالخیر ،

ای ضیاء الحق حسام الدین تویی که گذشت از من به نورت مشنوی
همت عالی تو ای مرتجبا میکشد این را خدا داند کجا»

—انجام : (ایضاً ، ص ۳۹۶) :

«تا که عین آیندات سازد خدا که نماید عرش را همچون سا
عرش چه و چرخ چه ای ذولباب فهم کن و الله اعلم بالصواب»

—آغاز : (دفتر پنجم ، ص ۴۰۰) : «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، و
تمم بالخیر ،

شه حسام الدین که نور انجم است طالب آغاز سفر پنجم است
ای ضیاء الحق حسام الدین راد اوستادان صفا را اوستاد».

—انجام : (ایضاً ، ص ۵۰۱) :

«زان نشد فاروق را زهری گزند که بد از تریاق فاروقیش قند
هین بچو تریاق فاروق ایغلام تاشوی فاروق دوران والسلام»

—آغاز : (دفتر ششم ، ص ۵۰۶) : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

ای حیات دل حسام الدین بسی میل می جوشد بقسم مادی
گشت از جذب چو تو علامه بی در جهان گردان حسامی نامه بی»

—انجام : (ایضاً ، ص ۶۱۹) :

«آب جان را ریز اندر بحر جان تا شوی دریای بیحد و کمران
قصه کوتاه کن که رقم در حجاب هین خمش و الله اعلم بالصواب»

۹- چگونگی : این نسخه شامل شش دفتر کامل مثنوی مولوی است که در حدود ۳۰۰۰ بیت دارد و در آغاز ۵ دفتر ، مقدمه دارد ، مقدمه ۱ دفتر ۱ و ۳ به زبان عربی ، مقدمه ۲ دفتر ۲ به زبان فارسی و عربی ، مقدمه ۳ دفتر ۳ و ۴ به زبان فارسی است و دفتر ۴ مقدمه ندارد . در میان سطرها و در کنار صفحات این نسخه بعضی یادداشتها و توضیحات لغوی و عرفانی آمده است . سهوالعلم کاتب اندک است . (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۳۹۳-۳۹۷) .

۸۹۰

۳۷۱

مثنوی مولوی

[ادب ، عرفان و اخلاق : فارسی ، منظوم ، «مثنوی»]

- ۱- اندازه : —بیرونی : ۲۷/۵ × ۱۸ × ۴ س م . —درونی : ۲۱ س (هر سطر ۲ بیت یا ۴ مصراع) ۱۸/۵ × ۱۱ س م .
- ۲- اوراق : ورق ۳۳۹ . ۶۷۸ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، دود زده ، ساییده شده ، آب رسیده ، آغوشی و صالی شده ، جلد تپهاجی سیاه پوسیده با عطف کرباسی پاره شده .
- ۴- خط : نستعلیق و تحریر آمیخته با شکسته ، خوانا ، روشن ، عنوانها و بعضی ابیات نشانها شنگرف ، جدول کناره بیرونی صفحات یک خطی ساده بیرون ابیات (سطرها) سیاه و زرین و جدول میان ابیات (مصراع) دو خطی سیاه ، ۶ سر لوح و ۳ اسلیمی خوش نقش در زمینه آجوردی و زرین ، قرن ۱۱ ه ق .
- ۵- کاتب : «حاجی عبدالله کشمیری» ، تاریخ کتابت : «۱۱۰۶ ه ق . تحت کتاب بعون الله الملك الوهاب بیده الفقیر الحقیر الراجی رحمۃ الله الودود والباری حاجی الحرمین والشریفین حاجی عبدالله کشمیری شرف الله له ولوالدیه واحسن الیها و الیه اللهم اختم اواخر امور عمرنا بالفضل والکرم والجود

و النعم برحمتک یا ارحم الرحمین سنهٔ هزار و یکصد و شش به توفیق ربانی در شهر جمید الثانی برحمتک یا ارحم الرحمین :

المهی هر آن کس که این خط نوشت عفو کن گناهش عطا کن بهشت»

۶- مؤلف : یا (شاعر) : (رک : مثنوی مولوی ۳۱۲/۸۹۰).

۷- آغاز : دفتر اول (ص ۳) : «حسبنا الله و نعم الوکیل نعم المولی و نعم النصیر،

بسم الله الرحمن الرحیم ،

بشنو ازنی چون حکایت می کند

کز نیستان تا مرا پبریده اند

و ز جدائیهها شکایت می کند

از نفیرم مرد و زن نالیده اند»

۸- انجام : ایضاً (ص ۱۰۵) :

«تا خدایش باز صاف و خوش کند

صبر آرد آرزو رانی شتاب

او که تیره کردم هم صافش کند

صبر کن و الله اعلم بالصواب»

—آغاز : دفتر دوم (ص ۱۰۵) :

«مدتی این مثنوی تأخیر شد

تا نزیاید بخت تو فرزند نو

مهلتی بایست تا خون شیر شد

خون نگردد شیر و شیرین خوش شنو»

—انجام : ایضاً (ص ۲۰۰) :

«قوم دیگر را یقین در از دیاد

قوم دیگر نا پذیرا ترش و خام

زین عجب و الله اعلم بالرشاد

ناقصان سرمدی تم الکلام»

—آغاز : دفتر سوم (ص ۲۰۱) : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

ای ضیاء الحق حسام الدین بیار

بر گشا گنجینه اسرار را

این سیوم دفتر که سنت شد سه بار

در سیوم دفتر بهل اعدا را»

—انجام : ایضاً (ص ۳۲۸) :

«هر چه آن بر تو کراهیت بود

تو مبین که بر درختی یا به چاه

چون حقیقت نیک بر رحمت بود

تو مرا بین که منم مفتاح راه

کر تو خواهی باقی این گفت و گو

ای اخی در دفتر چارم بجو»

—آغاز : دفتر چهارم (ص ۳۲۹) :

«ای ضیاء الحق حسام الدین تویی

همت عالی تو ای مرتجبا

که گذشت از من به نورت مثنوی

میکشد این را خدا داند کجا»

- انجام : (ایضاً ص ، ۴۳۹) :
- « تا که عین آهنت سازد خدا که نمائی عرش را همچون سما
 عرش چه و چرخ چه ای ذولباب ختم کن والله اعلم بالصواب »
- آغاز : (دفتر پنجم ، ص ۴۳۹) : «بسم الله الرحمن الرحيم ،
- شه حسام الدین که نور انجم است طالب آغاز سفر پنجم است
 ای ضیاء الحق حسام الدین راد اوستادان صفا را اوستاد
- انجام : (ایضاً ، ص ۵۵۱) :
- « تو عدوی در عدو شهید و لبین بی تکلف زهر گردد در بدن
 هین بجو تریاق فاروق ای غلام تا شوی فاروق دوران والسلام »
- آغاز : (دفتر ششم ، ص ۵۵۱) :
- « ای حیات دل حسام الدین بسی میل می جوشد بقسم سادسی
 گشت از جذب چو تو علامه در جهان گردان حسامی نامه »
- انجام : (ایضاً ، ص ۶۷۹) : در پنج ورق آخر به علت وصالی و کرم خوردگی
 اشعاری محو شده است و چنین پایان می یابد.
- « گر شود این دود دامن گیر تو بر گشاید سر بسر
 ورنه گیرد دامنت این درد زود گنت و گوی من ندارد هیچ سود »
- ۹- چگونگی: در آغاز هر دفتر یک مقدمه کوتاه دارد که مقدمه دفتر اول و سوم
 و چهارم عربی و مقدمه دفتر دوم و پنجم و ششم فارسی است. این نسخه
 از لحاظ خط و کتابت خوب است در حدود ۲۸۵ بیت دارد. و سهواً مقدمه
 کاتب اندک دارد. به خط شکسته و تحریر درسیان سطرها و در کنار حاشی
 یادداشتها و توضیحات و شرح های لغوی و ادبی و عرفانی و اشعار در آن
 دارد و ماخذ آنها را مانند: فرهنگ جهانگیری و نجات الانس من حضرات
 القدس جابی و لطایف المعنوی فی شرح لغات المثنوی ذکر کرده است و
 چنان به نظر می رسد که این نسخه چند بار دست به دست گشته و مورد
 تصحیح و مطالعه قرار گرفته است. در صفحه اول به خط نسخ خوش دو
 بیت عربی و چند جمله دعایی آمده است :
- «الهی عبدک الصاعی اتاکا فان تغفر فانت لذلک اه
 مقراً بالذنوب و قد دعاک فان تطرد فمن یرحم سواک»

در صفحه آخر مالک نسخه را به خط نسخ شنگرف چنین کتابت کرده اند : «محمد مالک مجازی ضیاء عاصی».

۸۹۰

۴۵۳

مثنوی مولوی

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : بیرونی : $۵/۲۶ \times ۵/۱۷ \times ۳/۵$ س م. - درونی : ۲۱ س (هر سطر ۲ بیت).
۵/۱۹ × ۱۲ س م.

۲- اوراق : ۳۱۹ ورق. ۶۳۸ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری (لاهوری) ، اندکی وصلی شده ، جلد مقوایی و چرمی پوشیده در غلاف پارچه مخملی.

۴- خط : نستعلیق خفی ، سخت خوانا ، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف ، جدولهای میان سطرها و در فواصل عنوانها ۲ خطی سیاه ، جدولهای کناره صفحات ۵ خطی سرخ و سیاه و زوین ، جدول یک خطی کناره بیرونی صفحات لاجوردی ، شش سر لوح در شش طریقه مختلف به سبک ایرانی در زمینه لاجوردی و طلایی ، تریخ و کتیبه ، گل و بوته نگاری ، قرن ۱۱ ه ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد ، تاریخ کتابت : «۱۰۹۴ ه ق» : «تمت تمام شد ، کار من نظام شد ، کتاب حضرت مولوی معنوی مثنوی :

سخن را نیامد نهایت پدید قلم را شکستم چو اینجا رسید

بتاریخ غره شوال سنه ۱۰۹۴ ه ق».

۶- مؤلف : یا (شاعر) : (رک : مثنوی مولوی ۳۱۲/۸۹۰)

۷- آغاز : (دفتر اول ، ص ۲) : «بسم الله الرحمن الرحيم

بشنو ازنی چون حکایت می کند و ز جدایی ها شکایت می کند
کز نیستان تا مرا ببریده اند از نفیرم مرد و زن نالیده اند
سینه خواهم شرحه شرحه از فراق تا بگویم شرح درد اشتیاق
هر کسی کو دورماند از اصل خویش باز جوید روزگار وصل خویش»

۸- انجام : ایضاً (ص ۱۰۳) :

«گشت خاک آمیز خشک و گوشت بر
سخت خاک آلوده می آید سخن
تا خدایش باز صاف و خوش کند
صبر آرد آرزو را بی شتاب

زان گناه اکنون پرهیز ای شتر
آب تیره شد سپر جوینده کن
آنکه تیره کرد هم صافش کند
صبر کن والله اعلم بالصواب»

—آغاز : دفتر دوم (ص ۱۰۴) :

«مدتی این مثنوی تأخیر شد
تا ترا بد بخت تو فرزند تو
چون ضیاء الحق حسام الدین عنان
چون به معراج حقایق رفته بود

مهلتی بایست تا خون شیر شد
چون نگردد شیر تو شیرین شنو
باز گردانید ز اوج آسمان
بی بهارش غنچه ها بشکفته بود»

—انجام : ایضاً (ص ۲۰۲) :

یک عجائب در بیابان وا نمود
یک جهات زان عجایب کارها
قوم دیگر را یقین در ازدیاد
قوم دیگر تا پذیرا ترش و خام

ابر چون مشکی دهان را وا گشود
می بریزند از میان زنارها
زین عجب والله اعلم بالرشاد
ناقصان سرمدی تم الکلام

من کلام حضرت مولوی معنوی مثنوی تم تمام دفتر ثانی».

—آغاز : دفتر سوم (ص ۲۰۳) :

«ای ضیاء الحق حسام الدین بیار
برگشا گنجینه اسرار را
قوتت از قوت حق می رهد
این چراغ شمس کو روشن بود

این سیوم دفتر که سنت شد مبار
در سیوم دفتر بهل اعجاز را
نز عروقی ناز حرارت سر
نز فسل و پنجه و برتن بود»

—انجام : ایضاً (ص ۳۲۲) :

«در شکست پای بخشد حق بری
تو به بین که بر درختی یا بچاه
هر چه آن برتر کدر است بود
در تو خواهی باقی این است و گو

عم ز معر چاه بگشاید دری
تو بر آمین که منم مشاح راه
چون حقیقت بنگری رحمت بود
ای اخی در دفتر چهارم بیو»

تم تمام شده دفتر ثالث من کلام حضرت مولوی معنوی مثنوی».

—آغاز : دفتر چہارم (ص ۳۲۴) : «ہوالمستعان ،

ای ضیاء الحق حسام الدین تویی
ہمت عالی تویی ای مرتجا
گردن این مثنوی را بستہ
مثنوی پویان کشیدہ ناپدید
کہ گذشت از مہ بہ نورت مثنوی
میکشد این را خدا داند کجا
میکشی آنسو کہ تو دانستہ
ناپدید از جاہلی کش نیست دید»

—انجام : ایضاً ، (ص ۴۲۵) :

«آینہ نبود منافق باشد او
تا کہ عین آینہ سازد جدا
آینہ گردست گوی و بی نفاق
عرش چہ و چرخ چہ ای ذولباب
این چنین آہستہ پایانی مجو
کہ تمامی عرش را همچون سہا
حتم کن واللہ اعلم بالرفاق
فہم کن واللہ اعلم بالصواب»
تم تمام شد دفتر رابع من کلام حضرت مولوی معنوی مثنوی».

—آغاز : دفتر پنجم (ص ۴۲۶) :

«شد حسام الدین کہ نور انجم است
ای ضیاء الحق حسام الدین راد
گر نبودی خلق محبوب و کشیف
در مدیحت داد معنی دادسی
طالب آغاز سفر پنجم است
اوستادان صفا را اوستاد
ور نبودی حلقہا تنگ و ضعیف
غیر ازین منطق لبی بگشادسی»

—انجام : ایضاً (ص ۵۳۵) :

«تو عدوی وز عدو شہد و لکن
دوست شو وز خوی ناخوش شوتری
ز آن نشد فاروق را ہرگز گزند
دین بجو تریاق فاروق ای غلام
بی تکلف زہر گردد در دہن
تاز خمرہ زہر ہم شکر خوری
کہ بدان تریاق فاروقیش قند
تا شوی فاروق دوران والسلام
تم تمام شد دفتر خامس».

—آغاز : دفتر ششم ، (ص ۵۳۶) :

«ای حیات دل حسام الدین بسی
گشت از جذب چو تو علامہ
پشکش می آرمت ای معنوی
پشکش بہر ریاضت میکشم
میل می جوشد بہ قسم سادسی
در جہان گردان حسامی نامہ
قسم سادس در تمامی مثنوی
در تمامی مثنوی قسم ششم»

—انجام : ایضاً (ص ۶۳۸) :

«این خودی را خرج کن اندر خلا تا نمانی همچو ابلیس جلا
 آب جان را ریز اندر بحر جان تا شوی دریای بی حد و کران
 شرح این کوتاه کن و رخ زین بتاب ختم شد والله اعلم بالصواب
 قصه کوتاه کن که رقم در حجاب هین خمش والله اعلم بالصواب
 تمت تمام شد کتاب حضرت مولوی معنوی مثنوی».

۹- چگونگی:

این نسخه شامل شش دفتر کامل مثنوی است و در آغاز هر دفتر یک سر لوح زیبا دارد که هر لوح با لوح دیگر نقش و رنگ فرق دارد. در آغاز هیچ یک از این شش دفتر «مقدمه» که به نثر فارسی یا عربی باشد ندارد. سهو القلم کاتب در آن دیده می شود و حدود ۲۷۰۰۰ بیت دارد. در میان سطرها و در کنار صنفحات بعضی یاد داشت های عرفانی و ادبی به زبان فارسی و عربی به خط تازه آمده است و مآخذ بعضی آنها «لطایف المعنوی» ذکر شده است. در صنفحات آغاز چندین صفحه جدول کشی شده و لیکن بدون نوشته مانده است. مائک این نسخه «حضرت عبدالعلی» نام داشته است که به خط و املاي خود یادداشتهای در لابلای نسخه دارد و نشان میر او خوانده نشد.

۸۹۰

مثنوی مولوی ، دفتر اول

۳۸۵

[ادب ، عرفان و اخلاق ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

- ۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱ × ۱۵ × ۴/۵ س. م. — درونی : ۱۵ س ۱۵/۵ — ۱/۵ س
- ۲- اوراق : ۱۵۶ ورق. ۳۱۲ صفحه.
- ۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ بندی ، در میان اوراق ، زرد و سفید قرار داده شده ، گرم خورده ، جلد مقوایی و تهاجی سرخ تیره
- ۴- خط : نستعلیق شکسته آمیز ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشانها و جدولهای دو خطی میان سطرها و کنار صنفحات دو خطی شناسایی در ۱۲ سطر
- ۵- کاتب : «محمد خان غلام قادر خان» . تاریخ کتابت : «۱۱۸۵ هـ ق» در صفحه ۳۰۸ اینگونه آمده است : تمام شد دفتر اول دستخط محمد خان غلام قادر خان

ساکن قصه نهانیه تاریخ دهم محرم الحرام سنه ۱۱۸۵ هجری تحریر یافت ،
هر که خواند دعا طمع دارم ز آنکه من بنده گنکارم».

۶- مؤلف : (رک : مثنوی مولوی ۳۱۲/۸۹۰).

۷- آغاز : «و به نستعین ، رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

بشنوا زنی چون حکایت می کند
کز نیستان تا مرا بریده اند
سینه خواهم شرحه شرحه از فراق
هر کسی تو دور ماند از اصل خویش
و از جدائیها شکایت می کند
از نفیرم مرد و زن نالیده اند
تا بگویم شرح درد اشتیاق
باز جوید روزگار وصل خویش».

۸- انجام : «بر غم بومی خوری این خشک را

کشت خاک آمیخت خشک و گوشت (نیز)
سخت خاک آلوده می آید سخن
تا خدایش مار صاف و خوش کند
صبر دارد آرزو رانی شتاب
بعد از آن کامیخت معنی نان را
زان گیاه اکنون پرهیز ای ستیز
آب تیره شد سر چو بند کسن
آنکه تیره کرده سافش (صافش) کند
صبر کن والله اعلم بالصواب».

۹- چگونگی : این نسخه فقط دفتر اول مثنوی را در بردارد. در میان سطرها و گوشه و کنار

صفحات اشعار و یادداشتهای ادبی و توضیحات لغوی دارد و مآخذ آنها مانند
«مکاشفات رضوی» و «لطایف المعنوی» ذکر شده است از صفحه ۹ و ۳ تا
۳۱۲ مطالبی از «مکاشفات رضوی» در شرح ابیات آغاز مثنوی آمده است که
نا تمام مانده است و شارح خود را «محمد رضا» خوانده است : «اما بعد . . .
محمد رضا . . . در سال یک هزار و هشتاد و چهارم هجری. بر اتمام این کار
کشت . . . و بمکاشفات رضوی موسوم گردانید».

این نسخه را مالک آن ۲ روپیه خرید کرده بوده است.

۸۹۰

۵۸۱ **مثنوی مولوی دفتر پنجم و ششم و هفتم**

[ادب : عرفان و تصوف ، فارسی ، منظوم ، «مثنوی»]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۶ × ۱۵ × ۳ س. م. - درونی : ۳۳ س (بیت) یعنی ۱۷ بیت

در متن و ۱۶ بیت در حاشیه ۵/۲۰ × ۱۰ س. م.

۲- اوراق : ۲۲۲ ورق. ۴۴۴ صفحه.

۳- کاغذ : نازک حنایی رنگ و زرد گون جهانگیری ، ساییده شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی سرخگون و ضربی و منقش.

۴- خط : نستعلیق خوش ، پخته ، روشن ، خوانا ، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنکرف. جدولهای ۲ خطی در فواصل ابیات و عناوین و کناره متن سیاه و زرین ، جدولهای ۶ خطی کناره حاشیه سیاه و سرخ و لاجوردی و زرین ، صحنجات آغاز هر دفتر منقش و گل و بوته نگاری ، در آغاز دفتر ششم و هفتم سرلوح در زمینه زرین و لاجوردی ، قرن ۱۰ ه ق.

۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » ندارد.

۶- مؤلف : یا (شاعر) : (رک : مثنوی مولوی ۳۲۶/۱۸۹۰).

۷- آغاز : دفتر پنجم (ص ۲) :

طالب آغاز ستر پنجم است
اوسنادان صفا را اوستاد
ور نبودی حلقها سنگ و ضعیف
غیر این منطقی لیبی تکشادسی

« شه حسام الدین که نور انجم است
ای ضیاء الحق حسام الدین راد
گر نبودی خلق محجوب و کثیف
در مدیحت داد معنی دادسی

۸- انجام : ایضاً (ص ۱۴۲) :

هم بعون ایزدی بیبی الحفاء
چون عمر بر خاطر و بر روح بند
صدر لودی همچو او انور جهان
فهم کن واللہ اعلم بالصواب

« دفتر پنجم شد این ساعت تمام
عدل را ای نیکو از سپند
تا شوی ایمن ز غوغای جهان
ختم کرده لب بسته ای جزاد
تمت بعون الله تعالی».

—آغاز : دفتر ششم (ص ۱۴۴) :

مدر می خدایان در عالم
در جهان از کمال حسامی
در کمالی مثنوی ششم
سهم در کمالی مثنوی ششم

ای حیات دل حسام الدین بسی
گشت از جذب چو تو غلامی
پیشکش پیش رضایت می کشم
پیشکش بسیار است ای معنوی

—آغاز : دفتر هفتم (ص ۳۲۸) — انجام ، ص ۳۲۵ :

دوست باسند فخرت سر موزه
در فراز حرم حقه فن مقرر

«ای ضیاء الحق حسام الدین سعید
چونکه از چرخ ششم لودی گذر

سعدالاعداد است هفت ای خوش هوس زانکه تکمیل عدد هفتست و بس

گر شاری حرف شمس الحق هفت آنکه کار ما ازو بالا برفت

انجام : ایضاً (ص ۴۴۳) :

« گر بگویم تا قیامت این کلام صد قیامت بگذرد و آن نا تمام

آینه نبود منافق باشد او اینچنین آینه تا ثانی مجبو

آینه جور است گوی بی نفاق ختم کن والله اعلم بالوفاق

تا که عین انیت سازد خدا که نمایی عرش را همچون سها

عرش چه و چرخ چه ای ذولباب ختم کن والله اعلم بالصواب»

۹- چگونگی: این نسخه شامل دفتر پنجم و ششم و هفتم مثنوی مولوی است. در آغاز

هر دفتر یک مقدمه منثور دارد. از دفتر پنجم و ششم که بگذریم، به دفتر

هفتم می رسیم که آنرا از مولوی نمی شمارند و به یکی از احفاد وی منسوب

می دارند. البته ابیات آن درست همانند دفتر های دیگر مثنوی است با همان

قسم عنوان ها و تمثیلات و استفاده از آیات قرآنی و احادیث. دفتر پنجم ۴۳۲ بیت،

دفتر ششم ۵۴۳ بیت، و دفتر هفتم ۳۵۱ بیت دارد. دفتر هفتم را

در هند چاپ کرده اند. این نسخه از لحاظ خط و کتابت و جدول بندی

زیبا و جالب است. (رک: مثنوی مولوی، همین کتاب، ۳۲۶/۱۸۹۰.)

در صفحه ۳ نشان مهر دارد که اینگونه خوانده شد: «سید ناظر علی».

بعضی از صفحات و اوراق این نسخه را جلد ساز ناوارد جا بجا جلد سازی

کرده است. سر لوح دفتر هفتم را عمداً سیاه و مخدوش کرده اند.

۲۹۰ و ۸۸۰

۳۶۲

مجموعه خانگی فی عز المعانی

[دین و ادب، فارسی، منثور]

۱- اندازه: بیرونی: ۲۰×۵/۱۲×۵/۴ س. م. — درونی: ۱۳ س ۱۳×۸ س. م.

۲- اوراق: ۲۸۸ ورق. ۵۸۶ صفحه.

۳- کاغذ: سفید تیره رنگ سمرقندی، وصالی شده، آب دیده، ساییده شده، جلد چرمی مبرزگون.

۴- خط: ثلث تحریری یا عربی، پخته، روشن، سخت خوانا، عنوانها و نشانها و خطوط رسم شده بالای کلمات سنگرف، قرن ۱۰ ه. ق.

۵- کاتب : «کبیر محمد بن شیخ بن محمود بن راجا بن صدر عباسی» ، تاریخ کتابت «۹۶۵ ۵ ق» : «تمام شد کتابت مجموعہ خانی اول جلد عبادات بوقت چاشت روز چہار شنبہ بتاریخ یازدہم ماہ محرم المکرم سنہ ۵۰۵ خمس ستین و تسعمائتہ» خط و ملک کبیر محمد بن شیخ بن محمود بن راجا بن صدر عباسی طرف مادر خوند اجہو بنت عبدالملک بن ملک بن داود تمیم انصاری او در عبدالملک بن خانجہو بن منجہا بن عبدالملک بن ملکی بن داود تمیم انصاری المخاطب رضی الملک کہ در عصر سلطان احمد شاہ . . . (یک کلمہ خوانندہ نشد) . . . سلطان احمد کہ احمد آباد بنا کردہ بود سکونت در شہر احمد آباد از مہلت منجہودی نزدیک خانہ عالم خان بودی و نزدیک خانہ شیخ تاج محمد بن احمد بن مدن متوکل و متعلم اہل و نزدیک عبد محمد قاری سبع و متعلم اہل ، ہر کہ بخواند برای خدا دعا ایمان سلامتی طلبد ، سالہا ماندز کاتب نشان در خاک جوئی ہم نیابی» .

۶- مؤلف : «کمال کریم» ، نام تألیف : «مجموع خانی فی عزالمعانی» ، تاریخ تألیف معلوم نشد : «اما بعد دعا گوی مسلمانان اضعف عباد اللہ التذیہ کمال کریم اصباح اللہ شأنہ . . . باز نمود کہ چون این ضعیف را کرم الہی و عون پادشاہی نامتناہی بہ شرف مراتب عالیہ رسانید و بہ تشریف اختصاص مجلس معظم خان اعظم . . . ناصر الملوک و السلاطین معین الاسلام و المسلمین عز العزت و الدین الغ قلع اعظم معظم بہرام خان ابتاء اللہ فی الدولۃ الابدیۃ . . . مخصوص گردانید . . . و این ضعیف را بہ حصول المراد بیان مسامحہ می فرماید ، کمر انقیاد بر میان جان بستہ و بہ اطاعت امر پیوستہ آمد مدتی در حضر و سفر از کتب معتبر تازی بہ عبارت عربی روایت آورده می شود . چون مجلس معظم جامع عرب و عجم بود عامہ خلق را فائدہ بسیار رسید از آن کتب عربی وجہ نمی نمود و این مجموعہ را بدین ہیئت از کتب سادہ و بعبارتی آشادہ جمع آورده و از الفاظ محرز اجترار و در عبارت فصیحہ سبالت نکرده تا در مجلس عرض محل عرض نکردد :

یا یار نو از غم کہین باید گفت لابد بہ زبان او سخن باید گفت
لا نفع و افعال نکند چندان سود چون با عجمی کن و مکن باید گفت
و بر ہر روایت اسم کتاب مروی عنہ نبشتہ مجموعہ را مجموعہ خانی فی عزالمعانی نام نہادہ اند و اللہ الرفیق و بہ التوفیق» .

۷- آغاز : «باب اول در بیان طهارات ، بسم الله الرحمن الرحيم ، و تمم بالخیر ، حمد و سپاس مرپادشاهی را که دارالملک دولتآباد نام نهاده انسانی بعز دین اسلام رسانیده اوست و قلعه مؤسس ایمانی ببناء احکام محکم شرح برای نظام دین محکم و مستحکم گردانیده اوست و ثناء بی قیاس مرمالکی و الهی را که فخر دین محمد باعلام عالییه بر ذروه اعلی بلند کرده اوست».

۸- انجام : «خدای تعالی آن بنده را در میان بهشت عدن یکهزار شهر و در هر شهری یک هزار قصر یعنی ده لکه قصر و در هر قصری یکهزار سرای یعنی ده هزار لکه سرای و در هر سرای هزار حجره یعنی ده هزار ارباب و در هر حجره هزار صدف ده هزار سنکه و در هر صدف ده هزار خیمه یعنی ده مهاسنکی و در هر خیمه ده هزار تخت یعنی یک مهاسنیک و بر هر تختی ده هزار فراش یعنی ده بدم و بر هر فراشی ده هزار بالش یعنی ده پدم و بر هر فراشی حوری نشسته و بیش هر حوری یکهزار کنیزکان یعنی سمنده و کنیزکان سریت یکهزار یعنی یک سمنده و بر هر حوری یکهزار حله یعنی ده پدم قهرمان یعنی کارفرمای ده پدم و جویی در هر خیمه بیست دو سنک و جویی تسنیم ده سنک و دوم جویی لؤلؤ ده سنکه چشمه و در هر چشمی سه هزار یعنی سی سنکه یک چشمه کافور ده سنکه و دوم چشمه زنجبیل ده سنک سیوم چشمه سلسبیل ده سنک یک شاخ در هر خیمه دو یعنی بیست سنکه یکشاخ طوبی ده سنک و دوم شاخ سدره المنتهی ده سنک مایده در هر خیمه صد هزار یعنی صد مهانیل کانسه و بر هر خوانجه مایده یکهزار یعنی پدم لون طعام و در هر کانسه یکهزار یعنی یک سمنده والله اعلم بالصواب و الیه المرجع و المآب».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «اصول و فروع فقه و فتاوی و فرایض و عبادات» است بر اساس عقیده اهل سنت و جماعت و تقسیمات آن بر پایه «باب» و «فصل» و موضوعاتی دیگر است که مؤلف عنوان کرده است و جمعاً «۵ باب» دارد : «باب اول در بیان طهارات ، و باب پنجاه ام در بیان تسبیحات» . در باره هر موضوعی که بحث کرده ، ساخذ آنرا صریح و واضح آورده است ، مثلاً : «در ذخیره و در سراجی می گوید» . «در مشارق و در کافی می گوید» «در تنقیح و در حساسی می گوید» . فارسی این نسخه روان و انشای آن ساده و بی تکلف و بی تصنع است . از لحاظ املائی و رسم الخط با دیگر نسخ امتیازهایی دارد . حروف «پ» و «ج» و «گ» هانند «ب» و «ج» و «ک» است

و زیر حرف «ی» که تنها و در آخر کلمه باشد دو نقطه آمده. لفظ «می» به فعل و حرف «ب» به اسم و فعل وصل است. در آغاز و انجام و در کنار صفحات ، یادداشتها و توضیحات فراوان دارد. فهرست مطالب در آغاز در دو صفحه و نیم آمده است. این رباعی در صفحه ۷ کتابت شده :

«ادب آموز زان ادیب که او ادب از حضرت خدا آموخت
بر کسی خوان سبق که در همه عمر سبق از لوح کبریا آموخت»

۲۹۰

۴۲۴

مجموع سلطانی

[دین ، فقه ، فارسی ، منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۲ × ۱۳ × ۵/۲ س . - درونی : ۱۴ س ۱۵ - ۷ س .
- ۲- اوراق : ۱۲۰ ورق . ۲۳۹ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، اندکی وصلی شده ، اندکی آب دیده ، چسب متوایی و تیاچی و نقش دار .
- ۴- خط : نستعلیق آمیخته با تحریر ، خوانا ، روشن ، ناپخته ، اشکال شواهد و سرفصلها و عنوانها و نشانهها و خط های رسم شده بر بالای آیت شکر و قون در حدیق
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : نام مؤلف معلوم نشده . نام تألیف : «مجموع سلطانی» . تاریخ کتابت در عهد سلطان محمود غزنوی ، «بدانکه» این کتابی است در زبان سانسور و سانسور عبادات و نام این کتاب مجموع سلطانی نهاده شد بعد از تالیف آن حضرت بندهگی حضرت سلطان المشایخ والاولیاء سلطان محمود غزنوی و ...
- ۷- آغاز : «رب یسر و تمیر بالخییر بسم الله الرحمن الرحیم . الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتین و الصلوة و السلام علی سیدنا محمد و آله الطیبین و الطاهرین . این کتابی است در بیان مسائل فقهیه عبادات و ... سلطانی نهاده شد» .
- ۸- انجام : «سؤال در صورتی که بخمر نیر معین و یا خردک نیر معین مندرج در کتاب چیست ؟ جواب تیمت خمر و سهر مثل در خورک . اما فی امری تحت تمهید ... بفضل و کرم رب العالمین» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «سؤال و جواب فقهی یا دینی» است. تقسیمات آن براساس «باب» و «فصل» و «سؤال و جواب» است و جمعاً ۷۷ باب دارد. بعضی از اوراق آن در صحافی جا بجا شده است و از باب ششم بعد از باب چهل و چهارم قرار گرفته است. در هر باب سؤالهای متعدد فقهی و فریضه بی شده و جوابهای کوتاه داده شده است. بعضی از سؤالها و جوابها با آیات قرآن شریف و احادیث نبوی و کلمات قصار پیشوایان دین عنوان شده است. علت تألیف را اینگونه بیان کرده است که سلطان محمود غزنوی جمعی از عالمان را دعوت کرد و کتابی کردند و به او تقدیم داشتند که هنگام سؤال و جواب در مسائل فقهی در نماز، اکثر جاهای نسخه مأخذ و منابع ذکر شده است.

در صفحات آغاز و انجام نسخه بعضی جدولهای تعویذ و یادداشت های دعایی و اشعار پراکنده آمده است. از جمله :

«علم . . . سر بسر قیل است و قال نی ازو خاصیت حاصل نه حال علم نبود غیر علمی عاشقی مابقی تلبیس ابلیس شقی حرره الثقییر احمدی عفی عنہ». نشان چند مهر دارد که محو شده است.

۶۱۰ و ۵۹۰

۴۳۰

مجموعه

۱- اسپ نامه ، ۲- رساله برای دماغ و قوت باه و اسماک

[جانور شناسی و طب ، فارسی ، منشور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۵/۲۰ × ۱۲ × ۱/۵ س.م. - درونی : ۱۰ س ۵/۱۳ × ۷ س ۰.
- ۲- اوراق : ۸۴ ورق. ۱۴۸ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک سفیدرنگ کشمیری، جلد چرمی و مقوایی ضربی و نقش دار با عطف پوسیده.
- ۴- خط : نستعلیق آمیخته با شکسته. رسم الخط اردو، خوانا، روشن، قرن ۱۳ ه. ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
- ۶- مؤلف : نام «مؤلف» رساله اول و «تاریخ تألیف» آن معلوم نشد، اما نام آن در صفحه آغاز «اسپ نامه» کتابت شده است و در صفحه ۱۰۸ درباره رساله دوم این گونه آمده است : «نسخه برای دماغ و قوت باه و اسماک معمول فقیر نورالحسن».

۷- آغاز : رساله اول ، اسپ نامه (ص ۱) : «یا رب خیر گردان ، بسم الله الرحمن الرحیم ، باب داروی اسپان که از تجربه کاران نوشته داروی کم خوری اسپ کتائی خورد پاؤ بیخ برنج آثار شوره نیم پاؤ نمک شوره نیم پاؤ جوائن یکپاؤ کتکی نیم پاؤ و لجوائن نیم پاؤ» .

۸- انجام : ایضاً (ص ۱۴۹) : «یک گولی گرفته در بول آدم تر کرده بدارد پیش از دانه وقت اسپ را بخوراند بآرد نخود بریان و آنکه وقت شام دهد آن وقت فجر در بول ترکند در شب بخورند. جلاب اسپ ، بیارد رائی نیم پاؤ و ندهارا چهار سرشاهی و نیلا تهومیلا وزن این هر سه ادویه را بآردجو دولی بندد جلاب خواهد شد» .

—آغاز : رساله دوم، برای دماغ و قوت باه و اسساک (ص ۱۰۸) : «نسخه برای دماغ و قوت باه و اسساک معمول فقیر نورالحسن برنج ادام خشخاش م دام مغز بادام ه ادام روغن ماد گاؤ شیر ماد گاؤ نیم آثار اولاً برنج باندک آب جوشانده کداز شود شیرۀ خشخاش و مغز بادام و شیر مذکور بالا برنج بیند زنده» .

—انجام : ایضاً (ص ۱۴۸) : «بیارد زر کشته و نقره کشته و فولاد کشته و سیم کشته از هر یکی برابر و کبریت سه چندان از یکدارو در لیمون اذیله یک هفته بآب تیره میره و آب لیمون تستید کرده بطریق مذکور نجبت داده بکار برد را جروک و سرفه تب کینه دفع گردد» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «شفا و درمان و دارو سازی اسپ» و «سداوای دماغ باه در انسان» است. از آغاز تا انجام روش ساختن دارو را بد طریق و نسخه نویسی و نسخه دادن شرح می دهد. الفاظ و اصطلاحات طب فارسی فراوان دارد. نثر فارسی آن مخصوص سرزمین پات و هند است. براساس آن بر اساس موضوعی است. عنوان شده است. مثلاً در این نسخه از اشتباهی اسپان و علاج آن» .

۸۹۰ و ۲۹۰

مجموعه

۴۵۸

۱- انتخاب مثنوی یا نهر بحر مثنوی ، ۲- فوائد سبعه

[ادب و دین ، عرفان و اخلاق ، فارسی ، مثنوی]

۱- اندازه : بیرونی ۲۲ × ۱۳/۵ × ۲/۵ س م . درونی : ۱۵ س ۱۵/۵ × ۷/۵ س م

- ۲- اوراق : ۲۰۱ ورق . ۴۰۲ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ کشمیری ، آب رسیده ، اندکی وصلی شده ، جلد مقوایی و چرمی پوشیده.
- ۴- خط : نستعلیق آبیخته باشکسته ، رسم الخط اردو و فارسی خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشان ها شنگرف . قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : یا (کرد آورنده) رساله اول : «علی عسکر خوافی» ، نام تألیف : «انتخاب مثنوی» ، تاریخ تألیف انتخاب مثنوی : «۱۰۸۱ = نهر بحر مثنوی» . در صفحه ۱۰ و ۱۲ چنین آمده است : «بنده عاصی جانی علی عسکر خوافی چون مدتی در تتبع کتاب سعادت نصاب مثنوی معنوی به نیت استسعاد بر قدر استعداد ساعی بود . . . و از اتفاقات حسنه و ارادات سنه اعداد الفاظ سال انتخاب این نسخه مستحسنه که سنه هزار و هشتاد و یک است بحسب حساب جمل نیز تاریخ ترتیب می شود و این قطعه منظومه هم مشتمل بر تاریخ تحریر این روزنامه علم و عمل و سوز نامه عشق و محبت است :
- راز یا از مثنوی این انتخاب خطبه فضل است زان فصل الخطاب
نغمه چند از نیستان دل است دسته گل از گستان دل است
گربنکر سال تاریخش شوی با تو گوید «نهر بحر مثنوی» .
- نام مؤلف رساله دوم و نام تألیف و تاریخ آن صحیح و واضح معلوم نشد . اما در صفحه آخر مؤلف تلویحاً اشاره کرده که : اکنون که «فواتح سبعة» رقم اتمام یافت شروع خواهیم کرد «شرح ابیات محکمه المنافی» «بنا بر این شاید نام این رساله «فواتح سبعة» باشد .
- ۷- آغاز : رساله اول (ص ۸) : «بسم الله الرحمن الرحيم ،
الصلاة مستستیمان معنوی میکشم نهری ز بحر مثنوی
چون ندارید آشنایی با محیط بهره [بی] گیرید ازین نهر بسیط
تا به دریا نسبتی پیدا کنید چون صدف چشمی به نیسان واکنید
مثنوی بحری است و فهم ما سبو اشربوا بر قدر افهام اشربوا»
- ۸- انجام : ایضاً (ص ۱۵۲) :
«این شنیدی موبه مویت گوش باد آب حیوان است خوردی نوش باد
گوش کن چون حلقه اندر گوش کن این سخن را پیشوای هوش کن

گوش خر بفروش و دیگر گوش خر کین سخن را در نیابد گوش خر
چون فتاد از روزنی دل آفتاب ختم شد و الله اعلم بالصواب»

—آغاز : رسالهٔ دوم (ص ۱۵۴) : «سپاس سعادت اساس و لشکر عبادت لباس معبودی
را که اعلام نبوت و ولایت در میدان فتوت و هدایت برافراشت و ارقام
حقایق انجم حدس و الهام برصحایف قلوب علماء النواح ارواح حکما نکاشت . پس

ای نور تو در جمله اشیا ظاهر در منظر چشم اهل عرفان ظاهر
عالم همه از نور تو روشن گشته هم اول این سلسله و هم آخر

—انجام : ایضاً (ص ۳۹۹) : «و علی بعد از نبی ولی و وارث و امام و وصی بود که
خلیفه هم شد و اکنون که فوایح سبعة رقم اتمام یافت شروع خوانم آنچه
در شرح ابیات محکمۃ المثنائی و اول توضیح لغات خواند بود و تلمیح نبوی
و معانی ، پس ترجمهٔ ابیات بی زیاده و نقصان و ابراد یک رباعی بر طبق
و از حکایات حوادث و رجزهای حروب تفصیل قصص خواند شد به حضر
بیان و احتراز از تکرار التزام شده چه فهم آن از ترجمه می توان و اسأل
الله توفیق اتمام الكتاب فانه منعم» .

۹- چگونگی:

این مجموعه در دو رساله است ، رسالهٔ اول بر زندگی از مثنوی مشهور
است که مؤلف بر اساس چند موضوع اخلاقی و عرفانی و روحانی آنها را در
آوری کرده و مقدمه بی به نشر بر آن نوشته و اشعاری از خود افزود و در
آنها «انتخاب مثنوی» و «نهر بحر مثنوی» نهاد ، است و نویسنده
چند در توصیف مثنوی و مناجات و نعت و مطایب در بیان
و طلب و مقصد و منکر و توبه و سبوح و دین و اذکار و شکر و
شکر و قرب و بعد و قبض و بسیط و ذر و فتاد فتاد و
نصیحت است . رسالهٔ دوم که ظاهراً «فوایح سبعة» است در بیان
مدح حضرت علی بن ابی طالب (ع) است و مناسبت و مناسبت
بر اساس فکر و نظر و اجتهاد بسیاری از عمری این سنت و جرات
و متصوفه گردآوری کرده است و برای ابیات بعضی از مسائل
و عرفان و نجوم و هیئت و حدیث و کلام استناد جسته است . و
اشکال هندسی رسم کرده است و هر مطلب را با ذکر نام و ساختار و تاریخ
یاد آور داشته است . لفظ «فتح» و حروف «س» و «ح» و «ط» و «ع» در

این نسخہ تکرار شدہ است کہ گویا نشان یا رمز بعضی از کتاب ہا باشد و چون از اوایل آن چند صفحہ یا برگ افتادہ است ، شناخت این رموز معلوم نشد . نثر فارسی این نسخہ را می توان «نثر عرفانی» نامید و آمیختہ با اشعار و احادیث و آیات قرآن است . در آغاز و انجام و اواسط این مجموعہ یادداشت های دعایی و ادبی و دینی و برخی ابیات فارسی بہ خط تازہ کتابت شدہ است . نشان چند مہر دارد کہ ہمہ اینگونہ خوانندہ شدند : «حبیب اللہ روحی فداک» . این یادداشت در آغاز نسخہ «فواتح سابعہ» آمدہ است : «نسخہ فواتح ملک بندگان عالی نواب فتح اللہ خان بہادر مد ظلہ العالی الی یوم التناد بالنصیر و العمان» .

۸۹۰

۵۷۶

مجموعہ

۱- انیس العاشقین ، ۲- ناشاختہ

[ادب ، سرگذشت و عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور و منظوم]

- ۱- اندازہ : بیرونی : ۵/۲۵×۱۵×۲ سم . درونی : ۱۴ س ۵/۲۰×۵ / ۹ سم .
- ۲- اوراق : ۱۳۰ ورق . ۲۶۰ صفحہ .
- ۳- کاغذ : سفید رنگ ہراتی ، اندکی ساییدہ شدہ ، جلد متوایی و چرمی سرخ گون ، ضربی ، منقش (ترنج و نیم ترنج زیبا) .
- ۴- خط : نستعلیق تحریر ، نا پختہ ، سخت خوانا ، روشن ، عنوانہا و سرفصلہا و خطہای افقی رسم شدہ بر بالای الفاظ و جملات شواہد شنگرف ، قرن ۱۲ ہ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : این مجموعہ شامل ۲ نسخہ است : نام مؤلف نسخہ اول «کپاس» یا «محمد قطب» یا «شیخ محمد ارم پوری چشتی» ، نام تألیف : «انیس العاشقین» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . نام مؤلف رسالہ دوم : «محمد بن اسماعیل بن ابراہیم بن آزر بخاری» ، نام تألیف و تاریخ آن معلوم نشد . دربارہ رسالہ دوم ، (رک : ۷ - آغاز ، ۸ - انجام) . در صفحہ اول چنین آمدہ است : «بندہ درویشان عاسی (؟) گھاس (گناہی؟) کہ یکی از بندگان رئیس المتورعین امام المتقین ہم نام محمد قطب و حضرت شیخ محمد ارم پوری چشتی است شمع [بی] از احوال و مناقب پیران چشت در این نسخہ انیس

العاشقین بقلم آورده» .

۷- آغاز : رساله اول (ص ۱) : «الله اکبر ، رب یسر و لا تعسر و تمم بالخیر . بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة علی رسوله محمد و علی آله و اصحابه و اتباعه اجمعین بعد حمد و الصلوة بنده درویشان عاسی (عاصی) گپاسی گیاهی که یکی از بنندگان» .

۸- انجام : ایضاً (ص ۲۱۶) ناقص است: «عاشق دید که رسول خدا در مسجد نیامدند ، فراق مصطفی صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم بروی غالب آمده به مسجد میدوید های های میگریست تاب فراق نیاورد و بدرگاه مصطفی آمد باواز بندگفت یا رسول الله صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم برخاست و بنشست» .

—آغاز : رساله دوم ناشناخته: (شاید برگزیده قصص الانبیاء باشد ، ص ۲۱۷) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة و السلام علی محمد و آله اجمعین اما بعد روایت می کنند محمد بن اسمعیل بن ابراهیم بن آزر بخاری به اسنادی که او را بود .

—انجام : ناقص است: «گفت این برادرزاده من نام محمد عبدالله را به مزدوری خود قبول کنی تا از نعمت تووی را هم بهرهی رسد . خدیجه گفت از این چه بهتر باشد . و روایتی دیگر از اسیر المؤمنین صدیق و حضرت علی کرم الله وجهه آمده است . . .

۹- چگونگی: موضوع این مجموعه شرح حال و آثار و روایات و نسب و شجره انبیاء علیهم السلام و مخصوصاً پیران سلسله چشتیه است . اثر مشایخ و پیران عرفان و تصوف شبه قاره در این نسخه آمده است . سهو القلم و اشتباهات جمعی و تلفظ نام دارد . جای عنوانها را خالی گذارده که با شنکرف بنویسد و در جای خالی کرده است . تقسیمات آن بیشتر بر اساس تقسیمات و تقسیمات است . «ذاکر رئیس المرسلین . . . محمد مجتبی احسن . . .

۸۹۰

۴۸۲

مجموعه

۱- بوستان ، ۲- گلستان

[ادب ، فارسی ، منشور و منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۴×۱۳×۵ سم . — درونی : ۱۴ س . ۲ . ۸ سم . (متن بوستان)

۱۵ س ۱۷ × ۵/۷ س م. (متن گلستان).

- ۲- اوراق : ۲۶۰ ورق. ۵۲۰ صفحه.
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی و کاغذ نازک لاجوردی کم رنگ ، اندکی آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی با عطف پوسیده .
- ۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سرفصلها و نشانها و جدولهای یک خطی میان ابیات و ۲ خطی کناره صفحات سنگرف.
- ۵- کاتب : متن بوستان «کاتب» ندارد اما تاریخ کتابت «۱۲۶۷ هـ ق» است. در صفحه ۲۵۹ چنین آمده است : «تمت تمام شد کتاب بوستان من تصنیفات حضرت شیخ سعدی علیه الرحمه فی التاريخ ۸ ماه شعبان سنه ۱۲۶۷». اما نام کاتب متن گلستان : «میان نورالدین» و تاریخ کتابت : «۱۲۶۴ هـ ق». در صفحه ۵۱۹ چنین آمده است : «تمام (شد) کتاب گلستان بتوفیق الله المستعان عزاسمه در این دست خط فقیر حقیر خاک پای رسول الله صلی الله علیه وسلم میان نورالدین بروز پنجشنبه بوقت ظهر تحریر بتاریخ شانزده ماه چیت ۱۹۴ جلوس معلی سنه ۴۸ هجری مقدس یک هزار و دو صد و شصت و چهار بود که تمام شد».
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی متوفی ۶۹۱ هـ ق» ، نام تألیف : «گلستان» و «بوستان» : تاریخ تألیف گلستان : «۶۵۶ هـ ق» : «در آن وقتی که مارا وقت خوش بود ز هجرت ششصد و پنجاه و شش بود» و تاریخ تألیف بوستان : «۶۵۵ هـ ق» : «چو پر در شد این ناسبر دار گنج ز ششصد فزون بود پنجاه و پنج»
- ۷- آغاز : بوستان (ص ۴) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، بنام جهاندار جان آفرین حکیم سخن بر زبان آفرین خداوند بخشنده دستگیر کریم خطا بخش پوزش پذیر عزیز کداز در گمش سر بتافت بهر در که شد هیچ عزت نیافت سر پادشاهان گردن فراز به درگه او بر زمین نیاز»
- ۸- انجام : ایضاً (ص ۲۶۰) : یک ورق افتاده و به خط و کاغذ جدید افزوده اند : «بکر دار شان بد مقید نکرد بضاعات مزجات شان رد نکرد ز لطف همان چشم داریم نیز بر این کم بضاعات ببخش ای عزیز»

ز سعدی سیہ نامہ تر دیدہ نیست کہ هیچش فعال پسندیده نیست
بضاعت نیاوردم الا امید خدایا ز عقوم مکن نا امید»

—آغاز : گلستان (ص ۲۶۲) : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ،
منت مرخداثرا عز و جل کہ طاعتش موجب قربت است و بشکر اندرش
مزید نعمت هر نفسی کہ فرو میرود بمد حیات است و چون برمی آید
مفرح ذات ، پس در هر نفسی دو نعمت موجود است و بر هر نعمت شکری
واجب ، فرد :

از دست زیان کہ بر آید کز عہدہ شکرش بدر آید»

—انجام : ایضاً (ص ۵۱۹) : «دو کس مردند و حسرت بردند یکی آنکہ داشت و نخورد
و دیگر آنکہ دانست و نکرد ، قطعہ :

کس نبیند بخیل فاضل را کہ نہ در عیب گفتنش آلود
ور کریمی دو صد گنہ دارد کرمش عیبها فرو پوشد

تمام (شد) کتاب گلستان بتوفیق الله المستعان عز اسمہ. (رک : ۵-کاتب)

۹- چگونگی: این مجموعہ شامل دو نسخہ است : اول بوستان سعدی ، دوم گلستان سعدی ،
و مائک آنرا در صفحہ ۲۶۰ چنین آورده اند : «مائک این کتاب بوستان
لعل چند اگر کسی دعوا کند شر و باطل و دروغ باشد». در گویا و شمار
صنجات بعضی یادداشت های ادبی و مطالب از یادرفته آمده است. (رک :
گلستان ۳۸۴/۸۹۰ ، بوستان ۳۷۰/۸۹۰).

۸۹۰

۵۹۸

مجموعہ

۱- تحفہ احمدی ، ۲- تحفہ محمدی

[ادب ، عرفان و تصوف . فارسی . منظوم «مثنوی»]

- ۱- اندازہ : — بیرونی : ۲۰ × ۱۳ × ۵/۲ س.م. — درونی : ۱۱ بیت (س) ۵/۵ - ۶/۵ س.م.
- ۲- اوراق : ۱۷۰ ورق . ۳۳۶ صفحہ.
- ۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، جلد مقوایی و چرمی سرخ گون خربی ، کپیہ دار
و دو رویہ درونی جلد منتش و ملون.

۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، در صفحه اول و ۲۳۷ دو سرلوح زیبای هنری و در زمینه زرین و لاجوردی ، جدولهای ۲ خطی سرفصلها و در فواصل مصاریع سیاه و زرین ، جدولهای ۵ خطی کناره متن سرخ و لاجوردی و سیاه و زرین ، جدول یک خطی کناره بیرونی صفحات لاجوردی ، قرن ۱۲ و ۱۳ ه ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : یا (شاعر) : شناخته نشد و در این مجموعه صریح و واضح نام شاعر نیامده ، نام مثنوی اول: «تحفه احمدی» ، تاریخ سرودن آن : «۱۲۶۳ ه ق = کتب الخیر» . در صفحه ۲۳۴ و ۲۳۵ چنین آمده است:

«چون نصیحت های خیر است اندران هست کتب الخیر هم تاریخ آن نسخه تحفه احمد نامش شده تاریخ پی اتمامش»
نام مثنوی دوم : «تحفه محمدی» یا «تحفه ثانی» ، تاریخ سرودن ندارد و لیکن گویا «۱۲۶۳ ه ق» همان تاریخ تألیف (سرودن) است زیرا «تحفه ثانی» = ۱۰۵۴ که در صفحه ۳۳۵ آمده معقول نیست.

تحفه احمدی بذوق تمام	یافت از فضل ذوالمنن اتمام
نکته چند بازای دل گوی	بهر حاجی محمد خوش خوی
زد عطارد ز بهر سال رقم	تحفه ثانی آمده بتلم

۷- آغاز : مثنوی اول ، تحفه احمدی (ص ۱) : «بسم الله الرحمن الرحيم :

حمد بیحد خاص ذات پاک را	آنکه کرد آینه مشیت خاک را
حمد خود او خود تواند گفت و بس	در توصیفش نداند سفت کس
فی الحقیقه حامد و محمود اوست	غیر او موجود فی موجود اوست
گفت لا احصى ثناء مصطفی	من کجا تعریف ذاتش از کجا

۸- انجام : ایضاً (ص ۲۳۵) :

چون نصیحت های خیرست اندران	هست کتب الخیر هم تاریخ آن
صدر دین احمد بخیر تام زاد	ختم تحفه هم بخیر و خیر باد
باد از ما بر رسول کاینات	صد هزاران از تحیات و صلوات
هم برآل پاک و اصحاب کرام	دمبدم تا دور گردون والسلام

—آغاز : مثنوی دوم ، تحفه محمدی (ص ۲۳۷) : «بسم الله الرحمن الرحيم .

ابتدا میکنم باسم الله	کو پناه منست بیگه و گاه
بعد حمد خدای بیهمتا	نعت سلطان انبیا اولی
او نبی بود مفخر عالم	بود در ما وطن هنوز آدم
مظهر ذات خالق داور	بر سر جن و انس و پیغمبر»

—انجام : ایضاً (ص ۳۳۶) :

«گر بود عمر و دست داد فراغ شد موفق دل و زبان و دماغ
باز چیزی برو بیفزایم گره از طبع خویش بگشایم
ورنه اینهم بس است عاشق را صدق کافیت یار صادق را
بر همین نکته کرده ام تمام و عایک السلام و الاکرام».

۹- چگونگی : موضوع این مجموعه که شامل دو مثنوی مختلف الوزن و البحر است «دین و

ادب و عرفان و اخلاق تعلیم و تربیت و پند و اندرز و اجتماع است. نام شاعر این دو مثنوی در نسخه نیامده. شاعر ، مثنوی اول را برای فرزندش «صدرالدین احمد» سروده. احمد در هنگام سرودن مثنوی ، هفت ماهه بوده است. ولادتش در ۱۲۵۲ هـ ق بوده. اتمام مثنوی در ۱۲۶۳ بوده. بنابراین سرودن مثنوی تحفه احمدی ۱۱ سال بعد طول انجامیده است. وزن تحفه احمدی «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن یا فاعلن» از مزاحضات بحر رباعی مسدود محذوف است. تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی ادبی و عرفانی و دینی است. شاعر اختیار کرده. مطابق معمول نخست حمد خدا ، نعت رسول ، و خلفای راشدین و ائمه اطهار و سپس حکایات اخلاقی و تمثیلات عرفانی را در دینی آمده است. در حدود ۲۵ بیت دارد. در تاریخ مثنوی اول سروده شاعر که شیخ احمد نام داشته اشعار ماده تاریخ در صورت مختلف ساخته است :

«بسالشی ای شده از حق مؤید شده منظوم سنگ دین احمد
بهر تاریخ آن خرد در سفت نظم مسالو کدین احمد گنت (۱۲۶۳)
نسخه تحفه احمد نامش شده تاریخ بی اتمامش»
نظمک امیر :

پی میلاد احمد «خیر تام» آمد برابر چون
بود «خیر اتم» بشمر بہ ختم تحفہ اش اکنون

«خیر تام = خیر اتم = ۱۲۵۲».

چونکہ تاریخها قبول افتد صلہ خواہم دعای حال و مآب
خیر دنیا عبادت مولیٰ خیر عقبی لقا بغیر عذاب

و صلی اللہ علی نبینا محمد و علی آلہ و اصحابہ وارثی علمہ و آدابہ و سلمہ تسلیمآ
کثیرآ کثیرآ».

شاعر، مثنوی دوم را بہ نام «حاجی محمد جان» سرودہ و آنرا «تحفہ محمدی»
نامیدہ است. بروزن «فاعلاتن مفاعلن فعلن یا فعلات» از مزاحفات بحر خفیف
مسدس سرودہ شدہ است. تقسیمات بر اساس عنواناتی است کہ بر حسب
موضوعات مختلف از طرف شاعر برگزیدہ و بہ شنگرف نوشتہ شدہ است. همانند
مثنوی اول در مسائل دینی و ادبی و عرفانی و اخلاقی و تعلیمی و تربیتی
است. از آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات مشایخ و سخنان اولیاء اللہ بہرہ مند
شدہ است. روی ہم رفتہ می توان گفت کہ این مجموعہ بہ سبک «مثنوی مولوی»
و «حدیقہ الحقیقہ سنایی» و «سنطق الطیر عطار» سرودہ شدہ است. تحفہ محمدی
را تحفہ ثانی نیز خوانندہ است کہ مادہ تاریخ سرودن مثنوی می بایستی باشد
اما با حساب ابجد «۱۰۵۴» می شود کہ معقول نیست زیرا مثنوی تحفہ احمدی
در ۱۲۶۳ سرودہ شدہ بنا بر این مثنوی تحفہ محمدی باید لااقل در ۱۲۶۴ یا
۱۲۶۵ سرودہ شدہ باشد. ابیات این دو مثنوی محکم و منسجم و روان و خوش
وزن است و بہ «سبک عراقی» می ماند. در آغاز و انجام این نسخہ بعضی
یادداشتها و اشعار پراکنندہ آمدہ است: از جملہ یک «مثنوی» کوتاہ بدین مطلع:
قبلہ شاهان بود تاج و کمر قبلہ ارباب دیناسیم و زر.

۲۹۰

۵۴۴

مجموعہ

۱- تحفۃ السہائیة فی شرح اسماء اللہ ، ۲- شرح اوراد فتحیہ

[دین، اخلاق و عرفان، فارسی، منشور]

۱- اندازہ : - بیرونی : ۲۲ × ۱۶ × ۳ س م . - درونی : ۱۵ س ۱۵ × ۹ س م .

۲- اوراق : ۱۰۶ ورق . ۲۱۲ صفحہ .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوٹی ، آب رسیده ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد پارچه پی زرد گون و پوسیده .

۴- خط : ثلث ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف ، اسماء الحسنی ثلث جلی و سیاه و معرب (مشکول) ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» معلوم نشد چون از آخر ناقص است .

۶- مؤلف : یا «شارح» رساله اول : «ملک جامی» یا «جامی» ، نام تألیف (شرح) : «تحفه السمائیه فی شرح اسماء الله» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در فهرست تألیفات «مولانا نور الدین عبد الرحمن جامی ۸۹۷-۸۱۷ ه ق» نام این نسخه نیامده است ، شاید از کسی دیگر باشد به نام «جامی» یا «ملک جامی» که نامش در صفحه اول این نسخه آمده است : «می گوید گوشه نشین کوی گم نامی اصبر (ناخوانا) ملک جامی که به حال هر مؤمن انساب آنست که پیوست از کنوز رمز اسمای الهی و آثار انوار نامتناهی آن . . . بالعون والهدایه والمرایه و تسمیه بتحفه السمائیه فی شرح اسماء الله بقاء لا فناء» .

مؤلف یا (شارح) رساله دوم : «جعفری» ، نام تألیف : «شرح اوراد فتحیه» . در صفحه ۱۲۴ و ۱۲۵ چنین آمده است : «اما بعد همین گوید . . . احقر عبد جعفری عفی الله عنه پوشیده نماند که این «اوراد فتحیه» منسوب است به . . . حضرت امیر سید علی همدانی قدس الله سره . . . اوراد است خیر البرکات . . . چنانکه در وقت تفسیر این کلمات شواهد و بیانات ذکر کرده آید» .

۷- آغاز : تحفه السمائیه فی شرح اسماء الله (ص ۱) : «رب بسر و تمه نسخه . . . الرحمن الرحیم ،

حمد از پی نام یار گفتن خوشتر و از گذر و سوا کل شکم خوشتر نامش چو گهر شرح مفتح خوشتر شرح هم او بدل نهفتن خوشتر بعد از حمدی که راویان حدیث صحیح و قل ما اوحی الیک بلسان بیان لا احصی ثناء علیک بعجز و قصور از ایراد آن معترفند» .

۸- انجام : ایضاً (ص ۱۲۳) : «نقل است که یکی از بزرگان بر کاغذی نوشته بود که فاصبر لحکم ربک فانک باعیننا . هر وقت وبرا رنجی رسیدی آن

کاغذ بیرون کردی و بر خواندی خاصیت هر کس را مصیبتی یا رنجی رسد
سی و سه هزار بار اسم الصبور بخواند باطن او آرام گیرد تمام شد شرح نود
و نه نام حق سبحانه و تعالی» .

— آغاز : رساله دوم ، شرح اوراد فتحیه (ص ۱۲۴) : «بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد
لله الفتح الذي فتح على المستفتحين ابواب الفتوح و جعل اوراد الفتحیه اذواد
الراکبین على النفس الجموع و الصلوة والسلام على رسوله محمد سيد اهل
الارشاد و على آله و اصحاب الراغبين الى سبيل الرشاد» .

— انجام : ايضاً (ص ۲۱۲) : ناقص است و چنین انجام می یابد: «مثلاً القدوس و السلام
و الغنی راجع اند به ذات باسبب نقایض اما در القدوس مراد ذات است با سبب
آنچه فهم و وهم و درک عقل به آن رسد و در السلام مراد ذاتست با سبب
قسمت و نفی نظیر والخیر و الحکیم و الشهید و المحصی راجع اند به صفت
علم با مزید اضافتی چه الخیر دلالت بر علمی کند مضاف» .

۹- چگونگی: موضوع این نسخه شرح «۹۹ نام» از اسما باری تعالی است. روش شرح
چنین است که اول «نام» را می نویسد و سپس از لحاظ صرف و نحو و لغت
و معنی آنرا به زبان فارسی شرح و تفسیر و توضیح می کند. برای تقسیم بندی
مطالب الفاظ «قوله» و «خاصیت» و «تنبيه» را تکرار می کند. نثر فارسی
آن خوب و محکم و منسجم است. شارح برای شواهد و اثبات کلام خود ،
از اشعار برگزیده فارسی استفاده می کند. در گوشه و کنار صفحات و
در میان سطر ها بعضی یادداشتهای ادبی و لغوی آمده است. از صفحه ۱۲۳
تا آخر نسخه ، «شرح اوراد الفتحیه» کتابت شده . در صفحه ۱۲۳ یک
یادداشت فقهی آمده است که تاریخ «۱۱۴۰» دارد.

۸۹۰

۴۷۹

مجموعه

۱- جواهرالآلی ، ۲- گلشن راز

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : — بیرونی: ۱۷ × ۱۰ × ۵/۵ . س.م. — درونی: ۱۳ س (بیت در متن) ۲۲ س (هر
سطر یک مصراع در کناره صفحات) جمعاً هر صفحه ۲۵ بیت . ۵/۱۶/۹ س.م.

- ۲- اوراق : ۴۳ ورق . ۹۶ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید تیره رنگ سمرقندی ، وصالی شده ، جلد تپاجی .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشان ها و سرفصلها شنگرف ، جدولهای دو خطی میان مصاریع و کناره و گوشه بیرونی صفحات سیاه و زرین و جدولهای ۵ خطی کناره متن لاجوردی و سیاه و زرین ، نقاشی های دندان موشی و سه نیم تریخ در صفحه اول . قرن ۱۱ هـ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد . تاریخ کتابت : «۱۱۴۳ هـ ق» . در کناره صفحه ۹۴ اینگونه آمده است . «تمام شد کتاب بعون الملک الوهاب بتاریخ بیستم شهر شوال سنه ۱۱۴۳ هـ ق هجریه المقدسه المیمونه تم» (۱۶ بار) .
- ۶- مؤلف : در این مجموعه دو مثنوی موجود است . مثنوی اول در متن قرار دارد . نام «جواهر الالائی» و مثنوی دوم در کناره صفحه ها کتابت شده به نام «گلشن راز» . نام شاعر و تاریخ سرودن و گرد آوردن مثنوی جواهر الالائی معلوم نشد ولیکن آنرا می توان بر گزیده منتخب مثنوی مولوی بلخی دانست . نام شاعر مثنوی دوم : «شیخ محمود شبستری ۶۸۷-۷۲۰ هـ ق» نام مثنوی : «گلشن راز» ، تاریخ سرودن آن : «۷۱۷ هـ ق» . در باره مثنوی اول چنین آمده است : «بدانکه غواص فکر را در بحر مثنوی فرو فرستم و هر لالی و دری که بدست آید در سلک ابواب کشم چون سعادت توفیق به پیش بردن فرمان مساعدت کرد انتظام (۲) این کتاب را بر شخصت و سوابق نهادم آنرا جواهر الالائی نام کردم و بالله التوفیق» .
- در باره مثنوی دوم در کناره صفحه ۳ و ۳۹ چنین آمده است : «صیحه ای که در کتاب از افق عبارات دمیدن و دهر معانی برشته الفاظ آید در گذشتند هفت ده از هفتصد سال از عجزت . این مثنوی در سال ۱۱۴۳ هـ ق از آن دشن گرفتم شعبی باز نهادم نام و آنرا گلشن راز» .
- ۷- آغاز : مثنوی اول ، جواهر الالائی (ص ۱) : ناصح و کواکب برین القادسی دارد و چنین آغاز می گردد : «بدین فرمودند لاجرم باغم بند ما بعد غواص بحر را در بحر مثنوی فرو فرستم و هر لالی و دری که بدست آید در سلک ابواب کشم چون سعادت توفیق به پیش بردن فرمان مساعدت کرد انتظام (۲)» .

این کتاب را بر شصت و سه باب بنا نهادم و آنرا جواهر اللالی نام کردم و بالله التوفیق ، باب اول در بیان توحید الله تعالی جل ذکره گوید :

بشنو از نی چون حکایت میکند و از جدائیها شکایت میکند»

۸- انجام : ایضاً ناقص است و تا آخر «باب پنجاه و نهم در بیان جمع و توحید» ادامه دارد و اینگونه ختم می شود :

«صورت من کو برد من یا قسم
چون تمنوا گفت حق ای صادقین
مرگ شیرین گشت و نقلم زین سرا
آن قفس که هست عین ماغ در

نقش کم نامد چو من تا یا قسم
صادقم جانرا بر افشام بدین
چون قفس هشتی برند آن مرغ را
مرغ می بیند گلستان سحر»

—آغاز : مثنوی دوم ، گلشن راز (کناره صفحه ۱) ، ناقص است :

«در آن دم شد پدید این عقل تمیز
چو خود را دید یک شخص معین
ز جزوی سوی کلی یک سفر کرد
جهان را دید امر اعتباری

که تا دانست از آن اصل همه چیز
تفکر کرد تا خود چیست من
و ز آنجا بار هر عالم گذر کرد
چو واجد گشت در اعداد سپاری» (?)

—انجام : ایضاً (ص ۹۶) :

«بچشم منگری منگر در و خوار
نشان نا سپاسی ناشناسی است
غرض زین جمله آن تا گر کند یاد
بنام خویش کردم ختم پایان

که گلهها گردد اندر چشم تو خوار
شناسایی حق اندر حق شناسی است
عزیزی گویدم رحمت برو باد
الهی عاقبت محمود گردان»

۹- چگونگی : موضوع این مجموعه «مثنوی عرفانی» و به طور کلی «عرفان و تصوف» است.

مثنوی اول به نام «جواهر اللالی» در متن آمده و برگزیده بی است ارزشش دفتر مثنوی در موضوعات مختلف ، مانند : «صوفی و تصوف ، قناعت ، عقل و حکمت ، ریاضت ، دعا ، معرفت نفس ، معرفت دل ، مدعیان کذاب ، مشایخ کامل و ناقص». تقسیبات آن بر ۶۳ باب است و جمعاً ۱۲۴۸ بیت دارد. مثنوی دوم گلشن راز شیخ محمود شبستری در کناره صفحه ها آمده است. این مثنوی از آغاز ناقص و از آخر کامل است و تحت عنوانهای گوناگون از قبیل «سؤال» و «جواب» و «تمشیل» و قاعده تقسیم شده است و در حقیقت سؤال و جوابی است که میان شیخ محمود شبستری و شخصی

بنام امیر حسینی ہروی شدہ است۔ در حدود . . . ابیت دارد۔ شیخ شبستری گوید: من شاعر نیستم سرودن شعر را فقط برای مقاصد خود برگزیده ام۔ نسخہء گلشن راز چاپ ہای متعدد شدہ است، اما چاپ شدہ «جواہر اللآلی» تا کنون بہ نظر نرسیدہ است۔ در میان سطرہا و در کنارہ صنجات بعضی یادداشت ہای عرفانی و توضیحات ادبی بہ خط ناپختہ آمدہ است۔

۸۹۰ و ۴۹۰

۳۷۲

مجموعہ

۱- چار گزار، ۲- مختصر بدیع شرح نصاب بدیع العجایب، ۳- صرف، ۴- میزان الصرف، ۵- اوزان المصادر، ۶- صرف معزی، ۷- صرف زنجانی

[ادب و زبان شناسی، فارسی و عربی، منثور و منظوم]

- ۱- اندازہ: - بیرونی: $22/5 \times 14/5 \times 2/5$ س.م. - درونی: ۱۱ و ۱۳ س ۱۶ و ۹ س.م.
- ۲- اوراق: ۱۷۶ ورق. ۳۵۲ صفحہ.
- ۳- کاغذ: ضخیم خاکستری رنگ سپاہانی، کرم خوردہ، اندکی وصلی شدہ، چند سہ جی سپاہ نقش دار ساییدہ شدہ.
- ۴- خط: نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پختہ، عنوانہا و سرفصلہا و نشانیہا منکرف، جدول یک خطی کنارہ بیرونی صنجات لاجوردی، جدول ۷ خطی کنارہ بیرونی لاجوردی و سرخ و سیاہ و سبز و زرد لون، ۵ سر اوج در رشتہ لاجوردی و زرین بہ سبک کشمیری. قرن ۱۲ ق.
- ۵- کاتب: نام «کاتب» ندارد، اما تاریخ کتابت «۱۲۸۰ ق» در صفحہ ۸۰ ذکر شدہ است۔ در صفحہء آخر چنین آمدہ است: «تمت الکتاب فی سنۃ ۱۲۸۰ ق» بتاریخ بیست و پنجم ماہ مکرموت یکم ہزار و پست و بیست و ہفت ہجری بمساعت سعید صورت ارقام یافت العافیت العرفیت» و در صفحہ ۹۰ م اشکوہ: «نصاب بدیع العجایب من تصنیف امیر خسرو دہلوی دہم سہر رمضان یوم جمعہ سنہ ۱۲۸۰ بعون ملک الوہاب تحریر یافت العافیت بالعرفیت».
- ۶- مؤلف: نام مؤلف کتاب اول «نثاری»، نام ناایف «چار گزار»، تاریخ تألیف معلوم نشد، اما در عہد «مسترد کور اوزلی» در اونا حاکم یا کار گزار زمان

مؤلف بوده است تألیف شده است : «اضعف بندگان باری نثاری چنین گوید که روزی . . . سستر کور اوزلی صاحب . . . ارشاد فرمودند که برای معلومات قواعد کلیه ترکیب عبارت پارسی . . . کتابی متضمن قواعد کلیه به عبارت مختصر مرتب شود . . . چون این کلام شنیدم بدل پسندیدم و بجان برگزیدم و این کتاب را تألیف نموده مسمی به چار گلزار گردانیدم».

نام مؤلف یا (شارح) کتاب دوم: «محمد شریف ولد شیخ محمد اشرف ابن شیخ برخوردار»، نام تألیف (شرح): «مختصر بدیع»، تاریخ تألیف معلوم نشد. اصل متن «نصاب بدیع العجایب» تألیف «امیر خسرو دهلوی» است: «اما بعد حمد و صلوة میگوید احقر مور ضعیف فقیر محمد شریف ولد شیخ محمد اشرف ابن شیخ برخوردار متوطن قصبه بهلول سرکار لکهنو مضاف صوبه اوده که دریافت صنعت های قطعات لغات عربی جناب مقدس حضرت امیر خسرو دهلوی . . . دشوار تر می نمود لهذا بمراعات بیست و چهار رباعیات که محتوی بر عروض بحور قطع های مذکور است و پانزده صنعتی که در این بیست و سه قطع نصاب بدیع العجایب بود کوشید همه را مفصل جمع نمود . . . امید از مطالعه کنندگان این مختصر بدیع آنست که . . . مشاهده نمایند و اصلاح فرمایند». نام رساله سوم: «صرف»، نام مؤلف و تاریخ تألیف آن صریح و واضح معلوم نشد، اما به احتمال قوی نام مؤلف «سید شریف جرجانی» است. نام رساله چهارم: «سبزان الصرف»، و پنجم «اوزان المصادر» و ششم: «صرف معزی» یا «معزی»، نام مؤلف و تاریخ تألیف صریح و واضح معلوم نشد، اما شاید مؤلف «معزی» باشد. نام رساله هفتم: «صرف زنجانی» یا «زنجانی»، نام مؤلف و تاریخ تألیف صریح و واضح روشن نشد، اما شاید مؤلف «زنجانی» باشد (رک: فهرست نسخه های خطی کتابخانه گنج بخش، تألیف محمد حسین تسبیحی، ج ۱، ص ۱۱۵، ۱۳۷).

۷- آغاز : رساله اول-چار گلزار (ص ۲) : «بعد حمد بیحد ایزد صمد لم یلد و لم یولد و نعت سید امجد اضعف بندگان باری نثاری چنین گوید که روزی بنده را صاحب بلند اقبال دریانوال روشن قیاس مردم شناس معنی رس دستگیر هر یتیم و بیگس گوهر درج فتوت نیر برج مروت».

۸- انجام : ایضاً (ص ۱۷۱) : «نایره حرفی است که بمربد پیوندد خواه یک حرف مانند

شین درین بیت ، بیت :

دل که به دست تو سپردستمش باز ده ای جان که نبردستمش

خواه بیشتر مانند میم و شین درین بیت ، بیت :

آن دل که بدست تو سپردستمش ای جان بده اکنون که نبردستمش

و رعایت این چار حرف در قافیه از ضروریات است ، چرا که بی رعایت این قافیه صحیح نمی شود ، الحمد لله که نسخه چار گزار که در قواعد فارسی بسیار برآمد کار است بوجه احسن اختتام تصنیف یافت.

— آغاز : (رساله دوم ، مختصر بدیع یا شرح نصاب بدیع العجائب) ، (ص ۱۷۴) :
«سپاس بی قیاس مرصاع حقیقی را که صورت بدایع مصنوعات گوناگون و شکل صنایع موجود بوقلمون بدو حرف کاف و نون پیدا نمود ، و درود نامعدود بر محمد محمود و اولاد مسعود و اصحاب و دود اوباد ، اما بعد حمد و صلوة میگوید».

— انجام : ایضاً (ص ۲۱۹) :

«نضح پختن نضح قبض و بغض غین شیب شیخی خبت رشتن زیب زین
این سه صنعت هست ده بیت تمام چار رقطا چار خیفای ای اسم
لیک منقوطة دو بیت آمد از آن تا معارض عاجز آید اندر آن
نصاب بدیع العجائب من تصنیف امیر خسروی دهنوی دهم شهر رمضان
یوم جمعه سنه ۱۲۸۰ بعون ملک الوهاب تحریر یافت العاقبت بالعاقبت».

— آغاز : رساله سوم ، صرف (ص ۲۲۲) : «بدان ارشک الله تعالی فی الدارین
کلمات عرب بر سه قسم است اسم است و فعل است و حرف است
رجل و فرس ، فعل همچو نصر و حمد ، و حرف همچو من و ان و ای».

— انجام : ایضاً (ص ۲۶۵-۲۶۶) : «فضلی یک زن دانش بر است حیغه واحد مؤنث
اسم تفضیل ، فضلیان دوزن فاضل تراند حیغه تثنیه مؤنث اسم تفضیل ،
فضل سه زن فاضل ترند یا بیشتر حیغه جمع مؤنث اسم تفضیل ، تمت الكتاب
صرفه بعون ملک الوهاب مرقوم الاختتام بتاريخ ۸ شهر رمضان یوم چارشنبه
سنه ۱۲۸۰».

— آغاز : رساله چهارم ، میزان الصرف (ص ۲۶۸) : «الحمد لله رب العالمین والعاقبة»

للمتقين والصلوة على رسوله محمد وآله واصحابه اجمعين بدان اسعدك الله تعالى في الدارين کہ جملہ افعال متصرفہ برسہ گونه است ماضی و مستقبل و حال».

—انجام : ايضاً (ص ۳۲۱) : «اوزان اسم مفعول مفعول فعول و فعيل چون جريح بمعنى مجروح و فعلته چون ضحكت و قل فعل چون قبض بمعنى مقبوض و فعل چون ذبح بمعنى مذبوح فاعل چون كاتم بمعنى مكتوم ، تمام شد» . پس از اين جملات پايان «دايره چهل و سه ابواب منشعب» رسم شده است کہ تمام اوزان افعال را در پنج دايره متحد المركز ثبت کرده است.

—آغاز : رساله پنجم ، اوزان المصادر (ص ۳۲۴) : «الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين والصلوة على رسوله محمد وآله و اصحابه اجمعين بدان رزقك الله تعالى في الدارين کہ جملہ افعال متصرفہ و اسماء متمكنه از روى تركيب حروف اصلي بر دو گونه است ثلاثي و رباعي».

—انجام : ايضاً (ص ۳۶۷) :
 « بعد خوض تمام و استقراء
 آييد اقعنسس و اسلنقاء
 كردمش نظم بادعا و سلام
 بهر تيسير حفظ و ضبط تمام

تمت تمام شد اوزان المصادر العاقبة بالعاقبة».

—آغاز : رساله ششم ، تعريف الافعال يا معزى (ص ۳۷۰) : « الحمد لله على نعمائه والصلوة والسلام على رسوله محمد خاتم انبياء ، اما بعد فهذه جملة من تعريف الافعال مضبوطة جارية يجرى المدخل في الكتب المبسوطة وهى تشتمل على اربعة ابواب».

—انجام : ايضاً (ص ۳۹۴) : « و فيها ان الضم ما قبلها نحو تدعين و ادعى فتسقط بعد التسكين مع نقل الحركة و فيها ان انكسر ما قبلها نحو ترمين و يرسي فتسقط بعد التسكين محسب تمام شد معزى».

—آغاز : رساله هفتم ، صرف زنجاني (ص ۳۹۶) : « الحمد لله رب العالمين و العاقبة للمتقين والصلوة والسلام على رسوله محمد وآله و اصحابه اجمعين ، اعلم ان التصريف في اللغة التغير و في الصناعة تحويل الاصل الواحد الى امثلة مختلفة المعان مقصودة».

—انجام : ايضاً (ص ۴۲۶) : « تنبيه المرة من المصدر الثلاثي المجرد على فعلة بالفتح فتقول ضربت ضربه » ، قمت قومه ، و مما زاد على الثلثة بزيادة الهاء كلاءطاء ، والانطلاقه الا ما فيه تاء التانيث منها فالوصف بالوحدت كقواك رحمه رحمه واحده و دحرجه دحرجه واحده و الفعله بالكسرة النوع من الفعل هو حسن الطمعه و الجلسه تمت الكتاب زنجاني بعون ايزد سبحاني .»

۹- چگونگی : در این مجموعه ، هفت رساله موجود است. ۵ رساله فارسی و ۲ رساله عربی. رساله اول به نام چهار گزار متنی است ارزنده در قواعد املاء و حروف و دستور زبان فارسی و صنایع لفظی و معنوی و اوزان عروضی و قوافی که مخصوص تدریس تألیف شده است. تقسیمات آن بر اساس « گزار » و « گل » است و جمعاً « ۴ گزار » و « ۱۳ گل » دارد بدین شرح :

گزار اول مشتمل بر پنج گل : گل اول در بیان تقسیم اسهای تهجی و تفصیل زبان فارسی. گل دوم در اقسام افعال و اسامی حرکات و سکانات. گل سوم در تشریح انواع حروف مفردة و مرکبه و تغیر و تبدیل بعضی از حروف. گل چهارم در تقسیم اضافت و قاعده محمول بر قلب. گل پنجم در تفسیر املاء و ترخیم و قاعده متفرقات و غیره. گزار دوم مشتمل بر دو گل : گل اول در صنایع لفظی. گل دوم در صنایع معنوی. گزار سوم مشتمل بر دو گل : گل اول در اقسام نظم و ابتدای شعر. گل دوم در عروض. گزار چهارم متضمن بر سه گل : گل اول در تشبیه. گل دوم در استعاره. گل سوم در قوافی .

مؤلف در این رساله نظم و نثر فارسی را به هم آمیخته است و اشعار شیرین و جملات لطیف فارسی را برای شواهد ادبی در یک جا آورده است. رساله دوم، مختصر بدیع یا شرح نصاب بدیع العجب است که در موضوع صنایع بدیعی و لغت است. شارح «محمد شریف وید» شیخ محمد الشرف ابن شیخ برخوردار» مقدمه‌ی در معانی اصطلاحات بدیعی ، مانند تجنیس و تعریب و مقطع و موصل داده است و سپس ۲۳ قطعه شعر در ۱۸۳ بیت از اوزان مختلف عروضی شامل «۱۵ صنعت ادبی» سروده امیر خسرو دهلوی را نقل کرده است و الفاظ عربی و فارسی را تشخیص داده و برای هر کدام علامتی اختیار نموده است ، مثلاً «مش» برای لغات مشترک ، «مع» برای معرب ،

«عف» برای عربی و فارسی. ۵ رساله دیگر در موضوع صرف و نحو عربی است. ۳ رساله فارسی و ۲ رساله عربی. در صفحه ۲۲۲ (رساله چهارم) یک دایره رسم شده که در حقیقت ۵ دایره متحد المركز است و همه ابواب افعال ثلاثی مجرد و ثلاثی مزید فیه و رباعی مجرد و رباعی مزید فیه در آن گنجانیده شده است و شبیه دوایر عروضی است و آنرا «دایره چهل و سه ابواب منشعب» نام کرده است. از صفحه ۲۹۴ تا ۲۶۷ (رساله پنجم) ۳ بیت فارسی در قواعد صرف و ابواب افعال تحت عنوان «نسخه مختصر منشعب منظوم» آورده است. در میان سطرها و گوشه و کنار صفحات معانی لغات و یادداشت ها و توضیحات لغوی و دستوری افزوده شده است.

۲۹۰ و ۸۹۰

۵۰۴

مجموعه

۱- در المجالس ، ۲- چهل حدیث ، ۳- وصلت نامه ، ۴- گلشن راز

[دین و ادب ، فارسی و عربی ، منثور و منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی: ۵/۱۷ × ۵/۱۰ × ۵/۵ س.م. - درونی: ۱۱ و ۱۲ س ۱۵ × ۵/۸ و ۵/۱۴ س.م.
- ۲- اوراق : ۳۲۹ ورق. ۶۵۸ صفحه.
- ۳- کاغذ : ضخیم لاجوردی کم رنگ فرنگی و سفید و خاکی رنگ هندی. اندی آب رسیده. جلد مقوایی و تیباجی ضربی منتش ، شیرازه دار ، پوشیده.
- ۴- خط : نستعلیق و تحریر و شکسته ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشان ها و سر فصلها و بعضی جملات شنگرف ، قرن ۱۲ و ۱۳ ق.
- ۵- کاتب : نام کاتب در آخر رساله چهل حدیث (ص ۴۹۵) : «درویش سید باقی» آمده است: «این چهل حدیث تمام شد کتب درویش سید باقی». تاریخ کتابت ندارد .
- ۶- مؤلف : نام مؤلف نسخه اول ، «سیف ظفر نوبهاری»: نام تألیف: «در المجالس». تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : در المجالس ۴۸۰/۸۹۰ ، ص ۱۷۵). نام مؤلف

یا شاعر و یا شارح نسخه دوم ظاهراً معلوم نشد، نام تألیف: «چهل حدیث» یا «اربعین حدیث»، تاریخ تألیف یا شرح و یا نظم معلوم نشد. در نسخه ۴۹۵ چنین آمده است: «این چهل حدیث تمام شد». نام تألیف (مثنوی) سود: «وصلت نامه»، نام مؤلف (شاعر): «عطار نیشابوری ستوفی ۵۶۲۷ ق». تاریخ تألیف (سرودن) معلوم نشد. در ص ۵۰۱ چنین آمده است:

«نام این را کرده وصلت نامه من ز آنکه وصلت دیده ام در خویشتن»
نام نسخه (مثنوی) چهارم: «گلشن راز»، نام مؤلف (شاعر): «شیخ محمود شبستری»، تاریخ تألیف (سرودن): «۵۷۱۷ ق» (رک: گلشن راز ۴۷۹/۶۰ ص ۴۱۷):

«گذشته هفت ده هفتصد سال ز هجرت نا گهان در ماه شوال اس ۷۰۶
از آن گلشن گرفتم شمه بی باز نهادم نام او را گلشن راز» (ص ۵۸-۵۹)

۷- آغاز: نسخه اول در المجالس (ص ۱): ناقص و یک ورق افتادگی دارد. سینه بر سر مقربان نهاد نبوت ولایت را در صحیفه ان الدین سبت لهم و کتب منا الحسنی اثبت گردانید و ایمان و السلام در لوح کتب فی فنوبهم الامان نقش بست و سینه محبوبان مقرب را بعلم لدنی که سرمایید خدایت اوست متجلی گردانید».

۸- انجام: ایضاً (ص ۴۴۸): ناقص و شاید یک ورق افتاده باشد: «و جوانی نه دادی آنرا پیری نباشد و ملک الابد و روزی گردانیدی آنرا زوای نباشد»
بالطاف عام و اشفاق تمام همه میعاد بر قبضه الکریم اذا وعده وف وفای شردی و نعمت های کونا گون دادی مگر یک نعمت».

—آغاز: نسخه دوم، چهل حدیث (ص ۱۴۵۳): ناقص و افتادگی دارد. حب الدنیا رأس کل خطیئه:

حب دنیا سر گناهانست هر که او دست خندانست
زانکه پیغمبر خدا گفتست حب دنیا کنش چندانست»

—انجام: ایضاً (ص ۴۹۵):

گر قلم گردد و مداد شود همه اشجار باغ دهر نبار
حاسب کاسب ارشود ثقلین فضل حیدر برون بود ز شمار

اللهم و ال من والا عاد من عاداه واخذل من خذله و نصر من نصره علی علته
لعن من ظلم حقه رسول صلی الله علیه را که میفرماید که خدا دوست آنرا که
دوستی من داشته باشد و دوستی علی و فرزندانش».

—آغاز : نسخه سوم ، وصلت نامه (ص ۹۷) : ناقص ، یک ورق افتاده دارد :

«باز بعضی جاگری و لشکری در ره حق بازمانده از خری
باز بعضی قاضیان ده شده بیخبر از راه کی آگه شده
باز بعضی عامر و مسکین شده باز بعضی جاهل بی دین شده
باز بعضی عاشقان شد پای بند بیخبر از عاشقان درد مند»

—انجام : ایضاً (ص ۵۶۸) :

«صورت ما صورت شرع نیست جبرئیل از حق تعالی این فقیه
صورت تو نیست به از صورتم هر که گوید بد زبان الکن شود
در نوشتن ختم کردم این کتاب خط بماند من تمام با قیا
در طریقت شاه من میدان علیست تا یکی گویی تو این صورت فقیه
زانکه من در علم معنی قدرتم جو سر میدان سرب تن شود»
عنده و الله اعلم بالصواب فاتحه بر خوان که باشد مستجاب»

—آغاز : نسخه چهارم ، گلشن راز (ص ۵۷۴) ! «کتاب گلشن راز ، بسم الله الرحمن

الرحیم ، و به نستعین :

بنام آنکه جانرا فکرت آموخت ز فضلش هر دو عالم گشت روشن
توانایی که در یک طرفه العین جو قاف قدرتش دم بر قلم زد
چراغ دل بنور جان بر افروخت ز فیضش خاک آدم گشت گلشن
ز کاف نون پدید آورد کونین هزاران نقش بر لوح عدم زد»

—انجام : ایضاً (ص ۶۵۸) : ناقص و یک ورق افتادگی دارد : «خاتمه تمت کتاب :

از آن گلشن گرفتم شمه بی باز درو از راز دل گها شگفتست
زبان سوسن او جمله گویاست تأمل کن بچشم دل یکایک
نهادم نام او را گلشن راز که تا اکنون کسی دیگر نگفتست
عیون نرگس او جمله میناست که تا بر خیزد از پیش تو این شک»

۹- چگونگی: در این مجموعه ۴ نسخه موجود است : نسخه اول «در المجالس» در موضوع حکایات دینی و داستانهای عرفانی و قصه های اخلاقی بر اساس قرآن شریف و

حدیث و عقیده اهل سنت و جماعت است. و جمعاً ۳۳ باب دارد (رک : در المجالس ۴۸۰/۸۹۰). نسخه دوم «چهل حدیث» نام دارد در صورتی که شامل ۴ حدیث است در موضوع اخلاق و دین و تقوی و زهد و سعادت و شقاوت و منقبت و نعت است. هر حدیث به دو بیت فارسی ترجمه شده است. ابیات فارسی بروزن بحر خفیف مسدس ساخته شده است و جمعاً ۳۲ بیت دارد. تقریباً نیمی از احادیث در باره حضرت محمد (ص) و نیمی در باره حضرت علی (ع) است. نسخه سوم مثنوی «وصلت نامه» در موضوع عرفان و تصوف و صفت فقر و مریدی و مرادی و وجد و سماع و مراحل مالک در طریق الی الله است. عطار اساسی چند مثنوی و تألیف خود را در این نسخه ذکر کرده است : «مظهر العجائب ، اشترنامه ، منطق الطیر ، اسرار نامه ، محبت نامه ، خسرو نامه ، بلبل نامه ، الهی نامه ، پند نامه ، تذکره الاولیاء. مثنوی «وصلت نامه» بروزن «فاعلاتن فاعلاتن (فاعلتن)» ، از مزاحفات بحر رمل مسدس محذوف یا مقصور است و جمعاً در حدود بیت دارد. نسخه چهارم مثنوی گشن راز ، در موضوع عرفان و تصوف، و شامل حکایات عرفانی و تمثیلات روحانی و قواعد سیر و سلوک است و بروزن «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل (فاعلتن)» ، از مزاحفات بحر هزج مسدس محذوف و مقصور است و جمعاً در حدود بیت دارد. از صفحه ۴۵ تا ۴۵۲ یک قصیده «در وصف حضرت علی (ع)» کتابت شده است که در آغاز آن نوشته : «قصیده حافظ ، به مطلع :

«آن گلابن باغ وفا آن سرو بستان صفا خورشید چرخ اصطفا یعنی علی مرتضی»
و مقطع :

«حافظ خموشی پیشه کن درکار خود اندیشه کن

قطع نظر زین پیشه کن اوسر بیاید مرترا»

از صفحه ۵۷۰ تا ۵۷۲ نیز قصیده بی دیگر در منقبت حضرت علی (ع) آمده است بدین مطلع :

یا علی یا اهلیا یا بوالحسن یا بو تراب

حل مشکل سرور دین شافع یوم الحساب

در این قصیدہ اسامی و صفات حضرت علی (ع) شمرده شده است. بر رویہ درونی و بیرونی جلد نیز بعضی مطالب دینی و صرف و نحو آمده کہ گویا از کتابی دیگر بریدہ و الصاق شدہ است.

۲۹۰ و ۸۹۰

۳۹۷

مجموعہ

۱- دیوان صائب ، ۲- سراج القلوب ، ۳- ظفر نامہ

[دین و ادب ، فارسی ، منظوم و منثور]

۱- اندازہ :- بیرونی : ۲۵ × ۱۵ × ۳/۵ س.م. - درونی ۱۲ و ۱۵ س ۱۷ × ۵/۹ و ۱۸ × ۱۰ س.م.

۲- اوراق : ۲۰۹ ورق. ۴۱۷ صفحہ.

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ کشمیری ، جلد چرمی ضربی سرخ شیرازہ دار.

۴- خط : نستعلیق ، خوش ، خوانا ، روشن ، رسم الخط اردو ، قرن ۱۲ ه.ق.

۵- کاتب : «محمد امین خان ولد روشن خان» ، تاریخ کتابت : «۱۲۰۷ ه.ق» : «تمام شد

نسخہ دیوان صائب از خط نازیبا نمط محمد امین خان ولد روشن خان مالک

موضع کوپال بور برگنہ سرس در عہد بادشاہ عالم پناہ ظل یزدانی شاہ علی

کوه بادشاہ سنہ ۱۲۰۷ ه.ق جلوس والا مطابق سنہ ۱۲۰۷ فصلی بمقام بلندہ عظیم آباد

بمکان و در محلہ مہدروی ہمراہ پسران راجہ امام بخش خان زمیندار برکھنہ

شہر کھالی پسرزادہ غلام حسین خان مرحوم و مغفور تحریر یافت.

من نوشتم صرف کردم روزگار من تمام این بماند یادگار»

البتہ «سراج القلوب» و «ظفر نامہ» را کہ در این مجموعہ موجود است

ہمین کاتب کتابت کردہ است.

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «صائب» یا «صائب» کہ نام کامل او «میرزا محمد علی بن میرزا

عبدالرحیم صائب تبریزی ۱۰۱۶-۱۰۸۱ ه.ق» است. در مقطع غزلیات نام

و تخاص شاعر آمده است. نام تألیف : «دیوان صائب» ، تاریخ تألیف در

«دوران عمر شاعر» :

«تانگردیدہ است از قد دو تا پا در رکاب بهره ی بردار صایب از شراب زندگی

نام مؤلف رساله دیگر در این مجموعه «خواجہ امام ابو نصر بن سعد القطان الصرقوی» از علمای برجستہ اواخر قرن ششم و اوایل قرن ہفتم ، نام تالیف: «سراج القلوب» ، تاریخ تالیف معلوم نشد : در صفحہ ۲۵۱ و ۲۵۲ چنین آمده است : «مصنف این کتاب خواجہ امام ابو نصر بن سعد بن محمد القطان الصرقوی کہ عجایب قصہ متقدمان و غرایب احوال گذشتگان وصف آفرینش و آسان ہا ، و زینہا و ہرجہ درو است و عجایب قصہ پیغامبران درین کتاب یاد کردہ . . . و این کتاب را سراج القلوب نام نہادہ شد».

نام مؤلف رسالہ دیگر «وزرجمہر حکیم وزیر انوشیروان دادگر» ، نام تالیف: «ظفر نامہ» ، تاریخ تالیف معلوم نشد. در صفحہ ۴۱۱ و ۴۱۲ اینگونہ آمده است: «بدانکہ آورده اند کہ روزی نوشیروان عادل خواجه بزرجمہر کہ وزیر بود طلب فرمود کہ برای من آشتی بردازد بزرگ و خورد (خرد) و آسان و مشکل . . . و این کتاب را ظفر نامہ نام نہاد».

v- آغاز : دیوان صائب (ص ۲۴۹-۱) :

«یا رب از عرفان مرا بیہانہ سرشاردہ
ہر سوسوی حواس من براہی می رود
نشاء پا در رکاب می ندارد اعتبار
چشم ہانا جان اذہ و دل بیارند
این پریشان سیر را در بزم وحدت بارند
مسئی دنیا نام داری عجبو چشم بارند»

۸- انجام : ایضاً (ص ۲۴۹-۲۴۸) :

«در درازی عمر ما از خضر کوتاہی نداشت
برہ خوابیدہ آواز جرس افماند است
ہر دد دیوار یتیمی را چو خضر آباد کرد
رشد! بسا کرد در پیچ و بہانہ
غمت ما ہم نکردد ز کتب
شد راه ز غم سوس می ہوید
بزد بزدار ہشتاد و یک

- آغاز

سراج القلوب (ص ۲۵۱) : «جو القلی و نحوہ» : الحمد لله العظیم الجواد الخدی المدوس الجمی العظیم الحکیم
مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم و علی اللہ و اصحابہ الجمیعین آمین الحمد لله العظیم
ابن کتاب خواجہ امام ابو نصر بن سعد بن محمد القطان الصرقوی

- انجام

ایضاً (ص ۴۰۹-۱۴۱۰) : حضرت خطہ العتقہ العتقہ العتقہ العتقہ العتقہ
بخواند اش برسان. بس مرغ از شاخ فرود آمد و الفت برآشامد سر شاخ

چشم برهم نه. بلوقیا چشم برهم نهاد گذشت که برپام خانه خود رسید و بندگان خود را دید و مادر خود را در کناره گرفت چنین گوید بعد از مدت وفات یافت و بسیار مدت بخانه خود زنده ماند و الله عالم بالصواب تمام شد کارمن نظام شد هذا الكتاب نسخه سراج القلوب من تصنیفات تحریر فی تاریخ بست نهم ماه رمضان المبارک سنه ۱۲۰۷ فصلی محمد امین بن محمد روشن تحریر یافت بمقام بلنده (بلده) عظیم آباد».

—آغاز : ظفرنامه (ص ۴۱۱) : «هو الغنی، بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة علی رسوله محمد وآله اجمعین بدانکه آورده اند که روزی نوشیروان عادل خواجه بزرجمهر که وزیر بود طلب فرمود که برای من کتابی پرداز بزرگ و خورد و آسان و مشکل».

—انجام : ایضاً (ص ۴۱۷) : «پرسید علم چیست و عمل چیست گفت العلم دانستن و عمل آن کارکردن پرسید آن چیست که در ذکر آن زبان بسیار رود گفت من وجب ثنا اکثر ذکر بتاریخ بست و نهم ۲۹ شهر رمضان المبارک بروز سه شنبه سنه ۱۲۰۷ تحریر یافت».

۶- چگونگی: موضوع این مجموعه «ادب و دین و اخلاق» است و شامل خلاصه بی از اشعار صائب به نام «دیوان صایب» و «سراج القلوب» و «ظفرنامه» است. دیوان صایب شامل غزلیات است و در حدود ۳۷۰ بیت دارد که تقریباً ۵۰۰ غزل می شود و بر حروف قافیه ترتیب یافته است به جز غزل اول که اشتباهاً کتابت شده است. سراج القلوب در شرح احوال پیمبران و افسانه ها و داستان ها و روایت های آنان است و تقسیفات آن بر اساس «باب» است و جمعاً ۴۲ باب دارد. از آیات قرآن و احادیث نبوی و کلمات قصار پیشوایان دین استفاده کرده است. نثر فارسی آن روان و ساده شبیه سبک خراسانی است. «باب اول در بیان آنکه حق تعالی این جهان را در چند روز آفریده است» و «باب چهل و دوم در بیان آنکه آنها که بودند که پیش تخت سلیمان رسیده بودند».

رساله ظفرنامه در پرسش و پاسخ میان بوزرجمهر حکیم و نوشیروان عادل است و جنبه اخلاقی و کشور داری و مردم داری دارد. نثر فارسی آن روان و ساده است. در کناره های این صفحات بعضی یادداشت ها و معانی لغات آمده است.

۸۹۰

۵۹۹

مجموعه

۱- دیوان قصاید و غزلیات و رباعیات عطار ، ۲- اسرار نامه ، ۳- مختار نامه ،

[ادب ، عرفان و تصوف و حکمت ، منظوم

«غزل و قصیده و رباعی و مثنوی»]

۱- اندازه : - بیرونی : ۳۲ × ۹۱ × ۲ س م . - درونی : ۲۹ س (هر سطر ۲ بیت) ۲۳ × ۱۳ س م .

۲- اوراق : ۱۴۳ ورق . ۲۸۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ سمرقندی ، کرم خورده ، وصالی شده . جلد مقوایی و چرمی سیاه رنگ و ضربی و منقش . (ترنج دار) .

۴- خط : نستعلیق خفی خوش ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف . در آغاز دیوان یک سر لوح زیبا در زمینه لاجوردی و زرین در آغاز اسرار نامه یک سر لوح در زمینه زرین و مختار نامه یک سر لوح در زمینه لاجوردی ، جدولهای ۳ خطی فواصل ابیات و عنوانها و سر فصلها سیاه و زرین و جدولهای ۶ خطی کناره های متن اشعار زرین و لاجوردی و سیاه و سبز ، قرن ۱۰ ه ق .

۵- کاتب : «خان محمد بن عبدالغنی قریشی» ، تاریخ کتابت : «۱۰۱۱ ه ق» : در حاشیه ۱۲۹ پایان قصاید و غزلیات چنین آمده است . «تمت دیوان شیخ عطار محرره خان محمد بن عبد الغنی قریشی فی شهر ربیع الآخر سنه ۱۰۱۱ ه ق» مورخا ۲۴ ه و در پایان مختار نامه حضرت شیخ فرید الدین عطار در شهر جیست و چهارم در شهر جادی الاول سنه ۱۰۱۱ ه ق و بنازده .

۶- مؤلف : یا (شاعر) «شیخ فرید الدین عطار لیشابوری شاعر قرن ششم هجری» ، نام تألیف : «مجموعه» : ۱- «دیوان قصاید و غزلیات و رباعیات» ، تاریخ سرودن : «دوران مختلف عمر شاعر» . ۲- «اسرار نامه» ، ۳- «مختار نامه» ، تاریخ سرودن این دو معلوم نشد . (رک : فهرست نسخه های خطی فارسی بریتیش میوزیم) .

۷- آغاز : «دیوان عطار (ص ۲) : «دیوان قصاید و غزلیات و رباعیات عطار ،

سبحان قادر که صفاتش ز کبریا
گر صد هزار قرن همه خاق کاینات
آخر بعجز مختلف آیند کای اله
جایی که آفتاب بتابد ز اوج عز
بر خاک عجز می فکند عقل انبیا
فکرت کنند در صفت و عزت خدا
دانسته شد که هیچ ندانسته ایم ما
سرگشتگی است مصیحت ذره در هوا» .

۸- انجام : ایضاً (ص ۱۲۹) :

«آن سر عجب نه تو بدانی و نه من
یک ذره گر اشکار گردد آن سر
گر تو دل خویش بی سپاسی بینی
و آن نقطه توحید که در جان داری
حل کردن آن نه تو توانی و نه من
یک ذره آن نه تو توانی و نه من
یک قطره دریای الهی بینی
چون دایره نامتناهی بینی
تمت دیوان شیخ فرید عطار محرره خان محمد بن عبد الغنی قریشی فی شهر
ربیع الآخر سنه ۱۰۱۱ مور خان ۲۴ تم» .

—آغاز : اسرار نامه (ص ۱۳۲) :

«بنام آنکه جان را نور دین داد
جهان داری که از خاک آدمی کرد
خداوندی که عالم نامور زوست
دو عالم خنعتی هستی ازو یافت
خرد را در خدا دانی یقین داد
ز کفکی و زدودی عالمی کرد
زمین و آسمان زیر و زبر زوست
فلک بالا زمین بستی ازو یافت

—انجام : ایضاً (ص ۱۸۳) :

تن من از کتن کرباس آور
کنون کرباس و تیغ آورده ام من
تو خواهی خوان و خواهی ران تو دانی
سخن مادر دتن زین بس ندیدست
روانم تیغ چون آلهس آور
بسی درد و دریغ آورده ام من
که گم خوانی و گم رانی تو دانی
کزو سر بیت خوانی می چکیدست

تمت تمام شد تمت الكتاب اسرار نامه تمام شد» .

—آغاز : مختار نامه (ص ۱۸۶) : «مختار نامه ،

حمد و سپاس بی قیاس خداوندی را که اشراق آفتاب الوهیت او در هر ذره
صد هزار خیمه نصب کرد که وان من شی الایسبح بحمده ولكن لا تنفقون
تسبیحهم انه كان حلیماً غفوراً الملکی که یک لمعه از بدایع صنعش بر هر

جزو از اجزاء کاینات بتافت صد هزار عقل کل را بر چهار بالاش سلطنت
بنشانند که وان من شی الاعندنا خزائیه» .

—انجام : ایضاً (ص ۲۸۶) : «ایضاً وله ،

عالم که اسان نداد کس را نفسی خواهیم که نمود در هوا و هوسی
ای بیخبران بخییه گفتم بسی رفتیم جو قدر ما ندانست کسی
از گنج که برستی فرو می گردد ماییم و دلی که خون در او می گردد
ای بس که بگردیم من و چرخ و ایک من خاک همیگردم و او میگردد
تمت تمام شد مختار نامه حضرت شیخ فرید عطار تاریخ بیست و چهارم در
شهر جادی الاول سنه هزار و یازده .

۹- چگونگی: این نسخه مجموعه بی ارزنده است که شامل «دیوان قصاید و غزلیات و

رباعیات عطار، مثنوی اسرار نامه و مثنوی مختار نامه» است. هر نسخه
در چهار ستون و ۲۹ سطر است و هر سطر ۲ بیت دارد. دیوان در حدود
۷۴۰ بیت، اسرار نامه در حدود ۲۴۷۹ بیت و مختار نامه در حدود ۵۰۰
بیت دارد. مثنوی اسرار نامه بر وزن «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن یا فعولن» از
مزاحفات بحر هزج مسدس سالم سروده شده، مثنوی مختار نامه بر وزن
«لا حول ولا قوة الا بالله» سروده شده که آنرا «رباعی» می گویند: «مفعول
مفاعیلن مفاعیلن فع یا فاع». مختار نامه در حدود ۶۰۰ رباعی داشته که
شیخ عطار ۱۰۲۰ رباعی مست را بیرون آورده و به عالم دگر فرستاده
است، و آنچه باقی مانده «مختار نامه» نامیده است که در حدود ۵۰۰ رباعی
می شود. ولیکن در این نسخه تقریباً ۲۵۰ رباعی موجود است.

تقسیمات دیوان بر حسب قصاید و غزلیات و رباعیات و مثنویات است که
بر اساس حروف تهجی تنظیم نشده است. تقسیمات در این اسرار نامه بر حسب
«مقالات» و «حکایت» است و جمعاً تک مسدس و مفاعیلن و تک مفاعیلن
دارد. تقسیمات مختار نامه بر حسب «باب» است و جمعاً «ب» «ج» «اب» دارد.
و هر باب به چند رباعی — که با «وله ایضاً» یا «ایضاً وله» آغاز می شود —
تقسیم می گردد. رسم الخط این نسخه فارسی و حروف «ب» و «ج» و «ک»
مانند «ب» و «ج» و «ک» است. همه جا زیر حرف «س» در صورتی که
نوشته نوشته شده باشد، سه نقطه دارد. در صفحه اول دیوان اسامی

چند کتاب آمده است و نوشته است : «آنچه کتاب از کمینه می باشد» که گویا آن کتاب را مالک این نسخه در اختیار داشته است و شامل «۳. نسخه» است اما این کتاب ها مشهور است ، مانند : «منطق الطیر ، اسرار الشهود ، دیوان نور علی شاه ، ارشاد نامه ، سبکیات» در گوشه و کنار صفحات این مجموعه چند شعر اضافی و چند جمله عربی کتابت شده است. روی هم رفته نسخه بی بدون عیب و خوب است. مثلاً مقدمه «مختار نامه» منثور است و در این نسخه کامل است و لیکن مقدمه «نسخه» مختار نامه در بریتیش میوزیم ناقص است. اسامی «مثنویات سته عطار» در این مقدمه آمده است : «خسرو نامه ، اسرار نامه ، منطق طیر ، مصیبت نامه ، جواهر نامه ، دیوان ، شرح القلب ، مختار نامه».

۲۹۰ و ۱۸۹۰

۴۶۶

مجموعه

۱- سورة توبه ، ۲- مونس الفقراء ، ۳ و ۴ و ۵ و ۶- ناشناخته

[دین و ادب ، عرفان ، فارسی و عربی و ترکی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : بیرونی : ۲۵/۵ × ۱۵ × ۴ س.م. - درونی : ۵ س ۱۸ × ۵/۱۱ س.م.

۲- اوراق : ۱۸۲ ورق. ۳۹۳ صفحه.

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ سمرقندی ، پوسیده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی سرخ باعطف پوسیده و در غلاف پارچه‌ای کرباسی و سلون.

۴- خط : نسخ خوش ، رسم الخط عربی معرب (مشکول) ، روشن ، جدولهای د خطی سیاه و سرخ و زرد در میان سطرها و در کناره متن جدول یک خطی سیاه در کناره بیرونی صفحات. سر جزوها و نقاشی های ساده در لابلای صفحات.

۵- کاتب : «محمد نعیم ابن صاحب نظر» ، تاریخ کتابت : «۱۲۷۹ ه ق» ، «کاتب الفقیر الحقیق بنده فی قریت الشہر بزرگ غفرالله ذنوبهم و ستر عیوبهم فی الدنیا و الآخرة و لجميع المؤمنین و المؤمنات سنه ۱۲۷۹ :

غرض نقش بست کز ما باز ماند که هستی را نمی بینم بقای
مگر صاحب‌دلی بیند برغبت کند در حق این مسکین دعایی

۶- مؤلف : نام مؤلف و تاریخ تألیف معلوم نشد ، نام یکی از رساله‌ها «مونس الفقراء» آمده است : «و این رساله را مونس الفقراء گفته‌اند تا فقراء باب الله را به او انسی بود و وحشت نبود. به طور کلی در این مجموعه ۵ رساله آمده است که فقط یکی از آنها به نام «مونس الفقراء» شناخته شد و بقیه ناشناخته ماند (رک : ۹- چگونگی).

۷ و ۸- آغاز و انجام : رساله اول شامل «سوره توبه» و ۲ آیه از «سوره یونس» است.

—آغاز : رساله دوم ، مونس الفقراء (ص ۱۰۸) : «بسم الله الرحمن الرحيم ، قوله تعالى والله الغنى وانتم الفقراء هیچ ملک مقرب تجاوز نتواند کرد بر همه تحقیق و یقین ستک فقر صفت مخلوق است و غنی صفت خالق است بیت :

درویش و غنی بنده این خاک درند آنهاک غنی ترند محتاج ترند.

—انجام : ایضاً (ص ۲۴۱) : «فصل چهلم در بیان صفات درویش را دل از همه مرادهای دنیا صاف باشد بحکم آیت ربانی که قوله تعالى رجال لاتهم تجارت ولا یبع عن ذکر الله یعنی مردمان را باز نمی دارد تجارت و نه بیع را از ذکر خدای تعالی تمت».

—آغاز : رساله سوم ، ناشناخته (مسائل توحید) (ص ۲۴۳) : «از آنحضرت صلی الله علیه وسلم نقل میکنند که میفرموداند چون موحد بتوحید رسید انخانه موحد ماند و نتوحید و نواحد و نه بسیاری و نخودی و نخدای و نه بندگی و نرسمی ذات و نه جبرئیل و نه قرآن و نولی و نولایت و نذات و نصفت و نسم و نرسم».

—انجام : ایضاً (ص ۲۶۷) :

«چه آرم بصحرای محشر نزار کاشان بی سر سر نزار

چه روها سیه گردد و نا امید باب درم روی بن سن سقمه

مرا وقت نشر صحف در سوال ز اهل تبین کن نه ز اهل عمل

تمت».

—آغاز : رساله چهارم ، ناشناخته (مسائل ایمان) (ص ۱۶۲) : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله رب العالمین ، حمد یعنی جمیع اوصاف حمیده و پسندیده

از ازل تا بابد از هر حامد یک سادر شود سابت است مرالله راک صفت الله
این ست ک رب عالمیانست».

—انجام : ایضاً (ص ۳۱۸) : «این مسئلہا را از کتاب و سنت اخذ کرده عمل
کرده اند ، عمل کردن بفروض عیان بر همه مسلمانان فرض عین است مستحکم
و موافق کنند آمین و رب العالمین برحمتک یا ارحم الراحمین تمت».

—آغاز : رسالہ پنجم ، ناشناخته (اوراد) (ص ۳۱۹) : «نقل است از قاضی علامہ
عفیف الدین عبداللہ بغدادی رحمہ اللہ علیہ گنہاند کہ شبی در خواب
دیده ام کہ حضرت رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نشستہ اندک روی
سبارک ایشان زرد شدہ».

—انجام : ایضاً (ص ۳۳۶) : ناقص و افتادگی دارد و اینگونه انجام می یابد : «و ہزار
بار دست مرحمت برسری یتیمان مالیدہ باشد و ہزار گرسنہ را طعام دادہ
باشد و ہزار تشنہ را آبدادہ باشد و ہزار درہم بدرویشان».

—آغاز : رسالہ ششم ، ترکی ، ناشناخته (مسائل منظوم عرفانی) (ص ۳۳۷) :

کایب بر کیل جوابم جان مسن جانان مسن
اللہ اللہ تازہ کوکنوم بختکا سلطان مسن
شیشہ جائمکہ تو شکن بربری جولان مسن
سلکنب بربر بار و رسن بلعجب مستانہ مسن»

—انجام : ایضاً (ص ۳۹۳) :

«خورد لیک دین توبہ قلہنگ تاک بوالغن سن کلان
بوالجراحت کهنہ بوالغن سونکرہ بیمرہم کیلور
مشر باسینم دن درد یمنی ایتسم عرشی کیویسر
بوالخطر دین قورقمن مجلس کہ نافارم کیلور»

۹- چگونگی : این مجموعہ شامل ۶ رسالہ است در مسائل دینی و عرفانی و خدا شناسی
و توحید و ایمان و اوراد و ادعیہ . رسالہ اول شامل سورہ توبہ و ۲ آیه از
سورہ یونس است . رسالہ دوم «یونس الفقراء» نام دارد بدون ذکر نام مؤلف
و تاریخ تالیف . در چہل فصل است و ہر فصل در بیان مسئلہی از مسائل
عرفانی و دینی سبک نگارش آن بسیار شیرین و لطیف و آسپختہ است با آیات
قرآنی و احادیث و کلمات مشایخ و اشعار شور انگیز عرفانی و سخنان عالی

صوفیه. رساله سوم در مسائل توحید و شناخت ذات پروردگار و مطالب عرفانی و با سبک نگارش کاملاً متفاوت از دیگر رسائل. انشای جملات و املاهای الفاظ و حروف منفصل و متصل را به طرز خاصی کتابت کرده است، مثلاً: «ناول و ناخر و نظاهر و نباطن و نبهشت و ندوزخ و نروشنی و نتاریکی و ننفی و ناثبات و نآسمان و نزمین که حرف نفی «نه» را بر سر الفاظ متصل ساخته است. رساله چهارم در موضوع ایمان است و ایمان را بر دو قسم آورده: «ایمان مجمل و ایمان مفصل» و سپس به شرح و توضیح هر یک تحت عنوانهای گوناگون پرداخته است: مثلاً: «اصول دین و فروع دین» را با امته آورده است. رساله پنجم در موضوعات عرفانی است که شامل اقوال گروهی از عارفان و مستند بر قول حضرت محمد (ص) و حضرت امام جعفر صادق (ع) است. متأسفانه این رساله ناقص است. رساله ششم به زبان ترکی است و در موضوع عرفان و تصوف و منظوم است اما از آغاز ناقص است. روی هم رفته این مجموعه در سه زبان عربی و فارسی و ترکی است و نثر فارسی و اشعار برگزیده عرفانی آن مطلوب و مرغوب است. رسم الخط عجیبی دارد. همه الفاظ فارسی و ترکی مانند عربی به طور کامل معرب (مشکول) است. لفظ «که» همه جا به صورت «ک» آمده و حروف «پ» و «ج» و «ک» هم نشانه «ب» و «ج» و «ک» است. در الفاظ عربی دست برده و املاهای آنها را مخصوصاً به سبک فارسی سره آورده است مثلاً «سابت» و «سادر» به جای «سابت» و «صادر» آمده است (رک: v- نمونه ها). بعضی یادداشت ها و توضیحات دستی در آغاز و انجام نسخه آمده است.

۸۹۰ و ۱۱۰

۳۷۷

مجموعه

- ۱- شرح رباعیات در اثبات وحدت وجود ، ۲- رساله در بیان کمیت بوجه اسم
۳- راز نامه ، ۴- حق نما ، ۵- ناشناخته

[ادب و فلسفه ، عرفان ، فارسی و عربی ، منشور و منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی ۲۲ × ۱۵ × ۱ س.م. - درونی : ۱۱ و ۱۴ و ۱۵ س ۱۲ × ۵/۷ و
۸ × ۱۶ و ۸ × ۱۳ س.م.

- ۲- اوراق : ۸۲ ورق. ۱۶۴ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ و خاکستری رنگ سپاهانی ، کرم خورده ، آب رسیده ، جلد تیاچی سیاه.
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشان ها ، و سرفصلها شنگرف جدول یک خطی کثاره صفحات زرد گون ، قرن ۱۲ ه ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد ، اما تاریخ کتابت : «۱۲۳۴ ه ق» است . در صفحه ۱۲۶ چنین آمده است : «تم تمام شد بتاریخ یازدهم شهر جمید الثانی سنه ۱۲۳۴».
- ۶- مؤلف : نام مؤلف یا (شارح) رساله اول شاید «جامی» باشد زیرا در صفحه ۷۲ در یک رباعی نامش آمده است :

«جامی که نه مرد خانقاه است و نه دیر نه با خبر از وقف نه آگه ز سیر
هم فاتحه هم خاتمه اش جمله تسوی فافتح بالخیر رب و اختم بالخیر»

نام و تاریخ تألیف معلوم نشد ولیکن در صفحه ۲ و ۳ چنین آمده است :
«اما بعد نموده میشود که پیش از انشاء این نامه نامی و افشای این صحیفه
گرامی رباعی چند در اثبات وحدت وجود و بیان تنزلاتش بمراتب شهود . . .
اتمام گرفته بود» بنا بر این می توان آنرا «شرح رباعیات در اثبات وحدت وجود»
نامید.

نام مؤلف رساله دوم «شیخ صدرالدین القونیوی» و نام تألیف : «رساله
در بیان کیفیت توجه اتم» ، تاریخ تألیف معلوم نشد. این رساله را به علت
فوت شیخ ، یکی از شاگردانش تکمیل کرده است که نام او را نیافتم و شاید
«جامی» باشد. در صفحه ۷۴ اینگونه آمده است : «و بعد نموده می آید که
. . . رساله را که شیخ کامل مکمل الشیخ صدرالدین القونیوی قدس سره
در بیان کیفیت توجه اتم املا فرموده تسوید ترجمه کرده بودند مگر معرفت
آخر از معارف لازمه مذکوره در آخر آن رساله که ترجمه نیافته بحکم اذا
جاء اجلهم . . . آنمسوده به بیاض نرفته . . . تتمیم یافته انتقال یافت از
سواد به بیاض». نام مؤلف رساله سوم و تاریخ تألیف معلوم نشد ولیکن نام
تألیف شاید «راز نامه» باشد. در صفحه ۷۵ آورده است : «بتأیید ربانی
منشرح است و امتناع مواعظ را منفسح و جوانب هم را بدل قابل بیان
مستقبل . . . این تصدیق ندادمی و این راز نامه نگشادمی چه طعم نصح

حقگویان در کلام هوا پرستان تلخست». نام مؤلف رسالهٔ چهارم «محمد دارا شکوه» یا «محمد بن شاهجهان بن جهانگیر ۱۰۲۴-۱۰۶۹ هـ»، نام تألیف: «حق نما»، تاریخ تألیف: «۱۰۵۵ هـ ق». در صفحه ۱۳ و ۱۳۱ و ۱۳۲ چنین آمده است: «و این نیازمند درگاه صمدی محمد دارا شکوه حنفی قادری... میخواست که کتابی مشتمل بر اسامی و احوال آن عزیزان در سلک تحریر در آورد و شب جمعه هفتم شهر رجب المرجب سنهٔ هزار و پنجاه و پنج هجری در سر این فقیر ندا دادند که... این آیه را منامی تمام باین نام بود این رسالهٔ شریف را بحق نامه [حق نما] موسوم گردانیده شد». نام مؤلف رسالهٔ پنجم و نام و تاریخ تألیف معلوم نشد و «ناشناخته» ماند.

۷- آغاز : رسالهٔ اول ، شرح رباعیات در اثبات وحدت وجود (ص ۲) : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

حمداً لا اله هو بالحمد حقیق در بحر نوالش همه ذرات غریق
نا کرده ز محض فضل توفیق رفیق نسپرده طریق شکر او هیچترقی
پا کا یگانه که کثرت ثبوتیه صفت موصوف را گرد مرا پردهٔ عزت وحدتش
راه نیست و قوت رؤیت محبوب و مکشوف را در امتناع ادراک هویتش
دعدغهٔ اشتباه نی».

۸- انجام : ایضاً (ص ۷۲) : «و از دیدن به تعقل نمیپردازد و الله اعلم بالصواب و حضرت مخدومی قدس الله روحه در ذیل اینکلمات قدسیه این دو بیت سنوی که موافق حال و مطابق قیل و قال این لعینه است نوشته بودند ،

حرف در و یشان بدزدد مرد دون تا بخواند بر مسیح در مسون
کار مردان روشنی و گرمیست کار دونان در بی سر بیست

جاسی که نه مرد خانقاه است و نه دیر نه با خبر از وقف نه آند ز سیر
هم فاتحه هم خاتمه اش جمله توی فافتح بالخیر رب و اختم بالخیر
تم تم تم تمام شد».

—آغاز : رسالهٔ دوم ، رساله در بیان کیفیت توجه اتم (ص ۷۴) : «بسم الله الرحمن

الرحیم ، خداوندا سپاس و ستایش تو از ما نیاید ، هر چه ما اندیشیم چه حمد و ثنای ترا نشاید و ما قدر و الله حق قدره ثنای تو آن است که خود را بآن ستوده و در فاتحه اشراف ابنا بزبان افضل انبیا بلام عهد بآن اشارت فرموده .

—انجام : ایضاً (ص ۱۰۱) : «و همچنین معرفت بسیاری از علوم و اسرار که مندرج و مندرج است درینکلمات حاصل آید که کلام بذکر انواع آنها موجب اطمینانست فکیف از تعین و بیان والله يقول الحق و ینهدی من یشاء الی صراط مستقیم یعنی خدای میگوید آنچه حق و صدق است و راه راست مینماید هر کس را که خواهد تم تم تم تمام شد» .

—آغاز : رساله سوم ، راز نامه (ص ۱۰۴) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، سلام الله و برکاته علی المجلس الاسمی المعلمی الاقضوی الرضوی الصفوی الکفوی الجلال الشرفی و رحمته و برکاته و تحياته قال الله تعالى ان هذا تذکرة ، فمن شاء اتخذ الی ربه سبیلاً و قال من اراد الاخرة و سعی له سعیها و هو مؤمن فاولئک کان سعیمهم مشکوراً» .

—انجام : ایضاً ، (ص ۱۲۶) : «حق سبحانه و تعالی توفیق رفیق دارد و سعادت مساعد و اقبال موافق و بضاعت ایمان از اضاعت مصون و طاعت از ریا و سمعه بیرون و عرض از مصارع السوء مأمون و مدد و الطاف هر روز افزون بمنه و فضله عمیم طولی و نعوذ بالله من دعاء لا یشع و قلب لا یسمع و بطن لا یشبع و علم لا ینفع و الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی محمد و آله اجمعین الطیبین الطاهرین آمین تم تم تمام شد بتاریخ یازدهم شهر جمیع الثانی سنه ۱۲۳۴» .

—آغاز : رساله چهارم ، حق نما (ص ۱۲۸) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، حمد ذاتی را که اوست موجود مطلق و نعت نبی را که اوست مظهر کل و خائنه حق و رحمت فراوان بر آل و اصحاب او که بردند سبق اولی و انساب آنکه باد ای حمد و نعت جرأت نه نمائیم و زبانرا به بیان اینمعنی بلند بگشائیم» .

—انجام : ایضاً (ص ۱۵۳) بتحقیق از باطن تو خود بخود لذتی و معنی خواهد مر کشید

که شاهد این یگانگی باشد از جزوترا به کل رساند از قطره بدریا و از ذره بآفتاب و از نیست بهست.

این رساله حق نمائی خاص و عام در هزار و پنجاه و شش شد تمام از کلام قادری میدان یقین آنچه ما گفتیم فافهم والسلام تم تم تم تمام شد».

—آغاز : رساله پنجم ، ناشناخته ، (ص ۱۵۷) : بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله رب العالمين و العاقبة للمتقين و الصلوة والسلام على رسوله محمد و آله و اصحابه و اولاده اجمعين يا حضرت شيخ عبد القادر جيلاني شين الله بايد دانست که حضرت وجود را که حقیقه الحقایق است سه مرتبه است که آنرا غیب می نامند .

—آغاز : ايضاً (ص ۱۹۳) : «و آخر است باعتبار ظهور در عين اول است باطلاق آخر است باعتبار تقيد ،

چشم بگشاید جلوه دندار مستجلی از در و دیوار

ما في الوجود الاعين واحد لا اله الا الله محمد رسول الله ، صل الله عليه و آله و اصحابه وسلم ، تمت رساله ، بايد دانست بموجب شوق و محبت حربه يافت رزقنا الله محبه لا هل الله تعالى».

۹- چگونگی: موضوع این پنج رساله «ادب و فلسفه و عرفان و تصوف» است. این رساله ها یکی یکی از نظر و نظم فارسی و عربی نوشته شده اند. اینها لطیف و شیرین و نظم آنها آهنگ و جذاب است. اینها در موضوعاتی است که نویسنده هر رساله عنوان کرده و به شرح و توضیح آن عنوان پرداخته است ، مثلاً «اول موجودی که وجودی مغایر ذات وی باشد و مستفاد از غیر» یا «حقیقه الحقایق» و «حقیقه الاشياء». در عمده رساله ها از آیات قرآنی و احادیث نبوی و روایات مشایخ ، بی نام یا بدون نام ، استفاده کرده است

رساله اول ، شرح رباعیاتی است به فارسی در اثبات وحدت وجود که چنان به نظر می رسد از مولانا نور الدین عبد الرحمن جامی (۸۱۷-۸۹۷ ه ق) باشد ، اینک رباعی اول و دوم :

یا للعجب که وجود بخش نو و کهن است
تصویر وجود بخشش قول کن است
گویم سخن نغز که مغز سخن است
هستی است که هم هستی و هم هست کن است

هر بی سر و پا را نرسد دست به تو خوش آنکه ز خود برست پیوست بتو
هستی تو بهستی که جز ذات تونیست اینست بذات خود دلی هست بتو»
رساله دوم ، «در بیان کیفیت توجه اتم» از شیخ صدر الدین القونیوی (متوفی ۶۷۳ ه ق) که از شاگردان وی آنرا پس از مرگ شیخ تمام کرده است و رساله بی است در موضوع معرفت الهی و معرفت انسان به خدا و سیر و سلوک و محبت و طریقه رسیدن به محبوب یعنی ذات واجب الوجود .

رساله سوم که شاید «راز نامه» نام داشته باشد آمیخته بی است به نظم و نثر عارفانه عربی و فارسی در موضوع دیدار عارف حقیقت حق را . متن رساله به اشعار فارسی و عربی و آیات قرآن و احادیث نبوی آمیخته است . رساله چهارم «حق نما» تألیف محمد دارا شکوه شاهزاده عارف و شاعر سر زمین پاک در قرن یازدهم «در بیان نمودن راه خدا» است و آنگونه که خود گوید از طرف مرشد و مولای خود «مولانا شاه» مأمور شده که رساله «حق نما» را تألیف کند و طالبان طریق هدی را رهنمون گردد . این رساله نثری شیوا و اشعاری گیرا و دلچسب دارد و نمونه نثر و شعر فارسی در شبه قاره پاکستان و هند است . در سال ۱۰۵۵ شروع شد و در ۱۰۵۶ پایان یافت . نام رساله پنجم «ناشناخته» ماند و آن در موضوع «عرفان» و «حقیقه الحقایق» و «حقایق الاشیاء» است که برای «سالک» و «سیر و سلوک» او تصنیف گشته است . متنی است به نثر فارسی روان و آمیخته با کلمات مشایخ .

این مجموعه رسائل پنجگانه از لحاظ شعر و نثر عرفانی فارسی ارزنده و شایسته تحقیق است . چاپ شده آنها را بااستثنای «رساله حق نما» ندیده ام .

۸۹۰ و ۲۹۰

۳۲۵

مجموعه

۱- روایع الانفاس یا جوشش‌های اسرار ، ۲- وصیت نامه ، ۳- شرح آمنت بالله

[دین و ادب ، اخلاق و عرفان ، فارسی ، منشور و منظوم]

۱- اندازه : - بیرونی ۳۲×۵/۲۰×۲ س م . - درونی : ۲۵ س ۲۱×۵/۱۲ س م .

۲- اوراق : ۱۲۴ ورق . ۲۴۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید فرنگی (ولایتی) ، جلد مقوایی ملون با عطف تیهاجی سیاه رنگ .

۴- خط : نستعلیق خوش ، روشن ، خوانا ، پخته ، رسم الخط اردو ، عنوانها و نشان ها
ثلث جلی . قرن ۱۴ ه ق .

۵- کاتب : «مولوی محمد قدرت رحیم» ، تاریخ کتابت : «۱۳۷۱ ه ق» ، مالک در صفحه ۲۱۸

الوجود نسخه متبرکه که یکی از باقیات الصالحات کتب خانه این فقیر

است بسیار کرم خورده بود بنظر تحفظ بمولوی محمد قدرت رحیم صاحب را

که درین زمانه در کتابت زود نویس و هم خوش نویس اند خوانه کرده

در خواستم که این نسخه را نقل گرفته پیش کنند . در مدت دو ماه

عندالفهم بصحت نوشته در شهر ذی تعدة الحرام روز سه شنبه تاریخ بسط

سنه احدى و مبعین و ثلاثمائة بعد الف من هجرة النبوی (ص) . حواله

من کردند ، محمد اشرف بن اشرف الحکما ، لقمان الدوله محمد حیدر خان بهادر

فلاطون جنگ المتخلص به دل چشتی صابری . اما کتابت نسخه اصل در

سال «۱۱۵۶ ه ق» به خط «محمد اشرف بن حاجی محمد» صورت گرفته است .

در همان صفحه ۲۱۸ چنین آمده است : «در شهر شوال الحکرم سنه ۱۱۵۶ ه ق

دوازدهم متصل قلعه بکلور تعلقه زمیندار سری رنگ بتن در فوج آصف جبه

بید احقر العباد محمد اشرف ابن حاجی محمد شرف الله ذنبه و ستر عیوبه .»

۶- مؤلف : نام مؤلف این نسخه «حضرت بنده نواز شاه برهان الحق و الشرع و الدین

راز الهی» و نام تألیف : «روایع الانفاس» است که «شیخ ابراهیم کاذر الهی»

آنها جمع و تدوین نموده و به اسم تاریخی زمان تألیف «جوشش های اسرار

۱۰۸۷» موسوم گردانیده است : «روایع الانفاس ملفوظات حضرت بنده

نواز شاه برهان الحق و الشرع و الدین راز الهی جمع فرموده شیخ ابراهیم کاذر الهی موسوم به اسم تاریخی جوشش های اسرار سنه ۱۰۸۷ هجری. در صفحه ۶ نیز اشاره بی دارد: «چون زواهر جواهر بسلك تحریر کشید و به رواج الانفاس مسمی گردانید و اینکه تخلص مبارک حضرت ایشان در بعضی اشعار در سالهای دیگر چون شرح وصیت نامه و رساله برزخیه و روحیه و غیره گذر واقع شده قیاس بر آن رهبر است». و در صفحه ۸ اشاره بی دیگر دارد:

«پی روحانیان سرزد رواج ز انفاسی که عطر آمیزش کار
چو بردم سر بنکر سال این جوش خرد گفتا که جوشش های اسرار»
«۱۰۸۷ ه ق»

۷- آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم، لفظی که از زبان فیض افشان فخراندان بهارستان معنی متلائف گردد، ثمر لذت افزای پیش رس آن حمد حضرت جل و علاست که چاشنی بخش مذاق اصحاب حلاوت است و نفسی که از انفاس رواج اساس عطر آمیزان مجالس روحانی سرزند رایحه نکبت پیرای اوایل آن ثنای بارگه تنقدس و تعالی است.»

۸- انجام: «و چون آله حق قوی باشد هر چند که فاعل بنده ضعیف بود بحکم آله فعل بوجه قدرت زاید که حکم مرآه راست نه فاعل را و این چنان بود که فیل بی پای مورچه رود، هر چند فیل راه روتر و شاطر تر باشد، اما بحکم پای مورچه سست رو بود، و چون مورچه در رفتن باشد و چون مورچه بر سر فیل سوار شود هر چند که مورچه سست رو بود بحکم آله پای فیل شاطر آید و بیک ساعت از جای بجای رسد که بی پای خود نتواند رسید.»

مورسکین موسی کرد کدر کعبه رسد دست درپای کبوتر زد و ناکه رسید فافهم اندرین باب امثال و نظایر بسیار است عند التحقيق و الشهود مرد صاحب بصیرت را روشن و مبرهن خواهد شد ان شاء الله تعالی تمام شد.»

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «عرفان و تصوف و دین و اخلاق و ادب» و آمیخته به نثر و نظم است. نثر آن محکم و اشعار آن روان و منسجم است. نام آن «روایح الانفاس» یا «ملفوظات راز الهی» است که به نام تاریخی «جوشش های اسرار ۱۰۸۷ ه ق» که تاریخ تألیف آن می باشد موسوم گشته است.

تقسیمات آن بر اساس «رایحه» است و جمعاً ۳۲۲ رایحه دارد. از آیات قرآنی و احادیث نبوی و سخنان پیشوایان دینی و کلمات مشایخ و عرفا استفاده شده است. مؤلف شاعر برجسته بی بوده و هر جا که قطعاً یا ابیاتی می آورد می گوید «لمؤلفه». از قرار تحقیق این نسخه هنوز چاپ نشده است. و اصل آنرا که در سال «۱۱۵۶ هـ ق» کتابت شده، کرم خورد بوده است مالک آن با کوشش و خرج فراوان، این نسخه را از روی اوراق کرم خورده نسخه اصل که در اختیار داشته توسط کاتبی به نام «مولوی محمد قدرت رحیم» نقل کرده است.

در پایان این نسخه دو رساله دیگر کتابت شده است به نام های: «وصیت نامه» و «شرح آمنت بالله» که هر دو تألیف «حضرت شیخ برهان الحق و الدین راز الهی» است و همان کاتب محمد اشرف بن حاجی محمد در سال «۱۱۵۶ هـ ق» آنها را کتابت کرده است. موضوع «وصیت نامه» پند و اندرز و مذمت دنیا و مافیها است و به سوی عرفان و تصوف می آید و از شعر و نظم فارسی و آیات قرآن و احادیث نبوی و سخنان بزرگان دین و عرفان تشکیل یافته و تقسیمات آن بر اساس «وصیت» و «اصل» نهاده شده است و جمعاً ۱۱۱ صفحه یا ۶ ورق دارد و چنین آغاز می شود:

«بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله رب العالمين و انعمت عليه للمتقين و الصواب على رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعين ، نام این رساله وصیت نامه است. وصیت اول آنست که یکی بیند و یکی داند و یکی گوید و یکی «جوید و در دهنش ازو بیند و هرچه داند از و داند» و اینگونه اشعار می آید:

«چون عیب دارم جملگی جز عیب ز من شرح ندهند
صد عیب یابی بی شکی هرگز بیعتی یک هنر
کردم هوس چون زاغلان رفتار لیکن چون نه
برباد شد رفتار من لشم خجل چون مناسیر
در یک سخن برین جملگی یابد قبول نزد حق
نازم چو حسبان در جهان کردم چو سبحان مفتخر

دارم امید از خدا خواند چو این صاحب‌دلی
 بکند مرا از دل دعا یا بم نجات اندر قبر
 سر نازکتر بگویم بشنو ای جان پدر
 در خود نگر وجه مطلق تا نگردی در بدر»

موضوع رساله «شرح آمنت بالله» همانگونه که از نام آن مشهود است، تفسیر و توضیح «آمنت بالله» است بر اساس عقاید عارفان. این رساله نیز به نثر و نظم آمیخته و از آیات قرآنی و احادیث نبوی استفاده کرده است. و به «فایده» و کلمات مشایخ تقسیم شده است و چنین آغاز می‌شود:

«بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله رب العالمين و العاقبة للمتقين و الصلوة والسلام على رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعين ، بسم الله الرحمن الرحيم . الحمد لله هو الاول و الآخر و الظاهر و الباطن و الصلوة على رسوله محمد و آله اجمعين که در شان اوست طه و جلوه اولی مع الله».

و اینگونه انجام می‌یابد:

«فایده سیر کبیر آنست که عروج میشود بر عالم شهادت و عالم مثال و عالم ارواح و عالم غیب و سیر صغیر عبارت از آنست که داند که وجود حق است که به صورت همه اشیا ظاهر است چنانچه سپاهی بصورت همه حروف ظاهر است و الله اعلم بالصواب ، نظم :

یا رب مرا گردان چنان از راه لطف و مرحمت
 بیشک شام اغنیا شاهان نیارم در نظر
 باشم توانگر دل چنان از کس نخواهم حاجتی
 فارغ نشینم شاد و خوش بیرون نیایم پیش در
 گر یک سخن زین جملگی یابد قبول نزد حق
 نازم چو حسان در جهان گردم چو سحبان مفتخر
 کسی کز تو در تو نظاره زند
 ورقهای بیپوده پاره کند».

ابیات آخر رساله «وصیت نامه» و رساله «شرح آمنت بالله» از «تحفه نصایح» سروده «محمد یوسف گدا» برگزیده شده است.

۲۹۰ و ۱۸۹۰

۳۷۹

مجموعه

۱- شلاق الجاهلین ، ۲- تذکرة الفقراء ، ۳- مثنوی سیر حقیقت ، ۴- اصطلاحات صوفیه ، ۵- مشتاق الطالبین ، ۶- حکایت بزم طهور

[ادب و دین ، فارسی و عربی ، منشور و منظوم]

- ۱- اندازه : بیرونی : ۲۶ × ۱۶ × ۵/۲ س م . درونی : ۱۵ س ۵/۱۸ × ۹ س م .
- ۲- اوراق : ۹۴ ورق . ۱۸۸ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک زرد روشن رنگ و حنایی رنگ هندی ، جلد مقوایی تیباجی پوشیده نقش دار و سیاه رنگ موش خورده .
- ۴- خط : نستعلیق متوسط ، خوانا ، روشن ، عنوانها و سرفصلها و نشانها و جدولهای یک خطی و ۲ خطی کناره بیرونی و کناره درونی صفحات شنگرف ، در آغاز هر رساله یک نیمه سر لوح ساده لاجوردی و سرخ . قرن ۱۳ ه ق .
- ۵- کاتب : «محمد صابر ولد محمد یعقوب بخاری» . تاریخ کتابت «۱۲۶۲ ه ق» و «۱۲۶۳ ه ق» . در نسخه ۷۳ و ۱۵۱ و ۱۸۱ چنین آمده است : تمام شد این نسخه دلیپذیر در ساعت سعد در سنه ۱۲۷۲ . . . اعنی بد نام محمد صابر ولد محمد یعقوب البخاری . . . تمام شد این نسخه دلیپذیر بی نظیر در پناه شبه شانزدهم ماه ذی الحججه در سنه ۱۲۶۳ . این تاریخ آخر با حروف هزار و دو صد و شصت و دو آمده است (رک : ۶- مؤلف) .
- ۶- مؤلف : «محمد صابر ولد محمد یعقوب بخاری» ، تاریخ تألیف در جای ۱۲۶۲ ه ق در جایی «تاریخ با ما ۱۲۵۵ ه ق» . نام تألیف (تالیفات) : «شلاق الجاهلین» ، «تذکرة الفقراء» ، «مثنوی سیر حقیقت» ، «اصطلاحات صوفیه» ، «مشتاق الطالبین» ، «حکایت بزم طهور» ، «مثنوی عزیزم این کتاب را مسمی بشلاق الجاهلین نام نهاده شد (ص ۵۷) ، «مثنوی عزیزم این کتاب را مسمی بد تذکرة الفقراء نام نهاده شد (ص ۵۷ نسخه) ، مؤلف هذا الكتاب العبد الضعیف مجهول الحال والکلیف . . . اعنی بنام محمد صابر ولد محمد یعقوب البخاری غفر ذنوبهم . . . تاریخ :

ز الهمامات غیبی خامه ما رقم کرده سوادى نزد ایما
خرد گفتا بگو تاریخ سالش بگفتم فکر کن «تاریخ با ما»
«۱۲۵۵ ه ق»

«تاریخ هزار و دو صد پنجاه روز هجرت بود ز چهره شاهد معنی نقاب را بگشود»
و برای نام و تألیف و تاریخ دیگر رسایل (رک : ۷ و ۸ و ۹ آغاز و انجام
و چگونگی) :

۷- آغاز : شلاق الجاهلین (ص ۲) : «بسم الله الرحمن الرحيم ، حمدی که لایق آن
حی لم یزل و لایزال است بر سویدای دل و خلق الانسان ضعیفاً ننگجد
بنام آن قادر مهربانیکه بقدرت خاک را داد جانی و بنام آن بی نیازی که
درگاه راز بروی اهل نیاز وا گشاید و بنام آن هادی که ویهدی الی صراط
مستقیم راه مینماید».

۸- انجام : ایضاً (ص ۷۳) : «بیت ،

هر که بصدیق خلاقی نمود روزن دوزخ برخ او گشود
هر که به بدگفتن او لب گشاد لب نگشاده بجهنم فتاد
فافهم فتامل تمت تمام شد این نسخه دلپذیر در ساعت سعد در سنه
۱۲۶۲ بانجام رسید تاریخ تصنیف این کتاب شلاق الجاهلین که نام نهاده
اند این بیت تاریخ :

الهمامات غیبی خامه ما رقم کرده سوادى نزد ایما
خرد گفتا بگو تاریخ سالش بگفتم فکر کن تاریخ با ما
قاریا بر من مکن قهر و عتاب هر خطایی رفته باشد در کتاب
آن خطای رفته را تصحیح کن از کرم الله اعلم بالصواب
تمت (۵ بار)».

—آغاز : تذکرة الفقراء ، (ص ۷۴) : «بسم الله الرحمن الرحيم ، بنام آن قدوس که
آیینته دل طالبان خود را از رنگ هستی می زداید و مصنی و مجلی می گرداند
به فضل خود به کرم بی نهایت خود ، بیت :

اول نامه قلم مشک فشان باید کرد پس به توحید خدا مهر نشان باید کرد
مخلصانه سخن دوست بیان باید کرد دوستی نبی الله بیان باید کرد
دوستی نبی الله عیان باید کرد روی در حضرت فخر دو جهان باید کرد»

—انجام : ایضاً (ص ۱۵۱) : «مؤلف هذا الكتاب العبد الضعيف مجهول الحال والکيف وفا تهمت عدم بنياده حياپ ثبات سرابء حيات ظهور نيستی و بيابان مرگ رنگ کرد آگهی و گمنام غربت زدای برق شام نامرادی و بشکسته بال عاجز بيان غرق بحر زاری اعنی بنام محمد صابر ولد محمد يعقوب البخاری غفر ذنوبها و ستر عيوبها والجمع المؤمنین والمؤمنات ، تاريخ :

ز الهامات غيبی خامه ما رقم کرده سوادى نزد ايما
خرد گفتا بگو تاريخ سالش بگفتم فکر کن تاريخ با ما
اللهم اغفرلى وللمهته محمد مصطفى صلى الله عليه و آله و اصحابه وسلم
سبحان ربك رب العزت عما يصفون و سلام على المرسلين و الحمد لله
رب العالمين :

از عمل خویش ندارم اميد بر کرم تست مرا اعتميه

تاريخ :

تاريخ هزار و دو صد پنجاه روز هجرت بود ز چهره شاهد معنی نام را بگشوده
تمت (۴ بار)».

—آغاز : مثنوی سير حقيقت (ص ۱۵۲) : بسم الله الرحمن الرحيم ، در بيان مثنوی
سير حقيقت که مخصوص کامل و مکمل است ،

زمزمه رمزيده الله سنو	اور آخر نو هو الله سنو
رمزيده الله بخدا يده اوست	اوست فناى حق در شان اوست
غير موجد شده ذوالجلال	فهم خرد لا بود از حق قال
جمله فرقان همه در سحر اوست	شوق مظيه است چه خلق زده

—انجام : ایضاً (ص ۱۵۴) :

«گفت قلم دم ميزن از اصل خوشتر	و من از صبح زود تر
کيست که دم بی زند از اصل جان	جوشد عشق است می لا جان
غير می شرع ره آنجناب	نيست روی و در آغ آب
ميکده دل شده شوق غموم	ببرسلم صوفی ز روزی روم

تمت (۴ بار)».

—آغاز : اصطلاحات صوفيه ، (نظاها تأليف مير محمد علي قمي) (ص ۱۵۴) : «در بيان

اصطلاحات صوفیہ کہ ہر کلمہ را معنی گفته‌اند. می‌کند باطن عارفان را گویند ، میخانہ پیر کامل را گویند، خم زلف اسرار الہی را گویند ، شب قدر بتای سالک را گویند ، ماہ و آفتاب تجلیات را گویند».

—انجام : ایضاً (ص ۱۵۶) : «ترک و تاز جذبہ الہی را گویند کہ بمجاہدہ رنج بسیار میکشد ، شراب ذوق الہی را گویند ، ناوک صفات جلالی را گویند ، ابرو صفات جہالی را گویند ، سبوح جسم را گویند ، وصال مقام وحدت را گویند ، وابستہ فنا فی اللہ را گویند ، سر و قامت راہ وحدت را گویند ، تمت اللغات من کلمات الصوفیہ. تمت (۵ بار) تم (۱۲ بار سیاہ و شنکرف)».

—آغاز : مشتاق الطالبین (ص ۱۵۸) «بسم اللہ الرحمن الرحیم ، بنام آن ناظری بی نظیری کہ بی بصیرتان گمگشتگان وادی عرفان را راہ نما بکوی جانان است ، و بنام آن توانای بی ہمراہ کہ دستگیر فروماندہ گن و ہمراز غریبان است و بنام آن اول بی نہایت و آن آخر بی ہدایت کہ رحم خوار این جہان و آن جہان است».

—انجام : ایضاً (ص ۱۸۱) : «و مؤلف هذا الكتاب العبد الضعیف مجہول الحال والکیف وفاتہمت عدم بنیاد حباب ثبات سراب حیات . . . قاصر زبان غرق بحر رازی کہینہ صوفی غفر اللہ لی و لجمیع المؤمنین والمؤمنات . . .

قاریا برمن مکن قہر و عتاب
آن خطای رفتہ را تصحیح کن
الہی عطا کن این ہر سہ را
ہر کہ خواند دعا طمع دارم

تمت الكتاب بعون الملك الوهاب و الله اعلم بحقیقۃ الحال برحمتک یا ارحم الراحمین اللهم اتم بالخیر» .

—آغاز : حکایت بزم طہور (ص ۱۸۴) : «بسم اللہ الرحمن الرحیم ، این حکایت مرغوب دلپذیر را عارفان و صاحب‌دلانی کہ از میخانہ ساقی و سقیمہم رہم شرابا طہورا چشیدہ اند فہمند ، بیت :

بنام آنکہ بی نام از نشان است تجلی جلوہ بزمش عیان است
کہ مطلب از نیت بیرون نباشد نداند ہر کہ فی او درگان است

حکایت بزم طهور مطلب نایاب و جمع گشتن سالک از ناجمعی نلب
صنوبری دریاب».

انجام : ایضاً (ص ۱۸۸) : «با قلندر گفتم که ماوا و مسکنت کجاست و بازگشت
توجه جاست و نام چه داری ؟ قلندر گفت مسکن ندارم و خانه بردوشم
و باز گشتم کوچه صوفیان است و ناسم عشق است و مشرب قلندری
دارم ، بیت :

عشق است اینکه در دو جهان جلوه می کند که از لباس شاه گداز کسوة آگدا
همین عشق است که هر خار سنگی تراوش می کند هر جابری که
گهی بو گردد از گل بر آید گهی آواز از بلبل بر آید
ففهم فتأمل و الله اعلم بالصواب برحمتک یا ارحم الراحمین تمت الکتاب
بعون الملک الوهاب تم (ع بار)».

۹- چگونگی: در این مجموعه ۵ رساله ارزنده است که موضوع همه آنها «ادب و عرفان
و تصوف و عشق حقیقی» است. متن هر رساله آمیخته بی از نثر و نظم
عرفانی فارسی است به استثنای مثنوی سیر حقیقت که همه آن نظم است
و جمعا ۳ بیت دارد. مؤلف یا (شاعر) همه این رسائل یک تن است
که نام کاملش «محمد صابر ولد محمد یعقوب البخاری» است. اما در بیت
آخر «مثنوی سیر حقیقت» و در پایان رساله «مشافق الجبهه» نثر
«صوفی» دارد :

«سیکده دل شده غرق غلوه میرسد صوفی ز مولای روم
و: «عاجز بیان قاصر زبان شرق بحر زاری کمیند صوفی عشق ساقی»
در لایلای جملات نثر و اشعار به نام «نثر» و «نظم» بسیار می آید
چون نام خود اشاره می کنند. نثر و نظم فارسی این رسائل بیشتر
قارده هند و پاک است و شور و جذب و شمع و شمع و شمع و شمع
بر اساس موضوعاتی است که مؤلف اخبار داده و عنوان قرار داده است.
مثلا: «بشنو» گوش کن ، بشنو ای عزیزم ، مقام اول ، مقام دومی ، مقام
هفتم ، سؤال یکم . . . سؤال هفدهم» . از آیات قرآن و احادیث و کلمات
مشایخ و سخنان عارفان با ذکر نام و مأخذ استفاده کرده است. تشبیهات
انشایی و اسلایی در آن دیده می شود و بعضی از آنها سهو الدلم زانب است.

چاپ شدہ این رسائل را تاکنون ندیده ام . چنان بہ نظر می رسد کہ این
مجموعہ بہ خط مؤلف باشد .

۶۱۰

۳۵۹

مجموعہ

۱- قرابادین معصومی ، ۲- خلاصہ قوانین علاج یا مطب علویخان

[طب ، فارسی ، منشور]

- ۱- اندازہ : - بیرونی ۲۳/۵ × ۱۳ × ۴/۵ س م . - درونی: ۱۵ س ۵/۵ × ۸/۵ س م .
و ۲۲ س ۱۷ × ۸/۵ س م .
- ۲- اوراق : ۲۸۰ ورق ۵۶۰ صفحہ .
- ۳- کاغذ : ضخیم نازک سمرقندی و سپاہانی ، کرم خورده ، آب رسیده ، اوراق شدہ ،
جلد مقوایی ملون باعطف و گوشہ چرمی قہرہ بی پوشیدہ .
- ۴- خط : نستعلیق متوسط و تحریر ، روشن ، خوانا ، عنوانها و نشانها و سرفصلها و
کلمات و اصطلاحات پزشکی شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد و لیکن چند تاریخ تمک در آغاز و
اواسط و انجام آن آمده است : «۱۱۹۶ ه ق» و «۱۲۳۷ ه ق» (رک :
۹-چگونگی) .
- ۶- مؤلف : نام مؤلف رسالہ اول : «معصوم ابن کریم الدین الشوشتری شیرازی» ،
نام تألیف : «قرابادین معصومی» ، تاریخ تألیف «۱۰۵۹ ه ق» در صفحہ
۳ تا ۵ اینگونه آمده است : «اما بعد . . . در این ولا کہ دست داعیہ
این خواہش دامنگیر خاطر فاتر اضعف عباد اللہ الملک المعین المحتاج
الی مغفرت رب العالمین معصوم ابن کریم الدین الشوشتری شیرازی نیز
گردید کہ بقدر الوسع و الامکان بہ ترتیب تألیفی پردازد . . . و پارہ بی
از مرکبات مجربہ اطباء ہند نیز منتظم بر آن ساخت تا درین هنگام کہ
گذشتہ بود ز ہجرت ہزار پنجمہ و نہ مجموع آنها را در ملک تحریر بر رشتہ
انتظام در آورد و . . . بقرابادین معصومین موسوم گردانیدہ» .
- نام مؤلف رسالہ دوم : «حکیم علویخان شیرازی متوفی ۱۱۵۹ = بقراط

زمانه از جهان رفت» ، نام تألیف: «خلاصه قوانین علاج» «یا مطب علویخان» ، تاریخ تألیف معلوم نشد. در صفحه ۴۵۱ چنین آمده است: «اما بعد این رساله مختصر مفید مسمی بـ«خلاصه قوانین علاج» که یکنام زمان وحید دوران تذکره حکمای باستان حکیم باشی پادشاهان هندوایرانی امتادی و مرشدی نواب معتبرالملوک حکیم علویخان شیرازی . . . که ماده تاریخ ارتحالش بی کم و زیاد ازین مصراع دل نشین مستفاد ، مصرعه» بقراط زمانه از جهان رفت - ۱۱۵۹» برای تسهیل طالبان فن طبابت عام فهم تألیف کرده .

۷- آغاز : قرابادین معصومی (ص ۲) : «بسم الله الرحمن الرحيم ، تحمیدی که لسان اعتذار تذکار مسبحان صوامع افلاک در اظهار و تکرار آن بعجز قاصد معترف است در خور ذات تقدس حکیم علی الاطلاقست جل جلاله که بهوای شعله قانون حکمتش دیگ بخار بجهت نضج طبع نیشان بیوسته در جوش است و تمجیدی که زبان بیان معتکفان مرکز خاک در ادای آن قاصر والکن است» .

۸- انجام : ایضاً (ص ۴۴) : «و بعد از سابییدن هر یک را بوزن مقرر آمیزش داد با شیرۀ نبات بقوام آورده بسرشند و حبها هر یک بمقدار نفودی بسته مجموع را بخش کنند و در مدت سه روز هر روز یک بخش را با تلاب و سرب فرو برند و شروط مذکوره در احتمال و پردیز بعدل آرنه تا مطب و منقود حاصل شود و سعی و رنج ضایع نگردد والعم عند الله والله اعلم بالصواب و الیه حسن المآب ، تمت هذا النسخة الشریفمة فی یوم الخمساء .

—آغاز : خلاصه قوانین علاج یا مطب علویخان (ص ۱۴۵) : رب یسر ، یسه الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر .

حمد محمود و نعت راعی از نه آمد نه از نه
 حمد حق از زبان حق باید نعت همه از حق بود
 منقبت خوان آل و اصحابی است بزرگان برآه آید
 مهر بخشایشم بشن راجی کی بنای ز معصیت نجوی
 من بدان راز خویش به دای خویش را شمر از خود خوانی

اما بعد این رساله ایست مختصر مفید مسمی بـ«خلاصه قوانین علاج» .

—انجام : «و اگر معلوم آردد که کدام زهر بوده است به آنچه مخصوص آن است

به آن معالجه کند چنانچه در مطولات مذکور است پس از کتابها فرد گذ
 . . . شفا خواجه جهانیان عنایت الله رحمت یار خان که یکی از نسخه نویسان
 مطب اسناد طبیبان آفاق نواب معتمد الملوک حکیم علویخان خلف تذکره
 حکمای باستانی محمد هادی شیرازی رحمه الله به تصحیحات این رساله مفیده
 موله نواب قدس سره را از روی نسخه مرقومه میرزا محمد اسحاق شاگرد
 آنجناب غفران پناه را . . . مراد فرزندان مرا به مطالعه این . . . و
 بهره یاب گرداناد بخرمتہ النبی و آلہ الامجاد تمت برب الغریب».

۹- چگونگی: موضوع این مجموعه «طب» است. نام داروها و بیماری ها را شرح می دهد. اصطلاحات طبی و دارویی و نامهای گیاههای پزشکی را در بردارد. تقسیمات قرابادین معصومی بر اساس «مقدمه» و «فایده» و «مقاله» و «باب» و «فصل» و «اشاره» و «خاتمه» است و جمعاً ۶ مقاله و ۱۲ فایده و چند فصل و چند باب و چند اشاره دارد. تقسیمات خلاصه قوانین علاج یا مطب علویخان بر اساس «باب» و «فصل» و الفاظی است که به خط سرخ عنوان قرار داده شده و آنها را شرح و توضیح کرده است، مثلاً: «صداع، طلائی، جلابی، نفوع، غرغره» و جمعاً ۱۷ باب و چند فصلی دارد. روش معالجه و مداوا و طرز نسخه نوشتن را به طرز اطبای قدیم شرح می دهد. در آغاز و انجام و لابلاهی اوراق این مجموعه، توضیحات و یادداشتها و مطالب پزشکی کتابت شده است.

در صفحه یک این یادداشت خواندنی است: «هو العظیم، در مستقر الخلافه اکبر آباد در سنه ۱۱۹۶ یک هزار و یکصد و نود و شش هجری نبوی صلی الله علیه و آله و سلم مطابق سنه ۲۴ شاه عالم پادشاه غازی در شهر شوال المنکرم بعد از وفات رحمت یار خان از ورثه او معرفت قاضی محمد باسط خان احقر العباد ایتباع نمود و من عواری الزمان عندی» و عنایت الله رحمت یار خان آنرا در سال «۱۱۸۱ هجری نبوی» خریده است و با نسخه میرزا محمد اسحاق مقابله کرده و در شفا خواجه جهانیان در دارالخلافه شاه جهان آباد مورد استفاده قرار گرفته است. نشان چند مهر دارد که بعضی از آنها سیاه و محو شده بعضی چنین خوانده شد: «سید محمد تقی» و «حکیم علی بخش رضوی ۱۲۳۷».

این نسخه با این حواشی و این یادداشتها هنوز چاپ نشده است.

۲۹۰ و ۹۵۰ و ۸۹

۳۹۳

مجموعہ

- ۱- قدسیہ ، ۲- طریقہٴ نفس ، ۳- اسرار الوحی ، ۴- السایر الحایر الواجد الی السائر الواحد
 الماجد ، ۵- ناشناختہ ، ۶- سخنان شیخ زین الدین الوافی (الخوافی) ، ۷- ناشناختہ ، ۸- لواسع ،
 ۹- کنز الرموز ، ۱۰- ناشناختہ ، ۱۱- انیس الطالبین وعدة السالکین ، ۱۲- علاج الامراض ،
 ۱۳- شرح قصیدہٴ تائیه (فارضیہ) یا نظم الدر ، ۱۴- ناشناختہ ، ۱۵- مناجات لقضاء الحاجات ،
 ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰- ناشناختہ

[دین و ادب و تاریخ ، فارسی و عربی ، منشور و منظوم]

- ۱- اندازہ : بیرونی : ۱۸/۵ × ۱۳/۳ س م . - درونی : ۱۴ و ۱۷ س ۱۱ × ۷ و
 ۱۲/۵ × ۷/۵ س م .
 ۲- اوراق : ۲۰۴ ورق . ۴۰۷ صفحہ .
 ۳- کاغذ : نازک و ضخیم زرد تیرہ رنگ کشمیری ، آب رسیدہ ، ساییدہ شدہ ، جلد
 متوایی ملون با عطف پارچہ پی و گوشہٴ تیاچی سرخ گون .
 ۴- خط : ثلث و نستعلیق خوش ، خفی و جلی ، خوانا ، روشن ، پختہ ، رسم الخط عربی
 و فارسی ، عنوانہا و نشانہا و سرفصلہا و خطوط رسم شدہ بر بالای بعضی از
 کلمات سنگرف ، اندکی منتشر (ص ۸۵ و ۱۹۵) ، جدولہای یک خطی لاجوردی ،
 قرن ۹ و ۱۰ ق .
 ۵- کاتب : «احمد بن محمد الجوینی» و «جلال» و «محمد سعیدی» ، تاریخ کتابت «۵۹۰ ق» ،
 و «۵۹۰ ق» و «۵۹۱۰ ق» . در صفحہٴ ۷۹ چنین آمدہ است : «کتابت
 النسخۃ الشریفۃ الموسومۃ بالقدسیہ فی ربیع الاول سنۃ تسعم مائتین و
 اربعین لاجلہ محمد الجوینی اللہم اغفر لاتبہا و لغربہا و لاسلمہا و لیسلمہا
 فیہا برحمتک یا ارحم الراحمین» . و در صفحہٴ ۱۱۲ : «حررت العربیۃ لکاتب
 محمد سعیدی مدرسہٴ جده غفر اللہ لہ و لاجلہ و لیسلمہ فی سنۃ تسعم مائتین
 و تسعمائتہ» . و در صفحہٴ ۳۹۶ چنین : «وکان زمان التمام ویت الطبع
 یوم الاثنين عاشر شهر رمضان المبارک سنۃ تسع و تسعمین و اربعین
 جلال» .
 ۶- مؤلف : نام مؤلف رسالہٴ اول : «محمد بن محمد الحافظی البخاری» ، نام تالیف :

«قدسیہ»، تاریخ تالیف معلوم نشد. نام مؤلف رسالہ دوم: «خواجہ عبیداللہ مہرقندی»، نام تالیف: «طریقہ نفس»، تاریخ تالیف معلوم نشد. نام مؤلف رسالہ سوم معلوم نشد. نام تالیف: «اسرار الوحی»، تاریخ تالیف: «۵۹۲ ق».

نام مؤلف رسالہ چہارم: «ابی الحیات احمد بن عمر بن محمد بن عبد اللہ الخیوقی»، نام تالیف: «السایرالخایرالواجد الی السائر الواحد الماجد»، تاریخ تالیف معلوم نشد. نام مؤلف رسالہ پنجم: «محمد بن محمد بن احمد بن الرودلعلی»، نام و تاریخ تالیف معلوم نشد. نام مؤلف رسالہ ششم: «شیخ زین الدین الموائی یا الوافی»، نام تالیف معلوم نشد. نام مؤلف رسالہ ہفتم و نام و تاریخ تالیف معلوم نشد. نام رسالہ ہشتم «لوامع» یا «شرح قصیدہ بیہیہ خمیریہ»، نام قصیدہ سرا «ابن الفارض» و نام شارح: «مولانا نور الدین عبدالرحمن جامی ۸۹۷-۵۸۱۷ ق». نام مؤلف رسالہ نہم شناختہ نشد، نام تالیف: «کنز الرموز»، تاریخ تالیف: «۵۹۲ ق». نام مؤلف رسالہ دہم و نام تالیف و تاریخ آن شناختہ نشد. نام مؤلف رسالہ یازدہم: «ناشناختہ»، نام تالیف: «انیس الطالبین وعدۃ السالکین» یا «حالات شیخ بہا الدین نقشبند»، تاریخ تالیف شاید: «۵۹۱۰ ق» باشد. در آخر این رسالہ نوشتہ است: «تمت المقامات بعون اللہ تعالیٰ و حسن توفیقہ فی شہر سنہ عشر و تسعمائتہ». نام مؤلف رسالہ دوازدهم «ناشناختہ»، نام تالیف: «علاج الامراض»، تاریخ تالیف: «۵۹۱۴ ق»، نام مؤلف یا شاعر رسالہ سیزدهم «ناشناختہ»، نام تالیف: «قصیدہ تالیہ فارضیہ» یا «نظم الدر»، نام شارح و نام و تاریخ شرح معلوم نشد. نام مؤلف و تالیف و تاریخ تالیف رسالہ چہاردهم معلوم نشد. نام مؤلف یا (شاعر) رسالہ پانزدهم: «امیر المؤمنین علی ابن ابی طالب (ع)»، نام تالیف: «سناجات لقضاء الحاجات»، تاریخ تالیف معلوم نشد. نام مؤلف رسالہ شانزدهم: «یعقوب بن عثمان بن محمد الغزنوی الجوخی»، نام تالیف معلوم نشد و تاریخ تالیف: «۵۹۰۹ ق».

رسالہ ہندہم و ہیجدهم و نوزدهم و بیستم: «ناشناختہ». (رجوع شود بہ ۷- آغاز و ۸- انجام ہمہ ابن رسائل).

۷- آغاز: رسالہ اول، قدسیہ (ص ۱، حاشیہ و متن): «بسم اللہ الرحمن الرحیم و بہ نستعین، حمد و ثناء بی حد و منتہا و شکر و سپاس بی اندازہ و قیاس حضرت بادشاہی را جل ذکرہ کہ طالبان وصال و مشتاقان جہاں او را دلیل

وجود او هم وجود است و برهان شهود او هم شهود او ،
 تو بدو بشناس او را نه بخود راه ازو خیزد نی از خرد
 تلطفت باولیاؤک فعرفوک».

۸- انجام : ایضاً (ص ۹۰) : «و درین مقام تنزل در هر امری ایشانرا رجوع بحق و دوام
 استغفار لازم بود و اولیا را ازین مقام بتبعیت انبیا علیهم الصلوٰۃ و السلام
 بهره بود چنانک فرمود قل هذه سبیلی ادعوا الی الله علی بصیرة انا و من
 اتبعنی و سبحان الله و ما انا من المشرکین و الله الهادی تم هذه النسخة
 الشریفة الموسومة بالقدسیه فی ربیع الاول سنه تسعمایه بخط العبد احمد
 بن محمد الجوینی الهم اغفر لکاتبها و لقاریها و لسامعها و لمن نظر فیها
 برحمتک یا ارحم الراحمین .

هر که خواند دعا طمع دارم زانکه من بنده گنه کارم
 یا رب همه را ببرکت بسم الله داری ز بلاهای شب و روز نده
 یا رب همه را در آن دم باز بسی توفیق دهی کمه الا الله».

—آغاز : رساله دوم ، طریقه نفس (ص ۱۰۰ حاشیه) : «رساله خواجه عبیدالله سمرقندی
 در طریقه نفس قدس الله اسرار هم ، الحمد لله الاحد بذاته و کبریاته
 الواحد لصفاته و اسائه و الصلوٰۃ علی من تجلی له بذاته مع جمیع صفاته بعد
 فنائه عن الكل محمد محمد انذی اوتی جوامع الادم لیکمل بها طوائف الامة».

—انجام : ایضاً (ص ۳۰) : «یکلمجه بموجب عنایت بی علت ولی را که در دنیا نفس
 مرادات سفلیه باز مانده است و از انجذاب بقدر خود که عبارت از اوطان انس
 است در عالم قدس دور افتاده ازرق تقیید بمراتبات هوای خود کند برود
 ارباب معنی ججم و هاویه بعد عبارت از آنست خلاص گردانید و عیش
 حضور مع الله که عبارت از آرام دست باحق سبحانه بی زیاده و کمبود
 بوجود خود بل آرام که اقدس است از وصف آرام دنیا حق سبحانه بسرف
 گردانند از بی این عیش و عشرت ساختن حس هزاران جان نباید دوختن».

—آغاز : رساله سوم ، احادیث الصحیحه من کتاب اسرار الوحی ، (ص ۴۲ ، حاشیه) :
 «بسم الله الرحمن الرحیم ، احادیث الصحیحه من کتاب اسرار الوحی ، قال
 الله تعالی یا احمد ، هل تعلم بای وقت یتقرب العبد الی قال یا رب لا مال
 اذا کان جایعاً او ساجداً یا احمد العجب من ثلثه عبید عبد دخل فی الصلوٰۃ

و هو يعلم الى من يرفع يديه».

—انجام : ايضاً (ص ۱۰۹) : «قال يا موسى و قل الحق بكلام لك او عليك فما النصر الا من عندالله قال يا موسى اكثر قول سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله الله اكبر و لاحول و لا قوة الا بالله العلي العظيم و اكثر قول سبحان من تعززبالقدرة قهرالعباد بالموت و اكثر من قول اللهم بارك لي في الموت و فيها بعد الموت و اكثر من قول لا اله الا الله الملك الحق المبين قال الله تعالى يا موسى لا تأمن من مكري و لا تياس من رحمتي و كل لي حتى اكن لك تم احاديث اسرار الوحي في سنه ۹۲۰».

—آغاز : رساله چهارم ، السائر الحائر الواجد الى السائر الواحد الهاجد (ص ۴۴ ، حاشيه): «بسم الله الرحمن الرحيم ، و به نستعين ، سپاس مر خداوندى را كه خلق را از عدم بوجود آورد و بعضى را بر بعضى تفضيل كرد و آدم و آدمى زاد را بر بسى خلق فضل نهاد فقال عز من قائل فضلناهم على كثير ممن خلقناهم تفضيلاً و خلافت زمين بر آدم و آدمى زاد ارزاني داشت فقال الى جاعل فى الارض خابنه».

—انجام : ايضاً (ص ۶۱) : «اگر بسيار علف دهد او را بدراند و اگر هيچ ندهد عوعو حواطر كنند و مرد را جمعيت نماند و اگر اندكى بايشان دهد چند انگ در خواب شوند و ساكن گردند خوش خوش مرد راه گيرد و برود و از مشغله ايشان فارغ باشد و الحمد لله رب العالمين و صلى الله على محمد و آله اجمعين تمام شد كتاب رساله السائر الحائر الواجد الى السائر الواحد الهاجد من تصنيف مولانا الامام الاجل العالم الحافظ نجم الملة و الدين شيخ الاسلام و المسلمين ناصر السنه قانع البدعه امام الايمه حجة الله على الخلق ابى الحيات احمد بن عمر بن محمد بن عبدالله الخيوقى رضى الله عنه».

—آغاز : رساله پنجم ، ناشناخته (ص ۶۲ ، حاشيه) : «بسم الله الرحمن الرحيم ، قال العبد الضعيف محمد بن محمد بن احمد بن الرودلعي عن الشيخ الامام محمد بن محمد الحسين احمد بن ابى الفضل العرعري قال فى بعض ما انزل الله على موسى لقول الحسين بن عبدالكريم بن حسين الكاتب مسنداً معنعناً الى كعب الاخبار قال وجدت فى بعض ما انزل الله على موسى بن عمران».

—انجام : ايضاً (ص ۷۰) : انجام اين رساله آشفته است و چون در كناره صفحات

(حاشیہ) کتابت شدہ است تشخیص مطالب مربوط بہ آن دشوار است و شاید انجام چنین باشد : «قال الله تعالى يا موسى خذ نعلًا من حديد و عصا من صفيير و اطلب العلم حتى ينخره النعلان و ينكسر العصا فان كل عمل بلا علم هباء منثور فان العلم دليل العمل و العمل بلا علم كالثمر و العلم بلا عمل كالشجر بلا ثمر و العلم بلا زكوة كالرعد و البرق بلا مطر و العلم و العمل و الزكوة مع الحرام كالدر و الياقوت و اللؤلؤ في رقبته الخنازير و العلم و العمل و الزكوة مع الجلال و الكذاب و الغيبه و النميمه كالثور الدنانير على القبور لا يفرح بها الميت في قبره».

—آغاز : رسالہ ششم ، ناشناخته (ص ۷۰) : «بسم الله الرحمن الرحيم ، و بہ نستعين . اعلموا رحمكم الله تعالى انه يلزم العبد المسلم في يوم و ليده خمسون فريضه في كتاب الله عزوجل فمن لم يحفظها ولا يعلم هذه الفريضه فهو جاهل عاص مذموم ولا عذر له عندالله تعالى يوم القيمة اولها معرفه الله تعالى بالربوبيه».

—انجام : ايضاً (ص ۷۳) : « ۱ الشكر بنعمه الله قوله تعالى ان اشكرى ونوالديك والى المصير اخذ ۵ اخذ الرهن في البيع و الشرى قوله تعالى فرعان مقبوضه ۶ ترك الربوا قوله تعالى و لاتأكل الربوا اضعافا مضاعفه ۷ التتوى لله قوله و تزودوا فان خير الزاد التقوى فانتمون يا اولى الابصار ۸ العمل بالحجبه قل هاتوا برهانكم ان كنتم صادقين ۹ الدعاء قوله تعالى ادعوني استجب لكم التضرع و الاستغفار قوله تعالى واستغفروا ربكم تمت».

—آغاز : رسالہ ہفتم ، (سخنان شيخ زين الدين الخوافي ص ۸۲) : «ابن چند آنگاه سخنان شيخ زين الدين الخوافي عليه الرحمه نوشته شد کہ بالتمس با حق تعالی نوشتہ بودند :

صد سال سر خویش اگر جلق کنی و سر بر خویش برسد و صدق کنی
صد بارز در دور کنندت بہ قفا اگر کسر سوی روی بہ خفق کنی
کار سالک بہ صدق و اخلاص انجام یابد ، یک روزہ عمل کن روی دل بنیذا
باشد و ظاہر و باطن بہتر از ہزار سالہ عمل کن کہ دل مایل خفق بود و از رد
یا قبول ایشان شاد یا ملول ، بیت :

هر کو بتبول خلق کاری دارد از عالم معرفت کناری دارد»

- انجام : ایضاً (ص ۸۶) : «و حاضر دل باشد و نظر حق تعالی را که دائماً بدو هست در خاطر آورد. امید است که بزودی (بزودی) در دل اوبغیب حق گشاده گردد و ایمان عیبی شهودی گردد انشا الله تعالی بالتهاس درویش این چند حرف تحریر یافت ، حکایت بسیار مرد بیکار را مفید نباشد و مرد آگه را بیک کلمه از مقامی بمقامی می توان برد :
- دل گفت مرا علم لدنی هوس است تعلیم ده اگر ترا دست رس است
گفتم که الف گنت دگر گفتم هیچ درخانه اگر کس است یک حرف بس است
- آغاز : رساله هشتم ، ناشناخته (ص ۹۲) : «باسمه سبحانه بدان ای عزیز ، نورالله سبحانه بصایرنا بنور شهوده و بصرنا بعموم سریان وجوده فی مرائی فضله که توحید را که از صفات بنده است سه مرتبه است ، مرتبه اول توحید الوهی است که عبارت از اقرار است بکلمه طیبه و اعتراف بمضمون آن و حاصل آن اثبات وجود اله بحق است».
- انجام : ایضاً (ص ۹۴) : «موحد در مرتبه دوم اگرچه از ارباب کشف و شهود است قایل نیست باحاطه ذاتی حق سبحانه زیرا که بر سریان ذاتی وی در مراتب اطلاع نیافته است و موحد در مرتبه سیم قایل است بآن بر اطلاع بر سریان مذکور و هو سبحانه و تعالی اعلم بحقایق الامور تم».
- آغاز : رساله نهم ، لوامع یا شرح قصیده سیمیه خمریه (ص ۹۶) : «بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین ، سبحان من جمیل لیس لو حمد نقاب الا النور ولا لجهله حجاب الا الظهور ، رباعیه :
- ای گشته نهان ز غایت بینایی عین همه عالمی ز بس یکتایی
ز آن بیشتری که در عبادت گنجی زان پاکتری که در اشارت آبی
- الهی بجزمت آنان که بی بسرا پرده عزت وحدت تو برده اند و در راه ایشان نه کام پیدا و نه بی».
- انجام : ایضاً (ص ۲۰۰-۲۰۱) : «رباعیه :
- ای صنع تو لحظه لحظه از خانه کن صد نقش تو انگیخته بر لوح کهن
خواهم که شود صحیفه عمر مرا بر یاد تو ختم شد برین ختم سخن
بغایت رسید و بنهایت انجامید روش قلم تیزگام و جنبش خامه بی آرام
در قطع مراحل ترتیب این لوامع وطی منازل تألیف این بدایع فی تاریخ یفهم

من هذه الرباعية سبيل الايماء والتعمية ، رباعية :

بی دعوی فضل جاسی لاف هنر در سلک بیان کشید این عقد کهر
و آن لحظه که شد تمام آورد بدر تاریخ مه و سال وی از شهر صفر»
«۸۷۵ هـ ق».

—آغاز : رساله دهم ، کنز الرموز ، (ص ۱۳۶) : «این رساله ایست مشتمل بر خلاصه اقوال علما و نقاوه اعمال حکما منطوی بر ده فصل و خاتمه و هر فصلی را خاصیتی مخصوصست و مسمی شده است بکنز الرموز و بالله التوفیق و سده ازمه التحقیق ، فصل اول در باب آنکه دهن را بیفزاید حکما گفته اند که ده چیز است که دهن را جلا دهد».

—انجام : ایضاً ، (ص ۱۴۰) : «اول تعظیم امر خدای ، دوم شفقت بر خلق خدای ، سیم شب زنده داشتن ، چهارم سحرگه به تلاوت قرآن و طاعت مشغول بودن ، پنجم قرآن بسیار خواندن ، ششم بمجالس علما رفتن ، هفتم با دوستان صحبت داشتن ، هفتم پیوسته با وضو بودن ، نهم جامهای پاک و غذاغای پاک نوشیدن و نوشیدن ، دهم تواضع و خوش خلقی نمودن تمت الرساله الموسومه بکنز الرموز فی شوال سنه ۹۲۰».

—آغاز : رساله یازدهم ، ناشناخته (ص ۱۵۶) : «بسم الله الرحمن الرحيم ، اذا قال لك قایل التوحيد والمعرفة ادلاهما واحد ام غيران ان قال واحد فقد اخطاه و ان قال غيران فقط اخطاه و لكن الجواب عند ان تعال التوحيد معرفة الله بانه واحد لا شريك في وحدانيته و ربوبيته».

—انجام : ایضاً ، (ص ۱۵۹-۱۶۰) : «و اما كل النوعی مثل قوله تعالى والله اعلم بكل شیء قدير و صفة القدرة انما تقع على المحدثات دون العبادات و الجزئی مثل قوله تعالى تدمر كل شیء بامر ربها و قوله تعالى ان الله عز وجل جبار منهن جزعا».

—آغاز : رساله دوازدهم ، المقامات یا انیس الطالبین و عدة السالكین (ص ۲۰۶) : «بسم الله الرحمن الرحيم و بعد نستعين اما بعد جنالك در ظهور احوال و اولیا اختیار نیست در اسباب وصول بصحبت مشایخ طریقت هیچ طالبی را اختیار نیست قاید و سابق هدایت و عنایت است ، عنایت الهی بخدمت خلیفه قطب العالمین رسانید از برکت ایشان بنظر قبول سوره العارفین و بعد

المکملین ملاذ الاصفیا و مرشد الاولیا شیخنا و سیدنا سندنا شیخ بہاء الحق
والدین المشہر بنقش بند قدس اللہ تعالی روحہ و افاض علی الخلائق فتوحہ
رسیدہ شد.»

—انجام : ایضاً ، (ص ۳۲۳) : «ازیشان برسیدند سلوک و طریقتہ خواجہ بہاء الدین
از متأخران مشایخ بطریقتہ کی مناسبت دارد فرمودند سخن از متقدمان گوید
دویست سال زیادہ است تا این نوع ظہور آثار ولایت کہ بر خدمت خواجہ
بہاء الدین بعنایت الہی شدہ است بر هیچ کس از مشایخ طریقت قدس اللہ
ارواحہم از متأخران نشدہ است. تمت المقامات بعون اللہ تعالی و حسن توفیقہ
فی شہر صفر سنہ عشر و تسعمائہ.»

شکر کہ این نامہ بعنوان رسید
سربکش از صحبت روشن دلان
خار کہ ہم صحبتی گل کند
ہر چہ تو بینی ز کہن تابنو
پیشتر از عمر بیایان رسید
دست مدار از کمر مقبلان
غالیہ در دامن سنبیل کند
جون گزرندہ است نیرزد دوجو

حررہ العبد المذنب محمد سعید مدرسہ جده غفراللہ لہ وللمخلوقین یوم الدین».

—آغاز : رسالہ سیزدہم ، علاج الامراض (ص ۲۰۸) : «رسالہ علاج الامراض ،
بسم اللہ الرحمن الرحیم و هو النافع الحکیم :

ای درد تو آمدہ علاج دل ما
جز درد و غمت مدہ بماخستہ دلان
عشق تو موافق مزاج دل ما
گر درد و غمت بود رواج دل ما
تضرع بحضرت حکیمی کہ دافع انواع
حقیقت جل جلال حکمتہ :

ای یاد تو نوش داروی اہل صفا
بیمار معاصیم ما را برسان
لطف و طیب دل ارباب وفا
از راہ شفاعت رسولت بشفا

—انجام : ایضاً ، (ص ۲۵۷) : «علاج کسی کہ او را زہر دادہ باشند :

چون دست دہد ز سرب سمت حالی
از بہر خلاصیت مرد حکیم
کز رنج شوی براہ غم پامالی
کافی بود از مخلصہ مثقالی

خاتمہ در با فیج اتمام این تراکیب

از فضل حکیمی کہ ز فیض قدسی
تغییر دہ وجودیست و عدسی

چون نہصد و جارده ز هجرت بگذشت این نسخه دلفریب کردم قلمی
تم بالخیر».

—آغاز : رسالہ چہاردهم ، شرح قصیدہ تائبہ (فارضیہ) یا نظم الدر ، (ص ۳۲۸) :
«بسم الله الرحمن الرحيم الحلام (خلاق) و به نستعين يا كا خداوندى كه
صفحات كاینات نامہ سپاس و ستایش اوست و صحیفہ مكونات نسخه بخشش
و بخشایش او ، بزبان هر ستاینده حامد اوست و در لباس هر ستوده محمود
او ، در دیدہ هر ناظر شاهد اوست ، و در صورت هر منظور مشهود او ،
ذات متعالی صفاتش در مقرر عزت یگانه».

—انجام : ایضاً (ص ۳۶۴) : «قال قدس سره :

ذات منی قلبی و غایبہ بغیتی و انہی مرادی و اختیاری و خبرتی
این بیت جواب قسمہای است کہ در ابیات سابق گذشتہ ، میگوید
سوگند باین امور کہ سبق ذکر و پرتو شعور و آگاہی بر آن یافتہ کہ هر
آینہ تو آرزوی دل ناشاد منی و غایت مقصود و نہایت مراد منی از خوبان
ترا پسندیدہ ام و برہمہ محبوبان ترا برگزیدہ ، رباعیہ :

ہم آرزوی خاطر افکار تویی ہم غایت مقصود دل آرزوی
ہر خستہ دل اختیار یاری کردست ما را زمان ہمہ مختار تویی».

—آغاز : رسالہ پانزدہم ، ناشناختہ ، ص ۳۶۲ حاشیہ : «اسامی ایہم صحیحہ السلام
بسم الله الرحمن الرحيم ، النعم من عن النبی الامی العربی لغریب التہامی
المکی المدنی الابطحی التہامی السید البہی السراج المظنی صاحب
والسکینہ المدفون بارض المدینہ».

—انجام : ایضاً ، (ص ۳۶۵) : «و اعلمک عددہم من اجنہ من اجنہ و بین
والآخرین الی یوم الدین اللهم ارزقنا نفعاً علیہم و نفعاً لہم و فی الزمر
و تحت نوائہم بفضلک و ادرمتک و جددتک و احسنک و ارحمتک
الراحمین و صلی الله علی محمد و آل الطہرین المرسلین».

—آغاز : رسالہ شانزدہم ، سناجات لقضاء الحاجات ، ص ۳۶۱ : «خذہ حاجات قضاء
الحاجات من کلام امیر المؤمنین علی بن ابی طالب نور اللہ و محمد
بسم الله الرحمن الرحيم و به نستمد :

لک الحمد یا ذالوجود والمجد والعلی تبارکت تعطی من تشاء و تمنع
مرتر است سپاس و ستایش ای خداوند بخشش و بزرگی و بزرگواری ،
بس بلند مراتب عظمت تو عطا میدهی آنرا کہ می خواهی و منع می کنی
آنرا کہ می خواهی .»

—انجام : ایضاً (ص ۳۷۵) :

«ولا تحرمنی الہی و سیدی شفاعتہ انکبری فذاک المشفع
و صل علیہ مادعاک موحد و نا جاک اخیار بیابک رکع
و محروم مگردان امرای خدای من و آفرینندہ من شفاعت حضرت رسالت
را کہ آن بزرگست و آنست مطلوب و رحمت و غفران فرو فرست بروتا آن
زمان کہ میخواند ترا اهل توحید بیگانگی و تا آنزمان کہ راز میگویند با تو
آنها کہ نیکوکارند و بدرگاہ تو روی بزمین دارند.»

—آغاز : رسالہ ہفدہم ، ناشناختہ (شمہی از سیرت مصطفویہ و طریقہ مستقیمہ) ،

(ص ۳۶۹) : «بسم اللہ الرحمن الرحیم، حمد و ثناء سبذع ارض و سما را کہ جنس
انس را مظهر انواع کمالات گردانید و رسل و انبیا و اولیا را و سایط تکمیل
ساخت و محمد رسول اللہ را صلی اللہ علیہ وسلم درین باب بر ہمہ ایشان تفضیل
کرد و امت او را نیز بنا بر این بہترین اسم گردانید و بعضی از امت او را
بہ ولایت خاصہ محفوظ داشت.»

—انجام : ایضاً (ص ۴۰۷) :

« بندہ حلقہ بگوش ار ننواری برود لطف کن لطف کہ بیگنہ شود حلقہ بگوش
و بی فرمودند کہ حقیقت اخلاص بعد از فنا دست میدہد تا بشریت
غالبست میسر نمی شود و این نظم املا فرمودند ، نظم :

ساقی قدحی کہ نیم مستیم مخمور صبوحی الستیم
ما را تو ہما ہمان کہ تا ما باخویشتمیم بت پرستیم

لک الحمد یا ذالجلال و الاکرام علی التوفیق للاتمام و صلی اللہ تعالی
علی محمد علیہ الصلوٰۃ و السلم و علی آلہ و اصحابہ الکرام و کان زمان
اتمامہ وقت الظہر یوم الاثنین عاشر شہر رمضان المبارک سنہ تسع و
تسعایہ و انا العبد جلال .»

—آغاز : رسالهٔ هیجدهم ، فضایل نماز های شب و روز ، (ص ۳۹۸ ، حاشیه) : «فضایل نماز های شب و روز ، فصل اول در فضیلت نماز شب ، شنبه ، پیغمبر علیه السلام گفت : هر که میان شام و خفتن دوازده رکعت نماز بکند بخواند در هر رکعتی یکبار و یکبار قل هو الله احد خدای عز و جل در بهشت از برای او کوشکی بنا کند» .

—انجام : ایضاً (ص ۴۰۲) : «فصل چهاردهم در فضیلت نماز روز آدینه پیغمبر علیه السلام گفت هر که در روز آدینه بیش از نماز چهار رکعت کند بخواند در هر رکعتی الحمد یکبار و اخلاص پنجاه بار بخواند آن بنده نمیرد تا جای خود را در بهشت معاینه بیند انشاء الله تمت الفضایل» .

—آغاز : رسالهٔ نوزدهم ، ناشناخته (ص ۴۰۸) : «سبنای طریق مشغولی این عزیزان آن است که میگویند هوش در دم خلوت در انجمن معنی هوش در دم آنست که هر نفس که بر می آید می باید که از سر حضور باشد و غفلت راه نیابد و طریقهٔ مشغولی آنست که این کلمهٔ طیبه را بتمام می گویند» .

—انجام : ایضاً (ص ۴۰۹) : «اما اگر درین توجه که مذکور شد تعمیری باشد این معنی را باین اسم مقدس که اسم ذات است بر دل خود تازه می کنند بود و مراقب این معنی ما می باشد مانند کسی که چشم بر چیزی گذاشت و می بیند و از دیدن بتعقل نمی بردارد و الله اعلم بالصواب» .

—آغاز : رسالهٔ بیستم ، ناشناخته (ص ۴۰۹) : «بسم الله الرحمن الرحيم ، ابن مسعود رضی الله عنه جاء رجل الى رجل الى رسول الله صلعم ، قال يا رسول الله اني توري في رجل احب قوما ولم يلحق بهم» .

—انجام : ایضاً (ص ۴۱۴) :

«هر دلی را نوح کشتی بان شناس
آنک از حق یابد الهام و جواب
سایهٔ یزدان بود بنده خدا
دامن او دیرو روی آینه
کرد هر درویش می کرد از لطف
چون ترا آن چشم باطن نبود
صحبت این خلق بوفت سحر
هر چه نرسد بود سخن صواب
مردد این عالم و زان خدایا
باز بهی (برخی) از دامن آخر زمان
چون نشان یابی بجهت می شن خواف
کنج می بندار اندر سر وجود» .

۹- چگواکی: این نسخهٔ مجموعهٔ گرانهبای از متون نظم و نثر فارسی و عربی است ،

شامل موضوعات دینی و دعایی و عرفانی و تصوف و سیر و سلوک و آداب و رسوم متصوفه و مراقبه و مشاهده و چله نشستن و کرامات و برخی اسرار عارفان که در کمتر کتاب یا نسخه‌ای از آن‌ها نام برده شده است . کاتب این نسخه از قرار تحقیق بیش از یک تن بوده و چنان به نظر می‌رسد که برخی از رسایل به خط مؤلف باشد . بیست رساله شمار شد ، اما در حواشی و اوایل و اواسط و اواخر این نسخه ، بعضی رسایل کوچک یا مطالب کوتاه کتابت شده است که هر کدام در جای خود رساله‌ی جداگانه و مستقل است در موضوعات ارزنده و جالب . قدمت این نسخه از قرن هشتم هجری قمری و تا سال « ۹۲۰ هـ ق » در آن موجود است . بعضی از رسائل شناخته نشد ، و لیکن به مناسبت‌هایی که از موضوع آنها نام برده شده است ، با تحقیق بیشتر می‌توان مؤلف و شارح و شاعر آنها را تشخیص داد . علاوه بر بیست رساله که فهرست شده است ، بعضی مطالب دعایی و ادبی و عرفانی و اشعار نغز برگزیده فارسی در این نسخه کتابت شده است . از صفحه ۱ تا ۳ به خط و کتابت جدید مطالبی به پشتو آمده است . در صفحه ۴ از شیخ روزبهان یادداشتی عرفانی و دعایی به زبان عربی کتابت شده است . در صفحه ۵ فهرست بعضی از رسائل مجموعه و چند بیت شعر کتابت شده است . بدین شرح : « قدسیه » خواجه پارسا ، لوامع شرح قصیده میمیه ابن فارض شارح مولانا نور الدین عبدالرحمن جامی ، مقامات حضرت خواجه بهاء الدین نقش بند که حضرت خواجه پارسا جمع نموده اند ، شرح تائیه فارضیه مولانا نور الدین عبدالرحمن الجامی ، رساله انسیه خواجه یعقوب چرخ ، رساله حضرت مولانا سعد المله والدین الکاشغری در تعلیم ذکر ، رساله ابن مسعود تصنیف خواجه پارسا ، رساله مجهول (؟) . بعضی از اشعار این صفحه در موضوع سعد و نحس و در بیان گشادن فال بدین شرح است .

هفت روز باشد در سهی گر بدانی تو نیفتی در سپنج
سه و پنج و سیزده با شانزده بیست و یک و بیست و چهار بیست و پنج

هر حرفی که آید اندر فال نبود حکم آن برون ز سه حال
یا میانه است یا نکو یابد غیر از این نیست رابع را حد

باشد آنها که باشد اردی بیم تی و جیم است و عین و کف و سیم

و آنکه باشد میان خوف و رجا نون و صاد است و عین و شین و لا

هژده حرف دیگر که ماند جز این همه نیکو است»

در صفحه ۶ یک «حکایت» از «شفیق بلخی و خیر النساخ» آمده است .

در صفحه ۷ تعویذی دارد که باید به نام «یازده شیخ احمد» خوانده شود و

شکل تعویذ نیز آمده است . در صفحه ۹ و ۱۰ مطالبی از امام ابو حنیفه

کوفی در موضوع «مسأله امامت» آمده است و در صفحه ۱۱ یک رباعی :

«ای دل تو به داده خدا راضی باش نی در پی مستقبل و نی در ماضی باش

آن کس که ترا بداد هیچ نداد با او چه توان کرد تو خود قاضی باش

و یک غزل به مطلع :

«ای برده روی خوب تو صبر و قرار من وی گشته همچو زلف تو آشفته کار من

و به مقطع :

«امشب دگر چگونه به روز آورد حسن کاند در نماز شام نیامد نثار من»

چنان می نماید که شاعر این غزل «حسن» بوده است ، اما کدام «حسن» ؟

شاید حسن سجزی یا حسن دهلوی .

در صفحه ۲۲ یادداشت هایی درباره روز های هفته و سعد و نحس و سعادت

و چگونگی آن روز ها آمده است . در صفحه ۳۰ یادداشتی منسوب به امام

شافعی و شرحی درباره «کنت دنزاً مخفياً فاجبت ان اعرف» آمده است .

در صفحه ۴۰ یک قطعه و ۳ رباعی کتابت شده است . پس شرح :

«با بد و نیک روز در بساز درد سر سوی این و آن .

آنکه جان داد نان همو بدهد آب روی آن که در چهری

طمع و حرص دشمنان تواند دشمنان سوری دشمنان چهری

ای واقف اسرار ضمیر همه کس در حالت عجز دستگیر همه کس

از هر کس که توبه ده و عذر پذیر ای توبه ده و عذر پذیر همه کس

بخواب دوش چنان دیدی که بدر جهان بخواند پیشم و تشریف داد و زر بخشید

شدم به نزد معبر بگفتم این معنی جواب داد که این جز به خواب نتوان دید

«ای در طلب تو عالمی در شر و شور در بیش تو درویش (وغنی) همه عور
تو با همه در حدیث و گوش همه کر تو با همه در حضور و چشم همه کور»
در صفحه ۹۵ مخزن اخلاقی و پند و اندرز از حضرت علی (ع) و لقمان
حکیم و خواجه عبد الله انصاری ذکر شده و یک مثنوی کوتاه «قسم نامه»
به نام «چارده معصوم» در ۳۲ بیت بدین مطلع :

«خدایا به اعزاز آن پنج تن که هستند فرق زمین و زمین
بحق تو ای داور آب و خاک بدین چارده نام معصوم پاک»

و بدین مقطع :

سه و ده که آن نام های درشت به دست چیم آید از سوی پشت
ده و چارمی آنکه بی ماجرا به بخشی به آن چارده تن مرا»

و این دو بیت :

مربی خاک راهت شد سرشکم یافت آب رو بی چون تربیت یابد کسی ضایع نمی ماند

رو به غربت دارم و داغ تو بر دل می برم بار سودای تو را منزل به منزل می برم
در صفحه ۹۹ این رباعی :

ز آن بیش که از دو کون آثار نبود بر لوح وجود نقش اغیار نبود
معشوقه و عشق و ما بهم می بودیم در گوشه خلوتی که دیار نبود
و در صفحه ۱۰۴ این بیت :

هر صنی را که نمک بیشتر خسته دلان را دل ازو ریشتر .

در صفحه ۲۰۱ یادداشتی دعایی به زبان عربی به خط تازه آمده است و از
صفحه ۲۰۲ تا ۲۰۳ ، مطالبی در موضوع تعویذ و دعا و ورد کتابت شده
و به زبان فارسی و عربی آمیخته است و از شیخ الاسلام مقتدی الا نام
سعد الحق و الدین الجموی و امام حجة الحق علی الخلق فخر الحق والدین
الرازی نام برده شده است . از صفحه ۲۰۴ تا ۲۰۵ یادداشتی به نام
«خطبة النکاح» به فارسی و عربی ذکر شده : در صفحه ۲۰۵ یادداشتن

دربارهٔ بیماری و مرگ به زبان فارسی و عربی آمده است. در صفحهٔ ۲۰۶ این بیت :

«مادری را طفل در آب اوفتاد جان ما در تف و در تاب اوفتاد
از تحیر طفل می زد دست و پا آب بردش تا بنای آسیا»

در کنارهٔ صفحهٔ ۲۶۹ ابیاتی آمده است از جمله :

«هله هوش دار که در شهر دوسه طرارند که بتدبیر کلاه از سر تو بر دارند
دوسه رندند که هشیاردل و سرمست اند که فلک را بیکی عربده در چرخ آرند»
شاید این ابیات از مولوی باشد. در کنارهٔ صفحهٔ ۳۲۳ این رباعی آمده است :

«عمرم در کوشش نان می گذرد وین فضل و هنر در سر آن می گذرد
گر دست زنان بدارم و بنشینم از مصر تم یوسف جان می گذرد»

در صفحهٔ ۳۲۴ یادداشتی دعایی و اخلاقی به نثر فارسی کتابت شده است. در صفحهٔ ۳۲۵ یادداشتی به نثر و نظم فارسی تحت عنوان «استخراج الحروف» آمده است موضوع آن «حساب حروف ابجد» در نظم و نثر است و قیاسی و سماعی است و در آخر این یادداشت ادبی آمده که از کتاب «جامع الصنایع» نوشته شد. در صفحهٔ ۳۲۶ و ۳۲۷ چند غزل و رباعی و قطعه کتابت شده است. در مقطع غزل ها نام «عصمت» دارد و شاید «خواججه عصمت الله بخارایی» باشد :

مطلع :

«یا رب به پاک دامنی پیر می فروش یا رب به زان کس که زان نامه پور
یا رب بسر خوشان خرابات کز نشاط روز و شب بردر میخانه در خرو پور»

مقطع :

«گر جام درد عصمت آشفته حال را آن سرخونمی بده که نیاند دگر بهوش»
مطلع :

«آزرده خاطرم ز دل مستمند خویش پیش کی نالم از جگر درد مند خویش»

مقطع :

«عصمت که سوخت در تب گرمای انتظار راهش بده بسایه سرو بلند خویش»

یک قطعه تاریخی بدین شرح :

خورشید شرف پادشه ملک شریعت
مجموعه ارباب هنر خواجه محمد
بر بسته نگردد در مقصود به رویش
امسال طلب می کنم از گنج عطایت

یک قطعه تاریخی و انتقادی دیگر :

« شیخ الاسلام ممالک ای که من
تا بحشم از غم آزادی مباد
خاک خواری بر سرم باد ار بجان
ور برای جاهلان کودن است
وقت اگر مخصوص اهل دانش است

در همین صفحه ۵ رباعی دیگر کتابت شده است. در صفحه ۳۲۷ چند قطعه
و رباعی آمده است ، این رباعی :

« ای آنکه دمی دور نه از یادم
گر آب شود جهان و آتش بارد

یک قطعه بدین مطلع از «نیازی» :

« هر که داند شیوه های چرخ بی بنیاد را

کی کند منزلگه این دیر خراب آباد را »

و منقطع :

« ای نیازی در وفاداری سکس استاد یست

فرض دان بر خویش دایم خدمت استاد را »

در صفحه ۳۶۲ تا ۳۶۵ یادداشت هایی به زبان عربی و فارسی آمده است
درباره اصل و نسب و شجره دوازده امام شیعیان (اثنی عشریه). در کناره
صفحه ۳۶۵ چنین آمده است : «نقل من خط شیخ الشیوخ زین المله والدین
الخوافی قدس سره منقول از حضرت شیخ سعد الدین حموی قدس سره که

فرمود هر که قرآن را ختم کند» و بعد خواص قرآن خواندن را در روزهای هفته شرح می دهد. در کنارهٔ صفحه ۳۶۰ چند شعر به زبان عربی و فارسی آمده است : «سن الاشعار العلویه و لله در قائله :

و کم لله من لطف خفی یدق خفاء عن فهم الزکی»

در صفحه ۳۷۵ دو رباعی دعایی آمده است . اینک یکی از آنها :

«یا رب بکرم مرا مگردان محروم معبود و خداوندی منی ای قیوم
از نور شفاعت بزرگ سه و تن زانرو که بود شفیع و باشد معصوم»

در صفحه ۳۷۶ یک قصیده در ۱۸ بیت آمده است بدین مطلع :

«افتتاح سخن آن بکنند اهل کمال به ثنای ملک خدای متعال
و مطلع :

«شده از ساقی لطف تو جهانی سیراب همچنان موج زنان بحر کرم مالا مال

دو رباعی و ۳ بیت شعر نیز در کنارهٔ همین صفحه کتابت شده است ، از جمله :

«محمد عربی آب روی هر دو سر است کسی که خاک درش نیست خاک بر سر او
شنیده ام که تکلم نمود همچو مسیح باین حدیث ، لب لعل روح پرور او :
که من مدینه علمم علی درست مرا عجب خجسته حدیثی است من سگ در او»
و این هم یک از آن دو رباعی :

«دل صحبت آن شمع چگل می خواهد پیوسته فراق را خجل می خواند
بس خون که ز دیده ها ببارد پالود تا کار چنان شود که دل می خواهد

در صفحه ۳۷۷ ، گفتاری ارزنده دربارهٔ ساختن «مداد سیاه» در کتابت یا «سیاهی» دارد تحت عنوان «نسخهٔ مداد مرکب» که در آن به ساختن مداد مرکب و مداد خشک را از مواد مخصوص شرح می دهد و از این جهت ارزش فراوان دارد. در کنارهٔ همین صفحه ، ۵ رباعی و یک قطعه شعر کتابت شده است. قطعه از حکیم فردوسی است : «درختی که تلخ است ویرا سرشت». از کنارهٔ صفحه ۳۷۹ تا صفحه ۳۸۳ یادداشتهای عرفانی و دینی کتابت شده است و موضوع آنها راجع به اخلاق درویشان و طریقت عارفان و روش مریدی و مرادی و مسائل دینی و ابواب فقهی به صورت «فصل»

و «مقام» و «سؤال و جواب» است و برای هر موضوعی از آیات قرآنی و احادیث نبوی استفاده کرده است.

در کناره صفحه ۳۹۳ یادداشت دعایی تحت عنوان «دعاء بزرگوار» کتابت شده است. در کناره صفحه ۳۹۵ خاصیت دعا خواندن را بیان داشته است. در کناره صفحه ۳۹۷ یک دعا از امیر کبیر شیخ عبدالله آمده است. دستور خواندن دعا فارسی و اصل متن دعا عربی است. در کناره صفحه ۴۰۱ تا ۴۰۴ مطالبی دعایی آمده است که آنها را «اوراد» خوانده است. در کناره صفحه ۴۰۷ تا ۴۱۹ یادداشت های عرفانی و دینی و دعایی و حکایات اخلاقی و اشعاری از قبیل رباعی و قطعه و مثنوی های کوتاه در موضوع معاد و اخلاق و پند و اندرز آمده است، مثلاً: معاً به اسم محمد مؤمن میرزا:

«در مدح و ثنای شاه جمشید مکان خورشید فلک سریر دارای جهان
گردون لوح نوشته آمد ای دل خورشید نهاده دل بهر حرف از آن»
به اسم محمود:

«ای آنکه ترا نام نکو مقصود است مقصود تو در حرف از آن موجود است
بر کن زدش ز نیمه دل نیمی بازار دلش که عاقبت محمود است»
و این غزل به مطلع:

«خواهم که چوب تیرشوم تا تو گه گاه در حال من به گوشه چشمی کنی نگاه»
و مقطع:

«آن شمشوار می شد و می گفت هاتقم اشرف فرشته می گذرد حاجتی بخواه»
در کناره صفحه ۴۱۱ تا ۴۱۲ از شیخ فریدالدین عطار ابیاتی آمده است که در موضوع مناجات است بدین مطلع:

«یا رسول الله بسی درمانده ام باد در کف خاک بر سر مانده ام»
و مقطع:

«چشم آن دارم کزین آب سیاه دست من گیری و باز آری به راه»
در کناره صفحه ۴۱۲ یک قطعه از «ابن حسام» آمده است، بدین مطلع:
«سفری گرم مرا به پیش آید چاره آن بیایدم ناچار

و مقطع :

« با چنین تنگدستی ابن حسام سر همت بر اوج چرخ برآر »
در کنارهٔ صفحهٔ ۴۱۳ تا ۴۱۴ چند قطعه و چند رباعی آمده است. از جمله
این رباعی از امیر حسینی :

« شرط است بتان را که چو در ناز آیند از روی کرشمه شمعی بنمایند
که غمزه زنند و گه بزلف آریند اینها همه چیست ؟ تا دلی برمایند »
و این رباعی لمولانا جلال قوام :

شاه که سپاه اوست خیلی ثنلین منزلگه قرب اوست قاب قوسین
با آنکه ز خوان او خورد نان کونین گفت : اشبع یوما و اجوع یومین »
و این رباعی از وصفی :

« وصفی ، نفسی مباش بی یاد علی می باش ز جان غلام اولاد علی
خواهی که بتو هیچ بلای نرسد ورد شب و روز خویش کن ناد علی »
در صفحهٔ ۴۶۵ از منطق الطیر عطار اشعاری آمده است :

« با رب آگهی ز یار بهای من حاضری بر حاجت شبهای من »
در صفحهٔ ۴۶۷ یک گفتار دربارهٔ آداب و رسوم طائفهٔ صوفیه آمده است که
در آن بعضی از سخنان و کلمات آنها شرح شده است. در صفحهٔ ۴۶۸ از
شیخ ابو سعید ابوالخیر و از شیخ الاسلام زنده فیل احمد الجامی دو رباعی
آمده است که موضوع آنها ورد و دعا و مناجات و مداوای بیماری چشم است ،
مثلاً از شیخ الاسلام زنده فیل :

« تا به شود آن دو چشم بادامینا من دوش دعا کردم در چشمینا
از دیدهٔ بد خواه ترا چشم رسید در دیدهٔ بد خویش تو بد آمدن
یک غزل از خواجه حافظ به مطلع :
شکفته گل حمرا و گشت بلبل مست صلائی سرخوشی ای صوفیان باده پرست »
و مقطع :

« زبان کلک تو حافظ چه شکران گوید که لفته و سخت می براند دست بدست
در کنارهٔ این دو صفحه چند قطعه و رباعی و منردات آمده است ، از جمله :

« جسم از غیری نشان یار گفتا دیدمش رشکم آمد کشکی هرگز نمی پرسیده ش »
در صفحه ۶۹ ایاتی از شیخ سعدی و شیخ ابو سعید ابو الخیر و یادداشتی
به نثر فارسی آمده است. و اینگونه امضاء شده است : « حرره العبد الداعی
محمد اصغر علی اکبر ».

همه موضوعات این مجموعه « عرفان و ادب و اخلاق و دین » است و تقسیمات
آنها بر اساس موضوعاتی است که شاعر یا مؤلف و یا شارح عنوان کرده
است. حروف « پ » و « گ » و « چ » در این نسخه مانند « ب » و « ک » و « ج »
کتابت شده است. بعضی از رسائل این مجموعه هنوز چاپ نشده است. روی
هم رفته می توان این مجموعه را « گنجینه عرفانی » نامید.

۲۹۰ و ۸۹۰ و ۵۹۰

۵۴۶

مجموعه

- ۱- کشف الاسرار عن حکم لسان الطیور و الازهار ، ۲- اربعین حدیث ، ۳- ناشناخته (قصیده) ،
- ۴- سبع ، ۵- ناشناخته ، ۶- قصه المعراج ، ۷- رساله دعائیه در منقبت صحابه ،
- ۸- رساله در احوال شیخ عبدالقادر گیلانی

[دین و ادب و جانورشناسی ، عربی ، منشور و منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۱ × ۱۵ س.م. - درونی : ۱۱ و ۱۲ س. ۱۶ × ۱۰ و ۱۵ × ۱۲ س.م.
- ۲- اوراق : ۲۴۵ ورق. ۴۹۰ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ سمرقندی (هراتی) ، اندکی وصلی شده ، اندکی کرم خورده ،
اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی خاکی رنگ باعطف و گوشه تپاجی سیاه پوشیده.
- ۴- خط : ثلث خوش ، خوانا ، پخته ، روشن ، عنوانها و کلمات شواهد و سرفصلها و
جدولهای یک خطی فواصل ایات و در آغاز عنوانها شنگرف ، جدولهای
۳ خطی آنتاره متن ۳ خطی لاجوردی و شنگرف. بعضی از عنوان و احادیث
به خط لاجوردی و برخی به خط زرین. قرن ۱۲ و ۱۳ ه.ق.
- ۵- کاتب : « غلام مرتضی » ، تاریخ کتابت : « ۱۲۶۰ ه.ق. » در صفحه ۱۲۰ چنین آمده
است : « تمت کتاب کشف الاسرار عن لسان حال الطیور و الازهار بحمد الله
و عونہ علی ید احقر العباد غلام مرتضی فی شهر رجب سنہ ۱۲۶۰ هجری ».

۶- مؤلف : نام مؤلف رسالہ اول و دیگر رسائل معلوم نشد ، شاعری کہ قصیدہ بردہ را بہ صورت مسبع در سال ۱۱۴ هـ ق تضمین کرده است بہ نام «شیخ محمد مصری» آمدہ (ص ۲۵۱) : «تمت القصیدہ مع مسبعاتھا النصیذہ فی نعت امام الانبیاء و المرسلین . . . سبعا امام المتأخر سلطانی العاشقین وحید دہرہ و فرید عصرہ الشیخ محمد مصری قدس اللہ روحہ و نور ضریحہ سبعت فی سنہ ۱۱۴ ہجری» نام مؤلف رسالہ در احوال شیخ عبدالقادر الجیلانی «جعفر بن حسن ابن عبدالکریم البرزنجی» (ص ۴۱۹). نام رسائل (تالیفات) بہ ترتیب بدین شرح است :

۱- کشف الاسرار عن حکم (لسان) الطیور و الازہار. ۲- اربعین حدیث. ۳- قصیدہ ناشناختہ. ۴- مسبع (تضمین قصیدہ بردہ). ۵- ناشناختہ (در نعت حضرت محمد ص). ۶- قصہ المعراج. ۷- رسالہ دعائیہ در منتبت صحابہ و تابعین. ۸- رسالہ در احوال شیخ عبدالقادر گیلانی. (رک: ۷ و ۸ و ۹- آغاز و انجام و چغہ نگہ).

۷- آغاز : رسالہ اول، کشف الاسرار عن حکم (لسان) الطیور و الازہار (ص ۱۱) : «بسم اللہ الرحمن الرحیم و صلی اللہ علی سیدنا محمد و علی آلہ و اصحابہ و بارک وسلم ، لا الہ الا اللہ عدۃ للتائب و حرزاً و اماناً من قضائہ الحمد لله البعید فی قریب القریب فی بعدہ».

۸- انجام : ایضاً (ص ۱۲۰) :

بمقاصیر الجلابی فارتقینا و الضینا
وطوینا العرش فینا دون و ہم و خیالی

تم کتاب کشف الاسرار عن لسان حال الطیور و الازہار بحمد اللہ تعالیٰ در ۱۲۰ بیت
ید احقر العباد غلام مرتضیٰ فی شہر رجب سنہ ۱۲۶۰ ہجری قمریہ

-آغاز : رسالہ دوم (ص ۱۲۹) : «رب یربب اللہ الرحمن الرحیم تم بالخیر الحمد لله الذی فضل بعضنا علی بعض فی الرزق و النزل من الاعداد ثم لیبت الزواج».

-انجام : ایضاً (ص ۱۶۴) : «رواہ ابن ابی الدنیا باختصار و ابن ماجہ و الاصبہانی و اللنظلی و هذا تمام الاربعین الحدیث والحمد لله اولاً و آخراً و ضمیراً و باطناً و صلی اللہ علی سیدنا محمد و علی ابویہ و آلہ و صحبہ وسلم و سببہ» تمت سنہ ۱۲۶۰ ہجری».

- آغاز : رسالہ سوم ، قصیدہ ناشناختہ (ص ۱۸۰) : «بسم الله الرحمن الرحيم :
ان جئت سلعا فسئل عن حيرة العلم واقرى السلام على عرب بذي سلم
فقد ضمنت وجود الدمع من عدم لهم ولم استطع مع ذاك منع دمي»
- انجام : ايضاً (ص ۱۹۳) :
«اطلتها ضمن تقصيري فقام بها عذرى وهيهات آن العذرلم يقم
فان سعدت فمدحى فيك موحيه و ان شقيت فذنبى موجب النقم»
- آغاز : رسالہ چہارم ، سبع قصیدہ بردہ (ص ۱۹۴) : «بسم الله الرحمن الرحيم :
محمد جاء بالآيات و الحكم مبشراً و نذيراً جملة الامم
و مخبراً بعهود الخلق في التدم و موصلاً خير الاحباب في الحرم»
- انجام : ايضاً (ص ۲۵۱) :
«وزكى منها تحيات كثير ربا وانشر سلاما زكى من طيبه و ربا
على الرسول اجل الساده النقا ما رنحت عذبات البان ريح صبا
و اطرب العيس حادى العيس با النغم» .
- آغاز : رسالہ پنجم ، ناشناختہ ، منظوم و منثور ، (ص ۲۵۷) : «بسم الله الرحمن
الرحيم و صلى الله على سيدنا محمد و آله و صحبه وسلم تسليماً الحمد لله الكريم
الذى لا يخيب امل من علق به املة» .
- انجام : ايضاً (ص ۳۱۰) : «و عليه من الاله صلوة و سلاما فى الاوقات
ثم عاد و الا رضهم خير عود فى سرور و النعم واقيات
تمت و بالخير عمت سنة ۱۲۶۰» .
- آغاز : رسالہ ششم ، قصة المعراج منظوم و منثور ، (ص ۳۱۳) : «و بك نستعين
بسم الله الرحمن الرحيم ، سبحان الذى اسرى بعبده ليلاً من المسجد الحرام
الى المسجد الاقصى الذى باركنا حوله لنريه من آياتنا» .
- انجام : ايضاً (ص ۳۲۸) : «انك سميع قريب مجيب اندعوات ، و صلى الله على سيدنا
محمد فى عموم الاوقات و على آله و ازواجه افضل الامهات و الحمد لله على
على ما مضى و ما هوآت ، تمت» .
- آغاز : رسالہ ہفتم ، ناشناختہ ، ادعيہ و اوراد ، (ص ۳۵۲) : «رب يسر ، بسم الله
الرحمن الرحيم ، و تتم بالخير ، الهى بحق رسول الله سيدنا محمد بن عبد الله المهاجر

صلی الله علیه و بحق سیدنا ابی بکر الصدیق المهاجر رضی الله عنه».

—انجام : ایضاً (ص ۳۹۱) : «بجاه سید المرسلین ، و صلی وسلم علیه رب العالمین و علی آله المطهرین و اصحابه التابعین و من تبعهم باحسان الی یوم الدین و الحمد لله رب العالمین تمت بالخیر».

— آغاز : رساله هشتم در احوال شیخ عبدالقادر گیلانی (رح) (ص ۴۱۸) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی فتح لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم ابواب السعادة و اختاره من خیار الشم العرانیین و اراده».

—انجام : ایضاً (ص ۴۵۳) : و علی امتہ الدین کشفتم لهم کل محجوب ، و انلتهم کل مطلوب ، و الدخرف لهم کل مرغوب ، ما هبت النفحات السحریدة ، و تعطرت المجالس یعرف اخبار الاخیار الذکیة ، وسلم تسلیماً کثیراً ، تمت سنه ۱۲۶ هجری».

۹- چگونگی:

در این مجموعه که ۸ رساله و چند قصیده و ابیات دیگر آمده است کلیتاً در موضوع ادعیه و اوراد و نعت و منقبت حضرت محمد بن عبدالله محمد مصطفی (ص) و خلفای راشدین و گروهی از تابعین و ائمه اطهار و دیگر پیشوایان دین اسلام است. فقط رساله اول در موضوع زبان و بیان و حرکات و سکنات و حالات و افعال آوازها و نام های آنها و پرندادن است که بر حسب عقیده و فکر مصنف آن توجیهاتی برای گل ها و پرندگان بر نظم و نثر کرده است .

اکثر اشعار رسائل این مجموعه در صنایع بدیعی النظمی و معنوی و وزن و بحر و قوافی گوناگون سروده شده و گوی شاعران و مصنفان موزون و مدحیه در موضوع «صناعات ادبی» تألیف کنند و شعر بسرانند . سبوت «صناعات ادبی» رسائل بر حسب عنوانهای است که شاعر یا مصنف آن بر حسب سبب است چه در رساله «کشف الاسرار عن حکم طیور و الازهار» بر اساس سببهای پرندگان و گلها تقسیماتی شده است. مثلاً «اشارة النیوفر» ، «اشارة النان» ، «اشارة الینفسیج» «اشارة الکلب» . از لحاظ فن کتابت و خطاطی ، این نسخه در نوع خود بدیع است ، الفاظ و جملات به رنگهای لاجوردی و ساه و سرخ و زرین و قرمز و کتابت شده و دیدن متن رسائل معرب (مشکول) است. از صفحه ۱۲۶ و ۱۲۷ مقاله بی به فارسی و به خط تحریر آمده است در موضوع آن استخوانان

عرفان و تصوف» است که به نام «مردان دین» و «نقبا» و «نجبا» در گروه های «۳۰۰ تن» و «۷۰۰ تن» و «۴۰۰ تن» و «۷۰۰ تن» تقسیم شده است. در آغاز این نسخه بعضی یادداشت های طبی و دعایی و نسخه نویسی پزشکی دارد. در کنار صفحات برخی یادداشت ها و مطالب از یاد رفته افزوده شده است. در فواصل بعضی از رسایل اشعار پراکنده از شاعران گمنام و مطالب دعایی و دینی آورده شده است.

۲۹۰ و ۱۸۹۰

۴۰۷

مجموعه

۱- لؤلؤ المکنون ، ۲- ناشناخته ، ۳- جنگ اشعار

[دین و ادب فارسی ، منظوم و منثور]

- ۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰ × ۱۲ × ۲ س م . — درونی : ۱۱ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ س (سطرهای نیمی از صفحات این نسخه به صورت مورب و خلاف جهت یک دیگر کتابت شده و در حقیقت نوعی نقاشی است و این قسم کتابت را بیاض نویسی می گویند) ۱۳ تا ۱۵ × ۵/۷ س م .
- ۲- اوراق : ۱۵۷ ورق . ۳۱۳ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید تیره رنگ کشمیری و زرد تیره رنگ سیالکوتی یا جهانگیری ، آب رسیده ، جلد مقوایی و تیاچی ضربی قهوه ای رنگ منقش ، نام صحاف روی جلد ضرب شده است : «عمل بلا حسن بلخی صحاف سنه ۱۲۹۵» .
- ۴- خط : نستعلیق و تحریر و شکسته ، سخت خوانا ، پخته روشن ، قرن ۱۳ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» صریح و واضح نیامده است ، اما چند ماده تاریخ و چند یادداشت در صفحه ۱۵۴ و ۳۰۳ آمده است که تاریخ ۱۳۴۱ و ۱۳۴۵ ه ق دارند .
- ۶- مؤلف : نام مؤلف و تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما می توان آنرا مجموعه نظم و نثر فارسی دانست که شامل «لؤلؤ المکنون» منسوب به حضرت علی بن موسی الرضا (ع) و تاریخ تألیف مبهم است و یک رساله منثور ناشناخته در موضوع انشاء و نامه نگاری و یک جنگ شعر از شاعران گوناگون (رک : ۹- چگونگی).

۷- آغاز : لؤلؤ المكنون (ص ۱) : «یا حافظ، بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين، بهترین در شاهواری که از بحر دل بساحل زبان بیاید و مطبوع دلها گردد و جمله حضرت اوست جل شأنه و عظم برهانه و درود نا معدود بر آن سید عاقبت محمود جواهر قرآن کانهن الیاقوت بسبب وجود شریف او نازل شده و بر آل و ازواج و اصحاب او باد رضوان الله تعالی علیهم اجمعین» .

۸- انجام : ایضاً (ص ۶-۷) : «الحمد لله و الشکر بعنايت سبحانه و مهر و یانی (مهربانی) یزدانی باتمام رسید و باختتام انجامید نسخه دلگشا و نصایح روح افزای مسما بلؤلؤ المكنون امید از متضمان . . . نصایح آنکه نقصان و سهو قلم را که منظور گردد باصلاح آورده بدرستی آن کوشند مقصود ازین مسوده نه اظهار فضل و کمال است بلکه یاد آوری محبان نیکو خصال است تاریخ اتمام هذا الكتاب تاریخ لراقمه طرفه :

طرفه نصایح چه عجب گشنی حکم حکیمان عرب بر عجب
پند شفیقانه او دلگشا نکته جان پرور او دلگشا
در نظر اهل بصیرت بود منفعت هر ورقش جام جم
از ره معنی است محیطی عظیم گرچه بظاهر سخن اوست کم
سال تماش ز سر پاک کرد قلم ختم نصایح رقم

تمت تمام زین رقم مقصود یاد آوردن احباب بود ورنه که این خط من لایق است کتاب نبود» .

—آغاز : ناشناخته (ص ۷) : «بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين و حمد ثابت است مر الله را که صفت الله این است رب العالمين و السلام علی رسول محمد و آله و اصحاب اجمعین صلواتی از آفت و بلیات نازل باد بر رسول الله که نام شریف ایشان محمد است بر آل ایشان و اصحاب ایشان و بر جمیع شان لا اله الا الله محمد رسول الله» .

—انجام : ایضاً (ص ۱۵۳) : «فقد کثر فصول عماد من نفسه و المعشوق ترحم بعانق ان کان العاشق صادقاً فی طلب عشقه و من عشقه یتخص به من الباحت من مجاز من نفسه لان العشق نسبه بین العشق و الشوق و عی لا یتحقق بدون تاء چها ریاض العاشقین من نفسه تمت تمت تمت» .

—آغاز : جنگ اشعار (ص ۱۵۷) :

ز شست ناوک اندازی نگاهت خسته ام ایندم
بیتاب کاکلت از رشته جان بستم ایندم
جنونی دارم از شوقت ز خود و ارسته ام ایندم
چه بودم امشب مستغرق بوصلت گشته ام ایندم»

—انجام : ایضاً (ص ۳۱۳) : «انجام آشفته و درهم است و به این ابیات ترکی فضولی ختم می شود : «فضولی

کور هر شکیم شب هجران دیمه کیم قان دربو
ذره ذره شرر آتش هجران دربو
صایمه کیم قانلو و یکن سینه داوب باش چکمش
شعله آتش آه دل سوزان دربو
کسبمه امید کونکل باشینه چرکنمک دن
ادله ناکه دو شه فرصت ادله دوران دربو»

۹- چگونگی: موضوع این نسخه دین و ادب است و شامل دو رساله منشور و یک جنگ اشعار است. رساله اول به نام «لؤلؤ المکنون» از بیان و کلام حضرت علی بن موسی الرضا (ع) است و در آن از تربیت و پند و اندرز و دین و خدمت به مردم و نیکی و کف نفس گفت و گوشده و در حقیقت ترجمه پی از احادیث و آیات قرآنی است به زبان فارسی روان و ساده و در ضمن از اشعار فارسی استناده کرده است. رساله دوم که ناشناخته است دارای مکتوبات و عریضه ها پی است که اغلب در موضوع ادبی و عرفانی و دینی و اخلاقی نوشته آمده است، مثلاً در یک مکتوب از «زکوة» و در مکتوبی دیگر از «سعادت» گفت و گو کرده است. نویسنده این رساله کوشیده است جملات مسجع و مقفی و موزون بیاورد و در حقیقت نوعی «بازی با الفاظ» در این رساله دیده می شود و روی هم رفته نثری شیرین و گیرا دارد و به سبک هندی شبیه به عراقی می ماند و در آن آیات قرآنی و احادیث و جملات عربی و اشعار فارسی و کلمات مشایخ دیده می شود. «جنگ اشعار» دارای انواع شعر است از قبیل: رباعی، دوبیتی، مخمس، فرد، غزل، قطعه، قصیده، معما، مناجات نامه و اقسام دیگر و در حدود ۲۰۰ بیت دارد. خط

آن شکسته و سخت خوانا است . اسامی شاعرانی ، مانند : «میر محمد محشم ، جاسی ، عصمت ، عمر خان ، مولوی ، مشفق ، امیری ، حافظ ، قادری ، میرزا عبدالقیوم کیشی ، حاجی ملا میر عبد الله قاضی مهاجر بخاری نژاد ، و میرزا احمد مهاجر در این جنگ اشعار آمده است . چند غزل و رباعی به زبان ترکی در آخر این جنگ کتابت شده است . چند یادداشت فارسی و ترکی دارد . در ذیل بعضی از اشعار امضاهایی دارد از جمله : «در سنه ۱۳۴۱ قمری سرور قلعه» حشمت خان عبد الله بیک کابلی با مهاجر بن اسلام پسری افغان دیوان بیکی گفته» (ص ۳۰۵) . «از اشعار های راقم این حروف حاجی ملا میر عباد الله قاضی مهاجر بخاری نژاد متوطن فی بلده کابل تاریخ سلخ شهر رجب المرجب سنه ۱۳۴۵» . از صفحه ۲۹۹ تا ۳۰۱ مقاله بی آمده تحت عنوان «قال نام» که از کتاب «حیره الفقهاء» نقل شده است . روی هم رفته این نسخه مجموعه بی است بسیار ارزنده و جالب و قابل تحقیق مخصوصاً در جنگ اشعار زیرا اشعار گم شده شاعران را می توان در آن یافت و با شاعران گمنام آشنا گردید .

۸۹۰

۴۷۳

مجموعه

۱- گلشن توحید ، ۲- رساله فی التقویم

[ادب و ستاره شناسی ، عرفان و تصرف ، منظوم - مثنوی]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۵/۲۰ × ۵/۱۶ × ۲ س . - درونی : ۱۰ س امتداد ۳ س (حاشیه) ۹ × ۱۳ و ۳ × ۱۲ س .
 - ۲- اوراق : ۲۰۴ ورق . ۴۰۸ صفحه .
 - ۳- کاغذ : نازک سفید فرنگی ، اندکی وصالی شده ، چند بنواهد در رجبی شرح .
 - ۴- خط : نستعلیق آمیخته با شکسته ، خوانا ، روشن ، کاتب بنواهد و عنوانها شنگرف ، قرن ۱۳ ه . ق .
 - ۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد . تاریخ کتابت «۱۳۰۵ ه . ق . در سلیمانیه» چنین آمده است :
- شاهدی که ناظم این گلشن است چشمه های از نو سرزان روشن است

خود نوشت و ختم کردش آن زمان یکہزار و سیصد و پنج سال بود تاریخ آن
«۱۳۰۵ تمت بالخیر»

۶- مؤلف : (شاعر) : «شاہدی مولوی» ، نام تالیف (مثنوی) : «گلشن توحید» ، تاریخ
تالیف (سرودن) : «۵۹۲۷ ق = ہبلبل گو گلشن توحید جو» ، در صفحہ یک
چنین آمدہ است :

من بہ شصت بیت گفتم سہ ہزار ماند از من عاشقانرا یادگار
چون کہ با عون خدا کردم تمام گفتم اورا گلشن توحید نام
من نوشتم این زمان تاریخ او ہبلبل گو گلشن توحید جو
این کتاب شاہدی مولوی گشت مفتاح کنوز مثنوی»
از صفحہ ۳۸۱ تا ۴۰۷ رسالہ بی در «علم تقویم» بہ صورت مثنوی آمدہ
است کہ شاعر آن «شیر محمد ہزاری» از ہزارہ پنجاب است :

نام من شیر با محمد نام مولدم در ہزارہ پنجاب

۷- آغاز : گلشن توحید (ص ۱) : افتادگی دارد و اینگونہ آغاز می شود : «گلشن توحید ،

ہم تو خود شرح مراد خویش ساز از دل مجنون من [کن] پردہ باز
من بہر بیت بگویم پنج بیت ہم بوجہ مارمیت از رسمیت
پس دلم پر نور شد ز انوار او کشف شد اسرار از گفتار او
تا میسر گشت پی تکلیف رنج می نوشتم بیتہا من پنج پنج»

۸- انجام : ایضاً (ص ۳۸۰) :

«زندگی در مردن [و] در محنت است آب حیوان در درون ظلمت است
یا الہی خود تو دادی جان بما چون من باشد در راہ عشقت فدا
جان ما یک قطرہ است از بحر جود قطرہ اندر بحر اندازیم زود
قطرہ ما چون در آن دریا رسد محو گردد قطرہ کی دریا شود
قطرہ آلودہ نا پاک پاک کردن اندران بحر صفا
حق روح پاک فخر انبیا کن نصیب ما و طالب ای خدا
شکر کن نامہ بعنوانی رسید بیشتر از مرگ بیانی رسید
شاہدی کہ ناظم این گلشن است چشمہاش از نور عرفان روشنست
خود بنوش تو ختم کردش آن زمان یکہزار و سیصد و پنج سال بود تاریخ آن

تمت بالخیر ۱۳۰۵».

—آغاز : رساله در تقویم (ص ۳۸۱): «رساله فی علم التقویم و به نستعین ، رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم :

حمد حق را که ایمان پرداخت
انجم از انوار خود منور ساخت
آفریده آنچه طبع در آن کرده
ابداع کائنات از آن
سرور کائنات احمد ساخت
کسوت نور بر قدش افراخت
آنچه ز آن نور می چکد بتاب
کردمید از آن رسل اصحاب»

—انجام : ایضاً (ص ۴۰۷) : «دانستن احکام دم بینی بقائده (بقاعده) روز ستاره :

ابتدای امور این اعظم روز یکشنبه و سه شنبه هم
روز آدینه هم اگر جوی دردم راس کن که نیکوی
روز دو شنبه است یا شنبه یا که پنجشنبه است دم حب به
چهار شنبه وام برابر گیر دیدن شاه راس دم نه بزیر»

۹- چگونگی : موضوع این مجموعه «ادب و عرفان و تقویم و شناخت بروج دوازده گانه» است که به صورت مثنوی سروده شده است. مثنوی اول «کشن توحید» نام دارد سروده شاهدی مولوی از صوفیه قرن ۹ ه. ق. وی . . . بیت از ابیات معروف و مشهور مثنوی مولوی را که میان مردم شهرت داشته آورده و برای هر بیت ۵ بیت به شرح و توضیح سروده است و آنها را هم از لحاظ معنی و وزن و موضوع به هم مربوط ساخته است :

من به هریت بگویم پنج بیت هم بوجد مارمیت از راس
تا میسر گشت بی تکلیف رنج من نوشتم بیتها من
در میان بیتها شد ارتباط تا معانی یافت هم اختلاف
من بششصد بیت گتم سه هزار مانند از من سبقت را بداد در

بنا بر این وزن «کشن توحید» از مزاحفات بحر رمل سادس مخدوف و مفصّل است: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلات یا فاعلن» و جمعا . . . بیت دارد. تشمبات آن بر اساس مفردات ابیات مثنوی مولوی و بر اساس ۴ دفتر تقسیم شده است. رساله تقویم از صفحه ۳۸۱ تا آخر ادامه دارد و جمعا در حدود . . . بیت دارد. و برون «فاعلاتن مفاعلن فعلن یا فعلات» از مزاحفات بحر خفیف

سروده شده است. تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی است کہ شاعر برگزیده است چنانکہ «طلوع ہلال» در آغاز و «دانستن احکام دم بینی بقاعدہ روز ستارہ» در انجام آمدہ است .

۲۹۰ و ۱۸۹۰

۴۰۸

مجموعہ

۱- وفات نامہ حضرت پیغمبر (ص) ، ۲- وفات نامہ حضرت بی بی فاطمہ (حسرت نامہ)
[دین و ادب ، ترکی ، منشور و منظوم]

۱- اندازہ : - بیرونی : ۲۶ × ۱۵ × ۵/۲ س م . - درونی : ۱۱ س ۱۸ × ۹ س م .

۲- اوراق : ۱۴۹ ورق . ۲۹۷ صفحہ .

۳- کاغذ : نازک زرد تیرہ رنگ خشن سیالکوتی ، آب رسیدہ ، ساییدہ شدہ ، جلد مقوایی مندرس ضربی و منقش بدون عطف .

۴- خط : نستعلیق آمیختہ باشکستہ ، روشن ، خوانا ، رسم الخط اردو ، عنوانہا و سرفصلہا و نشانہا و خطوط رسم شدہ بر بالای کہات شنگرف ، قرن ۱۳ ہ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» را از ورق آخر بریدہ اند و سپس روی آنرا وصائی کردہ اند .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «احمد» و «امام لارنی» یا «الارنی حال لاریغہ» ، نام تالیف اول : «وفات نامہ حضرت پیغمبر» (ص) ، دوم «حسرت نامہ» ، تاریخ تالیف (سرودن) معلوم نشد . در صفحہ ۴۱ اینگونہ آمدہ است :

«احمد مسکین کیل احمدی توبہ برلہ یغلاغیل

توبہ قیلغان سیدہ جنت دہ سلطان ایلدی

و در صفحہ ۴۷ اینگونہ : «تمت تمام شد وفات نامہ حضرت پیغمبر (ص)» .

و در صفحہ ۵۲ اینگونہ :

«اینکدیک پادشاہی مرحمت ناک الارنی عاقبت ایلادی غمناک

الارنی حال لاریغہ صاحب نظم کورای بوہ حسرت نامہ نی جزم»

۷- آغاز : وفات نامہ حضرت پیغمبر (ص ۱۶) : «وفات نامہ حضرت پیغمبر صلی اللہ

علیہ وسلم ، بسم اللہ الرحمن الرحیم :

کوی بول میدانیده جو کایندین ایر یلمسون
هر کونکل اوز وقتیده جولانیدین ایر یلمسون
تیغ عشق ایتکان شهیدی قانیدن ایر یلمسون
هیچ تن بر کامه نیهای جالیدین ایر یلمسون
مصر شاهی دور اگر کنعانیدن ایر یلمسون
هیچ بنده یارب اوز سلطانیدین ایر یلمسون»

۸- انجام : ایضاً (ص ۴۷) :

«ای کونکل قیلاس وفادنیاغه بولمه عاقبت
بسکه نی ایر لارنی ایلار خاک اراجا عاقبت
برخدا دین اوز کسی بولمس دور اصلا عاقبت
تنگری بند دیمه امت اوتار نا عاقبت
صیقلی آیینه، عمراوقی رسوا عاقبت
هیچ بنده یارب اوز سلطانیدین ایر یلمسون

تمت تمام شد وفات نامه، حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم تم تم تم

۹- آغاز : حسرت نامه (ص ۴۸) : «بو باب ده حضرت جبرائیل علیه السلام پیغمبر صلی الله

علیه وسلم امام حسن و امام حسین فی شهادت دلاریدین خبر تیرلایی بیانی،
کیل ای راوی درافشان سوزنی ساجتیل امام لار چالیدن بر سوزنی اجین
پیغمبر دین تیلا کیل استعانت بیان ایلا عجیب بر حکایت

۱۰- انجام : ایضاً (ص ۲۹۷) :

«که اندین چتقی ابراهیم پیغمبر نیمه کیم اوغای اسماعیل پیغمبر
الاربر له کیلیب برابر کو روشنی امامانی کو روی انرسه و سوزنی
کویوب اول یرده ابراهیم پیغمبر نجوگ نلسه و سوزنی انبر
سن بو حالت کاتوشوب سن نه تملاتی انبرک نلسه...

۱۱- چگونگی : این نسخه به زبان ترکی و مجموعه، قصاید و قطعات و مشهوری نمای نموده است

و موضوع آن «وفات حضرت محمد بن عبدالله پیامبر (ص)» و مدح و مرثیه
درباره حضرت فاطمه (ع) و حضرت امام حسین (ع) و حضرت امام حسین (ع)
و دیگر ائمه اطهار است و برای هر کدام عنوانی قرار داده است: «وفات نامه»
حضرت پیغمبر» و «حسرت نامه» یا «وفات نامه» حضرت بی بی فاطمه». بر وزن

های مختلف سروده شده است. در حدود ۳۲۰۰ دارد. ۱۵ صفحه در آغاز به خط تازه تر اشعاری به ترکی و در موضوع مدح و مرثیہ کتابت شده است. در انجام مطالبی به نظم و نثر در مدح شیخ عبدالقادر گیلانی سروده شده است. نشان یک مہر در آخر کہ اینگونه خوانده شد: «بسم الله الرحمن الرحيم، حضرت سيد شيخ عبدالقادر جيلاني شىء لله اعنى باذن الله بحق لا اله الا الله محمد رسول الله صلى الله تعالى عايه وسلم». به نظر می رسد کہ این نسخہ به خط خود شاعر باشد زیرا چاپ شده و یا نسخہ دیگر آن دیده نشده است.

۸۹۰

۳۸۰

محمود و ایاز

[ادب، داستان عشقی، فارسی، منظوم «مثنوی»]

- ۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰ × ۱۳ × ۲/۵ س.م. — درونی : ۲۱ س (هر سطر ۲ مصراع یا یک بیت) ۱۵ × ۷ س.م.
- ۲- اوراق : ۱۷۷ ورق. ۳۵۲ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ ہندی، کرم خورده، آب رسیده، بدون جاد و شیرازہ (اوراق شدہ).
- ۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پختہ، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف خوش رنگ، قرن ۱۱ ه.ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «مولانا حکیم زلالی خوانساری متوفی ۱۰۲۴ یا ۱۰۳۱ ه.ق»، نام تألیف یا (مثنوی) : «محمود و ایاز»، تاریخ تألیف (سرودن) : «۱۰۲۴ = الہی عاقبت محمود باشد» :

کہ در اتمام محمود و ایازت پی تاریخ ختم سوز و سازت
نی خانہ صریر نالہ باشد الہی عاقبت محمود باشد = (۱۰۲۴)
«مولانا حکیم زلالی خوانساری متوفی ۱۰۲۴ یا ۱۰۳۱ ہجری قمری از شاعران
مثنوی گوی و قصیدہ سرای آغاز قرن یازدہم ہجری و از معاصران شاہ عباس

اول (۹۸۵-۱۰۳۸ هـ ق) بود (رک : گنج سخن، تألیف دکتر ذبیح الله صفا ، ج ۳ ص ۸۰-۸۴). در لابلای اشعار نسخه به نام «زلالی» و «مثنوی» می رسم :

«زلالی از پی عذر گناه است سحر گاهان به درگاه اله است
زلالی خوش مبادا پی غم عشق بدزدد از دیش عیسی دم عشق
همه معشوق و عشق جاودانه است که محمود و ایاز اینجا بهانه است»

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، توحید اول :

به نام آنکه محمودش ایاز است غمش بتخانه ناز و نیاز است
نه محمودیم ما و نه ایازیم غلام خانه زاد نوش و نازی
شب و روز از پی خدمت به درگاه سیاهی می کنم از دور چون آه
برای خدمتشن بیمار خمیم چراغ روز میر شب گریزه
چو عکس مردمک را روشنی داد سر شمعی زد و در آب افتاد»

۸- انجام : «بقتلم بسکه چشمک صفت کشیده

همیشه چشم زخم روزگار اند
ازین هر دو درون این غم آباد
به ماه نو ز دیوانه چه نقصان
من آن ماه نوم کز خود برم نور
بخود خورشید خود را در گدازم
فلک را بین و خود روزی بین چیست
ولی نقش نگین بر خاتم دل
شده ختم سخن بر جان شد

تمام شد».

۹- چگونگی: موضوع این نسخه که «محمود و ایاز» یا «مثنوی محمود و ایاز» نام دارد ،

«داستان عشقی» است و شاید بتوان آنرا به «داستان عشق حقیقی و مجازی» نامید کرد. حکیم زلالی خوانساری ، به پیروی از «خسرو و شیرین نظامی» این مثنوی را سروده و آنگونه که خود فرماید، نظامی را به خواب دیده و به فرمان او به کار دست یازیده است. وزن آن از مزاحفات بحر هزج مسدس مخدوف تا منصور

است: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن یا فعولن». تعداد ابیات را در آخر نسخه اینگونه آورده است:

شمار یک، تاز این قلمرو عدد را طرح داد از هفت خسرو
بهر خسرو که شیرین رو کش آمد شکر را هشتصد و شصت و شش آمد»

یعنی لفظ خسرو ۸۶۶ می شود که در هفت باید ضرب شود تا عدد ۵۲۶۲ بیت به دست آید و لیکن در این نسخه خطی تعداد ابیات در حدود ۶۹۰۰ بیت است. تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی است که شاعر برگزیده و آنها را به نظم در آورده است. «توحید» و «مناجات» و «نعت» در آغاز و سپس «مدح شاه عباس» و «مدح میرزا حبیب الله» و «مدح میر محمد باقر داماد» و «سبب نظم کتاب» و «تعریف خوانسار» و «خواب دیدن نظامی» را در مه نوبت و «آغاز داستان محمود و ایاز». این نسخه مقدمه بسیار ارزنده دارد به نام «آشوب نامه» در ۲ صفحه به نثر که به قلم شخصی نوشته شده که شاید کاتب هم بوده است. در این مقدمه از «رودکی» تا «حکیم زلالی» را شرح و توصیف کرده و نوع شعر آنان را در چند جمله آورده و سپس به حکیم زلالی که رسیده او را برترین و بهترین شاعر شمرده است و نام «هفت مثنوی» را به نام او ضبط کرده است و آنها را «سبعه سیاره» گفته است: ۱- مثنوی محمود و ایاز، ۲- مثنوی حسن گلو سوز، ۳- مثنوی شعله دیدار، ۴- مثنوی سلیمان نامه، ۵- مثنوی آذر و سمندر، ۶- مثنوی میخانه، ۷- مثنوی ذره و خورشید. این مقدمه به یک دیباچه و هفت آشوب تقسیم شده است. دیباچه در شرح حال شاعران از «رودکی» تا «حکیم زلالی» و هفت آشوب، هر آشوب درباره یک مثنوی حکیم زلالی. مثلاً «آشوب اول محمود و ایاز» و «آشوب هفتم ذره و خورشید». این مقدمه را آغاز چنین است: «هوالمحمود، رب یسر، بسم الله الرحمن الرحیم:

این خطبه را چو خامه طغرا تمام کرد آشوب نامه اش زره شوق نام کرد
شکر ناظمی را که ابیات بروح سپهر از معنی ابداعش صورت وجود بسته.
و انجام چنین: «دود چراغ بی فروغ نیم کشته خوانساری در گلدسته شکایت
و معشوقشان پیچیده گل مرسبد شعله آفتاب قیامت نمودم و در بحر خسرو
و شیرین کشتی در شاهوار افسانه محمود و ایاز را بادبان لنگر گشودم

مصراع : کشتی شکستگانیم ای باد شرطه برخیز ، و به این اسم اعظم که جنود اجنه را مالک رقاب است پریزادان کوتاهی نثر را افسون خاموشی نمودم بالله المحمود فی کل فعاله». مثنوی محمود و ایاز در هند چاپ شده است. اما ۶ مثنوی دیگر را به صورت خطی یا چاپی تحقیق باید کرد.

۴۱۰

مختصر القراء

۵۰۰

[زبان شناسی ، علم قرائت ، فارسی ، منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۵ × ۵ / ۱۴ × ۲ س م . - درونی : ۱۲ س ۱۸ × ۹ س م .
- ۲- اوراق : ۱۳۹ ورق . ۲۷۸ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک سفید تیره رنگ کشمیری ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی پوسیده ، باعطف و گوشه چرمی زرد و قهوه‌یی.
- ۴- خط : تحریر ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشانها و سرفصلها و بعضی از جملات عربی سنگرف ، قرن ۱۳ ه ق.
- ۵- کاتب : «ملا محمد کریم» ، تاریخ کتابت : «۱۲۹۰ ه ق» : «تمت بدست خط حقیر خادم طالبان علم ملا محمد کریم ، هر که این کتاب را مطالعه کند و بک الحمد و یک قل هو بخواند در حق این بنده ببخشد خدای تعالی در حق او رحمت کند بالنبی و آله الامجاد « سنه ۱۲۹۰ » .
- ۶- مؤلف : « حاجی زبردست خالی دست ابن کرم قوم ترینی افغان بتی زی » ، نام تألیف : «مختصر القراء» ، تاریخ تألیف : « ۱۲۲۰ ه ق » . نام تألیف را که گویا نسبت «کنز القراء» بوده ، همه جا محو و سیاه کرده و «مختصر القراء» درج شده . در صفحات ۱۱ و ۱۲ و ۱۴ و ۲۷۸ چنین آمده است : «چنین نویسنده این حقیر حقیر پر تقصیر امیدوار عفو خداوند قدیر حاجی زبردست خالی دست ابن کرم قوم ترینی افغان بتی زی اهل علوم . . . قبل ازین یک رساله منظومه در علم تجوید از برای تصحیح الفاظ دلام مجید بلفظ افغانی جمع نموده بود . بعضی از دوستان و برخی از محبان خواهش نمودند که اگر بر آن فریب نه رساله افغانی جمع شده رساله دیگر بعبارت فارسی هم جمع شود که هر طایفه از بهره مند و کامیاب گردند نیک خواهد بود . . . این رساله را بعبارت

فارسی جمع نموده شد . . . و نامیده شد این رساله مختصر القراء (کنز القراء) و اختتام . . . تاریخ الف و مائتان و عشرون من هجرة النبي عليه الصلوة والسلام منه ۱۲۲۰ .»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم حمد متواتر و ثنای متکثیر مر خدای را که ذاتش واجب الوجود است سپاس بپسند و ستایش بی عدد مر الهی راست که لایق بندگی و سجود است و عبادت و طاعت سزاوار آن شاهی را هست که صاحب لطف و کرم و جود است.»

۸- انجام : «و این فقیر حقیر از درگاه کبیر قدیر حق سبحانه و تعالی جل شأنه و عم نواله و لا اله غیره چنین امید دارم که خواننده این رساله از اکثر قواعد قرآنی که تعلق به علم قرائت داشته باشد مستغنی و بی پروا خواهد بود انشاء الله تعالی بشرطی که بحقیقت وی کما حقہ رسیده و قواعد کلی آنرا در ضبط و محافظت خود آورده باشد تمت.»

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «علم قرائت قرآن» است و در آن از حروف و کلمات و جملات قرآنی و تلنظ و طرز قرائت و تجوید و حرکات الفاظ و اصوات و تار آواها گفت و گو می کند. نثر فارسی آن آمیخته با کلمات و جملات عربی است و گاهی از اشعار فارسی نیز استفاده می کند. سهو القلم کاتب و اشتباهات املائی و انشایی دارد. تقسیمات آن بر اساس «فصل» است و جمعاً ۳۳ فصل دارد. فصل اول در بیان فضیلت تلاوت قرآن و اهل آن و فصل سی و سوم در بیان معرفت لحن جلی و خفی. مؤلف در مقدمه آورده است که نخست رسالهی در علم قرائت به زبان افغانی (پشتو) تألیف کرده بوده اما بعضی از دوستان وی خواسته اند که همانند آنرا به فارسی نیز تألیف نماید. این مسأله می رساند که زبان پشتو نمی فهمیده اند و ناچار از وی خواسته اند که کتابش را به زبان فارسی بنویسد. در آغاز و انجام و لابلای اوراق نسخه یادداشت های ادبی و طبی و نسخه نویسی و تعویذ دیده می شود. از جمله : «عالیجاه اخلاص نشان مستوفی مرزا حبیب الله خان قریضحت (؟) باشد بعد آنکه در خصوص ملا آقا جان مبلغ سی تومان تبریزی نقد و مقدار دو خروار غله معافی شده است لهذا ملا آقا جان» . فهرست مطالب در صفحه ۳ آمده است .

مخمسات عیسی بخاری

[ادب ، فارسی ، منظوم ، «مخمس»]

- ۱- اندازه : بیرونی : ۲۳ × ۱۴ × ۲ سم . - درونی : ۱۵ س (در هر صفحه ۵ سطر یک مصراع و ما بقی دو مصراع) ۱۷ × ۹ سم .
- ۲- اوراق : ۸۳ ورق . ۱۶۶ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم سفید تیره رنگ کشمیری ، آب رمیده ، ساییده شده ، جلد چرمی سیاه ضربی با عطف پوشیده ، نام صحاف روی جلد ضرب شده است : «عمل ملا الله هروی صحاف» .
- ۴- خط : نستعلیق و شکسته ، رسم الخط فارسی ، خوانا ، روشن ، پخته ، قرن ۱۲ هـ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد و این بیت از کاتب آمده است :
«هر که خواند دعا طمع دارم زانکه من بنده گنه کار»
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «عیسی» و این نام در مقطع مخمسات آمده است :
بعمری دیده ام عیسی لبی صحرا نوردا نرا تماشا کرده ام خیل صف آهو نگاهان را
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،
غمی بخاطرت ای یار ارجمند مباد لب جو قند ترا غیر نوشخند مباد
بچشم خصم تو جز آتش سپند مباد تنت نیاز طبیبان نیاز مباد
وجود نازکت آزرده گزند مباد
فلک بسایه بال های همت تست نگین دولت خورسید از سعادت تست
جهان چو صبح منور به یمن دولت تست سلامت همه آفاق در سلامت تست
بهیچ عارضه شخص تو مستمند مباد»
- ۸- انجام : «ز نهار دل میند بر اسباب روز در بر مهر و هر خنده کل نیست اعتبار
کل کرد در بهار بهر رنگ لاله زار داغ جنون که بود یکی تند آشکار
بر سر ز بس که داغ فشاندم دفینه شد

عیسی گداخت سینه ازین فکر سینه سوز چون رشته های شمع این برق سینه سوز
سوزد زبان خامه ازین فکر سینه سوز طالب بهر سفینه از این شعر سینه سوز
بیتی دو گر نوشت ستم بر سفینه شد»

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «ادب» که شامل مخمسات نغز و شیوایی است از شاعری به نام «عیسی» یا «مخدوم عیسی بخاری». مثل اینکه این نسخه به خط او است. هر صفحه ۵ مخمس دارد و بنا بر این ۸۲۰ مخمس در این نسخه موجود و هر مخمس ۲ بیت و یک مصراع است و جمعاً ۲۱۰۰ بیت دارد. روانی و دلچسبی این مخمسات مورد قبول است. الفاظ و اصطلاحات و تشبیهات و استعارات تازه دارد. بعضی مخمسات تضمین اشعار شاعران معروف است. این نسخه ترتیب الفبایی بر حسب حروف قافیه ندارد. زیر بعضی از حروف در جای هایی سه نقطه دارد. سهو القلم کاتب و اشتباهات املائی اندک دارد. گاهی به جای کسره اضافه، «ی» به کار می برد. در صفحه اول و آخر و در کناره بعضی از صفحات اشعار و یادداشتهایی آمده است. مثلاً در صفحه ۱، یک صورت حساب که پول را «قران» نوشته و نیز چند بیت زیبا کتابت شده است:

دوشینه شبی که برف بر دوشم بود زانو چو عروس نو در آغوشم بود
از پوشیدنی نبود غیر از چشمم چیزی که به زیر سرنهم گوشم بود

یار میرفت آه می کردم وز پی او نگاه می کردم
ناوک غمزه بر دلم میزد من دلخسته واه می کردم

سلامی سوی دلبر می فرستم بآن گل غنچه تر می فرستم
سلامی من بسوی یار نازوک که بفرستم بدست پیک چابک

در صفحه آخر یک غزل به خط شکسته خفی کتابت شده است
بدین مطلع :

«بر من از خوی تو هر چند که بیداد رود چون رخ خوب تو بینم همه از یاد رود»
و مطلع :

دل بآن غمزه خونریز کشد جامی را صید را چون اجل آمد سوی صیاد رود».

۸۹۰

مرآت العلماء

۵۷۹

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منشور و منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۱۷ × ۱۰ × ۵/۲ س م . - درونی : ۱۳ س ۱۱ × ۶ س ۵ .
- ۲- اوراق : ۱۳۶ ورق . ۲۷۱ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم لاجوردی کم رنگ کشمیری ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی ضربی منتش ملون باعطف تیاچی پوشیده .
- ۴- خط : نستعلیق شکسته آمیز خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سرفصلها و کلمات الشواهد و نشان هاشنگرف ، قرن ۱۳ ه ق ، جملات عربی معرب (مشکول) .
- ۵- کاتب : «محمد حکیم بن محمد رحیم» ، تاریخ کتابت : «ل ۱۲۳ ۵ ق» . در انجام چنین آمده : «تمت هذا النسخة الشریف من تصنیف الاحمد ابن محمد یوسف فی قریة الموسوم بدیهه دادی من بلد البلخ درید فقیر حقیر کمترین خاکسار محمد حکیم ابن محمد رحیم سنه ل ۱۲۳ و الهجرة النبویة علی صاحبها افضل الصلوات والتحیة»
- شده بتوفیق خدای لا ینام این کتابت روز یک شب تمام شد . شکر که این نام بعنوان رسید بیشتر از مرگ پیمان رسیده هر که خواند دعا طبع دارد ز آنکه من بنده شکر دارم
- ۶- مؤلف : «احمد بن محمد یوسف» ، نام تألیف : «مرآت العلماء» ، تاریخ تألیف : «۵۷۹ ق» . در صفحه ۲ چنین آمده : «بدانکه این نسخه را در شهر بخارا در الف مائتین در هفتاد و شش شهر محرم الحرام بعد از صلوات بر محمد و آله و سلم ابن محمد یوسف ابن صوفی حن داد . در این کتاب که از مرآت العلماء مشهوره ام البلاد بلخ است متصدی جمع و ترتیب کلمات این کتاب را مرآت العلماء نام نهاده شد چرا که او ف حیدره من بیان کرده میشود .
- ۷- آغاز : ناقص است لویا یک ورق افتادی دارد و چنین آغاز می شود : «بسم الله الرحمن الرحیم» و مدتی بود که بر خاطر ابن فقیر خلدور بود و لیکن جرأت نمی نمود این سخن از آن یار موافق سرزد و آن راز نهفته سر برزد آنچه درو طلعت است

در برابرم و آن درّ بی قیمت را از بحر در برابرم بعون الملك الوهاب».

۸- انجام : «بیت»

شد ختم کتاب من شریف رمضان در عین دوازده بجهار شنبه دان این نسخه حرفا گر جندی که نامرغوب است امید جنان است که شود از محبوبان مخفی نماید که از جواب و سؤال عقل و نفس هفت مثال باقی ماند و بعضی از مقام فقر و فنا در آنجا بانجام می رسید و کسی که تا اینجا دریافت ، باقی خود معلوم خواهد شد و السلام و الاکرام تمت».

۹- چگونگی:

این نسخه در موضوع «ادب فارسی و عرفان و تصوف و اخلاق» تألیف شده و بر اساس عقاید و افکار صوفیانه، «علم» و «فلسفه» را تعریف می کند و میان «عقل و نفس» مباحثاتی می آورد و از آیات قرآن و احادیث نبوی و کلمات مشایخ شواهد می آورد و به تفصیل تمام بحث می کند. تقسیمات آن بر اساس «باب» و «حکایت» و مطالب دیگر است که مطابق موضوع در عنوان آمده است: «اخلاص» و «مذمت نفس» و «منقبت عقل». جمعا «۹۳» باب و چندین «حکایت» دارد. «باب اول در معرفی کتاب و چگونگی تألیف آن ، باب دوم در بیان علم ، و باب نود و دویم شاد شدن نفس از فرمان برداری و مناجات کردن و باب نود و سیوم در خاتمه کتاب». سهو القلم کتب و اشتباهات لفظی و تعقیدات جمله بی دارد. اصولاً هدف مؤلف از این نسخه شناختن «نفس» و «عقل» است و بدان جهت در سر تا سر کتاب از نفس و عقل سخن به میان می آورد و معتقد است هر «عالم» باید نفس و عقل خود را بشناسد تا «علم» را نیز شناسد و از علماء گردد ، بدین مناسبت ، تألیف خود را «مرآت العلماء» نامیده است. نثر فارسی آن به سبک مخصوصی است که می توان به آن «فارسی افغانی» گفت.

۲۹۰

۵۵۷

مرآت الواعظین

[دین ، وعظ و نصیحت و مرثیه ، عربی و فارسی و اردو و هندی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : - بیرونی : ۳۱/۵ × ۲۳ × ۳ س.م. - درونی : ۲۰ تا ۳۰ س ۲۷ × ۱۶ و

۰ م ۱۸/۵ × ۲۸/۵ س

- ۲- اوراق : ۲۴۵ ورق . ۴۸۹ صفحہ .
- ۳- کاغذ : نازک و ضخیم زرد تیرہ و خاکی رنگ لاهوری (ہندی) ، اندکی وصالی شدہ ، جلد مقوایی پوشیدہ و جدا شدہ بدون عطف .
- ۴- خط : نستعلیق و تحریر و شکستہ ، خوانا و سخت خوانا ، رسم الخط اردو ، قرن ۱۳ ھ ق .
- ۵- کاتب : این نسخہ ظاہراً بہ خط مؤلف کتابت شدہ و «تاریخ کتابت» ، تاریخ تالیف است . (رک : ۶- مؤلف) .
- ۶- مؤلف : «ابو عبدالحکیم احمد الدین» ، نام تالیف : «مرآت الواعظین» . تاریخ تالیف : «۱۳۲ ھ ق» . در صفحہ ۱ و ۲ و ۱۱ چنین آمدہ است : «اما بعد حمدہ و نعت کے خاکیا اہل اسلام فقیر ابو عبدالحکیم احمد الدین ساکن قصر پادشاہانی ضلع جہلم خدمت غلامی ذوالوفار . . . کی عرض پرداز ہی کہ یہ کتاب . . . موسومہ بمرآة الواعظین می . . . و تاریخ او ۱۳۲ ھجری قمری» است (رک : ۹- چگونگی) .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق لا احصي ثناء عليك انت ارحم الراحمين على نفسك و الصلوة و السلام على سيدنا و مولانا محمدنا المخصوص بالصلح و النغات و اوضح البيان و المبعوث بالتملي الشرايع و المدوح . . .»
- ۸- انجام : «كبهين لعل و يا قوت پاپا خطاب
كبهی سیال سین شمس ظاہر عوا
کدوئی بادشاہانی سین واعظ عوا
ہاری دعا هر وقت صبح و شام
تمت تمام شد» .
- ۹- چگونگی: این نسخہ در موضوع وخط و تصحیح و مرید و نسخ و تثبت و تہ پر و دیگر مطالب خطابت و روح خوانی نوشتہ شدہ است و یہ تحریر و کتابت «مرآت الواعظین» موسومہ گذشتہ است . زبان این نسخہ ، فارسی و عربی و ہندی و اردو و عربی است و آمیختہ با نظم و نثر است . بہ نسبت ان

بر حسب فکر نویسندہ ترتیب یافتہ و عنوان معین ندارد . در کنارہ صفحات و در لابلائی سطرہا ، توضیحات لغوی و یادداشت های دینی و شرح های صرفی و نحوی آمدہ است . مؤلف در چند جا کتاب خود را پایان دادہ است ولیکن پس از مطالعہ و امعان نظر و تحقیق صفحاتی افزودہ و مطالبی نوشتہ است . دوستان عالم و فاضل مؤلف ، تقریظ ہا و مادہ تاریخ ہایی نوشتہ و سرودہ اند . در صفحہ ۳۹۹ طرز نوشتن و علت تألیف را آوردہ است . اینک قطعہ مادہ تاریخ فارسی از مولوی عبد الرسول ابن مولانا مولوی قمرالدین ساکن بکھر ضلع شاہ پور ، ایات (ص ۳۹۹) :

بحمد اللہ درین دور پر آفات بہ افضال خداوند و عنایات
گل باغ ہدایت احمد الدین معین حق موفق شد بہ خیر است
نوشت از جودت طبع معلی مضامین عجب بہر افادات
پی وعظ خالایق جمع بنمود احادیث و قصص اشعار و آیات
جزاء اللہ عمل کردہ است خالص بخواہد، نذر زو چون اہل حسنات
برای واعظان آیینہ بی ساخت بہ تصحیح اسانید و روایات
شدہ بمقداق خیر الناس اکنون کہ گفتا بہر نافع شاہ سادات
سوی عبد الرسول این مژدہ آمد بی تاریخ گفتن شد اشارات
بہ عون واحد آمد سال تاریخ کتاب جامع نور سعادات

البتہ بہ زبان عربی و اردو و پنجابی ہم قطععات مادہ تاریخ ساختہ و در پایان کتاب افزودہ اند (رک : آخر نسخہ ، قطعہ مادہ تاریخ عربی از مولوی مولوی شیخ عبداللہ) .

۲۹۰

۵۴۸

مراثی صیقل یا دیوان مدح و منقبت صیقل

[دین ، مراثی و مدح و منقبت ، ترکی ، منظوم]

۱- اندازہ : - بیرونی : ۲۲/۵ × ۱۳/۵ × ۳۵/۳۵ س.م. - درونی : ۱۷ س ۱۶ × ۵/۹ س.م.

۲- اوراق : ۲۴۳ ورق . ۴۸۶ صفحہ .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ سیالکوٹی ، اندکی آب رسیدہ ، ساییدہ شدہ ، بدون جا

عطف پارچہ پی خاکستری.

۴- خط : تحریر و شکستہ ، سخت خوانا ، ناپختہ ، عنوانها و نشانها و سرفصلها شنگرف، قرن ۱۳ھ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد ، کاتب تنها چند شعر دعایی از طرف خود نوشته است ، از جملہ :

«شد بہ توفیق خدای لاینام این کتابت روز دو شنبہ تمام»

۶- مؤلف : یا (شاعر) «صیقل» یا «صیقلی» ، نام تالیف شاید «مرثی صیقلی» یا «دیوان مدح و منقبت صیقل دربارہ ائمہ اطہار»، تاریخ سرودن معلوم نشد. لفظ «صیقل» یا «صیقلی» در آغاز و انجام بعضی از اشعار آمده است :

«کیل ایمدی صیقلی دنیا ایرور هیچ کونکل چون غنچہ پیر خون پیچ در پیچ
کیل ای صیقل ستم بر این مسلم کس آخر دنیا ده اولہای قالور کم

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم :

کیل ایمدی صیقلی دنیا ایرور هیچ کونکل چون غنچہ پیر خون پیچ در پیچ
بو نہ دل دور چنان گل رنگہ بویوق بو نہ تیل دور چہ بدیل گنت کویون
توروب تو نلار دیسنگ کیم یا الہی نہ بولغای لیسہ فیض صیقلی
چقاریب غنچہ تیل تا شلب نقابین تیلوت قیلہ بیلر کل نقابین

۸- انجام : «اینکدک اوت قیوب اولدور دیلار برس سزای توش حراسی ایبقان نس
نہ ایش قیلسنگ ینہ اندین کودارش شدور ایکنیک اور رسن

یا فلاح یا فلاح یا فلاح ، یا رزاق یا رزاق یا رزاق ، و حبی اللہ غیبی غیبی
خلقہ محمد و آلہ و اصحابہ اجمعین ، تمت الکتاب بعون الملک الرحمہ

حشر او بارسئل کن یا رب این دعا را قبول کن
هر کہ خواند دعا طبع دایم زانکہ من دعا گویم

۹- چگونگی : موضوع این نسخہ کہ بہ زبان ترکی است ، مدح و منقبت و شہادت و شہادت و اشعار دینی است کہ عمدتاً آنها دربارہ خاندان عصمت و شہادت و شہادت و شہادت امام حسن (ع) و امام حسین (ع) و صحرائی آدیلال و شہادت آن سرور شہیدان و یاران او سروده شدہ است. تفسیحات آن بر اساس سیدوعلانی است کہ توسط شاعر یعنی «صیقلی» و یا «کاتب» عنوان شدہ است ، بہ عبارت دیگر

(ع) وصیت قیلب بینہ میدانکہ بارکانی» و «حکایت حضرت یعقوب یوسفینی برادر لاریکہ موسکاننی بیانی» و «امام حسین فی شمر بدرنگ شہید قیلغاننی بیانی بوتور دور» و «شعری علی اکبر».

از میان صفحہ ۲ و ۳ افتادگی دارد. و از صفحہ ۱ تا ۲۳ فقط مدح و منقبت درباره حضرت امام حسن (ع) است و از صفحہ ۲۴ تا آخر نسخہ اکثر مطالب در مرثیہ و مدح و منقبت حضرت امام حسین (ع) و شہیدان دشت کربلا است. در صفحہ اول پند بیت بہ طرز ابتدائی نگاشتنہ آمده است. سہو القلم کاتب و خط خوردگی دارد.

۲۹۰ و ۸۹۰

۴۶۱

مراد العارفین

[دین و ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منشور و منظوم]

- اندازه : - بیرونی : ۲۰ × ۱۳ × ۴ س.م. - درونی : ۱۳ س ۱۴ × ۵ / ۸ س.م.

- ۲- اوراق : ۳۰۷ ورق. ۶۱۴ صفحہ.
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ کشمیری ، آب رسیدہ ، اندکی وصلی شدہ ، جلد مقوایی زرد گون باعطف و گوشہ تیاچی سرخ .
- ۴- خط : نستعلیق و تحریر ، خوانا ، روشن ، رسم الخط اردو ، عنوانها و سرفصلها و نشانها و خطوط رسم شدہ بر بالای آیات قرآنی و احادیث و جملات شواہد و کلمات عربی شنگرف ، قرن ۵۱۲ ق.
- ۵- کاتب : نام کاتب صریح و واضح نیامدہ است. اما در یکی از برگ های خالی نسخہ این یاد داشت آمده است : «این کتاب از جناب عالیجاہ فضیلت پناہ ل ۴۲۹۱ ۱۶۳۴۲۱ ل میباشد بدست خط فقیر حقیر احقر العباب سید عباس سی باشد».

۶- مؤلف : «اللہ یار ابن اللہ قلی» ، نام تألیف : «مراد العارفین» ، تاریخ تألیف معلوم نشد. در صفحہ ۱۰ و ۱۱ چنین آمده است : «اما بعد می گوید این فقیر الحقیر الموصوف بالتقصیر خاکپای مردان توکل اللہ یار ابن اللہ قلی غفر اللہ عصیانها و تجاوز نقصانها . . . والوالالباب کہ نانویستن این کتاب رخصت داده اند دست توجہ با خواندن فاتحہ ، زبان دلها گشادہ اند ، نام این نسخہ را

مراد العارفين نهاده اند». در آخر صفحه ۵۷۴ تاریخ «۱۲۹۴» دیده می شود.

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلام على رسوله محمد و هو خاتم النبيين و على جميع الانبياء والمرسلين و على آله و اصحابه و ارواحه اجمعين اما بعد ميگويد ابن فقير الحقيير الموصوف بالتقصير خاکپای مردان توکل الله يار ابن الله قلى غفر الله عصيانها و تجاوز نقصانها باوجود دونی و زبونی بمشاورت دوستان کتاب مسلك المتقين آنکه ثبات العاجزين آنکه مخزن المطيعين سواد کرده شد».

۸- انجام : «بگردان با رضای خود دل ما با صلاح آوری آب و گل ما
برحمت ای خدای عالم آرا (افتاده)
بزنجیر غلامی ساخته بند مرا مگذار با ما ای خداوند
بلطف رحمت پروردگری سوای . . . در قلب ما برآری
بمسکینی درین بابیم بابیم دراجی از ترحم تا چه بابیم

انک انت الرحيم المنان وصلى الله على خير خلقه محمد و آله و اصحابه اجمعين
برحمتك يا ارحم الراحمين قال النبي عليه السلام الخط يانق و العدر فاني العبد
عامل و الرب عافى صدق تمت تمت سنة ١٢٩٤ .

۹- چگونگی: موضوع ابن نسخه «ادب فارسی و عرفان و تصوف و سیر و سوانق است
و برگزیده بی است از کتب عرفانی و اشعار صوفیانه و کلمات مشایخ، تقریباً تمام
مأخذ فارسی و عربی را نام برده است. اثر فارسی آن روان و بی سبک بندی
است و با آیات قرآنی و احادیث نبوی و اشعار عرفانی و جملات عربی از زبان
و زبان مشایخ و پیران طریقت آمیخته است. این نسخه چهارمین نسخه است
است: ۱- مسلك المتقين، ۲- ثبات العاجزين، ۳- مخزن المطيعين، ۴- بابیم
العارفين. در مقدمه و آغاز و انجام این نسخه به نسیبیه و نسیبیه
داروها و اشعار عرفانی و شرح لغات دعوی چهل و یک از زبان فارسی از
بعثوب العلوی و منسوب به حضرت شیخ عبدالقادر جیلانی آمده است. در
صفحه ۶۰۵ و ۶۰۶ چند رباعی فارسی آمده که نویسنده آن معبر است
باید بعد از نماز صبح و چاشت خوانده شود با مشکلات اسان و معانی
بر آورده شود. مثلاً این رباعی :

ای لطف تو اس سال همان پار همان در باغ تو گل بود همان خار همان
 دایم ہمہ گشاده باشد در تو تا مست همان آید و ہشیار همان
 و این مسئلہ می رساند کہ دعا و مطالب دعایی و شاید نماز را بہ زبان فارسی
 می خوانندہ اند. چنان کہ شرح دعای چہل کاف در ہمین نسخہ برای ہمین
 منظور آمدہ است. در صفحہ ۶۰۳ و ۶۰۴ یک یادداشت نجومی بہ زبان ترکی
 آمدہ است. در صفحات دیگر مطالبی دربارہ نماز و روزہ و فرایض و ادعیہ
 آمدہ و مخصوصاً اصول دین را بہ نظم در صفحہ ۵۸۵ آورده است. خلاصہ
 اینکہ مسائل بسیاری در اوایل و اواخر این نسخہ در موضوعات مختلف فال
 و دعا و مناجات و زن و فرزند و دوستان و طب کتابت شدہ است. در صفحہ ۶۱۴
 این یادداشت از مالک کتاب آمدہ است: «این کتاب از جناب لالہ
 میر دل خان یا سید عباس فقیر می باشد سنہ ۱۳۱۹». (رک: مراد العارفین
 ۵۲۹ / ۸۹۰ و ۲۹۰).

۲۹۰ و ۸۹۰

۵۲۹

مراد العارفین

[ادب، عرفان و تصوف، فارسی، منظوم و منثور]

- ۱- اندازہ: - بیرونی: ۲۵/۵ × ۱۵/۵ × ۲/۵ س.م. - درونی: ۱۷ س ۱۶/۵ × ۸/۵ س.م.
- ۲- اوراق: ۱۳۴ ورق. ۲۶۸ صفحہ
- ۳- کاغذ: نازک خاکی رنگ سیالکوتی، اندکی آب رسیدہ، جلد تیاچی سرخگون
 وصالی شدہ.
- ۴- خط: نستعلیق، روشن، خوانا، عنوانها و سرنصلها و نشان‌ها شنگرف،
 قرن ۱۲ ه.ق.
- ۵- کاتب: «عبدالقدیر ننگرہاری». تاریخ کتابت ندارد: «تمت تمام شد بہ دست
 عبدالقدیر ننگرہاری یوم شنبہ».
- ۶- مؤلف: «اللہ یار ابن اللہ قلی»، نام تألیف: «مراد العارفین»، تاریخ تألیف معلوم
 نشد. در صفحہ ۲ و ۳ چنین آمدہ است: «اما بعد میگوید فقیر الحقیر
 الموصوف بالتمتخیر خاک پای مردان توکل اللہ یار ابن اللہ قلی غفر اللہ
 عصیانہا و تجاوز نقصانہا... این نسخہ را از کتب معتمد کہ موافق

معتقد است جمع کرده شود و نام این نسخه را مراد المعارفين گفته اند .»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين والصلوة والسلام على رسوله محمد و هو خاتم النبيين و على جميع الانبياء والمرسلين و آله و اصحابه و ازواجه اجمعين اما بعد ميگويد فقير الحقير الموصوف بالتقصير خاك پای مردان توكل الله يار بنى الله قلى».

۸- انجام : ناقص است و افتادگی دارد و کسی خود را كاتب شمرده است. (رك : ۵-كاتب) و این گونه انجام می شود :

«معين بن زياد آن خسرو خير
كنيزى داشت ناگه فوق آن خورد
كنيزك راز خشيت گريه روداد
به جرم عمد ما نگرفت مولا
ترا گفتم به تمكين باش اى پير
چوزن از خانه بيرون گشت درده
اگر اهلت به سوى

۹- چگونگی: این نسخه در موضوع ادبيات فارسی و اشعار و اقوال و افعال عارفين و ادیبان و دانشمندان متصوفه است . تقسیمات آن بر اساس «فصل» و عنواناتی است که مؤلف برگزیده است. مثلاً : مناجات منظوم ، نعت نبی ص ، منظوم ، منقبت چهار یار (منظوم) ، فصل اول در بیان اسم صوفی منصور ، و بعد هر مطلبی را که نقل می کنند مأخذ آنرا هم می آورد ، چنانکه گوید : «در شرح تعرف است ، در خالصه الحقایق است ، در جامع المعانی است ، در حصن الايمان است ، در مرآت الطالبین است ، در شرح اشعار برگزیده فارسی آن به سبک عرفانی است. در شماره صفحات ابتدای عرفانی و لغوی و ادبی آمده است. در منجمه اواخر ، یک رباعی و چند بیت شعر متوسط به خط خوش جلی کتابت شده است. نشان چند مهر داشته اند. را محو و سیاه کرده اند. در قسمت درونی چند بعضی اوراق خطی به عنوان وصالی به کار برده اند. مالک کتاب «حاج گل محمد قندهاری» نام داشته است. (رك : مراد العارفين ۴۶۱/۲۹۰ و ۸۹۰).

۲۹۰

۵۶۱

مشکوٰۃ المصابیح

[دین ، حدیث ، عربی ، منثور]

- ۱- اندازہ : - بیرونی : ۵/۲۵ × ۱۶ × ۵/۶ س م . - درونی : ۲۳ س ۵/۱۶ × ۹ س م .
- ۲- اوراق : ۴۷۸ ورق . ۹۵۸ صفحہ .
- ۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ و براق سمرقندی و کاغذ وصالی سیالکوٹی ، وصالی شدہ ، آب رسیدہ ، ساییدہ شدہ ، جلد مقوایی و چرمی قہوہی رنگ در غلاف کرباسی سفید رنگ .
- ۴- خط : ثلث عربی ، پختہ ، روشن ، خوانا ، عنوانہا و سرفصلہا و نشان ہا و اعراب بعضی از کلمات شنگرف ، قرن ۱۱ ہ ق .
- ۵- کاتب : « عثمان قریشی » ، تاریخ کتابت : « ۱۱۰۰ ہ ق » . در صفحہ ۱ آخر چنین آمدہ است : « و قد وقع الفراغ من کتابتہ هذا الكتاب في التاريخ نهم ماہ صفر روز ۳ شنبہ وقت نماز ظہر سنہ ۱۱۰۰ ہجری نبوی یازدہ صد ۱۱۰۰ کاتب الحروف عثمان قریشی شاگرد حاجی بود ، سنہ ۱۱۰۰ ہجری بادشاہی سنہ ۳۳ ، لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ الیخبط باقی والکل فانی » .
- ۶- مؤلف : « شیخ ولی الدین محمد بن عبداللہ خطیب تبریزی » ، « مشکوٰۃ المصابیح » ، تاریخ تألیف : « ۷۳۷ ہ ق » : در صفحہ ۲ و ۴ و ۹۵۸ چنین آمدہ است : « اما بعد فان التمسک بہدیمہ . . . و کان کتاب المصابیح الذی صنفہ الامام محی السنہ قاصع البدعۃ ابو محمد الحسین بن مسعود الفراء البغوی . . . فاسخرت اللہ تعالی و استوفقت منہ . . . و ذاک حیث ام اطاع علی روایہ فترکت البیاض و ان عثرت علیہ فالحقہ بہ . . . و سمیتہ الكتاب بمشکوٰۃ المصابیح . . . وقع الفراغ من جمع الاحادیث النبویہ صلی اللہ علیہ وسلم و صحبہ فی آخر یوم الجمعۃ من رمضان عند رؤیۃ الهلال شوال سنہ ۷۸۷ سبع و ثمانین و سبعائہ من الهجرة النبویہ صلی اللہ علیہ وسلم » .
- ۷- آغاز : « بسم اللہ الرحمن الرحیم ، الحمد لله فحمدہ و نستعینہ و نستغفرہ و نعوذ باللہ من شرور انفسنا و من سیآت اعمالنا من ینہد اللہ فلا مضل لہ و من یضللہ فلا ہادی لہ و اشہد ان لا الہ الا اللہ شہادۃ تكون للجاۃ وسیلۃ وارفع

الدرجات كفيلاً و اشهد انا محمداً عبده و رسوله».

۸- انجام : «رواه الترمذی و ابن ماجه والدارمی و قال الترمذی هذا حدیث احسن. قال المؤلف الكتاب شكر الله تعالى معيه واسكنه جنته و اتم عليه نعمته و رزقه ولا حرماناً من بركاته وقع الفراغ من جمع الاحاديث النبوية صلى الله عليه وسلم و صحبه في آخر يوم الجمعة من رمضان عند رؤيه الهلال شوال سنة ۷۸۷ هـ و ثمانين و سبع مائة من الهجرة النبوية صلى الله عليه وسلم».

۹- چگونگی: ابن نسخه در موضوع «احاديث نبوی و صحابه» تصنيف شده و «مشکوٰۃ المصابيح» نام دارد. مؤلف بر اساس «مصباح» تأليف امام ابو محمد الحسين بن مسعود الفراء البغوی الشافعی متوفی سنه ۵۱۶ هـ ق کتاب خود را تصنيف کرده است. زیرا بعضی از ناقدان و علماي حدیث از آن کتاب و اسناد احاديث آن ایراد گرفته‌اند، وی از کتب دیگر احاديث و مأخذ مهم استفاده کرده و تأليف ارزنده خود «مشکوٰۃ المصابيح» را به دست داده است. تقسیمات این نسخه بر اساس «کتاب» و «باب» و «فصل» و «عن» است. در اول «کتاب الايمان» و در آخر «باب ذکر اليمين و الشام و ذکر اويس القرني». در کناره های متن و در لابلاي سطرها يادداشت های درباره لغات مشکل و اسامي رجال حدیث و از يادافنده های کاتب و دیگر مسائل آورده شده است بعضی از يادداشت ها به زبان عربي و بعضی به زبان فارسی است. در صنجات آغاز و انجام بعضی يادداشت های ارزنده آمده است، مثلاً: «حدیث مشکوٰۃ پنج هزار و هفتصد و پنجاه است» و برخی مطالب درباره خرید و فروش مال و قرض دادن «روپيه» و توضیح فقهی و اسامي صحاح سته: «امام بخاری، امام مسلم التشيری، التسيوري، ساجستاني، ابو عبدالرحمان نسائي، ابو عيسى الترمذی، ابن ماجه عزوينی» کتابت شده است.

۲۹۰

مصباح السنة

۴۴۸

[دين، حدیث، عربي، منشور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۵/۲۶ × ۵/۱۸ × ۹ س م. - درونی : ۱۵ س ۱۸ × ۵/۱۰ س م.

- ۲- اوراق : ۴۲۷ ورق. ۸۵۴ صفحہ.
- ۳- کاغذ : کاغذ ضخیم زرد روشن رنگ سمرقندی ، وصالی شدہ ، آب رسیدہ ، جلد مقوایی و چرمی وصالی شدہ و نارنجی رنگ و سرخ رنگ.
- ۴- خط : ثلث عربی ، خوانا ، روشن ، بعضی از صفحات معرب ، عنوانہا و نشانہا و سرفصلہا سیاہ و سرخگون ، قرن ۹ و ۱۰ ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد، تاریخ کتابت : «۸۲۶ ھ ق». این جملہ در آخر نسخہ کتابت شدہ است : «تم الكتاب بحمد الله و عونہ و منہ و صلواتہ علی سیدنا محمد و آلہ و صحبہ و سلامہ فی سادس عشرین ربیع الاول سنہ ۸۲۶ مت و عشرین و ثمانمائه تمت».
- ۶- مؤلف : «امام ابو محمد الحسین بن مسعود الفراء البغوی الشافعی المتوفی سنہ ۵۱۶ ھ ق»، نام تألیف : «مصابیح السنۃ»، تاریخ تألیف معلوم نشدہ. در صفحہ ۱ چنین آمدہ است : «قال الشيخ الامام محیی السنہ . . . ابو محمد الحسین بن مسعود الفراء البغوی . . . اما بعد فہذہ الفاظ صدرت عن صدر النبوة . . . ہن مصابیح خرجت عن مشککہ التقوی مما اوردها الایمۃ کتبہم». در صفحہ اول کتابت شدہ است : «کتاب المصابیح للعالم الزاہد ای محمد الحسین بن مسعود البغوی المعروف بالفراء رضی اللہ عنہ».
- ۷- آغاز : «بسم اللہ الرحمن الرحیم ، الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی والصلوة الدائمۃ التامۃ علی رسولہ المجتہب محمد سید الوری و علی آلہ نجوم الہدی قال الشیخ الامام الاجل السید محیی السنہ ناصر الحدیث شیخ الاسلام عماد الدین ابو محمد الحسین بن مسعود الفراء البغوی قدس اللہ روحہ، اما بعد فہذہ الفاظ صدرت عن صدر النبوة و سنن صارت عن معدن الرسالہ».
- ۸- انجام : «عن ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ ان رسول اللہ صلعم قال من اشد أمتی لی حبا ناس یكونون بعدی یود احدہم لو رأی باعلہ و مالہ عن انس ان النبی صلعم قال ان من عباد اللہ من لو اقسام علی اللہ برہ و قال النبی لا یزال من أمتی قائمہ بامر اللہ لا یضرہم من خذلہم ولا من خالفہم حتی یأتی امر اللہ و ہم علی ذلک من الحسان عن انس رضی اللہ عنہ قال رسول اللہ صلعم مثل أمتی مثل المطر لا یدری اولہ خیرام آخرہ».
- ۹- چگونگی : موضوع این نسخہ «حدیث» است کہ بر پایہ عقیدہ اہل سنت و جماعت گرد

آوری شده است. تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و «باب» قرار دارد همانند : «کتاب الایمان من الصحاح ، باب الكبائر و علامة النفاق من الصحاح ، باب خطبه يوم النحر ورمی ایام التشریق و التودیع من الصحاح ، کتاب الفتن من الصحاح ، باب ذکر الیمن والشام و ذکر اویس القرنی رضی الله عنه من الصحاح» . راویان حدیث را بر حسب «من» و «عن» نام برده و آنها را به «نص» و «غریب» و «صحیح» بخش کرده است. در این نسخه همیشه می گوید : «من الحسن» و از وی احادیث بسیار نقل کرده است. تقریباً نیمی از الفاظ و کلمات این نسخه معرب است. در آغاز و انجام و لابلای اوراق و در کناره صفحات و میان مطرها ، یادداشت ها و توضیحات و از جا افتاده ها را به خط و کتابت دیگر آورده اند. از جمله این یادداشت از مالکان نسخه: «من نعم الله تعالى على عبده النقییرالحاج یوسف سقطی لطف الله العزیز» . «ملکة بالشراء . . . الفقییر الى الله . . . سنه ۱۰۶۱ هـ ق» . نشان ۵ مهر دارد که آنها را محو و سیاه کرده و به سختی خوانده شدند : «الله قادری . . . احد» .

۰۴۰ و ۸۹۰
۵۳۰

مصطلحات الاشعار

[مراجع ، ادب ولغت ، فارسی ، منظوم و منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۷ × ۱۷ × ۴ س . - درونی : ۱۴ س ، ۲۰ س ، ۱۲ س .
- ۲- اوراق : ۳۳۵ ورق . ۶۷ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ هراتی ، اندکی آب رسیده ، وصلی شده . چند سوراخ در آن سیاه رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق آمیخته با شکسته ، خوانا ، روشن ، غلبه ، حوام و تمامها و سرفصلها شنکرف ، قرن ۱۲ هـ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : نام مؤلف : «وارسته» ، نام تألیف : «مصطلحات الاشعار» ، تاریخ تألیف : ۱۱۹۱ هـ ق . مصطلحات الاشعار : در صفحه ۳ و ۴ و ۲۰ چنین آمده است : «اما بعد . . . این کج مع زبان ژولیده بیان . . . یعنی وارسته . . . این کتاب

یعنی اشعار مستشهدات را اندوخته این نسخه بدیعه را به مصطلحات الاشعار که هم تاریخ شروع تألیف است موسوم ساختم».

v- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم»

ای ناطقه در وصف جهالت الکن یک شاخ ز گلشن تو نخل ایمن
در ابر بهار جودت ای منبع فیض طوبی قلم و صفحه به دستم گلشن

قدسی مشربان اعجاز گستر و کلیم کلامان تجلی مظهر که ضمیر منیرشان مطلع
انوار الهی است و خاطر دانش مآثرشان مخزن اسرار نامتناهی در ادای ثنای
بهار آفرین چمنستان عالم امکان معترف به عجز و قصور آید».

۸- انجام : «تناظر یا از منظر یا بیلاق جای سرد هوادار که فصل تابستان در آنجا
باشند ، مسیح کاشی :

گدگل از می شد عذار ساقیان سرد مهر آب آتش بر رخ گلهای بیلاقی فشانند
قشلاق مقابل آنست یعنی جای باش زمستان».

۹- چگونگی: این نسخه در موضوع «الفاظ و کلمات و اصطلاحات اشعار» است که اکثر
شاعران آنها را در اشعار خود به کار می برند. تقسیبات آن بر اساس «تناظر»
و «منظر» است ، یعنی حرف اول هر کلمه را «تناظر» و حرف دوم هر کلمه را
«منظر» قرار داده است ، مانند : «ابدال» در «تناظر الف از منظر بای موحده
ابدال» «لنظ قلم» ، در «تناظر لام از منظر ف» این نسخه از لحاظ اسامی شاعران
و اشعار آنان و شواهد لغوی و اصطلاحات ادبی بسیار ارزنده است. مؤلف آن
اهل لاهور بوده و در سیالکوت متولد شده است. از صفحه ۱ تا ۲ این نسخه
افتادگی داشته که به خط تازه کتابت کرده و افزوده اند و مقدمه آن که
بالغ بر ۲۰ صفحه می شود در نسخه چاپ هند موجود نیست. هر لغت یا
اصطلاح را که می آورد ، نخست آنرا معنی می کند و شرح می دهد. و
سپس شواهد شعری را با ذکر نام شاعر آن شعر به دست می دهد. در صفحه
آغاز و انجام به غلط نوشته اند : «معیار الاشعار» و یا «اصطلاحات الاشعار».
آن کس که اوراق افتاده را نوشته و افزوده است ، نسخه را یک بار خوانده
و یادداشت های ادبی و لغوی در گوشه و کنار صفحات افزوده است. در
نسخه چاپ هند نام کتاب «مصطلحات الشعراء» آمده و تغییراتی یافته است.

۸۹۰

۵۳۵

مصیبت نامہ

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منشور و منظوم]

- ۱- اندازہ : — بیرونی : ۵/۲۲ × ۵/۱۴ × ۱ س م . — درونی : ۵/۱۵ × ۷/۵ س م .
- ۲- اوراق : ۸۱ ورق . ۱۶۲ صفحہ .
- ۳- کاغذ : نازک سفید تیرہ رنگ کشمیری ، آب رسیدہ ، جلد مقوای آبی رنگ با عطف پارچہ پی سرخ گون .
- ۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پختہ ، عنوان ہا و سر فصلہا و نشانہا شنگرف ، قرن ۱۳ ھ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» نیامدہ . تاریخ کتابت : «۱۲۷۴ ھ ق» : «تمت الکتاب ، شد بتوفیق خدای لاینام این کتابت روز سہ شنبہ تمام خط خوب از من مسکین چہ طمع می داری خاطر جمع ندارم کہ نویسم خط خوب هر کہ خواند دعا طمع دارم ز آنکہ من بندہ گنہ کارم خط در ورق دہر بماند صد سال بیچارہ نویسندہ کہ در خاک رود بہ یادگار نوشتم من این کتابت را و گرنہ این خط من لایق کتابت نیست الخط باقی العمر فانی سنہ ۱۲۷۴ تمت تمام شد ، کارم نظام شد .»
- ۶- مؤلف : «حیدر محمد بن یادگار شیخ» ، نام تألیف : «مصیبت نامہ» ، تاریخ تألیف ذکر نشده و جایش خالی است . در صحنہ ۶ و ۷ چنین آمدہ است : «بعده یوسوسہ نماند کہ این غریب مذکور کہ مؤلف ابن رسالہ است مسمی بہ حیدر محمد بن یادگار شیخ است و وطن او قریہ نور آباد است کہ یکی معتبر قبہ الاسلام بلخ است . . . و تصنیف کردہ شد این کتابت در تاریخ (جای تاریخ خالی) . . . بود . . . این کتاب را مصیبت نامہ نام نہادہ شد .»
- ۷- آغاز : «بسم اللہ الرحمن الرحیم ، هر دی فی النجمہ بوی بہ مشام او بہ مندور بہ قدر اللہ لہ فی التادیر وزید و دیگر از طبع نظم چیزی وافر شدہ ہی بعضی از الفاظ و معانی کہ خاطر ماتم زدگان منتش می گشت او بہ قدر استعداد و اقتدار خود برداشتہ بہ رشتہ نظم می کشید و در خالد کتاب او را محفوظ می داشت تا بہ دست ہرنا قابل نیفتد .»

۸- انجام : «نظم»

کہ مدتی است غریبی در این گذرگاہ است
 کسی کہ سینہ بریان [و] چشم نم دارد
 بہ ہر دلیکہ رسد ذرہ ز آتش عشق
 بہ حلق تشنہ کسی تیغ آبدار خورد
 یکی ہمی رود و دیگری نمی آید
 ز درد محنت روز جزا چہ غم دارد
 نہ فکر مال جہان [نہ] غم درم دارد
 شہید کوی تو از تیغ کس چہ غم دارد»

۹- چگونگی:

این نسخہ در موضوع دین و ادب و عرفان و تصوف و بند و اندرز و تعلیم و تربیت نوشتہ شدہ است. تقسیبات آن براساس «فصل» است و جمعاً «۲۲ فصل» دارد: «بعده مستور نماند کہ این رسالہ مشتمل است بر بست و دو فصل اول در بیان اخلاص مرید با پیر گوید». متن این نسخہ با نثر و نظم فارسی آمیختہ است. اکثر اشعار را مؤلف خودش سرودہ است. وی فرزندی داشتہ کہ در جوانی در گذشتہ است. این رسالہ را بہ دستور «مراد» یا «پیر» ش برای گاهش غم و غصہ دوری از فرزندش نوشتہ است و آنرا بدان مناسبت «مصیبت نامہ» گذاشتہ است. نثر فارسی این رسالہ بہ سبک خراسانی می ماند و روان و سادہ و مفہوم است. از آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات مشایخ استفادہ شدہ است. مآخذ و مشخصاتی را کہ شعر یا مطلبی از آنها می آورد نقل می کند. مثلاً گوید: «چنانچہ ملا صادق در دیوان خود گفتہ». جملہ «ای عزیزم» ہمیشہ تکرار شدہ است. چاپ شدہ این نسخہ بہ نظر نرسیدہ است.

۲۹۰ و ۹۵۰ و ۸۹۰

۳۰۴

معارج النبوة فی مدارج الفتوة

رکن اول و دوم

[دین و ادب و تاریخ ، فارسی ، منظوم و منثور]

- ۱- اندازہ : — بیرونی : ۲۶ × ۲۴ × ۴ سم — درونی : ۲۷ س ۲۹/۵ × ۱۵ س ۴ م .
- ۲- اوراق : ۲۱۷ ورق . ۴۳۴ صفحہ .
- ۳- کاغذ : ضخیم و نازک و زرد تیرہ رنگ ہندی یا کشمیری ، اندکی آب رسیدہ، وصالی شدہ، جلد نو سیاہ محکم مقوایی باعطف و گوشہ تہاجی سبز و طلا کوب .
- ۴- خط : نستعلیق خوش جلی ، روشن ، پختہ خوانا ، عنوانها و نشانها و سرفصلها

و بعضی از کلمات و جملات و برخی از خطوط رسم شده بالای کلمات شنگرف . جدولهای ۵ خطی به رنگهای آبی و زرین و سبز و سرخ . دو لوح در آغاز و یک سر لوح در آغاز رکن اول و یک سر لوح در آغاز رکن دوم و چند ترنج و گل بوته زیبا دارد که همه آنها منقش و زر افشان و نیلگون و سبزگون و سرخگون است و به کارهای هنری کشمیری می رود . جمله «صلی الله علیه وسلم» به رنگهای نیلگون و زرین کتابت شده است .

۵- کاتب : «محمد طیب بن یار بابا» ، تاریخ کتابت : «۴۲ . ۱ . ۵ ق» . در صفحه آخر اینگونه آمده است : «تمت المقدمة کتاب معارج النبوة فی ید الضعیف محمد طیب بن یار بابا غفر الله ذنوبها و ستر عیوبها فی التاريخ شهر جمادی الاول سنه ۱۰۴۲» .

۶- مؤلف : «معین المسکین بن شرف الدین حاج محمد فراهی» ، نام تألیف : «معارج النبوة فی مدارج الفتوة» ، تاریخ تألیف : «۸۹۱ هـ ق» : در صفحه ۸ و ۹ اینگونه آمده است : «و از جمله متابعان ایشان فقیر بی بضاعت و خیر بی استطاعت المعتمصم بحبل الله المتین العبد الضعیف معین المسکین . . . بعد از آنکه سی و اند سال بمطالعه کتب احادیث و سیر و تتبع روایات و اسانید معتبر پرداخته بود . . . یکی از اکابر این فقیر را بالتفات همیون مفتخر ساخته در ایام سیلادیه به تقریر سیر حضرت محمد صلی الله علیه و سلم دلالت فرمود . . . تا بنا بر اشارت شریف فقیر خیر . . . در شرف ربيع الاول سنه ۱۰۴۲ احادی و تسعین و ثمانمائه بنیاد این سامان عالی اردن بر اساس تقریر و بیان مبنی گردانید . . . و اعلی نقاد . . . در ترقی بمدارج معارج نبوت و رسالت محتاج بودند» . در صفحه ۱۳ چنین آمده است : «قدم رکن الاول من الکتاب معارج النبوة بحسن الوضوح و الوضوح . . .» . نام نسخه را همینگونه که در متن مذکور می شود ضبط کرده است .

۷- آغاز : مقدمه (ص ۲) : ربنا انما من لدنک رحمة و هی لنا من امرنا شدا . حمدی که صحایف لطایف اطباق فاکی بمنوش تقریر آن موشح بود .

۸- انجام : ایضاً (ص ۱) : چنان می نماید که چند صفحه از مقدمه افتاده است و اینگونه انجام می یابد : «و از مطالع و مقاطع ارکان رفیع نشاندر در اتق اسر»

ضمیر سهر و معانی دلپذیر درخشید .

شعر ، معاینه ضوء الصبح اما سواده قليل تعشی بالنجوم الزواهر
قد استكون كالريح سهجتي و اطربن روحی كاصطناق المزامر

نظم ، سخنمها .

—آغاز : رکن اول (ص ۱۲) : «رکن اول در ایجاد نور حضرت محمدی صلی الله علیه و آله وسلم از حین خلقت تا وقت ولادت و درین رکن هشت باب است که مرقوم رقم کلک بیان خواهد گشت انشاء الله باب اول» .

—انجام : ایضاً (ص ۲۱۷) طفلی و آدمت طفیل وجود کیناتت نمی ز قلزم جود گریتمی چه غم که در تعظیم بیش باشد بهای در یتیم

قد تم الرکن الاول من الکتاب معارج النبوة بحسن الملک الوهاب والحمد لله اولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً و الرجاء واثق بالحمد سبحانه ان یوفقنی علی تتمه الارکان الثلاثه البواقی و تکمیلها بنضله و کرمه و ان تجعل سعياً مشکوراً و ذنبی مغفوراً و تجارقی لن فتوراً و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین الطیبین الطاهرین والحمد لله رب العالمین» .

—آغاز : رکن دوم (ص ۲۲۰) : «رکن دوم در واقعاتی که پیش از مولد حضرت رسالت پناهی از دلایل و شواهد النبوة تا بحین نزول وحی و این رکن مشتمل است بر هفت باب ، باب اول» .

—انجام : ایضاً (ص ۴۳۵) : «اتیت الی الرحمن معتصماً و من یعصمنا لانیبنا فقد هدینا

اللهم صلی علی محمد فی الاولین و صلی علی محمد فی الآخیرین و صل علی محمد فی الملأ الاعلی الی یوم الدین و صل علی جمیع الانبیاء والمرسلین و علی جمیع الملائکة المقربین و علی جمیع عباد الله الصالحین برحمتک یا ارحم الراحمین تمت المقدمة کتاب معارج النبوة فی ید الضعیف محمد طیب بن یار بابا غفر الله ذنوبها و ستر عیوبها فی التاريخ شهر جادی الاول سنه ۱۰۴۲» .

۹- چگونگی: موضوع این نسخه ، شرح حالات و معجزات و تاریخ و اندیشه ها و اقوال و افکار حضرت رسول اکرم محمد بن عبدالله پیغمبر اسلام (ص) است . بد زبان فارسی روان و محکم و جزیل و منسجم آبیخته بانظم (قطعه و رباعی

و مثنوی و قصیده) تصنیف گشته است. مؤلف کتب متعدد تصنیف کرده است و شاعر هم بوده است بدین جهت کتابهای او به نثر و نظم فارسی آمیخته شده است. این نسخه در سال ۸۹۱ تألیف و در سال ۱۰۴۲ کتابت شده و بنا بر این ۱۵۱ سال پس از تألیف، کتابت شده است. تقسیمات آن بر اساس «رکن» و «باب» و «فصل» و «روایت» و «واقعه» است. همه کتاب معارج النبوة «چهار رکن» دارد. و این نسخه دو رکن آن است. مثلاً «رکن اول»، «هشت باب» و سه فصل و «پنج روایت» دارد. مؤلف در اشعار خود که در این نسخه سروده، «معین» و «معین المسکین» تخلص کرده است. و رکن دوم «هفت باب» و «باب اول»، «پنج فصل» و «۱۵ واقعه» است. رسم الخط آن فارسی و میان حروف و الفاظ اختلافی فاحش وجود ندارد. در آغاز و انجام و در تضاعیف این نسخه، یادداشت ها و توضیحات و الفاظ و جملات از یاد رفته کتابت شده است. این یادداشت در صفحه اول آمده است. «الجزء الاول من سیر تدنیف ملا معین مسکین قدس سره الله تعالی بر چهار رکن و خاتمه کتاب».

و نیز این یادداشت در همان صفحه: «تاریخ هفتم شهر ربیع الاول سنه ۱۱۲۴ هجری مطابق سنه ۱۷۱۱ میلادی جلوس اقبال جهاندار شاه پادشاه غازی به بیع صحیح شرعی به متقابل مبلغ یکصد و ده عدد روپیه بمعرفت... الحو و سیاه شده)... اسد یار متوطن پیشاور در ملک سیادت پناه... الحو و سیاه شد)... خلف شاه جانی درویش داخل شد او سرحاند مالک مذکور را بمعه میر محمد علی و میر محمد رفیع فرزندان بخت بلند او بمطالعته این کتاب مستطاب مستفید و بهره مند گرداناد بمحمد النبی الامی و... الامجاد آمین».

نشان سه مهر در هدین صفحه هست که سخت خوانده می شود و سکوات خوانده می شود: «دوست علی ۱۲۵۳» و «میر محمد علی ۱۱۲۴».

کتاب «معارج النبوة» چند بار در هند و ایران و پاکستان چاپ شده و نسخ خطی آن نیز مطابق فهرست های موجود در بعضی از کتابخانه ها موجود است و در کتب سیر و تاریخ هم شرح و تفسیر داشته است (رک:

تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ، تألیف سعید نفیسی ، ج ۱ ، ص ۲۴۸ .

۸۹۰ و ۲۹۰ و ۹۵۰

۳۰۵

معارج النبوة فی مدارج الفتوة

رکن سوم و چهارم

[دین و ادب و تاریخ ، فارسی ، منظوم و منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۵/۳۲ × ۲۳ × ۴/۵ س.م. - درونی : ۲۵ س ۲۴ × ۱۵ س.م.

۲- اوراق : ۳۹۸ ورق. ۷۹۶ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ و براق کشمیری ، اندکی کرم خورده ، اندکی آب دیده ، اندکی وصالی شده ، جلد نو سیاه مقوایی پارچه‌ای با عطف تیاچی طلاکوب.

۴- خط : نستعلیق خوش جلی ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانهها و سر فصلها و بعضی از الفاظ و کلمات و خطوط رسم شده بر بالای جملات و لغات شنگرف برخی از عنوانهای مهم و جمله نعتیه «صلی الله علیه و آله و سلم» به قلم ثلث زرین و گاهی نیلگون جملات و عبارات عربی معرب (مشکول) ، جدولها و خطی زرین و سیاه ، دو سر لوح هنری و منتش اسلیمی و با تریخ در آغاز رکن اول و رکن دوم به رنگ نیلگون ، و زرین و ارغوانی و در یکی از تریخ های سر لوح عبارت «بسم الله الرحمن الرحیم» به خط کوفی کتابت شده است.

۵- کاتب : «محمود بن درویش پیر حسن بن درویش پیر علی» ، تاریخ کتابت : «۵۹۱۰ ق» ، در صفحه ۷۹۵ چنین کتابت شده است : «کتبه العبد الضعیف المذنب عفی الله تعالی عنه محمود بن درویش پیر حسن بن درویش پیر علی فی تاریخ شعبان المعظم سنه عشر و تسعمائة الهجریه».

۶- مؤلف : «معین المسکین» (رک : معارج النبوة فی مدارج الفتوة ، رکن اول و دوم : ۳۰۴ / ۲۹۰ و ۱۸۹۰) :

۷- آغاز : رکن سوم (ص ۱۲) : «رکن سیم در وقایعی که از سال چهارم از مولود حضرت

رسالت صلی الله علیه وسلم بظهور پیوسته تا بوقت هجرت آنحضرت بمدینه سکینه و درین رکن پنجم بایست ، باب اول در نزول وحی بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم و درین باب پنجم فصلست فصل اول در مقدمات وحی و درین فصل پنجم واقعه است ، واقعه اول از وقایع مقدمات وحی آن بود».

۸- انجام : ایضاً (ص ۲۹۶) : «پیر نجدی گفت تدبیر صواب و رای راست اینست که ابوالحکم بیان کرد و برین سخن اتفاق نمودند و از مجلس برخاستند و بتهیه آن مشغول شدند و حق تعالی از آن بیعت و پیمان ایشان حضرت رسالت را صلی الله علیه وسلم خبر کرد جبرئیل علیه السلام آمد و این آیت آورد : واذمکر بک الذین کفروا لیشتبوک او یقتلوک او یخرجوک و یمکر الله والله خیر الماکرین تم الرکن الثالث».

—آغاز : رکن چهارم (ص ۲۹۷) : «رکن چهارم در ذکر هجرت آنحضرت از مکه منبرانه بمدینه سکینه و درین رکن واقعاتی که از هجرت تا ایام وفات آنحضرت بوقوع رسیده مبین گردد و این رکن مشتمل است بر دوازده باب باب اول در هجرت آنحضرت و این باب مشتمل است بر سه فصل ، فصل اول در مقدمات هجرت».

—انجام : ایضاً (ص ۷۹۶) :

«در آن لذت همه تن گوشت گشته
خدا یا این طلب مقدر من نیست
تو عالی همتان را دوست داری
معنی را تمنا غیر ازین نیست
من درویش را در هر دو عالم
تویی منصور و سرور و تاجدار»

کتبه العبد الضعیف المذنب عفی الله تعالی عنہ محمد بن یوسف بن حسن بن درویش بن حسن بن درویش بن علی فی تاریخ شعبان المعظم سنه ۳۵۰ و تسعین الهجریه .

بماند سالها این نظم و ترتیب
غرض نقشیست که ما باز مانند
مگر صاحب دلی روزی برحمت
زند در حق درویشان دانی»

۹- چگونگی : موضوع این نسخه (رکن سوم و چهارم معارج النبوة) شرح حالات و سوانح

و وقایع و حوادث روزگار حضرت محمد بن عبداللہ (ص) از آغاز ولادت تا ایام وفات است. در این نسخہ از آیات قرآن و احادیث و کلمات مشایخ و عارفان بہ نحو کامل استفادہ شدہ و متنی است دینی و تاریخی و خواندنی و ادبی آسیختہ با نظم و نثر. نظم آن شامل : قطعہ ، غزل ، رباعی ، دوبیتی ، قصیدہ و مثنویہای کوتاہ است. کہ اغلب آنہا را مؤلف خودش با تخلص «معین» و «معینی» و «معین مسکین» سرودہ است. تفسیہات آن بر اساس «رکن» و «باب» و «فصل» و «واقعه» و «خاتمہ» است. رکن میوم ، «۵ باب» دارد ، و ہر باب بر چند «فصل» و ہر فصل بر چند «واقعه» تقسیم شدہ است کہ از سال چہلم عمر آنحضرت تا ہجرت بہ مدینہ را شامل می گردد. رکن چہارم «۱۲ باب» و ہر باب بہ «فصل» و «واقعه» تقسیم شدہ است. کہ از ورود بہ مدینہ تا ایام وفات آنحضرت را در بر می گیرد. خاتمہ شامل «معجزات حضرت محمد (ص) است. فہرست تازہی بر این نسخہ بہ خط خوش نستعلیق جلی تنظیم شدہ است در ۱۰ صفحہ کہ کاتب آن اینگونہ توشیح فرمودہ است : «کاتب خاکسار محمد عاشق ولد مولوی احمد دین بیاس خاطر منک غلام فرید ولد ملک الیاس». یہوداشت ہا و توضیحات و شرح و تفسیر جملات از یاد رفتہ در کنارہ صفحات بہ خط تازہ تر از متن کتابت شدہ است. نثر فارسی آن محکم و منسجم است (رک : معارج النبوة فی مدارج الفتوة ۳۰۴/۲۹۰ و ۸۹۰).

۹۵۰ و ۲۹۰ و ۱۱۰

۳۰۶

معارج النبوة فی مدارج الفتوة

مقدمہ ، رکن اول و رکن دوم

[دین و ادب و تاریخ ، فارسی ، منشور و منظوم]

۱- اندازہ : - بیرونی : ۳۳ × ۲۱ × ۴ س م. - درونی : ۲۳ س ۲۲ × ۵/۱۲ س

۲- اوراق : ۳۲۹ ورق. ۶۵۸ صفحہ.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیرہ رنگ و حنایی رنگ ہندی ، اندکی کرم خوردہ ، وصالی آب دیدہ ، جلد مثنوی پارچہ پی ، نیلگون باعطف و گوشہ تیاچی سرخ

۴- خط : ثلث خوش جلی ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشان ها و سرفصلها و خطوط رسم شده بر بالای بعضی از جملات و عبارات به شنگرف ، جملات و آیات قرآن و احادیث معرب (مشکول). قرن ۱۱ هـ ق.

۵- کاتب : نام کاتب نیامده اما تاریخ کتابت «۱۰۹۷ هـ ق» است. در صفحه ۶۴۸ اینگونه آمده است : «و هذا آخر الركن الثاني من كتاب معارج النبوة في مدارج الفتوة تمت في يوم الجمعة بتاريخ ۱۸ شهر جمادى الاول سنة ۱۰۹۷ هـ ق تم تم تم تم تم».

۶- مؤلف : «معین المسکین»، نام تألیف : «معارج النبوة في مدارج الفتوة»، تاریخ تألیف : «۸۹۱ ، ق» . (رک : معارج النبوة في مدارج الفتوة ۳۰۵/ ۹۵۰ و ۲۹۰ و ۸۹۰) .

۷- آغاز : مقدمه (ص ۱۶) : «رب يسر ولا تعسر ، بسم الله الرحمن الرحيم ، و تمم بالخیر ، ربنا آتنا من لدنک رحمة و هبی لنا من امرنا رشدا ، حمدی کہ صحائف اطباق فلکی بنقوش تقریر آن موشح بود ، و ثنائی کہ صفائح مسامع اوراق مسکی برقوم تحریر آن مرشح باشد بیت :

حمدی کہ بر صحائف اطباق نہ فدک توقع بر کشیده کہ الکبریٰ ک

۸- انجام : ایضاً (ص ۲۲۲) : «اللهم صل على محمد في الاولين و صل على محمد في الآخرين و صل على محمد في الملا الاعلى الى يوم الدين و صل على محمد في كل وقت و حين و صل على جميع الانبياء والمرسين و على الملائكة المقربين و صل عباد الله الصالحين برحمتك يا ارحم الراحمين و هذا مقدمة كتاب معارج النبوة في مدارج الفتوة و يتبوعها الاركان الاربعة بحمد الله و حسن توفيق حامداً و مسلماً و مسلماً ، تمت المقدمة كتاب معارج النبوة رحمة الله و حسن توفيقه تم (۸ بار).

—آغاز : رکن اول (ص ۲۲۴) : «بسم الله الرحمن الرحيم ، صل على من ذكر حبيب وجود باجود محمدی صلی الله علیه وسلم و در بیان ایضاً نور حضرت محمد صلی الله علیه وسلم از حین خدات نور تا بوقت ولاده آنحضرت و درین رکن هشت باب مرقوم رقبہ کاک بیان خواهد شد انشاء الله تعالی العزیز اب اول در ذکر نور».

—انجام : ایضاً (ص ۵۱۵) :

«طفلی آدمت طفیل وجود کائنات نمی ز قلمز جود
گر یتیمی چه غم که در تعظیم بیش باشد بهای در یتیم

و قد تم الرکن الاول من کتاب معارج النبوة فی سیر حضرت رساله صلی الله علیه وسلم بحسن توفیق الملک المعظم والحمد لله اولاً و آخراً باطناً و ظاهراً والرجاء واثقاً ان یوفتی علی تتمیم الارکان البواقی و تکمیلها لفضله و کرمه و ان یجعل سعياً مشکوراً و ذنباً مغفوراً و تجارةً لن تبور و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله و اصحابه اجمعین تمت بعون الله تعالی تم» (۱۷ بار).

—آغاز : رکن دوم (ص ۵۱۹): «بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین ، رکن دوم از کتاب معارج النبوة در ذکر واقعاتی که پیش از مولد آن حضرت صلی الله علیه وسلم بود از دلایل و شواهد نبوة و واقعاتی که در حین ولادة بوقوع پیوسته و ارضاع و وقایع دیگر تا بحین نزول وحی و این رکن مشتمل است بر هفت باب ، باب اول در ذکر بشائر».

—انجام : ایضاً (ص ۶۵۸): «نقل است که روزی سعید پسر وی که با عمر رضی الله عنها عمزاده بودند مر پیغامبر را صلی الله علیه وسلم گفت یا رسول الله هیچ آرزش خواهی ؟ زید بن عمرو را گفت : نعم فانه یبعث لی امه واحده گفت چرا آرزش نخواهم از برای وی و حال آنکه وی علاحدہ یک امت باشد روز قیامت و این برای آن گفت که در آن وقت که او ملت ابراهیم داشت علیه السلام در عالم غیب هیچکس بر دین ملت ابراهیم نبود بغیر از وی و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین و هذا آخر الرکن الثاني من کتاب معارج النبوة فی مدارج الفتوة تمت فی یوم الجمعة بتاریخ ۱۸ شهر جماد الاول سنه ۱۰۹۷ ، تم» (۵ بار).

۹- چگونگی: موضوع این نسخه شرح احوال و آثار و گفتار و کردار حضرت محمد بن عبدالله پیامبر اسلام است و شامل مقدمه و رکن اول و دوم از کتاب معارج النبوة فی مدارج الفتوة است که مجموعاً یک مقدمه و چهار رکن و یک خاتمه دارد (رک : معارج النبوة فی مدارج الفتوة ۳۰۵/ ۹۵۰ و ۲۹۰ و ۱۸۹۰ تقسیبات مقدمه بر اساس «فصل» و مجموعاً «۵ فصل» دارد . هر فصل نیز تقسیبات دیگر دارد، بدین شرح: فصل اول در تحمیدات، فصل دوم در مناجات، فصل سیوم در نعوت و مناقب ذات و صفات حضرت سید السادات عمه

افضل الصلوات، فصل چهارم در فضایل و خصایص و شایلی و سات. فصل پنجم در فضیلت و ثواب صلوات و محامد و مناجاة و نعوت آن عالی صفات. هر کدام از این فصول نیز تقسیماتی دارد: فصل اول ۱۲ تحمید، فصل دوم ۱۴ مناجات، فصل سوم ۱۲ نعت، فصل چهارم، مقاله اولی در ۱۶ خصیصه، مقاله ثانیه وظیفه اول در چند فضیلت، وظیفه دوم در ۱۶ لطیفه، فصل پنجم، وظیفه اول در چهل حدیث، وظیفه ثانیه در چند لطیفه، وظیفه ثالثه در چند واقعه، وظیفه رابعه در چند موضع. برای تقسیمات متن (رک: معارج النبوة في مدارج الفتوة ۳۰۵/۹۵۰ و ۲۹۰ و ۸۹۰).

در این نسخه یادداشت ها و اضافات و توضیحات در آغاز و انجام و کناره صفحات دارد. مثلاً ۳ دعا درباره «دفع و با» در آغاز آمده است. که دستور آنها به فارسی و اصل دعاها به زبان عربی و معرب کتابت شده است: «این دعائرا خوانده در گوش بز دم بکند و ذبح نموده گوشت قسمت بکند، هر کس که ازین گوشت پاره بخورد انشاء الله تعالی از آفت وبا در امن و امان حق تعالی محفوظ ماند» و این دعا در پنج صفحه است. «هر که این دعا را نوشته بر دروازه بچسپاند و «آفت وبا» از آن خانه دور شود و هرگز در آن خانه نیاید ان شاء الله تعالی و باید که مردمان هر روز مداومت نمایند تا آفت و باء دفع شود. جهت دفع نمودن آفت وبا باید که این دعا را بر دهل نوشته در شهر حله بمجله شادی نمایند انشاء الله تعالی آفت و با آن شهر دفع گردد». پس از این دعاها در آغاز، فهرست این کتاب در ۲ صفحه به خط تازه کتابت شده است. در کناره یکی از ادراج این نسخه این یادداشت به خط شکسته کتابت شده است: «معارض النبوة بیست و شش ذی حجه سنه پنجاه عالمگیری خانصاحب و بنده عنایت فرمود. غره عزم سنه ۲ عرض دادند». و این یادداشت در انجام کتابت شده است: «منکه میان بوژا ولد حاکم ساکن موضع لووژی یک ماده دو براه خدای بعوض قرآن مجید مولوی محمدین شرقپوری را داده و بالله التوفیق براه عند الله العبد بوژاه».

۸۹۰ و ۲۹۰ و ۹۵۰

۴۳۴

معارج النبوة فی مدارج الفتوة

رکن چہارم

[دین و ادب و تاریخ ، فارسی ، منشور و منظوم]

- ۱- اندازہ : - بیرونی : ۵/۳۶ × ۲۴ × ۲ س م . - درونی : ۲۷ س ۵/۲۸ × ۱۶ س م .
- ۲- اوراق : ۱۶۲ ورق . ۳۲۴ صفحہ . (از ص ۴۹۶ - ۸۲۰) .
- ۳- کاغذ : ضخیم روغنی زرد تیرہ رنگ جہانگیری (لاہوری) ، آب دیدہ . وصالی شدہ ، جلد مقوایی پارچہ گرفتہ سبز گلداز .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، رسم الخط اردو ، خوانا ، پختہ ، عنوانہا و نشانہا و سرفصلہا شنگرف ، یک سر لوح در زمینہ لاجوردی و گل و بوٹہ نگاری زرین و شنگرف در آغاز ، کنارہ صفحہ اول و منقش و دارای چہار تریخ ، جدولہای کنارہ متن ۶ خطی سیاہ و زرد و سبز و سرخ ، قرن ۱۰ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : «معین المسکین» رک : (معارج النبوة فی مدارج الفتوة ۳۰۶/۹۵۰ و ۲۹۰ و ۸۹۰) .
- ۷- آغاز : «بسم اللہ الرحمن الرحیم ، رکن چہارم در ذکر ہجرت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از مکہ متبرکہ بمدینہ سکینہ و درین رکن و اقعائی کہ از ہجرت تا ایام وفات آنحضرت بوقوع رسیدہ مبین گردد و این رکن مشتملست بر دوازده باب اول در ہجرت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و این باب مشتملست بر سہ فصل» .
- ۸- انجام : «نقلست کہ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود ما من احد من امتی لہ و سعۃ ثم لم یندرنی فلیس لہ عذر یعنی نیست هیچ کس از امت من کہ مرا اورا توسعہ در رزق و گشایش در مال باشد و او زیارت قبر من نکند در روز قیامت او را هیچ عذری نباشد و ہر کہ قبر مرا زیارت کند واجب شود مرا اورا شفاعت من و نیز فرمودہ ہر کہ زیارت کند قبر مرا چنان باشد کہ مرا در حیات زیارت کردہ باشد و اللہ الموفق اللہم ارزقی زیارت

کعبه الاسلام و قبر نبیک سید الامام علیه الصلوة و السلام و ابتعد فی جمیع المؤمنین و المؤمنات و المسلمین و المسلمات بشفاعته یوم القيمة یا ذوالجلال و الاکرام آمین یا رب العالمین تمت تم تم تم .

۹- چگونگی: این نسخه شامل «رکن چهارم» از معارج النبوة فی مدارج الفتوة است و موضوع آن هجرت حضرت محمد (ص) به سوی مدینه تا وفات آن حضرت است. تقسیمات آن بر حسب «باب» و «فصل» و «واقعه» است. (رک : معارج النبوة فی مدارج الفتوة ۳۰۵/۹۵۰ و ۲۹۰ و ۸۹۰). در گوشه و کنار صفحات این نسخه از یاد رفته ها را افزوده اند. این یادداشت در صفحه یک خواندنی است: «این کتاب از مال صاحبی ام آخند زاده ملا عزیز الله صاحب هدیه شده به سی تومان و الهال (الجال) سردار محمد خان ولد غفران پناه سردار حسن خان غفر الله لک. این کتاب مال اینجانب شده عاشق به این می باشم تادم رفتن خداوند این را درد من مازد هر کس از من طلب کند کور شود یا شکمش درد کند خط حقیر محمد آدبر خان».

معارج النبوة فی مدارج الفتوة

۹۵۰ و ۲۹۰ و ۸۹۰

۴۳۷

رکن اول

[دین و ادب تاریخ، فارسی، منشور و منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۶ × ۲۳ × ۵/۱ س م . - درونی : ۲۷ س ۵/۲۸ × ۵/۱ س م .
- ۲- اوراق : ۱۰۲ ورق . ۲۰۲ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد رنگ روغنی جهانگیری ، آب رسیده ، جلد مقوای پرچین سبز کدار .
- ۴- خط : نستعلیق خوش خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها منگاری ، یک سر لوح در زمینه لاجوردی و زرین و کتیبه کاری و کل و بومه نگاری ، در کناره صفحه اول و دوم منقش در زمینه زرد تون ، در صفحه اول ۴ در صفحه دوم ۵ ترنج به اشکال مختلف ، جدولهای ۶ خطی کناره صفحات لاجوردی و سیاه و سرخ و سبز ، قرن ۱۰ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «معین المسکین» ، (رک : معارج النبوة فی مدارج الفتوة ۳۰۶/ ۹۵۰ و ۲۹۰ و ۸۹۰).

۸- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم رکن اول در حین ایجاد خلقت نور تا بوقت ولادت حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم و درین رکن هشت باب مرقوم کک بیان خواهد شد انشاء الله العزیز ، باب اول در ذکر نور کل السرور حضرت محمدی صلی الله علیه وسلم و درین باب سه فصل است ، فصل اول در بیان حدیث اول ما خلق الله تعالی نوری» .

۸- انجام : فی النعت النبی علیه السلام ،

وی بقدر سر و گلشن افلاک	ای برخ ماه طلعت لولاک
صدر و بدر جهان جهان کرم	شمع بطحا چراغ بیت حرم
مشعل افروز دودمان قریش	مه گردون سر بر انجم جیش
روضه خرم بیوی مسکن تو	بوالبشر خوشه چین خرمن تو
در سعادت مساعد برجیس	در رسالت مدرس ادریس
ساکن جودی ولایت روح	راکب کشتی هدایت نوح
مرغ باغ نبوتت جبریل	خادم خان (خوان) ودعوت توخلیل
و زدمت روح پروریده مسیح	کشته تیغ غمزه تو ذبیح
کاینات نمی ز قلزم جود	طفلی و آدمت طفیل وجود
بیش باشد بهاء در یتیم	گر یتیمی چه غم که در تعظیم

تمت الرکن الاول من کتاب معارج النبوة فی سیر حضرت الرساله صلی الله علیه وسلم الی هذه الرکن و صحها تم تم تم

۹- چگونگی: این نسخه شامل رکن اول از چهار رکن معارج النبوة فی مدارج الفتوة است و آن از آغاز خلقت نور و آفرینش بشر بر حسب روایات اسلامی تا ولادت حضرت محمد (ص) را در بردارد . تقسیمات آن بر حسب «باب» و «فصل» و «لطیفه» و «نصیحت» و «واقع» است . و جمعاً ۸ باب و هر باب چند فصل و لطیفه و نصیحت و واقع دارد . این رکن سهو القلم کاتب اندک دارد . در گوشه و کناره صفحات یادداشتهایی دارد و از یاد رفته ها را

افزوده اند که در صحافی بعضی از آنها بریده شده است . در صفحه آخر یک « دعای فارسی » به خط سبز و خیلی ابتدایی به امضای « نصر الله » آمده است .

معارج النبوة فی مدارج الفتوة

۹۵۰ و ۲۹۰ و ۸۹۰
۴۳۶

رکن دوم

[دین و ادب و تاریخ ، فارسی ، منشور و منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۳۷ × ۵ / ۲۳ × ۱ س م . - درونی : ۲۷ س ۵ / ۲۸ × ۱۶ س م .
- ۲- اوراق : ۴۷ ورق . ۹۳ صفحه (از ص ۲۰۳ - ۲۹۶) .
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد رنگ روغنی جهانگیری ، آب رسیده ، جلد مقوایی و نارچری سبز گلدار .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانی ها شنگرف ، یک سر لوح در زمینه لاجوردی و زرین و کتیبه کاری و گل و بوته نگاری ، در کنار صفحه اول و دوم منقش در زمینه زرد گون و در صفحه اول و در صفحه دوم ۵ ترنج به اشکال مختلف ، جدولهای ۶ خطی کنار صفحات سیاه و سرخ و سبز و زرین . قرن ۱۰ ه ق .
- ۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » ندارد .
- ۶- مؤلف : (رک : معارج النبوة فی مدارج الفتوة ۳۰۶ / ۹۵۰ و ۲۹۰ و ۸۹۰) .
- ۷- آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم رکن دوم از کتاب معارج النبوة در ذکر احوال حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم و مقدمات آن از دلایل و شواهد النبوة و واقعاتی که در حین ولادت بوقوع پیوسته و ارضاع و وقایع دیگر تا بعین نزول وحی و این مشتمل است بر هفت باب ، باب اول در ذکر بشایر به بعثت آنحضرت علیه افضل الصلوات و اکمل التحیات و این باب مشتمل است بر پنج فصل .
- ۸- انجام : « نقلست که روزی سعید بسروی آمد با عمر رضی الله عنه عم زاده بودند مر پیغمبر را گفت صلی الله علیه وسلم که یا رسول الله هیچ آمرزش

خواهی؟ زید بن عمرو گفت: نعم. حاشا بیعت امته واحده گنت: چرا
آمزش نخواهم از برای ولی و حال آنکه علیحده یک است باشد و روز قیامت
و این برای آن گفت که در آن وقت که او ملت ابراهیم داشت در عالم
هیچ کس بر ملت ابراهیم نبود بغیر از وی و هذا آخر رکن الشانی من
الکتاب و سیتلوه الرکن الثالث بعون الملک بجرمه النبیه علیه الصلوة و
السلام تم تم تم» .

۶- چگونگی: این نسخه شامل «رکن دوم» از چهار رکن نسخه معارج النبوة فی مدارج
النتوة است و موضوع آن «از آغاز ولادت تا زمان وحی بر حضرت محمد
(ص) است. و تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» و «واقعه» قرار دارد،
و جمعاً «۷ باب» و هر باب چند فصل، و هر فصل چند واقعه دارد. سهو القلم
کاتب دارد در کناره صفحات از یاد رفته های کاتب را اصلاح کرده و
افزوده اند. در صفحه ۲۹۶ یادداشتهایی بوده که آنها را محو و نابود کرده اند.
در صفحه آغاز و انجام بعضی یادداشتهایی دعایی به خط نسخ خوش آمده
است، و اینگونه امضاء شده: «کتبه الفقیر الحقیر المذنب العاصی الی رحمة
الله الباری عبد العزیز ابن عبد المؤمن درسیانی فی شهر سنه ۱۲۰۵ هـ ق».
و «نمقه فولاد درسیانی». (رک: معارج النبوة فی مدارج الفتوة ۳۰۵/۹۵۰
و ۲۹۰ و ۸۹۰).

۹۵۰ و ۲۵۰ و ۸۹۰

۴۳۵

معارج النبوة فی مدارج الفتوة

رکن سوم

[دین و ادب و تاریخ، فارسی، منشور و منظوم]

- ۱- اندازه: - بیرونی: ۵/۳۶ × ۲۳ × ۱/۷ س.م. - درونی: ۲۷ س × ۲۸ × ۱۶ س.م.
- ۲- اوراق: ۱۰۰ ورق. ۱۹۸ صفحه (از ص ۲۹۷-۴۹۵).
- ۳- کاغذ: ضخیم روغنی زرد تیره رنگ جهانگیری (لاهوری)، آب دیده، و عالی شده،
جلد مقوایی پارچه گرفته سبز گلدار.
- ۴- خط: نستعلیق خوش، رسم الخط، خوانا، پخته، عنوانها و نشانها و سر فصلها
شنگرف، یک سر لوح در زمینه لاجوردی و زرین و گل و بوته و کتیبه.

نگاری رنگا رنگ در آغاز ، کنارهٔ صفحهٔ اول و دوم منقش و دارای ۵ ترنج ، جدولهای کنارهٔ متن ۶ خطی سیاه و زرد و سبز و سرخ ، قرن ۱۰ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» معلوم نشد اما در کنارهٔ آخر نسخه اینگونه آمده است : «در آمرزیده باد آنکسی را که این نسخهٔ شریفه در نظر آرد بدعا یاد کنند سنه ۴۵ ل ۱۳۰۰».

۶- مؤلف : (رک : معارج النبوة في مدارج الفتوة ، ۳۰۶/۹۵۰ و ۲۹۰ و ۸۹۰).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، رکن سیوم در وقایعی که از سال چهارم از مولود آن حضرت صلی الله علیه وسلم بظهور پیوسته تا بوقت هجرت آنحضرت صلی الله علیه وسلم بمدينهٔ سکینه و درین رکن پنج باب است ، باب اول در نزول وحی آنحضرت صلی الله علیه وسلم و درین باب پنج فصل است فصل اول در مقدمات وحی و درین فصل پنج واقعه است».

۸- انجام : «پیر نجدی گفت تدبیر گفت صواب و رای اینست که ابوالحکم بیان کرد بدین سخن اتفاق نمودند و از مجلس برخاستند و بتبیهٔ آن مشغول شدند و حق تعالی از آن پیمان و بیعت ایشان حضرت رسالت را صلی الله علیه وسلم خبر کرد یا جبریل علیه ام آمد و این آیه داد که و اذ یمکر بک الذین کفروا لیشبتوک او یقتلوک او یخرجوک و یمکرون و یمکر الله و الله خیر الماکرین تمت رکن الثالث من الارکان الاربع رحمتک یا ارحم الراحمین تم تم تم».

۹- چگونگی : این نسخه شامل «رکن سوم» از معارج النبوة في مدارج الفتوة است که مطالبی از سال چهارم عمر حضرت محمد «ص» تا همداسی که به مدينه هجرت منتهی شده است بردارد. تقسیمات آن بر حسب «باب» و «فصل» و «واقعه» است و چنانچه در

و چند فصل و چند واقعه دارد (رک : معارج النبوة في مدارج الفتوة ، ۳۰۶/۹۵۰ و ۲۹۰ و ۸۹۰). در کنارهٔ صفحات این نسخه بعضی حساب افزوده شده است از قلم کاتب افتاده بوده است. در صفحهٔ آخر یادداشتهایی و تویه نشان سپهر موجود بوده که همه آنها را نحو و سیاه درده اند. بعضی سهواً بایستی کاتب دارد ، مثلاً «خواست» را به جای «خاست» کتابت کرده است. چند بیت شعر در صفحهٔ اول آمده است ، از جمله :

«چه بودی که وجود ما نبودی اگر بودی نکردی جرم بسیار»

۲۹۰

۳۲۸

معرفۃ المذاهب

[دین ، فرق اسلامی ، فارسی ، منشور]

- ۱- اندازہ : - بیرونی: ۲۱ × ۵/۱۴ سم. - درونی: ۱۵ و ۱۶ س ۵/۱۶ × ۵/۱۰ س ..
- ۲- اوراق : ۱۰ ورق. ۱۹ صفحہ.
- ۳- کاغذ : ضخیم سفید تیرہ رنگ کشمیری ، آب دیدہ ، وصالی شدہ ، جاد مقوایی نو و ملون با عطف و گوشہ پارچہ پی .
- ۴- خط : نستعلیق خوش (متن) ، خط ثلث خوش (عنوان ها و شواہد) ، روشن ، خوانا ، پختہ ، نشانها و عنوانها و کلمات و جملات شواہد سرخگون ، بالای اسمهای علم خط سرخ کشیدہ شدہ ، جدولهای پنج خطی میاہ و سرخ و زردگون ، قرن ۱۱ ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
- ۶- مؤلف : «محمود طاهر» معروف بہ «نظام مدرس مدرسہ جلالی» ، نام تألیف : «معرفۃ المذاهب» ، تاریخ تألیف معلوم نشد. «میگوید جامع این جواهر و لآلی بندہ ضعیف امیدوار برحمت پروردگار متعالی محمود طاهر عرف بنظام مدرس مدرسہ جلالی . . . اصل آنچه مرا در نظر آمد از حکماء آن فرقہ ها در دو باب و ہفت فصل در آوردم و نام این رسالہ «معرفۃ المذاهب» کردم».
- ۷- آغاز : «رب سر ، بسم اللہ الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر ، الحمد لله المحمود الطاهر المعبود الباطن و الظاهر و الصلوٰۃ علی رسولہ الکرمل و الزہر محمد و آلہ و اصحابہ الی انتہاء الاجسام و الجواهر میگوید جامع این جواهر و لآلی بندہ ضعیف امیدوار برحمت پروردگار متعالی محمود طاهر عرف بنظام مدرس مدرسہ جلالی اسمن اللہ تعالی الیہ».
- ۸- انجام : «ایمان اعظم رحمۃ اللہ علیہ در فقہ اکبر آورده است و آن مجسمہ است کہ خدایتعالی را جسم است و این سلت از فروع کرامیہ است. حاصل آنکہ ہرچہ مثل باشد آن فروع ہفتاد و دو سات باشد و ہرچہ مثل این ملتہا کہ مخالف مذهب سنت و جماعت است آن باطلست و حق تعالی را بر آن راہها گذر نیارد و ہمہ را بر صراط مستقیم کشد شاہ راہ است و آن سنت و جماعت

است دارد بجزمت النبی و آله الامجاد و الله اعلم بالصواب تمت الرسالة
مسمی به معرفت المذاهب».

۹- چگونگی : این رساله با حجم کوچک و لیکن پر مطلب در نوع خود کم نظیر است.
موضوع آن شناخت ۷۲ یا ۷۳ فرقه اسلام و در حقیقت «فرقه شناسی اسلام»
است. تقسیمات آن براساس «باب» و «فصل» است و ۲ باب و ۷ فصل دارد
بدین شرح :

باب اول در بیان سنت و جهات و آنچه بدان تعلق دارد. باب دوم در بیان
هفتاد و دو گروه پس بدین حساب هفتاد و دو میشوند و آن شش بدین اساسی
اند : رافضیه ، خارجییه ، جبریه ، قدریه ، جهمیه ، مرجیه. فصل اول در
بیان دوازده گروه رافضیه مشتمل اند بدین اساسی : علویه ، ابدیه ، شیعیه ،
اسحاقیه ، زیدیه ، عباسیه ، امامیه ، قادیسیه ، متناسخیه ، لاغنییه ، راجعیه ،
متربصیه. فصل دوم دوازده گروه خارجییه بدین اساسی اند : ازرقیه ، اباحیه ،
ثعلبیه ، خازنیه ، خلفیه ، کوزیه ، کفریه ، معتزلیه ، سیمونیه ، حکمیه ،
اخفیه ، شمواخیه. فصل سوم در بیان دوازده گروه جبریه مشتمل بدین
اساسی اند : مضطربیه ، افعالیه ، معیه ، مغروغیه ، نجاریه ، مننیه ، کسبیه ،
سابتیه ، حبیبیه ، خوفیه ، فکریه ، جسمیه. فصل چهارم در بیان دوازده
گروه قدریه بدین اساسی اند : احمدیه ، خوویه ، نیشانیه ، سیرفانیه ،
شرمکیه ، وهمیه ، راودیه ، نائسیه ، منوید ، فاسطیه ، نظامیه ، منسویه ،
فصل پنجم در بیان دوازده گروه جهمیه بدین اساسی اند : معطلیه ، مراجمیه ،
مترادفیه ، واردیه ، حرقیه ، مخلوقیه ، شیریه ، نائید ، زنادویه ، لفظیه ، فاسطیه ،
واقعیه. فصل ششم در بیان دوازده گروه مرجعیه که بدین اساسی اند :
اساسی : نارکیه ، مثالیه ، راجعیه ، شانیه ، جبریه ، منوید ، منسویه ،
مستثنیه ، اثریه ، بدعیه ، مشبهیه ، حشونیه. فصل هفتم بدین اساسی :
دهریه ، حنابلیه ، باطنیه ، اباحیه ، پراهمیه ، اشعریه. جدول اعداد مذکور
و جدول اعداد در مفهوم ورد در صفحات آغاز و انجام دارد و در یک جدول
تازه شکسته انگلیسی در صفحه ۲ آمده است : «این کتاب در حقیقت اثر
الدین ساکن لاهور است». نام این نسخه را در فهرست های معروف و نام
و چاپ شده آنرا هم ندیده ام.

۱۵۰

۴۲۲

المعلم علی حروف المعجم فی تعبیر الرؤیا

[روانشناسی ، خوابگزاری ، عربی ، منشور]

- ۱- اندازہ : - بیرونی : ۲۶ × ۱۸ × ۳ س م . - بیرونی : ۱۹ س ۲۰ × ۵ / ۱۳ س م .
- ۲- اوراق : ۱۳۷ ورق . ۲۷۳ صفحہ .
- ۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ تیرہ گون سمرقندی ، آب رسیدہ ، کرم خوردہ ، وصالی شدہ ، جلد مقوایی خاکستری رنگ با عطف پارچہ پی سرخ .
- ۴- خط : ثلاث تحریری ، روشن ، خوانا ، رسم الخط عربی ، نشان ہا و عنوانہا و سر فصلہا شنگرف ، قرن ۸ ھ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . اما تاریخ ملکیت «۱۰۰۷ ھ ق» از روی نشان مہرہا خواندہ شد .
- ۶- مؤلف : «ابو طاہر ابراہیم بن یحیی ابن غنام الحنبلی» ، نام تألیف : «المعلم علی حروف المعجم فی تعبیر الرؤیا» ، تاریخ تألیف ندارد . در صفحہ اول اینگونہ آمدہ است : «کتاب المعلم علی حروف فی تعبیر الرؤیا تصنیف الشیخ الامام العالم ابو طاہر ابراہیم بن یحیی ابن غنام الحنبلی غفر اللہ لہ و للمسلمین اجمعین» .
- ۷- آغاز : «بسم اللہ الرحمن الرحیم رب یرسل الہدایۃ الذی جعل النوم راحتاً للجساد ثم توفی انفسہا عند خلول الرقاد فیمسک اتی قضی علیہا الموت الی یوم القیامۃ و یرسل الایحی الی اجل مسمی فلا ینقص ذلک الاجل و لا یزاد جعل الرؤیا جزواً من النبوة و وحیاً الی العباد فمنہا بشارۃ للطایعین بما حصلوا و منہا نذارة للعاصین» .
- ۸- انجام : «حرف الواو الوراق دخل یعلم الناس الحیل لان الکتابۃ حیلۃ و لم اجد فی حرف الالف و اللام المركب شیئاً و لافی الیاء و اللہ الموفق ، نجز الکتاب المبارک للہ سبحانہ و تعالی فی لیلتہ یسفر صاحبہا عن رابع عشر شہر ذی قعدۃ سنۃ ۵۰۰ ھ علی ید اضعف خلق خلیل اللہ عنہ بمنہ و کرمہ ، و کتب باسم الفقیر الی اللہ تعالی للشیخ زید (زیاد) بن ابو حفص عمر بن العبد الفقیر الی اللہ تعالی للشیخ شمس الدین ابو عبداللہ محمد بن ابراہیم للشہر بامام المدرستہ الشیعہ لرقطاک تغمد اللہ تعالی برحمۃ عفا اللہ

تعالی له و عن الدین و عن المسلم اجمعین ، ثم بعد ذلك» . پس از جمله
 اخیر که مقداری از آن در اثر وصالی خراب شده ، بیت شعر عربی آمده
 است بدین مطلع :

«قالوا عشقت و أنت اعما ظمی کحیل الطرف أمه»

و منقطع :

«اهوی بجارحة السماع ولا اری ذات الشبه»

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «خوابگزاری» یا «تعبیر خواب» است. تقسیمات آن بر اساس

«مقاله» و «طبقت» و «باب» قرار دارد و جمعاً «۱۴ مقاله» و «۱۵ طبقت» و «۲۸
 باب» دارد. هر حرف را یک «باب» شمرده است. در هر قسمت بدگروشی از
 پیمبران و مشایخ و فلاسفه و شاعران و دانشمندان اشاره می‌کند و از دهن و
 بیان آنها به تعبیرات خواب می‌پردازد. هر باب بر حسب حروف تهجی یا الفبائی ،
 به شرح و توضیح کلمات و جملات و اسمها و چیزها و آسان و جانوران و
 پرندگان می‌پردازد که انسان در خواب می‌بیند و یا به قول مؤلف صاحب
 الرؤیا» دارد. در صفحه اول و آخر نشان ۱- مهر دیده می‌شود و نشان
 امضاءها و یادداشت های مختلف از ساکنان نسخه در زمانهای معین را در
 بردارد. اینک مطالبی که از روی نشان مهرها خوانده شد : «عادت خان
 شاه جهانی ۳۰۶» ، «شاد باد سید علی یعنی مریدان» ، «دشاد سیدان» ،
 «۲۶ بنده شاه جهان اعتماد جان ۱۰۱۳» .

و اینک بعضی از یادداشتها : «بسم الله تعالی السمل هذه النسخة بعين
 العلامة الامام ابی طاهر عرف باین مقام الجنبی غفرالله تعالی له و له
 الشيخ العلامة عبد الجواد بن علی بن موسی الشعرائی شیخ السمرقندی
 بنها و اعانته علی ما یؤتوها من الخیر و اداء التبعیه فیها و علی ما
 عبدالحسن الشعرائی تاریخ اوایل خرم الحرام سنه ۱۰۱۳ هجری قمری
 و عن والديه احسن الله عاقبتهم امین .

زیر یادداشت مذکور ، یک یادداشت دیگر است که از الفیقه صاحب
 الدهمشاوی» شهادت داده است. که تحت «تعبیر الرؤیا» و چند نسخه
 مانند : «تنبیه الغافلین و کتاب الاذکار و قصص الانبیاء» در جلد ۵/۲
 فقه» خریداری کرده است؛ و نیز این یادداشت تا : «جهدی الاول سنه

۳ عرض دیدہ شد ، ۱۴ جہادی الاولی سنہ ۲۹ عرض دیدہ شد ، بتاریخ ششم
شہر شعبان سنہ ۱۸ عرض دیدہ شد ، بتاریخ ۴ محرم سنہ ۲۷ عرض دیدہ شد ،
تعبیر خواب نامہ جمع محمد عابد خانخانان عالی ۴ ربیع الثانی ۱۴ کاغذ
داغداری طل حلال قیمت ۱۵ روپیہ ، ۳ جمیدی الاول سنہ ۱۰۶۹ عرض
دیدہ شد ، تعبیر خواب رانوال مرحومی خانخانان قیمت ۳ روپیہ» (رک :
نمونہ ہا : المعلم علی حروف المعجم فی تعبیر الرؤیا ۴۲۲/۱۵۰) .

۲۹۰

۵۸۹

مفاتیح الجنان و مصابیح الجنان

[دین ، فقہ ، عربی ، منثور]

- ۱- الدازہ : - بیرونی : ۵/۲۵×۵/۱۴×۳ س م . - درونی : ۱۷ س ۱۸×۵/۹ س م .
- ۲- اوراق : ۱۹۲ ورق . ۳۸۴ صفحہ .
- ۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ میاںکوتی ، اندکی آب رسیدہ ، جلد مقوایی ملون باعطف و گوشہ و اطراف چرمی سرخگون ، شیرازہ دار .
- ۴- خط : نستعلیق و تحریر ، روشن ، خوانا ، پختہ ، عنوانها و نشانها و سرفصلها و کلمات و جملات شواہد و خط های افقی رسم شدہ برلای آنها بہ شنگرف قرن ۱۲ ۵ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد ، چون در انجام ناقص است .
- ۶- مؤلف : یا (شارح) : «یعقوب بن سید علی» ، نام تألیف : «مفاتیح الجنان و مصابیح الجنان» ، تاریخ تألیف (شرح) معلوم نشدہ . در صفحہ ۱ و ۲ و ۳ چنین آمد است : «و بعد فیتول العبد الضعیف . . . یعقوب بن سید علی عفا عنہا . . . وان . . . شرعہ الاسلام لکتاب فایق و خطاب رایق . . . و التمكن عند ناظره فی حمد الله شرحاً علی الشأن جلی العرفان جامع نقود الدرر الغرر الحسان . . . و سمیته مفاتیح الجنان و مصابیح الجنان» .
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، حمد المن من علی عبارة نعمه الاسلام و جعله شرعته و منهاجا و نصب الكتاب و السنه امامهم سراجاً وهاجاً و هداهم الى الايمان فدخلوا في دين الله افواجا و صلوة علی من فاز من اتباع هداه و اتخذ سبيله و ما ولاه» :

۸- انجام : « و قد غفل عنه بعض العلماء فقراؤا قوله انا النبي ع م لا كذب بفتح الياء ليفيد الروى و انما الروايه باسكان الياء كذا فى شرح المشارق و المصابيح و يجتنب القصص جمع القصص و هى الحديث و بالفتح اسم مصدر و ليس هو بمراد منها» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «فقه» است بر اساس عقاید اهل سنت و جماعت و در آن از اصول و فروع دین اسلام بحث می کند : اصل نسخه «شرعاً الاسلام» نام داشته ، شارح به شرح آن به زبان عربی پرداخته و آنرا «مفاتیح الجنان و مصابیح الجنان» نامیده است . تقسیمات آن بر اساس هفت کتاب شرعی اسلام است بدین ترتیب که جملات متن را به رنگ شنگرف می آورد و یا بالای آنها خط افقی می کشد و نخست معانی مفردات و دوم از لحاظ صرف و نحو و علوم بلاغت و معانی و بیان و سوم به شرح آنها می پردازد . گاهی برخی از کلمات را به فارسی معنی می کند . چنانکه «مرد نیک» در مقابل «فاجر» قرار دارد. در این نسخه که قطعا به خط شارح است ، بعضی جای ها خالی مانده که با شنگرف کتابت کند و یا تجدید نظر کند که مناسب است . وقت نکرده یا مطابق معمول در گذشته است ! این نسخه در تمام نسخه های به نام ملا عبد الله بوده است .

۲۹۰

مفاتیح الغیب

۵۸۴

معروف به تفسیر کبیر یا تفسیر رازی

[دین ، تفسیر قرآن ، عربی ، منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۵/۳۶ × ۲۵ × ۴/۵ س . درونی : ۵/۳۶ × ۲۵ × ۴/۵ س .
- ۲- اوراق : ۳۶۴ ورق . ۷۲۸ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ سمرقندی ، از عهد امیر خاں ، به روایت خاص ، کاغذ سمرقندی در حاشیه پیوند نداده است ، آب رسیده ، و بعضی جاها ساییده شده ، چند بقایای و چربی سرخکون با عصب نارنجی و سبزی پوشیده .

- ۴- خط : ثلث عربی ، خوانا و سخت خوانا ، پخته ، روشن ، عنوانها و سر فصلها و نشانها و جملات قرآنی شنگرف معرب (مشکول) ، جدولهای ۶ خطی کناره صفحات شنگرف و لاجوردی و سیاه و زرین . قرن ۸ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد ، چون در انجام ناقص است .
- ۶- مؤلف : در این نسخه نام «مؤلف» و «تألیف» و تاریخ آن نیامده است ، اما چنان معلوم می شود که «مفاتیح الغیب» یا «التفسیر کبیر» تألیف «امام ابو عبدالله فخرالدین محمد بن الحسین بن الحسن علی التمیمی البکری الملقب بفخر الرازی المتوفی سنه ۶۰۶ ه ق» است ، تاریخ تألیف معلوم نشد .
- (رک : فهرست کتب عربی کتابخانه ریاست راسپور ، ج ۱ ، ص ۴۱-۴۳) .
- ۷- آغاز : ناقص است و از تفسیر آیه ۱۵ سورة الاعراف (تقریباً از نصف جز و ششم) آغاز می شود : «و لیس قوالایه کل من یتبعه فانه یدخل جهنم فسقط هذا الاستدلال و تقول هذه الآیه تدل علی ان جمیع اصحاب البدع و الضلالات یدخلون جهنم لان کلمهم متابعون لابلیس و الله اعلم قوله تعالی و یا آدم اسکن انت و زوجک الجنة» .
- ۸- انجام : ناقص است و تا تفسیر آیه ۵ سورة النمل (تقریباً او اخر جز و بیستم) این گونه انجام می یابد : «و هذا بعینه هو الجواب عن التأویل الثالث الذی ذکره والله اعلم اما قوله تعالی فهم یعمهون فالعمه النخر التردد کم یکون جال الضال عن الطریق اما قوله اولئک لهم سوء العذاب فنیه و جهنم الاول انه القتل و الاسر» .
- ۹- چگونگی : این نسخه ظاهراً «مفاتیح الغیب» معروف به «تفسیر کبیر» یا «تفسیر رازی» نام دارد . از جمله تفاسیر مهم و عظیم به زبان عربی در عالم اسلام است . این نسخه شامل ۱۴ جزو و نصف جزو است . تقریباً نصف قرآن کریم است ، از نصف جزو ششم و اوخر جزو بیستم . تقسیمات آن بر اساس آیات قرآن کریم است که آن ها با شنگرف کتابت شده و سپس به تفسیر پرداخته شده است . ضمن تفسیر تحت عناوین مختلف مانند «المسئله الاولى ، المسئله الثانيه» . . . مطالب دقیق علوم قرآنی را باز می گوید . کاغذ متن کهنه و فرسوده بوده این نسخه را با کاغذی دیگر به طرزی ویژه که بر همه کس معلوم نمی شود پیوند داده اند ، و یادداشتهای دینی که د

متن فراموش شده بود ، بسیار ماهرانه با کاغذ جدید حاشیه پیوند کرده اند . این نسخه علاوه بر متن قرآن و تفسیر ، ارزش ویژه از لحاظ کاغذ و خط و کتابت دارد .

مفتاح فتوح الغیب و رساله تصوف

۲۹۰ و ۱۸۹۰
۲۴۹

[دین و ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور]

- ۱- اندازه : بیرونی : ۲۷/۵ × ۱۵/۵ × ۷ س . م . - درونی : ۱۱ س × ۲۰ × ۱۰ س . م .
- ۲- اوراق : ۶۵۳ ورق . ۱۳۰۶ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ سیالکوتی ، جلد چرمی نقش دار خربی سبز رنگ ، روی جلد نام صحاف اینگونه نقش شده است : «ساخت از لطف حضرت باری این مجلد حلیم جویباری» .
- ۴- خط : نستعلیق تحریری ، سخت خوانا ، رسم الخط اردو ، عنوانها و نشانهها و خصوصاً رسم شده بر بالای کلمات و جملات شواهد سرخ گون ، بعضی از جملات و کلمات معرب (مشکول) ، جدول یک خطی بیرونی صفحات سرخ و جدولهای سه خطی درونی صفحات لاجوردی و سرخ . قرن ۱۳ ه . ق .
- ۵- کاتب : «ملا محمد سرور» ، تاریخ کتابت : «۱۰۷۵ ه . ق» . در صفحه ۱۰۵ و ۱۳۰۶ چنین آمده است : «آئین اول من تراب الافدام آئیند ملا محمد سرور مخدوم نبیره ارشاد پناه خزینه نثار قی علیه الرحمة والغفران ۱۲۷۵ ه . ق . اللهم انی تو آن کن کنه پایان کار تو خوشنود کسی از تو بگریزم انهی انهی درین روز در آئرم سار نیلای سینه من» .
- ۶- مؤلف : نام مؤلف : «محمی الدین عبد القادر الحسینی الجلالی» . «مفتاح فتوح الغیب» . برد آورنده آن : «شرف الدین ابو محمد دنکی مالی عبدالرحمن بخشی» فرزند مؤلف معنی شیخ عبدالقادر جلالی . «شرح» . «مترجم» . نسخه معلوم نشد ، نام شرح یا ترجمه : «مفتاح فتوح الغیب» ، تاریخ ترجمه : «۱۰۲۲ ه . ق مفتاح فتوح» . در صفحه ۱۰۵۹ چنین آمده است : «این شرح مفتاح فتوح الغیب است از غیب است او از آن بی از غیب است»

مفتاح فتوح = ۱۰۲۳ نام تاریخ افتاد
در خاطر آنکه مظهر لاریب است»

(رک : ۷-آغاز).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، هذا كتاب فتوح الغيب لسيدنا و مولانا العلامة
الواحد الشيخ الامام العارف الكامل امام ائمة الطريق و شيخ شيوخ الاسلام
على التحقيق زينة الوجود و مرآت الشهود الباز الاشهب والطرار المذهب
قطب الاقطاب و فرد الاحباب القطب الاكمل الاشرف والغوث الاعظم
الارفع غوث الثقلين امام الفريقين العالم الرباني القطب الفرداني والغوث
الصمداني محي الدين ابي محمد عبدالقادر الحسيني الجيلاني قدس الله سره».

۸- انجام : « آنچه درین کتاب مودع است همه بیان کتاب و سنت است و واضع و بانی
آن شارع است و احتیاج باصطلاح جدید ندارد والله المستعان و علیه التکلان :

صد شکر که این نامه باسرار نظام از فضل خدا عز و جل گشت تمام
شایستگی قبول حق روزی باد والله الموفق و منه الاتمام
این شرح مفتاح فتوح الغیب است از غیب است او از آن بری از عیب است
مفتاح فتوح نام تاریخ افتاد در خاطر آنکه مظهر لاریب است
و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله و اصحابه اجمعین یا ارحم الرحمین آمین
و رب العالمین بطریق الاستعجال تحریر یافت ۱۲۷۵».

۹- چگونگی: موضوع این نسخه توحید ربانی و بیان وظایف دینی و عرفانی بر اساس عقیده

اهل سنت و جماعت است و شرح فارسی «فتوح الغیب» تألیف شیخ
عبدالقادر جیلانی رحمه الله علیه است که به زبان عربی تألیف شده است و
نام این شرح فارسی «مفتاح فتوح الغیب» است. نام شارح معلوم نشد. اثر
فارسی آن آمیخته‌ی از اشعار عرفانی و ابیات دلاویز روحانی است و به سبک
هندی می رود. شارح متن «فتوح الغیب» را به جملات کوتاه تقسیم و هر
یک را جداگانه شرح و تفسیر می کند و مطالب گوناگون و تمثیلات
فراوان می آورد. جملات عربی معرب (مشکول) است. تقسیفات متن عربی
فتوح الغیب بر اساس «مقاله» قرار دارد و جمعاً ۵۰ مقاله است. و این شرح
یک «مقدمه» و یک «خاتمه» اضافه دارد. نسخه فتوح الغیب مورد احترام
و بزرگداشت بسیار است و بدانجهت تاکنون شرح ها و ترجمه های فراوان

شده است. و لیکن این شرح در نوع خود کم نظیر است.

از صفحه ۱۰۶۲ تا ۱۳۰۶ رساله‌ی پیوسته به این نسخه است که به خط و کتابت همین کاتب است: «سلا محمد سرور» به تاریخ کتابت «۱۲۷۵ هـ ق». مؤلف و نام و تاریخ تألیف آن ناشناخته است و لیکن از نام‌های «شیخ عبدالجلیل» و «سیر مقامات» و «سبب» در آغاز نسخه و مطابقت آن می‌رساند رساله‌ی است در عرفان و تصوف و سیر و سلوک و بیان اذکار و مراقبه و مشاهده و مقامات و شرایط آن. آمیخته‌ی است از نثر و نظم عرفانی و سخنان روحانی. و تقسیمات آن بر پایه «شرط» و «بعده» و «روش» و «باب» و «مراقبه» و «نوع» و مطالب دیگر قرار دارد. این نسخه روشن مراقبه کردن و به چله نشستن و ریاضت کشیدن و جهل یار دیدن و فنا فی الله شدن و در حضور پیر خدمت کردن و آداب و رسوم صوفی بودن را شرح می‌دهد و در حقیقت «کتاب خود آموز صوفی شدن و عارف گشتن» است و شاید نام آنرا «شرح رساله سیر مقامات» نامید و اینگونه آغاز می‌شود: «بسم الله الرحمن الرحیم. شیخ عبدالجلیل قدس الله روحه العزیز آنرا از مشایخ خواجده گان چشت اند قدس الله ارواحهم و در رساله سیر مقامات می‌گوید که طالبان خدای تبارک و تعالی او را بخود بخوانید جوینده خدای بخودی هرگز بخدای نرسد حاکمیا عن الله تعالی دع نفسک و عارف یعنی بگذار نفس خود را و بیا بس طلب حق را که فرض است باثبات خدای هستی خود را بگذار». و چنین انجاء می‌یابد:

«نفی و اثبات آن است که در حین نفی یکی ازین الفاظ نمی‌تواند معبود
لا مقصود لا مطلوب لا محبوب لا موجود ملاحظه دارد و در این
صفحات مذکورات را بذات حق ثابت سازد همچنین بود و نیز ملاحظه شود
و یک نیز ملاحظه نماید خواه با جهل از رحمن یا با جهل از خود به تصور
مشترک و جلال و جهل اما اراده اسم ذات آن است به اسم ذات را بر آن
گوید و یکی از اسماء حسنی با بهزار و یک نام منصف سازد خواه اجال خواه
بر سبیل تفصیل و مفهوم اسم را ملاحظه نماید تمت الكتاب بعون الملک
الوهاب سنه ۱۲۷۵». نسخه این رساله را در هیچ کجا ندیده‌ام و شاید
نسخه‌ی منحصر بفرد باشد که هنوز چاپ نشده است.

۰۴۰

۴۳۲

مفتاح گلستان

[مراجع ، لغت ، فارسی ، منثور]

۱- اندازہ : - بیرونی : ۱۵ × ۲۱ / ۵ سم . - درونی : ۱۱ س ۱۱ × ۱۷ سم .

۲- اوراق : ۴ ورق . ۸۰ صفحہ .

۳- کاغذ : نازک سفید قہوہی رنگ لاهوری ، آب دیدہ ، کرم خوردہ ، بدون جلد .

۴- خط : نستعلیق آمیختہ با شکستہ ، خوانا ، روشن ، عنوانہا و نشانہا و سرفصلہا شنگرف ، قرن ۱۳ ۵ ق .

۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » ندارد . شاید بہ خط مؤلف باشد .

۶- مؤلف : « اویش اعلا » معروف بہ « آدم » مرید « خواجہ ابوالفیض امین الدین شاہ من اللہ

محمد حسینی » ، نام تالیف : « مفتاح گلستان » ، تاریخ تالیف معلوم نشد .

در صفحہ ۱ و ۲ و ۴ چنین آمدہ است : « سی گوید مؤلف این کتاب و

مبین این لغات را جی شفاعت و عون عنایت درگہ خواجہ عالم اویش اعلا

عرف آدم . . . بندگی خواجہ ابوالفیض امین الدین شاہ من اللہ محمد حسینی

. . . در انجمن با یاران گزیدہ و رفیقان پسندیدہ بودم و کتاب گلستان

حضرت بابای عاشقان و آباء عارفان شیخ مشایخ مصبح الدین سعدی شیرازی

. . . مطالعہ مینمودم . . . عروس فکر خود را بزیور مختصر . . . منجلی . . .

گردانیدم . . . و مفتاح گلستان نام نهادم .

۷- آغاز : یک ورق یا بیشتر افتادگی دارد :

« از پایین او دور مبادا تاج را بی فرق او نور

جہالش باد دایم عالم افروز شبش را [باد دایم] روز نوروز

مقیم جاودانی باد جانش حریم زندگی آستانش

غمین بادا کہ او شادت نخواهد خراب آنکس کہ آبادت نخواهد »

۸- انجام : « التماس از علماء عصر و فضلاء دہر و فصحای بحر رقم آنکہ اگر قلم بسہو

رفتہ و رقم بلہو پذیرفتہ باشد از راہ کرم بذیل وفا بیوشند بلکہ از قلم سخا

رقم عطا صنفا نگارند الحمد لله علی . . . و شکر و ثناء علی الغاہ . . . و الصلوٰۃ

علی رسولہ محمد و آلہ و اصحابہ و احبابہ علیہم اجمعین وسام تسلیماً کثیراً کثیراً تمت تمام شد».

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «لغت» یا «شرح لغات و اصطلاحات و جملات و اشعار عربی گلستان سعدی» است بر حسب حروف الفبایی ترتیب یافته و بر دو قسم است: قسم اول لغات و معانی آنها، و قسم دوم: تفسیر و معانی آیات قرآنی و احادیث نبوی و جملات عربی و اشعار تازی چنانکه حرف آخر را «باب» قرار داده، مثلاً: «لاغر» در «باب الراء» یافته می شود. و «تمیذ» در «باب الذال» آمده است. اما در ترتیب حروف تهجی اندکی در هم آمیختگی دارد و از میانہ نسخه هم چند صفحه افتاده است. باوجود این نسخہ بی است خوب در شرح گلستان و نثر فارسی سرزمین پاک.

۷۱

مقامات مجموعه دلگشا و مسرت افزا

۵۸۶

[موسیقی، فارسی، منظوم]

- ۱- اندازه: — بیرونی: $۲۳/۵ \times ۱۲/۵ \times ۱/۵$ س. م. — درونی: ۱۰ تا ۲۰ بیت راست به طور مورب (تثابت شده) ۱۶×۷ و ۱۸×۹ س. م.
- ۲- اوراق: ۹۸ ورق. ۱۹۶ صفحه.
- ۳- کاغذ: نازک و خاکی رنگ سیالکوتی، اندکی آب رسیده، وصافی شده، جبهه چرمی سیاه رنگ با عطف و گوشه تهجی سرخ رنگ.
- ۴- خط: نستعلیق آمیخته با شکسته و تحریر، رسم الخط اردو و فارسی، سبک نستعلیق روشن، پخته، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنکرف، حروف و کلمات در میان مصراع ها شنکرف و در شماره متن ابیات ۳ خطی به خط شنکرف قرن ۱۲ ه. ق.
- ۵- کاتب: نام «کاتب» و تاریخ کتابت ندارد.
- ۶- مؤلف: یا (شاعر) و تاریخ تألیف معلوم نشد. نام تألیف را در صفحه ۳: «مجموعه دلگشا و مسرت افزا» نوشته اند: «فهرست این مقامات مجموعه دلگشا و مسرت افزا این است».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، رب يسر و تمم بالخير ، مقام اصفهان چارگه شعبه زنگوله وقت سرود اول ساعت روز :

بحمدالله که صحت داد ایزد دلفکارانرا بعزت برگرفت ازخاکره افتاده خوارانرا

در هر دشتی که لاله زاری بوداست آن لاله از خون شهرداری بوداست

جانم در تنا تلی تنا نادر در در نادر تن تنه تانی
تنه نادر تان تن تنه تن تن نائن نی افتاده خواریرا»

۸- انجام : افتادگی دارد و اینگونه پایان می یابد :

شکنج و پیچش و جعد ترش بین خار آلوده چشم کافرش بین
دلم را سوختی و باورت نیست درونم پاره کن خاکسترش بین

الهی شوخی برق تجلی ده زبانم را
قبول خاطر موسی نگاهان کن پیام را
به کویش می روم چون برق در آغوش بی تابی
در آن ساعت که از کف می برد شوقش عنانم را»

۹- چگونگی: این نسخه مجموعه بی از اشعار برگزیده از شاعران مختلف است که به منظور اجرا در مقامات و آهنگ ها و لحن های گوناگون موسیقی گرد آوری شده است. فهرست مقامات در صفحه ۳ در یک جدول آمده است که شامل ۵ مقام است. اول «مقام چارگه» و آخر «مقام پرچ» هر مقام خود تقسیماتی دیگر دارد که به نام های «یکه ، دو یکه ، حجز ، دور ، نیمدور ، تاله ، دوتاله ، سه تاله ، روانی ، رویه ، دو رویه» عنوان شده است. در هر مقام شرح می دهد که برداشت آن از «طوطی» یا «بلبل» و یا دیگر پرندگان برآمده است و ساعات اجرای مقامات را در شب و روز یاد آور می گردد. از موسیقی پارسی و هندی و کشمیری گفت و گو می کند. علاوه بر اینکه اشعار مختلف در اوزان متنوع دارد ، این نسخه حامل بسیاری از اصطلاحات فارسی و هندی علم موسیقی است. در آغاز و انجام و کناره صنفات اشعاری و یادداشتهای موسیقی افزوده اند. نشان چند مهبز دارد که همه از یک تن است :

«محمد یعقوب عبدالله . . .»

مقدمهٔ الانوار

[دین ، فقه و فرایض ، پنجابی ، منظوم]

- ۱- اندازه : بیرونی : ۲۹ × ۱۸ س م . - درونی : ۱۶ س ۲۱ × ۵ / ۱۰ س م .
- ۲- اوراق : ۲۰ ورق . ۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ جہانگیری ، آب رسیده ، بدون جلد ، اوراق شده .
- ۴- خط : ثلث جلی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و جدولهای یک خطی فواصل عنوان ها و دو خطی کنارهٔ متن شنگرف . قرن ۱۳ هـ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «درویش محمد» ، نام تألیف : «مقدمهٔ الانوار» ، تاریخ تألیف اظهارا : «۱۳۲۵ هـ ق» ، در صفحه ۷ و ۳۹ چنین آمده است :

علاول عاصی نام مصنف فی قی وچ اسلام
 درویش محمد باپ تس جنت اوس مقام
 نام مسائل ایسدا دھریا مقدمهٔ الانوار
 پھرن والی ایس دی مؤمنون مقصد تینہ ہزار
 محمد شاہی سکی اندر تیران پچھین یار چار
 علاول خادم شرع دی کیتی ایہ تیار .

۷- آغاز : «رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر ، بسم اللہ الرحمن الرحیم ،

اول حمد ربی نون آکھان جیندا ناؤ غنار
 وت درود رسول (ص) نون وت اصحاب کنار
 بہراکھان تیندی آل نون جو ہی حسن حسین
 وت درود سبنا تائین جو حضرت دی مابین ،

۸- انجام :
 «جتنی بھائی مؤمن اینہسن حتی پیر استاد
 مؤمن تارئین جملیان بخشی ایمان یا اعتقاد
 محمد شاہی سکی اندر تیران پچھین یار چار
 علاول خادم شرع دی کیتی ایہ تیار

کلمہ آکھو مؤسنون دل تمین ہو کر چالاک
کری شفاعت تسان نون جی صاحب لولاک

تمت تمام شد این کتاب مقدمہ الانوار لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ.

۹- چگونگی : این نسخہ در موضوع مسائل دینی اسلام از قبیل دعا و فرایض و نماز و روزہ و نکاح و طلاق است بر اساس مذاہب اربعہ (حنفی و حنبلی و شافعی و مالکی) کہ بہ زبان پنجابی منظوم سرودہ است و تقریباً ۶۰۰ بیت دارد. تقسیمات آن بر اساس فصل است و در حدود ۷ فصل دارد، مصنف، زبان کتاب را «ہندوی» نوشتہ :

ایہ تم مسائل فقہ دی ہندوی کہی زبان
علاول خادم شرع دی کیتا ایہ بیان
تری سی پندارن بیت تی پنجویہ فصل پچھان
وچ مسائل ایس دی کیتی رب آسان

بعضی یادداشت های دینی بہ زبان پنجابی و بہ خط ناچختہ در کنارہ صفحات دارد.

۸۹۰

۳۸۹

مکاشفات رضوی

[ادب، عرفان و تصرف و اخلاق، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازہ : بیرونی : ۲۲/۵ × ۱۳/۵ × ۳ س م. - درونی : ۱۷ س ۱۷ × ۵/۸ س م.

۲- اوراق : ۳۴۰ ورق. ۶۷۸ صحنہ.

۳- کاغذ : سفید تیرہ رنگ براق سمرقندی (متن نسخہ حنابی رنگ و کنارہ صفحات سفید تیرہ رنگ)، اندکی وصالی شدہ، جلد متوایی ملون با عطف پارچہ پی کبود رنگ.

۴- خط : نستعلیق خوش، روشن، خوانا، پختہ، عنوانها و نشانها و سرفصلها خطوط رسم شدہ بر بالای کہات و الفاظ و اشعار شنگرف، ۴ سر لوح کتیبہ و گل و بوته دار زرین و لاجوردی، جدولہای ۷ خطی لاجوردی و سر و سیاہ و زرین، قرن ۱۲ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» نیامده ، اما «تاریخ کتابت» در صفحه ۶۷۹ «۵۱۲۱۷ق» آمده است : «تمت الكتاب بعون الملك الوهاب شرح دفتر . . . (محو و سیاه شده) حضرت مولوی سعوی بتاریخ بیست و ششم شهر رجب المرجب سنه ۱۲۱۷ هجری مقدس جلوس محمود شاہی در خطہ کشمیر جنت نظیر تحریر یافت تم (۳ بار) :

الہی پیامرز این ہرسہ را مصنف نویسنده خوانندہ را»

۶- مؤلف : با (شارح) : و نام و تاریخ تالیف (شرح) ناشناخته ، چون از آغاز شرح دفتر اول اوراقی افتاده و از آخر نیز دفتر ششم مفقود است. اما احتمال می رود و با مقایسہی کہ بہ عمل آمد ، این نسخہ شرح مثنوی «مکاشفات رضوی» نام دارد .

۷- آغاز : این نسخہ از آغاز آشفته و درہم است و صحاف شرح دفتر پنجم را در آغاز قرار داده و شرح دفتر اول را کہ ناقص ہم هست پس از دفتر پنجم آورده است و در شمارہ گذاری صفحات ، آغاز نسخہ صفحہ ۸۱ می شود و اینگونہ آغاز می گردد :

شرح دفتر اول (ص ۸۱) : «عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال طوبى لمن رآنى و طوبى سبع مرات لمن رآى من ارانى و المن بى مرويست از ابن امامه رضی اللہ عنہ کہ بدستی کہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمود خوشحالی مر کسی راست و بصحبت من رسیده و خوشحالیست هفت مرتبہ مر کسی را کہ دید مرا» .

۸- انجام : ایضاً (ص ۲۰۵) : «لنج بضم اول و مکون دوم درون رخساره و بمعنی رخساره و رخسار نیز آمده و چنانچہ مولانا در دیوان خود فرموده است :

آن لب کہ بود لنج خری بوسہ کہ او کی یابد آن لب شکر بوس مسیحا
چون کہ صورت شد کنون خشک است و لبز ، لبز بفتح زلف فارسی
سطبر و قوی. بعد از آن کلامیخت معنی باثری ، ثری بفتح تین و الف مقصوره
خاک نمناک. سخت خاک آلوده می آید سخن ، آب تیره شد سرچہ بندکن.
یعنی صورت بر معنی غالب آید ، پس راه سخن مسدود کن و اللہ اعلم
بالصواب تم السفرالاول» .

—آغاز : شرح دفتر دوم (ص ۲۰۸) : «بسم الله الرحمن الرحيم ، رب يسر و تمم بالخیر ، قوله :

مدتی این مثنوی تأخیر شد مہلتی بایست تا خون شیر شد
وجه تأخیر بحسب حقیقت آنچه مولانا در ابیات آینده تصریح فرموده کہ بیت
چون ضیاء الحق حسام الدین عنان تا آنجا کہ بیت ، چون زد ریا سوی ساحل
باز گشت ، الخ اما موجب تأخیر از روی ظاهر آنچه شیخ مرحوم از نشجات
الانس نقل بنموده».

—انجام : ایضاً (ص ۳۹۲) : «حیران شده آن حاجیان در کرامات آن زاهد ، این داستان
مربوط است با بیت بالا کہ : آنکہ بیند او مسبب را عیان ، الخ م ، در
عبادت غرق چون عبادیہ. عبادیہ بضم عین مہملہ و تشدید بای موحده عبادت
کنندگان م ، از سموم بادیہ بودش علاج ، سموم بالفتح باد گرم م فی السماء
رزقکم کرده عیان یعنی نزدیک دیگران معنی این آیه کریمہ آنکہ اسباب
رزق شما چنانچہ باران وغیر آن در آسمان است مرا عین رزق در آسمان عیان
است تمام شد شرح دفتر دوم تم (۳ پار)».

—آغاز : شرح دفتر سیوم ، (ص ۳۹۶) : «بسم الله الرحمن الرحيم :

ای ضیاء الحق حسام الدین بیار این سیم دفتر کہ سنت شد سه بار
لفظ بیار مربوطست بمصراع ثانی یعنی بیار این سیوم دفتر و ہمت بگہار بر اتمام
و انجام او و بعضی شراح نوشتہ کہ سنت مراعات عدد طاقت کہ ان الله
وتریحب الوتر پس تثلیث دفتر موجب توتیر کہ مسنونست و بعضی
شارحان نوشتہ کہ سنت تثلیث غسل در اعضای وضو ، م ، قوتت
از قوت حق میزهد ، میزهد یعنی میجو شد ، م».

—انجام : ایضاً (ص ۵۶۴) : «و شاید آنکہ دوستدارید چیزیرا از روی کسالت طبع کہ آن
تخلف است از جہاد و حال آنکہ آن بدی باشد مرشہا را اندرین دنیا بتحمیر
ظلم و غلبہ اعدا و ہم در آن سرا بحرمان از ثواب غزو بعد از درجہ شہد
و خدا می داند مصاحبت شما و شما نمی دانید آن را ، م ، گر تو خواهی باؤ
این گفت و گو ، یعنی حکایت آن عاشق مہجور ، م ، ای اخی در دفتر
چہارم بگو ، کہ اتمام این حکایت آنجاست».

— آغاز : شرح دفتر چهارم ، (ص ۵۶۶) : «همت عالی توای مرتجی بالضم امید داشته ، شده م ، چون چنین خواهی خدا خواهد چنین، میدهد یزدان مراد متقین ، روزی حضرت مولانا در معنی این بیت میفرمودند که حق تعالی خواست بندگان خاص خود را بی اسهال و اهل قبل المات و بعد المات بوی میدهد چنانچه در شهری آتش افتاده بود اصلاً کشته نمیشد قطبی از آن حال تفحص کرد دید که درویشی را آرزوی کباب شده بود آتش نمی یافت چون از آنجا فارغ شد پف کرد و آتش فرورود».

— انجام : ایضاً ، (ص ۶۷۸-۶۷۹) : «پس آن وقت که آمد بر ایشان آنکسکه شناخته بودند کافر شدند بدو چه ایشان را گمان بود که آن پیغمبر از بنی اسرائیل خواهد بود چون از بنی اسمعیل بود کافر شدند ، پس لعنت خدا بر ناگروندگان که بدانند خود کار نکردند و عناد ورزیدند تمت الکتاب بعون الملك الوهاب شرح دفتر . . . (محو و سیاه کرده شده) . . . حضرت مولوی . . . معنوی بتاریخ بیست و ششم شهر رجب المرجب سنه ۱۲۱۷ هجری مقدس جلوس محمود شاهی در خطه کشمیر جنت نظیر تحریر یافت ، تم (سه بار) .
الهی بیامرز این هر سه را مصنف نویسنده خواننده را»

— آغاز : شرح دفتر پنجم ، (ص ۲) :
«شم حسام الدین که نور انجم است طالب آغاز سفر . . . است سفر بالکسر کتاب و نامه ، م ، گرنبودی خلق محجوب و کثیف ، کثیف بفتح کف و کسرثاء مثلثه ضد لطیف ، م ، در مدیخت داد معنی داد می ، مدیح بالفتح مرادف مدح ، م ، لیک لقمه باز آن صعوه نیست ، صعوه بالفتح شد مرغی که بنارسی سربچه گویند ، م».

— انجام : ایضاً ، (ص ۸۰) : شرح دفتر پنجم از انجام ناقص است و چنین بیان می آید :
«باز جواب گفتن کافر جبری سنی را ، که از آن حیران شد آن منصفی مراد ، منصفی بالکسر نیک سخنگوی ، م ، اندکی کثیف زان بیت ای غفل ، غفل بضمین سخت دل و غلیظ طبع و سخت خصومت ، م ، همچنین بحث نا حشر و آسرد حشر بالفتح جمع کردن و برانداختن و بختن کرد کرده ، نشر بفتحین پراکنده و پراکنده ها مفرد و جمع است و بمعنی پراکنده شدن نیز آمده و نشر بالفتح پراکنده و پراکنده کردن ، م پس رمیدندی از آن راه

ثبات ، ثبات بالفتح زیانکار». شرح دفتر ششم منقود است.

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «شرح مثنوی» است و اگرچه به علت افتادگی های که دارد ناسش معلوم نشد ، اما باید «مکاشفات رضوی» باشد ، زیرا با جست و جو ها و مقایسه های که نمودم این مطلب تأیید شد. تقسیمات این نسخه براساس دفتر های شش گانه مثنوی است به استثنای دفتر ششم که منقود است. شارح همه عنوانها و سرفصلها را آورده و سپس ابیات خاصه ابیات مشکل را نوشته و به شرح عرفانی و تفسیر دینی و توضیح لغوی و دستوری آنها پرداخته است. هر بیتی را که آغاز می کند ، حرف «م» در آغاز آن است که حرف اول «مثنوی» می باشد. شارح بر کلمه علوم اسلامی زمان خود مسلط بوده است. وسخت ترین ابیات مثنوی را بسیار خوب شرح کرده است. نثر فارسی آن روان و جزیل و منسجم است. نکات لغوی و اشارات دستوری و صنعتی آن ارزنده است. رسم الخط آن فارسی و املاي آن درست و انشای آن صحیح است. مطابق معمول در بعضی جای ها حروف «پ» و «ج» و «گ» ، مانند «ب» ، «ج» و «ک» کتابت شده است. و تا آنجا که توانسته است کلمات را متصل آورده است ، مثلاً : «اینمعیست ، ممتنعاست» ، و لیکن برخی کلمات که امروز متصل (سرهم) می نویسند ، در این نسخه منفصل (جدا) است ، مانند : «جست و جو ، گنت و گو» . حرف اضافه «ب» بر فعل و اسم و لفظ «می» بر فعل چسبیده است. هنگام شرح از آیات قرآن و احادیث نبوی بهره مند گشته است. باوجود اینکه بیش از پنج دفتر نیست و آن هم آشفته و درهم است و جا بجا شده است ، روی هم رفته نسخه بی است ارزنده و خوش خط و بدون سهوالقلم کاتب. مکاشفات رضوی چاپ شده است و نسخ خطی آن نیز فراوان است.

ملجاً القضاة عند تعارض البينات

[دین ، فقه ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۱۸ × ۵/۱۱ س م . - درونی : ۱۵ س ۵/۱۲ × ۶/۵ س م .

۲- اوراق : ۷۷ ورق . ۱۵۳ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی ، جلد متوایی آبی رنگ با عطف پارچه بی سفید گون.

۴- خط : ثلث ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سرفصلها و خط های رسم شده بر بالای الفاظ کلمات شنگرف .

۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد. تاریخ کتابت : «۵۱۳۲۳ ق» : «تمت الرسالة» نهار الجمعة الثامن من شهر رجب المرجب السنة في الثلث و العشرين و ثلثائة بعد الالف فقط فقط» .

۶- مؤلف : «ابو محمد غانم بن محمد البغدادي» ، نام تألیف : «ملجأ القضاة عند تعارض البيئات» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحه ۲ و ۳ چنین آمده است : «و بعد فيقول الفقير الى الله الغني ابو محمد غانم بن محمد البغدادي في هذه رساله في تعارض البيئات كنت جمعها لبعض اخواني من القضاة . . . و قد سميتها ملجأ القضاة عند تعارض البيئات» .

۷- آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم ، سبحان من لا حجة اقوى من كلامه ، و من لا معارض له في احكامه ، و الصلوة والسلام على من ايد بالآيات العظام و على آله و اصحابه الخيرة الكرام و بعد فيقول الفقير الى الله الغني ابو محمد غانم بن محمد البغدادي فهذه رساله في تعارض البيئات» .

۸- انجام : «و قال بعضهم لا بد للاجتهاد من حفظ المبسوط و معرفة ناسخ و المنسوخ و المحكم و المأول و العلم بعادات الناس و عرفهم و انكالت المسئلة في غير ظاهر الرواية انكالت توافق اصحابنا بعمل بها وان لم يجدوها روايتها عن اصحابنا و اتفق فيها المتأخرون على شيء يعمل به وان اختلفوا في غيره يفتحن بما هو صواب عنده و الحمد لله على التمام و على رسوله افضل الصلوة والسلام و اصحابه البررة الكرام برحمتك يا ارحم الراحمين» .

۹- چگونگی: این نسخه در موضوع «فقه» و «مسائل فضا در اسلام» نوشته شده است . و رنگ انتقاد کونمی از بعضی مشکلات فقهی و قضایی است که در آثار فقهی متعرض آنها نشده اند . تقسیمات آن بر اساس موضوعات عمومی است . اسلام است ، مثلاً «کتاب النسخ» ، کتاب الطلاق ، باب التمسك ، کتاب الرضاع» و جمعاً بر ۳ قسمت است . کتاب النسخ در آغاز و کتاب الوارثه در انجام است . روی جلد در آغاز فهرست و در چند جای دیگر به قلم تازه نوشته شده است : «کتاب ترجیح البيئات» .

۹۵۰

۳۷۳

ممتاز محل

[تاریخ و ادب ، فارسی و اردو ، منظوم و منثور]

- ۱- اندازہ : بیرونی ۲۳ × ۵ / ۱۴ × ۸ / س م . - درونی : ۷ س ۱۶ × ۵ / ۹ س م .
- ۲- اوراق : ۴۶ ورق . ۹۲ صفحہ .
- ۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ ہندی ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشہ سیاہ رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق جلی ، رسم الخط اردو ، روشن ، خوانا ، پختہ ، صفحہ دوم و سوم و عنوانها و نشانها و سرفصلها شنگرف ، یک نقش زیبا از تاج محل در صفحہ دوم .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : نام «مؤلف» و «نام و تاریخ تالیف» صریح و واضح معلوم نشد .
- ۷- آغاز : «بسم اللہ الرحمن الرحیم ، خلاصہ احوال بانو بیگم مخاطب ممتاز محل عرف تاج بی بی اہلیہ شاہ جہان بادشاہ غازی و بنت نواب آصف خان وزیر و پسر زادی نواب اعتقاد الدولہ بودند و احوال سکندریہ و قلعہ اکبر آباد و دیگر موتی مسجد کہ در قلعہ آگرہ است و فتحپور سیکری و نام کاریگران و حال پیدایش بیگم صاحب در سنہ ۱۰۰۰ و شادی شدہ بود در سنہ ۱۰۲۱ و وفات شدہ بود در سنہ ۱۰۴۰ ہجری» .
- ۸- انجام : «فرش و قالین و پردہ های و شامیانہ های زرین و چہار روشنی و زنجیر های طلائی و فانوس های وغیرہ سب اسباب راجہ موصوف لیگئی بابت مزدوری کاریگران روضہ و ملازمان روضہ منورہ و کرایہ های ہر یک قسم سنگ کہ از ہر یک ملک آمدہ بود تمت تمام شد» .
- ۹- چگونگی : موضوع این نسخہ شرح احوال «ممتاز محل» (۱۰۰۰-۱۰۴۰ ہ ق) زن «شاہ جہان بادشاہ» و شرح ساختن و بنا کردن مقبرہ او است کہ امروز بہ نام «تاج محل» شہرت جہانی دارد و در شہر آگرہ (ہندوستان) است . در این رسالہ کوچک ، اشعاری کہ در کنار و گوشہ آرامگاہ و برای آن بہ خاطر ممتاز محل سرودہ شدہ است ، کلیہ خرج ہا کہ برای آن قصہ زیبا شدہ و اسامی سنگها و رنگ ہا و جواہر و دیگر اشیایی کہ در ہا

بہ کار بردہ شد ، دقیقاً توصیف گشته است . البتہ اعداد بہ صورت «علم سیاق»
نوشته آمده است . یک مثنوی کوتاہ کہ «شہاب الدین محمد صاحبقران ثانی
شاہ جہان پادشاہ غازی» در تعریف تاج محل یعنی آرامگاہ ممتاز محل سرودہ
در این نسخہ است :

ز ہر مرقد پاک بالقیس عہد کہ بانوی آفاق را کشتہ مہد
ہمہ اشعاری کہ در تاج محل کتیبہ شدہ است و مطالبی کہ روی سنگ
آرامگاہ ممتاز محل و شاہ جہان و اکبر شاہ نقر شدہ و نام استادان و نقاشان
و بنایان در این نسخہ گرد آمدہ است و این رباعی مادہ تاریخ وفات
«ممتاز محل» :

«زین جہان رفت چو ممتاز محل در جنت بہ رخس حور کشاد
بہر تاریخ ملائک گفتند جای ممتاز محل جنت باد»

« . . . ۱۰۴ ہ ق »

۲۹۰

مناقب غوثیہ

۴۴۲

[دین ، عرفان و تصوف ، فارسی ، مثنوی و منظوم]

- ۱- اندازہ : — بیرونی : ۵/۲۵ × ۵/۱۶ × ۲ سم . — درونی : ۱۷ س ۱۸ × ۸ سم .
- ۲- اوراق : ۱۱۶ ورق . ۲۳۲ صحنہ .
- ۳- کاغذ : نازک سفید رنگ روغنی براق سپاہانی ، جلد مقوایی پارچہ گرفتہ رنگ رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق ، روشن ، خوانا ، رسم الخط اردو و فارسی ، عنوانہا و نشانہا و سر فصلہا و جدولہای ۲ خطی کنارہ متن جدول یک خطی کدالہ . صفحات شکرکف . قرن ۱۲ ہ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . اما در خط و رسم خط شاہ زین کتاب در صحنہ آخر «۱۲۴۹» ثبت است .
- ۶- مؤلف : «فقیر محمد صادق شہابی سیدی قادری» ، نام تالیف : «مناقب غوثیہ» . تاریخ تالیف معلوم نشد : «اما بعد میگوید بندہ ضعیف گداز . . . فقیر محمد صادق شہابی سیدی قادری (ص ۲) . . . و این کتاب را مناقب غوثیہ نام نہادہ شد» (ص-۷) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، رب افتح بالخیر و اخرج بالخیر ، الحمد لله الذی جعل کرامات الولی تتمہ لخوارق النبی و معجزاته فان کل ولی علی قدم نبی فکر اماته علی قدر قدماته و من آمن بکرامات الاولیاء فقد آمن بمعجزات الانبیاء و من انکر کراماتهم فقد انکر بمعجزاتهم نعوذ بالله من شرور انفسنا و من میات اعمالنا من مهده الله فلا مضل له» .

۸- انجام : «و آن مرد کہ او را کلمہ شہادت تلقین کردیم از اهل قسطنطنیہ نصرانی بود و من مأمور شدم تا او را بجای میت نصب کنم . خواجہ خضر او را بیاورد و او پیش من مسلمان شد و این زمان در میان ایشان است ، راوی میگوید کہ شیخ ما را منع کرد کہ در حیات من این حکایت با کسی نگوی و الله تعالی اعلم بحقیقت الحال تمت الكتاب بعون الوهاب» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخہ مدایح و مناقب و اعمال و اقوال و کرامات و کشفیات و تعلیقات و عرفانیات حضرت شیخ عبد القادر گیلانی (رح) است کہ بہ نثر و نظم فارسی تصنیف گشته است . تقسیمات آن بر اساس «مقدمہ» و «منقبت» و «خاتمہ» است و جمعاً ۷۷ منقبت دارد . مقدمہ در چگونگی تألیف کتاب ، منقبت اول در حمد خدا و نعت حضرت محمد (ص) و منقبت هفتاد و ہنتم در فضیلت حضرت شیخ عبدالقادر گیلانی است . مؤلف کہیدہ مآخذ و منابع و اعلام رجال را کہ از آنها مطلب و شعر و سخن گرفته است نقل می کند . از احادیث نبوی و اشعار فارسی و آیات قرآنی و کلمات مشایخ خاصہ مشایخ سلسلہ قادریہ بسیار نقل می کند . نثر فارسی آن روان و سادہ است اما بہ «سبک پاکستانی» یا «سبک ہندی» است . در اواخر نسخہ بعضی یادداشت های دعایی دارد .

۰۴۰

۳۵۵

منتخب اللغات شاہجہانی

[مراجع ، عربی و فارسی ، منثور]

۱- اندازہ : — بیرونی : ۵/۳۲ × ۵/۲۴ × ۴ س م . — درونی : ۱۹ س ۱۷ × ۲۵ س م .

۲- اوراق : ۲۲۸ ورق . ۴۵۸ صفحہ .

۳- کاغذ : نازک و ضخیم سفید رنگ کشمیری ، آب رسیده ، اندکی وصالی شدہ ، جلد

مقوای ملون باعطف و گوشه چرمی پوشیده و موش خورده.

۴- خط : نستعلیق و تحریر ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشان ها و کلمات شواهد و سرفصلها سرخ رنگ ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : نام « کاتب » را محو و سیاه کرده اند ، تاریخ کتابت : « ۱۲۳۹ ه ق » : « تحریر فی التاريخ چهارم ربیع الاول سنه ۱۲۳۹ هجری مطابق است ۱۸۸۰ م » . دیگر دعوی کند باطل گردد . اما هشت جزء اول و جزء نوزده به خط کاتب دیگر است به نام « کجوت سنکه کهنتری » ساکن دهلی که به خط سرخ در صفحه ۴۵۷ آمده است .

۶- مؤلف : « عبدالرشید الحسینی المدنی التتوی » ، نام تألیف : « منتخب اللغات شاهجهانی » ، تاریخ تألیف : « ۱۰۴۶ ه ق = منتخب بی بدیل » : « و بعد چنین گوید بنده احقر و ذره انقر عبدالرشید الحسینی المدنی اصلا و التتوی مؤلف که این کتابی است در تحقیق بیان لغات ضروریه کثیره الاستعمال منتخب از کتب معتبره چون قاموس و صحاح و صراح بعبارت فارسی عام فهم خالص پسند . . . و بعد از صورت اتمام و اختتام بمنتخب اللغات شاه جهانی موسوم نموده نذر حجاب درگاه عرش ائمه ساخت . »

۷- آغاز : « رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر ، سنایش و سناس مالک الملکی که تذکار آلائی بی احصا و نهای بی منتهایش و عداد سوابق فینس و لواحق عطایش در دائره حصر ننگیند و خرده خرده و آن به زمان آن دریافت نسجد و الی فی المثل آب انهار مداد و شامخ و رگ انجیر رسد ، قلم شود و افراد بشر و اصناف ملک تا ابد صحیحند روزگار و جریده در انهار ثبت کنند هنوز حرفی از آن کثابت و برخی از آن حساب سوابق در انهار . »

۸- انجام : « مع الیاء یوی بلضم و فتح واو و سدید به آخر . صلوات الله علی صلی علی محمد و علی آل محمد و بارک وسلم . اللهم صل علی محمد و آل محمد . »

نسخه جامع اللغات عرب از نسخ معتبره منتخب
نسخه قاموس و مذهب صحاح از نسخ اسامی و مع در صراح
یافند اتمام به عهد سببی از حرفی و از خلق جهان آنهی
سلطنت آرای مالک سنان شاه جهان بانی صاحبزادان

تمام شد ادر شاه پادشاه ثانی در حق پور تحریر یافت .

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «لغت عربی به فارسی» است و بر اساس «باب» و «فصل» با رعایت حرف اول و دوم و آخر هر کلمه تدوین و تنظیم گشته است چنانکه حرف اول باب و حرف آخر فصل نامیده شده است و ضمناً به اشتقاق و اسقاط کلمات و الفاظ هم توجه داشته است. مؤلف این نسخه «عبدالرشید الحسینی المدنی التتوی» آنرا به «ابو المظفر شهاب الدین محمد صاحبقران ثانی شاه جهان پادشاه غازی ولادت «۱۰۶۲ = صاحبقران ثانی»، جلوس «۱۰۳۷ = شاه جهان باشد شاه جهان» و «عزل ۱۰۶۸ هـ ق» هدیه کرده است. و در مقدمه مؤلف نام چهار فرزند صاحبقران ثانی آمده است: «اول شاهزاده سلطان دارا شکوه، دوم شاهزاده سلطان شاه شجاع، سیوم شاهزاده سلطان اورنگ زیب، چهارم شاهزاده سلطان مراد بخش». مؤلف کتاب لغت خود را از کتب لغت پیش از خود انتخاب کرده و نام قاموس و صراح و صحاح را ذکر کرده نموده است. بعضی از صفحات این نسخه در هنگام صحافی جا بجا شده است، مثلاً صفحه یک و ۲ باید بعد از صفحه ۱۸ باشد. در آغاز و انجام این نسخه و کناره صفحات درونی آن یادداشت ها و توضیحات و لغات افزوده شده کتابت گشته است. پس از کتابت دوباره مقابله گشته است. در فهرست نسخه های خطی برتیش میوزیم آمده که «منتخب اللغات شاهجهانی» را «فرهنگ عربی رشیدی» نیز می نامند و مؤلفان هر دو فرهنگ یکی شمرده می شوند تنها در فرهنگ رشیدی نام پدر مؤلف «عبدالغفور» آمده است. منتخب اللغات شاهجهانی تاکنون چندین بار چاپ شده و نسخ خطی هم فراوان دارد اما چاپ انتقادی نشده است.

۰۴۰

۴۶۳

منتخب اللغات شاهجهانی

[مراجع، لغت، فارسی، منثور]

- ۱- اندازه: - بیرونی: ۳۰ × ۱۸ × ۵/۴ س.م. - درونی: ۲۱ × ۱۱ س.م.
- ۲- اوراق: ۳۰۰ ورق. ۶۰۰ صفحه.
- ۳- کاغذ: نازک نخودی رنگ جهانگیری (لاهوری)، وصالی شده، کرم خورده، جلد مقوایی و چرمی سرخ گون و پوسیده.
- ۴- خط: نستعلیق، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سرفصلها و لغات شنگرف، جدول

کناره متن صفحه ۳ خطی لاجوردی و سیاه و شنکرف ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : «داؤد بن محمد اسحاق» ، تاریخ کتابت معلوم نشد ، در آخر تاریخ «۱۰۹۲ ه ق» نوشته اند و لیکن در آن دست برده اند : «الكاتب فقير الحقير داؤد بن محمد اسحاق تحریر فی التاريخ ۲۸ شهر رجب المرجب سنه ۲۵ جلوس والا ، سنه ۱۰۹۲» (رک : ۶ مؤلف).

۶- مؤلف : « عبد الرشید الحسینی المدنی والتتوی » ، نام تألیف : «منتخب اللغات شاه جهانی» ، تاریخ تألیف «۱۰۴۶ ه ق» (رک : منتخب اللغات شاه جهانی ۳۵۵/۴۰).

۷- آغاز : «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر ، ستایش و سپاس مالک الملکی که تذکار آلی بی احصای و نعمای بی انتهایش و تعداد سوابق فیض و لواحق عطایش در دایره حصر نگنجد و خرد خرده آن بمیزان دریافت نسجد و اگر فی المثل آب انهار مداد و شاخ و برگ اشجار کاغذ و قلم شود و افراد بشر و اصناف ملک تا ابد بر صحیفه روزگار و جریده لیل و نهار ثبت کنند هنوز حرفی از آن کتاب و برخی از آن حساب نتوانند نکاشت».

۸- انجام : «مع الهاء یاء یاه کلمه ایست که برای راندن شتران گویند. مع الیاء یوی بضم یاء و فتح واو و تشدید یاء آخر نام مردی است ، تمام شد . منتخب اللغات شاهجهانی و بحقیقت تمام آنگاه شود که مقبول نظر کیسیا اثر واقفان پاییه سریر سلیمانی و ملازمان درگاه صاحبقران ثانی خلد الله تعالی ظلله و ابد جلاله افتد ، بیت :

نسخه جامع زانغات عرب از نسخ معتبره منتخب

تمت تمام شد» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «لغت عربی و فارسی» است. تقسیمات آن به سبب حرف اول و آخر هر لغت است. مثلاً لغت «اسلوب» را در «باب لایف مع الیاء» می یابیم و هر حرف بر یک باب و جمعا ۲۸ باب دارد. در سال ۲۸ جلوس ابوالمظفر شهاب الدین محمد صاحبقران ثانی شاه جهان پادشاه غاری معنی در ۱۰۶۵ هجری قمری تألیف شده و ظاهراً این نسخه در سال ۱۰۹۲ کتابت شده است. در مقدمه این نسخه درباره شاه جهان پادشاه و چهار پسرش سلطان دارا شکوه و سلطان شاه شجاع و سلطان اورنگ زیب و سلطان

مراد بخش و طرز گرد آوری لغات و تدوین و تبویب آنها و مآخذ و مصادر و دیگر خصوصیات نسخہ بحث شدہ است و مخصوصاً مؤلف در چند مورد انتقاداتی از دیگر لغت نویسان از جملہ صاحب قاموس کردہ و روش او را در تدوین فرهنگ های لغت درست ندانستہ است. در آغاز و انجام این نسخہ نشان چند سہر بودہ کہ متأسفانہ آنها را محو و سیاہ کردہ اند. در صفحہ آخر بہ خط تازہ اشعار مادہ تاریخ تالیف نسخہ آمدہ است :

نسخہ جامع ز لغات عرب از نسخ معتبرہ منتخب
نسخہ قاموس و مہذب صحاح کنز و اساسی و مصادر و صراح
یافتہ اتمام بہ عہد شہمی از حق و از خلق جہان آگہی
سلطنت آرای ممالک ستان شاہ جہان ثانی صاحبقران
از پی تاریخش بی قال و قیل گفت خرد «منتخب» بی بدیل

«ن ت خ ب - ب د ی ل - منتخب - بدیل = ۱۰۴۶».

۰۴۰

منتخب اللغات شاہجہانی

[مراجع، لغت، عربی و فارسی، منشور]

- ۱- اندازہ : - بیرونی: ۳۵ × ۲۲ × ۵/۳ س.م. - درونی: ۱۸ س ۵/۲۲ × ۵/۱۲ س.م.
 - ۲- اوراق : ۱۸۳ ورق. ۳۸۶ صفحہ.
 - ۳- کاغذ : ضخیم سفید فرنگی، اندکی آب رسید، جلد مقوایی و چرمی سرخ رنگ.
 - ۴- خط : نستعلیق، خوانا، روشن، رسم الخط فارسی، عنوانها و نشانها و سرفصلها و الفاظ شواہد شنگرف، قرن ۱۳ ه.ق.
 - ۵- کاتب : «محمد صالح پشاوری»، تاریخ کتابت: «۱۲۶۵ ه.ق»: «تمت تمام شد کتاب منتخب شاہ جہانی در روز ۵ شنبہ بوقت چاشت بیست و دوم شہر صفر المظفر ختم اللہ بالخیر بحسب الفرمایش عالیشان علیا مکان شاہ عبدالرحیم خان شاہ شفقان بدست خط فقیر حقیر سراپا تقصیر محمد صالح پشاوری در بدخشان در روزنو اتمام یافت در ایام زمستان بیست و نہم جدی در ۵ ماہ مرقوم گردید».
- خط خوب از من مسکین چہ طمع بیداری
خاطر جمع ندارم کہ نویسم خط خوب

این دست من از خاک است هم خاک شود روزی
این نام من از عالم هم پاک شود روزی
هر کس که مرا داند این خط مرا خواند
شاید که به یاد آرد غمناک شود روزی
نوشته بماند سیه بر سفید
نویسنده را نیست فردا امید

تحریر فی تاریخ ۲۲ شهر صفر ختم الله بالخیر و الظفر سنه ۱۲۶۵ هـ (۱۵ بار)

۶- مؤلف : (رک : منتخب اللغات شاهجهانی ۳۵۵/۰۴۰).

۷- آغاز : «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر ، بعد چنین گوید بندۀ احقر
و ذره افتقر عبدالرشید الحسینی المدنی و التتوی مولداً که این کتابی است
در تحقیق بیان لغات ضروریه کثیر الاستعمال منتخب از کتب معتبره چون
قاموس و صحاح و صراح بعبارت فارسی عام فهم خاص پسند و تحقیق لغات
و تنقیح معانی و اعتبار حرف حرف ملحوظ».

۸- انجام : «فصل الیاء مع الیاء یوی بالضم یا و فتح واو و تشدید یاء آخر و نام
مردیست لمؤلفه فی التاریخ الكتاب :

نسخه جامع ز لغات عرب از نسخ معتبره منتخب
نسخه قاموس و مذهب صحاح کنز اساسی و مصادر صراح
یافته اتمام بعهد شهری از حق و از خلق جهان آسمی
سلطنت آرای ممالک ستان شاه جهان ثانی صاحبقران
از بی تاریخش بی قال و قیل گنت خرد منتخب بی بدل

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «لغت فارسی و عربی» است (رک : منتخب لغات

شاهجهانی ۳۵۵/۰۴۰). در آغاز و اواسط و انجام این نسخه مشرف به کتب
همه را محو و سیاه کرده اند و فقط در نسخه ۱۰۰ ساله که شهر باقی مانده
که به سختی اینگونه خوانده می شود : «مهر شاه عالم امیر عبدالرحمن...

۰۴۰

مؤید الفضلاء

۴۱۰

[مراجع ، لغت ، فارسی ، منشور]

۱- اندازه : بیرونی : ۲۹/۵ × ۱۹/۵ × ۷/۵ سم. — درونی : ۱۷ × ۲۰/۵ × ۱۰/۵ سم.

- ۲- اوراق : ۵۵۶ ورق . ۱۱۱۱ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ براق سمرقندی ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی پوشیده از چرم قهوه‌پی ضربی و نقش دار با عطف شیرازه دار و تیماجی .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، الفاظ و لغات و نشانها و عنوانها و خطوط رسم شده بر بالای کلمات شنگرف ، در آغاز یک سر لوح ساده در زمینه زرین ، جدولهای ۶ خطی کناره متن سرخ و سیاه و لاجوردی و زرین ، جدول یک خطی کناره بیرونی صفحه لاجوردی ، قرن ۱۲ ه ق .
- ۵- کاتب : «غلام قاسم» ، تاریخ کتابت به خط تازه تر «۱۲۲۱ ه ق» آمده است : «باتمام رسید نسخه مؤید الفضلا بدست خط عبودیت شیم غلام قاسم سمت تحریر یافت ۱۲۲۲» .
- ۶- مؤلف : «محمد بن لاد» ، نام تألیف: «مؤید الفضلاء» ، تاریخ تألیف شاید: «۹۲۵ ه ق» باشد . از صفحه ۳ تا ۷ اینگونه آمده است : «اما بعد حمد و صلوة میگوید اضعف عباد محمد بن لاد . . . ابن کتاب مشتملست بر لغات عرب علی قدر ما يحتاج من الصراح و التاج از لغات فارس و روم و ماوراء النهر و ترک و جز آن چه در لسان الشعرا و ادات الفضلا و دستور الافضل و ز فانگویا و مؤید الفوائد و شرح مخزن اسرار و طب حقایق الاشياء مذکور است . . . چون این کتاب مؤید فاضلانست در حل مشکلات . . . این را مؤید الفضلاء دارند» .
- ۷- آغاز : «یا فتاح ، بسم الله الرحمن الرحيم ، محامد متوافره و مدایح متکثره مردادار دانا و تنگری توانا که بنایت چندین حروف نامعدوده و چندین لغات نامحصوره و کلمات غیر محدوده پرداخت لوکان البحر مداد الکلمات ربی لنفذ البحر قبل ان تنفذ کلمات ربی بلکه لوان ما فی الارض من شجرة اقلام و البحر یمده من بعد سبعة البحر ما نفدت کلمات الله ان الله عزیز حکیم» .
- ۸- انجام : «فایده هشت حروف در فارسی نیابند صاد و ضاد و ظا و عین و قاف و حا و طا و ثا و لیکن هر دال که در فارسی بعد مد آید ذال خوانند و در عربی باء فارسی و جیم فارسی و زاء فارسی والله سبحانه اعلم بالصواب والیه المرجع و المآب و صلی الله تعالی علی النبی المختار و علی اصحابه الاخيار برحمتک

یا ارحم الراحمین با تمام رسید نسخه مؤید الفضلا بدست خط عبودیت شیم غلام قاسم سمت تحریر یافت ۱۲۲۱» .

۹- چگونگی: موضوع این نسخه لغت فارسی به فارسی است و از مشهورترین فرهنگهای لغت فارسی است که در شبه قاره پاک و هند تألیف شده است . مؤلف مراجع بسیار در اختیار داشته که مستقیم و غیر مستقیم از آنها استفاده می کرده است و در مقدمه برای آنها نشانها و رموزی به دست داده است ، مثلاً ص برای صراح اللغه ، ت برای تاج ، ل برای لسان الشعراء . و همچنین از دیوان های اشعار و مثنوی ها مانند : شاهنامه فردوسی ، خمسه نظامی ، سته سنایی ، دیوان خاقانی ، دیوان انوری ، دیوان ظهیری ، دیوان عهبری . لغات عربی و ترکی و فارسی و پهلوی را تشخیص داده و برای هر کدام فصلی جداگانه معین کرده است ، مثلاً «فصل فی ترکی چمون اسب کاهل» . تقسیمات این نسخه بر اساس حروف تهجی است بدین شرح که حروف اول را «کتاب» و حروف آخر را «باب» و هر بابی بر «سه فصل» است . مثلاً کلیه کلمات که با «الف» آغاز می شوند یک کتاب ساخته شده و در هر کتاب حروف آخر کلمه را سلاک و سند قرار داده و «باب» نامیده است چنانکه لفظ «خید» در کتاب الخاء» و «باب الها» آمده است و لفظ «محبوب» در «کتاب الهم» و «باب الباء» آمده است . این نسخه سهو القلم کاتب و اشتباهات املائی و انشایی ندارد و در لابلای اوراق آن مهتری آمده است در اینگونه خواننده شد : «قندهار (افغانستان) کتبخانه جلالیه ، قره نادر» . این نسخه در سرزمین پاک و هند چاپ شده است .

۸۹۰

ناشناخته

۴۶۲

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منشور و منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۲ × ۱۳ × ۲ س . - درونی : ۱۷ × ۱۶ × ۵/۷ س .
- ۲- اوراق : ۱۱۹ ورق . ۲۳۸ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری یا لاهوری ، اندکی کرم خورده ، وصلی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی باعطف و آوشه چرمی ، پوسیده .

۴- خط : تحریر ، پخته ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشان ها و سرفصل ها شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » ندارد.

۶- مؤلف : نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن معلوم نشد چون از آغاز ناقص است و در لابلای نسخه و آخر آن نیز نشانی از مؤلف و نام تألیف و تاریخ آن دیده نشد.

۷- آغاز : ناقص و شاید یک یا دو ورق افتادگی داشته باشد ، و اینگونه شروع می شود:

« نشستن کشمیر شنو آثار هدایت است تقریر شنو
بجز راه شریعت تو نیابی راه را در شرع ردای جوان وای پیر شنو
راهی که صراط مستقیم است این است بالله که ده خداستای میر شنو
باب اول در بیان آنکه از اجال بتفصیل ظاهر میشود و از وحدت به کثرت
و از احد بعدد .»

۸- انجام : « و اگر پوست را خلل شود تمام آن درخت خشک شود و امید وصل منقطع گردد. نظم : »

شریعت را مقدم دار اکنون شریعت از طریقت نیست بیرون
هر آنکه در شریعت کامل آید طریقت راه وصلت حق گشاید

نظم :

چشم همت از دو عالم دوختم سر حق را من ز حق آموختم
چون نماندام هیچ فانی گشته ام خام بودم پخته گشته ام سوختم
قاریا بر من مکن قهر و عتاب گر خطایی رفته باشد در کتاب
آن خطای رفته را تصحیح کن از کرم والله اعلم بالصواب

تمت الكتاب بعون الملك الوهاب اغفر لصاحبه و لكتابه و لمن نظر فيه تم
(۴ بار) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه « فرایض و ادعیه و مسائل عرفانی و ادبی » است و « عرفان و ادب » در آن بیشتر است. تشبیحات آن بر اساس « باب » است و جمعا ۱۸ باب دارد: « باب اول در بیان آنکه از اجال بتفصیل ظاهر میشود و از وحدت بکثرت و از احد بعدد. باب هژدهم در بیان شریعت و متابعت حضرت رسالت

پناه صلعم». ابواب به طور خلاصه در این موضوعات است: «جامعیت انسان، ایمان معرفت حق، شریعت و طریقت، حقیقت و حقیقه الحقیقه» از وجه فرایض و سنن و نوافل و اوراد و ادعیه و اسما، شریعت و طریقت حقیقت و حقیقت الحقیقه» از وجه نفی و اثبات، شریعت و طریقت و حقیقت و حقیقه الحقیقه» از وجه فنا و بقا، نبوت و ولایت، کرامت و کهنانت و استدراج و جنونیت، علم حقیقت ظاهری و باطنی، توکل و حقیقت آن، وجد و سماع و حقیقت آن، تغنی و مزامیر و آواز خوش شنیدن، حسن و بدن و حقیقت آن، باغ و گلزار و بدن و احوال آن، عبادت حق تعالی، مذمت بدعت، شرف شریعت و متابعت حضرت رسالت پناه (ص). نثر فارسی این نسخه روان و به سبک خرامانی می ماند و با آیات قرآنی و احادیث و کلمات مشایخ و اشعار گوناگون فارسی آمیخته است. نام «حسین» در مقطع اشعار آمده است:

ای حسین از حسن دیدن پاک شو چون تو گشتی پاک بس بی پاک شو
از حسین ناتوان بشنو نصیحت ای جوان کفر باشد نزد مردم سر حق کردن بیان
چند یادداشت دعایی و تعویذ در اوامط و انجام این نسخه آمده است. احتمال دارد این «حسین» منظور «ملا حسین واعظ کاشفی» باشد.

۸۹۰

ناشناخته

۴۷۸

(شاید انشای شاه محمد کژل صاحب)

[ادب، انشا ورقه نگاری، فارسی، منظوم و منثور]

- ۱- اندازه: بیرونی: ۱۱/۵ × ۱۱ × ۱ س. د. — درونی: ۱۲ س ۱۲/۵ × ۶/۵ س. د.
- ۲- اوراق: ۸۶ ورق. ۱۷۲ صفحه.
- ۳- کاغذ: نازک سفید تیره رنگ سپاهانی، اندکی وصالی شده، جلد مقعانی بیرونی سبزه‌ای رنگ، ضربی نقش دار.
- ۴- خط: نستعلیق خوش، روشن، خوانا، پخته، رسم الخط فارسی، عنوانها و نشانها و سرفصلها سرخ، جدولهای و خطی کناره متن سیاه و زرین، جدول یک خطی کناره بیرونی صفحات لاجوردی، یک سر لوح در آغاز که معلوم می دارد از نسخی دیگر جدا شده است. بر روی جلد نقش‌های گل و بوته. قرن ۱۲ ه. ق.

- ۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد ، تاریخ کتابت: «۱۲۱۸ھ ق» آمده است : «بتاریخ بیست و هشتم شهر جمید الاولی سنہ ۱۲۱۸ یوم پنجشنبہ قلمی شد بالخیر».
- ۶- مؤلف : نام مؤلف و تألیف و تاریخ تألیف معلوم نشد. روی ہم رفتہ این نسخہ مجموعہٴ رقعات است کہ می توان آنها را «منشآت» خواند.
- ۷- آغاز : «رب یسر بسم اللہ الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، های زرین بال دولت و اقبال و طاهر فرخ فال حشمت و اجلال آن جلالت و ایالت مرتبت امارت و نبالت مرتبت والا قدر رفیع الشان معلی منزلت منیع المکان معاد مہربان از استظہار صمیمی مخلصان هموارہ اوج نشین شرفہ و عظمت و کامرانی رفعت ذروہ شوکت و شادمانی باد».
- ۸- انجام : «بتأیید نیروی اقبال لایزال شہنشاہی در اندک زمانی نصرت و فیروزی قرین حال فرخندہ مآل آن گروہ فتح منش شدہ آن مہمور برگشتہ بخت مسلسل و معلول روانہٴ جناب فیض انتساب خواهد شد زیادہ حد ادب دید و بدعا اختتام ورزید ، نظم :
- ہمیشہ در گہ عدل و جناب احسانت ، چو کعبہ مقصد حاجات اہل عالم باد
بالنون والصاد».
- ۹- چگونگی : موضوع این نسخہ انشاء نویسی است و آن شامل رقعاتی دوستانہ و پاسخہای آنها است. در این رقعات بعضی نکات تاریخی و وقایع آورده شدہ است. تفسیحات آن بر اساس عنوان ہر رقعہ است. مثلاً «رقعہ بدوستی» و «جواب» آن. نثر فارسی آن آمیختہ با اشعار فارسی برگزیدہ و الفاظ و جملات مصنوع و ہمراہ باسجع و دیگر صنایع ادبی و گاہی از آیات قرآنی و احادیث ہم استفادہ شدہ است. چند یادداشت تازہ در آغاز و انجام و در گوشہ و کنار آن بہ فارسی آمدہ است.

۸۹۰

۵۵۵

ناشناختہ

[ادب ، شرح و تفسیر اشعار عربی بہ فارسی ، فارسی و عربی ، منثور و منظوم]

۱- اندازہ : - بیرونی : ۲۳ × ۱۳ × ۵/۲ س م. - درونی : ۲۰ س ۱۶ × ۷ س م.

۲- اوراق : ۲۴۹ ورق. ۴۹۸ صفحہ.

- ۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، ساییده شده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی ملون باعطف پارچه‌پی سرخ گون.
- ۴- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سرفصلها و خطوط رسم شده بر بالای ابیات و جملات عربی شنگرف ، قرن ۱۰ و ۱۱ هـ ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد. چون ناقص است.
- ۶- مؤلف : یا (شارح) و نام و تاریخ تألیف (شرح) معلوم نشد زیرا از آغاز و انجام افتادگی دارد (رک : ۹ - چگونگی).
- ۷- آغاز : افتادگی دارد و چنین آغاز می شود : «و شرم و عفت و ادب ش :
- ای کرده سلوک در بیابان ادب ز نهار مکن مفاخرت بهر نسب
چیزی که به آن فخر توانی کردن عقل است و حیا و عفت و علم و ادب
تحسین سکوت و ثنای صموت
ادبست نفسی فما وجدت لها بغیر تقوی الا لادب
فی کل حالاتها وان قصرت افضل من صمتها عن الکذب
و غیبه الناس ان غیبتهم حرمتها ذوالجلال فی الکتب»
- ۸- انجام : افتادگی دارد و چنین انجام می یابد :
- «اذا ذقت بک الاحوال يوماً فتق بالرازق الفرد العلی
دقت باریک شد از ثانی والذکاء حدة لنواد میفرماید بسیار است خدا بر او
از لطف پنهان که باریکست پنهانی آن از فهم زیرک و بسیار آسانی آید از
پس دشواری و باز برد اندوه دل اندوهناک و بسیار دری که اندوهناک
آورده شوی بان در صبح و آید ترا شادی در شبانه چون سنگ
به تو حالها روزی پس استوار باش بروزی دهند نکلند بز نهار
در واقع پیش تو آید ای دل ز نهار مشو خالیدی ...»
- ۹- چگونگی: این نسخه از لحاظ شعر و نثر فارسی و اشعار عربی بسیار ارزشمند است و ضمناً حاوی فواید لغوی و دستوری و آیین نگارش است. تفسیرات آن بر اساس اشعار عربی است که نخست آنها را می آورد و سپس به شرح لغوی و دستوری و معنوی آنها می پردازد. هر شعر عربی را که می آورد ، اول آنرا به فارسی تحت اللفظی ترجمه می کند ، بعد به اشارات لغوی و دستور زبان فارسی و نکات

صرف و نحو عربی می پردازد. زبان فارسی و اشعار برگزیده در این نسخه بسیار روان و لطیف و جاذب است و اکثر اشعار در موضوع عرفان و حکمت و اخلاق و ادب است. «ش» برای «شرح» است. ضمناً برای تمثیل، «حکایت» و «شعر» نیز بعضی از مطالب این نسخه است. این را هم بگویم که این نسخه بر اساس عقاید شیعه اثناعشری تألیف و شرح شده است و اسامی ائمه اطهار و اقوال و افعال آنان ذکر گشته است. روی هم رفته نسخی ارزنده و عالی و در خور تحقیق و تتبع است باوجود اینکه ناقص است و از آغاز و انجام افتادگی دارد.

۸۹۰

۵۴۰

ناشناخته

[ادب، انشاء و کتابت، فارسی، منثور و منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی : $۲۵ \times ۱۴ \times ۴/۵$ س.م. - درونی : ۱۵ و ۱۷ س $۱۸ \times ۵/۸$ و $۱۹/۵ \times ۹/۵$ س.م.
- ۲- اوراق : ۳۳۶ ورق. ۶۷۲ صفحه.
- ۳- کاغذ : زرد تیره رنگ سیالکوتی و نخودی رنگ سمرقندی، کرم خورده، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی سیاه رنگ باعطف چرمی سفید رنگ.
- ۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف، جدولهای ۳ خطی کناره متن شنگرف و سیاه، قرن ۱۱ ه.ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
- ۶- مؤلف : نام «مؤلف»، و «تألیف» و تاریخ آن معلوم نشد چون از آغاز و انجام ناقص است (رک : ۹-چگونگی).
- ۷- آغاز : ناقص است و افتادگی دارد و اینگونه آغاز می شود :

«..... باین تحفه بنگری تفسیر دلکشی است موشح بنام شاه.

تاریخ نام او شده تفسیر اکبری

اختتام شرح آداب المریدین شیخ شرف الدین منیری، ابوالفضل بن مبارک که از نارسایی و کوتاهی در اوراق مداوای بیماری خود می جوید چون خرد

آبله پای او از تکاپوی خویش و گفت و گوی خود باز آمده رجع التهقهری
نموده دست به دامن هر خاری می زند».

۸- انجام : ناقص است و افتادگی دارد و چنین انجام می یابد : «بازرگانان هر متاع که
آئین سود برگیرند و جان نثاران عرصه گندآوری لوحه همت آموزی از و بر
خوانند. تن گدازان نفس آرا آئین نیکوکاران بردارند. اخلاص طرازان بخت آور
ازو ذخائر بی منتهی فراهم آورند و آرامش گزینان نزهتگاه حقیقت پیآوری آن
کاسیاب خواهش کردند ، مصرع ، یکی نامه ساختم پر شکفت ، که هر».

۹- چگونگی: این نسخه در موضوع مسائل ادبی و تاریخی و انشاء و شعر است و به احتمال
قوی این نسخه «هر سه دفتر ابوالفضل» یا «سه نثر ابوالفضل» است. زیرا
مطالب آن راجع به امور درباری اکبر پادشاه و جهانگیر پادشاه و بنای
مساجد و کتابه های آنها و فرمان ها و واگذار کردن اقطاع و دکان ها
و نوشتن مقدمه بر خاتمه بر کتاب ها و رسائل است. نثر آن محکم و روان و
آمیخته با اشعار برگزیده فارسی است. اینک بعضی از عنوانات مطالب آن :
«دیباچه کچکول خورد، شروع انتخاب شرح آداب المریدین، الله اذیر (مکررا)،
خطبه بیاض، کتابه مسجد، کتابه دیهره، سیوم اکبر نامه، بیاض معاملات،
بر ظهر کتاب کیمیا نوشته شد، اختتام انتخاب تحفه العرافین خاقانی،
اختتام منتخب دیوان خاقانی، اختتام منتخب دیوان انوری، اختتام منتخب
دیوان ظهیر فاریابی، نشان حضرت شاهنشاهی به جوان بخت والا نژاد و
شاهزاده شاه مراد در وقت مراجعت از کشمیر».

در کناره صفحات و میان سطرها یادداشت های ادبی و معانی لغات به
زبان فارسی به خط شنگرف و سیاه کتابت شده است. بد لغات صحافی بعضی
از اوراق آن جا به جا شده است .

۸۹۰

ناشناخته

۵۱۷

[ادب، تاریخ و اخلاق، فارسی، منظوم]

۱- اندازه : - بیرونی ۱۵×۲۵ سم. - اندرونی : ۱۱ و ۱۵ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹/۵ سم. -

۲- اوراق : ۱۲۰ ورق. ۲۴۰ صفحه.

- ۳- کاغذ : حنایی و خاکی رنگ سیالکوٹی ، آب رسیدہ ، جلد مقوایی ضعیف و شکستہ مندرس ، باعطف پارچہ پی سفید.
- ۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، قرن ۱۲ ھ ق .
- ۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » ندارد چون از انجام ناقص است.
- ۶- مؤلف : و نام تالیف و تاریخ تالیف معلوم نشد.
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم :
- چون قلم بر لوح بسم الله نوشت
اسم اعظم را در آن پوشیده داشت
رہبر خود کردہ بسم الله را
ذات او را نیست چون جدو نشان
- از ہمہ اول پیش عالم سرشت
بر صحف عثمان از آن اول نگاشت
رہروی باید صفات الله را
وصف او امکان چہ دارد انس و جان
- ۸- انجام : ناقص است و براین اشعار پایان می یابد :
- «همچنان کردند و برندش بران
هر گز آسیبی از آن روغن نیافت
گفت سلطان غل محبوسش کہند
قید شد آب و طعام انسان رسید
- کرد بسم الله خود رفت اندران
چون برون آمد ملک خیلی بتافت
و از شراب و نانخورش خوکش دهند
در چهل روز او سبوی او ندیدند
- ۹- چگونگی: از مطالعہ نسخہ معلوم می شود کہ شاید برگزیدہ بی از مثنوی مولوی باشد و چند کاتب آنرا نوشته اند. بدین سبب تعداد سطور ہم مختلف است و در آخر کتاب «رسالہ ذبح نامہ» در زبان پنجابی (ہندکو) ، بہ نظم آمد و لیکن ناقص است. در صفحات آغاز بعضی مطالب دعایی کتابت شدہ است.

ناشناختہ

- [ادب ، عرفان و تصوف ، اوراد و ادعیہ ، فارسی ، منشور و منظوم]
- ۱- اندازہ : - بیرونی : ۵/۲۱ × ۵/۱۳ / ۱ × ۱۳ س م. - درونی : ۱۱ س ۱۳ × ۷ س م.
- ۲- اوراق : ۴۴ ورق. ۸۸ صفحہ.
- ۳- کاغذ : ضخیم کبود رنگ ولایتی (فرنگی) ، جلد مقوایی و چرمی پوشیدہ و وصالی شدہ.
- ۴- خط : ثلث خوش ، روشن ، خوانا ، پختہ ، عنوانها و نشانها و سرفصلها و جدولها
- یک خطی و ۲ خطی کنارہ متن و حاشیہ سنگرف ، قرن ۱۲ ھ ق.

۵- کاتب : «محمد رفیق» ، تاریخ کتابت : «۱۲۴۸ هـ ق» . در صفحه ۷۲ چنین آمد ، است : «الهی بحق پیران حقانی ، به بخشی گناه محمد رفیق عاصی ، بررای شریف صاحبان و شناسندگان مخفی نماند که هر گاه خط این عاجزه در نظر اشرف صاحبان در آید ذیل لطف و کرم دریغ ندارند و گرنه این خط من لایق کتابت نیست :

غرض نقشیست کز ما یاد ماند که هستی را نمی بینم بقای
سنه ۱۲۴۸» .

۶- مؤلف : نام «مؤلف» و «تألیف» و تاریخ آن معلوم نشد . ظاهراً همان «کاتب» باید مؤلف باشد و تاریخ کتابت ، تاریخ تألیف . اما نام تألیف به دست نیامد . (رک : ۵-کاتب).

۷- آغاز : ناقص است و اینگونه آغاز می شود : «و در رکعت دوم قل هو الله احد خواند بعد صد و یکبار درود اینقدر استغفار و اینقدر کلمه تمجید بخواند بعد سر خود را به طرف قطب و پای در طرف جنوب در جای نماز بخوابد و پای دراز نکند» .

۸- انجام : «و گناهکاران امت حضرت محمد رسول صلی الله علیه وسلم همین دریای خواهد برد و باک خواهد ساخت انشاء الله تعالی گناه بنده عظیم و عذاب الیم ولی بهمت فضلش امیدها دارم .

الهی بحق پیران حقانی به بخشی گناه محمد رفیق عاصی» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «اوراد و ادعیه عرفانی» است به زبان فارسی که بر اساس عقیده عرفا و متصوفه تصنیف گشته است ، ضمناً قواعد خواندن اوراد و ادعیه را به دست می دهد و می گوید چگونه در خدمت پیران ورد و دعا بخوانند تا فایده برگیرند . اسامی بسیاری از عرفا و متصوفه شده اند در این نسخه آمده است . و همه را شامل لفظ «جیو» می دانند که معنی «بزرگ و ارجمند» است ، مانند : حضرت جیو ، حضرت میان حافظ عبدالغفور جیویشاوری ، میان حافظ الهیار جیو لاهوری . از سلسله خواجگان بسیار نام می برد و اوراد آنها و طریقه آنها را نقل می کند . تفسیحات آن بر اساس تعداد اوراد و ادعیه و قواعد خواندن آنها است که اکثر آنها با «بسم الله الرحمن الرحیم» آغاز می شود . از آیات قرآنی احادیث نبوی و کلمات مشایخ چه عربی چه فارسی

بہرہ مند شدہ است . از صفحہ ۷۳ تا ۸۵ منظومی متوسط آمدہ کہ نام «عبدالحمید» بہ کرات و دیگر مشایخ و اقطاب متصوفہ در آن گنجانیدہ شدہ و در حقیقت یک «نسب نامہ منظوم» یا «سلسلہ نامہ منظوم» است بہ زبان فارسی بہ مطلع :

« چونکہ از حق بر دل محمد عظیم فرمان رسید
کرد او موزون و نشر علم عبد المجید »

و مقطع :

« خدا خوان گر خدادان کرد سبحان بہ مفلس داد حق ملک سلیمان »
این منظومہ در حدود ۶۲ بیت دارد و لیکن ابیات آن از لحاظ وزن سکتہ دارد . در کنارہ صفحات بعضی اشعار عرفانی و دوییتی های روحانی و یادداشت های صوفیانہ شیرین ثبت شدہ است . و مأخذ آنها را «سن تحقیقات» آورده . اینک نقلی از صفحہ ۴ :

«اول لطیفہ قلبی است کہ در زیر پستان چپ است .
دویم لطیفہ روحی است کہ بر بالای پستان راست است .
سیم لطیفہ سری است کہ بر وسط سینہ است .
چہارم لطیفہ نفسی است کہ تحت ناف دادہ می شود .
پنجم لطیفہ خفی است کہ بالای پیشانی است .
ششم لطیفہ خفی است کہ فوق سر دادہ می شود .
ہفتم ذکر سلطان است کہ بر تمام وجود دادہ می شود .»

۸۹۰

۵۷۸

ناشناختہ

[ادب ، فارسی ، منظوم و منثور]

- ۱- اندازہ : — بیرونی : ۲۱ × ۱۳ × ۲ س م . — درونی : ۱۳ س ۱۳ × ۷ س م .
- ۲- اوراق : ۱۱۴ ورق . ۲۲۸ صفحہ .
- ۳- کاغذ : نازک سفید تیرہ رنگ سپاہانی (ہراتی) ، اندکی آب رسیدہ ، جلد مقوایی و چرمی ضربی (ترنج دار) با عطف پارچہ پی مخطوط .

۴- خط : نستعلیق شکسته آمیز ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سرفصلها و نشانها
شنگرف ، قرن ۱۲ ه ق.

۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » داشته اما آنرا به عمد پاره و محو کرده اند.

۶- مؤلف : نام « مؤلف » و « تاریخ » آنرا که در خاتمه نسخه موجود بوده است عمداً محو کرده اند و از آغاز و متن نسخه چیزی دریافت نشد. اما گویا مؤلف یا کاتب « پادشاه خواجه » نام داشته است (رک : ۹- چگونه).

۷- آغاز : « بسم الله الرحمن الرحيم ، نکته ، اگر منکر نبوت [ندای] با حضرات جز
به تعظیم پیشو میا ، و اگر بر تجلی ایمان داری به هیچ جانب بی ادب چشم
مگشا ، رباعی :

بر گوش تو قلقلی زمینا نخورد کندیشه به پیغام پری و انخورد
چشمی که گشایی به تأمل بگشا تا از سزه رنگ جلوۀ پا نخورد

۸- انجام : ناقص است (دو ورق افتادگی دارد) : « نکته تجربه کاران امتحان کده شعور
متفق اند که سخن بموقع خموشی است ، و خامشی بی محل مرزه خروشی ،
بس سخن بتدر ضرور باید گفتن و گوهر زیاده بر احتیاج نشاید سفتن ،
بی صرفگی سخن یاوه خرجیهای مایه شعور است ».

۹- چگونه : موضوع این نسخه « ادب » است که شامل « رباعی و قطعه و قصیده و مثنوی
کوتاه و دیگر انواع شعر همراه باتکده های از نثر متوازن و مسجع و مصنوع
فارسی » است. تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی است که مصنف برگزیده است و
با عنوانهای « نکته » و « رباعی » و « نامطبوع » و « اشارت » و « حکایت » و « قطعه »
آغاز می شود. اشعار جاذب و شیوا با مضامین بکر و بدیع در این نسخه آمده
است. « در ذیل نکته ها » ، « نثر لطیفه و بند و اندرز و در ذیل نامطبوع »
مثنوی داستانی و در ذیل « نامطبوع » اشعاری شبیه بحال در « بد نوزان » و
بحور بلند آمده است. در آغاز و انجام و لابلاهی ادراک نسخه اشعار فارسی
برگزیده و یادداشتهای ادبی ارزنده کتابت شده است و بعضی از آنها را
« پادشاه خواجه » نوشته است و اینگونه از خود یاد نموده : « لرافعه الحزین
پادشاه خواجه عفی الله عنه » یا « کمینه پادشاه خواجه ». و احتمال داده می شود
که این نسخه تألیف همین « پادشاه خواجه » باشد. در مقطع بعضی اشعار نام
« ندیم » و « ندیمی » آمده :

«مجو سر دھان او ندیمی کہ باشد نکتہ موهوم مغلق»
 ہمین ندیمی یک غزل معروف حافظ را تضمین کرده است و در صفحہ ۶
 نسخہ بالفظ «لراقمہ» ضبط کرده است ، بہ مطلع :
 «فدای خاکپای او نمایم جان شیدا را اگر آن ترک شیرازی بہ دست آرد دل مارا»
 و مقطع :

«مگر کردی ندیمی شعر حافظ را بہ جان تضمین
 کہ بر نظم تو افشاند ملک عقد ثریا را»
 و در صفحہ ۱۱ از «دست خط سید شیر محمد حسینی» ۸ بیت زیبا آمدہ کہ
 یک بیت سعدی را کہ در گلستان دارد تضمین کرده است :
 بہ مطلع :

«دوش ناتابی بہ من ہمراز گفت لذت چہ می بری ز مجاز
 و مقطع :
 «نشیدی کہ در گلستان گفت سعدی سیر کہتہ (؟) بلبل شیراز
 عاشقان کشتگان معشوقند پرنیاید ز کشتگان آواز»
 در صفحہ ۱۲ یک مخمس آمدہ تحت نام «عیسی مخدوم» بدین مطلع :
 ای دل کہ بسی زحمت ایام کشیدی از ساغر این دور ہمہ زہر چشیدی
 و همچنان اشعاری از میرزا صائب تبریزی در گوشہ و کنار صفحات این
 نسخہ آمدہ است. از جملہ غزلی بدین مطلع :
 «دل بود مایل بخط عنبر افشان بیشتر ہست در ابر سیاہ امید باران بیشتر»

۲۹۰

۳۳۸

ناشناختہ

[دین ، فقہ ، فارسی ، منثور]

- ۱- اندازہ : - بیرونی : ۲۱ × ۱۵ × ۳ س م . - درونی : ۱۵ س ۱۷ × ۹ س م .
- ۲- اوراق : ۲۵۳ ورق . ۵۰۶ صفحہ .
- ۳- کاغذ : نازک و ضخیم حنایی رنگ سیالکوتی ، آب رسیدہ ، بدون جلد .
- ۴- خط : نستعلیق متوسط ، رسم الخط اردو ، روشن ، خوانا ، عنوانها و نشانها و بعضی

از الفاظ به شنگرف ، قرن ۱۱ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» معلوم نشد ، چون ناقص است.

۶- مؤلف : نام مؤلف و تاریخ و نام تألیف شناخته شد .

۷- آغاز : ناقص است و افتادگی دارد و اینگونه آغاز می شود : «و اگر پیش از دیدن

فسخ بکند ، روا باشد ، باز اگر در وقت دیدن روا دارد جایز نیست ، اگر

فروخت نادیده را جایز است و مر بایع را در وقت دیدن اختیار نیست مسئله

مبطل خیار روینه و خیار شرط عیب ناک شدن بیع است نزدیک مشتری و

تصرف کردن آن در آن تصرفی که فسخ نشود چنانکه اعتاق و تدبیر یا واجب

بکند حق عزیز را چنانچه فروختن بی شرط خیار و گرو داشتن و یا جرأت دادن.»

۸- انجام : ناقص است و افتادگی دارد و چنین انجام می یابد : «مامیگویییم در مال گیر

او را تصرف محافظت است و اگر غایب باشد تصرف بیع است پس باجمده

ثابت باشد و مال که او را در آن تصرف باشد گواهی او در آن جایز نبود

کذا فهم من الکتب مسئله اگر دو وصی برای غیر وارث بوصیت مال گواهی

داد روا بود و نیز اگر دو مرد برای دو دیگر بقرض هزار درم بر میت گواهی

دادند و آن دو دیگر برای این دو مرد نیز بقرض هزار درم بر میت مذکور

گواهی و شهادة».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «مسائل فقه» اهل سنت و جماعت است که به فارسی روان

نگاشته شده است. تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و «فصل» و «مسئله» است

و شاید بیش یک هزار مسئله داشته باشد. باوجود اینکه از فقه اسلامی و

مخصوصاً از فقه حنفی بحث می کند ، مثل اینکه کوشش داشته است که از

آوردن جملات عربی و آیات قرآنی و احادیث به زبان عربی اجتناب کند و

همه را به فارسی ترجمه کرده است. متأسفانه از آغاز و انجام ناقص است

و بنا بر این بر من ناشناخته ماند .

۲۹۰ و ۸۹۰

۳۶۸

ناشناخته

[دین و ادب ، حدیث و روایت ، فارسی و عربی ، منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۵/۲۵ × ۵/۱۶ × ۵ س.م. - درونی : ۱۹ س ۱۷ × ۹ س م.

- ۲- اوراق : ۳۷۵ ورق. ۷۵ صفحہ.
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیرہ رنگ و سفید رنگ کشمیری ، اندکی وصالی شدہ ، اندکی آب رسیدہ ، جلد تیاچی ضربی نقش دار سرخ گون ، اندکی موش خوردہ.
- ۴- خط : نستعلیق و ثلث ، روشن ، پختہ ، خوانا ، معرب (مشکول) ، عنوانها و نشانها و سرفصلها و جملات عربی و کلمات شواهد و خطوط رسم شدہ بر بالای الفاظ شنگرف ، قرن ۱۰ و ۱۱ هـ ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آخر ناقص است.
- ۶- مؤلف : نام «مؤلف» و «تألیف» و «تاریخ تألیف» معلوم نشد چون از آغاز و انجام افتادگیہایی دارد و لیکن چنان بہ نظر رسید کہ شاید «شرح فارسی مشکوٰۃ المصابیح» یا «اشعة اللمعات» باشد (رک : و چگونگی).
- ۷- آغاز : افتادگی دارد و اینگونہ آغاز می گردد : «هیچ کس نتواند از جن و انس کہ او را گم راہ کند و از اسلام بگرواند باز گفت من یضلل و از ہر کہ لطف و عنایت خود باز گیرد و او را بہ شومی اختیار او کفر را اختیار کردہ است گمراہ کند و بدوزخ و کفر خوار کند فلاہای لہ ہیجکس او را نتواند کہ راہ نماید و اسلام بیاموزد و کلمہ شہادت بگویاند و اشہد ان لا الہ الا اللہ و من از یقین دل برستی اقرار میکنم بزبان و شا را خبر میکنم کہ ہیچ کسی سزای عنایت نیست ما را مگر اللہ تعالی کہ وی معبود بر حقیقت است مں خلقی را».
- ۸- انجام : افتادگی دارد و چنین انجام می یابد : «ق ابو ہریرہ روایت کرد کہ رسول گفت صلی اللہ علیہ وسلم ان زنت فاجلدوها ثم ان زنت فاجلدوها ثم ان زنت فاجلدوها ثم بیعوها و لو بصغیر بازعم در متن گفت یعنی لامہ غیر المحصنة مراد ازینہا کنیزی است کہ او را شوہر نباشد و صغیر ریسان را گویند کہ از سوی یافتہ باشند و شان حدیث آن است کہ رسول گفت علیہ السلام را برسیدند کہ اگر کنیزک کسی کہ شوہر ندارد زنا کند حکم وی چیست و ویرا چہ باید کرد ؟ رسول علیہ السلام این حدیث گفت ان زنت اگر زنا کند او را تازیانہ زنید ثم ان زنت بس اگر زنا کند باز او را تازیانہ زنید بس اگر باز زنا کند تازیانہ زنید و او را بفروشید» .
- ۹- چگونگی : موضوع این نسخہ «شرح و مأخذ روایت و شان احادیث» است کہ بہ زبان

فارسی روان و ساده و به سبک خراسانی نوشته آمده است. متأسفانه از آغاز و انجام و اواسط افتادگیهایی دارد و یا صفحاتی نا نوشته مانده است. اما از لحاظ متن فارسی کهن و انشاء و املا و الفاظ و اصطلاحات دینی و ادبی ارزنده است. از لحاظ املائی حروف «پ» و «چ» و «گ» مانند: «ب» و «ج» و «ک» کتابت شده در الفاظ: «بیغامبر، جیز، جایگاه». الفاظ «که چون، چنانچه، چنانکه»، به صورت «کجون، جناخ، جنانک» آمده است. از لحاظ انشایی، نثری روان و قابل فهم و جملات کوتاه است و تکرار افعال و حروف اضافه در آن دیده می شود. سهو القلم کاتب ندارد. تقسیمات آن بر اساس «فصل» و «شان» و «حدیث» و «ترجمه» است بدین شرح که هر حدیث را با اعراب کامل می آورد و سپس راوی و مأخذ آن و در آخر شرح و تفسیر و شأن به وجود آمدنش را می گوید. مؤلف یا شارح بعضی رموز را برای احتراز تکرار برگزیده است، مانند: «خ، ق، م، ص». بعضی از احادیث بر حسب حروف و کلمات آغازی ترتیب و تنظیم یافته است اما در تمام نسخه عموسیت ندارد.

۲۹۰ و ۸۹۰

۳۹۸

ناشناخته

(شاید «سیرت مصطفی»، یا «وحدت نامه» باشد)

[دین و ادب: فارسی، منظوم، «مثنوی»]

- ۱- اندازه: ۲۰ × ۲۳ × ۳ س. م. - درونی: ۱۷ س (هر سطر یک بیت) ۱۶ × ۸ س. م.
- ۲- اوراق: ۲۱۹ ورق. ۴۳۸ صفحه.
- ۳- کاغذ: نازک زرد رنگ براق جهانگیری، اندکی آب رسیده، چادر سفیدی در بعضی پوسیده باغلاف کرباسی سفید و نوار حنایی.
- ۴- خط: نستعلیق خوش، پخته، روشن، خوانا، سرفصلها و عنوانها و نشانهها سرخ، جدولهای ۲ خطی میان مصراع ها و در سر عنوانها سرخ و جدولهای ۳ خطی کناره آیات لاجوردی و سرخ، قرن ۱۱ ه. ق.
- ۵- کاتب: «محمدی»، تاریخ کتابت ندارد: «بحسب فرمایش علامی فهامی حضرت . . . (محو سیاه) . . . جیو سلمه الله تعالی دست خط محمدی شاگرد شیخ محمد صحاف».

۶- مؤلف : یا (شاعر) : و نام و تاریخ تألیف (مثنوی) معلوم نشد ، اما ظاهراً آنرا «سیرت مصطفی» می توان گفت. در صفحه ۱۰ چنین آمده است :

همی خواستم مدتی کز وفا به نظم آورم سیرت مصطفی
نهم قصه از اول کار طرح علی قدر خود باز گویم بشرح

۷- آغاز : ناقص و افتادگی هایی دارد و چنین آغاز می گردد :

«پرستش کن ای دوستانرا که اوست
فرو مانده ام بیم خوف و رجا
یکی مرغ را راه سیمرغ نیست
درین ره نه راه منست و منی
برحمت ز دشمن نگهدار دوست
من و کردگار از کجا تا کجا
عصافیر را سیر سیمرغ نیست
که از ما و از کرده ما غنی»

۸- انجام :
«بجود و جلال خود ای دادگر
چو ظاهرشود صبح روز بقا
نویسنده را کن نظر ای آله
ببخشای اگر چند هستش خطا
بیمارزمان مادران و پدر
مکن هیچ محروم مان از لقا
که او را جریده پراست از گناه
بحق امام رسل (کذا)
زما بر . . . (کذا) عایبه السلام
ز آنکه من بنده گناهکارم
نویسنده را نیست فردا امید»
بهر یک زمان صد هزاران سلام
هر که خواند دعا طمع دارم
نوشته بماند سیه بر سفید

۹- چگونگی : موضوع این نسخه سیرت حضرت محمد بن عبدالله (ص) است که شاعر خود آنرا ظاهراً «سیرت مصطفی» نامیده است. در حدود ۷۴۰ بیت دارد و به بحر متقارب مثنی محذوف یا مقصور سروده شده است. تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی است که شاعر بر حسب زندگی حضرت محمد (ص) ، برگزیده و عنوان قرار داده است. مثلاً اول نعت حضرت محمد (ص) ، دوم مناقب ابوبکر صدیق (رض) ، سوم مناقب عمر بن الخطاب (رض) ، چهارم مناقب عثمان بن عفان (رض) ، پنجم مناقب علی بن ابی طالب (ع) ، ششم مناقب حسن (ع) و حسین (ع) و تا آخر نسخه رحلت و دفن حضرت محمد (ص). اشعار آن خوب و روان است ولیکن بعضی سکتها و عیوبی دارد. اساس کارش احادیث و قرآن و روایاتها بوده است بدین ترتیب که تعدادی احادیث را عنوان قرار داده و سپس به شرح و توضیح آنها پرداخته است.

۲۹۰ و ۱۹۰

۴۱۵

ناشناخته

[دین و ادب ، فقه ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۵/۲۶ × ۵/۱۵ × ۴/۵ س.م. - درونی : ۱۹ س ۲۰ × ۸ س م.
 ۲- اوراق : ۳۵۸ ورق. ۷۰۸ صفحه.
 ۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ و روغنی سیالکوتی ، آب رسیده ، ساییده شده ، وصالی شده جلد مقوایی پوسیده ضربی منقش باعطف تیاچی سرخ.
 ۴- خط : نستعلیق ناپخته ، سخت خوانا ، روشن ، عنوانها و نشانها و سرفصلها و جدولهای یک خطی میان و کناره ایبات شنگرف ، قرن ۱۲ ه.ق.
 ۵- کاتب : صریح و واضح نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد. شاید نام کاتب «نشاط» باشد :

«خطی که نقوش این بساط است از کک شکسته نشاط است»

- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : نام «مؤلف» و «تاریخ تألیف» شناخته نشد. باوجود اینکه این نسخه هیچ گونه نقصی ندارد و از آغاز و انجام درست است ، نام مؤلف و تاریخ تألیف معلوم نشد احتمال دارد نام مؤلف (شاعر) «شریف جلال» باشد :
 «گفت حق ، احدا تو میخواهی هر کسی را نباشد آدهی
 من هم میخواهم ای شریف جلال هم تو آ که نباشی از این حال

اللهم اغفر لمصنعه ولناظره ولکاتبه ولجميع المؤمنين والمؤمنات والمسلمين
 والمسلمات الاحياء منهم والاموات برحمتک یا ارحم الراحمین ارک : ۸

- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، فصل اول در بیان ثنای حق جز در سیر می فرماید ،

حمد بیجد ثنای بی اعداد بخدای که نور ایمان داد
 غافر است و رحیم و رحمان است یا ک از عیب و شرک و نقصان است
 آن خدای که تافت از یک مهر شرق | و | غرب زمین | و | هفت سپهر
 ذات پائی که خود بحکمت پاد قبضه خاک را دهد ادراک
 کردداری ز قطره آب می کند دسوهرا نایابی
 لا یموتی که از حکومت وی میت از حی شود ز میت حی

۸- انجام :

« روز محشر تمامی بنده
من که باشم کتاب امت خود
تا که از حال امت غم کیش
چون که امت عجب پریشانند
گفت حق، احمداً تومی خواهی
من همی خواهم ای شریف جلال
اول [و] آخرین شود زنده
ده به دستم حساب امت خود
کس نداند ز امتان پیش
پای تا فرق غرق عصیانند
مر کسی را نباشد آگاهی
هم تو آگه نباشی از این حال

اللهم اغفر لمصنفه ولناظره ولکاتبه ولجميع المؤمنین والمؤمنات والمسالمین
والمسلمات الاحیاء منهم والاموات برحمتک یا ارحم الراحمین فی تاریخ دهم
شهر صفر بالنجم وانظر نوبت نسلی بود که مسوده افتاد هر سهو و نقصانی
که رفته باشد درستی او را اصلاح پذیر گردند هر آن مؤمنی که مسئله ازین
کتاب کسب نموده در عمل آرد شاید که حق سبحانه و تعالی از ثواب این
محروم نگرداند الهی آمین و رب العالمین ، تمت :

قاریا بر من مکن قهر [و] عتاب
هر که خواند دعا طمع دارم
شد بتوفیق خدای لاینام
خطی که نقوش این بساط است
هر خطایی رفته را تصحیح کن
گر خطایی رفته باشد در کتاب
زانکه من بنده گنه کارم
این کتابت روز چهار شنبه تمام
از کک شکسته نشاط است
از کرم والله اعلم بالصواب

۹- چگونگی: این نسخه را می توان «مثنوی دینی» یا «مثنوی فقهی» نامید و موضوع آن
«فقه حنفی» است و آن یک مثنوی است که شاعر و نام و تاریخ تألیف ندارد.
اما اشاره به اسم «شریف جلال» در آخر شده است و نیز نامی دیگر به عنوان
کاتب «نشاط» آمده است. در حدود ۱۳۰۰ بیت دارد. بر وزن «فاعلاتن
مفاعلاتن یا فعلا» از مزاحفات بحر خفیف سروده شده است. تقسیات آن
بر اساس «کتاب» و «فصل» است. در آغاز «کتاب العقیدات» مشتمل بر هفده
فصل در آخر «کتاب صوم» مشتمل بر سه فصل و خاتمه و کتاب الحج». جمعاً ۶ کتاب و یک خاتمه دارد. فهرست مطالب نسخه از صفحه ۳ تا
صفحه ۱۳ در آغاز نسخه است. مراجع و مأخذ شاعر از صفحه ۱ تا ۳
کتابت شده است که در حدود ۱۱۰ کتاب نام برده شده است و همه آنها
مربوط به فقه اهل سنت و جماعت است مخصوصاً فرقه حنفی. در این مثنوی

سکته، اشعار و تعقیدات لفظی و اشتباهات قافیه و غلط‌های دستوری فراوان دارد. اما نسخی که گویا به خط شاعر است و شاید منحصر بفرد باشد. در آغاز و انجام و کناره‌های صفحات، یادداشت‌های دینی و توضیحات فقهی و شرح‌های لغوی و ادعیه و اوراد دیده می‌شود. با ذکر مراجع و مآخذ. در صفحات آخر چند غزل فارسی و یک غزل ترکی کتابت شده است، مانند یک غزل از حافظ به مطلع:

تا ز میخانه و می نام و نشان خواهد بود
سر ما خاک ره پیر مغان خواهد بود

و دو غزل از فغانی به مطلع:

پریشانی ز زلشش کم مبادا یک مرموی
بهر تارش گرفتارش تو چندین سرو دلجوی
خرامان خانه من آن مه بیضا جبین آمد
ز بهر خانه ویران کردن تا راج دین آمد

و غزلی دیگر از شاعری دیگر به مطلع:

دلبری دیدم بطلعت همچو ماه همچو ماه
او نشسته تخت شاهی همچو شاه همچو شاه

و غزل ترکی به مطلع:

ای جفا قبلگان جا نیمه شاه دورانیم تورم
ناز عشقنبدین کویوب‌قالادی در مانیم توروم.

۲۵۰

ناشناخته

۴۲۱

[دین، علوم قرآنی، کشف‌المطالب و الآیات - عربی - منتور]

۱- اندازه: - بیرونی: ۲۳ × ۱۴/۵ × ۱/۵ س.د. - درونی: ۲۰ س ۱۷/۵ × ۸/۵ س.م.

۲- اوراق: ۱۵۰ ورق. ۳۰۰ صفحه.

۳- کاغذ: نازک زرد خاکی رنگ براق کشمیری، کرم خورده، آب رسیده، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه بی سبز.

- ۴- خط : ثلث ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سرفصلها و نشانها و کلمات شواهد شنگرف ، قرن ۱۰ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : نام مؤلف» و «تالیف» و «تاریخ تالیف» معلوم نشد چون از آغاز و انجام ناقص است.
- ۷- آغاز : ناقص است و افتادگی دارد و این گونه شروع می شود : «باین دستور که بحساب حروف تهجی این کتاب را مشتمل بر بیست [و] هشت باب گردانید هر بابی را مشتمل بر بیست و هشت فصل کرد و بعد از هر لفظ دو حرف سرخی بحساب ابجد نوشته شد حرف اول علامت جزو و در آن رکوع است و هر لفظی که خواهند بیابند ملفوظی را مرعی دارند و مکتوبی را رعایت نکنند مثل ذلک و هذا اگر خواهند بیابند در باب ذال و باب ها باید دید» .
- ۸- انجام : ناقص است و تا مقداری از «باب المیم» اینگونه پایان می یابد : «و من شیئتاح ط من من حیث لا ترونهم ح ی من حیث لا یحسب کح بز من حیث لا یشعرون بدی و بدیب و کج بز من حیث لا یعلمون طبع و کط د من حیث لم یحسبو کح د ثم الخاء المعجمه من خردلی بز د و کبا من خشی الرحمن کریز من خشیه الله ا ط و کح د من خشیه رهم ع د من خطایا هم ک بچ من خطبه النساء بد من خلاف» .
- ۹- چگونگی: موضوع این نسخه «علم قرآن» است که شامل کشف الآیات و کشف الركوع و ۲۸ باب کشف السجدة و کشف السورة و کشف الکلمات می شود تقسیم و ترتیب آن بدین شرح است که بر اساس ۲۸ حرف عربی از (همزه تالی) ۲۸ باب ساخته و هر بابی یعنی هر حرف را دوباره ۲۸ فصل قرار داده است . در هر فصل بر اساس حروف ابجد دو حرف به خط شنگرف نوشته که حرف اول نشان جزو و حرف دوم نشان رکوع است . ضمناً یاد آورد گشته که برای یافتن هر کلمه و جمله قرآنی و یا دیگر مطالب ، کلمه ملفوظ را در نظر داشته باشند نه مکتوب را . متأسفانه این نسخه ناقص است . از آغاز گویا یک ورق و از آخر حروف ابواب (ن ، و ، ه ، ی) مفقود است . نسخهی ارزنده و شایسته در شناخت و دریافت کلمه موضوعات قرآن است و تاکنون چاپ شده آن دیده نشده است . شاید نسخه خطی کامل آن در کتابخانهها موجود باشد .

۸۹۰

۴۵۷

ناشناخته

[دین ، فقه ، فارسی ، منظوم]

- ۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱×۱۳×۶ سم. — درونی ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۳×
۷ و ۱۲×۷ سم .
- ۲- اوراق : ۴۲۷ ورق . ۸۵۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی ضربی
منقش با عطف چرمی ، نام صحاف روی جلد اینگونه آمده است : «عمل میرزا
عباد الله صحاف ۱۲۷۲» .
- ۴- خط : نستعلیق و تحریر آمیخته با شکسته ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها
و سرفصلها شنگرف ، قرن ۱۳ هـ ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) و نام «تألیف» و تاریخ آن معلوم نشد ، اما به خط تازه در
صفحه اول آمده است : «مسلك المتقين» .
- ۷- آغاز : افتادگی داشته که به خط تازه نوشته و افزوده اند و اینگونه شروع می شود :
«بسم الله الرحمن الرحيم ؛
- حمد بی حد ثنای بی اعداد
غافر است و رحیم و رحمن است
آن خدایی که تافت از یک مهر
ذات پائی که خود به حکمت پائ
به خدایی که نور ایمان داد
پا ناز عیب و شرک و نقصان است
شرق و غرب زمین و هفت مهر
قبضه خائف را در اندران
- ۸- انجام : افتادگی دارد و چنین انجام می یابد :
گرچه با جایزیش حکم شد است
میکند جاسا ز دعوی آسر
چون مجازی که گشت پیشانیش
با که درد در ز دعوی زین حاصل
فوق با جانی او همه غیب
درد در شرح است حسین خمر
یعنی بدم را شبتین خوشتر
داد این مسئله کسی شامل
- ۹- چگونگی: موضوع این نسخه «فقہ اهل سنت و جماعت» که شامل طهارت و غسل و
بیع و شراء و نماز و تیمم و وضو و روزه و میراث و قوانین مربوط به آنها

است . شاعر مآخذی مانند هدایه و وقایع و کنز الدقایق در اختیار داشته و در حقیقت آنها را از عربی به شعر فارسی ترجمه کرده است . تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و «فصل» است ، مثلاً : «کتاب الصلوة» و «فصل اوقات نماز» . از آغاز و انجام افتادگی داشته که به خط تازه کتابت کرده اند . حمد خدا و نعت حضرت محمد (ص) و مناجات و فصل در بیان عقیدات در آغاز و کتاب «حج» در انجام آمده است و گویا این نسخه جلد دوم دارد . بر وزن «فاعلاتن مفاعلن فعلمن یا فعلات» از مزاحفات بحر مسدس خفیف است . و جمعاً در حدود ۱۳۳۰ بیت دارد . در بعضی ابیات در وزن سکت و در قوافی عیوب دارد . الفاظ و ترکیبات آن مخصوص سرزمین هند و پاک است و به طور کلی اشعار به سبک پاکستانی یا هندی سروده شده است . در گوشه و کناره صفحات بعضی یادداشت ها و توضیحات دینی دارد .

۲۹۰ و ۸۹۰

۴۹۵

ناشناخته

[دین و ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی و عربی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۴ × ۱۸ × ۳ س.م . - درونی : ۱۲ س ۵/۱۷ × ۱۱ س.م .

۲- اوراق : ۲۶۴ ورق . ۵۲۸ صفحه.

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ هندی ، وصالی شده ، آب دیده ، جلد مقوایی پوشیده خاکی رنگ با عطف چرمی پوشیده قهوه‌یی.

۴- خط : نستعلیق و ثلث ، خوانا ، روشن ، پخته ، کلمات عربی معرب (مشکول) ، نشان ها و عنوانها و سرفصلها و خط های افقی رسم شده بر بالای جملات عربی شنگرف ، قرن ۱۳ ه.ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» معلوم نشد چون از آخر ناقص است.

۶- مؤلف : نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن معلوم نشد ، در صفحه اول نوشته است :

«من کلام عبد الله انصاری علیه الرحمة» و در لابلای جملات و در مقاطع بعضی از اشعار نام «پیر انصاری» و «عبدالله» آمده است ، مانند :

«در گوش عبدالله این گفتند» یا :

« پیر انصاری بداد اشک ریزان میروم
آه گویان راه جویان در پناه نیمشب »

۷- آغاز : « من کلام عبدالله انصاری علیه الرحمة ، بسم الله الرحمن الرحيم ، و به نستعين ، حمد بیحد الهی را و درود بیعد پادشاهی را که برداشت از دیده دلها رمد و رفع السماء بغیر عمل و بگسترانید فرش ثم استوی علی العرش و بقدرت او فهم دور و جعل الظلمات والنور و پدید آورده دی و بهار و خلق الليل و النهار ».

۸- انجام : ناقص است و افتادگی دارد و چنین پایان می یابد : « زیرا که محمد مصطفی (ص) گفت فاتحه کتاب شفاء کل داء و کافیت کویند زیرا که رسول (ص) گفت : من قرقاء معدد فی الشکر بالنعمة الله علیه نام حمدش مؤمنان را نام . . . مفتوح قرآن بر نام سبع . . . دو جهات بر نام ام القرآن مؤمنان را ثواب همه قرائت بر صلوتش مؤمنان را بصدقات نام شتافته مؤمنان را شفا و رد گناهانست بر نام واقعه مؤمنان را وفای عهد و پیمان ».

۹- چگونگی : این نسخه حاوی مطالب ارزنده عرفانی و نکات دقیق ادبی و اشعار دلاویز و دو بیتی های روح پرور است. نثر فارسی آن روان و آسخته با آیات قرآنی و احادیث و کلمات مشایخ است. در لابلای جملات بد نام « پیر انصاری » و « عبدالله » بر می خوریم. تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی است که مؤلف برگزیده است، مانند : « حکایت ». اشعار این نسخه عبارت است از : دوبیتی ، رباعی ، مثنوی ، قطعه. در صفحات ضمیمه آخر چند یادداشت عرفانی بر نظم و نثر آمده است که اسامی بسیاری از مشایخ را بصورت مناجات در بر دارد. مانند : یا شیخ محمد شعیب ، یا شیخ احمد ملتانی ، یا شیخ مناه دولای گجراتی ، یک یادداشت برای « میرزا عصمت الله خان زاده راجستانی » نوشته شده است.

۴۹۰

ناشناخته

۵۰۹

[زبانشناسی - تجوید و قرائت قرآن - عربی - مثنوی]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۳ × ۱۳ × ۳ سم. - درونی : ۱۵ س ۱۷/۵ × ۷/۵ سم.

۲- اوراق : ۱۴۴ ورق. ۲۹۸ صفحه.

- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری ، اوراق شده ، ساییده شده ، جلد مقوایی خاکی رنگ و اطراف چرمی و بدون عطف.
- ۴- خط : نستعلیق عربی شکسته آمیز ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشان ها و سرفصلها شنگرف ، قرن ۱۲ ه ق.
- ۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » ندارد.
- ۶- مؤلف : نام « مؤلف » و « تألیف » و « تاریخ » آن معلوم نشد.
- ۷- آغاز : « بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله المفتح كلامه بحمده ، المحرب الالسنه به لطفنا من عنده المستنطق مقال النكر على حوانك فكره المستغرق خصائل الشكر في طوايل و شرايف صلواته على نبيه و عبده ، الوافي بعهده عهد البازل نهايه جهده في هدايه جهده و على آله القائمين » .
- ۸- انجام : « سورة الفلق مكيه » قيل مدنيه خمس آيات بسم الله الرحمن الرحيم ، الفلق . ما خلق ، و قب ، العقد ، حسد ، سورة الناس مكيه قيل مدنيه ست آيات بسم الله الرحمن الرحيم الناس ، الناس ، الخناس ، الناس و الناس و التوفيق و العفو من الله تعالى و الصلوة على رسوله محمد و آله اجمعين » .
- ۹- چگونگی : موضوع اين نسخه در « علم قرائت قرآن » است . تقسيهات آن بر اساس سوره های قرآن است . نخست تعداد آيات هر سوره و سپس مكي و مدني بودن آنرا بيان مي دارد . كلمه آخر هر آيه را آورده و بدین وسيله تعداد آيات هر سوره را جدا گانه به دست داده است . مثلاً : سورة الاخلاص به تعداد کلمات آخر آيات آن ، و آيه دارد : « الرحيم ، احد ، الصمد ، احد » . قرائت هر كلمه و خواص صرفي و نحوي و کلامي و معاني و بيان آنرا جدا گانه به دست داده است . اسامي قاريان و صاحب نظران علوم قرآني در جای جای نسخه آمده است . در صفحه اول و دوم به خط تازه نوشته است : « الجزء الاول كتاب مدلل في علم القرائت سالکة فقير سعد الدين لاهوري » . در گوشه و کنار صفحات بعضی يادداشت های قرآني و در آخر سه صفحه درباره علم قرائت قرآن آمده است .

۲۹۰

۵۷۷

نافع المسلمین

[دین ، فقه و فرایض ، فارسی و عربی ، منشور]

- ۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲ × ۱۳ × ۵/۲ سم. — درونی : ۱۱ س ۵/۱۷ × ۱۰ سم.
- ۲- اوراق : ۱۰۲ ورق. ۲۰۴ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک خاکی زرد رنگ لاهوری ، اندکی آب رسیده ، جلد متوایی و چرمی سیاه رنگ.
- ۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانها و خطهای افقی رسم شده بر بالای جملات و الفاظ شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و تاریخ کتابت ندارد. در پایان نسخه اینگونه آمده است : «تمام شد کتاب نافع المسلمین روز سه شنبه به تاریخ ماه سنح به جهت پامخاطر محمد رمضان تحریر نموده شده.
هر که خواند دعا طمع دارم زانکه من بنده کنه کارم
نوشته بماند میده پر سفید نویسنده را نیست فردا امید
تم (۵ بار) شد.
- ۶- مؤلف : «عبدالسلام ابن عبدالعزیز لاهوری» ، نام تألیف : «نافع المسلمین» تاریخ تألیف معلوم نشد. در صفحه ۳ چنین آمده است : «می گوید بنده دعا گوی مسلمانان عبدالسلام ابن عبدالعزیز لاهوری الراجی الی رحمة الرحمن . . . که مسائل چند از مشهور و نادرات مشعر از حدیثات و حدیثات از کتب معتبره جمع کرده . . . و نام این رساله نافع المسلمین نهاده شد.
- ۷- آغاز : «رب یر ، بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخبیر ، حمد الله رب العالمین را که وجود انسان را با حسن صورت آفریده و فرموده : انما جعلنا الانسان فی احسن تقوی و بر تخت خلافت به توفیق الی جعل فی الارض خلیفا رسالته . . .
- ۸- انجام : «اگر مسافر راه کم کند این دعا را بخواند تا عبادت الله المخلصین اعینونی و در شرعه الاسلام مذکور است کسی که راه کم کند مستحب است که بانگم از گوید راه یابد و اگر مسافر راه کم کرده باشد و تکبیره سوره بسین بخواند برکت سوره بسین باز یابد تمت».

۹- چگونگی: این نسخه در مسائل فقهی و سؤال و جواب فریضه‌ی است که به زبان فارسی مخصوص سرزمین پاک و هند و بر اساس عقیده اهل سنت جماعت تألیف شده. تقسیمات آن بر پایه «سؤال» و «جواب» قرار دارد: «سؤال، فرض بر چند نوع است؟ جواب: چهار وجه است...». سهوالقلم کاتب و غلط‌های انشایی دارد. یادداشتهای فقهی و دینی در گوشه و کناره صفحات دارد. در صفحه اول مطالبی درباره وضع حمل زنان از لحاظ نجومی آمده است. در صفحات آخر مطالبی درباره ثواب و عقاب طی روز و ماه و سال کتابت شده است. نشان چند سهر دارد که خوانده نشد.

۸۹۰

۵۳۶

نزهة الارواح

[ادب، عرفان و تصوف، فارسی، منشور و منظوم]

- ۱- اندازه: - بیرونی: ۱۸/۵ × ۱۰ × ۱/۷ س.م. - درونی: ۱۵ س ۱۴/۵ × ۷ س.م.
- ۲- اوراق: ۱۰۹ ورق. ۲۱۸ صفحه.
- ۳- کاغذ: نازک زرد تیره رنگ هندی، آب دیده، موصالی شده، بوسیده، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشه چرمی قهوه‌ی رنگ.
- ۴- خط: نستعلیق و تحریر، خوانا، روشن، عنوانها و نشانها و سرفصلها و جملات عربی به شنگرف، قرن ۱۰ ه.ق.
- ۵- کاتب: نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
- ۶- مؤلف: «حسین بن عالم بن ابی الحسن الحسینی هروی غوری ستوفی ۷۱۷ یا ۷۱۸ ه.ق» نام تألیف: «نزهة الارواح»، تاریخ تألیف: «۷۱۱ ه.ق»: (رک: فهرست نسخه های خطی فارسی بریتیش میوزیم، ج ۱، ص ۴۰ و ج ۲، ص ۸۶۱، تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی، ص ۱۶۹). در صفحه ۲۱۵ این نسخه چنین آمده است:

«به یک رشته ز دریای تفکر کشیدم نظم را با نثر چون در
بسی معنی حقیقت یابی ای دوست که پنهان کرده‌ام در زیر این پوست
در آن ساعت که می‌کردم تماشش نهادم نزهة الارواح نامش
چنین گوید مصنف این بدایع و لطایف و مؤلف این غرایب و ظرایف فقیر

حقیق حسین بن عالم ابن الحسن الحسینی» .

۷- آغاز : افتادگی دارد و ناقص است و اینگونه آغاز می شود :

«سگ اصحاب کعبه روزی چند پی نیکن گرفت و مرده شد

تمثیل دیگر بشنو ، بیت :

مور مسکین هوس داشت در کعبه رسد

دست در پای کبوتر زده ناله رسید

بس بدانکه صحبت شرط است که قال انبی صلی الله علیه وسلم : الرفیق و الخ

الطریق ، چنانکه بزرگی گفته است ، مثنوی :

کور هرگز کی تواند رفت راست بی عصا کش کور را رفتن خطاست»

۸- انجام : «اسیدست که در حریم قابو صدور محترم یعنی شاهان جهان بناه شد

مقربان حضرت اله اند و آیت رجال «لا تلهیهم تجارة ولا بیع عن ذکر الله

و رجال صدقوا ما عاهدوا و الله علیه و رجال یحبون ان یتطهروا» حدیث

حال ایشان است که بیان سند قبولیت محرمیت یابند و از دیده ان پسندیده

باحفاظ که «یحرفون الکلام عن مواضعه و یراؤون الناس بذنوبهم الله الا

قلیلاً» از حال ایشان خبر می دهد محفوظ انشاء الله تعالی تمت الکتب بعون

الملک الوهاب فی یوم اربع سنه الف سی . . . فی سنه برهان نور

تم تم تم .

۹- چگونگی: موضوع این نسخه «ادب و عرفان و تصوف» است و سیر و سیوف و

طریقه مریدی و مرادی و شاکردی و مرندی را از می گوید و از حدیث

است از نظم و نثر شیوا و شیرین و جذاب و هنرگونه شد صاحب

است از بدایع و لطایف و غرائب و طرایف و انعمه دانسته از حدیث

و سخنان حکمت آمیز مشایخ و آیت قرآن و احادیث و مشهور است

نزہة الارواح را دهی کتاب «سواد» می گوید و پس در بیت روی صاحب اول

کتابت شده : « کتاب سواد» . تقسیمات آن بر اساس «فصل» و «حکایت»

و جمعا «۲۸ فصل» و چند حکایت دارد . فارسی آن روان و ساده و از لحاظ

انشایی خوب است . سهو القلم آداب اندک دارد . نزہة الارواح چاپ شده

و نسخ خطی آن فراوان است .

۹۵۰

۴۹۶

نسب نامه خواجهگان

[تاریخ ، فارسی ، مثنوی]

- ۱- اندازه : - بیرونی: ۲۱×۱۲×۱ سم . - درونی: ۱۱×۱۷×۵/۷ و ۱۵×۷ سم.
- ۲- اوراق : ۸۶ ورق . ۱۷۲ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک حنایی رنگ هندی و سفید رنگ کشمیری ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی سبز گون با عطف و گوشه پارچه بی کبود رنگ .
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، جدولهای کناره صفحات ۲ خطی شنگرف و یک خطی سبز رنگ . قرن ۱۳ ه ق .
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
- ۶- مؤلف : «عبدالحی ابن ابوالفتح الحسینی» ، تاریخ و نام تألیف معلوم نشد ، اما ظاهراً از مطالعه آن چنان بر می آید که «نسب نامه خواجهگان» یا «شجره نامه سلسله نقشبندیه» است . در صفحه ۶ و ۱۱ چنین آمده است : «اما بعد بر ضایر خورشید نظایر طالبانی و محبان و معتقدان خاندان سلسله خواجهگان . . . پوشیده نماند که . . . کسی که از حقیقت انساب ایشان آذهی داشته باشد درین سلسله عالییه نماده بود فقیر الحقیر کثیر التقصیر عبدالحی ابن ابوالفتح الحسینی . . . خواست که در بیابان نسب چیزی از نسب ایشان نویسد تا مردم ایشان را بدانند» .
- ۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر و به نستعین ، بسم الله الرحمن الرحیم ، حمدی که از احاطه ادراک و ثنایی که از شمار انجم افلاک افزون حکیمی را سزاوار است که نفس اماره از وسوسه شیطان و ظلمت عصیان رهانیده بظهور انوار معرفت یقین بجلاوت ذکر مطمئن گردانیده از سخن دنیا و عقبی با علی علین عروه و ثقی بر آورد» .
- ۷- انجام : «خواجه قاسم در سن هفت سالگی از دار فانی بدار باقی رحلت نمودند و خواجه حمید خان نیز در ایام صغر سن بجوار رحمت الهی پیوستند و سه دختر ماندند اولیا بیگم و فاطمه بیگم و فضیلت النساء بیگم اینها را خدا زنده دارد تمت تمام شد» .

۶- چگونگی: این نسخه در موضوع «نسب نامه» یا «شجره نامه» است و مؤلف آنرا «نسب نامه سلسله خواجهگان» نامیده است. از «خواجه ناصر الدین عمید الله الاحرار» آغاز می گردد و به خواجه قاسم و خواجه حمید خان پایان می یابد. تقسیمات آن بر اساس نامهای خواجهگان است یعنی از نام های قدیم آغاز می کند و به آنان که در عهد مؤلف این نسخه زنده بوده اند می رسد. نامها را به طور کامل می آورد و در بعضی جای ها تاریخ ولادت و وفات و یا یکی از این دو را می آورد، مثلاً: «حضرت نواب دلبر جنگ سیف الدوله بتاریخ نهم شهر ربیع الثانی سنه یکهزار و یکصد و پنجاه از هجرت . . . بجوار رحمت پروردگار پیوستند. نثر فارسی آن آمیخته با اشعار فارسی و آیات قرآنی و کلمات مشایخ و خواجهگان است. در آغاز و انجام و اواسط نسخه بعضی یادداشت های تاریخی و دعایی آمده است. در این نسخه بیشتر از خواجهگان سلسله نقشبندیه نام می برد. دو رباعی در آخر آمده است که نوشته است از «خیام»:

«دی طفلک خاک بیز غربال بدست میزد بدو دست روی خود رامیخست
میگفت بهای های و افسوس و افسوس دیدی که نه بیختم و غربال نکست»

۸۹۰ و ۴۰

۴۹۰

نصاب صبیان

[مراجع و ادب . فارسی و عربی . منظوم]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۰ × ۱۳ × ۵ / س.م. - درونی : ۹ س ۱۵ س ۹ س ۹ س
- ۲- اوراق : ۵۶ ورق. ۱۱۲ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک خالصتری رنگ سپاهانی ، اندکی موش خورده ، بدون چسب.
- ۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، نشانه و عنوانها و سر فصلها و خط های امی رسم شده بر بالای دسات شریف ، یک سر لوح ساده بدون در آغاز، جدولهای د خطی شماره متن زرد و میاه و سرخ و جدول یک خطی شماره بیرونی صفحات سیاه ، قرن ۱۳ ه.ق.

- ۵- کاتب : «مجتبا علی آخندزاده» ، تاریخ کتابت : « ۲۷۷ هـ ق » : «تمام شد کتاب نصاب در تاریخ بیستم شهر ربیع الثانی سنه ۱۲۷۷ یکهزار و دو صد و هفت بود که نوشته شد بدست خط مجتبا علی آخندزاده در یوم یکشنبه ربیع الثانی».
- ۶- مؤلف : « ابو نصر فراهی » که نام کامل او « ابو نصر بدرالدین محمود بن ابوبکر بن حسن بن جعفر فراهی » است . نام تألیف : «نصاب الصبیان» ، تاریخ تألیف معلوم نشد و لیکن بفرمان نظام الملک حسن وزیر بهرامشاه لوسروده شده است. در صفحه ۲ و ۳ چنین آمده است :
- «همی گوید ابو نصر فراهی نصاب من بخوان گر علم خواهی
و خواندن این نسخه هر کسی را رغبت افتد و چون این مجموع دو بیست و بیست بیت آمد آنرا نصاب صبیان نام نهادیم».
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،
ز بعد از حمد توحید الہی درود مصطفی خیر الوراہی
همی گوید ابو نصر فراهی نصاب من بخوان گر علم خواهی
حسده حافده و حفده حاسده ما حرکت شہال نخل دقیق و تحریک شہال نخل
دقیق کہ چون صبیان را پس از لغت عرب رغبت می افتد باشعار فارسی
خوش آمدن شعر».
- ۸- انجام : عجز است و درک چو زلف شیرین مثل و کفو است شبہ مذ ہمتا
ناس و انس و اناس آدمیان پدر و مادر آدم و حوا
خس چہ کھو سعتر آویشن می نویسند دوح را حفا
تمت تمام شد ، کار من نظام شد.
هر کہ خواند دوعا طمع دارم زانکہ من بندہ گناہ کارم»
- ۹- چگونگی: موضوع این نسخه «لغت عربی بہ فارسی» است و از کتابهای لغوی منظوم درسی است. جمعاً ۲۲ بیت دارد و بہ چند بخش تقسیم می گردد و در حدود یک ہزار لغت عربی را بہ زبان فارسی دارد. ہر لفظ با حرف «ع» یا «ف» نشانہ گذاری شدہ در نتیجہ عربی و فارسی بودن آن معلوم شدہ است. در میان سطرها و گوشہ و کنارہ صفحات یادداشتهای ادبی و لغوی آمدہ است. نصاب صبیان را تا کنون بارها شرح کردہ اند و چندین بار چاپ شدہ و نسخ خطی آن ہم فراوان است.

۸۵۰ و ۹۵۰
۳۳۵

نفعات الانس من حضرات القدس

[تاریخ و ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منظوم و منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۵/۳۰ × ۵/۱۲ × ۴/۵ سم. - درونی : ۱۹ س ۵/۲۰ × ۵/۱۱ س.م.
- ۲- اوراق : ۳۶۱ ورق. ۷۲۲ صفحه.
- ۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، آب سیاه ، جلد مقوایی سبز گون باعطف پارچه بی سیاه.
- ۴- خط : نستعلیق خوش جلی ، روشن ، خوانا ، پخته ، در آغاز یک سر لوح خوش نقش ، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنکرف خوش رنگ ، جدول در کنار صفحہ شش خطی زرد و سیاه ، و سرخ و زرین ، قرن ۱۰ ه. ق.
- ۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : «مولانا نورالدین عبدالرحمن جاسی ۸۱۷-۸۹۷ ه. ق.»، نام تألیف: «نفعات الانس

من حضرات القدس» ، تاریخ تألیف: «۸۸۱ تا ۸۸۳ ه. ق.»: «اما بعد میگوید پای شکسته زاوید خمول و گمنامی عبدالرحمن بن الاحمد الجاسی ... که شیخ امام عالم عارف ابو عبدالرحمن محمد بن حسین السنمی نشانیوری ... کتابی جمع کرده است و آنرا طبقات الصوفیه نام نهاده ... امیر نظام الدین علی شیر ... ازین فقیر ... استدعا کرد ... این جمع و تألیف را که بجهت اشتهال بر نفعات الناس طیبه مشایخ ... از حضرات قدس رسید، ... بنفعات الانس من حضرات القدس مسمی می گردد (سر ۳ و ۴) ... این نسخه مقتبس از الناس کرام ... نفعات الانس است آید ... از هجرت خیر بشر و فخر انام در هشتمصد و هشتاد و سه ...

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله الذي هو مزالى ... وجهه الكريم ولاح منها على صناع و جوعهم لواج نوره البت فصاروا بحسب اذا رؤا ذادر الله والصلوة والسلام على افضل من ارتفع حجب انكون عن بصر بصائرهم و انكشفت سرسريان وجوده الساري في الكل على سرارهم فاروا في الوجود الا امامه و على آله الطيبين واصحابه الطاهرين و على من تبعهم اجمعين الى يوم الدين اما بعد میگوید».

«یکدم از طرف در و دیوار شان منشین که هست
صد گشایش از در و صد پستی از دیوار شان
کار شان جز نفی ذات و وصف فعل خویش نیست
ای خدا چبود که جامی را کنی در کارشان

۸- انجام :

رباعیه فی تاریخ اتمامه :

این نسخه مقتبس از انفس کرام کزوی نفعات انست آید بمشام
از هجرت خیر بشر و فخر انام در هشتصد و هشتاد و سیم گشت تمام

والحمد لله على الاتمام والصلوة على خير الانام و انه البررة الاكرام
والسلام قد اتفق اتمام كتابه هذا الكتاب الشريف المسمى بنفعات الانس
من حضرات القدس الهى و سیدی و مولائی بچیک الاولیائک و حب اولیایک
لك ان يشفعنى بمحبتك و معرفتك و لا تكلمنى الى طرفه عين و الحمد لله اولاً
و آخراً و ظاهراً و باطناً تم تم تم.

۹- چگونگی: موضوع «نفعات الانس من حضرات القدس» در بیان اخلاق و احوال و
عادات و مقامات و سخنان و کردارهای عرفا و متصوفه است و مأخذ آن
«طبقات الصوفیه ابو عبدالرحمن محمد بن حسین السلمی نیشابوری» بوده است
و آنرا ابو اسماعیل عبید الله بن محمد الانصاری الترقابی در مجالس و مجامع
تذکیر و مواعظت املا فرموده و سخنانی دیگر از مشایخ دیگر بر آن افزوده
است. و یکی از مریدان آنرا جمع می کرده و در قید کتابی می آورده است
و لیکن به «زبان هروی قدیم که در آن عهد معهود بوده» نوشته بوده است.
در تاریخ ۵۸۸۱ ق امیر علی شیر نوایی از جامی استدعا کرده که آن کتاب
را با انشای تازه و سبک و روشی بهتر تحریر کند و آنچه که از آن گم
شده و فراموش شده بر آن بیفزاید. جامی در مدت سه سال (۵۸۸۱-۵۸۸۳ ق)
نفعات الانس را تحریر کرده است و شرح احوال و مقامات و معارف و کرامات
و تاریخ ولادت و وفات عارفان و صوفیان و اولیا را در آن آورده است.
تقسیمات آن بر اساس مطالبی است که عنوان شده است. مثلاً: «تمهید فی
القول فی الولایه والولی، القول فی المعرفت و العارف و المتعرف والجاهل،
القول فی معرفت الصوفی و المتصوف و الملامتی و الفقیر، القول فی التوحید
و مراتبه، ذوالنون مصری، خواجه ابو احمد ابدال چشتی، امیر حسینی،

شمس الدین محمد الحافظ شیرازی» . نام هر عارف را در صدر هر گفتار قرار داده و آنرا شرح و توضیح کرده است. در آخر ، زنان عارف را نیز آورده است. متن نسخه آمیخته بی است با نظم و نثر و نیز از جملات و کلمات و عبارات مشایخ و آیات قرآن و احادیث استفاده کرده است. در آغاز و انجام و در کناره های صفحات این نسخه بعضی یادداشت ها و توضیحات و از یاد رفته ها افزوده شده است. در صفحه اول این یادداشتها را می خوانیم :

«ا کسیر مرحمت مس مارا طلائن ساخت سیاب بی قراری ما بی قرار ماند
قانع کسی که شد بکفش خاک هم زراست سیاب نفس هر که کشد لیمیا در است
در بلده لاهور بتاریخ پنجم شوال سنه ۱۱۰۹ فقیر حقیر راجی الی رحمة الله
التدیر غلامعلی ابن دوست محمد . . . (محو شده)» . چند نشان مهر داشته اند
همه را محو کرده اند. «بنده شرمنده احسان ایزدمنان از عمری در تکپوی خرید
نسخه نفحات بود . . . هنگام مطالعه در بعضی جاها مسه و ناسخ معلوم شد
الحمد لله که نصف از آن که بنا بر تفرقه سفر ضروری باقی مانده انشاء الله
تعالی و بعونه جل و علا نظر . . . و الا دیگری بسعادت این درامت بهره
اندوز خواهد شد ،

گرزنده ام صحیح بتوفیق حق کنم . . . یک حرف محبت چو در این سینا نه جا
حقا که هر دو دیده ز خون جگر . . . کنم»

متأسفانه این یادداشت به علت وصالی مخدوش شده است. نفحات الانس در ایران و هند و پاکستان چاپ شده است. این نسخه چنان بنظر می رسد که در عصر مؤلف کتابت شده باشد زیرا بعضی مخضبات رسم الخط و املا . . . این مدعا است.

نفحات الانس من حضرات القدس

[ادب و تاریخ . عرفان و تصوف . فارسی . منظوم و منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی ۲۴ × ۱۵ × ۴ سم . - درونی : ۲۶ س ۱۷ × ۹ سم .
- ۲- اوراق : ۲۶۷ ورق . ۴۵۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، آدرم خورده ، اندکی وصالی شده ،

پوسیده ، جلد مقوایی و چرمی پوسیده ، منقش رویه درونی جلد تریج و کتیبه هنری زیبا .

۴- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشان ها شنگرف ، جدولهای ۳ خطی بیرونی صفحات سیاه و زرین و جدولهای ۸ خطی کناره متن سیاه و زرین شنگرف و لاجوردی ، و جدولهای ۲ خطی عنوانها و سر فصلها و در فواصل ابیات و یادداشت ها سیاه و شنگرف ، قرن ۱۰ ه ق . در آغاز فهرست مطالب و در آغاز متن هر کدام یک لوح زیبا در زمینه زرین و کتبه های جالب و ارزنده .

۵- کاتب : عبد المجید بن میران سیدالله دین خواند میر ، تاریخ کتابت : « ۱۰۱۵ ه ق » . در صفحه ۴۵۴ چنین آمده است : « و اتفق اتمام کتابه هذ الكتاب بعون حضرت ملك الوهاب على يد العبد المفتقر الى رحمة ربه التوى الغنى عبدالمجید بن میران سید الله دین بن معز الدین احمد بن عادل محمد بن جهان شاه بن قاسم بن قطب الدین بن قطب الدین بن خواند میر ابن راجا بن تاج الدین بن فخر الدین بن حسن الحسینی غفر الله ذنوبها و ستر عیوبها فی يوم الجمعة الثامن فی شهر ربیع الاول سنة هزار و پانزده در بلدة سلطنة آگره صانها الله عن الآفات و العاهات و اسید می دارد که در زمره شفیعان آنحضرت مشفوع گردد اللهم اغفر لصاحبه و لکتابه و اجمع المسلمین و المسلمات » .

۶- مؤلف : «مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی ۸۹۷-۸۱۷ ه ق» ، نام تألیف : «نفحات الانس من حضرات القدس» ، تاریخ تألیف : « ۸۸۳ ه ق » (رک : نفحات الانس من حضرات القدس ۳۳۵/۸۹۰) .

۷- آغاز : «نفحات الانس الحمد لله الذي جعل مراعى قلوب اوليائه ، مجالى جهل ، وجهه الكريم ، و الاح منها على صفائح و جوههم لوائح نوره القديم ، فصاروا بحيث اذا راوا ذكر الله و الصلوة على افضل من ارتفع حجب الكون ، على بصير بصائرهم ، و انكشف سر سريان وجود السارى فى الكل على سرايرهم فم راوا فى الوجود الا اياه و على آله الطيبين و اصحابه الطاهرين و على من تبعهم و تبع تابعيهم اجمعين . الى يوم الدين اما بعد ميگويد پای شکسته زاویه خمبول و گم نامی عبد الرحمن بن احمد الجامی»

۸- انجام :

«کارشان جز نفی ذات و وصف و فعل خویش نیست

ای خدا چه بود که جایی را کنی در کارشان

رباعیه فی تاریخ اتمام :

این نسخه مشتمل بر انعام کرام کزوی نفعات است آید به مشتمل

از هجرت خیر بشر و فخر انام در هشتصد و هشتاد و سه گشت تمام

و الحمد لله علی الائمة و الصيرة علی خیر الائمة و آله الطبره کرام
و السلام اینست آخر آنچه منیض خیر و مذهب صواب توفیق ایراد آن دارد
در طی این کتاب امیدست که چون مطالع کنندگان بر مضمون این مضموع
شوند و از ادراک معانی آن منتفع گردند باعث و متعدی این جمع و تألیف را
بدعای خیر و رحمت یاد کنند و باستدعای فضل و مکرمت امداد نماید شعور

لک الحمد و الشکر یا ذالجلال که وصف تمهیدی گرفت این مضمون

در آن و قلم اتمامی آن دست داد که تمهیدی بود تاریخ مضمون

خدایا تو آنسرور انبیا کزوی یافت طور خوب کتب

بصحب و بائش که بر آنس نعمت فروغ هدای جز بان صحب و بان

با تباع و اتباع التبعشان مقدمه آئینان حسن و جلال

که در کام جایی لب کشید روز از خدیجه عشقندان یک مضمون

بان جریه بستان چنان از خودتس که افتد از خود بخیر را سوز

در آن بیخودی باز گشتش تو بئس که حسن العالی و نعمة العالی

۹- چگونگی:

این نسخه نفعات الانس من حضرات القدس به خدیجه از حداد خور

میر مؤلف تاریخ معروف حبیب السیر است که در دیوانه در حداد

شده است در نوشته و کنار نفعات این نسخه به حداد است و در حداد

های لغوی و ادبی و عرفانی آمده است که به طریقی در حداد است و در حداد

داده شده اند و در زیر اغلب این یادداشت به حداد است و در حداد

قدس سره که معنوم می دارد در بخشی از کتاب یادداشت ها گویند آنها آمده

بوده است و در بخشی دیگر در حداد است نویسنده و گردآورنده یادداشت ها

«عبد الغفور الاری» و گویند یا تقریر کننده و یا در خواست شده

یادداشت ها در جایی «مخدوم زاده» و در جایی «یوسف آمده است در معنوم

می دارد «ضیاء الدین یوسف» فرزند جامی است که بنا بر مشهور به خواهش او این یادداشت ها توسط عبد الغفور لاری متوفی ۹۱۲ بر این نسخه کتابت شده است . خلاصه این که بنا بر قول عبد الغفور اللاری ، کتبه یادداشت ها از زبان و بیان و جامی است که توسط یکی از نوه های وی نقل شده است . این یادداشت ها ارزش بسیار دارند و گویا نخست سی بایستی به صورت تکمله یا تعلیقه در پایان نسخه در آید که فرصت برای کاتب دست نداده است . حرف «ع» در زیر اکثر یادداشت آمده است که شاید رمز نام «کاتب» باشد . فهرست مطالب نسخه در ۱۷ صفحه به روشی زیبا و مجدول در آغاز آمده است . در صفحه اول نشان دو نوع مهر دیده می شود که هر دو اینگونه خوانده می شوند : «نهال باغ محمد اسحق اعظم شاه ۱۱۶۸» . این یادداشت هم در همین صفحه آمده است : «این کتاب اعظم شاه ولد اخون اسحق مرحوم است . . . مبالغ پانزده روپیه» . یک رساله به خط تازه و ناپخته در صرف و نحو عربی به زبان فارسی در ۱۴ صفحه (۷ ورق) در آغاز و یک رساله ناقص الآخر در شرح مشکلات «بدیع المیزان» در علم منطق در ۱۲ صفحه به زبان عربی، و در آخر نسخه رساله ای با خط تحریر تازه ضمیمه شده است که معروف به «حاشیه ملا جلال است» : شارح «ابن الغوی جلال ابن بقر الخبایی» نام دارد .

۸۹۰ و ۹۵۰

۵۲۲

نفحات الانس من حضرات القدس

[تاریخ و ادب : عرفان و تصوف ، فارسی : مشهور و منظوم]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۴ × ۱۵ × ۵ س م . - درونی : ۱۷ س ۱۵ × ۸ س م .

۲- اوراق : ۴۲۵ ورق . ۸۵ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری یا جهانگیری ، گرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و پارچه ای بنفش رنگ .

۴- خط : نستعلیق خوش ، پخته ، روشن ، خوانا ، عنوانها و نشانها و سرفصلها و اساسی اعلام شنگرف ، در آغاز یک سر لوح ساده ، جدول های ۳ خطی کناره متن

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . سرخ و لاجوردی، جدول یک خطی کناره بیرونی صفحه لاجوردی. قرن ۱۱ هـ ق.

۶- مؤلف : «مولانا نور الدین عبد الرحمن جامی ۸۱۷-۸۹۷ هـ ق»، نام تألیف : «نفحات الانس جامی»، تاریخ تألیف: «۸۸۳ هـ ق». (رک: نفحات الانس جامی ۳۳۵/۸۹۰ و ۹۵۰).

۷- آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله الذي جعل مراثي قلوب اوليائه تجالي جلال وجهه الكريم و الاح منها على صنایح وجوههم لوايح نوره القديم فصاروا بحيث اذا راو ذكر الله و الصلواة على افضل من ارتفع حجب الكون عن بصر بصايرهم و انكشفت سر مرابان وجوده الساري في الكل على سرايرهم فما راو في الوجود الا اياه و على آله الطيبين و اصحابه الظاهرين و على من تبعهم و لتبع تابعتهم اجمعين الى يوم الدين اما بعد مي كويد پای شكسته زاوید، خمبول و گمنامی عبد الرحمن بن الاحمد الجاسی .

۸- انجام : «بکدم از طوف درو دیوار شان منشین که هست
صد گشایش از در و صد پستی از دیوار شان
کارشان جز نفی ذات و وصف فعل خویش نیست
ای خدا چه بود که جامی راکنی در کار شان»

رباعیه :

این نامه مقتبس ز انفس آرام کز وی نفحات است آمد به مشام
در هجرت خیر بشر و فخر انام در هشتصد و ششاد و سوم شت نام

و الحمد لله على الاتمام و الصلوات على خير الانام و آله الطهور الطيبين

۹- چگونگی: این نسخه به خط خوش کتابت شده است. در شماره صحیفه در کنار نام جامی مانند سلسله الذهب یادداشت های آورده شده است. فهرست شماره مندرجات در آغاز متن به خط نازه و در جدول ابتدای جلدی در ۱۶ صفحه آمده است. شرح حال جامی از تذکره های دیگر: «فهرست اولیاء» ، «کتاب ابواب سعید» و «رشحات» آورده شده ، و شجره منظوم و منظوم در درید در صفحات آغاز آمده و نوشته است که از سفینه الاولیاء محمد سارا منگوه نقل شده است .

۲۹۰

۳۱۳

نقد النصوص فی شرح نقش الفصوص

[دین ، عرفان و تصوف ، عربی و فارسی ، منشور و منظوم]

- ۱- اندازہ : - بیرونی : ۲۴ × ۱۵ × ۵/۲ س م . - درونی : ۱۷ س ۵/۱۸ × ۱۰ س م .
 - ۲- اوراق : ۱۳۵ ورق . ۲۷۰ صفحہ .
 - ۳- کاغذ : نازک زردگون و سفید رنگ سیالکوٹی ، اندکی آب دیدہ ، وصالی شدہ ، جلد مقوایی باعطف پارچہ بی سیاہ پوشیدہ .
 - ۴- خط : نستعلیق متوسط خوش (متن فارسی) و ثلث متوسط خوش (متن عربی) . روشن ، خوانا ، پختہ ، عنوانها و نشانها و سرفصلها شنگرف و خطوط رسم شدہ بالای جملات شواہد شنگرف و سیاہ ، قرن ۱۳ ہ ق .
 - ۵- کاتب : «محمد حسین» ، تاریخ کتابت : «۱۲۶۲ ہ ق» . در صفحہ ۲۷۰ چنین آمدہ است : «باتمام رسید و باختتام انجامید تسوید این رسالہ شریفہ و تشیید این مقالہ لطینہ سسمی بنقد نصوص فی شرح نقش الفصوص از دست فقیر محمد حسین غفر اللہ لہ ولوالدیہ و احسن الیہا و الیہ در تونسہ شریفہ زاد ہا اللہ شرفاً بتاریخ بیست و پنجم شہر شعبان المعظم سنہ ۱۲۶۲ ہجری مقدس وقت عصر بیاس خاطر عاطر مشفق ام مولوی فیض بخش صاحب سلمہ اللہ تعالی ، تم» (۱۰ بار شنگرف و سیاہ) .
 - ۶- مؤلف : یا (شارح) : «مولانا نورالدین عبدالرحمن بن احمد الجاسی» (۸۱۷-۸۹۷ ہ ق) ، نام تالیف یا شرح : «نقد النصوص» یا «نقد النصوص فی شرح نقش الفصوص» ، تاریخ شرح : «۸۶۳ ہ ق» . در صفحہ ۲۶۹ چنین آمدہ است : «فارغ شد از جمع این فواید و نظم این فراید پائی شکستہ زاویہ خمول و گم نامی عبد الرحمن بن احمد الجاسی و فقہ اللہ .
- نمود بچشم اہل ایقان
نقد است در و نصوص کمل
نامش بر ناقدان این فن
پیوست بحسن سعی افلام
از بزم صفا بشادکامی
جز نقش فصوص علم و عرفان
گاهی مجمل و گہی مفصل
ز آن نقد نصوص شد معین
درہشتصد و شصت و سہ باتمام
یک جاہ حوالہ کن بجاسی

و در صفحه ۳ اینگونه کتابت شده است : « و چون این شرح مشارالیه مشتعل آمد بر نصوص که انتقاد کرده می شود از سخنان ارباب خصوص مسمی می گردد بنقد النصوص فی شرح نقش الفصوص ». اصل متن «نقش النصوص» نام داشته که مؤلف آن محی الدین محمد بن علی العربی (۵۶۰-۶۳۸ هـ ق) است . در صفحه ۲ چنین آمده است : «اما بعد این نامه چند است از نصوص ارباب خصوص در شرح معانی نقش الفصوص که شیخ کامل مکمل قدوه القائلین بوحدة الوجود و اسوة الفائزین بشهود الحق فی کل موجود امام العارفين محی الحق و المله و والدين محمد بن علی العربی قدس الله سره و اعلى ذكره از کتاب فصوص الحکم که خاتم مصنفات ویست فرموده است » .

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم، الحمد لله الذی جعل صنایح قلوب ذالمهمم قابله لنقش فصوص الحکم و الصلوة و المسلمة علی المنظر الاتم لاسمه الاعظم محمد و آله المهادين الی الطریق الاقوم سپاس بیقیاس نثار حضرت خداوندی تعالی و تقدس آن در جمیع مراتب وجود در آمده و محمود اوست پس بزبان هر ستاینده نغمت حمد و ثنای خود سراید و در لیس هر ستوده لمعات جمال کمال خود نماید . نظم :

هر چه در چشم جهان بینت نکوست عکس حسن و بر تو احسان وست

یا رب بکمال بی نیازیت یا رب بوفور کار سازت
کز راقم این خجسته دفتر و زانکه این ستوده گوهر
گر شد حرفی بسپهر مرقوم یا خود خزنی بجهل منقوب
منویس بسوح اعتبارش در سنگ حسن بیان دروس
از بزم صنایع بشادکامی یک جام حوائج این عالم
زان جام مدام بست و والد دارش بجمه عالم

۸- انجام :

(رک : ۵-کاتب)

۶- چگونگی: موضوع این نسخه ، دین و ایات ذات واجب الوجود و عربی و تصوف و حکمت است و آنچه بر اثر و نظم عربی و فارسی است . امر آن اختصاری است از نصوص الحکم محی الدین عربی در نقش الفصوص . نام داشته و سپس مولانا نور الدین عبد الرحمن جانی در اساس روس و طریقه بی آن مخصوص خود اوست آنرا شرح و توضیح کرده است و

آنرا «نقد النصوص فی شرح نقش الفصوص» نام نهاده است. شارح تقسیفات آن را بر بنیاد جملات و عبارات متن «نقش الفصوص» نهاده است. و مقدمه بی برآن نگاشته در ۵۸ صفحه (تقریباً یک چهارم متن) و اصل متن بر «فص» و جمع آن «فصوص» تقسیم گشته است، مثلاً: «فص حکمه الهیه فی کلمه آدمیه» و «فص حکمه نفثیه فی کلمه شمشیه» و «فص حکمه قدوسییه فی کلمه ادرسییه» و «فص حکمه نورییه فی کلمه یوسفیه» و «فص حکمه فردیه فی کلمه محمدیه» و هر فص درباره یکی از انبیا است مانند: «ادریس (ع)، شعیب (ع)، هود (ع) عزیز (ع)، عیسی (ع)، سلیمان (ع)، ایوب (ع)، یحیی (ع)، الیاس (ع)، لقمان (ع)، هارون (ع)، محمد (ص). بعضی توضیحات و یادداشتها و افزوده ها در کناره صفحات و گاهی در میان سطرها آمده است. فارسی آن مصنوع و به اصطلاح «نثر فنی» است و اشعار آن بیشتر مثنوی کوتاه و قطعه و دوبیتی و رباعی است. این نسخه از آقای دکتر مولوی محمد حسین انصاری خریداری شده است.

۸۹۰

۵۵۸

نوباوه

[ادب، آیین نگارش، فارسی، منظوم و منثور]

- ۱- اندازه: - بیرونی: ۲۱ × ۱۴ × ۱ س. - درونی: ۱۷ تا ۲۰ س (مورب) ۱۶ × ۹ س.م.
- ۲- اوراق: ۵۴ ورق. ۱۰۸ صفحه.
- ۳- کاغذ: ضخیم حنایی رنگ جهانگیری، گرم خورده، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشه پارچه‌ی قهوه‌ی رنگ.
- ۴- خط: نستعلیق شکسته، آمیز، سخت خوانا، عنوانها و نشانها و سرفصلها و جدولهای ۲ خطی کناره صفحات شنگرف، قرن ۱۱ ه.ق.
- ۵- کاغذ: نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
- ۶- مؤلف: «مولانا ابوالبرکات سنیر لاهوری ستوفی ۱۰۵۴ ه.ق»، نام تألیف: «نوباوه»، تاریخ تألیف: «۱۰۵۱ هلالی». در صفحه ۶ چنین آمده است: «از دیر باز بعضی دوستان یک رنگ ازین هوادار دیرین درخواست می کردند که بر آیینی که به دست یاری اندیشه از چمنستان نظم گل چند چیده به خطاب

گلدسته نامیده شده است . . . تا آنکه هفتم شعبان سنه هزار و پنجاه و یک هلالی در شهر جونپور . . . لختی از منشآت فراهم آورده ، رساله ترتیب داده شد و آن ثمره الفؤاد معانی را . . . به خطاب نوباوه نامی ساختند « (رک : v-آغاز).

v- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ،

این منتخب از بخت نیکو فرجامش دیده به مذاق آشنا ایامش
افتاد چو آغاز نیکو انجامش نوباوه نهاد از لطافت نامش

بررای فیض پیرای چمن نشینان معنی پوشیده نماند که از دیرباز بعضی دوستان یک رنگ ازین هوادار دیرین درخواست میکردند که بر آیینی که بدست یاری اندیشه چمنستان نظم گل چند چیده ، به خطاب گلدسته نامیده شده است همبر آن آیین بشناسای فکر از شاخسار نثر نیز بری چند گزین باید کرد .»

۸- انجام : «و توجه نماید که آن سوخته ریاضت است که به پاس اناس مشغول است در اندک فرصتی نیز صبغه الله دریافته از مریدان نشیند گردد و به تاسف مصور حقیقی این یار دیری نکشد والسلام تمت تمام شد رافعه شیخ چون از مقام جوکالی تارر.»

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «آیین نادرش» است که شامل دستور نگارش و برگزیدن مکتوبات و رقعات منشیانه است و نیمی از آنها را مؤلف خودانی کرده است. تحریر کشیده است. نثر فارسی آن دارای سجع و نوازن و قافیه است و اشعار برگزیده آمیخته شده. مفاهیم و معانی مکتوبات اسرار زنی و دوستی و اشتیاق دیدار محبوب و به دست آوردن مقام و منزلت و تقسیمات آن بر اساس «رقعه» است یعنی هر محبوب در هر وقت که بخواهد در تقسیمات آن بر اساس «رقعه» و آواز و گوشه و آواز و گوشه و آواز و گوشه یادداشت‌های ادبی و معنی لغات مشکل و عبارات بدعی و اشعار و ابیات از مثنوی مولوی آمده است. در آغاز نوشته است «الشیخ ناصر علی که مؤلف در مقدمه نام تألیف را «نوباوه» نهاده است. مؤلف شعر نیمه می‌گفته است زیرا در صفحه آخر اشعاری به خط دیگری زده است. وی در شده است ، از جمله این رباعی :

« آن کس که به سوی بحر توحید شتافت تا محو نشد گوهر مقصود نیافت گویند که موج و قطره و بحر یکی است کس همچو حباب این معا نشکافت» همچنین در صفحات آغاز مطالبی منثور و منظوم بوده که همه آنها را محو کرده اند. نشان یک مهر در صفحه آخر آمده است: «الفقیر ثار الله ۱۱۶۳ هـ ق».

یگانه نسخه خطی کلیات دیوان منیر لاهوری را در نزد آقای حکیم محمد موسی امرتسری دیدم.

۳۹۰ و ۸۹۰

۵۰۵

نور نامه

[دین و ادب ، فارسی و عربی و کشمیری ، منظوم و منثور]

- ۱- اندازه : - بیرونی : ۲۵ × ۵ / ۱۵ × ۳ س م . - درونی : ۲۳ س ۲۰ × ۵ / ۱۰ س م .
- ۲- اوراق : ۲۲۷ ورق . ۴۵۴ صفحه .
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره و روشن رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، وصالی شده ، کرم خورده ، جلد مقوایی خاکی رنگ منقش با عطف و گوشه تیاچی سرخ گون پوشیده در غلاف پارچه ای کبود رنگ .
- ۴- خط : ثلث خوش و تحریر و شکسته ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سرفصلها و اساسی خاص و جملات شواهد عربی و فارسی و خط های افقی رسم شده بر بالای جملات و کلمات عربی شنگرف . قرن ۱۳ هـ ق .
- ۵- کاتب : «اعظم خان» ، تاریخ کتابت : «۱۲۶۰ هـ ق» : «تم هذه النسخة الشريفة المسمى بنور نامه بيد الضعيف النجيف المسمى به اعظم خان عفا الله عنه ساكن قرية الدهرمته . . . (کرم خورده) . . . يوم الثلاثاء في تاريخ السابع من شهر شعبان سنة ۱۲۶۰ (کذا) الف و مائتين (کذا) من هجرة النبي صلى الله عليه وسلم تم» (۶ بار) .
- ۶- مؤلف : نام مؤلف و تاریخ و نام تألیف را به طور صریح و واضح در این نسخه نیافتم ، اما در آخر نسخه از قول کاتب آن «نور نامه» آمده است : «تم هذه النسخة الشريفة المسمى بنور نامه» . (رک : ۵- کاتب) .
- ۷- آغاز : «هو ، بسم الله الرحمن الرحيم ، ذکر مناقب خلفاء اربع ، ايدرويش فضائل و مناقب خلفاء آنسرور بسیار است و بزرگان دین در کتابهای خود آورده اند تمثیلی است برای تسلی خاطر عوام ، شمه ایست بلکه از آن کمتر و لیکن

ہر کس برای تزیین و تبیین سخنان خود در اوایل یا اواخر کلام . . . (کرم خورده) . . . تا کلاستان ببرکت آن مبارک و میمون شود» .

۸- انجام : «گفت با پروردگار خود عهد بستم کہ تا زندہ باشم افطار نکم حالا افطار چگونه کنم . . . یاران از . . . (کرم خورده) . . . یک قطرہ آب در دہان من نیندازید تا رسید یاران وضعیت او بجا آورده اند و پنج قطرہ آب در دہان او بچکانید و جان بحق تسلیم نمود و در شہر بمحله کابل مدفون شدہ مقبرہ او زیارتگاہ خاص و عام است و مقصد خانہ بیدلان است» .

۹- چگونگی: موضوع این نسخہ «سائل دینی و عرفانی و ادبی» است. تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی است کہ مؤلف برگزیدہ است ، مثلاً : «نقلست» ، «روایت کردند» ، «در فلان کتاب آورده اند» ، «ای درویش» و «زید و عمر گفت» از معمول ترین عنوانات این نسخہ است. نثر فارسی روان و سادہ و محکم دارد و با آہان قرآنی و احادیث نبوی و کلمات مشایخ و اشعار برگزیدہ فارسی و کشمیری آمیختہ است. مطالب مأخوذہ این نسخہ را با ذکر مأخذ آورده است ، مانند : «بحر الحقایق» ، رسالہ قاضی شہاب دولت آبادی ، شرح سنن ، فراید الجلالین و امام فخر الدین رازی» . اشعار کشمیری معرب (مشکول) ثبت شدہ است. در آغاز و انجام و اواسط این نسخہ چند یادداشت ادبی و تاریخی و تاریخ ولادت و وفات بہ خط شکستہ آمدہ است. روی صفحہ اول از چہ آمدہ است : «نور نامہ از فقیر احمد مشکین» .

۸۹۰ و ۹۵۰

۳۳۳

وقایع سنہ ۳۵ جلوس عالمگیر غازی

[ادب و تاریخ . فارسی . منظوم و منثور]

۱- اندازہ : - پیرونی: ۲۱ / ۵ / ۱۳ س.م. - درونی : ۴ / ۵ / ۱۲ س.م. (متن و حاشیہ).

۲- اوراق : ۶۱ ورق. ۱۲۲ صفحہ.

۳- کاغذ : نازک سفید و خاکستری رنگ سپاہانی ، اندکی کرم خورده ، بدون حذب.

۴- خط : نستعلیق خوش (متن) ، و خفی (حاشیہ) ، روشن ، خوانا ، خوب ، فوز ۱۳ ۵ ق.

- ۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » ندارد.
- ۶- مؤلف : نام « مؤلف » و « تاریخ و نام تألیف » معلوم نشد ، اما از سیاق عنوانات و مطالب می توان آنرا « وقایع ۳۵ جلوس عالمگیر غازی » نامید (رک : ۹ - چگونگی).
- ۷- آغاز : «دمی که مدرس کشاف صبح در صفا صدق و صفا چون قاضی بیضا تفسیر و الشمس و ضحیها بخط شعاعی آفتاب بر صفحه زرنگار نگاشت و عابد شب زنده دار ماه با سیاهی پرنور و ضیا سجاده سپهر گسترده ادای نافله شب بختم سوره نور کرده سر بسجده غروب گذاشت ، رباعی :
- صبحی با صفا گشته هم آغوش خجل از روی او صبح بنا گوش
چنان در روشنی گردید کامل که میزد خنده بر آینه دل»
- ۸- انجام : «قطعه در بحر هزج ،

ازین بحر هزج باغ سخن را آبیاری کن
که گلزار مقال از نوبهار طبع خورم شد
مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
ز بار وزن این الفاظ قد خامه ام خم شد
ز فروردی چو بگذشتی مه اردی بهشت آمد
بود فصل بهار اما خزان باغ عالم شد
دگر خرداد و تیر آنگه چه مردادت همی آند
ولی عمریست اینها جمله صرف محنت و غم شد
پس از شهریور و مهر و ابان و آذر و دی دان
نظام کاروبار خلق در هر ماه درهم شد
چو بر بهمن جز اسفندارمذ ماهی نیفزاید
اگرچه عمر او افزود اما عقل او کم شد»

- ۹- چگونگی: موضوع این نسخه «وقایع ۳۵ جلوس عالمگیر غازی» است و همه مطالب آن، حکایت از این دارد که قلعه بی را می گشایند و سپاهی را می شکنند و گروهی می گریزند و جمعی فاتح می شوند و از وقایع چهاردهم شهر رجب ۳۵ جلوس آغاز و به وقایع هشتم شهر رمضان سنه ۳۵ جلوس ختم می گردد و به نثر و نظم آمیخته است و حواشی و یادداشتهای و توضیحات که بیشتر

از متن است در کناره صفحات و در میان سطر ها به خط نستعلیق خفی افزوده شده است. تقسیمات آن بدین شرح است : « وقایع چار دهم شهر رجب سنه ۳۵ جلوس عالمگیر پادشاه ، قصیده شهر آشوب ، وقایع هفدهم شهر رجب سنه ۳۵ جلوس غازی ، وقایع شب چهاردهم شعبان سنه ۳۵ جلوس والا ، وقایع نوزدهم شعبان سنه ۳۵ جلوس والا ، وقایع هشتم شهر رمضان سنه ۳۵ جلوس والا » . اما این « عالمگیر غازی » همان محیی الدین اورنگ زیب پادشاه است که دوره سلطنت او از ۱۰۶۸ تا ۱۱۱۸ هجری قمری است. پس سنه ۳۵ جلوس وی مطابقت دارد با ۱۱۰۳ هجری قمری. سبک نگارش این نسخه مخصوص پاکستانی یا هندی است و با لغات مشکل و عبارات مسجع و مغلق آسخه است. هر شعری را که سروده وزن آنرا نیز آورده است.

۲۹۰

۵۹۲

هزار مسأله

[دین . ادب و اخلاق و فتنه : فارسی : منشور]

- ۱- اندازه : — بیرونی : ۱۹ × ۱۱ × ۲ س. م. — درونی : ۱۱ س ۱۵ × ۵/۷ س. م.
- ۲- اوراق : ۱۰۰ ورق. ۲۰۰ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ سمرقندی ، ساییده شده ، دود زده ، وصای شده ، آب رسیده ، چند مقوایی و چربی وصای شده و پوسیده.
- ۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، رسم الخط فارسی ، حوتم و سبک و سرفصلها شنگرف. جدوهای سه خطی کناره متن سرخ و زرد رنگ. قرن ۱۱ ه. ق.
- ۵- کاتب : نام « کاتب » و « تاریخ کتابت » ندارد. چون نام کاتب در متن نیست.
- ۶- مؤلف : نام « مؤلف » معلوم نشد. نام تألیف : « هزار مسأله » ، تاریخ نگارش : در چین آمدن در رسیده است و هزار مسأله را بر دزیده با خود می آورد از توریت و چین و زبور تا از تو پرمده (ارک : ۹- چگونگی).
- ۷- آغاز : ناقص است و افتادی دارد و چنین آغاز می شود : « رسول صلی الله علیه و سلم

دین اسلام آشکار کرد بمبارکی و فرخی بجانب . . . سوار شد ، جبرائیل علیه السلام از حضرت رب العالمین فرمان آورد و گفت یا رسول الله نامه بشهر خیبر بنویس بهلود بن سلام که او صاحب تحصیل تفسیر است».

۸- انجام : ناقص ست و افتادگی دارد و اینگونه انجام می یابد : «و خدایتعالی ترا بر حق فرستاده است برخلق چون عبدالله بن سلام ایمان آورد هفتصد مردان که همراه او آمده بودند جمله ایمان آوردند و مشرف باسلام شدند و گفتند که لا اله الا الله محمد رسول الله بازگفتند «اشهدان لا اله الا الله وحده».

۹- چگونگی: این نسخه در موضوع مسائل دینی و فقهی و فریضه‌ی نوشته شده است و چون هزار سؤال (مسأله) در آن میان حضرت رسول اکرم (ص) و عبدالله بن سلام رد و بدل میشود به «هزار مسأله» موسوم است و این هزار مسأله را عبدالله بن سلام از تورات و زبور و انجیل برگزیده و پس از دریافت نامه حضرت رسول (ص) با هفتصد نفر همراهان از خیبر به مدینه می آید و این هزار مسأله را یک بیک در حضور ختمی مرتبت مطرح می کند و پاسخ می شنود و در پایان مسلمان می گردد با آن هفتصد مرد. نثر فارسی روان و ساده و مفهومی همگن است. از آیات قرآنی و احادیث نبوی استفاده شده ، حکایات اخلاقی و روایات دینی و قصه های حکمی فراوان دارد. تقسیمات آن بر اساس «مسأله» و «دیگر» و «خبرده مرا» می باشد. سبک نگرش آن خراسانی است. در گوشه و کنار صفحات توضیحات دینی و تفسیرهای قرآنی دارد. این یادداشت در کناره صفحه ۹ آمده است : «سلام و دعا ازین جانب اورنگ ما با بالای سید محمد خان ، خدا شاهد است که شها از دل من برون نیستند. این کتاب هزار مسائل بخود من است برای تحفه شها فرستادم بتاریخ ۱۰ ربیع الثانی سنه ۱۲۷۵ :

در دلم بود که هرگز نشوم از تو جدا چکنم چاره ندارم که خدا کرد جدا».

۸۹۰

۳۷۸

یوسف و زلیخای جامی

[ادب : داستان ، فارسی ، منظوم : «مثنوی»]

۱- اندازه : - بیرونی: ۳۰×۱۸ س.م. - درونی: ۱۳ س (هر سطر یک بیت) ۲۲/۵

۱۱/۵ س.م.

- ۲- اوراق : ۱۶۴ ورق. ۳۲۸ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک و براق حاکی روشن رنگ کشمیری ، اندکی کرم خورده ، جاد مقوایی سیاه و نو.
- ۴- خط : نستعلیق خوش جلی ، روشن ، خوانا ، پخته ، رسم الخط فارسی ، عنوانها و نشانها و سرفصلها شنگرف خوش رنگ ، یک سر لوح در زمینه زرین در آغاز ، جدولهای ۲ خطی میان ابیات (مصاریع) و در آغاز عنوانها سیاه و زرین ، و جدولهای خطی کناره صفحات سیاه و قهوه پی و زرین و سرخ ، جای نقاشی در صفحات خالی است زیرا کتب یا نقاش فرصت نکرده است آنها را نقاشی کند. قرن ۵۱۳ ق .
- ۵- کاتب : «فقیر نذر محمد» ، تاریخ کتابت : «۵۱۲۶۳ ق» : «تمت سنه ۱۰۶۳ مطابق سمت ۱۹۰۴ الکتب فقیر نذر محمد».
- ۶- مؤلف : یا (شاعر) : «مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷-۵۸۹۷ ق» ، نام تألیف (تصنیف) : «یوسف و زلیخا» ، تاریخ تألیف : «۵۸۸۸ ق» : از صفحه ۳۲۶ تا ۳۲۷ چنین فرماید :
- «کتابی بین بد کلک صدق مرقوم بد نام عاشق معشوق موسوم
ز نامش طوطی آسایم شکرخا چو بردم نام یوسف با زلیخا
که باشد بعد از این مالی مجدد نه سال از نهم عشر از نهم صد
سخن را از دعا دادمی تمامی بد آرزوش زبان بگشای جامی»
- ۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم»
- انہی غنچہ امید بگشای گلی از روضہ جاوید بگری
بخندان از لب آن غنچہ باغم وزین گل عطر برہ از لب جاوید
درین محنت سرای بی مواسا بد نعمتہای خردمندین منتظر
ضمیرم را سپاس اندیش کردن زبان را سلسلہ پیشہ گردان
- ۸- انجام :
- «سخن را از دعا دادمی تمامی بد آرزوش زبان بگشای جامی
سید کاری مکن چون خامہ خویش بشو از چشم پر خون نامہ خویش
ازین صحرا جواد خامہ بی کن درین سودا سواد نامہ طی کن
زبان را گوشمال خامشی ده کہ هست از عرچہ دوی خامشی بد»

۹- چگونگی: موضوع این نسخہ داستان «یوسف و زلیخا» است. تعداد ابیات آنگونہ کہ شاعر فرمودہ است . . . ۴ ہزار بیت است :

«گرفتم بیت بیئتس را شہارہ ہزار آمد و لیکن چار بارہ»

اما در بعضی نسخ خطی و چاپی گہی چند بیت کم و یا زیاد است. وزن آن از مزاحفات بحر سہدس ہزج محذوف و مقصور است : «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن یا فعولن». این نسخہ از اجاظ خط و کتابت و کاغذ و جدول و لوح ممتاز است. تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی است کہ عنوان شدہ : «توحید ، نعت ، مناجات ، عنوانہای داستان و خاتمہ». یوسف و زلیخا در سر زمین پاک کتابی درسی است و نسخ خطی و چاپی آن فراوان است و کتابخانہ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ۱۵ نسخہ خطی و ۸ جلد چاپی دارد. (رک : فہرست نسخہ های خطی کتابخانہ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ، تألیف محمد حسین تسبیحی ، ج ۱ ، ص ۷۰۱-۷۰۹).

۸۵۰

یوسف و زلیخای حبیبی ، یا محبت نامہ

۴۵۱

[ادب : داستان ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

- ۱- اندازہ : - بیرونی : ۲۳/۵ ، ۱۸/۵ × ۳ س .م . - درونی : ۱۳ س ۱۷ × ۱۲ س .م .
 - ۲- اوراق : ۲۱۸ ورق . ۴۳۴ صفحہ.
 - ۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سدرقندی ، جلد چرمی و مقوای ضربی و منقش و تریخ دار .
 - ۴- خط : تحریر آہیخندہ با شکستہ ، روشن ، خوانا ، پختہ ، عنوانہا و نشانہا و سرفصلہا شنگرف. قرن ۵۱۳ ق.
 - ۵- کاتب : «عبدالرحمن» ، تاریخ کتابت : «۵۱۳۳۲ ق» : «ہذا کتاب مستطاب حضرت یوسف و بی بی زلیخا حسب الخواہش اخوی عبدالغفار نان ساکن گذرگاہ بابر شاہ بدست خط فقیر الحقیر عبدالرحمن متوطن بامیان باشندہ گذرگاہ بتاریخ یوم پنجشنبہ ۷ ماہ ربیع الثانی سنہ ۱۳۳۲ باتمام رسیدہ تحریر تافت .
- ہر کہ خواند دعا طمع دارم زانکہ من بندہ کند کارم
 ہر کہ خواہد او دعا سازد بمن رحمتش سازد خدای ذوالمنن
 الہی ہم بکاتب مرحمت کن اگرچہ پرگناہ است مغفرت کن

۶- مؤلف : (شاعر) : «حبیبی» ، نام تألیف (مثنوی) : «یوسف و زلیخا» یا «محبت نامه» ، تاریخ تألیف : «۵۱۰۸۷ ق» یا «در عهد اورنگ زیب» :

«بتاریخ هزار و هفت هشتاد حبیبی را خیال در سر افتاد
که در ایام این فرخنده خسرو کند انشا محبت نامه نو
نخست از نام یوسف نامه خوانم پس از عشق زلیخا خانه رانم»

۷- آغاز : «رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

خداوندا بعشتم آشنا کن سرم را در ره سهر و وفا کن
دللم را جلوه گاه راز خود ساز زبانه را ثنا پردازی خود ساز
بروی من دری بگشای از آنکوی کزان در آورم در کوی توری
چراغ فیض در قلم بر افروز رموز شعر فکرم را بیابوز»

۸- انجام : «در آرم در نکاح خویش او را بسازم صوفی و درویش او را
چو او در امر فرمان من آید زرش بیشک به همیان من آید
چو سر بردار برخیزد از جاه بسوی خانه خویش آورد نه
چو روز دیگر آید از سرنو بجای دیکرش باشد یک و دو

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «قصه یوسف و زلیخا» است و سراینده آن در لابلای نسخه «حبیبی» آمده است :

«حبیبی وقت آن است در توام که مر لب جانب شمعان پیرام
چه سی گویم که دور افتاده از در حبیبی این سخن کم آگوند بسیار»

و در زمان ابوالمظفر شهاب الدین محمد اورنگ زیب بنهادر عاشقین (۱۱۱۸ ق) سروده شده است :

«ابوالغازی شهاب الدین محمد که شد حامی من در شرح احمد
ازو اورنگ شاهی بهرور شد ز نام او جهان با زب و فریب»

حبیبی آنکونه که خود گفته مثنویهای دیگر نیز سروده است. در نسخه های
از این نسخه چنین آورده است :

محبت نامه بی سازم سر انجام برد عمر عاشق و معشوق را نام
وفا و سهر هر یک در ترانه بیان سازد فسانه در فسانه

نخست از نام یوسف نامه خوانم
 به دوم طبع را سازم شکر ریز
 پس از عشق زلیخا خامه رانم
 ز شیرین نکته فرهاد و پرویز
 ز عشق لیلی و مجنون شیدا
 بگویم قصه های وصل و هجران
 به پنجم قصه از شاه و درویش
 بگویم گر حیاتی باشدم پیش
 به ششم از ایاز و عشق محمود
 بگویم طبعم ار قادر توان بود
 به هفتم قصه از مهر و از ماه
 بگویم گر نباشد عمر کوتاه
 به هشتم گویم از جمشید و خورشید
 اگر از زندگی باشد امید
 نهم بر روضه ابواب مشمن
 که باشد نسخه (بی) از هشت گشن

«لیلی و مجنون حبیبی» به شماره ۸۵۰/۴۱۷ در کتابخانه گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان موجود است. شاعر به شاعران دیگر که پیوسته در موضوعات مختلف مثنوی سرایی کرده و یا انواع شعر دیگر گفته اند، اشاره می کند و خود را از جمله آنان نشمرده است. این مثنوی روان و سلیس و خوش وزن است و بر وزن «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن یا فعولن» از مزاحفات بحر هزج مسدس معذوف و مقصور است. و در حدود ۵۶۴۳ بیت دارد. در آغاز و انجام این نسخه بعضی یادداشت های دعایی به قلم عبدالرحمن و چند تاریخ ولادت و وفات آمده است. چاپ شده این نسخه به نظر نرسیده است.

۸۹۰

۴۱۴

یوسف و زلیخای ناظم هروی

[ادب، داستان، فارسی، منظوم «مثنوی»]

- ۱- اندازه : — بیرونی : ۵/۲۶ × ۵/۱۵ × ۲/۵ س.م. — درونی : ۱۵ س ۱۸ × ۵/۷ س.م.
- ۲- اوراق : ۱۷۲ ورق. ۳۴۲ صفحه.
- ۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ براق جهانگیری و ضخیم سفید رنگ کشمیری، اندکی وصلی شده و آب دیده، جلد مقوایی سبز با عطی و اطراف و گوشه تیباجی سرخ گون ضربی و منقش و روی جلد این جملہ ضرب شده : «عاقبت خیرباد».
- ۴- خط : تحریر آمیخته با شکسته، سخت خوانا، روشن، پخته، عنوانها و مرفصلها و نشانه شنگرف، قرن ۱۳ ه.ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» را سیاه و محو کرده اند ، تاریخ کتابت : «۵۱۲۸۲ ق» : «الحمد لله تمام یافت نسخه شریفی که مسمی بمثنوی ناظم است در روز چهارشنبه فی شهر رمضان سنه ۱۲۷۲ علی يد ضعيف نحيف . . . از جهت یادگاری . . . ارشد ارجمند نوشته شد.

یادگار نوشتم من ابن کتابت را و کونه این خط من لایق کتاب نبود»

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «ناظم» یا «مولانا ناظم بن شاه رضا سبزواری هروی ستوفی ۵۱۰۸۱ ق»، نام تألیف (مثنوی) : «یوسف و زلیخا» ، تاریخ تألیف (سرودن) : «شروع ۱۰۵۸ و پایان ۵۱۰۷۲ ق» (رک : فهرست نسخه های خطی بریتش میوزیم ، ج ۲ ، ص ۶۹۲). نام شاعر در این مثنوی «ناظم» آمده است :

«بیای ساقی که «ناظم» یافت رخصت بده جامی که گردد مست همت»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم :

دلم طوطی کن و آینه بنی
 لب الفاظ را شوخ بشکر
 بتحقیتم جو توفیق آشنای
 زلیخای امیدم را جوان کن
 الهمی چون سپهرم سینه بگشای
 که آرای رخ معنی چو اختر
 عروجم ده بمعراج رسای
 دلم را یوسف مصر بیان کن

۸- انجام : «بود از بحر کنم خواستن عیب
 بود گر حاصلش صد خرمن انعام
 دهد گر ساقی دورم پنهان
 وطن را گر حصار آستینم
 جو دارم دوست خود بر مخزن غیب
 ندارم دانه بی در خاک ابرام
 گرفتم می کند داغم چو لاله
 نینتادم به هر در بس خیمه

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «داستان یوسف و زلیخا» است که شهرت فراوان دارد ، و

چندین مثنوی به همین نام باقی است ، مانند : یوسف و زلیخای . . . فردوسی ، یوسف و زلیخای جامی ، یوسف و زلیخای سلاطین . . . و زلیخای شوکت ، یوسف و زلیخای بنامی الهی ، یوسف و زلیخای سید خان بدخشی ، یوسف و زلیخای رضا بیگ حبلی ، و . . . در عهد سید عباس دوم در هرات می زیسته ، و از زبان نمدوح خود ، عباسقلی خان شاملو ، حاکم هرات علت سرودن این مثنوی را اینگونه بیان کرده است :

قماش مثنوی را سهیل مشاعر
 د، باشد بار و بودش موج اسرار
 مسلسل قصه یوسف زلیخا است
 در آن یکزلف بر راسار دنیا است

از آن دنیا به مردم رو نیارد که از یک زلفی خود شرم دارد
 تو اش زین بیشتر شرمنده مگذار به زلف دیگر از عیش برون آر
 بشرط آنکه این صبح سعادت جو طالع سازی از اوج ارادت
 کنی از آنتاب رفتگان یاد کز ایشان مشرق معنی شد آباد
 خصوصاً آنکه مشک نظم را بوست درین بحر این حکایت تشنه اوست»

شاعر کتابی دیگر به نام «قصص الخاقانی» و نیز «دیوان» دارد. این مثنوی
 در لکهنو به سال ۱۲۸۶ چاپ شده است. در حدود ۵۱۳۰ بیت دارد و
 برون «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن یا فعولن» از مزاحفات بحر هزج مسدس
 محذوف یا مقصور سروده شده است. در گوشه و کنار صفحات چند یادداشت
 دارد. تقسیمات آن بر حسب موضوعاتی است که شاعر انتخاب کرده است: توحید
 پروردگار، نعمت حضرت محمد (ص)، مثبت حضرت علی (ع). مدح ممدوح و
 مسبب نظم مثنوی، و آغاز داستان از میلاد یوسف تا انجام داستان که رحلت
 حضرت یوسف (ع) و در گذشت زلیخا و خاتمه داستان است. (رک :
 داستان سرایی فارسی در شبه قاره پاکستان و هند در دوره پادشاهان تیموری
 تألیف دکتر طاهره صدیقی، متن پلوکمی شده، ص ۷۳-۷۹).

فهارس هشت گانه این کتاب

- ۱- فهرست موضوعات نسخه‌های خطی •
- ۲- فهرست نام‌های اشخاص ، مؤلفان ، مترجمان ، شارحان ، شاعران ، مفسران ، حاشیه نویسان •
- ۳- فهرست نام‌های کاتبان و نقاشان •
- ۴- فهرست نام‌های جلد سازان •
- ۵- فهرست کلمات و نام‌هایی که از روی نشان مهرها خوانده شده است •
- ۶- فهرست مصراع‌های اول اشعار پراکنده در نسخه‌ها •
- ۷- فهرست نام‌های کتاب‌ها ، نسخه‌ها ، رساله‌ها ، مجموعه‌ها •
- ۸- فهرست نام‌های جای‌ها •
نمونه‌ها و تصاویر •
درست نامه •

•

۱- فهرست موضوعات نسخه‌های خطی

(آ)

آداب ضیافت - ۳	آبان ماه الهی - ۹۳
آداب طعام - ۱۳۷	آبای عارفان - ۵۳۸
آداب مباشرت ازواج - ۲	آبای علوی - ۷۱
آداب مریض - ۳	آب حیوان - ۴۸۶
آداب مصاحبت ازواج - ۲	آب خضر - ۲۳۰ ، ۲۳۱
آداب ملوک - ۱۳۶	آب خورد - ۲۷۲
آداب و رسوم - ۷۸	آب زندگانی - ۱۷۲
آداب و رسوم اجتماعی - ۲ ، ۹۰	آب ها - ۳۱۴
آداب و رسوم حکمرانی - ۹۰	آتش پارسی - ۳۷۰
آداب و رسوم سلطنتی - ۹۰	آتش فارسی - ۵۳
آداب و رسوم صوفی بودن - ۵۳۷	آثار بیدل -
آداب و رسوم طایفه صوفیه - ۴۷۷	آثار جامی - ۵۹۳
آداب و رسوم متصوفه - ۲۶۸ ، ۳۱۷ ، ۳۵۶ ، ۳۷۰	آثار فارسیه - ۱۷۴
آداب هم نشینی - ۳	آثار متصوفه شبه قاره - ۷
آدمیان - ۵۸۶	آخوند مکتبی - ۱۱۴
آدمیت - ۳۲۶	آداب - ۲۱ ، ۲۲ ، ۲۴ ، ۵۷
آدمی زاد - ۴۶۲	آداب استخدام - ۱۳۶
آدینه - ۴۶۹	آداب اکل و شرب - ۳
آذر - ۶۰۰	آداب السماع - ۳۵۶
آذر ماه الهی - ۹۳	آداب القاضی - ۱۳۷
آذر ماه رومی - ۹۳	آداب اهل تصوف - ۲۶۰
آراستن منظره تماویز - ۵۳	آداب اهل سماع - ۳
آزادی - ۱۸۴	آداب اهل صحبت - ۲
آزار های پیامبر اسلام - ۲۳۶	آداب خواب کردن - ۲
آسمان ها - ۳۱۴	آداب سماع - ۲۷۱
آسیای معرفت - ۳۱۷	آداب زندگی - ۳
آشکاره - ۱۹۷	آداب سفر - ۳

آیات مکی - ۶۰ ، ۳۴۰	آغاز - ۳۷۴
آیه - ۵۸۰	آفرینش - ۱۶۹ ، ۴۳۳ ، ۵۲۴
آیه های قرآنی - ۱۶۱	آفرینش آدم - ۱۷۶
آیین داستان - ۵۳	آفرینش های الهی - ۳۱۴
آیین شهرداری - ۱۴	آل - ۴۸۳
آیین کشور داری - ۱۴ ، ۳۷	آل (رک : آل نبی) - ۲۸۲
آیین نگارش - ۳۱ ، ۳۲ ، ۵۹۱ ، ۵۹۶ ، ۵۹۷	آل سردار (رک : آل سید) - ۹۶
آیین سینه - ۱۸۱	آل سید (رک : آل سردار) - ۹۶
(۱)	آل عمران - ۱۱۴ ، ۱۱۹
اباحه المکاسب - ۲۶۹	آمرزش - ۵۲۵
ابان - ۶۰۰	آمنت بالله - ۴۵۰
ابدال - ۳۵۸ ، ۵۱۰	آواز خوان شنیدان - ۵۵۹
ابر - ۱۲۵	آهک - ۷۱
ابرو - ۴۵۴	آهنگ های موسیقی - ۱۲۲ ، ۵۴۰
ابواب افعال ثلاثی مجرد - ۴۲۸	آیات - ۳۹۱ ، ۵۰۰ ، ۵۸۰
ابیات - ۱۱۵	آیات بصری - ۳۴۰
ابیات برگزیده مثنوی - ۳۷۴	آیات شامی - ۳۴۰
ابیات ترکی - ۴۸۴	آیات قرآن (قرآنی) - ۳ ، ۴ ، ۱۰ ، ۳۶ ، ۴۳ ،
ابیات فارسی - ۴۱۲	۴۴ ، ۵۷ ، ۵۹ ، ۶۱ ، ۶۴ ، ۶۸ ، ۸۰ ،
اتباع - ۲۴۹	۸۱ ، ۸۵ ، ۸۶ ، ۱۰۶ ، ۱۲۴ ، ۱۲۷ ،
اتصال - ۲۷۰	۱۳۰ ، ۱۴۴ ، ۱۴۶ ، ۱۵۲ ، ۱۵۶ ،
اثبات - ۵۳۷ ، ۵۵۹	۱۵۹ ، ۲۲۸ ، ۲۴۰ ، ۲۵۲ ، ۲۶۸ ، ۲۷۵ ،
اثبات ذات واجب الوجود - ۲۸ ، ۳۸۲ ، ۵۹۵	۲۹۳ ، ۲۹۷ ، ۳۰۷ ، ۳۰۹ ، ۳۱۷ ، ۳۱۹ ،
اثبات علم - ۳۵۶	۳۲۹ ، ۳۳۷ ، ۳۴۵ ، ۳۵۳ ، ۳۵۷ ، ۳۶۱ ،
اثبات وحدت وجود - ۴۴۲ ، ۴۴۶	۳۷۹ ، ۳۸۶ ، ۴۰۴ ، ۴۰۸ ، ۴۱۲ ، ۴۱۸ ،
اثم - ۳۰۱	۴۳۴ ، ۴۴۰ ، ۴۴۵ ، ۴۴۶ ، ۴۴۹ ، ۴۵۰ ،
اثنی عشریه - ۱۷ ، ۲۰	۴۵۵ ، ۴۷۶ ، ۴۸۶ ، ۴۹۸ ، ۵۰۲ ، ۵۰۳ ،
اجتماع - ۴۱۷	۵۱۲ ، ۵۱۸ ، ۵۱۹ ، ۵۳۴ ، ۵۳۹ ، ۵۴۶ ،
اجتهاد - ۶۹ ، ۴۱۱ ، ۵۴۷	۵۵۰ ، ۵۵۹ ، ۵۶۰ ، ۵۶۵ ، ۵۶۹ ،
اجاء - ۳۰۱	۵۷۹ ، ۵۸۳ ، ۵۸۵ ، ۵۸۹ ، ۵۹۹ ،
اجابت - ۱۲۶ ، ۲۵۱ ، ۲۶۷ ، ۳۸۰	۶۰۲
اجرام فلکی - ۳۱۴	آیات کریمه - ۱۴۴
اجال - ۵۵۸	آیات کوفی - ۳۴۰
	آیات مدنی - ۶۰ ، ۳۴۰

احکام نجوم - ۱۳۸	اجناس ترکان - ۱۲۷
احکام نماز - ۶۸	احادیث - ۲۴ ، ۲۶ ، ۴۳ ، ۵۷ ، ۶۱ ، ۶۴ ،
احوال اسب - ۳۲۵	۶۸ ، ۸۶ ، ۸۹ ، ۹۸ ، ۱۵۸ ، ۲۵۲ ،
احوال القوم فی الکلام علی الناس - ۳۷۱	۲۷۵ ، ۳۰۷ ، ۳۰۹ ، ۳۲۹ ، ۳۳۰ ،
احوال خلفا - ۱۳۶	۳۸۰ ، ۳۹۱ ، ۴۰۴ ، ۴۱۲ ، ۴۴۰ ،
احوال عرفا - ۵۸۸	۴۵۵ ، ۴۸۴ ، ۵۰۰ ، ۵۱۸ ، ۵۱۹ ،
احوال گذشتگان - ۴۳۳	۵۵۹ ، ۵۶۰ ، ۵۶۹ ، ۵۷۱ ، ۵۷۲ ،
احوال مشایخ شبه قاره - ۷	۵۸۹ ، ۵۷۹
احوال و آثار اولیا - ۴۶۵	احادیث نبوی - ۱۰ ، ۱۳ ، ۳۶ ، ۴۴ ، ۸۰ ،
اخبار - ۲۴ ، ۲۶ ، ۲۹۷ ، ۳۸۰ ، ۳۸۶	۸۱ ، ۸۶ ، ۱۲۷ ، ۱۳۰ ، ۱۴۰ ، ۱۴۴ ،
اخبار تاریخی - ۳	۱۴۶ ، ۱۵۲ ، ۱۵۶ ، ۱۵۹ ، ۱۷۷ ، ۲۲۸ ،
اخبار دینی - ۳	۲۴۰ ، ۲۶۸ ، ۲۹۳ ، ۲۹۷ ، ۳۰۷ ،
اخبار متواتره - ۱۴۴	۳۰۹ ، ۳۱۷ ، ۳۱۹ ، ۳۳۷ ، ۳۴۵ ،
اخبار نفخ - ۲۴	۳۵۳ ، ۳۵۷ ، ۳۶۱ ، ۳۷۹ ، ۳۸۶ ،
اختراع - ۲۹۵	۴۰۸ ، ۴۱۸ ، ۴۳۴ ، ۴۴۵ ، ۴۴۶ ،
اختران - ۸۷	۴۴۹ ، ۴۵۰ ، ۴۷۶ ، ۴۹۸ ، ۵۰۲ ،
اختلاجات - ۱۳۸	۵۰۳ ، ۵۰۶ ، ۵۰۷ ، ۵۱۲ ، ۵۳۹ ،
اختلاط - ۴۸۷	۵۴۶ ، ۵۵۰ ، ۵۶۵ ، ۵۸۳ ، ۵۹۹ ،
	۶۰۲
اختلاف احوال اطبا - ۷۲	احتراز - ۱۶
اختلاف اسم - ۳۲۶	احتساب - ۱۳۷
اختلاف سرآت - ۳۴۰	احتیاج - ۳۵۴
اختلاف معانی - ۳۲۱	احد - ۵۵۸
اختلاف مذہب و نژاد - ۲۵۴	احسان - ۴۶ ، ۱۵۰ ، ۲۳۸ ،
اختلاف نسخه ها - ۲۹۹	احصا - ۵۵۱
اختیار ساعات - ۱۳۷	احکام - ۱۳۷ ، ۳۴۶ ،
اخرس - ۱۰۴	احکام ایمان - ۲۲۸
اخفاء - ۱۴۲ ، ۳۴۳	احکام تقلید - ۳۰۲
اخلاص - ۱۶۰ ، ۲۱۰ ، ۴۹۸	احکام حرام - ۳۰۲
اخلاص مرید - ۵۱۲	احکام حلال - ۳۰۲
اخلاق - ۱ ، ۲ ، ۳ ، ۹ ، ۱۰ ، ۱۱ ، ۱۲ ، ۱۳ ،	احکام دم بینی - ۴۸۸
۱۴ ، ۱۵ ، ۳۱ ، ۳۶ ، ۵۰ ، ۷۷ ،	احکام دم دینی (?) - ۴۸۷
۷۸ ، ۹۵ ، ۱۲۵ ، ۱۲۸ ، ۱۴۰ ، ۱۵۲ ،	احکام دینی - ۱۰۱
۲۲۸ ، ۲۴۳ ، ۲۴۴ ، ۲۴۵ ، ۲۴۹ ،	احکام شرع - ۱۰۲

۳۶۴ ، ۳۶۵ ، ۳۶۶ ، ۳۶۸ ، ۳۷۰ ،
 ۳۷۷ ، ۳۷۹ ، ۳۸۱ ، ۳۸۲ ، ۳۸۴ ،
 ۳۸۶ ، ۳۸۷ ، ۳۹۳ ، ۳۹۵ ، ۳۹۸ ،
 ۴۰۱ ، ۴۰۴ ، ۴۰۹ ، ۴۱۲ ، ۴۱۳ ،
 ۴۱۵ ، ۴۱۷ ، ۴۲۱ ، ۴۲۳ ، ۴۲۸ ،
 ۴۳۲ ، ۴۳۴ ، ۴۳۵ ، ۴۳۸ ، ۴۴۱ ،
 ۴۴۵ ، ۴۴۷ ، ۴۴۸ ، ۴۵۱ ، ۴۵۵ ،
 ۴۵۹ ، ۴۷۸ ، ۴۸۲ ، ۴۸۴ ، ۴۸۵ ،
 ۴۸۷ ، ۴۸۸ ، ۴۹۰ ، ۴۹۵ ، ۴۹۶ ،
 ۴۹۷ ، ۵۰۲ ، ۵۰۴ ، ۵۰۹ ، ۵۱۱ ،
 ۵۱۶ ، ۵۱۸ ، ۵۲۲ ، ۵۲۳ ، ۵۲۵ ،
 ۵۲۶ ، ۵۳۵ ، ۵۴۲ ، ۵۴۸ ، ۵۵۷ ،
 ۵۵۸ ، ۵۵۹ ، ۵۶۰ ، ۵۶۱ ، ۵۶۲ ،
 ۵۶۳ ، ۵۶۴ ، ۵۶۶ ، ۵۶۷ ، ۵۶۹ ،
 ۵۷۱ ، ۵۷۳ ، ۵۷۸ ، ۵۸۲ ، ۵۸۳ ،
 ۵۸۵ ، ۵۸۷ ، ۵۸۹ ، ۵۹۲ ، ۵۹۶ ،
 ۵۹۸ ، ۵۹۹ ، ۶۰۱ ، ۶۰۲ ، ۶۰۴

۶۰۶

ادب زبان فارسی - ۱۸۱

ادب فارسی - ۱۹۱ ، ۴۹۸ ، ۵۰۴

ادبگه - ۱۸۵ ، ۱۸۷

ادبیات فارسی - ۱۸۰ ، ۵۰۵

ادراک - ۵۸۴

ادعیه - ۵۴ ، ۵۵ ، ۹۴ ، ۹۶ ، ۱۱۰ ، ۱۳۰ ،

۱۳۱ ، ۲۷۷ ، ۲۹۷ ، ۴۴۰ ، ۴۸۱ ، ۵۰۴ ،

۵۵۸ ، ۵۵۹ ، ۵۶۴ ، ۵۷۵

ادعیه عرفانی - ۵۶۵

ادعیه مأسوره - ۱۳۷

ادغام - ۱۴۲ ، ۳۴۳

ادویه - ۳۹ ، ۷۲

ادویه اسب -

ادویه مرکبه - ۷۲ ، ۱۳۷ ، ۳۳۶ ، ۳۳۷

ادعیه مفرده - ۸ ، ۱۳۷ ، ۳۳۶

اذکار - ۵۳۷

۲۵۰ ، ۲۹۶ ، ۲۹۷ ، ۳۶۶ ، ۳۶۷ ،
 ۳۶۸ ، ۳۸۶ ، ۳۹۳ ، ۳۹۵ ، ۴۰۱ ،
 ۴۰۹ ، ۴۱۷ ، ۴۳۱ ، ۴۳۴ ، ۴۴۷ ،
 ۴۴۸ ، ۴۷۶ ، ۴۷۸ ، ۴۹۸ ، ۵۴۲ ، ۵۶۲ ،
 ۵۶۳ ، ۵۸۸ ، ۶۰۱

اخلاق حسنه - ۱۲

اخلاق درویشان - ۴۷۵

اخلاق رسول (ص) - ۳۰۶

اخلاق مصطفی (ص) - ۹ ، ۱۰

اخلاقی - ۱۹۳

ادب (فارسی ، عربی ، اردو ، پنجابی ، پشتو ،

سندی ، بلوچی) - ۱ ، ۳ ، ۵ ، ۹ ، ۱۱ ،

۱۲ ، ۱۵ ، ۲۰ ، ۲۱ ، ۲۳ ، ۲۴ ، ۲۶ ،

۲۹ ، ۳۱ ، ۳۳ ، ۳۶ ، ۴۱ ، ۴۴ ، ۴۸ ،

۴۹ ، ۵۰ ، ۵۲ ، ۵۶ ، ۵۸ ، ۷۸ ، ۸۰ ،

۸۷ ، ۸۸ ، ۱۰۷ ، ۱۱۰ ، ۱۱۲ ، ۱۱۴ ،

۱۱۸ ، ۱۲۱ ، ۱۲۳ ، ۱۲۴ ، ۱۲۷ ،

۱۲۸ ، ۱۲۹ ، ۱۳۹ ، ۱۴۲ ،

۱۴۴ ، ۱۴۸ ، ۱۵۱ ، ۱۵۲ ، ۱۵۳ ،

۱۵۷ ، ۱۶۳ ، ۱۷۰ ، ۱۷۳ ، ۱۷۶ ،

۱۷۷ ، ۱۷۹ ، ۱۸۰ ، ۱۸۲ ، ۱۸۳ ،

۱۸۵ ، ۱۸۶ ، ۱۸۷ ، ۱۸۹ ، ۱۹۲ ،

۱۹۴ ، ۱۹۵ ، ۱۹۶ ، ۱۹۸ ، ۲۰۰ ،

۲۰۱ ، ۲۰۲ ، ۲۰۴ ، ۲۰۵ ، ۲۰۶ ،

۲۰۸ ، ۲۱۰ ، ۲۱۱ ، ۲۱۳ ، ۲۱۵ ،

۲۱۶ ، ۲۱۸ ، ۲۱۹ ، ۲۲۱ ، ۲۲۲ ،

۲۲۴ ، ۲۲۷ ، ۲۲۹ ، ۲۳۲ ، ۲۳۳ ،

۲۳۶ ، ۲۴۱ ، ۲۴۳ ، ۲۴۴ ، ۲۴۵ ،

۲۴۸ ، ۲۵۱ ، ۲۵۲ ، ۲۵۶ ، ۲۵۸ ،

۲۵۹ ، ۲۶۱ ، ۲۶۶ ، ۲۷۲ ، ۲۷۳ ،

۲۷۴ ، ۲۸۱ ، ۲۸۲ ، ۲۸۳ ، ۲۸۷ ،

۲۹۲ ، ۲۹۳ ، ۳۰۳ ، ۳۱۰ ، ۳۱۵ ،

۳۱۶ ، ۳۲۷ ، ۳۴۷ ، ۳۴۹ ، ۳۵۵ ،

- ارادت - ۲۶۰
 ارادت آوردن - ۳۲۹
 اربا (عدد) - ۴۰۶
 ارباب کشف و شهود - ۴۶۴
 اربعین - ۲۶۳
 اردو (ادب ، زبان) - ۱۲ ، ۵۴ ، ۵۵ ، ۱۶۴ ، ۳۰۴ ، ۴۹۸ ، ۴۹۹ ، ۵۰۰ ، ۵۴۸
 اردیبهشت - ۶۰۰
 اردیبهشت ماه الهی - ۹۳
 ارشاد - ۱۵۸
 ارضاع - ۵۲۵
 اره - ۱۲۲
 ازدواج - ۱۸۷
 ازواج (حضرت محمد «ص» - ۴۸۳
 ازهار - ۱۴۵
 از یاد رفته ها - ۳۷۳
 اساس - ۱۵۲
 اسامی اطبا - ۹
 اسامی ادویه - ۳۳۱
 اسامی ائمه - ۴۶۷
 اسامی پرندگان - ۳۹
 اسامی داروها - ۳۵۹
 اسامی شاعران - ۵۱۰
 اسامی قاریان - ۵۸۰
 اسامی گیاهان - ۳۵۹
 اسامی مشایخ - ۵۷۹
 اسامی مصنفان صحاح - ۵۰۷
 اسانید - ۵۰۰
 اسانید معتبر - ۵۱۳
 اسب - ۱۸ ، ۱۹ ، ۲۲۳ ، ۳۲۴ ، ۴۲۵
 اسباب - ۲۶۴
 اسباب سته ضروریه - ۱۳۶
 اسب چوبین - ۱۵۲
 اسب داری - ۳۲۵
 اسب شناسی - ۱۹
 اسب (رک : اسب) - ۴۰۹
 اسب پروری - ۳۲۵
 است (فعل) - ۱۷۳
 استاد - ۱۲۴
 استاد کامل - ۳۲۹
 استبداد - ۱۲۵
 استتار - ۲۷۰
 استتعام - ۲
 استخاره - ۱۹۷ ، ۳۰۶ ، ۳۵۶
 استخراج - ۹۱
 استخراج الحروف - ۴۷۳
 استخراج تقویم - ۱۳۸
 استدراج - ۵۵۹
 امتر سال - ۲۷۰
 استسعاد - ۴۱۰
 استطاعت - ۲۶۹
 استعاذه - ۱۴۲
 استعارات - ۱۳۶ ، ۲۶۲ ، ۳۲۳ ، ۴۹۶
 استعاره - ۴۲۷
 استعانت - ۳۵۶
 استعجال - ۱۴۳ ، ۵۳۶
 استعداد - ۴۱۰
 استغراق - ۲۱۵ ، ۳۰۶
 استغفار - ۱۰۲ ، ۳۵۹ ، ۵۶۵
 استغنا - ۲۹
 استقراء - ۲۲۶
 استکتاب - ۳۹۱ ، ۴۸۳
 استماع قول سامی و تمام - ۳۱
 استنجا - ۲۶۱
 استنباح - ۱۵۷ ، ۱۸۷ ، ۲۵۵ ، ۳۳۷
 استیذان - ۳۸۸

- اسم تفضیل - ۴۲۵
اسم جنس - ۲۶۶
اسم خدا - ۳۸۰
اسم ذات - ۵۳۷
اسم مصدر - ۵۳۳
اسم مفعول - ۴۲۶
اسم های متصل به افعال - ۲۶۶
اسناد تاریخی - ۱۳۹
اسناد حدیث - ۵۰۷
اسناد طریقت - ۳۲۸
اسهال - ۲۲۶
اشارات - ۲۶۷
اشارات بدیعی - ۵۹۷
اشارات دستوری - ۵۴۶
اشارات لغوی - ۵۶۱
اشارت - ۲۹ ، ۵۶۷
اشاره - ۴۵۸
اشتباهات املایی - ۱۲۷ ، ۲۹۳ ، ۳۱۰ ، ۴۵۵ ، ۴۹۴ ، ۴۹۶ ، ۵۵۸
اشتباهات انشایی - ۴۵۵ ، ۴۹۴ ، ۴۷۵
اشتباهات دستوری - ۷۸
اشتباهات قافیہ - ۵۷۵
اشتباهات لغوی - ۳۲۵ ، ۳۴۹
اشتباهات لفظی - ۱۲۱ ، ۱۴۶ ، ۱۷۶ ، ۳۲۵ ، ۴۹۸
اشتقاق - ۳۲۳ ، ۳۶۳ ، ۵۵۲
اشتهای اسمیان - ۴۰۹
اشتقاق - ۳۹۸ ، ۵۹۷
اشراق - ۴۳۶
اشعار - ۳۸ ، ۱۵۹ ، ۱۷۳ ، ۵۰۰
اشعار اردو - ۵۶
اشعار افغانی - ۸۱
اشعار العلویہ - ۴۷۵
استیصال - ۳۵
استیفاء - ۱۳۸
اسد -
اسرار - ۲۹ ، ۲۱۷ ، ۲۷۴ ، ۴۴۴
اسرار احادیث نبوی - ۱۳۰
اسرار الهی - ۴۵۴
اسرار حروف مقطعات قرآن - ۱۳۰
اسرار عارفان - ۴۷۰
اسرار عشق - ۱۵
اسرار کلام مشایخ - ۱۳۰
اسرار محققان - ۱۶۰
اسرار نظام - ۵۳۶
اسرار نامتناهی - ۵۱۰
اسفندار ماه الهی - ۹۳
اسفندار مذ - ۶۰۰
اسفندار مذ الهی - ۹۲
اسقاط - ۵۲
اسلام (دین) - ۲۴ ، ۲۶ ، ۶۴ ، ۸۱ ، ۱۲۵ ، ۲۲۸ ، ۳۱۷ ، ۳۱۹ ، ۵۳۴ ، ۵۷۰ ، ۶۰۲
اسلمی - ۲۵۶ ، ۳۳۳ ، ۳۳۵ ، ۳۹۵ ، ۵۱۶
اسم - ۲۶۶ ، ۳۱۰ ، ۴۰۷ ، ۴۲۵ ، ۴۳۹ ، ۵۴۶
اسماء - ۲۶۹ ، ۵۵۹
اسماء اعلام - ۳۴۳
اسماء الحسنی - ۴۱۹
اسمای الهی - ۴۱۹
اسماء اولیا - ۱۳۱
اسمای تهجی - ۴۲۷
اسماء سادات - ۱۳۱
اسماء علماء - ۱۳۱
اسماء متمکنه - ۴۲۶
اسم اعظم - ۵۶۴

- اصطلاحات ادبی - ۵۱۰ ، ۵۷۱
 اصطلاحات اسب شناسی - ۳۲۵
 اصطلاحات اشعار - ۵۱۰
 اصطلاحات پزشکی - ۲۲۷ ، ۳۰۵ ، ۳۳۱ ،
 ۳۵۹ ، ۴۵۶
 اصطلاحات تاریخی - ۳۵۴
 اصطلاحات ترکی موسیقی - ۳۵۱
 اصطلاحات دارویی - ۴۵۸
 اصطلاحات دامپزشکی - ۳۲۵
 اصطلاحات دینی - ۳۵۴ ، ۵۷۱
 اصطلاحات ریاضی - ۱۹۸
 اصطلاحات زبان فارسی - ۱۴۹
 اصطلاحات شکار - ۳۹
 اصطلاحات صوفیان - ۲۶۸
 اصطلاحات صوفیه - ۱۳۷
 اصطلاحات طب هندی - ۴۰۹
 اصطلاحات طبی - ۳۵۸ ، ۹
 اصطلاحات عربی - ۵۳۹
 اصطلاحات عربی طبی - ۷۱
 اصطلاحات عارفان - ۳۰۷
 اصطلاحات عرفانی - ۳۵۸
 اصطلاحات فارسی طبی - ۷۱
 اصطلاحات فارسی موسیقی - ۳۵۱
 اصطلاحات فلسفی - ۱۹۸ ، ۲۵۴
 اصطلاحات ششمیری موسیقی - ۳۵۱
 اصطلاحات موسیقی هندی - ۷۱
 اصطلاحات نجوم فارسی - ۹۳
 اصطلاحات نجوم فارسی - ۹۳
 اصطلاحات نجومی - ۱۹۸
 اصطلاحات نجومی هندی - ۹۳
 اصطلاحات هندسی - ۱۹۸
 اصطلاحات هندی طبی - ۷۱
 اصطیاد - ۱۳۷
- اشعار برگزیده فارسی و عربی - ۱۲۷
 اشعار پراکنده - ۱۶۹ ، ۴۰۸ ، ۴۱۸
 اشعار پشتو - ۱۰۶
 اشعار پنجابی - ۵۶
 اشعار تاج محل - ۵۴۸
 اشعار ترکی - ۴۹۰
 اشعار دینی - ۵۰۱
 اشعار شور انگیز عرفانی - ۴۴۰
 اشعار صوفیانه - ۵۰۳
 اشعار عربی - ۳۷۷ ، ۳۵۷ ، ۱۴۲ ، ۶۱ ،
 ۳۷۹ ، ۴۶۶ ، ۵۹۱
 اشعار عرفانی - ۲۸ ، ۳۱۷ ، ۵۰۳ ، ۵۶۶
 اشعار عرفانی فارسی - ۲۶۱
 اشعار فارسی - ۳۷ ، ۸۲ ، ۸۵ ، ۱۱۲ ، ۱۱۹ ،
 ۱۲۴ ، ۱۳۰ ، ۱۵۲ ، ۲۲۸ ، ۲۳۹ ،
 ۲۴۰ ، ۲۹۳ ، ۳۱۸ ، ۳۲۳ ، ۳۲۵ ،
 ۳۵۱ ، ۳۵۳ ، ۳۵۷ ، ۴۲۰ ، ۴۴۶ ،
 ۴۷۰ ، ۴۸۶ ، ۴۹۴ ، ۵۵۰ ، ۵۵۹ ،
 ۵۶۰ ، ۵۶۳ ، ۵۸۵ ، ۵۸۶
 اشعار کشمیری - ۵۹۹
 اشعار گم شده شاعران - ۴۸۵
 اشعار ماده تاریخ - ۴۱۷
 اشعار مستشهدات - ۵۱۰
 اشکال - ۱۳۰
 اشکال اقلیدس - ۱۳۸
 اشکال کلام الشعراء - ۱۳۰
 اشکال هندسی - ۴۱۱
 اصابع جرم - ۹۱
 اصابع قطر - ۹۱
 اصحاب - ۸۹ ، ۹۳ ، ۲۴۹ ، ۲۸۲ ، ۳۱۸ ،
 ۳۶۱ ، ۴۸۳
 اصحاب البدع والضلالت - ۵۳۴
 اصطرلاب - ۱۳۸
 اصطلاحات - ۳۵۳ ، ۴۹۶

اعراب - ۳۰۶ ، ۳۲۱ ، ۳۲۷ ، ۵۷۱	اصل - ۴۴۹ ، ۴۵۳
اعراض - ۱۳۵	اصلاح - ۵۰۳
اعلام رجال - ۵۵۰	اصح - ۲۶۹
اعلیٰ علین - ۵۸۴	اصوات - ۴۹۴
اعمال - ۵۵۰	اصول - ۳۰۹
اعمال زیج - ۹۱	اصول دیانت - ۶۲
اعمال سلطانی - ۲۴۸	اصول حدیث - ۱۳۷
اعمال غریبه - ۷۲	اصول حکم - ۱۴۴
اعمال مردمان - ۳۶۷	اصول دینی - ۴۴۱ ، ۵۰۴
اعمال مشایخ - ۱۳۰	اصول دین اسلام - ۵۳۳
اعیان - ۲۰۳	اصول فقه - ۸۴ ، ۱۳۷ ، ۲۷۹ ، ۲۸۰ ، ۳۰۹
اغیار - ۱۴۵	۴۰۶ ، ۳۴۶
افتادگی - ۳۷۳	اصول معتزله - ۱۴۱
افراط - ۳۴۲	اصول مندرسه امامیه - ۱۴۴
افراط و تفریط - ۲۵۳	اضافت - ۴۲۷
افطار - ۵۹۹	اطبا - ۲۲۷ ، ۳۳۱ ، ۳۳۴
افسانه - ۱۲۷ ، ۴۳۴	اطبای قدیم - ۸ ، ۲۶۴ ، ۴۵۸
افسانه های ادبی - ۱۲۷	اطبای هند - ۴۵۶
افعال پرندگان - ۴۸۱	اطفال المشرکین - ۲۶۹
افعال پیمبران - ۳	اطلس - ۹۱
افعال شیخ عبدالقادر گیلانی (گیلانی) - ۳۵۳	انهار (در تجوید) - ۳۴۳
افعال عارفان - ۵۰۵	انهار مضمیر - ۱۳۵
افعال متصوفه - ۴۲۶	اعتاق - ۵۶۹
افغان - ۲۲۰	اعتبار - ۲۷۸
افکار صوفیانه - ۴۹۸	اعتراضات الملحدين - ۳۱۴
اقالیم سبعه - ۱۳۸	اعتقاد - ۶۲ ، ۵۴۱
اقسام شعر - ۱۳۰	اعداد آحاد - ۸۳
اقضیه - ۲۸۷	اعداد الوف - ۸۳
اقطاب متصوفه - ۵۶۶	اعداد ترتیبی - ۱۰۰ ، ۲۳۵ ، ۳۲۸ ، ۳۲۹
اقلام - ۵۵۶	۳۴۷
اقلم سبع - ۱۳۴	اعداد ترکی - ۹۳
اقوال - ۹۸ ، ۵۵۰	اعداد عشرات - ۸۳
اقوال ائمه اطهار - ۱۶۲	عداد مات - ۸۳
اقوال پادشاهان - ۲۲۸	اعداد وقف - ۱۳۸

امامت - ۴۱۱
 امانت - ۱۴۷ ، ۲۵۵
 است - ۵۷۴
 امتحان کده - ۵۶۷
 امثال - ۱۳۶
 امراض اسب - ۱۸ ، ۱۹
 امراض جزئییه - ۳۳۶
 امراض عین - ۱۳۷
 امرداد ماه الهی - ۹۳
 اسساک - ۴۰۹
 املاء - ۱۳۹ ، ۴۴۲ ، ۵۴۶ ، ۵۷۱ ، ۵۸۹
 املاء (= بیان) - ۵۸۸
 املائی کلمات - ۱۰۲
 املائی مخصوص الفاظ - ۴۴۱
 امور اخروی - ۱۳۶
 امور درباری - ۵۶۳
 امور دنیوی - ۱۳۶
 امور عامه - ۱۳
 امور مباحه - ۱۳۷
 اموات - ۷۱
 امید - ۴۵۰
 انابت - ۱۲۷ ، ۱۶۰
 انبیاء - ۶۷ ، ۴۶۱
 انبیاء از زلل - (؟) - ۳۶۹
 انجام - ۳۷۴
 انتقاد - ۳۶۱
 انتقادات - ۳۴۹
 انتقادات بر لغت نویسان - ۵۵۴
 انتقال - ۲۵۴
 انجذاب - ۴۶۱
 انجم - ۵۸۴
 انجم افلاک - ۵۸۴
 انجمن - ۲۱۲ ، ۵۳۸
 اندازه - ۲۷۸

اقوال پیران طریقت - ۳
 اقوال حضرت محمد (ص) - ۵۱۴
 اقوال شیخ عبدالقادر گیلانی - ۳۵۳
 اقوال متصوفه - ۵۰۵
 اقوال مشایخ طریقت - ۳۷۹
 اکسیر - ۳۷۹ ، ۵۸۹
 الفاظ ادویه - ۷۲
 الفاظ اشعار - ۵۱۰
 الفاظ دینی - ۱۴۴ ، ۵۷۱
 الفاظ طب هندی - ۴۰۹
 الفاظ طبی - ۷۵
 الفاظ عربی - ۴۲۷
 الفاظ غریب -
 الفاظ فارسی - ۹۶ ، ۴۲۷
 الفاظ فقهی - ۱۴۴
 الفاظ فلسفی - ۱۴
 الفاظ مشکل - ۳۹۱
 الفاظ مشکله قرآنی - ۱۳۷
 الفاظ منطقی - ۱۴
 الفبا - ۲۰۲
 الفبایی - ۱۸۶ ، ۱۸۹ ، ۲۰۲ ، ۲۰۵ ، ۲۰۸ ، ۵۲۱
 الفقر فخری - ۳۲۹
 الف مقصوره - ۵۴۳
 القاب - ۵۶۰
 القاب شیخ عبدالقادر گیلانی - ۵۳۶
 الله اکبر - ۵۶۳
 الوهیت - ۴۳۶
 الهامات - ۳۱۷
 الهام عارف - ۳۱۷
 ام الخبائث - ۱۹۵
 امام - ۴۱۱
 امام شافعی - ۸۴
 اماله - ۴۲۷

اوقات نماز - ۵۷۸	اندرز و پند - ۱۱۷
اولاد آدم - ۳۷۸	اندوه - ۳۸۶
اولاد علی - ۴۷۷	انس - ۲۷۰ ، ۵۶۴
اولیاء - ۱۷ ، ۶۷ ، ۲۳۰ ، ۴۶۱	انساب - ۲۴ ، ۱۳۶ ، ۱۵۹ ، ۲۳۰
اولیاء الله - ۸۱ ، ۳۵۸	انساب چغتای - ۳۱۲
اولین کتاب منشور فارسی - ۳۵۷	انسان - ۵۶
اهتمام - ۲۲۵	انس و جن - ۴۶۷ ، ۵۷۰
اهل اسلام - ۴۹۹	انشاء - ۳۱ ، ۳۲ ، ۱۰۲ ، ۱۳۵ ، ۱۳۹
اهل الجنة - ۳۱۵	انشاء - ۱۵۲ ، ۳۱۲ ، ۴۴۲ ، ۴۸۲ ، ۵۴۶ ، ۵۵۹
اهل بصیرت - ۴۸۳	انشاء - ۵۶۳ ، ۵۷۱
اهل بیت - ۳۴۶	انشای فارسی - ۱۶۰ ، ۵۶۰
اهل توحید - ۴۶۸	انصاف - ۲۰۷ ، ۲۴۲
اهل حرب - ۲۸۵	انفاس کرام - ۵۹۳ ، ۵۰۱
اهل حسنات - ۵۰۰	انقلاب زمان - ۳۸
اهل دین - ۳۴۴	انگشتری - ۳۷۰
اهل ذکر - ۳۴۶	انوار - ۵
اهل روزگار - ۲۴۲	انوار جهان - ۲۷۳
اهل سنت و جماعت - ۲۶ ، ۴۴ ، ۵۹ ، ۶۲	انواع اشعار - ۱۲۲
اهل سنت و جماعت - ۸۴ ، ۱۰۴ ، ۱۵۷ ، ۴۰۶ ، ۵۰۸ ، ۵۳۳	انواع زبان فرس - ۳۲۳
اهل شال - ۴۳۹	انوری در هندوستان - ۱۱۴
اهل عرفان - ۴۱۱	اوراق - ۵۴ ، ۵۵ ، ۹۶ ، ۱۱۰ ، ۱۳۱ ، ۲۹۷
اهل فسق و فجار - ۳۶۱	اوراق - ۴۴۰ ، ۴۷۶ ، ۴۸۱ ، ۵۵۹ ، ۵۶۴ ، ۵۶۵
اهل فکر - ۲۲۵	اوراق - ۵۷۵
اهل قرآن - ۶۲	اوراق - ۲۰۰
اهل مدرسه - ۱۵	اورنگ شاهی - ۶۰۵
اهل مجلس - ۲۴۲	اوزان - ۴۸۱
اهل میخانه - ۲۴۲	اوزان اسم مفعول - ۴۲۶
اهل نجات و درجات (رک : اهل سنت و جماعت) - ۴۴	اوزان افعال - ۴۲۶
اهل نیاز - ۴۵۲	اوزان عروضی - ۴۲۷
اهلیل - ۲۶۴	اوصاف خانہ (عربی) - ۱۳۶
اهل یمین - ۴۳۹	اوصاف علم - ۴۹۷
ایشار - ۳۰۶	اوصاف مرشد - ۳۲۹
	اوقات احتیاج - ۱۶
	اوقات النهی - ۲۲

باز نامه - ۱۳۶	ایجاد - ۵۲
باغ - ۵۵۹	ایضاح - ۱۴۹
باقیات الصالحات - ۴۴۷	ایلچیگری - ۳۵
بالغین - ۲۶۹	ایماء - ۴۶۵
بامداد - ۷۷	ایمان - ۲۲۸ ، ۲۲۹ ، ۲۴۳ ، ۲۶۹ ، ۲۷۶ ،
بت - ۱۲۱	۲۷۸ ، ۳۸۷ ، ۴۰۵ ، ۴۲۹ ، ۴۴۰ ،
بتخانه - ۳۷۰ ، ۴۹۱	۴۴۱ ، ۴۴۴ ، ۴۸۷ ، ۵۰۷ ، ۵۰۹ ،
بجر خفیف - ۶۹ ، ۱۶۶ ، ۱۷۰ ، ۱۷۳ ، ۴۸۸ ،	۵۳۲ ، ۵۴۱ ، ۵۶۷ ، ۵۷۳ ، ۵۷۷ ،
۵۷۴ ، ۵۷۸	۶۰۲
بجر خفیف مسدس - ۲۵۰ ، ۴۱۸ ، ۴۳۱ ،	ایمان مجمل - ۴۴۱
بجر رجز مشمن سالم - ۷۸	ایمان معرفت حق - ۵۵۹
بجر رسل - ۱۸۳ ، ۲۴۶	ایمان مفصل - ۴۴۱
بجر رسل مسدس - ۵۹ ، ۲۱۳ ، ۲۴۴ ، ۳۹۲ ،	ائمه اثنی عشر - ۲۳۸
۴۱۷ ، ۴۳۱ ، ۴۸۷	ائمه اطهار - ۱۴۰ ، ۱۴۴ ، ۴۸۱
بجر سریع - ۱۷۰ ، ۱۷۳	
بجر طویل - ۵۶۷	(ب)
بجر مشمن متقارب - ۱۷۰	ب - ۶۱ ، ۸۷ ، ۱۰۲ ، ۱۲۷ ، ۱۶۰ ، ۱۶۶ ،
بجر متقارب - ۱۰۲	۱۷۳ ، ۱۹۳ ، ۱۹۷ ، ۲۰۳ ، ۲۰۹ ،
بجر متقارب مشمن - ۲۲ ، ۴۶ ، ۱۶۶ ، ۲۵۶ ،	۲۱۸ ، ۲۳۱ ، ۲۳۳ ، ۲۴۴ ، ۲۷۱ ،
۵۷۲	۳۱۰ ، ۳۱۹ ، ۳۶۷ ، ۴۰۶ ، ۴۰۷ ،
بجر متقارب مسدس - ۱۷۳	۴۳۷ ، ۴۴۱ ، ۴۷۸ ، ۵۴۶ ، ۵۷۱
بجر مسدس خفیف - ۱۷۷ ، ۳۱۶	ب (حرف اضافه) - ۵۴۶
بجر مسدس مجنون - ۱۸۲	باء فارسی - ۵۵۶
بجر مسدس هزج - ۶۰۴	باب - ۱۰۲ ، ۱۰۶ ، ۱۱۶ ، ۱۲۷ ، ۱۳۰ ،
بجر مضارع - ۸۸	۲۲۷ ، ۳۲۹ ، ۳۵۹ ، ۵۰۹
بجر هزج - ۱۷۰ ، ۱۸۳ ، ۳۸۴ ، ۴۰۰ ،	بابای عاشقان (رک : معدی) - ۵۳۸
۴۱۸ ، ۴۲۵ ، ۴۳۰ ، ۴۳۵ ، ۴۵۴ ، ۴۵۵ ، ۴۸۳ ،	باب تسلیط - ۳۵۹
۴۳۱ ، ۴۳۷ ، ۴۹۱ ، ۴۹۶ ، ۶۰۸ ، ۶۰۹	باد صبا - ۲۸۲
بحور - ۱۳۰ ، ۴۸۱	باده صوبا - ۲۱۸
بخت - ۹۲	بادیه فقر - ۷۹
بخشایش - ۱۱۲ ، ۴۶۷ ، ۴۶۸	بادیه نشینی - ۲۴
بخشش - ۴۶۷ ، ۴۶۸	بازی با الفاظ - ۴۸۴
بخل - ۱۲۸	بازداری - ۳۹
بخور بطر طیر - ۷۴	باز شناسی - ۳۹

بقاء - ۲۷۰ ، ۴۱۱ ، ۵۵۹	بخمیل فاضل - ۴۱۵
بکرمی - ۳۲ ، ۱۴۸ ، ۱۵۳ ، ۳۲۷ ، ۳۲۸	بدانکه = بدانک - ۶۱
۴۲۳ ، ۳۷۲	بدایت - ۱۷۲ ، ۱۸۲
بلاغت - ۴۶ ، ۱۳۶	بدایع - ۶۸ ، ۱۳۵ ، ۱۴۹ ، ۵۸۲ ، ۵۸۳
بلبل - ۲۱۶ ، ۵۴۰	بدایع حمد - ۱۳۴
بند ترکیب - ۸۸	بدایع مصنوعات - ۴۲۵
بندگی - ۴۴۹	بدء الخلق - ۲۴
بندیخانه - ۲۴۷	بد بختی - ۵۹
بنفسج - ۴۸۱	بدرقه - ۱۸۸
بوالفضول - ۲۹۵	بدن - ۵۵۹
بوته های گل - ۳۴۱	بذل - ۱۶
بوستان - ۴۷	بربط - ۱۹۲
بو قلمون - ۴۲۵	برج کبوتر - ۳۲۰
بوک (?) - ۳۷۸	برخوردار - ۲۵۳ ، ۳۷۲
بهارستان - ۶۳	بروج دوازده گانه - ۳۰۷ ، ۴۸۷
ب - ۲۳۳ ، ۲۳۴	برهان - ۱۵۰
بهار - ۲۰۶ ، ۲۴۲ ، ۶۰۰	برهان نبوی - ۳۵۷
بهار چین - ۳۷۰	برهان عقلی - ۳۵۷
بهارستان معنی - ۴۴۸	برهان عینی - ۳۵۷
بهای نسخه خطی - ۱۹۹	برهان نقلی - ۳۵۷
بهشت - ۷۷ ، ۱۱۰ ، ۱۵۶ ، ۱۵۷ ، ۱۹۳	برهنگی - ۲۳
۳۰۵ ، ۳۱۷ ، ۴۴۱ ، ۴۶۹	برید - ۱۲۶
بهشت عدن - ۴۰۶	بزاز - ۱۴۷
بهمن - ۶۰۰	بزم - ۸۸ ، ۱۷۳
بهمن ماه الهی - ۹۳	بسم الله - ۴۶۱ ، ۵۶۴
بیاض - ۲۷ ، ۱۱۲	بسیط - ۴۱۱
بیاض معاملات - ۵۶۳	بضاعت مزجات - ۴۱۴
بیاض نویسی - ۴۸۲	بشر - ۷۸
بیان - ۳۵ ، ۱۳۵ ، ۱۵۰ ، ۵۸۰	بضاعات - ۴۶ ، ۴۷ ، ۴۸ ، ۵۰
بیان (علم) - ۵۳۳	بطلان نماز - ۶۸
بیان اوزان ادویه - ۷۲	بعثت - ۱۲۹
بیت - ۱۳۸ ، ۳۷۴	بعد - ۴۱۱
بیت (= سطر) - ۲۸۷	بعد ما حکینا - ۲۶۹
بیت المعمور - ۳۱۴	بغل - ۸۴

پشتو (زبان و ادب) - ۱۲ ، ۸۰ ، ۱۰۵ ،
 ۲۷۰ ، ۲۱۹
 پشم گوسفند - ۷۱
 پشه - ۸۴
 پف کردن - ۵۴۵
 پگاه - ۴۵۱
 پنجابی (زبان و ادب) - ۱۲ ، ۳۲۷ ، ۳۳۰ ،
 ۵۴۱ ، ۵۰۰ ، ۴۹۹
 پند و اندرز - ۵۸ ، ۵۹ ، ۷۸ ، ۸۸ ، ۱۲۸ ،
 ۲۴۴ ، ۲۶۱ ، ۴۱۷ ، ۴۴۹ ، ۴۷۲ ،
 ۴۷۶ ، ۵۱۲ ، ۵۶۷
 پند و اندرز های ادبی - ۸۰
 پنج نقطه - ۳۴۰
 پنج وقت - ۷۷
 بودگی - ۲۸۸
 پوشیدن - ۹۳
 پول - ۴۹۶
 پہلوی (لغات) - ۵۵۷
 پیخال - ۳۹
 پیر - ۲۸۴ ، ۳۲۹ ، ۵۱۲
 پیران - ۲۰۶ ، ۳۰۷
 پیران چهارده خاندان - ۳۳
 پیران سلسله چشتیه - ۴۱۳
 پیران سلسله قادریه - ۲۳۵
 پیران عرفان و تصوف - ۴۱۳
 پیران طریقت - ۳۳ ، ۵۰۳ ، ۵۸۳
 پیر تعلیم - ۱۹۸ ، ۱۹۹
 پیر طریقت - ۷۹
 پیر مغان - ۱۹۱ ، ۱۹۴ ، ۵۷۵
 پیر می فروش - ۴۷۳
 پیری - ۲۳
 پیشوایان اسلام - ۱۷۶
 پیشوایان دین اسلام - ۴۰۸ ، ۴۸۱
 پیشوایان دینی - ۳

بیت حرم - ۵۲۴
 بیت عرفانی - ۱۷۷
 بیداری -
 بیست و هشت حرف عربی - ۵۷۹
 بی سوادی کاتب - ۳۷۴
 بی صرفگی - ۵۶۷
 بیع - ۷۷ ، ۵۷۷
 بیعت - ۵۱۷ ، ۵۲۷
 بیماری - ۲۲۶
 بیماری و مرگ - ۴۷۳
 بیماری ها - ۴۵۸
 بیماری های اسب - ۱۹ ، ۳۲۵
 بیماری های انسان از سر تا پا - ۲۶۴
 بیماری های باز - ۳۹

(پ)

پ - ۶۱ ، ۸۷ ، ۱۰۲ ، ۱۲۷ ، ۱۹۰ ، ۱۷۳ ،
 ۱۹۷ ، ۲۰۳ ، ۲۰۹ ، ۲۱۸ ، ۲۳۳ ،
 ۲۴۴ ، ۲۷۱ ، ۳۱۹ ، ۳۶۰ ، ۴۰۶ ،
 ۴۳۷ ، ۴۴۱ ، ۴۷۸ ، ۵۴۶ ، ۵۷۱
 پادشاهان معاصر عباسیان - ۲۳۸
 پادشاهی - ۱۶۹ ، ۱۷۲
 پارسی (رک فارسی) - ۷۶ ، ۸۳ ، ۱۰۱ ، ۲۶۷ ،
 ۴۰۵ ، ۲۸۸
 پارسی خوانان - ۱۰۱
 پاریده - ۱۹
 پان - ۲۴۲
 پتن - ۴۴۷
 پدم - ۴۰۶
 پرستش - ۵۷۲
 پرورش باز - ۳۹
 پرویزن - ۵۳
 پزشکی (رک: طب) - ۲۷۹ ، ۲۳۰ ، ۲۹۰ ،
 ۳۰۴ ، ۳۳۳ ، ۳۵۸

- بیشویان عرفان و تصوف - ۴۸۱ ، ۴۸۲
 پیشین - ۱۵۳ ، ۲۲۶
 بهمان - ۵۲۷
 بهمان - ۱۲۳
 پیمبران - ۵۳۱
 بیوند کاغذ - ۵۳۵
- (ت)
- تاء التانیث - ۴۲۷
 تابستان - ۵۱۰
 تابعین - ۲۴۰ ، ۲۸۲ ، ۳۲۸ ، ۴۸۱
 تأثیر زبان فارسی در پشتو - ۸۱
 تأثیر فارسی در زبان ترکی - ۲۱۴
 تاج - ۴۶ ، ۹۱ ، ۱۷۶ ، ۲۵۰
 تاجیک - ۹۰
 تار آواها - ۴۹۴
 تاریخ - ۳۳ ، ۵۲ ، ۵۶ ، ۶۲ ، ۶۴ ، ۸۸ ، ۱۲۴ ، ۱۲۷ ، ۲۳۵ ، ۲۳۶ ، ۲۳۹ ، ۲۴۸ ، ۲۵۲ ، ۲۵۶ ، ۲۵۸ ، ۳۱۰ ، ۳۱۲ ، ۳۲۷ ، ۳۴۳ ، ۴۵۹ ، ۵۱۲ ، ۵۱۴ ، ۵۱۶ ، ۵۱۸ ، ۵۲۲ ، ۵۲۳ ، ۵۲۵ ، ۵۲۶ ، ۵۴۸ ، ۵۶۳ ، ۵۸۴ ، ۵۸۷ ، ۵۸۹ ، ۵۹۲ ، ۵۹۹
- تاریخ اسلام -
 تاریخ ایران - ۲۲۹
 تاریخ بندکن صاحبقران - ۱۳۶
 تاریخ تألیف - ۲۰۰
 تاریخ ترجمه قرآن - ۶۱
 تاریخ تفسیر قرآن - ۶۱
 تاریخ جهاننداری تیمور - ۳۱۲
 تاریخچه زبان فارسی - ۳۲۳
 تاریخ حضرت ها حبقرائی (رک): تاریخ جهاننداری تیمور - ۳۱۲
 تاریخ صفویه - ۳۶
- تاریخ کتابت - ۱۸۱ ، ۱۹۴
 تاریخ ملوک فرس - ۱۳۹
 تاریخ وفات - ۳۵۱
 تازی - ۵۰۵
 تاله (در موسیقی) - ۵۴۰
 تألیف - ۷ ، ۷۹ ، ۱۲۱ ، ۲۷۷ ، ۳۸۴ ، ۴۹۸
 تألیفات جاسی - ۱۷۷
 تب - ۲۲۶ ، ۲۲۷
 تبرک - ۷۹ ، ۲۹۹
 تدبیر - ۵۹۹
 تتبع روایات - ۵۱۳
 ثبات - ۳۸۰
 تثلیث - ۵۴۴
 تشبیه - ۴۲۵
 تجدید - ۱۴۴
 تجربه (در اسب پروری) - ۳۲۵
 تجربه کاران - ۴۰۹
 تجرید - ۲۷۰
 تجزیه - ۱۴۶
 تجلی - ۲۱۷ ، ۲۷۰ ، ۴۵۴ ، ۵۶۷
 تجلیات - ۴۵۴
 تجنیس - ۴۲۷
 تجوید - ۱۳ ، ۶۸ ، ۶۹ ، ۱۴۱ ، ۱۴۲ ، ۳۳۷ ، ۳۳۸ ، ۳۳۹ ، ۴۹۳ ، ۴۹۴ ، ۵۷۹
 تحریر - ۱۴۸ ، ۲۶۲ ، ۲۷۳ ، ۳۰۱ ، ۵۴۳ ، ۶۰۴
 تحریض نماز - ۸۶
 تحشیه - ۱۷۱
 تحفه - ۱۳۳ ، ۲۵۹ ، ۶۰۲
 تحفه شاهی - ۹۳
 تحقیق - ۱۵۸
 تحقیق لغات - ۵۵۱
 تحلیفات - ۱۳۷

- تحلیل - ۱۴۶
 تحمید - ۱۰۲ ، ۲۶۸ ، ۵۲۱
 تحمیدات - ۵۲۰
 تحمیس - ۷۲
 تحیر - ۲۱۰
 تحت - ۹۱
 تحت سلیمان - ۴۳۴
 تخریج - ۳۸۳
 تخلص - ۱۱۴ ، ۱۱۵ ، ۱۱۷ ، ۱۸۴ ، ۱۸۵ ، ۱۸۱
 ۱۹۰ ، ۱۹۲ ، ۲۰۰ ، ۲۰۳ ، ۲۰۵
 ۲۰۶ ، ۲۰۷ ، ۲۰۹ ، ۲۱۱ ، ۲۱۴
 ۲۱۹ ، ۲۲۰ ، ۴۳۲
 تخلیه نفس از او صاف ضمیمه - ۱۳۶
 تخیل - ۳۱۷
 تلخیص - ۱۲۹
 تدبیر - ۴۶
 تدبیر منازل - ۱۴
 تدبیر منزل - ۱۲
 تدریس - ۱۵۷ ، ۴۲۷
 تدوین - ۵۵۲
 تذکار - ۵۵۱
 تذکره - ۵۹۳
 تذکره حکمای باستان - ۴۵۷ ، ۴۵۸
 تذکیر - ۳۸۵ ، ۴۹۹ ، ۵۱۳
 تذهیب - ۳۴۲
 تربیت - ۲ ، ۴۶ ، ۲۶۰ ، ۳۸۶ ، ۴۱۷
 ۴۸۴ ، ۵۱۲
 تربیت چشم - ۱۲
 تربیت خدم - ۱۲
 تربیت مریدان - ۳۰۷
 ترجمه - ۱۳ ، ۵۹ ، ۸۴ ، ۲۶۸ ، ۲۷۷
 ۲۷۸ ، ۳۲۵ ، ۳۲۶ ، ۳۳۸ ، ۳۴۱
 ۳۵۲ ، ۵۷۱
 ترجمه تحت اللفظی - ۹۶
 ترجمه تحت اللفظی قرآن - ۶۱
 ترجمه شاهنامه - ۲۵۴
 ترجمه فارسی - ۹۴ ، ۳۲۷
 ترجمه قصیده برده - ۱۳۷
 ترجیع - ۲۱۰
 ترجیعات - ۱۸۴
 ترجیع بند - ۱۱۳ ، ۱۵۳ ، ۱۸۹ ، ۱۹۰ ، ۱۹۳ ، ۱۹۵ ، ۲۱۱ ، ۲۱۲ ، ۲۲۵ ، ۳۹۵
 ترخیم - ۴۲۸
 ترک - ۹۰
 ترک اجتهاد - ۶۹
 ترک تضیق - ۳۰۶
 ترک و تاز - ۴۵۴
 ترک - ۳۱۳
 ترکی (زبان و ادب) - ۹۰ ، ۲۱۳ ، ۲۱۵ ، ۲۳۵
 ۳۰۳ ، ۳۲۳ ، ۴۳۸ ، ۴۴۰ ، ۴۸۴
 ۴۸۸ ، ۵۰۰
 ترکیبات - ۱۸۴ ، ۲۶۲ ، ۴۸۷
 ترکیب بند - ۸۷ ، ۸۸ ، ۱۱۳ ، ۱۵۳ ، ۱۹۳
 ترکیب حروف اصلی - ۴۲۹
 ترکیبات عبارت پارسی - ۴۲۴
 ترکیب یقینی - ۲۵۱
 ترجیح - ۵۲ ، ۵۶ ، ۱۴۵ ، ۱۶۴ ، ۱۶۷
 ۱۷۶ ، ۲۱۳ ، ۲۵۶ ، ۲۸۴ ، ۳۳۳
 ۳۳۵ ، ۳۳۷ ، ۳۳۹ ، ۳۴۱ ، ۳۴۲
 ۳۵۷ ، ۳۶۷ ، ۳۶۸ ، ۳۹۱ ، ۵۱۳
 ۵۱۶ ، ۵۲۲ ، ۵۲۳ ، ۵۲۷ ، ۵۹۰
 ۶۰۴
 ترخم - ۷۸
 تریاق فاروقی - ۳۹۱ ، ۳۹۴ ، ۳۹۷ ، ۴۰۰
 تراحم - ۱۴۴
 تزئین - ۵۹۹
 تزوک (رأ: توزک) - ۹۰

۴۲۱ ، ۴۲۲ ، ۴۳۱ ، ۴۳۵ ، ۴۴۵ ، ۴۴۸ ، ۴۳۸ ،
 ۴۴۹ ، ۴۵۵ ، ۴۷۰ ، ۴۸۵ ، ۴۹۷ ،
 ۴۹۸ ، ۵۰۲ ، ۵۰۳ ، ۵۰۴ ، ۵۱۱ ،
 ۵۱۲ ، ۵۳۵ ، ۵۳۷ ، ۵۴۲ ، ۵۴۹ ،
 ۵۵۷ ، ۵۶۴ ، ۵۷۸ ، ۵۸۲ ، ۵۸۳ ،
 ۵۸۷ ، ۵۸۹ ، ۵۹۲ ، ۵۹۴ ، ۵۹۵ ،
 تصوف ماسو - ۲۷۰
 تصویر (۱۵ عدد) - ۱۷۰
 تصویر (یک عدد) - ۳۴
 تصویر (رک : مجلس) - ۵۲
 تصویر شاهنامه (۳۴ تصویر) - ۲۵۸ ، ۲۵۶
 تضرع - ۴۶۳
 تضمین - ۱۱۱ ، ۲۰۶ ، ۲۲۲ ، ۴۹۶ ، ۵۶۸
 تطبیق مصرعین - ۸۱
 تطهیر - ۲۱۴
 تطیر - ۱۳۸
 تعبیرات خواب - ۵۳۱
 تعبیر خواب - ۱۳۸ ، ۵۳۱
 تعبیر خواب نامه - ۵۳۲
 تعداد تنزیل - ۳۴۰
 تعریب - ۴۲۷
 تعریف الافعال - ۴۲۶
 تعریف خوانسار - ۴۹۲
 تعزیه - ۳
 تعصب - ۳۴۸
 تعظیم - ۴۶۵
 تعقیدات لفظی - ۷۸ ، ۱۷۷ ، ۴۹۸ ، ۵۷۵
 تعقیدات معنوی - ۱۷۷
 تعلیقہ - ۵۹۲
 تعلیم - ۳۸۶ ، ۴۱۷ ، ۵۱۲
 تعلیمات - ۲۲۲ ، ۵۵۰
 تعلیم خط - ۱۱۷
 تعلیم ذکر - ۴۷۰
 تعلیم مبتدیان - ۳۰۴

تسبیح - ۴۲ ، ۱۰۲
 تسبیحات - ۴۰۶
 تسخر - ۱۱۴
 تسخیر کواکب - ۱۳۸
 تسلسل - ۴۲ ، ۲۱۷
 تسلط پادشاهان جهانگیر - ۲۳۸
 تسلیم - ۳۰۶
 تسنیم - ۴۰۶
 تسوید - ۱۴۹
 تشبیه - ۴۲۷
 تشبیهات - ۲۹۲ ، ۳۸۷ ، ۴۹۶
 تشخیصات - ۷۲
 تشریح اعضاء - ۱۳۶
 تشریح - ۵۰۹
 تشویه - ۷۲
 تصانیف - ۱۵۹
 تصحیح - ۱۷۱ ، ۲۷۲ ، ۲۷۹ ، ۳۱۹ ، ۳۹۷
 تصحیحات - ۸۷
 تصحیف - ۲۴۷
 تصدیع - ۱۷۸ ، ۴۴۲
 تصدیق - ۱۶۲
 تصریف - ۴۲۶
 تصریف الافعال - ۴۲۶
 تصنع - ۴۰۶
 تصنیف - ۱۲۴ ، ۲۰۷ ، ۲۱۰ ، ۲۵۱ ، ۲۶۵ ،
 ۳۱۹
 تصنیفات - ۱۲۴
 تصوف - ۵ ، ۷ ، ۲۶ ، ۲۸ ، ۷۸ ، ۷۹ ،
 ۱۲۸ ، ۱۹۴ ، ۲۲۲ ، ۲۳۳ ، ۲۵۰ ،
 ۲۵۲ ، ۲۵۹ ، ۲۶۱ ، ۲۶۶ ، ۲۷۰ ،
 ۲۷۲ ، ۲۹۲ ، ۲۹۳ ، ۳۰۷ ، ۳۰۹ ،
 ۳۱۵ ، ۳۱۶ ، ۳۳۰ ، ۳۴۷ ، ۳۵۳ ،
 ۳۶۴ ، ۳۷۳ ، ۳۷۷ ، ۳۸۱ ، ۳۸۲ ،
 ۳۸۷ ، ۴۰۲ ، ۴۱۲ ، ۴۱۵ ، ۴۲۰

- تعمیر - ۱۸۱
تعمیه - ۴۶۵
تعویذ - ۱۱ ، ۱۵ ، ۸۰ ، ۸۲ ، ۱۲۲ ، ۱۳۴ ،
۳۰۳ ، ۳۳۹ ، ۴۷۱ ، ۴۷۲ ، ۴۹۴ ،
۵۵۹
تغنی - ۵۵۹
تفاسیر قرآن - ۱۳۶
تفأل - ۱۳۸
تفاوت - ۲۲۰
تفرقه - ۲۷۰
تفرید - ۲۷۰
تفریط - ۳۴۲
تفسیر (قرآن) - ۳ ، ۱۰ ، ۵۹ ، ۸۴ ، ۱۳۷ ،
۱۴۶ ، ۱۶۰ ، ۱۶۱ ، ۲۷۷ ، ۲۷۸ ،
۲۸۴ ، ۳۲۹ ، ۳۳۹ ، ۳۴۱ ، ۳۴۲ ، ۵۳۴
تفسیر آیات قرآن - ۶۱ ، ۱۴۴
تفسیرات اخلاقی - ۵۱
تفسیرات دینی - ۵۱
تفسیرات فلسفی - ۵۱
تفسیر اسمای باری تعالی - ۶۲
تفسیر اشعار - ۱۹۹
تفسیر اشعار فارسی - ۵۶۰
تفسیر دستوری - ۲۸۸
تفسیر دینی - ۵۴۶
تفسیر سوره یوسف - ۵
تفسیر صفت های خدا - ۳۸۰
تفسیر فارسی قرآن - ۶۰
تفسیر قرآن - ۲۶ ، ۸۱ ، ۱۶۲ ، ۳۴۰ ،
۵۳۳
تفسیر لغات - ۲۹۹
تفسیر های قرآن - ۶۰۲
تفصیل - ۵۵۸
تنضیل الرسل علی الملائکه - ۲۶۹
تنقد - ۲۷۷
- تقیح - ۲۴
تقبیل - ۲
تقریر - ۲۷۳ ، ۳۰۱ ، ۵۱۳
تقریظ - ۵۰۰
تقطیع - ۲۸۲
تقلید - ۳۷ ، ۲۰۴ ، ۳۰۲
تقوی - ۲۱۲ ، ۲۷۰ ، ۴۳۱ ، ۴۶۳
تقویم - ۹۱ ، ۹۲ ، ۹۳ ، ۳۰۷ ، ۴۸۷
تقویم شمسی - ۱۳۷
تقویم قمری - ۱۳۷
تکبر - ۲۲۸
تکبیر - ۳۲۱
تکثیر - ۱۸۷
تکذیب - ۱۶۲
تکرار افعال - ۵۷۱
تکسیر - ۱۳۸
تکمله - ۵۹۲
تکوین - ۵۲
تلاوت - ۶۰ ، ۲۹۸
تلاوت قرآن - ۴۶۵
تلبیس - ۴۰۸
تلقین ذکر - ۲۶۰
تمثیل - ۴۲۲ ، ۵۶۲ ، ۵۸۳ ، ۵۹۸
تمثیلات دینی - ۲۴۵
تمثیلات عرفانی - ۱۷۷ ، ۲۴۵ ، ۲۵۰ ، ۲۷۷
تموج - ۲۱۵
تمهید - ۲۲۸ ، ۳۱۶ ، ۵۰۰
تناظر - ۵۱۰
تنبیه - ۲۸۱ ، ۴۲۰ ، ۴۲۷
تن زدن - ۳۸۱
تمزیل - ۳۴۶ ، ۳۶۲
تنظیم - ۵۵۲
تنقیح معانی - ۴۱۱
تنگدستی - ۱۹۵

- توضیحات فقهی - ۵۷۵
توضیحات لغوی - ۱۶ ، ۳۱ ، ۴۷ ، ۶۴ ، ۸۷ ،
۱۵۱ ، ۱۵۳ ، ۱۵۶ ، ۱۸۱ ، ۱۹۸ ،
۲۰۸ ، ۲۲۳ ، ۲۵۰ ، ۲۶۳ ، ۳۱۲ ،
۲۹۱ ، ۳۱۵ ، ۳۸۷ ، ۳۹۵ ، ۳۹۷ ،
۴۰۲ ، ۵۰۰
- توضیحات معنوی - ۳۱۲
توضیحات نحوی - ۲۶۶ ، ۳۴۰
توضیح ادبی - ۲۸۸
توضیح لغوی - ۵۴۶
توفیق - ۱۷۲
توقیع - ۱۶۷
توقی قوم - ۲۷۱
توکل - ۲۴ ، ۱۶۰ ، ۲۷۰ ، ۵۵۹
تومان (واحد پول) - ۵۲۳
تهذیب اخلاق - ۱۴ ، ۱۳۶
تهلیل - ۱۰۲
تهنیت - ۱۱۷
تیر - ۶۰۰
تیر ماه الهی - ۹۳
تیقظ - ۳۰۷
تیمم - ۸۶ ، ۲۶۱ ، ۵۷۷
تیمم (ردن) - ۸۶
تیمن - ۲۹۹
- (ث)
- ثاء - ۵۵۶
ثقلین - ۴۲۹ ، ۴۷۷
ثلاثی - ۴۲۶
ثلاثی مجرد - ۴۲۷
ثلاثی مزید فیہ - ۴۲۸
ثلث - ۳۵۴ ، ۳۵۵
ثلث (خط -) - ۳۴۲ ، ۳۵۵
- تنگری - ۳۰۳ ، ۵۵۶
تنوع شعر فارسی - ۳۷۷
تنوین - ۲۷۸
تواریخ - ۱۵۹ ، ۱۸۴ ، ۳۴۵
توازن - ۵۹۷
تواضع - ۴۶ ، ۵۱
تواضع نمودن - ۴۶۵
توبه - ۴۶ ، ۱۵۹ ، ۱۶۰ ، ۲۰۱ ، ۲۵۲ ،
۲۷۰ ، ۴۱۱ ، ۴۷۱
توبه دادن - ۳۲۹
توحید - ۲۸ ، ۲۹ ، ۱۳۷ ، ۱۴۴ ، ۱۴۵ ،
۱۶۰ ، ۲۱۷ ، ۲۴۳ ، ۲۴۴ ، ۲۴۵ ،
۲۶۷ ، ۲۶۹ ، ۲۷۱ ، ۳۸۲ ، ۴۱۱ ،
۴۲۲ ، ۴۴۰ ، ۴۶۴ ، ۴۹۱ ، ۴۹۲ ،
۵۳۶ ، ۵۸۶ ، ۵۸۸ ، ۶۰۴ ، ۶۰۸
نودیم - ۵۰۹
توزوک (رک : تزوک) - ۸۹ ، ۹۰
توشیح - ۲۹۵ ، ۵۱۸
توشیح مطرف - ۲۹۵
توشیح مقطع - ۲۹۵
توصیف مشنوی - ۴۱۱
توصیف نماز (رک : صلوة) - ۹۸
توضیح - ۲۷۸ ، ۲۸۴ ، ۳۲۹ ، ۴۱۱
توضیحات - ۲۲۰
توضیحات ادبی - ۱۵ ، ۱۶ ، ۱۱۰ ، ۱۳۹ ،
۱۸۳ ، ۲۲۳
توضیحات تاریخی - ۵۱ ، ۳۹۱
توضیحات تجویدی - ۳۴۰
توضیحات دستوری - ۴۲۸ ، ۵۴۶
توضیحات دستوری و ادبی - ۲۶۳
توضیحات دینی - ۱۵۸ ، ۴۴۱ ، ۵۷۸ ، ۶۰۲
توضیحات صرفی - ۲۶۶ ، ۳۴۰
توضیحات طبی - ۷۲ ، ۲۶۴ ، ۳۵۹
توضیحات عرفانی - ۲۳۵

۷۹ ، ۱۱۱ ، ۱۴۰ ، ۱۸۶ ، ۱۸۹ ،
 ۲۰۴ ، ۲۱۵ ، ۲۱۸ ، ۲۲۴ ، ۲۲۹ ،
 ۲۳۹ ، ۲۶۳ ، ۲۹۳ ، ۳۱۴ ، ۳۱۸ ،
 ۳۵۶ ، ۳۶۷ ، ۳۹۸ ، ۳۱۶ ، ۴۲۱ ،
 ۴۳۸ ، ۵۱۳ ، ۵۲۸ ، ۵۸۵

جدولهای تعویذ - ۴۰۸

جدولهای چهار خطی - ۵۹ ، ۱۰۳ ، ۱۴۱ ،
 ۱۶۳ ، ۱۶۷ ، ۲۵۳ ، ۲۹۶ ، ۳۱۰ ،
 ۳۴۱ ، ۳۴۹ ، ۵۱۶ ، ۵۵۹ ، ۶۰۳

جدولهای دو خطی - ۱۳ ، ۴۷ ، ۴۸ ، ۵۱ ،

۶۶ ، ۸۰ ، ۹۰ ، ۱۰۵ ، ۱۱۱ ، ۱۱۲ ،
 ۱۱۵ ، ۱۱۹ ، ۱۲۳ ، ۱۳۳ ، ۱۴۱ ،
 ۱۷۰ ، ۱۸۳ ، ۱۹۵ ، ۲۰۵ ، ۲۰۸ ،
 ۲۱۵ ، ۲۱۷ ، ۲۱۸ ، ۲۲۴ ، ۲۳۴ ، ۲۴۹ ،
 ۲۵۶ ، ۲۵۸ ، ۲۸۱ ، ۲۹۷ ، ۳۲۷ ،
 ۳۳۵ ، ۳۳۷ ، ۳۷۱ ، ۳۷۷ ، ۳۹۵ ،
 ۳۹۸ ، ۴۰۱ ، ۴۰۳ ، ۴۱۴ ، ۴۱۶ ،
 ۴۲۱ ، ۴۵۱ ، ۴۳۹ ، ۵۴۱ ، ۶۴۹ ،
 ۵۶۴ ، ۵۷۱ ، ۵۸۴ ، ۵۹۰ ، ۵۹۶ ،
 ۶۰۳

جدولهای سه خطی - ۸ ، ۱۱ ، ۲۱ ، ۲۵ ،

۳۴ ، ۳۶ ، ۴۷ ، ۷۳ ، ۷۵ ، ۷۶ ، ۸۳ ،
 ۹۶ ، ۱۰۱ ، ۱۰۵ ، ۱۱۵ ، ۱۵۲ ، ۱۵۳ ،
 ۱۵۵ ، ۱۷۰ ، ۱۷۸ ، ۱۸۳ ، ۱۸۹ ،
 ۲۰۲ ، ۲۲۷ ، ۲۳۵ ، ۲۴۹ ، ۳۲۰ ،
 ۳۳۸ ، ۳۴۰ ، ۳۴۱ ، ۳۴۳ ، ۳۴۴ ،
 ۳۱۸ ، ۳۷۲ ، ۳۷۳ ، ۳۷۴ ، ۳۹۳ ،
 ۴۳۵ ، ۴۷۸ ، ۵۳۵ ، ۵۴۰ ، ۵۶۲ ،
 ۵۷۱ ، ۵۹۰ ، ۵۹۲ ، ۶۰۱

جدولهای شش خطی - ۲۱ ، ۴۵ ، ۷۰ ،

۷۳ ، ۹۴ ، ۱۱۱ ، ۱۱۲ ، ۱۱۵ ، ۱۹۵ ،
 ۲۳۲ ، ۲۵۳ ، ۲۵۶ ، ۲۹۸ ، ۳۳۵ ،
 ۳۳۷ ، ۳۶۶ ، ۴۰۲ ، ۴۳۵ ، ۵۲۳ ،
 ۵۲۵ ، ۵۲۷ ، ۵۳۴ ، ۵۵۶ ، ۵۸۷

ثمره الفؤاد معانی - ۵۹۷

ثنا - ۲۳۸

ثواب - ۳۶۷ ، ۵۸۲

ثوابت - ۳۱۴

ثواب حج عمره - ۳۴۴

ثواب خواندن قصیده برده - ۲۹۲

ثواب صلوات - ۵۲۱

(ج)

ج - ۶۱ ، ۸۷ ، ۱۰۲ ، ۱۲۷ ، ۱۷۳ ،
 ۱۹۳ ، ۱۹۷ ، ۲۰۳ ، ۲۰۹ ، ۲۱۸ ،
 ۲۳۱ ، ۲۳۳ ، ۲۴۴ ، ۲۷۱ ، ۳۱۹ ،
 ۳۶۶ ، ۳۶۷ ، ۴۰۶ ، ۴۳۷ ، ۴۴۱ ،
 ۴۸۷ ، ۵۴۶ ، ۵۷۱

جاروب دادن - ۳۲۹

جام - ۵۹۵

جام جم - ۴۸۳

جام خسروانی - ۱۷۲

جامعه شناسی - ۲ ، ۱

جامعیت انسانی - ۵۵۹

جان - ۵۸ ، ۲۳۸ ، ۳۱۸ ، ۵۶۴

جانور شناسی - ۱۸ ، ۳۸ ، ۱۴۹ ، ۱۵۰ ،
 ۳۲۳ ، ۴۰۸ ، ۴۷۸

جبر - ۲۶۹

جبروت - ۶۸

ججیم - ۴۶۱

جداول تزیینی - ۳۴۰

جداول تعویذ - ۱۳۲

جداول نجومی - ۵۷

جدول - ۲۳ ، ۹۳ ، ۱۴۵ ، ۳۳۸ ، ۳۴۲ ،
 ۳۴۳ ، ۳۵۷ ، ۶۰۴

جدول اعداد - ۸۰ ، ۵۰۹

جدول بندی - ۴۰۴ ، ۵۹۳

جدول های پنج خطی - ۱ ، ۲۰ ، ۵۲ ، ۵۵ ،

جلنار - ۲۶۴	جدولهای هشت خطی - ۳۵۶ ، ۵۹۰
جلوس - ۲۳۸ ، ۲۸۵ ، ۲۹۶ ، ۳۱۰ ، ۳۱۷ ، ۵۴۵ ، ۵۴۳ ، ۵۱۵ ، ۴۳۲ ، ۴۱۴	جدولهای هفت خطی - ۳۷۲ ، ۳۴۹ ، ۴۸
۶۰۰ ، ۵۵۳ ، ۵۵۲	۶۲۳ ، ۵۴۲
جلی (حروف) - ۱۴۲	جدولهای یک خطی - ۱ ، ۱۱ ، ۳۳ ، ۴۵
جال - ۴۶۰	۴۸ ، ۵۱ ، ۵۲ ، ۵۵ ، ۵۶ ، ۷۵
جال یار دیدن - ۵۳	۹۰ ، ۹۴ ، ۱۰۵ ، ۱۱۵ ، ۱۱۹
جمع - ۲۷۰ ، ۴۲۲	۱۲۴ ، ۱۳۳ ، ۱۷۸ ، ۱۸۶ ، ۱۹۲
جمع گشتن سالک از نا جمعی - ۴۵۵	۲۰۲ ، ۲۰۴ ، ۲۰۵ ، ۲۰۸ ، ۲۱۳
جملات دعایی - ۱۲۴	۲۱۷ ، ۲۵۶ ، ۲۹۳ ، ۳۱۵ ، ۳۳۳
جملات عربی - ۵۰۳	۳۳۵ ، ۳۶۰ ، ۳۷۳ ، ۳۸۸ ، ۳۹۳
جملات قرآنی - ۵۳۴	۳۹۵ ، ۳۹۸ ، ۴۱۴ ، ۴۱۶ ، ۴۲۳
جملات مسجع و موزون و مقفی - ۴۸۴	۴۳۸ ، ۴۵۱ ، ۴۵۹ ، ۴۷۸ ، ۵۳۵
جمله - ۳۳۴	۵۴۱ ، ۵۴۹ ، ۵۵۶ ، ۵۵۹ ، ۵۶۴
جمله دعایی - ۳۰۴ ، ۳۹۷	۵۷۳ ، ۵۹۳
جمله قرآنی - ۵۷۶	جدی - ۹۳
جن - ۷۸	جذبه - ۲۳۵ ، ۲۱۹ ، ۴۵۵
جناخ (رکب: چنانچه) ۶۱	جذبه التبی - ۳۵۴
جنايات - ۱۳۷	جذر اصم (اهم) - ۱۶۵
جنت - ۲۴ ، ۲۰۴ ، ۳۶۰ ، ۵۳۴ ، ۵۴۹	جر افعال - ۱۳۸
جنت الفردوس - ۱۰۶	جرس - ۱۹۴
جنگ - ۱۱۵	جرعه - ۳۷۶
جنگ های خصوصی - ۱۲۴	جرم - ۲۰۶
جن و انس - ۴۱۷ ، ۴۶۷ ، ۵۷۰	جزا - ۲۹ ، ۳۳۷
جنوب - ۵۶۵	جزو - ۱۴۱
جنونیت - ۵۵۹	جزوه های خصوصی - ۱۲۴
جواب - ۳۲۹ ، ۳۳۹ ، ۴۲۲	جشنگاه رستگاری -
جواب و سؤال - ۴۹۸	جعبه - ۳۴۱
جوامع الکلم - ۲۳۰	جعد - ۱۹۶
جواهر - ۱۳۱	جفر جامع - ۱۳۸
جواهر تاج محل - ۵۴۸	جلد - ۳۶۱ ، ۳۶۸ ، ۳۷۱
جواهر نامه - ۱۳۷	جلد چرمی - ۳۴۰
جوز هندی - ۵۳	جلد سازی - ۱۶۹
جوز السر - ۲۶۴	جلد منقش - ۴۱۵
	جلق - ۴۶۳

چشمه زنجبیل - ۴۰۶
 چگولگی - ۱۳۵
 چگونه در خدمت پیران دعا خواندن - ۵۶۵
 چله نشستن - ۴۷۰ ، ۵۳۷
 چمنستان - ۵۱۰ ، ۵۹۶ ، ۵۹۷
 چنانچه (رک : جنانج) - ۶۱
 چوب چینی - ۷۲
 چوب گز - ۷۴
 چه (رک : ج) - ۶۱
 چهار - ۳۶۱
 چهار پیر شریعت - ۳۲۹
 چهارده معصوم - ۳۲۹
 چهل و چهار مقام بستن - ۳۲۹
 چیستان - ۱۹۳

(ح)

حاء - ۵۵۶
 حاجیان - ۳۸۹ ، ۵۴۴
 حال - ۲۵۲ ، ۳۸۷ ، ۴۲۶
 حالات سلسله نقشبندیه - ۲۳۱
 حالات کنها - ۴۸۱
 حالات صوفیه - ۲۶۸
 حب - ۳۷۹
 حبوب - ۷۲
 حج - ۱۸ ، ۵۷۴ ، ۵۷۸
 حج اکبر - ۲۰۶
 حجر - ۳۱
 حجر الاسود - ۱۴۱
 حجرز - ۱۲۲ ، ۵۵۰
 حدوث - ۳۵۱
 حدی - ۲۸۲
 حدیث (رک : احادیث) - ۱۰ ، ۱۱ ، ۲۶ ،
 ۳۹ ، ۴۴ ، ۶۸ ، ۸۴ ، ۸۶ ، ۱۲۴ ،
 ۱۲۹ ، ۱۳۷ ، ۱۳۹ ، ۱۴۶ ، ۱۴۷ ، ۲۴۶

جوش - ۳۱۷
 جوشش - ۳۱۷
 جوشش عشق - ۴۵۳
 جولاهه - ۳۶۵
 جوتک - ۷۱
 جوهر - ۱۳۱
 جوهر بنفش - ۳۴۷
 جهاد - ۲۸۵ ، ۵۴۴
 جهانبانی - ۳۵۹
 جهانگشایی امیر تیمور - ۳۱۲
 جهانگیری - ۳۱۳
 جهنم - ۴۵۲ - ۵۳۴
 جیران - ۱۳۶
 جیم فارسی - ۵۵۶
 جیو - ۵۶۵

(چ)

ح - ۶۱ ، ۸۷ ، ۱۰۲ ، ۱۲۷ ، ۱۶۰ ،
 ۱۷۳ ، ۱۹۳ ، ۱۹۷ ، ۲۰۳ ، ۲۰۹ ،
 ۲۱۸ ، ۲۳۰ ، ۲۳۳ ، ۲۴۴ ، ۲۷۱ ،
 ۳۱۹ ، ۳۴۵ ، ۳۶۶ ، ۳۶۷ ، ۴۳۷ ،
 ۴۴۱ ، ۴۷۸ ، ۵۴۶ ، ۵۷۱
 چاپ - ۱۹۲ ، ۲۴۳ ، ۲۶۸ ، ۳۲۳ ، ۵۱۰ ،
 ۵۵۲
 چاپ زدن - ۳۰۲
 چاپی (کتاب های -) - ۶۰۴
 چار (- چهار) - ۳۶۰
 چار علم - ۳۶۰
 چار گاه - ۵۴۰
 چاشت - ۲۸۱ ، ۵۵۴
 چاشتگاه - ۲۷۲
 چاشنی عرفانی - ۱۶۰
 چشتیان - ۳۳۰
 چشمه - ۴۰۶

حروف مفردہ - ۳۲۳	، ۲۸۷ ، ۲۸۶ ، ۲۷۶ ، ۲۷۵ ، ۲۴۷
حروف مفردہ و مرکبہ - ۴۲۷	، ۴۳۱ ، ۴۱۱ ، ۳۶۷ ، ۳۶۰ ، ۳۲۲
حروف مقطعات قرآن - ۳۵۷	، ۵۶۹ ، ۵۳۳ ، ۵۰۸ ، ۵۰۷ ، ۵۰۶
حروف وصل - ۱۴۲	۵۸۱ ، ۵۷۰
حزب - ۳۴۱	حدیث جیش اساسہ - ۸۹
حساب - ۱۳۸ ، ۱۳۷	حدیث خسرو و شیرین - ۲۵۴
حساب ابجد - ۵۷۶	حدیث صحیح - ۱۴۱
حساب جمل - ۴۱۰	حدیث مشکوٰۃ (تعداد ۵۷۵ حدیث) - ۵۰۷
حساب چهلان - ۳۳۰	حرام - ۳۷۸ ، ۱۲۱ ، ۸۳
حساب حروف ابجد - ۴۷۳	حرز - ۱۶۸
حساب سیاق - ۳۸۵ ، ۱۳۹	حرز جان - ۲۵۰ ، ۱۷۷
حد - ۳۴۲ ، ۱۲۸	حرص - ۴۷۱ ، ۲۴
حسن - ۵۵۹	حرف - ۴۲۵ ، ۴۰۷ ، ۲۶۶
حسن کلام - ۱۳۵	حرف اضافہ - ۳۱۰
حسن محمد «ص»	حرف اضافہ «ب» - ۱۲۷ ، ۵۴۶
حشویان - ۳۵۷	حرف درویشان - ۴۴۳
حضرت قدس - ۲۰۹	حرف روی (رک : روی) - ۸۸
حضر و سفر - ۴۰۵	حرف نفی «ند» - ۴۴
حضور قلب - ۱۵۸	حرم - ۲۴۱
حضور اللہ - ۴۶۱	حرمت - ۱۳۸ ، ۱۳۷ ، ۱۲۹
حظایر قدس - ۵۸۷	حروف - ۱۳۹ ، ۱۳۸
حق - ۳۰۸	حروف ابجد - ۵۷۶ ، ۲۸۴
حقایق - ۲۶۶ ، ۲۷	حروف اضافہ - ۵۷۱
حقایق الاشیاء - ۴۴۶	حروف الفبا - ۱۲۴ ، ۷
حقایق الایمان - ۲۶۹	حروف الفبایی - ۵۳۹ ، ۳۵۴ ، ۲۳۱
حقایق المعرفت - ۲۷۱	حروف تہجی - ۴۳۷ ، ۵۳۱ ، ۵۳۹ ، ۵۵۷
حقایق قرآن - ۲۶۵	۵۷۶
حق شناسی - ۴۲۲	حروف فارسی - ۵۵۶
حقوق اصحاب - ۳	حروف قافیہ - ۴۹۶
حقوق اولاد - ۱۳۶	حروف قرآنی - ۴۹۴
حقوق رعایا بر ملوک - ۱۳۶	حروف قطع - ۱۴۲
حقوق شیعہ اثنی عشریہ - ۱۴۴	حروف قوافی - ۱۸۳
حقوق ملوک بر رعایا - ۱۳۷	حروف مخصوص پشتو - ۸۰ ، ۸۱
حقوق ممالیک - ۱۳۶	حروف مرکبہ - ۳۲۳

- حقوق والدین - ۱۳۶
 حقیقت - ۱۳۷ ، ۵۵۹
 حقیقت اخلاص - ۴۶۸
 حقیقت ازلی - ۳۱۶
 حقیقت الحق - ۵۵۹
 حقیقت الحقایق - ۴۴۵ ، ۴۴۶
 حقیقت الاشیاء - ۴۴۵
 حقیقت تواضع - ۲۷۰
 حقیقت صبر - ۲۷۰
 حقیقت فقر - ۳۲۹
 حقیقت محمدی - ۲۷
 حکایات اخلاقی - ۱۷۵ ، ۲۳۵ ، ۴۱۷ ، ۴۷۶ ، ۶۰۲
 حکایات بر طریق سنت و جماعت - ۲۶۷
 حکایات تاریخی - ۱۲۷
 حکایات تربیتی - ۲۳۵
 حکایات حضرت رسول (ص) - ۲۳۷
 حکایات حوادث - ۴۱۱
 حکایات دینی - ۴۳۰
 حکایات سلف - ۲۳۷
 حکایات عرفانی - ۸۰ ، ۱۷۷ ، ۲۳۴
 حکایت - ۱۱۴ ، ۱۳۶ ، ۱۷۵ ، ۲۳۵ ، ۲۹۵ ، ۲۸۶ ، ۴۳۷ ، ۴۷۱ ، ۵۶۲ ، ۵۸۱
 حکایت دینی - ۱۹۳
 حکایت های تمثیلی - ۲۴۴
 حکای فرقه های اسلامی - ۵۲۸
 حکماء هند - ۱۳۸
 حکمای یونانی - ۴۰
 حکمت - ۱۱ ، ۱۴ ، ۱۵ ، ۵۰ ، ۷۱ ، ۱۳۵ ، ۱۳۹ ، ۱۶۷ ، ۱۷۳ ، ۱۷۶ ، ۱۷۷ ، ۲۸۷ ، ۲۹۱ ، ۳۲۶ ، ۳۵۹ ، ۴۷۰ ، ۴۱۱ ، ۴۲۲ ، ۴۳۵ ، ۴۵۷ ، ۵۶۲ ، ۵۷۳ ، ۵۷۷ ، ۵۹۵ ، ۵۹۶
 حکمت الهی - ۳۲۶ ، ۵۹۶
 حکمت عملی - ۱۴
 حکمت فردیه - ۳۲۶ ، ۵۹۶
 حکمت قدوسی - ۵۹۶
 حکمت مدنی - ۱۴
 حکمت منزلی - ۱۴
 حکمت نفسیه (نفسیه) - ۵۹۶
 حکمت - ۵۹۶
 حکیم - ۴۶۶ ، ۱۷۱
 حلال - ۸۳ ، ۱۲۱
 حلت ، ۱۳۷ ، ۱۳۸
 حمار - ۸۴
 حمد - ۱۴ ، ۷۸ ، ۸۸ ، ۱۰۶ ، ۱۰۸ ، ۱۵۴ ، ۱۷۶ ، ۲۰۰ ، ۲۲۵ ، ۲۲۷ ، ۲۳۸ ، ۲۴۰ ، ۲۵۰ ، ۴۴۰ ، ۴۴۴ ، ۴۵۷ ، ۴۸۳ ، ۵۵۰ ، ۵۷۸
 حمد پروردگار - ۳۸۴
 حمد حق - ۴۸۷
 حمد خدا - ۵۹ ، ۴۱۷
 حمی - ۳۳۶
 حمیات - ۱۳۶ ، ۳۳۶
 حنا - ۱۱۳
 حنبلی - ۵۴۲
 حنفی - ۵۶۲
 حوادث - ۵۱۸
 حوادث جنکی - ۳۱۲
 حوادث جوامع بشری - ۳۳۸
 حوائی - ۳۳۸
 حوائی الهی - ۳۳۸
 حوائی کسان معصی - ۴۴۹
 حوت - ۹۳
 حور - ۲۰۹ ، ۴۰۶
 حوض - ۲۴
 حیا - ۱۲۵ ، ۵۶۱

- حیرت - ۴۱۱
 حیلہ - ۴۴۳
 حیوانات ادلی - ۱۵۰
 حیوان شناسی - ۱۵۰
- (خ)
- خ - ۵۷۱
 خاتم - ۲۳۳ ، ۱۳۵
 خاتمہ - ۶۰۴ ، ۵۵۰ ، ۴۶۶ ، ۴۴۳ ، ۳۸۱
 خاتون جنت - ۲۳۶
 خارا - ۴۹۵ ، ۲۳۳ ، ۱۹۵
 خارش و علاج آن - ۴۰۹
 خاصیت - ۴۲۰
 خاصیت دعا خواندن - ۴۷۶
 خاصیت دعای سریانی - ۵۵
 خاصیت سنای سبکی - ۱۳۹
 خاصیت سورۃ الم ترکیف - ۳۵۱
 خاقان صاحبقران - ۳۵
 خاں: مقطوع اللسان - ۱۴۹
 خاندان عصمت و طهارت - ۵۰۱
 خاندان مرتضوی - ۷۳
 خانقاه - ۴۴۳ ، ۴۴۲ ، ۳۸۱ ، ۲۳۴
 خبر - ۲۷۸
 خبر های ناقص - ۲۴۷
 ختم - ۴۶
 خدا شناسی - ۴۴۰
 خداوند - ۲۵۹ ، ۲۵۴
 خدمت - ۱۷۰
 خدمت به مردم - ۴۸۴
 خرابات - ۴۷۳ ، ۲۴۱ ، ۲۰۲ ، ۱۲۱
 خرداد - ۶۰۰
 خرداد ماه الهی - ۹۳
 خرده بینان - ۲۱۳
 خرق عادات - ۳۰۸
- خرقه - ۱۵۹ ، ۱۲۳ ، ۴۲
 خرقة پوشیدن - ۳۲۹ ، ۳۲۸
 خرقة خلافت پیران بخاریان - ۱۳۲
 خریداری - ۵۳۲
 خریداری اسب - ۱۹
 خرید و فروش - ۵۰۷
 خزان - ۶۰۰ ، ۲۰۶
 خسوف - ۹۲ ، ۹۱
 خسوف شمس و قمر - ۳۱۴
 خشخاش - ۴۰۹
 خصلت - ۹۵
 خصم - ۲۲۱
 خصوصیت - ۹۵
- خط - ۱۳۹ ، ۱۳۵ ، ۱۱۷ ، ۱۱۰ ، ۴۸ ، ۴۷
 ، ۳۳۸ ، ۲۸۵ ، ۲۶۳ ، ۱۹۰ ، ۱۴۶
 ، ۵۳۵ ، ۵۰۹ ، ۴۰۴ ، ۳۶۹ ، ۳۴۰
 ۶۰۴
 خطا - ۵۷۲ ، ۲۳۵ ، ۴۹
 خطابت - ۴۹۹
 خطاطی - ۴۸۱
 خط امان - ۱۶۸
 خطبه - ۵۰۹
 خطبه النساء - ۵۷۶
 خطبه النکاح - ۴۷۲
 خط برزخ -
 خطبه بیاض - ۵۰۳
 خطبه فضل - ۴۱۰
 خط بهار - ۳۳۸
 خط بهار جلی به طرز کوفی - ۳۴۰
 خط بهار خوش - ۱۰۱
 خط بیدل - ۸۸
- خط تحریر - ۱۲۸ ، ۱۰۳ ، ۸۷ ، ۵۵ ، ۱۶
 ، ۱۸۰ ، ۱۷۶ ، ۱۴۹ ، ۱۴۸ ، ۱۴۵
 ، ۲۲۱ ، ۲۱۱ ، ۲۰۰ ، ۱۹۷ ، ۱۸۶

- ' ۳۳۸ ، ' ۳۳۱ ، ' ۲۸۹ ، ' ۲۷۹ ، ' ۱۴۹
 ۵۰۸
 خط ثلث لاجوردی - ۲۴۳
 خط ثلث متوسط خوش - ۵۹۴
 خط ثلث یاقوقی - ۱۲۷
 خط حقیقت محمد - ۲۸
 خط خوردگی - ۳۰۱
 خط خوش جلی - ۵ ، ' ۴۹ ، ' ۵۰۵
 خط خوش نستعلیق جلی - ۵۱۸
 خط رقاع جلی - ۳۴۱
 خط ساغر - ۳۵۴
 خط سرخ -
 خط سه خطی - ۵۱
 خط شاعر - ۵۷۵
 خط شکسته - ۳۰ ، ' ۶۸ ، ' ۸۷ ، ' ۱۳ ، ' ۱۷۹
 ۱۸۰ ، ' ۱۸۶
 خط شکسته - ۱۹۷ ، ' ۲۰۵ ، ' ۲۰۶ ، ' ۲۰۶
 ' ۲۸۴ ، ' ۲۸۸ ، ' ۲۹۲ ، ' ۳۰۵ ، ' ۳۳۳
 ' ۳۳۸ ، ' ۳۵۹ ، ' ۳۸۰ ، ' ۳۹۷ ، ' ۴۲۸
 ' ۴۷۲ ، ' ۴۸۵ ، ' ۴۹۵ ، ' ۴۹۹ ، ' ۵۲۱
 ۵۹۹
 خط شکسته آمیخته با نستعلیق - ۳۲۶
 خط شکسته جلی - ۱۹۰
 خط شکسته خفی - ۵۱ ، ' ۴۹۶
 خط شکسته خوش خفی - ۱۱۲
 خط شنگرف - ۱۵ ، ' ۳۵۳
 خط قاب قوسین - ۲۸
 خط کوفی - ۵۱۶
 خط مؤلف - ۴۵۶ ، ' ۴۷۰ ، ' ۴۹۹ ، ' ۵۳۸
 خط نستعلیق - ۴ ، ' ۶ ، ' ۹ ، ' ۱۶ ، ' ۲۱ ، ' ۲۵
 ' ۴۹ ، ' ۵۵ ، ' ۵۸ ، ' ۷۵ ، ' ۷۷ ، ' ۱۰۳
 ' ۱۴۵ ، ' ۱۵۳ ، ' ۱۷۵ ، ' ۱۷۶ ، ' ۱۷۸
 ' ۱۷۹ ، ' ۱۸۸ ، ' ۲۰۱ ، ' ۲۰۵ ، ' ۲۱۱
 ' ۲۱۷ ، ' ۲۱۹ ، ' ۲۲۵ ، ' ۲۳۴ ، ' ۲۳۵
 ' ۲۴۹ ، ' ۲۵۱ ، ' ۲۶۱ ، ' ۲۷۶ ، ' ۲۸۸
 ' ۳۲۴ ، ' ۳۳۸ ، ' ۳۴۳ ، ' ۳۵۳ ، ' ۳۴۰
 ' ۳۹۷ ، ' ۴۲۸ ، ' ۴۸۱ ، ' ۴۸۲ ، ' ۴۹۳
 ' ۴۹۹ ، ' ۵۳۲ ، ' ۵۵۱ ، ' ۵۵۸ ، ' ۵۸۲
 ۵۹۲
 خط تحریر آمیخته با ثلث - ۶۵
 خط تحریر آمیخته باشکسته - ۳۸ ، ' ۳۲۰ ، ' ۶۰۴
 ۶۰۶
 خط تحریر خفی - ۵۱ ، ' ۲۲۳ ، ' ۲۸۳
 خط تحریر عربی - ۳۳۳
 خط تحریر و شکسته - ۳۴۵ ، ' ۳۴۷ ، ' ۵۰۱
 ۵۹۸
 خط ثلث - ۲۱ ، ' ۳۹ ، ' ۹۰ ، ' ۹۴ ، ' ۳۴۳
 ' ۳۶۰ ، ' ۳۷۷ ، ' ۳۷۹ ، ' ۴۱۹ ، ' ۵۰۶
 ۵۷۶ ، ' ۵۷۰ ، ' ۵۴۷
 خط ثلث تحریر - ۷۶ ، ' ۸۶ ، ' ۲۶۵ ، ' ۲۸۴ ، ' ۲۸۹
 ۳۴۰ ، ' ۴۰۴ ، ' ۵۳۰
 خط ثلث تزیینی - ۱۴۱ ، ' ۲۹۸ ، ' ۳۳۷
 خط ثلث جلی - ۲۱۵ ، ' ۲۶۶ ، ' ۳۴۰ ، ' ۳۷۹
 ۴۱۹ ، ' ۴۴۷ ، ' ۴۵۹ ، ' ۵۴۱
 خط ثلث جلی خوش - ۱۴۰
 خط ثلث خوش - ۱۷ ، ' ۳۰ ، ' ۵۵ ، ' ۶۷ ، ' ۸۰
 ' ۹۴ ، ' ۱۰۵ ، ' ۱۲۴ ، ' ۱۴۱ ، ' ۱۴۳ ، ' ۱۵۱
 ' ۱۵۸ ، ' ۱۶۱ ، ' ۲۲۷ ، ' ۲۴۶ ، ' ۲۵۳
 ' ۲۹۶ ، ' ۲۹۷ ، ' ۳۱۴ ، ' ۳۱۸ ، ' ۳۲۷ ، ' ۳۳۱
 ' ۳۳۷ ، ' ۳۵۸ ، ' ۳۶۷ ، ' ۴۷۸ ، ' ۵۲۸
 ۵۶۱ ، ' ۵۶۴ ، ' ۵۹۰ ، ' ۵۹۸
 خط ثلث خوش جلی - ۲۷۱ ، ' ۲۸۶ ، ' ۳۰۱
 ۵۹۱
 خط ثلث خوش جلی و تزیینی - ۱۷۰
 خط ثلث زرین - ۵۱۶
 خط ثلث سرخ - ۲۵۳
 خط ثلث شنگرف - ۳۲۰ ، ' ۳۵۹
 خط ثلث عربی - ۵۹ ، ' ۹۶ ، ' ۹۹ ، ' ۱۲۷ ، ' ۱۴۶

- ۴۲۳ ، ۴۳۲ ، ۴۴۲ ، ۴۴۷ ، ۴۹۰ ،
 ۵۲۲ ، ۵۲۳ ، ۵۲۵ ، ۵۲۶ ، ۵۲۸ ،
 ۵۴۲ ، ۵۵۹ ، ۵۶۲ ، ۵۷۰ ، ۵۸۴ ،
 ۵۹۲ ، ۵۹۹ ، ۶۰۱ ،
 خط نستعلیق خوش آمیخته با شکسته - ۲۶ ،
 ۲۱۸ ، ۳۵۳ ،
 خط نستعلیق خوش جلی - ۵۱ ، ۱۹۷ ، ۳۱۰ ،
 ۳۷۱ ، ۳۷۲ ، ۵۱۲ ، ۵۱۶ ، ۵۷۸ ،
 ۶۰۳ ،
 خط نستعلیق خوش خفی - ۱۳۳ ، ۱۹۲ ، ۲۴۳ ،
 ۲۵۸ ، ۲۹۷ ، ۳۱۰ ، ۴۵۹ ،
 خط نستعلیق خوش جلی و خفی - ۳۸۸ ،
 خط نستعلیق روان - ۳۳۲ ،
 خط نستعلیق شکسته آمیز - ۳۲ ، ۳۶ ، ۱۱۵ ،
 ۲۱۳ ، ۴۰۱ ، ۵۶۷ ، ۵۹۶ ،
 خط نستعلیق شکسته آمیز خوش - ۲۰۴ ، ۴۹۷ ،
 خط نستعلیق عربی شکسته آمیز - ۵۸۰ ،
 خط نستعلیق متوسط - ۸۲ ، ۱۸۰ ، ۱۹۱ ، ۲۰۷ ،
 ۲۴۱ ، ۲۵۱ ، ۳۰۳ ، ۳۶۱ ، ۴۵۱ ، ۵۶۸ ،
 ۵۹۴ ،
 خط نستعلیق و تحریر - ۳۴۳ ، ۴۵۶ ، ۶۰۲ ،
 خط نستعلیق و تحریر آمیخته با شکسته - ۳۳ ،
 ۲۷۸ ، ۳۹۵ ، ۵۷۷ ،
 خط نستعلیق و تحریر و شکسته - ۴۹۹ ،
 خط نستعلیق و ثلث آمیخته با تحریر - ۴۳ ،
 خط نستعلیق و شکسته - ۳۶۴ ،
 خط نستعلیق و نسخ -
 خط نسخ - ۳۹۷ ،
 خط نسخ جلی - ۳۴۱ ،
 خط نسخ خوش - ۸۳ ، ۲۶۶ ، ۲۷۱ ، ۳۳۷ ،
 ۳۳۸ ، ۳۹۷ ، ۴۳۸ ، ۵۲۶ ،
 خط نستعلیق خوش جلی و خفی - ۳۴۱ ، ۳۸۸ ،
 خط نسخ شنگرف - ۶۸ ،
 خط وحدت - ۲۸ ،
 ۲۴۹ ، ۲۷۵ ، ۲۸۱ ، ۳۰۴ ، ۳۰۵ ،
 ۳۲۷ ، ۳۳۳ ، ۳۶۰ ، ۳۶۵ ، ۳۶۸ ،
 ۳۶۹ ، ۳۷۳ ، ۳۸۲ ، ۳۸۴ ، ۴۱۴ ،
 ۴۲۸ ، ۴۸۲ ، ۴۹۵ ، ۵۰۶ ، ۵۱۱ ،
 ۵۳۲ ، ۵۴۹ ، ۵۵۱ ، ۵۵۲ ، ۵۵۴ ،
 ۵۵۶ ، ۵۶۴ ، ۵۷۰ ، ۵۷۳ ، ۵۷۸ ، ۵۸۱ ،
 ۵۸۲ ، ۵۸۵ ،
 خط نستعلیق آمیخته با تحریر - ۲۱۰ ، ۴۰۷ ،
 خط نستعلیق آمیخته با تحریر و شکسته - ۴۱ ،
 خط نستعلیق آمیخته با شکسته - ۱۸ ، ۱۲۱ ،
 ۱۲۳ ، ۱۸۳ ، ۲۴۵ ، ۲۶۳ ، ۳۱۵ ،
 ۳۱۶ ، ۳۷۵ ، ۴۰۸ ، ۴۱۰ ، ۴۸۵ ،
 ۴۱۸ ، ۵۰۹ ، ۵۳۸ ،
 خط نستعلیق آمیخته با شکسته جلی - ۱۹۹ ،
 خط نستعلیق آمیخته با شکسته و تحریر - ۱۱۹ ،
 ۵۳۹ ،
 خط نستعلیق تحریر (تحریری) - ۳۶ ، ۳۰۶ ،
 ۳۲۲ ، ۳۸۶ ، ۴۱۲ ، ۵۳۵ ،
 خط نستعلیق تحریری آمیخته با شکسته - ۳۰۸ ،
 خط نستعلیق جلی - ۱۹۵ ، ۳۰۰ ، ۵۴۸ ،
 خط نستعلیق جلی خوش - ۲۹۳ ،
 خط نستعلیق خفی - ۶۹ ، ۱۹۹ ، ۳۹۳ ، ۶۰۱ ،
 خط نستعلیق خفی خوش - ۱۰۵ ، ۴۳۵ ،
 خط نستعلیق خوش - ۱ ، ۸ ، ۱۱ ، ۱۳ ، ۲۰ ، ۲۳ ،
 ۴۵ ، ۴۷ ، ۴۸ ، ۵۲ ، ۵۶ ، ۶۲ ، ۷۰ ،
 ۷۳ ، ۷۹ ، ۸۳ ، ۸۹ ، ۹۰ ، ۹۲ ، ۹۴ ،
 ۱۰۷ ، ۱۱۱ ، ۱۳۰ ، ۱۳۳ ، ۱۴۳ ،
 ۱۵۵ ، ۱۶۷ ، ۱۷۰ ، ۱۸۲ ، ۱۸۵ ،
 ۱۸۹ ، ۱۹۴ ، ۱۹۵ ، ۱۹۶ ، ۲۰۲ ،
 ۲۰۸ ، ۲۱۴ ، ۲۱۵ ، ۲۲۳ ، ۲۲۹ ،
 ۲۳۲ ، ۲۳۶ ، ۲۳۹ ، ۲۴۰ ، ۲۵۳ ،
 ۲۵۶ ، ۲۶۰ ، ۲۷۲ ، ۲۷۷ ، ۳۲۵ ،
 ۳۲۶ ، ۳۳۵ ، ۳۴۱ ، ۳۴۹ ، ۳۵۵ ، ۳۷۷ ،
 ۳۸۱ ، ۳۹۸ ، ۴۰۳ ، ۴۱۶ ، ۴۲۱ ،

- خط و خال - ۳۱۸
خط یاقوتی - ۱۲۴ ، ۱۴۱ ، ۳۲۳ ، ۳۲۷
خفاش - ۲۹۲
خفی (حروف-) - ۱۴۲
خلاصه^۱ تقدیر - ۲۰۹
خلافت - ۱۰ ، ۴۱۱
خلافت زمین - ۴۶۲
خلعت - ۱۰ ، ۵۸
خلفا - ۲۴۰
خلفای راشدین (رض) - ۲۳۸ ، ۳۶۱ ، ۳۸۱
خلفای عباسیه - ۲۳۹
خاق - ۳۱۷ ، ۴۶۳
خلق افعال - ۲۶۹
خلقت - ۲۳۹ ، ۵۱۹
خلقت نور - ۵۲۴
خلوت - ۲۲۲
خلوت در انجمن - ۳۰۷ ، ۴۶۹
خمخانه - ۵۹۱
خمر - ۴۰۷
خم زنف - ۴۵۴
خنثی - ۲۸۵
خنواده (خانواده) - ۳۳۰
خواب دیدن زلالی نظامی را - ۴۹۲
خوابگزاری - ۵۳۰ ، ۵۳۱
خواب نامه - ۵۳۲
خواجگان سلسله^۱ نقشبندیه - ۲۳۳
خواجگان نقشبندیه - ۲۳۳
خواجه - ۲۱۲ ، ۲۱۶ ، ۲۴۴
خواجه های نقشبند - ۱۳۶
خوارق عادات - ۲۳۱
خوارق نبی (ص) - ۵۵۰
خواص ادویه^۱ مفرده - ۷۲
خواص ادویه^۱ مفرده و مرکبه - ۷۲
خواص اوراد فتحیه - ۱۳۷
خواص اوراد و ادعیه - ۵۵
خواص حروف - ۱۳۰
خواص حیوانات - ۱۵۰ ، ۱۵۱
خواص خواندن قرآن - ۶۰
خواص دستوری فارسی - ۳۲۱
خواص قرآن خواندن - ۴۷۵
خواص کلاسی - ۵۸۰
خواص صرفی - ۵۸۰
خواص نحوی - ۵۸۰
خواطر - ۲۷۱
خوانچه - ۴۰۶
خواندن انشاء - ۳۲
خودی - ۴۳۹
خورشید - ۱۱۱ ، ۱۷۸ ، ۵۲
خوش خلقی نمودن - ۴۶۵
خوش خواندن قرآن - ۱۴۲
خوش نویسی - ۴۴۷
خون ماهی - ۸۴
خوف - ۲۷۰ ، ۵۷۲
خوک - ۴۰۷
خیر - ۲۷۶ ، ۳۱۷
خیر آباد جیان - ۲۲۱
خیفا - ۴۲۵
- (د)
- د - ۶۱
دارالحرب - ۲۸۵
دارالخلافت - ۳۱۷ ، ۳۲۵
دارالسرور لائور - ۹۳
دارالسفر - ۳۸۵
دارالسلام - ۲۸۵
دارالقرار - ۳۸۵
دارتو (رک : بطرطیر) - ۷۴
داروسازی - ۴۰۹

- دارو شناسی - ۷۲
 داروها - ۴۵۸
 داروهای گیاهی - ۷۱
 داروی اسپان - ۴۰۹
 داستان - ۲۰ ، ۱۵۴ ، ۲۹۵ ، ۳۷۲ ، ۳۸۴ ، ۴۳۴ ، ۶۰۲ ، ۶۰۴ ، ۶۰۶
 داستان دجال - ۲۴
 داستان سرایی - ۱۵۳
 داستان عشقی - ۵۹۱
 داستان عشقی حقیقی و مجازی - ۴۹۱
 داستان محمود و اباز - ۴۹۲
 داستان های اخلاقی - ۲۵۰
 داستان های دینی - ۸۰
 داستان های شاهنامه - ۲۵۶
 داستان های عرفانی - ۴۳۰
 داستان های قهرمانی - ۲۵۳
 داستان های منفرد - ۲۵۴
 داستان های هندی - ۵۳
 دال (حرف) - ۵۵۶
 دام پروری - ۳۲۵
 دامپزشکی - ۱۸
 دام شناسی - ۱۵۰
 دانستن احکام دم بینی به قاعده روز ستاره - ۴۸۸
 دانش اسلامی - ۷
 دانش نیکو خواندن قرآن - ۱۴۲
 دانش های اسلامی - ۱۳۵
 دانش های عرفانی - ۷
 دایره المعارف علوم اسلام - ۱۳۵
 دایره چهل و سه ابواب منشعب - ۴۲۶ ، ۴۲۸
 دایره محبت - ۳۱۷
 دایره وحدانیت - ۲۸
 دبستان - ۱۹۰ ، ۱۹۸ ، ۱۹۹ ، ۲۱۲
 دبی - ۷۴
 دخان - ۱۴۲
 دخول در مجلس ممدوح - ۱۸۳
 ددشناسی - ۱۵۰
 در بیان نمودن راه خدا - ۴۴۶
 در حضور پیر خدمت کردن - ۵۳۷
 در سبزه دویدن - ۵۳
 درست کرداری - ۱۴۸
 درس فارسی - ۵۹
 درس نظامی - ۲۱ ، ۵۴
 درمان - ۴۰۹
 درمان شناسی - ۱۹ ، ۳۹
 درود - ۹۵
 درویش - ۱۸۴ ، ۲۵۱ ، ۴۳۹ ، ۵۴۵ ، ۵۹۸
 ۵۹۹ ، ۶۰۵ ، ۶۰۶
 درویشان - ۲۵۱ ، ۴۴۰ ، ۵۱۶
 درویش پیر حسن - ۵۱۶
 درویش پیر علی - ۵۱
 درویشی - ۵۹۴ ، ۴۶۳
 دریا ها - ۳۱۴
 دریای وحدت - ۳۱۷
 در یتیم - ۳۷۴ ، ۵۱۴ ، ۵۲۰ ، ۵۲۴
 در یتیم عالی - ۱۵۲
 دستخط - ۴۰۱ ، ۵۶۸
 دستگاه - ۱۸۵ ، ۱۸۷
 دستور - ۳۶۲ ، ۳۶۳
 دستورات - ۷۲ ، ۷۵
 دستورات معالجات طیور - ۷۴
 دستور زبان - ۵۶۱
 دستور زبان فارسی - ۱۴۸ ، ۱۴۹ ، ۲۷۲ ، ۲۷۳
 ۳۲۳ ، ۴۲۷
 دستور معالجات طیور - ۷۲
 دستور نگارش - ۵۹۷
 دستور های امیر تیمور گورکانی
 دستیار - ۲۴۷

دماغ - ۴۰۹	دشنام - ۳۰۴
دم کردن - ۱۹	دعا - ۶۷ ، ۷۸ ، ۹۵ ، ۹۸ ، ۱۰۶ ، ۱۱۱ ،
دنیا - ۱۰۸ ، ۳۷۱ ، ۳۴۹ ، ۵۸۴	، ۱۴۱ ، ۱۷۲ ، ۱۷۷ ، ۱۸۸ ، ۲۰۷ ،
دواء جالینوس - ۲۹۰	، ۲۴۰ ، ۲۶۰ ، ۲۷۹ ، ۲۹۸ ، ۲۹۹ ،
دوات - ۳۲۲	، ۳۰۷ ، ۳۶۷ ، ۳۶۹ ، ۴۰۵ ، ۴۲۲ ،
دوام شهود - ۳۰۶	، ۴۵۰ ، ۴۷۲ ، ۴۷۶ ، ۴۹۹ ، ۵۰۴ ، ۵۴۲ ،
دوایر عروضی - ۴۲۸	۶۰۲
دوبیتی - ۱۰۹ ، ۱۱۱ ، ۱۱۳ ، ۱۱۶ ، ۱۲۰ ،	دعاوی - ۱۳۷
، ۱۲۲ ، ۲۰۳ ، ۲۰۶ ، ۲۵۲ ، ۳۵۱ ،	دعا های ایام هفته - ۵۵
، ۳۷۹ ، ۴۸۴ ، ۵۱۸ ، ۵۶۶ ، ۵۷۹ ،	دعای بزرگوار - ۴۷۶
۵۹۶	دعای تحمید - ۲۹۹
دوبیتی های دینی - ۱۶۳	دعای حفظ قلم - ۳۵۶
دوبیتی های عرفانی - ۱۶۳	دعای ختم قرآن - ۳۳۸ ، ۳۴۲ ، ۳۴۳ ،
دوتاله - ۱۲۲ ، ۵۴۰	دعای خیر - ۶۷
دودمان مصطفوی - ۷۳	دعای دفع وبا - ۵۲۱
دور - ۵۴۰	دعای سریانی - ۵۵
دو رویه - ۱۲۲ ، ۵۴۰	دعای فارسی - ۵۲۵
دوزخ - ۱۵۷ ، ۱۹۳ ، ۳۱۷ ، ۳۸۵ ، ۴۴۱ ،	دعای فضیلت ماه محرم - ۹۴
۴۵۲ ، ۵۷۰	دعای یوم السبت - ۲۹۹
دوستی - ۵۹۷	دعوا - ۳۲۷
دوستی علی و فرزندان - ۴۳۰	دعوات مشهوره -
دوشاب - ۷۴ ، ۷۵	دعوت اسماء - ۱۳۷
دوشیزگان معانی - ۳۷۰	دفتر - ۳۹۷
دولت - ۱۷۲	دفترهای شش گانه مثنوی - ۵۴۶
دولتخانه - ۲۳۰	دفع وبا - ۵۲۱
دو یک - ۱۲۲	دفن - ۵۷۲
دویکه - ۵۴۰	دقیقه - ۱۸۱
دهقانان - ۲۵۳	دقیقه - ۹۱ ، ۹۲
دی - ۶۰۰	دکان ها - ۵۶۳
دیات - ۱۸	دل - ۲
دیانات - ۲۶۶	دلبر - ۳۱۷
دیباچه - ۱۸۹ ، ۴۹۲	دلدار - ۳۱۷
دیدار عارف حقیقت حق را - ۴۶۶	دلوق - ۴۶۳
دیدار محبوب - ۵۹۷	دلو - ۹۳

دیوان های اشعار - ۵۵۷	دیر - ۱۱۹ ، ۳۸۱
دیهره - ۵۶۳	دیری - ۲۴۱
(ذ)	دیک بخار - ۴۵۷
ذ - ۶۱	دی ساه التمی - ۹۳
ذات - ۴۳۹ ، ۴۱۶	دین (اسلام) - ۳ ، ۹ ، ۱۶ ، ۲۰ ، ۲۳ ، ۲۴
ذات قدیم - ۳۵۱	۳ ، ۴۳ ، ۴۴ ، ۵۴ ، ۵۹ ، ۶۵ ، ۶۷ ، ۷۶
ذات واجب الوجود - ۴۴۶	۷۷ ، ۸۰ ، ۸۲ ، ۸۳ ، ۹۴ ، ۹۶ ، ۱۰۱
ذال (حرف) - ۵۵۶	۱۰۳ ، ۱۰۵ ، ۱۰۸ ، ۱۲۸ ، ۱۲۹
ذره - ۱۷۸ ، ۵۲	۱۳۰ ، ۱۳۹ ، ۱۴۲ ، ۱۴۶ ، ۱۵۱
ذکر - ۲۹ ، ۲۳۸ ، ۲۷۰ ، ۳۰۶ ، ۴۱۱	۱۵۲ ، ۱۵۵ ، ۱۵۶ ، ۱۶۱ ، ۱۶۵
۵۸۴	۱۶۸ ، ۱۷۵ ، ۱۹۸ ، ۲۲۷ ، ۲۲۸
ذکر سلطان - ۵۶۶	۲۳۲ ، ۲۳۳ ، ۲۳۵ ، ۲۴۶ ، ۲۶۶
ذم حسد - ۱۶۰	۲۷۵ ، ۲۷۷ ، ۲۷۹ ، ۲۸۲ ، ۲۸۴
ذم دنیوی - ۱۶۰	۲۸۶ ، ۲۹۶ ، ۲۹۷ ، ۳۰۱ ، ۳۰۶
ذم سؤال - ۱۶۰	۳۰۷ ، ۳۱۳ ، ۳۱۸ ، ۳۲۵ ، ۳۲۶
ذم عجب - ۱۶۰	۳۳۷ ، ۳۳۸ ، ۳۳۹ ، ۳۴۱ ، ۳۴۳
ذوالفقار - ۲۲۱	۳۴۴ ، ۳۴۵ ، ۳۵۳ ، ۳۶۰ ، ۳۶۶
ذوق - ۳۸۷	۳۶۷ ، ۳۶۸ ، ۳۷۹ ، ۳۸۱ ، ۳۸۴
ذوق التمی - ۴۵۴	۴۰۴ ، ۴۰۷ ، ۴۰۹ ، ۴۱۱ ، ۴۱۷
ذوقیات - ۳۱۷	۴۱۸ ، ۴۲۸ ، ۴۳۱ ، ۴۳۲ ، ۴۳۴
(ر)	۴۳۸ ، ۴۴۷ ، ۴۴۸ ، ۴۵۱ ، ۴۵۹ ، ۴۷۸
راجہ - ۳۹	۴۸۲ ، ۴۸۴ ، ۴۸۸ ، ۴۹۸ ، ۵۰۰ ، ۵۰۲
راز - ۴۵۲	۵۰۶ ، ۵۰۷ ، ۵۱۲ ، ۵۱۶ ، ۵۱۸
راز کثرت - ۲۲۱	۵۲۲ ، ۵۲۳ ، ۵۲۵ ، ۵۲۶ ، ۵۲۸
راز و نیاز - ۱۰۷	۵۳۲ ، ۵۳۳ ، ۵۳۵ ، ۵۴۱ ، ۵۴۶
راست گفتاری - ۱۴۸	۵۴۹ ، ۵۶۸ ، ۵۶۹ ، ۵۷۱ ، ۵۷۳
رافضی - ۱۷۷	۵۷۵ ، ۵۷۷ ، ۵۷۸ ، ۵۸۱ ، ۵۹۴
راه - ۱۹۷	۵۹۵ ، ۵۹۸ ، ۶۰۱ ، ۶۰۵
راه رفتن - ۲	دین اسلام - ۳۴۲ ، ۴۰۶ ، ۶۰۲
راه وحدت - ۴۵۴	دین حنفی - ۱۰۲
رای - ۴۶	دینداری - ۷۸
رایحه - ۴۴۹	دین محمد (ص) - ۸۹
	دیوان رسالت - ۱۲۹
	دیوان رسایل - ۳۷۶

رحمة للعالمین - ۲۷۶	ربا - ۲۴
رد بر فرقه اساسیه - ۳۹۱	رباط - ۲۰۹
ردف - ۵۸۶	رباعی - ۳۸ ، ۱۰۹ ، ۱۱۱ ، ۱۱۳ ، ۱۱۴ ،
ردیف - ۱۷۹ ، ۱۸۲ ، ۱۸۶ ، ۱۸۷ ، ۱۸۸ ، ۱۹۷ ،	۱۱۶ ، ۱۲۲ ، ۱۳۸ ، ۱۶۶ ، ۱۸۳ ،
۱۹۹ ، ۲۰۱ ، ۲۰۵ ، ۲۰۸ ، ۲۰۹ ، ۲۱۷ ،	۱۸۵ ، ۱۸۶ ، ۱۸۸ ، ۱۹۲ ، ۱۹۳ ،
۳۷۶	۱۹۵ ، ۲۰۶ ، ۲۲۸ ، ۲۳۰ ، ۲۳۱ ،
رزق - ۵۲۲	۲۳۲ ، ۲۵۲ ، ۲۹۱ ، ۳۵۱ ، ۳۵۵ ،
رزم - ۱۷۳	۳۷۶ ، ۳۷۹ ، ۳۸۲ ، ۴۰۷ ، ۴۱۱ ،
رساله - ۴۲۷	۴۳۵ ، ۴۳۷ ، ۴۴۲ ، ۴۴۶ ، ۴۷۱ ،
رسم - ۴۳۹	۴۷۲ ، ۴۷۴ ، ۴۷۶ ، ۴۷۷ ، ۴۸۴ ،
رسم الخط - ۷۴ ، ۳۵۲ ، ۳۸۸ ، ۴۰۶ ،	۴۸۵ ، ۵۰۳ ، ۵۰۵ ، ۵۱۴ ، ۵۱۸ ،
۵۸۹	۵۴۹ ، ۵۶۷ ، ۵۷۹ ، ۵۸۰ ، ۵۹۶ ، ۵۹۷ ،
رسم الخط اردو - ۱ ، ۹ ، ۱۸ ، ۲۵ ، ۳۲ ،	۶۰۰
۳۴ ، ۳۸ ، ۴۵ ، ۴۸ ، ۵۸ ، ۷۷ ، ۱۷۵ ، ۱۹۱ ،	رباعی (فعل) - ۴۲۶
۱۹۲ ، ۱۹۶ ، ۲۰۰ ، ۲۱۱ ، ۲۲۱ ، ۲۲۸ ،	رباعیات (رک : رباعی) - ۱۵۲ ، ۱۷۹ ، ۱۸۴ ،
۳۲۲ ، ۳۴۹ ، ۳۶۹ ، ۳۷۲ ، ۳۸۶ ، ۳۹۳ ،	۱۸۶ ، ۱۸۷ ، ۱۸۹ ، ۲۰۳ ، ۲۰۹ ،
۴۰۸ ، ۴۲۲ ، ۴۳۳ ، ۴۳۷ ، ۴۴۳ ، ۴۸۸ ، ۴۹۹ ،	۲۱۲ ، ۳۷۷ ، ۴۲۴
۵۲۲ ، ۵۳۵ ، ۵۴۸ ، ۵۶۸	رباعی دعایی - ۴۷۵
رسم الخط اردو و فارسی - ۲۰ ، ۲۲ ، ۱۱۵ ،	رباعی مجرد - ۴۲۸
۲۲۵ ، ۲۶۰ ، ۴۱۰ ، ۵۳۹ ، ۵۴۹	رباعی مزید فیہ - ۴۲۸
رسم الخط ایرانی - ۳۰ ، ۳۵۸	رباعیہ - ۲۷ ، ۲۸ ، ۲۳۰ ، ۴۶۵ ، ۵۹۱ ،
رسم الخط بہار - ۱۰۲	۵۹۳
رسم الخط پشتو - ۱۰۶ ، ۲۸۱	ربع اہل مسکون - ۱۹۹
رسم الخط عجیب - ۱۰۲	ربع مسکون - ۲۳۸
رسم الخط عربی - ۶۷ ، ۸۰ ، ۸۶ ، ۱۲۴ ، ۱۲۷ ،	ربیعہ اورنگ زیبی - ۱۱
۲۸۴ ، ۳۳۸ ، ۳۵۹ ، ۴۳۰	ربیعہ شاہ جہانی - ۱۱
رسم الخط فارسی - ۱۱ ، ۱۱۱ ، ۱۱۳ ، ۱۱۹ ، ۱۲۰ ، ۱۲۵ ،	رجا - ۵۷۲
۱۲۹ ، ۱۳۹ ، ۱۵۵ ، ۱۶۰ ، ۱۷۰ ، ۱۸۶ ،	رجال حدیث - ۵۰۷
۱۹۴ ، ۱۹۵ ، ۲۰۲ ، ۲۳۳ ، ۲۸۱ ،	رجال متصوفہ - ۳
۳۳۸ ، ۴۵۹ ، ۴۹۵ ، ۵۱۵ ، ۵۴۶ ،	رجز های حروب - ۴۱۱
۵۵۴ ، ۵۵۹ ، ۶۰۱ ، ۶۰۳	رجع القہقری - ۵۶۳
رسم الخط قدیم - ۵۹ ، ۶۱	رحلت - ۵۷۲ ، ۲۵۲
رسم الخط قرن ہفتم و ہشتم - ۲۷۱	رحم - ۱۵۲
رسم الخط کوفی متکامل - ۱۰۲	رحمت - ۱۴۷ ، ۱۶۸ ، ۳۷۰ ، ۵۰۳

- رسم المفتی - ۲۸۱
 رسوم - ۵۷
 رسوم و عادات ترکان - ۱۲۷
 رشحات (= ۹۰۹) ۲۲۹ ، ۲۳۲ ، ۲۳۳ ، ۲۳۷ ،
 ۲۴۵ ، ۵۹۳
 رشحه - ۲۳۱ ، ۲۳۳
 رضا - ۴۶ ، ۲۷۰ ، ۳۰۶ ، ۵۰۳
 رضاع - ۵۴۷
 رضایت - ۴۰۳
 رفتار - ۲۹۷
 رفض - ۱۷۷
 رفع - ۲۷۸
 رفاض - ۲۴۲
 رقاع - (خط -) ۳۴۲ ، ۳۵۵
 رقاق - ۲۳ ، ۲۴
 رقص بسمل - ۱۸۰
 رقطا - ۴۲۵
 رقععات - ۳۵
 رقععات دوستانه - ۵۶۰
 رقععات منشیانه - ۵۹۷
 رقععه - ۳۲ ، ۵۶۰ ، ۵۹۷
 رقععه نگاری - ۵۵۹
 رقععه ها - ۳۳
 رقم خنی و جلی - ۱۸۷
 رقیب - ۲۰۱
 رکاب - ۳۲۱
 رکعات - ۸۶ ، ۳۴۰
 رکعت - ۱۰۶ ، ۳۰۶ ، ۴۶۹ ، ۵۶۵
 رکن - ۳۶۷ ، ۵۱۵
 رکوع - ۵۷۶ ، ۵۷۷
 رگهای بدن انسان - ۳۰۵
 رمز - ۱۳۲ ، ۵۹۲
 رمز ید الله - ۴۵۳
 رمضان (شهر ، ماه) - ۴۲۳ ، ۵۰۶ ، ۵۰۷
 رمضان المبارک (رک : رمضان) - ۱۰۵
 ۲۴۰
 رموز - ۲۶۷
 رمل - ۱۳۸
 رندی - ۲۴۱
 رنگهای اسپان - ۳۲۵
 روابط پادشاهان صفویه با پادشاهان معاصر خود -
 ۳۶
 روانشناسی - ۵۳۰
 روانی - ۵۴۰
 روایت - ۸۴ ، ۵۴۷ ، ۵۶۹ ، ۵۷۰ ، ۵۷۲
 روایات - ۱۷۵ ، ۱۹۷ ، ۲۹۹ ، ۳۸۱ ، ۳۸۶ ،
 ۴۱۳ ، ۵۰۰
 روایات اسلامی - ۵۲۴
 روایات خلف - ۲۳۸ ، ۲۴۰
 روایات دینی - ۱۳ ، ۱۷۵ ، ۶۰۲
 روایات متشابه - ۲۴۷
 روپیچ (واحد پول) - ۱۱ ، ۸۰ ، ۱۱۲ ، ۲۸۷ ،
 ۳۱۳ ، ۳۳۹ ، ۳۵۵ ، ۳۶۳ ، ۳۶۶ ،
 ۵۳۳ ، ۵۹۲
 روپیچ کابلی - ۴۱
 روپیچ کلدار - ۳۰۱
 روح - ۵۶ ، ۱۶۰ ، ۲۲۹ ، ۲۴۳ ، ۲۶۹
 روحانیان - ۴۴۸
 روز بدوار - ۲۲۶
 روز بقا - ۵۷۲
 روز حشر - ۲۴۲
 روز عاشورا - ۹۴
 روز عروس - ۳۵۳
 روز قمر - ۷۷ ، ۷۸
 روز قیامت - ۱۰۰ ، ۵۲۰ ، ۵۲۲ ، ۵۲۶
 روز گار - ۲۴۲
 روز محشر - ۵۷۴
 روز نامه - ۴۱۰

- روزه - ۳۱ ، ۸۱ ، ۹۸ ، ۱۵۵ ، ۱۵۶ ، ۲۶۱ ،
 ۵۷۷ ، ۵۴۲ ، ۵۰۴
 روز های هفته - ۴۸۷
 روش تربیت مریدان - ۳۰۹
 روش ترجمه قرآن - ۶۱
 روش تفسیر قرآن - ۶۱
 روش زندگی - ۱۴
 روش کتابت - ۲۸۱
 روش مراقبه کردن - ۵۳۷
 روش مرشدان - ۳۰۷
 روش معالجه - ۳۰۵ ، ۴۵۸
 روش منطقی ، ۳۸۰
 روش نسخه نویسی - ۹
 روضه - ۶۰۳ ، ۶۰۶
 روضه خوانی - ۴۹۹
 روغن زیتون - ۷۱
 رونق مجالس - ۱۴۰
 رونما - ۲۴۲
 روی (در قافیه) - ۱۷۹ ، ۱۸ ، ۱۸۴ ، ۱۸۷ ،
 ۱۹۳ ، ۱۹۸ ، ۲۰۱ ، ۲۰۳ ، ۲۰۷ ،
 ۲۰۹ ، ۲۱۷ ، ۲۲۲ ، ۵۴۰
 رؤیا - ۲۷۱ ، ۵۳۰ ، ۲۶۹
 رؤیه الهلال - ۵۰۶ ، ۵۰۷
 رؤیت نبی - ۲۶۹
 رهن - ۴۲
 ریاضت - ۵۹ ، ۴۰۰ ، ۴۲۲
 ریاضت کشیدن - ۵۳۷
 ریحان - ۴۲
 ریحان (خط -) - ۳۵۵
 (ز)
 ز - ۱۰۲
 زاه فارسی - ۵۵۶
 زادراه - ۲۰۶
- زاویه داری - ۱۶۰
 زاهد - ۲۴۲
 زاهدی - ۲۴۱
 زایجه - ۱۶۷
 زایجه طالع - ۱۳۸
 زبان اردو - ۱۹۳ ، ۲۱۴ ، ۲۲۰ ، ۲۲۴ ،
 ۲۷۷
 زبان افغانی - ۴۹۴
 زبان تازی - ۱۴
 زبان پارسی (رک : زبان فارسی) - ۴
 زبان پرندگان - ۴۸۱
 زبان پشتو - ۸۱ ، ۱۰۶ ، ۱۰۷ ، ۲۲۰ ، ۲۸۲ ،
 ۴۹۴
 زبان ترکی - ۸۹ ، ۱۰۲ ، ۲۱۴ ، ۴۴۱ ،
 ۴۸۵ ، ۴۸۹ ، ۵۰۱
 زبان پنجابی - ۲۱۴ ، ۲۲۰ ، ۳۲۸ ، ۳۲۹ ،
 ۳۳۰ ، ۵۴۲ ، ۵۶۴
 زبان سنندی - ۲۱۴
 زبان سهین کوت موزنه ؟ - ۳۲۴
 زبان شناسی - ۶۸ ، ۹۹ ، ۱۴۱ ، ۲۶۴ ،
 ۳۲۳ ، ۴۲۳ ، ۴۹۳ ، ۵۷۹
 زبان عربی - ۴۰ ، ۶۷ ، ۸۵ ، ۱۰۰ ، ۱۰۴ ،
 ۱۱۱ ، ۱۴۲ ، ۱۵۰ ، ۱۸۹ ، ۲۳۵ ،
 ۲۶۵ ، ۲۷۷ ، ۳۰۱ ، ۳۵۳ ، ۳۶۹ ،
 ۳۸۰ ، ۳۹۵ ، ۴۰۱ ، ۴۴۱ ، ۴۷۰ ،
 ۴۷۰ ، ۴۷۲ ، ۴۷۳ ، ۴۷۴ ، ۵۰۷ ،
 ۵۲۱ ، ۵۲۳ ، ۵۳۳ ، ۵۳۶ ،
 ۵۶۹ ، ۵۶۹
 زبان عربی و فارسی - ۳۹۵
 زبان فارسی - ۸ ، ۱۰ ، ۱۱ ، ۲۵ ، ۲۶ ، ۳۲ ،
 ۳۳ ، ۴۰ ، ۵۵ ، ۶۰ ، ۶۱ ، ۶۷ ، ۷۸ ،
 ۸۱ ، ۸۵ ، ۸۶ ، ۱۰۲ ، ۱۰۴ ، ۱۳۴ ،
 ۱۳۵ ، ۱۴۹ ، ۱۵۰ ، ۱۵۱ ، ۱۵۷ ، ۱۶۲ ،
 ۱۷۴ ، ۲۲۰ ، ۲۲۷ ، ۲۳۵ ، ۲۶۱ ،

زنان عارف - ۵۸۹	، ۳۰۱ ، ۲۹۱ ، ۲۷۷ ، ۲۶۸ ، ۲۶۴
زندانیان - ۱۷۴	، ۳۴۲ ، ۳۳۴ ، ۳۲۴ ، ۳۱۵ ، ۳۰۵
زندانیان مجرد - ۱۷۴	، ۴۰۱ ، ۳۹۵ ، ۳۶۹ ، ۳۵۳ ، ۳۵۱
زندگانی - ۱۷۳	، ۴۷۳ ، ۴۷۲ ، ۴۴۱ ، ۴۲۷ ، ۴۲۰
زود نویسی - ۴۴۷	، ۵۰۷ ، ۵۰۴ ، ۴۹۴ ، ۴۸۲ ، ۴۷۵
زهده - ۱۶۰ ، ۲۰۶ ، ۲۷۰ ، ۴۳۱	، ۵۷۱ ، ۵۶۶ ، ۵۶۵ ، ۵۶۲ ، ۵۱۴
زهر - ۱۹۱ ، ۲۲۷ ، ۲۶۶	۵۹۲ ، ۵۸۶ ، ۵۸۳
زیارت - ۵۲۲	زبان فارسی و پنجابی - ۳۳۰
زیبقتی - ۷۴	زبان کشمیری - ۱۱۰ ، ۱۲۴
زیبج - ۹۱	زبان گل ها - ۴۸۱
زیبج جدید شاهجهانی - ۹۱	زبان هروی - ۵۸۸
زید - ۵۹۹	زبان هندی - ۵۳ ، ۱۲۴ ، ۳۲۵
زیر نویس - ۲۹۷	زبان و ادب فارسی - ۵۸ ، ۱۰۹
زیر نویس فارسی - ۹۶ ، ۳۳۸ ، ۳۳۹	زبان و ادبیات فارسی - ۱۷۴
زبور -	زبدۀ مقدور - ۲۰۹
(ژ)	زخرف - ۱۴۲
ژ - ۱۴۲	زخم - ۲۳۶
(س)	زر - ۴۲
س - ۴۱۱ ، ۴۳۷	زر افشان - ۵۱۳
ساختن روبیه - ۱۲	زراوند - ۷۴
ساعات - ۴۷۱	زر خالص - ۳۷۰
ساعت - ۹۱ ، ۹۲	زرق - ۲۷۷
ساعت معد - ۴۵۱	زر مغربی - ۳۷۰
ساعت سعید - ۴۲۳	زر نیخ - ۷۴
ساغر - ۱۷۳ ، ۵۶۷	زکام - ۶۹
ساقی - ۴۲ ، ۸۸ ، ۱۶۵ ، ۱۶۹ ، ۱۷۳	زکوة - ۱۱ ، ۱۷ ، ۸۱ ، ۱۵۵ ، ۴۶۳
ساقی نامه - ۱۹۲ ، ۱۹۳ ، ۱۹۵	۴۸۴
سال شماری - ۹۳	زکوة الفطر - ۲۸۶
سالک - ۱۹۱ ، ۳۲۹ ، ۴۴۶ ، ۴۶۳	زمنهٔ رمزید الله - ۴۵۳
سامانه - ۲۱۲	زستان - ۵۱۰ ، ۵۵۴
سبحه - ۲۲۱ ، ۲۴۳ ، ۲۴۵	زمین - ۳۱۴
	زن - ۱۵۵ ، ۱۵۶ ، ۵۰۴
	زنار - ۵۱
	زنا کردن - ۵۷۰

سجاده نشستن (در) - ۳۲۹	سبق گفتن - ۳۵۴
سجده - ۲۲ ، ۱۵۶ ، ۱۸۲ ، ۱۸۵ ، ۲۳۶	سبک - ۵۸۸
۳۳۷ ، ۳۴۱	سبک اصفهانی - ۱۴۴ ، ۲۳۹
سج - ۵۶۰ ، ۵۹۷	سبک افغانی - ۴۹۸
سجالات - ۱۳۷	سبک ایرانی - ۳۹۸
سجود - ۸۶ ، ۱۸۳ ، ۴۹۴	سبک پاکستانی - ۳۲ ، ۱۵۷ ، ۲۶۳ ، ۲۸۴
سحر - ۱۰۶	۲۸۹ ، ۳۶۱ ، ۵۵۰ ، ۵۷۸ ، ۶۰۱
سخنان اخلاق - ۴۷۲	سبک خراسانی - ۶۰ ، ۱۳۹ ، ۲۲۷ ، ۲۵۶
سخنان امیر کلال - ۲۶۰	۲۷۱ ، ۴۳۴ ، ۵۱۲ ، ۵۵۹ ، ۵۷۱
سخنان اولیاء الله - ۴۱۸	۶۰۲
سخنان پیران طریقت - ۷۹ ، ۱۲۹	سبک عراقی - ۱۳ ، ۶۸ ، ۱۴۴ ، ۲۲۸
سخنان پیشوایان دینی - ۴۴۹	۲۳۹ ، ۴۱۸ ، ۴۸۴
سخنان حکما - ۲۲۸	سبک عرفانی - ۳۰۷ ، ۵۰۵
سخنان روحانی - ۵۳۷	سبک غزل سرایی - ۲۰۶
سخنان صوفیه - ۴۴۱	سبک فارسی - ۲۷۷ ، ۳۵۰
سخنان عارفان - ۴۵۵	سبک کتابت - ۳۳۸
سخنان محمد (ص) - ۲۹۷	سبک کشمیری - ۱۶۳ ، ۲۵۶
سخن مشایخ - ۲۶۷	سبک مغولی - ۲۵۶
سدره المنتهی - ۱۵۸ ، ۴۰۶	سبک نثر عراقی - ۵
سر - ۱۳۰	سبک نثر نویسی - ۳۵۷
سراب - ۶۳	سبک نقاشی قرن دهم - ۲۵۸
سردار (= سید) - ۹۵	سبک نقاشی مجالس - ۱۷۳
سرد سیر - ۳۲۲	سبک نگارش - ۳۶ ، ۶۰ ، ۶۰۲
سر رکوع ها - ۳۴۱	سبک هندی - ۵۳ ، ۱۱۲ ، ۲۵۶ ، ۲۶۳
سرکش کاف - ۶۱	۲۸۹ ، ۳۶۱ ، ۴۸۴ ، ۵۰۳ ، ۵۳۶
سرگذشت - ۱۲۴ ، ۱۲۷ ، ۲۳۳	۵۵۰ ، ۵۷۸ ، ۶۰۱
سرگذشت امیر تیمور - ۱۲۲	سبو - ۴۵۴
سرگذشت های عبرت آموز - ۱۲۰	سپاس - ۱۵۷
سرکین - ۱۱	سپاهیان محمود غزنوی - ۱۰۷
سراوج - ۱ ، ۲۵ ، ۳۴ ، ۴۵ ، ۴۷ ، ۴۸ ، ۵۳	ستاره - ۴۸۸
۵۶ ، ۸۵ ، ۹۴ ، ۱۰۳ ، ۱۴۰ ، ۱۶۳	ستاره شناسی - ۹۲ ، ۳۱۳ ، ۳۱۵ ، ۴۸۵
۱۶۷ ، ۱۷۰ ، ۱۷۳ ، ۱۸۳ ، ۱۸۹	ستایش - ۱۵۷
۱۹۴ ، ۲۰۴ ، ۲۰۵ ، ۲۱۳ ، ۲۱۷	ستم - ۲۹۱
۲۱۸ ، ۲۲۴ ، ۲۲۹ ، ۲۵۶ ، ۲۵۸	سجاده - ۱۹۱ ، ۱۹۴ ، ۶۰۰

سلسله نامه - ۳۲۸ ، ۳۳۰	۲۶۳ ، ۲۹۳ ، ۲۹۶ ، ۲۹۷ ، ۳۰۸
سلسله نقشبندیه - ۲۲۲ ، ۲۶۱	۳۳۵ ، ۳۴۳ ، ۳۴۹ ، ۳۵۶ ، ۳۵۷
سلطان - ۱۲ ، ۸۶	۳۶۷ ، ۳۷۲ ، ۳۹۵ ، ۳۹۸
سلطنت - ۵۵۴	۴۰۳ ، ۴۰۴ ، ۴۱۶ ، ۴۲۳ ، ۴۳۵
سلک - ۲۵۲	۴۵۱ ، ۴۵۳ ، ۴۵۵ ، ۵۱۵ ، ۵۲۳
سلوک - ۱۳۷ ، ۳۰۷ ، ۳۲۵ ، ۳۲۶ ، ۳۵۶	۵۲۵ ، ۵۲۶ ، ۵۴۲ ، ۵۵۶ ، ۵۵۹
۴۱۱ ، ۴۳۱ ، ۴۴۶ ، ۴۶۶ ، ۴۷۰	۵۸۵ ، ۵۸۸ ، ۶۰۳
۵۰۳ ، ۵۲۷ ، ۵۶۱ ، ۵۸۳	سرو قامت - ۴۵۴
سباع - ۱۶۰ ، ۲۳۵ ، ۲۴۸ ، ۲۲۸ ، ۲۷۱	سرمایه داران - ۲۴۹
۳۶۹ ، ۴۳۱ ، ۴۵۹ ، ۴۷۳	سرود - ۵۴۰
سمع - ۲۴ ، ۴۴۴	سرودن - ۲۲۰ ، ۲۲۱ ، ۲۲۴
سموم - ۲۲۷	سرسنگان - ۶۰۱
سموم بادیه - ۵۴۴	سریجه - ۵۴۵
سنت - ۳۰۹ ، ۳۴۲ ، ۳۹۰ ، ۳۹۴ ، ۴۱۶	سعادت - ۱۵۴ ، ۱۷۲ ، ۲۴۲ ، ۴۳۱ ، ۴۸۴
۳۹۹ ، ۵۳۶	سعد و نحس - ۴۷۰ ، ۴۷۱
سنة الرسول - ۳۴۶	سعدی در کجرات - ۱۱۴
سنت و جماعت - ۱۶۰ ، ۵۲۸ ، ۵۲۹	سفر - ۱۲۹
سجدها - ۳۳	سفر در وطن - ۳۰۷
سند فروش زین خان - ۱۳۹	سفندارمذ - ۹۲
سندهی - ۱۲	سفر - ۱۹۱
سنگه - ۴۰۶	سقرلاب - ۷۱
سنگدلان - ۱۸۱	سکته - ۱۷۷ ، ۵۶۶ ، ۵۷۲ ، ۵۷۸
سنگهای تاج محل - ۵۴۸	سکته اشعار - ۵۷۵
سنن - ۱۳۷ ، ۵۵۹	سکته در شعر - ۳۴۹
سواری کردن - ۲	سکر - ۲۷۰
سها - ۱۱۱	سکه پیغمبران - ۱۱۱
سه بار (سنت است) - ۳۹۰ ، ۳۹۴ ، ۳۹۶ ، ۴۰۶	سلاسل اسلاسی - ۳۰۷
سه تاله - ۱۲۲ ، ۵۴۰	سلام - ۲ ، ۶۸ ، ۹۵ ، ۱۱۵ ، ۶۰۲
سهو - ۳۱۹ ، ۳۳۵	سلاخ - ۱۴۸
سهو القلم (رکب : سهو القلم کاتب) - ۵	سلسبیل - ۴۰۶
۳۱ ، ۷۶ ، ۸۷ ، ۹۶ ، ۱۲۱ ، ۱۲۷	سلسله بخاریان - ۱۳۱
۸۶ ، ۱۴۶ ، ۱۷۶ ، ۱۷۷ ، ۱۸۳	سلسله خواجهگان - ۲۳۳ ، ۵۸۴
۱۹۸ ، ۲۰۱ ، ۲۰۲ ، ۲۰۵ ، ۲۰۸	سلسله شناسی - ۳۳۰
۲۱۸ ، ۲۱۹ ، ۲۲۸ ، ۲۳۱ ، ۲۳۳	سلسله قادریه - ۲۳۴ ، ۳۵۳

سیرت اولیا - ۱۶۰	، ۳۵۹ ، ۳۲۵ ، ۳۱۳ ، ۲۷۹ ، ۲۳۹
سیرت پیران - ۱۶۰ ، ۲۶۷	، ۳۸۶ ، ۳۷۲ ، ۳۶۷ ، ۳۶۶ ، ۳۶۳
سیرت حضرت محمد (ص) - ۲۳۶	، ۴۵۵ ، ۴۱۳ ، ۴۰۱ ، ۳۹۷ ، ۳۹۵
سیرت مصطفویه - ۴۶۸	، ۵۰۲ ، ۴۹۸ ، ۴۹۶ ، ۴۹۴ ، ۴۸۳
سیر تطور وجود - ۳۱۶	، ۵۵۷ ، ۵۴۶ ، ۵۲۷ ، ۵۲۶ ، ۵۲۴
سیر حقیقت - ۴۵۳	، ۵۸۳ ، ۵۸۲ ، ۵۷۱
سیر صغیر - ۴۵۰	، ۲۲۷ ، ۶۸ ، ۵۳ ، ۳
سیر کبیر - ۴۵۰	، ۳۱۰ ، ۳۰۱ ، ۳۹۳
سیر محمدیه - ۵۱۳	سؤال - ۳۲۹ ، ۳۳۹ ، ۴۰۷ ، ۴۲۲
سیر و سلوک - ۳۰۹ ، ۳۱۰ ، ۳۵۶ ، ۴۳۱	سؤال و جواب - ۷۷ ، ۱۰۰ ، ۱۰۲ ، ۳۸۶
، ۴۴۶ ، ۴۷۰ ، ۵۰۳ ، ۵۲۷ ، ۵۸۳	، ۴۷۶
سیلاب - ۱۱۱ ، ۳۲۱	سؤال و جواب دینی - ۴۰۸
سیم - ۴۲	سؤال و جواب فریضه بی - ۵۸۲
سیماب - ۵۸۹	سؤال و جواب فقهی - ۱۵۷ ، ۴۰۸
سیمیا - ۱۳۷	سوختن ادویه - ۷۲
سین (س) - ۲۴۴	سوره - ۳۳۷ ، ۵۸۰
سیور غال - ۳۵	سوره یوسف - ۶۰ ، ۶۲
(ش)	سوره یونس - ۴۴۰
ش - ۵۶۲	سوره یسن - ۵۵
شادروان - ۱۴۴ ، ۱۶۸	سوز نامه - ۴۱۰
شارح - ۵۲۵	سویدای دل - ۴۵۲
شاعران فارسی گوی شبه قاره هند و پاک - ۱۱۲	سیارات - ۳۱۴
شاعران گمنام - ۴۸۵	سیاست - ۳۶
شاعران متقدم - ۲۲۲	سیاست پادشاهان - ۲۲۸
شاعری - ۸۱	سیاست مدن - ۱۲ ، ۱۴
شافعی - ۵۴۲	سیاق - ۳۸۷
شاگرد - ۱۲۳	سیاهی (رک : مداد) - ۴۷۵
شاگردی - ۵۸۲	سیمب ذقن - ۲۰۱
شامیان - ۵۴۸	سی آومان تبریزی نقد - ۴۹۴
شان احادیث - ۵۷۰	سید (رک : سردار ، محمد «ص») ۹۶
شان - ۱۳۸ ، ۳۰۵	سیر (رک : سلوک) - ۳۰۷ ، ۳۲۵ ، ۳۲۶
شاه - ۴۵۵ ، ۶۰۶	، ۴۴۳ ، ۴۴۲ ، ۳۸۱
شاهان - ۵۸۳	سیر النبی - ۱۳۶
شاهانشاه - ۱۴۸	سیرت - ۱۰ ، ۲۹۶ ، ۲۹۷ ، ۵۷۲

- شرح ایبات گلستان سعدی - ۱۴۹
 شرح احادیث بخاری - ۲۴۷
 شرح احادیث نبوی - ۲۸۷
 شرح احوال پیغمبران - ۳۳۴ ، ۴۴۴
 شرح اسماء الله - ۳۸۰
 شرح اشعار - ۱۹۹
 شرح اشعار عربی - ۵۶۰
 شرح الفاظ صحیح بخاری - ۲۴۷
 شرح الفاظ گلستان سعدی - ۱۴۹
 شرح حال جامی - ۵۹۳
 شرح حال شیخ عبد القادر گیلانی - ۲۵۳
 شرح سوره یوسف - ۵
 شرح طبی ۲۹۱
 شرح عرفانی - ۵۴۶
 شرح لغوی - ۲۸۸
 شرح لغات فارسی - ۵۳۹
 شرح لغات گلستان - ۱۳۹
 شرح مثنوی - ۵۴۴ ، ۵۴۵
 شرح مثنوی - ۵۴۶
 شرح نبی (ص) - ۴۳۰
 شرح های اخلاقی - ۱۵
 شرح های بوستان - ۴۶
 شرح های صرفی و نحوی - ۵۰۰
 شرح های عرفانی - ۳۹۱ ، ۳۹۷
 شرح های علمی - ۱۵
 شرح های لغوی - ۵۷۵
 شرح های منطقی - ۱۵
 شرح های نجومی - ۳۱۵
 شرط - ۲۳۸
 شرح - ۶۶ ، ۶۷ ، ۱۵۷ ، ۵۵۸
 شرف - ۱۳۳ ، ۱۳۵
 شرق - ۵۷۳ ، ۵۷۷
 شرم - ۵۶۱
 شاه جهان - ۵۵۴
 شاهد - ۱۹۲
 شاه دلدل سوار - ۳۸۴
 شاهنشاهی - ۵۲۳
 شاه و درویش - ۲۵۲
 شب جمعه - ۵۵
 شب دیجور - ۲۲۵
 شب زنده داشتن - ۴۶۵
 شبستان - ۳۷۵
 شبستان حروف - ۳۷۰
 شب قدر - ۴۵۴
 شب کوری - ۳۳۳
 شبکه - ۱۳۷
 شبکه نجومی - ۱۳۸
 شب هجران - ۴۸۴
 شپش - ۷۴ ، ۸۴
 شتر - ۱۵۸ ، ۱۵۹
 شجاعت - ۱۵۰
 شجره انبیاء - ۴۱۳
 شجره دوازده امام - ۴۷۴
 شجره نامه - ۳۲۷ ، ۳۲۸ ، ۳۳۰ ، ۳۵۱
 ۵۸۵
 شجره نامه عرفاء - ۲۳۱
 شجره ها - ۳۲۸
 شر - ۳۱۷
 شراب - ۴۲ ، ۴۵۴
 شراء - ۵۷۷
 شرایط اهل صحت - ۲ ، ۳
 شرایط اهل مصیبت - ۳
 شرایط ایقان -
 شربت - ۷۲
 شرح - ۱۰ ، ۲۷۳ ، ۲۷۷ ، ۲۷۸ ، ۲۸۴ ،
 ۲۹۳
 شرح ایبات آغاز مثنوی - ۴۰۲

- شریعت - ۴۴ ، ۶۷ ، ۱۶۵ ، ۱۶۸ ، ۲۶۰ ، ۲۹۱ ، ۵۵۸ ، ۵۵۹
- شریعت اسلام - ۷۸
- شستن ادویه - ۷۲
- شش جهت - ۲۹۴ ، ۲۹۵ ، ۳۱۵ ، ۳۹۱
- شش قفل - ۱۰۶
- شطرنج - ۱۵۸
- شطرنج صغیر - ۱۳۸
- شطرنج کبیر - ۱۳۸
- شعبده - ۱۶۷ ، ۱۸۲
- شعبه زنگوله - ۵۴۰
- شعر - ۸۱ ، ۱۳۵ ، ۱۶۴ ، ۱۶۸ ، ۱۷۰ ، ۲۷۷ ، ۳۱۲ ، ۴۲۷ ، ۵۶۲ ، ۵۶۳ ، ۵۹۱
- شعر پنجابی - ۳۳۰
- شعر ترکی - ۲۱۴ ، ۵۰۱
- شعر عربی - ۶۶ ، ۵۳۱
- شعر فارسی - ۶۱ ، ۶۶ ، ۱۰۲ ، ۱۲۰ ، ۵۶۱ ، ۵۷۸
- شعر متوسط - ۵۰۵
- شعور - ۵۶۷
- شغل - ۲۳
- شغل دیوانی - ۲۴۸
- شفاء - ۱۰۰ ، ۴۰۹ ، ۵۷۹
- شفاعت - ۱۶۲ ، ۵۲۲
- شفعت - ۳۱
- شفقت - ۶۵
- شقاوت - ۲۲۸ ، ۴۳۱
- شکار کردن - ۳۹
- شکر - ۴۶ ، ۱۶۰ ، ۱۹۱ ، ۲۷۰ ، ۴۱۱ ، ۴۶۳
- شکران - ۱۴۴
- شکر نعمت - ۱۳۴
- شاهیل محمد (ص) - ۵۲۱
- شاهیل نبوی - ۲۷۶
- شمس - ۷۸
- شمشیر - ۱۲۲
- شناخت بروج دوازده گانه - ۴۸۷
- شناخت داروها - ۲۲۷
- شناخت واجب الوجود - ۱۴۵
- شنگرف - ۶۰۳
- شواهد شعری - ۳۵۵
- شواهد شعری عربی - ۳۰۱
- شواهد لغوی - ۵۱۰
- شواهد نبوت - ۵۱۴ ، ۵۲۰
- شوخی - ۱۹۲
- شور - ۲۳۵ ، ۴۵۵
- شوری - ۱۴۲
- شوق - ۲۱۲ ، ۲۱۶ ، ۲۱۹ ، ۳۵۳ ، ۴۵۵
- شوهر - ۱۵۶ ، ۵۷۰
- شهادت - ۵۸ ، ۱۳۷
- شهادت - ۵۸ ، ۱۷۶ ، ۲۸۷ ، ۴۸۹ ، ۵۰۱ ، ۵۵۰
- شهادت امام حسین (ع) - ۲۳۶
- شهادت حضرت علی (ع) - ۲۳۹
- شهادت حمزه - ۲۳۶
- شهادت - ۱۹۱
- شهادت - ۳۳۸
- شهرستان کلات - ۳۷۰
- شهریاران شریعت پرور - ۱۳۴
- شهریاری - ۱۵۲
- شهر یور - ۶۰۰
- شهر یور ماه الهی - ۹۳
- شهنشاهی - ۵۶۰
- شبهوات نفسانی - ۲۳۸
- شهود - ۲۷۰ ، ۴۶۱ ، ۴۶۴
- شهیدان کربلا - ۱۵۲ ، ۵۰۱ ، ۵۰۲
- شیخ - ۷۹ ، ۲۶۰ ، ۲۶۷ ، ۳۰۳ ، ۵۵۰
- شیرازه - ۲۷ ، ۳۴ ، ۶۶ ، ۹۹ ، ۱۰۳ ، ۱۰۵

صدف - ۱۹۸ ، ۱۹۹	۱۳۳ ، ۱۵۳ ، ۲۳۵ ، ۳۵۰ ، ۴۲۸
صدق - ۳۵۶ ، ۴۱۷	۵۵۵ ، ۴۳۲
صدقات - ۵۷۹	شیرازه دار - ۲۹۷ ، ۵۳۲
صدقه الفطر - ۲۸۶	شیر خدای - ۱۹۳
صدیقین - ۳۳۸	شیره نبات - ۴۵۷
صرف (عربی) - ۱۰۰ ، ۱۳۵ ، ۱۴۲ ، ۲۸۲	شیرین - ۴۹۲
۳۲۱ ، ۳۶۳ ، ۴۲۰ ، ۴۳۲ ، ۵۳۳ ، ۵۶۲	شیشه سی - ۱۹۲
۵۹۲	شیطان - ۳۱۷
صرف و نحو - ۲۸۲	شیعه - ۱۴۴ ، ۵۳۰
صرف و نحو عربی - ۴۲۸	شیعه اثنی عشری - ۵۵ ، ۲۳۵
صعوه - ۵۴۵	شیعیان - ۲۹۹
صفا - ۲۴۲	
صفات - ۲۶۹ ، ۳۱۷ ، ۴۳۹	(ص)
صفات افعال ادویه - ۷۲	س - ۵۷۱ ، ۵۵۷ ، ۴۱۱
صفات الهی - ۲۸	صاحب الرؤیا - ۵۳۱
صفات جلالی - ۴۵۴	صاحب قرآن - ۱۲۶
صفات جالی - ۴۵۴	صاحبقران - ۱۳۶
صفات حسنه - ۱۲	صاد - ۵۵۶
صفات سیئه - ۱۲	صبا - ۱۹۲ ، ۱۹۴
صفات ظاهری و باطنی حضرت محمد (ص) - ۲۷۷	صباغ - ۷۴
صفت - ۲۲۷ ، ۲۲۸	صبر - ۲۴ ، ۲۳۶ ، ۳۸۹ ، ۳۹۶ ، ۳۹۹ ، ۴۰۲ ، ۴۱۱
صفت خاتم - ۳۸۴	صبیان - ۵۸۹
صفت خدا - ۳۸۰	صحابه - ۱۴۰ ، ۳۲۸
صفت شعر - ۱۲۸	صحاف - ۲۴۴
صفت عارف - ۲۷۱	صحافی - ۸۷ ، ۳۶۵ ، ۳۶۶ ، ۳۷۰ ، ۳۷۴
صک - ۳۲	۴۰۸ ، ۵۲۵ ، ۵۵۲
صکوک - ۱۳۷	صحائف کاینات - ۳۸۱
صلوة (رک: نماز) - ۶۷ ، ۸۵ ، ۸۶ ، ۱۰۴	صحاب - ۲۷۷
۱۰۶ ، ۲۷۷ ، ۲۷۹ ، ۲۸۱ ، ۲۸۲ ، ۲۸۸	صحبت - ۲۶۰ ، ۵۸۳
۵۷۸ ، ۳۴۶	صحبت سماع - ۲۶۸
صلوة به فارسی - ۸۵	صحیح (حدیث) - ۵۰۹
صلاح - ۱۶۵ ، ۱۶۸	صخره جنی - ۳۷۰
صلح - ۸۹	صداع - ۴۵۸
صناعات - ۳۳۲ ، ۳۷۹	

صوفیه - ۲۶۷ ، ۳۰۷ ، ۴۸۷	صناعت الطب - ۱۲۲
صوم - ۵۷۴	صنایع ادبی - ۱۲۲ ، ۱۲۴ ، ۱۳۰ ، ۲۹۵
صوبه - ۲۰۲	۵۶۰
صید - ۱۳۷ ، ۱۸۸	صناعات ادبی - ۴۸۱
(ض)	صنایع بدیعی - ۱۳۸ ، ۱۴۶ ، ۲۹۵ ، ۴۸۱
ضاد - ۵۵۶	صنایع شعری - ۱۳۵
ضرب - ۱۳۷	صنایع لفظی - ۱۴۹ ، ۴۲۷ ، ۴۸۱
ضفدع - ۳۷۸	صنایع مدح - ۱۳۴
ضایر - ۱۳۸	صنایع معنوی - ۱۳۸ ، ۱۴۹ ، ۱۴۶ ، ۴۲۷
ضیاء - ۳۴۸	۴۸۱
(ط)	صنع - ۱۱۶ ، ۲۰۱ ، ۴۶۴
طاء - ۵۵۶	صنعت - ۲۹۵
طاعت - ۱۲۷ ، ۱۵۷ ، ۴۴۴ ، ۴۹۴	صنعت ادبی - ۴۲۷
طاعت حق - ۲۳	صنعت اصطربلاب - ۱۳۸
طالب - ۱۶۰	صنعت التزام «الف» تا «ی» در شعر - ۲۲۰
طالبان فن طبابت - ۴۵۷	صنعت توشیح - ۱۲۴ ، ۲۸۴
طالع - ۹۲	صنعت حق - ۳۲۵
طالع مسماه (؟) - ۱۳۸	صنعت سؤال و جواب - ۱۲۴
طالع موالید - ۱۳۸	صنعت قطعات لغات عربی - ۴۲۴
طب - ۷ ، ۳۹ ، ۷۰ ، ۷۳ ، ۱۰۰ ، ۲۵	صنم - ۱۲۲ ، ۱۸۲
۲۲۶ ، ۲۶۳ ، ۲۶۴ ، ۲۸۹ ، ۲۹۰	صواب - ۴۶
۳۳۱ ، ۳۳۳ ، ۳۳۴ ، ۳۳۵ ، ۳۳۶	صوامع افلاک - ۴۵۷
۳۵۸ ، ۳۵۹ ، ۴۰۸ ، ۴۵۶ ، ۴۵۸	صوبه - ۳۳۵ ، ۴۲۴
۵۰۴	صور - ۲۴
طبابت - ۴۵۷	صورت - ۱۰
طب الحقیقه - ۲۶۴	صورت حساب - ۲۶۳ ، ۳۶۶ ، ۳۷۰
طبایع حیوانات - ۱۲۶	صورت حساب خرید و فروخت - ۳۳۹
طیب النفوس - ۷۱	صورت حساب ماهانه - ۳۷۴
طبع (رک : چاپ) - ۲۲۴	صورت خانه - ۱۸۵
طب قدیم - ۷۱ ، ۷۴ ، ۷۶ ، ۳۰۵ ، ۳۳۴	صور کواکب - ۱۳۸
طبقه - ۷ ، ۵۳۱	صوف - ۷۱
طبقه دهقانان - ۲۵۳	صوفی - ۴۲۲ ، ۵۸۸ ، ۶۰۵
	صوفی (اسم) - ۵۰۵

- طوبین النفس - ۳۸۰
 طوفان - ۱۹۸ ، ۱۹۹ ، ۴۶۹
 طویاہ - ۳۲۴
 طہ - ۴۵۰
 طہارات - ۴۰۶
 طہارت - ۱۸ ، ۳۱ ، ۶۶ ، ۸۱ ، ۱۰۴ ، ۱۵۲ ،
 ۱۵۶ ، ۲۸۵ ، ۴۰۶ ، ۵۷۷
 طیور - ۷۵
- (ظ)
- ظ - ۴۱۱
 ظاء - ۵۵۶
 ظرایف - ۵۸۲ ، ۵۸۳
 ظلمات - ۵۷۹
 ظلمت - ۱۲۷ ، ۴۸۶
 ظہر - ۷۷
 ظہور خوارج - ۲۳۹
- (ع)
- ع - ۵۸۶ ، ۵۹۲
 عادات - ۱۰ ، ۲۹۷
 عادات الناس - ۵۴۷
 عادات متصوفہ - ۵۸۸
 عادت - ۲۹۶
 عارف - ۵۸۹
 عاشق - ۲۸ ، ۳۱۷ ، ۳۷۹ ، ۴۱۳ ، ۴۸۴ ،
 ۶۰۳
 عافیت - ۴۶
 عالم ارواح - ۴۵۰
 عالم شہادت - ۴۵۰
 عالم غیبت - ۴۵۰
 عالم مثال - ۴۵۰
 عبادات - ۳۱ ، ۱۲۵ ، ۴۰۶ ، ۴۰۷
 عبادات بر مذاہب اربعہ - ۱۳۷
- طیب - ۱۲۱ ، ۲۲۶
 طبیعت جانوران - ۱۲۸
 طرز - ۵۹۱
 طرز نسخہ نوشتن - ۴۵۸
 طرہ - ۱۹۲ ، ۱۹۴
 طریق ارشاد سالکان - ۳۰۹
 طریق الی اللہ - ۱۴۵ ، ۳۷۹ ، ۴۳۱
 طریقت - ۷۹ ، ۲۶۰ ، ۴۳۰ ، ۵۵۸ ، ۵۵۹
 طریقت عارفان - ۴۷۵
 طریق صید طیور - ۷۴
 طریقہ تاریخ طبیعی - ۳۱۶
 طریقہ چشتیہ نظامیہ - ۲۸۳
 طریقہ رسیدن بہ محبوب - ۴۴۴
 طریقہ رندی - ۱۹۷
 طریقہ ظاہر و باطن - ۲۶۰
 طریقہ کازرونیہ - ۳۰۶
 طریقہ محمدیہ - ۳۰۶
 طریقہ مستقیمہ - ۴۶۸
 طریقہ شغولی - ۴۶۹
 طریقہ نفس - ۵۶۱
 طریقہ نقشبندیہ - ۷ ، ۳۰۷
 طعن - ۱۴۴
 طغرا - ۱۸ ، ۱۶۷ ، ۴۹۲
 طغری (رک: طغرا) - ۲۹۷
 طلاق - ۳۱ ، ۵۴۲ ، ۵۴۷
 طلاق نامہ ہا - ۳۳
 طلب - ۱۶۰ ، ۴۱۱
 طلسم - ۵۲
 طلسمات - ۱۳۲ ، ۱۳۸
 طلوع ہلال - ۴۸۸
 طمع - ۴۷۱
 طنز - ۱۹۳
 طوبی - ۵۷ ، ۲۰۶ ، ۴۰۶ ، ۵۱۰
 طوطی - ۲۷۴ ، ۵۴۰ ، ۶۰۳ ، ۶۰۷

۵۷۹ ، ۵۸۱ ، ۵۸۵ ، ۵۹۲ ، ۵۹۴ ، ۵۹۸	عبادت - ۱۱۰ ، ۱۵۷ ، ۴۹۴ ، ۵۴۴
عرش - ۷۸ ، ۳۱۴ ، ۳۲۵ ، ۳۹۴ ، ۳۹۷	۵۵۹
۴۰۰ ، ۴۰۴ ، ۴۷۹ ، ۵۷۹	عبارت فارسی - ۵۵۱ ، ۵۵۵
عرض داشت ها - ۳۳	عتبات عالیات - ۱۲۹
عرض دیده شد - ۳۱۵ - ۵۳۲	عجایب المخلوقات - ۱۳۶
عرفا - ۲۳۵ ، ۴۴۹	عجایب بحار - ۱۲۶
عرفان - ۱ ، ۲ ، ۵ ، ۲۶ ، ۲۸ ، ۲۹ ، ۴۱	عجایب بلاد - ۱۲۶
۷۸ ، ۷۹ ، ۱۲۸ ، ۱۴۴ ، ۱۴۵ ، ۱۵۷	عجایب دریا ها - ۱۲۸
۱۷۶ ، ۱۷۷ ، ۱۹۱ ، ۱۹۲ ، ۱۹۴	عجایب صنع الله تعالى - ۳۱۴
۱۹۵ ، ۱۹۶ ، ۲۰۶ ، ۲۱۰ ، ۲۱۵	عجز - ۴۷۱
۲۱۶ ، ۲۲۹ ، ۲۳۲ ، ۲۳۳ ، ۲۴۳	عجم - ۹۰ ، ۳۵۹
۲۴۵ ، ۲۴۹ ، ۲۵۱ ، ۲۵۲ ، ۲۵۹	عداوت - ۲۰۹
۲۶۶ ، ۲۷۲ ، ۲۷۳ ، ۲۸۱ ، ۲۸۲	عدد - ۵۵۸
۲۸۷ ، ۲۹۲ ، ۲۹۳ ، ۳۰۶ ، ۳۰۷	عدل - ۴۶ ، ۲۴۲
۳۰۹ ، ۳۱۵ ، ۳۲۵ ، ۳۲۶ ، ۳۳۰	عذاب ابدی - ۲۲۸
۳۴۷ ، ۳۵۳ ، ۳۵۵ ، ۳۵۶ ، ۳۶۴	عذاب القبر -
۳۶۶ ، ۳۶۷ ، ۳۶۸ ، ۳۷۳ ، ۳۷۷	عرب - ۹۰ ، ۳۵۹
۳۸۱ ، ۳۸۲ ، ۳۸۷ ، ۳۹۳ ، ۳۹۵	عربی (زبان و ادب) - ۹ ، ۱۱ ، ۱۶ ، ۲۱ ، ۲۳
۴۰۱ ، ۴۰۲ ، ۴۰۹ ، ۴۱۱ ، ۴۱۲	۲۶ ، ۳۰ ، ۳۹ ، ۴۰ ، ۴۴ ، ۴۵ ، ۴۶ ، ۵۹
۴۱۵ ، ۴۱۷ ، ۴۱۸ ، ۴۲۱ ، ۴۲۲	۶۱ ، ۶۵ ، ۸۰ ، ۸۱ ، ۸۳ ، ۹۰ ، ۹۴
۴۳۱ ، ۴۳۳ ، ۴۳۵ ، ۴۳۸ ، ۴۴۱	۹۶ ، ۹۹ ، ۱۰۳ ، ۱۰۵ ، ۱۳۹ ، ۱۴۱
۴۴۵ ، ۴۴۶ ، ۴۴۷ ، ۴۴۸ ، ۴۴۹	۱۴۴ ، ۱۴۶ ، ۱۴۹ ، ۱۵۵ ، ۱۶۰
۴۵۵ ، ۴۷۸ ، ۴۸۵ ، ۴۸۷ ، ۴۹۷	۱۶۱ ، ۱۶۲ ، ۲۴۶ ، ۲۶۳ ، ۲۶۴ ، ۲۶۶
۴۹۸ ، ۵۰۲ ، ۵۰۳ ، ۵۰۴ ، ۵۱۱	۲۶۸ ، ۲۷۱ ، ۲۷۶ ، ۲۷۷ ، ۲۷۸
۵۱۲ ، ۵۲۵ ، ۵۲۷ ، ۵۴۲ ، ۵۴۳	۲۸۱ ، ۲۸۴ ، ۲۸۶ ، ۲۹۶ ، ۲۹۷
۵۵۷ ، ۵۵۸ ، ۵۶۱ ، ۵۶۲ ، ۵۶۸	۲۹۹ ، ۳۱۳ ، ۳۲۵ ، ۳۲۲ ، ۳۲۴
۵۸۲ ، ۵۸۳ ، ۵۸۹ ، ۵۹۲ ، ۵۹۴	۳۳۵ ، ۳۳۷ ، ۳۳۸ ، ۳۳۹ ، ۳۴۱
۵۹۵ ، ۵۹۴	۳۴۵ ، ۳۵۲ ، ۳۵۳ ، ۳۶۰ ، ۳۶۱
عرفانیات - ۵۵۰	۳۷۱ ، ۳۷۷ ، ۳۷۹ ، ۳۹۷ ، ۴۰۵
عروقه وثقی - ۵۸۴	۴۲۳ ، ۴۲۸ ، ۴۳۸ ، ۴۴۱ ، ۴۵۱
عروج - ۴۵۰ ، ۶۰۷	۴۵۹ ، ۴۷۸ ، ۴۹۸ ، ۴۹۹ ، ۵۰۰
عروض - ۱۳۵ ، ۲۸۲ ، ۴۲۴ ، ۴۳۷	۵۰۲ ، ۵۰۶ ، ۵۰۷ ، ۵۳۰ ، ۵۳۲
عریضه های اخلاق - ۴۸۴	۵۳۳ ، ۵۴۶ ، ۵۵۰ ، ۵۵۴ ، ۵۵۶
	۵۶۲ ، ۵۶۹ ، ۵۷۵ ، ۵۷۶ ، ۵۷۸

- عزائم - ۱۳۸
 عزلت - ۱۸۴
 غسل - ۷۵ ، ۱۵۰ ، ۳۳۴
 عشق - ۲۱ ، ۲۸ ، ۴۶ ، ۱۲۱ ، ۱۶۰ ، ۱۷۳ ، ۱۸۸ ، ۱۹۷ ، ۲۰۶ ، ۲۰۷ ، ۲۴۲ ، ۳۱۷ ، ۳۵۳ ، ۳۷۹ ، ۳۸۷ ، ۴۱۰ ، ۴۵۵ ، ۴۸۳ ، ۴۹۱
 عشق حقیقی - ۴۵۵
 عشق عرفانی - ۲۹ ، ۳۱۶ ، ۳۱۷ ، ۳۷۹ ، ۳۸۷
 عصا - ۶۳
 عصمت - ۱۰۸
 عصمت (= نگهداشت) - ۹۶
 عصیان - ۳۸۷ ، ۵۷۴ ، ۵۸۴
 عطار - ۱۴۶
 عطار - ۱۹۹ ، ۴۱۶
 عطر - ۶۹
 عظمت - ۶۸
 عفت - ۵۶۱
 عقاب - ۵۸۲
 عقاید - ۱۳۵ ، ۲۲۲ ، ۳۰۹
 عقاید اهل سنت و جماعت - ۱۵۷ ، ۲۸۵
 عقاید روحانی - ۳۲۶
 عقاید شیعه اثنی عشری - ۵۶۲
 عقاید شیعیان - ۳۰۲
 عقاید صوفیانه - ۴۹۸
 عقاید عارفان - ۴۵۰
 عقاید عرفانی - ۳۲۶
 عقبی - ۳۴۹ ، ۵۸۴
 عقد - ۲۴۴ ، ۲۴۶
 عقد ثربا - ۵۶۸
 عقل - ۱۵۰ ، ۱۶۰ ، ۱۹۷ ، ۴۲۶ ، ۴۹۷ ، ۵۴۵ ، ۵۶۱
 عقلیات - ۳۱۷
 عقیدات - ۵۷۶ ، ۵۷۸
 عقیده اهل سنت و جماعت - ۳۸۶ ، ۵۸۲ ، ۵۳۶ ، ۴۰۶
 عقیده صوفیانه - ۳۱۶
 عقیده عارفان - ۳۱۶
 عقیده عرفا - ۵۶۵
 عقیده متصوفه - ۵۶۵
 عقوبات - ۱۳۷
 عقود - ۱۳۷
 علاج - ۱۲۱ ، ۴۶۶
 علامات قیامت - ۱۳۸
 علل - ۲۶۴
 علم - ۱۶۰ ، ۳۴۴ ، ۴۰۸ ، ۴۳۴ ، ۴۶۳ ، ۴۹۸ ، ۵۶۱ ، ۵۹۴
 علم آداب - ۲۶۰
 علم اصطلاحات - ۳۵۴
 علم الرجال - ۱۴۷
 علم الصوفیه - ۲۶۹
 علمای امامیه - ۲۹۹
 علمای اهل سنت و جماعت - ۴۱۱
 علمای حدیث - ۵۰۷
 علم تذکیر - ۳۸۵
 علم تقویم - ۴۸۶
 علم حقیقت باطنی - ۵۵۹
 علم حقیقت ظاهری - ۵۵۹
 علم داشتن - ۳۲۹
 علم سیاق - ۳۷۰ ، ۳۷۴ ، ۵۴۹
 علم صرف - ۲۶۵
 علم طب - ۸ ، ۳۳۶
 علم عاشقی - ۴۰۸
 علم قرآن - ۵۷۶
 علم قرائت - ۶۹ ، ۴۹۳ ، ۴۹۴
 علم قرائت قرآن - ۶۸ ، ۵۸۰

(ع)

- غایات - ۳۸۰
 غرایب - ۵۸۳ ، ۵۸۲
 غرایب فطرت - ۶۸
 غرب - ۵۷۷ ، ۵۷۳
 غربت - ۲۰۶
 غرغره - ۴۵۸
 غرور - ۲۰۶
 غریب (حدیث) - ۵۰۹
 غذا - ۱۰
 غزل - ۵ ، ۴۱ ، ۱۰۹ ، ۱۱۱ ، ۱۱۳ ، ۱۲۰ ،
 ۱۲۲ ، ۱۲۳ ، ۱۲۴ ، ۱۳۸ ، ۱۶۹ ،
 ۱۸۳ ، ۱۸۵ ، ۱۸۶ ، ۱۹۰ ، ۱۹۲ ،
 ۱۹۳ ، ۱۹۵ ، ۱۹۷ ، ۲۰۴ ، ۲۰۶ ،
 ۲۱۱ ، ۲۱۲ ، ۲۱۸ ، ۲۴۲ ، ۲۵۰ ،
 ۲۷۵ ، ۳۰۷ ، ۳۱۳ ، ۳۲۷ ، ۳۴۸ ،
 ۳۵۱ ، ۳۷۶ ، ۴۳۴ ، ۴۳۵ ، ۴۷۱ ،
 ۴۷۴ ، ۴۸۴ ، ۴۸۵ ، ۴۹۶ ، ۵۱۸ ،
 ۵۶۸ ، ۵۷۵
 غزل ترکی - ۵۷۵
 غزل سرایی - ۲۰۶
 غزل فارسی - ۵۷۵
 غزلیات - ۴۳ ، ۱۱۶ ، ۱۵۳ ، ۱۵۴ ، ۱۷۴ ، ۱۷۸ ،
 ۱۷۹ ، ۱۸۰ ، ۱۸۲ ، ۱۸۳ ، ۱۸۶ ،
 ۱۸۷ ، ۱۸۹ ، ۲۰۳ ، ۲۰۴ ،
 ۲۰۹ ، ۲۱۰ ، ۲۱۲ ، ۲۱۳ ، ۲۱۸ ،
 ۲۱۹ ، ۲۲۲ ، ۲۲۸ ، ۲۳۵ ، ۲۷۵ ، ۳۶۴ ،
 ۳۶۵ ، ۳۸۵ ، ۳۷۷ ، ۴۳۲ ، ۴۳۴ ،
 ۴۳۷
 غزلیات خاقانی - ۱۹۸
 غزلیات راسخ - ۲۰۱
 غزلیات فارسی اسیر - ۱۸۱
 غزو - ۵۴۴

- علم لدنی - ۱۶۰ ، ۴۲۹ ، ۴۶۴
 علم مجالس و محاضر - ۱۳۶
 علم مخارج حروف - ۷۰
 علم نحو - ۲۶۵
 علم نظم و نثر - ۳۵۴
 علوم ادبی - ۲۸۱ ، ۲۶۵
 علوم اسلامی - ۲۷۹ ، ۵۴۶
 علوم اشارہ - ۲۶۸
 علوم بلاغت - ۵۳۳
 علوم دینی - ۱۵۲ ، ۱۵۵ ، ۱۵۷ ، ۳۱۹
 علوم دینیہ - ۳۰۹
 علوم قرآنی - ۶۱ ، ۱۴۲ ، ۳۳۷ ، ۳۳۸ ، ۳۳۹ ،
 ۳۴۱ ، ۵۳۴ ، ۵۷۵ ، ۵۸۰
 علوم معقولہ - ۱۳۵
 عمرو - ۵۹۹
 عمل - ۴۳۴ ، ۴۶۳
 عن - ۵۰۷ ، ۵۰۹
 عنان - ۳۲۱
 عند المطالبہ - ۱۳۰
 عنوان - ۲۶۷
 عهد شباب - ۱۱۵
 عیادت - ۳
 عید - ۲۱۶
 عید قربان - ۲۱۲
 عید نوروز - ۹۱
 عین - ۵۵۶
 عین حیات - ۲۳۰ ، ۲۳۱ ، ۲۳۲ ، ۲۳۳
 عینی - ۲۰۳
 عینین - ۸۳
 عیوب - ۵۷۲ ، ۵۷۸
 عیوق - ۱۸۲

۱۰۲ ، ۱۰۷ ، ۱۱۰ ، ۱۱۲ ، ۱۱۴ ، ۱۱۸ ،
 ۱۲۱ ، ۱۲۴ ، ۱۲۸ ، ۱۳۰ ، ۱۳۲ ، ۱۴۱ ،
 ۱۴۴ ، ۱۴۸ ، ۱۵۱ ، ۱۵۲ ، ۱۵۳ ، ۱۵۵ ،
 ۱۵۶ ، ۱۵۷ ، ۱۶۰ ، ۱۶۱ ، ۱۶۲ ، ۱۶۳ ،
 ۱۶۶ ، ۱۷۰ ، ۱۷۵ ، ۱۷۶ ، ۱۷۷ ، ۱۷۹ ،
 ۱۸۰ ، ۱۸۲ ، ۱۸۳ ، ۱۸۵ ، ۱۸۷ ، ۱۸۷ ،
 ۱۸۹ ، ۱۹۱ ، ۱۹۲ ، ۱۹۴ ، ۱۹۵ ، ۱۹۶ ،
 ۱۹۸ ، ۲۰۰ ، ۲۰۱ ، ۲۰۲ ، ۲۰۴ ، ۲۰۵ ،
 ۲۰۷ ، ۲۰۸ ، ۲۱۰ ، ۲۱۱ ، ۲۱۵ ، ۲۱۸ ،
 ۲۲۰ ، ۲۲۲ ، ۲۲۳ ، ۲۲۵ ، ۲۲۷ ، ۲۲۹ ،
 ۲۳۲ ، ۲۳۳ ، ۲۳۴ ، ۲۳۵ ، ۲۳۶ ، ۲۳۹ ،
 ۲۴۱ ، ۲۴۳ ، ۲۴۵ ، ۲۴۸ ، ۲۴۹ ، ۲۵۱ ،
 ۲۵۲ ، ۲۵۶ ، ۲۵۸ ، ۲۵۹ ، ۲۶۱ ، ۲۶۶ ،
 ۲۷۱ ، ۲۷۴ ، ۲۷۶ ، ۲۷۷ ، ۲۸۱ ، ۲۸۳ ،
 ۲۸۷ ، ۲۹۳ ، ۲۹۷ ، ۲۹۹ ، ۳۰۱ ،
 ۳۰۳ ، ۳۰۴ ، ۳۰۶ ، ۳۰۷ ، ۳۱۰ ،
 ۳۱۵ ، ۳۱۶ ، ۳۱۸ ، ۳۲۰ ، ۳۲۳ ،
 ۳۵۵ ، ۳۲۶ ، ۳۲۷ ، ۳۲۸ ، ۳۳۱ ،
 ۳۳۳ ، ۳۴۱ ، ۳۴۳ ، ۳۴۷ ، ۳۴۹ ،
 ۳۵۳ ، ۳۵۵ ، ۳۵۸ ، ۳۶۰ ، ۳۶۱ ،
 ۳۶۴ ، ۳۶۵ ، ۳۶۶ ، ۳۶۸ ، ۳۶۹ ،
 ۳۷۱ ، ۳۷۶ ، ۳۸۱ ، ۳۸۲ ، ۳۸۴ ،
 ۳۸۶ ، ۳۸۷ ، ۳۹۳ ، ۳۹۵ ، ۳۹۷ ،
 ۳۹۸ ، ۴۰۱ ، ۴۰۲ ، ۴۰۴ ، ۴۰۶ ،
 ۴۰۷ ، ۴۰۸ ، ۴۰۹ ، ۴۱۳ ، ۴۱۳ ،
 ۴۱۵ ، ۴۱۸ ، ۴۲۳ ، ۴۲۷ ، ۴۲۸ ،
 ۴۳۱ ، ۴۳۲ ، ۴۳۸ ، ۴۴۱ ، ۴۴۷ ،
 ۴۵۱ ، ۴۵۶ ، ۴۵۹ ، ۴۸۲ ، ۴۹۰ ،
 ۴۹۳ ، ۴۹۴ ، ۴۹۵ ، ۴۹۷ ، ۴۹۸ ،
 ۴۹۹ ، ۵۰۲ ، ۵۰۹ ، ۵۱۱ ،
 ۵۱۲ ، ۵۱۶ ، ۵۱۸ ، ۵۲۲ ، ۵۲۳ ،
 ۵۲۶ ، ۵۳۳ ، ۵۳۵ ، ۵۳۶ ، ۵۳۸ ،
 ۵۳۹ ، ۵۴۲ ، ۵۴۵ ، ۵۴۸ ، ۵۴۹ ،
 ۵۵۰ ، ۵۵۲ ، ۵۵۴ ، ۵۵۵ ، ۵۵۶

غزلیات نبوی - ۱۳۶
 غسل - ۵۷۷ ، ۵۴۴
 غضب - ۲۲۸
 غفران - ۱۶۲ ، ۱۴۴
 غفلت - ۲۲۲
 غل - ۵۶۴
 غلافات کرباسی - ۵۷۱ ، ۵۰۶ ، ۳۰۴
 غلام - ۴۰۰
 غلبات شوق - ۲۶۸
 غلبه - ۲۷۰ ، ۲۶۹
 غلط - ۲۶۷
 غلط های انشایی - ۱۷۶ ، ۲۹۳ ، ۳۱۰ ، ۳۴۹
 ۵۸۳
 غلط های دستوری - ۲۹۳ ، ۲۴۹ ، ۵۷۵
 غله - ۴۹۴
 غم - ۳۸۶
 غنی - ۴۳۹
 غیب - ۵۳۶ ، ۴۶۴ ، ۴۴۵ ، ۲۴۲
 عیبت - ۳۰۹ ، ۲۷۰
 غوث الملکوت - ۲۳۴
 غوک - ۳۷۸

(ف)

ف - ۵۸۶ ، ۵۵۷ ، ۳۵۵
 فاتحه - ۱۷۱ ، ۳۰۸ ، ۳۸۱ ، ۴۴۳
 فاتحه خواندن - ۵۹
 فارسی (زبان و ادب و فرهنگ و غیره و تاریخ) -
 ۱ ، ۳ ، ۵ ، ۷ ، ۹ ، ۱۱ ، ۱۳ ، ۱۵ ،
 ۱۸ ، ۲۰ ، ۲۱ ، ۲۲ ، ۲۴ ، ۲۶ ، ۳۱ ،
 ۳۳ ، ۳۶ ، ۳۸ ، ۳۹ ، ۴۰ ، ۴۱ ، ۴۳ ،
 ۴۴ ، ۴۶ ، ۴۸ ، ۴۹ ، ۵۰ ، ۵۲ ، ۵۴ ،
 ۵۵ ، ۵۸ ، ۵۹ ، ۶۱ ، ۶۲ ، ۶۷ ، ۶۸ ،
 ۷۰ ، ۷۳ ، ۷۴ ، ۷۶ ، ۷۷ ، ۷۸ ، ۸۰ ،
 ۸۲ ، ۸۳ ، ۸۷ ، ۹۲ ، ۱۰۰ ، ۱۰۱

فرايض نماز - ۸۶	۵۵۹ ، ۵۶۲ ، ۵۶۴ ، ۵۶۶ ، ۵۶۸
فرد - ۱۲۰ ، ۱۳۸ ، ۱۷۸ ، ۱۸۳ ، ۴۸۴	۵۶۹ ، ۵۷۱ ، ۵۷۳ ، ۵۷۷ ، ۵۷۸
فرزند - ۵۰۴	۵۸۱ ، ۵۸۲ ، ۵۸۳ ، ۵۸۴ ، ۵۸۵
فرستيدن - ۶۱	۵۸۷ ، ۵۸۹ ، ۵۹۲ ، ۵۹۴ ، ۵۹۶
فرس نامه - ۱۳۶	۵۹۸ ، ۵۹۹ ، ۶۰۱ ، ۶۰۲ ، ۶۰۴
فرشتگان - ۳۴۴	۶۰۶
فرض - ۵۳۷ ، ۵۸۲	فارسی افغانی - ۴۹۸
فرق اسلام (-اسلامی) - ۴۴ ، ۸۱ ، ۲۷۱ ، ۳۰۷	فارسی پاکستانی - ۲۹۵
۵۲۸	فارسی تحت اللفظی (ترجمه) - ۵۶۱
فرق متصوفه - ۳۲۸	فارسی سره - ۴۴۱
فرق هفتادوگانه اسلام - ۴۴	فارسی شکر است - ۲۱۴
فرقه ۳۷۶ ، ۵۲۸	فارسی کهن - ۵۷۱
فرقه حنفی - ۲۸۰	فارسی مخصوص پاکستان - ۵۸۲
فرقه شناسی - ۴۳ ، ۳۳۰	فارسی مسجع و مظنطن - ۳۱۱
فرقه شناسی اسلام - ۵۲۹	فارسی مصنوع - ۵۹۶
فرقه نصاری - ۴۴	فارسی و عربی - ۱۶۱ ، ۵۶۱
فرقه هندود - ۲۹۵	فال - ۴۷۰ ، ۵۰۴
فرقه يهود - ۴۴	فال گشادن - ۴۷۰
فرمان ها - ۵۶۳	فانی ماهو - ۲۷۱
فروردی - ۶۰۰	فايده - ۲۳۸
فروردین ماه الهی - ۹۲ ، ۹۳	فتاوی - ۴۰۶
فروع دین - ۴۴۱	فتح - ۴۱۱
فروع دین اسلام - ۵۳۳	فتح باب - ۲۵۰ ، ۴۵۳
فروع فقه - ۸۴ ، ۴۰۶	فتن - ۲۴ ، ۵۰۹
فرهنگ - ۱۷۳	فتوح - ۲۴۳
فرهنگ اسامی حیوانات - ۱۶۸	فتوی - ۱۳۷ ، ۲۷۹
فرهنگ فارسی - ۱۳۹	فجر - ۱۳۳ ، ۱۳۵ ، ۵۶۱
فرهنگ لغات طبی - ۳۹ ، ۴۰	فراسات - ۲۷۱
فرهنگ های لغت - ۳۲۳ ، ۵۵۴	فراغ - ۳۱
فرهنگ های لغت فارسی - ۵۵۷	فراق - ۲۰۶ ، ۲۰۷ ، ۳۷۹ ، ۴۱۳
فسخ - ۵۶۹	فرايض - ۹۴ ، ۱۰۱ ، ۱۰۵ ، ۱۳۷ ، ۱۵۶
فص - ۳۲۶ ، ۵۹۶	۱۵۷ ، ۲۶۱ ، ۴۰۶ ، ۵۰۴ ، ۵۴۱
فصاحت - ۸۱ ، ۱۱۱ ، ۱۳۴	۵۴۲ ، ۵۵۸ ، ۵۸۱
فصل - ۹۳ ، ۳۳۳	

۳۰۱ ، ۳۰۹ ، ۳۱۸ ، ۳۴۵ ، ۳۶۷ ،
 ۳۸۱ ، ۳۸۶ ، ۴۰۸ ، ۵۳۲ ، ۵۳۳ ،
 ۵۴۱ ، ۵۴۶ ، ۵۴۷ ، ۵۶۸ ، ۵۷۳ ،
 ۵۷۷ ، ۵۸۱ ، ۶۰۱
 فقهاء - ۶۸ ، ۲۷۹
 فقه اسلام (اسلامی) - ۵۴۷ ، ۵۶۹
 فقه اساسیه - ۱۴۴
 فقه اهل سنت و جماعت - ۷۷ ، ۳۱۹ ، ۵۴۴ ،
 ۵۷۷
 فقه حنفی - ۳۱ ، ۱۰۲ ، ۱۵۵ ، ۵۶۹ ، ۵۷۴
 فقه شافعی - ۱۵۵
 فقه شیعه - ۱۴۴ ، ۱۵۲ ، ۳۴۶
 فقه شیعه اثنی عشریه - ۶۸
 فقیر - ۳۰۸ ، ۳۱۹ ، ۴۵۵ ، ۵۸۸ ،
 فقیه - ۴۳۰
 فکر و نظر - ۴۱۱
 فلاسفه - ۲۹۹ ، ۵۳۱
 فلاطون - ۲۲۳
 فلسفه - ۴۴۱ ، ۴۴۵ ، ۴۹۸
 فلک - ۵۱۹
 فلک رابع - ۱۳۴
 فن - ۳۳۴ ، ۳۵۹
 فناء - ۲۷۰ ، ۴۱۱ ، ۴۶۸ ، ۴۹۸ ، ۵۵۹
 فنا فی الله - ۲۹ ، ۳۷۹ ، ۴۵۴
 فنا فی الله شدن - ۵۳۷
 فن موسیقی - ۳۵۰
 فن میر شکاری - ۳۸
 فن وصالی - ۲۰۵
 فنون ادب فارسی - ۲۷۹
 فنون ادب عربی - ۲۷۹
 فنون منقولات - ۱۳۵
 فواید اهل سماع - ۳
 فواید مجالس - ۱۳۳
 فواید دشواری - ۵۶۱

فصل - ۵۰ ، ۱۰۲ ، ۱۰۴ ، ۱۱۷ ، ۱۳۰ ،
 ۳۱۹ ، ۳۳۴ ، ۵۷۴
 فصل الخطاب - ۴۱۰
 فصل التبی - ۱۴۸
 فصلی (سال) - ۴۳۲
 فصوص - ۵۹۶
 فضل - ۵۷ ، ۱۳۹
 فضل الصلوة علی النبی -
 فضل حیدر (ع) - ۴۲۹
 فضولی - ۱۸۵ ، ۱۸۷
 فضیه - ۵۳۱
 فضیلت - ۱۰۶ ، ۱۶۶
 فضیلت آیات قرآن - ۱۳۲
 فضیلت اسب بر حیوانات - ۳۲۴
 فضیلت اهل بیت رسول الله - ۸۳
 فضیلت ترجمه کردن قرآن به لغت های دیگر - ۶۲
 فضیلت تلاوت قرآن - ۴۹۴
 فضیلت چهل اسم - ۱۳۲
 فضیلت سورت های قرآن - ۱۳۲
 فضیلت علم - ۱۳۵
 فضیلت فقر - ۲۴ ، ۵۹
 فضیلت قرآن - ۶۲
 فضیلت مناجات - ۳۲
 فضیلت نماز شب - ۴۶۹
 فضیلت نود و نه نام حضرت رسول (ص) - ۱۳۲
 فطرت - ۱۸۵ ، ۳۱۶
 فعل - ۲۶۶ ، ۳۱۰ ، ۴۲۵ ، ۵۴۶ ، ۵۹۱
 فعل (در فلسفه) - ۵۸۸
 فقر - ۲۳ ، ۱۱۵ ، ۱۶۰ ، ۱۸۸ ، ۲۷۰ ، ۲۷۷ ،
 ۳۲۹ ، ۴۳۱ ، ۴۳۹ ، ۴۹۸
 فقه - ۱۶ ، ۲۶ ، ۳۰ ، ۶۵ ، ۶۶ ، ۷۶ ،
 ۸۲ ، ۸۳ ، ۸۴ ، ۸۶ ، ۹۶ ، ۱۰۱ ،
 ۱۰۳ ، ۱۰۴ ، ۱۰۵ ، ۱۴۲ ، ۱۵۶ ،
 ۱۵۷ ، ۲۷۹ ، ۲۸۰ ، ۲۸۴ ، ۲۸۵

- قبر - ۴۵۰ ، ۵۲۲ ، ۶۴۳
 قبر نبی (ص) - ۵۲۲
 قبض - ۴۱۱
 قبله - ۲۳۶
 قبور - ۳۳۸
 قتل - ۱۷۶ ، ۲۳۶
 قتیلان کربلا - ۷۹
 قدام رکبتین - ۵۷۷
 قدح - ۸۹
 قدر - ۲۶۹
 قدرت - ۶۸
 قدم مبارک - ۱۳۲
 قدوس - ۴۲۰
 قرآن بسیار خواندن - ۴۶۵
 قرائت - ۱۶۲ ، ۳۳۹ ، ۴۹۴ ، ۵۷۹ ، ۵۸۰
 قرائت سبعة - ۱۳۷
 قرائت قرآن - ۶۸ ، ۶۹ ، ۷۰ ، ۵۷۹
 قرا بادین - ۱۳۷ ، ۳۳۶ ، ۳۳۷
 قران رأس و پشتی - ۲۴۸
 قران علویین - ۹۳
 قران (واحد بول) - ۴۹۶
 قرب - ۲۷۰ ، ۴۱۱
 قربان - ۱۵۸ ، ۱۵۹
 قرحه رحم - ۳۵۹
 قرض دادن رویه - ۵۰۷
 قرطاس - ۱۷۱
 قرعه - ۱۵۸ ، ۱۵۹
 قسام بهشت و دوزخ - ۱۵۸
 قسم - ۱۲۶ ، ۳۴۷ ، ۳۵۹
 قسمت - ۱۶۰
 قسمت اندرانی - ۳۷۲
 تشلاق - ۳۲۲ ، ۵۱۰
 قصاید - ۱۱۶ ، ۱۵۳ ، ۱۵۴ ، ۱۸۲ ، ۱۸۳
 ۲۰۱ ، ۲۰۳ ، ۲۰۹ ، ۲۱۰ ، ۳۷۷
 ۳۸۹ ، ۴۳۷
- قواید شریفه - ۱۳۳
 قواید شریفه فضلای - ۱۳۵
 قواید علم تاریخ - ۲۳۸
 قواید لغوی - ۵۶۱
 قواید متفرقه فقهیه - ۱۳۷
 قهارس کتب خانه - ۱۳۸
 فهرست - ۱۵۶ ، ۱۹۹ ، ۲۳۷ ، ۵۴۰
 فهرست تألیفات جامی - ۱۷۷
 فهرست مطالب - ۵۹۰ ، ۵۹۲
 فهرست مندرجات - ۵۹۳
 فهرست نسخه های خطی - ۱۰۲ ، ۱۳۸
 فیضی - ۲۱۷ ، ۲۳۷ ، ۶۰۵
 فیل - ۴۴۸
- (ق)
- ق - ۵۷۱
 قاب قوسین - ۴۷۷
 قادری (کلام) - ۴۴۵
 قاصد - ۲۵۹
 قاضی - ۸۶
 قاعده - ۴۲۲
 قاعده ادبایی - ۳۲۳
 قاعده انشایی - ۳۲۳
 قاعده دستوری لغات فارسی - ۳۲۳
 قاعده محمول بر قلب - ۴۲۷
 قاف - ۵۵۶
 قافیہ - ۷۸ ، ۸۱ ، ۱۳۵ ، ۲۰۲ ، ۲۸۲ ، ۳۷۶ ، ۴۲۵ ، ۴۳۴ ، ۴۹۶ ، ۵۹۷
 قال - ۱۰۰
 قال اقول - ۲۶۵
 قالین - ۵۴۸
 قانون - ۳۴۶
 قبا - ۲۲۳
 قبالحات - ۱۳۷

قفل - ۱۰۶	قصاید خاقانی - ۱۹۸
قلب - ۱۵۰	قصص - ۶۴ ، ۱۴۰ ، ۵۰۰ ، ۵۳۳
قلب صنوبری - ۴۵۵	قصص الانبیاء - ۱۳۶
قلع - ۷۱	قصص قرآنی - ۲۵۰
قلعہ - ۶۰۰	قصور - ۳۳۸
قلم - ۴۹ ، ۵۷ ، ۱۱۷ ، ۱۱۸ ، ۱۵۲ ، ۱۶۵ ،	قصہ - ۳۳۵ ، ۳۹۵ ، ۴۰۱ ، ۶۰۶
۱۷۱ ، ۱۷۲ ، ۲۶۱ ، ۳۱۴ ، ۳۵۹ ،	قصہ اسحاق - ۱۳۹
۳۸۳ ، ۳۹۸ ، ۴۲۹ ، ۴۳۰ ، ۵۵۱ ،	قصہ پیغامبران - ۴۳۳
۵۵۳ ، ۵۶۴	قصہ متقدمان - ۴۳۳
قلم شکستہ (رک : خط شکستہ) - ۱۶۰	قصہ های اخلاقی - ۴۳۰
قلندر - ۱۸۴ ، ۴۵۵	قصہ های حکمی - ۶۰۲
قلندری - ۴۵۵	قصہ یزد جرد - ۲۵۷ ، ۲۵۸
قلوب اولیا - ۵۸۷ ، ۵۹۰	قصہ یوسف و زلیخا - ۶۰۵ ، ۶۰۸
قمر - ۷۸ ، ۳۱۴	قصیدہ - ۱۰۹ ، ۱۱۱ ، ۱۱۳ ، ۱۲۰ ، ۱۲۲ ،
قمل (رک : شیش) - ۷۴	۱۳۸ ، ۱۳۹ ، ۱۸۳ ، ۱۹۲ ، ۱۹۳ ،
قناعت - ۴۶ ، ۱۶۰ ، ۲۱۱ ، ۳۷۹ ، ۴۲۲ ،	۱۹۵ ، ۱۹۹ ، ۲۱۱ ، ۲۷۷ ، ۳۴۸ ،
قند - ۴۰۰ ، ۴۹۵	۳۷۶ ، ۴۳۲ ، ۴۳۵ ، ۴۷۵ ، ۴۷۸ ،
قواعد - ۳۱	۴۸۴ ، ۵۱۵ ، ۵۱۸ ، ۵۶۷
قواعد املاء - ۴۲۷	قضا - ۱۵۲ ، ۱۶۰
قواعد خواندن اوراد و ادعیہ - ۵۶۵	قضا و قدر - ۳۸
قواعد صرف - ۴۲۸	قطب - ۵۴۵
قواعد صوفیہ - ۱۳۷	قطب (= شال) - ۵۶۵
قواعد فارسی - ۴۲۵	قطران - ۷۱
قواعد قرآنی - ۴۹۴	قطرہ - ۴۵۶
قواعد کلیہ فارسی - ۴۲۴	قطرہ نیسان - ۱۹۹
قواعد میراث - ۱۳۷	قطعات - ۱۱۶ ، ۱۵۳ ، ۱۵۴ ، ۱۶۲ ، ۲۰۲ ،
قوافی - ۱۲۹ ، ۱۳۰ ، ۱۷۹ ، ۱۸۰ ، ۱۸۲ ،	۲۰۳ ، ۲۳۱ ، ۲۵۲ ، ۳۷۹ ، ۴۸۹
۱۸۶ ، ۱۹۶ ، ۱۹۹ ، ۲۰۳ ، ۲۰۵ ،	قطعہ - ۳۸ ، ۱۰۹ ، ۱۱۳ ، ۱۲۰ ، ۱۲۲ ،
۲۰۸ ، ۲۲۲ ، ۳۶۴ ، ۳۶۵ ، ۴۲۷ ،	۱۲۳ ، ۱۳۴ ، ۱۳۸ ، ۱۸۳ ، ۱۹۰ ،
۴۲۸ ، ۴۸۱ ، ۵۷۸	۱۹۳ ، ۱۹۵ ، ۲۰۱ ، ۲۳۰ ، ۲۳۲ ،
قوانین اصول فقہ - ۳۴۶	۳۴۸ ، ۳۵۱ ، ۳۷۶ ، ۴۷۱ ، ۴۷۳ ،
قوت باہ - ۴۰۹	۴۷۶ ، ۴۷۷ ، ۴۸۴ ، ۵۱۵ ، ۵۱۸ ،
قوس احدیت - ۲۸	۵۶۷ ، ۵۷۹ ، ۵۹۶
قوس ظاہر العلم - ۲۸	قطمیر - ۱

کاغذ داغداری - ۵۳۴
 کاغذ رویه ساختن -
 کاغذ سپاهانی - ۴۵ ، ۴۸ ، ۵۵ ، ۷۰ ، ۱۷۷ ،
 ۱۸۳ ، ۱۸۹ ، ۲۰۵ ، ۲۴۱ ، ۳۴۹ ،
 ۳۷۲ ، ۴۲۳ ، ۴۴۲ ، ۴۵۶ ، ۵۴۹ ،
 ۵۵۹ ، ۵۶۶ ، ۵۸۵ ، ۵۹۹
 کاغذ سمرقندی - ۴ ، ۱۱ ، ۱۳ ، ۲۱ ، ۲۳ ،
 ۳۰ ، ۴۱ ، ۴۷ ، ۴۹ ، ۵۴ ، ۵۶ ، ۶۹ ،
 ۹۰ ، ۹۴ ، ۹۶ ، ۱۰۱ ، ۱۰۳ ، ۱۱۲ ،
 ۱۱۵ ، ۱۲۴ ، ۱۲۸ ، ۱۳۹ ، ۱۴۱ ،
 ۱۴۵ ، ۱۵۱ ، ۱۵۸ ، ۱۶۳ ، ۱۶۷ ،
 ۱۸۲ ، ۱۸۷ ، ۱۹۲ ، ۱۹۴ ، ۱۹۵ ،
 ۲۰۲ ، ۲۰۴ ، ۲۲۹ ، ۲۳۳ ، ۲۳۷ ،
 ۲۳۹ ، ۲۴۳ ، ۲۴۹ ، ۲۵۸ ، ۲۶۵ ،
 ۲۶۶ ، ۲۷۸ ، ۲۸۴ ، ۲۸۹ ، ۲۹۶ ،
 ۲۹۷ ، ۳۱۵ ، ۳۱۶ ، ۳۱۸ ، ۳۲۶ ،
 ۳۳۱ ، ۳۳۳ ، ۳۳۵ ، ۳۳۷ ، ۳۳۸ ،
 ۳۴۳ ، ۴۰۴ ، ۴۱۵ ، ۴۲۱ ، ۴۳۵ ،
 ۴۳۸ ، ۴۵۶ ، ۴۷۸ ، ۵۰۶ ، ۵۰۸ ،
 ۵۳۰ ، ۵۳۳ ، ۵۴۲ ، ۵۵۶ ، ۵۶۱ ،
 ۵۶۲ ، ۵۸۹ ، ۶۰۱ ، ۶۰۴
 کاغذ سیاهکوتی - ۲۵ ، ۲۶ ، ۳۶ ، ۳۸ ، ۵۱ ،
 ۵۲ ، ۵۸ ، ۵۸ ، ۷۶ ، ۷۸ ، ۸۲ ، ۸۶ ، ۹۹ ،
 ۱۰۵ ، ۱۱۵ ، ۱۲۳ ، ۱۴۸ ، ۱۵۳ ،
 ۱۵۶ ، ۱۶۱ ، ۱۷۶ ، ۱۸۶ ، ۱۸۸ ،
 ۱۹۶ ، ۲۱۰ ، ۲۱۸ ، ۲۱۹ ، ۲۲۰ ،
 ۲۶۳ ، ۲۷۲ ، ۲۷۵ ، ۲۸۰ ، ۳۲۰ ،
 ۳۲۶ ، ۳۳۲ ، ۳۵۳ ، ۳۶۰ ، ۳۶۹ ،
 ۳۸۲ ، ۳۸۸ ، ۳۸۹ ، ۳۹۸ ، ۴۱۳ ، ۴۱۹ ، ۴۸۲ ،
 ۴۸۸ ، ۵۰۰ ، ۵۰۴ ، ۵۰۶ ، ۵۲۲ ، ۵۳۵ ،
 ۵۳۹ ، ۵۶۲ ، ۵۶۴ ، ۵۶۸ ، ۵۷۳ ،
 ۵۷۷ ، ۵۹۴ ، ۵۹۸
 کاغذ فرنگی (رک: کاغذ ولایتی) ۱۱۹ ، ۱۴۶ ،
 ۲۰۰ ، ۲۰۱ ، ۲۲۷ ، ۲۴۵ ، ۳۵۲

قوس ظاهر الوجود - ۲۸
 قول - ۲۳۵ ، ۲۴۲
 قولی - ۴۲۰
 قهر - ۴۱۱
 قی - ۲۲۴
 قیر - ۷۱
 قیاس - ۱۵ ، ۴۷۳
 قیامت - ۱۳۸ ، ۱۶۷ ، ۱۶۸ ، ۱۸۶ ، ۳۴۸

(ک)

ک - ۴۷ ، ۶۱ ، ۸۷ ، ۹۴ ، ۱۰۲ ، ۱۲۷ ،
 ۱۶۰ ، ۱۷۳ ، ۱۹۳ ، ۱۹۷ ، ۲۰۳ ،
 ۲۰۹ ، ۲۱۸ ، ۲۳۱ ، ۲۳۳ ، ۲۴۴ ،
 ۲۷۱ ، ۳۱۹ ، ۳۴۵ ، ۳۶۶ ، ۳۶۷ ،
 ۳۷۲ ، ۴۰۶ ، ۴۳۷ ، ۴۴۱ ، ۴۷۸ ،
 ۵۴۶ ، ۵۷۱
 کاتب - ۱۸۱ ، ۱۹۴
 کارهای دیوانی - ۲۴۸
 کارهای هنری کشمیری - ۵۱۳
 کاسه دربوزه - ۲۱۶
 کاغذ - ۱۹۰ ، ۲۰۵ ، ۲۱۳ ، ۲۶۵ ، ۲۸۵ ،
 ۴۱۹ ، ۴۲۰ ، ۵۳۵ ، ۵۵۱ ، ۵۵۳ ،
 ۶۰۴
 کاغذ بخاری - ۴۳ ، ۴۴۱
 کاغذ جهانگیری - ۷ ، ۱۸ ، ۳۶ ، ۸۰ ، ۹۲ ،
 ۱۳۰ ، ۲۰۴ ، ۲۱۵ ، ۲۲۷ ، ۲۳۲ ،
 ۲۳۵ ، ۲۵۲ ، ۲۷۹ ، ۲۸۱ ، ۳۰۴ ،
 ۳۵۸ ، ۳۶۸ ، ۳۹۸ ، ۴۰۳ ، ۴۸۲ ،
 ۵۲۲ ، ۵۲۳ ، ۵۲۵ ، ۵۲۶ ، ۵۴۱ ،
 ۵۵۲ ، ۵۵۷ ، ۵۷۱ ، ۵۹۲ ، ۵۹۶ ،
 ۶۰۶
 کاغذ خاکستری - ۲۲۴
 کاغذ خان بالغ - ۵۹ ، ۵۳۳

کافرستان - ۱۲۲	۵۶۴ ، ۵۵۴ ، ۴۸۵ ، ۴۴۷ ، ۴۲۸ ، ۳۸۴
کافور - ۳۳۸ ، ۴۰۶	کاغذ کشمیری - ۱ ، ۹ ، ۲۰ ، ۲۱ ، ۲۶ ، ۳۸ ،
کاهن قریش - ۱۵۸	کاغذ هراتی - ۶ ، ۱۶ ، ۱۲۱ ، ۱۷۹ ، ۱۷۶ ، ۱۷۳ ، ۱۵۶ ، ۱۴۶ ، ۱۱۷ ،
کاهو - ۵۸۶	کاغذ لاهوری - ۶۷ ، ۱۱۰ ، ۱۴۹ ، ۲۳۲ ، ۲۷۹ ، ۲۹۱ ، ۲۹۸ ، ۳۹۸ ، ۴۹۹ ، ۵۲۲ ، ۵۲۶ ،
کیاب - ۲۲۳ ، ۵۴۵	کاغذ هندی - ۳۱ ، ۳۳ ، ۴۳ ، ۶۵ ، ۸۳ ،
کیبائر - ۵۰۹	کاغذ هندی - ۸۹ ، ۱۵۵ ، ۱۷۵ ، ۱۸۵ ، ۱۹۱ ،
کیبوتر - ۳۲۱	کاغذ هندی - ۱۹۷ ، ۲۰۷ ، ۲۱۱ ، ۲۱۷ ، ۲۱۸ ، ۲۳۳ ،
کیبکچ - ۹۹ ، ۳۴۵ ، ۳۵۵	کاغذ هندی - ۲۴۸ ، ۲۵۱ ، ۲۷۴ ، ۲۸۳ ، ۲۸۸ ، ۲۹۳ ،
کتاب - ۷۷ ، ۱۰۴ ، ۲۲۷ ، ۳۰۹ ، ۳۱۹	کاغذ هندی - ۳۰۱ ، ۳۰۶ ، ۳۱۰ ، ۳۱۴ ، ۳۲۴ ،
۵۷۴ ، ۵۰۹ ، ۵۰۷ ، ۴۹۸ ، ۳۳۴	کاغذ هندی - ۳۲۷ ، ۳۳۹ ، ۳۴۷ ، ۳۶۱ ، ۳۶۴ ،
کتابت - ۱۶ ، ۴۶ ، ۴۷ ، ۴۸ ، ۵۰ ، ۶۸	کاغذ هندی - ۳۶۵ ، ۳۸۱ ، ۳۹۳ ، ۴۰۱ ، ۴۲۸ ،
۱۱۰ ، ۱۰۱ ، ۸۲ ، ۸۰ ، ۷۸ ، ۷۴	کاغذ هندی - ۴۵۱ ، ۴۹۰ ، ۴۹۹ ، ۵۱۲ ، ۵۱۸ ،
۱۱۷ ، ۱۴۶ ، ۱۵۶ ، ۱۷۳ ، ۱۹۰	کاغذی - ۵۴۸ ، ۵۷۸ ، ۵۸۲ ، ۵۸۴ ،
۱۹۲ ، ۲۶۰ ، ۲۶۱ ، ۲۹۷ ، ۳۴۰	کافر جبری سنی - ۵۴۵
۳۴۲ ، ۳۵۱ ، ۳۶۹ ، ۳۷۳ ، ۴۰۴	
۴۴۷ ، ۴۸۱ ، ۵۳۵ ، ۵۶۲ ، ۵۹۰	
۶۰۴	
کتابخانه ها - ۲۲۵ ، ۲۹۹	
کتابخانه های پادشاهان - ۳۱۵	
کتابخانه های سرزمین پاک - ۱۹۲	
کتاب درسی - ۳۸ ، ۴۶ ، ۷۸	
کتاب های ادبی - ۳۹۳	
کتاب های درسی - ۱۲	
کتاب های عرفانی - ۲۹۳	
کتاب های لغوی - ۵۸۶	
کتاب دیهره - ۵۶۳	
کتابه مسجد - ۵۶۳	
کتاب های مساجد - ۵۶۲	
کتاب احادیث - ۵۱۳	
کتاب ادویه مفرده - ۷۲	
کتاب اصول - ۳۱۹	
کتاب تفاسیر - ۳۰۹	
کتاب خانه - ۴۴۷	
کتاب رجال اسلامی - ۳۴۵	

- کتاب سیر - ۵۱۳
کتاب طب - ۹
کتاب عرفانی - ۵۰۳
کتاب فروع - ۳۱۹
کتاب متصوفه - ۳۰۹
کتیبه - ۵۲۵ ، ۵۲۳ ، ۳۹۸ ، ۳۳۹ ، ۳۳۵ ، ۵۲۶
کتیبه هنری - ۵۹۰
کثرت - ۵۵۸
کثرت حدوث - ۱۷۸
کثیف - ۵۴۵
کچکول گرفتن - ۳۲۹
کر - ۳۸۶
کرامات - ۴۷ ، ۱۵۹ ، ۲۳۱ ، ۵۵۰
کرامات اولیاء - ۲۶۹ ، ۵۵۰
کرامات صوفیان - ۵۸۸
کرامات ولی - ۳۵ ، ۵۵۰
کرامت - ۱۰ ، ۵۸ ، ۱۳۴ ، ۱۵۲ ، ۵۵۹
کراهیت - ۱۶
کرباس - ۴۳۶
کرخیاں - ۳۳۰
کردار - ۲۹۷
کرسی - ۳۲۵
کرم - ۳۶۷
کرم خوردگی - ۳۴۱ ، ۳۹۷
کرم خوردن کتاب - ۳۴۵
کرم کتاب - ۹۹
کروبیان - ۲۴۰
کروبیان عرش - ۲۳۸
کروشن دشتی - ۸۴
کرة افلاک - ۱۳۸
کژک - ۳۲۱
کسالت - ۵۴۴
کسرة اضافه - ۴۶ ، ۴۹۶
- کسوت - ۱۴ ، ۴۸۷
کسوف - ۹۲
کشتی نوح - ۱۹۸ ، ۱۹۹ ، ۵۲۴
کشف - ۴۶۴
کشف الآیات - ۵۷۶
کشف السجده - ۵۷۶
کشف السورة - ۵۷۶
کشف الکلمات - ۵۷۶
کشف المطالب و الآیات - ۵۷۶
کشف خواطر - ۲۷۰
کشفیات - ۵۵۰
کشمیری - ۱۲ ، ۵۹۸ ، ۵۹۹
کشور داری - ۴۳۴
کشور گشایی - ۱۵۴
کفایه - ۲۸۵
کفر - ۸۹ ، ۲۶۷ ، ۳۱۷ ، ۵۵۹ ، ۵۷۰
کفران - ۱۴۴
کف دهن شترمست - ۷۴
کف نفس - ۴۸۴
کفن - ۳۶۵ ، ۴۳۶
کلام - ۱۵۲ ، ۴۱۱
کلام روحانی - ۳۷۹
کلاه پوشیدن - ۳۲۹
کلاه خسروانی - ۲۱۲
کاب - ۴۸۱
کابه - ۳۷۶
کابه احزان - ۲۷۴ ، ۲۷۵
کلمات اشعار - ۵۱۰
کلمات انسانیہ - ۳۰۸
کلمات ائمه اطهار - ۱۵۲
کلمات بزرگان - ۳۸۶
کلمات پزشکی - ۴۵۶
کلمات پیشوایان دینی - ۸۵
کلمات خواجان - ۵۸۵

- کلمات شواهد - ۲۷۹ ، ۵۵۱ ، ۵۷۰ ،
کلمات صحابه - ۱۴۶
کلمات عربی - ۵۹۸
کلمات قدسیه - ۳۰۷ ، ۴۴۳
کلمات قرآنی - ۴۹۴
کلمات قصار - ۱۴۰ ، ۳۸۶ ، ۳۹۱ ، ۴۰۸ ،
۴۳۴
کلمات مشایخ - ۷ ، ۸۰ ، ۱۲۹ ، ۱۴۶ ، ۱۷۷ ،
۲۲۸ ، ۲۳۹ ، ۲۵۲ ، ۲۶۱ ، ۲۶۷ ،
۲۷۵ ، ۲۹۳ ، ۳۱۷ ، ۳۲۹ ، ۳۵۳ ،
۳۵۷ ، ۴۱۸ ، ۴۴۰ ، ۴۴۵ ، ۴۴۹ ،
۴۵۰ ، ۴۸۴ ، ۴۹۸ ، ۵۰۳ ، ۵۱۲ ،
۵۱۸ ، ۵۵۰ ، ۵۵۹ ، ۵۶۵ ، ۵۷۹ ،
۵۸۵ ، ۵۸۹ ، ۵۹۹
کلمات معرب - ۵۳۵
کلمه آدبیه - ۵۹۶
کلمه ادبیه - ۵۹۶
کلمه شیشیه - ۵۹۶
کلمه طیبیه - ۴۶۴ ، ۴۶۹
کلمه محمدیه - ۳۲۶ ، ۵۹۶
کلمه یوسفیه - ۵۹۶
کلیات طبی - ۱۳۶
کلم -
کمال لم یزلی - ۳۱۶
کمینه - ۴۵۴ ، ۴۵۵
کنز - ۲۸۵
کنشت - ۵۱
کنه - ۸۴
کنیز - ۱۲۳ ، ۵۰۵
کنیزک - ۵۰۵ ، ۵۷۰
کوچه صوفیان - ۴۵۵
کور - ۵۸۳
کوش - ۳۱۷
کوشش - ۳۱۷
- کوی جانان - ۴۵۴
که (رک : ک) - ۶۱ ، ۴۴۱
کهانت - ۵۵۹
کهکشان ها - ۳۱۴
کیک - ۸۴
کیمیا - ۱۳۸ ، ۱۸۸ ، ۱۹۵
کیمیا گر - ۵۸۹
کینه توزی - ۱۲۸
(گ)
گ - ۴۷ ، ۶۱ ، ۸۷ ، ۹۴ ، ۱۰۲ ، ۱۲۷ ،
۱۶۰ ، ۱۷۳ ، ۱۹۳ ، ۱۹۷ ، ۲۰۳ ،
۲۰۹ ، ۲۳۱ ، ۲۳۳ ، ۲۴۴ ، ۲۷۱ ،
۳۱۹ ، ۳۴۵ ، ۳۶۶ ، ۳۶۷ ، ۳۷۲ ، ۴۰۶ ،
۴۳۷ ، ۴۴۱ ، ۴۷۸ ، ۵۴۶ ، ۵۷۱
گاه شاری - ۹۳
گدا - ۲۱۶ ، ۴۵۵
گدای نعمه الهی - ۲۰۳
گرسنگی - ۲۳۴
گریه حسرت - ۲۰۸
گزلك - ۴۹
گفتار - ۲۲۷ ، ۲۴۰
گل - ۷۱ ، ۴۲۷
گل چیدن - ۵۳
گلدسته - ۵۹۷
گلزار - ۵۵۹
گلستان - ۳۷۶
گلشکر - ۴۵۴
گل و بوته - ۲۵۶ ، ۳۴۲ ، ۵۱۳ ، ۵۲۶ ،
۵۴۲ ، ۵۵۹
گل و بوته نگاری - ۱ ، ۳۴ ، ۵۱ ، ۱۱۲ ،
۱۷۰ ، ۱۹۴ ، ۲۱۳ ، ۲۲۹ ، ۳۳۷ ،
۳۴۰ ، ۳۴۹ ، ۳۶۸ ، ۳۷۲ ، ۳۹۸ ،
۴۰۳ ، ۵۲۲ ، ۵۲۳ ، ۵۲۵
گل های گلستان - ۱۶۹

- لطیفهٔ سری - ۵۶۶
 لطیفهٔ قلبی - ۵۶۶
 لطیفهٔ گویان - ۱۹۱
 لطیفهٔ نفسی - ۵۶۶
 لعل - ۴۹۹
 لغات - ۳۸۰
 لغات الفرس - ۳۲۲ ، ۳۲۳
 لغات بوستان - ۳۶۹
 لغات پهلوی - ۵۵۷
 لغات ترک - ۵۵۶
 لغات ترکی - ۵۵۷
 لغات دینی - ۳۵۴
 لغات روم - ۵۵۶
 لغات عربی - ۴۰ ، ۴۲۴ ، ۵۵۶ ، ۵۵۷
 لغات عربیه - ۳۶۲
 لغات فارسی - ۳۲۱ ، ۵۵۶ ، ۵۵۷
 لغات قرآنی - ۳۶۰
 لغات قرآنی - ۳۶۲
 لغات ماوراء النهر - ۵۵۶
 لغات مشکل - ۶۰۱
 لغات مجهول فارسی - ۳۲۳
 لغت - ۲۱ ، ۱۳۶ ، ۱۴۲ ، ۱۴۸ ، ۲۷۳ ،
 ۲۹۹ ، ۳۲۰ ، ۳۵۳ ، ۳۶۳ ، ۴۲۰ ،
 ۵۰۹ ، ۵۳۸ ، ۵۵۲ ، ۵۵۴ ، ۵۵۵
 لغت شناسی - ۳۲۳
 لغت طبی - ۳۹
 لغت عربی (عرب) - ۳۲۱ ، ۵۵۱ ، ۵۸۶
 لغت عربی به فارسی - ۲۰۰ ، ۳۶۳ ، ۵۵۲ ،
 ۵۵۳ ، ۵۱۶
 لغت فارسی - ۲۷۲ ، ۳۲۱ ، ۵۳۹
 لغت فارسی به فارسی - ۳۲۱ ، ۳۲۳ ، ۵۵۷
 لغت فارسی و عربی - ۵۵۵
 لغت هندی - ۳۲۴
 لغز - ۱۳۵
- گناه کاران مخلص - ۱۶۰
 گناه کبیره - ۳۰۲
 گنجینهٔ اسرار - ۳۹۰ ، ۳۹۴ ، ۳۹۶ ، ۳۹۹
 گند آوری - ۵۶۳
 گندم - ۱۳۰
 گوشت - ۵۲۱
 گیاه های پزشکی - ۴۵۸
- (ل)
- ل - ۵۵۷
 لا اله الا الله - ۲۹
 لایحه - ۳۸۲
 لباس - ۱۰ ، ۵۳
 لباس ابریشمین - ۷۱
 لباس پوشیدن - ۲
 لباس زربفت - ۷۱
 لیبک - ۳۷۶
 لجد - ۳۳۶
 لحن جلی - ۴۹۴
 لحن خفی - ۴۹۴
 لحن های موسیقی - ۵۴۰
 لسان - ۱۵۰
 لطایف - ۱۳۵ ، ۱۴۰ ، ۱۴۱ ، ۲۷۱ ، ۵۸۲ ،
 ۵۸۳
 لطایف الحق - ۲۷۱
 لطایف الله - ۲۷۱
 لطایف حکمی - ۸۰
 لطایف عشقی - ۱۲۳
 لطایف فقهیه - ۱۳۷
 لطف - ۴۱۱
 لطیف - ۵۴۵
 لطیفه - ۵ ، ۱۱۳ ، ۵۲۱ ، ۵۲۴ ، ۵۶۷
 لطیفهٔ خفی - ۵۶۶
 لطیفهٔ روحی - ۵۶۶

ماده تاریخ - ١٩٣، ٢٩٥، ٤١٨، ٤٥٢، ٥٠٠، ٥٤٩
 ماذون - ٣١
 ماضی - ٤٢٦
 مالک - ٣٣٩
 مالک مجازی - ٣٩٨
 مالکی - ٥٤٢
 مأول - ٥٤٧
 ماه - ٥٢، ١١١
 ماه برات - ١٨٦
 ماه صفر - ١٣١
 ماهنگر (ماه-) - ٣٢
 ماهو - ٢٦٩
 ماهی - ٨٤، ٣٢٤، ٣٦٩
 مایده - ٧١، ٧٥
 مبادی - ٣٨٠
 مبسوط - ٥٤٧
 مبشرات - ٣٠٩
 مبصرات - ١٣٨
 متصوفه - ٣، ٢٦٨، ٣٢٨، ٣٥٦، ٤١١، ٥٨٨
 متعلقات سفر - ٣
 متن - ١٩٠، ٢٨٣
 متن - ٣٠٩
 متوازن - ٢٩٥، ٥٦٧
 متوازی - ٢٩٥
 متوسطات - ١٣٨
 متون ادبی فارسی - ١٨٣
 مثقب - ٢٤٥
 مشنوی - ٣٨، ٤٩، ٥٠، ٥٨، ١٠٥، ١١٣، ١٢٠، ١٣٨، ١٥٣، ١٥٤، ١٦٣، ١٦٦، ١٧٠، ١٧٦، ١٧٧، ٢١١، ٢١٢، ٢٤١، ٢٤٣، ٢٤٥، ٢٤٩، ٢٥٢، ٢٥٦، ٢٥٨، ٢٧٣، ٣١٥

لفافه - ٩٧، ٤٩٤
 لفظ افغانی (رک: زبان افغانی) - ٤٩٤
 لفظ قلم - ٥١٠
 لقا - ٥٧٢
 لکه (صد هزار) - ٤٠٦
 لمعات - ٥٩٥
 لمعه - ٢٧، ٢٨، ٣٧٩
 لندره - ٧١
 لنگر (مها)نخانه) - ٢١٦، ٣٧٠
 لنگر (در کشتی) - ٤٩٢
 لواحق - ٣٨٠
 لواصع - ٤٦٤
 لوح - ٢٣، ٥١، ٧٠، ١٤٥، ١٧٢، ١٨٦، ١٩٨، ١٩٩، ٢١٤، ٣٣٣، ٣٣٧، ٣٤١، ٣٦١، ٤٠١، ٤٢٩، ٤٨٦، ٥١٣، ٥٦٤، ٥٩٠، ٦٠٤
 لوح عدم - ٤٣٠
 لؤلؤ مکنون - ١٢٥
 لهجه اصفهانی - ٩
 لهجه شیرازی - ٩
 لهجه ولایتی گیلان - ٢١٥
 اللیل - ٣١٤
 لی مع الله - ٤٥٠
 (م)
 م - ٣٦٤، ٤١١، ٥٧١
 مآخذ - ٥٧٤
 مآخذ ادبی - ١٧٧
 مآخذ عربی - ٥٠٣
 مآخذ تاریخی - ١٧٧
 مآخذ طبی - ٩
 مآخذ فارسی - ٥٠٣
 مآرب اخروی - ٢٣٨
 ماء الجین - ٧٢

مجلس عرض - ۴۰۵	، ۳۹۳ ، ۳۷۷ ، ۳۸۶ ، ۳۸۳ ، ۳۸۲
مجلس قضا - ۸۳	، ۴۱۵ ، ۴۱۳ ، ۴۰۲ ، ۴۰۱ ، ۳۹۵
مجموعہ - ۴۱۱	، ۴۲۳ ، ۴۲۱ ، ۴۲۰ ، ۴۱۸ ، ۴۱۷
مجموعہ اشعار (رک : جنگ اشعار) - ۱۱۲	، ۴۸۷ ، ۴۸۶ ، ۴۸۵ ، ۴۴۳ ، ۴۳۵
محاضرہ - ۱۳۷	، ۵۷۱ ، ۵۱۵ ، ۴۹۳ ، ۴۹۱ ، ۴۹۰
حماد - ۵۵۶ ، ۵۲۱	، ۵۸۳ ، ۵۷۹ ، ۵۷۴ ، ۵۷۳ ، ۵۷۲
محبت - ۲۷۰ ، ۱۶۰ ، ۳۸	، ۶۰۸ ، ۶۰۷ ، ۶۰۶ ، ۶۰۴
محبت ذاتی - ۴۴۶ ، ۳۴۲	مثنویات - ۱۲۹
محبوب - ۳۷۹	مثنویات نظامی - ۱۷۳
محرّم - ۳۲۶ ، ۱۱۰ ، ۹۴	مثنوی داستانی - ۵۶۷
محقق (خط) - ۳۵۵	مثنوی دینی - ۵۷۴
محکم - ۵۴۷	مثنوی سرایی - ۶۰۶
محل نزول آیات - ۳۴۰	مثنوی عرفانی - ۴۲۲ ، ۳۱۶
محمدت - ۶۳	مثنوی فقہی - ۵۷۴
محمل - ۱۹۴	مثنوی فلسفی - ۳۱۶
محیط - ۴۸۳ ، ۴۱۰	مثنوی کوتاہ - ۱۹۰ ، ۱۱۳ ، ۱۰۷ ، ۵
مخرج - ۳۷۶	، ۵۶۷ ، ۵۴۹ ، ۳۴۸ ، ۲۶۲ ، ۱۹۳
مخزن اسرار - ۱۷۱	۵۹۶
مخلوقات - ۲۴۰ ، ۳۳۸	مثنوی ها - ۶۰۵ ، ۵۵۷
مخمس - ۱۲۲ ، ۱۲۰ ، ۱۱۶ ، ۱۱۳ ، ۱۱۱	مثنوی های کوتاہ - ۱۶۲ ، ۱۱۱ ، ۱۰۹
، ۴۹۶ ، ۴۹۵ ، ۳۵۱ ، ۲۰۶ ، ۱۸۶	، ۵۱۸ ، ۴۸۹ ، ۴۷۶ ، ۲۳۱
۵۶۸	مجاز - ۵۶۸
مخمسات - ۴۹۶ ، ۴۹۵	مجالست - ۳
مد - ۵۵۶ ، ۳۴۳ ، ۳۴۱	مجالس تذکیر - ۵۸۸
مداد - ۵۵۶ ، ۵۵۳ ، ۵۵۱ ، ۴۷۵ ، ۴۲۹	مجالس تقریر - ۲۳۳
مداد خشک - ۴۷۵	مجالس روحانی - ۴۴۸
مداد سیاہ - ۹۴	مجامع مواعظت - ۵۸۸
مدارج رسالت - ۵۱۳	مجاہد - ۹۱
مدارس دینی - ۷۸	مجاہدت - ۲۷۱ ، ۱۲۷
مدارس قدیم - ۱۵۷ ، ۵۹	مجاہدہ - ۴۵۴ ، ۱۵۹ ، ۷۹
مدارس قدیم در پاکستان - ۱۲	مجربات - ۷۴ ، ۷۱
مداوا - ۴۵۸	مجرات - ۳۱۴
مداوات بیہاران - ۲۲۷	مجلس - ۴۰۵ ، ۲۴۲
مداوای بیہاری چشم - ۴۷۷	مجلس درس - ۲۳۱

مراد - ۲۷۱ ، ۵۱۲	مداوای سموم - ۷۲
مرادی - ۴۳۱ ، ۴۷۵ ، ۵۸۳	مداوای ضعف باه در انسان - ۴۰۹
مراقبات اولیا - ۱۳۶	مداج - ۵۵۰ ، ۵۵۶
مراقبه - ۱۸۵ ، ۲۳۵ ، ۳۵۸ ، ۴۷۰ ، ۵۳۷	مداج محمدی - ۵۵
مربع - ۱۸۴	مدح - ۱۴ ، ۹۵ ، ۱۰۹ ، ۱۱۱ ، ۱۲۵
مرثیه - ۴۸۹ ، ۴۹۰ ، ۴۹۸ ، ۴۹۹ ، ۵۰۱	۱۵۴ ، ۱۸۳ ، ۲۰۹ ، ۲۴۲ ، ۳۲۵
۵۰۲	۳۷۶ ، ۳۸۴ ، ۴۸۹ ، ۴۹۰ ، ۴۹۲
مرثیه خلیفه شمس الدین - ۱۱۶	۴۹۹ ، ۵۰۰ ، ۵۰۱ ، ۵۰۲ ، ۶۰۸
مرداد -	مدعیان کذاب - ۴۲۲
مردان دین - ۴۸۲	مدلین (?) - ۷۰
مردم داری - ۱۲۸ ، ۴۳۴	مدنی ، مدنیه - ۵۲۷ ، ۵۸۰
مردم شناس - ۴۲۴	مدیح - ۳۹۰ ، ۴۰۰ ، ۴۰۳ ، ۵۴۵
مرده سوختن - ۱۱۹	مذاهب اربیه - ۵۴۲
مرده طبغان - ۲۲۳	مذاهب اسلامی - ۸۱
مرشد - ۳۲۹	مذاهب شرعیه - ۲۶۹
مرشدان - ۳۰۷	مذمت - ۲۱۳ ، ۲۲۸ ، ۲۴۲
مرشدی - ۵۸۳	مذمت الخمر - ۲۹۱
مرض وباء - ۱۴۶	مذمت بدعت - ۵۵۹
مرکب (رک : مداد) - ۴۷۵	مذمت دنیا - ۴۴۹
مرکبات - ۷۲ ، ۷۵ ، ۱۴۶	مذمت نفس - ۴۹۸
مرکبات مجربه اطبای هند - ۴۵۶	مذهب امامیه اثنی عشریه - ۳۳۸
مرکبات مستعمل - ۸	مذهب حنفی (حنفیه) - ۳۰
مرکب سیاه - ۹۴	مذهب سنت و جماعت - ۴۴ ، ۵۲۸
مروت - ۱۵۲	مذهب شافعی - ۱۵۶
مرید - ۲۷۱ ، ۲۸۴ ، ۳۰۸ ، ۳۲۹	مذهب عشق - ۲۵۲
مرید (در قافیه) - ۴۲۴	مذهبین - ۱۳۸
مریدی - ۴۳۱ ، ۴۷۵ ، ۵۸۳	مراجع - ۳۶۱
مزارات انبیا - ۱۳۶	مراتب مکاشفات - ۱۳۷
مزارات اولیا - ۱۳۶	مراثی - ۵۰۰ ، ۵۸۸
مزامیر - ۵۵۹	مراجع - ۱۳۲ ، ۲۹۹ ، ۳۲۰ ، ۳۲۱ ، ۳۵۳
مزدوری - ۵۴۸	۳۶۹ ، ۳۹۱ ، ۵۰۹ ، ۵۳۸ ، ۵۵۰
مژگان - ۲۲۳	۵۵۲ ، ۵۵۴ ، ۵۵۵ ، ۵۵۷ ، ۵۷۴
مس - ۵۸۹	۵۸۵
مساجد - ۴۶ ، ۵۶۳	مراحل سالک - ۴۳۱

- مساجد کشور های اسلامی - ۲۴۹
 مساحت - ۱۳۸
 مسالک و ممالک عالم - ۱۳۸
 مسأله - ۱۵۶ ، ۵۷۴ ، ۶۰۲
 مسأله امامت - ۴۷۱
 مسأله فقهی - ۱۸۹
 مسائل اخلاقی - ۸۱ ، ۴۱۱
 مسائل ادبی - ۸۱ ، ۴۱۸ ، ۵۵۸ ، ۵۶۳ ، ۵۹۹
 مسائل اصولیه - ۳۴۶
 مسائل ایمان - ۴۳۹
 مسائل تاریخی - ۵۶۳
 مسائل تجوید - ۳۳۸
 مسائل تعلیمی و تربیتی - ۴۱۸
 مسائل توحید - ۴۳۹ ، ۴۴۱
 مسائل دینی - ۱۰۶ ، ۱۵۷ ، ۱۷۷ ، ۲۸۵ ، ۴۱۸ ، ۴۷۵ ، ۵۹۹ ، ۶۰۲
 مسائل دینی اسلام - ۵۴۲
 مسائل شرع مبین - ۱۰۱
 مسائل طب قدیم - ۳۲۳
 مسائل طبی - ۳۳۹
 مسائل عرفانی - ۴۱۸ ، ۵۵۸ ، ۵۹۹
 مسائل فقه - ۱۰۶ ، ۴۰۷ ، ۵۴۲ ، ۵۶۹
 مسائل فقه امامیه - ۱۷
 مسائل فقه اهل سنت و جماعت - ۱۵۶
 مسائل فقهی - ۳۰۲ ، ۵۸۲ ، ۶۰۲
 مسائل فقهیه - ۳۴۶
 مسائل قرآنی - ۳۳۹ ، ۳۴۰
 مسائل قضا در اسلام - ۵۴۷
 مسائل منظوم عرفانی (به زبان ترکی) - ۴۴۰
 مسائل مهمه - ۳۰۲
 مست باطن - ۱۵
 مست ظاهر - ۱۵
 مستزاد - ۱۰۹ ، ۱۱۳ ، ۱۷۹ ، ۱۸۴ ، ۲۰۶
- مستسقیان معنوی - ۴۱۰
 مستقبل - ۴۲۶
 مستی - ۴۶
 مسجد (رک: مساجد) - ۵۱ ، ۶۶ ، ۱۱۹ ، ۴۱۳
 مسجدی - ۲۴۱
 مسجد - ۲۹۵ ، ۵۷۶
 مسدس - ۳۵۱
 مس را نقره ساختن - ۱۹۳
 مسک - ۳۳۸
 مسکنت - ۶۹
 مسکین - ۳۲
 مسلمات - ۱۶۲ ، ۵۷۳ ، ۵۹۰
 مسلمان - ۵۵۰
 مسلمانان - ۱۰۱ ، ۲۹۹ ، ۴۴۰
 مسلمین - ۱۴۷ ، ۱۶۲ ، ۲۹۰ ، ۵۷۳ ، ۵۹۰
 مسقط - ۱۹۳ ، ۳۵۱
 مسیح - ۱۹۸
 مشاهدات - ۲۶۷
 مشاهده - ۲۳۵ ، ۲۵۸ ، ۴۷۰ ، ۵۳۷
 مشایخ - ۷۹ ، ۲۳۵ ، ۵۳۱
 مشایخ اسلام - ۳۸۶
 مشایخ چشتیه - ۷
 مشایخان سلسله قادریه - ۲۳۴
 مشایخ خراسان - ۷۹
 مشایخ سلسله قادریه - ۲۳۵ ، ۵۵۰
 مشایخ طریقت - ۳۳۰
 مشایخ طریقت سلسله نقشبندیه - ۲۶۱
 مشایخ طریقت - ۴۶۵
 مشایخ طریقت سوات - ۳۴۸
 مشایخ طریقه نقشبندیه - ۷
 مشایخ عرفانی - ۳۲۸
 مشایخ کامل - ۴۲۲
 مشایخ ناقص - ۴۲۲

- مطرب - ۸۸ ، ۱۶۵ ، ۲۴۲
 مطلع - ۴۳۱ ، ۴۷۲ ، ۴۷۵ ، ۴۹۶ ، ۵۳۱
 معاجین - ۷۲
 معادن تنزیل - ۳۴۶
 معارج نبوت - ۵۱۳
 معاش - ۱۳۶ ، ۲۲۸
 معاصی - ۲۲۸
 معالجات - ۷۱ ، ۷۲ ، ۷۴ ، ۲۶۴
 معالجات بیماران - ۲۲۷
 معالجات طبی - ۱۳۶
 معالجه - ۴۵۸
 معالجه اسب - ۱۸ ، ۱۹ ، ۳۲۴
 معالجه چشم اسب - ۱۳۹
 معالجه چشم انسان - ۱۳۹
 معاملات - ۱۳۷
 معاملات - ۲۶۶ ، ۲۶۸
 معاملات با زوجات - ۱۳۶
 معانقه - ۲
 معانی - ۱۳۵ ، ۵۸۰
 معانی (علم) - ۵۳۳
 معانی استعاری - ۳۲۳
 معانی اسهای خدای تعالی - ۶۲
 معانی اصطلاحات بدیعی - ۴۲۷
 معانی تاریخی - ۹۲
 معانی تشبیهی - ۳۲۳
 معانی لغات - ۱۰۲ ، ۱۹۲ ، ۴۳۴
 معانی لغات ادبی - ۵۱
 معانی لغات ادویه - ۷۲
 معانی لغات به فارسی - ۵۶۳
 معانی لغات مشکل - ۵۹۷
 معانی مجازی - ۳۲۳
 مکتوبات عرفانی - ۴۸۶
 معانی مفردات - ۵۳۳
 معانی و بیان - ۳۵
- مشتقات - ۳۶۳
 مشرق - ۳۱۵
 مشق یای معروف - ۸۳
 مشکلات فقهی - ۵۴۷
 مشکلات قضایی - ۵۴۷
 مشکول (رک : معرب) - ۴۴۱
 مشیخت - ۲۹۲
 مصادر - ۵۵۵
 مصادر افعال - ۳۶۳
 مصادر ثلاثی مزید - ۳۶۳
 مصادر ثلاثی مجرد - ۳۶۳
 مصاریع - ۲۰۸
 مصافحه - ۲
 مصحوب - ۳۴ ، ۳۵
 مصدر - ۳۶۳
 مصدر ثلاثی - ۴۲۷
 مصاحف - ۱۹۳
 مضامین - ۲۴۲
 مطالب ادبی - ۱۸۱ ، ۱۹۸ ، ۲۴۰
 مطالب پزشکی - ۴۵۸
 مطالب تاریخی - ۹۰ ، ۲۴۰
 مطالب دعایی - ۳۳۹ ، ۴۷۰ ، ۵۰۴ ، ۵۶۴
 مطالب دنیوی - ۲۳۸
 مطالب دینی - ۴۳۲
 مطالب شاهنامه - ۲۵۴
 مطالب عرفانی - ۱۲۷ ، ۳۱۷ ، ۴۴۱ ، ۴۷۰ ، ۵۷۹
 مطالب علمی - ۱۹۸
 مطالب مستند تاریخی - ۵۷
 مطالب مشهور - ۵۵
 مطالب منظوم - ۵۵
 مطالعه - ۱۵۸ ، ۲۱۹ ، ۲۲۲ ، ۲۷۸ ، ۳۹۷ ، ۵۱۳
 مطایبات - ۱۳۵

- معاونت - ۱۶
 معتزلیان - ۳۵۷
 معجزات - ۹۸ ، ۱۳۶ ، ۳۴۷ ، ۵۱۴ ، ۵۱۸ ، ۵۵۰
 معجزات الانبیاء - ۵۵۰
 معجون - ۳۵۹
 معجون فولاد - ۳۵۹
 معجزه - ۳۴۷
 معجزه نبی (ص) - ۳۵۷
 معراج - ۱۳۶ ، ۱۶۴ ، ۱۶۷ ، ۲۶۹ ، ۳۸۹ ، ۳۹۹ ، ۶۰۷
 معرب (رک : مشکول) - ۴۴۱
 معرفت - ۱۶۰
 معرفت الله - ۲۶۹ ، ۴۶۳
 معرفت الهی - ۴۴۶
 معرفت الهیات - ۱۳۵
 معرفت انسانی - ۴۴۶
 معرفت تاریخ سلاطین اسلام - ۱۳۶
 معرفت حیوانات - ۱۳۶
 معرفت دل - ۴۲۲
 معرفت علوم - ۴۴۴
 معرفت فرس - ۳۲۴
 معرفت نفیس - ۴۲۲
 معرفت واقعات - ۱۳۶
 معرکه - ۲۳۶
 معشوق - ۲۸ ، ۳۱۷ ، ۳۷۹ ، ۴۸۳ ، ۴۹۱ ، ۶۰۳
 معما - ۱۱۳ ، ۱۳۵ ، ۱۸۸ ، ۱۹۳ ، ۲۷۴ ، ۳۲۵ ، ۴۷۶ ، ۴۸۴ ، ۵۹۸
 معنی حدیث - ۱۲۹
 مغالطات معقوله - ۱۳۵
 مغالطات منقوله - ۱۳۵
 مغرب - ۳۱۵
 مغفرت - ۶۰۴
 مغیلان - ۲۴۳
 مفاخرت - ۵۶۱
 مفاهیم ستاره شناسی - ۹۲
 مفردات - ۷۵ ، ۱۰۹ ، ۱۱۳ ، ۱۱۶ ، ۱۴۶ ، ۲۰۲ ، ۲۰۹ ، ۲۳۱ ، ۲۷۹ ، ۴۷۷
 مفردات طب - ۴۳۱
 مفردات عربی - ۳۰۱
 مفردات فارسی - ۳۰۱
 مفسران قرآن - ۳۴۱
 مقابر انبیاء -
 مقابله - ۳۰۲ ، ۳۱۳
 مقاصد - ۳۸۰
 مقاصد حکمی - ۱۷۷
 مقاصد عرفانی - ۱۷۷
 مقالات طبقه 'ثانیه' مشایخ طریقت - ۱۳۶
 مقالات عالم - ۱۳۶
 مقالات - ۴۳۷
 مقاله - ۱۳۴ ، ۱۳۵ ، ۱۵۹ ، ۲۳۱ ، ۲۳۳ ، ۲۳۴ ، ۳۵۹ ، ۵۳۱
 مقاله ادبی - ۳۱۳
 مقاله فارسی - ۴۸۱
 مقام - ۲۵۲ ، ۴۷۶
 مقامات - ۱۳۷ ، ۲۶۷ ، ۵۳۷
 مقامات طبقه 'اولی از اولیاء' - ۱۳۶
 مقامات عرفا - ۵۸۸
 مقامات موسیقی - ۵۴۰
 مقامات اصفهان - ۵۴۰
 مقام برج - ۳۵۱ ، ۵۴۰
 مقام چارکله - ۵۴۰
 مقام چهارده - ۳۵۱
 مقام وحدت - ۴۵۴
 مقام های ایرانی - ۳۵۱
 مقام های ترکی - ۳۵۱
 مقام های فارسی - ۳۵۱

- مقام های کشمیری - ۳۵۱
مقام های موسیقی - ۳۵۰
مقام های هندی - ۳۵۱
مقایسه - ۲۲۲ ، ۲۷۸ ، ۵۴۳ ، ۵۴۶
مقتل حسین - ۱۷۶
مقدمات - ۳۸۰
مقدمه - ۱۲۵ ، ۱۳۴ ، ۱۳۵ ، ۱۹۲ ، ۲۵۹ ،
۳۱۹ ، ۵۱۹ ، ۵۵۰
مقدمه نوشتن - ۵۶۳
مقراض راندن - ۳۲۹
مقصد - ۲۳۱ ، ۲۳۳
مقطع - ۲۰۹ ، ۳۷۶ ، ۴۲۷ ، ۴۷۱ ، ۴۷۲ ،
۴۹۶
مقطعات - ۱۸۴ ، ۲۰۹
مقطع اشعار - ۲۲۰
متفی - ۲۹۵
مقلد - ۴۱۱
مقیان فرش - ۲۳۸ ، ۲۴۰
مکاتب - ۴۶
مکارم اخلاق - ۱۲۵
مکاتب دینی - ۷۸
مکاتب قدیم - ۲۱ ، ۵۹
مکاشفه - ۲۳۵
مکان - ۵۷
مکتوب - ۲۷۷
مکتوبات - ۳۳ ، ۳۵ ، ۵۹۷
مکتوبات اخلاقی - ۴۸۴
مکتوبات ادبی - ۴۸۴
مکتوبات دینی - ۴۸۴
مکتوب میر سید شریف - ۸۹ ، ۹۰
مکاف - ۶۸
مکی - ۵۸۰
مکیه - ۵۸۰
مکین - ۵۷
- مگسک - ۲۸۸
ملاستی - ۵۸۸
ملائکه - ۳۴۴
ملت احمدی - ۱۰۲
ملفوظات امیر تیمور گورکانی - ۸۹
ملک - ۵۱۹
ملک الوحش - ۱۵۰
ملک سلیمان - ۲۲۵
ملکوت - ۶۸ ، ۱۲۹
ملل و نخل - ۳۲۶
ملوک طوایف - ۲۵۵
ملوک عجم - ۲۳۸
مدوح - ۶۰۷ ، ۶۰۸
من - ۵۰۹
مناجات - ۴۶ ، ۵۹ ، ۱۱۱ ، ۱۷۲ ، ۲۰۶ ،
۲۴۴ ، ۳۲۹ ، ۳۸۴ ، ۴۱۱ ، ۴۷۶ ، ۴۷۷ ،
۴۹۲ ، ۵۰۴ ، ۵۰۵ ، ۵۲۰ ، ۵۲۱ ، ۵۷۸ ،
۵۷۹ ، ۶۰۴
مناجات تعزیت - ۷۹
مناجات کردن - ۴۹۸
مناجات نامه - ۴۸
مناشیر (خط) - ۳۵۵
مناظره - ۱۳۶
منافع شراب - ۲۹۱
مناقب - ۱۹۹ ، ۲۳۴ ، ۵۲۰ ، ۵۵۰ ، ۵۷۲ ،
۵۹۸
مناقب پیران چشت - ۴۱۲
مناقب خلفاء اربع - ۵۹۸
مناکحات - ۱۳۷
مناکحه - ۴۰۷
منبت کاری - ۲۷۲
منبر - ۲۰۴
منسوخ - ۵۴۷
منشآت - ۳۷۶ ، ۳۷۷ ، ۵۹۷

- منطق - ۱۳۹ ، ۱۵۰ ، ۱۵۲ ، ۲۶۵ ، ۳۹۰ ، ۴۰۳ ، ۴۰۰
- منطقی - ۵۴۵
- منظر - ۵۱۰
- منظوم (رک : نظم) - ۴۲۰
- منع صرف - ۲۷۸
- منقار - ۲۷۴
- منقبت - ۹۵ ، ۱۱۱ ، ۴۱۱ ، ۴۳۱ ، ۴۸۱ ، ۴۹۹ ، ۵۰۰ ، ۵۰۱ ، ۵۰۲ ، ۵۰۵ ، ۵۵۰
- منقبت ائمہ اطہار (ع) - ۴۱۷
- منقبت حیدر کرار (ع) - ۳۸۴
- منقبت خلفای راشدین (رض) - ۸۸ ، ۴۱۷
- منقبت عقل - ۴۹۸
- منقوطہ - ۴۲۵
- منکر -
- مواریث - ۱۳۷
- مواعظ - ۱۱۷ ، ۱۵۴ ، ۴۴۲
- موالید ثلاثہ - ۹۱
- موت - ۲۳ ، ۲۷۱
- موجود - ۴۴۵
- موجودات - ۲۳۸ ، ۲۴۰
- موحد - ۴۳۹ ، ۴۶۴
- مورب نویسی - ۴۸۲
- مورچہ - ۴۴۸
- موزہ - ۸۴
- موسیقی - ۱۲۲ ، ۳۴۹ ، ۳۵۰ ، ۵۳۹ ، ۵۴۰
- موسیقی پارسی - ۵۴۰
- موسیقی کشمیری - ۵۴۰
- موسیقی ہندی - ۵۴۰
- موش خوردگی (کتاب) - ۴۵۱
- موضوعات اخلاقی - ۱۲۳
- موضوعات ادبی - ۴۱۷
- موضوعات عرفانی - ۴۱۷ ، ۴۴۱ ، ۴۷۰
- موضوعات قرآنی - ۵۷۶
- موضوع اخلاقی - ۴۱۱
- موضوع عرفانی - ۴۱۱
- موعظہ - ۱۳۷ ، ۲۴۴
- مؤلف - ۱۲۱ ، ۵۸۹
- مولوی - ۱۴۶
- موم - ۱۹۵
- مومیایی - ۷۱
- مؤمنات - ۱۴۷ ، ۱۶۲ ، ۵۷۳
- مؤمنان - ۵۷۹
- مؤمنین - ۱۴۷ ، ۱۶۲ ، ۵۷۳
- مویزج - ۷۴
- مہاجرین اسلام - ۴۸۵
- مہاسنگی - ۴۰۶
- مہانیک - ۴۰۶
- مہدی - ۱۹۸
- مہر - ۳ ، ۶۶ ، ۶۷ ، ۲۴۲ ، ۲۷۴ ، ۲۸۵
- ۳۶۷ ، ۳۷۴ ، ۵۲۷ ، ۵۳۱
- مہر - ۱۲۵ ، ۳۱۳ ، ۳۱۹ ، ۶۰۰ ، ۶۰۵
- مہربانہ النبی - ۹۳
- مہر مثل - ۴۰۷
- مہمان سراہ - ۳۷۰
- می (رک : شراب) - ۴۲ ، ۸۸ ، ۲۳۱ ، ۲۳۳ ، ۲۴۲ ، ۴۰۷ ، ۵۴۶
- میان بستن -
- میخانہ - ۱۲۳ ، ۲۰۳ ، ۲۲۲ ، ۲۴۲ ، ۲۵۱
- ۴۷۳ ، ۵۷۵
- میراث - ۳۱ ، ۲۳۶ ، ۵۱۱
- میر شکاری - ۳۸
- میزان - ۵۰
- میکنده - ۱۷۹ ، ۴۵۴
- می فروش - ۲۴۲
- مینیاتور (۳ عدد) - ۱۱۲ ، ۱۱۳
- مینیاتور سبک ہندی - ۱۱۲

نثر عربی و فارسی - ۵۹۵
 نثر عرفانی - ۲۳۵ ، ۳۱۷ ، ۳۵۸ ، ۳۷۹ ،
 ۵۳۷ ، ۴۱۲
 نثر عرفانی پاکستانی - ۳۵۳
 نثر عرفانی فارسی - ۴۵۵
 نثر عرفانی هندی -
 نثر فارسی - ۳ ، ۵ ، ۱۴ ، ۱۹ ، ۲۹ ، ۳۲ ،
 ۳۵ ، ۳۷ ، ۳۸ ، ۳۹ ، ۴۳ ، ۴۴ ، ۵۳ ،
 ۵۷ ، ۶۱ ، ۶۴ ، ۶۸ ، ۷۷ ، ۸۰ ، ۸۱ ،
 ۸۶ ، ۹۲ ، ۱۱۴ ، ۱۱۷ ، ۱۲۷ ، ۱۳۰ ،
 ۱۳۸ ، ۱۴۴ ، ۱۵۲ ، ۱۵۶ ، ۱۵۷ ،
 ۱۷۶ ، ۲۲۸ ، ۲۳۱ ، ۲۳۳ ، ۲۳۵ ،
 ۲۳۹ ، ۲۴۰ ، ۲۶۱ ، ۲۶۳ ، ۲۷۳ ،
 ۲۷۵ ، ۲۷۹ ، ۲۸۲ ، ۲۸۴ ، ۲۸۹ ،
 ۲۹۳ ، ۲۹۵ ، ۳۱۷ ، ۳۱۹ ، ۳۲۵ ،
 ۳۳۷ ، ۳۳۹ ، ۳۵۳ ، ۳۵۷ ، ۳۵۹ ،
 ۳۸۶ ، ۳۹۲ ، ۴۰۱ ، ۴۰۹ ، ۴۱۲ ،
 ۴۲۰ ، ۴۲۷ ، ۴۳۴ ، ۴۴۱ ، ۴۴۵ ،
 ۴۴۹ ، ۴۶۹ ، ۴۷۳ ، ۴۷۸ ، ۴۹۴ ،
 ۴۹۸ ، ۵۰۳ ، ۵۰۵ ، ۵۱۵ ، ۵۱۸ ،
 ۵۳۶ ، ۵۴۶ ، ۵۵۰ ، ۵۵۹ ، ۵۶۰ ،
 ۵۶۱ ، ۵۶۳ ، ۵۷۹ ، ۵۸۵ ، ۵۹۷ ،
 ۵۹۹ ، ۶۰۲
 نثر فارسی پاکستان و هند - ۲۸۹
 نثر فارسی پاکستانی - ۱۹۵
 نثر فارسی سرزمین پاکستان - ۵۳۹
 نثر فارسی متقی - ۱۴۴
 نثر فارسی و پنجابی - ۳۲۸ ، ۳۳۰
 نثر فنی - ۵۹۶
 نثر مسجع - ۱۵۲ ، ۳۸۲
 نثر مسجع فارسی - ۱۴۴
 نثر مصنوع فارسی - ۵۶۷
 نثر متقی - ۱۵۲
 نثر موزون - ۱۵۲

(ن)

ن (نفی) - ۳۱۰
 ناد علی (ع) - ۴۷۷
 نار - ۵۸
 الناسخ - ۵۴۷
 ناسخ (رک : کاتب) - ۲۱۳
 ناشناخته - ۴۸۳
 نافله - ۶۰۰
 نافه - ۱۹۲ ، ۱۹۴
 نام مسلمان - ۲۲۱
 نام مطبوع - ۵۶۷
 نام های اعضا و جوارح انسان - ۳۵۹
 نام های پرندگان - ۴۸۱
 نام های خاص - ۱۳۳
 نام های دارویی - ۳۰۵
 نام های گلهای - ۳۲ ، ۴۸۱ ، ۴۸۲
 ناوک - ۴۵۴
 ناهید فلک - ۱۸۲
 نایره - ۴۲۴
 نبشتن - ۶۱
 نبض - ۱۳۶
 نبوت - ۱۲۹ ، ۲۳۴ ، ۵۵۹
 نبیسیدن - ۶۱
 نثر (فارسی ، اردو ، عربی . . .) - ۱۲ ، ۶۴ ،
 ۱۰۲ ، ۱۰۳ ، ۱۱۳ ، ۱۲۹ ، ۱۳۹ ،
 ۱۵۲ ، ۱۵۳ ، ۲۵۲ ، ۳۰۷ ، ۳۱۲ ،
 ۳۵۱ ، ۳۵۸ ، ۳۸۲ ، ۴۱۱ ، ۴۴۸ ،
 ۴۸۴ ، ۴۹۲ ، ۵۸۳ ، ۵۸۹ ، ۵۹۷
 نثر پشتو - ۸۱
 نثر زبان ترکی - ۲۱۴
 نثر زبان فارسی - ۶۲
 نثر عارفانه فارسی - ۴۴۶
 نثر عربی - ۱۴۱ ، ۴۰۱ ، ۴۴۵

- ۶۰۴ ، ۵۸۶ ، ۵۸۳ ، ۵۴۶
نسخه - ۲۶۰
نسخه بدلهای نسخه های دیگر - ۱۵
نسخه 'تهیه' دوا - ۳۳۲
نسخه جهت قرحه' رحم - ۳۵۹
نسخه 'خطی - ۳۳۴ ، ۴۹۲ ، ۵۵۲ ، ۵۷۶ ،
۵۹۸
نسخه 'خطی فارسی - ۱۰۰
نسخه دادن - ۴۰۹
نسخه 'دارو - ۳۳۹
نسخه 'دارویی - ۳۵۹
نسخه 'دوا - ۳۳۹
نسخه 'صحبچه - ۳۰۲
نسخه 'طبی - ۱۴۸ ، ۲۹۱
نسخه 'مداد مرکب - ۴۷۵
نسخه 'معالجه' اسبان - ۱۸ ، ۱۹
نسخه 'معجون - ۲۹۱
نسخه 'معجون خورش الملوک - ۸۲
نسخه نوشتن - ۳۰۵
نسخه نویسان - ۴۵۸
نسخه نویسی - ۳۳۴ ، ۴۰۹ ، ۴۹۴
نسخه نویسی پزشکی - ۳۳۳ ، ۴۸۲
نسخه نویسی دارویی - ۸۲ ، ۲۶۲
نسخه های خطی - ۱۲ ، ۳۳ ، ۳۶ ، ۳۸ ، ۵۴ ،
۲۳۳
نسخه های خطی اسکندرنامه - ۱
نسخه های خطی انعمت السموات - ۲۶
نسل - ۳۱۲ ، ۳۱۳
نسل مغز - ۳۱۲
نسبه - ۳۰۴
نشاط (؟) - ۵۷۴
نشان نعلین حضرت محمد (ص) - ۸۰
نشر - ۱۹۲ ، ۲۲۴
- نثر و نظم فارسی - ۵۱۲
نجات - ۲۲۸ ، ۲۶۲ ، ۴۵۰
نجاست -
نجباء - ۴۸۲
نجوم - ۱۱ ، ۱۳۸ ، ۴۱۱ ، ۵۸۲
نجوم السموات - ۳۱۴
نحس و سعد - ۴۷۰
نحو - ۹۹ ، ۱۰۰ ، ۱۳۵ ، ۱۴۲ ، ۱۵۲ ، ۲۶۴ ،
۲۶۵ ، ۲۸۲ ، ۳۲۱ ، ۳۶۳ ، ۴۲۰ ، ۴۲۸ ،
۴۳۲ ، ۵۳۳ ، ۵۶۲ ، ۵۹۲
نخرونگ - ۲۶۴
نذر - ۱۵۸ ، ۵۰۰
نردبان آسمان - ۳۹۱
نرگس - ۱۲۲
نرگستان - ۱۲۲
نزاکت - ۲۹۵
نزول آیات قرآن - ۶۰
نزول وحی - ۵۲۵ ، ۵۲۷
نزول عیسی (ع) - ۲۴
نسب - ۲۸۱ ، ۳۱۲ ، ۴۱۳ ، ۵۶۱ ، ۵۸۴
نسبت - ۱۳۷ ، ۲۶۰
نسب نامه - ۳۲۷ ، ۳۲۸ ، ۵۸۵
نسب نامه تیمور - ۳۱۲
نسب نامه صوفیه - ۲۳۱
نسب ها - ۳۲۸
نستعلیق - ۳۴۲
نستعلیق خوش - ۲۹۹
نسخ - ۳۱۱ ، ۳۴۲
نسخ (خط) - ۳۵۵
نسخ تعلیق (خط) - ۳۵۵
نسخ خطی - ۴۶ ، ۶۲ ، ۷۳ ، ۸۰ ، ۱۴۴ ،
۱۵۷ ، ۱۹۲ ، ۲۲۴ ، ۲۲۵ ، ۲۲۷ ،
۲۶۵ ، ۲۹۷ ، ۲۹۹ ، ۳۲۳ ، ۳۶۳ ،
۳۷۹ ، ۳۸۲ ، ۳۸۷ ، ۴۴۵ ، ۵۱۵

- نص - ۳۲۲
 نص (حدیث-) - ۵۰۹
 نصایح - ۱۱۷ ، ۱۳۷ ، ۱۵۴ ، ۳۶۷
 نصرت - ۱۵۲ ، ۳۲۰
 نصوص - ۵۹۵
 نصیحت - ۷۷ ، ۱۴۹ ، ۲۴۴ ، ۴۱۱ ، ۴۹۸ ، ۵۲۴ ، ۴۹۹
 نطع - ۱۵۸
 نظر بر قدم - ۳۰۷
 نظم - ۱۲ ، ۶۴ ، ۱۰۲ ، ۱۲۹ ، ۱۳۹ ، ۱۴۹ ، ۱۶۹ ، ۳۰۷ ، ۳۲۲ ، ۳۳۹ ، ۳۵۸ ، ۳۸۲ ، ۵۸۹ ، ۵۸۳ ، ۴۲۸
 نظم پشتو - ۸۱
 نظم ترکی - ۲۱۴
 نظم عارفانه فارسی - ۴۴۶
 نظم عربی - ۴۴۵ ، ۴۴۶ ، ۴۶۹
 نظم عربی و فارسی - ۵۹۵
 نظم عرفانی - ۳۷۹
 نظم فارسی - ۳۵ ، ۵۳ ، ۸۱ ، ۱۳۸ ، ۲۳۱ ، ۲۸۲ ، ۳۱۷ ، ۴۴۵ ، ۴۴۹ ، ۴۶۹ ، ۵۱۵ ، ۵۵۰
 نظم فارسی و پنجابی - ۳۲۸ ، ۳۳۰
 نظم و نثر فارسی - ۴۸۲
 نعت - ۱۰۷ ، ۱۱۱ ، ۱۵۴ ، ۴۱۱ ، ۴۳۱ ، ۴۴۴ ، ۴۵۷ ، ۴۸۱ ، ۴۹۲ ، ۵۰۵ ، ۵۲۱ ، ۵۲۴ ، ۵۵۰ ، ۵۷۸ ، ۶۰۶ ، ۶۰۸
 نعت رسول (ص) - ۵۹ ، ۴۱۷
 نعت سید کاینات (ص) - ۳۸۴
 نعل مبارک - ۱۳۲
 نعمت - ۱۰ ، ۴۲۹
 نعمت جاودانی - ۱۳۱
 نعناع - ۷۴
 نعوت - ۵۲۰ ، ۵۲۱
- نعیم سرمدی - ۲۲۸
 نغبات - ۵۹۵
 نغمه - ۱۶۵
 نفاق - ۵۰۹
 نفثت - ۲۲۶
 نفحات - ۵۹۱
 نفحات انفاس طیبه مشایخ - ۵۸۷
 نفس - ۱۶۰ ، ۳۱۷ ، ۴۹۸ ، ۵۳۷
 نفس اماره - ۵۸۴
 نفس های خسیسه - ۱۴۱
 نفس های مطمئنه - ۱۴۱
 نغمه - ۵۴۷
 نفوذ کلام واعظان - ۱۴۰
 نفی - ۵۳۷ ، ۵۵۹
 نفی ذات - ۵۸۸ ، ۵۹۳
 نفی وجود - ۲۸
 نقاشی - ۳۴ ، ۵۲ ، ۱۱۲ ، ۳۴۰ ، ۴۸۲
 نقاشی دندان موشی - ۳۴ ، ۴۵ ، ۱۴۱ ، ۲۲۹ ، ۲۵۸ ، ۲۹۳ ، ۳۳۵ ، ۳۴۱ ، ۳۴۲
 نقاشی سیاه قلم - ۷۳
 نقاشی های دندان موشی - ۱ ، ۴۲۱
 نقاشی های ساده - ۴۳۸
 نقباء - ۴۸۲
 نقد - ۵۹۴
 نقد ادبی - ۱۳۰
 نقد عرفانی - ۱۳۰
 نقره - ۱۳۹
 نقش - ۳۳
 نقشبندیه - ۲۳۱ ، ۲۳۳
 نقش چین - ۲۱۲
 نقش کتیبه‌ی - ۱۹۵
 نقش های نقره کوب - ۳۴۱
 نقش گذاشتن - ۳۳۴
 نکات ادبی - ۴۰ ، ۵۷۹

نوبهار - ۲۱۱
 نوحه - ۳۷۶ ، ۵۰۱
 نودونه نام باری تعالی - ۱۳۲
 نور - ۳۳۸ ، ۵۷۹
 نوروز - ۹۲
 نوش و نیش - ۲۵۱
 نوییدی - ۳۸۶
 نویسنده - ۱۵۳
 نه - ۲۳۳
 النهار - ۳۱۴
 نهایت - ۱۷۲ ، ۱۸۲
 نی - ۱۹۲ ، ۳۸۹ ، ۳۹۳ ، ۳۹۶ ، ۳۹۸ ،
 ۴۰۲
 نیت - ۴۵۴
 نیرنجات - ۱۳۸
 نیسان - ۱۹۸ ، ۱۹۹ ، ۴۱۰ ، ۴۵۷
 نیستان - ۳۸۹ ، ۳۹۳ ، ۳۹۶ ، ۳۹۸ ، ۴۰۲ ،
 ۴۱۰
 نیش پشه - ۳۶۶
 نیک بختی - ۵۹
 نیک نامی - ۱۹۵
 نیکی - ۴۸۴
 نیلوفر - ۴۸۱
 نیم ترنج - ۵۹ ، ۱۷۶ ، ۲۵۶ ، ۲۸۴ ، ۳۳۳ ،
 ۳۴۱ ، ۳۶۷ ، ۴۲۱
 نیمدور (در موسیقی) - ۱۲۲ ، ۵۴۰
 (و)
 وابسته - ۴۵۴
 واجب الوجود - ۳۲۶
 واحد - ۴۳۹
 وادی عرفان - ۴۵۴
 وارث - ۴۱۱
 وارستگی - ۱۸۰

نکات تجویدی - ۳۴۱ ، ۳۴۳
 نکات لغوی - ۵۴۶
 نکاح - ۳۱ ، ۵۴۲ ، ۵۴۷ ، ۶۰۵
 نکاح بستن - ۱۸۴
 نکاح نامه ها - ۳۳
 نکته - ۵
 نگارستان - ۶۳
 نگارستان چین - ۶۳
 نگارش - ۳۳
 نگارین نامه محبت آگن - ۵۳
 نگهداشت یادداشت - ۳۰۷
 نگین - ۹۱
 نماز - ۳۱ ، ۶۷ ، ۶۸ ، ۶۹ ، ۸۱ ، ۸۳ ، ۸۵ ،
 ۸۶ ، ۹۵ ، ۹۸ ، ۱۵۲ ، ۱۵۵ ، ۱۵۶ ،
 ۱۶۰ ، ۱۶۱ ، ۲۳۶ ، ۲۴۱ ، ۲۶۱ ،
 ۳۰۴ ، ۳۰۷ ، ۴۶۹ ، ۵۰۳ ، ۵۰۴ ،
 ۵۴۲ ، ۵۶۵ ، ۵۷۷ ، ۵۷۸
 نماز به زبان فارسی - ۸۶ ، ۵۰۴
 نماز پیشین - ۸۶ ، ۶۵
 نماز جنازه - ۸۶
 نماز چاشت - ۵۰۳
 نماز دیگر - ۲۹۳
 نماز روز آدینه - ۴۶۹
 نماز صبح - ۱۳۱
 نماز ظهر - ۵۰۶
 نماز عشا - ۳۵۲
 نماز غایب - ۲۵۹
 نماز نافله - ۱۰۶
 تمام - ۳۸
 تمام - ۲۵۱
 نمک - ۷۱ ، ۲۲۳
 نوا های عامیانه - ۳۵۱
 نوافل - ۵۵۹
 نو بریدن - ۹۳

وضع حمل زنان - ۵۸۲	واقعات - ۳۰۹
وضع خانه کعبه - ۱۳۶	واقعیه - ۵۲۴ - ۵۱۷
وضو - ۱۶۵ ، ۵۴۴ ، ۵۷۷	وائف - ۳۳۹ ، ۴۷۰
وظایف - ۱۰۶	واگذار کردن اقطاعات - ۵۶۳
وظایف دینی - ۳۰۷ ، ۵۳۶	واوسا کن - ۷۰
وظایف عرفانی - ۵۳۶	وباء - ۵۲۱
وعد و وعید - ۳۸۵	وجد - ۲۳۵ ، ۲۵۲ ، ۲۶۸ ، ۲۷۰ ، ۴۳۱
وعده - ۲۰۷ ، ۲۴۲	۵۵۹
وعظ - ۷۷ ، ۱۴۹ ، ۳۸۵ ، ۴۱۱ ، ۴۹۸	وجود - ۴۴۵
۵۰۰ ، ۴۹۹	وجه - ۳۶۱
وعید - ۲۶۹ ، ۳۸۵	وجه تسمیه لغت فرهنگ - ۳۲۳
وفا - ۲۴۲ ، ۴۲۹ ، ۶۰۵	وجه فرایض - ۵۵۹
وفات - ۱۸۷ ، ۵۱۸ ، ۵۸۵ ، ۶۰۶	وحدانیت - ۵۲
وفات پیغمبر (ص) - ۲۳۶	وحدت - ۴۴۳ ، ۴۶۴ ، ۵۵۸ ، ۵۹۵
وفات صوفیان - ۵۸۸	وحی - ۵۶ ، ۱۸۰ ، ۵۱۷ ، ۵۲۵ ، ۵۲۷
وفات محمد بن عبد الله (ص) - ۴۸۹	ورد - ۴۷۲ ، ۴۷۷ ، ۵۲۹
وقایع - ۵۱۸ ، ۶۰۱	ورد دل - ۲۵۰
وقایع تاریخی - ۹۰ ، ۱۲۵ ، ۲۳۸	ورز - ۳۲۰
وقایع غم انگیز - ۳۸۶	وزن شعر - ۷۸
وقایع ملوک اعجم - ۲۳۸	وسعت - ۳۰۶
وقایع - ۲۸۵	وسوسه شیطان - ۵۸۴
وقت ضحی - ۷۷ ، ۷۸	وصال - ۱۴۵ ، ۲۱۱ ، ۲۱۶ ، ۴۵۴ ، ۴۶۰
وقف (در تجوید) - ۱۴۲	وصالی (رک: پیوندکار) - ۲۰۵ ، ۲۶۷ ، ۳۳۲
وقف - ۶۶ ، ۳۳۷ ، ۳۳۸ ، ۳۳۹ ، ۳۴۰	۳۳۸ ، ۳۶۶ ، ۳۷۴ ، ۳۹۷ ، ۴۸۸
۳۴۱ ، ۳۴۳ ، ۳۷۴	وصف - ۵۹۱
وقوف زمانی - ۳۰۷	وصف چهار یار - ۵۹
وقوف عددی - ۳۰۷	وصف فعل - ۵۹۳
وقوف قلبی - ۳۰۷	وصف مناظر طبیعی - ۵۳
وکالت - ۵۴۷	وصفی - ۴۷۷
وکیل خاص - ۱۲۶	وصل - ۲۰۴ ، ۲۰۶ ، ۲۰۷ ، ۳۳۷ ، ۳۴۰
ولادت - ۱۸۷ ، ۲۴۰ ، ۲۵۷ ، ۴۱۷ ، ۵۱۴	۳۷۹ ، ۶۰۶
۵۱۸ ، ۵۲۴ ، ۵۸۵ ، ۵۸۸ ، ۵۹۹	وصلت - ۲۴۴ ، ۴۲۹ ، ۵۵۸
۶۰۶	وصی - ۴۱۱
ولایت - ۴۳۹ ، ۵۵۹ ، ۵۸۸	وصیت - ۳۵۶ ، ۳۶۹ ، ۴۴۹ ، ۵۰۲ ، ۵۶۹

- ولایت خاصه - ۴۶۸
ولی - ۸۶ ، ۲۶۹ ، ۴۱۱ ، ۴۳۹ ، ۵۵۰ ، ۵۸۸
وهم - ۱۳۸
ویسا که (ماه) - ۲۲۶
(ه)
- هاتف - ۲۷۱
هار (ماه) - ۱۵۳
هاویه - ۴۶۱
های غیر ملفوظ - ۱۹۳
های های - ۴۱۳
هجا - ۳۷۶
هجر - ۷۷
هجران - ۶۰۶
هجرت - ۷۸ ، ۸۹ ، ۱۰۳ ، ۱۴۳ ، ۴۲۱ ، ۴۲۹ ، ۴۶۷ ، ۵۱۷ ، ۵۲۳ ، ۵۲۷ ، ۵۹۱ ، ۵۹۳
هجرة النبویه - ۴۹۷ ، ۵۰۷ ، ۵۹۸
هجری قمری - ۳۷۲
هجو - ۳۷۷
هجو جارچی باشی - ۳۷۷
هجو حاجی محمد نایب مناب علی خان لاری - ۳۷۷
هجو خاتون تشنه (شاعر) - ۳۷۷
هجو موسی خان ولد ابراهیم خان کرمانی - ۳۷۷
هجویات - ۱۰۹ ، ۱۲۲
هدایت - ۱۵۲
هدف علمی - ۳۶۷
هدف عملی - ۳۶۷
هدیه - ۶۵ ، ۵۲۳
هزل - ۳۷۷
- هزلیات - ۱۲۲ ، ۱۸۴
هستی - ۴۳۹
هفت آشوب - ۴۹۲
هفت اقلیم - ۹۱
هفتاد و دو گروه (رک : هفتاد و دو ملت) - ۵۲۹
هفتاد و دو ملت - ۵۲۸ ، ۵۲۹
هفتاد و سه فرقه اسلام - ۵۲۹
هفت خسرو - ۴۹۲
هفت نوع بنی آدم - ۷۸
هفته نامه های پیشاور - ۳۹۴
ها (ضمیر) -
همزه - ۱۶۶ ، ۱۷۳ ، ۳۷۲
همزه در فارسی - ۱۶۰
هندکو - ۵۶۴
هندو زادگان - ۱۲۲
هندوی (زبان) - ۵۴۲
هندی - ۱۲ ، ۳۰۳ ، ۳۰۴ ، ۴۹۸ ، ۴۹۹
هنر - ۳۴۹
هنر اسلامی - ۳۴۰
هنر میر شکاری - ۳۸
هنر نگارش - ۳۶
خنودان - ۲۹۵
هوش دردم - ۳۰۷ ، ۴۶۹
هیئت - ۱۳۸ ، ۴۱۱
هین - ۳۲۱
هیئات - ۲۱۷
هیئات هیئات - ۳۱۷
(ی)
- ی - ۲۲ ، ۴۶ ، ۴۷ ، ۶۱ ، ۶۶ ، ۱۷۳ ، ۱۸۱ ، ۱۹۳ ، ۲۴۴ ، ۳۶۵ ، ۳۷۲ ، ۴۰۷ ، ۴۹۶
یادداشت اخلاقی - ۴۷۳
یادداشت ادبی - ۴۷۳ ، ۵۹۹

- یادداشت های دینی - ۱۱ ، ۳۱ ، ۷۸ ، ۸۷ ،
 ۱۱۰ ، ۱۵۶ ، ۲۷۷ ، ۳۰۳ ، ۴۷۵ ،
 ۴۷۶ ، ۵۰۰ ، ۵۳۴ ، ۵۴۲ ، ۵۷۵ ،
 ۵۷۸ ، ۵۸۲
- یادداشت های دینی به زبان ترکی - ۱۰۲
- یادداشت های صوفیانه - ۵۶۶
- یادداشت های طبی - ۹ ، ۷۲ ، ۸۲ ، ۱۱۰ ،
 ۱۳۹ ، ۱۵۱ ، ۲۸۴ ، ۲۹۱ ، ۳۰۳ ،
 ۳۰۵ ، ۳۳۴ ، ۴۸۲ ، ۴۹۴ ، ۵۰۳
- یادداشت های عرفانی - ۱۳۹ ، ۲۵۰ ، ۲۹۳ ،
 ۳۴۹ ، ۳۶۵ ، ۳۹۵ ، ۴۰۱ ، ۴۲۳ ،
 ۴۷۰ ، ۴۷۵ ، ۴۷۶ ، ۵۰۵ ، ۵۷۹ ،
 ۵۹۱
- یادداشت های علم قرائت - ۶۹
- یادداشت های فقهی - ۱۸ ، ۳۱ ، ۱۵۱ ، ۱۵۷ ،
 ۲۸۵ ، ۵۸۲
- یادداشت های فلسفی - ۱۶
- یادداشت های قرآنی - ۵۸۰
- یادداشت های لغوی - ۱۵ ، ۱۸ ، ۷۸ ، ۹۹ ،
 ۱۹۹ ، ۲۲۰ ، ۲۸۴ ، ۳۰۴ ، ۳۷۰ ، ۴۲۸ ،
 ۵۰۵ ، ۵۸۶ ، ۵۹۱
- یادداشت های موسیقی - ۵۴۰
- یادداشت های مولوی غلام رسول - ۱۳۲
- یاد کرد بازگشت - ۳۰۷
- یازده شیخ احمد - ۴۷۱
- یا قدوس - ۷۱ ، ۷۵
- یاقوت - ۴۹۹
- یا کبیکج - ۹۹ ، ۳۴۵ ، ۳۵۵
- یا کبیکج قلندر - ۹۹
- یاه یاه - ۵۵۳
- یتیم - ۵۱۴ ، ۵۲۴
- یتیمان - ۲۰۶
- یجهود - ۳۶۳
- یعسوب الظلمه - ۱۵۰
- یادداشت تاریخی - ۵۹۹
- یادداشت تحقیقی درباره اوزان - ۱۳۹
- یادداشت ترکی - ۴۸۵
- یادداشت دارویی - ۶۸
- یادداشت درباره طلاق - ۸۷
- یادداشت دعایی - ۱۵ ، ۴۳ ، ۸۰ ، ۲۸۲ ،
 ۲۹۷ ، ۳۱۵ ، ۳۵۹ ، ۳۶۹ ، ۳۷۴ ،
 ۴۷۲ ، ۴۷۴ ، ۴۷۶ ، ۵۲۹ ، ۵۵۹
- یادداشت دینی - ۱۸۶ ، ۳۵۱ ، ۴۱۲
- یادداشت طبی - ۱۳ ، ۶۸ ، ۲۶۳ ، ۳۳۱
- یادداشت عربی - ۸۷
- یادداشت عرفانی - ۲۶۴ ، ۳۱۸ ، ۳۶۹
- یادداشت علم قرائت - ۱۴۲ ، ۴۸۵
- یادداشت فقهی - ۴۲۰
- یادداشت لغوی - ۱۸۳
- یادداشت معامله - ۸۷
- یادداشت نجومی - ۵۰۴
- یادداشت ولادت - ۲۴۰
- یادداشت های ادبی - ۳۳ ، ۴۷ ، ۱۵۳ ، ۱۶۹ ،
 ۱۹۹ ، ۲۰۸ ، ۲۳۵ ، ۲۸۴ ، ۲۹۳ ،
 ۳۱۵ ، ۳۶۵ ، ۳۹۱ ، ۳۹۷ ، ۴۰۱ ،
 ۴۰۲ ، ۴۱۲ ، ۴۱۵ ، ۴۲۰ ، ۴۹۴ ،
 ۵۶۳ ، ۵۶۷ ، ۵۸۶ ، ۵۹۷
- یادداشت های پراکنده - ۳۸۴
- یادداشت های تاریخی - ۱۶ ، ۶۴ ، ۱۶۹ ،
 ۱۸۷ ، ۱۹۹ ، ۳۱۲ ، ۵۸۵
- یادداشت های تجوید - ۶۹
- یادداشت های تربیتی - ۷۸
- یادداشت های جانور شناسی - ۱۵۱
- یادداشت های دارویی - ۳۳۴
- یادداشت های دستوری - ۱۹۸
- یادداشت های دعایی - ۱۱ ، ۳۱ ، ۸۲ ،
 ۱۳۲ ، ۲۸۴ ، ۳۱۹ ، ۴۰۸ ، ۴۱۲ ،
 ۴۸۲ ، ۵۲۶ ، ۵۵۰ ، ۵۸۵ ، ۶۰۶

یوم التناد - ٢٦٢ ، ٥٣٠	يعسوب الكفار - ١٥٠
یوم الجمعة - ١٤٧	يعسوب المنافقين - ١٥٠
یوم الدين - ٤٨١	يعسوب المؤمنین - ١٥٠
یوم النحر - ٥٠٩	یقین - ٢٧٠
یوم النشور - ١٠٠	یکه - ١٢٢ ، ٢٤٠
یوم جمعه - ١٦٦	یلعمی - ٣٦٣
یوم نزول باران - ١٤٨	یمانی - ٣٧٨
یهودی - ٣٦٣	یوسفستان - ١٨٠
ییلایق - ٣٢٢ ، ٥١٠	یوم الترویبه - ١٧١

۲ - فهرست نام های اشخاص

مؤلفان ، مترجمان ، شارحان ، شاعران ، مفسران ، حاشیه نویسندگان

(۱)

- اباحتی - ۸۱
 اباحیه - ۵۲۹
 ابدیه - ۵۲۹
 ابراهیم (ع) - ۱۶۲ ، ۲۱۴ ، ۴۸۹ ، ۵۲۰ ، ۵۲۶
 ابراهیم بن سعید الدین التلمبی المصری الحنفی - ۹۷
 ابراهیم شاه - ۱۰۱ ، ۱۰۲
 ابراهیم عادل شاه (رک : شاه شرف ابراهیم شاه) - ۱۰۲
 ابلیس - ۳۴۲ ، ۳۸۵ ، ۴۰۱ ، ۴۰۸ ، ۵۳۴
 ابن ابی صادق - ۴۱
 ابن اسحاق الکازرونی - ۳۰۶
 ابن الجوزی (رک : عبدالرحمن) - ۶۴
 ابن الخطیب (رک : امام فخر رازی) - ۳۸۰
 ابن الفارض - ۴۶۰
 ابن المجاسن الحسن بن منصور بن محمد بن عبدالعزیز بن عبدالرزاق الاوزجندی (رک : قاضی خان) - ۲۷۹ ، ۲۸۰
 ابن النفیس (رک : علاء الدین علی بن الحزم القرشی) - ۲۹۰
 ابن الهمام - ۲۸۶
 ابن نجیم المصری الحنفی (رک : زین العابدین بن ابراهیم بن نجیم) - ۳۰
 ابن حسام - ۴۷۶ ، ۴۷۷
 ابن زیاد - ۲۳۶
 ابن عباس - ۳۴۲

(۲)

- آ حاجی ملا نصیر - ۱۸
 آخوند زاده ملا عزیز الله - ۵۲۳
 آخوند درویزه - ۸۲
 آخوند ملا عبدالعلی بیرجندی - ۲۸۵
 آدم (ع) - ۱۰ ، ۳ ، ۵۸ ، ۱۰۹ ، ۱۱۱ ، ۱۷۶ ، ۳۱۲ ، ۳۴۲ ، ۳۷۰ ، ۴۱۷ ، ۴۳۰ ، ۴۶۲ ، ۵۲۰ ، ۵۲۴ ، ۵۳۴ ، ۵۸۶
 آدم (رک : اویش اعلا) - ۵۳۸
 آذر (رک : لطف علی بیگ آذر) - ۱۱۴
 آرش - ۲۵۵
 آصف جاه - ۴۴۷
 آصف خان - ۸۰
 آفرین - ۱۱۴
 آقا لطیف - ۱۱۶
 آقا محمد فیضی - ۱۱۳
 آقا محمد قمی (رک : صهبا) - ۱۱۳
 آل رسول (ص) - ۳۴۶
 آل ساسان - ۱۹۹
 آل سامان - ۶۴
 آل قریش - ۸۴
 آل محمد (ص) - ۵۵۱
 آل نبی (ص) - ۲۷۶
 آل یسین - ۲۵۵
 آل یعقوب - ۴۵

- ابن عمر - ۲۸۶
ابن عمر بن عبداللہ بن الدیلمی - ۱۴۷
ابن غنام الحنبلی (رک : ابی طاہر) - ۵۳۱
ابن فارض - ۴۷۰
ابن ماجہ - ۵۰۷
ابن ماجہ قزوینی - ۵۰۷
ابن محمد احمد (رک : قاضی احمد غفاری) - ۶۲
ابن مسعود - ۲۲ ، ۴۶۹
ابن مطعم - ۲۴
ابن مفتی (رک : مسکین) - ۳۴۷ ، ۳۴۸ ، ۳۴۹
ابن یمین - ۱۰۹ ، ۱۱۶ ، ۱۲۰
ابن یمین فریویدی (رک : ابن یمین) - ۱۷۸ ، ۱۷۹
ابو ابراہیم بن اسماعیل بن محمد بن عبداللہ
المستعلی البخاری - ۲۶۷
ابو اسماعیل عبید اللہ بن محمد الا نصاری الترقاتی - ۵۸۸
ابو البرکات منیر لاهوری - ۵۹۶
ابو الحامد محمد بن ابی سعد الجنیدی - ۱۲۵ ، ۱۲۸
ابوالحسن اسیر سیف الدین محمود (رک : خسرو) - ۱۶۳
ابو الحسن خرقانی - ۳۲۸
ابو الحسن علی بن عثمان الغزنوی - ۳۵۷ ، ۳۵۸
ابو الحسن محمد بن الحسن بن احمد العلوی
الحسینی - ۲۹۸
ابو الحکم - ۵۱۷ ، ۵۲۷
ابوالمظفر محیی الدین محمد اورنگ زیب بہادر عالمگیر
پادشاہ غازی (رک : اورنگ زیب) - ۱۰
ابوالفتح (رک : بوالفتح) - ۷۸
ابو الفتح ناصر الدین محمد پادشاہ غازی - ۳۵۲ ، ۲۵۳
ابو الفضل - ۱۶ ، ۳۰۸
- ابو الفضل بن مبارک - ۵۶۲
ابو الفضل عیاض بن موسی بن عیاض الیحصبی - ۲۹۶
ابو الفضل محمد بن عمر بن خالد (رک : جال القرشی) - ۳۰۰
ابو الفیض خان - ۴۳
ابو الغازی خان - ۳۵
ابو الغازی شہاب الدین محمد (رک : اورنگ زیب) - ۶۰۵
ابو المجاہد محمد تغلق (رک : محمد تغلق) - ۲۱۱
ابو المجد مجدود بن آدم سنایی غزنوی - ۲۰۱
ابو المظفر شاہفور بن طاہر بن محمد اسفراینی (رک : شہفور) - ۶۰ ، ۶۱
ابو المظفر شہاب الدین محمد اورنگ زیب بہادر عالمگیر - ۶۰۵
ابو المظفر شہاب الدین محمد صاحبقران ثانی
شاہ جہان پادشاہ غازی (رک : شاہ جہان) - ۵۶ ، ۵۵۲ ، ۵۵۳
ابوالمظفر طاہر بن محمد اسفراینی (رک : شہفور) - ۶۰ ، ۶۱
ابو المظفر محمد شاہ - ۸۴
ابو الدعالی ابن موالی بیک برلاس - ۳۴۳
ابو المعانی صدر الدین قونیوی - ۲۷
ابو المعانی میرزا عبدالقادر بیدل - ۱۸۳ ، ۱۸۴ ، ۱۸۵ ، ۳۱۵ ، ۳۱۶
ابو المعالی نصر اللہ منشی - ۳۷ ، ۳۶۵
ابو المکارم بن علاء الملک حاکم - ۱۵۸ ، ۱۵۹
ابو المکارم محمد بن ابی سعیدی الجنیدی - ۱۲۶
ابوبکر (رض) - ۲۵
ابوبکر بن ابی اسحاق محمد بن ابراہیم ابن یعقوب البخاری الکلا باذی - ۲۶۶ ، ۲۶۷
ابوبکر عمر بن ابی الفضل بن عمر بن ابی الفضل بن العمر البخاری - ۳۸۵

- ابو بکر صدیق (رض) - ۵۷۲
 ابو تراب نخشبی - ۷۹
 ابو جعفر محمد بن عبداللہ الکسایی - ۳۱۴
 ابو حامد (ابو طالب) محمد بن ابی بکر ابراہیم بن
 مصطفیٰ بن شعبان الملقب بفريد الدين عطار
 (رک : عطار نیشابوری) - ۷۹
 ابو داود سجستانی - ۵۰۷
 ابو سعید - ۱۱۶
 ابوسلمان جعفر بیک داود بن میکائیل بن سلجوق -
 ۲۴۸
 ابو شعیب - ۱۴۷
 ابو شعیب الحرانی - ۱۴۷
 ابو طالب حسینی تربتی - ۸۹
 ابو طالب سکی - ۳۷۹
 ابو طاہر ابراہیم بن یحییٰ ابن غنام الجنبلی -
 ۵۳۰
 ابو طاہر بن کمال - ۳۱۸
 ابو عبداللہ حکیم احمد الدین - ۴۹۹
 ابو عبدالرحمن محمد بن حسین السامی نیشابوری -
 ۵۸۸ ، ۵۸۷
 ابو عبدالرحمن نسایی - ۵۰۷
 ابو عبداللہ بدر الدین محمد بن عبداللہ الزرکشی -
 ۲۴۷ ، ۲۴۶
 ابو عبداللہ فخر الدین محمد بن الحسین بن الحسن
 علی التمیمی البکری (رک : فخر الرازی) -
 ۵۳۴
 ابو عبداللہ محمد بن احمد بن شہر یار البخازن -
 ۲۹۸
 ابو علی احمد بن یعقوب مسکویہ خازن رازی -
 ۱۴ ، ۱۳
 ابو علی الحسین ابن عبداللہ بن سینا البخاری
 (رک : ابو علی سینا) - ۳۳۴ ، ۳۳۵
 ابو علی سینا - ۲۹۰ ، ۳۳۴
 ابو عیسیٰ الترمذی - ۵۰۷
- ابو عیسیٰ محمد بن عیسیٰ ابن سورۃ الترمذی
 (رک : ابو عیسیٰ الترمذی) - ۱۰ ، ۲۷۶ ،
 ۲۷۷
 ابو محمد الحسن بن مسعود الفراء البغوی الشافعی -
 ۲۸۶ ، ۵۰۶ ، ۵۰۷ ، ۵۰۸
 ابو محمد غانم بن محمد البغدادی - ۵۴۷
 ابو معین ناصر بن خسرو القبادیانی المروزی -
 ۲۴۸
 ابو نصر بدر الدین محمود بن ابوبکر بن حسن بن
 جعفر فراہی (رک : ابو نصر فراہی) - ۵۸۶
 ابو نصر فراہی - ۵۸۶
 ابو ہریرہ - ۴۴ ، ۱۵۶ ، ۵۷۰
 ابو الحیات احمد بن عمر بن محمد بن عبداللہ
 الخیوقی - ۴۶۰ ، ۴۶۲
 ابن البغوی جلال ابن بقر الخبایی - ۵۹۲
 ابی بکر الصدیق (رض) - ۲۴ ، ۴۸۱
 ابی بن کعب - ۱۶۲
 ابی حنیفہ (رح) - ۳۱
 ابی شرف جرفالاقانی - ۶۴
 ابی طاہر (رک : ابن غنام الجنبلی) - ۵۳۱
 ابی عبداللہ محمد بن اسماعیل البخاری - ۲۴۷
 ابی نعیم احمد بن عبداللہ ابن الاصبہانی - ۱۴۷
 ابی نعیم الاصبہانی - ۱۴۷
 ابی ہریرہ (رک : ابو ہریرہ) - ۲۳ ، ۵۰۸
 اتابک ابوبکر بن سعد زنگی - ۴۶
 اتابک محمد شاہ - ۴۶
 اثریہ - ۵۲۹
 اثنی عشریہ - ۱۶۲ ، ۳۳۸ ، ۴۷۴
 احمد (رک : محمد (ص)) - ۱۸۷ ، ۲۰۶ ،
 ۲۲۰ ، ۳۵۱ ، ۳۸۷ ، ۶۰۵
 احمد - ۱۲۲ ، ۴۶۱ ، ۵۷۳
 احمد (رک : احمد ولد میرزا مرتضیٰ قلی) - ۵۰
 احمد (رک : امام لارنی) - ۴۸۸
 احمد (رک : محفہ احمدی) - ۴۱۶

اس جری - ۳۷۷
 اسحاقیہ - ۵۲۹
 اسد یار - ۵۱۵
 اسدی (محمد حسین) - ۸۹
 اسکندر - ۲۱
 اسکندر ذو القرنین - ۲۱
 اسکندر بری - ۲۱
 اسکندر ثانی - ۳۵۹
 اسکندر مقدونی - ۲۱
 اسکندر یونانی (رک : اسکندر بری ، اسکندر مقدونی) - ۲۱
 اسلمی - ۳۰۰
 اسماعیل (ع) - ۱۳۹ ، ۱۶۲ ، ۲۱۴ ، ۴۸۹
 اسمعیلی آقاسی - ۳۵
 اسماعیل بن محمد بن عبداللہ - ۲۶۶ ، ۲۶۷
 اسماعیل گرگانی (جرجانی) - ۲۲۶
 اسپر - ۱۱۶
 اشرف - ۴۷۶
 اشعریہ - ۵۲۹
 اشکانیان - ۲۵۵
 اصحاب (رک : صحابہ «رض») - ۲ ، ۷۰ ، ۹۵ ، ۹۷ ، ۱۱۶ ، ۲۴۰ ، ۳۱۱ ، ۳۱۹
 ۳۳۲ ، ۵۴۱
 اصحاب کھف - ۵۸۳
 اعظم شاہ - ۵۹۲
 اعظم کشمیری - ۱۱۱
 افصح (رک : خواجہ رحمت اللہ) - ۳۱۳
 افضل الدین بدوی بن ابی خاقانی شروانی (رک : خاقانی) - ۱۹۷
 افعالیہ - ۵۲۹
 افغان - ۱۵۵ ، ۳۸۵
 افلاطون (رک : فلاطون) - ۱۴
 افندی - ۳۶۴
 ادر پادشاہ - ۵۶۳

احمد (رک : جامی) - ۱۸۸
 احمد (رک : صدر الدین احمد) - ۴۱۷ ، ۴۱۸
 احمد الدین - ۵۰۰
 احمد بن ابراہیم - ۱۴۰
 احمد بن اعثم کوفی - ۶۴
 احمد بن عبدالحسن الشعرانی - ۵۳۱
 احمد بن علی بن محمد - ۲۹۸
 احمد بن محمد الجوینی - ۴۶۱
 احمد بن محمد الزمجبی الهاشمی المروزی الاسفرائینی
 المجتهد آذری - ۱۲۸
 احمد بن محمد مستوفی - ۶۴
 احمد بن محمد یوسف - ۴۹۷
 احمد جام - ۱۰۹
 احمد ژندہ پیل (رک : احمد جام) - ۱۵۹
 احمد شاہ درانی - ۹۱
 احمد شاہ غازی - ۱۲۹
 احمد شیر خدا - ۲۴۰
 احمد گلچین معانی - ۲۴۱
 احمد مشکین - ۵۹۹
 احمد منزوی - ۶۲ ، ۲۷۲ ، ۳۰۵
 احمدی - ۴۰۸
 احمدیہ - ۳۰۹ ، ۵۲۹
 اختر - ۱۱۶
 اختیار خان - ۵۲ ، ۵۴
 اخقیہ - ۵۲۹
 اخون اسحق - ۵۹۲
 ادا - ۱۱۷
 ادیس - ۵۲۴
 ادیس (ع) - ۱۶۲ ، ۵۹۶
 اذنب - ۱۷۹ ، ۱۸۰
 ارباب محمد خان -
 ازرقیہ - ۵۲۹
 ازل - ۱۰۹
 استاد - ۱۱۱ ، ۱۱۴ ، ۱۱۶

- اکبر شاہ - ۵۴۹
اکبر شاہ پادشاہ ثانی - ۵۵۱
الارنی حال لاریغہ (رک : امام لارنی) - ۴۸۸
اللہ (جلت عظمتہ) - ۳۳۷ ، ۳۳۹
اللہ یار ابن اللہ قلی - ۵۰۲ ، ۵۰۳ ، ۵۰۴ ، ۵۰۵
الجران (?) - ۱۴۲
الدارمی - ۵۰۷
الغ بیگ بن شاہرخ - ۲۶۳ ، ۲۶۴ ، ۲۹۰
الغ قتلغ بہرام خان - ۴۰۵
الفت - ۱۲۰
الیاس (ع) - ۵۹۶
امام ابو البرکات عبداللہ بن احمد (رک : حافظ الدین نسفی) - ۶۵
امام ابو حامد محمد بن احمد غزالی طوسی - ۳۶۷ ، ۳۶۸ ، ۳۶۹
امام ابو حنیفہ کوفی - ۴۷۱
امام اعظام (رک : ابو حنیفہ) - ۳۷۰ ، ۵۲۸
امام الطبرانی - ۱۴۱
امام المشککین (رک : امام فیخر رازی) - ۳۸۰
امام بخاری - ۵۰۷
امام بخش - ۳۰۳
امام جعفر الصادق (ع) - ۳۲۹ ، ۳۳۰
امام عبداللہ یافعی - ۶۴
امام فیخر الدین رازی - ۵۹۹
امام فیخر رازی - ۱۳۵ ، ۳۸۰
امام لارنی (رک : احمد) - ۴۸۸
امام محمد غزالی - ۱۰۷
امام محمد غزنوی - ۱۵۹
امام مسلم القشیری - ۵۰۷
امامیہ (رک : اثنی عشریہ) - ۱۴۴ ، ۱۶۲ ، ۵۲۹
امان اللہ - ۲۵۳
- امرؤ القیس - ۳۷۷
امیر المؤمنین صدیق (رض) - ۴۱۳
امیر بیگ وزیر - ۴۰
امیر تیمور (رک : تیمور لنگ) - ۳۱۲
امیر تیمور گورکانی (رک : امیر تیمور) - ۸۹ - ۹۰ ، ۲۳۸ ، ۳۱۱
امیر حسین - ۱۳۵
امیر حسینی - ۴۷۷ ، ۵۸۹
امیر حسینی ہروی - ۴۲۳
امیر خاوند (رک : محمد بن خاوند شاہ امیر خسرو بلخی) - ۶۴
امیر خسرو - ۱۰۹
امیر خسرو دہلوی - ۱۱۴ ، ۱۶۳ ، ۱۶۷ ، ۱۶۸ ، ۱۶۹ ، ۲۸۸ ، ۲۸۹ ، ۴۲۳ ، ۴۲۴ ، ۴۲۵ ، ۴۲۷
امیر سید علی بن شہاب الدین بن میر سید محمد حسینی ہمدانی (رک : امیر سید علی ہمدانی) - ۲۲۷
امیر سید علی ہمدانی - ۴۱۹
امیر علی شیر نوابی - ۶۴ ، ۲۳۹ ، ۵۸۸
امیر فخر الدین محمود بن یمین طغرائی فریومدی (رک : ابن یمین) - ۱۷۸
امیر فیاض - ۱۲۱ ، ۱۲۲
امیر فیض اللہ - ۱۲۱ ، ۱۲۲
امیر فیضی - ۱۲۱ ، ۱۲۲
امیر کبیر شیخ عبداللہ - ۴۷۶
امیر لال - ۲۵۹ ، ۲۶۰ ، ۲۶۱
امیر محمود خان - ۳۵۱
امیر مغیث الدین الغ بیگ (رک : الغ بیگ بن شاہرخ) - ۲۶۴
امیر نظام الدین شیخ احمد سمیلی - ۳۷
امیر نظام الدین علی شیر - ۵۸۷
امیری - ۴۸۵
امین (?) - ۵۳۱
انس - ۵۰۸

- انصاری - ۱۱۶
 انوری - ۱۰۹ ، ۱۱۴ ، ۱۱۶ ، ۱۲۲ ، ۱۸۲ ،
 ۵۵۷
 انوشیروان دادگر (عادل) - ۴۳۳ ، ۴۳۴
 اوحدی - ۵ ، ۱۱۴
 اورح پاشا - ۱۰۵
 اورنگ زیب - ۹ ، ۳۵ ، ۲۲۱ ، ۲۲۲ ، ۲۷۶ ،
 ۲۷۷ ، ۳۸۴ ، ۶۰۵
 اورنگ زیب پادشاہ (رک : اورنگ زیب) -
 ۲۹۵
 اورنگ بابا - ۶۰۲
 الاوزاعی - ۱۴۷
 اولیا بیگم - ۵۸۴
 اولیائیم - ۸۱
 اویس القرنی - ۵۰۷ ، ۵۰۹
 اویسیہ - ۳۰۹
 اویس اعلا - ۵۳۸
 اهل الله - ۳۰۸
 اهل بیت (ع) - ۱۰ ، ۳۱۹
 اهل سنت و جماعت - ۷۷ ، ۲۸۰ ، ۲۸۵ ،
 ۳۱۹ ، ۳۶۰ ، ۳۶۱ ، ۳۸۶ ، ۴۱۱ ،
 ۴۳۱ ، ۵۳۶ ، ۵۷۴
 اهل عباس (?) - ۳۸۳
 اہلی - ۱۲۰
 اہلی شیرازی - ۱۱۴
 ایاز - ۴۹۰ ، ۴۹۲ ، ۶۰۶
 ائمہ اطہار (ع) - ۱۵۲ ، ۱۷۵ ، ۴۸۹ ،
 ۵۰۱ ، ۵۶۲
 ائمہ طاہرین (ع) - ۱۴۳
 ائمہ معصومین (ع) - ۳۸۳
 ایوب (ع) - ۵۹۶
 (ب)
 بابر شاہ - ۶۰۴
- باسطی - ۱۱۶
 باطنیہ - ۵۶۹
 بایزید - ۳۷۹
 بخاریان - ۱۳۱ ، ۱۳۲
 بدر (رک : منشی کریم بخش) - ۳۲۸
 بدعیہ - ۵۲۹
 بدیع الجمال (شاهزادہ) - ۸
 براہمیہ - ۵۲۹
 برجیس - ۵۲۴
 برہان الدین نفیس بن عوض المتطبیب الکرمانی
 (رک : نفیس بن عوض طبیب الکرمانی) -
 ۲۶۴
 برہان شاہ - ۲۴۲
 بزرجمہر (رک : بوزرجمہر حکیم) - ۴۳۴
 بستی - ۱۳۴
 بسطامیہ - ۳۰۹
 بکریہ - ۳۰۹
 بلقیس (بالتیس) - ۵۴۹
 بلوقیا - ۴۳۴
 بندہ نواز شاہ برہان الدین راز النبی - ۴۴۷
 ۴۴۸
 البنداری - ۲۵۳
 بنو آدم - ۳۶۶
 بنی آدم - ۷۸ ، ۱۲۹ ، ۱۳۴ ، ۲۶۵
 بنی اسرائیل - ۵۴۵
 بنی اسمعیل - ۵۴۵
 بنی امیہ - ۲۳۸
 بو الحسن (رک : علی بن علی) - ۴۳۱
 بو الفتح (رک : ابو الفتح) - ۷۷
 بو بکر بن سعد (رک : انا بک ابو بکر بن سعد
 زنگی) - ۴۶
 بو تراب (رک : علی «ع») - ۴۳۲
 بوزرجمہر حکیم - ۴۳۳ ، ۴۳۴
 بوصیری - ۲۸۲

تاج الدین بن فخرالدین حسن الحسینی - ۵۹۰
تاج بوی ارک : ممتاز محمد - ۵۴۸
تاج محمد - ۳۸۳
تاج محمد بن حبیب اللہ ابن عبد ستہ بن رکن الدین -
۳۸۱

تارکینہ - ۵۳۹

تبریزی (رک : شمس تبریزی) - ۱۲۴

تبریزیان - ۳۶۴

تجلی - ۱۱۶

ترک ، ترکان - ۱۲۷

ترکان جغتائی برداس - ۱۸۳

ترک شیرازی - ۵۶۸

ترمذی - ۵۰۷ ، ۲۳

تذرو نیروی - ۶۰۷

تسبیحی (رک : محمد حسین تسبیحی) - ۲۰

۲۵ ، ۳۲۰ ، ۳۲۱ ، ۳۶۷ ، ۳۸۶ ، ۴۲۴

۶۰۴

تشنہ (رک : محمد تقی خان) - ۳۷۷

تغیبی - ۱۳۴

تقی - ۱۱۱

توفیقی - ۱۰۹

تیمور ارک : امیر تیمور گورکانی) - ۳۱۰ ، ۹۰

تیمور شاہ افغانی (رک : شاہ تیمور) - ۹۲ ، ۹۱

تیمور نمگ (رک : امیر تیمور گورکانی) - ۲۱۵

(ث)

ثعلبیه - ۵۲۹

ثنویہ - ۵۲۹

(ج)

جابر عبد اللہ انصاری - ۳۴۴

جارجی باشی - ۳۷۷

جازپی میرزا - ۱۲۲

جالینوس - ۲۹۰

عربی رک : عربی سید - ۲۵۵

۱۱۴ - ۱۱۵

عبد الدین خواجہ نقس - ۱۱۱

عبد اللہ شاہ ارک : سراج الدین محمد ظفر

عبد اللہ شاہ - ۱۱۱ ، ۱۱۲

عبد المک شعراء محمد تقی - ۳۶۵

بنیای حران شاہ - ۵۴۰

بنیای - ۱۲۰

بنیائید - ۳۰۸ ، ۳۰۹

بنیر شاہ حر - ۵۱۶

بنیرشاہ - ۵۲۹

بنیرشاہ - ۱۰۹

بنیرشاہ ارک : سید شکر اللہ - ۱۳۲

بوی ارک : (مختار) - ۶۰۴

بوسل - ۱۵ ، ۱۶ ، ۱۸۴ ، ۱۸۶ ، ۱۹۹

۳۱۵ ، ۳۱۶

بوشہ - ۱۱۶

(پ)

پادشاہ جہانگیر - ۲۱۱

پادشاہ خواجہ - ۵۶۷

پروفیز - ۶۰۶

پنج تن آل عبا (ع) - ۳۸۴

پیر انصاری - ۳۷۹ ، ۵۷۸ ، ۵۷۹

پیر سلام رسول (مولوی) - ۱۳۲

پیر محمد - ۳۰۷

پیر نجدی - ۵۱۷ ، ۵۲۷

پیشدادان - ۲۵۵

پیغمبر (رک : محمد «ص») - ۳۷۰ ، ۴۶۹

۴۸۹

(ت)

تابعین - ۳۴۵

تاج الدین بن شرف الدین - ۱۳۲

- جامع - ۱۰۹
جامی (رک: نور الدین عبدالرحمن جامی) -
' ۲۷ ، ۲۸ ، ۴۱ ، ۶۷ ، ۱۰۸ ، ۱۰۹ ،
' ۱۱۱ ، ۱۱۳ ، ۱۱۶ ، ۱۲۲ ، ۱۲۴ ،
' ۱۷۷ ، ۱۸۸ ، ۲۰۶ ، ۲۲۲ ، ۲۴۳ ،
' ۲۴۴ ، ۲۴۹ ، ۲۷۳ ، ۲۸۴ ، ۳۸۱ ،
' ۴۴۲ ، ۴۴۳ ، ۴۶۵ ، ۴۸۵ ، ۴۹۶ ،
' ۵۸۸ ، ۵۹۱ ، ۵۹۲ ، ۵۹۳ ، ۵۹۵ ،
۶۰۲ ، ۶۰۳ ، ۶۰۷
- جامی (?) - ۱۷۶
جامی (رک: ملک جامی) - ۴۱۹
جان محمد حضور الدولہ - ۳۱۳
جبرائیل (رک: جبریل) - ۳۷۰ ، ۴۸۹ ، ۶۰۲
جبرائیل (رک: جبریل) - ۱۱۱ ، ۴۳۹ ،
۵۱۷
جبریل (رک: جبرائیل) - ۱۸۰ ، ۵۲۴ ، ۵۲۷
جبریہ - ۵۲۹
جبیر - ۲۴
جدایی - ۱۱۱
جزولیہ - ۳۰۹
جسمیہ - ۵۲۹
جعفر (رک: امام جعفر الصادق «ع») - ۳۳۳
جعفر بن الحسن بن عبدلکریم البرزنجی - ۴۷۹
جعفر الصادق (امام) - ۳۴۴
جعفر بن ابوطالب - ۲۳۶
جعفر صادق (ع) - ۱۶۲ ، ۴۴۱
جعفر قلی ابن کرم علی خان عرب - ۳۷۷
جعفری - ۴۱۹
جعفری (رک: سید جعفر بن محمد بن الحسن) -
۶۴
جفتای - ۳۱۲
جلال - ۴۶۸
جلالا - ۱۶۹
جلال اسیر - ۱۱۶
جلال اکبر شاہ - ۲۱۱
- جلال الدین روسی (رک: مولوی) - ۳۸۸ ،
۳۹۳
جلال الدین محمد بلخی روسی (رک: مولوی) -
۳۸۸ ، ۳۶۴
جلال قوام (مولانا) - ۴۷۷
جلولیہ - ۸۱
جلوہ - ۱۱۳
جلیل (رک: اللہ) - ۱۱۱
جم - ۹۱ ، ۴۸۳
جمال الدین حسین انجو (رک: عضد الدولہ) -
۳۲۱ ، ۳۲۰
جمال الدین محمد بن بدر الدین شیرازی - ۲۱۰
جمال القرشی (رک: ابو الفضل محمد بن عمر بن
خالد) - ۳۰۰
جمشید - ۴۷۶ ، ۶۰۶
جنید - ۳۷۹
جوادی - ۱۹۸
جوہری - ۳۰۰
جہاندار شاہ پادشاہ غازی - ۵۱۵
جہان شاہ بن قاسم بن قطب الدین - ۵۹۰
جہانگیر پادشاہ - ۳۲۳ ، ۵۶۳
جھمیہ - ۵۲۹
جھودان - ۶۱
جیلانی (رح) - ۱۲۰ ، ۳۰۷
جیو (?) - ۵۶۵
- (ج)
- چاردہ معصوم (ع) - ۴۰۰
چار سرو (رک: خدای زائدین «رض») - ۲۰۶
چغتائی - ۳۵
چنگیز خان - ۲۳۸
چشتی صابری - ۴۴۷
چشتیہ - ۷ ، ۳۰۷ ، ۴۱۳
چشتیہ نظامی - ۲۸۳

(ح)	(ح)
حاجم طی - ۱۹۲	حافظ شیرازی (رک : حافظ) - ۴۱ ، ۲۷۵ ، ۳۱۵
حاج حسین بن مصطفی - ۲۹۷	حافظ عبداللہ بن حافظ غلام محمد بن حافظ گل محمد - ۳۳۲
حاج شیخ مرتضی الانصاری - ۳۰۱ ، ۳۰۲	حافظ غلام محمد - ۳۳۲
حاج گل محمد قندھاری - ۵۰۵	حافظ کبیر - ۱۰۵
حاج محمد علی یزدی - ۳۰۱ ، ۳۰۲	حافظ گل محمد - ۳۳۲
حاجی (?) - ۵۰۶	حافظ محمد یوسف خطیب - ۳۳۹
حاجی ایران (?) - ۱۳۰	حافظ محمد یوسف کتھری - ۳۳۹
حاجی زبردست خان بی دست ابن کرم قوم تربنی	حالتی - ۱۱۶
افغان بتر زئی - ۴۹۳	حالیہ - ۸۱
حاجی زین العطار (رک : حسین الانصاری) - ۸	حبیب (?) - ۲۵۷
۲۳۱	حبیبی - ۳۸۲ ، ۳۸۳ ، ۳۸۴ ، ۶۰۵
حاجی عبدالرحمن - ۳۱۳	حبیبیہ - ۸۱ ، ۵۲۹
حاجی سلیمان زنگنه - ۳۵	حرقیہ - ۵۲۹
حاجی محمد جان - ۴۱۸	حزین - ۱۲۰
حاجی محمد جان قدسی - ۱۸۹ ، ۱۹۰	حزین (رک : شیخ محمد علی حزین) - ۱۱۴
حاجی محمد حسین - ۲۲۸	حسامی - ۱۱۶
حاجی محمد خوش خوی - ۴۱۶	حسان - ۷۸ ، ۴۴۹ ، ۴۵۰ ، ۵۰۸ ، ۵۰۹
حاجی محمد نایب مناب علی خان لاری - ۳۷۷	حسام الدین (رک : ضیاء الحق حسام الدین) - ۳۹۰ ، ۳۹۱ ، ۳۹۴ ، ۳۹۷ ، ۴۰۳
حاجی ملا محمد رحیم - ۴	حسان العجم (رک : خاقانی) - ۱۹۸
حاجی ملا سیر عبداللہ قاضی سواجر بخاری نژاد - ۴۸۵	حسن (ع) - ۱۰۷ ، ۱۷۶ ، ۲۳۶ ، ۳۸۴
حاج یوسف سقطی - ۵۰۹	۴۸۹ ، ۵۰۱ ، ۵۰۲ ، ۵۴۱ ، ۵۷۲
حافظ - ۱۰۹ ، ۱۱۱ ، ۱۱۳ ، ۱۱۶ ، ۱۲۲	حسن (?) - ۴۷۱
۱۲۴ ، ۱۹۱ ، ۱۹۲ ، ۲۰۶ ، ۲۲۲	حسن الطوسی - ۱۲۸
۲۸۲ ، ۳۱۷ ، ۴۳۱ ، ۴۸۵ ، ۵۶۸	حسن بن علی احمد بن علی - ۲۹۸ ، ۳۴۴
۵۷۵	حسن دھاوی - ۷۱
حافظ الدین محمد شیرازی (رک : حافظ) - ۴۴	حسن سنجری - ۴۷۱
حافظ الدین نسفی (رک : امام ابوالبرکات عبداللہ بن احمد) - ۶۵	حسین (ع) - ۱۰۷ ، ۱۷۵ ، ۱۷۶
حافظ سگ (?) - ۱۱۱	۳۸۴ ، ۴۸۹ ، ۵۰۱ ، ۵۰۲ ، ۵۴۱ ، ۵۵۹
	۵۷۲
	حسین (رک : مولوی محمد حسین کشمیری) - ۵۷۷ ، ۳۶۱

حکیم سوزنی - ۳۲۰
 حکیم شفای (رک : شفای) - ۱۰۹ ، ۱۲۲
 حکیم علوی خان شیرازی - ۴۵۶ ، ۴۵۷ ، ۴۵۸
 حکیم فردوسی (رک : فردوسی) - ۴۷۵
 حکیم محمد شریف خان (حاذق الملک) - ۳۰۰
 حکیم محمد موسی امرتسری - ۵۹۸
 حکیم مؤمن طبیب - ۳۶
 حکیم نظامی گنجوی (گنجینی) - ۲۰ ، ۱۵۳ ،

۱۷۰

حلاجیہ - ۳۰۹
 حمزہ - ۲۳۶
 حنابلہ - ۵۲۹
 حنفیہ - ۲۸۶
 حوا - ۵۸۶
 حواطریہ - ۳۰۹
 حوریہ - ۸۱
 حیدر (رک : علی «ع» - ۴۲۹
 حیدر ثانی (?) - ۳۲۱
 حیدر کرار (ع) - ۳۸۴
 حیدر محمد بن یادگار شیخ - ۵۱۱
 حیرت - ۱۱۴

(خ)

خاتم النبیین (ص) - ۱۴ ، ۲۳۹
 خاتم انبیا (ص) - ۱۵۵
 خادم - ۱۲۲
 خارجی - ۳۶۱
 خارجیہ - ۵۲۹
 خازنیہ - ۵۲۹
 خاقان بن خاقان بن خاقان سلطان خوانین (رک :
 شاه سلیمان صفوی) - ۷۱
 خاقانی - ۱۰۹ ، ۱۱۱ ، ۱۱۴ ، ۱۲۰ ، ۱۹۷ ،
 ۳۲۲ ، ۵۵۷
 خاقانی شروانی (رک : خاقانی) - ۱۹۹

حسین الانصاری (رک : حاجی زین العطار) - ۸ ،
 ۳۳۱
 حسین بن عالم بن ابی الحسن الحسینی هروی
 غوری ۵۸۲ ، ۵۸۳
 حسین بن عبدالکریم بن حسین الکاتب - ۴۶۲
 حسین بن علی الواعظ الکاشفی - ۳۶ ، ۳۷
 حسین بن علی بن ابی طالب (ع) - ۳۴۴
 حسین شاه بن ناصر الدین ابراہیم شاه سلطان -

۷۶

حسین شاه سلطان بن سلطان - ۷۶
 حسین نظامی - ۱۴۲
 حسین واعظ کاشفی - ۱۲ ، ۲۳۵ ، ۲۳۶
 حسینی - ۱۱۶ ، ۱۲۰ ، ۲۸۷
 حشمت - ۱۱۶
 حشمت خان - ۴۸۵
 حشمت خان عبد اللہ بیک - ۴۸۵
 حشویہ - ۵۲۹
 حضرت صاحب (رک : میران سید عبد القادر) -

۲۳۴

حضرت عبد العلی - ۴۰۱
 حضوری - ۱۱۱
 حفظ اللہ - ۲۵۳
 حقی (رک : عبدالحق بن سیف الدین الترمذی
 الدهلوی البخاری) - ۶

حکیم ابوالقاسم فردوسی (رک : فردوسی) - ۲۵۷
 حکیم ابو القاسم منصور بن حسن فردوسی طوسی
 (رک : فردوسی) - ۲۵۳ ، ۲۵۴ ، ۲۵۵ ،

۲۵۷ ، ۲۵۹

حکیم انوری (رک : انوری) - ۳۲۱
 حکیم باشی پادشاهان ہند و ایران (رک : حکیم
 علویخان شیرازی) - ۴۵۷
 حکیم زلالی خوانساری (مولانا) - ۴۹ ، ۴۹۰ ،

۴۹۱

حکیم سنایی - ۳۲۱

- خواجه امام منصور ما تریدی - ۳۸۵
 خواجه بو عبد اللہ - ۸۰
 خواجه بزرجمہر (رک : بوزر جمہر حکیم) -
 ۴۳۳
 خواجه بہاء الدین - ۲۶۰ ، ۴۶۴
 خواجه بہاء الدین نقشبند - ۳۰۷ ، ۳۵۱ ،
 ۴۷۰
 خواجه پارسا - ۴۷۰
 خواجه جہانیان - ۴۵۷ ، ۴۵۸
 خواجه حافظ - ۴۷۷
 خواجه حامد - ۳۹۲
 خواجه حسن شاہ - ۲۵۷
 خواجه حمید خان - ۵۸۴ ، ۵۸۵
 خواجه خضر (ع) - ۵۵۰
 خواجه دارالسلام (رک : محمد «ص» - ۱۲۹
 خواجه رحمت اللہ مدنی (رک : انصح) - ۳۱۳
 خواجه شکر اللہ - ۱۴۳
 خواجه شمس الدین محمد بہاء الدین لسان الغیب
 حافظ شیرازی (رک : حافظ) - ۱۹۱
 خواجه عبد الخالق غجدوانی - ۳۶۹
 خواجه عبد الغفار واسکوی - ۳۱۳
 خواجه عبد اللہ انصاری - ۴۷۲
 خواجه عبد اللہ مستوفی قزوینی - ۶۴
 خواجه عبدالواحد زید - ۳۲۸
 خواجه عبید اللہ - ۳۴۲
 خواجه عبید اللہ سمرقندی - ۴۶۰ ، ۴۶۱
 خواجه عثمان ہارونی - ۳۳۰
 خواجه عصمت اللہ بخارانی - ۴۷۳
 خواجه عطا ملک جوینی - ۶۴
 خواجه علی رامتونی - ۲۳۳
 خواجه علی عزیزان - ۲۶۰
 خواجه عنایت اللہ رحمت یار خان - ۴۵۸
 خواجه فیض بخش چشتی نظامی للہی - ۳۹۲
 خواجه قاسم - ۵۸۴ ، ۵۸۵
 خالد بن دریک - ۱۴۷
 خالص - ۱۱۴ ، ۱۱۶
 خاندان - ۵۳۲
 خاندان درانی - ۹۱
 خانصاحب - ۵۲۱
 خان محمد بن عبدالغنی قریشی - ۴۳۶
 خانہ بہستی - ۱۰۹
 خدابخش خان - ۱۷۴
 خدیجہ (ع) - ۴۱۳
 خسرو - ۱۰۹ ، ۱۱۱ ، ۱۱۶ ، ۱۲۰ ، ۱۲۴ ،
 ۱۵۴ ، ۴۹۴
 خسرو (رک : امیر خسرو دہلوی) - ۱۶۳ ،
 ۱۶۸ ، ۱۶۵
 خضر (ع) - ۲۳۰ ، ۲۳۱ ، ۴۳۳
 خضر - ۱۸۱
 خضر خان - ۶۰۶
 خضری اریہ - ۳۶۱
 خضری رائدین (رض) - ۸۸ ، ۱۰۷ ، ۱۷۵
 خلیف بن ابراہیم - ۳۴۷
 خلیفہ - ۵۲۹
 خلیفہ - ۳۰۹
 خلیفہ شمس الدین - ۱۱۶
 خلیفہ قطب الدین - ۴۶۵
 خلیل (رک : ابراہیم خلیل اللہ «ع» - ۵۸ ،
 ۲۱۴ ، ۵۲۴
 خلیل اللہ (رک : خلیل) - ۵۳۰
 خواجگان چشت - ۳۶۰ ، ۵۳۷
 خواجگان سلسلہ نقشبندیہ - ۵۸۵
 خواجه (؟) - ۱۱۱
 خواجه ابو احمد ابدال چشتی - ۵۸۸
 خواجه ابو الفیض امین الدین شاہ سن اللہ محمد
 حسینی - ۵۳۸
 خواجه امام ابو نصر بن سعد القطان الصر قوی -
 ۴۳۳

دایو لنامو سنکه پسا کهنه چرخت - ۵۲ ،

۵۴

دجال - ۲۴

درویشان - ۲

درویش پیر حسن - ۵۱۷

درویش پیر علی - ۵۱۷

درویش محمد - ۵۴۱

دقیقی - ۲۵۳

دولت خان - ۳۵

دولت شاه بخت شاه (مولانا) - ۶۴

دهدار (خواجه احمد ، رک : فانی هروی) -

۲۱۲

دهریه - ۵۲۹

دهیر (حضرت) - ۱۳۲

دین محمد - ۳۰۸

دیوان بیگی - ۴۸۵

دیوسفید - ۳۷۰

(ذ)

ذبیح الله صفا (دکتر) - ۱۲۵ ، ۱۹۱ ، ۱۹۷ ،

۲۰۱ ، ۲۰۹ ، ۲۱۰ ، ۳۳۵ ، ۳۳۶ ،

۴۹۱ ، ۳۷۵

ذبیحی - ۱۰۹

ذکریا (رک : زکریا «ع») - ۱۶۲

ذوالرمه - ۳۰۰

ذوالفقار - ۳۵

ذوالفقار خان - ۲۲۱

ذوالنون مصری - ۵۸۸

ذوالیزن - ۳۶۳

(ر)

راجا ابن تاج الدین بن فخر الدین - ۵۹۰

راجعیه - ۵۲۹

راجه احمد خان - ۳۹۱

خواجه محمد - ۴۷۴

خواجه محمد پارسا - ۲۶۰

خواجه محمد سلیمان چشتی نظامی تونسوی - ۳۹۲

خواجه محمد معصوم - ۳۰۹

خواجه محمود - ۳۹۲

خواجه معین الدین چشتی - ۷

خواجه ناصر الحق عبید الله (رک : عبیداللهی) -

۲۳۱

خواجه ناصرالدین عبیدالله - ۲۲۹

خواجه ناصرالدین عبیدالله الاحرار - ۵۸۵

خواجه نصیر الدین طوسی - ۱۳ ، ۱۴ ، ۱۵ ،

۱۶

خواجه نظام الملک - ۱۲۵ ، ۶۴

خواجه وزیر رشید - ۶۴

خواجه یاقوت - ۳۵۵

خواجه یعقوب چرخی - ۴۷۰

خوارج - ۲۳۹

خوارزی - ۳۹۱

خواند کاروم - ۳۴ ، ۳۵

خواند میر (مولانا) - ۶۴ ، ۵۹۱

خواند میر ابن راجا بن تاج الدین - ۵۹۰ ،

۵۹۱

خوالساری - ۴۹۲

خورشید - ۶۰۶

خوفیه - ۵۲۹

خونداجهو - ۴۰۵

خیام - ۵۸۵

خیرالنساخ - ۴۷۱

(د)

دارا - ۲۵۵ ، ۴۷۶

داراشکوه - ۳۵

دارمی - ۳۰۰

داود طایب - ۳۷۰

- رفاعیہ - ۳۰۷ ، ۳۰۹
 رفیع الدین - ۳۰۸
 رفیعی - ۱۱۶
 رفیق - ۱۰۹ ، ۱۱۶
 رکن الدین محمد واسع - ۱۵۳
 روافض - ۳۶۱
 روپ نراین - ۲۹۴ ، ۲۹۵
 روح اللہ - ۳۱۵
 رودکی - ۴۹۲
 روز چین (رک : روزہ چین) - ۳۵۰ ، ۳۵۱
 روزہ چین (رک : روز چین) - ۳۵۰ ، ۳۵۱
 روسی (رک : مولوی) - ۱۲۲ ، ۳۸۸
 رئیس المرسلین (رک : محمد «ص») - ۴۱۳
 ریو (چارلز ، داکٹر-) - ۲۰۷
 (ز)
 زروقیہ - ۳۰۹
 زلالی (رک : حکیم زلالی خوانساری) - ۴۹۱
 زلیخا (رک : بی بی زلیخا) - ۲۸۴ ، ۶۰۳ ، ۶۰۵
 ۶۰۶ ، ۶۰۷ ، ۶۰۸
 زمان سلطان - ۳۵
 زمیندار سری رنگ پتن - ۴۴۷
 زنادقیہ - ۵۲۹
 زنجانی - ۴۲۴
 زہراء (ع) - ۳۱۱
 زیب النساء مخفی - ۱۱۳ ، ۱۲۰
 زیدیہ - ۵۲۹
 زید بن عمرو - ۵۲۰ ، ۵۲۶
 زیلعی (رک : امام فخرالدین ابو عثمان بن علی
 الزیلعی) - ۶۵
 زین (رک : محمد بن احمد الزاهد) - ۸۴ ، ۸۶
 زین العابدین (رک : علی بن الحسین «ع») -
 ۲۹۸
 زین العابدین - ۳۰۸
 زین العابدین بن ابراہیم بن نجیم - ۳۰
 راجہ امام بخش خان زمیندار - ۴۳۲
 راجہ بہادر سنگھ - ۳۰۰ ، ۳۰۱
 راجہ رنجیت سنگھ بہادر - ۳۰۰ ، ۳۰۱
 راجہ غلام سرور جہلمی (دکٹر-) - ۱۳۲
 راجہ لیگٹی - ۵۴۸
 رازی (رک : فخرالدین الرازی) - ۵۳۴
 راسخ (رک : شیخ غلام علی راسخ) - ۲۰۰
 راشدیہ - ۳۰۹
 رافضی - ۶۱۷
 رافضیہ (رک : رافضی) - ۵۲۹
 رافع - ۱۱۹ ، ۱۲۰
 رائوال - ۵۳۲
 راودیہ - ۵۲۹
 راہب - ۱۱۶
 رحمت - ۱۱۶
 رحمت یار خان - ۴۵۸
 رسا - ۱۵
 رسالت پناہ (ص) - ۵۵۹
 رستم - ۱۱۰
 رسول (ص) - ۴۴ ، ۱۱۲ ، ۱۱۵ ، ۱۵۶ ، ۱۶۲
 ۲۳۷ ، ۳۰۶ ، ۳۱۱ ، ۳۴۴ ، ۴۴۰ ، ۵۴۱
 ۵۷۹ ، ۵۴۳
 رسول اللہ (رک : رسول «ص») - ۲۴ ، ۲۵ ، ۹۵
 ۲۱۴ ، ۳۰۸ ، ۴۱۳ ، ۴۶۹ ، ۴۷۶
 ۵۲۰ ، ۵۲۵ ، ۶۰۱ ، ۶۰۲
 رشیدی (رک : فرهنگ رشیدی) - ۳۹۱
 رضا - ۱۱۱
 رضا (رک : رضایی) - ۲۱۴
 رضا بیگ چنگی - ۶۰۷
 رضا قلی خان ہدایت لہہ باشی - ۹۰
 رضایی (رک : رضا) - ۲۱۴
 رضی - ۱۱۶
 رضی الملک (رک : عبدالملک بن ملکی داود تمیم
 انصاری) - ۴۰۵

سعید احمد بن محمد نو بہاری - ۱۷۵ ، ۱۷۶
 سعید نفیسی - ۶ ، ۴ ، ۶ ، ۶۰ ، ۷۹ ، ۱۰۲ ،
 ۱۶۱ ، ۱۶۴ ، ۲۰۶ ، ۲۱۶ ، ۲۲۶ ،
 ۲۵۰ ، ۳۵۹ ، ۳۶۲ ، ۳۷۸ ، ۵۱۶ ،
 سکندر (رک : اسکندر) - ۹۱ ، ۲۵۵
 سگ اصحاب کوف - ۵۸۳
 سلسلہ خواجگان - ۲۳۱ ، ۵۶۵
 سلسلہ نقشبندیہ - ۲۳۱
 سلطان ابو سعید ابو الخیر - ۱۰۹
 سلطان احمد شاہ - ۴۰۵
 سلطان انوار (رک : قاسم انوار) - ۲۱۶
 سلطان اورنگ زیب (رک : اورنگ زیب) -
 ۵۵۲ ، ۵۵۳
 سلطان حسین - ۲۴۴
 سلطان حسین بایقرا - ۱۲
 سلطان حسین بہادر خان (ابو الغازی) - ۲۳۸
 سلطان خرم (رک : شاہ جہان اول) - ۵۳
 سلطان خسرو (?) - ۶۳
 سلطان داراشکوہ (رک : داراشکوہ) - ۵۵۲ -
 ۵۵۳
 سلطان سکندر - ۱۲ ، ۱۲۵
 سلطان شاہ شجاع - ۵۵۲ ، ۵۵۳
 سلطان شعرا - ۱۲۰
 سلطان شمس الدین التتمش - ۱۲۵
 سلطان محمد (رک : سلطان محمد کیا ابن ناصر
 کیا) - ۳۶۲
 سلطان محمد کیا ابن ناصر کیا -
 سلطان محمود غزنوی - ۱۰۹ ، ۲۵۴ ، ۲۵۵ ،
 ۴۰۷ ، ۴۰۸
 سلطان مراد بخش - ۵۵۲ ، ۵۵۴
 سلیمان - ۱۱۱ ، ۱۱۶
 سلیم - ۱۱۶
 سلیمان (ع) - ۲۲۵ ، ۳۷۰ ، ۴۳۴ ، ۵۶۶ ،
 ۵۹۶

زین العالمین بن سید ابو الحسن الکربلائی الحسین
 الهاشمی - ۳۲۴
 زین بن . . . (?) - ۳۴۵ ، ۳۴۶

(س)

سابق - ۱۰۹
 سابقہ - ۵۲۹
 سادات علوی آذر بایجان - ۲۱۵
 سامانیان - ۱۵۴ ، ۲۵۵
 سالک خجندی - ۱۱۴
 سالم - ۱۱۶
 سبلیہ - ۳۰۹
 سبطین (ع) - ۳۱۱
 سحاقی - ۱۱۶
 سحبان - ۷۸ ، ۴۴۹ ، ۴۵۰
 سدید الدین (نور الدین) محمد بن محمد عوفی
 بخاری - ۱۲۴
 سراج الدین محمد - ۳۰۸
 سراج الدین محمد ظفر بہادر شاہ (رک : بہادر شاہ
 پادشاہ) - ۱۱۲
 سردار حسن خان - ۵۲۳
 سردار محمد خان - ۵۲۳
 سردار محمد عزیز خان - ۲۴۰
 سربکیہ - ۵۲۹
 سرور - ۱۱۴
 سروش - ۱۰۹
 مسہرام منجم لاهوری - ۹۱
 سعد الدین لاهوری - ۵۸۰
 سعد الدین امام بخش - ۲۹۴
 سعدی (رک : سعدی شیرازی ، شیخ سعدی) -
 ۱۰۹ ، ۱۱۱ ، ۱۱۴ ، ۱۱۶ ، ۱۲۰ ،
 ۲۰۶ ، ۲۲۲ ، ۲۵۰ ، ۴۱۵ ، ۵۵۸ ،
 سعدی شیرازی - ۴۵ ، ۴۹۷
 سعید - ۵۲۰ ، ۵۲۵

- سنایی (رک : حکیم سنایی) - ۲۰۱ ، ۴۱۸ ، ۵۵۷
- سنایی غزنوی (رک : سنایی) - ۲۰۱
- سوقی حسین - ۱۰۵
- سوکنہ رام - ۳۷۲
- مہروردیہ : ۳۰۷ ، ۳۰۹
- سہکل (قوم) - ۷۵
- سہیل سمندری - ۱۷۴
- سہیلی (رک : امیر نظام الدین شیخ احمد سہیلی) - ۳۷
- سہین کورت موزنہ - ۳۲۵ ، ۳۲۶
- سیالکوٹی (-کاتب ؟) - ۲۷۶ ، ۲۷۷
- سید ابو الحسن الکر بلائی الحسین الهاشمی - ۳۲۴
- سید الابرار (رک : محمد «ص») - ۱۰
- سید الشہدا (رک : حسین «ع») - ۲۳۶
- سید المرسلین (رک : محمد «ص») - ۱۰۳ ، ۱۳۶
- سید انام (رک : سید المرسلین «ص») - ۲۴۲
- سید امیر حمزہ - ۲۶۱
- سید امیر کلال سوخاری - ۲۶۰ ، ۲۶۱
- سید باقر بن سید عثمان بخاری - ۱۳۱
- سید بن عبدالرحمن - ۱۴۷
- سید بہاء الدین خان پادشاہ - ۷۳
- سید جعفر بن محمد بن الحسن (رک : جعفری) - ۶۴
- سید جلال جہانیاں بخاری (مخدوم) - ۱۳۱
- سید جلال جہانیاں جہانگشت (مخدوم) - ۱۳۲
- سید حاج - ۳۹۱
- سید حاجی حمید نظام الدین بخاری - ۱۳۱
- سید حسن گاہ گاہ - ۱۶۶
- سید حسن ولد سید ہاشم پادشاہ - ۱۶۶
- سید حمزہ بن امیر کلال - ۲۶۰
- سید داود بخاری - ۱۳۱
- سید زین الدین ابو ابراہیم اسماعیل بن حسن بن
- محمد بن احمد حسینی گرگانی (رک : اسماعیل گرگانی) - ۲۲۶
- سید شکر اللہ (رک : شیخ بہنبو) - ۱۳۱
- سید شیر محمد حسینی - ۵۶۸
- سید ظفر نو بہاری - ۴۲۸
- سید ظہیر الدین مازندرانی - ۶۴
- سید عالم (رک : صاحب عالم) - ۶۶
- سید عباس فقیر - ۵۰۴
- سید عبدالفتاح - ۳۹۱
- سید عثمان بن سید داود بخاری - ۱۳۱
- سید قلی الحاج اصغر - ۵
- سید کاینات (ع) - ۳۸۴
- سید کریم داد - ۳۶۹
- سید مجد الدین ابوطالب - ۱۸۳
- سید محمد خان - ۶۰۲
- سید محمد شاہ بخاری - ۹۳
- سید محمد شریف - ۱۲۲
- سید محمد فخر داعی گیلانی - ۱۶۴
- سید محمود جان پادشاہ - ۷۳
- سید محیی الدین عبدالقادر جیلانی - ۲۳۴
- سید مرتضیٰ حسین صدر الافاضل - ۳۴۶
- سید میر رضا الموسوی الحسینی السبزواری - ۱۶۱
- سید نورالدین نعمت اللہ بن عبداللہ کرمانی - ۲۰۲
- سید ہاشم پادشاہ - ۱۶۶
- سیری (رک : سہری) - ۱۱۳
- سیف خان بدخشی - ۲۲۱
- سیف ظفر نو بہاری - ۱۷۶
- سیمرغ - ۵۷۲
- (ش)
- شاہپور - ۱۱۶
- شاذلیہ - ۳۰۹
- شارع - ۱۱۶

- شافعی (امام) - ۴۷۱ ، ۳۸۶ -
 شاکبہ - ۵۲۹
 شانی - ۱۱۴
 شاہ (?) - ۵۶۲
 شاہ ابو الحسن - ۱۲
 شاہپور (رک : شاہفور) - ۶۰
 شاہ تیمور - ۹۱
 شاہ جانی درویش - ۵۱۵
 شاہ جهان (رک : صاحب قران ثانی) - ۵۷ ،
 ۱۲۲ ، ۲۱۱ ، ۳۲۳ ، ۵۵۲ ، ۵۵۳ ،
 ۵۵۵
 شاہ جهان (رک : صاحبقران ثانی) - ۵۶
 شاہ جهان اول - ۵۳
 شاہ جهان پادشاہ غازی - ۵۴۸ ، ۵۴۹
 شاہ جهان صاحبقران ثانی - ۵۵۱
 شاہ جیلان - ۲۷۴
 شاہ حسین (رک : حسین «ع») - ۵۰۱
 شاعد - ۳۸۷
 شاعدی (رک : شاعدی مولوی) - ۴۸۵
 شاعدی مولوی - ۳۷۳ ، ۳۷۴ ، ۴۸۶ ، ۴۸۷
 شاہرخ (رک : شاہرخ بن تیمور گورکانی) -
 ۱۵۸ ، ۱۵۹ ، ۲۱۵
 شاہرخ بن تیمور گورکانی - ۲۹۰
 شاہزادہ سلیم - ۲۱۱
 شاہزادہ شاہ مراد - ۵۶۳
 شاہ سلطان حسین بہادر خان صفوی - ۱۴۳ ،
 ۱۴۴
 شاہ سلیمان - ۴۹۹
 شاہ سلیمان صفوی - ۷۰ ، ۷۱ ، ۷۲ ، ۷۴
 شاہ شجاع - ۱۲۰ ، ۱۲۲
 شاہ شرف ابراہیم شاہ (رک : ابراہیم شاہ) - ۱۰۲
 شاہ شرف قلندر - ۱۲۲
 شاہ طہاسب صفوی - ۶۵
 شاہ عالم پادشاہ غازی - ۴۵۷
 شاہ عباس (رک : عباس شاہ) - ۲۴۲
 شاہ عباس اول - ۴۹۰ ، ۴۹۲
 شاہ عباس ثانی (دوم) - ۳۴ ، ۳۵ ، ۷۲ ، ۶۰۷
 شاہ عبدالرحیم خان شاہ شفقان (?) - ۵۵۴
 شاہ علی کوه پادشاہ - ۴۳۲
 شاہ عنایت علی - ۱۰۹
 شاہفور (رک : شاہپور) - ۶۰
 شاہ قاسم انوار (رک : قاسم انوار) - ۲۱۶
 شاہ قطب - ۱۰۹
 شاہ محمد کڑٹل صاحب - ۵۵۹
 شاہ محمود (رک : سلطان محمود غزنوی) - ۲۵۵
 شاہ محمد در دران - ۱۷۸ ، ۲۷۹
 شاہ میر بابا محمد سعید - ۲۸۷
 شاہ میر بابا محمد معصوم - ۲۸۷
 شاہ ناصر - ۱۰۹
 شاہ نعمت اللہ ولی (رک : نعمت اللہ ولی) - ۲۰۳
 شاہ نیاز - ۱۲۰
 شاہ وردی خان بیگربیگی لرستان - ۳۶
 شاہ ہمایون (رک : نصیر الدین محمد ہمایون
 پادشاہ غازی) - ۱۳۳ ، ۱۳۵
 شاہ ہمدان - ۱۰۹ -
 شاہی - ۱۰۹ ، ۱۱۶
 شایق - ۱۰۹ ، ۱۱۱ ، ۱۲۰
 شبلی - ۳۷۹
 شبلی نعمانی - ۱۶۴
 شجاع - ۱۲۲
 شجاع الماک - ۱۲۰ ، ۱۲۲
 شرف (رک : شرف الدین بن علی غزنوی) - ۳۱۰ ،
 ۳۱۱
 شرف الدین ابو عبداللہ محمد بن سعید البوصیری -
 ۲۸۲
 شرف الدین ابو محمد دیکنی مالی عبدالرحمن
 بخشہ - ۵۳۵
 شرف الدین بن نور محمد - ۶۴ ، ۱۳۲ ، ۳۱۰

- غازی - ۵۳ ، ۵۴۹
 شہاب الدین شمس عمرو لٹابادی - ۱۰۱
 شہادت - ۱۰۹
 شہپور (رک : شہفور) - ۶۰
 شہ حسام الدین (رک : ضیاء الحق حسام الدین) -
 ۴۰۰ ، ۴۰۳ ، ۵۴۵
 شہر آشوب - ۶۰۱
 شہرت - ۱۱۴
 شہفور (رک : شہپور) - ۶۰
 شیخ (؟) - ۲۵۹
 شیخ ابراہیم کاذر الہبی - ۴۴۷ ، ۴۴۸
 شیخ ابن سینا - ۱۵۱
 شیخ ابوالحسن خرقانی - ۳۲۸ ، ۳۳۰
 شیخ ابو سعید (ابی سعید) ابی الخیر - ۳۵۷ ، ۳۵۸
 ۴۷۷ ، ۴۷۸
 شیخ ابو محمد القاسم بن فرقتہ الشاطبی - ۱۴۱
 شیخ احمد - ۴۱۷ ، ۴۷۱
 شیخ احمد ترخستانی - ۱۵۹
 شیخ احمد ملتانی - ۵۷۹
 شیخ الاسلام - ۴۷۴
 شیخ الاسلام ابو نصر احمد بن ابو الحسن الجامی
 النامتی البجلی (رک : احمد جام) - ۱۵۸ -
 ۱۵۹
 شیخ الاسلام احمد قطب الدین محمد ابن شیخ
 شمس الدین مطہر بن حضرت شیخ - ۱۵۹ ،
 ۱۶۰
 شیخ الاسلام زندہ فیل احمد الجامی - ۱۷۷
 شیخ الاسلام سعد الدین الحموی - ۴۷۲
 شیخ الرئيس ابو علی حسین بن عبد اللہ بن سینا -
 ۳۳۵ ، ۳۳۶
 شیخ الہبی بخش - ۲۲۵
 شیخ برہان الدین راز الہبی - ۴۴۹
 شیخ بن محمود بن راجا بن صدر عباسی - ۴۰۵
 شیخ بہاء الدین نقشبند - ۴۶۶
- شریعتمدار (سرکار) - ۳۰۲
 شریف - ۱۲۴
 شریف جہال - ۵۷۳
 شطاریہ - ۳۰۷
 شعبیہ - ۳۰۹
 شعیب (ع) - ۵۹۶
 شفائی (رک : حکیم شفائی) - ۱۰۹
 شفیق بلخی - ۴۷۱
 شکر اللہ شریف کاشانی - ۱۶۱
 شمر - ۲۳۶ ، ۵۰۲
 شمر احمیہ - ۸۱
 شمس (رک : شمس الدین تبریزی) - ۱۰۹ ،
 ۱۲۴ ، ۳۶۴ ، ۵۱۴
 شمس الحق (رک : شمس تبریزی) - ۱۰۹ ،
 ۳۶۴ ، ۴۰۴
 شمس الحق (شمس الدین تبریزی) - ۳۶۴
 شمس الدین محمد الحافظ الشیرازی (رک : حافظ) -
 ۵۸۹
 شمس الدین محمد الخراسانی - ۱۰۳ ، ۱۰۴
 شمس تبریز (رک : شمس الحق تبریزی) - ۱۰۹ ،
 ۱۱۶ ، ۲۸۲ ، ۳۶۴
 شمس تبریزی (رک : شمس تبریز) - ۱۲۰ ،
 ۱۲۲ ، ۳۶۴
 شمسی - ۱۱۱
 شموآخیمہ - ۵۲۹
 شوکت - ۱۱۶ ، ۶۰۷
 شوکت بخارایی - ۱۱۴
 شہاب الدین - ۲۶۰
 شہاب الدین حقوقی - ۱۲۵ ، ۱۲۶
 شہاب الدین سہروردی - ۳۷۰
 شہاب الدین محمد (رک : شاہ جوان) - ۵۷
 شہاب الدین محمد شاہ جہان (رک : شاعرزادہ
 خرم) - ۳۸۲
 شہاب الدین محمد صاحبقران شاہ جہان پادشاہ

- شیخ عطاء اللہ افندی - ۱۰۳
 شیخ عطار - ۱۲۰
 شیخ غلام علی راسخ (رک : راسخ) - ۲۰۰
 شیخ غلام محمد بن شیخ محمد - ۳۱۹
 شیخ فرید الدین - ۱۲۹
 شیخ فرید الدین عطار نیشابوری (رک : عطار) -
 ۵۸ ، ۲۶۲ ، ۴۷۶
 شیخ فرید عطار (رک : عطار) - ۴۳۵ ، ۴۳۶ ،
 ۴۳۷
 شیخ فرید الدین گنج شکر - ۷
 شیخ فقیر اللہ ہاشمی - ۳۰۸ ، ۳۰۹
 شیخ مجد الدین بغدادی - ۱۲۶
 شیخ محمد ارم پوری چشتی (رک : محمد قطب) -
 ۴۱۲
 شیخ محمد اشرف - ۴۲۴
 شیخ محمد شعیب - ۵۷۹
 شیخ محمد صحاف - ۵۷۱
 شیخ محمد علی حزین (رک : حزین) - ۱۱۴
 شیخ محمد بصری - ۴۷۹
 شیخ محمد عمر مفتی - ۳۳۵
 شیخ محمود شبستری - ۱۴۵ ، ۴۲۱ ، ۴۲۲ ،
 ۴۲۹
 شیخ مرتضی الانصاری - ۳۰۳
 شیخ مصباح الدین سعدی شیرازی (رک : شیخ
 سعدی) - ۳۶۹ ، ۴۱۴
 شیخ مظہر الحق قریشی نقشبندی - ۳۶۲
 شیخ معروف - ۲۹
 شیخ مفتی نجم الدین - ۸۱
 شیخ منصور حلاج - ۲۹
 شیخ ناصر علی سرہندی (رک : علی) - ۲۲۱
 شیخ نصیر الدین محمود چراغ دہلی - ۷
 شیخ نور العین واقف بتالوی لاہوری - ۲۲۴
 شیخ نور محمد ثانی - ۲۸۴
 شیخ بہلول - ۲۹
 شیخ بہنبو (رک : سید شکر اللہ) - ۱۳۱
 شیخ تاج محمد بن احمد بن مدن - ۴۰۵
 شیخ جنید - ۲۹
 شیخ چلی (حضرت) - ۱۳۲
 شیخ حبیب عجمی - ۳۲۸
 شیخ حسن بن شیخ زین الدین - ۳۳۶
 شیخ روز بہان - ۴۷۰
 شیخ زید بن ابو حفص عمر بن العبد الفقیر -
 ۵۳۰
 شیخ زین الدین الخوانی (الوفی) - ۴۶۰ ، ۴۶۳ ،
 ۴۷۴
 شیخ سعد الدین حموی - ۴۷۴
 شیخ سعدی - ۳۷۰ ، ۴۱۴ ، ۴۷۸
 شیخ سعدی شیرازی (رک : شیخ سعدی) - ۴۹ ،
 ۱۱۴ ، ۳۷۱ ، ۳۷۲ ، ۳۷۳
 شیخ شاہ دولابی گجراتی - ۵۷۹
 شیخ شبلی - ۲۹
 شیخ شرف الدین سنیری - ۵۶۲
 شیخ شمس الدین ابو عبداللہ محمد بن ابراہیم -
 ۵۳۰
 شیخ صدر الدین القونیوی - ۴۴۲ ، ۴۴۶
 شیخ عبداللہ یافعی - ۲۳۴
 شیخ عبدالجلیل - ۵۳۷
 شیخ عبد الحق (رک : شیخ عبد الحق محدث
 دہلوی) - ۲۴ ، ۱۰۴
 شیخ عبد الحق محدث دہلوی - ۲۵
 شیخ عبدالغفور صاحب سوات (صوات) - ۳۴۹ ،
 ۵۰۷
 شیخ عبدالقادر جرجانی - ۱۰۰
 شیخ عبدالقادر جیلانی (گیلانی) - ۱۰۷ ، ۳۴۳ ،
 ۳۵۳ ، ۴۷۸ ، ۴۷۹ ، ۴۸۱ ، ۴۹۰ ، ۵۰۳ ،
 ۵۲۵ ، ۵۳۶ ، ۵۵۰
 شیخ عبدالوہاب - ۳۴۸

- شیخ ولی الدین ابو محمد عبداللہ ابن عبداللہ
الخطیب التبریزی - ۲۸۶ ، ۵۰۶
شیخ یعقوب افندی القرمانی - ۱۰۳
شیر افکن - ۱۱۶
شیر خان بن میرداد بن غازی - ۳۲۴
شیر لعل خان - ۲۲
شیر محمد ہزاری - ۴۸۶
شیرین - ۱۵۴ ، ۲۴۰ ، ۶۰۶
شیطانہ - ۵۲۹
شیعہ - ۵۵ ، ۱۵۲ ، ۱۶۲ ، ۳۳۸ ، ۴۱۱
شیعیان (رک : شیعہ) - ۱۶۳ ، ۳۰۲ ، ۳۶۱ ، ۴۷۴
شیعہ اثنی عشریہ (رک : امامیہ) - ۶۸ ، ۵۶۲
شیعیہ - ۵۲۹
- (ص)
- صاحب - ۱۲۰
صاحب (رک : ملا) - ۱۲۲
صاحب زادہ حمید اللہ - ۹۶
صاحب سواد (رک : شیخ عبد الغفور صاحب سوات) - ۳۴۹
صاحب عائم (رک : سید عالم) - ۶۷
صاحبقران (رک : تیمور گوزکنی) - ۳۱۱
صاحبقران ثانی (رک : شاہ جہان) - ۵۵۲ ، ۵۵۴ ، ۵۵۵
صاحب مبارک - ۳۴۸
صاحب مبارک مانڈکی - ۳۴۸ ، ۴۹
صالح - ۱۲۰
صامت - ۱۱۶
صائب (رک : صائب) - ۱۰۹ ، ۱۱۱ ، ۱۱۶ ، ۱۲۰ ، ۱۸۱ ، ۱۹۹ ، ۲۰۴ ، ۲۱۶ ، ۴۳۲ ، ۴۳۳
صائب (رک : صائب) - ۲۰۴ ، ۴۳۲
صائب تبریزی اصفہانی (رک : صائب ، صائب) ،
- میرزا صائب - ۲۰۴
صبغہ اللہ - ۲۲۵
صبوحی - ۱۱۴
صحابہ (رض) - ۱۰۷ ، ۳۰۸ ، ۳۴۵ ، ۵۰۷
صدر الدین - ۴۱۷
صدیق (رض) - ۴۵۲
صدیقی (دکتر طاہرہ) - ۶۰۸
صدیقیہ - ۳۰۹
صفا (رک : ذبیح اللہ ، دکتر) - ۱۹۱ ، ۱۹۷ ، ۲۰۱ ، ۲۰۳ ، ۲۰۹ ، ۲۱۰ ، ۲۱۶ ، ۲۴۱ ، ۲۴۵ ، ۲۷۲ ، ۲۷۵ ، ۲۹۱
صفویہ - ۳۵ ، ۷۲ ، ۲۹۹ ، ۳۳۸
صفی (رک : علی بن الحسین الواعظ الکاشفی) - ۲ ، ۲۲۳ ، ۲۲۹ ، ۲۳۲ ، ۲۳۳
صفی علی خان بیگلر بیگی ایروان - ۳۶
صوفی - ۲۰۵ ، ۲۰۶ ، ۴۵۴ ، ۴۵۵
صوفی بخارایی (رک : صوفی) - ۲۰۶
صوفی حق داد - ۴۹۷
صوفیہ - ۴۶۷
صوبہا (رک : آقا محمد قمی) - ۱۱۳
صیدی - ۱۱۴ ، ۱۱۶
صیقل (رک : صیقلی) - ۵۰۱
صیقلی (رک : صیقل) - ۵۰۱
- (ض)
- ضمیری - ۱۱۶
ضیاء الحق حسام الدین - ۳۸۹ ، ۳۹۰ ، ۳۹۴
۳۹۶ ، ۳۹۷ ، ۳۹۹ ، ۴۰۰ ، ۴۰۳ ، ۵۴۴
ضیاء الدین یوسف - ۵۹۲
ضیاء نخشبی - ۵۵ ، ۱۱۶ ، ۲۵۱ ، ۲۵۲
- (ط)
- طالب - ۱۰۹
طالب (؟) (رک : طالب آملی) - ۴۹۶

عباسیہ - ۵۲۹
 عبدالجلیل بن محمد احمد بن عظوم المرادی
 القيروانی - ۹۴ ، ۹۶
 عبدالجواد بن علی بن موسی الشعرانی - ۵۳۱
 عبدالحق بن سیف الدین الترك الدهلوی البخاری -
 ۲۵ ، ۶
 عبدالحمید - ۵۶۶
 عبدالحمید لاهوری (رک : ملا عبدالحمید لاهوری) -

۵۷

عبدالحی بن ابو الفتح الحسینی - ۵۸۴
 عبدالخالق (رک : میرزا جان جانان) - ۱۲۲
 عبدالرحمن (رک : ابن الجوزی) - ۶۴
 عبدالرحمن - ۲۲۸ ، ۶۰۶
 عبدالرحمن بن الاحمد الجاسی (رک : جاسی) -
 ۲۸۱ ، ۲۸۳ ، ۳۹۲ ، ۵۸۷ ، ۵۹۰
 ۵۹۳ ، ۵۹۴

عبدالرحیم احمد سور - ۳۵۴
 عبدالرحیم مشہدی (مولانا) - ۶۴
 عبدالرزاق سمرقندی (مولانا) - ۶۴
 عبدالرسول (رک : مولوی عبدالرسول) - ۵۰۰
 عبدالرشید الحسینی المدنی التتوی - ۵۵۱ ، ۵۵۲

۵۵۴

عبدالرشید بن عبدالغفور الحسینی المدنی التتوی -
 ۳۲۳ ، ۳۲۲
 عبدالسلام ابن عبدالعزیز - ۵۸۱
 عبدالصمد - ۴۹
 عبدالعزیز بن عبدالؤمن درمیانی - ۵۲۶
 عبدالعزیز خان - ۵
 عبدالغفار خان - ۶۰۴
 عبدالغفور - ۵۵۲
 عبدالغفور اللاری - ۵۹۱ ، ۵۹۲
 عبدالکریم (ملا) - ۹۶
 عبداللطیف - ۱۵۵ ، ۱۵۷
 عبدالله (ع) - ۱۵۸

طالب آملی - ۱۱۶
 طالبیہ - ۳۰۹
 طالوت - ۳۴۵
 طاہرہ صدیقی (دکتر) - ۶۰۸
 طبیب - ۱۰۹
 طبیب (رک : ملا محمد شریف آملی) - ۱۱۳
 طوفان - ۱۰۹ ، ۱۱۴
 طیفوریہ - ۳۰۹

(ظ)

ظہور - ۱۱۶
 ظہوری (رک : ملا نور الدین محمد ظہوری
 ترشیزی) - ۱۱۶ ، ۱۱۹ ، ۱۲۰ ، ۲۰۷ ،
 ۲۴۳ ، ۲۴۲
 ظہیر (رک : ظہیر فاریابی) - ۱۱۶ ، ۱۲۰ ،
 ۲۰۸ ، ۲۰۹
 ظہیر الدین ابو الفضل طاہر بن محمد فاریابی
 (رک : ظہیر فاریابی) - ۲۰۸
 ظہیر الدین بابر - ۱۳۳ ، ۳۲۵
 ظہیر فاریابی (رک : ظہیر) - ۲۰۸ ، ۲۰۹
 ظہیری - ۱۲۲ ، ۵۵۷

(ع)

عاشق - ۱۰۹ ، ۱۱۴
 عالم خان - ۴۰۵
 عالمگیر پادشاہ غازی (رک : محیی الدین
 اورنگ زیب پادشاہ) - ۶۰۱
 عالمگیری - ۵۲۱
 عالی - ۱۱۶
 عالیجاہ - ۱۱۶
 عایشہ (رض) - ۲۵
 عباس - ۳۸۳
 عباس شاہ (رک : شاہ عباس) - ۲۴۲
 عباس قلی خان شاملو - ۶۰۷
 عباسیان - ۲۳۸

- عبدالله - ۳۰۸
عبدالله (رک : عبدالله انصاری) - ۵۷۸ ، ۵۷۹
عبدالله انصاری - ۵۷۸ ، ۵۷۹
عبدالله الدیلمی - ۱۴۷
عبدالله بن سلام - ۶۰۱ ، ۶۰۲
عبدالله بن شیرازی - ۶۴
عبدالله بن مسعود - ۲۲
عبدالله بیک کابلی - ۴۸۵
عبدالله مجریز (?) - ۱۴۷
عبدالله شامی - ۴۱
عبدالمجید - ۵۴ ، ۱۰۰
عبدالمطلب - ۱۵۸
عبدالمملک بن ملکی بن داود تمیم انصاری - ۴۰۵
عبدالواحد ابراهیم - ۲۹۲
عبد الوهاب - ۳۴۸
عبدالهادی ولد محمد معصوم - ۹ ، ۱۰
عبد مناف - ۲۴
عبهری - ۵۵۷
عبیدالله (رک : عبیدی الخویشکی الجشتی) - ۴۲
عبید اللهی (رک : خواجه ناصر الحق عبیدالله) -
۲۳۱
عبید زاکانی - ۱۱۴
عبیدی (رک : عبیدالله) - ۴۲
عبیدی الخویشکی الجشتی (رک : عبیدی) -
۴۲
عثمان (رض) - ۵۶۴
عثمان بن عثمان (رض) - ۵۷۲
عجم - ۳۷ ، ۱۲۲ ، ۲۵۵ ، ۲۵۸ ، ۴۰۵ ،
۴۸۳
عجمی - ۴۰۵
عرب - ۲۴ ، ۳۷ ، ۱۲۸ ، ۱۲۹ ، ۲۵۸ ،
۳۵۱ ، ۴۰۵ ، ۴۲۵ ، ۴۸۰ ، ۴۸۳
۵۵۶
عرفی (رک : عرفی شیرازی) - ۱۰۹ ، ۱۱۶ ،
۲۱۱
- عرفی (رک : ملا مقبل) - ۱۱۳
عرفی شیرازی (رک : جمال الدین محمد بن بدرالدین
شیرازی) - ۲۱۰
عراقی (رک : فخر الدین ابراهیم بن بزرگ بن
مهر عبدالغفار جوالیقی همدانی) - ۲۷ ، ۱۰۹ ،
۱۱۶ ، ۲۰۶ ، ۳۷۸ ، ۳۷۹
عزت خان - ۶۵ ، ۶۶
عزیر (ع) - ۵۹۶
عزیز - ۳۸۷
عزیز الدین - ۵۲۹
عزیز خان دروازی - ۱۶۹
عصمت - ۴۷۳ ، ۴۷۴ ، ۴۸۵
عصمت بخاری - ۱۱۱ ، ۱۱۴
عضد الدوله (رک : جمال الدین حسین النجو) -
۳۲۱ ، ۳۲۰
عطا - ۱۰۹
عطار (رک : شیخ فرید الدین عطار) - ۱۱۱ ،
۱۲۲ ، ۴۱۸ ، ۴۷۷
عطا محمد قادری - ۴۰۵
عطار نیشابوری (رک : عطار) - ۷ ، ۷۹ ، ۸۰ ،
عطار نیشابوری - ۴۲۹ ، ۴۳۱
عظوم مرادی قیروانی - ۹۴ ، ۹۵ ، ۹۶
عفیف الدین عبدالله بغدادی - ۴۴۰
علاء الدین - ۳۱۵
علاء الدین علی بن ابی الجزم انقرشی - ۲۹۰
علاء الدین غیاث متطیب - ۳۰۵ ، ۳۰۶
علامه اثنی عشری (رک : ناصر الدین محمد بن
الجسن بن یوسف) - ۱۷
علامه جبار الله زنجشیری - ۲۶۵
علویہ - ۵۲۹
علی (ع) - ۷۸ ، ۸۳ ، ۹۹ ، ۱۸۷ ، ۲۰۳ ،
۲۳۶ ، ۲۳۹ ، ۳۴۴ ، ۳۸۴ ، ۴۱۱ ،
۴۱۳ ، ۴۳۰ ، ۴۳۲ ، ۴۷۲ ، ۴۷۵ ،
۴۷۷ ، ۶۰۸

- علی - ۱۱۶ ، ۱۵۳
 علی (رک : ناصر علی سرہندی) - ۲۲۱ ، ۲۲۲ ، ۲۲۳
 علی بن ابی طالب (رک : علی «ع» - ۲۹۸ ، ۳۴۴ ، ۴۱۱ ، ۴۶۰ ، ۴۶۷ ، ۵۷۲
 علی بن الحسین (رک : زین العابدین «ع») - ۲۹۸ ، ۲۹۹ ، ۳۴۴
 علی بن الحسین الواعظ الکاشفی (رک : صفی) - ۲ ، ۲۲۹ ، ۲۳۰ ، ۲۳۱
 علی بن بہاء الدین بن حاجی فرید - ۸۲
 علی بن عثمان بن علی الجلابی الغزنوی الہجویری - ۳۵۶ ، ۳۵۷ ، ۳۵۸
 علی بن عیسی اردبیلی - ۶۴
 علی بن محمد - ۲۹۸
 علی بن محمد المسکینی القاضی السمرقندی - ۱۳۳
 علی بن ملک حسن الطوسی - ۱۲۸
 علی بن موسی الرضا (ع) - ۴۸۲ ، ۴۸۴
 علی اکبر (ع) - ۵۰۲
 علی اکبر جعفری (دکتر) - ۲۹۵
 علی کشمیری - ۶۹
 علی ثانی (رک : میر سید علی ہمدانی) - ۲۲۷
 علی حمزہ بن علی بن ملک بن حسن الطوسی - ۱۲۸
 علی خان لاری - ۳۷۷
 علی دیلم - ۲۵۷
 علی شہاب ہمدانی (رک : میر سید علی ہمدانی) - ۲۲۷
 علی شیر نوابی (رک : فانی) - ۲۱۱
 علی عسکر خوانی - ۴۱۰
 علی کنبسانی - ۸۴
 عہاد الدولہ ابی حفص عمر بن حسین - ۳۸۰
 عمر (رض) - ۲۵ ، ۴۰۳ ، ۵۲۰ ، ۵۲۵
 عمر - ۱۱۶
 عمر بن الخطاب (رک : عمر «رض») - ۵۷۲
 عمر خان - ۱۱۶ ، ۴۸۵
 عمر خیام - ۱۰۹ ، ۱۱۶ ، ۲۹۱
 عمر شیخ - ۹۰
 علیہ - ۵۲۹
 عنایت اللہ - ۵۲
 عنایت اللہ رحمت یار خان - ۴۵۸
 عنایت الہی - ۴۶۵
 عید الرؤسا - ۲۹۹
 عیسوی - ۳۴
 عیسی (ع) - ۲۴ ، ۱۶۲ ، ۴۹۱ ، ۴۹۵
 ۵۹۶
 عیسی (رک : عیسی مخدوم بخاری) - ۴۹۶
 عیسی بن خلف ابن ابراہیم - ۳۴۷
 عیسی بن قاسم بن عیسی ابن خلف بن ابراہیم
 (رک : عیسی بن خلف بن ابراہیم) - ۳۴۷
 عیسی مخدوم (رک : میرزا محمد ابن اندخوی) - ۴۹۵ ، ۵۶۷
 (ع)
 غازی - ۳۲۴
 غزالیہ - ۳۰۷ ، ۳۰۹
 غلام - ۱۰۶
 غلام حسین - ۲۰۸
 غلام حسین بن رکن الدین محمد واسع - ۱۵۳ ، ۴۳۲
 غلام حیدر - ۲۰۸
 غلام ربانی عزیز (برفسور) - ۲۲۴
 غلام رسول بن تاج الدین بن شرف الدین بن نور محمد - ۱۳۲
 غلام سرور (دکتر) - ۲۸۶
 غلام عبید اللہ احرار سرہندی مجددی - ۹
 غلام علی ابن دوست محمد - ۵۸۹
 غلام قاسم - ۵۵۷
 غلام علی قصوری - ۸۵

فتح محمد - ۳۲
فتوحی (رک : جان محمد حضور الدولہ) - ۳۱۳
فخرالدین بن ابراہیم بزرگ بن مہر عبد عبدالغفار
جوالمقی ہمدانی (رک : عراقی) - ۳۷۸
فخر الدین بن میان صاحب - ۹
فخر الدین ابراہیم عراقی - ۲۸ ، ۲۷
فخر الدین حسن الحسینی - ۵۹۰
فخر الدین داود بناکتی - ۶۴
فخر الدین رازی - ۵۳۴ ، ۴۷۲
فخر الدین علی بن الحسین الواعظ الکاشفی (رک :
صفی) - ۲۳۲
فخری - ۱۲۰
فردوسی (رک : فردوسی طوسی) - ۱۰۹ ، ۲۵۴ ،
۲۵۵ ، ۲۵۹ ، ۵۵۷ ، ۶۰۷
فردوسی طوسی (رک : فردوسی ، حکیم ابوالقاسم
فردوسی) - ۱۱۴
فردوسیہ - ۳۰۷ ، ۳۰۹
فرقہ اثنی عشریہ - ۳۶۱
فرقہ اہل سنت و جماعت - ۴۴
فرقہ امامیہ - ۳۶۱
فرقہ جبریہ - ۴۴
فرقہ حنفی - ۶۶ ، ۱۵۶ ، ۵۷۴
فرقہ سنیہ - ۴۴
فرلت - ۵۴
فروغی (رک : میرزا محمد) - ۱۱۳
فرہاد - ۱۵۴ ، ۲۴۰ ، ۴۹۵ ، ۶۰۶
فرید الدین عباسی - ۸۵
فرید الدین عطار (رک : عطار نیشابوری) - ۷۹
فضل احمد عبداللہ الصمد - ۲۶۲
فضائل - ۱۱۶
فضولی (رک : مولانا فضولی) - ۲۱۳ ، ۲۱۴ ،
۴۸۴
فضیلت النساء بیگم - ۵۸۴

غلام محمد - ۳۰۸
غلام محمود - ۳۰۸
غلام محیی الدین - ۸۵
غلام مرتضی - ۴۷۹
غنی - ۱۱۶
غوث صمدانی (رک : شیخ عبد القادر گیلانی) -
۳۵۲
غوریہ - ۱۲۵
غیاث الدین - ۱۲۲
غیاث الدین محمد - ۳۰۸
غیاث متطبب (رک : غلام الدین غیاث متطبب) -
۳۰۶ ، ۳۰۵
غیریہ - ۵۲۹
غیاثی - ۱۱۱ ، ۱۲۲

(ف)

فانح - ۱۱۴
فاروق (رض) - ۳۹۱ ، ۳۹۴ ، ۳۹۷ ، ۴۰۰
فاطمہ - ۳۸۴
فاطمہ (ع) - ۳۸۴ ، ۴۸۹
فاطمہ الزہراء (ع) - ۲۳۶
فاطمہ بیگم - ۵۸۴
فاطمہ قوالہ - ۱۱۶
فانی (رک : علی شیر نوائی) - ۲۱۱ ، ۲۱۲ ،
۲۱۳
فانی بخارایی - ۲۱۲
فانی تبریزی - ۲۱۲
فانی خوارزمی - ۲۱۲
فانی رازی (محسن) - ۲۱۲
فانی شیرازی - ۲۱۲
فانی مروی (رک : دھدار ، خواجہ انور) - ۲۱۲
فانیہ - ۵۲۹
فایز - ۱۱۶
فتح علی شاہ قاجار - ۳۴۷

قاسم (رک: قاسمی ، قاسم انوار) - ۲۱۵ ،
 ۲۱۷
 قاسم انوار (رک: قاسمی ، قاسم) - ۱۰۹ ،
 ۲۱۵
 قاسم بن عیسی - ۳۴۷
 قاسم بن قطب الدین خواند میر - ۵۹۰
 قاسم خان بدخشی - ۶۰۷
 قاسمی - ۱۱۱
 قاسمی (رک: قاسم ، قاسم انوار) - ۲۱۵ ،
 ۲۱۷
 قاضی احمد غفاری (رک: ابن محمد احمد) - ۶۲ ،
 ۶۳
 قاضی بیضا - ۶۰۰
 قاضی خان - ۲۷۹ ، ۲۸۰
 قاضی شریح - ۸۳
 قاضی شہاب دوات آبادی - ۵۵۹
 قاضی عبدالمجید - ۲۲
 قاضی عبداللہ - ۲۲
 قاضی محمد باسط خان - ۴۵۸
 قاضی محمد میرک - ۲۲
 قتادہ - ۶۰
 قبریہ - ۵۲۹
 قدریہ - ۵۲۹
 قدسی - ۱۱۶ ، ۱۲۰ ، ۱۲۲
 قدسی (رک: حاجی محمد جان قدسی) - ۱۰۱ ،
 ۱۹۰
 قدسی - ۱۱۱
 قریشی - ۲۲ ، ۲۴ ، ۲۵ ، ۲۷ ، ۱۵۸ ، ۳۶۱ ،
 ۵۲۴
 قسیان - ۳۱۲
 قشریہ - ۳۰۹
 قصاب - ۱۰۹ ، ۱۱۴ ، ۱۲۰
 قصبیب (?) - ۲۵۷
 قطب شاہ - ۳۵

فضیلی - ۲۳۵
 فطرت - ۱۱۶
 فغانی - ۱۱۱ ، ۳۷۵ ، ۵۷۵
 فقیر - ۱۲۴
 فقیر (رک: شیخ فقیر اللہ ہاشمی) - ۳۰۹
 فقیر عبدالمجید - ۸۰
 فقیر محمد - ۶۷ ، ۲۴۷
 فقیر محمد پارسا - ۳۷۷ ، ۳۷۸
 فقیر محمد پارسا نقشبندی - ۲۹
 فقیر محمد صادق شہابی سیدی قادری - ۵۴۹ ،
 ۵۵۰
 فقیر نور الحسن - ۴۰۸ ، ۴۰۹
 فقیہ الدین احمد انصاری - ۹
 فکریہ - ۵۲۹
 فلاطون (رک: افلاطون)
 فولاد درمیانی - ۵۲۶
 فیاضی (ملک الکلام) - ۳۶۲ ، ۳۶۳
 فیروز - ۲۵۹
 فیض (?) - ۱۰۷ ، ۱۰۸ ، ۰۹ ، ۵۶۰
 فیض الحق - ۳۰۸
 فیض بخش - ۳۰۸ ، ۳۸۹
 فیض دکنی - ۱۰۹
 فیضی - ۱۱۱
 فیضی فیاضی - ۱۱۶ ، ۳۶۳

(ق)

قابل - ۱۱۶
 قابیل - ۴۴۳
 قادری - ۱۲۲ ، ۴۸۵
 قادریہ - ۳۰۷ ، ۳۰۹
 قادیسیہ - ۵۳۹
 قارون - ۱۸۱ ، ۱۹۵
 قاسطیہ - ۵۲۹
 قاسم - ۱۱۶

کمال - ۱۲۰
 کمال (?) - ۱۸۸
 کمال الدین ابو البقاء محمد بن موسی بن عیسی
 علی دمیری مصری شافعی - ۱۵۰ ، ۱۵۱
 کمال خجند - ۱۰۹
 کمیل بن زیاد - ۵۵
 کمال کریم - ۴۰۵ ، ۴۰۶
 کنزیہ - ۵۲۹
 کور فری - ۱۸۷
 کوزیہ - ۵۲۹
 کھوکھر - ۱۵۳
 کیانیان - ۲۵۵
 کیسانیہ - ۵۲۹

(گ)

گذر (رک : شیخ ابراہیم گذر النبی) - ۴۴۸
 گراسی - ۱۱۶
 گریہ - ۱۰۹
 گلچین (گلچین ؟) - ۱۱۶
 گلچین معانی (احمد) - ۲۴۱
 گور زارین - ۹۳

(ل)

لا ادری - ۱۰۹ ، ۱۱۶
 لا اعلم - ۱۱۶
 لاعنیہ - ۵۲۹
 لالہ دپو زیل - ۵۴
 لالہ میر دل خان - ۵۰۴
 لطف علی بیک آذر - ۱۱۳
 لعل چند - ۴۱۵
 لفظیہ - ۵۲۹
 لقمان (ع) - ۵۹۶
 لقمان الدولہ محمد حیدر خان بہادر فلاطون جنگ
 المتخلص بہ دل چشتی صابری - ۴۴۷
 لقمان حکیم (رح) - ۴۷۲

قلعہ داری (رک : احمد حسین احمد) - ۱۳۲
 قوام الدین - ۱۲۵
 قوام الملک ابرقوی - ۶۴
 قوم سہنگل - ۷۵
 قوم عاد - ۵۸
 قوم قریش - ۱۴۸
 قوم کھوکھر - ۱۵۳

(ک)

کاتبی - ۱۱۴
 کارکیا میرزا علی کیا - ۳۶۲
 کازرونی (?) - ۳۰۶
 کازرونیہ - ۱۰۹ ، ۳۰۷
 کاشف (رک : محمد شریف ابن شمس الدین) - ۱۵۲
 کاشفی (رک : حسین بن علی الواعظ الکاشفی) -
 ۳۶
 کاشی - ۱۱۶
 کبرویہ - ۳۰۷ ، ۳۰۹
 کپاس (رک : محمد قطب ، شیخ محمد ارم پوری
 چشتی) - ۴۱۲
 کپور (رک : نند کور) - ۵۴
 کراسیہ (فرقہ) - ۵۲۸ ، ۵۲۹
 کربلائی محمد رضای جوان شیر چراغ علی -
 ۳۰۲ ، ۳۰۱
 کریمداد بن مخدوم درویزہ - ۸۱
 کسالیہ - ۵۲۹
 کشور (رک : کشوری) - ۲۱۸ ، ۲۱۹
 کشوری (رک : کشور) - ۲۱۸ ، ۲۱۹
 کعب - ۱۴۷
 کعب الاخبار - ۴۶۲
 کاب علی سلطان (رک : شاہ عباس ثانی) - ۳۴ ،
 ۳۵
 کایم - ۱۱۶
 کایم ہمدانی - ۱۱۴

۳۰۵ ، ۳۰۸ ، ۳۱۱ ، ۳۱۹ ، ۳۲۶ ،
 ۳۲۹ ، ۳۴۲ ، ۳۴۴ ، ۳۴۸ ، ۳۷۱ ،
 ۳۷۹ ، ۳۸۴ ، ۳۸۵ ، ۴۰۶ ، ۴۰۷ ،
 ۴۱۳ ، ۴۲۵ ، ۴۳۱ ، ۴۴۱ ، ۴۴۴ ،
 ۴۴۹ ، ۴۷۵ ، ۵۰۷ ، ۵۰۸ ، ۵۱۴ ،
 ۵۱۸ ، ۵۲۳ ، ۵۵۰ ، ۵۵۱ ، ۵۶۵ ،
 ۵۷۲ ، ۵۷۸ ، ۵۹۵ ، ۵۹۶ ، ۶۰۲ ،
 ۶۰۸
 محمد (رک : امیر بیک وزیر) - ۴۰
 محمد احمد (رک : قاضی احمد غفاری) - ۶۳
 محمد اسرائیل کان اللہ لہ - ۸۱
 محمد اسماعیل - ۱۵۲
 محمد اشرف بن حاجی محمد - ۴۴۷
 محمد اصغر علی اکبر - ۴۷۸
 محمد اکبر خان - ۵۲۳
 محمد الفرقان - ۲۶۵
 محمد اکرم - ۲۷۳
 محمد انور ملتانی - ۲۸۴
 محمد امام تانی شہر یاری - ۳۳۴
 محمد امین بن محمد روشن - ۴۳۴
 محمد بابای سہاوندی - ۲۶۰
 محمد باقر ابن محمد تقی الموسوی - ۶۷ ، ۶۸ ،
 ۱۴۳ ، ۱۴۴
 محمد بشیر حسین (دکتر) - ۳۴ ، ۳۲۱ ، ۳۵۱
 محمد بیک اعتماد الدولہ - ۳۵
 محمد بن ابو علی محمد سعدی - ۱۰۴
 محمد بن احمد ارت : ۱۰۳ ، ۱۰۴ ، ۱۰۵ ، ۹۵ ،
 ۹۶
 محمد بن احمد الزاهد - ۹۴
 محمد بن اسحاق بن ابراہیم بن اسماعیل البخاری
 الکلابادی ، ۳۴۴
 محمد بن اسماعیل بن ابراہیم بن الخرنجاری - ۴۰۲ ،
 ۴۱۳
 محمد اشرف الحکماء - ۴۴۷

اللہ الرحیم خان سنی - ۱۶۹
 لیلی - ۱۲۰ ، ۱۹۶ ، ۲۱۶ ، ۶۰۶

(م)

ما ترکی - ۲۴۸
 مأجوج (رک : یأجوج) - ۱۵۰
 مالک بن دینار - ۱۴۱
 ماہ - ۶۰۶
 مبارک صاحب مانڑکی - ۳۴۸
 مبین (?) - ۵۳۷
 متجاہلیہ - ۸۱
 مترادفیہ - ۵۲۹
 متربصیہ - ۵۲۹
 متکاسلیہ التھاسیہ - ۸۱
 متناسخیہ - ۵۲۹
 مثنویہ - ۵۲۹
 متمنیہ - ۵۲۹
 مجتبی مینوی - ۳۶۵
 مجتبی الف ثانی - ۲۳۱
 مجسمہ (فرقہ) - ۵۲۸
 مجنون - ۲۱۴ ، ۲۱۶ ، ۴۸۶ ، ۶۰۶
 مجوسی - ۴۴
 محتشم - ۱۰۸ ، ۱۰۹ ، ۱۱۱ ، ۱۱۶
 محکمہ - ۵۲۹
 محل (کاخ ، قصر) - ۲۰۹
 محمد (رک : رسول ، رسول اللہ ، سید کائنات ،
 سید ، عبد اللہ ، محمد بن عبد اللہ «ص») - ۲ ،
 ۵ ، ۷ ، ۱۰ ، ۱۲ ، ۱۹ ، ۲۰ ، ۲۶ ،
 ۳۷ ، ۴۴ ، ۷۰ ، ۸۰ ، ۸۲ ، ۸۶ ، ۸۸ ،
 ۸۹ ، ۹۴ ، ۹۷ ، ۹۸ ، ۱۰۴ ، ۱۱۵ ،
 ۱۲۶ ، ۱۳۱ ، ۱۴۰ ، ۱۴۷ ، ۱۵۵ ،
 ۱۷۵ ، ۲۰۳ ، ۲۳۴ ، ۲۳۶ ، ۲۴۷ ،
 ۲۵۷ ، ۲۶۰ ، ۲۶۲ ، ۲۶۴ ، ۲۷۲ ،
 ۲۷۷ ، ۲۷۹ ، ۲۸۳ ، ۲۹۱ ، ۳۰۲

- محمد بن الحسن (رک : خواجہ نصیر الدین طوسی) -
۱۳
محمد بن خاوند شاہ بلخی (رک : اسیر خاوند) -
۶۴
محمد بن خاوند شاہ بن محمود - ۲۳۷ ، ۲۳۹
محمد بن سکون - ۲۹۹
محمد بن شاہ جهان بن جهانگیر (رک : محمد
داراشکوہ) - ۴۴۳
محمد بن ظاہر الکرینی - ۲۷۷ ، ۲۷۸
محمد بن عبدالخالق بن معروف - ۳۶۲ ، ۳۶۳
محمد بن عبدالغنی الاردبیلی - ۲۶۵
محمد بن عبداللہ (رک : محمد «ص») - ۹۵ ، ۴۴
۹۸ ، ۱۷۵ ، ۲۴۰ ، ۲۹۷ ، ۴۸۰
۴۸۱ ، ۴۸۹ ، ۵۱۴ ، ۵۲۰ ، ۵۷۲
محمد بن علی (ع) - ۲۹۸ ، ۳۴۴
محمد بن علی الجیلانی (الجلیلانی) اللاہیجی النور
بخشی - ۱۴۵ ، ۱۴۶
محمد بن عمر بن یحیی العلوی الحسینی - ۲۹۸
محمد بن غلام محمد - ۲۶۲ ، ۲۸۲ ، ۲۸۴
۲۸۸
محمد بن لاد - ۵۵۶ ، ۵۵۷
محمد بن محمد الحافظی بخاری - ۴۵۹
محمد بن محمد بن احمد بن الرود لعکی - ۴۶۰
۴۶۲
محمد بن محمد بن الحسن الطوسی (رک : خواجہ
نصیر الدین الطوسی) - ۱۳
محمد بن محمد الحسینی احمد بن ابی الفضل
العرغری - ۴۶۲
محمد بن محمد عوفی بخاری - ۱۲۴
محمد بن معمر - ۱۴۷
محمد بن یوسف الطیبی الہروی - ۲۹ ، ۴۰
۴۱
محمد تغلق - ۲۱۱
محمد تقی - ۳۷۷
- محمد جلال الدین - ۱۲۵
محمد جمیل - ۲۸۲
محمد جهانگیر - ۹۰
محمد حبیب اللہ - ۳۵۲ ، ۳۵۳
محمد حسین - ۱۱۹
محمد حسین (رک : مولوی محمد حسین کشمیری) -
۳۶۰
محمد حسین انصاری تمیمی - ۳۹۱
محمد حسین انصاری تمیمی چشتی نظامی قادری
سہروردی نقشبندی للہی - ۳۹۲
محمد حسین تسبیجی (رک : تسبیجی) - ۳۲۰
۳۲۱ ، ۳۶۷ ، ۳۸۲ ، ۳۸۶ ، ۴۲۴
۶۰۴
محمد داراشکوہ حنفی قادری - ۴۴۳ ، ۴۴۶ ، ۵۹۳
محمد ذا کر بن محمد شیخ سعدی - ۲۵۳
محمد رحیم کرمانی - ۳۴۶
محمد رسول اللہ (ص) - ۷۳ ، ۲۷۹ ، ۳۲۲
۴۶۸ ، ۴۸۳ ، ۵۰۶
محمد رضا - ۲۸۴ ، ۴۰۲
محمد رمضان - ۵۸۱
محمد رؤف
محمد سعید - ۱۳ ، ۳۸۱ ، ۴۶۶
محمد شاہ (رک : شیر لعل خان) - ۲۲
محمد شاہ جهان (رک : شاہ جهان) - ۵۵۸
محمد شاہ جهان پادشاہ غازی (رک : شاہ جهان) -
۵۷
محمد شاہی - ۵۴۱
محمد شریف ابن شمس الدین (رک : کاشف) -
۱۵۲
محمد شریف ولد شیخ محمد اشرف بن شیخ
برخوردار - ۴۲۴ ، ۴۲۷
محمد شفیع خان قزلباش - ۳۶۶
محمد صدیق - ۱۹
محمد صابر ولد محمد یعقوب بخاری - ۴۵۱ ، ۴۵۳
۴۵۵

- محمد صدیق صابر المصدق - ۱۱۹ ، ۱۲۰
 محمد ضیاء عاصی - ۳۹۸
 محمد طاہر - ۳۰۸
 محمد طیب بن یار بابا - ۵۱۴
 محمد ظہیر الدین - ۳۲۷
 محمد عابد خانخانان عالی - ۵۳۲
 محمد عاشق - ۵۱۸
 محمد عاصم - ۲۴۷
 محمد عبداللہ - ۴۱۳
 محمد عظیم - ۵۶۶ ، ۵
 محمد علی - ۲۸۵
 محمد عوفی (رک : نور الدین محمد بن عوفی) -
 ۱۲۵
 محمد غوث - ۲۴۰
 محمد فاضل بن علی بن محمد المسکینی القاضی
 السمرقندی - ۱۳۳
 محمد فیروز - ۳۷۹ ، ۳۸۰
 محمد قاسم - ۱۲۴
 محمد قطب (رک : شیخ محمد ارم پوری چشتی) -
 ۴۱۲
 محمد کریم بن محمد کریم - ۳۴۷
 محمد مجتبی (ص) - ۴۱۳
 محمد محسن کشی - ۳۵
 محمد مصطفی (ص) - ۶۵ ، ۷۷ ، ۷۸ ، ۱۳۱ ،
 ۱۵۱ ، ۳۲۸ ، ۳۶۲ ، ۴۸۱ ، ۵۷۹
 محمد مؤمن حسینی طبیب - ۷۰ ، ۷۱ ، ۷۳ ، ۷۴
 محمد مؤمن میرزا - ۴۷۶
 محمد نور اللہ احراری - ۱۴۸ ، ۱۴۹
 محمد شیرازی - ۴۵۸
 محمد ہدایت اللہ بن مولانا حاجی عظمت اللہ -
 ۳۳۶
 محمد ہاپون پادشاہ غازی (رک : شاہ ہاپون) -
 ۱۳۳ ، ۱۳۴ ، ۱۳۵ ،
 محمد یار - ۲۵۳
 محمد یوسف گدا (رک : یوسف گدا) - ۷۷ ،
 ۷۸ ، ۴۵۰ ، ۴۶۹
 محمدیہ - ۳۰۹
 محمود - ۴۷۶
 محمود (رک : سلطان محمود غزنوی) - ۲۰ ،
 ۴۹۰ ، ۴۹۲ ، ۶۰۶
 محمود آملی - ۱۳۵
 محمود التبریزی التجستری (شبستری) - ۱۴۵
 محمود بن درویش پیر حسن بن درویش پیر علی -
 ۵۱۶ ، ۵۱۷
 محمود بن عمر الجغمینی - ۳۳۲
 محمود خوارزمی (خوارزمی) - ۱۱۶
 محمود شاہی - ۵۴۳ ، ۵۴۵
 محمود طاہر - ۵۲۸
 محمود غزنوی - ۱۰۷
 محیی - ۱۱۱ ، ۱۲۰
 محیی الدین (رک : شیخ عبدالقادر کیلانی) -
 ۱۰۷
 محیی الدین ابو عبداللہ محمد بن علی بن العربی
 الطاہری (شیخ الاکبر) - ۳۲۶
 محیی الدین ابی محمد عبدالقادر الحسینی الجیلانی -
 ۵۲۶
 محیی الدین العربی - ۳
 محیی الدین اورنگ زیب عالمگیر - ۳۸۲ ، ۳۰۱
 محیی الدین عبدالقادر الحسینی جیلانی - ۵۳۵ ،
 ۵۳۶
 محیی الدین عربی (رک : محیی الدین عربی) -
 العربی) - ۵۶۵
 محیی الدین بن عربی - ۵۹۵
 مخدوم (۱) - ۱۶۴
 مخدوم اول (۲) - ۲۱۰
 مخدوم ثانی (۲) - ۲۱۰
 مخدوم درویزہ - ۸۱
 مخدوم زادہ - ۵۹۱

- مصلح الدین - ۳۰۸
مصنح الدین معدی شیرازی - ۱۱۳ ، ۵۳۸
مصیبت (?) - ۱۰۹
مطیع الامام (دکتر) - ۱۷۴
مضطررہ - ۵۲۹
معتزلیہ - ۵۲۹
معمد الدولہ میرزا عبدالوہاب نشاط اصفہانی
(رک : نشاط) - ۳۷۵ ، ۳۷۶ ، ۳۷۷
معز الدین احمد بن عادل محمد بن جہان شاہ -
۵۹۰
معصوم - ۲۸۷
معصوم (ع) - ۲۹۹
معصوم بن کریم الدین الشوشتری شیرازی -
۴۵۶
معتلیہ - ۵۲۹
معنہ - ۳۰۸
معین - ۱۲۰
معین (رک : معین المسکین) - ۵۱۸
معین ابو سعید علی قریشی - ۷۶
معین الدین علی (رک : قاسمی ، قاسم ، قاسم
انوار) - ۲۱۵
معین مسکین - ۴ ، ۵۱۵ ، ۵۱۸ ، ۵۲۲ ، ۵۲۴
معین المسکین بن شرف الدین حاج محمد فراہی
(رک : معین ، معینی ، معین مسکین) - ۵۱۳ ،
۵۱۶ ، ۵۱۷ ، ۵۱۸
معین بن زیاد - ۵۰۵
معین (رک : معین المسکین) - ۵۱۷ ، ۵۱۸
معینہ - ۵۲۹
مغربی - ۱۰۹
مغول - ۱۱۲
مفروغیہ - ۵۲۹
مقبل - ۱۱۱
مقیم - ۱۱۶
ملا (رک : صاحب) - ۱۲۲
- نخووم عیسیٰ بخاری (رک : عیسیٰ) - ۴۹۶
نخووم - ۵۲۹
نہینوہ - ۳۰۹ ، ۳۰۷
مرابطیہ - ۵۲۹
مرتضیٰ - ۱۱۴
المرتضیٰ (?) - ۱۴۲
مرتضیٰ (رک : شیخ مرتضیٰ الانصاری) - ۳۰۳
مرجوعہ - ۵۲۹
مرجوعہ - ۵۲۹
مرزا (رک : میرزا) - ۲۱۹ ، ۲۲۰
مرشد عصر (?) - ۱۱۶
مریخ (ع) - ۱۰۹ ، ۱۶۲
مریخ (خاتون المعظم) - ۱۸۲
مست - ۱۱۶
مستانیلہ - ۵۲۹
مستتر دور اوزلی - ۴۲۳ ، ۴۲۴
مستوفی مرزا حبیب اللہ خان - ۴۹۴
مسکین - ۱۲۰ ، ۱۲۲
مسکین (?) - ۳۲۰
مسکین (رک : ابن مفتی) - ۳۴۷ ، ۳۴۸ ، ۳۴۹
مسلم - ۵۰۱
مسیحا (ع) - ۵۴۳
مسیح (ع) - ۸۸ ، ۱۰۹ ، ۴۷۵ ، ۵۲۴
مسیح کشی - ۵۱۰
مسیح العارفین (مولانا) - ۳۰۸
مشبہہ - ۵۲۹
مشتاق - ۱۱۶ ، ۱۲۰ ، ۱۲۲
مشتق (رک : ملا مشفق) - ۱۰۹
مشتقی - ۴۸۵
مصر بیلی رام جیو - ۲۹۴
مصر رامداس - ۲۹۴
مصر صاحب (رک : مصر رامداس) - ۲۹۴
مصطفیٰ (ص) - ۸۶ ، ۱۱۱ ، ۱۲۵ ، ۱۶۰ ،
۲۷۳ ، ۲۹۷ ، ۴۱۳ ، ۴۱۶ ، ۵۸۶

- ملا آقا جان - ۴۹۴
 ملا ابو الخیر - ۴۱
 ملا احمد (رک : جامی) - ۱۱۳
 ملا بقالیکنہ - ۱۸۶
 ملا بہاء الدین بن ملا شمس الدین - ۳۲۶
 ملا بہاری - ۳۳۹
 ملا حسین رفیق - ۱۱۴
 ملا حسین واعظ الکاظمی (رک : حسین واعظ الکاظمی) - ۲۳۶ ، ۵۵۶
 ملا حفیظ - ۱۸
 ملا حیرتی - ۱۶۰
 ملا خواجہ - ۵۷
 ملائی رومک (رک : مولوی رومی) - ۱۲۱
 ملا شاہ - ۱۰۹
 ملا شاہ بدخشی - ۶۰۷
 ملا شمس الدین بن ملا نظر خان - ۳۲۴
 ملا صادق - ۵۱۲
 ملا عبدالمجید لاہوری - ۵۶
 ملا عبدالرحمن جامی - ۱۱۳ ، ۲۸۲
 ملا عبداللہ - ۵۳۳
 ملا عبدالنبی فخر الزمانی - ۲۴۱
 ملا عرفی (رک : عرفی) - ۱۱۴
 ملا علی بن سلطان محمد القاری الہروی الجندی (رک : ملا علی قاری) - ۲۸۶ ، ۲۸۷
 ملا علی احمد قاری بابر - ۳۰۱
 ملا علی قاری - ۲۷۶
 ملا فتح اللہ بن شکر اللہ شریف کاشانی - ۱۶۱
 ۱۶۲
 ملا کاشی - ۱۱۳
 ملا محتشم - ۱۱۳
 ملا محمد اکرم مفتی غنیمت کنجاہی - ۳۱۶
 ملا محمد توفیق - ۳۱۳
 ملا محمد سرور - ۵۳۷
 ملا محمد سعید - ۴۱
- ملا محمد شریف آملی (رک : طبیب) - ۱۱۳
 ملا مشتاق - ۱۱۴
 ملا مشفق (رک : مشفق) - ۱۰۹
 ملا معین - ۱۰۹
 ملا معین مسکین (رک : معین المسکین) - ۵۱
 ملا مقبل (رک : عرفی) - ۱۱۳
 ملا نظر خان بن شیر خان - ۳۲۴
 ملا نورالدین محمد ظہوری ترشیزی (رک : ظہوری) - ۲۰۷ ، ۲۴۱ ، ۲۴۲
 ملا نوروز - ۳۸۲
 ملا نیک محمد - ۱۵۱
 ملا وحشی - ۱۱۳
 ملک - ۱۱۶
 ملک ریان - ۴
 ملک النور - ۶۱
 ملک نصرۃ الدین ابوبکر سلجوقی - ۱۷۱
 ملک عزالدین مسعود بن ارسلان سلجوقی - ۱۷۱
 ملک احمد مشکین - ۲۴۷
 ملک ناصر خان کلان زین - ۲۸۳
 ملک جامی (رک : جامی) - ۴۱۹
 ملک غلام فرید - ۵۱۸
 ملک الیاس - ۵۱۸
 ممتاز محل (رک : تاج بی بی) - ۵۴۸
 منزلیہ - ۵۲۹
 منزوی (احمد) - ۶۲ ، ۲۸۲
 منشی غلام محمد خان - ۲۸۲
 منشی شریع بخش - ۲۸۲
 منشی نور - ۲۶۷
 منصور - ۱۱۶
 منصور - ۱۱۰ ، ۲۲۱
 منصور بن احمد الدہلوی - ۲۳۱
 منصور ابن محمد بن احمد بویہ بن احمد - ۲۳۱
 (الیاس) - ۳۵۱ ، ۴۵۹

- مستقصیہ - ۵۲۹
منویہ - ۵۲۹
منہاج بن سراج جوزجانی - ۶۴
منہر - ۱۱۶
موسی (ع) - ۴۶۲ ، ۴۶۳
موسی بن عمران (ع) - ۴۶۲
موسی خان ولد ابراہیم خان کرمانی - ۳۷۷
موسی زادہ محمد عبیداللہ - ۱۰۵
مولانا (رک : مولوی معنوی رومی) - ۵۴۵
مولانا آصمی - ۱۱۶
مولانا خسرو ابرقوی - ۶۴
مولانا سعدالدین کشغری - ۲۳۳ ، ۴۷۰
مولانا شاہ - ۴۴۶
مولانا شرف سعد اللہ کرمانی - ۶۴
مولانا ثلثی - ۱۲۰
مولانا عبدالرحمن جامی (رک : جامی) - ۱۲۰
مولانا عبدالعلی بیرجندی - ۲۸۵ ، ۲۸۶
مولانا فضولی (رک : فضولی) - ۲۱۳
مولانا نظام الدین الامنابادی - ۲۷۶ ، ۲۷۷
مولانا نور الدین عبدالرحمن جامی (رک : جامی) -
۲۷ ، ۸۸ ، ۱۸۹
مولانا ی روم (رک : مولوی معنوی) - ۳۸۸ ،
۴۵۳
مولوی (رک : مولوی معنوی ، مولانا ی روم ،
جلال الدین محمد بلخی) - ۱۱۶ ، ۲۰۶ ،
۳۶۴ ، ۳۷۴ ، ۳۸۸ ، ۴۰۴ ، ۴۷۳ ،
۴۸۵
مولوی ابوالعاص - ۱۷۴
مولوی احمد دین - ۵۱۸
مولوی بلخی (رک : مولوی) - ۲۸۸ ، ۴۲۱
مولوی بلخی رومی (رک : مولوی) - ۲۲۸ ،
۲۸۸ ، ۴۲۱
مولوی بدر الدین - ۳۲۸
مولوی خلیق الرحمن - ۲۸۷
- مولوی رحمت اللہ - ۳۳۵
مولوی رومی (رک : مولوی ، مولوی بلخی
رومی) - ۳۸۸
مولوی شرف الدین مخدوم - ۱۳۲
مولوی شیخ عبداللہ - ۵۰۰
مولوی صدر الدین جیو - ۲۷۲
مولوی عبدالباری - ۳۳۵
مولوی عبدالرسول ابن مولوی قمر الدین - ۵۰۰
مولوی عبدالرشید - ۲۸۷
مولوی عظمت اللہ - ۳۳۵
مولوی غلام حبیب شاہ ہتوت واہ - ۳۱۳
مولوی غلام رسول مخدوم - ۱۳۲
مولوی فضل الدین - ۳۲۸
مولوی فضل حسین - ۳۹۲
مولوی فیض بخش - ۵۹۴
مولوی قمر الدین - ۵۰۰
مولوی محمد اکرم ملتانی (رک : محمد اکرم) -
۲۷۳
مولوی محمد حسین انصاری (رک : محمد حسین
تمیمی انصاری) - ۵۹۶
مولوی محمد حسین کشمیری - ۳۶۰ ، ۳۶۱
مولوی محمد شرقپوری - ۵۲۱
مولوی محمد قدرت رحیم - ۴۴۹
مولوی معنوی (رک : جلال الدین محمد) -
۳۸۸ ، ۳۹۸ ، ۳۹۹ ، ۴۰۱ ، ۵۴۳ ،
۵۴۵
مولوی ملتانی - ۲۸۳
مولوی نعمت اللہ - ۳۳۵
مولوی نور احمد بلوچ - ۳۵۵
مہدی عرب - ۱۱۳
مہدیہ - ۳۰۹
مہر - ۶۰۶
مہری (رک : سیری) - ۱۱۳
مہمند (قوم) - ۳۲۴

- میان ابراہیم - ۳۲
میان احمد - ۳۵۱
میان اسماعیل - ۲۸۹ ، ۳۲
میان اسماعیل جیو - ۳۲۸
میان جانی ولدی حسن شاہ - ۳۲۸
میان حاجی جیو - ۳۲۸
میان حافظ الہیار لاهوری - ۵۶۵
میان حافظ عبدالغفور جیو پیشاوری - ۵۶۵
میان دین محمد بادشہانی والہ - ۳۸۵
میان شیخ رحمت اللہ - ۱۵۷
میان صاحب جیو - ۳۲۸
میان (صیف) صیف اللہ - ۱۵۶
میان عبداللہ جیو - ۳۲۸
میان عبداللہ ضلو - ۱۴۸
میان غلام حسین - ۱۵۷
میان فیض بخش - ۳۸۵
میان قطب الدین - ۱۹
میان محمد شاہ بسر میان اسمعیل - ۲۸۹
میان محمد یعقوب جیو - ۳۲۸
میان بوڑا ولد حاکم - ۵۲۱
میان نور محمد ابدال - ۳۲۸
میان نور محمد مدقق - ۳۲۸
میان یعقوب چرخ - ۳۳۰
میر الہداد خان - ۱۹۳
میران سید سین ابن سید مسعود الحسنی
الحسنی القادری - ۲۳۴
میران سید عبدالقادر (رک : حضرت صاحب) -
۲۳۴
میران شاہی - ۶۴
میر حسینی سادات - ۱۰۹
میر داد بن غازی - ۳۲۴
میر داماد - ۲۹۹
میر دایل الحق - ۳۰۸
میر رفیق الحق - ۳۰۸
میرزا (رک : مرزا) - ۲۲۰ ، ۲۱۹
میرزا ابو الحسن بیگ - ۳۱۳
میرزا ابوالقاسم بن الحسن حسن القمی - ۳۴۶
میرزا ابو طالب کلیم - ۱۱۴
میرزا احمد مهاجر - ۴۸۵
میرزا الغ بیگ بن شاعرخ (رک : الغ بیگ ابن
شاعرخ) - ۲۹۱
میرزا امیران شاہ - ۹۰
میرزا برلاس بہادر - ۳۱۳ ، ۳۱۲
میرزا بیدل (رک : بیدل) - ۱۲۰
میرزا جان جانان - ۱۲۲
میرزا حبیب اللہ - ۴۹۲
میرزا رفیع - ۱۱۶
میرزا شاعرخ - ۹۰
میرزا شریف - ۱۸۰
میرزا شہاب - ۲۰
میرزا صائب (تبریزی) - ۱۵ ، ۱۱۴ ، ۵۶۸
میرزا عبدالقادر بیدل (رک : بیدل) - ۸۷ ،
۱۱۱ ، ۱۸۵
میرزا عبدالقیوم کیشی - ۴۸۵
میرزا عبداللہ مسکین - ۱۱۶
میرزا عصمت اللہ خان زادہ میر خانجی - ۵۷۹
میرزا علی (رک : کارکیا میرزا علی) - ۳۶۲
میرزا فضل بیگ جیو - ۳۱۷
میرزا محمد (رک : فروغی) - ۱۱۳
میرزا محمد ابن اندخوی (رک : اندخوی) - ۴۹۵
بخاری) -
میرزا محمد اسحاق - ۱۵۸
میرزا محمد حسن میرازی شاہ داری (کزاری) -
۲۵۰
میرزا محمد حسین خان - ۱۷۹
میرزا محمد طاہر وحید (رک : طاہر وحید میرزا)
۳۵ ، ۳۴
میرزا محمد علی بن میرزا عبدالرحیم صائب تبریزی
(رک : صائب) - ۴۳۲

ناصر علی (رک : علی) - ۱۱۴ ، ۱۵۰ ، ۲۲۱ ، ۲۲۳
 ناظم (رک : ناظم ہروی) - ۶۰۷
 ناظم بن شاہ رضا سبزواری ہروی - ۶۰۷
 ناظم ہروی (رک : ناظم) - ۶۰۶ ، ۶۰۷ ،
 ۶۰۸
 نافع - ۱۱۱
 ناکسیمہ - ۵۲۹
 نام های خواجگان - ۵۸۵
 نبی (رک : محمد «ص») - ۳ ، ۲۲ ، ۲۹ ، ۹۷ ،
 ۹۸ ، ۱۶۲ ، ۲۰۳ ، ۲۷۶ ، ۲۸۲ ،
 ۳۶۰ ، ۴۱۱ ، ۴۴۴ ، ۴۹۹ ، ۵۰۵ ،
 ۵۸۳
 نبی اللہ (رک : نبی ، «ص») - ۴۵۲
 نبی الهاشمی (رک : نبی اللہ «ص») - ۲۵۲
 نبی الهاشمی المکی المدنی القرشی الابطحی (رک :
 محمد ، نبی ، نبی اللہ «ص») - ۳۱۹
 نثار قلی (خلیفہ) - ۵۳۵
 نثاری - ۴۲۳ ، ۴۲۴
 نجات - ۱۱۶
 نجاریہ - ۵۲۹
 نجفی - ۴۹۱
 نجیب الدین ابو حامد محمد بن علی بن عمر
 السمرقندی - ۲۶۴
 نخشبی (رک : ضیاء نخشبی) - ۲۵۲
 ندیم - ۱۱۵ ، ۱۱۶ ، ۱۱۷
 ندیم (رک : ندیمی) - ۵۶۷ ، ۵۶۸
 نذر محمد خان - ۳۵
 نسیم - ۱۱۴
 نشاط (رک : معتمد الدولہ میرزا عبدالوہاب نشاط
 اصفہانی) - ۳۷۵ ، ۳۷۶ ، ۳۷۷
 نشاط اصفہانی (رک : نشاط) - ۳۷۶ ، ۳۷۷
 نصاری - ۴۴
 نصر اللہ - ۵۲۵
 نصرانی - ۵۵۰

میرزا مصطفی (شاعر) - ۳۷۷
 میرزا مقیم کتابدار - ۳۵
 میرزا نصیر عارف بیک - ۳۱۳
 میر زاہد - ۹۹
 میر سلیمان شاہ - ۱۶۹
 میر سمندر شاہ - ۱۷۷
 میر سید شریف - ۸۹ ، ۹۰ ، ۴۲۴
 میر سید شریف جرجانی (رک : میر سید شریف) -
 ۴۲۴
 میر سید علی ہمدانی - ۴۵۳
 میر سید محمد حیو - ۲۰۸
 میر شہید - ۱۱۳
 میر غلام محمد خان - ۵۹۳
 میر محمد باقر - ۲۹۹
 میر محمد باقر داماد - ۴۹۲
 میر محمد رفیع - ۵۱۵
 میر محمد زمان تنکابنی دیلمی - ۷۰ ، ۷۳ ، ۷۴
 میر محمد علی - ۵۱۵
 میر محمد محتشم - ۴۸۵
 میر مشتاق - ۱۰۹
 میر نور اللہ (رک : محمد نور اللہ احراری) -
 ۱۴۸ ، ۱۴۹
 میکائیل بن سلجوق - ۲۴۸
 میمونہ - ۵۲۹
 مینوچندر (حسن - داکتر) - ۲۷۲
 (ن)
 نادر - ۱۱۶
 ناصر الدین ابراہیم شاہ سلطان - ۷۶
 ناصر الدین عبدالرحیم بن ابی منصور - ۱۳ ، ۱۴ ،
 ۱۶
 ناصر الدین محمد بن الحسن بن یوسف (رک : علامہ
 اثنی عشری) - ۱۷
 ناصر خسرو قبادیانی - ۲۴۸

- نواب آصف خان وزیر - ۵۴۸
 نواب اعتماد الدولہ - ۵۴۸
 نواب باقر خان - ۱۲۴
 نواب دلیر جنگ سیف الدولہ - ۵۸۵
 نواب فتح اللہ خان بہادر - ۴۱۲
 نوح (ع) - ۵۸ ، ۹۱ ، ۱۹۸ ، ۱۹۹ ، ۳۷۶ ، ۵۲۴ ، ۴۶۹
 نور احمد بلوچ - ۳۵۵
 نور الدین حسن - ۳۰۸
 نور الدین عبد الرحمن جامی - ۲۴۳ ، ۲۴۴ ، ۲۴۵ ، ۲۴۹ ، ۲۷۳ ، ۲۸۱ ، ۲۸۲ ، ۳۷۲ ، ۴۱۹ ، ۴۴۶ ، ۴۶۰ ، ۴۷۰ ، ۵۸۷ ، ۵۸۸ ، ۵۸۹ ، ۵۹۰ ، ۵۹۱ ، ۵۹۲ ، ۵۹۳ ، ۵۹۴ ، ۵۹۵ ، ۶۰۳
 نور الدین علی بن یوسف بن جرید معضاد
 بن شافعی لغوی نحوی - ۳۵۲
 نور الدین محمد عوفی (رک : محمد عوفی) - ۶۴
 نور الدین محمد بن محمد عوفی بخاری (رک : محمد عوفی) - ۱۲۴
 نورجہان بیگم - ۱۲۲ ، ۱۹۰
 نورس - ۱۱۴
 نور علی شاہ - ۴۳۸
 نور محمد - ۱۳۲
 نوعی - ۱۱۶
 نول کشور - ۸۷
 نوشیروان عادل (رک : نوشیروان عادل) - ۴۳۳ ، ۴۳۴
 نیاز محمد - ۲۶۴
 نیاززی - ۱۲۰ ، ۵۱۴
 النیسابوری - ۵۰۷
 (۹)
 واردیہ - ۵۲۹
 وارستہ - ۵۰۹ ، ۵۱۰
- نصیر - ۱۱۶
 النصیر (رک : خواجہ نصیر الدین طوسی) - ۱۳
 نصیر الحق - ۳۰۸
 نصیر الدین ہمایوں (رک : محمد ہمایوں پادشاہ) - ۱۳۳
 نظام - ۱۰۹
 نظام الدین خادم - ۳۲
 نظام الدین علی شیر (رک : علی شیر نوابی) - ۲۳۷ ، ۲۳۹
 نظام الدین محمد بن محمد رستم بن عبداللہ الیخجندی
 الامنابادی (رک : مولانا نظام الدین الامنابادی) - ۲۷۶
 نظام الملک حسن - ۵۸۶
 نظام حیدر آباد - ۳۴۶
 نظام مدرس مدرسہ جلالی (رک : محمود طاہر) - ۵۰۸
 نظامی (رک : حکیم نظامی گنجوی) - ۱۱۱ ، ۱۲۰ ، ۱۲۲ ، ۱۲۴ ، ۱۵۳ ، ۱۵۴ ، ۱۶۳ ، ۱۶۴ ، ۱۷۱ ، ۴۹۱ ، ۴۹۲ ، ۵۵۷
 نظامی عروضی سمرقندی - ۶۴
 نظامی گنجه (رک : نظامی) - ۱۱۴
 نظامیہ - ۵۲۹
 نظیری - ۱۰۹ ، ۱۱۴ ، ۱۱۶ ، ۱۲۰ ، ۱۸۱
 نعمت اللہ (رک : نعمت اللہ ولی) - ۲۰۲ ، ۲۰۳
 نعمت اللہ ولی (رک : نعمت اللہ) - ۲۰۲
 نعمت خان عالی - ۱۱۴
 نفیس الدین کرمانی (رک : نفیس بن العوض المتطیب) - ۲۹۰ ، ۲۹۱
 نفیس بن عوض بن حکیم المتطیب - ۲۶۳ ، ۲۶۴
 نقشبند (رک : شیخ بہاء الدین نقشبند) - ۴۶۶
 نقشبندیہ - ۷ ، ۳۰۷ ، ۳۰۹ ، ۳۳۱
 نندکور - ۵۴

ہندو - ۱۱۹ ، ۹۳	واقفی - ۱۳۴
ہندی - ۳۲۴	واقعیہ - ۵۲۹
ہود (ع) - ۵۹۶	واقف - ۱۱۴ ، ۱۱۶ ، ۲۲۵
ہوشمند قانونگوی - ۷۵	واقف بتالوی لاہوری (رک : واقف) - ۲۲۵
(ی)	واقف لاہوری (رک : واقف) - ۲۲۴
یاجوج و ماجوج - ۱۵۰	واقفیہ - ۸۱
یافت بن نوح (ع) - ۴۰	وحشی - ۱۱۶
یافعی (رک : شیخ عبداللہ یافعی) - ۲۳۴ ، ۳	وحید - ۱۱۶
یحیی (ع) - ۱۶۲ ، ۳۷۶ ، ۵۹۴	وحید دستگردی - ۱۷۱ ، ۱۵۴ ، ۲۱
یحیی بن عمر - ۱۴۷	وزیر اعظم (رک : وزیر فتح خان) - ۱۰۸ ،
یحیی بن عبداللہ - ۱۴۷	۱۰۹
یحیی بن عبداللہ الباہلی - ۱۴۷	وزیر جکت رام - ۳۷۳ ، ۳۷۲
یحیی خان - ۱۳۰	وزیر فتح خان (رک : وزیر اعظم) - ۱۰۸ ،
یزد جرد - ۲۵۸ ، ۲۵۷	۱۱۰
یزید - ۱۷۵ ، ۳۷۷	وفائیہ - ۳۰۹
یعقوب (ع) - ۷۹ ، ۱۶۲ ، ۱۷۸ ، ۵۰۲	ولی کشمیری - ۱۲۴
یعقوب العلوی - ۵۰۳	وعمیہ - ۵۲۹
یعقوب بن عثمان بن محمد الغزنوی الجرجنی -	(ہ)
۴۶۰	ہابیل - ۳۶۲
یعقوب بن عثمان بن محمد بن محمود غزنوی جرجنی	ہارون (ع) - ۱۶۲ ، ۵۹۶
اسرزی - ۳۵۷	ہاشم - ۱۱۱
یغما - ۱۱۶	ہبہ اللہ سبزواری مجلدی - ۳۰۵
یوسف (ع) - ۴ ، ۴۵ ، ۶۰ ، ۷۹ ، ۱۷۸ ،	ہجری - ۱۲۰
۲۸۴ ، ۳۶۵ ، ۴۷۳ ، ۶۰۴ ، ۶۰۵ ،	ہزاری فتح خان - ۳۷۸
۶۰۸ ، ۶۰۷	ہشام بن کلبی - ۴۰
یوسف (رک : ضیاء الدین یوسف) - ۵۹۱	ہلالی - ۱۱۱ ، ۱۱۴ ، ۱۲۰
یوسف گدا (رک : محمد یوسف گدا) - ۷۷	ہلود بن سلام - ۶۰۲
یوسفی - ۲۹۱	ہیپی (استاد جلال الدین) - ۳۶۷
بونس - ۴۳۹ ، ۴۴۰	ہمت - ۱۱۶
یہود - ۴۴	ہمدانیہ - ۳۰۹

فہرست نامہای نسخہها ، کتابها ، رسالہها ، مجموعہها ، تفسیرها ، شرحها ، ترجمہها ، حواشیها

(آ)

- اخبار اسکندر - ۲۵۴
 اخبار رستم - ۲۵۴
 اختتام ازبخاب تحفہ العراقین خاقانی - ۵۹۳
 اختتام منتخب دیوان انوری - ۵۶۳
 اختتام منتخب دیوان خاقانی - ۵۶۳
 اختتام منتخب دیوان ظہیر قاریابی - ۵۶۳
 اختیارات (رک : مفتاح الخزانین) - ۸ ، ۷ ، ۳۳۱
 اختیارات بدیعی (رک : مفتاح الخزانین) - ۸ ، ۳۳۱ ، ۳۶۲ ، ۳۶۳
 اخلاق المصطفیٰ - ۱۰ ، ۹
 اخلاق محسنی - ۱۲ ، ۱۱
 اخلاق ناصری - ۱۳ ، ۱۴ ، ۱۵ ، ۱۶
 ادات الفضلا - ۵۵۶
 ادعیہ و اوراد (رسالہ) - ۵۵۷
 اربعین - ۴۷۹
 اربعین حدیث (رک : چهل حدیث) - ۴۳۹ ، ۴۷۸
 ارشاد الاذہان الی احسن الایمان - ۱۶ ، ۱۷
 ارشاد نامہ - ۴۳۸
 اسامی - ۵۵۱ ، ۵۵۴ ، ۵۵۵
 اسب نامہ - ۱۸ ، ۱۹ ، ۴۰۸ ، ۴۰۹
- آداب الاصحاب - ۲ ، ۱
 آداب البحث - ۱۳۶
 آداب المریدین - ۵۶۲
 آذرو سمندر - ۴۹۲
 آشوب نامہ - ۴۹۲
 آیینہ اسکندری (رک : اسکندر نامہ خسرو) - ۱۷۰ ، ۱۶۹ ، ۱۶۶ ، ۱۶۵
 آیینہ سکندری (رک : آیینہ اسکندری) - ۱۶۴ ، ۱۶۶
 آیینہ سکندری امیر خسرو - ۱۶۳
- (ا)
- احادیث اسرار الوحی (رک : اسرار الوحی) - ۴۶۲
 احادیث الصحیحہ من کتاب اسرار الوحی (رک : اسرار الوحی) - ۴۶۱
 احسن القصص - ۵ ، ۴ ، ۳
 احیاء العلوم - ۳۰۹
 اخبار الاخیار - ۴۸۱
 اخبار الاخیار فی اسرار الابرار - ۶ ، ۵

- اسرار الشہود - ۴۳۸
 اسرار الوحی - ۴۵۹ ، ۴۶۰
 اسرار نامہ - ۴۳۱ ، ۴۳۵ ، ۴۳۶ ، ۴۳۸
 اسکندر نامہ - ۲۹ ، ۲۱ ، ۱۵۴
 اسکندر نامہ اسیر خسرو (رک : آیینہ اسکندری) -
 ۱۶۳ ، ۱۶۵ ، ۱۶۶
 اسکندر نامہ نظامی - ۵۴ ، ۱۶۴ ، ۱۷۱ ،
 ۳۷۰
 اشتر نامہ - ۴۳۱
 اشعۃ اللمعات - ۲۶ ، ۲۷ ، ۲۸ ، ۲۹
 اشعۃ اللمعات شرح فارسی مشکوۃ - ۲۱ ، ۲۲ ،
 ۲۳ ، ۲۴ ، ۲۵ ، ۵۷۰
 اصطلاحات الاشعار - ۵۱۰
 اصطلاحات صوفیہ - ۴۵۱ ، ۴۵۳ ، ۴۵۴
 اغراض الطبیبہ و مباحث العلائیہ - ۲۲۶
 افسانہ رزمی و بزومی - ۱۷۳
 اقبالنامہ - ۱۵۴
 اقبالنامہ (رک : اسکندر نامہ نظامی) - ۱۷۰ ،
 ۱۷۱ ، ۱۷۳
 اکبر نامہ - ۵۶۳
 الاسباب و العلامات - ۲۶۴
 الاشباہ و النظائر - ۳۰ ، ۳۱
 الامم و امم - ۲۶۵
 التعرف فی مذهب التصوف - ۲۶۶ ، ۲۶۷ ،
 ۲۶۸ ، ۲۷۱ ، ۲۷۲
 التتقیح لالفاظ الجامع (رک : زرکشی بر صحیح
 بخاری) - ۲۴۶ ، ۲۴۷
 الشفاء بتعریف حقوق المصطفی - ۲۹۶ ، ۲۹۷
 النقایہ (رک : جامع الرموز) - ۱۰۳ ، ۱۰۴
 الہی نامہ - ۴۳۱
 ام القرآن - ۵۷۹
 انتخاب تحفہ العراقین خاقانی - ۵۶۳
 انتخاب دیوان بیدل - ۱۸۴
 انتخابات دیوان مولانا محمد طاہر غنی - ۱۱۶
 انتخاب دیوان ندیم - ۱۱۶
 انتخاب رباعیات غنی کشمیری - ۱۱۶
 انتخاب شرح آداب المریدین - ۵۶۳
 انتخاب مثنوی (رک : نهر بحر مثنوی) - ۴۰۹ ،
 ۴۱۰ ، ۴۱۱
 انجیل - ۶۰۱ ، ۶۰۲
 انجیل اہل بیت (رک : صحیفہ سجادیہ) - ۲۹۹
 انسیہ (رسالہ) - ۴۷۰
 انشای خادسی - ۳۱ ، ۳۲ ، ۳۳
 انشای شاہ محمد کزابل صاحب - ۵۵۹
 انشای طاہر وحید (رک : منشآت وحید) - ۳۳ ،
 ۳۴ ، ۳۵
 انشای طاہر وحید میرزا (رک : انشای طاہر
 وحید) - ۳۳
 انشای منیر (رک : نوباوہ) - ۵۹۷
 انشای میرزا طاہر وحید (رک : انشای طاہر وحید)
 ۳۴ ، ۳۵
 انشای وحید (رک : انشای میرزا طاہر وحید) - ۳۴
 انوار سہیلی - ۳۶ ، ۳۷ ، ۳۸
 انیس الطالبین وعدۃ السالکین (رک : حالات شیخ
 بہاء الدین نقشبند) - ۴۵۸ ، ۴۶۰ ، ۴۶۵
 انیس العارفین (مثنوی) - ۲۱۵
 انیس العاشقین (مثنوی) - ۲۱۵ ، ۴۱۲ ، ۴۱۳
 اوراد خواجہ - ۳۸۵
 اوراد فتحیہ - ۴۱۹ ، ۴۲۰
 اوزان المصادر - ۴۲۳ ، ۴۲۴ ، ۴۲۶
 ایاز و محمود - ۶۰۶
 (ب)
 باز نامہ - ۳۸ ، ۳۹
 بحر الجواہر - ۳۹ ، ۴۰ ، ۴۱
 بحر الحقایق - ۵۹۹
 بحر فراست الالفاظ فی شرح دیوان حافظ - ۴۱ ،
 ۴۲
 بدیع المیزان - ۵۹۲
 برہان قاطع - ۲۰۸

- برهان قاطع (رک : مجموعه الافراق رد علی
کمونیس و اندهریان) ۴۳ ، ۴۴
بلبل نامه - ۴۳۱
بوستان (رک : بوستان سعدی) - ۴۴ ، ۴۵ ، ۴۶ ،
۴۸ ، ۴۹ ، ۵۰ ، ۵۱ ، ۵۱۳ ، ۵۱۴ ،
۴۱۵
بوستان سعدی (رک : بوستان) - ۵۱ ، ۵۴
بوستان و شرح آن - ۵۰
بهار دانش - ۵۲ ، ۵۳ ، ۵۴
بهارستان جاسی - ۱۵۲
بهجت الاسرار - ۳۵۲ ، ۳۵۳
بهرام نامه (رک : هفت پیکر نظامی) - ۱۵۴ ،
۱۷۱
بهمن نامه - ۱۳۰
بیاض اشرف - ۱۱۰
بیاض اشعار (رک : جنگ اشعار) - ۱۱۳
بیاض دعا - ۵۴
بیاض موسیقی (رک : کرامت مجرا) - ۳۵۰
بیر جندی - ۶۷
بیمار و طبیب (منظوم) - ۱۱۳
(پ)
پادشاه نامه - ۵۶ ، ۵۷
پارس نامه - ۳۲۳
پریشان قافی - ۱۵۲
پنج مثنوی امیر خسرو (رک : خمسه امیر خسرو) -
۱۶۳ ، ۱۶۹
پنج نامه (رک : خمسه امیر خسرو) - ۱۹۸
پندنامه (رک : پند نامه عطار) - ۵۸ ، ۵۹ ،
۴۳۱
پند نامه عطار (رک : پند نامه) - ۵۸ ، ۵۹ ، ۲۶۲
(ت)
تاج - ۵۵۶ ، ۵۵۷
تاج التراجم فی تفسیر القرآن للاعاجم - ۵۹ ،
۶۰ ، ۶۱
تاج نامه (رک : درة التاج) - ۱۷۶ ، ۱۷۷
تاج نامه (رک : سلسله الذهب) - ۲۵۰
تاریخ آل عباس - ۶۴
تاریخ ادبیات در ایران - ۱۲۵ ، ۲۷۲ ، ۳۳۵ ،
۳۳۶
تاریخ جهانگیری (رک : ظفر نامه تیموری) -
۳۱۰ ، ۳۱۱
تاریخ جهانکشا - ۶۴
تاریخ سید ظهیر الدین مازندرانی - ۶۴
تاریخ طبری - ۶۴
تاریخ فتوح - ۶۴
تاریخ فخر الدین داود بناکتی - ۶۴
تاریخ قوام الملک ابرقوی - ۶۴
تاریخ کعبه - ۱۳۰
تاریخ گزیده - ۶۴
تاریخ مدینه - ۱۰۲
تاریخ مرآت الجنان - ۶۴
تاریخ مروج الذهب مسعودی - ۶۴
تاریخ منتظم - ۶۴
تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی - ۴ ،
۶ ، ۶۰ ، ۷۹ ، ۱۰۲ ، ۱۵۰ ، ۱۶۱ ،
۱۶۴ ، ۲۰۶ ، ۲۲۶ ، ۲۵۰ ، ۳۵۹ ،
۳۶۲ ، ۳۷۸ ، ۵۱۶ ، ۵۸۲
تاریخ نگارستان - ۶۲ ، ۶۳ ، ۶۴
تاریخ واسطی - ۶۴
تاریخ وصف - ۶۴
تبیین الحقایق - ۶۵ ، ۶۶
التحفة - ۳۷۰
تحفة (رک : تحفة احمدی) - ۴۱۸
تحفة احمدی (رک : تحفة) - ۴۱۵ ، ۴۱۶
تحفة الأبرار الملتقط من آثار الأئمة الأطهار لتأیید
قلوب الأخیار - ۶۷ ، ۶۸
تحفة الأحرار - ۲۷۳
تحفة الحفاظ - ۶۹ ، ۷۰

- تحریر السعادت - ۳۵۱
تحریر السمانیہ فی شرح اسماء اللہ - ۴۱۸ ، ۴۱۹
تحریر القراء - ۶۸ ، ۶۹
تحریر المؤمنین (رک : تحریر حکیم مؤمن) - ۷۰ ،
۷۱ ، ۷۲ ، ۷۳ ، ۷۴ ، ۷۵ ، ۷۶ ،
۲۹۱
تحریر ثانی (رک : تحریر محمدی) - ۴۱۶ ، ۴۱۹
تحریر حسین شاہی (رک : حیرة الفقه) - ۷۶
تحریر حکیم مؤمن (رک : تحریر المؤمنین) - ۲۹ ،
۷۰ ، ۷۱ ، ۷۲ ، ۷۳ ، ۷۴ ، ۷۵ ، ۷۶
تحریر محمدی - ۴۱۵ ، ۴۱۶ ، ۴۱۷ ، ۴۱۸
تحریر نصاب - ۷۷ ، ۷۸ ، ۳۶۹ ، ۴۵۰
تحقیقات (۲) - ۵۶۶
تدبیرات النہی (کتاب) - ۳
تذکرۃ الابرار و الاشرار - ۸۰ ، ۸۱
تذکرۃ الانبیا (رک : قصص الانبیا) - ۳۴۴ ،
۳۴۵
تذکرۃ الاولیا - ۴۳۱
تذکرۃ الاولیاء شیخ عطار نیشابوری - ۷ ، ۷۸ ،
۷۹ ، ۸۰
تذکرۃ الشعراء - ۶۴
تذکرۃ الفقهاء - ۱۷
تذکرۃ مجاہدہ - ۳۳۰
تذکرۃ میخانہ - ۲۴۱
ترجمان الاسرار (رک : بحر فراست الالفاظ فی شرح
دیوان حافظ) - ۴۱ ، ۴۲ ، ۴۳ ،
ترجمہ تاریخ طبری - ۳۵۷
ترجمہ تفسیر طبری - ۳۵۷
ترجمہ حیرت البالغاء - ۸۲ ، ۸۳
ترجمہ کلیلہ و دمنہ - ۳۶۵ ، ۳۶۶
ترجمہ یمینی ابی شرف جرفادقانی - ۶۴
ترجمہ بند وحشی - ۱۱۳
ترغیب الصلوۃ - ۸۳ ، ۸۴ ، ۸۵ ، ۸۶ ، ۸۷
- ترکیب بند بیدل - ۸۷ ، ۸۸
تزوکات تیموری - ۸۸ ، ۸۹ ، ۹۰
تضمین قصیدہ بردہ (رک : مسجع) - ۴۷۹
تفسیر اسفراینی (رک : تاج التراجم فی تفسیر
القرآن للاعاجم) - ۶۲
تفسیر اکبری - ۵۶۲
تفسیر بیضاوی - ۱۰۴
تفسیر حسینی - ۱۲ ، ۳۹۱
تفسیر رازی (رک : مفاتیح الغیب) - ۵۳۳ ،
۵۳۴
تفسیر سورۃ یوسف (رک : احسن القصص) -
۳ ، ۴ ، ۵
تفسیر طاہری (رک : تاج التراجم فی تفسیر القرآن
للاعاجم) - ۶۲
تفسیر قاضی بیضا - ۶۰۰
تفسیر کبیر (رک : مفاتیح الغیب) - ۵۳۳ ،
۵۳۴
تفسیر کشاف - ۵
تفسیر مدارک : ۶۶
تقویم - ۱۱۹۷ ، ۵ ق - ۹۰ ، ۹۱ ، ۹۲ ، ۹۳
تکشیف الحکمہ - ۱۱۰
تنبیہ الانام فی بیان علو مقام - ۹۴ ، ۹۵ ، ۹۶ ،
۹۹
تنبیہ الغافلین - ۱۵۷ ، ۵۳۱
تنبیہ المشوسین (مثنوی) - ۱۸۴
تنقیح - ۴۰۶
تواریخ نسب نامہ مغولان - ۳۱۲
توریت - ۶۰۱ ، ۶۰۲
توضیحات میر زاہد بر حاشیہ شرح کافید (رک :
توضیح الجواشی) - ۹۹
توضیح الجواشی - ۹۹ ، ۱۰۰
تیسیر - ۵
تیسیر الاحکام - ۱۰۱ ، ۱۰۲

(ث)

ثبات العاجزین - ۵۰۳

(ج)

جامع الحکایات (رک) : جوامع الحکایات و لوامع الروایات) - ۶۴ ، ۱۲۵ ، ۱۲۶
جامع الرموز (رک) : النقایم) - ۱۰۳ ، ۱۰۴
جامع الصغیر - ۱۰۴
جامع الصنایع - ۴۷۳
جامع العلوم - ۱۳۲
جامع القلوب - ۶۴
جامع الکبیر - ۱۰۴
جامع المعتقدات - ۵۰۵
جامع عباسی - ۳۵

جدول حساب چهلان (رک) : حساب چهلان) - ۳۳۰

جمشید و خورشید - ۶۰۶

جنت الفردوس - ۱۰۵ ، ۱۰۶

جنگ اشعار - ۱۰۷ ، ۱۰۸ ، ۱۰۹ ، ۱۱۱

۱۱۲ ، ۱۱۳ ، ۱۱۴ ، ۱۱۵ ، ۱۱۶

۱۱۷ ، ۱۱۸ ، ۱۱۹ ، ۱۲۰ ، ۱۲۱

۱۲۲ ، ۱۲۳ ، ۱۲۴ ، ۴۸۲ ، ۴۸۴

جوامع الحکایات و لوامع الروایات - ۱۲۴ - ۱۲۵

۱۲۶ ، ۱۲۷

جواهر اللالی - ۴۲۰ ، ۴۲۱ ، ۴۲۲ ، ۴۲۳

جواهر الاسرار - ۱۲۸ ، ۱۲۹

جواهر الاولیاء - ۱۳۰ ، ۱۳۱ ، ۱۳۲

جواهر العلوم هایونی - ۱۳۲ ، ۱۳۳ ، ۱۳۴

۱۳۵ ، ۱۳۶ ، ۱۳۷ ، ۱۳۸ ، ۱۳۹

جواهر النقایس لتهدیب النفوس الخماسی - ۱۳۹

۱۴۰ ، ۱۴۱

جواهر نامه - ۴۳۸

جوشش های اسرار (رک) : رواج الانفاس) -

۴۴۷ ، ۴۴۸

جهان آرا - ۶۴

جهانگیری (رک) : فرهنگ جهانگیری) - ۲۹۱

(چ)

چار گلزار - ۴۲۳ ، ۴۲۴ ، ۴۲۵

چلبی - ۶۶

چهار گلزار - ۴۲۷

چهل حدیث (رک) : اربعین حدیث) - ۴۲۸ ، ۴۲۹

۴۳۱

(ح)

حاشیه برکافیہ (رک) : توضیح الحواشی) - ۱۰۰

حاشیہ ملا جلال - ۵۹۲

حاشیہ شرح کافیہ - ۹۹

حالات شیخ بهاء الدین نقشبند (رک) : انیس

الطالبین وعدة السالکین) - ۴۶۰

حبیب السیر - ۶۴ ، ۲۴۰ ، ۵۹۱

حدایق الحقایق فی کشف اسرار الدقایق (رک) :

تفسیر یوسف) - ۳ ، ۴ ، ۵

حدیقه الحقیقه - ۲۵۰

حدیقه الحقیقه سنایی - ۴۱۸

حرز الامانی فی تجوید القرآنی (رک) : حرز الامانی

و وجه التهنانی) - ۱۴۲

حرز الامانی و وجه التهنانی (رک) : الساطیعه

اللامیہ) - ۱۴۱ ، ۱۴۲

حزب البحر - ۱۳۷

حساب چهلان - ۳۳۰

حسامی - ۴۰۶

حسامی نامه (رک) : حاتم موانزی) - ۳۰۳

۳۹۵ ، ۳۹۷ ، ۴۰۰ ، ۴۰۳

حسن ناموز - ۴۹۲

حسرت نامه (رک) : وفات نامه حضرت بی بی

فاطمه) - ۴۸۸ ، ۴۸۹

حصن الایمان - ۵۰۵

حقایق الانوار فی حدایق النار (رک) : حساب

۴۵۸ ، ۴۵۷ ، ۴۵۶
 خمسہ امیر خسرو (رک : مثنویات پنج گانہ امیر
 خسرو) - ۱۶۳ ، ۱۶۴ ، ۱۶۵ ، ۱۶۶ ،
 ۱۶۷ ، ۱۶۹
 خمسہ نظامی - ۱۵۴ ، ۱۷۰ ، ۱۷۱ ، ۱۷۳ ،
 ۵۵۷
 خود آموز صوفی گشتن و عارف شدن (؟) -
 ۵۳۷
 خیالات صنایع - ۱۱۰
 (د)

داستان سرایی فارسی در شبہ قارہ پاکستان و ہند
 در دورہ پادشاہان تیموری - ۶۰۸
 داستان عشقی - ۱۷۳ ، ۴۹۰
 داستان لیلی و مجنون - ۳۸۴
 داستان یوسف و زلیخا - ۶۰۷
 دیباچہ دیوان حاجی محمد جان قدسی - ۱۹۰
 دیباچہ علم معانی و بیان - ۳۵
 دیباچہ کچکول خورد - ۵۶۳
 ذرۃ التاج (رک : تاج نامہ) - ۱۷۶ ، ۱۷۷ ،
 ۲۵۰
 در المجالس - ۱۷۵ ، ۱۷۶ ، ۴۲۸ ، ۴۲۹ ،
 ۴۳۰ ، ۴۳۱
 در بیان کیفیت توجہ اتم (رسالہ) - ۴۴۲ ،
 ۴۴۶
 در مکنون - ۱۵۳
 در نعت حضرت محمد (ص) - ۴۷۹
 دستور الافضال - ۵۵۶
 دعای جوشن صغیر - ۵۵
 دعای چہل کاف - ۵۰۳ ، ۵۰۴
 دعای کمیل بن زیاد - ۵۵
 دلیران خضر خان - ۶۰۶
 دوازده بند ملا محتشم - ۱۱۳
 دیوان ابن یمین - ۱۷۷ ، ۱۷۸
 دیوان اذنب - ۱۷۹ ، ۱۸۰

ستینی) - ۱۳۵ ، ۱۳۸
 حق الیقین - ۱۴۲ ، ۱۴۳ ، ۱۴۴
 حق الیقین فی معرفتہ رب العالمین - ۱۴۴ ، ۱۴۵
 حق نامہ (رک : حق نما) - ۴۴۳
 حق نما (رک : حق نامہ) - ۴۴۱ ، ۴۴۳ ، ۴۴۴ ،
 ۴۴۶ ، ۴۴۵
 حکایات بزم طہور - ۴۵۱ ، ۴۵۴ ، ۴۵۵
 حل معنیات امیر حسین - ۱۳۵
 الحلیہ (رک : حلیہ الاولیا و طبقہ الاصفیا) -
 ۱۴۷
 حلیہ الاولیا و طبقہ الاصفیا - ۱۴۶ ، ۱۴۷
 حمد بیحد (رک : پند نامہ عطار) - ۵۸ ، ۵۹
 حواس باطن - ۱۵۳
 حواشی گلستان سعدی - ۱۴۹
 حیرۃ البلغاء - ۸۲ ، ۸۳
 حیرۃ الفقہ (رک : تحفہ حسین شاہی) - ۷۶
 حیرۃ الفقہاء - ۴۸۵
 حیوۃ الحيوان - ۱۴۹ ، ۱۵۰ ، ۱۵۱
 (خ)
 خالصہ الحقایق - ۵۰۵
 خزان بہار - ۱۵۱ ، ۱۵۲
 خسرو نامہ - ۴۳۱ ، ۴۳۸
 خسرو و شیرین - ۱۵۳ ، ۱۵۴
 خسرو و شیرین نظامی (رک : خسرو و شیرین) -
 ۱۶۳ ، ۱۷۰ ، ۱۷۱ ، ۱۷۳ ، ۴۹۱
 خطبہ الفرید - ۳۱
 خفی علایی (رک : الخفیہ العلاییہ) - ۲۲۶
 الخفیہ العلاییہ (رک : خفی علایی) - ۲۲۶
 خلاصہ الفقہ (رک : فتاوی خلاصہ) - ۱۵۵ ،
 ۱۵۶ ، ۱۵۷
 خلاصہ المفائر - ۲۳۶
 خلاصہ المقامات - ۱۵۷ ، ۱۵۸ ، ۱۵۹
 خلاصہ المنہج - ۱۶۱ ، ۱۶۲
 خلاصہ قوانین علاج (رک : مطب علوی خان) -

- دیوان قصاید خاقانی (رک : دیوان خاقانی) - ۱۹۷ ،
۱۹۸
- دیوان قصاید عرفی (رک : دیوان عرفی) - ۲۱۰ ،
۲۱۱
- دیوان قصاید و غزلیات و رباعیات عطار (رک :
دیوان عطار) - ۴۳۵ ، ۴۳۶ ، ۴۳۷
- دیوان قصاید و غزلیات صاحب جواهر الاسرار -
۱۳۰
- دیوان قصاید و غزلیات و قطعات نظامی -
۱۵۴
- دیوان کشور (رک : دیوان کشوری) - ۲۱۸ ،
۲۱۹
- دیوان کشوری - ۲۱۸ ، ۲۱۹
- دیوان مدح و منقبت صیقل (رک : مرآئ صیقل) -
۵۰۰
- دیوان ملا صادق - ۵۱۲
- دیوان منیر لاهوری - ۵۹۸
- دیوان مولانا فضولی بغدادی (رک : دیوان
فضولی) - ۲۱۳ ، ۲۱۴
- دیوان مولانا محمد طاهر غنی - ۱۱۶
- دیوان مرزا (سیرزا) - ۲۱۹ ، ۲۲۰
- دیوان میرزا بیدل (رک : دیوان بیدل) - ۱۸۴
- دیوان میرزا صائب (رک : صائب) - ۲۰۴
- دیوان ناصر علی سرخندی - ۲۲۱ ، ۲۲۲ ، ۲۳۰
- دیوان ناظم ہروی - ۶۰۶
- دیوان ندیم - ۱۱۶
- دیوان نور علی شاہ - ۴۳۸
- دیوان واقف بہالوی لاهوری - ۲۲۴
- دیوان ولی شمشاد - ۱۲۴
- (ذ)
- ذخیرہ - ۴۰۶
- ذخیرہ الملوك - ۲۲۷ ، ۲۲۸
- ذخیرہ خوارزمشاهی - ۲۲۵ ، ۲۲۶ ، ۲۲۷ ،
۲۲۸
- دیوان اسیر - ۱۸۰ ، ۱۸۱
- دیوان انوری - ۱۸۲ ، ۱۸۳ ، ۵۵۷
- دیوان بیدل - ۱۸۳ ، ۱۸۴ ، ۱۸۵ ، ۱۸۶ ،
۱۸۷
- دیوان جامی - ۱۸۷ ، ۱۸۸
- دیوان حاجی محمد جان قدسی - ۱۸۹ ، ۱۹۰
- دیوان حافظ - ۱۹۱ ، ۱۹۲ ، ۱۹۳ ، ۱۹۴ ،
۱۹۵ ، ۱۹۶
- دیوان خاقانی - ۲۰۰
- دیوان خاقانی (رک : دیوان حکیم خاقانی) - ۱۹۷ ،
۱۹۸ ، ۵۵۷
- دیوان خواجہ حافظ (رک : دیوان حافظ) - ۴۲
- دیوان راسخ - ۲۰۰
- دیوان رضایی - ۲۱۴
- دیوان سنایی - ۲۰۱
- دیوان شاہ نعمت اللہ ولی - ۲۰۲
- دیوان شمس تبریزی - ۲۶۴
- دیوان شیخ عطار - ۴۳۵ ، ۴۳۶
- دیوان صائب - ۲۰۶ ، ۴۳۲ ، ۴۳۳ ، ۴۳۴
- دیوان صوفی - ۲۰۵
- دیوان ظہوری - ۲۰۷ ، ۲۰۸
- دیوان ظہیر فاریانی - ۲۰۸ ، ۵۵۷
- دیوان عبهری - ۵۵۷
- دیوان عرفی - ۲۱۰
- دیوان عطار (رک : دیوان شیخ عطار) - ۴۳۶ ،
۴۳۸
- دیوان غزلیات بیدل (رک : دیوان بیدل) -
۱۸۵
- دیوان غنی کشمیری - ۱۱۶
- دیوان قانی - ۲۱۱
- دیوان فضولی - ۲۱۳ ، ۲۱۴
- دیوان قاسم انوار - ۲۱۵ ، ۲۱۶ ، ۲۱۷ ،
۲۱۸
- دیوان قصاید بیدل (رک : دیوان بیدل) -
۱۸۴

- ذره و خورشید - ۴۹۲
- (ر)
- راحت القلوب - ۱۵۷
- راز نامه - ۴۴۱ ، ۴۴۲ ، ۴۴۴ ، ۴۴۶
- رسائل فقیر (رک : شیخ فقیر الله الهاشمی) - ۴۱۰
- الرساله الابدالیه - ۳۵۷
- رساله ابن مسعود - ۴۷۰
- رساله افغانی - ۴۹۳
- رساله برای دماغ و قوت باه و اسساک - ۴۰۸
- ۴۰۹
- رساله برزخیه - ۴۴۸
- رساله تصوف - ۵۳۵
- رساله خرقة پوشیدن شیخ ابو الحسن خرقانی - ۳۳۰
- رساله در احوال شیخ عبد القادر گیلانی - ۴۷۸
- ۴۸۱ ، ۴۷۹
- رساله در باره شناخت و نگهداشت اسب - ۱۸
- ۱۹
- رساله در بیان کیفیت توجه اتم - ۴۴۱ ، ۴۴۲
- ۴۴۳
- رساله در تقویم - ۴۸۷
- رساله در علم تقویم - ۴۸۶
- رساله دعائیه در منقبت صحابه (رض) - ۴۷۸
- رساله دعائیه در منقبت صحابه و تابعین - ۴۷۹
- رساله ذبح نامه - ۵۶۴
- رساله رد الروافض (رک : کفایه الاعتقاد) - ۳۶۰
- رساله روحیه - ۴۴۸
- رساله شرح فی (رک : شرح تبیین) - ۳۹۲
- رساله صرف و نحو عربی - ۵۹۲
- رساله طریقت به قول امام جعفر الصادق (ع) - ۳۳۰
- رساله فرائض - ۲۶۱
- رساله فصد (منظوم) - ۳۳۳
- رساله فقر نامه ابو الحسن خرقانی - ۳۲۸
- ۳۳۰
- رساله فی التقویم - ۴۸۵
- رساله فی علم التقویم - ۴۸۷
- رساله قاضی شهاب دولت آبادی - ۵۹۹
- رساله قدسیه - ۲۶۰
- رساله مجهول (؟) - ۴۷۰
- رساله منشور (نا شناخته) - ۴۸۲ ، ۴۸۴
- رساله منظومه در علم تجوید - ۴۹۳
- رشحات (رک : رشحات عین الحیات) - ۲۲۹ ، ۲۳۰
- ۲۳۱ ، ۲۳۲ ، ۲۳۳
- رشحات عین الحیات (رک : رشحات) - ۲۲۹
- ۲۳۰ ، ۲۳۱ ، ۲۳۲ ، ۲۳۳
- رشیدی (رک : فرهنگ رشیدی) - ۳۷۰
- روایح الانفاس (رک : جوشش های اسرار) - ۴۴۷ ، ۴۴۸
- روضه الاصفیاء (روضه الصفا) - ۲۳۸
- روض (روضه) الریاحین فی حکایات الصالحین (رک : مناقب میران میر) - ۲۳۳ ، ۲۳۴
- روضه الشهداء - ۲۳۵ ، ۲۳۶
- روضه الصفا - ۶۴ ، ۲۳۸ ، ۲۳۹ ، ۲۴۰
- روضه الصفا فی شرف الانبیاء و الملوک والخلفاء (رک : روضه الصفا) - ۲۳۷ ، ۲۳۸ ، ۲۳۹
- ۲۴۰ ، ۲۴۱
- روز های هفته - ۴۱۷
- ریاض العاشقین - ۴۸۳
- (ز)
- زبدة قوانین علاج (رک : طب شهاب) - ۳۰۴
- ۳۰۵
- زبور - ۶۰۱ ، ۶۰۲
- زبور آل محمد (رک : صحیفه سجادیه) - ۲۹۹
- زبان گویا - ۵۵۶
- زنجانی (رک : صرف زنجانی) - ۴۲۴ ، ۴۲۶

سہ نثر ابوالفضل (رک : ہر سہ دفتر ابوالفضل) -

۵۶۳

سیرت مصطفیٰ - ۵۷۱ ، ۵۷۲

سید سند - ۱۵۱

سیر مقامات - ۵۳۷

(ش)

الشاطبیۃ اللامیۃ (رک : حرز الاسانی و وجہ

التھانی) - ۱۴۱

شاهنامہ (رک : شاهنامہ فردوسی) - ۲۵۳

شاهنامہ ابو منصور - ۲۵۳ ، ۲۵۵

شاهنامہ فردوسی (رک : شاهنامہ) - ۲۱ ، ۲۵۲ ،

۲۵۳ ، ۲۵۴ ، ۲۵۵ ، ۲۵۶ ، ۲۵۷ ، ۲۵۸

۲۵۹ ، ۵۵۷

شجرہ نامہ حضرت میان محمد یعقوب جیو - ۳۲۸ ،

۳۳۰

شجرہ نامہ سلسلہ نقشبندیہ (رک : نسب نامہ

خواجگان) - ۵۸۴ ، ۵۸۵

شجرہ منظوم و منشور قادریہ - ۵۹۳

شرح آخوند ملا عبدالعلی بیر جندی (رک : شرح

مختصر الوقایہ) - ۲۸۵

شرح آمنت باللہ - ۴۴۷ ، ۴۴۹ ، ۴۵۰

شرح آیات محکمۃ المنانی - ۴۱۰ ، ۴۱۱

شرح احوال امیر کلال - ۲۵۹ ، ۲۶۰ ، ۲۶۱

شرح احوال ممتاز مجلی (رک : ممتاز مجلی) - ۵۴۸

شرح ابن بر یوسف و زلیخای جادی - ۲۸۴

شرح الاسباب و العلامات - ۲۶۳ ، ۲۶۴

شرح الامم و الج - ۲۶۴ ، ۲۶۵

شرح التعریف الذهبی (رک : تعریف الذهب) - ۲۶۶ ،

۲۶۷ ، ۲۶۸ ، ۲۷۱ ، ۲۷۲

شرح القاب - ۴۳۸

شرح المشارف - ۵۳۳

شرح اوراد فتحیہ - ۴۱۸ ، ۴۱۹ ، ۴۲۰

شرح بند نامہ غطار - ۲۶۱ ، ۲۶۲

شرح تبیین (رک : رسالہ شرح فی) - ۳۹۲

۴۲۷

زیلعی (رک : شرح کنز الدقایق) - ۶۵ ، ۶۶ (س)

ساعت نامہ - ۳۳

ساقی نامہ ظہوری - ۲۴۱ ، ۲۴۲

الساير الحایر الواجد الى ساير الواحد الماجد -

۴۵۹ ، ۴۶۰ ، ۴۶۲

سبحۃ الابرار - ۲۴۳ ، ۲۴۴ ، ۲۴۵

سبعہ سیارہ (رک : ہفت مثنوی) - ۴۹۲

سبعہ نظامی (رک : خمسہ نظامی) - ۱۵۴ ،

۱۷۱

ستہ سنابی - ۵۵۷

ستین الآثار و حدایق الانوار (رک : کتاب ستینی) -

۱۳۳ ، ۱۳۴ ، ۱۳۵

سخنان شیخ زین الدین الخوانی - ۴۵۹ ، ۴۶۰ ،

۴۶۳

سراج القلوب - ۴۳۲ ، ۴۳۳ ، ۴۳۴

سراج المنیر - ۱۵۳

سراجی - ۴۰۶

سعدی نامہ (رک : بوستان) - ۴۵ ، ۵۱

سعی الصفا - ۱۳۰

سفر نامہ ناصر خسرو - ۲۴۸ ، ۲۴۹

سفینہ اشعار (رک : جنگ اشعار) - ۱۱۳

سفینہ الاولیا - ۳۵۲ ، ۵۹۳

سکندر نامہ امیر خسرو (رک : اسکندر نامہ

امیر خسرو) - ۱۶۶

سلسلہ الذهب (رک : درۃ الناج) - ۲۴۹ ، ۲۵۰ ،

۵۹۳

سلسلہ نامہ منظوم - ۵۶۶

سلک السلوک - ۲۵۱ ، ۲۵۲

سلیمان نامہ - ۴۹۲

سہاک - ۱۴۲

سورہ توبہ (رسالہ) - ۴۳۸ ، ۴۳۹ ، ۴۴۰

- شرح لاهیجی (رک) : حق الیقین فی معرفت رب العالمین - ۱۴۶
- شرح لغات دعای چهل کاف - ۵۰۳ ، ۵۰۴
- شرح مثنوی معنوی - ۳۹۱
- شرح محبت نامه (رک) : شرح یوسف و زلیخای فردوسی - ۲۸۳ ، ۲۸۲
- شرح محمد باقی بر یوسف و زلیخای جامی - ۲۸۴
- شرح محمد رضا بر یوسف و زلیخای جامی - ۲۸۴
- شرح مختصر الوقایه (رک) : جامع الرموز ، النقایه - ۲۸۵ ، ۲۸۴ ، ۱۰۴ ، ۱۰۳
- شرح مشکلات بدیع المیزان - ۵۹۲
- شرح مخزن اسرار - ۵۵۶
- شرح مشکوة المصابیح (ج ۲) - ۲۸۶
- شرح مشکوة ملا علی قاری (رک) : شرح مشکوة المصابیح - ۲۸۷
- شرح مطلع الانوار (رک) : محمدیه - ۲۸۸ ، ۲۸۷
- شرح ملا علی قاری (رک) : شرح مشکوة المصابیح - ۲۸۶
- شرح موجز القانون - ۲۸۹ ، ۲۹۰ ، ۲۹۱
- شرح مولوی محمد اکرم ملتانی بر تحفه الاحرار - ۲۷۳
- شرح میر - ۳۹۱
- شرح نزهة الارواح - ۲۹۲ ، ۲۹۳
- شرح نصاب - ۳۶۲
- شرح نصاب بدیع العجایب (رک) : مختصر بدیع - ۴۲۵ ، ۴۲۷
- شرح نود و نه نام حق - ۴۲۰
- شرح وصیت نامه - ۴۴۸
- شرح یوسف و زلیخای فردوسی (رک) : شرح محبت نامه - ۲۸۳
- شرع الاسلام - ۵۳۲ ، ۵۳۳ ، ۵۸۱
- شرفنامه - ۲۱
- شرف نامه اسکندری (رک) : اسکندر نامه نظامی - ۱۷۰
- شرح تحفه الاحرار - ۲۷۲ ، ۲۷۳
- شرح تعرف - ۳۵۷ ، ۵۰۵
- شرح دفتر اول قاضی خان - ۲۸۱
- شرح دیوان حافظ - ۴۱ ، ۴۲ ، ۲۷۴ ، ۲۷۵
- شرح دیوان لسان الغیب (رک) : شرح دیوان حافظ - ۴۳
- شرح دیوان ناصر علی - ۲۲۳
- شرح رباعیات در اثبات وحدت وجود - ۴۴۱ ، ۴۴۲ ، ۴۴۳ ، ۴۴۶
- شرح رساله سیر مقامات - ۵۳۷
- شرح زرکشی بر صحیح بخاری - ۲۴۶ ، ۲۴۷
- شرح زبلی بر کنز الدقایق (رک) : شرح کنز الدقایق - ۶۲
- شرح سنن - ۵۹۹
- شرح شامیل النبی - ۲۷۵ ، ۲۷۶ ، ۲۷۷
- شرح صحیفه سجادیه - ۲۷۷ ، ۲۷۸
- شرح فارسی مشکوة المصابیح (رک) : اشعه الممعات - ۵۷۰
- شرح فتاوی قاضی خان - ۲۷۹ ، ۲۸۰
- شرح فصول بقراط - ۴۱
- شرح قدیم یوسف و زلیخای جامی - ۲۸۴
- شرح قصیده ابن فارض - ۴۷۰
- شرح قصیده برده - ۲۸۱ ، ۲۸۲
- شرح قصیده تائبیه (رک) : قصیده فارضیه - ۴۵۹ ، ۴۶۷
- شرح قصیده فارضیه - ۴۵۹ ، ۴۶۷
- شرح قصیده میمیه خمیره (رک) : لوازم - ۴۶۰
- شرح «کنت کنزاً مخفیاً» - ۴۷۱
- شرح کنز الدقایق (رک) : کنز الدقایق - ۶۵ ، ۶۶
- شرح گستان (رک) : مفتاح گستان - ۵۳۹
- شرح گلشن راز لاهیجی (رک) : شرح لاهیجی - ۱۴۶

- شرف نامہ اسکندری - ۱۷۱ ، ۱۷۲ ، ۱۷۳ ،
شش جهت - ۲۹۳ ، ۲۹۴ ، ۲۹۵ ،
شش صحف (رک : مثنوی) - ۳۹۱ ،
شعر العجم - ۱۶۴ ،
شعلہ (?) - ۱۴۲ ،
شعلہ دیدار (مثنوی) - ۴۹۲ ،
شفاء الاسقام و محو لائم في الصلوة على خير الانام
(رک : تنبيه الانام في بيان علوم مقام) - ۹۴ ،
۹۵ ، ۹۶ ، ۹۷ ، ۹۸ ، ۹۹ ،
شفاء الامراض (رک : طب شهاب) - ۳۰۴ ،
۳۰۵ ،
شلاق الجاهلین - ۴۵۱ ، ۴۵۲ ،
شایل النبی (رک : اخلاق المصطفى) - ۹ ، ۱۰ ،
۲۷۶ ، ۲۷۷ ،
شہنامہ - ۲۹۲ ،
شیرین و خسرو امیر خسرو - ۱۶۳ ، ۱۶۴ ،
۱۶۵ ، ۱۶۶ ، ۱۶۷ ، ۱۷۰ ،
(ص)
صحاح - ۳۶۳ ، ۳۹۲ ، ۵۰۹ ، ۵۵۱ ، ۵۵۲ ،
۵۵۵ ،
صحاح اللغة - ۳۰۰ ،
صحاح ستہ - ۵۰۷ ،
صحیح بخاری - ۲۴۶ ، ۲۴۷ ،
صحیفہ سجادیہ - ۲۷۸ ، ۲۷۹ ، ۲۹۸ ، ۲۹۹ ،
صحیفہ کاملہ سجادیہ (رک : صحیفہ سجادیہ) -
۵۵ ، ۲۷۸ ، ۲۹۷ ، ۲۹۸ ، ۲۹۹ ،
صراح - ۵۵۱ ، ۵۵۲ ، ۵۵۴ ، ۵۵۵ ، ۵۵۶ ،
صرح اللغة - ۵۵۷ ،
صراح بن الصحاح - ۲۹۹ ،
صراط النجاة - ۳۰۱ ، ۳۰۲ ،
صرف (رسالہ) - ۴۲۳ ، ۴۲۴ ، ۴۲۵ ،
صرف زنجانی (رک : زنجانی) - ۴۲۳ ، ۴۲۴ ،
۴۲۶ ،
صرف معزی - ۴۲۳ ، ۴۲۴ ، ۴۲۵ ،
صنعت باری - ۳۰۳ ، ۳۰۴ ،
(ط)
طب اکبر - ۱۱۰ ،
طب حقایق الاشیاء - ۵۵۶ ،
طب شهاب (رک : شفاء الامراض) - ۳۰۴ ،
۳۰۵ ،
طب شهاب منشور (رک : طب شهاب) - ۳۰۴ ،
۳۰۵ ،
طب علایی - ۱۱۰ ،
طبقات الصوفیہ - ۵۸۷ ، ۵۸۸ ،
طبقات ناصری - ۶۴ ،
طریق الارشاد - ۳۰۶ ، ۳۰۷ ،
طریق الارشاد لتکمیل المؤمنین والاولاد -
۳۰۷ ، ۳۰۸ ، ۳۰۹ ،
طریقت بہ قول امام جعفر الصادق (ع) (رسالہ) -
۲۲۹ ،
طریقہ نفس - ۴۵۹ ، ۴۶۰ ،
طغرای شایون - ۱۳۰ ،
طلمسم حیرت (مثنوی) - ۱۸۴ ،
طور معرفت (مثنوی) - ۱۸۴ ،
(ظ)
ظفر نامہ - ۶۴ ، ۴۳۲ ، ۴۳۳ ، ۴۳۴ ،
ظفر نامہ (رک : ظفر نامہ بزودی) - ۳۱۰ ، ۳۱۱ ،
ظفر نامہ قیہوری (رک : ظفر نامہ بزودی) - ۳۱۰ ، ۳۱۱ ،
۳۱۱ ،
ظفر نامہ نظام الدین گنجی - ۳۱۰ ، ۳۱۱ ،
ظفر نامہ بزودی (رک : ظفر نامہ بزودی) -
۳۱۰ ، ۳۱۱ ،
(ع)
عباس نامہ - ۱۵۲ ،
عجایب البلدان - ۴۰ ،
عجایب الغرایب - ۱۳۰ ،
عجایب الماکوت - ۳۱۳ ، ۳۱۴ ،

- ۲۸۰ - فتاوی قاضی خان
 فتح الباری - ۱۵۱
 فتح نامه تیموری (رک : ظفر نامه تیموری) -
 ۳۱۰ ، ۳۱۱ ، ۳۱۲
 فتوح الغیب - ۵۳۵ ، ۵۳۶
 فتوحات میران شاهی - ۶۴
 فراید الجلالیه - ۵۹۹
 فردوس النوارنج - ۶۴
 فرس نامه (رک : اسب نامه) - ۳۲۳ ، ۳۲۴
 فرقان (رک : قرآن) - ۴۵۳
 فرهنگ (?) - ۳۲۲
 فرهنگ ابراهیم شاهی - ۳۷۰
 فرهنگ جهانگیری - ۳۲۰ ، ۳۲۱ ، ۳۲۳
 ۳۷۰ ، ۳۹۷
 فرهنگ رشیدی - ۳۲۱ ، ۳۲۲ ، ۳۲۳ ، ۳۷۰
 فرهنگ سروری - ۳۲۳ ، ۳۷۰
 فرهنگ عربی رشیدی (رک : منتخب اللغات
 شاعجهانی) - ۳۲۳ ، ۵۵۲
 فرهنگ لغات بوستان سعدی (رک : گلستان) -
 ۳۰۷
 فرهنگ معین - ۵۳ ، ۱۸۴
 فصوص (رک : فصوص الحکم) - ۲۸
 فصوص الحکم - ۲۷ ، ۳۲۵ ، ۳۲۶ ، ۳۲۷
 ۵۹۵
 فصول عماد - ۴۸۳
 فضایل نماز های شب و روز - ۴۶۹
 فقر نامه - ۳۲۷ ، ۳۲۸ ، ۳۲۹ ، ۳۳۰
 فقه اکبر - ۵۲۸
 فواج سبعة - ۴۰۹ ، ۴۱۰ ، ۴۱۱ ، ۴۱۲
 فهرست اولیا - ۵۹۳
 فهرست اختیارات بدیعی - ۳۳۱
 فهرست کتابهای شاه ولایت مرحوم - ۱۱۰
 فهرست کتب خانہ آصفیه - ۳۴۶
- سرفات (مثنوی) - ۱۸۴
 عرفان - ۳۱۵ ، ۳۱۶
 عشقیه - ۳۱۶ ، ۳۱۷
 عصمت الانبیاء - ۳۸۵
 علاج الامراض - ۴۵۹ ، ۴۶۰ ، ۴۶۶
 علاج الغربا - ۱۱۰
 عمدة الاسلام - ۳۱۸ ، ۳۱۹
 عوارف المعارف - ۳۰۹
 عیون الجوابیات عن فنون السؤالات - ۳۸۵
 (غ)
 غرایب الدنيا و عجایب الاعلا - ۱۳۰
 غزالی نامه - ۳۶۷
 غزلیات - ۲۰۰
 غزلیات بیدل - ۱۸۴
 غزلیات سنایی - ۲۰۲
 غزلیات ظهوری (رک : دیوان ظهوری) - ۲۰۸
 غزلیات عرفی - ۲۱۱
 غزلیات قاسم انوار (رک : دیوان قاسم انوار) -
 ۲۱۶
 غزلیات کشور (رک : دیوان کشور) - ۲۱۹
 غزلیات مولوی (رک : کلیات شمس تبریز) - ۲۱۹
 غزلیات میرزا صائب (صائب) - ۲۰۴
 غزلیات ناصر علی (رک : دیوان ناصر علی
 سرهندي) - ۲۲۳
 غزلیات نشاط (رک : گنجینه نشاط) - ۳۷۶
 غزلیات واقف (رک : دیوان واقف) - ۲۲۵
 غنیمت الطالبین - ۳۰۹
 غیث اللغات - ۱۱۰
 غیث المذکرین - ۳۸۵
 (ف)
 فال نامه (مقاله) - ۴۸۵
 فال نامه منظوم - ۳۳
 فتاوی خلاصه (رک : خلاصه النقص) - ۱۵۶

۳۸۶ ، ۴۰۸ ، ۴۱۲ ، ۴۳۰ ، ۴۳۴ ،
 ۴۳۹ ، ۴۴۹ ، ۴۴۹ ، ۴۴۹ ، ۴۴۹ ، ۴۴۹ ،
 ۴۸۳ ، ۴۹۴ ، ۴۹۸ ، ۵۱۸ ، ۵۱۹ ،
 ۵۲۱ ، ۵۳۴ ، ۵۴۶ ، ۵۷۲ ، ۵۷۹ ،
 ۵۸۰ ، ۵۸۳ ،
 قرآن با تفسیر - ۳۳۸
 قرآن با تفسیر و اختلاف قراآت - ۳۳۹ ، ۳۴۰
 قرابادین معصومی - ۴۵۶ ، ۴۵۷ ، ۴۵۸
 قسم نامه جلوه - ۱۱۳
 قصاید خاقانی - ۱۹۹
 قصاید سنایی - ۲۰۲
 قصاید عرفی - ۲۱۰
 قصاید فارسی خاقانی شروانی - ۱۹۹
 قصص الانبیاء - ۳۴۳ ، ۳۴۴ ، ۳۴۵ ، ۴۱۳ ،
 ۵۳۱
 قصص الخاقانی - ۶۰۸
 قصص المعراج - ۴۷۸ ، ۴۷۹ ، ۴۸۰
 قصص شاه و درویش - ۶۰۶
 قصص زامروب - ۱۱۰
 قصص نبوی و مجنون - ۱۵۲
 قصص شهر و ماه - ۶۰۶
 قصص غمت بیکر - ۱۵۲
 قصصه پرد - ۲۸۲ ، ۴۷۹
 قصیده شادمانه درویش - ۴۶۰
 قصیده قهرمان خاندان - ۱۱۷
 قصیده خاقانی - ۲۳۱
 قصیده در وصف حضرت علی -
 قصیده شهرت حضرت علی -
 قصیده شادمانه درویش - ۱۰۰
 قصیده لاجوردی - ۱۰۰
 قوانین الاموال در اسلام (مجله) فی الاموال -
 ۳۴۵ ، ۳۴۶
 قوانین الاموال فی الاموال - ۳۴۵ ، ۳۴۶
 قوانین نامه - ۱۳۶

فهرست لغات پزشکی (رک: فهرست اختیارات
 بدیعی) - ۳۳۱
 فهرست کتب عربی خطی و چاپی کتب خانۀ
 ریاست رامپور - ۱۷ ، ۶۵ ، ۱۰۳ ، ۱۴۲ ،
 ۲۸۰ ، ۲۸۵ ، ۵۳۶
 فهرست مخطوطات شیرانی - ۳۴ ، ۲۵۱
 فهرست نسخه‌های خطی فارسی بریتیش میوزیم -
 ۲۰۷ ، ۲۱۱ ، ۲۴۱ ، ۳۱۱ ، ۳۵۴ ،
 ۳۷۸ ، ۴۳۵ ، ۵۵۲ ، ۵۸۲ ، ۶۰۷
 فهرست نسخه‌های خطی فارسی - ۶۲ ، ۲۷۲ ،
 ۳۰۵
 فهرست نسخه‌های خطی کتابخانۀ گنج بخش
 (ج) - ۲۰ ، ۲۵ ، ۵۲ ، ۶۴ ، ۶۵ ، ۷۸ ،
 ۱۳۲ ، ۱۶۳ ، ۳۲۰ ، ۳۲۱ ، ۳۴۴ ،
 ۳۴۵ ، ۳۶۷ ، ۳۸۶ ، ۳۸۷ ، ۳۸۸ ،
 ۳۹۵ ، ۴۲۴ ، ۶۰۴

(ق)

قاپوس نامه - ۹۰
 قاموس - ۱۵۱ ، ۳۹۱ ، ۵۵۱ ، ۵۵۲ ، ۵۵۴ ،
 ۵۵۵
 قانون - ۳۳۹
 قانونچه - ۳۳۲ ، ۳۳۳ ، ۳۳۴
 قانون فی الطب - ۳۳ ، ۳۳۴
 قدسیه - ۴۵۹ ، ۴۶۰ ، ۴۶۱
 قدسیه خواجه پارسا (رک: قدسیه) - ۴۷۰
 قرآن - ۵ ، ۲۶ ، ۵۵ ، ۵۸ ، ۵۹ ، ۶۰ ، ۶۲ ،
 ۶۸ ، ۶۹ ، ۷۰ ، ۸۱ ، ۸۷ ، ۹۴ ، ۱۰۶ ،
 ۱۲۹ ، ۱۳۰ ، ۱۳۲ ، ۱۳۴ ، ۱۴۲ ،
 ۱۶۲ ، ۱۷۷ ، ۲۲۰ ، ۲۵۲ ، ۲۶۵ ،
 ۲۷۶ ، ۲۹۷ ، ۳۱۹ ، ۳۲۲ ،
 ۳۲۵ ، ۳۲۹ ، ۳۳۳ ، ۳۳۷ ، ۳۳۸ ،
 ۳۳۹ ، ۳۴۰ ، ۳۴۱ ، ۳۴۲ ، ۳۴۳ ،
 ۳۴۵ ، ۳۴۸ ، ۳۵۳ ، ۳۶۲ ، ۳۸۰ ،

کشف الآثار - ۳۵۱ ، ۳۵۲ ، ۳۵۳
 کشف الاسرار - ۵
 کشف الاسرار عن لسان الطيور والازهار -
 ۴۷۸ ، ۴۷۹ ، ۴۸۱
 کشف السر المحجوب لارباب القلوب - ۳۵۷ ،
 ۳۵۸
 کشف الغمّة - ۶۴
 کشف اللغات والاصطلاحات - ۳۵۳ ، ۳۵۴ ،
 ۳۵۵
 کشف المحجوب - ۳۵۵ ، ۳۵۶ ، ۳۵۷ ، ۳۵۸
 کفایه الاعتقاد - ۳۶۰
 کفایه مجاهدیه (رک : کفایه منصوریه) - ۳۵۸
 کلام مجید (رک : قرآن) - ۴۹۳
 کلیات بیدل - ۸۷ ، ۸۸ ، ۱۸۴ ، ۳۱۶
 کلیات دیوان منیر لاهوری - ۵۹۸
 کلیات شمس تبریز (رک : غزلیات شمس تبریز یا
 مولوی) - ۲۱۹ ، ۳۶۴ ، ۳۶۵
 کلیات قاسم انوار - ۲۱۶
 کلیلہ و دمنہ - ۳۶۵ ، ۳۶۶
 کلیلہ و دمنہ بہرام شاہی (رک : کلیلہ و دمنہ) -
 ۱۲ ، ۳۷
 کنز (رک : کنز اللغات) - ۵۵۱ ، ۵۵۴ ،
 ۵۵۵
 کنز الدقایق - ۶۵ ، ۶۶ ، ۵۷۸
 کنز الرسوز - ۴۵۹ ، ۴۶۰ ، ۴۶۵
 کنز القراء - ۴۹۳ ، ۴۹۴
 کنز اللغات - ۳۶۱ ، ۳۶۲
 کنز اللغہ - ۱۰۴
 کیمیای سعادت - ۳۶۶ ، ۳۶۷ ، ۳۶۸

(گ)

گلدستہ - ۳۶۹ ، ۳۷۰
 گزار بہجہ الاسرار - ۳۵۲
 گلستان (رک : گلستان سعدی) - ۵۴ ، ۱۴۸

قول الحق - ۳۴۷ ، ۳۴۸ ، ۳۴۹
 (ک)

الکافی ، کافی - ۴۷ ، ۴۰۶
 کتاب (رک : قرآن) - ۸۶
 کتاب ابواب سبعہ - ۵۹۳
 کتاب الاذکار - ۵۳۱
 کتاب الطہارۃ (رک : ابن مسکویہ) - ۱۳ ، ۱۴
 کتاب القانون فی الطب - ۲۹۰
 کتاب المصابیح - ۵۰۶ ، ۵۰۸
 کتاب النفیس (رک : شرح موجز القانون) -
 ۲۸۹ ، ۲۹۱
 کتاب باز نامہ (رک : باز نامہ) - ۳۸
 کتاب پنجم ذخیرہ خوارزمشاہی - ۲۲۶
 کتاب تذکرہ - ۶۸
 کتاب ترجیع البینات - ۵۴۷
 کتاب جواهر النفیس لتہذیب النفوس الخسایس -
 ۱۴۰
 کتاب ستینی (رک : حقایق الانوار فی حقایق
 الآثار) - ۱۳۵ ، ۱۳۸
 کتاب سلوک (رک : نزہۃ الارواح) - ۵۸۳
 کتاب عشقیہ (رک : عشقیہ) - ۳۱۷
 کتاب قانون - ۳۳۴ ، ۳۳۵
 کتاب کیمیا - ۵۶۳
 کتاب مولوی معنوی (رک : مثنوی مولوی) -
 ۳۹۸
 کتاب میرزا بیدل (رک : دیوان میرزا بیدل) -
 ۱۸۶
 کتاب ہزار مسائل - ۶۰۲
 کرامت مجرا - ۳۴۹ ، ۳۵۰ ، ۳۵۱
 کرسی نامہ - ۳۳۰
 کرسی نامہ حضرت محمد (ص) - ۳۳۰
 کرسی نامہ های سلسلہ های مختلف - ۳۳۰
 کریمہ - ۵۴
 الکشف - ۳۷۰

- لغات من کلمات الصوفیہ (رک : اصطلاحات صوفیہ) -
۱۴۹ ، ۳۷۰ ، ۳۷۱ ، ۳۷۲ ، ۳۷۳ ،
۴۱۳ ، ۴۱۴ ، ۴۱۵ ، ۵۶۸
گلستان سعدی (رک : گلستان) - ۵۴ ، ۱۵۲
گلشن (رک : گلستان توحید) - ۴۸۵
گلشن توحید (رک : مفردات مثنوی) - ۳۷۳ ،
۳۷۴ ، ۴۸۵ ، ۴۸۷
گلشن راز - ۱۴۵ ، ۴۲۰ ، ۴۲۲ ، ۴۲۳ ،
۴۲۸ ، ۴۳۰ ، ۴۳۱
گنج بخش (رک : فہرست نسخہ های خطی
کتابخانہ گنج بخش) - ۱۲
گنج سخن - ۱۹۱ ، ۱۹۷ ، ۲۰۱ ، ۲۰۳ ،
۲۰۹ ، ۲۱۰ ، ۲۱۵ ، ۲۴۱ ، ۲۵۴ ،
۳۷۵ ، ۴۹۱
گنجینہ (رک : گنجینہ نشاط اصفہانی) - ۳۷۵
گنجینہ عرفانی (رک : مجموعہ، ص ۴۵۰-۴۷۸) -
۴۷۸
گنجینہ گنجوی - ۱۷۱
گنجینہ معتمد الدولہ نشاط (رک : گنجینہ نشاط
اصفہانی) - ۳۷۶
گنجینہ نشاط اصفہانی (رک : یادداشت های
نشاط اصفہانی) - ۳۷۵ ، ۳۷۶
- (م)
- المعلم علی حروف المعجم فی تعبیر الرؤیا - ۵۳۰ ،
۵۳۱ ، ۵۳۲
سبکیات - ۳۸۴ ، ۳۸۵ ، ۳۸۶ ، ۴۳۸
مثنوی (رک : مثنوی مولوی) - ۳۸۸ ، ۳۸۹ ،
۳۹۰ ، ۳۹۱ ، ۳۹۲ ، ۳۹۶ ، ۳۹۹ ،
۴۰۰ ، ۴۰۱ ، ۵۴۴ ، ۶۰۲
مثنوی آذرو سمندر - ۴۹۲
مثنویات پنج کلمہ امیر خسرو (رک : خسرو)
امیر خسرو) - ۱۶۷
مثنویات پنج کلمہ حکیم نظامی (رک : خسرو)
نظامی) - ۱۵۴ ، ۱۷۱
مثنویات ستم قطار - ۴۳۸
مثنویات ہشتکلمہ حکیم نظامی (رک : سیمہ)
نظامی) - ۱۵۴
مثنوی اسرار نامہ - ۴۳۷
- (ن)
- لب الاشارات - ۳۵
لسان الشعراء - ۵۵۶
لسان العرب - ۵۵۷
لطایف المعنوی - ۴۰۱ ، ۴۰۲
لطایف المعنوی فی لغات المثنوی (رک : لطایف
المعنوی) - ۳۹۱
لطایف المعنوی فی شرح لغات المثنوی (رک :
لطایف المعنوی) - ۳۹۷
لغات القرآن - ۳۶۲ ، ۳۶۳
لغات فرس (رک : فرهنگ رشیدی) - ۳۲۲ ،
۳۲۳

- مثنوی اماسیہ - ۱۳۰
 مثنوی پنجابی - ۳۲۰
 مثنوی تحفہ احمدی - ۴۱۷ ، ۴۱۸
 مثنوی تحفہ محمدی - ۴۱۸
 مثنوی ثمرات - ۱۳۰
 مثنوی حسن گلو سوز - ۴۹۲
 مثنوی در وصف صبغہ اللہ خان - ۲۲۵
 مثنوی (دفتر اول) - ۴۰۲
 مثنوی (دفتر ہفتم) - ۴۰۳ ، ۴۰۴
 مثنوی ذرہ و خورشید - ۴۹۲
 مثنوی سلیمان نامہ - ۴۹۲
 مثنوی سیر حقیقت - ۴۵۱ ، ۴۵۳ ، ۴۵۵
 مثنوی شعبہ دیدار - ۴۹۲
 مثنوی غنیمت (رک : نیرنگ عشق) - ۳۸۶
 ۳۸۷
 مثنوی فانی (?) - ۲۱۳
 مثنوی قسم نامہ - ۴۷۲
 مثنوی کدشن راز - ۱۴۶
 مثنوی لیلی و مجنون حبیبی (رک : لیلی و مجنون حبیبی) - ۳۸۳
 مثنوی محمود و ایاز - ۴۹۱ ، ۴۹۲
 مثنوی معنوی (رک : مثنوی دواوی) - ۳۸۹
 ۴۱۰
 مثنوی سناجات - ۳۲۹
 مثنوی دواوی (رک : مثنوی معنوی، مثنوی معنوی، شش صحیف) - ۲۵۰ ، ۳۵۸ ، ۳۷۴ ، ۳۸۷ ، ۳۸۸
 ۳۹۱ ، ۳۹۲ ، ۳۹۳ ، ۳۹۵ ، ۳۹۶
 ۳۹۸ ، ۴۰۲ ، ۴۰۳ ، ۴۱۱ ، ۴۱۸
 ۴۸۷ ، ۵۶۴ ، ۵۹۷
 مثنوی دواوی (دفتر پنجم و ششم و ہفتم) -
 ۴۰۳
 مثنوی میخانہ - ۴۹۲
 مثنوی ناظم (رک : یوسف و زلیخای ناظم ہروی) -
 ۶۰۷
- مثنوی وصلت نامہ (رک : وصلت نامہ) - ۴۳۱
 مثنوی های پنج کازہ امیر خسرو (رک : خمسہ امیر خسرو) - ۱۶۹
 مجالس النفایس امیر علی شیرنوازی - ۶۴
 مجمع البحار - ۱۵۱
 مجمع نوادر نظامی عروضی سمرقندی - ۶۴
 مجمل - ۳۶۲ ، ۳۶۳
 مجموعہ خانی فی عزالمعانی - ۴۰۴ ، ۵۰۵
 مجموع سلطانی - ۴۰۷ ، ۴۰۸
 مجموعہ الافراق رد کمونیس و الدہریان (رک : برهان قاطع) - ۴۳ ، ۴۴
 مجموعہ - ۴۰۸ ، ۴۰۹ ، ۴۱۲ ، ۴۱۳ ، ۴۱۵ ، ۴۱۷ ، ۴۱۸ ، ۴۲۰ ، ۴۲۱ ، ۴۲۳ ، ۴۲۸ ، ۴۳۲ ، ۴۳۵ ، ۴۳۸ ، ۴۴۱ ، ۴۴۶ ، ۴۵۱ ، ۴۵۶ ، ۴۵۹ ، ۴۷۸ ، ۴۸۱ ، ۴۸۲ ، ۴۸۵ ، ۴۸۸
 مجموعہ اشعار (رک : جنگ اشعار) - ۱۱۲ ، ۱۱۶
 مجموعہ تالیف روسی - ۶۴
 مجموعہ خانی (رک : مجموعہ خانی فی عزالمعانی) - ۴۰۵
 مجموعہ رقعات - ۵۶۰
 محبت نامہ - ۴۳۱
 محبت نامہ (رک : یوسف و زلیخای جامی) - ۲۸۴
 محبت نامہ (رک : یوسف و زلیخای حبیبی) - ۶۰۴
 ۶۰۵
 محمدیہ (رک : شرح مطلع الانوار) - ۲۸۷ ، ۲۸۸
 ۲۸۹
 محمود و ایاز (مثنوی) - ۴۹۰ ، ۴۹۱ ، ۴۹۲
 ۴۹۳
 محیط اعظم - ۱۸۴
 مختار نامہ - ۴۳۵ ، ۴۳۶ ، ۴۳۷ ، ۴۳۸
 مختصر القراء - ۴۹۳ ، ۴۹۴

- مختصر الوقایہ - ۱۰۴
مختصر بدیع (رک : نصاب بدیع العجایب) - ۴۲۴ ، ۴۲۵ ، ۴۲۷
مختصر بدیع شرح نصاب بدیع العجایب - ۴۲۳
مخزن الاسرار - ۱۵۴ ، ۱۷۰ ، ۱۷۱ ، ۱۷۳
مخزن المطیعین - ۵۰۳
مخطوطات گیلانی لائبریری - ۲۸۶
مخمسات عیسیٰ بخاری - ۴۹۵
مخمس قصاب - ۱۱۴
مدلل فی علم القرائت - ۵۸۰
مرآة الجنان - ۳
مرآت الطالبین - ۵۰۵
مرآت العلماء - ۴۹۷ ، ۴۹۸
مرآت الواعظین - ۴۹۸ ، ۴۹۹
مراثی صیقل (رک : دیوان مدح و منقبت صیقل) - ۵۰۰ ، ۵۰۱
مراد العارفین - ۵۰۲ ، ۵۰۳ ، ۵۰۴ ، ۵۰۵
مسالك و ممالک - ۶۴
مسبع - ۴۷۸ ، ۴۷۹
مسبع قصیدہ بردہ (رک : مسبع) - ۴۸۰
مستخلص - ۶۶
مسلك المتقين - ۵۰۳ ، ۵۷۷
مشارق - ۴۰۶
مشائق الطالبین - ۴۵۱ ، ۴۵۴ ، ۴۵۵
مشکوٰۃ المصاییح - ۲۱ ، ۲۲ ، ۲۴ ، ۲۵ ، ۲۶
۲۸۶ ، ۲۸۷ ، ۵۰۶ ، ۵۰۷
مصباح الانام - ۱۰۴
مصاییح (رک : مصاییح السنہ) - ۵۰۷
المصاییح - ۵۳۳
مصاییح السنہ - ۲۸۶ ، ۵۰۷ ، ۵۰۸
مصادر - ۳۶۲ ، ۳۶۳ ، ۵۵۱ ، ۵۵۴
مصطلحات الأشعار - ۵۰۹ ، ۵۱۰
مصطلحات الشعراء - ۵۱۰
مصیبت نادر - ۴۳۸ ، ۵۱۱ ، ۵۱۲
- مطب علویخان (رک : خلاصہ قوانین علاج) -
۴۵۶ ، ۴۵۷ ، ۴۵۸
مطلع الانوار - ۱۶۳ ، ۱۶۴ ، ۱۶۶ ، ۱۶۷ ،
۱۷۰ ، ۲۸۸
مطلع السعدین - ۶۴
مطول - ۳۴۸
مطولات - ۴۵۸
مظهر العجائب - ۴۳۱
معارج النبوة فی مدارج الفتوة - ۵۱۲ ، ۵۱۳ ،
۵۱۴ ، ۵۱۵ ، ۵۱۶ ، ۵۱۷ ، ۵۱۸ ،
۵۱۹ ، ۵۲۰
معالم الاصول - ۳۴۶
معجم الكبير - ۱۴۱
معرفة المذاهب - ۵۲۸ ، ۵۲۹
معزی (رک : صرف معزی) - ۴۲۴ ، ۴۲۶
معیار الأشعار - ۵۱۰
معنی - ۱۳۴
مفتاح الخزائن (رک : اختیارات) - ۷ ، ۸ ، ۳۳۱
مفتاح الاسرار - ۱۲۸ ، ۱۲۹
مفاتیح الجنان و مصاییح الجنان - ۵۳۲ ،
۵۳۳
مفتاح فتوح (رک : مفتاح فتوح الغیب) -
۵۳۶
مفتاح فتوح الغیب - ۵۳۵ ، ۵۳۶
مفتاح کنوز مشنوی (رک : دشن توحید) - ۳۷۳ ،
۴۸۶
مفتاح کستان - ۵۳۸
مفردات مشنوی (رک : مجمع کنوز مشنوی) -
۳۷۳ ، ۳۷۴
المقدمات (رک : ایس الطالبین و عمدة السالکین) -
۴۶۵ ، ۴۶۶ ، ۴۷۰
مقامات امام محمد غزنوی - ۱۵۹
مقاله به زبان فارسی - ۳۶۹
مقامات شیخ احمد ترخسانی - ۱۵۹

- مقاسات مجموعہ دلگشا و مسرت افزا - ۵۳۹ ،
 ۵۴۰
 مقدمہ الانوار - ۵۴۱ ، ۵۴۲
 مقدمہ شاہنامہ - ۲۵۸ ، ۲۵۹
 مقدمہ فتوحات غیبیہ - ۳۰۹
 مقدمہ مجتبی مینوی بر کلیلہ و دمنہ - ۳۶۵
 مقدمہ منشور شاہنامہ ابو منصور - ۲۵۵
 مقدمہ مولانا شرف الدین علی یزدی - ۶۴
 مکتیب - ۳۱۰
 مکتوبات رضوی - ۴۰۲ ، ۵۴۲ ، ۵۴۳ ، ۵۴۴ ،
 ۵۴۶
 مکتوب حضرت ایشان - ۳۰۹
 ملقط اصول - ۳۸۶
 ملجأ القضاة عند تعارض البينات - ۵۴۶ ، ۵۴۷
 ملفوظات تیموری (رک : تزوکت تیموری) -
 ۹۰
 ملفوظات راز الہی (رک : روایح الانفاس) -
 ۴۴۸
 ممتاز محل - ۵۴۸ ، ۵۴۹
 مناجات - ۱۰۷
 مناجات لقضاء الحاجات - ۴۵۹ ، ۴۶۰ ، ۴۶۷
 مناقب السادات - ۱۰۴
 مناقب صاحب مبارک - ۳۴۹
 مناقب شوئیہ - ۵۴۹ ، ۵۵۰
 مناقب میران میر - ۲۳۴
 منتخب اللغات شاہجہانی - ۳۲۲ ، ۳۲۳ ، ۵۵۰ ،
 ۵۵۱ ، ۵۵۲ ، ۵۵۳ ، ۵۵۵
 منتهی المطلب - ۱۷
 منتخب دیوان انوری - ۵۶۳
 منتخب دیوان خاقانی - ۵۶۳
 منتخب دیوان ظہیر ناریابی - ۵۶۳
 منتخب مثنوی مولوی - ۴۲۱
 منشآت - ۵۶۰
 منشآت طاہر وحید (رک : انشای طاہر وحید) -
 ۳۳ ، ۳۴ ، ۳۵ ، ۳۶
- منشآت کاشف - ۱۵۳
 منشآت نشاط - ۳۵۷
 منطق الطیر - ۴۳۱ ، ۴۳۸
 منطق الطیر عطار (رک : منطق الطیر) - ۴۱۸
 ۴۷۷
 منظومہ - ۸۴ ، ۸۶
 منہج الصادقین فی الزام المخالفین (رک : خلاص
 المنہج) - ۱۶۲
 الموجز - ۲۹۰
 موجز القانون - ۲۹۱
 موش و گربہ عبید زاکانی - ۱۱۴
 مؤنس المقرء - ۴۳۸ ، ۴۳۹ ، ۴۴۱
 المؤید - ۳۷۰
 مؤید الفضلاء - ۵۵۵ ، ۵۵۶ ، ۵۵۷
 مؤید الفوائد - ۵۵۶
 مہذب - ۵۵۱ ، ۵۵۴ ، ۵۵۵
 میخانہ (مثنوی) - ۴۹۲
 میزان الصرف - ۴۲۳ ، ۴۲۴ ، ۴۲۵
 (ن)
 ناشناختہ (قصیدہ) - ۴۷۸ ، ۴۷۹ ، ۴۸۰
 ناشناختہ (نسخہ ، رسالہ ، شرح ، تفسیر کہ
 لحاظ نام و یا مؤلف و یا تاریخ آن ناشناختہ
 است) - ۴۱۲ ، ۴۳۸ ، ۴۴۰ ، ۴۴۱ ، ۴۴۳ ،
 ۴۴۵ ، ۴۵۹ ، ۴۶۰ ، ۴۶۲ ، ۴۶۳ ،
 ۴۶۴ ، ۴۶۷ ، ۴۶۹ ، ۴۸۲ ، ۵۵۷ ،
 ۵۵۹ ، ۵۶۰ ، ۵۶۲ ، ۵۶۳ ، ۵۶۴ ،
 ۵۶۶ ، ۵۶۸ ، ۵۶۹ ، ۵۷۱ ، ۵۷۳ ،
 ۵۷۵ ، ۵۷۷ ، ۵۷۸ ، ۵۷۹
 نافع المسلمین - ۵۸۱
 نام حق - ۵۴
 نرہمہ الارواح - ۲۹۳ ، ۵۸۲ ، ۵۸۳
 نرہمہ القلوب - ۶۴
 نسب نامہ خواجگان - ۵۸۴ ، ۵۸۵
 نسب نامہ منظوم - ۵۶۶

- وحدت نامہ - ۵۷۱
وصایای خواجہ نظام الملک - ۶۴
وصلت نامہ - ۴۲۸ ، ۴۲۹ ، ۴۳۰
وصیت خواجہ عبدالخالق غجدوانی - ۳۶۹
وصیت نامہ - ۴۴۷ ، ۴۴۹ ، ۴۵۰
وفات نامہ حضرت بی بی فاطمہ (ع) - ۴۸۸ ،
۴۸۹
وفات نامہ حضرت پیغمبر (ص) - ۴۸۸ ، ۳۶۹
وقایع سنہ ۳۵ جلوس عالمگیر غازی - ۵۶۰ ،
۵۶۱ ، ۵۹۹
وقایہ - ۵۷۸
- (۵)
- ہجونامہ (فردوسی) - ۲۵۵ ، ۲۵۸
ہجو سلطان محمود غزنوی (رک : ہجو نامہ)
فردوسی - ۱۱۴ ، ۲۵۵
ہدایہ - ۵۷۸
ہر سہ دفتر ابوالفضل (رک : سہ نثر ابوالفضل) ..
۵۶۳
ہزار مسألہ - ۶۰۱ ، ۶۰۲
ہشت ہشت - ۱۶۳ ، ۱۶۴ ، ۱۶۵ ، ۱۶۶ ،
۱۶۸ ، ۱۶۹ ، ۱۷۰
ہشت کشن - ۶۰۶
ہفت بند ملا کاشی - ۱۱۳
ہفت بند ملا مقبل - ۱۱۳
ہفت پیکر (رک : ہفت پیکر) - ۱۷۰ ، ۱۷۱ ، ۱۷۲ ، ۱۷۳
ہفت پیکر نظامی (رک : ہفت پیکر) - ۱۵۴ ،
۱۶۴ ، ۳۱۶
ہفت گنبد (رک : ہفت پیکر نظامی) - ۱۷۰ ،
۱۷۱
ہفت مثنوی (رک : مثنویات حکیم نظامی) -
۴۹۲

- نسخہ شریفی (رک : یوسف و زلیخای ناظم
ہروی) - ۶۰۶
نسخہ مختصر منشعب منظوم - ۴۲۸
نصاب (رک : نصاب الصبیان) - ۵۸۶
نصاب بدیع العجایب - ۴۲۳ ، ۴۲۴ ، ۴۲۵
نصاب صبیان - ۵۸۵ ، ۵۸۶
نظم الدر (رک : شرح قصیدہ تائیمہ فارسیہ) -
۴۵۹ ، ۴۶۰ ، ۴۶۷
نقائس الفنون فی عرایس العیون - ۱۳۳ ، ۱۳۴ ،
۱۳۵ ، ۱۳۸
نفحات الانس (رک : نفحات الانس من حضرات
القدس) - ۳۹۱ ، ۵۴۴ ، ۵۹۳
نفحات الانس من حضرات القدس - ۳۹۷ ، ۵۸۷
۵۸۸ ، ۵۸۹ ، ۵۹۰ ، ۵۹۱ ، ۵۹۲ ، ۵۹۳
نقد النصوص (رک : نقد النصوص فی شرح نقش
الفصوص) - ۵۹۴
نقد النصوص فی شرح نقش الفصوص - ۵۹۴ ،
۵۹۵ ، ۵۹۶
نقش فصوص - ۵۹۴ ، ۵۹۵ ، ۵۹۶
نگارین نامہ محبت آگن - ۵۳
نورالابصار - ۱۱۰
نوباوہ - ۵۹۶ ، ۵۹۷
نورنامہ - ۱۰۶ ، ۵۹۸ ، ۵۹۹
نہر بحر مثنوی (رک : انتخاب مثنوی) - ۴۰۹ ،
۴۱۰ ، ۴۱۱
نیرنگ عشق (رک : مثنوی غنیمت) - ۳۸۶ ،
۳۸۷
- (و)
- واسوخت شجاع الملک - ۱۲۰
واقعات تیموری (رک : تزوکیات تیموری) - ۹۰

(ی)

یادداشت های نشاط اصفهانی (رک : گنجینه)
 نشاط اصفهانی - ۳۷۶
 یوسف و زلیخای جامی - ۵۴ ، ۶۷ ، ۲۸۴ ،
 ۶۰۲ ، ۶۰۳ ، ۶۰۴ ، ۶۰۷
 یوسف و زلیخای حبیبی - ۶۰۴ ، ۶۰۵
 یوسف و زلیخای رضا بیک چنگی - ۶۰۷

یوسف و زلیخای شوکت - ۶۰۷

یوسف و زلیخای فردوسی - ۶۰۷

یوسف و زلیخای قاسم خان بدخشی - ۶۰۷

یوسف و زلیخای تذروی الهروی - ۶۰۷

یوسف و زلیخای ملا شاه بدخشی - ۶۰۷

یوسف و زلیخای ناظم هروی - ۶۰۶ ، ۶۰۷

۶۰۸

۴- فہرست نامہای کاتبان ، خطاطان (خوشنویسان)

- (ا)
- ابوالمعالی ابن موالی بیک برلاس - ۳۴۳
 ابو تراب - ۲۰
 احمد - ۱۴۶ ، ۱۴۷ ، ۱۴۸
 احمد محمد الجوبنی - ۴۵۹
 احمد ولد میرزا مرتضی قلی - ۴۹
 اعظم خان - ۵۹۸
 ایزد بخش خوشنویس - ۲۹۳ ، ۲۹۴
- (ب)
- بابا حاجی عبدالرحیم - ۴۳
- (ت)
- تاج الدین حسین - ۳۵۸
 تاج محمود - ۷۶
 تردی محمد بن یوسف علی - ۳۱۸ ، ۳۱۹
- (ج)
- جعفر - ۱۰ ، ۹
 جلال - ۴۵۹
 جمال محمد - ۲۰۸
- (ح)
- حاج حسین بن مصطفی - ۲۹۷
- حاج صالح بن یوسف - ۲۹۶
 حافظ خان محمد - ۱۰۵
 حافظ سید پور - ۲۲۵ ، ۲۲۶
 حافظ عبدالله - ۳۳۲
 حاجی عبدالله کشمیری - ۳۹۵
 حافظ محمد علی - ۱۳۱
 حافظ محمد مؤمن - ۲۴۶
 حبیب الله - ۳۲۷
- (خ)
- خان محمد بن عبدالغنی قریشی - ۴۲۵
- (د)
- داود بن اسحاق - ۵۵۳
 درویش سید باقی - ۴۲۸
- (س)
- سمنو یانہو - ۳۴
 سعد بن شیخ عطا اللہ ہندی ابن الشیخ سعید
 افتدی القریانی - ۱۰۳
 سوکھو رام - ۳۷۲
 سید رسول - ۳۶۰
 سید عباس - ۵۰۲
 سید کریم داد - ۳۶۹

فقیر محمد پارسا نقشبندی - ۲۷

فقیر محمد پارسا - ۳۷۷ ، ۳۷۸

فیروز ولد ہوشمند قانونگوی - ۷۵

فیض اللہ بن میر احمد خان - ۲۴۹

فیض بخش - ۳۸۸

(ق)

قادر بخش - ۲۶۳

قایم الدین بن غلام حسین بن رکن الدین محمد

واسع - ۱۵۳

(ک)

کبیر محمد بن شیخ بن محمود بن راجا بن صدر

عباسی - ۴۰۵

کچیت سنکھہ کھتری - ۵۵۱

کردیت - ۲۴۱

کرم الدین - ۳۰۳

(گ)

گل محمد بن نیاز ارباب دوزابی - ۱۸۶

(م)

مجتبا علی آخند زاده - ۵۸۶

محمد اشرف بن حاجی محمد - ۴۴۹

محمد اعظم - ۶۵ ، ۶۶

محمد امین خان ولد روشن خان - ۴۳۲

محمد امین سمرقندی - ۲۲۹

محمد بن احمد الفراری - ۹۶ ، ۹۸

محمد تقی - ۳۰۰

محمد تقی شکر اللہ خانی (حالی) - ۳۱۷

محمد سین - ۵۹۴

محمد حسینی - ۱۱۹

محمد حکیم بن محمد رحیم - ۴۹۷

محمد خان غلام قادر خان - ۴۰۱

محمد رفیق - ۵۰۵

محمد زمان ابن عبدالعزیز خواجہ بلخی سینی -

۲۱۳

سید محمد علی جعفری الحسینی - ۱۴۳

سید ولایت علی - ۱۱ ، ۱۲

(ث)

شاہ سید محمد ابن سید میر رضا الموسوی الحسینی

السبزواری - ۱۶۱

شمس الدین - ۳۵۲

شیخ جیون - ۵۹۷

(ع)

عبدالحق - ۱

عبدالرحمن - ۶۰۴

عبدالقدیر لنگر ہاری - ۵۰۴

عبدالکریم بن نظام الدین - ۲۷۹

عبدالله بشیر الہروی - ۳۱۸ ، ۳۱۹

عبدالمجید بن میران سید اللہ ابن خواند میر -

۵۹۰

عثمان قریشی - ۵۰۶

عزیز محمد بن ملک چندر بلوچ القادری الهاشمی -

۲۳۴

علی احمد بن محمد علی الصمدی -

علی اکبر ابن کربلائی سود معلی - ۱۵۱

(غ)

غلام جیلانی - ۷۷

غلام حسین - ۳۸۳

غلام قاسم - ۵۵۶

غلام مرتضیٰ - ۴۷۸

(ف)

فراق جو - ۳۶۲ ، ۳۶۳

فرید سلا محمد یوسف البخاری - ۴۱

فضل احمد عبداللہ الصمد - ۲۶۲

فقیر نذر محمد - ۶۰۳

فقیر علی محمد - ۴۵

- محمد سعیدی - ۴۵۹
 محمد شریف مہجانی (یا : سونقانی) - ۲۰۴
 محمد شیر ولد محمد ذا کر بن محمد شیخ سعدی -
 ۲۵۳
 محمد صابر ولد محمد یعقوب بخاری - ۴۵۱
 محمد صالح پیشاوری - ۵۵۴
 محمد صدیق - ۱۱۹
 محمد صلاح جعفری الباسطی - ۱۳
 محمد طیب بن یار بابا - ۵۱۳ ، ۵۱۴
 محمد عطاء اللہ بن مولوی حضور اللہ - ۳۰
 محمد فیروز - ۳۷۹
 محمد کریم بن محمد رحیم کرمانی - ۳۴۶ ، ۳۴۷
 محمد نسیم - ۳۰۴
 محمد نعیم بن صاحب نظر - ۴۳۸
 محمد ہدایت اللہ بن حاجی حرمین مولوی
 عظمت اللہ - ۳۳۵
 محمد ہادی - ۱۷۸
 محمد یونس - ۳۸۸
 محمدی - ۵۷۱
 ملا محمد سرور - ۵۳۵
 ملا محمد کریم - ۴۹۳
 ملا محمد کریم بن ملا بہا الدین - ۳۲۴
 ملا مولا داد قورت - ۶۷
 ملا نور علی - ۴
 ملا یاری - ۱۸۸
- مہر (مہریز) خان ولد ابابکر خان افغانی - ۱۵۵
 منور شاہ قانون گوی - ۲۵۶ ، ۲۵۷
 مولوی محمد قدرت رحیم - ۴۴۷
 میان ابراہیم - ۱۸ ، ۱۹
 میان جانی شاہ ولد حسن شاہ - ۳۲۷
 میان حضور اللہ - ۱۴۹
 میان شیخ رحمت اللہ ولد میان صیف (سیف) اللہ -
 ۱۵۶
 میان محمد زمان - ۲۷۲
 میان مرید حسن - ۱۴۸
 میان نور الدین - ۴۱۴
 میان نور محمد - ۳۸۵
 سیر احمد (ولد ارباب محمد خان) - ۲۴۸
 میرزا ابو تراب (رک : ابو تراب) - ۲۰
 میرزا رستم بیک - ۳۸۶
- (ن)
- ندیم - ۱۱۵
 نسیم قادری چغانسرای - ۷۳
 نشاط - ۵۷۳
 نور - ۳۸۸
- (ہ)
- ہاشم دین ولد میان فتح محمد - ۳۲
- (ی)
- یوسف بن ملا علی کیکن - ۹۶ ، ۹۸

۵- فهرست نامهای جلد سازان (صحافان ، وراقان)

ملا الله هروی صحاف - ۴۹۵
ملا حسن بلخی صحاف «۱۲۹۵» - ۴۸۲
ملا عبدالباقی صحاف «۱۲۹۲» - ۱۵۸
ملا عبدالرزاق غالب - ۱۰۳
ملا قلندر جویباری - ۱۷۸
میرزا عباد الله صحاف - ۵۷۷

استاد - ؟
حلم جویباری - ۵۳۵
عبدالرشید نادری «۱۲۷۴» - ۱۱۵
عمل بهاء الدین صحاف پشاوری - ۴۵
فقیر رسول - ۱۱۲
محمد عبد ناصر - ۶

۷

۶- فهرست نام‌ها و کلمات و مطالب و تاریخ‌هایی

که از روی نشان مهرها در آغاز و اواسط و انجام نسخه‌های خطی خوانده شده است، اعدادی که درون «گیومه» آمده نماینده سال هجری قمری و اعدادی که بیرون از «گیومه» آمده نماینده صفحات این کتاب است

(۱)

- «احمد رضا خان ۱۲۹۶» - ۳۶۳
 «احمد شاه پادشاه غازی عالم فدوی» - ۳۶۳
 «افوض امری الی الله» - ۱۲۱، ۱۲۲
 «افوض امری الی الله عبد میر هزاره ۷» - ۹۵
 «الله قادری... احد» - ۵، ۹
 «الله لقول رسول الله ۱۱۹۹» - ۳۴۷
 «بسم الله الرحمن الرحيم حضرت سید شیخ
 عبد القادر جیلانی شیخ الله اعنی باذن الله
 بحق لا اله الا الله محمد رسول الله صلی الله تعالی
 علیه وسلم» - ۴۹۰

(ب)

- «بنده درگاه شیخ غلام محمد ابن شیخ محمد» -
 ۳۱۹
 «بنده درگاه فولاد بن رحم الله» - ۲۵۰
 «بنده دین محمد یوسف ۱۲۵۱» - ۱۶۹
 «بنده شاه جهان اعتقاد جان ۱۰۱۳» - ۵۳۱

(ب)

- «پادشاه علی ابن میر یوسف علی شاه ۱۲۹۶» -
 ۱۶۹
 «پادشاه عالمگیر...» - ۵۳۱

(ج)

- «جعفر بلی ۱۲۸۴» - ۳۷۷

(ح)

- «حبیب الله روحی قداک» - ۴۱۲
 «حسن خان سید نبوت» - ۷
 «حکیم علی بخش رشیدی» - ۲۳۰
 «الخوانسار رحمت الله...» - ۱۰۰
 «خالصاً فیما فیها...» - ۱۰۰
 «الله ۱۲۲۳» - ۱۰۴

(د)

- «داری نکه سکندر بنیر تم ندارد...» -
 «دوست علی ۱۲۵۳» - ۵۱۵
 «دین محمد کامل است رانند معذوران» - ۲۲۹

«الفقیر ثار اللہ ۱۱۶۳» - ۵۹۸

«فیض روحی دم اولہ سوقی حسین» - ۱۰۴

«فیض محمد» - ۱۲۲

(ق)

«قندہار کتابخانہ جلالیہ قریمہ ناصریمہ» - ۵۵۷

(م)

«المتوکل علی اللہ الا کرم خادم الشرع صاحب

عالم ۱۲۱۲» - ۶۷

«محمد اکرم» - ۲۳۹

«محمد انور» - ۱۲۲

«محمد اشرف ۱۲۹۷» - ۵۰

«محمد عبد اللہ الیاس الماء بکالما ۱۲۱۹» - ۱۵

«محمد عمر ۱۳۱۰» - ۳

«محمد کامل» - ۲۳۹

«محمد نسیم» - ۳۰۵

«محمد یعقوب عبد اللہ . . .» - ۵۴۰

«المعظم باللہ الاعلم خادم الشرع نبی سید عالم

۱۲۲۸» - ۶۶

«مفتی شرع صاحب عالم ۱۲۲۷» - ۶۷

«ملا احمد ایوب ۱۲۵۷» - ۲۷۱

«منصف الدین» - ۲۴۰

«سہر کتابخانہ امیر عبدالرحمن . . .» - ۵۵۵

«سہر کتابخانہ امیر عبدالرحمن خان مبارز الدولہ

۱۳۱۰» - ۴۰ - ۴۱

«سہر کتابخانہ سراج الملہ والدین امیر حبیب اللہ

۱۳۲۱» - ۴۰

«سہر کتابخانہ مبارکہ دولت خداداد افغانستان

۱۳۱۰» - ۴۰

«میر محمد علی ۱۱۲۴» - ۵۱۵

«میر عاشق دین جامی ساقی» - ۱۶۹

(ن)

«نہال باغ محمد اسحق اعظم شاہ ۱۱۶۸» -

۵۹۲

(ز)

«ز تو خواہی شفاء خلق کافی ز شاہ چون شد

خطابم عبد شافی ۱۱۹۳» - ۴۰

(س)

«سکندره عنده ۱۲۱۵» - ۹۶

«سکندر فیضیاب از لطف ایزد ۱۲۰۵» - ۹۵

«سید بشیر الدین احمد پیرزادہ تقوی حسینی عفی

عنه سنہ ۱۳۳۱» - ۳۶۸

«سید عبد الفتوح» - ۳۶۸

«سید محمد تقی» - ۴۵۸

«سید ناصر علی» - ۴۰۴

(ش)

«شادباد سید علی یعنی مرید» - ۵۳۱

«شاہ قلی خان احد ۱۱۶۱» - ۱۵

(ع)

«عبد الرب ۱۲۷۱»

«عبد الشافی ۱۱۹۳» - ۴۱

«عبد الغفور عفی عنہ» - ۱۲۴

«عبد القادر» - ۳۵۳

«عبد الکریم ۱۲۲۴» - ۳۱۸

«عبد المجید ۱۳۰۲» - ۵۴

«عبدہ حافظہ محمد یوسف» - ۳۳۹

«عبدہ خلیل ۱۲۲۹» - ۲۲۳

«علی اکبر ۱۲۳۰» - ۵۱۵

«عنایت خان شاہ جہانی ۱۰۶۳» - ۵۳۱

«عهد محمد رضا علی خان» - ۱۴۴

(غ)

«غلام شاہ جیلان میان محمد زمان ۱۲۶۱» -

۲۷۴

«غلام محی الدین ۱۲۲۲» - ۸۵

(ف)

فقیر فرید الدین عباسی ۱۲۷۵»

(ه)	(و)
«هاشم دین» - ۳۳	«و تعز من تشاء و تذل من تشاء بیدک الخیر
(ی) «یا امام رضا» - ۳۰۳	عزیز بن جان بن غریب شاه ۱۱۷۷ - ۱۶۹
«یا غفار ۱۲۸۲» - ۵۰	«و هو العلی الحکیم ۱۱۸۰» - ۴۱

۷- فهرست مصراع‌های اول اشعار پراکنده

(فارسی، عربی، ترکی، اردو، پنجابی، پشتو) که در آغاز و انجام و کنارهای صفحات نسخدهای خطی آمده و در این فهرست بر حسب کلمات قافیہ و حروف روی به ترتیب الفبایی تنظیم شده است

در اینجا با اشعار متن نسخدهای خطی کاری نداریم زیرا آنها در ذیل هر نسخه مربوط به خود توضیح شده است

(ت)

- بحمد الله در این دور پر آفات - ۵۰۰
اکسیر مرحمت من مارا طلا ساخت - ۵۸۹
یا رب اندر پناه تو گجرات - ۳۲۵
درختی که تلخ است وی را سرشت - ۴۷۵
دی طفلک خاک بیز غربال به دست - ۵۸۵
شکفته شد گل حدرا و گشت بلبل مست - ۴۷۷
طرفه آمد شد خاضی است میان من و دوست
(رسا) - ۱۵
خورشید شرف پادشاه ملک شریعت - ۴۷۴
آن کس که سوی بحر توحید شتافت - ۵۹۸
آسمان بعد از زمین بوس از پی تاریخ گفت - ۳۱۳
ای آن که ترا نام نکو مقصود است - ۴۷۶
محمد عربی آب روی هر دوسراست - ۴۷۵
چند روز این نسخه را مالک «فرید» بینواست -

۸۵

(ا)

- یا رسول الله خدا رسول خدا (روی جلد) - ۱۱۲
با کبکچ مخور کتابم را - ۳۸۷
هر که داند شیوه های چرخ بی بنیاد را - ۴۷۴
آن گلبن باغ وفا آن سرو بستان صفا - ۴۳۱
قالوا عشقت و انت اعلم - ۵۳۱
ز گل عار دارد گریبان ها - ۲۴۲
تا به شود آن دو چشم بادامینا - ۴۷۷
میوه نکه بهلے تو ہے حضرت خدا نکیا - ۵۶

(ب)

- یا علی نا ایلیا یا ابو الحسن یا بوقراب - ۴۳۱
در باب که بی قرارم امشب (ملا جیون) - ۱۶۰
ز اهل مدرسه اسرار عشق را مطلب (ناصر علی) -

۱۵

(ر)

علی ولی شیر پروردگار - ۳۸۴
 به نام پادشاه فرد اکبر - ۱۹۳
 خداوندا تویی خلاق اکبر - ۱۳۹
 هر صنمی را که نمک بیشتر - ۴۷۲
 قبله شاهان بود تاج و کمر - ۴۱۸
 یاقم در دین پیغمبر سرور - ۱۲۴
 ای در طلب تو عالمی در شر و شور - ۴۷۲
 گر باده خوری تو باخرد مندان خور - ۲۹۱

(ز)

بابد و نیک روزگار بساز - ۴۷۱
 بنگر که مرا یار چه گفته است امروز - ۲۳۱

(س)

ای واقف اسرار ضمیر همه کس - ۴۷۱

(ش)

ای دل تو به داده خدا راضی باش - ۴۷۱
 پیوسته چو شمشاد باش چون نیش سباز - ۲۲۸
 جسم از غیری نشان یار گنتا دیدمش - ۴۷۸
 یارب به پاک دامن پیغمبر مینروش - ۴۷۳
 آزرده خاطر ز دل مستمند خویش - ۴۷۳

(ط)

کلک من چون خانه مور ریشه ریشه شد ز خط -
 ۲۶۳

(ظ)

مست باطن معنی اندیشید بر آرزوی من -
 ۱۵

(ک)

تاریخ کورفری جسم زیر افلاک - ۱۸۷

(ل)

عاج ... سر بسر قیل است و قال - ۴۰۸
 افتتاح سخن آن بکنند اهل کمال - ۴۷۵

فقر چیست از گمراهی ره کردنت - ۲۷۷

ذکر گو ذکر تا ترا جان است - ۵
 اسیر زلف تو گردم که سر به سر چین است -

۲۵۰

تا ابد رگ های جانم بسته بر الطاف اوست -

۱۶۹

پرده دیده بادم مشبک شده است (میرزا صائب) -

در سرم عشق بها افتاده است - ۱۷۴

باصاف دل مجادله خویش دشمنی است - ۱۰۰

(د)

مجدد الف ثانی مهربان باد - ۲۳۱

تنت به ناز طبیبان نیاز مندمباد - ۳۲۷

چنین گفتند ما را اهل اوستاد - ۵۶

مادری را طفل در آب افتاد - ۴۷۳

حکیم عرض که بر من چه هجران گذرد - ۱۹۰

گل نسرین به سر می زد نه رنگم زرد می گردد -

۳۸۴

عمر م همه در کوشش زان می گذرد - ۴۷۳

نگار من خط خوش می نویسد - ۳۵۴

گر چنین شور حیوة گر مشق بیدادم نند - ۱۶۶

این جان شیرین عاقبت از تن جدایی می کند -

۱۸۹

عراق دل افروز باد ارجمند - ۲۹۲

شرط است بتان را به چو در ناز آیند - ۴۷۷

سر زلف ترا چین آفریدند - ۲۴۰

بر من از خوی تو هر چند که بیداد رود - ۴۹۶

ز آن پیش که از دو کون آثار نبود - ۴۷۲

تا ز میخانه و می نام و نشان خواهد بود - ۵۷۵

دوشینه شبی که برف بر دوشم بود - ۴۹۶

دل صحبت آن شمع چگل می خواهد - ۴۷۵

سفری گرم مرا به پیش آید - ۴۷۶

بالای الف به نقطه باید - ۱۱۷

هله هوش دارک در شهر دوسه طارند - ۴۷۳

چند روزی این کتاب دلنشین - ۸۵

(و)

ادب آموز ز آن ادیب کہ او - ۴۰۷

یک عجایب چیز دیدم سه صد و شصت بال او -

۳۲۵

مری خاک راہت شد سر شکم یافت آب رو -

۴۷۲

امشب از پیش من شیفته دل دور مرو - ۱۸۷

صرف شد روز و شب عمر بہ زلف و رخ تو -

۱۵

(۵)

ای دوست ترا بہ خواب دیدم واللہ - ۳۵۱

کرد اورا در آن ولایت شاہ - ۳۲۵

خواہم کہ چوب تیر شوم تا تو گہ گہ - ۴۷۶

دلبری دیدم بہ طلعت همچو ماہ همچو ماہ

چیست آن شہر یار در پردہ (اوحدی) - ۵

در پشت بیاضت خط من باد ہمیشہ - ۳۲۰

(ی)

من موجود ای طالب کجایی - ۵۶

ای مرا دل ز غمت واللہ جان شیدایی - ۴۱

چہ بودی گر وجود ما نبودی - ۵۲۷

سعادی در این دیار تو مرد مسافری - ۱۱۴

و کم اللہ من لطف خفی - ۴۷۵

ناز آکک خوبک لطیفک دلبرک دلدارکی - ۱۲۰

ترکگک شوخک ظریفک شکرین گفتارکی -

۱۲۰

وصفی ، نفسی مباحش بی یاد علی - ۴۷۷

ازدہا در حقہ دیدم رفیقش بلبل - ۲۸۲

پریشانی ز زلفش کم مبادا یک سر موی - ۵۷۵

کیا کھون دور کی دل ازار ہے - ۵۶

ہفت روز باشد در مہی - ۴۷۰

زین جہان رفت چو ممتاز محل - ۵۴۹

مہ من ہنوز طفلی بہ جفا مباحش مایل - ۵

(م)

مشو مایل می چو آمد حرام - ۲۹۱

یا رسول اللہ بسی در مانده ام - ۴۷۶

ای پری در حسن تو خود را قلندر ساختم - ۳۱۳

سرماہ فساد و کلید درستم - ۲۹۱

سلامی سوی دلبری فرستم - ۴۹۶

یار می رفت آہ می کردم - ۴۹۶

ای آن کہ دمی دور نہ از یادم - ۴۷۴

رو بہ غربت دارم و داغ بر دل می برم - ۴۷۲

سلام علیک ای نبی مکرم - ۳

ای جفاقیگان جا نیمغہ شاہ دورانیم تورم - ۵۷۵

کیمیایی ترا در آموزم - ۳۷۹

چون دیدہ ببندم بہ خیال تو خوشم - ۳۱۸

بہ یاد لعل لببت دی بہ محفل عشقم - ۵۰

یا رب بہ کرم مرا مگردان محروم - ۴۷۵

بہ راہ غمت باز سر ساختم - ۲۴۲

در خواب عدم بود کہ بیدار شدیم - ۲۱۶

فرمود کہ احمدم و لیکن بہ یم - ۳۵۱

(ن)

ثنای خدا آورم بر زبان - ۱۹۳

ازدہا نفس است حقہ تن بود بلبل زبان - ۲۸۲

یا رب بہ کمال فضل خاصم گردان - ۱۷۳

مردم از حسرت آہوروشان و رشان - ۸۸

بہ خواب دوش چنان دیدمی کہ بدر جہان - ۴۷۱

در مدح و ثنای شاہ جمشید مکان - ۴۷۶

خدایا بہ اعزاز آن پنج تن - ۴۷۲

ای بردہ روی خوب تو صبر و قرار من - ۴۷۰

یارب آگاہی ز یارب های من - ۴۷۷

قاریا این نظم را بشنو کنون - ۳۳۸

سر سال نوروز مہ فروردین - ۹۲

۸- فہرست نام های جای ها

الشتر (منزل-) - ۳۷۵ ، ۳۷۶
 امر اکوت - ۲۴۱
 انتشارات ابن سینا - ۲۵۴
 انتشارات فروغی - ۳۸۲
 اوده - ۴۲۴
 اورگنج - ۳۵
 ایران - ۳۵ ، ۷۳ ، ۸۰ ، ۱۳۰ ، ۱۴۴ ، ۳۰۸ ،
 ۳۱۱ ، ۳۳۴ ، ۳۴۵ ، ۳۸۲ ، ۴۵۷ ،
 ۵۸۹ ، ۵۱۵
 ایران زمین - ۲۴۲

(ب)

بازار کشمیری - ۳۲۸
 بازار لوهاری - ۳۵۵
 بازار (قریمہ-) - ۲۵۳
 باغ الہی - ۱۹۰
 باغ باغیلہ نورجیان - ۱۹۰
 باغ عیش آباد - ۱۹۰
 باغ فرح بخش - ۱۹۰
 باغ نسیم - ۱۹۰
 بامیان - ۶۰۴
 بانکی پور - ۱۷۴
 بحرین - ۳۵

(آ)

آذر بایجان - ۲۱۵ ، ۳۶
 آرامگاہ ممتاز محل - ۵۴۹
 آگرہ - ۵۹۰ ، ۵۴۸
 آگرہ (قلعہ-) - ۵۴۸

(۱)

آج شریف (رک : اوج شریف) - ۲۸۶
 اچھریان - ۳۱۳
 احمد آباد - ۴۰۵
 ادارہ انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و
 پاکستان - ۱۳۲
 ارم - ۲۴۲
 اروپا - ۸۰ ، ۳۸۲
 استان سرحد - ۳۴۸
 اشرف البلاد احمد شاہی - ۴۱
 اصفہان - ۱۵۲ ، ۲۹۱ ، ۵۴۰
 اکخیل - ۲۸۱
 اکبر آباد - ۴۵۸
 اکبر آباد (قلعہ-) - ۵۴۸
 اکسفرد - ۸۹ - ۹۰
 اکورہ هوتہ، لوار، ۱۱۳
 افغانستان - ۵۰ ، ۸۷ ، ۸۸ ، ۱۸۴ ، ۲۱۶

پرکنہ کوچر - ۲۷۲
پشاور (رک : پیشاور) - ۲۹
پکلی - ۳۱۳
پنجاب - ۴۸۶
پنجابی آکادمی - ۲۲۴
پنہاک نگر - ۲۵۳
پیشاور - ۱۵۱ ، ۵۱۵

(ت)

تاج محل - ۵۴۸ ، ۵۴۹
تبرستان - ۲۵۴
تبریز - ۱۹۸ ، ۲۰۹ ، ۳۶۴ ، ۳۷۷
ترابی (رک : بسالی) - ۳۲
ترشیز - ۲۴۱
ترک - ۵۵۶
ترکیہ - ۳۶۴
توران - ۲۳۸
تونسہ - ۳۹۲ ، ۴۹۹ ، ۵۹۴
توتہ موسیعی - ۲۲۶
تہران - ۶ ، ۸۹ ، ۹۰ ، ۲۵۴ ، ۳۶۴ ، ۳۸۲

(ج)

جالندھر (قصبہ) - ۷۵
جام - ۱۵۹
جموں - ۱۳۱ ، ۱۳۲
جودی (کوہ) - ۱۹۹ ، ۵۲۴
جوکلی تارر - ۵۹۷
جونپور - ۵۹۷
جولم - ۳۹۱ ، ۴۹۹
جی پور - ۵۵۱
جیحون - ۹۱ ، ۱۲۵

(ح)

چاپ افست - ۸۹
چشت - ۳۶۰ ، ۴۱۲ ، ۵۳۶

بخارا - ۲۰۶
بدخشان - ۵۵۴
برہان پور - ۵۸۳
بریتیش میوزیم - ۲۲۵ ، ۴۳۸
بسالی (رک : ترابی) - ۳۲
بطحا - ۵۲۴
بغداد - ۳۴۳ ، ۳۴۴ ، ۳۴۵ ، ۳۵۳
بکاور (قلعہ) - ۴۴۷
بکھر - ۵۰۰
بلخ - ۴۳ ، ۴۶۷ ، ۵۱۱
بیبی - ۵۴
بج - ۲۴۸
بہاولپور - ۲۸۶
بہرہ (قصبہ) - ۲۶۲
بھکھری (روستای) - ۳۴۳
بنلول - ۴۲۴
بیت اللہ - ۲۰۳
بیت الحرام - ۱۲۹
بیجار پور - ۲۴۱
بیگم آباد - ۱۹۰

(پ)

پادشاہانی - ۴۹۹
پادشاہانی والہ - ۳۸۵
پارس - ۳۲۳
پاک (رک : پاکستان) - ۱۱۲ ، ۲۷۷ ، ۴۴۵ ، ۵۵۷
پاکستان (رک : پاک ، سرزمین پاک) - ۷ ، ۱۲ ، ۲۶ ، ۳۸ ، ۷۴ ، ۱۴۹ ، ۲۱۱ ، ۲۷۲ ، ۲۸۶ ، ۲۸۹ ، ۳۲۸ ، ۳۴۵ ، ۳۴۸ ، ۳۸۲ ، ۴۴۶ ، ۵۱۵ ، ۵۸۹ ، ۶۰۸
پتنہ - ۱۷۴ ، ۲۰۰
پتھوار (علاقہ) - ۲۶۲

- چشمہ اجول - ۱۹۰
چک عمر - ۲۷۲
چکوال - ۳۸۱ ، ۳۴۳
چندیٹوٹ - ۱۵۳
چھکر - ۱۵۶
چین - ۳۷۰ ، ۲۴۰ ، ۲۱۲ ، ۶۳
- (ح)
- حجاز - ۳۴۴
حصار (قریبہ) - ۳۰
حاب - ۳۴۵ ، ۳۴۴
حمیر - ۳۶۳
حیدر آباد - ۲۳۴
حیدر آباد دکن - ۳۴۶ ، ۲۷۲ ، ۵۴ ، ۳۶
- (خ)
- خراسان - ۲۵۴ ، ۲۴۸ ، ۲۴۱ ، ۷۹ ، ۳۶
خرجرد - ۲۱۵
خرم آباد - ۳۷۶ ، ۳۷۵
خوانسار - ۴۹۲
خیبر - ۶۰۳ ، ۲۴
- (د)
- دارالسلام - ۱۶۷ ، ۱۳۴
دارالسلطنہ تبریز - ۳۷۷
دارالسلطنہ کابل - ۱۸۴ ، ۷۴ ، ۴۹
دارالسلطنہ لاهور - ۲۲۹ ، ۹۱
دانشگاہ پنجاب - ۲۲۵
دانشگاہہ راجہ احمد خان - ۳۹۱
دانشگاہ تہران - ۲۷۲
دانشگاہ کراچی - ۱۷۴
دپوہنی مطبعہ - ۸۸ ، ۸۷
دجلہ - ۱۲۵
دز فول - ۳۷۶ ، ۳۷۵
دکن - ۲۴۲ ، ۳۵
- دمشق - ۳۲۶
دولتآباد - ۴۰۶
دہری کوندرا لان والی - ۱۵۶
دہلی - ۵۵۱ ، ۱۶۳ ، ۱۱۲
دھونڈی - ۳۲۸
دھہ دادیکہ (قریبہ) - ۴۹۷
دیرہ حسن - ۳۹ ، ۳۸
دیرہ غازیخان - ۱۷۹ ، ۱۷۸
دیہہ دادی (قریبہ) - ۴۹۷
- (ر)
- رامپور - ۲۸۵ ، ۲۸۰ ، ۱۴۲ ، ۶۵ ، ۱۷ ، ۵۳۴
راہ احمد شاہی - ۱۷۸
رقطاک - ۵۳۰
روس - ۳۵
روضہ منورہ (رک : تاج محل) - ۵۴۸
روم - ۵۵۶ ، ۲۰۶ ، ۳۴
ری - ۱۵۲
- (س)
- سرپیل جوز جانا - ۴
سرخاب (تبریز) - ۲۰۹
سرخس - ۱۵۹
سرزمین پاک (رک : پاکستان) - ۲۶ ، ۲۱
۳۹ ، ۴۳ ، ۴۶ ، ۵۲ ، ۵۴ ، ۵۹ ، ۱۳۰
۱۹۲ ، ۲۰۵ ، ۲۷۳ ، ۲۳۰ ، ۲۵۱
۳۸۳ ، ۳۹۲ ، ۴۰۹ ، ۵۲۹ ، ۵۵۷
۵۷۸ ، ۵۸۲ ، ۶۰۶
سرس - ۴۳۲
سرک - ۱۵۵
سرہند - ۲۲۱
سری رنگ - ۴۴۷
السکتہ الحدیدہ - ۲۸۰
سکندریہ - ۵۴۸

فتحپور - ۵۴۸

فتحپور سیکری - ۵۴۸

فرات - ۱۱۳

(ق)

قاہرہ - ۱۴۱ ، ۲۴۹

قریہ الدھرمتہ - ۵۹۸

قریہ خواجہ شیخ - ۲۱۳

قریہ سربند - ۸۰

قسطنطنیہ - ۵۵۰

قلزم - ۵۲۴

قلعہ آگرہ - ۵۴۸

قلعہ حشمت خان عبد اللہ بیک کابل - ۴۸۵

قلعہ مبارک قندھار - ۳۵

قلعہ ملا شمس الدین - ۳۲۴

قندھار - ۳۵

قونیہ - ۳۶۴

قہستان - ۱۳

(ک)

کابل - ۱۸ ، ۴۹ ، ۷۳ ، ۱۸۴ ، ۲۹۳

۴۸۵

کابل (محلہ) - ۵۹۹

کاشمیر - ۳۶۰

کالس (رک : تالس) - ۳۹۱

کالکوت سفلی - ۱۶۶

کانپست تاججان - ۱۸ ، ۱۹

کانپور - ۲۴۳

کبوتر - ۵۸۳

کتابخانہ آصفیہ - ۲۷۲

کتابخانہ دانشگاه پنجاب - ۲۲۵

کتابخانہ رشیدیہ (رک : کتابخانہ رشیدیہ) - ۸۵

کتابخانہ گنج بخش - ۲۵ ، ۱۳۸ ، ۱۶۳ ، ۱۷۴

۲۶۷ ، ۲۷۲ ، ۳۴۳ ، ۳۸۱ ، ۳۹۲

۶۰۶ ، ۶۰۴

سمرقند - ۲۱۵ ، ۲۹۰ ، ۲۹۲

سوات (رک : سوات) - ۳۴۸ ، ۳۴۹

سوریہ - ۳۴۵

سوق القنادیل - ۲۴۹

سیال - ۴۹۹

میالکوت - ۵۱۰

سیالی کھکران (قصبہ) - ۱۴۸

(ش)

شام - ۱۲۹ ، ۵۰۷ ، ۵۰۹

شاہ پور - ۵۰۰

شاہ جهان آباد - ۱۸۴ ، ۲۹۴ ، ۳۱۷ ، ۳۳۵

۴۵۸

شاہدرہ - ۸۵ ، ۲۸۷

شبہ قارہ - ۱۱۲ ، ۲۲۸ ، ۳۲۸ ، ۴۱۳ ، ۴۴۶

۵۶۵ ، ۴۵۵

شبہ قارہ پاک و ہند - ۲۷۷ ، ۵۵۷

شکر درہ (قریہ) - ۲۸۷

شیراز - ۱۵۲ ، ۱۸۱

(ص)

صدیقی کتب خانہ - ۳۵۵

صوات (رک : صوات) - ۳۴۸ ، ۳۴۹

(ط)

طابران - ۲۵۳

طوس - ۲۵۳ ، ۲۵۴

(ع)

عراق - ۱۲۲ ، ۲۵۵ ، ۲۹۰ ، ۲۹۱ ، ۲۹۲

۳۴۵

عظیم آباد (پتنہ) - ۲۰۰ ، ۴۳۲ ، ۴۳۴

(غ)

غزنین - ۲۵۴

(ف)

فارس - ۲۵۵ ، ۵۵۶

(ل)

لاہور - ۳۶ ، ۵۴ ، ۸۵ ، ۹۱ ، ۹۳ ، ۲۲۴ ،
 ۲۲۵ ، ۲۲۹ ، ۲۳۵ ، ۲۸۷ ، ۳۲۸ ،
 ۳۳۵ ، ۳۵۵ ، ۵۱۰ ، ۵۲۹ ، ۵۸۹
 لاہور نور (قصیدہ) - ۳۳۵
 لاہکی اونچی - ۳۲۸
 لرستان - ۳۶
 لکھنؤ - ۳۶ ، ۲۴۳ ، ۲۶۷ ، ۲۶۸ ، ۴۲۴ ،
 ۶۰۸
 لندن - ۸۹
 لنکھ ایم - ۳۸۵
 لووڑی - ۵۲۱
 لوہاری مندی - ۳۵۵

(م)

ماچین - ۲۴۰
 ماوراء النہر - ۵۵۶
 محلہ بہای جرگن شاہ - ۵۴
 محلہ مہد روی - ۴۳۲
 مدرسہ الشیعہ لرقطاک - ۵۳۰
 مدرسہ اورج پاشا - ۱۰۵
 مدرسہ بلالی - ۵۲۸
 مدینہ - ۱۲۹ ، ۲۲۸ ، ۳۴۴ ، ۴۶۷ ، ۴۷۵ ،
 ۵۱۷ ، ۵۲۲ ، ۵۲۳ ، ۵۲۷ ، ۶۰۲
 مدینہ الرسول - ۲۴۹
 مدینہ المنورہ -
 مراد آباد - ۳۵۵
 مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان - ۲۵
 ۱۳۲ ، ۱۷۵ ، ۲۷۲ ، ۳۴۵ ، ۳۹۱ ، ۶۰۴ ،
 ۶۰۶
 مرو - ۲۴۸
 مرو البرود - ۲۴۸
 مستالہ (قریبہ) - ۲۶۲
 مسجد اکاخیل - ۲۸۱

کتابخانہ مجلس شورای ملی - ۲۷۲
 کتابخانہ های ایران - ۳۱۱
 کتابفروشی اسدی - ۸۹
 کتب خانہ آصفیہ - ۳۴۶
 کتب خانہ خدا بخش خان - ۱۷۴
 کتب خانہ رشیدیہ - ۶۷ ، ۲۸۷
 کتب خانہ ریاست رامپور - ۲۸۵
 کراچی - ۱۷۴
 کربلا - ۷۹ ، ۱۵۲ ، ۵۰۱ ، ۵۰۲
 کرمان - ۲۶۴ ، ۲۹۰ ، ۲۹۱
 کرمانشاہ - ۱۷۴
 کرہ باغ - ۱۶۶

کشمیر - ۱۳۲ ، ۱۹۰ ، ۲۲۸ ، ۲۵۷ ، ۳۱۲ ،
 ۳۴۳ ، ۵۴۳ ، ۵۴۵ ، ۵۵۸ ، ۵۶۳
 کعبہ - ۶۹ ، ۱۲۲ ، ۱۳۶ ، ۴۴۶ ، ۴۷۴ ،
 ۵۲۳ ، ۵۶۰ ، ۵۸۳
 کلکتہ - ۳۶
 کمالپور - ۱۴۲
 کنر - ۷۳
 کنعان - ۶۰۵
 کوپال جور - ۴۳۲
 کوچر - ۲۷۲
 کونہ - ۳۴۴
 کوه بیستون - ۴۹۵
 کوهداسن - ۴۹ ، ۵۰
 کویتہ - ۹۶
 کنالی - ۴۳۲
 کنہری اختیار خان - ۵۲ ، ۵۴

(گ)

گجرات - ۱۱۴ ، ۲۲۶ ، ۲۵۳ ، ۳۲۵ ، ۳۶۹
 گذر گاہ بابر شاہ - ۶۰۴
 گنج بخش (رک : کتابخانہ گنج بخش) - ۱۷۶
 گیلان - ۲۱۵ ، ۳۶۲

(ن)

نارنول - ۳۳۵
نجف اشرف - ۳۴۷
نصوح - ۲۰۱
نور آباد (قریه) - ۵۱۱
نهایه (قصبه) - ۴۰۲
نیشابور - ۱۵۹ ، ۲۶۲

(ه)

هائسی - ۳۴
هرات - ۱۵۹ ، ۲۱۵ ، ۲۵۴ ، ۶۰۷
هزاره پنجاب - ۴۸۶
همدان - ۲۹۱
هند (رک : هندوستان) - ۷ ، ۱۲ ، ۲۶ ، ۳۸ ،
۳۹ ، ۴۳ ، ۴۶ ، ۵۲ ، ۵۴ ، ۵۹ ، ۷۳ ،
۸۰ ، ۱۱۲ ، ۱۲۰ ، ۱۲۹ ، ۱۳۸ ، ۱۴۴ ،
۱۸۴ ، ۲۱۱ ، ۲۴۱ ، ۲۷۳ ، ۲۸۹ ،
۳۱۱ ، ۳۲۴ ، ۳۲۸ ، ۳۳۰ ، ۳۴۵ ،
۳۸۲ ، ۳۸۳ ، ۳۹۲ ، ۴۰۴ ، ۴۰۹ ،
۴۴۶ ، ۴۵۵ ، ۴۵۶ ، ۴۹۳ ، ۵۱۰ ،
۵۱۵ ، ۵۵۷ ، ۵۸۲ ، ۵۷۸ ، ۵۸۹ ،
۶۰۸
هندوستان (رک : هند) - ۳۵ ، ۱۱۴ ، ۱۳۲ ،
۱۸۳ ، ۳۵۳ ، ۵۴۸

(ی)

یمن - ۳۵۴ ، ۵۰۷ ، ۵۰۹
یونان - ۴۰ ، ۲۲۳ ، ۳۲۲

مسجد اقصی - ۲۰۶ ، ۴۸۰

مسجد الحرام - ۶۶ ، ۴۸۰

مسجد النبوی - ۹۷

مسجد عزت خان - ۶۵ ، ۶۶

مسجد قاسمیہ - ۸۵

مسجد چک عمر - ۲۷۲

مسجد کت نالی - ۲۲۶

مسجد ملک ناصر خان تانی زی - ۸۳

مسجد متدی - ۸۰

مسجد نجاران - ۳۲

مشهد - ۱۵۲

مصر - ۳۶۵ ، ۴۷۳ ، ۶۰۷

مطبع احمد - ۱۰۴

مقبره الشعراى سرخاب تبریز - ۲۰۸ ، ۲۰۹

مقبره شیخ عبد القادر جیلانی - ۳۴۳

مقر - ۳۲۴

مکتبه الاسلامیہ - ۹۶

مکه - ۱۲۹ ، ۲۲۸ ، ۵۱۷ ، ۵۲۲

مکه (نزدیک گجرات) - ۳۶۹

ملتان - ۳۵ ، ۲۷۳

منسچر (منچر) - ۳۸۸

موتی مسجد - ۵۴۸

موزه ملی پاکستان - ۲۷۲

موصل - ۴۲۷

میانه نهل - ۱۹

میزان سارکیت - ۹۶

درست نامه

از خوانندگان ارجمند خواهش می‌کنم پیش از استفاده کردن از این کتاب، الفاظ نادرست آنرا از روی این «درست نامه» تصحیح فرمایند.

صفحه	سطر	درست
۲	۱۱	تتمیم مکارم الاخلاق
۱۱	۳	باب ماجاء
۲۶	۱۸	تصوف ، فارسی ، منشور
۲۸	۹	واذ قال اتممته
۲۹	۸	تقسیمات آن برحسب
۳۷	۱۷	به منزل نرسد
۴۳	۱۴	اندکی آب رسیده
۵۶	۴	بخوانی غیر ما را
۶۰	۱۷	و تاتفسیر آیه ۹ از سوره یوسف
۶۲	۱۳	فارسی ج ۱ ،
۶۴	۲۵	مولانا خواند میر
۷۹	۷	بعضی ناقص ها را
۸۰	۲۲	قد وقع الفراغ من
۹۰	۱۹	۵۲۰
۹۴	۱۲ و ۱۱	۳۱۷ شهر شرعیت
۹۶	۱۲	۲۹۰ ۹۶۰ فی الصلوة علی خیر الازاء
۱۰۰	۲۴	در طب است
۱۰۵	۴	۲۹۰ ۳۵۴
۱۱۲	۸	۹ و ۱۰ س
۱۱۳	۱۸	لطینہ و لغز و مع
۱۱۷	۲	در اقسام مواعظ

صفحه	سطر	درست
۱۱۸	۱۶	لا را الفی بنه
۱۲۴	۲	قطعه ، فارسی ، منظوم
۱۲۳	۲۵	اخلاقی و لطایف
۱۲۵	۵	التمش از مالیک
		۲۹۰ و ۸۹۰
۱۲۸	۷	۴۷۲
۱۳۲	۵	که از مشایخ
۱۴۱	۲۴	فرقه الشاطبی الضریر
۱۴۳	۱۳	محمد تقی ، نام تألیف
۱۴۷	۸	و الحجر البحر
۱۴۷	۱۸	من بعد اسم احمد
۱۵۹	۲۴	جام و نیشاپور
۱۶۰	۸	در صفت عقل
۱۶۲	۵	وهارون و ادريس
۱۶۲	۱۴	الطیبین الطاهرین
۱۷۱	۲	(سرودن) مثنویات پنجگانه :
۱۷۱	۱۶	به آخر رساند
۱۷۶	۹	۲۹۰/۲۴۷ گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۴۶۲
۱۷۸	۱۵	آزار خواهد شد ،
		۸۹۰
۱۸۹	۱۳	۵۶۳
۱۹۲	۵۱	زتاب جعد
۲۰۸	۲	چرا دروغ بنالم
۲۱۴	۱۸	تقریباً ۳۷۰ غزل و جمعاً در حدود ۲۷۰۰ بیت
۲۳۷	۷	«روضه الصفا
۲۶۲	۱۴	اللهم اجراً کبیراً
۲۶۴	۱۶	عوض المتطیب الکرمانی
۲۶۷	۲۴	مقتدی باشم نه مهتدی
		۸۹۰
۲۷۲	۱۳	۴۲۷
۲۷۷	۲۰	سخن گفتن دراز
۲۸۲	۱۶	خصوصیات را
۲۸۷	۲	و کذا ورد فی المسافر

صفحه	مطر	دوست
۲۹۵	۲۸	دکتر علی اکبر جعفری
		۲۹۰
۲۹۷	۱۴	۳۴۴
		۸۹۰
۳۰۳	۷	۵۱۵
۳۰۵	۱۵	اندرین مختصر
۳۰۹	۲۰	وکازرونیه
۳۴۰	۱	جلد دو نکه جداگانه
۳۵۳	۲	در بغداد روز عرس
۳۶۲	۷	و شرح نصاب کردم
۳۶۶	۱۷	سهو القلم کاتب در
		۰۴۰
۳۶۹	۸	۳۹۲
۳۷۴	۶	یک جامی روی
۳۷۷	۱۸	فارسی ، منشور
۳۷۹	۱۶	فی شرح اسماء و الصفات
۳۸۸	۳	استعلیق و نسخ
۴۰۴	۱	ای خوش هوس
۴۰۴	۲۰	مجموعه ۲۹۰ و ۸۹۰ ۳۶۲
۴۱۳	۲۴	۸۹۰ ۴۸۱
۴۲۱	۱۳	برگزیده یا منتخب
۴۲۶	۱۷	تصرف الافعال یا معزی
۴۳۷	۱۱ و ۱۵	اسرار نامه و مختار نامه
۴۳۷	۱۳ و ۱۴	در حدود ۵۰۰ بیت
۴۴۳	۱۶	دغدغه اشتباهی
۴۵۰	۸	آغاز می شود
۴۵۵	۱۷	«مشتاق الطالبین»
۴۵۹	۱	۲۹۰ و ۶۱۰ تا ۸۹۰ ۳۹۳
۴۵۹	۷	دین و ادب و طب
۴۷۳	۱۰	عمرم همه در لوشش

صفحه	سطر	درست
۴۷۷	۲۳	شکفته شد گل حمرا
۴۸۵	۱۶	فارسی ، منظوم
۴۹۰	۵	عبدالقادر جیلانی
		۴۹۰
۴۹۳	۵	۵۰۰
۴۹۴	۲۵ و ۲۶	خان قرینصحت باشد
۵۰۰	۱۰	به خیرات
۵۰۵	۱	مراد العارفين
۵۰۷	۲۵	مصابیح السنه ۲۹۰ ۳۴۸
۵۱۵	۲۱	کتاب مستطاب
۵۱۶	۱۵	به رنگ نیلگون
۵۳۰	۱۳	المعلم علی حروف المعجم
		۲۹۰ و ۸۹۰
۵۳۵	۳	۳۴۹
۵۳۷	۵	و مطالعه آن
		۷۸۰
۵۳۹	۱۱	۵۸۶
۵۶۳	۱	رجع القوتری
		۸۹۰
۵۸۲	۹	۳۶۵
۵۸۶	۶	وزیر بهرام شاه سروده
		۹۵۰ و ۸۹۰
۵۸۷	۱	۳۳۵
		۸۹۰ و ۲۹۰
۵۹۸	۸	۵۰۵
۵۹۹	۱۰	«زید و عمر و گفت»
۶۰۳	۷	جدولهای ع خطی
		۸۹۰
۶۰۴	۱۴	۴۵۱
۶۰۴	۲۲	اخوی عبدالغفار خان
۶۰۵	۲۱	و شرع احمد

نمونه ها
و
تصاویر

عَلَى فِضْلِهِ وَإِحْسَانِهِ وَرِجْعِهِ وَتَعَدُّدِهِ وَشَهَادَاتِهِ لَا إِلَهَ
 إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ شَهَادَةٌ مُخْلِصَةٌ لَهَا بِصِيغَةِ
 اعْتِقَادِهِ وَأَشْهَادَاتُ سَيِّدِنَا وَوَجِيهِنَا وَنَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدُكَ وَدَسُؤْلُهُ أَرْسَلَهُ وَالْكَفْرُ
 مَشْدُودُ الْأَلْبَابِ عَلَى عِبَادِهِ فَهَضَمَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
 وَسَلَّمَ جَاهِلِيًّا فِي لَحْنِ جَهَادِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 اللَّهُ وَالْحَبَابُ مَا اسْتَهْلَ صَيْبَ بَرَقِهِ وَأَزْعَادُهُ وَسَلَّمَ
 وَكَيْتَمُ وَسُرْفٌ وَعَصَمَ أَمَّا بَعْدُ يَقُولُ الْعَبْدُ الْفَقِيرُ
 أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ مُؤَلِّفُ هَذَا الْكِتَابِ رَدَّتْ زَا جَمْعَ
 فَخَصِرَ الْبَطِيفَانِي رَوْنَقُ الْجَالِسِينَ وَيُبَسِّطُ الْوَالِ
 وَالْبَالِسِينَ وَيَجْتَرِبُ فِيهِ كُلَّ سَامِعٍ مَثَانِسِينَ وَ
 كِتَابُ جَوْاهِرِ النَّفَائِسِ لِتَهْدِيبِ النُّفُوسِ الْخَسَائِسِ

اشرفت لاجتماع بانوار جمال محمد صلي الله عليه وسلم
سيد الملاح تمت المولد الشريف المبارك بحمد الله

وهو بنو رسول توفيقه وصلى الله

عليه خير خلقه سيدنا محمد

والله وحده وسلم تسليما

كثيرا دائما ابدا

الي يوم الدين

م م م

کتابخانه کتب خطی
مجلس شورای اسلامی
تهران

۱۵

خداوند اولم را چشم بکشای
 دلی بخشش از شای خویش معمور
 میدم را بجایی کش عکدی
 بنوم شوی تا پاییکه پذیرم
 هر روز این زیارتخانه خاک
 سالی را که می بندم درین مرغ
 بگرد و نقش این دپاسپاس
 هم با شمشه کردار من کن
 روز از زرش رسید امیدوار
 چشمم آنکه جانم از زندگی داد
 چنان دمی که حکمت بخشید
 چون بر صانع او یک کل با غی

معراج بعینم را بنمای
 زبانی زافرین دیگران دور
 که باشد چنگاه رستگاری
 بخوشم زنده کردان تا نیرم
 بعقل روشن و اندیشه پاک
 بصلت زندگانی میکنم صبح
 بعنوان نارکن عنوان مجتهد
 عنایت را وکیل کار من کن
 کینه بخشش او جان پاکست
 زرگش نه فلک یک شجر اعی
 تنهای درون شب نشینان
 در وقت راه با کانی ساری

برحمت باز کن کجینم خود
 در آیه ایم شکر اندیش کردن
 جو خود برداشتی اول ز خاکم
 نه دل مل مرده دارم بهای
 بخواب عظیم مگذار ازین پیش
 ز جبهه کرمی مشکانه خویش
 حساب من که لایقین نیند
 با فرزش امیدم تازه کردن
 شایسته در حضرت قاضی الحاجات
 و خاستن از ادب از مالک در کات
 جواهر بند نامید از شریا
 تو نایسی ده منم تا تو نمند
 بعنوان عنایت کرده بخیر
 اگر تقدیر او حرکت اگر نیش
 تو شوخ می که او را این راه

در نوم خوان بشاد در و آن مستود
 و دشواری سپاسم بش کردن
 ده آخر بطونان مسلام
 تو بخشش مردگان را زندگانی
 از خود خوابت دگر بست در پیش
 سواد می که کم در زمانه خویش
 میسر زمین که پرسیدن نیند
 امیدم را بزودن را نند کردن
 یا بسم الله ای دل تاجه دار
 طبیعت با جان پدیدگی در
 چراغ افروز در در قعر دریا
 شایسای ده جان شایسته
 حساب کانیات از کلک تقدیر
 نمود اند که حکمت افزان است
 خوشی گشاده شسته که باره

خمسه امیر خسرو ۸۹۰ ۳۶۹

علم زبانیست
در علم راست
از موج در کلام
بهرین مشرک کافر
شش فنون فضل تمام
که مطایب نور است
درست او علی است
و حق آن عمده
نسخه نه در کتب
بسیار قسیم

و در کلام سالیست خوانند
مورده اوزان نوحی و روشن
در کتب همگن غمایت هم تری
نصفی هم قیل ان منفرد
از بر و نوحی و درون
غیرت بر حق کلام
جایی تعالی نیست مهورا
در معانی در دست بود علی است
مستتر یافته عمده سیر
صد و ده علم از انده و سبعین
باز کرد دست دشمن جدر اتم

چون فرو شد و زو کمال
بجهت در خلاصه نکته شسته
راستی ساکن اندر و بصوا
روحش اندر دل جو اتصال
او شهاب و نول و پیش از آن
کلامی را که به نیست همیشگی
موج بحر است در عطار
چرخ چون رانند که کفایت
حکمتش و ادب و سبب
در طبیعت شناخته تمام
عقلش از قیاس عقل برود

من
دانه قصه کوئی و سر
راست همچون الف میان
کشف کتاب فتح و قیامت
رفق مشرق و الا نوا
یافت از شمار شمار
بهر خرج بست
بست غزالی
یکه سحر آید به سلاطین
نقلش

صد اشارت در برایش
تلاش شدت است

این نام تو بهترین پسران است
 ای بیج خطی گشته ز اول
 ای خطبه تو بتبارک الله
 ای مست نه بر طبعی جونی
 ای حکم تو عالم تخت پر
 ای پسر مرگش بلند پیمان
 صاحب تویی آن درک علام اند
 در صبح تو گاه از عدد پیش
 بر این صبح واد هم شام
 خاک تویی خاک سودی
 حرفی بغلط را نکر دی
 در عالم عالم آفرین
 کنج تو بیدل کم بیاید
 هم قصه ناموده دان
 از اشک ظلم و درد منگولوم
 سخن از تو بوجه سرور زد
 من بدول و راه پیم ناکت
 شک دل من بود کا بهم
 یا شربت لطف دار پیشم
 بلکه که نفس باخرا آید

این نام تو نامه بیکه کم باز
 بی حجت نام تو مسجل
 فیض تو همیشه بازک الله
 دانی برون و اندرونی
 عالم ز تو هم تنی و هم پر
 در باز کن درون نشینان
 سلطان تویی آن درک کد امانند
 علجه شده عقل علت اند
 حکم تو ز فاین طویل نام
 چند آینه را بدو زدودی
 یک نقطه درو خطا نکر دی
 بزمی نتوان ز تو کشیدن
 از کج پس این گرم بیاید
 هم نامه نام نوشته خوانی
 اسرار همه تراست معلوم
 کربای درون مندی بورد
 چون راه برم تویی چه باکت
 که لطف زیم ز تو هم میرم
 یا تو که من لطف تو چشم
 هم خطبه نام تو پسر آید

ای کار کشای هر چه سپند
 ای مست کن اس مستی
 ای همت عروس و نه عاری
 ای و امب عقل و باعث جان
 ای تو بصفت خویش مو سو
 ای در ورق تو در پس آیم
 ات تو بنور لایزال
 ترتیب جهان جفاک با
 که منت کرده بخرخ دادی
 در هر طرفی که حرف راندی
 هر جا که خرازه اشک رفت
 مردم نه ز حق دست رنجی
 از قسمت بندگی دشامی
 عقل آید بای دگونی تار یک
 توفیق تو که نه راه نماید
 ای عقل مرا کنایت ات
 که لطف کنی و اگر کنی قدر
 که قدر سزای ما ست آفر
 نادر تقسم عنایتی مست
 و ان لحظه که مرگ را به چشم

ای نام تو کلید هر چه پستند
 کوه ز در دست از دست
 بر در که تو بهر ده دارا
 با حکم تو مست و نیست یکسان
 ای نهی تو منکر امر معروف
 ز آغار رسیده تا با انجام
 از شرک و شرکب مرد خالی
 کردی بمشائخ که شایسته
 مقاد کرده بدو کشادی
 نقش همه در دو حرف نامدی
 قلش بکلید این در دست
 بخشی من خراب کجی
 دولت تو دی نه که خواهی
 و انگاه رومی چه سب یک
 این عده عقل کشاید
 پیش تو کیست نوشن بازه
 هم لطف برای ما ست آفر
 فتر اک تو کی که دارم از دست
 هم نام تو در جنوط بچم

۸۹۰
۳۸۱

خمسہ نظامی

شکر آمد به پیش خجسته
کالبد های همه سناک و بلند

خاک و پینی شوده و کیمیای	خبر مرقوم دارو شایع کرد	اسمه قطران قبا و غیره کلاه	خجستان جز زگیان سیاه
پشت کوبان و شایع شایع روان	انتر از حوتان زمانه زمانه	شکر و زشت خون زینتی	شکلی شکی گرفته نیست
نفس که دکان نفس که دکان	خون در آن زخم کان سیاهان	و نه هر چه جمله عالم آینه	وانی ملاحظه کرده دم آورد
خونش را بر از دماغ دید	زیر خود خفت و بدنه دید	این زمانه بس در برابر	کردن آن در اسب نوین
عظیم غلط زرد های بر صری	از دماغ که دید جبار بری	این هم به منفی دنی که	از دماغ جبار بای و دو پر
کرده از گردنش دو مار نکسی	او روان زرد ای مالک فرکا	چشم کار دماغی برکت	افکلی که برود تا که است

بسم الله الرحمن الرحيم
 الحمد لله رب العالمين
 والصلاة والسلام على
 سيدنا محمد وآله
 الطيبين الطاهرين
 اجمعين

مجید بر مصداق این خود شاهد و با طقت قال الله تعالی و کلاماً
 نقص عليك من انباء الرسل ما نثبت به فؤادکم و نبدی شیخ الاسلام
 قطب الانام شیخ عبداللہ یافعی نزیل الحرمین الشریفین قدس
 روحہ این کتاب را علی سبیل التکملة لروض الریاحین فی
 حکایات الصالحین تالیف فرموده و در آن ذکر کرده کہ بنی
 علماء زمان و فقہاء و محدثان و بعضی مشایخ چنانکہ شیخ نجم
 الدین اصفہانی و غیر ذلک از فقہاء و علماء و اولیاء کہ حصر
 ایشان متعذرست مدح کرده و استحسان نموده و بر سر ازین
 حضرت مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم و ابوبکر و عمر رضی اللہ عنہما
 وقت سماع این کتاب بر من در مدینہ الشریفہ در اواخر
 ہر شب نشستہ بودند و چون مجلس
 خواندم بغام بر صلی اللہ علیہ وسلم روی سوی ابو
 این را مشتاقان کرد و در تہنیتی بعضی اولیاء

وَكَانَ طَلَبُ عَابِلًا أَقْبَلَ طَرِيقَ جَمَالٍ تَدْعُ بِطُورِ كَلِمَةٍ
 عَلَا الْكُونَ فِيهَا لَحْمٌ بِحَالٍ ذَارِقِلٌ بِشَيْءٍ دَرِيقِلٌ بِشَيْءٍ
 عَقْدٌ وَرَايَةٌ بِحَيْجٍ عَلَى حَيْدِ الْوَجُودِ بِدَجَلٍ قَطَا حَيْثَا بِحَيْثَا
 فِي رَأْسِ نَهْرِ النُّبُوءَةِ عِيُونِهِمْ مَلَأَ حَائِثِينَ نَهْرَ النُّبُوءَةِ مِمَّنْ لَمْ يَنْدُبُوا
 بِحَيْزِ وَكَانَ يَأْتِيهِ النَّبِيُّ عَبْدُ قَائِدٍ لَيْسَ بِأَفْعَى ذُو فَتْلَةٍ بِشَيْءٍ
 وَتُوِّمُ مَخْلُوقٌ فَبَسِيحٌ تَكْرُ لَللَّهِمْ بِرَبِّهَا مَعْدَمٌ وَوَأَسْبَغُ بِفَضْلِهَا
 لِلدُّورِيِّ أَفْضَلُهُ مَوْجِيهِ الْبِحْرِ لِلَّهِ وَخَدَهُ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ
 مُحَمَّدٍ وَالِدِهِ وَصَحْبِهِ وَتَلَمَّذَتِنَا كَثِيرًا كَثِيرًا الْحَمْدُ الْخَيْرُ بِحَيْثُ
 لَنَا ذُنُوبَنَا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ
 كَمَثَرُ عَامٍ شَدِيدٍ كَارِ مِنْ نَظَامِ شَدِيدٍ فِي تَارِيخِ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 مِنْ مَقَامِ حَيْدِ أَبَادٍ فِي خَانِقَاهُ بِبَدِ كَمَثَرُ سِيَادَتِهِ يَا مُلَازِمِ
 رَحْمَتِكَ قَبْلَهُ مَنَحْتَهُ فِي مِرَانِ سَيِّدِ الْعَادِرِ الْمَشْهُورِ بِحَضْرَتِهِ
 سَيِّدِ السَّادَاتِ خَلَاطَةُ آفَاتِ السَّمَانِ بِعِدَابَتِهِ يَا بَرِيحَ فَتَوَاتُ جَانِي
 حَضْرَتِ مِرَانِ حَسِيدِ بْنِ ابْنِ حَضْرَتِ سَيِّدِ مَسْعُودِ الْحَسَنِ إِلَى الْعَادِرِ كَلْبِ الْبُرْقِ
 أَصْعَفِ عِبَادِهِ الْغَنِيِّ فِقْرِ الْحَقِّ كَثْرَتِ مَلِكِ مَشَائِخَانِ سَلْبِ قَائِدِ
 الْيَوْمِ عَزِيزِ مُحَمَّدِ بْنِ مَلِكِ حَبْرِ بَرِيحِ الْعَادِرِ عَلَى نَهْرِ مَشْرِقِ الْبُرْقِ

كَمَثَرُ عَامٍ شَدِيدٍ
 كَارِ مِنْ نَظَامِ شَدِيدٍ
 فِي تَارِيخِ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 مِنْ مَقَامِ حَيْدِ أَبَادٍ
 فِي خَانِقَاهُ بِبَدِ
 كَمَثَرُ سِيَادَتِهِ
 يَا مُلَازِمِ
 رَحْمَتِكَ قَبْلَهُ
 مَنَحْتَهُ فِي مِرَانِ
 سَيِّدِ الْعَادِرِ الْمَشْهُورِ
 بِحَضْرَتِهِ
 سَيِّدِ السَّادَاتِ
 خَلَاطَةُ آفَاتِ السَّمَانِ
 بِعِدَابَتِهِ
 يَا بَرِيحَ فَتَوَاتُ
 جَانِي حَضْرَتِ
 مِرَانِ حَسِيدِ بْنِ
 ابْنِ حَضْرَتِ سَيِّدِ
 مَسْعُودِ الْحَسَنِ
 إِلَى الْعَادِرِ
 كَلْبِ الْبُرْقِ
 أَصْعَفِ عِبَادِهِ
 الْغَنِيِّ فِقْرِ
 الْحَقِّ كَثْرَتِ
 مَلِكِ مَشَائِخَانِ
 سَلْبِ قَائِدِ
 الْيَوْمِ عَزِيزِ
 مُحَمَّدِ بْنِ
 مَلِكِ حَبْرِ
 بَرِيحِ الْعَادِرِ
 عَلَى نَهْرِ
 مَشْرِقِ الْبُرْقِ

بجزیرہ عرب قرار یافته و صد مرتبه در صحت و برکت و جوی و کوه و دریا و کجا بر زمین و فی اللباب بوضع است که بر سر جوی می رود
 و چون مطالع آن فرمایند و منظر اصلاح ملاحظه نمایند تا در شرح بیت عالم تا بر قبول در و در بیت بنویسند هر طبعی در مرتبه که در این
 عالم و عالمیاری که لاف تکبر بر سر زده و میزنند و اگر بی بر سر بر سر همکجا بیرون بر بندن با این سخنکند و فری آسای برین هر دو این چنین است
 عالمیاری که لاف تکبر بر سر زده و میزنند و اگر بی بر سر بر سر همکجا بیرون بر بندن با این سخنکند و فری آسای برین هر دو این چنین است

را که آنم این کتاب است
 احقر العباد ایزد بخش خوشگنویس ولد سعد الله بنفقور بن امام بخش مرحوم شرف الدین زوننده و شمس عریضه حضرت نایب و در
 مصر تصدب عالمیاری سطره فریق و کرم سعد و فضل و سعادت و اقبال کس از مصر را در آن دایم اقبال و اقبال
 خلف مصر حضرت نایب عالمیاری متفقد جهانیا که کرم ستر نایب ستران عظمی آغاز اقبال انجام خوش و خوش
 مصرینی ریام حیو طال الله محمد و ایاهم قیامهم و زاد اهلهم تحریر نمودن الفاتحه با خیر بودید عالمیاری

اما در این سطور اقرین خود را ملاحظه کن
 زیرا که خاتم حق است کائنات نبوده است

بنام خداوند جان و خرد خداوند کیوان گردان ز نام و نشان و کمان بر سر سکن کوه زمین کوهان کز زین دن ندانند کس اورا چه بدین الفت در ای جان بداد بر ستند با شمی و جوینده را ازین پرده بر سر سخن گاهیت چه دیدار یابد ز شاح سخن چو است آن شکوی مردگر نزد درهای و خرد و نکستی از خورمی و از مردمی	گرین بر اندیشه بر کند خورد زنده ماه و ماهید لکار زنده بر شده کوهرا سینا بهر رو راه جان و خرد بسیار بدی را باید بست سودا فرمیده را کیوان ز زنی تو باش کردن نکام بهستیش اندیشه راه کسی گوید در اندازد	خداوند نام و خداوند جان به پند کان فرمیده را باید بد و پیر اندیشه راه خرد کس سخن بر کند همی خرد را و جلا همی سجد او بهستیش باید که خوشتروی توانا بود هر که دانا بود گنوی ای خردمند فضل خرد سوزن تپچه داری بیا خرد	خداوند روزی ده بی نی پنی هر سخن دوید که او بر آنا همانرا که نمید در اندیشه کفایت کار که زدانش دل بدین جا که گفت کوش نوشته روز که دانا ز گفتار او خرد تسایش خرد را باشد همی
---	---	---	---

که در شیر مردی نزاره کمال	تختین برادرش که نیز بسال	بفرمان به بسته کم استوار	همیشه را امیر سرد و سردار
که تخت او تاج پروین بود	کسی کش در ناصر الدین بود	زید شاه در سایه دروغ	ز کیتی پرستنده فرو نضر
که در خلیف با شیر دار بود	و دیگر ولایت سپیدار بود	همه ازین جوید از دهر بهار	بخت پر در چه باید زد بهی
چنین هم همانا جاوید شاه	جهان بی سراج خرد مباد	سرمشام باید که ماند بجای	بیردان بود حق تو از عا
سومی نامور نامه شهریار	کنون باز کردم با تمام کار	زور و غم از آدمی در تخت	همیشه تن ابد باناج و تخت
ندارد کس از روزگان پاد	که بود آنکه دیهیم بر سر نهاد	که تاج بزرگی کبیتی که حبت	نخکوی دهقان کج بود تخت
که بود ازین برتر آن پادش	که نام بزرگی که آورد پیش	بگوید ترا یک بیک درید	مگر کز پیر یاد دارد پس
که از بهلوانان نمدارستان	پادشاهی کیو مرث اول بلوک عم سی سال بود		بیز و هنده نامه باستان

چهارمین است پسر و پسر	چو امیر حمال آفتاب	کیو مرث او زود او پادشاه	پنجم گفت کاین تخت و کلاه
-----------------------	--------------------	--------------------------	--------------------------

در انداخت بر شاه از جام	شهنشاه چوین شد جان	بیان تبر و یک پیل سدید
سران و اران همگی بر دیند	پیندخت آفتاب داد	چو شیرریان دیند مرا
به بستند باز و می خاقان	پیل اندر آورد و زورین	شهریار اندر آمد به بند
		چو اردست بر هم نهادند

بر آمد خروشی ز ایرانیان	که خاقان گرفتار شد ز میسان	پیاده همی بر اندنا گوید شهید	نه پیل و نه تاج و نه تخت
چنین رسم هرانی فریب	که بی بر خواند کبی در شیب	چنین بود تا بود کردان	که بی حاکم و قهر است که گوید
یکی را بر او کج رخ لبند	همورا کند خود روزار و رشند	جیبار از بلندی دستش لای	چلویم خیزد هر چه هستی توئی
یکی را از چو قارون کنی	دگر رانیانی جگر خون کنی	یکی را بر آری و شاهی دهی	دگر را بر یا باهای دهی
تو بی اینت هر دو نه با این	که به دان توئی ای جهان	تو شادمانی از تو عم است	یکی را از فونی دگر را است

تو اهد تو آبی و	خداوند هستی و هم راستی	کردل را بر هوش خود دادم	بندگی خود را
بی مور بهستی او را	از کوشش پیدا اسکان در ما	از ویم امید و در ویم نو	شماره اندکی توان بهرام و شید
سر که بر آن تشنه	ز کرده خورشید تیره ما	از اندیشه جان رفت نمی	ستودن مرا در اندام همی
ز کمی پیشی و از کما	از دستور و بخور و از نوح	تو در پاوشایش از کما	هم او فرستاده بی نیاز
کمی شادمانی بود	چنین اید از کما تر کرد	سپهر و ستاره بود	چو جان خودی گمان کرده
خور خواب تنی	شب در روز گردان سپهر تو	گروشت در کرد دل مستی	مرا اورا بدان کار کرده بلند
ز درد بخت و فتن	کنون عدل کسری پیش آورم	در فرق کیوان همی سپهر	ز کما که او کرد بر مگذرد
بهر نهادن او را	بخت بختن نو شیران	بخت بختن نو شیران	چو کسری نشسته از بخت
ز زبون نیکی دیش	نترس از آن زبان بر کشد	چو بخت سالار با سخن	ز زبان شکر شد ندا سخن
از سوز و درد	از دست نیکی و بد و نیک	دل ما چو آفرین باد و مهر	چنین بخت کرد کار سپهر
ز زبوان اهل	ز رای و ز چنان او نگذرم	ز فرمان او تا بد از هر چه مور	از دست تو و زور و بخت

گفت و می

سید پیرن بل سادگشت خردشی بر او در پرن چو او ایبرند در گان کنک کا چون وی پرن بد گفت شکر کن ای بدر پیر بر پدر شاه شهریار پس دو پاس که بر کش چنین دو پاس که ایرون منای یکی که در گشت زرگان آن دیده یون کون پیش شاهان یاد بهر حجت نشانند هر ازین نامداران شهر که آواز اصل نوح پس از بر کار استاین مش رای و هم دانستیم	محمد یزدانی زنده از او گشت که پیشتر زبان نوحه بر کشید گشتند ز ایران فراوان سپاه خرد شد ز معرش همی ناپدید که چون تو پرستار کرامت ز نو شیروان در جهان کار فاید که گشتن و مهرش که کین دل خورشید بر کون بدر گاه خمیر بدر گشت سر از خوشین سار پیرون پیش اختر و بر سار آدم در تمام کتابت علی دلم و ریودن است همی غلط اند میان و داغ تسایش در در تر این بود چراغ عجم اوقاب غرب ز جرت رسید سال و خنای تبارخ هفت ماه حب قانون کوی توانی	سراسر ز دما در بر یک رم همی کالبد بر در ساخت تبارخ دادند بار و نه شدار نیم همچون تن پرور چرا گشتی آن دادگر شاه را بتراجداران فتاه جهان بفرمودش پوست پرور بفرمود تا گوش و بینی و دست همانجای بنداشی ز جوش کنون زین پیش هر که مهر بود بزرگان باوش از او کار از همه شاهان زود بر قصیب و است از او چو سال اندام هفتاد و یک که جاوید باد آخره منم سر آمد کون قنیه ز جود بماه جهان داور کرد کار شاه ارادت نور رستم و حاکم شاه ایم امولک و لایحه صورتی در دانه	بوده همیشه است ماهوی کم برو گشتن خجرا انداخته کشیدند ماهوی را بر نه بسر بر پر اکنز رنگ روان خداوند پرور می و گاه را بگف را بود و بدل مهر با نمش را بر اند و چون ببزند و خود با یکی نشست بدر را و بر سپهر است چو دین آورد بخت منبر بود نشسته کسیر همه ساکنان بگفت اندر حجت شان آدم که از من نخواستن را یگان همی زرم بین اندرم با ملک همیشه بجام و دل او کار کرد بماه سفدار و او را دم
--	--	---	---

هذه صحيفة كاملة

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَدَّثَنَا السَّيِّدُ الْأَجَلُ بِحَمْدِ اللَّهِ

الشَّرِيفِ أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ

بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ بْنِ

سَيِّدِ الْأَجَلِ بِحَمْدِ اللَّهِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Handwritten marginal notes in cursive script, likely providing commentary or additional information related to the main text.

عَنْ مُتَابِعَتِهِ مَنْ اتَّبَعَ زَجْرَنَا اللَّهُمَّ

از بزدلی او کسکه بروی کند منع ما را خداوند

صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ خَاتِمِ النَّبِيِّينَ

رحمت بخت بر محمد و آل او که آخر نبیهاست

وَسَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ

و بهترین رسولان است و بر اهل بیت او

الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ وَأَعْدَانَا وَأَهْلِيْنَا

که پاکان و پاکیزگانند و بیگانه ده ما را از اهلها

وَأَخْوَانَنَا وَجَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ

و برادران ما را و جمیع مؤمنین و مؤمنات را

حَمَّا اسْتَعَدْنَا مِنْهُ وَأَجْرَانَا اسْتَجْرْنَا

از آنچه بسته ما از آن دردم و بیگانه ده ما را از آنچه زیهار

بِكَ مِنْ خَوْفِهِمْ وَأَسْمَعْ لَنَا مَا عَوَّنَا بِهِ

تو از ترس آن و شنو بر برای ما آنچه دعا کردیم بمان

وَأَعْطِنَا مَا أَخْفَلَنَا وَأَحْفَظْ لَنَا مَا

و غفل کن ما را آنچه ترس کردیم از آن و نگاه دار برای ما آنچه

عَنْ مُتَابِعَتِهِ مَنْ اتَّبَعَ زَجْرَنَا اللَّهُمَّ
از بزدلی او کسکه بروی کند منع ما را خداوند

صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ خَاتِمِ النَّبِيِّينَ
رحمت بخت بر محمد و آل او که آخر نبیهاست

وَسَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ
و بهترین رسولان است و بر اهل بیت او

الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ وَأَعْدَانَا وَأَهْلِيْنَا
که پاکان و پاکیزگانند و بیگانه ده ما را از اهلها

نیز

شهاب الدین

صلی و قرآ بود عی و باشیخ عالمیقدار شمس الدین کلان که نسب خرقه اش بحضرت ولایت مآب کرامت انتساب شیخ الاسلام معفور شیخ
سهروردی قدس سره منتفی مشهور از ادقی صادق داشتی و مجلس مبارک او بسیار آید بیت ججهان کرم بود و کوه سیاه که کوکار و خندار
قره لقا، زار کفش تازه بستان خود ناز را پیش منور سپهر وجود و تباریخ سنده اش و ستین و سبعمائة سوا حق شجاعت در حد و خطبه
و کشتش ندای یا ایتهما النفس المطمئنة ارجی الی ربک ارضیه مرضیه اجابت نمود و او را در قبه پیش پیر و برادر و دیگر اقربا نهادند و
حسن و سبعمائة معجزة حضرت صاحبقرانی قبه در جوار مراد شیخ بزکوار شمس الدین کلان قدس سره که در جنب مسجد جامع ده
احداث نمود و او را به اینجا نقل کرده اند بیت بمینور و اش بر از نور ماده، بقر لقا شد و مسرور ماده، پس نسب عالمی حضرت صاحبقران
خانیچ در ضمن حکایات سابق روشن و برهن گشته بدینموا الی الله السلطان الاعظم و الخاقان الاعدل الاکرم ظل الله فی الارضین

قهرمان الماء والطين الموید تبايدات الملك المنان قطب الحق والسلطنة والدینا الدین
ابوالمظفر عمور کوردگان بن امیر طرغای بن امیر رکمل بن النیکر بهادر بن اجل نویان بن امیر
نویان بن سوغوچی بن ایردچی برلاس بن قاجوچی بهادر بن توخته خان بن سیفر
خان بن قایدو خان بن دو توین خان بن نوفا قان بن نورخج خان بن النقا
که از نسل قستان بوده نسب قستان تا یوم علی نبینا و علیه السلام سبق
ذکر یافته و چون حال نسب عالی که غرض اصلی از وضع مقدمه است
آن بوضوح پوست هنگام آن آمد که در اصل تاریخ حضرت
صاحبقرانی شروع کرده شود و آید

الموفق والمعين

الحمد لله والحمد لله که کتاب لاجلب

بکتاب ثابت که ن لسان و غیره
عالم انکس که از بهر یک از خود در معادله تمام بنیفا بنفوذ
بکتاب ثابت که ن لسان و غیره
عالم انکس که از بهر یک از خود در معادله تمام بنیفا بنفوذ
بکتاب ثابت که ن لسان و غیره
عالم انکس که از بهر یک از خود در معادله تمام بنیفا بنفوذ

۱۳۵۲
۱۱۸۰
—
۱۲۲

بکتاب ثابت که ن لسان و غیره
عالم انکس که از بهر یک از خود در معادله تمام بنیفا بنفوذ
بکتاب ثابت که ن لسان و غیره
عالم انکس که از بهر یک از خود در معادله تمام بنیفا بنفوذ
بکتاب ثابت که ن لسان و غیره
عالم انکس که از بهر یک از خود در معادله تمام بنیفا بنفوذ

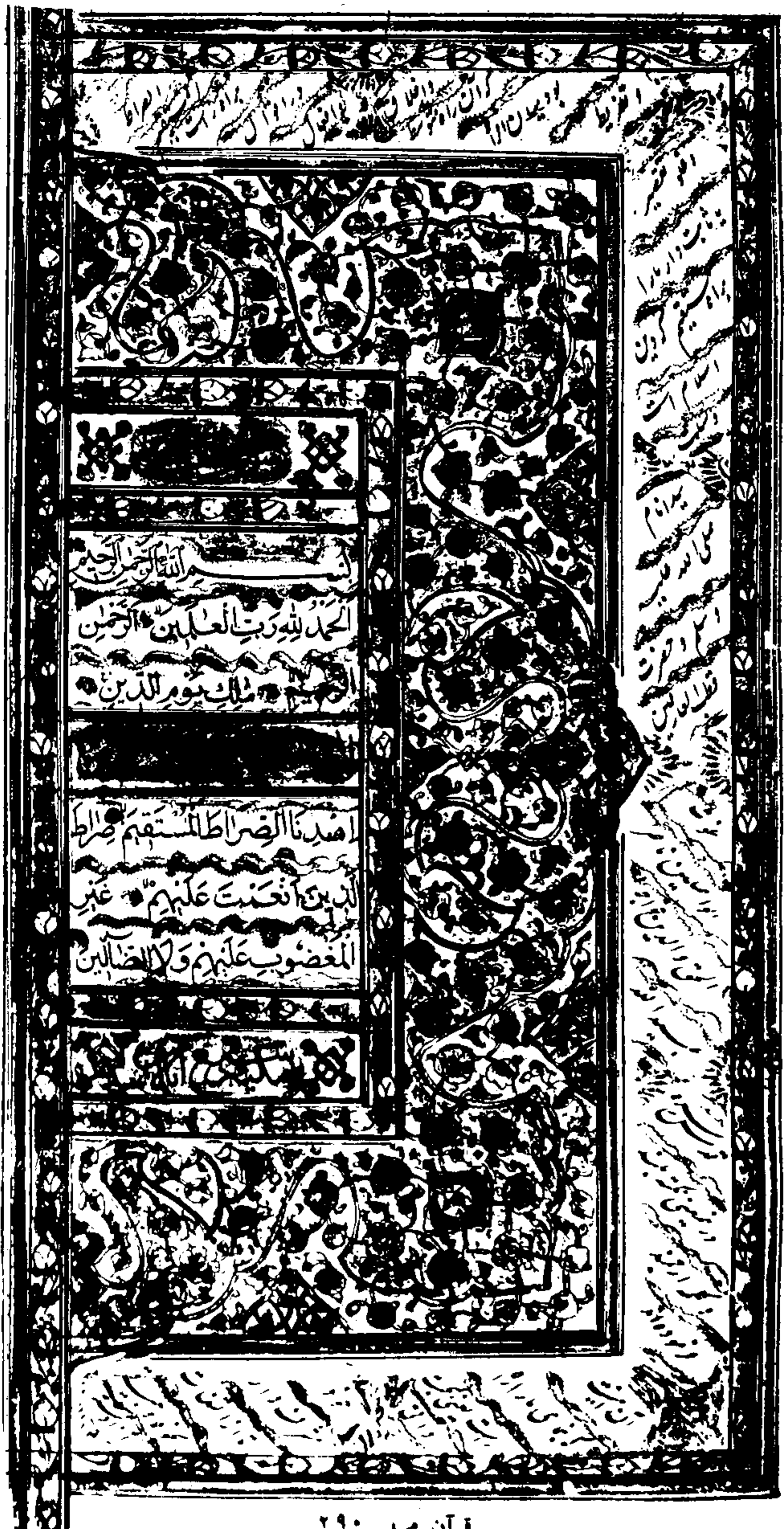
ظفر نامه ۹۵۰ و ۸۹۰
۳۴

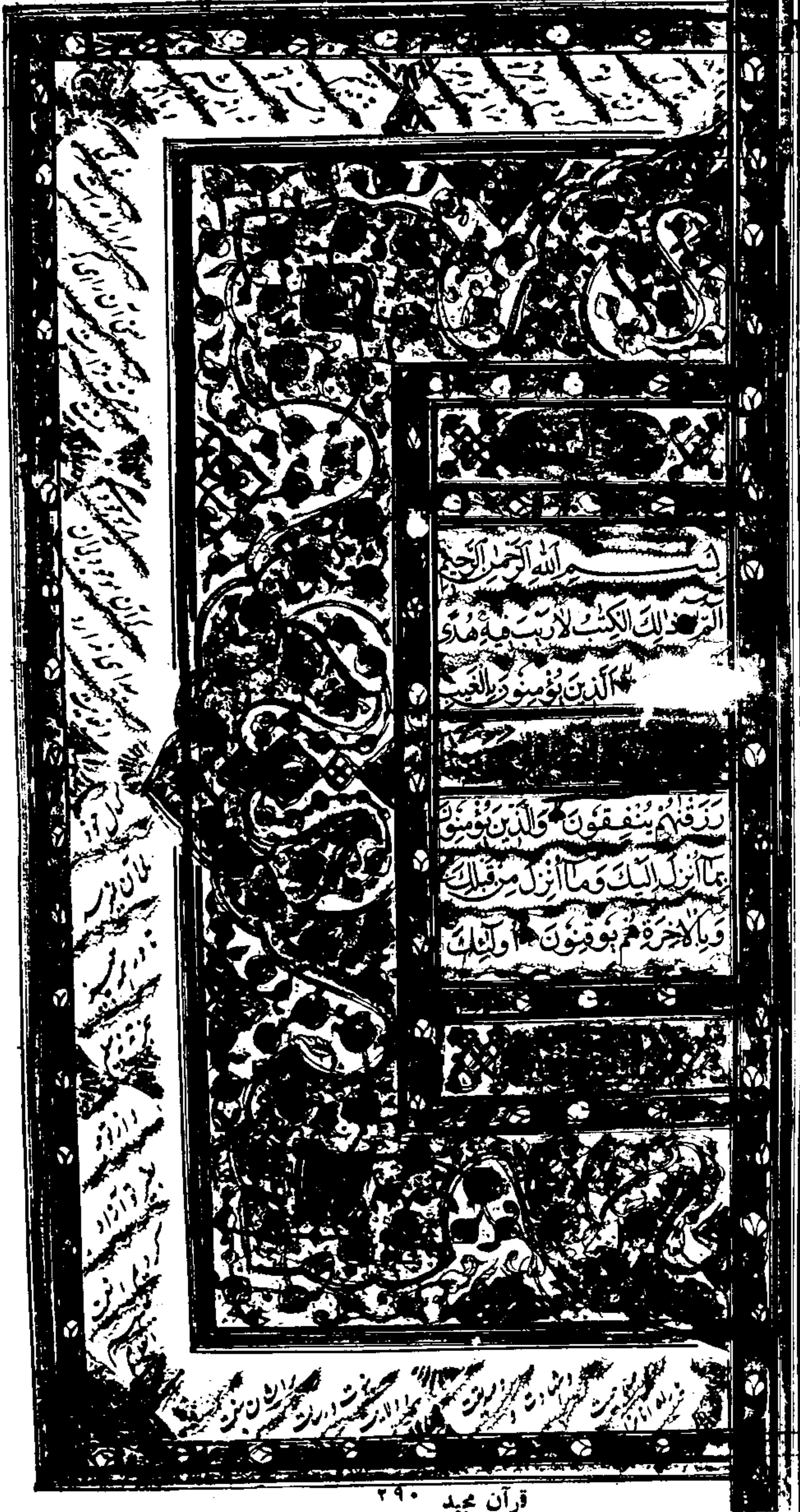
بگویم فلک و آسمان کس نام نبرد رگه عالم ظفر پرده و در زمین و آسمان پرده را
 زگره غلامان سرف و عاتق برش و استیجاست به برتر از اخلص و بجان یقین
 و آلهیس و آلهیحی دعای رسول بسطیر و هر اروز و نور با ولاد و خدادان
 رو بیان که باوید این شاه که اعتقاد بانو و اقباب بر از دیار بعدش جهان کسیر است
 شمه خلیق مفرز جهان او ز نی و ز طای تحت توان او و شکر او سجا به مقدم
 فعل لوقا با فور سایندم تمامت ریح عیاشیه و بعد شمه بکبر اروز کعبه کرده
 و لیس دو نیم چهار شیره وقت حاجت نمودیم طفون نامه باور سینه آفرین خراب
 تمام تمام تمام

اینم زده ام
 ابرو و قد و ...
 لعل زلف و ...
 ...
 ...

نیاید
 ...
 ...

ظفر نامه ۸۹۰ و ۹۵۰ ۳۳۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ

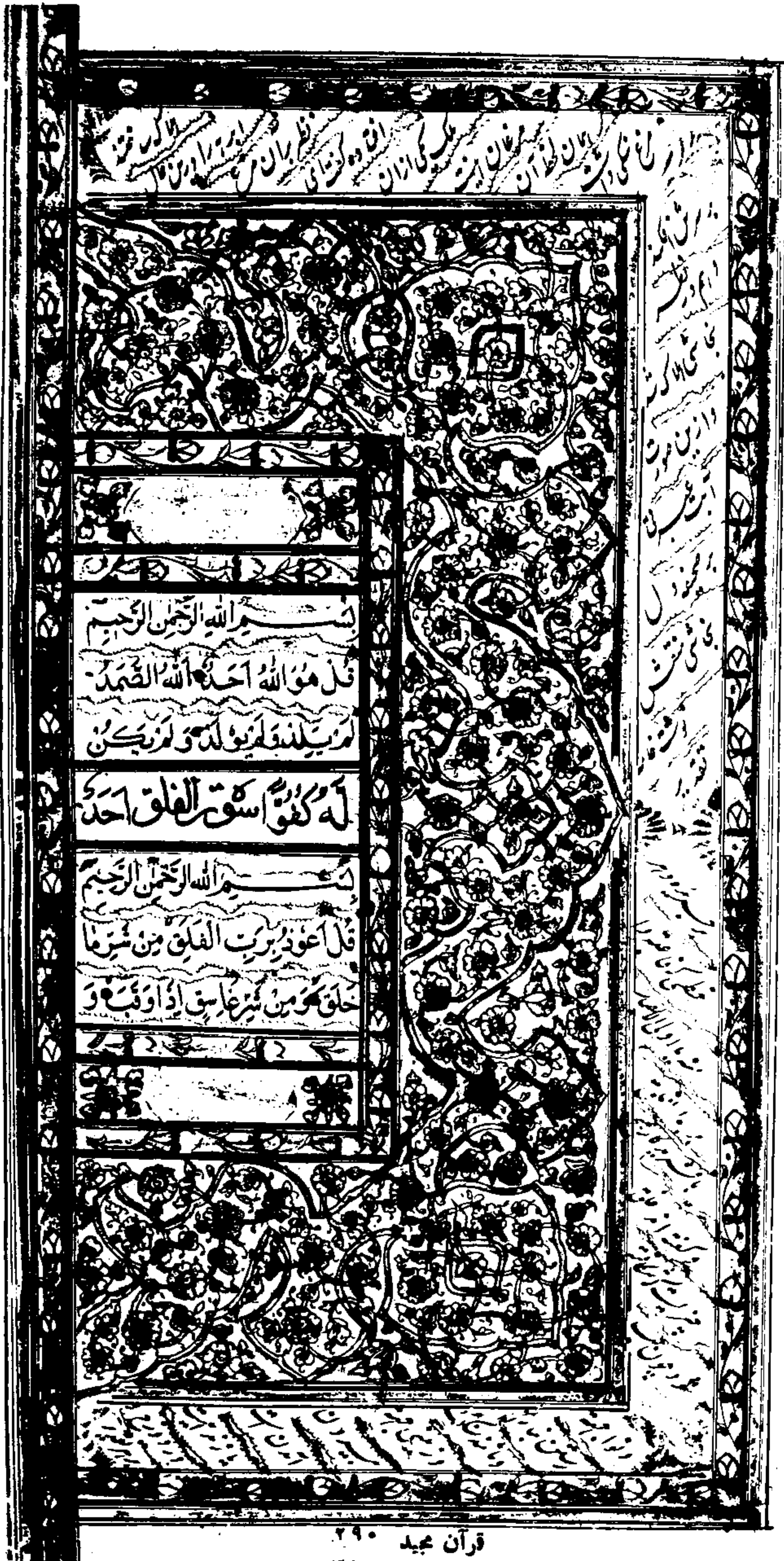
الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قُلْ مَوْلَا اللَّهِ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ
لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَ لَمْ يَكُنْ
لَهُ كُفُوًا سِوَا الْفَلَقِ أَحَدٍ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ مَوْلَا اللَّهِ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَ لَمْ يَكُنْ

لَهُ كُفُوًا سِوَا الْفَلَقِ أَحَدٍ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ مِنْ شَرِّ مَا

خَلَقَ مِنْ شَيْءٍ إِذَا دُعِيَ وَ

إِذَا نَفَسَ

وَ إِذَا سَقَطَ

وَأَنْزَلَ

وَأَنْزَلَ

وَأَنْزَلَ

وَأَنْزَلَ

وَأَنْزَلَ

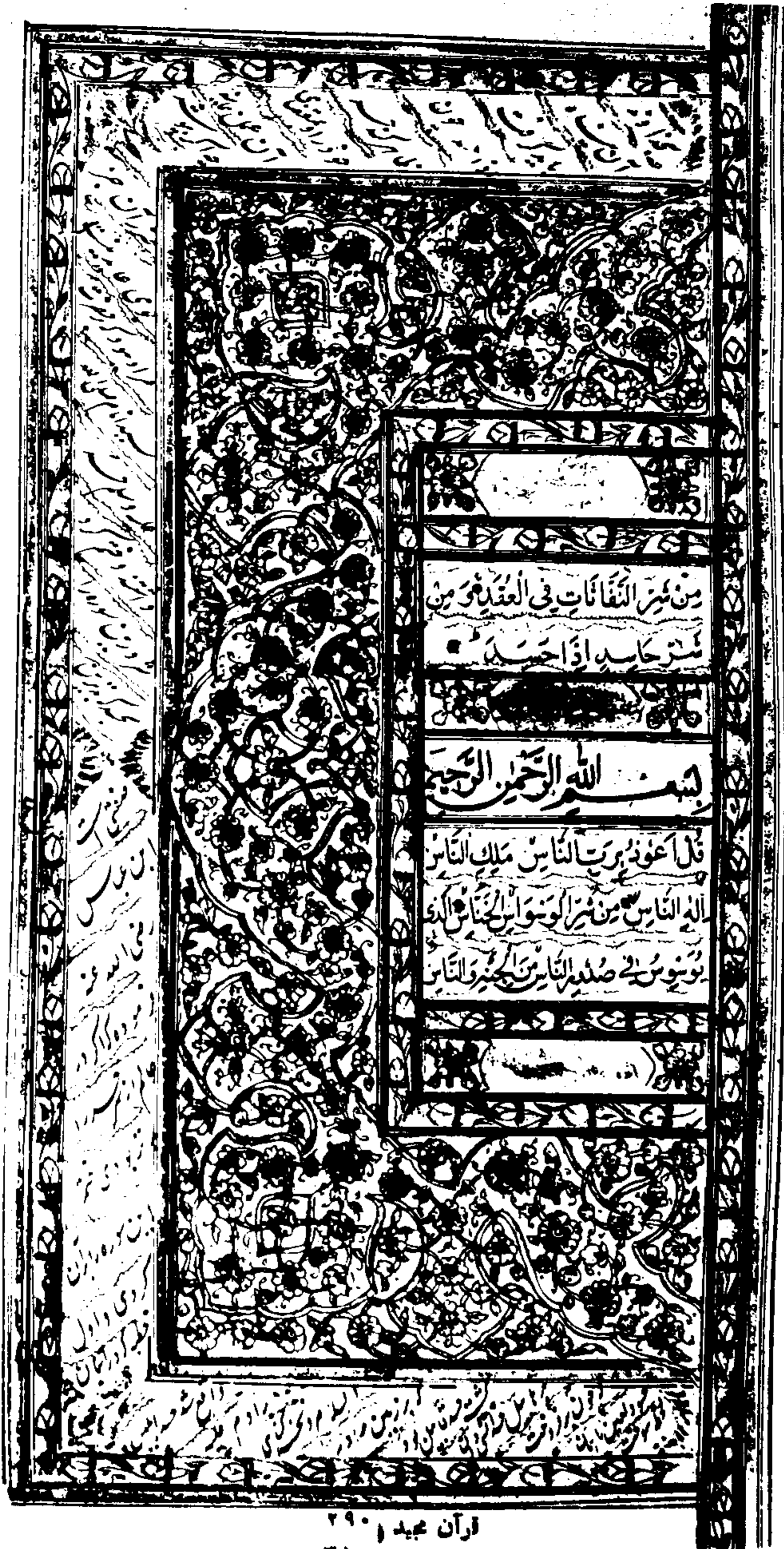
وَأَنْزَلَ

وَأَنْزَلَ

وَأَنْزَلَ

ع

ع

الحمد لله الذي جعلنا من بلاد بلخ و قشغر و قشغر
 و اوراق و هم المجدون بسيف جلاله و اذاق سيرة العالمين من روح وصاله
 من المجد و المرات القلوب بانوارها و اذاق حلاوة و كبرياءه و كبرياءه
 بياضه روح المعرفه بشيخ سايه و الفسوق على رسمه تحت مداد
 و اصحابه و ازواجه قال علي بن عثمان بن علي الجلابي الغزنوي ثم الجوزي
 رحمه الله عليه که طریق استخاره سپردم و اغراضی که بپوشش میباشند
 از دل سپردم و حکم استبد غالبه تو اسعدک الله تعالی قیلم کردم در تمام
 کردن مرآت ازین کتاب غم تمام کردم و مرین کتاب کاشف الحجاب
 نام کردم و مقصودت معلوم گشت و سخن اندر غرضت اندر هر دو کتاب
 مقصود گشت و من ازین استبد تعالی استعانت و توفیق خواهم از در تمام
 این کتاب و از حول و قوت خود تبری کنم اندر کفار و کذو و بائنه التوفیق
 فضلت اول آنچه اندر کتاب نام خود درج کردم مرا و اندر این و غیر
 بود یکی نصیب خاص و دیگری نصیب عام آنچه نصیب علم بود آنست که چون
 این علم کتابی میشود نو که نام مصنف آن بچند جای مثبت باشد نسبت آن

بدو رسید و من که علی بن عثمان الجلابی ام رضی الله عنه آن دوست دارم
 که مبتدیان را بسماع نگذارند تا طبع ایشان بشوئیده نشود که اندران
 خطرهای عظیم است و آفت آن بزرگ آنست که زنان از باسی
 و یا از جایی بدر و ایشان ناظر باشند اندر سماع حال ایشان و ازین
 مرستی معانرا حجابهای صعب افند و تا یکی از احداث اندر میان
 باشد از بعد آنکه از نهال متصوفه این جمله را از سب ساخته اند و صدق
 از میان نه بر انداخته و من استغفار کنم از آنچه رفته است بر من از
 اجناس این آفت و استعانت خواهم از خداوند تعالی تا طاهر و پلین
 مرا از آفات نگاهدارد و وصیت میکنم ترا و خوانندگان این کتاب را
 رعایت حقوق این کتاب و نویسنده را بدعا و حفظ قلم ایمان یاد آید

و بالله التوفیق والحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام

علی رسول محمد وآله اجمعین وسلم تسلیما

کثیرا کثیرا اللهم اغفر لصاحب

هذا الكتاب لمن قرأه فیه

ولمن کتبه آمین

برحمتک یا ارحم

الرحمین

م

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي زَيَّنَ السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ وَجَعَلْنَا مَا رَجُومًا
 لِلشَّيَاطِينِ وَزَيَّنَ الْأَرْضَ بِالرِّسَالِ وَالْأَنْبِيَاءِ وَالْأَوْلِيَاءِ
 وَالْعُلَمَاءِ وَجَعَلَهُمْ حُجَّجًا وَبِرَاهِمِينَ يَرْفَعُ بِهِمُ الظُّلُمَاتِ وَالشُّكُوكَ
 مِنَ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ عَلَى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ
 وَتَابِعِينَ أَجْمَعِينَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ وَرَحْمَةً مِنَ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى اسْتِئْذَانِنَا
 وَمَشَائِخِنَا وَأَسْلَانِنَا وَأَوْلَادِنَا وَأَصْحَابِنَا وَجَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ وَبَعْدَهُ
 نِيكُو بِنْدَةُ مَوْسَى صَنِيعِ زَاهِيٍّ لِلْعَفْوِ الرَّحْمَنِ يَعْقُوبَ بْنَ عَثْمَانَ
 بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدٍ وَعَسْمَةَ نَوْسِيٍّ ثُمَّ الْبُرْجَانِيَّ ثُمَّ السَّرِيزِيَّ عَفْرَةَ تَعَالَى لَهُ
 وَلَهُمْ وَجَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ كَمَا بَعْدَ أَرْسُلِ وَأَنْبِيَاءِ وَأَوْلِيَاءِ اللَّهِ أَنْذَكَ مَرشدًا
 خَلَّاقًا أَنْذَكَ لِعِبَادِهِ بِالْحِكْمَةِ الْوَعْدِ وَالْوَعْفِ وَالنَّصِيحَةِ وَالْبِرِّ
 بِأَقَامَتِ حُجَّ قَاطِعِهِ بِرَاهِقِ مِيْرَانِ أَنْذَكَ لَامرَّتِ الْعَالَمِينَ وَ
 الْأَنْبِيَاءِ وَسَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى
 ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْخَيْرَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ
 أَحْسَنُ أَيْشَانِذَكَ رَحْمٌ مِيْكَنْدُ بَرَانِسُ وَجَمِيعِ سَيِّدِي سَيِّدِي
 زَمِينِ أَرْسَلِينَ وَكَافِرِينَ سَيِّدِي كَفَارًا رَا رَحْمَتِ
 كَرِهِيَّةِ جَانِ جَسَدِهِ كَا فَرْجَتِ : تا كَنْدِ شَانِ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ
 زَانِ بِيَاوِرِ وَأَوْلِيَاءِ رَا رَزْمِينَ : رَحْمَتِ جَزْوِيٍّ نُو دِ مَرعَامِ رَا

وخواهر خضر این و عابد بیار میگردد بانی یا سیموم یا کاکه است
 اما کنگ این نخی قلوبنا بنور معرفتک بسپارد تا اگر خواهی حضور و حوا
 الیاس علیها الصلوٰة و السلام و همه او بپوشید و شهادت
 بر مذمت اهل سنت و جماعت اند و کتاب بو کتاب است اند اللهم
 ثبتنا علی ذلک تمت الرساله الابد الیه شیخ عالم عارف
 مجاهد قدوه اهل الطریقه کاشف اسرار الحقیقه ابوالحسن علی بن
 عثمان الفزونی که برادر طریقت شیخ ابوسعید ابوالخیر بود و در
 و کرامات و مقامات مشهور است رحمة علیهما و کتاب
 کشف الستر المحجوب الارباب القلوب آورد است که در
 تعالی را صلح جلازه اولیا اند که و الیایان ملک اند که
 جزوی بی و در انشخ جز بوی فی پیش از ما بود اند و اکنون
 ستند و خواهند بود تا قیامت و مسترز بر او حشویان
 گویند که بوده اند فاما حالیا نیستند و این سخن نظر بسته
 زیرا که برهان بنوی امروز با پیشان است از مبراهیم
 ولی معجزه و بنی است چنانکه برهان نقلی و عقلی موجود است
 نیز برهان عینی موجود است تمت اول روز پنجشنبه ماه
 رانگشته بی نقره این حروفها مقتضایست بنویسید

الم المص المرا لمبعضه صراطهم

یس جمعق ق...

تمت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قَوْلُهُ تَعَالَى وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَاللَّهُ

الْفُقْرَاءُ هَلْجُ مَلِكٍ مُعَرَّبٌ

تَجَاوَزْتُمْ أَنْ تَكْرُدُّ بِرُحْمَةٍ

بِزَمِّكَ كَانَ جَنْدِ بَيْتِي لِي

مُنَاسِبٌ بُوَدِّدْتَهُمْ فَصَلِّي

بِأَوْرَدِيهِمْ تَا طَالِبَاتِ رَاهِجِي

مُطَالَعَهُ لَسْنَا تَارِيحِ مَقَامَاتِ

قَدَمُ بَرُونَ نَبِيْنَا تَا كَرِيهِ

مُحِبِّتِ أَوْلَادِكَ زَيْدًا دُونِي

حَقِّكَ عَالَمًا بِحُجُونِ دُونِي خَلْقِ

أَنْتَ وَدُونِي خَلْقُ نَوَاحِي

وَدُونِي حَقِّكَ خَلْقُ اسْتِ

وَدُونِي خَلْقِي سَمَاوِي سَمَاءِ مَنْ

أَمِيْنُ تَاكِيْلِيَوْمِ نَحْوَمِ لِيْلِيْكَ

دِيْمِيْ تَوِيْبِيْ قُلْتِكَ تَالِيْط

بُوَالْعِيْنَ سِيْنَ كَارِيْنَ تُوَالْحِيْرَا

حَتَّ كُهْنِيْ تُوَالْعِيْنَ سُوَالْكُوْ

بِيْرِيْ هَمَّ كِيْلِيَوْمِ تِيْمِيْرِيْ بَايِيْمِيْ

لن

دَنْ تَدْرَادِ بِمِثْلِ الشَّرِّ كَر

فِي كَيْفِيَّةِ بَوَالِخَطَرِ دِينِ

قَوْمًا قَدْ مَجَلَسَكَ نَافَاةً

كَلِمَاتُ
عَنْ نَفْسِ سِرِّي لَيْسَ بِنَهْمِ بَعْدِي
سَرِيَّةً سَرِيَّةً
كَانَتْ الْفَقِيرَ الْحَقِيرَةَ كَيْفَهُمْ فِي نَعْمِ بَيْنِ
صَاحِبِ بَيْتِهِ فِي رَيْبِ الشَّهْرِ بِيَرْكِ
سَرْدِ وَحَقِّ بَيْنِ مَسْكِينِ
غَفْرَةً وَتَوْبَةً وَسَمْعِي بِيَوْمِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَطَبِيعِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ

١٢٦٩
١٢٦٨

مونس الفقراء ٢٩٠ و ٨٩٠
٤٦٦

بسم الله الرحمن الرحيم و تمم ما لم يرد

فانه كذا مستطاب غرض و پرايه صيغه دانش و بيش حس حرد او مد خردش عن آفون
 صفت ناي همي ايجاد كوني هست كه بز لطايف ابداع و ضايع احترام قدرت كالا اثر از
 ماه ناي نوي او در زده نا جو ر شيد بر وجه است ذات حق و بگامی نوي
 بيان او را بر و شاده و من بر خسان بچار دندان از روي و نفس رو شيد با و يد
 صافي كوران صوت اين از بر لا فروع معرفت شمس اواني تجلی انوار او و نور شيد اي پرايه
 پرايه رنگين نرم او خوش بين رنگش رنگارنگ تصور كو تا توان جز فم قدرت كه بر و نور
 و اين نونه اشكل سبله و اوصاح جدا گاه دنگار گاه بو قلمون بر صفت والای
 نمودار و نظم نو كاري رنگ مورب پاك با نو و انش با زردن خاک قوه می و نوای
 شكك الش مل و مل افش رنگ همه از رخ تو مکان دكین با چه امر و زمان و زین
 او بشا عار نشه و فقه سخا و قوا قدر از بد و شناسنت لطايف صفت ایت سر با
 كدی بنید و خسته نو كلف و خرد و فقه كشمای لربا فصل و بنر را ارد با فیت صفت صفا ركي

در آن وقت که در آن کوهستان
 از میان سراب از میان بد آمدند
 در آن وقت که در آن کوهستان
 از میان سراب از میان بد آمدند

بر مات و مری قوی چک بلند متعار از برده و خان بدید آمد مرز را بر مثال صوره
 گرفت و بر اوج هوا صوره نمود و کبره اسپر قون رسید و از آنجا مای به منزل
 از آن ده و فلک روی نوبه نبوی زمین نهاد و با پیش کبر سر کندی فرود آمد و رفت

ایست که این نگار بنامه محبت این که رسک فرمایا و کارنامه بیف بر کارها
نورین جانان سرین حسن نمایت و زیباست مریه

هره فوائد عالم و ارم
زاکه من بنده کنه

در بزمین زین زواری
مهم مهم مهم
ببین خیر و کمال
در کمال کمال کمال
در کمال کمال کمال

زین زواری
در کمال کمال کمال

۱۹۰
۲۱۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حمد و ثناء و

مثنوی از حضرت

حمایت دو المجلدات جل جلاله

الحمد لله رب العالمین

عفو اجمعین ہا ما بعد

میکویں اضغفا

العباد بزرگات

کر کار ہادی

مغاب شمس ہدی

دولتا باڑی زار

ما اغطاة وبلغت

خدای

بگردد بگذرد و خواهی در شینک نری
تیبه کند و اگر ای حکایت

کوی حسن اصفایان و در آن
خاک نند هر چه نیکند بیک
و هر چه بد بیدار بگردد
و خورد و فرزند خود را و شی
تو بوی نسیاید و جز خواهی

بخیزد مجلس استیج و در
و ملک استغفار ختم نند تا خانه

الحسنى اثر سبحانك اللهم

٢٩٠
٢٩٤

وبحكمك لا اله الا انت

استغفرک واتوب اليک

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعَزَّةِ

عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى

المرسلات والحمد لله رب العالمين

سبحان ربك رب العزة

این کلمه در سجده بسیار
خوانده می شود
و بعد از آن دعا
او با طهارت و سجد
شود

هر شب این نوحه وقت ظهر و وقت شام

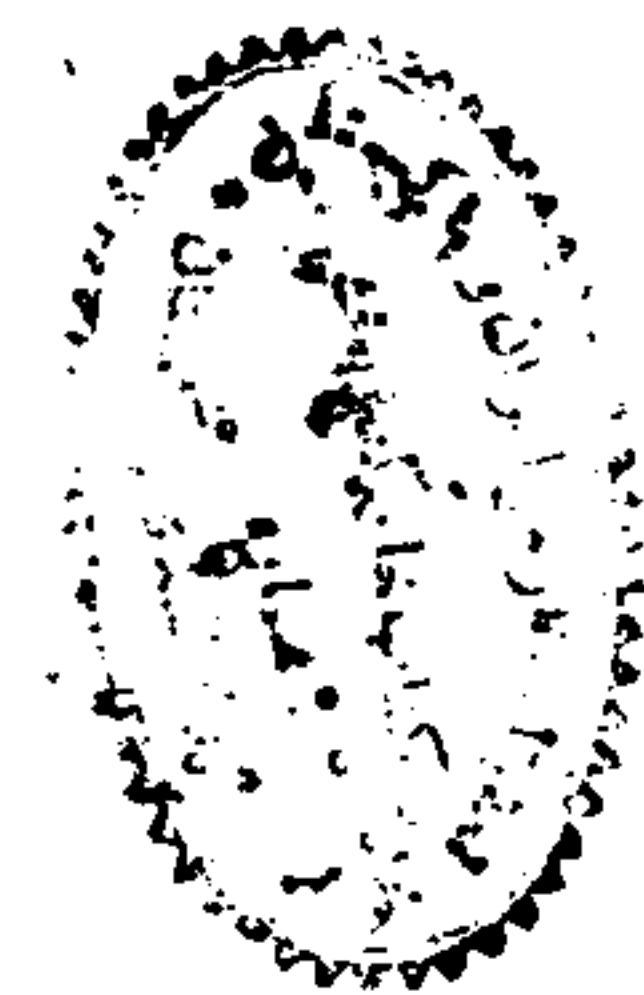
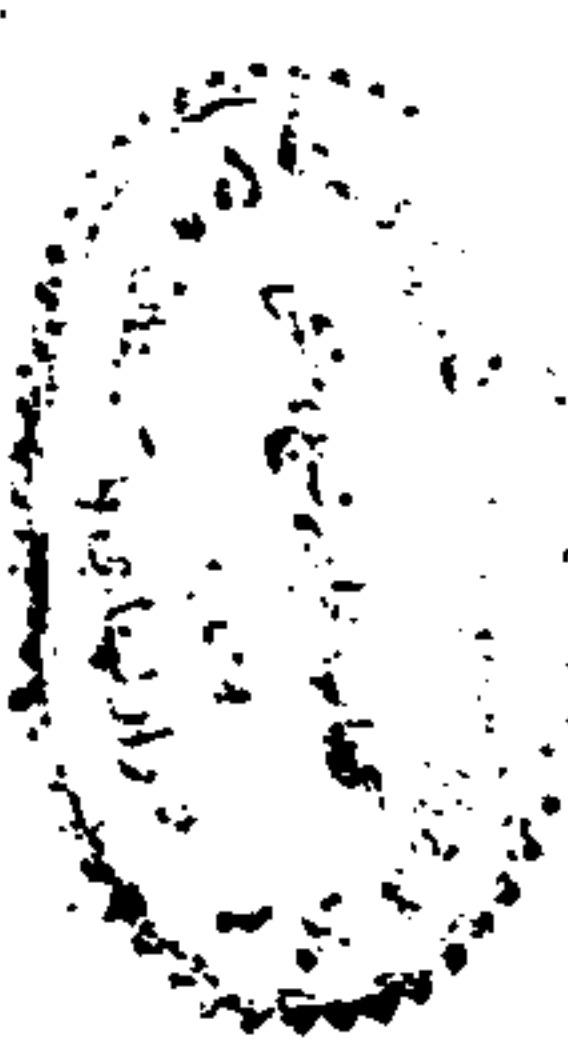
از ماه ذی الحجه ۴۷

در روزهای چهارشنبه و جمعه و شنبه و یکشنبه

غیر از این عادت و زیاد است

ج

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الْفَاهِرِ الْقَادِرِ الْقَوِيِّ الْمَلِكِ الْغَنِيِّ الْأَوَّلِ الْأَزَلِيِّ الْأَخِرِ الْأَبَدِيِّ
 الَّذِي تَحْمَدُهُ وَتُسْتَعِينُهُ وَتُؤْمِنُ بِهِ وَتَتَوَكَّلُ عَلَيْهِ وَتُشْهَدُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا
 شَرِيكَ لَهُ الْعَالِي شَأْنَهُ الْأَلِيمُ سُلْطَانُ الظَّاهِرِ بَرَهَانُهُ وَنُشْرَانُ مُحَمَّدٌ عَبْدُهُ الْغَرِيبُ
 وَرَسُولُهُ الْحَبِيبُ وَزَيْبَةُ الْحَبِيبِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا اسْمُكَ
 بِنَ مُحَمَّدٍ بِرَغَبِ اللَّهِ كُفْتُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْكَ أَصْحَابَ مَنْ أَرَمَنْ دَرَجَاتِكَ تَابَتْ
 جَمْعُكُمْ مَشْتَمَلٌ بِرَدِّ يَأْتِي وَمَعَامِلَاتٍ وَحَقَائِقٍ وَمَشَاهِدَاتٍ وَرُمُوزٍ وَأَشَارَاتٍ
 بِيَارِ مِي تِلْكَ فَهَمَّ إِشْرَافُ بَدَانِ رَسَدٍ وَأَنْزَادٍ بِأَبْدٍ وَبِهَبَارَاتٍ غَلَطُ نَكْتَةٍ كَرَمَلُ
 دَرِ تَوْحِيدٍ كَفَرٌ بِأَشْدَاجِ بَاتٍ كَرَمٌ نَحْبِتٍ وَبِنَا كَرَمٌ بِرِ كِتَابِي كَمُ شَيْخٍ مَا أَبُوكُنْ
 أَبِي لِحَقِّ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِيهِمُ ابْنِ يَصْقُوبِ الْبُخَارِيِّ الْكَلَالِ نَادِي رَحْمَةِ اللَّهِ عَلَيْهِ تَالِيْفَتُ
 كَرَمَاتُ وَنَامَ أَنْ كِتَابُ التَّعْرِيفِ فِي مَذْهَبِ الصُّوفِ فَهَادَةٌ اسْمُ وَمَرَانِ كِتَابُ
 رَأْسُ حَرَجٍ كَرَمٌ مَرْتَابِ بِرِي بِسْمِيتِ بِيْرَانِ مُتَقَدِّمِ رَفْتِ بِأَشْمِ وَبِغْنَانِ إِشْرَافِ
 تَبْرُكِ نُوْدَةِ بِأَشْمِ وَنِيْرِ مُقْتَدِي بِأَشْمِ نَدْبِتِي تَاكْسِي بِرَمَنْ عَيْبِ نَتَوَانِدُ كَرَمٌ
 وَهَرَجِدُ كَرَمٌ مَوْلَا كَرَمٌ بِأَبِي أَنْ كَلَامُ خَدَايَ تَعَالِي بِأَخْبِرِي أَزْ أَخْبَارِ بِغَيْرِ عَلَيْهِ
 السَّلَامُ وَالصَّلَاةُ بِأَبْسَلُهُ فَهِيَ وَأَنْدَرِي كِتَابُ يَادُ كَرَمٌ اعْتِقَادُ أَنْدَرِ تَوْحِيدِ
 وَدِيَانَاتٍ وَأَحْوَالٍ وَمَقَامَاتٍ وَحَقَائِقٍ وَمَشَاهِدَاتٍ وَرُمُوزٍ وَأَشَارَاتٍ وَ
 وَحَقِيقَاتٍ وَحِكَايَاتٍ بِرَطْرِيقَاتٍ وَجَمَاعَاتٍ وَأَنَا اشْكُو لَكَ عَلِي لِحَقِّ
 وَالصَّوَابِ وَاسْتَغْفِرُكَ مِنَ الْخَطَا وَالزَّلَلِ وَمَا يُوجِبُ الْإِفْتَابَ

الباب الأول في التحميد قال الشيخ أبو بكر
 رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْحَبِيبِ بِكْرٍ بِأَيْدٍ عَنْ دَرَكِ الْعَيْوُنِ سِبَاسِ مَرَحَلِ
 جَلَالِهِ كَلِمَةُ الْحَبِيبِ بِرِ كَوَارِي خَوْشِ أَنْدَرِي بِأَقْنِجَتِهَا الْحَبِيبِ وَحُجُوبِ
 هَرْدِ وَأَنْ يَأْتِي كَلِمَةُ الْحَبِيبِ مَرُورَانِ بِبَنْدِ سِ خَدَايَ عَزْرُوجِ الْحَبِيبِ سَابِقُ
 وَحُجُوبِ نَشَائِدِ كَفْتِ أَنْ بَصْرُ أَنْ كَلِمَةُ الْحَبِيبِ أَنْ يَأْتِي كَلِمَةُ الْحَبِيبِ دِيدَارِ
 لَهَا نَارُ دَارِ وَحُجُوبِ أَنْ يَأْتِي كَلِمَةُ الْحَبِيبِ رَأْسُ نَمَائِدِ سِ الْحَبِيبِ مَقْهُورِ
 وَحُجُوبِ قَاهِرِ وَخَدَايَ عَزْرُوجِ قَاهِرَاتِ وَمَقْهُورِيَّتِ وَيْ أَنْ خَلْقِ الْحَبِيبِ
 يَتِ خَلْقِ أَنْ وَيْ الْحَبِيبِ أَنْدَرِي وَبِرِي وَبِرِي وَبِرِي بِأَشْمِ بِعِنِي أَنْزَارِ
 اسْتَكْرَامِي وَأَنْ يَأْتِي كَلِمَةُ الْحَبِيبِ نَحْوَاهُ وَمَعْنِي دَرَكِ الْعَيْوُنِ بِرَدِّ وَجْهِ
 اسْتَكْرَامِي كَلِمَةُ الْحَبِيبِ أَنْ يَأْتِي كَلِمَةُ الْحَبِيبِ رَأْسُ نَمَائِدِ سِ الْحَبِيبِ
 فِيمَنْ يَدُ كَرَمٌ رَأْسُ نَمَائِدِ سِ الْحَبِيبِ رَأْسُ نَمَائِدِ سِ الْحَبِيبِ رَأْسُ نَمَائِدِ سِ

فيل لابي الحسين لا قطع ما كان سبب قطع يدك قال كنت في جبال كام اولى بيان ومحي
 زيني لى فخر رجل من بعض السلاطين ومعه دنانين يفرقها فاولنا منها دينارا فودع
 اليه طهر كفاي وضع عليه دينارا فقبلته بيدي في حجر ريفتي فتمت فلما كان بعد ساعة
 اذا اتانا الخائب السلطان بطلبون لوصبا فاخذوني فقطعوا يدي يساكر
 دست دراز كرون بادني مال دينعا عقوبت سجند بن بارا رد دلاخي يش بدون حق شعور
 كرون جكنه باشد وبيد ن دست دراز اهل حقيقت هامين محبي كفته اند كه اندك
 مارون ي بود دست بچي نيم مخلوق حيا دراز كروي بان شيخ رحمة الله عليه مرد رستي اين معني
 راهي جتا رد و پنهان هذا المعني ما حدثنا احمد بن حيان التيمي قال اخي نا اسمعيل بن
 ابراهيم بن اسمعيل قال حدثنا قتيبة بن سعيد قال حدثنا يعقوب بن عبد الرحمن الاسدي
 عمر بن الخطاب وعنه عامر بن عمر بن قشاده عن محمود بن لبيد ان رسول الله صلى الله عليه وسلم
 قال ان الله تعالى يحب عبده عز الدنيا وهو يحبكم كالحب من مرضاكم كتمم جنانك ثمايما كخوش را نگاه
 داريد تا جزي بخورند كه مرين ايشان را بيان دار حق بنوع جمل چون بنده ن دوست دارد
 و او را نگاه دارد تا جزي بنگردند كه دين او را بيان دارد اين جرح ليل كشت كه غيرت
 از حق تعالي روا باشد و بنوي دليل كشت كه معني غيرت حق حامي باشد جنانكه ياد كرويم
 وباللہ التوفيق

الباب في طائفة من السبع

ابن معني حمل كردن ايشان است كه اندك ايشان لطيفه مند كه بان محنت وقت كشد
 و مرايشان لذت مشاهده آن لطيفه غايبا كره الله ان حسن المر و نظرا بن قمر و
 يوسف است صلوات الله عليه برين معني بخنان بنوي بسيار فست بس اندرا كنون هي
 جنين كوي بد سمعت فارس يقول سمعت ابا الحسن العلوي تلميذ الخو من يقول رابت ابراهيم الخواص
 بالدين في جامعها وهو جالس في وسطه والتلميح يقع عليه فادر كني الاشفاق عليه فقلت
 له لخي لتي لي كرف قال لي لا تريد ان اتيك لاعد وضع الطريق اليك فصيلا فاحق
 ارادك تسد لك فان ورد الشان فيك صفت وان ورد العيب فيك ظل قال
 هات يدك ثاوت يدي وايدخلتها تحت خرقة فاذا هو مصيب عرف معني اين بيتها است

فارسا
الكسن

شرح التعريف اذهب التصوف ۲۹۰ و ۲۹۰ ۳۰۳

۱۲۷۳

۱۹۰۹ ۲۹

۳۰۲

۱۹۰۹ ۲۹
۳۰۲

شرح تصوف
از باب اول
در بیان
مشق و
راهنمایی
در این ساعت
به من بر این افتاد
باز آنکه

میرزا غلامحسین
که می‌داند
میلکان
محمد علی
موافقاً
داشند

در اختیار
بسیار
کردن

شرح التعريف اهل مذهب التصوف ۱۹۰۹ ۲۹
۳۰۳

جنگ اشعار ۸۹۰
۳۶۶

بسم الله الرحمن الرحيم
 الحمد لله رب العالمين
 والصلاة والسلام على سيدنا محمد
 وآله الطيبين الطاهرين
 أجمعين

قدموه انزلها بجامع الحكايات وجامع		
الروايات الحياتية الاحكامية وخصائصها		
باب اول	در فضیلت کبیا	۱
باب دوم	در فضیلت تواضع	۲
باب سوم	در فضیلت غفور کردن	۳
باب چهارم	در فضیلت حلم	۴
باب پنجم	در فضیلت علو همت	۵
باب ششم	در فضیلت ادب	۶
باب هفتم	در رحمت و شفقت	۷
باب هشتم	در فضیلت توکل و تسلیم	۸
باب نهم	در فضیلت سخاوت	۹
باب دهم	در لطف و کرم	۱۰
باب یازدهم	در کرامت و نصیحت	۱۱

فصلها من انهارها مع الجوامع الاولى

در بيان عجایب و طبایع حیوانات مستقرین بیت یخ

۲۵۱	باب اول در فواید خدث مذکرات	اقدم چهارم
۲۵۵	باب دوم در عوائد خدث ناپدرشاهان	اقدم چهارم
۲۵۸	باب سوم در مغز خوف و رجا	اقدم چهارم
۲۶۲	باب چهارم در تان شرد عا	اقدم چهارم
۲۶۸	باب پنجم در دغوات ما ثور	اقدم چهارم
۲۷۲	باب ششم در عجایب فال و تانبران	اقدم چهارم
۲۷۷	باب هفتم در ذکر جماعتی که از ورطه پهلاد خلاص ^{گشتند}	اقدم چهارم
۲۸۴	باب هشتم در ذکر جماعتی که از دست حزنه از ^{یافتند} خلاص	اقدم چهارم
۲۸۹	باب نهم در ذکر جماعتی که از جنک سیاه ^{یافتند} خلاص	اقدم چهارم
۲۹۶	باب دهم در ذکر جماعتی که بو رطه عشق ^{و مراد بر سینه} در پانزده	اقدم چهارم
۳۰۱	باب یازدهم در ذکر جماعتی که عاشقانه ^{سینه} در پانزده	اقدم چهارم

قصه‌ها و کتب جوامع الحکما و اقوالهم الزوانا در عیاشی و بلاد و طبایع حیوانا و غیره مشتمل بر بیست و یک

جماع این کلمات محمد عوفی گوید که شهاب الدین حقوقی که وکیل خاص در سلطان
سکندر بود بخدایت شیخ محمد الدین بغدادی نامه نوشت و درخواست کرد که بهت
عالی مدد دهد تا ازین طاعت دنیا بنود طاعت راه یابم و جبل شواغل را بتبع
انابت و مجاهدت قطع کنم شیخ بنزدیک او جواب نوشت گفت در خدمت
پادشاه تربیت اعانت مظلومان و اعانت مهران بیاید کرد و در آئین نامه
نوشته بود که شیخ ابوسعید ابوالخیر بطرف خرقان رفته بود او را بشیخ ابوالحسن
خرقانی اتفاق ملاقات افتاد و خلوت کردند و بیان ایشان از دیو و طریقت
امر اردقت و شیخ ابوالحسن در رغایت مجاهدت بود و شیخ ابوسعید سلطان
و من بود و بر تخت زرین نشسته شیخ ابوالحسن گفت ای سعید مرا در پنج بودم
و ترا در راحت تو شادی چه کن تا من غم نخورم تو نمیدیکن تا من مجاهدت
میکنم الحمد لله که هر دو کار او میکنم صد دعای شهاب المله والدین این اشارت
تفصیح خدمت سلاطین بود بسمی حاصل آید حکایه احمد بن ابی داود که در دولت
امیرالمومنین مصمم بشغل قضا رسیده بود و هم اسم ندیدی و وکیل داری داشت
حکایت کرد که میان او و ابی دلف عجمی دوستی بود و روزی بسمع من رسید که
امیرالمومنین مرابی دلف را با فشیق تاز داد تا کین خود از او باز خواهد بود
این خبر بشنیدم جهان بر خشم من تارک شد دانستم که افشین حکم عداوت قدم
او را از اندر نگذارم و بعقوبتی هر چه سختترین هلاک کند و بتجلیل بدر خانه
انشاء الله ختم و بی دستوری بنزدیک او در آمدم چه دانستم که اگر دستوری
بخوام بداند که همه کار آمده ام آنرا روی پوشد او را دیدم بر تخت نشسته و ابی
دلف در سیلاب و افلاک است و در کعبه و زبان بجهاه او بر کشاده و سیاف شمشیر

ن وقت که

عادى قوام دين محمد حسد آنگ
موانه تا كه جيج زوا حرام كشتن
پوسته باد طالع خود شيد قلا

افيان را بدركه والا شو سكي است
هر كه خود شيد روشن است
درگاه او كه ملك زعد نشن مكن است

فرا القسم الثالث من كتاب جوامع الحكايات

ولوامع الروايات بعون الله وحسن

توفيقه والصلاة على نبيه

محمد وآله وصحبه أجمعين

كلمة كرم كرم كرم

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
الذين هم خير البرية
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
الذين هم خير البرية
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
الذين هم خير البرية
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
الذين هم خير البرية
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
الذين هم خير البرية

الغنى المسمى بالمانع الضامن النافع
البدع الباقي الوارث الرشيد الصابون

داز جمله اینها برده قسمت است قسمتی که دلالت کند بر ذات
و با حیا نه و تعالی و هفتاد دیگر که دلالت کند بر صفات و احوال

بر صفتی از صفات وای و قسمتی دیگر دلالت کند بر فعلی وای
بامی باشد که مشرک بود میاز و قسمت یا بیشتر از این اقسام که یاد کردیم

بیدانتر از این یاد کنیم بیوقوفی و غرور و قسم اول از اینها که
دلالت کند بر اوصاف ذاتی و جانی که ای الله انک هستی وای باز دارد

بهری دیگر که مستحق عبادت باشد بر اطلاق آنکه انقدر مراد است خلاف
که افزون از این در ستایش الملک انک حجر و اظلال و اینها هم

برای امیر و نهی نشاید و گفته اند با قدرت وای کرد ما لاله الله
شاهی با دستانها از ملک وای باشد و اگر کسی ملک قوی دهد وای بسیار

کرد در و اجلال و الاکرام بلکه و بر اوصاف
و اگر کسی آنکه جلالتش ازینند انکس را که خواهد که با فعل کرد

فیات فعل بود بر این معنی که لای کرد انداز را که خواهد
و س آنکه هیچ نقص بر وی نشاهد السلام لای اینها را

دانشی بود بسیار ... شناسد الماهلیم ...
بهر ط کرد نهی ... بر طالع است ...

ابتداء لای کرده الاول ... و هر دو ای ...
بسیار است از اینها ...

في ابوه ربه زواجر لرديت از بيغام صلي الله عليه وكي كفتار
 و سمين اسما من اصحابه ارجل الجنة هذا ونداع زر جلد و ذون تمام است هر كس

بشرد و معاني از راست باشد از رهنشت شود و اين معني اشارت بناخ ترا
 كرمي كه امير اندر اعتقاد نماز ايندرايز با مجموع است از بركه سبب انك كرمي ايندرا

كردن اندر شريعت ايمان هست و اعتقاد درست و از ايمانها است كرمي
 هو الله الذي لا اله الا هو الرحمن الرحيم الملك القدوس

السلام المومن المهين العزيز الجبار المتكبر
 الخالق البارئ المصور الغفار القهار الوهاب

الرزاق الفتاح العليم القابض الباسط الخافض
 الرافع المعز المذل السميع البصير الحكيم

الذليل اللطيف الخبير الحليم العظيم الغفور
 الغالب العظيم البير الحفيظ المقيت السميع

الملك الوهاب الكريم الوهاب الشهيدين الحق الوكيل
 الوهاب الوهاب الوهاب الوهاب الوهاب الوهاب

المتين المحيي المميت الخبير الوهاب الوهاب
 الوهاب الوهاب الوهاب الوهاب الوهاب الوهاب

الواحد الآخر الوهاب الوهاب الوهاب الوهاب
 الوهاب الوهاب الوهاب الوهاب الوهاب الوهاب

المؤمن المتقين الوهاب الوهاب الوهاب الوهاب
 الوهاب الوهاب الوهاب الوهاب الوهاب الوهاب

Handwritten marginal notes in smaller script, likely providing commentary or additional verses related to the main text.

سنة اقلية والاعطيات...
بالتصديق بين...
بالتصديق بين...

خیزند هر چه خوش بود ازین بازار برای خود بپیرید و بخورید و تنعم کنید همه بر خیزند
جنبه‌هایی که هر چه چشمی ندیده باشد و هیچ کوشی نشنیده باشد آنجا موجود و همیا
معاینه کنند هر چه ترش آید بخورند و شیرین و بعد از دریافت کرامتها و در جهتها و نعمتها
در مقام خود آیند حوران و غلمان و خادمان و اهل خانه کونین در جها امروزیه
و نوری که در شجاعت پیش از است که هر روز بود کونین ما امروز پروردگار خود را
دیدیم و هر چه با و عده کرده بود همه یافتیم و الحمد لله رب العالمین بعد هر روز
با ما او و شبها نگاه مال بچون و بی حکومته معاينه کنند و حمد کونین فایده کونین در
میان مرگ را بارند بصورت کونین سیاه و بروایتی ابلق و میان بشتیان
و دوزخیان بسلی کنند و زشتگان ندانند که ای اهل بشتیان اهل بشت بود ازین مرگ
و ای اهل دوزخ بود ازین مرگ صورت بنده اهل بشت را شادی بر شادی میفراید و
اهل دوزخ را اندوه بر اندوه زیادت کرد و بعد ناکاه آوازی مهیب خیزد
کونین این چه آوازه است زشتگان کونین درهای دوزخ بستند و سنگ که سر بر
دوزخ است بر دوزخ داشتند گاوان ابد الابد بدوزخ ماندند و مومنان نخلد
در بشت قرار گرفتند لکن فضل الله یوتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم کیفیت
بشتیان از عهد هزارگی درین مختصر آورده شده است اگر کسی را زیادت معرفت
کیفیات مطلوب باشد در تفاسیر قرآن مسطور است چون تعلیمی و واقفی و سنی
و معنی و در محله‌هایی که مذکور شد مطالب فرماید تا بدالی که برای او چه کرامتها
میباشند است او در شکر آن نعمت امروز غافل است حق تعالی همه را از خواب بیدار
کند و بجز معرفت و شناسایی نهند و هر یکی راستی دار السلام گردانند و این کرامتها
و در جهتها و دوزخی کنند از جمله بندگان گردانند و بعضی شریفه الدین لافوق
علیم و لایح کیزون مشرف سازد اللهم افرح طریح المؤمنین و المؤمنات المسلمین
و المسلمات الاحیاء منهم و الاموات انک رفیع الدرجات برکتک یا ارحم الراحمین ه
هم هم تحت کتاب المسنی بجا هر العلوم المشتمل علی و مایه عشرین علم من العلوم المتنوعه

از قبل آنکه لفظی را خواستند که سبک لفظی باری در آن
نی از آنکه کردیدی و فایده از بیرون آمدن و بیرون آمدن
پس از آنکه جمیع تر از آنست که معنی یکی از آن سبک لفظی باری
چون اندر آن ترجمه این خطها دیدیم که یاد کردیم از خداوند سبحان
خواستیم و بدان مقدار که توفیق یافتیم اجتهاد کردیم از راه
طابوسی که ترجمه از ایشان است عرب را موافق و اقوال معبر از این
موزان هر تاویلی که متضمن بود چیزی را از تعطیل است و با هم
نهی از مذاقت اصل الحاد و بدعت راست و مستقیم طریقه اول
اعت و از هر این صفات بزرگی نام این تاج المیزان و فی قلبه القل و
فت نادجندای عزوجل پیام را دانستی را که اندر این کتاب کرد و این
و کما کار را از خدای عزوجل امر شد خواهد تا بکتابت این سخنان
حالی گناهان و بی بیامردی و آرزوی این کتاب را می امید و باشد
نویس و بر اعف و کند و الله التوفیق و بدان که اندر مقدمه این کتاب
هار فصلی از کیم **فصلی** اندر بیان فضیلت ترجمه کردن قرآن
فتهای دیگر او خوب از اندر بر حی احوال **فصلی** اندر بیان احسان
است و جماعت از او و در بیان **فصلی** اندر بیان معانی است
خدای تعالی **فصلی** در بیان صفات و صفات و **فصلی** در
از ترجمه بر حی از آنجا که آمد است در فضیلت قرآن و
در بیان اما **فصلی** در بیان ترجمه کردن این کتاب

در این کتاب...
 در این کتاب...
 در این کتاب...
 در این کتاب...

همیشه است اندر خجاری عمل کنندگی و متواصل کرد و بجنب خود را بشتر بینه فی صد در آن پس
 اما فی جلد اول را بوسید زهر قبح با شهرت اتم و بهر ملامت ملازمان پرستی شرف نشسته در محفل شریعت
 و در اجاب و در سخن فرستاده بودند آن عقبه و اصل یاد بودند موجب تا امید سخنان بهبود بر
 معالجه در صیاب بمطالعه رسید حق که نشید بیایه شریعت تمام شد آنکه بر درگاه زبان میران در کت
 توصل میتوان داد آن شکایتها که در مملکت و مستدام بود تا به کبری ای الهی هر که با مابعدی از دروغت
 بی این اعدا این هم بودند و آن صورتها که قواعد دین و ملت بنوار بار میدهند و تمامی فرد میخواند
 رقم محنت بود که در مملکت باز نموده بودند و با تمام خدام محکم و بهی متوجی با دایغ آنحضرت به زیارات
 دلهای محرومان نقش نیست اگر عیاد با بقا علیه آنحضرت مشید با حرمان بر جگر سوخته او را اصفا فرموده
 بست و این کرد بلاترک با ادب که عمل را با بیاض اساس شریعت بی نمد این کینه بجایت غریب و عیب
 رزگی بر خاست که ساد و موجب اعتراف تمام غرض مساعی حلیه آن بکرات و مرات احوام نمود چو پیش ارباب
 ایضا جانها و مجبوران بود صادر شده باشد حضرت افضی القضا علیه علیه است و چون وفا و صفت و صفای
 نشست آنش مهاجرت بستی که جهت تحقیق اسلام ملازی منوط با بخارستان بر خاک مقرر و معین است
 داغ غنا بر سینه مرا آنصورت قلم را محرم محافل انفاذ احکام ذات نشسته از آنکه سخیان اهل غیر
 دان نماند و دست اسرار ساخته ایامی شرع شریف بیامند در بان صدای درستی استماع نمودن و غیر
 سعادت ابواب فرمودندی با با وجود آنحضرت مشرف با در بخش رسیده و نواز دشمنان دلهای
 حرمان بر روی گنبدان بران حاصل شده بنا رقع حکم عبود اطراف ملازمان صدای مرجع قدیم را آزدن خلا
 نش ده حال از رونق و توارک آن افتخار و اگر فسیط غیر موافقتی جمعی از حد و طریق با ریشه بلکه
 این سفر قلوب را از انبیا می بر تهرات که و معظم با مکارم است جواهر حسنات را در قطع علاقه دوستی
 بر خور میون دوستان این غیر خیال غایت بیضا موافق احکام رشته سیاست انتظام استعدا عالی از
 بی نور از سلامتی تو بخواب ندیده و چهره آنحضرت بسبوط با امید و نقد جلیل را حضرت اعلی است
 از غم کند آزاد خرا استقامت در آینه ظلال شرایع مستدام در کسوت قیج با نری آن ماه عالم افروز
 ز سپاهی که بوصل تو کنه تصور شده نموده اگر در ارسال عوارض نماید بین آنما التفات چون آفتاب شعاع
 شاد و مریت مگر که سایه تحت از جوارم تقصیری می رود نظر نباید فرمود و مصلحت سعادت بریت

این کتاب...
 این کتاب...
 این کتاب...
 این کتاب...

در این کتاب...
 در این کتاب...
 در این کتاب...
 در این کتاب...

در این کتاب...
 در این کتاب...
 در این کتاب...
 در این کتاب...

أُولَئِكَ مِنَ النَّسَافِ لَمْ يَجِدُوا مَا فِيهِمْ

و یا بر حید زبان را و نیابت دای قصد کند

طَيِّبًا فَاَمْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ

باک و مسح کنید بر زوهای خویش و دستهای خویش

بِذَلِكَ أَنْ جِئْتُمْ مِنْ جِهَةٍ مُسْتَشْرِقَةٍ

اول آنکه چیزی از دو سیک بیرون آید یا از پیشین یا از پسین مرجع باشد آنکه

مَعَادٍ يَأْتِيهِمْ مِنَ الشَّرْقِ أَوْ مِنَ الْمَغْرِبِ

یا از آنکه پیشین یا از پسین بقصدی بقصدی یا برزک قصدی بقصدی

وَأَيْدِيكُمْ وَأَنْتُمْ كَمَا كُنْتُمْ

یا چون میگردید کسی که بخشد راست نشسته خاندن هنج خندند

وَأَنْتُمْ كَمَا كُنْتُمْ

و دیگر آنکه خندان مرای اندر فرجی همان کردد آنج عسل

بر زبان چهارست دو آنکه از کریم دیگر چون حیف برید شود چنان

آنکه نفسش برید شود و هرگز نبرد ویرانیز باید نیست و آنکه

بشود عسل نیز بر روی واجب شود بر یک قول شافعی رحمه الله

The manuscripts described in this volume are in eight languages : Persian, Arabic, Turkish, Punjabi, Pushto, Urdu, Hindi and Kashmiri. Persian stands on the top with 291 manuscripts and Punjabi and Pushto at the bottom with three manuscripts each. The multilingual copies have Persian-Arabic as first with 36 manuscripts, followed by Persian-Punjabi with two and the rest with one manuscript each to their combined credit. One is in Persian, Arabic, Urdu, Punjabi and Hindi.

The manuscripts cover 13 broad subjects, which when broken up number as high as 5,000 minor subjects. They have all been classified according to the Dewey System. There are 185 manuscripts on Literature, 115 on Religion, 29 on History, 18 on Medicine, 15 on References, 13 on Linguistics, 7 on Zoology, 4 on Astronomy, 3 each on Morals, Art and Philosophy, one on Psychology and another on Sociology.

There are more than one copy of 37 books. Among these, Maulana Rumi stands first with seven copies of his Mathnawi, Sa'di Shirazi second with six copies of his Gulistan and Hafiz of Shiraz third with his Diwan.

And before closing, I must express my gratitude to Dr. Ali A. Jafarey, Director of the Iran Pakistan Institute of Persian Studies for his advice and assistance ; Syed Hussamuddin Rashidi for his scholarly hints, Dr. Mohammad Javad Mashkur for his guiding encouragement, Prof. Ahmad Hussain Ahmad Quraishi Qil'ahdari, Mr. Ahmad Monzavi, Allamah Hussain Arshi and Dr. Saifollah Vahid-nia for their reviews on the first volume of the Catalogue, and Mr. Abdul Rashid for typing the entire manuscript for the press.

I hope that this effort of mine will prove useful to the scholars of the Common Heritage of Iran and Pakistan and serve to strengthen the cultural bonds that bind the two brotherly countries.

Rawalpindi, Pakistan
September 1974

M. H. TASBIHI

In the name of God, the Beneficent, the Merciful

Praised be God, the Great, the One, Who granted me the strength to author the second volume of the "Catalogue of the Manuscripts in the Ganjbakhsh Library" of the Iran Pakistan Institute of Persian Studies and present it to lovers of books and manuscripts, seekers of lore and literature and devotees of religion and intuition.

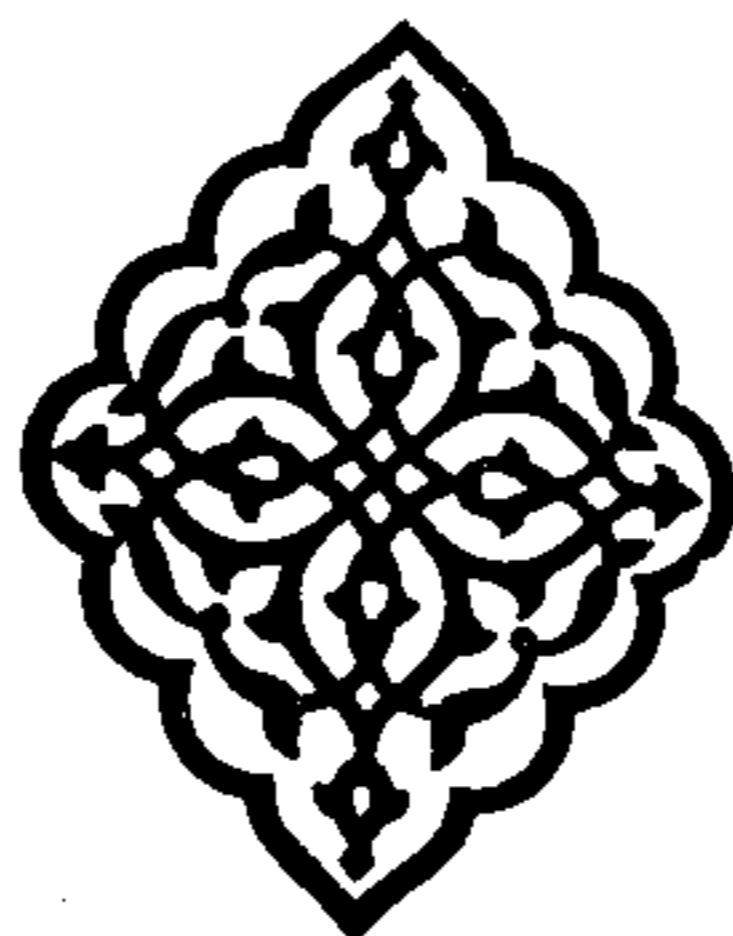
This volume enumerates alphabetically 300 manuscripts—301 to 600, but the actual number of the books described comes to 397. There are 21 miscellanies which contain a total number of 97 treatises and books. The Library has, to this date, 6,700 manuscripts. Of them, 428 were catalogued in the first volume, 397 are described in the present volume and 520 have been defined in the third volume—under print—in all 1,368 manuscripts. The present volume has comparatively more rare books.

The method followed is the same nine-caption one of describing a manuscript by the data it provides to make it as self-introducing as possible. No particular claim has been made to introduce a manuscript as rare, unique or unpublished or otherwise give data about other copies existing in other libraries or private collections or whether published or not. This would not have been accurate and up-to-date. However, I know that almost half of the manuscripts described here have not been published at all. Some of them, such as *al-ta'arruf fī madhhab al-tasawwuf*, *tāj al-tarājim fī tafsīr al-qurān lil-a'ājim*, *jawāmi' al-hikāyāt wa lawāmi' al-riwāyāt* and *jawāhir al-'ulūm-i humāyūnī* are among the best manuscripts of the volume.

- Name : Catalogue of the Manuscripts in the Ganjbakhsh Library.
- Author : Mohammad Hossein Tasbihi.
- Foreword : Dr. Ali A. Jafarey, Director, Iran Pakistan Institute of Persian Studies.
- Publisher : Iran Pakistan Institute of Persian Studies, 184, Rashid Minhas Road, Rawalpindi Cantt.
- Printer : Text : Mirza Mohammad Sadiq, Ripon Press Ltd., Bull Road, Lahore, Pakistan. Telephone : 52451
Beginning, End, Photographs and Binding : Ghulamali Publishers, Hospital Road, Lahore, Pakistan
- Size : 24 × 17 cms.
- Copies : 1000 Copies.
- Paper : 70 grams, Packages Limited, Lahore.
- Typist : Abdul Rashid ibn Abdul Latif of the Iran Pakistan Institute of Persian Studies.
- Calligrapher : Sayyed Anwar Hossein "Nafees Raqam".
- Year : 1974.
- Price : 65 Pakistani Rupees.

Rights of Publication reserved by the Author and the Publishers.

A Publication of the Iran Pakistan Institute of Persian Studies

Serial No. 11

THE GANJBAKHSH LIBRARY No. 2

Catalogues & Bibliotics
No. 3

**CATALOGUE OF THE
MANUSCRIPTS**

in

THE GANJBAKHSH LIBRARY

of

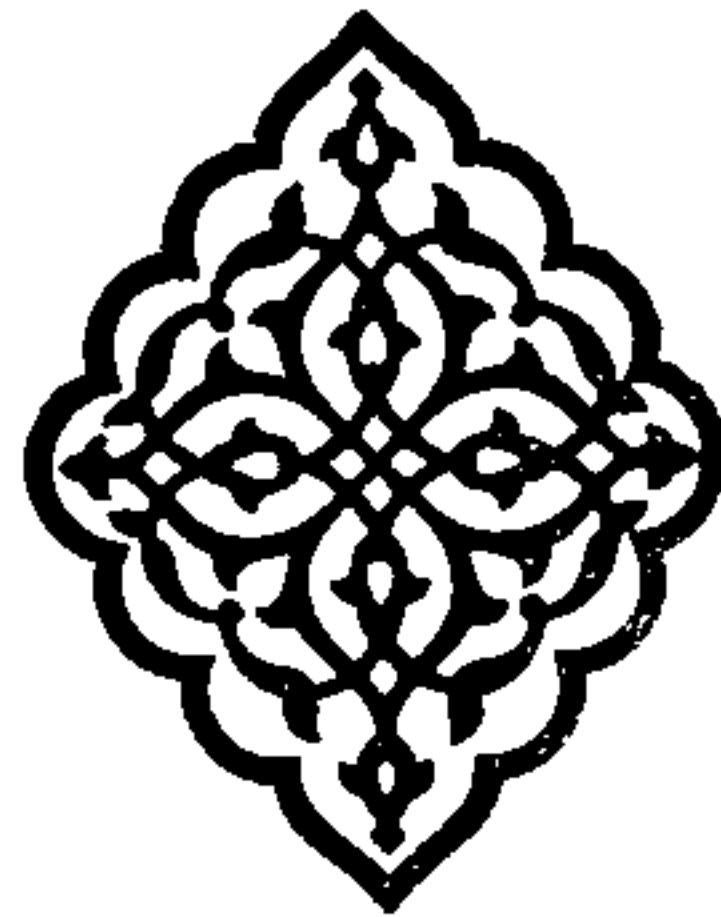
Iran Pakistan Institute of Persian Studies

Volume II

by

Mohammad Hossein Tasbihi

•

Iran Pakistan Institute of Persian Studies

Rawalpindi, Pakistan

1974

in these fields, have decided to conclude this Agreement on co-operation in the fields of Culture and Education.”

And the Constitution defines the objectives of the Institute: “Pakistan is the proud possessor of a cultural heritage which has been enriched through centuries by the Persian Language, Literature and Art. In order to preserve and develop this heritage further ‘an Iran Pakistan Institute of Persian Studies’ shall be established in Pakistan jointly by the Ministry of Education and Scientific Research, Government of Pakistan and Ministry of Culture and Art, Imperial Government of Iran.... for an indefinite period.”

...The Library had, on 21st March 1974, a total of 4823 manuscripts and 8300 printed books. The cataloguing of these books has been entrusted to Mr. Mohammad Hossein Tasbihi, the Librarian and his colleagues.

Here is the second volume of the “Catalogue of the Manuscripts in the Ganjbakhsh Library”, also by Mr. Tasbihi. It introduces another 300...rather more than 500, if one counts the books enclosed in collections...manuscripts. An effort has been made to include a selection of rarities in stock.

It is hoped that this humble contribution will illuminate a rather dim corner of the wealthy wide world of the Pakistani Culture and will present the identity of the Common Cultural Heritage of Iran and Pakistan.

Rawalpindi, Pakistan
16 April, 1974

Ali A. Jafarey
Director,
Iran Pakistan
Institute of Persian Studies.

In the name of God, the Beneficent, the Merciful

The conception of the establishment of the Iran Pakistan Institute of Persian Studies formalized with the will—will to patronize Learning and promote Culture—of His Imperial Majesty Shahanshah Aryamehr of Iran and His Excellency the President of Pakistan translated in the joint communique of 4th November, 1969.

The Ministry of Culture and Art of Iran and the Ministry of Education and Scientific Research of Pakistan were entrusted with the task of drawing and implementing the project. The good will and the zeal of co-operation displayed by the authorities responsible was to such an extent that as soon as the bare outlines of the project emerged clear, preliminary steps were taken to implement it. The nucleus of the Institute was formed in form of a central office at Rawalpindi and it began functioning with no loss of time.

On 23rd October 1971, the Governments of Iran and Pakistan signed the Agreement 'regarding establishment of the Iran Pakistan Institute of Persian Studies in Pakistan.' The Institute stood established.

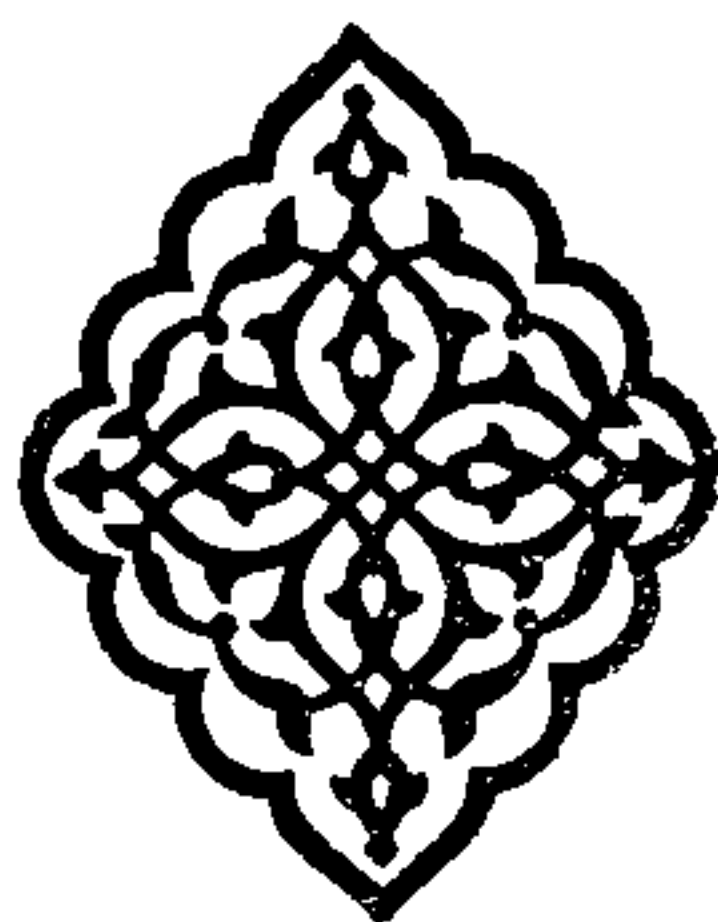
The Agreement begins: "The Imperial Government of Iran and the Government of the Islamic Republic of Pakistan being desirous of strengthening and perpetuating the bonds of cultural, educational and linguistic co-operation between the two countries and with the object of arriving at the greatest possible understanding between them through mutual friendly co-operation

**CATALOGUE OF THE
MANUSCRIPTS**
in
THE GANJBAKHS LIBRARY
of

Iran Pakistan Institute of Persian Studies

Volume II

by
Mohammad Hossein Tasbihi

Iran Pakistan Institute of Persian Studies
Rawalpindi, Pakistan

1974